

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ОСВІТА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

за матеріалами
Шостої науково-практичної конференції

Хмельницький 2022

Департамент освіти та науки Хмельницької ОДА
Хмельницький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
Кафедра педагогіки та психології ХОІППО
Хмельницький обласний навчально-методичний центр психологічної служби
Обласний ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Шостої науково-практичної конференції

***Освіта Хмельниччини:
психолого-педагогічний супровід
модернізаційних процесів***

Освіта Хмельниччини: психолого-педагогічний супровід модернізаційних процесів / Зб. наук. пр. [ред. кол.: В.І.Очеретянюк (гол.) та ін.]. – Хмельницький : ХОІППО, 2022. – 550с.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами роботи науково-практичної конференції. У наукових публікаціях порушуються проблеми:

- андрагогічні підходи до проблем сучасної системи освіти;
- соціально-психологічний супровід здобувачів освіти, педагогів та батьків;
- психолого-педагогічні проблеми дистанційного навчання в період пандемії;
- розвивальне навчання здобувачів освіти в особистісно орієнтованій парадигмі;
- психологічний та соціально-педагогічний супровід дітей, що постраждали внаслідок військових дій на Сході країни та батьків, причетних до миротворчої місії;
- форми, методи та засоби інноваційної педагогіки;
- інклюзивна освіта Хмельниччини: проблеми впровадження та перспективи розвитку;
- психолого-педагогічний супровід модернізаційних процесів у закладах спеціальної освіти (спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри, заклади освіти обласної міської комунальної власності з цілодобовим перебуванням дітей).

Адресовано науковцям, керівникам закладів освіти, науково-педагогічним та педагогічним працівникам, студентам ВНЗ, практичним психологам, соціальним педагогам, працівникам науково-методичних центрів, центрів професійного розвитку педагогічних працівників, фахівцям інклюзивно-ресурсних центрів, педагогічним працівникам, що працюють із дітьми з особливими освітніми потребами.

Редакційна колегія:

Очеретянюк В.І., ректор Хмельницького ОІППО, (голова редакційної колегії);

Вашеняк І.Б., проректор Хмельницького ОІППО;

Гулеватий А.А., декан факультету підвищення кваліфікації педагогічних працівників Хмельницького ОІППО;

Бирко Н.М., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО;

Войтович Г.І., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО;

Клімкіна Н.Г., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО;

Шевчишена О.В., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО;

Рецензенти:

Вашеняк І.Б., кандидат історичних наук, доцент (Хмельницький ОІППО);

Білошицький С.В., доктор політичних наук, доцент (Хмельницький ОІППО).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького ОІППО (протокол №4 від 29 грудня 2021 р.)

За зміст статей несуть відповідальність автори публікацій. Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів.

ЗМІСТ

Алсаабі Т.Є., Використання додатків Google при викладанні спецдисциплін "Основи кулінарії "	11
Андрушко В.М., Проблема індивідуалізації навчання в сучасних умовах	19
Балукова А. І., Форми взаємодії практичного психолога з батьками дітей дошкільного віку в період карантину	23
Баля С. А., Переваги тестів як навчального інструменту. Як створити якісні тести	26
Банарюк-Вавдійчик О.Б., Особливості сформованості комунікативних навичок в учнів молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку	30
Батюк Н. В., Командний підхід у психолого-педагогічній роботі з дітьми з ООП – важлива складова успішного функціонування інклюзивної системи освіти	34
Бирко Н.М., Створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти	39
Білик О.І., Психологічний та соціально-педагогічний супровід дітей, що постраждали внаслідок військових дій на Сході країни та батьків, причетних до миротворчої місії	45
Біньковська А.М., Роль етики та деонтології у викладанні медичних дисциплін на факультетах післядипломної освіти	50
Бобул Н. М., Розвиток мовлення дошкільників в умовах інклюзивної освіти: лінгво-психологічний та дидактичний аспекти	53
Богомолова О.А., Реабілітаційна педагогіка в системі роботи гуртка еколого-натуралістичного напрямку «Юні зоологи»	59
Боденчук О.В., Реалізація елементів STEM-освіти в умовах сучасного освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами	63
Болюх Т.М., Психологічні засади забезпечення здоров'язберігаючого освітнього простору в закладі дошкільної освіти	67
Бондарчук І. П., Форми, методи й засоби навчання, виховання, розвитку, соціалізації особистості	70
Бортник М.В., Роль батьків у розв'язанні проблем навчання та виховання учнів, у тому числі в умовах дистанційного формату роботи	78
Будзінська О.В., Роль сім'ї в розв'язанні проблем навчання й виховання учнів. Педагогіка партнерства	83
Вавдійчик А. А., Особливості діагностики тривожності у дітей з порушеннями мовлення молодшого шкільного віку	86

Верболович А.Л.,	91
Використання у професійній діяльності педагога методів ейдетики як засобу формування позитивної навчальної мотивації здобувачів освіти	
Веселовська А. В.,	100
Роль музикотерапії в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.	
Вільчанська Н.Л.,	102
Професійний розвиток сучасного педагога	
Вітановська Ю.М.,	105
Ресурсна кімната як осередок для сенсорного розвитку діте з особливими освітніми потребами	
Вознюк Т.М.,	108
STREAM – освіта як інноваційний підхід до розвитку базових компетенцій дітей дошкільного віку	
Войтович Г.І.,	110
Нейропсихологічні та нейрофізіологічні засади навчання здобувачів/здобувачок освіти початкової школи	
Гаванюк Н.В.,	114
Організація уроків у початковій школі з використанням кейс-методу	
Гаврилюк Л.Д.,	118
Інклюзивне освітнє середовище як напрямок для забезпечення сприятливих умов для навчання та всебічного розвитку учнів з особливими освітніми потребами	
Гафінець Н. М.,	122
Участь батьків в команді психолого-педагогічного супроводу - ефективність інклюзивної освіти	
Герасимчук Н. Р.,	125
Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами	
Гладій О.В.,	130
Дистанційне навчання: методи, які працюють (аналіз звіту Innovating Pedagogy 2020)	
Гончаренко Л.П.,	132
Здоров'язберігаючий освітній простір – вимога часу	
Горбатюк О.Г.,	137
Особливості сучасної медичної післядипломної освіти з позиції андрагогіки	
Горбач О. С.,	142
Психологічні засади особистісного та професійного розвитку педагога в умовах неперервної освіти	
Городельська Ю.С.,	144
Тренінг усвідомленого батьківства як один із ефективних методів побудови партнерських взаємин у тріаді «дитина-сім'я-школа»	
Грушецька Л.М.,	148
Використання елементів казкотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами	
Гуменна Л.В.,	151
Розвивальне навчання, як пріоритет сучасної освіти	
Гуменюк Д.В.,	156
Важливість використання інноваційних технологій в сучасній освіті при вивченні іноземних мов	
Гуменюк І.Б.,	163
Психолого-педагогічний супровід навчання та виховання дітей з ООП в умовах інклюзії	

Гуменюк І.В.,	166
Формування дружніх стосунків у дитячому колективі засобами інформаційно-комунікаційних технологій як один з способів профілактики цькування в дошкільному закладі	
Дехтяр Л.В.,	175
Психологічний супровід дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру	
Дзізінська О.В., Спасюк О.І.,	181
Соціально-педагогічна допомога та профілактика подолання негативних явищ в учнівському середовищі	
Дмитрук Ю.О.,	186
Психологічні особливості впливу сім'ї на формування особистості	
Дорофєєва К. І.,	188
Формуємо емоційну компетентність: психологічний аспект якісного розвитку дитини старшого дошкільного віку	
Дрижал О.М.,	192
Технологія Вікон Овертона та їх вплив у сучасному суспільстві	
Дяков І.В.,	197
Психолого-педагогічна характеристика дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	
Сфіменко Т. А.,	199
Інклюзивна освіта: роль психолога та команди супроводу	
Жадан Л.В.,	203
Особливості розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку та її вплив на формування мовлення	
Желавська Н.Г.,	210
"Щоденні 5" як засіб формування мовної особистості молодшого школяра	
Завіша І.В.,	211
Формування сенсорно-пізнавальних компетенцій у дітей раннього віку засобами розвиваючої дошки-бізборду	
Зазуліна Л.В.,	213
Дидактика сучасного заняття на засадах компетентнісного підходу	
Замойська Г.М.,	221
Роль батьків у розв'язанні проблем навчання та виховання учнів, у тому числі в умовах дистанційного формату роботи	
Заречна В.Л.,	225
Підтримка батьків, що виховують дитину з ООП, як одна з умов здійснення успішної інклюзії	
Захар'єва Л.И.,	231
Музична педагогіка Карла Орфа	
Звірок Л.Я.	233
Що необхідно педагогу, щоб бути успішним в інклюзивному навчанні?	
Іванець О.М.,	235
Формування англomовної лексичної компетентності учнів початкової школи за допомогою інноваційних методів навчання	
Ілик Л.М., Погорлюк Л.В.,	239
Особливості використання QR-кодів на сучасному уроці української літератури	
Ішук Т.А.,	243
Використання засобів арт-терапії у роботі вчителя-логопеда з дітьми дошкільного віку з аутизмом	
Кіценька О.О.,	249
Сторітеллінг як один з ефективних методів викладання англійської мови	

Клепацька Л.В.	253
Проблема професійного вигорання	
Клімкіна М.А.,	257
Розвиток вихованців дошкільної установи засобами використання музично-дидактичних ігор у процесі взаємодії із музичним керівником закладу	
Клімкіна Н.Г.,	261
Постать святого Йосифа як гідний приклад для наслідування у батьківській практиці сьогодення	
Ковальчук О.Л.,	265
Ментально-когнітивне навчання студентів в умовах дистанційного формату та проблеми академічної доброчесності	
Кондратюк Ю. О.,	269
Робота класного керівника щодо профілактики насилля та жорстокості серед учнівської молоді	
Крига А. Ю.,	272
Професійне вигорання педагога. Психологічний аналіз проблеми	
Кричківська Л.О.,	276
Спільна робота команди супроводу при реабілітації дітей із ДЦП	
Крохмальюк Г. В.,	278
Підтримка батьків, що виховують дитину з ООП, як одна з умов здійснення успішної інклюзії	
Кручик І.В.,	283
«Індекс інклюзії» – якісний розвиток інклюзивного освітнього середовища	
Литвин О.В.,	290
Розвивальне навчання учнів, як пріоритет сучасної освіти	
Лосовська Н.А.,	293
Підтримка батьків, що виховують дитину з ООП, як одна з умов здійснення успішної інклюзії	
Манзенюк С.А.,	296
Використання елементів казкотерапії як ефективного методу у формуванні особистісної сфери дітей з затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку	
Мартинюк В.А.,	301
Командний підхід. Роль готовності педагогів до роботи з дітьми в умовах інклюзивного навчання	
Матус Р.І.,	304
Комунікативна толерантність педагога	
Мельник С.В.,	308
Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери	
Миколайчук Н.М.,	313
Як мислить покоління з гаджетами у руці?	
Мисько В.З.,	315
Особливості розвитку геотуризму у позашкільному закладі освіти (на прикладі гуртка «Географічне краєзнавство»)	
Моргун В.О.,	321
Порушення рухового стереотипу. Мануальні методи реабілітації верхнього перехресного синдрому	
Мохнач Н.В.,	325
Робота з батьками щодо формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті	

Наумова С.В.,	327
Роль корекційно-розвивальних технологій у навчанні учнів початкових класів з тяжкими порушеннями мовлення та розладами аутистичного спектру в умовах навчально-реабілітаційного центру	
Ніколова В.В.,	334
Розвиток критичного мислення як однієї із значущих характеристик формування успішної особистості вчителя та учня	
Онищук О.О.,	339
Створення дистанційного курсу «Ефективні інноваційні рішення» на базі платформи GOOGLE WORKPLACE FOR EDUCATION	
Остроушко І.В.,	343
Принципи універсального дизайну як основа доступності в сучасному освітньому середовищі	
Павлевич Л.М.,	347
Особливості розвивального навчання в умовах початкової школи	
Павлюк К.Р.,	350
Класифікаційні підходи до наочних засобів навчання в Новій Українській Школі	
Панасевич О.Я.,	355
Організація дистанційного навчання в початковій школі	
Панасюк В.І.,	360
Соціально-педагогічна підтримка здобувачів освіти, які потрапили у складні життєві обставини.	
Панькова Н.В.,	367
Діяльнісний підхід в контексті проєкту «Інтелект України»	
Петрук В.Л.,	372
Формування соціальних та здоров'язбережувальних компетентностей здобувачів освіти	
Пілець В.А.,	375
Психологічний супровід дітей та підлітків які втратили батьків методом метафори	
Поліщук І.В.,	377
Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю. Як допомогти?	
Присяжна Л.М.,	382
Впровадження здоров'язбережувальних технологій у навчальний процес	
Рассказова Є.О.,	386
Проблеми професійного вигорання	
Рачук І.В.,	392
Психологічні особливості синдрому «Професійного вигорання» працівників освітянської ниви	
Рибак Л.О.,	395
Психологія особистісного та професійного розвитку педагогічного працівника у зрілому віці	
Ринда О.М.,	399
Педагог як суб'єкт впровадження концепції Нової української школи	
Романюк А.О.,	403
Інклюзивна освіта у Новій українській школі	
Савчук К.П.,	408
Прогнозування та профілактика «професійного вигорання» у педагогічних працівників	
Самородова Л. П.,	414
Використання методу біоенергопластики як засобу корекційно-відновлювальної роботи в групі дітей з порушенням мови	

Семенюк Л. П., Поліщук І. І., Особливості інклюзивного навчання у Новій українській школі	416
Семенюк Н.А., Організація уроку зарубіжної літератури в системі дистанційного навчання школярів	420
Славський А.В., Формування життєвих компетентностей в освітньому процесі на уроках правознавства	424
Собчук Н.М., Радченко К.О., Фещина С.В., Кодекс безпечного освітнього середовища Шепетівської ЗОШ №1: від теорії до практики	426
Стаднік Г.В., Профілактика оптичної дисграфії у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвитком мовлення	431
Столярчук Т.Р., Технологія feedback у фасилітаторській діяльності сучасного інклюзивно-ресурсного центру <i>Або як говорити, щоб вас почули</i>	436
Страшний Ж.Д., Метафоричні асоціативні карти як інструмент психологічної допомоги	438
Танцюра Л. О., Здорова родина – здорова дитина	444
Тимошишина Г. Л., Психолого-педагогічний супровід як умова ефективного інклюзивного освітнього середовища	450
Уривко А.В., Роль психолога у свідомому виборі майбутньої професії випускників освітнього закладу	456
Фрига І. О., Сучасні форми організації партнерської взаємодії з батьками в Новій українській школі	458
Хаснуліна Л.М. Створення інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО	460
Цивон В.О., Надання психолого-педагогічної підтримки дітям з сімей, що потрапили в складні життєві обставини	464
Цудзевич С.В., Психолого-педагогічні детермінанти шкільної неуспішності молодших школярів	470
Чепурняк Н.В., Охота І.В., Хвостач А.М., Командний підхід в організації інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО	473
Чернушич І.В., Розвиток ключових компетентностей в умовах інклюзивної освіти	479
Чорненький В.В., Формування відповідальності у школярів з ООП за свій фізичний стан на уроках фізичної культури та в позаурочній діяльності	486
Шамрай Л.В., Інноваційні форми співпраці з педагогами	489
Шаповалюк-Сердечна Г.О., Командний підхід – важлива складова успішного функціонування інклюзивної системи освіти	495
Шаправська Н.М., Інфомедійна грамотність як засіб розвитку критичного мислення учнів на уроках української мови та літератури	499
	505

Шатковська А.С., Використання основних андрагогічних принципів при викладанні акушерства та гінекології на факультетах післядипломної освіти	508
Шевченко І.І., Формування особистості менеджера освіти в умовах нової української школи	518
Шевчишена О.В., Психологічні умови професійного розвитку вчителя в умовах модернізації освітньої галузі соціуму	518
Шевчук Т.О., Сучасні педагогічні технології навчання українській мові та літературі	524
Шекерук О.М., «Розвиток мовлення у дітей з особливими освітніми потребами з використанням елементів «LEGO- конструювання», «Floortime»	527
Шеремета Т.П., Вдосконалення самоосвітніх навичок як основа самотворення особистості педагога	532
Шуль Н.І., Стратегії та методи розвитку критичного мислення в освітньому процесі дітей з ООП	537
Юзькова М.В., Особливості використання пісочної ігротерапії в роботі з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами	541
Яворська Ю.І., Корекційна спрямованість освітнього процесу в спеціальній школі, навчально-реабілітаційному центрі. Особливості корекційно-розвиткової роботи	545
Яців Н.М., Командна робота на усіх рівнях - запорука успіху	

Використання додатків Google при викладанні спецдисциплін "Основи кулінарії "

Ідеєю створення методичної розробки нестандартно, інтерактивно за допомогою цифрових інструментів Google послужило ряд факторів: нестача коштів для друку якісного дидактичного матеріалу; забезпечення кожного учня навчальним матеріалом, літературою, дисками; всесвітній карантин; нестача цифрових навчальних розробок до уроків. Інсайт вчителя і цифрові інструменти допомогли з'явитись в інтернет-просторі навчальному сайту на тему "Технологія приготування їжі: практикум". Інструкційні листи до лабораторно-практичних робіт для самостійної роботи учнів з професії 5122 "Кухар".

Використання додатків Google розширило дидактичне забезпечення для розв'язування виробничих задач; формування практичних навичок зі складання технологічної документації: розрахунку сировини для приготування заданої кількості напівфабрикатів і готових виробів; робота з google таблицями тощо.

Ключові слова: професійна компетентність, виробничі задачі, технологічна документація, додатки Google.

Використання додатків Google дозволяють перетворити навчальний матеріал в цікаву захоплюючу справу, доступну інформацію в будь-який час.

Сайт-електронний посібник – це програмно-методичний комплекс, призначений забезпечити можливість тим, хто навчається, самостійно або з допомогою вчителя засвоїти навчальний матеріал.

У процесі вивчення спецдисциплін з "Оснoв кулінарії" передбачається самостійне виконання індивідуальних дослідницьких завдань, розрахунку страв, а це викликає ряд труднощів у здобувачів освіти. Тому поєднання сайту, Classroom, презентацій, відео викладених на YouTube, форм, текстових і графічних віртуальних програм відкрило перед вчителем можливості бути режисером, сценаристом, оператором і швидко ділитися своїм добром з учнями, колегами.

В Classroom додано технологічні картки для розрахунку сировини на задану кількість порцій страв, подані таблиці, схеми. В яких описано технологію приготування страв, правила подачі та вимоги до якості готових страв. Значно розширило подачу навчального матеріалу поєднання навчального сайту з Classroom (віртуальна кімната захищена, функціональна). Адаже, це нові цифрові технології, які можна оновлювати, доповнювати, оформлювати тощо. Розроблені матеріали розповсюджуються через посилання, адаптовані для використання на різних носіях, зберігаються довгостроково у "хмарному" середовищі, що робить їх універсальними.

Цифрова технологія дозволяє побачити аналітику освітнього процесу: ефективність, оптимальність, алгоритмічність, діагностичність, відтворюваність, прогнозованість, ієрархічність, темп опанування новими знаннями і навичками. Вчитель може швидко поширювати інформацію для кожного учня, а учень, використовуючи розроблені Google таблиці, автоматизовано проводить розрахунки. Таким чином, в результаті виконання цих завдань, в учнів формуються професійні компетентності: здатність розв'язувати складні

спеціалізовані задачі та виконувати якісно практичні роботи; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Розробка у віртуальному просторі допомагає вирішити ще одне проблемне питання, а саме, використання смартфона у навчальних цілях. Адже, всі чули скарги вчителів: "Весь урок грався з телефоном." Що робити вчителю? Розробка навчального сайту, вирішує проблему нерационального використання часу, технічних можливостей, переключаючи увагу учня на навчання. Дистанційно навчатись важко, якщо немає

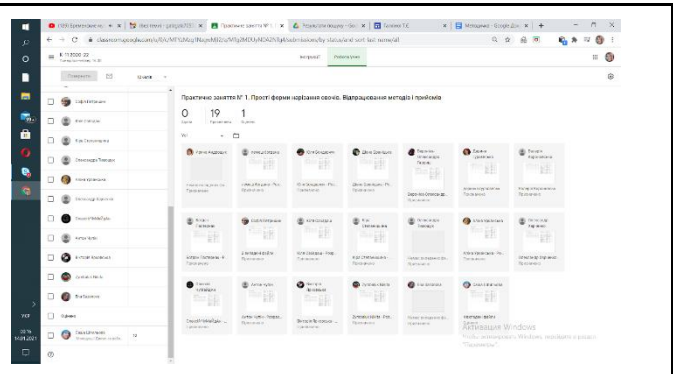
цікавого контенту. Це проблема № 1. Тому пропоную розглянути творчу ідею і матеріали, з якими працює учень. **Сторінки навчального сайту**

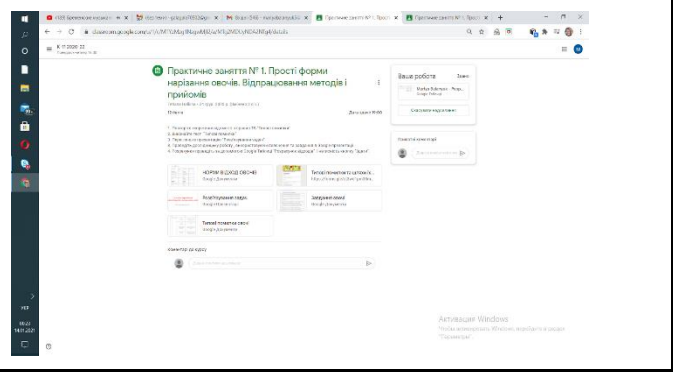
Таблиця № 1.
Інтерфейс навчального сайту і Classroom вчителя та учня

<p>Мал. 1. Завдання на сайті</p>	
<p>Мал. 2. Завдання у віртуальній кімнаті</p>	

Мал. 3. Роботи і оцінки учнів у віртуальній кімнаті вчителя

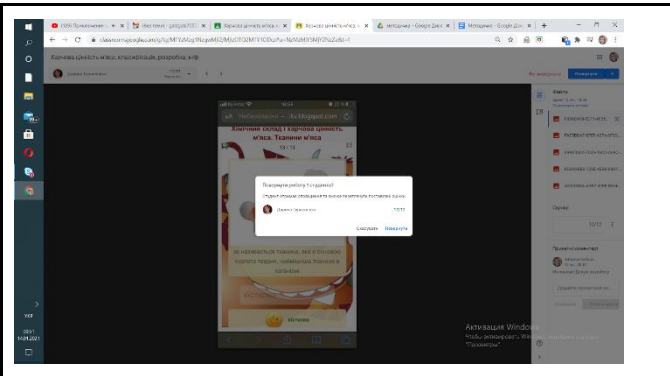

Мал. 4. Робота і оцінка учня у віртуальній кімнаті

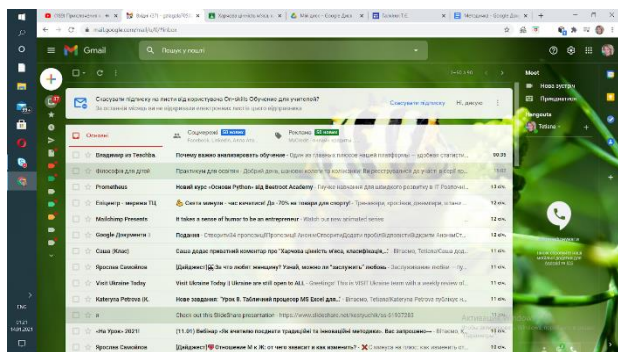

Мал. 6. Оцінювання і повернення робіт учням

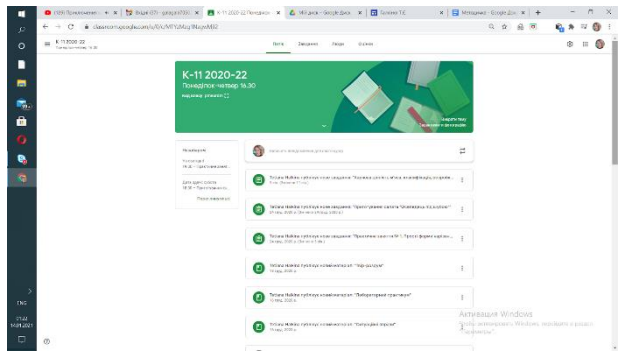

Таблиця № 2. Цифрові інструменти Google, які використані при розробці навчального сайту і додані до Classroom

Мал. 7. Gmail

Мал. 8. Google Classroom

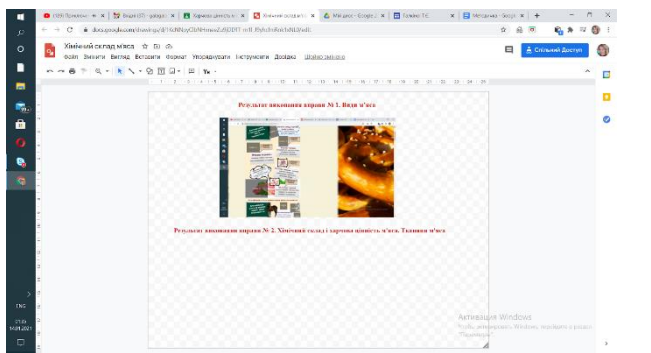

Мал. 12. Google документ

Вид овочів	Норма відходів, %	Вид овочів	Норма відходів, %
Картопля: відходи до 01.09	20	Квасоля: квасолина	20
з 01.09 до 31.10	35	чорногорошина	15
з 01.11 до 31.12	30	бурякостиглий	75
з 01.01 до 28.02	35	яловичина	46
з 01.03	40	свинина	22
М'ясо: свинина	30	курятина	38
з 01.09 до 31.12	20	яловичина	16
з 01.01	25	сезона	20
		підприємства	

Мал. 13. Google малюнок

Мал. 14. Google Form

За допомогою сайту вдалося викласти навчальну програму, яка ділиться на інструкційні листи і доповнює лабораторно-практичні роботи. А саме.

Інструкційний лист № 1. *Прості форми нарізання овочів. Відпрацювання методів і прийомів*

Інструкційний лист № 2. *Механічна кулінарна обробка риби. Розбирання риби з лускою. Технологія приготування котлетної маси та напівфабрикатів з неї*

Інструкційний лист № 3. *Технологія приготування котлетної маси з м'яса та напівфабрикатів з неї*

5. Сборник рецептур блюд и кулинарных изделий: Для предприятий общественного питания/Авт.-сост.: А.И.Здобнов, В.А.Цыганенко, М.И. Пересичный. – К.: А.С.К.,2006 - 656с.

6. Доцяк В.С. Українська кухня: навчальний посібник-Львів:«Оріяна –Нова ». - 1998.-512с

7. Шумило Г.І. Технологія приготування їжі: навчальний посібник – К.:«Кондор».- 2008. -506с

8. Збірник рецептур національних страв та кулінарних виробів. : Для підприємств громадського харчування всіх форм власності/ Шалимінов О.В., Дятченко Т.П., Л.О. Кравченко та ін.-К.: А.С.К., 2000 - 848с

9. Антонєць Л.І, Куба О.М., Старовойт Л.Я. Лабораторний практикум з предмета “Технологія приготування їжі та організація виробництва” : Навчальний посібник для проф.техн.навч.закл. - К.:Факт, 2003.-304с

10. Рекомендації до підготовки та видання навчальної літератури

<http://vpu25.km.ua/pdf/Metodkabinet2/21.pdf>

11. Методика дистанційного навчання ХОІППО

<https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1OLpw4Cdt-EYkufqn1u8HDPRCV6NDn0wN>

12. Інструктивно-методичні рекомендації щодо розробки.

https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/64402/

Андрушко В.М.,

вчитель української мови та літератури

Хролинської гімназії

Проблема індивідуалізації навчання в сучасних умовах

Одним із пріоритетних напрямків модернізації сучасної освіти є його спрямованість на розвиток індивідуальності учнів. Розвиток індивідуальності учнів передбачає реалізацію дидактичного принципу індивідуалізації навчання. В роботі на основі аналізу основних історичних та сучасних визначень поняття «індивідуалізація навчання» виділено такі функції індивідуалізації навчання: адаптаційна, розвивальна, реалізуюча. На основі виділених функцій уточнено зміст поняття «індивідуалізація навчання» в сучасних умовах.

Ключові слова: дидактичний принцип; індивідуалізація навчання; принцип навчання; цілі навчання.

Оновлені освітні стандарти орієнтують сучасну систему освіти на розкриття індивідуальності, розвиток особистості, задоволення освітніх потреб учнів, свободу вибору індивідуальної траєкторії в освіті, розвиток творчих здібностей, становлення системи варіативної освіти. Спрямованість на розширення спектру індивідуальних освітніх можливостей актуалізує дослідження в галузі індивідуалізації навчання загальної освіти.

Вивчення літературних джерел, присвячених питанням індивідуалізації навчання, виявило існування кількох підходів до розуміння сутності індивідуалізації навчання. У результаті було поставлено завдання – на основі аналізу різних трактувань визначення «індивідуалізації навчання» уточнити зміст цього поняття. Індивідуалізація навчання (індивідуальний підхід у навчанні)додається до системи основних дидактичних принципів у середині 60-х. ХХ ст. Є.С. Рабунський дав цьому принципу таке визначення [17, с. 95]:

1) індивідуальний підхід до школярів означає часткова, тимчасова зміна найближчих цілей, окремих сторін змісту, методів та організаційних форм навчально-виховної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей особистості учня для реалізації найбільш успішного розвитку її соціальної типовості та індивідуальної своєрідності;

2) індивідуальний підхід у навчальному процесі дає дійову увагу до кожного учня, його індивідуальним особливостям в умовах колективного навчання, пропонує розумне поєднання групових та індивідуальних занять для підвищення якості навчання та розвитку кожного учня.

У наведеному визначенні суть принципу індивідуалізації навчання полягає в адаптації системи навчання до індивідуальних особливостей учнів. Спочатку же трактування принципу індивідуалізації навчання було пов'язане з пошуком шляхів попередження та подолання неуспішності учнів. В цьому напрямку проведено велику кількість психолого-педагогічних досліджень, у тому числі О.О. Бударним, яким запропонував комплексний дидактичний та психологічний підхід до подолання проблеми неуспішності шляхом індивідуалізації навчання [7, с. 24].

Ідеї індивідуалізації навчання сприяли розвитку у 60-70-х роках. ХХ століття спеціального навчального методу – методу програмованого навчання, однією з ключових ідей якого, стала ідея адаптації системи навчання до індивідуальних особливостей учнів. У його контексті під індивідуалізацією навчання розуміли забезпечення різного темпу навчальної роботи школярів відповідно до їх здібностей.

Паралельно з "ідеєю адаптації" концепція індивідуалізації навчання доповнюється "ідеєю розвитку". Приміром, В.А. Крутецький, наголошуючи на залежності ефективності навчання від обліку індивідуальних психологічних особливостей учнів, закликаючи на практиці орієнтуватися на реальні типи учнів, а не на міфічного «середнього» учня, наголошував, що не навчання має підлаштовуватися під індивідуальні особливості учнів, а, навпаки, учні повинні під процес навчання, що поступово ускладнюється і прискорюється. Він орієнтував індивідуальний підхід у навчанні як на ліквідацію прогалин, так і у роботу з розвитку мотивації, мислення, пізнавальних інтересів, здібностей учнів. Крім того, дослідник зазначав, що при індивідуальному підході не тільки слабовстигаючим учням має бути надана увага вчителя, але й тим, хто виявляє високий рівень обдарованості в тій чи іншій предметній галузі, виявляє яскраво виражені схильності, здібності та інтереси до тих чи інших видів навчальної діяльності [9]. Таким чином, в індивідуалізації навчання починають бачити один із факторів не лише ефективного навчання, а й успішного розвитку учнів.

У 70-80-ті роки. ХХ століття активно формується концепція розвивального навчання, згідно з якою саме у процесі розвитку зароджуються, формуються та виявляються індивідуальні особливості, індивідуальна своєрідність кожної особистості, її оригінальність, неповторність. Саме в руслі концепції навчання розгорнулося дослідження питань індивідуалізації та диференціації навчання І.Е. Унт [19]. У цій роботі представлені як адаптаційна, так і розвивальна функції індивідуалізації навчання. Визначаючи індивідуалізацію навчання як облік у процесі навчання індивідуальних особливостей учнів у всіх його формах та методах, незалежно від того, які особливості та якою мірою враховуються, І.Е. Унт наголошувала, що індивідуалізація навчання необхідним фактором реалізації різноманітних цілей навчання (навчальних, розвивальних та виховних) та формування особистості. Дослідник зазначала, що індивідуалізація навчання необхідна для виявлення актуального рівня розвитку учнів, але, крім того, має здійснюватися протягом всього періоду навчання, так як навчання не веде до згладжування рівнів розвитку.

У зв'язку з поширенням ідей розвивального навчання, а також з посиленням гуманістичних освітніх тенденцій у 80-ті роки ХХ століття відбувається наповнення новим змістом цільового освітнього компонента. З метою навчання виділяють два рівнозначні аспекти: предметний та особистісний [2]. У світлі нових освітніх тенденцій проведено дослідження О.О. Кірсановим, в якому відображені ідеї, як розвивального навчання, так і тільки формуючого особистісно-орієнтованого підходу. Дослідник скеровує навчання на максимальний розвиток індивідуальних особливостей учнів. Стверджуючи, що виховання індивідуальності вимагає індивідуального підходу, автор орієнтував індивідуалізацію на цілісну особистість школяра, цілісний навчальний процес. А.А. Кірсанов визначив індивідуалізацію навчальної діяльності як систему

індивідуалізованих способів та прийомів взаємозумовлених дій вчителя та учнів, яка органічно, як характерологічна сторона (ознака) властива всім етапам навчальної діяльності. На думку дослідника, основою реалізації принципу індивідуалізації навчальної діяльності виступає всебічне вивчення індивідуальних особливостей учнів, а основна мета – створення умов для успішного здійснення кожним учнем найближчих (формування предметних знань, умінь, навичок) та віддалених цілей навчальної діяльності (розвиток особистісних якостей).

А.А. Кірсанов сформулював ряд тез, які суттєво доповнили концепцію індивідуалізації навчання. Розглянутий принцип орієнтує навчання, як на актуальні можливості, так і на потенційний рівень розвитку учнів (не пристосування навчання до рівня підготовленості та розвитку учня, а систематичний, цілеспрямований, послідовний розвиток його потенційних можливостей до об'єктивних вимог); сприяє комплексу навчального, розвивального, виховного впливу на цілісну особистість учнів. [7].

Слід зазначити, що попри збагачення концепції індивідуалізації навчання «ідеєю розвитку», адаптаційна функція цього принципу також втратила своє значення. Приміром, Р.С.Черкасов, О.О. Столяр визначили індивідуальний підхід у навчанні як пристосування навчання або до змісту та рівня знань, умінь та навичок кожного учня, або також до характерних для його особливостей процесу засвоєння, або навіть до деяких стійких особливостей його особистості [12]. А І.П. Підласий бачив реалізацію даного принципу не в пристосуванні цілей і основного змісту навчання та виховання до окремого учня, а у пристосуванні форм та методів педагогічного впливу до його індивідуальних особливостей для того, щоб забезпечити запроєктований рівень розвитку особистості [14]

У 90-ті роки. XX століття з'являється термін «особистісно-орієнтоване навчання», починають формуватися особистісно-орієнтовані Концепції освіти. При цьому індивідуалізація навчання виступає фундаментом побудови особистісно-орієнтованої освіти [13]. У зв'язку з цим відбувається актуалізація психолого-педагогічних досліджень у галузі індивідуалізації навчання.44

Аналізуючи сучасні дисертаційні дослідження з питанням індивідуалізації навчання, можна відзначити, що низка авторів розуміють принцип індивідуалізації навчання як організацію навчання, спрямовану на облік та розвиток індивідуальних особливостей учнів, іншими словами, виділяють адаптаційну та розвивальну функцію принципу індивідуалізації навчання. Наприклад, наводяться такі визначення:

- індивідуалізація сучасного навчання як засіб розвитку індивідуальних здібностей учнів на різних рівнях потенційних можливостей [10];
- індивідуалізація навчання розуміється як організація навчального процесу, що передбачає і діяльність вчителя, і діяльність учня, за якої вибір способів, прийомів, темпу навчальної діяльності, обумовлений рівнем навчальної готовності школярів [21];
- під індивідуально-диференційованим підходом мається на увазі система діагностичних процедур з вивчення особистості учня та пов'язана з нею система дидактичних способів розвитку цієї особи з урахуванням суттєвих для вчення індивідуально-психологічних особливостей [8];
- індивідуалізація навчання передбачає професійне, науково обґрунтоване діагностування індивідуально-психологічних особливостей кожного учня та створення умов для максимального розвитку його особистісного потенціалу [5];
- під індивідуалізацією розуміється організація навчального процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень їх розвитку здібностей до вчення [11].

З іншого боку, під впливом ідей активно розвиваються з кінця XX століття системно-діяльнісні та компетентнісні підходи, що орієнтують систему освіти не так на формування предметних знань, умінь, навичок, скільки на формування загальнонавчальних умінь, на розвиток самостійності навчальних дій, формування здатності учнів діяти у конкретних життєвих ситуаціях. У трактуванні принципу індивідуалізації

навчання простежується нова функція – функція реалізації. У сучасних дисертаційних дослідженнях наводяться такі визначення індивідуалізації навчання:

- під індивідуалізацією навчання розуміється організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, що дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня [1, 3, 15, 20];

- індивідуалізація – це рушійна сила, що сприяє самовизначенню, самореалізації та саморозвитку учнів [6];

- під індивідуалізацією освітнього процесу у широкому контексті розуміється спосіб забезпечення кожного школяра правом та можливістю формування власних освітніх цілей та завдань, власної освітньої траєкторії, надання свідомої навчальної дії за рахунок можливості вибору типу дії, принесення особистих смислів, замовлення до своєї освіти, бачення своїх навчальних та освітніх перспектив [18].

Таким чином, у сучасних умовах індивідуалізація навчання є динамічною дидактичною концепцією, яка в міру розвитку та вдосконалення суспільних відносин, системи освіти наповнюється новим змістом. Результати розглянутих досліджень з питань індивідуалізації навчання дозволяють виділити три основні та рівноправні функції індивідуалізації навчання – адаптаційну, розвивальну та функцію реалізації. З урахуванням зазначених функцій уточнимо визначення індивідуалізації навчання. Під індивідуалізацією навчання ми будемо розуміти організацію навчального процесу, спрямовану на облік, розвиток та реалізацію індивідуальності учнів. Іншими словами, при реалізації принципу індивідуалізації навчання постановка цілей, відбір змісту, вибір форм, методів, засобів навчання та оцінювання навчальних досягнень учнів повинні 1) здійснюватись з урахуванням індивідуальних особливостей учнів; 2) орієнтуватися на розвиток індивідуальних особливостей;

3) створювати умови для реалізації індивідуальних особливостей учнів навчальної діяльності.

З іншого боку, ми згодні з позицією В.М. Жураківської, як виявляється у наступному. У сучасних умовах завдання педагога полягає не в тому, щоб сформувати індивідуальність учня, а в тому, щоб забезпечити його становлення, щоб передати учню не самоіндивідуальність як деяку структуру, а передати механізм управління своєю індивідуальністю, щоб він став суб'єктом формування своєї індивідуальності, досвіду становлення індивідуальності [4]. У світлі зазначеної ідеї індивідуалізація навчання передбачає поступовий вихід на самооблік, саморозвиток та самореалізацію індивідуальності учнів. Дане положення набуває особливої актуальності при розробці питань індивідуалізації навчання загальної освіти [16]. Встановлено, що зоною найближчого розвитку індивідуальності учнів є розвиток їхнього самопізнання, самооцінки, самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, саморегуляції, самодисципліни, самовизначення, самореалізації, самоактуалізації [4, 6, 18].

З урахуванням викладеного, а також у контексті даного нами визначення індивідуалізації навчання скоригуємо цілі індивідуалізації навчання загальної освіти:

1. Адаптаційна функція зумовлює такі цілі індивідуалізації навчання: розвиток навичок самопізнання, самодіагностування, формування адекватної самооцінки учнів.

2. Розвивальна функція зумовлює такі цілі індивідуалізації навчання: формування навичок самонавчання, саморозвитку, самовиховання, самодисципліни, саморегуляції.

3. Функція реалізації зумовлює такі цілі індивідуалізації навчання: створення умов самовираження, самовизначення, самореалізації, самоактуалізації учнів.

Реалізація всіх зазначених цілей індивідуалізації навчання передбачає розвиток певного рівня самостійності учнів у всіх сферах їхньої життєдіяльності.

Список використаної літератури

1. Гердо Н.В. Індивідуалізація навчання учнів старших класів сучасної загальноосвітньої школи [Текст]: автореф. дис ... канд. пед.наук/Н.В.Гердо, 2012.-24 с. 2.

Голуб Б.А. Основи загальної дидактики [Текст]: навч. посібник для студ.педвузів. / Б.А. Голуб. - М.: Гуманіт. вид. центр ВЛАДОС, 1999. - 96 с.

3. Донець В.А. Розвиток пізнавальної активності учнів ліцею на основі принципу індивідуалізації навчання [Текст]: автореф. дис ... канд. пед. наук/В.А. Донець, 2003. - 28с.

4. Жураковська В.М. Структура досвіду становлення індивідуальності учня як основи його формування [Електронний ресурс] / В.М.Жураковська // Світ науки, культури, освіти. - 2014. - № 2 (45). - Режим доступу: <http://elibrary.ru/item.asp?id=21507086>. - [Дата звернення: 20.11.2021].

5. Замашкіна О.Д. Проблеми розвивального навчання школярів в українській педагогічній науці (60-90 рр. ХХ століття) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Замашкіна Ольга Дмитрівна; Київській національній ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2005.

6. Івасюк О.С. Індивідуалізація як фактор самоосвіти старших школярів (з прикладу навчання іноземних мов) [Текст]: автореф. дис ... канд. пед. наук/О.С. Івасюк. - Харків, 2004. - 24 с.

7. Кравець В. Історія української школи і педагогіки / Володимир Кравець. - Тернопіль, 1994. - 224 с.

8. Колішев Н.С. Індивідуально-диференційований підхід у процесі навчання старшокласників [Текст]: автореф. дис ... канд. пед. наук/Н.С. Колішіву. 1993. - 18 с.

9. Крутецький В.А. Психологія математичних здібностей школярів[Текст]/В.А. Крутецький. - М.: Просвітництво, 1968. - 432 с.

10. Магдів Ю.Т. Індивідуалізація навчання у комсомольських навчальних закладах [Текст]: автореф. дис ... канд. пед. наук/Ю.Т. Магдів. - Москва, 1991. -23 с.

11. Матюхова Д.В. Індивідуально-диференційований підхід у процесі навчання старшокласників [Текст]: автореф. дис ... канд. пед. наук/ - 22 с.

12. Методика викладання літератури у середній школі. Загальна методика [Текст]/упоряд. Р.С. Черкасов, О.О. Столяр. - М.: Просвітництво, 1985. - 336 с.

13. Плігін А.А. Психологія пізнавальних стратегій школярів, індивідуалізації освіти [Текст]: автореф. дис...д-ра. психол. наук, 2009. - 56 с

Балукова А. І.,
практичний психолог
Хмельницького ЗДО №55 «Намистинка»

Форми взаємодії практичного психолога з батьками дітей дошкільного віку в період карантину

В статті висвітлено дослідження форм взаємодії практичного психолога з батьками дітей дошкільного віку в період карантину. Проаналізовано форми взаємодії з батьками: традиційні та за допомогою засобів ІКТ. Визначено їх вплив на ефективність комунікації з батьками.

Ключові слова: практичний психолог, взаємодія з батьками, ІКТ, карантинні умови.

У зв'язку із коронавірусною хворобою (COVID-19) вже другий рік поспіль на території України діють карантинні обмеження. Це значно впливає на процес комунікації з родинами вихованців ЗДО, тому на сьогоднішній день все більшої актуальності набуває взаємодія практичного психолога з батьками дітей дошкільного віку через використання засобів ІКТ.

Щоб робота з дітьми дошкільного віку у період карантину була ефективною, практичному психологу варто використовувати різноманітні форми взаємодії з батьками. Основна мета роботи практичного психолога в закладі дошкільної освіти полягає в збереженні та зміцненні психічного здоров'я дітей, їх гармонійний розвиток в умовах ЗДО, надання своєчасної допомоги дітям, батькам і педагогам у вирішенні психологічних проблем розвитку, що виникають в різних життєвих ситуаціях, а також в

збереженні психологічного здоров'я дітей через формування загального виховного «поля» навколо дитини, що забезпечує узгодженість впливу дорослих [1; 3; 5].

Розглянемо основні традиційні форми роботи психолога з батьками.

✓ *Психологічна просвіта батьків* полягає в ознайомленні батьків з головними закономірностями й умовами сприятливого психологічного розвитку дітей, формування у батьків потреби у психологічних знаннях, ознайомлення з основами самопізнання. Основні форми психологічної просвіти: лекції, тренінги, бесіди, батьківські збори з психологічних питань розвитку та виховання дитини; оформлення стендів, листівок, буклетів із психологічною інформацією, дні відкритих дверей, залучення батьків до користування психологічною бібліотекою. Психологічна просвіта батьків повинна здійснюватися у цікавій і зрозумій формі, інформація повинна містити науково доведені факти [2].

✓ *Психологічне консультування батьків.* Основними завданнями консультування батьків є допомога батькам у період адаптації дітей до ЗДО; допомога у налагодженні взаємин з вихователем, підвищення психологічної компетентності з певних хвилюючих батьків питань, допомога у з'ясуванні та вирішенні психологічних проблем, які виникають у родинному спілкуванні [2].

Консультації можуть бути: індивідуальними, родинними (для кількох членів сім'ї з метою вироблення шляхів співробітництва і довірливих стосунків у вихованні дітей); груповими, під час яких обговорюються різноманітні питання психології, цікаві для більшості батьків групи. Тематика консультацій впливає із проблем, які виникають під час виховання дитини в закладі дошкільної освіти [2].

Консультації бувають двох видів: ті, які планує сам психолог, і за запитом батьків. Перші - проводяться протягом року за темами, які, на мою думку, актуальні для конкретної вікової групи та контингенту батьків. Про планові консультації батьків оповіщає вихователь. Консультації за запитом – це будь-які проблеми, які хвилюють близьких дитини. І це необов'язково питання, пов'язані з розвитком дитини або її поведінкою [2].

✓ *Анкетування батьків,* проводиться з метою отримання інформації особистісного характеру та кращого пізнання особливостей розвитку та характеру дитини, а також визначення особливостей виховного процесу в родині. Отримані результати анкетування допомагають практичному психологу організувати ефективну взаємодію з дитиною [1,3].

Таким чином, з вищезазначеної інформації можна визначити, що ефективність роботи практичного психолога в ЗДО залежить від особливостей урізноманітнення форм взаємодії з батьками дітей дошкільного віку.

На сьогоднішній день здійснювати проаналізовані традиційні форми взаємодії з батьками офлайн майже неможливо через особливості епідеміологічної ситуації в країні. Я пропоную практичним психологам закладу дошкільної освіти використовувати засоби ІКТ у взаємодії з батьками.

Основні форми взаємодії з батьками за допомогою засобів ІКТ.

1. *Анкетування батьків за допомогою Google Форми.* Невід'ємною частиною роботи психолога є психологічне анкетування, онлайн опитування батьків з метою визначення особливостей психологічної атмосфери в сім'ї, стилю виховання тощо. В Google Формі можна створювати предметні тести, налаштовувати автоматичну перевірку відповідей, отримувати відповіді швидко та працювати зі статистичними даними.

2. *Психологічне консультування батьків.* Практичний психолог може провести індивідуальне чи групове консультування батьків онлайн за допомогою застосунків та програм відеоконференцій Zoom, Viber, Google Meet або Skype. Психологу варто підготувати матеріал, призначити зручний час та надіслати батькам посилання на онлайн-зустріч. Онлайн консультування є ефективною альтернативою очної зустрічі з батьками, яка має змогу об'єднати батьків незалежно від того де вони знаходяться та обговорити хвилюючі питання. Також, психолог може підготувати консультацію у

документи Microsoft Word, Google Документ і надіслати її у месенджер, що дає батькам можливість самостійно ознайомитися із запропонованою темою у зручний час.

3. *Проведення батьківських зборів онлайн.* Під час проведення батьківських зборів практичний психолог демонструє підготовлені матеріали у програмі Microsoft PowerPoint, Google Презентації, Canva. Презентації допомагають наочно сприйняти інформацію, зацікавити в отриманні додаткових психолого-педагогічних знань, а також підвищити рівень психологічної культури батьків.

4. *Психологічна просвіта батьків.* Практичному психологу-новатору варто регулярно розміщувати просвітницькі матеріали на сайті ЗДО з метою ознайомлення батьків з психологічними особливостями дітей різного віку; рекомендації, тести, цікаві комп'ютерні ігри, головоломки для дітей та програми, що розвивають. Також, за допомогою ІКТ психолог може записувати відео звернення до батьків для розкриття певної психологічної теми та розміщувати їх на сайті.

Отже, основні переваги використання ІКТ у взаємодії практичного психолога з батьками дітей дошкільного віку:

- ✓ Мінімізація часу доступу батьків до інформації;
- ✓ Можливість практичного психолога проводити онлайн індивідуальні, групові консультації, батьківські збори;
- ✓ Забезпечення активної участі батьків в освітньо-виховному середовищі.
- ✓ Підвищення психологічної компетентності батьків, інформованості їх про напрями діяльності дошкільного закладу та результатах конкретної дитини (конфіденційно, індивідуально) [4].

На основі теоретичного дослідження мною проведено анкетування серед практичних психологів дошкільних закладів міста Хмельницького. Я використала анонімне опитування на Google Формі, яке складалося з 8 запитань. Деякі запитання передбачали розгорнуту відповідь, а деякі питання були закритого типу. У дослідженні взяли участь 68% практичних психологів закладів дошкільної освіти міста Хмельницького. В результаті були отримані дані, які визначають основні форми взаємодії практичних психологів використовують у роботі з батьками дітей дошкільного віку під час карантину.

За результатами дослідження визначено, що більшість практичних психологів закладів дошкільної освіти позитивно ставляться до використання засобів ІКТ у взаємодії з батьками під час карантину. Вважають використання ІКТ ефективним, зручним, швидшим та доступним способом комунікації з батьками. На сьогоднішній день у своїй роботі значна частина психологів використовують: телефонні розмови, зустрічі поза межами ЗДО, інформаційні, тематичні повідомлення, онлайн консультації, індивідуальні онлайн анкетування, батьківські збори за межами приміщення ЗДО, загальні консультації у спільнотах мережі Інтернет. 50% практичних психологів закладів дошкільної освіти проводять батьківські збори онлайн з частотою раз на півроку та 75% найчастіше проводять онлайн консультації за запитом батьків. Також, практичні психологи, що приймали участь в опитуванні, регулярно розміщують просвітницькі матеріали для батьків на сайті ЗДО, у соціальних мережах та групах. Визначено, що для взаємодії з батьками на період карантинних обмежень практичні психологи використовують такі освітні платформи та додатки: Viber, Facebook та Meet, Zoom.

Отже, не дивлячись на карантинні обмеження, практичні психологи закладів дошкільної освіти продовжують взаємодіяти з батьками вихованців, активно використовують засоби інформаційно-комунікативних технологій, що значно полегшує та урізноманітнює діяльність практичних психологів, а також сприяє ефективній взаємодії з батьками.

Список використаних джерел та літератури

1. Дуткевич Т. В. Вступ до спеціальності: практична психологія Курс лекцій і практикум(навчальний посібник / Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – 208 с.

2. Марінушкіна О. Є. Порадник практичного психолога / О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. — Х.: Вид. група «Основа», 2007. — 240 с. — («Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання»).

3. Муліка К. М. Діяльність психологічної служби: методичні та етичні акценти. Методичний посібник / К. М. Муліка. — Полтава: ПОІППО, 2007. — 157 с.

4. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи: навчально-методичний посібник / Т. М. Бабко, А. В. Вознюк, Г. А. Коломоець, Л. Г. Курдик. — Київ: Видавничий дім "Освіта", 2020. — 208 с.

5. Поради практичного психолога [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://dnz4.berislav-mr.gov.ua /2020/07/15/>.

Баля С. А.,
методист науково-методичного
центру організації наукової роботи та
моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО

Переваги тестів як навчального інструменту. Як створити якісні тести

У статті розкрито сутність впровадження тесту як інструменту вимірювання навчальних досягнень учнів і ефективності освітнього процесу; пропозиції щодо розроблення якісного тесту, необхідність його адаптації до потреб поточного й підсумкового контролю в навчальному закладі з урахуванням його вимірювальних функцій.

Ключові слова: тест, тестові завдання, якість тесту.

*Вимірювання – права рука навчання.
Без вимірювання не може бути оцінювання.
Без оцінювання не може виникнути зворотний зв'язок із навчанням.
Без зворотного зв'язку немає інформації про досягнуті результати.
Без інформації про досягнуті результати
не може виникнути систематичного навчання.*

Парнелл

Завдання педагога в умовах сучасної технології навчання полягає передусім у створенні методичного забезпечення освітнього процесу й систематичного контролю за самостійною роботою учнів та результатами своєї педагогічної праці загалом, тобто у створенні умов для мотивованої самостійної навчальної діяльності школярів, наданні їм консультаційної допомоги.

Важливим елементом сучасної технології навчання є тест як інструмент вимірювання рівня знань і складності завдань, оскільки без такого інструменту керувати освітнім процесом неможливо. Як стверджують компетентні джерела, введення тестового контролю істотно підвищує мотивацію навчання й зацікавленість учнів.

Пригадаймо, що тест (test) – це сукупність тестових завдань (item), відібраних за певними правилами для вимірювання певної властивості.

Педагогічний тест – це система завдань специфічної форми, певного змісту, зростаючої складності, що дає змогу виміряти і якісно оцінити рівень навчальних досягнень.

Щодо переваги тесту перед традиційними формами контролю. Крім тесту, іншого технологічного інструменту для кількісного вимірювання таких прихованих (латентних) педагогічних параметрів, як рівень знань і складність завдань, сьогодні немає. Адже не тільки визначається рівень знань кожного учня, але і якісно оцінюється рівень його знань.

Тест надає кількісну оцінку, незалежну від особистості педагога, що дає змогу об'єктивно визначати рівень підготовки кожного класу або ЗЗСО. До того ж тест надає можливість визначити й порівняти рівень підготовки з різних дисциплін та рівень загальної підготовки.

Застосування тестування як методу вимірювання в різних сферах призвело до появи та використання великої кількості різноманітних тестів. Це зумовило необхідність їхньої класифікації. Вона здійснювалася за різними критеріями та принципами багатьма фахівцями, серед яких: К. Інгенкамп, І. Булах, А. Анастасі, В. Аванесов, В. Беспалько, О. Киверялг, М. Розенберг.

Тести можна класифікувати так:

- за рівнем уніфікації (тести стандартизовані, нестандартизовані);
- за рівнем упровадження (загальнодержавні, навчального закладу, учительські);
- за статусом використання (обов'язкові, пілотні, дослідницькі);
- за співвідношеннями з нормами або критеріями (тести досягнень, тести порівняння або тести відбору);
- за видом тестового завдання (тести з відкритими або із закритими завданнями).

Окремо необхідно зауважити, що, незалежно від типу розробленого тесту, класифікація може бути здійснена за методом тестування залежно від процесу, процедури та технології тестування. За методом тестування ми маємо розрізнити тестування бланкове, комп'ютерне та комп'ютерне адаптоване.

Тест складається з певної кількості тестових завдань. Щоб виконувати функцію інструменту вимірювання, тест повинен складатися з достатньої кількості тестових завдань, число яких визначає довжину тесту. Оптимальна кількість завдань, на яке тестовані ще доволі охоче відповідають, становить 40-60. Фахівці підкреслюють, що надійність і об'єктивність тестової перевірки знань та вмінь збільшується зі збільшенням довжини (обсягу) тесту. Ключові слова у визначенні тесту – завдання і його форма. Завдання за своїм змістом – це вихідна одиниця, клітинка тесту, що містить якийсь один елемент знання. Тільки за цієї умови тестове завдання являє собою дидактично й технологічно доцільний засіб об'єктивного контролю підготовленості, навченості учня.

Тест повинен складатися з мінімальної кількості завдань, достатніх для повного визначення рівня навчальних досягнень. Рекомендується уникати непотрібного дублювання знань, умінь і навичок, що перевіряються, а також передбачити всі необхідні.

Тест – не лише формат контролю знань, а і спосіб навчатись.

Для чого ж потрібен тест? Щоб учні знали інформацію напам'ять або ж навчилися застосовувати її на практиці? Чи, можливо, для розвитку в них уміння аналізувати інформацію та робити висновки?

Перед тим, як скласти тест, необхідно визначити мету. Можна використати таксономію Блума – класифікацію завдань за навчальними цілями та рівнем складності. Вона охоплює 6 рівнів: *запам'ятати, розуміти, застосувати, аналізувати, оцінювати та створювати*.

Звичай таксономію Блума зображають як піраміду. В основі – найлегші завдання – на запам'ятовування. А на вершині розташовані найскладніші – на створення.

Тестом також називають будь-які завдання для перевірки в онлайн- чи офлайн-формі, а не лише запитання з варіантами відповідей. Варто обрати формат, який найкраще задовольнить навчальну мету тесту, адже доведено, що тести – це не тільки зручний спосіб оцінювання, а й ефективний навчальний інструмент. Тест також може бути навчальним матеріалом.

Щоб учні запам'ятали матеріал, треба скласти завдання з короткою відповіддю. Наприклад, заповнити пропуск кількома словами. Цей формат знижує шанс вгадати правильну відповідь та тренує запам'ятовування слів і термінів.

Якщо розвивати водночас навички оцінювання, аналізу, синтезу, написання текстів та пояснення матеріалу – варто скласти завдання для есе. Наприклад, наведіть тезу та запропонуйте спростувати її або погодитися з нею. З допомогою есе учні вчаться обґрунтовувати власну позицію та послідовно її висловлювати. Однак у такому разі

вчитель має розробити критерії оцінювання та виділити достатньо часу на перевірку кожного есе. Як, наприклад, критерії для оцінювання власного висловлення на ЗНО з української мови та літератури.

Щоб швидко закріпити матеріал та наголосити на різниці між основними концепціями, треба надати перевагу тестам із кількома варіантами відповідей. Такий тест досить легко та швидко перевіряти.

Аби скласти якісний тест із кількома варіантами відповідей, краще підготувати відповіді схожими одна на одну. Якщо всі відповіді правдоподібні, учень обмірковує кожен варіант та зіставляє його із власними знаннями. Якщо ж відповіді занадто різні, то учень легше впізнає правильний варіант не тому, що вивчив матеріал, а тому що цей варіант відрізняється від інших.

Побачити різницю між різними концепціями допоможе завдання на встановлення відповідності.

Завдання з відповіддю так/ні можна запропонувати, щоб спростувати розповсюджені міфи. Імовірність вгадування становитиме 50 %.

Загалом варто складати тест із різними форматами завдань та намагатися охопити всі рівні таксономії Блума. Дослідження показують, що запитання з короткою відповіддю та з декількома варіантами відповідей сприяють довготривалому засвоєнню матеріалу.

Тож передусім потрібно визначити мету та підібрати форми. Залишилися, власне, запитання. Потрібно врахувати, що зайві деталі відволікають учнів. Запитання, сформульовані нечітко або з часткою не (так звана «негативна форма»), теж ускладнюють сприйняття. Тобто вони негативно впливають на сам процес навчання та перевірки знань з допомогою тестів.

Якість тесту – це окрема категорія, що базується на певних теоріях і закономірностях. Вона, безумовно, залежить від того, на який тип вимірювання ми орієнтувалися і який статус використання має тест: обов'язковий, пілотний або дослідницький. Визначення якості тесту базується на певних теоретико-методологічних засадах та методах, що використовуються під час аналізу результатів тестування. Методи, що використовуються під час аналізу, поділяються на аналітичні (експертні) та емпіричні (статистичні, математичні). Самостійну функцію статистичного аналізу тесту виконує психометричний аналіз, що являє собою сукупність емпіричних методів визначення якості інструменту вимірювання, які базуються на даних самого вимірювання (на відміну від оцінки його якості без урахування даних вимірювання). В Україні цей метод відносять до кваліметрії.

Поради, які допоможуть перетворити запитання на максимально ефективний навчальний інструмент.

1. Одне запитання – одна концепція. Не ставте кілька запитань в одному.

2. Формулюйте запитання так, щоб на них можна було відповісти, не читаючи варіантів відповідей. Тобто умова повинна бути чіткою та зрозумілою.

Учень не має дивитися на варіанти відповіді для того, щоб з'ясувати умову. Тому уникайте формулювань «Оберіть усі правильні твердження» або «Серед наведених тверджень правильні всі, ОКРІМ». На такі запитання неможливо відповісти, якщо не прочитати варіанти відповідей. Тобто запитання насамперед перевіряє, чи впізнає учень інформацію, а не знання та розуміння матеріалу. Також надавайте всю необхідну інформацію в умові запитання.

3. Надавайте в умові лише необхідну інформацію. Якщо умова занадто довга та із зайвою інформацією, учень відволікається на деталі та може забути початок умови, коли дочитає її до кінця. Тобто погані результати учня можуть бути результатом незрозумілої умови, а не відсутності знань. Дослідження підтверджують, що зайві деталі знижують надійність самого тесту.

4. Складайте 3-5 подібних варіантів відповідей. Відповіді мають бути схожими за довжиною і структурою та граматично відповідати формулюванню запитання. Правильна відповідь не має чітко вирізнятися серед інших з першого погляду на запитання.

5. Уникайте граматичних помилок та запитань із часткою «не». Вони відвертають увагу та не допомагають краще опанувати матеріал. Дослідження показують, що навіть учні, які зазвичай мають високі результати, часто відповідають неправильно на тестах із негативною формою запитання.

Час виконання тесту також залежить від мети уроку. Якщо тест спрямований на закріплення матеріалу уроку, то він має бути коротким і на нього не потрібно виділяти багато часу (хвилин 10). Для річного екзамену – навпаки, може знадобитися й кілька годин, залежно від обсягу матеріалу.

Щоб написати есе, різні учні потребують різну кількість часу. Проте обмеження в часі також важливі для тренування навичок письма, зокрема вміння писати лаконічно. Спробуйте надавати різний час на виконання, щоб визначити оптимальну кількість часу для конкретного виду тестування.

Тест – це вправа, яка допоможе учням пригадати матеріал та виявити прогалини у власних знаннях, учителю – зрозуміти, як заповнити ці прогалини. Тож потрібно використовувати всі переваги тестів, а не лише зручність оцінювання.

Отже, застосування тесту як інструменту оцінювання вимагає від учителя знання теорії тестування, умінь та досвіду аналізу результатів та оцінювання навчальних досягнень учнів. Цей спосіб вимірювання успішності учнів суттєво відрізняється від традиційного за допомогою відкритих запитань і суб'єктивного оцінювання компетентності учня з тієї чи іншої теми. Щодо використання тестових завдань тільки закритого типу, то варто зауважити, що ці форми тестових завдань дозволяють дослідити, що учень знає, розуміє і деколи застосовує. Тому ця форма підсумкового контролю потребує доповнення додатковими, з вищим рівнем складності, завданнями.

Вимірювання й оцінювання результату навчання може здійснюватися за допомогою засобів педагогічної діагностики, створення яких потребує спеціальних знань у галузі стандартизованих методів контролю якості освіти. Засобами діагностики є професійно орієнтовані тести, впровадженню яких має передувати період їх стандартизації з обов'язковим визначенням їхніх психометричних показників. Отже, йдеться про відтворення в Україні технології стандартизованого тестування, яка використовується в усіх професійних тестуваннях у більшості розвинених країн.

Нині тестування вийшло далеко за межі системи освіти, його застосовують під час масових іспитів на професійну придатність, під час відбору до вищих навчальних закладів тощо. Серед причин, що зумовили широке використання тестування, можна вказати такі:

- бізнесовий інтерес до найефективнішого використання людських ресурсів;
- прагнення винагороджувати талант незалежно від його соціального походження.

Головна цінність тесту – щоб учні покращували власні знання з допомогою навчальних тестів до того, як складатимуть остаточний тест на оцінку!

Список використаних джерел та літератури:

1. Аванесов В. С. Основы научной организации педагогического контроля в высшей школе. М.: Моск. ин-т стали и сплавов, 1989.
2. Аванесов В. С. Форма тестовых заданий: Учебное пособие. М.: Иссл. Центр Гособразования СССР по проблемам качества подготовки специалистов, 1991.
3. Агрусті Г., Артемчук Л., Булах І., Вілмут Дж., Лукіна Т., Мруга М. Основи педагогічного оцінювання. Частина І. Теорія / Під заг. ред. І. Булах. К.: «Майстер-клас», 2006. 113 с.
4. Барна М. М., Бушак Г. А., Волощенко О. В., Калька Н. М. Ключі до подолання педагогічних стереотипів: навч.-метод. посібник / За заг. ред. М. М. Барни. Тернопіль: Астон, 2008. 148 с.
5. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем. Воронеж: Воронежский университет, 1977. 240 с.
6. Булах І. Є. Історія розвитку та сучасний стан педагогічної тестології. К.: ЦМК МОЗ України, 1994. 21 с.

7. Булах І. Є. Кількісний аналіз результатів тестування. К.: ЦМК МОЗ України, 1994. 54 с.
8. Булах І. Є. Теорія комп'ютерного тестування. К.: ЦМК МОЗ України, 1994. 59 с.
9. Булах І. Є., Волосовець В. Ф., Вороненко Ю. В. Система управління якістю медичної освіти в Україні. Монографія. Д., «АРТ;ПРЕС», 2003. 212 с.
10. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь, справочник по психологической диагностике. К.: Наук. думка, 1989. 197 с.
11. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллинн: Залгус, 1980. 334 с.
12. Основи педагогічного оцінювання. Ч. 1. Теорія: навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників / За заг. ред. Ірини Булах. К.: «Майстер-клас», 2005. 96 с.
14. Розенберг Н. М. Проблемы измерений в дидактике. К.: Вища школа, 1979.
15. Howard Wainer etc. Computerized Adaptive Testing. A primer. Lawrence Erlbaum Associated, Publishers, 1990. 300 с.

Банарюк-Вавдійчик О.Б.,
асистент вчителя, вчитель-логопед
Кам'янець-Подільської ЗОШ №12

Особливості сформованості комунікативних навичок в учнів молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку

У статті розглядається проблема розвитку мовлення учнів молодшого шкільного віку, чим характеризується розвиток мовлення дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. Арт-терапія, доцільність її застосування в комплексі реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, і в першу чергу з дошкільниками та учнями молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Ключові слова: Порушення інтелектуального розвитку, розвиток мовлення, пізнавальні процеси, арт-терапія, корекція, комунікація.

Проблема розвитку мовлення дошкільників та учнів молодшого шкільного віку на сучасному етапі становлення освіти постає досить гостро і вимагає оптимізувати мовленнєву роботу та розв'язати визначені завдання за новою редакцією освіти, в якому акцент зроблено не на розв'язанні окремих завдань мовленнєвого розвитку дітей, а на цілісному підході до формування мовно-мовленнєвої компетенції як одного з ключових критеріїв і водночас вагомій умови становлення й розвитку мовленнєвої особистості. Розвиток мовлення дошкільників та учнів на сьогоднішній день посідає чільне місце у доробках сучасних науковців. І це є не випадковим, так як на сьогодні в нашій країні відмічається різке зниження мовленнєвого розвитку сьогоднішніх дітей. Тому перед науковцями та педагогами-практиками постала 4 серйозна проблема і доводиться констатувати той факт, що 85% дітей 5-7 років володіють мовленням на рівні 3-річних (А. Богуш). Звідси також гостро постає, як психолого-педагогічна проблема, питання труднощів комунікативного спілкування дошкільників та учнів молодшого шкільного віку. Причини такого регресу потребують глибокого наукового вивчення.

Порушення мовлення у дітей з інтелектуальними відхиленням є досить поширеним явищем, яке спостерігається у 40-60% дітей даної популяції і характеризується складністю патогенезу і симптоматики (М. Зеєман). Порушення мовленнєвої діяльності у дітей з інтелектуальними порушеннями характеризуються складністю патогенезу та симптоматики (В. Синьов, 2007, 2010), оскільки можуть бути зумовлені як загальним психічним недорозвитком, так і іншими чинниками: зниженням слуху, порушеннями будови артикуляційного апарату та/або мовленнєвої моторики тощо. При цьому порушення мовленнєвої діяльності цієї категорії дітей мають системний характер. Їм притаманний недорозвиток мовлення як цілісної функціональної системи, наявні порушення всіх його компонентів: фонетико-фонематичного, лексико-семантичного,

логіко-граматичного, характерні порушення як імпресивного, так і експресивного, як усного, так і писемного мовлення. При інтелектуальних порушеннях порушені операції та рівні породження мовленнєвого висловлювання (смысловий, мовленнєвий, сенсомоторний), найбільш недорозвиненими є високоорганізовані, складні рівні (смысловий, мовленнєвий), які вимагають високого рівня сформованості розумових операцій 5 мислення (Р. Лалаєва, М. Матвєєва, В. Синьов, Є. Соботович, В. Тищенко, О. Хохліна та ін.).

У той же час тенденції розвитку дітей з порушеннями інтелекту ті ж, що і у однолітків з типовим розвитком. Багато що в їхньому розвитку – відставання в оволодінні предметними діями, розвиток мовлення і пізнавальних процесів – значною мірою носить вторинний характер. При правильній організації життя дітей з порушеннями інтелекту, що вимагає можливо більш раннього включення спеціального навчання і виховання, багато відхилень розвитку можуть бути виправлені і попереджені.

Розвиток мовлення дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку характеризується недостатнім словниковим запасом, небажанням користуватись словами з пасивного словника, невмінням використовувати наявні мовленнєві знання і вміння у відповідних ситуаціях, значними порушеннями звуковимови та іншими відхиленнями структури мовлення, які призводять до труднощів під час мови і до частого нерозуміння висловлювань таких дітей оточуючими, недостатності мотивів для спілкування, значною недорозвитку комунікативно-пізнавальних здібностей, що виступають основою адаптації індивіда до соціального середовища. Мистецтво як важливий фактор духовного розвитку особистості здійснює значний психотерапевтичний вплив на емоційну сферу дитини, виконуючи при цьому комунікативну, регуляторну та катарсичну функції. Участь дитини з особливими освітніми потребами в художній діяльності з однолітками та дорослими розширює її соціальний досвід, вчить адекватній взаємодії, забезпечує корекцію порушень комунікативної сфери. Зроблений нами аналіз сучасних досліджень використання арттерапевтичних методик у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку дозволяє зазначити, що вони є сучасними технологіями корекційно-виховної роботи. Вони виходять за межі традиційного освітнього та корекційного процесу, гармонійно поєднуючи психолого-педагогічний, корекційно-розвивальний, медичний і соціальний аспекти. Арт-терапію доцільно застосовувати в комплексі реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, і в першу чергу з дошкільниками та учнями молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. Використання цього напрямку дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем, покращує соціальну адаптацію дітей.

Це дає можливість здійснення одночасного корекційного впливу як на первинні, так і вторинні та третинні відхилення. 66,6% дітей мають низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку. Вони невпевнені, скуті у спілкуванні. Під час взаємодії з партнерами їм не вдається вийти за межі звичної ситуації. Такі діти "занурюються" у ситуацію, залежні від неї, соціальні мотиви взаємодії – особистісні, ділові, пізнавальні – ще не стали механізмом регуляції власної поведінки. Активність дитини найчастіше залежить від зовнішніх стимулів. Її когнітивно-лінгвістичні досягнення характерні тим, що вона уміє правильно вибирати предмети і матеріали для самостійної діяльності, враховуючи їхні якості та властивості. Водночас така дитина діє стереотипно, надзвичайно "прив'язана" до функціонального призначення предметів і їхнього використання, має стійкі реакції зі сформованістю стереотипів на способи виконання завдань. При здійсненні творчих художньо-мовленнєвих завдань часто відповідають "Я не знаю", "Я не вмію". 33,4% дітей з порушеннями інтелекту характеризуються дуже низьким рівнем комунікативно-мовленнєвого розвитку. Мовленнєвому розвитку дітей цієї групи притаманне те, що всіма когнітивно-лінгвістичними компонентами вони вчасно не оволоділи, спілкування з дорослим та однолітками – невільне, скуте. Вони погано розуміють причинно-наслідкові зв'язки при загальній оцінці ситуації, часто припускаються помилок у виборі предметів і матеріалів для самостійної діяльності через

недостатнє усвідомлення їх якостей та властивостей. Невпевненість і незнання себе доповнюються відсутністю знань про інших, що обмежує активність таких дітей під час спілкування та зводить на нівець готовність звернутися за допомогою до оточуючих. Така дитина за негативного домінування в мовленнєвому спілкуванні часто нападає на інших, змушує, наказує, звинувачує, а коли її підпорядковують собі – потерпає, переживає, підкоряється, поступається. За наполегливого стимулювання з боку дорослого до виконання творчих художньо-мовленнєвих завдань учні молодшого шкільного віку цієї групи проявляють емоційно негативні реакції. Відсутність інтересу до емоційно-образних форм мовлення (казок, віршів, неусвідомлення і нерозуміння метафор тощо) гальмує розвиток у таких дітей гнучкості мислення, розуміння окремого, одинично залежно від контексту.

Однією з форм організації дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку під час корекції мовлення з використанням арт-терапії є музикотерапевтичне та образотворче заняття, головними завданнями якого є: розвиток слухової і зорової уваги та слухового і зорового контролю; розвиток фонетико-фонематичної сторони мовлення (фонематичні процеси, артикуляційна гімнастика, звуковимова); розвиток просодики (відчуття ритму, темпу, сили звучання, модульованості та інтонаційного забарвлення голосу, тембру); корекція та розвиток мовленнєвого дихання; збагачення та уточнення лексичного запасу, граматичної будови мовлення (назви музичних інструментів, жанрів, кольорів, технік тощо); розвиток зв'язного мовлення; формування комунікативних вмінь; корекція психоемоційних станів та поведінки; зняття м'язової напруги, релаксація; розвиток пізнавальної активності, сенсорної сфери, вищих психічних функцій; гармонійний розвиток особистості (моральноестетичні почуття, розвиток естетичних здібностей, самореалізація, використання компенсаторних можливостей).

Мовленнєву поведінку та прояви комунікативної активності дітей, що мають *середній рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку*, можна описати в оцінках загальної нелєвості, скутості спілкування. У них спостерігається ситуативність проявів особистісних, ділових і пізнавальних мотивів спілкування з дорослими та однолітками, що не стало стійким, стабільним механізмом, який спонукає до особистої ініціативи при вступі в мовленнєву взаємодію. Характеризуються відсутністю активності під час комунікації, недостатністю знань ввічливих форм контактів. У взаємодії з партнерами їм не вдається вийти за межі звичайної ситуації. Вони демонструють "занурення" у ситуацію, залежність від неї. Соціальні мотиви взаємодії (особистісні, ділові, пізнавальні), ще не стали механізмом регуляції власної поведінки. Активність дітей найчастіше залежить від зовнішніх стимулів. Якість мовленнєвих показників недостатня, трапляються помилки під час звуковимови і граматичні помилки. Характеризуються одноманітністю лексики, граматичних і звукових утворень, що використовуються для встановлення взаєморозуміння у процесі мовленнєвого спілкування. Монологічне і діалогічне мовлення достатньо не сформоване. Також у них недостатньо розвинуті контрольньо-оцінювальні дії. Діти стежать за своїм мовленням лише після нагадування дорослого, за допомогою підказки помічають помилки в мовленні товаришів.

Діти з *низьким рівнем комунікативно-мовленнєвого розвитку* уникають контакту та важко встановлюють дружні стосунки з однолітками та дорослими. Спілкування таких дітей обмежене, характеризується скутістю. Невпевненість і незнання себе доповнюються відсутністю знань "про інших", що обмежує їхню активність у спілкуванні й готовність звернутися по допомогу до оточуючих. Не вміють конструктивно розв'язувати конфлікти з однолітками та дорослими. Не вміють стримуватися, контролювати свою поведінку. Така дитина при негативному домінуванні в мовленнєвому спілкуванні часто нападає на інших, змушує, наказує, обвинувачує, а у випадку підпорядкування – терпить, переживає, підкоряється, поступається. Виявляють незадовільну мовленнєву активність, у мовленні багато помилок. Відсутні контрольньо-оцінювальні дії.

Але в цілому необхідно роззначити, що актуальний рівень пізнавальних творчих характеристик мовленнєвого розвитку дитини за використанням порівняльного підходу у

дітей з порушеннями інтелекту молодшого шкільного віку провідним залишився пасивно-репродуктивний рівень засвоєння мовлення, і лише в однієї дитини ми можемо вказати на просто межу пасивно-репродуктивного і репродуктивного рівня. Таким чином, результати формувального етапу дослідження показали, що розроблена нами експериментальна система занять по формуванню комунікативних навичок у дітей з порушеннями інтелекту молодшого шкільного віку є ефективною, про що свідчить збільшення відсотку дітей з низьким рівнем комунікативних навичок, появою дітей з середнім рівнем і відсутністю дітей з дуже низькими рівнем сформованості навичок комунікації.

Отже, використання арт-терапії у роботі з дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку у різних її видах і формах як багатофункціонального засобу корекції мовленнєвих та інших порушень є надзвичайно важливим для забезпечення нормалізації їх життєдіяльності. В освітньо-виховному процесі закладу, де активно відбувається розвиток і навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, вона має зайняти належне місце. Адже впровадження нестандартних, творчих, немедичних засобів впливу на активізацію внутрішніх ресурсів організму дитини з інтелектуальними порушеннями створює більше шансів для її комунікативно-мовленнєвого розвитку і соціалізації.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексеенко Е.В. Особенности логопедической работы по развитию речи глубоко умственно отсталых детей // Дефектология. 1989. №6. С.28-32.
2. Алексина Л.И. К динамике речевого развития умственно отсталых учащихся с нарушениями речи // Дефектология. 1977. № 4. С.27-34.
3. Алієва І.А. Профілактика та корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення в учнів допоміжної школи // Таврійський вісник освіти. 2015. № 3 (51). С.137-145.
4. Баль Н.Н. Характеристика нарушенной речи при интеллектуальной недостаточности и направлений коррекционной работы. Мн.: БГПУ, 2009. 104 с.
5. Бастун Н. «Педагогіка тренувань» як засіб соціалізації осіб з інтелектуальною недостатністю // Соціальна психологія. №6. 2013. С. 45.
6. Баряева Л.Б., Гаврилушкина О.П., Зарин А.В., Соколова Н.Д. Программа воспитания и обучения дошкольников с интеллектуальной недостаточностью. СПб.: СОЮЗ, 2001. 401 с.
7. Безклинська О. Музикотерапія під час роботи з дітьми з особливими потребами / О. Безклинська, Т. Миронова // Позашкілья. 2014. №12. С. 61-64.
8. Белова-Давид Р.А. Клинические особенности детей дошкольного возраста с недоразвитием речи. Нарушение речи у дошкольников. М.: Просвещение, 1972. С.32-82.
9. Блеч Г., Бобренко І., Висоцька А., Гладненко І., Макарчук Н., Міненко А., Трикоз С., Чеботарьова О. Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти розумово відсталих дошкільників. К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 337 с.
10. Богуш А.М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини // Дошкільне виховання. 2013. №7. С. 6-10.
11. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.
12. Боряк О.В. Психолінгвістичний підхід вивчення мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей. Логопедія. 2015. № 7. С.22-27.
13. Боряк О.В. Специфіка формування семіотичної підсистеми мови при дизонтогенезі розвитку (розумовій відсталості). Актуальні питання корекційної
14. Брунер Дж. Онтогенез речевих актів. Психолінгвістика. М., 1984. 246 с.
15. Винарская Е.Н. Раннее речевое развитие ребенка и проблемы дефектологии. М.: Просвещение. 1987. 160 с.
16. Выготский Л.С. Мышление и речь: Психологические исследования. М.: Лабиринт, 1996. 327 с.
17. Выготский Л.С. Основы дефектологии. СПб.: Лань, 2003. 654 с.

18. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.

19. Гаврилов О. В. Особливості гри глибоко розумово відсталих дітей і її вплив на формування у них соціальної поведінки // Психолого-педагогічні 85 умови підвищення результативності учіння школярів з психічними вадами / Під ред. В.І. Бондаря, І.Д. Бега. К.: Інститут дефектології АПН України, 1995.

20. Гаврилов О.В. Психолого-педагогічна характеристика легкої, помірної, тяжкої та глибокої розумової відсталості // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2010. №8. С.124-136.

21. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень артикуляційної моторики. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2016. №7. С.24-32.

Батюк Н. В.,
практичний психолог
Ізяславської ЗОШ І-ІІ ступенів № 4 ім. В. Кобернюка

Командний підхід у психолого-педагогічній роботі з дітьми з ООП – важлива складова успішного функціонування інклюзивної системи освіти

Стаття висвітлює основні етапи створення психолого-педагогічного супроводу навчання та виховання дитини з ООП в умовах інклюзії, а саме – створення команди психолого-педагогічного супроводу здобувача освіти з ООП у ЗЗСО. Стаття містить у собі основну інформацію щодо організації команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП у ЗЗСО, основних її функцій та завдань.

Ключові слова: дитина з ООП, дитина з тяжкими порушеннями мовлення, інклюзивне навчання, команда психолого-педагогічного супроводу навчання та виховання дітей з ООП в умовах інклюзії, індивідуальний план розвитку дитини з ООП, індивідуальна програма розвитку дитини з ООП.

Розвиток будь-якої особистості залежить від того, наскільки умови навчання та виховання відповідають її можливостям. Існує ціла мережа спеціальних шкіл та дошкільних закладів для дітей, що мають відхилення в психічному розвитку. В останні роки все більше з'являється дітей, які не мають таких складних уражень, але, разом з тим, через індивідуальні особливості розвитку неспроможні навіть задовільно навчатися в звичайних умовах загальноосвітньої школи. Н.О. Менчинська, О.В. Скрипченко та ін. звертають увагу на потребу вивчати особливості учнів, які не належать до розумово-відсталих, але відстають в навчанні через невисокий темп виконання навчальних завдань, повільність мовлення тощо. Через цю повільність вони не можуть справлятися із завданнями, відразу відповідати на поставлені вчителем запитання. Такі учні потребують більше часу на обдумування й відтворення. Тривалі паузи у відповідях, повільне мовлення таких учнів нерідко викликають сміх у класі, що негативно позначається на їх самопочутті, впевненості в своїх силах. На уроці такі учні, як правило, пасивні, складається думка ніби вони мало здатні до навчання. Внаслідок цього в них знижується інтерес до навчання, формується Я-образ з перевагою негативних якостей, заниженою самооцінкою, з неповагою до себе. Закономірності розвитку всіх вищезазначених дітей загальні, у всіх у них він детермінований як внутрішніми передумовами, так і зовнішніми, здійснюється він поетапно, етапи змінюють один одного у певній послідовності, проте перебіг цього процесу у кожній категорії дітей має свої особливості. Врахування цих особливостей у освітньому процесі забезпечує ефективність реалізації можливостей розвиватися кожній категорії дітей. Діти з особливими освітніми потребами мають відхилення від норм фізичного та психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами. Їхні освітні потреби виходять за рамки загальноприйнятної норми, тому їм необхідно забезпечити додаткову

підтримку в навчанні та вихованні. Дана стаття спрямована на висвітлення особливостей командної роботи фахівців системи освіти з дітьми ООП.

Діти з особливими освітніми потребами це особи, які потребують додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (ЗУ «Про Освіту» 2017р.). Реалізація прав дитини, згідно з конвенцією ООН, в першу чергу спрямована на забезпечення всіх дітей, в тому числі дітей з вираженими відхиленнями у розвитку та дітей з інвалідністю, повноцінного суспільного життя, на створення умов, необхідних для їх максимальної реалізації своїх можливостей, шляхом забезпечення їх реабілітаційними службами, навчанням, вихованням.

Сучасна концепція освіти та реабілітації дітей з відхиленнями у розвитку передбачає інтегративний підхід до дитини, комплексну оцінку структури дефекту і встановлення так званого функціонального діагнозу, що включає оцінку як порушених, так і тих компонентів індивідуальності які є у дитини неушкодженими, взаємозв'язок інтелектуально-пізнавальних порушень, емоційно-особистісних особливостей та комунікативної поведінки, тісно пов'язаних з розвитком дитини з ООП.

До якісних показників результативності комплексної (медико-психолого-педагогічної) освіти та реабілітації дитини з ООП належать:

- Усунення психологічних та інших функціональних розладів;
- Корекція та розвиток;
- Відновлення (придбання) комунікативних здібностей;
- Активізація діяльності;
- Інтеграція в суспільство.

Перед безпосередньою роботою з дитиною представники медико-педагогічної комісії (сюди входять фахівці більш вузької спеціалізації, наприклад, і логопед, який досліджує рівень розвитку мовлення) ретельно вивчають документацію, яка стосується дитини: медичну карту, характеристику, малюнки, зошити і т.д.

Організація інклюзивного навчання дитини з ООП у ЗЗСО та ЗДО починається з підготовчого етапу. Керівником освітнього закладу у період до початку навчального року (2,5 місяці) вносяться всі необхідні зміни в організацію діяльності закладу для того, щоб організувати інклюзивне навчання. З батьками та здобувачами освіти має бути проведена попередня робота – адміністрацією закладу та безпосередньо командою психолого-педагогічного супроводу дитини. За потреби, їм потрібно роз'яснити, що діти з ООП мають свої права на здобуття освітніх послуг у ЗЗСО, своєю індивідуальну програму розвитку та індивідуальну освітню траєкторію. Впровадження інклюзивної освіти в ЗЗСО та ЗДО ґрунтується на нормативно-правовій базі:

- Конвенція про права дитини
- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Ст. 24
- Закон України «Про освіту». Ст. 20
- Наказ МОН України № 912 від 01. 10. 2010р. Конвенція розвитку інклюзивної освіти
- Постанова КМ України № 957 від 15.09.2021р. Про затвердження порядку організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2021/22 навчальному році
- Лист МОН України № 1/9-495 від 31.08.2020р. Завдання та функції асистента вчителя у закладах загальної середньої освіти.
- Розпорядження КМ України №336 від 14.04.2021р. Національна стратегія створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030р.
- Розпорядження КМ України № 988 від 14.12.2016 р. «Нова Українська школа» на період 2029р.
- Постанова КМ України № 668 від 24.07.2019 р. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти.
- Постанова КМ України № 1289 від 09.11.2020р. Про порядок забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти.

- Лист МОН України № 1/9-404 від 09.08.2021р. Про перелік навчальної літератури та навчальних програм рекомендованих МОН для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2021/2022 навчальному році.

Для роботи з дітьми з ООП в ЗЗСО використовується програма освітнього закладу з корекційно-розвитковим складником, наприклад, як для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Після підготовчого етапу створюється команда супроводу дитини з ООП. Протягом двох тижнів фахівцями, що входять до команди супроводу має бути розроблена індивідуальна програма розвитку дитини з ООП, згідно з додатком[2], ця програма забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає конкретні навчальні стратегії та підходи. В індивідуальній програмі розвитку зазначається загальна інформація про учня, наявний рівень його знань і вмінь, динаміка розвитку, адаптація навчального матеріалу, технічні пристосування, додаткові послуги (корекційно-розвиткові заняття), визначені на підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації.

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків учня або його законних представників, затверджується керівником загальноосвітнього навчального закладу і підписується батьками або законними представниками та переглядається двічі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування, згідно з пунктом 12 в редакції Постанови КМ № 588 від 09.08.2017р. На засіданні команди супроводу дитини з ООП проводиться моніторинг розвитку дитини. Всі освітні та корекційно-розвиткові програми, які використовують у своїй роботі фахівці, повинні бути адаптовані та модифіковані згідно до індивідуальних потреб та можливостей здобувача освіти з ООП.

Індивідуальний план розвитку – документ, який визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії зі здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Залучають у команду супроводу дитини з ООП: фахівців, які забезпечують навчальний процес, фахівців, що надають корекційно-розвиткові заняття, директора або завуча освітнього закладу, асистента вчителя/вихователя, що надається для дитини. Ним може бути педагогічний працівник. За необхідності може бути присутній у команді асистент дитини. Ним є один з представників дитини або працівник соціальної служби, акредитованій за даною дитиною.

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в ЗЗСО має такі функції:

- Збирати інформацію про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби;
- Визначати напрями психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг на підставі висновку ІЦР та надавати їх;
- Розробляти ІПР та моніторити її виконання, коригувати її та визначати динаміку розвитку дитини;
- Методично підтримувати педагогів закладу освіти щодо інклюзивного навчання, створювати умови для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;
- Консультувати батьків дітей з ООП щодо особливостей їхнього розвитку, навчання та виховання;
- Працювати з педагогами, батьками і дітьми, щоб не допустити дискримінацію та порушення прав дитини, сформувати дружнє та неупереджене ставлення до дітей з ООП.

Команда супроводу дитини з ООП від початку навчального року повинна:

1. Скласти ІПР відповідно до висновку ІЦР, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності) та результатів психолого-педагогічного вивчення.
2. Погодити ІПР з батьками та затвердити її в керівника освітнього закладу, який буде відвідувати дитина ООП. Це потрібно зробити протягом двох тижнів.
3. Скласти розклад корекційно-розвиткових занять та узгодити його з батьками.
4. Переглянути ІПР (під час другого чергового річного засідання команди супроводу дитини, або якщо таке засідання було скликане за потребою). За необхідності коригувати ІПР, а також визначити прогрес розвитку дитини.

5. Визначати способи адаптації (за потреби – модифікації) освітнього середовища, навчальних матеріалів, відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням розвитку дитини з ООП.

6. Звернутися до ІРЦ для отримання методичної допомоги в разі труднощів у реалізації ІПР.

Важливо врахувати, що в корекційно-медико-педагогічній роботі необхідно використовувати комплексний метод, що поєднує різні види терапевтичного впливу:

- Лікарські засоби, що впливають на діяльність головного мозку і спрямовані на зменшення ступеня виразності симптомів органічного ураження центральної нервової системи.

- Фізіотерапія, масаж, лікувальна фізкультура, нормалізують об'єм рухів кінцівок.

- Підтримуюче і загартовуюче лікування для зміцнення організму (вітамінізація, фітотерапія).

- Лікування супутніх захворювань.

Усе це забезпечують фахівці команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в ЗЗСО або ЗДО. Фахівців команди супроводу (КС) дитини ООП в освітньому закладі можна об'єднати на постійних та залучених учасників, які надають допомогу що відповідає потребам дитини з ООП.

Постійними учасниками КС у ЗЗСО є:

- Директор або заступник директора з навчально-виховної роботи;
- Учитель початкових класів (класний керівник);
- Інші вчителі;
- Асистент вчителя;
- Практичний психолог;
- Соціальний педагог;
- Вчитель-дефектолог (із урахуванням освітніх потреб дитини з ООП);
- Вчитель-реабілітолог;
- Батьки або законні представники дитини з ООП.

Залученими учасниками КС є:

- Медичний працівник закладу освіти;
- Лікар;
- Асистент дитини;
- Спеціаліст системи соціального захисту населення, служби у справах дітей

тощо, закріплені за даною дитиною.

Співпраця та командний підхід реалізуються усіма учасниками КС дитини з ООП за рахунок реалізації обов'язків, покладених на кожного учасника КС, та як результат їх загальної взаємодії і співпраці, спрямований на позитивну динаміку навчання і розвитку дитини з ООП.

Співпраця та командний підхід:

- Керівник (директор) – здійснює прийом дітей до інклюзивних груп (протягом календарного року). Забезпечує відповідну матеріально-технічну базу провадження інклюзивної діяльності. Забезпечує добір фахівців для роботи в інклюзивній групі (асистент вихователя/вчителя, асистент дитини, логопед, практичний психолог, дефектолог, реабілітолог). Забезпечує підготовку, підвищення кваліфікації та атестацію педагогічних працівників відповідно до специфіки роботи інклюзивної групи. Сприяє провадженню інноваційної діяльності.

- Заступник керівника (методист, завуч) – організовує (наказ «Про створення групи...») групу індивідуального супроводу дитини з ООП в інклюзивному класі/групі. Здійснює розподіл функціональних обов'язків членів групи ІСДООП. Залучає, за необхідності, інших фахівців до супроводу (вчитель-дефектолог, інструктор ЛФК, поведінковий терапевт...). Контролює складання та виконання ІПР дитини з ООП. Інформує батьків дітей, що відвідують заклад, щодо особливостей інклюзивного навчання, цілей та завдань, переваг інклюзії для всіх суб'єктів освітнього процесу.

- Асистент вчителя/вихователя – педагогічний працівник. Він забезпечує особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу щодо дитини з ООП. Разом з вчителем/вихователем здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з ООП. Проводить навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи. Адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини, допомагає дітям виконувати завдання. Залучає дітей до різних видів діяльності. Допомагає в організації освітнього процесу в інклюзивному класі/групі. Веде спостереження за дітьми з ООП. Веде відповідну документацію (ІПР, журнали спостережень, портфоліо). Постійно спілкується з фахівцями індивідуального супроводу дитини. У складі групи фахівців бере участь у розробленні та виконанні ІПР.

- Корекційно-розвиткові заняття згідно з ІПР проводяться педагогічними працівниками закладу освіти та (або) залученими фахівцями ІРЦ, інших установ/закладів, фізичними особами, які мають право здійснювати освітню діяльність у сфері освіти.[4? VIII, п.8]

- Батьки не лише беруть участь у розробленні ІПР, а підписом засвідчують свою згоду на її реалізацію. Тому необхідно докласти зусиль до того, щоб вони були присутні на засіданні, а також ретельно документувати вжиті для цього заходи.

Система оцінювання навчальних досягнень дітей з ООП здійснюється згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів та обсягом матеріалу, визначеним навчальною програмою, згідно з абзац 1 пункту 15, постановою КМ № 588 від 09.08.2017р., та має бути стимулюючою. Також діти з ООП залучаються до позакласної та позашкільної роботи з урахуванням їх інтересів, нахилів, здібностей, побажань, віку, індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності та стану здоров'я. Позашкільна робота з дітьми з ООП проводиться відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах. Задля досягнення позитивних якісних змін у процесі організації корекційно-розвиткової роботи в інклюзивній групі фахівцям необхідно дотримуватись визначених наукою принципів:

- 1) Системності корекційних, профілактичних та розвиткових задач;
- 2) Єдності діагностики та корекції;
- 3) Дієвого принципу корекції;
- 4) Врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини;
- 5) Комплексності методів психологічного впливу;
- 6) Активного залучення найближчого соціального оточення.

Керує командою супроводу дитини з ООП директор або заступник директора з навчально-виховної роботи. Хоча засідання КС дитини з ООП мають проводитись не менше трьох разів на навчальний рік, ініціювати позачергове засідання КС може будь-хто з її учасників. Рішення засідання КС ухвалюються колегалірно, відкритим голосуванням, за умови присутності на засіданні не менше 2/3 від загального складу учасників КС. Секретар КС призначається зі складу постійних учасників. Усі рішення засідання оформлюються протоколом, який веде секретар засідання. Протокол підписують голова, секретар, та всі учасники засідання.

Система виховання та освіти у сучасному житті зазнає кардинальних змін. Нині реформування системи спеціальної освіти передбачає підготовку дітей з ООП до інтеграції в загальноосвітній простір. Це зумовлено потребами самої дитини реалізувати у повному обсязі права щодо навчання та виховання у освітньому закладі, які надані їй сучасним суспільством. Також це зумовлено суттєвим оновленням змісту, організаційних форм і технологій навчання на основі сучасних інноваційних підходів, забезпеченням психолого-педагогічного супроводу дітей у освітньому процесі.

Питання вдосконалення організації й змісту спеціальної дошкільної та шкільної освіти, своєчасної комплексної допомоги дітям з різними порушеннями психофізичного розвитку мають першочергове значення для підвищення ефективності їх підготовки до гармонійного перебування та ефективного навчання у освітньому закладі, своєчасного лікування, корекційно-розвиткової роботи, адаптації в середовищі однолітків та у суспільстві в цілому. Освоєння дітьми з ООП соціального досвіду, включення їх у

існуючу систему освіти вимагає від сучасного освітнього закладу певних додаткових зусиль, заходів та засобів. Створення команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП у освітньому закладі, надає дитині можливість у повному обсязі отримувати допомогу суспільства у реалізації її прав та свобод, які забезпечує держава, та надає державі можливість проводити цілеспрямовану загальнодержавну політику запровадження новітніх методик, спільними зусиллями спрямувати їх на допомогу та вирішення проблем дитини з ООП щодо всебічної інтеграції її у сучасне суспільство.

Список використаних джерел та літератури

1. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти. posibnyk.nus.org.ua/theme-2-team-psychological-and-pedagogical-support-child
2. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. В кінці документа додаток з шаблонним ІПР. <https://zakon.rada.gov.ua/go/872-2011-p>
3. Посібник "Команда психолого-педагогічного супроводу дитини в закладі освіти" <https://vseosvita.ua/library/posibnik-komanda...>
4. Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ МОН № 609 від 08.06.2018 року. vseosvita.ua/legislation/Ser_osv/61107

Бирко Н.М.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та психології ХОІППО

Створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти

В статті розкрито значення та сутність поняття «нове освітнє середовище», ознаки сучасного освітнього простору; виділено основні характеристики «4К», які мають відповідати новому освітньому середовищу; проаналізовано індикатори інклюзивного навчання та з'ясовано зміст поняття «інклюзивного освітнього середовища» в працях сучасних науковців; визначено основну мету та структуру інклюзивного середовища в закладі загальної середньої освіти; узагальнено необхідні умови організації інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО.

Ключові слова: нове освітнє середовище, наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, інклюзивна культура, інклюзивна політика, інклюзивна практика, інклюзивне освітнє середовище, державні будівельні норми, універсальний дизайн, розумне пристосування.

З 2017 року МОН України розробило й затвердило концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа», в яких одним із компонентів формули НУШ було визначено сучасне освітнє середовище для здобувачів освітніх послуг. Згідно з філософією Нової української школи та концептуальними ідеями впровадження НУШ, нове освітнє середовище – це сучасний простір, сукупність умов, засобів і технологій для психологічно безпечного, комфортного і доступного навчання здобувачів освіти та партнерської взаємодії учителів й самих батьків [8].

Сучасний освітній простір суттєво відрізняється від простору, в якому навчалися ми та наші батьки. Його можна охарактеризувати декількома ключовими ознаками сучасності, такими як:

- цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття;

- багатofункціональність, гнучкість та мобільність;
- вікова відповідальність;
- персоналізованість, наявність особистого простору;
- свобода, відкритість сприйняття, креативність;
- практичність та ергономічність;
- гармонійність та збалансованість;
- соціалізація та співпраця [10].

Усі діти заслуговують навчатися в новому освітньому середовищі, яке забезпечує якість освіти для здобувачів освітніх послуг, включаючи їх багатоманітність, тобто враховує відмінності кожного учня. Таке сучасне освітнє середовище забезпечуватиме потреби кожного здобувача освіти – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (якщо є діти з ООП). У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Таке середовище забезпечує можливість дітям робити власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку позитивного ставлення до інших [9, с.52].

Створюючи сучасне освітнє середовище для дітей, вчитель реалізує одну із функцій «забезпечення якісної освіти» згідно з четвертою ціллю сталого розвитку «якісна освіта»; згідно з законом України «Про освіту» від 5 вересня 2017р. № 2145- VIII; згідно Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська школа» і ряду інших нормативних документів.

У Зауваженнях загального порядку №13 Комітету з економічних, соціальних та культурних прав (Е/С.12/1999/10), визначено чотири основних взаємопов'язаних характеристик «4К», які повинні бути враховані при плануванні й організації освітнього середовища на сучасному етапі реформування освітньої сфери й відповідати новому освітньому середовищу. До них належать:

1. Availability/наявність.

Є достатня кількість закладів освіти; створені необхідні умови та інфраструктура, що відповідають потребам кожної людини; професійний викладацький/вчительський склад з конкурентною на внутрішньому ринку заробітною платою; наявні навчальні матеріали та посібники, технічні засоби[5].

Державні та приватні навчальні заклади та програми повинні бути у наявності в достатній кількості та якості. Держава повинна гарантувати широку наявність на всій своїй території місць для здобуття учнями з інвалідністю освіти на усіх рівнях[7, с. 8-10].

2. Accessibility/доступність.

Навчальні заклади і програми повинні бути доступні для всіх. Існує три взаємопов'язані риси: недискримінація, фізична доступність, економічна доступність[5].

Доступність – у відповідності до статті 9 Конвенції та Зауважень загального порядку № 2 Комітету, навчальні заклади та програми повинні бути доступні кожному без дискримінації. Доступно повинна бути уся система освіти, включаючи будівлі, інформація та комунікацію, у тому числі задіяння частотно-модульованих та вбудованих в оточуюче середовище допоміжних систем для підвищення ефективності слухових апаратів, навчальні плани, навчальні матеріали, методи викладання, оцінювання, а також допоміжні та мовленнєві послуги. Середовище, у якому навчаються учні з інвалідністю, повинно бути спроектоване таким чином, щоб сприяти включенню та гарантувати їхню рівність впродовж усього періоду здобування освіти, наприклад, передбачати шкільний транспорт, який повинен бути повністю інклюзивним, доступним та безпечним; засоби водопостачання та санітарії, у тому числі для особистої гігієни, та туалетні кімнати; шкільні їдальні; місця для відпочинку. Держави учасниці повинні взяти на себе зобов'язання щодо невідкладного введення універсального дизайну, заборонити та передбачити міру покарання за спорудження будь-якої майбутньої освітньої інфраструктури, яка не є доступною, разом з цим створивши ефективний механізм моніторингу та встановивши часові рамки для забезпечення доступності усіх існуючих навчальних середовищ. Держави-учасниці повинні також взяти на себе зобов'язання щодо забезпечення розумного пристосування у навчальних середовищах,

коли це потрібно. Застосування універсального дизайну не виключає надання допоміжного обладнання, додатків та програмного забезпечення учням з інвалідністю, які можуть їх потребувати. Доступність – це динамічна концепція, і її застосування вимагає періодичного здійснення регуляторних та технічних коригувань. Держава повинна забезпечити, щоб для усіх учнів, у тому числі для учнів з інвалідністю, були доступні сучасні інновації та новітні технології, призначені для полегшення навчання [7, с. 8-10].

3. *Acceptability/прийнятність.*

Форма та зміст освіти, включаючи програми та методи навчання, мають бути адекватними та якісними, враховувати культурні особливості [5].

Прийнятність – це зобов'язання проектувати та втілювати усі пов'язані з освітою споруди, товари та послуги з повним урахуванням та повагою до вимог, культури, поглядів та мов осіб з інвалідністю. Форма та суть освіти, що надається, повинні бути прийнятними для всіх. Держава повинна вжити конкретних дієвих заходів для того, щоб освіта була доброї якості для всіх. Інклюзія та якість – обопільні явища: інклюзивний підхід може суттєво сприяти покращенню якості освіти [7, с. 8-10].

4. *Adaptability/адаптивність.*

Гнучкість, здатність адаптуватися до потреб суспільств та громад, що змінюються, відповідність потребам учнів/студентів з урахуванням різних культурних норм [5].

Пристосованість – Комітет закликає державу застосовувати підхід на основі універсального дизайну для навчання (УДН). УДН – це набір принципів, що пропонують учителям та іншим працівникам основу для створення пристосованих навчальних середовищ та розробки інструкцій для задоволення багатоманітних потреб усіх учнів. Він базується на визнанні, що кожен учень навчається в унікальний спосіб, і передбачає розроблення гнучких способів навчання: створення привабливого середовища у класній кімнаті; підтримки високих очікувань для усіх учнів, при цьому передбачаючи різноманітні способи задовольняти цим очікуванням; розширення можливостей вчителів дивитись на своє викладання під іншим кутом; та зосередження на результатах навчання для всіх, у тому числі для учнів з інвалідністю. Навчальні плани необхідно оновлювати, розробляти та застосовувати у відповідності до потреб кожного учня, із пристосуванням до них, та реагуванням на навчальні потреби учнів. Стандартизовані оцінювання потрібно замінити гнучкими та численними формами оцінювання та визнання прогресу кожної особи в напрямку широких цілей, що передбачають альтернативні шляхи навчання [7, с. 8-10].

У Постанові Кабінету Міністрів України № 453 від 30 травня 2018 року затверджено Державну соціальну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2021 року, в якій серед шляхів та способів розв'язання проблем, одним із пріоритетних напрямів визначено створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини, а саме: створення ефективного, доступного та доброзичливого освітнього середовища, спрямованого на розвиток дитини, її талантів, розумових і фізичних здібностей; забезпечення доступу до якісної освіти; інтеграція дітей, які утримуються в інтернатних закладах, у соціальний простір територіальної громади; забезпечення рівних можливостей для всіх дітей; удосконалення системи захисту прав та інтересів дітей з інвалідністю, інтегрування їх у соціум, впровадження інтегрованих послуг для дітей зазначеної категорії в територіальній громаді. Тобто метою Програми є забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини, розбудови ефективною системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016-2021 роки), а також досягнення цілей сталого розвитку, затверджених Резолюцією Організації Об'єднаних Націй 70/1 “Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року”, у частині дотримання прав дітей [12].

Наша держава прийняла принципи інклюзії та інклюзивної освіти, ратифікувавши міжнародні документи.

Інклюзивна освіта – процес укріплення можливостей системи освіти для охоплення всіх учнів. ЮНЕСКО розглядає інклюзію як динамічний метод позитивного реагування на багатоманітність учнівського контингенту та ставлення до індивідуальних відмінностей не як до проблем, а як до можливостей збагачення навчального процесу.

Кожна людина, в тому числі й люди з інвалідністю/особливими потребами, повинні мати можливість користуватися своїм правом на освіту впродовж усього життя. Освіта повинна забезпечувати доступність освітніх послуг.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей світу, ґрунтується на тому, що всі діти – цінні й активні члени суспільства. Тому організація освітнього простору повинна будуватися на таких складових інклюзивного навчання як інклюзивна культура, інклюзивна політика та інклюзивна практика.

Інклюзивна культура несе філософію інклюзивної освіти, будується на інклюзивних цінностях та є загальною для всіх співробітників школи. Спосіб впровадження інклюзивної освіти стає відчутним для всіх учасників співтовариства.

Інклюзивна політика повинна відображати інклюзію у всіх шкільних документах, стратегіях та інституційному розвитку. Документи, розроблені школою, мають передбачати чіткі стратегії розвитку дитини та інклюзивного простору, в якому вона знаходиться.

Інклюзивне навчання ставить серйозні завдання перед освітньою системою і функціонуванням закладу освіти, мобілізує до злагодженості роботи колективу, удосконалення програм і методів навчання, стимулюючи розвиток компетенції вчителів та інших фахівців.

В основі концепції інклюзивного навчання покладено ідеологію, яка виключає дискримінацію дітей, забезпечує рівноправне ставлення до всіх людей, але поряд з тим створює особливі умови для дітей, що мають у цьому потребу.

Інклюзивне навчання використовує підхід до викладання та навчання, який є більш гнучким для задоволення різних потреб у навчанні «різних» дітей.

У методичних рекомендаціях щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в ЗЗСО на 2019-2020 рік, у розділі II щодо організації інклюзивного навчання з осіб з особливими освітніми потребами, однією з необхідних умов якісного інклюзивного навчання визначено створення інклюзивного освітнього середовища. Розділ IV присвячений темі: «Створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти».

Під поняттям «інклюзивне освітнє середовище» сучасні науковці розуміють:

- життєвий простір, що забезпечує підвищення почуття власної гідності та впевненості у собі дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку (Кузава І. Б) [8, с. 318];

- сукупність умов, що забезпечують рівний доступ особам з особливими потребами до якісної інклюзивної освіти в інклюзивному навчальному закладі (дошкільному, загальному середньому, професійно-технічному і вищому) незалежно від їх психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу, раси, місця проживання і виховання, та як сукупність учасників навчально-виховного процесу, пов'язаних спільністю умов, в яких відбувається їхня діяльність (Бондар Т. І.) [1, с. 22];

- середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей (Сжова Т.Є.) [2, с. 59];

- систему різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти та соціалізації дітей і молоді з обмеженими фізичними потребами (Задіранова Г. В.) [4, с. 63];

- середовище, де всі учні, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загального співтовариства (Калініченко І. О.) [6, с. 123].

Згідно Закону України «Про освіту», який набрав чинності 28 вересня 2017 р., зазначено, що інклюзивне освітнє середовище - сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Науковці, що займаються дослідженнями інклюзивної освіти в Україні, такі як І. Калініченко, Є. Задіранова, О. Єжова переконані в тому, що метою інклюзивного освітнього середовища є пристосування до потреб дитини, а не навпаки. А З. Удич у структурі інклюзивного середовища в закладі загальної середньої освіти виділяє окремі компоненти:

- змістовий компонент – визначає мету та функції інклюзивного середовища середньої загальноосвітньої школи, цінності, які лежать в основі її філософії;
- соціально-просторовий компонент – зумовлює ролі всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, батьків, суспільних інституцій); визначає зміст соціально-психологічного клімату інклюзивної школи, вимоги до предметно-просторового середовища;
- процесуальний компонент – представляє принципи функціонування інклюзивного середовища в середній загальноосвітній школі, етапи його розвитку та становлення необхідний для цього засоби, ресурси, інструментарії (лінза інвалідності, індекс інклюзії);
- діяльнісний компонент – передбачає систему взаємодії, співтворчості учасників навчально-виховного процесу; стихію як силу, що захоплює та управляє, програмує поведінку учасників середовища; визначає простір можливостей (ніши), що дозволяє суб'єктам освіти задовольняти свої інтелектуальні, комунікаційні, творчі та інші потреби;
- результативний компонент – встановлює проміжні та кінцеві результати функціонування інклюзивного середовища середньої загальноосвітньої школи відповідно до виокремлених критеріїв, показників, рівнів та типів середовища [13].

Що ж потрібно для організації такого успішного інклюзивного середовища в освітньому закладі?

Учителями-практиками, які сьогодні працюють за інклюзивною формою навчання, було визначено, що для забезпечення умов успішного інклюзивного середовища потрібно врахувати наступні чинники, такі як:

- Доступність.
- Універсальний дизайн.
- Державні будівельні норми (ДБН).
- Створення ресурсних кімнат, медіатек.
- Навчально-педагогічна підтримка.
- Забезпечення кабінетами (облаштування).
- Спеціальне обладнання (лупи, лампи...)
- Кадрове забезпечення.

Відповідно до пункту 2 ст. 25 Закону України «Про освіту», засновник закладу освіти або уповноважена ним особа забезпечує створення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування.

Згідно з новим «Порядком організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021р. № 957, який набирає чинності з 01.01.2022 року, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють для учнів умови для здобуття освіти на рівні з іншими здобувачами освіти шляхом:

- належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного, методичного забезпечення закладів освіти;
- підвезення учнів до закладів освіти і у зворотному напрямку;
- забезпечення доступності території закладів освіти, будівель, споруд та приміщень для учнів, забезпечення універсального дизайну закладів освіти. У разі коли наявні будівлі, споруди та приміщення закладів освіти неможливо повністю привести у відповідність з потребами учнів, здійснюється їх розумне пристосування, що враховує

індивідуальні потреби та можливості таких учнів, зазначені в їх індивідуальній програмі розвитку;

- забезпечення необхідними допоміжними засобами для навчання, що дають змогу опанувати освітню програму, відповідно до Порядку забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 9 грудня 2020 р. № 1289 (Офіційний вісник України, 2021 р., № 2, ст. 85); облаштування та обладнання ресурсної кімнати та медіатеки;
- залучення фахівців (із числа працівників закладу освіти та/або додатково залучених фахівців) для надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг (допомоги) відповідно до потреб учнів;
- забезпечення доступу учнів до Інтернету, а також за потреби до термінального та спеціального допоміжного обладнання[11].

Організація інклюзивного освітнього середовища передбачає дотримання оновлених державних будівельних норм ДБН В.2.2-3:2018 «Будинки і споруди. Заклади освіти», які набрали чинності з 1 вересня 2018 року та передбачають:

- створення комфортних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами – проектування класів, навчальних кабінетів, ігрових кімнат, актових та спортивних залів та інших приміщень з урахуванням принципів інклюзивної освіти;
- створення умов для розвитку – проектування додаткових приміщень для проведення корекційно-розвиткових занять;
- забезпечення безперешкодного доступу до будинків, приміщень та земельних ділянок – проектування елементів доступності (пандусів, ліфтів, підйомників, спеціальних сходів) [14].

Отже, до необхідних умов створення інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти можемо узагальнити наступні:

- ресурсне забезпечення потреб інклюзивної освіти: нормативно-правове, програмно-методичне, інформаційне, матеріально-технічне;
- подолання соціальних бар'єрів у свідомості педагогів;
- створення універсального дизайну та розумних пристосувань у закладах освіти, що має на меті забезпечення особистісно-орієнтованого навчання, в якому може реалізуватися та досягти ситуації успіху кожна дитина, незалежно від її можливостей (адаптація і модифікація навчальних програм, навчальних матеріалів, методики їх подачі, адаптація і модифікація оцінювання навчальної діяльності, тощо);
- впровадження педагогіки партнерства, яка передбачає успішну співпрацю всіх учасників освітнього процесу, їх командну взаємодію на досягнення результату, що сприяє формуванню гармонійного соціального та емоційного клімату в класному колективі;
- створення безбар'єрного фізичного простору, у якому діти могли б безпечно пересуватись та комфортно почувати себе (ліфти, пандуси, підйомники, відповідне освітлення, шумоізоляція, тощо).
- створення в закладі освіти атмосфери взаєморозуміння, взаємодопомоги та толерантного ставлення один до одного, не зважаючи на особливі освітні потреби здобувачів освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Бондар Т. І. Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II(14), Issue: 27, 2014. Р. 20–24.
2. Єжова Т.Є. Толерантне освітнє середовище інклюзивного навчального закладу як умова соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тези доповідей*. К.: Університет «Україна», 2011. С. 59–61.

3. Заборчук Н.В. Створення інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини як показник рівня свідомості нації. Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах НУШ: матеріали наук.- практ. конф., м. Житомир, 15 травня. 2019.

4. Зауваження загального порядку №13 Комітету з економічних, соціальних та культурних прав (Е/С.12/1999/10).

5. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 120–126.

6. Конвенція про права осіб з інвалідністю: зауваження загального порядку №4. 2016. с. 8-10.

7. Кузава І. Б. Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 11. С. 315–318.

8. Нова українська школа: поради для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Плеяда, 2017. 206 с.

9. Новий освітній простір: Рекомендації. – Режим доступу: <http://dfr.minregion.gov.ua/foto/upload/%D0%9D%D0%9E%D0%9F.pdf>

10. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021р. № 957.

11. Про затвердження Державної соціальної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018р. №453.

12. Удич З. Середовищний підхід у впровадженні інклюзивної освіти в середній загальноосвітній школі. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2017. №3. С. 127-134.

13. Щодо забезпечення доступності закладів освіти для осіб з ООП: Лист МОН №1/9-223 від 05.04.2019.

Білик О.І.,

практичний психолог

Шепетівського ДНЗ №4 «Світлячок»

Психологічний та соціально-педагогічний супровід дітей, що постраждали внаслідок військових дій на Сході країни та батьків, причетних до миротворчої місії

У статті проаналізовані особливості соціально-психологічної допомоги дітям учасників бойових дій та батьків, що постраждали внаслідок військових дій на Сході країни в умовах антитерористичної операції, визначені її основні складові. Висвітлені параметри, які впливають на інтенсивність психологічного стресу у дітей. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел охарактеризовано три аспекти надання психологічної підтримки дітям учасників бойових дій у відповідності до джерела їхніх негативних переживань. Доведено, що ефективна робота подолання наслідків впливу психологічної травми у дітей можлива лише при комплексному підході, який поєднує в собі різні методи і способи роботи, що створені в рамках різних психотерапевтичних підходів. Описані основні психологічні підходи до корекційної роботи із дітьми учасників бойових дій в умовах антитерористичної операції.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, психологічна допомога, діти учасників бойових дій, адаптація, антитерористична операція.

Україна в умовах сьогодення, переживає значні та важливі зміни, які стосуються всіх сфер життєдіяльності громадян та суспільства в цілому. Політичне протистояння, яке відбувається в країні, трагічна загибель великої кількості людей породили гострі стресові ситуації та надзвичайно змінили спосіб життя значної частини українських громадян. Важливого підходу набула проблема соціально-психологічного захисту та супроводу, психологічної допомоги як окремим людям, так і цілим соціальним групам.

Особливо вразливою верствою населення є жінки та діти із соціально незахищених категорій, сім'ї, члени яких загинули, або були поранені в ході АТО, зокрема, вдови, які залишилися єдиними годувальниками родин, сім'ї військовослужбовців, які стали внутрішніми мігрантами.

Надзвичайно важливо оцінити вплив військових подій на дітей, зокрема батьки яких були учасниками бойових дій в умовах антитерористичної операції. Їм слід приділяти особливу увагу, враховуючи обмеженість їх життєвого досвіду, вразливість та незрілість дитячої психіки.

Для дитини непросто зрозуміти, що сталося в родині, країні, що часто призводить до переживань, тривоги, різних страхів, фобій, психосоматичних розладів тощо.

Тому вчасне виявлення негативних переживань та кваліфікована допомога має не лише важливе значення для покращення емоційного стану дитини на даному віковому етапі, а й для збереження її гармонійного життя та саморозвитку в майбутньому.

Соціально-педагогічний та психологічний супровід має носити комплексний характер та поширюватися не лише на саму дитину, а й на її сім'ю, групу (клас), та педагогів, які працюють з даною групою чи дитиною.

Для здійснення ефективної професійної діяльності щодо надання допомоги дітям та їх батькам які постраждали внаслідок військових дій на Сході країни, працівникам соціально-психологічної служби необхідно налагодити взаємодію з різноманітними державними установами і закладами, що забезпечують соціальний захист населення, а також зі всіма учасниками навчально-виховного процесу.

Психологічний та соціально-педагогічний супровід – особлива форма пролонгованої психологічної та соціальної допомоги – патронажу. Патронаж розуміється як цілісна та комплексна система соціальної підтримки та психолого-педагогічної допомоги. На відміну від корекції він припускає не «виправлення недоліків і переробку», а пошук ресурсів особистості (чи сім'ї), опору на власні можливості та створення на цій основі психологічних, соціальних і педагогічних умов для відновлення продуктивних зв'язків зі світом людей.

У кожному конкретному випадку завдання супроводу визначаються особливостями особистості, якій надається допомога, та ситуації, в якій здійснюється супровід. Діяльність супроводжувачих продовжується доти, поки не буде пройдений кризовий період. Результатом соціально-педагогічного та психологічного супроводу особистості повинна стати нова життєва якість – адаптивність, тобто здатність самостійно досягати відносної рівноваги у відносинах із собою та оточуючими як у сприятливих, так і в екстремальних життєвих ситуаціях.

Соціально-психологічний супровід, що розгортається в часі, нараховує три етапи: діагностико-аналітичний; 2) діяльнісний; 3) контрольно-аналітичний.

Етапи соціально-педагогічного та психологічного супроводу

Діагностико-аналітичний етап

- слугує основою для постановки мети

Діяльнісний етап

- використання будь-яких засобів для оптимізації діяльності

Контрольно-аналітичний етап

- аналіз проміжних і кінцевих результатів, що дозволяє корегувати хід роботи

Діагностико-аналітичний етап передбачає оцінку ситуації: встановлення контакту, з'ясування, що відбувається, визначення, чи має місце гостра криза, і встановлення робочого контакту для подальшої діяльності. При цьому використовуються: бесіда з клієнтом, тестування, анкетування, спостереження, аналіз документації.

Діяльнісний етап передбачає вирішення специфічних проблем кризової ситуації клієнта. Перш за все, проводиться робота зі зняття інтенсивності переживання, формування адекватної самооцінки; здійснюється допомога в усвідомленні як зовнішніх, так і внутрішніх проблем, які привели до кризи і перешкоджають зміні дезадаптивних форм поведінки на адаптивні. Особливу увагу слід надати побудові нових взаємостосунків клієнта з оточуючими, тобто формуванню мережі психосоціальної підтримки. Окрім роботи з родичами і найближчим оточенням необхідний пошук можливостей надання підтримки з боку людей зі схожими проблемами або які знаходяться в аналогічних ситуаціях (робота з групою осіб, що пережили кризу). Крім того, ефективне рішення проблем людини, що знаходиться в кризовій ситуації, вимагає комплексного підходу та залучення можливих учасників подій: лікарів, психологів, юристів тощо.

Контрольно-аналітичний етап – це етап на якому відбувається осмислення результатів діяльності за рішенням певної проблеми, обговорення досягнутого результату, аналіз змін (у поведінці, світобаченні, психологічному стані тощо). Якщо проблему можна вважати вирішеною і клієнт відчуває надію та здатність у подальшому поліпшувати ситуацію самостійно, то цей етап може стати заклучним. Якщо змін не спостерігається або вони незначні, цей етап може стати стартовим у проектуванні процесу супроводу (відбувається повернення на перший етап).

Безперечно, визначені етапи є лише напрямками для роботи, оскільки конкретний зміст кризової допомоги визначається ситуацією і сутністю кризового стану.

Діти є активними свідками процесів, що відбуваються у суспільстві. Криза, що охопила нашу країну – звичайно впливає і на батьків (особливо на виконання ними батьківських функцій), що, природно, позначається на дітях. Криза настає, коли під тиском життєвих обставин відмовляють звичайні механізми ефективного протистояння їм.

Серед ознак та симптомів посттравматичного стресового розладу у дітей 5-10 років (за даними Американського національного центру ПТСР) є:

- почуття тривоги при нагадуванні про подію;
- почуття відповідальності та провини;
- агресивна поведінка, спалахи гніву;
- нічні кошмари, інші порушення сну;
- стурбованість з приводу безпеки, думки про загрозу;
- пильна увага до тривоги батьків;
- поведінкові, емоційні особистісні зміни;
- страх почуття болю, травми;
- схильність до переживання нещасних випадків;
- соматичні симптоми (скарги на тілесні болі);
- схильність до усамітнення;
- різні страхи пов'язані з травмою;
- дивна або незвичайна поведінка;
- плутанина думок, недостатнє розуміння травматичних подій;
- втрата інтересу до діяльності.

Важливим кроком у роботі практичного психолога з дітьми, які знаходяться у кризовій ситуації, є обов'язковий аналіз усіх поведінкових реакцій. Це допоможе краще зрозуміти ситуацію, створити умови для ефективної роботи з дитиною.

В ході здійснення комплексного супроводу дітей фахівці соціально-психологічної служби повинні звернути особливу увагу на:

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчально-виховному закладі та оптимізацію змісту соціально-психологічної освіти педагогічних працівників і батьків;

- перенаправлення дітей, батьків, педагогів у разі потреби до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога, психіатра, юриста);

- недопущення своїми діями або бездіяльністю повторної травматизації учасників навчально-виховного процесу;

- залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів.

Зміст соціально-педагогічної та психологічної діяльності з дітьми учасників АТО можна визначити через такі основні функції:

Профілактична: використання різних профілактичних програм навчання дітей новим формам поведінки, виховання стресостійкості особистості, здатної самотійно, правильно та відповідально будувати своє життя. Профілактичні програми, призначені для проведення групових занять з дітьми та їх батьками, можуть включати:

- групові заняття з розвитку комунікативних навичок як в дітей, так і в батьків;

- групові заняття з профілактики асоціальної поведінки з основами правових знань;

- групові заняття, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей.

Консультативна: практичний психолог дає рекомендації дітям, батькам, педагогам, але не вирішує проблему за клієнта і, відповідно, не бере на себе відповідальність за це рішення. Він допомагає клієнту об'єктивно поглянути на проблемну ситуацію, пропонує альтернативні способи реагування на дану ситуацію, психологічно підтримує клієнта в момент прийняття власного рішення проблеми.

Діагностична: є вихідною у діяльності соціально-психологічної служби. Її реалізація починається з комплексного соціально-психолого-педагогічного дослідження, яке вимагає серйозного аналізу та інтерпретації отриманих результатів.

Соціально-перетворювальна: в рамках соціально-перетворювальної та корекційної роботи на діяльнісному етапі варто використовувати під час проведення групових чи індивідуальних консультацій, бесід, з батьками щодо подолання наслідків травмуючих ситуацій, розширення способів поведінки в напрямку підтримки дитини в сучасних умовах нестабільності та невизначеності:

- 1) Інформування дитини про події, що відбуваються.

Обов'язково потрібно враховувати вік дитини – пояснити їй максимально врівноваженим, спокійним голосом, не використовуючи фрази типу: «ти занадто малий – підростеш дізнаєшся», «ти цього не зрозумієш». Потрібно говорити: «Ти в безпеці, під захистом, тобі не потрібно хвилюватися». Якщо в сім'ї на даний момент хтось воює в зоні АТО, не можна приховувати цю інформацію від дитини, адже коли вона дізнається правду може сприйняти факт приховування, як зраду рідних людей. Відповідно це може негативно вплинути на її емоційний стан, довіру до близьких людей та до світу.

Маленьким дітям про ситуацію в країні можна розповідати за допомогою казок, в яких добро перемагає зло. Це дозволить дітям зрозуміти, що добрі, сміливі люди, за уцалі й допомоги інших зможуть перемогти будь-яку ворожу силу.

При дитині не варто дивитися новин, в яких демонструються смерті, вибухи, плач, крики тощо. Якщо так сталося, що дитина стала свідком такої інформації, необхідно ніжно пригорнути її, притиснути міцно до себе і повідомити, що в країні зараз неспокійно, багатьом людям важко, але дорослі справляться із цією проблемою і все буде добре.

- 2) Надання можливості виходу негативним емоціям.

Дитині не можна забороняти «виплескувати» свої негативні емоції чи агресію. У цьому можуть допомогти такі види діяльності як гра, малювання, ліплення, взаємодія з піском, водою, заняття фізкультурою, танцями, плаванням тощо.

Розглянемо застосування деяких арт-терапевтичних технік, спрямованих на вивільнення у дітей негативних емоцій, агресивних проявів.

Робота з м'яким матеріалом: глиною, пластиліном, солоним тістом. Зазвичай, у такій роботі дитина демонструє накопичену енергію: ліпить або розминає, стукає по глині кулачком, відриває шматочки від виліпленої фігурки, втирає пластилін у картон чи папір.

Малювання на вільну тему, використовуючи не лише пензлики, а й пальці та долоні. Подібна робота сприяє розслабленню і дає позитивний емоційний заряд.

У вітчизняній сучасній психології одним із засобів корекції дитячих страхів та інших негативних індивідуально-поведінкових аспектів є ігрова терапія. На думку А. Варга, ігрова терапія – нерідко єдиний шлях допомоги тим, хто ще не засвоїв світ слів, дорослих цінностей і правил, хто ще дивиться на світ знизу вгору, але у світі фантазії і образів є володарем. На думку багатьох дослідників, гра є провідним засобом психотерапії в дошкільному віці, при цьому вона несе ще й діагностичну, і навчальну функцію.

Гра, як один з провідних методів корекційної роботи з дітьми, має певний ряд ознак, а саме: гра надає природні умови для самовираження дитини; сюжет гри, ігрові дії та ролі розкривають емоції дитини, її приховані страхи; у грі дитина несвідомо виражає емоціями те, що потім може усвідомити, вона вчиться краще розуміти власні емоції та керувати ними; гра дозволяє дорослому (педагогу, психологу) більше дізнатися про історію життя дитини; гра – це найдоступніший спосіб формування дружніх відносин між дитиною та дорослим.

3) Емоційна підтримка та психологічний комфорт і безпека.

У сім'ї потрібно створити ще більш люблячі стосунки – більше тілесних контактів (обіймів), проведення сімейних свят, традицій, щоб дитина відчувала, що з батьками безпечно.

Ефективними є навіювання установок: «Ми тебе любимо», «Батьки поруч», «Все буде добре», «Ти у безпеці».

Створення оберегу. Психологічна функція оберегу – створення почуття захищеності, впевненості в небезпечній ситуації, зниженні рівня тривоги. Оберіг можна зробити з глини, солоного тіста, ниток, тканини тощо. Створений спільно з батьками оберіг можна повісити на шию чи покласти в кишеню дитині, формулюючи установку: «Коли нас поруч немає тебе захищає цей оберіг».

Створення янгола. Спільно з дитиною можна створити із паперу янгола чи гірлянду із янголів та повісити над ліжком, на стіні. Сам процес створення янголів дозволить дитині відчути комфорт, захищеність, безпеку.

Прийом «Коліхання». Запропонована тілесна практика повертає безпеку і дає дитині енергетичний ресурс. Дорослий сидить на підлозі, обіймає дитину, яка сидить перед ним за спину, обхвачує її ногами і руками. В такій позі, трохи погодуючись, шепочемо щось приємне і спокійне на вушко.

Таким чином, надаючи психологічну допомогу дітям учасників бойових дій в умовах антитерористичної операції необхідно виділяти ті ситуації, в яких психологічна підтримка необхідна, а також використовувати той вид терапії, який буде найбільш ефективним. Надання дітям кваліфікованої психокорекційної допомоги потребує від психолога обізнаності зі специфікою несвідомого та розвитку необхідних умінь і навичок роботи з цією сферою психіки, адекватного методичного забезпечення фахівця.

Таким чином, надаючи психологічну допомогу дітям, які постраждали внаслідок військових дій на Сході необхідно виділяти ті ситуації, в яких психологічна підтримка необхідна, а також використовувати той вид терапії, який буде найбільш ефективним. Надання дітям кваліфікованої психокорекційної допомоги потребує від психолога обізнаності зі специфікою несвідомого та розвитку необхідних умінь і навичок роботи з цією сферою психіки, адекватного методичного забезпечення фахівця.

Бойові дії на Сході нашої країни стали для усіх великим викликом і психотравмуючим фактором. Беззаперечним залишається той факт, що саме діти, чий батьки мають безпосереднє відношення до цих подій, найбільше страждають. Психологам у спільній взаємодії з іншими фахівцями важливо віднайти способи допомоги цим дітям, оскільки перенесені травматичні події в дитячому віці викликають

психічні та соматичні порушення, які можуть турбувати травмовану особу протягом тривалого часу, інколи – все життя.

Важкість протистояння такої психічної травми очевидна, оскільки дитяча психіка є ще недостатньо сформованою, вольовий контроль емоційних реакцій слабкий, що може спричиняти зміни в усіх сферах особистості. Отже, досить важливою єчасна кваліфікована психологічна підтримка дитини, адже чим швидше допомоги їй впоратись зі стресами, страхами та гнітючими переживаннями, тим легше буде їй уникнути проблем у майбутньому і бути щасливою у дорослому житті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бочкор Н.П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін. – К. : МЖПЦ «ЛаСтрада-Україна», 2014. – 84 с.
2. Бурмистрова Е.В. Психологическая помощь в кризисных ситуациях (предупреждение кризисных ситуаций в образовательной среде): Методические рекомендации для специалистов системы образования. — М.: МГППУ, 2006. — 96 с.
3. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с
4. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий/ Л. Д. Лебедева. – СПб. :Речь, 2003.–256 с.
5. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с.
6. Паламарчук О.М., Чухрій К.Л. До проблеми соціально-психологічної допомоги дітям учасників бойових дій в умовах антитерористичної операції. Журнал «Молодий вчений» №8 (48) серпень, 2017 р.
7. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : метод. рек. – К. : Агентство «Україна». – 2014. – 48 с.
8. Сборник материалов по профилактике и психотерапии посттравматического расстройства у детей. – К.: ПАДАП, 2014. – 122 с.
9. Холковська І.Л. Діагностичний інструментарій соціального педагога. – Вінниця: ВДПУ імені М. Коцюбинського, 2009. – 256с.

Біньковська А.М.,

кандидат медичних наук,

доцент кафедри педіатрії, акушерства та гінекології
факультету післядипломної освіти ВНМУ ім. М.І. Пирогова

Роль етики та деонтології у викладанні медичних дисциплін на факультетах післядипломної освіти

В статті наводяться основні засади формування норм поведінки лікаря на основі принципів професіоналізму, медичної етики та деонтології; описані методи навчання, які допомагають закріпити і поглибити знання з медичної деонтології.

Ключові слова: медична етика, деонтологія лікаря, факультет післядипломної освіти.

Медична деонтологія – це вчення про належну поведінку медичних працівників, яка створює сприятливі умови для одужання хворого, тобто це розділ медичної етики, що складається з етичних норм і принципів поведінки медперсоналу при виконанні своїх службових обов'язків. Основними принципами медичної деонтології є: дотримання конфіденційності інформації про пацієнта; збереження лікарської таємниці; запобігання службовим зловживанням; врахування побажань та вимог пацієнта і його рідних; професійний і суворо науково-методичний підхід, відповідно до законодавчих вимог, до надання медичної допомоги; встановлення емоційного контакту з пацієнтом;

обов'язкова поінформованість пацієнта про необхідність виконання медичних процедур [1].

Впровадження принципів лікарської деонтології під час навчання інтернів проводиться викладачами факультетів післядипломної освіти (ФПО) на практичних заняттях, лекціях, а також у позааудиторний час у процесі кураторської роботи. На практичних заняттях викладач повинен приділяти увагу засвоєнню інтернами не тільки теоретичних знань та практичних навичок, а й деонтологічних принципів стосовно пацієнта: повага, ввічливе звернення, яке допомагає завоювати довіру хворого, встановити гарний контакт, який багато в чому допомагає успішно провести обстеження, поставити правильний діагноз та призначити ефективне лікування. Вирішення ситуаційних задач розвиває клінічне мислення, виявляє здатність інтернів до узагальнення результатів, проведення диференційної діагностики з подібними захворюваннями, призначення додаткових методів обстеження. Вміння тактовно і коректно скласти запитання, щоб зібрати анамнез і скарги пацієнта з урахуванням його емоційного стану та результатів об'єктивного обстеження, також можуть допомогти лікарю в плані довіри до нього [5].

Мета такого навчання спрямована на виховання у інтернів почуття обов'язку та відповідальності перед пацієнтами та колегами. Закріплення та поглиблення знань з деонтології досягається не лише за допомогою вирішення ситуаційних завдань, а й рішенням тестових завдань, роботи над рефератами з запропонованої теми під керівництвом викладача, а також під час підготовки до виступів на науково-практичних конференціях [3].

Інтерактивні методи навчання сприяють покращенню якості підготовки майбутніх спеціалістів, дозволяють вчитися взаємодіяти між собою. З їх допомогою відбувається формування пізнавальних та професійних мотивів, розвиток системного мислення майбутнього лікаря відповідно до основних компетенцій [2].

Сучасний факультет післядипломної освіти неможливий без використання активних методів викладання, які дозволяють підвищити не тільки мотивацію й якість професійного навчання лікарів - інтернів, а й роль особистості викладача в підготовці майбутніх фахівців. Важливим завданням вищої медичної освіти є виховання досвідченого, гармонійного, знаючого спеціаліста, здатного на високому рівні здійснювати свою діяльність з урахуванням сучасних вимог науково-технічного прогресу. Професія лікаря є однією із найгуманніших, тому навчання майбутніх лікарів включає в себе не лише освоєння спеціальних знань, а й виховання у них принципів медичної етики та деонтології. На ФПО велика увага приділяється формуванню деонтологічної компетентності майбутнього лікаря. Професорсько-викладацькому колективу кафедр під час практичних занять, на зборах наукових гуртків має бути відведено час для обговорення питань лікарської етики й деонтології. Серед прийомів навчання використовуються бесіди на деонтологічні теми: коли викладач ділиться багатим лікарським досвідом, розповідає про перемоги й невдачі, ретельно аналізує свої й чужі помилки. Це забезпечує довірливі стосунки між викладачем та лікарем-інтерном. Цій же меті служать обговорення статей, присвячених питанням етики й деонтології [3].

Професійна компетентність майбутнього лікаря-інтерна починає формуватися ще задовго до початку професійного навчання. Стабілізація цього процесу проходить не у закладі вищої освіти, а у процесі професійної адаптації. Однак значимість професійної освіти у формуванні професіонала не можна зіставити із жодним етапом професійного розвитку [4].

У кожній лекції повинна простежуватися значущість викладеного матеріалу для майбутнього фахівця, необхідність глибокого розуміння проблеми лікаря-інтернами для формування у них клінічного мислення, зацікавленості у постійному поповненні знань для успішної їх реалізації в подальшій роботі з користю для пацієнта. На лекції потрібно демонструвати приклади спілкування з пацієнтами, колегами для встановлення контакту та гарного порозуміння. Мета такого навчання спрямована на виховання у майбутніх лікарів почуття обов'язку та відповідальності перед пацієнтами, колегами.

Саме тому викладач приділяє увагу засвоєнню інтерном не тільки теоретичних знань та практичних навичок, а й деонтологічних принципів стосовно пацієнта: повага, ввічливе звернення, яке допомагає завоювати довіру пацієнта, встановити гарний контакт, який багато в чому допомагає успішно провести обстеження пацієнта, поставити правильний діагноз та призначити ефективне лікування [5].

Як ми знаємо, до втрати авторитету лікаря легко може призвести прояв грубості, фамільярності по відношенню до хворого чи до колег. Зацікавленість лікаря в одужанні пацієнта позитивно впливає на результат лікування.

При викладанні медичних дисциплін педагог повинен демонструвати правила спілкування з оточуючими відповідно до деонтологічних принципів по відношенню до колег, старшого і молодшого медичного персоналу: порядність, вимогливість, взаємоповага, взаєморозуміння, чітка субординація і медична етика є необхідними складниками успішного лікування і культурного спілкування з пацієнтом.

У сучасному світі, коли поряд з державними медичними структурами існують комерційні, важко оминати фінансову сторону роботи. Однак, в процесі навчання лікарів-інтернів потрібно звертати увагу, головним чином, не на особистісну матеріальну зацікавленість лікаря, а на турботу про здоров'я людини [7].

За допомогою таких методів навчання можна закріпити і поглибити знання з медичної деонтології [4, 6]:

- вирішення ситуаційних задач, тестових завдань;
- робота в малих інтерактивних групах під керівництвом викладача;
- робота над науковою реферативною інформацією;
- підготовка до виступів на наукових конференціях.

За допомогою цих методів не тільки відбувається теоретичне закріплення знань, а й напрацьовується уміння практично і грамотно формувати запитання, які необхідні для збору анамнезу і скарг пацієнта з урахуванням його емоційного стану та результатів об'єктивного обстеження. Навчання такими методами спонукає лікарів-інтернів до узагальнення результатів, проведення диференційної діагностики зі схожими захворюваннями, призначенню додаткових методів обстеження, що розвиває клінічне мислення, допомагає правильно поставити діагноз і призначити ефективне лікування.

Покращенню якості підготовки майбутніх спеціалістів сприяють інтерактивні методи навчання, які дозволяють навчатися взаємодії між собою. Найбільше ці методи відповідають особистісно - орієнтованому підходу, оскільки допускають навчання у співпраці. Суб'єктами навчального процесу є як той хто навчається, так і той хто навчає [3].

На кафедрах ФПО для навчання повинні використовуватися новітні технології, метою яких є формування пізнавальних та професійних навичок, системного мислення майбутнього лікаря. Ці технології передбачають швидке моделювання клінічних ситуацій: обстеження, встановлення діагнозу, складання протоколу лікування. Клінічна ситуація, що розбирається під час заняття, повинна бути наближена до майбутньої професійної діяльності, що підвищує мотивацію студента до вивчення теми та кращого засвоєння теоретичного матеріалу. Під час моделювання клінічного випадку студенти повинні дотримуватися основних принципів етики та деонтології [2, 8].

Викладач у процесі запропонованого клінічного випадку оцінює рівень теоретичної підготовки студента, вміння вести діалог з пацієнтами, його взаємодію з колегами, середнім та молодшим медичним персоналом.

Отже, формуванню гармонійної високоосвіченої особистості на професійному рівні сприяє застосування практичних навичок у роботі майбутнього лікаря з урахуванням деонтологічних принципів. Кожна лікарська спеціальність має свої специфічні морально-етичні особливості, тому формування майбутнього медика має розпочинатися не тільки на ФПО, а з перших років навчання у ВУЗі [5].

Медична освіта як на етапі навчання в університеті, так і при викладанні на ФПО повинна надавати студентам інструменти для орієнтування в етично обґрунтованому полі клінічної практики. Лікарі-інтерни повинні мати чітке уявлення про основи медичної етики, знати свої моральні професійні обов'язки, як до колег так і до пацієнтів, адже

щоб завоювати довіру пацієнта, лікарю недостатньо бути просто фахівцем, потрібно вміти розуміти психологічний стан хворого і знаходити відповідний підхід до нього [1].

Отже, розробляючи курси та програми з медичної етики, медичні педагоги повинні розуміти, що зміст медичної освіти з етики має суттєво відрізнятись від іншої прикладної етичної освіти. Медикам не потрібно вільно володіти теорією моралі. Їм потрібно вільно володіти поняттями, які найбільше мають відношення до клінічної практики, і вони повинні навчитися орієнтуватися в ситуаціях, з якими вони, швидше за все зіткнуться. Лікарі - інтерни також потребують чіткого розуміння того, що від них очікують, і їм потрібно допомогти розвинути чесноти хорошого лікаря та комунікативні навички, які допоможуть їм передати пацієнту свою професійну компетентність, турботу, повагу та довіру.

Список використаних джерел та літератури

1. Болбачан О.А., Ібраїмова Д.Д. Биоэтика: учебник. Бишкек: КРСУ, 2019. 202с.
2. Доника А.Д., Шестаков А.А. Биоэтика XXI века: национальные интересы и международные исследования. *Биоэтика*. 2019. Т.24, №2. С. 25-30.
3. Этическое образование в медицинском вузе: европейская практика/ Доника А.Д. и др. // *Биоэтика*. 2018. Т.22, №2. С. 31-34.
4. О роли врачебной этики и деонтологии в формировании личности врача-интерниста / В. В. Скибицкий и др. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 4. С. 273-276.
5. Спиця Н.В. Деонтологія в медицині: навч.-метод. посібник для студентів медичних та фармацевтичних факультетів. Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. 60с.
6. Старикова И.В., Питерская Н.В., Радышевская Т.Н. Научно-исследовательская работа студентов как часть подготовки высококвалифицированных специалистов // *Colloquium-journal*. 2018. Т. 5, № 7 (18). С. 34-35.
7. Huezó-Ponce L., Fernández-Pérez V., Rodríguez-Ariza L. Emotional competencies and entrepreneurship: Modeling universities. *International Entrepreneurship and Management Journal*. 2020, Vol. 0, P. 1–23.
8. Salilul H.S., Hossain S.S. Determinants of education quality: What makes students' perception different? *Open Review of Educational Research*. 2016.Vol. 3.P.52–67.

Бобул Н. М.,
вихователь
Шаровечківський ЗДО «Перлінка»

Розвиток мовлення дошкільників в умовах інклюзивної освіти: лінгво-психологічний та дидактичний аспекти

У статті проаналізовано психолінгвістичні особливості розвитку дітей із інтелектуальними розладами, охарактеризовано змістові складники формування комунікативної компетентності дошкільників з урахуванням умов корекційного середовища, що створене для дітей із особливими освітніми потребами.

Ключові слова: дошкільник із інтелектуальними розладами, особливі освітні потреби, корекційне середовище, мовленнєвий розвиток, мовлення.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства сфера освіти переживає час реформування, результатом якого є переорієнтації традиційних концепцій і форм навчання, застосування нових педагогічних напрямів та підходів у роботі з дітьми, що мають особливі освітні потреби. Адже кількість дітей з мовленнєвими порушеннями зростає. Це знижує можливості дитини до успішного засвоєння навчальної програми в освітніх закладах і, як наслідок, призводить до шкільної дезадаптації. Відтак сьогодні в системі дошкільної освіти України набуває все більшого значення питання підготовки дошкільника із особливими освітніми потребами.

В дошкільному середовищі актуалізується питання про створення умов, які б сприяли розвитку дітей із різними освітніми можливостями, з урахуванням їх вікових, типологічних та індивідуальних особливостей, а також забезпечують соціалізацію дітей. У межах соціалізації пріоритетними напрямками є пізнавальний і мовленнєвий розвиток дошкільника, що становлять необхідну умову входження дитини в соціум.

На державному рівні прийнято низку нормативних документів щодо навчання дітей із особливими освітніми потребами: Лист МОН «Щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах» (2015), Наказ МОН «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі» (2015), Наказ МОН «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017). Зазначені основні нормативно-правові документи зумовлюють необхідність приділення більшої державної уваги мовленнєвій готовності дітей до навчання в школі.

Відомо, що дитина із особливими освітніми потребами не може володіти всіма компетентностями, які сформовані у дошкільника, котрий нормально розвивається. Наприклад, проявляти ініціативу й самостійність у різних видах діяльності; добре володіти усним мовленням, використовувати мову для вираження своїх думок, почуттів і бажань; будувати висловлювання залежно від ситуації спілкування; володіти розвиненою уявою; здійснювати вольові зусилля; проявляти допитливість і цікавитися причинно-наслідковими зв'язками тощо.

З огляду на це, необхідно насамперед розвивати у дітей із особливими освітніми потребами мовлення як одного з головних показників розвитку деяких названих компетентностей. Крім цього, мовлення реалізує кілька потреб: комунікативну, інформативну, пізнавальну, що свідчить про його велику значущість.

У сучасній дошкільній дидактиці представлено такі дослідження: мовленнєва готовність дітей до навчання в школі як лінгводидактична проблема у фонологічному, лексичному та граматичному напрямках (Б. Андрієвський, А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Журова, Л. Калмикова, О. Кисельова, К. Крутій, Ф. Сохін, Т. Ушакова та ін.); окремі аспекти мовленнєвої готовності до навчання в школі дошкільників із порушеннями психофізичного та мовленнєвого розвитку (Р. Боскіс, Д. Ілляшенко, М. Іполітова, В. Кисличенко, С. Конопляста, І. Марченко, О. Мастюкова, В. Тарасун, В. Тищенко та ін.).

У становленні мовної здатності важливими є розвиток власне мовного й когнітивного (пізнавального) аспектів. Згодом у дитини проявляється вміння створювати висловлювання (правильно / неправильно), співвідносити суть висловлювань, усвідомлювати двозначності, відрізнити римоване / неримоване тощо. Це демонструє, що формування мовної здатності йде шляхом не стільки фізичних зусиль, скільки збагаченням та розвитком психолінгвістичної складової загального мовленнєвого розвитку.

Мовна здатність людини формується поступово, складається з таких компонентів: фонетичного, лексичного, морфологічного (який включає словотвір), синтаксичного, семантичного [8]. Ці компоненти, як і їхні складові, взаємодіють між собою за певними принципами. Ці принципи характеризуються усталеним характером (тобто визначають, хто говорить те чи те, як поєднувати висловлені елементи). Принципи створюють комплекс, де на чільне місце виступає принцип вибору, що відповідає проблемам комунікації. Відбір змістових компонентів слугує обов'язковим шаблоном створення мовного висловлювання. Вибір змісту, адекватного умовам, проводиться з намірами спілкування (щоб бути зрозумілим партнером) і здійснюється з накопичених способів для вираження інформації про реальну ситуацію.

Мовлення відіграє величезну роль у процесах спілкування людей між собою, в процесах мислення. Воно лежить в основі засвоєння й використання загальнолюдського досвіду. І стає не тільки способом комунікації, а й засобом пізнавальної діяльності людини. Мова розвивається з перших миттєвостей людського життя. У здорових дітей у нормальних соціальних умовах мовленнєвий розвиток відбувається спонтанно.

Формування його йде відповідно до онтогенетичних законів та етапів залежно від дозрівання кори головного мозку. Мовлення дитини формується під безпосереднім впливом мовлення оточуючих його дорослих і залежить від мовленнєвої практики, культури мовного оточення, від виховання і навчання. У дітей із інтелектуальними порушеннями в процесі онтогенезу мовлення спонтанно не формується і не стає в подальшому засобом комунікації, а оволодіння мовою без допомоги фахівців для таких дітей не тільки утруднене, але часто не можливе. Основним засобом комунікації мова для них не стає [5, с. 41].

Діти з особливими освітніми потребами – це особлива категорія дітей із відхиленнями у розвитку, у яких збережений слух і зір, первинно не порушений інтелект, але є значні мовні дефекти, що впливають на становлення психіки. Незважаючи на достатні можливості розумового розвитку, у таких дітей виникає вторинне відставання психічного розвитку, що дає привід неправильно вважати їх неповноцінними інтелектуально. Мовлення таких дошкільників вирізняється неповноцінністю звукової, лексичної, граматичної сторін мовлення. Відтак у більшості таких дітей спостерігається обмеженість мислення, мовлення.

Оскільки порушення інтелекту відображається на всіх психічних функціях, то таким дітям необхідний спеціальний мовно-мовленнєвий розвиток, який сприятиме пізнавальній, особистісній, емоційно-вольовій та іншим сферам дитини.

Розвиток дітей дошкільного віку служить, без сумніву, продовженням розвитку раннього віку. Незважаючи на те, що у віці трьох років спостерігається стрибок, подальше формування ґрунтується на тому рівні, який був придбаний раніше. Водночас цей період розвитку характеризується певними особливостями, цілями, які виникають уперше.

У дитини, розвиток котрої відповідає нормі, виникають значні зміни у формуванні всієї психіки. Сильно підвищуються когнітивні здібності – вдосконалюються процеси сприйняття навколишнього світу, наочне мислення, зароджується початок словесно-логічного мислення. Розвиток когнітивних можливостей сприяє формуванню пам'яті, довільної уваги тощо.

Помітно збільшується роль мови, зокрема у вивченні навколишньої дійсності, в комунікації, а так само за участю дитини в різних формах дитячої діяльності. У дітей дошкільного віку виникає можливість здійснення дій засобами вербальної інструкції, оволодіння знаннями ґрунтується на поясненнях, дошкільники використовують певні наочні уявлення [6, с. 22].

Формуються нові види діяльності: ігрова діяльність – головна і найважливіша форма взаємодії дошкільнят як з однолітками, так і з дорослими; винахідницька, конструктивна – перші види продуктивної діяльності дитини; компоненти трудової діяльності.

Здійснюється посилене формування дитини як особистості. Виявляються зміни у вольових процесах. Дитина опановує уявлення про моральні якості людини, про форми поведінки, стає учасником відносин у соціумі.

У період старшого дошкільного віку формується головне нове утворення в психічному розвитку дитини – готовність і прагнення до навчання в школі. Воно забезпечує перехід до нового статусу дитини, а саме до статусу «школяра», що передбачає не тільки навчання дітей нових знань, а й радикальну перебудову всього життєвого образу дитини. Готовність до шкільного навчання містить важливі компоненти: особистісний, пізнавальний, комунікативний. До 6 років утворюється позитивне ставлення до школи, формується інтерес до змісту занять у школі, усвідомлення, що вчитель – це авторитет, удосконалюються інтереси пізнавального характеру, з'являються власне навчальні мотиви діяльності. Все назване складає нове утворення особистості і самосвідомості дитини – внутрішню позицію, що виражається в готовності до шкільного життя [1, с. 21].

Розумова неповноцінність – це стійке, незворотне порушення здебільшого пізнавальної діяльності, а також емоційно-вольової і поведінкової сфер, зумовлене органічним ураженням кори головного мозку, що має змішаний характер.

Ці діти істотно відрізняються від своїх однолітків. Хоч у них нормальний зір і слух, вони не вміють виділяти потрібну інформацію, опираючись на зорове і слухове сприйняття. Внаслідок цього такі дошкільники з великими труднощами подумки відтворюють навколишні предмети, не завжди в змозі розпізнати потрібний предмет серед інших, не розрізняють характерні ознаки предметів (колір, форму, величину), орієнтування в просторі на недостатньому рівні. До кінця дошкільного віку діти з порушеннями інтелекту, які не пройшли корекційне навчання, мають гірші успіхи в навчанні, ніж ті, котрі таке корекційне навчання пройшли [4].

Крім цього, якщо не проводити спеціальне корекційне навчання дітей із порушенням інтелекту, то провідною діяльністю дитини старшого дошкільного віку буде виступати не ігрова, а предметна діяльність, котра вирізняється формальністю дій, стереотипністю, відсутністю ігрового задуму, немає навіть елементів сюжету. Діти не користуються предметами-замінниками, вони не в змозі зіставляти дії з реальними предметами, зображеннями дій або мовленням. Таким чином, функція заміщення в грі в дітей із розумовими відхиленнями відсутня. Діти не планують свою діяльність за допомогою мови [8].

Продуктивна діяльність у дітей без ситуації навчання практично не проявляється. У них не виникають вміння конструктивного характеру, не виникає предметний малюнок. У процесі навчання без урахування умов розвитку цієї категорії дітей предметні малюнки з'являються, але вони, по-перше, одноманітні, фрагментарні, цілісний образ предмета не зображено, не дотримуються форми і пропорції, по-друге, мають на увазі засвоєний дитиною графічний штамп, який не відображає дійсний предмет [8].

У дітей із інтелектуальними порушеннями часто спостерігаються різні відхилення в мовленнєвому розвитку. Негативний вплив на формування пізнавальної активності і на поведінку дітей мають важкі дефекти мови. Мовні порушення тягнуть за собою труднощі у взаємодії дитини з оточуючими людьми, викликають у них негативні емоції, ускладнюють навчання і процес соціалізації, ведуть до мовної замкнутості [9].

Мовний розвиток носить системний характер і передбачає складну взаємодію її різних сторін: фонетико-фонематичний, лексико-граматичний [2]. У структурі мовлення дошкільників із особливими освітніми потребами є порушення цих складових. Найбільш частими є недорікуватість, гугнявість. Ці відхилення спричинені недостатнім розвитком комунікативної функції мови, з огляду на це знижена необхідність у взаємодії з іншими людьми, мотивація до мовного спілкування залежить від ситуації.

Щодо комунікативної функції мови, то в дітей із інтелектуальними порушеннями спостерігаються відхилення у всіх її сторонах: інформаційній, емоційно-зображувальній, регулятивній. Діти відчувають труднощі у відповідях на питання, у самостійному продукуванні розповіді; не можуть виражати почуття й емоції, ставлення до предметів; не в змозі, використовуючи мову, спонукати слухача до бажаної поведінки.

Важливість питання порушення мовлення і їх виправлення у дітей зумовлена пізнавальною значущістю мови, взаємозв'язком процесів формування мовлення і розумової діяльності дитини [7, с. 64].

У спеціальних наукових джерелах зазначено дані про те, що в дітей із порушенням мовлення, які не мають ні пошкодження слуху, ні грубих порушень будови органів мовлення, саме мовлення засвоюється на пізніх етапах розвитку, порівняно із однолітками, які нормально розвиваються.

За даними Т. Ілляшенко, Л. Ковальчук, І. Мартиненко та ін., більше 40 % дітей із інтелектуальним розладом у легкій формі починає мовленнєву діяльність тільки після трьох років. Темп розвитку мовлення повільний, а мовна активність знаходиться на недостатньому рівні. Розмовно-побутове мовлення дитини розвинене слабо, є труднощі в спілкуванні з дорослими. Дитина рідко бере участь в бесідах, на запитання відповідає коротко і не завжди правильно. Значно ускладненим виявляється виконання доручень і завдань [10].

У поясненні причин, які визначають повільний розвиток мовлення, потрібно відштовхуватися насамперед від того, що для них властиве загальне гальмування в

розвитку психіки, що призводить до серйозних спотворень і затримок у пізнавальному розвитку.

Таким чином, психічний розвиток дитини без проведення корекційного навчання проходить із численними порушеннями. По-перше, спостерігається уповільнений темп розвитку: всі психічні процеси розвиваються дуже повільно і пізніше, ніж у дітей із нормальним розвитком. Це відбивається як у ставленні дитини до навколишньої предметної діяльності, до явищ навколишньої дійсності, так і до соціальних явищ – пасивне ставлення до своїх однолітків, оточуючих дорослих і навіть до самого себе. У дітей із інтелектуальними порушеннями до кінця дошкільного віку є несформованими властиві дошкільнятам в нормі види діяльності. Поряд із відставанням у розвитку простежуються якісні відхилення. Накопичення різних відхилень починається вже в ранньому віці і перешкоджає подальшому розвитку. Саме це служить однією з причин неоднорідності показників розвитку в різних дітей – індивідуальні відмінності у дошкільнят з розумовою відсталістю виражені набагато сильніше, ніж у дітей у нормі, що визначає хід подальшої корекційно-розвивальної роботи.

Розвиток мовлення дитини з порушенням інтелекту протікає специфічно, зі значним запізненням. Дитина пізно і пасивно входить в емоційний контакт із матір'ю. Дослідники зазначають, що звукокомплекси, вимовлені однорічними дітьми бідні і характеризуються низькою емоційною забарвленістю, водночас їхні однолітки в цей час вже мають кілька слів в активному словнику і використовують їх у мовленні.

Прагнення наслідувати мовлення дорослого майже не виражається. Вони не відповідають на найпростіші ситуативні команди, засвоюють лише інтонування мовлення, але не смислове його навантаження [11, с. 138].

Тривалий час мовлення не викликає інтерес у таких дошкільників. Вони слабо прислухаються до нього і, як правило, починають використовувати мовлення з великою затримкою.

Більшість дітей із інтелектуальними розладами не починають говорити не тільки до 3 років, а й до середини дошкільного віку. У багатьох дітей у дошкільному віці мовлення тільки починає розвиватися. Перші слова з'являються в активному словнику після 3 років – це здебільшого іменники – назви предметів найближчого оточення, і дієслова, які позначають дії часто виконувани дитиною. А фрази діти починають включати в своє мовлення тільки до кінця дошкільного періоду.

Фразове мовлення, формальне у деяких дітей, наповнене безліччю фонетичних та граматичних помилок. Освоєння граматичної будови мовлення протягом дошкільного віку не відбувається. Переважно страждає зв'язне мовлення. Однією характерною особливістю є стійке порушення узгодження числівників з іменниками.

Розвиток зв'язного діалогічного і монологічного мовлення у дітей з розумовою відсталістю дошкільного віку залежить від того, наскільки вони володіють навичками словотворення і словозміни, дотримуються граматичної будови і норм рідної мови. Крім цього, важливими є, чи сформовані умови для мовленнєвого розвитку як предметної діяльності, прояву інтересу до навколишнього світу, усвідомлення необхідності в спілкуванні з дорослими, чи сформоване фонематичне сприйняття, розвинені мовні органи [3, с. 251].

З точки зору мовного розвитку дошкільнята з порушенням інтелектуального розвитку є досить різномірною групою дітей. Серед них є діти, які зовсім не володіють мовою, і діти з формально досить добре розвиненою мовою. Але всіх їх пов'язує обмежене розуміння зверненого мовлення, ситуативна прихильність, ізолюваність мовлення від діяльності. Мова не показує справжніх пізнавальних здібностей дітей, не може служити джерелом для повноцінної передачі дитині знань.

Пасивний словник більший активного. Є слова, які дитина з розумовою відсталістю промовляє з опорою на наочний матеріал, але не зрозуміє їх, коли слова відтворить дорослий, поза звичною ситуацією. Це вказує на те, що у дошкільнят із порушенням інтелекту довгий час зберігається ситуативне значення слова. Семантичне навантаження слова у них значно менше, ніж у дітей з нормальним розвитком [5, с. 44].

Мовлення дітей дошкільного віку з розумовими розладами так слабо розвинене, що не може повноцінно виконувати свою головну роль – забезпечувати комунікацію. Діти погано взаємодіють з оточуючими людьми. Найбільш важко даються розповіді за картинкою, переказ почутого простого тексту або словесна передача події напам'ять. Дошкільники слабо усвідомлюють те, що їм хочуть донести навколишні, і тому ведуть себе так, як не треба було б. Водночас ці діти не вміють зв'язно вибудовувати свої потреби і бажання, не можуть контактувати навіть у діалозі. Володіючи досить маленьким словником і не володіючи навичками побудови речень, вони не в змозі задати питання, не можуть ясно відповісти на поставлене їм запитання. Їх спілкування проходить в побутових умовах, багаторазово повторюваних ситуаціях завдяки завченим штампам, стандартним висловлюванням. Якщо спілкування виходить за такі рамки, то це, як правило, призводить дитину в глухий кут і схиляє до дурних відповідей [3, с. 228].

Спостерігається така закономірність: чим гірший у дитини мовленнєвий розвиток, тим більші відхилення в різних видах пізнавальної активності. Так, не вміючи визначати і називати побачений предмет або його зображення, дитина з розумовою відсталістю швидко забуде засвоєне. Діти, які промовляють лише окремі склади або користуються звуконаслідувальними словами типу: мяу (кішка), гав-гав (собака), бі-бі (машина), значно відстають від своїх однолітків в плані наочно-дієвого мислення. Вони не можуть скласти з 3–4 частин простої фігури, натомість дошкільнята такого ж віку, які володіють мовою, справляються зі завданнями подібного типу на більш високому рівні.

В основі зв'язного мовлення лежить опис предмета, що становить велику складність для дітей. Словниковий запас дітей дуже бідний. Вони, зазвичай, називають трохи ознак у розгляданні об'єкта або у вивченні його зображення, але, коли діти переказують текст, то пропускають в ньому прикметники. Дуже рідко використовують у своєму мовленні слова, що характеризують внутрішні якості людини. Діти не можуть зробити цілісний опис предмета, не знають, з якого боку можна його розглянути. Труднощі в оволодінні описовим мовленням пов'язані з тим, що для його створення й розуміння недостатньо накопиченого сенсорного досвіду дитини, а необхідна серйозна когнітивна робота розумових процесів, яка спрямована на виділення всіх якостей і ознак предмета, тобто не тільки видимих, але і прихованих якостей, не представлених у явному вигляді. З іншого боку, складність у навчанні описового мовлення полягає в тому, що внутрішня, смислова організація такого зв'язного висловлювання не має «жорсткої» програми. Програма розповіді-опису носить умовний, суб'єктивний характер і залежить від виділення властивостей предмета або характерних ознак явища, з огляду на мету повідомлення.

Таким чином, формування зв'язного мовлення дітей із інтелектуальними порушеннями відрізняється низкою відхилень. Для більшості таких дошкільників властивим є відставання мовного розвитку і його уповільнений темп, обмежений активний і пасивний словник, що не відповідає віковій нормі, відхилення у формуванні фонетичної, граматичної сторін мовлення. Крім характерних особливостей розвитку мовлення, для всіх інтелектуально неповноцінних дітей властиві й інші порушення мовлення: неправильна вимова звуків, дизартрія, алалія тощо. Бідність зв'язного мовлення ще більше посилює затримку розвитку пізнавальної діяльності, ускладнює процес оволодіння грамотою. Тому формування усного зв'язного мовлення у дітей із інтелектуальними порушеннями є однією з умов результативності їх навчання в спеціальному корекційному освітньому середовищі, у взаємодії зі своїми однолітками, що володіють значно кращим рівнем мовленнєвого розвитку (до слова, це сприятиме соціалізації дітей із особливими освітніми потребами, що становить одну із головних цілей впровадження інклюзивної освіти в Україні, адже така практика відома в Європі, Америці). Створення відповідного інклюзивного середовища для дошкільників у теперішній дошкільній освіті є новим питанням, яке знаходить своє втілення більше у шкільництві, що можемо пояснити, по-перше, фізіологічною неспроможністю відвідувати ЗДО таких дітей, по-друге, нормативно-правовими положеннями про можливості для матері (батька) надати дитині т.з. «домашню дошкільну освіту», по-третє, відсутність

належних інклюзивних умов у теперішніх закладах освіти (особливо це питання є гострим для закладів, що функціонують у сільській місцевості).

Список використаних джерел та літератури

1. Боговарова О. І. Психологічна готовність дитини до навчання в школі. Діагностика, корекція та розвиток // Психолог. – 2003. – № 29–32. – С. 1–80.
2. Бушуева Н. О. Діагностика готовності дітей шестирічного віку до шкільного навчання // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2007. – № 3 (120). – С. 26–32.
3. Гальперин П. Я. Лекції по психології. Москва: Вышш. школа, 2002. 400 с.
4. Ілляшенко Т. Д. Інтеграція дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі // Соціальний педагог. – 2009. – № 5. – С. 26–35.
5. Інклюзивна освіта : стан і перспективи розвитку в Україні // Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за підтримки програми IBPP-TACIS Європейської комісії, м. Київ, 5–6 жовт. 2007 р. Київ: ФОП Придатченко П. М., 2007. – 180 с.
6. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для вищ. навч. закл. Переяслав-Хмельницький: Фенікс, 2008. – 234 с.
7. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія: навч. посібник. – Київ: Знання, 2010. 293 с.
8. Кузнєцова Т. Г. Корекція мовленнєвої готовності до шкільного навчання дітей з вадами інтелектуального розвитку // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка: педагогічні науки. – 2010. – № 10 (197). – Ч. II. – С. 151–156.
9. Пахомова Н. Г. Закономірності та умови формування мовленнєвої готовності до навчання дітей старшого дошкільного віку із дизартрією // Дефектологія. – 2005. – № 1. – С. 43–44.
10. Петренко І. В. Вивчення саморегуляції довольної активності у школярів із різними навчальними досягненнями // Проблеми освіти. – 2008. – Вип. 56. – С. 46–50.
11. Синьов В. М., Бондар В. І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 397 с.

Богомолова О.А.,

методист, керівник гуртків Кам'янець-Подільського
позашкільного навчально-виховного об'єднання

Реабілітаційна педагогіка в системі роботи гуртка еколого-натуралістичного напрямку «Юні зоологи».

У статті розкрито особливості використання реабілітаційної педагогіки гурткових заняттях для дітей з особливими освітніми потребами, розкрито також використання різних форм лікувальної терапії, що здійснюються за допомогою тварин. Акцентується увага на формах та методах роботи, спрямованих на розвиток творчого потенціалу дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку.

Ключові слова: іпотерапія, дельфінотерапія, іхтіотерапія, орнітотерапія, каністерапія, фелінотерапія.

Використання реабілітаційної педагогіки на гурткових заняттях, яка сприяє активізації та стимулюванню пізнавальної діяльності, розвитку емоційно-вольової сфери, набуття комунікативних навичок і вмінь, навичок співпраці у даній категорії дітей.

У колективній науково-пошуковій діяльності викристалізувався новий напрям теоретичної думки – педагогічна реабілітація, ідеї якої мають сьогодні стрижневе значення не лише в роботі з дітьми особливими потребами, а й для масової середньої школи, для поглиблення її реабілітаційної функції, оскільки вона покликана допомогти

учневі зорієнтуватись у складному, суперечливому світі, знайти вихід із кризової ситуації.

Актуальним в реабілітаційній педагогіці в системі позашкільної освіти вважається розробка ефективних методів педагогічної терапії і корекції, компенсації, ігротерапії, спрямованих на відновлення фізичного, психічного, морального та духовного здоров'я дитини, спрямування на захист учнів від різних стресогенних чинників (ідеться про допомогу дитині у кризових ситуаціях, у подоланні екзистенційного вакууму, пошуку змісту життя, в ефективній адаптації до нових соціально-економічних і політичних умов). Реабілітаційна педагогіка визначається, як система педагогічних, медико-психологічних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психофізіологічних функцій, станів, особистісного і соціального статусу дітей з особливими потребами, дітей-інвалідів, а також тих, хто переніс хворобу, отримав психічну травму внаслідок різкої зміни соціальних обставин, умов життя.

Важливий напрямок реабілітаційної педагогіки – допомогти дитині з особливими потребами опанувати мистецтвом самореабілітації - механізмом і здатністю до самопомоги в найбільш продуктивному подоланні кризових ситуацій, виході зі скрутного становища, поверненні на тимчасово втрачену траєкторію життєвого шляху. Така психологічна допомога сприяє розкриттю життєвого потенціалу, стимулює самостійні пошуки нових можливостей самоздійснення, наближення до себе, до власної сутності. Тож реабілітаційна педагогіка сприяє становленню дитини як суб'єкта життя, що володіє мистецтвом пізнання самого себе, життєвою компетентністю, життєздатністю. Життєздатність – це спроможність суб'єкта відтворювати себе, свою культуру, свої взаємини всупереч нескінченним потокам небезпек, долаючи їх і відповідаючи на них відповідно до реального виклику історії людської долі.

Особливі вимоги ставляться і до особистості організатора освітнього простору. Тактовність - найважливіша умова в роботі. Як керівник розвиваю у дітей критичне мислення, підштовхую до прийняття самостійних рішень і активного навчання, сприяю дружбі та співпраці між дітьми, використовую творчі й оригінальні методи заохочення до мислення та навчання, які сприяють широкому використанню набутих умінь. Діти повинні мати змогу використовувати свої знання та вміння у різних обставинах (ігрові форми роботи, проблемні ситуації, ситуації вибору). Навчаво дітей з порушеннями розвитку ефективно діяти у стандартних ситуаціях на гуртку та поза ним. Буває таке, що учні не хочуть гратися з однолітками, можуть боятися, діють дуже повільно чи сором'язливо. У них спостерігається дефіцит соціальних умінь контактувати з товаришами. А тому я пропоную для цих дітей безпечне місце, звідки вони могли б спостерігати за діяльністю інших, сприяю залученню дітей до груп або просто щоб виконували завдання удвох. Використовую позитивне підкріплення: усмішку, кивок голови чи плескання по спині, похвалу за правильні дії, не примушую до колективної роботи, приділяю індивідуальну увагу, щоб у них з'явилося почуття довіри, необхідне для колективної роботи, звертаю увагу на зусилля, а не результат, відокремлюю гіперактивних дітей. Для інших учнів даю чіткі вказівки: учні мають чітко розуміти, чого від них хочуть. У класі вивішений розпорядок дня.

Природний інтерес дітей до тварин потрібно використовувати таким чином, щоб спрямовувати цікавість, увагу на найголовніше, характерне, найважливіше з того, що їх оточує, навчити їх прийомам спостережливості.

Природа є важливим засобом гармонійного всебічного розвитку дитини. Активне спілкування з тваринами народжує і зміцнює у дитини безцінну якість, властиву людській особистості, - доброту. Але як же дати відчутти дитині радість перших відкриттів, що навколо неї? Як перетворити живу природу у могутній засіб виховання гуманних почуттів? І чи зможе дитина засвоїти причинно-наслідковий зв'язок між явищами, зрозуміти залежність між природними об'єктами? Найпростіший шлях до цього - спостереження. Особливо подобається дітям спостерігати за тваринами. Тут потрібно розвивати в дитини дбайливе й турботливе ставлення до безпомічних істот, яких так легко образити, але, захистивши яких, відчуєш себе добрим і сильним що допомагає соціалізуватися.

Чим важлива анімалотерапія (лікування за допомогою тварин)? Психофізіологічна функція полягає в тому, що спілкування з тваринами здатне позбавляти людину від стресу, покращувати роботу нервової системи і психіки в цілому. Психотерапевтична функція – спілкування з тваринами

багато в чому сприяє гармонізації міжособистісних відносин.

Реабілітаційна функція полягає в тому, що контакти з тваринами служать додатковим каналом взаємодії особистості з навколишнім світом. Вони допомагають психічній і соціальній реабілітації.

Однією з найголовніших потреб людини можна назвати потребу в компетентності, яка виражена формулою «я можу».

Функція самореалізації є дуже важливою. Для будь-якої людини є потреба в реалізації свого внутрішнього потенціалу. Людина хоче бути значимою для інших, представленою в їх житті і в їх особистості. Основні види лікувальної терапії, що здійснюються за допомогою тварин.

Іпотерапія. Тут лікарем виступає кінь. Це форма реабілітації, при якій використовуються гімнастичні вправи на коні (вольфіжіровка). В процесі верхової їзди в роботу включаються всі основні групи м'язів тіла. Це відбувається на рефлекторному рівні. Під час верхової їзди всі рухи коня передаються людині, і він це відчуває. Займаючись верховою їздою по спеціально розробленій інструктором програмі або просто спілкуючись з конем, людина отримує незвичайне заспокоєння, відчуття емоційної задоволеності та гармонії зі світом. Іпотерапія впливає на організм дитини через два чинники: психогенний і біомеханічний. Так, при лікуванні неврозів, дитячих церебральних паралічів, розумової відсталості, раннього дитячого аутизму основним впливаючим чинником є психогенний. Для дітей що страждають психічними розладами положення верхи на коні виявляється «виграшним» в порівнянні з положенням терапевтів: «Я вгорі, вони внизу».

Окрім лікувальної користі іпотерапії розвиваються і трудові навички по догляду за тваринами. Для деяких дітей з обмеженими можливостями, особливо з розумовою відсталістю це пов'язано з тим, що вони можуть успішно виконувати роботу конюха і ця робота може стати для них професією, яка стане опорою в майбутньому самостійному житті і послужить засобом їх інтеграції в життя суспільства, що є основним завданням реабілітації.

Дельфінотерапія. При даному виді зоотерапії основний упор робиться на ультразвуковий вплив «писку» дельфіна на кожну клітинку людського організму. Плюс до всього, дуже велика користь від плавання та рухової діяльності у воді. Подібне лікування показано тим, хто страждає психічними захворюваннями, сколіозом 1-2 ступеня, артритом, церебральним паралічем.

Іхтіотерапія – лікування спостереженням за плаваючими рибками або шляхом занурення в басейн з рибами. В акваріумній кімнаті еколого-натуралістичного позашкільного навчально-виховного об'єднання для учнів створено маленької острівця океану, який допомагає не тільки при вивченні розділів «Риби», «Рептилії», «Земноводні», а також чинить позитивний вплив на психіку дітей. Терапевтичний ефект від споглядання за монотонними рухами риб досягається вже після 15 хв. Цей вид лікувальної терапії мною часто використовується на заняттях гуртків. Спостереження за мешканцями акваріумів – чудовий спосіб відволіктися від турбот та розслабитися.

Орнітотерапія – лікування співом птахів. Птахи є хорошими психотерапевтами. Заняття на яких вивчається розділ «Птахи» я проводжу в кабінеті орнітології на базі еколого-натуралістичного відділу позашкільного-навчально-виховного об'єднання. Спостерігати за папугами і слухати їх цвірінкання можна нескінченно довго. Це сприяє впливає на нервову систему: діти заспокоюються, відволікаються від неприємностей, поліпшується настрій. Домашні пташки підвищують творчу активність і працездатність людини. Папуги можуть полегшити біль у серці, вилікувати заїкання і неврози. Спів канарок заспокоїть нерви, вилікує від депресії та підвищить настрій.

Каністерапія – це вид реабілітації в якому приймають участь собаки. Вони знімають депресивні настрої, покращують координацію рухів хворих ДЦП, виводять з аутизму, і

багато, багато іншого. У більшості розвинених країн, повсюдно створені інститути, що займаються дослідженням впливу собак на людей, проводяться міжнародні конференції та семінари, присвячені методикам лікування за допомогою тварин.

У США, Ізраїлі, Великобританії, Канаді, Франції з'явилися організації, які займаються наданням допомоги канистерапії людям з фізичними або психічними проблемами.

З розповіді мами мого гуртківця Роми, який жив в своєму світі, був скутим, зануреним у свої переживання, любов самотність і майже не говорив. Але коли він познайомився з псом Бахом, в його житті намітилися яскраві зміни. Спочатку хлопчик боявся навіть доторкнутися до пса, але з часом почав його гладити, подавати йому корм. А кілька місяців потому, прийшовши в зал і не виявивши там Баха, дитина запитала: «Мамо, де собака?» ... Спочатку мама навіть не знала, що відповісти, у неї виступили на очах сльози, адже це було перше речення сина, звернене до неї ...

На думку фахівців, такий вихід зі світу власних переживань, турбота про інші живі істоти є дуже цінним досвідом для дитини з аутизмом, його першими кроками до світу людей.

Феліноterapia означає лікування за допомогою кішки. Подібне лікування показано людям, у яких нестабільний тиск, важко гояться рани, проблеми з кістками.

Гризуни (кролики, морські свинки, хом'ячки) стануть у пригоді, для дітей артистів, які мають проблеми у спілкуванні з людьми. Вони допомагають своїм господарям подолати невпевненість у собі, позбутися від комплексів і замкнутості. Як запевняють фахівці, білі щурі спеціалізуються на лікуванні неврозів. А кролики і хом'яки лікують хвороби суглобів. Тактильні контакти гуртківців з цими маленькими істотами знижують емоційну напругу, тривогу і агресію, розслаблюють дрібну мускулатуру. При живченні відповідних тем разом зі своїми вихованцями проводимо дослідження, а саме:

- «Виявлення інтелекту у джунгарського хом'яка»;
- «Джунгарський хом'як, який виробляє електроенергію»;
- «Спостереження за поведінкою морської свинки при різних звукових сигналах».
- «Адаптація дощового черв'яка до середовища проживання»

Серед домашніх улюбленців нерідко зустрічаються черепахи, жаби, ящірки і навіть змії. Ці тварини теж оздоровлюють людину. Рептилії – лікарі нервової системи людини. Взаємодія з домашнім земноводним зміцнює нерви у господаря тварини, приводить в норму емоції, покращує стан шкіри в разі захворювання. Відвідування тераріуму позитивно впливає на хворих неврастенією або слабобумством. Фахівці попереджають – лікувальне спілкування з холоднокровними тваринами не має на увазі тільки фізичного контакту, для медичного ефекту достатньо візуально взаємодіяти з земноводними.

Так, у моїй практиці були випадки, коли дітям, завдяки заняттям з тваринами часто вдається домогтися приголомшливого оздоровчого ефекту: локалізації стресу; поліпшення самопочуття; зниження тривожності, комунікативності та соціалізації.

Очікуваний результат. Універсального рецепта, як працювати з дітьми з особливими потребами, не існує. Кожен день - це нові, часто неочікувані завдання перед педагогами, саме тому хаємо бути терплячими та винахідливими.

Діти з особливими потребами, часто просто не мають досвіду спілкування з людьми, які не належать до членів їхніх родин. Вони не вміють товаришувати, співпереживати, допомагати та співпрацювати з іншими. Їм важко поділитися своїми емоціями та побажаннями. Виходячи з цього, перше і найголовніше завдання, яке стоїть перед педагогами, котрі працюють з дітьми з особливими освітніми потребами – це спочатку соціалізувати, а потім уже чогось навчати своїх учнів. Заняття гуртка сприяють відновленню фізичного, психічного, морального та духовного здоров'я дитини, підвищенню рівня розвитку пізнавальних процесів та загальних інтелектуальних здібностей гуртківця, розв'язанню комунікативних навичок та вмінь, співпраці, покращення стану загальної, та дрібної моторики, соціалізації. Такі програми будуть створені і розраховані на учнів з особливими потребами, які потребують соціально-реабілітаційної допомоги.

Список використаних джерел та літератури

1. Вайзман Н.П. Реабилитационная педагогика : вып.1 / Н.П. Вайзман. - М. : Граф, 1995. - 96 с.
2. Гордеева А.В. Прикладная реабилитационная педагогика : учебно-методическое пособие / А.В. Гордеева, В.В. Морозов. - М. : Академический Проект, 2004. - 176 с.
3. Єрмаков І.Г. Феномен компетентної спрямованої освіти / І.Г. Єрмаков // Крок за кроком до життєвої компетентності та успіху. - К. : Лат і К, 2003. - 199 с.
4. Манова-Томова В.С. Психологическая реабилитация при нарушениях поведения в детском возрасте / В. С. Манова-Томова. - София : Медицина и спорт, 1981. - 190 с.
5. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. - М. : Педагогика, 2001. - 478 с.
6. Покась В.І. Реабілітаційна педагогіка на порозі XXI ст. : науково-метод. зб. [у 2-х ч.] / В.І. Покась. - 4.1. - К. : ІЗМН, 1998. - 320 с.
7. Фролов М. Реабілітаційний фактор життєвого становлення молодого покоління / М. Фролов // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. - К. : Контекст, 2000.- 336 с.
8. Харченко С.Я. Проблемы современной реабилитационной педагогики / С.Я. Харченко, Л.Л. Яковлева. - Луганск, 2002. - 80 с.
9. Шпак В.П. Реабілітаційна педагогіка : навчальний посібник / В. П. Шпак. - Полтава: АСМІ, 2006.- 328 с.

Боденчук О.В.,

вчитель інформатики та математики
Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру
Хмельницької обласної ради

Реалізація елементів STEM-освіти в умовах сучасного освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами

У статті розглянуто основні особливості сучасної STEM-освіти: інтегроване навчання, розвиток навичок критичного мислення та вирішення проблем, підготовка дітей до технологічних інновацій життя, застосування науково-технічних знань у реальному житті, впровадження STEM-освіти у навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Проаналізовано теоретико-методологічні засади створення моделі STEM-освіти, що полягають у переході від традиційного навчання до інноваційного шляхом використання проектного, практико-орієнтованого навчання, перевернутого та змішаного навчання.

Ключові слова: STEM-освіта, STEM-навчання, STEM-компетенції, STEM-орієнтований підхід до навчання, концепція НУШ, діти з ООП.

Сьогодні освіта України перебуває у стадії реформування: впроваджується концепція Нової української школи, вводяться нові освітні стандарти, оновлюється зміст освіти та підходи до організації освітнього процесу, відбувається переорієнтація моделі випускника. Основним завданням освітнього процесу стає формування креативної, самостійної особистості, здатної до навчання впродовж життя.

Теоретичний аналіз науково-методичної літератури показав, що STEM-освіта – є новим явищем для нашої країни, але популярність на пряму засвідчують численні публікації, що з'явилися в останні роки. Більшість серед них стосуються загальних аспектів впровадження STEM-освіти в Україні, її проблем та перспектив.

Інновації в освіті вносять зміни і у навчання дітей з особливими освітніми потребами. Застосування нових особистісно зорієнтованих підходів у освітньому процесі, в яких основна увага приділяється потребам дітей з ООП:

- розвитку їх здібностей, мислення та інтелекту,
- розкриттю їх потенціалу,
- стимулювання в них інтересу до вивчення предметів,
- формування уміння ставити перед собою задачі і доводити їх до логічного завершення та досягнення бажаного результату, вирішувати поставлені завдання, застосовувати у своїй діяльності сучасні комп'ютерні технології.

Впровадження концепції Нової української школи орієнтує освітній процес на поглиблене вивчення напрямів інноваційного розвитку природничо-математичної освіти, одним із напрямків якої є STEM-орієнтований підхід до навчання. STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics), завдяки якій діти розвивають логічне мислення та технічну грамотність, навчаються вирішувати поставлені задачі, стають винахідниками [4, 10]. Це напрям в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється природничо-науковий компонент у поєднанні з інноваційними технологіями.

В Україні вже робляться перші кроки з впровадження системи навчання STEM. У початковій школі здійснюється формування навичок дослідницької діяльності у формі, доступній для даного віку дітей, їх психічного і ментального розвитку; закладаються основи обізнаності зі STEM-галузями і професіями; відбувається стимулювання інтересу учнів до подальшого опанування курсів, пов'язаних зі STEM. У середній школі вводяться міждисциплінарні програми навчання, збільшується поінформованість учнів зі STEM-предметів і професій, а також академічних вимог у STEM-областях і професіях. У старшій школі забезпечується складна програма навчання з акцентом на застосуванні STEM-предметів, пропонуються курси і шляхи для підготовки у STEM-областях і професіях, а також учнівську молодь готують до успішної післяшкільної зайнятості та освіти. При цьому, на кожній стадії навчання ця система розвиває здібності учнів до дослідницької, аналітичної роботи, експериментування, критичного мислення; з'єднує шкільні й позашкільні можливості та форми навчання [7, 9].

Науковці вважають, що впровадження в Україні STEM-навчання сприятиме:

- переходу до освітнього процесу, який передбачає розвиток особистості, спрямований на активне та конструктивне входження до сучасних суспільно модернізованих систем психолого-педагогічної, методичної, практичної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Майбутнє-за технологіями, а майбутнє технологій-за вчителями нового формату, які можуть повести учнів за собою, розширивши їхній кругозір до безкінечності;
- підготовці вчителів природничо-математичних дисциплін до впровадження нових підходів до навчання та сучасних ІКТ;
- налагодженню видавництва методичної, науково-популярної, довідкової літератури та створенню інформаційно-методичних комплексів з природничо-математичних предметів (електронні підручники та посібники, віртуальні лабораторії, електронні бази даних, освітні портали тощо), а також забезпеченню умов їх використання у школі;
- налагодженню виробництва вітчизняного навчального обладнання і дидактичних засобів навчання [3, 5, 9].

Головна мета STEM-освіти – полягає у формуванні і розвитку розумово – пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на ринку праці; удосконаленні науково-дослідної та інженерної освіти в навчальних закладах [6, 8].

Цілями STEM-освіти є:

- збільшення кількості школярів, що виявляють інтерес до технічної творчості, нових технологій, досліджень у міждисциплінарних суміжних галузях;
- розвиток умінь і формування навичок у молодих інноваторів (креативність, уміння бачити і розв'язувати проблеми. Уміння працювати в команді, комунікативні навички);
- підтримка наукової, технічної та інженерної складових в додатковій освіті школярів

та розширення можливостей доручення учнів до роботи у природничо-наукових та інженерних лабораторіях, надання їм доступу до сучасного обладнання та інноваційних програм;

- мотивація учнів старших класів до продовження освіти в науково-технічній та інженерній сферах, ознайомлення їх з новими технологіями;
- популяризація винахідницької та науково-дослідницької діяльності;
- проектно-орієнтоване навчання школярів під керівництвом молодих вчених та інженерів і формування експертної спільноти з оцінки результатів діяльності STEM-центрів регіонального, обласного і районного рівнів;
- створення умов для адаптації і впровадження інноваційних програм, створених за участі провідних промислових і конструюючих підприємств або організацій, пов'язаних з програмами додаткової освіти для школярів [7, 9].

Основним завданням STEM-освіти є:

- формування найбільш затребуваних на ринку праці XXI ст. компетенцій і навичок;
- готовність до розв'язання складних (комплексних) практичних проблем. Які виступають у вигляді суперечливої ситуації («знаю що, не знаю як»), тобто відомо, що потрібно отримати, але невідомо, як це зробити;
- критичне мислення – уміння розуміти логічні зв'язки між ідеями, визначати, будувати й оцінювати аргументи, виявляти невідповідності і помилки в міркуваннях та ін.;
- креативність – готовність і здатність до творчості, яка виявляється як і в продуктах діяльності, так і у мисленні, спілкуванні, почуттях;
- організаційні здібності ;
- уміння працювати в команді;
- емоційний інтелект – здатність ідентифікувати та управляти своїми власними емоціями та емоціями інших людей;
- оцінювати проблеми і приймати рішення – здатність до визначення проблеми, множини можливих шляхів її вирішення, оцінювання витрат;
- здатність до ефективної взаємодії, уміння спілкуватися з різними людьми;- уміння домовлятися;
- когнітивна гнучкість – розумова здатність до швидкого переходу від однієї думки до іншої, одночасне розглядання конкретного об'єкта або складної проблеми в декількох аспектах;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей у природничо-математичній сфері, формування ціннісних орієнтацій, задоволень і потреб;
- становлення у підростаючого покоління цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, виробництво;
- формування соціально-компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення у різноманітних життєвих ситуаціях;
- виховання в особистості любові до праці, забезпечення умов для її життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією. STEM-освіта – це творчий простір світогляду дитини, де вона не тільки готується до дорослого життя, а й повноцінно реалізує свої потреби. Тому вся діяльність щодо впровадження STEM-освіти вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості [6].

Якщо поглянути на структуру навіть найпростіших STEM-уроків, які не потребують укомплектованої технікою лабораторії, то побачимо, що вони ідеальні для учнів з особливими освітніми потребами:

1. Діяльність спрямована на результат. Заняття STEM базуються на розв'язанні реальних проблем. Крім того, на кожному етапі заняття учні розв'язують конкретну задачу чи виконують конкретне завдання з чіткими умовами та очікуваннями щодо результату. Це дається більшості учнів з особливими освітніми потребами легше, ніж

робота з абстрактними поняттями.

2. Постійна зміна формату роботи. Окрім того, що процес інженерного проектування складається з різних за типом етапів діяльності, кожен етап так само є сукупністю різних форм активностей. Тож учні на кожному етапі можуть як обрати найбільш комфортний формат роботи, так і чергувати їх.

3. Коротший час занять. Робота над STEM-проектом часто потребує навіть більше часу, ніж триває звичайний урок, але, оскільки вся діяльність розбивається на етапи, перерви між ними дають можливість учням усвідомити все, що було зроблено на попередньому етапі, і те, що необхідно зробити на наступному.

4. Робота в маленьких групах. Команда з 4–6 учнів – це норма для добре продуманих STEM-уроків. Тож учні будуть працювати в невеликих комфортних групах, у яких легше налагодити контакт одне з одним.

5. Відсутність тиску. Переважна частина учнів сприймають помилки як поразки й підтвердження власної неспроможності. Але для інженерів помилка – це просто один із кроків у пошуці, тестуванні та оцінюванні рішення. Це важливо заздалегідь пояснити всім учням. Наприклад, розповісти про те, як реальні інженери та винахідники створювали відомі для нас речі. Потім треба простежити, чи саме так учні і сприйматимуть невдачі в процесі роботи.

6. Гнучкий формат навчання та перевірки набутих знань і навичок. STEM-уроки дають як вчителям, так і учням багато свободи у виборі того, як саме вони хочуть поділитися знаннями [1].

Під час залучення дітей з ООП до STEM-уроків потрібно керуватися такими правилами:

1. Припустіть компетентність. Повірте, що учні з особливими освітніми потребами можуть робити більше, ніж від них зазвичай очікують. Особливо, якщо створити середовище, яке буде цьому сприяти.

2. Спирайтеся на сильні сторони й інтереси учнів. Учні будуть більше зацікавлені у виконанні завдань, якщо відчуватимуть, що мають для цього відповідні знання та навички. Але не забувайте час від часу потрібно підвищувати планку, щоб забезпечити розвиток та удосконалення навичок.

3. Допоможіть учням досягти стану “поток”. Для цього чітко визначте мету завдання загалом та кожного з етапів. Встановіть рівень, на якому ваші учні з особливими освітніми потребами мають виконати завдання. Забезпечте коректний і оперативний зворотний зв'язок, щоб учні могли за потреби скоригувати свої дії.

4. Використовуйте за потреби допоміжні технології. Це може спростити сприйняття інформації й розуміння завдань, особливо для тих учнів, які мають порушення зору чи слуху. Надайте матеріали в цифровому форматі, продублюйте інформацію за допомогою інформаційних карток.

5. Приділіть увагу безпеці. Багато завдань передбачають роботу з різними інструментами – від ножиць та макетних ножів до дрелів, паяльників тощо. Будьте поряд з учнями під час роботи з цими інструментами, але водночас, за можливості, довірте їм цю роботу, спрямовуючи та підстраховуючи. Це сприятиме набуттю більшої самостійності та впевненості у власних можливостях.

Якість запровадження STEM-освіти багато в чому визначається компетентністю та рівнем професійної діяльності науково-педагогічних працівників і тим, наскільки вони активно використовують новітні педагогічні підходи до викладання й оцінювання, інноваційні практики міждисциплінарного навчання, методи та засоби навчання з акцентом на розвиток дослідницьких компетенцій. У зв'язку з цим посилена увага приділяється питанню якісної підготовки педагогів, реалізації довгострокових ініціатив щодо їхнього професійного розвитку на курсах підвищення кваліфікації у закладах післядипломної педагогічної освіти та в міжкурсовий період.

Важливим кроком у реалізації концептуальних засад Нової української школи, популяризації напрямів STEM-освіти, створення платформи для спілкування є щорічне проведення Всеукраїнського фестивалю «STEM-весна», що пропонує протягом трьох місяців педагогам поділитися здобутками, досвідом, проведенням щорічної «STEM-

школи» [2].

Активне, планове і алгоритмізоване впровадження STEM-освіти є актуальним для розвитку українського суспільства і освіти в сучасній цифровій епосі з усією очевидністю показує залежність ефективності праці вчителя початкових класів від рівня його професіоналізму, компетентності, використання інноваційних технологій викладання, а саме прийомів STEM-освіти.

Соціальна значущість якості освіти для розвитку суспільства, зумовлює пошук освітніх концепцій спрямованих на вирішення актуальних галузевих проблем. STEM-освіта має значний потенціал для розвитку інтегрованого мислення, навиків роботи в команді, підвищення інтересу здобувачів освіти до природничих наук та мотивації їх до кар'єри в STEM-галузях. Відповідно, однією з фундаментальних умов успішного впровадження освітніх реформ в Україні є підвищення кваліфікації практикуючого вчителя. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення інноваційного педагогічного досвіду, розроблення дидактичних матеріалів для інтегрованого вивчення предметів та впровадження STEM-проектів, удосконалення впровадженої моделі підтримки STEM-навчання у системі післядипломної педагогічної освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Кириленко С. Поліфункціональний урок у системі STEM-освіти: теоретико-методологічні та методичні сегменти. /С.Кириленко //Підна школа.-2016-№4-с.50-54.
2. Коваленко О. STEM- освіта: досвід упровадження в країнах ЄС та США/ О.Коваленко//Підна школа.-2016-№4-с.46-49.
3. Корнієнко О.Р. Про актуальність запровадження STEM-навчання в Україні/ О.Р.Корнієнко.URL://http:elenakornienko.blogspot.com/2016/02/stem.html. - (дата звернення: 12.11.2021)
4. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017-2018 навчальний рік. (Лист ІЗМО № 21. 1/10-1470 від 13.07.17 року).
5. Олексюк О. Р. Деякі аспекти синергетичних ефектів у впровадженні STEM-освіти. Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності. зб. тез III міжнар. наук.-практ. конф. м. Тернопіль, 9-10 квітня. 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 263–265.
6. Проект Концепції STEM – освіти в Україні.URL: mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf.-(дата звернення: 12.11.2021)
7. Шулікін Д. STEM-освіта./Д. Шулікін. URL::http://iteach.com.ua/news/mass-media/?pid=2621/- (дата звернення: 12.11.2021).
8. Як надати нашим дітям STEM-освіту. 8 кроків до успішного майбутнього. URL::http://vynahidnyk.org/arhiv-novyn-ta-podiy/STEM.html.- (дата звернення: 12.11.2021).
9. STEM-освіта. URL: http://www.imzo.gov.ua/stem-osvita/. -(дата звернення: 12.11.2021).
10. STEM-освіта-шлях до майбутнього.//Математика в школах України.-2017-№27 (543)-с.32-35.

Болух Т.М.,

практичний психолог

Шепетівського ЗДО (ясел-садка) №5 «Казка»

Психологічні засади забезпечення здоров'язберігаючого освітнього простору в закладі дошкільної освіти

В статті проведено огляд використання здоров'язберігаючих технологій в роботі з дітьми дошкільного віку. Подані напрацювання з досвіду роботи практичного психолога по впровадженню здоров'язберігаючих технологій. Має теоретичне та практичне значення.

Ключові слова: здоров'язбережувальні технології, компетентність, психогімнастика, казкотерапія, кенезіологічні вправи, арт-терапія, пісочна терапія.

У сучасному суспільстві, де щороку посилюються вимоги до маленької особистості, де відбуваються зміни життєвих вимог, такі короточасні стани, як тривожність, агресивність, замкнутість, перетворюються на стійкі. Не кожна дитина здатна подолати такі вимоги, і це провокує до постійних негативних станів, які суттєво впливають на здоров'я кожного дошкільника.

Серед багатьох факторів, від яких залежить майбутнє держави, одним із найголовніших є стан здоров'я її громадян. Зв'язок між здоров'ям і поведінкою людини є очевидним і водночас дуже складним. Поведінка людини формується з дитинства під впливом оточення як свідомо, так і несвідомо — на основі емоційного сприйняття. Поведінка, пов'язана зі здоров'ям, є невід'ємною частиною стилю життя людини.

Виховання психологічно грамотних та здорових людей, які вміють вивчати самих себе, розвивають свою особистість, піклуються про своє здоров'я та здоров'я оточуючих людей, слід розпочинати якнайшвидше, ще в перші роки життя дитини. Тому, необхідно надавати ґрунтовні знання про основи здоров'я дітям з раннього віку, щоб знання, вміння та навички перейшли у звичні необхідні потреби.

Батьки завжди прагнуть бачити своїх малят здоровими та щасливими, фізично розвиненими, загартованими, захищеними від усіляких негараздів, тому турбота про здоров'я дітей – найважливіша праця педагогів у дошкільних закладах.

Важливим аспектом моєї діяльності в нашому ЗДО є різнобічний і гармонійний розвиток дитини, створення умов для збереження, зміцнення і відновлення психічного здоров'я, формування у дошкільників здоров'язбережувальної компетентності, основою якої є життєві навички, що сприяють фізичному, психічному, соціальному та духовному здоров'ю.

Зберегти психічне і фізичне здоров'я кожної дитини — одне з провідних завдань дошкільного закладу. Перед педагогами стоїть непросте питання вибору найбільш ефективних, оптимальних для своїх вихованців здоров'язбережувальних технологій та методик, адже, застосовані безсистемно, невчасно, неузгоджено, вони можуть не лише не допомогти, але й зашкодити. Здоров'язбережувальні технології передбачають створення комплексних умов виховання та навчання, які дають змогу формувати високий рівень здоров'я дітей, прищеплювати їм навички здорового способу життя.

У своїй роботі з дошкільниками використовую здоров'язбережувальні технології: психогімнастику, кінезіологічні вправи, арт-терапію, казкотерапію, елементи пісочної терапії.

Одним із традиційних є психогімнастика - використання даного методу дозволяє спонукати дітей до виразної передачі в міміці і рухах емоційних станів, до довольного зняття напруги і розслабленню м'язів тіла. Розпочинаю з використання найпростіших вправ на виконання контрастних емоційних станів, в яких діти діють одночасно і однаково з дорослим. Спільність переживань підсилює емоційні настрої дітей. Перед показом станів в міміці і позі намагаюся допомогти дошкільнятам навідними питаннями. Дошкільники старшого дошкільного віку самостійні у виборі рухів для відображення образів, завдання ускладнюю у використанні пантомімічних етюдів. Діти із задоволенням передають емоційні стани героїв, показують через пантоміму неживі предмети, природні явища. Дошкільники не тільки виконують різкі ритмічні махи руками, а й уявляють себе веселим казковим персонажем. Такі вправи приносять дітям задоволення, розвивають фантазію. Систематичне використання психогімнастики призводить до збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам у дитини через зняття психічного напруження, розвиток кращого розуміння себе та інших, створення можливостей для самовираження особистості.

Ще одним традиційним і дієвим методом в роботі з дошкільниками, який систематично використовую під час занять є казкотерапія. Обігрування ситуацій з улюбленими героями казок дозволяє досягти позитивних результатів. Казкотерапія добре долає у дітей високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність, адаптує до різних

дитячих колективів. Казкотерапію використовую в роботі з агресивними дітьми, невпевненими, сором'язливими, а також у випадках різного роду психосоматичних захворювань. Під час використання казкотерапії дозволяю дитині усвідомити та проаналізувати свої проблеми, побачити шляхи їх вирішення. На прикладі позитивних персонажів дитина вчиться бути хорошою, а негативні герої казок викликають у неї лише негативну реакцію. Під час занять використовую театр рукавичок, де за допомогою рухів пальців та кисті оживляю жестами персонажа. Терапевтичну казку вигадую спеціально з урахуванням особливостей дитини. Тобто її головний герой схожий на дитину, він переживає ті ж проблеми й емоції. Рекомендую казку використовувати батькам, вихователям для підготовки дитини до школи, щоб опанувати позитивні моделі поведінки, знизити негативні емоції, рівень тривожності для входження дошкільника у простір шкільного життя.

Одним із цікавих методів, який подобається дітям є кінезіологічні вправи. Вони активізують міжпівкульну взаємодію, покращують розумову діяльність, сприяють поліпшенню запам'ятовування, підвищують стійкість уваги, формують просторові уявлення. Вправи сприяють розвитку рухової сфери, гармонізують роботу головного мозку. Використання даних вправ дає можливість задіяти ті ділянки мозку, які раніше не брали участь у навчанні і розв'язанні проблем неспішності. Рекомендую їх використовувати вихователям під час занять у разі, коли дітей чекає інтенсивне розумове навантаження разом з дітьми поступово збільшуючи час і складність пропонуваніх вправ. Для використання даної здоров'язбережувальної технології у своєму арсеналі маю безліч наборів ігор, посібників. Найбільше дітям подобається посібник «Спробуй повторити» посібник містить набір карток із схемами розташування кольорових резинок на пальцях рук, дитині пропонуються кольорові резинки і завдання з картою.

Відносно новим методом в своїй роботі використовую арт-терапію – лікування мистецтвом, який досить широко використовується і в роботі з дошкільниками. Під час занять пропоную вихованцям виразити свої емоції, почуття, проблеми за допомогою ліплення, малювання. Вважаю основною перевагою цього методу – простота в застосуванні, багатство матеріалів, можливість поєднувати його з будь-якими іншими психотерапевтичними методами. Усі види мистецтва мають оздоровчий вплив на здоров'я дітей. Так, усім дітям необхідне щодня малювання, особливо з елементами фантазування. Арт-терапія не має обмежень у використанні, оскільки не вимагає наявності особливих здібностей до образотворчої діяльності чи художніх навичок, тож підходить кожному. Як засіб невербального спілкування вона особливо цінна для тих, кому важко передати свої переживання словами. Під час арт-терапевтичних занять надаю можливість дошкільникам вільного самовираження та самопізнання. Спостерігаю, що даний метод дає значний позитивний емоційний заряд, формує активну життєву позицію, впевненість у своїх силах.

Найпоширенішим та дієвим здоров'язберігаючим методом, яким я користуюсь в роботі з дошкільниками є елементи пісочної терапії - одна з тих технік, що дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, розв'язати її психологічні проблеми, розвинути здатність усвідомити свої бажання і знаходити можливість їх реалізації. Під час проведення ігор звертаю увагу дітей на зміну тактильних відчуттів, спонукаючи їх до висловлювань, порівнянь. Цей психотерапевтичний метод спрямований на розв'язання особистісних проблем через роботу з образами. Робота з образами у пісочній терапії сприяє самопізнанню, особистісному зростанню, розкриттю творчих ресурсів. Пісочна терапія - це унікальна можливість досліджувати свій внутрішній світ з допомогою безлічі мініатюрних фігурок, певної кількості води - і відчуття волі та безпеки самовираження, яке випливає з спілкування з психологом. Під час занять даю можливість дошкільникам висловити те, до чого важко підібрати слова, зіштовхнутися з тим, до чого важко звернутися безпосередньо, побачити у собі те, що зазвичай йде від свідомого сприйняття. Пісочна терапія має на меті творче самовираження людини. Боротьба зі стресом. Можливість самовираження у піскової терапії не обмежена словами. Вправи та ігри для пісочної терапії дуже захоплюючі. Тут стільки можливостей для творчих

поривів, що можна грати цілими днями. Для початку використовую такі базові ігри як «Вгадай». Пропоную дитині заховати в піску кілька іграшок і спробувати їй вгадати, що там заховано. Дошкільнятам із захопленням грають в ігри «Веселі історії», «У моєму місті».

Ефективність позитивного впливу на здоров'я дітей різних оздоровчих технологій визначається не хаотичністю методів, а лише системною роботою за всіма напрямками.

Мій досвід роботи показує, що процес формування свідомого ставлення до власного здоров'я потребує обов'язкового поєднання інформаційного й мотиваційного компонентів із практичною діяльністю, що сприяє оволодінню дітьми необхідними здоров'язберігаючими вміннями і навичками.

Список використаних джерел та літератури

1. Газета «Психолог дошкілля» №9 2018р. стр.8
2. Журнал «Психолог дошкілля» №7, 2019
3. Чистякова. М.І. «Психогімнастика», - М.1995
4. Інтернет ресурси

Бондарчук І. П.,
практичний психолог Ладигівського НВК
відділу освіти виконавчого комітету
Староостропільської сільської ради
Хмельницького району
Хмельницької області

Форми, методи й засоби навчання, виховання, розвитку, соціалізації особистості

Соціальна адаптація є динамічним системним процесом, ефективність якого залежить від взаємодії людини й ситуації. Об'єктивні властивості ситуації, без сумніву, впливають як на її успішність, так і на психологічні механізми, які лежать в основі поведінкових стратегій, спрямованих на пристосування. У разі високого та низького рівнів адаптивності наявні відмінності застосовуваних стратегій. Оптимальним для соціальної адаптації є поєднання прийняття себе та інших з прагненням реалізувати власні ресурси та переконанням щодо власної самоефективності та сенсовності свого життя

Ключові слова: соціальна адаптація, соціалізація, особистість, підліток, соціальні відносини, самоаналіз.

Проблема соціальної адаптації школярів в сучасних умовах набуває все більшої гостроти. Ускладнення соціального середовища, стрімкий темп життя суспільства, велика кількість суперечливої інформації, зниження виховного потенціалу сім'ї негативним чином позначаються на процесах соціалізації й соціальної адаптації школярів, оскільки вони найбільш схильні до впливу чинників навколишнього середовища.

Необхідність пошуку і впровадження ефективних засобів, педагогічних технологій, що розвивають адекватні адаптивні можливості, щоб забезпечити успішну адаптацію школярів в нових умовах освітнього простору школи, є досить актуальними.

Незважаючи на те, що соціальна адаптація школярів широко вивчається представниками різних наук, серед вчених досі немає єдиної думки про її сутність, зміст, механізми та критерії успішності. В даний час багато говорять про проблему соціалізації підлітків, про залежність формування успішної особистості від успішної соціальної адаптації. Що ж таке соціальна адаптація?

Адаптація соціальна [Лат. adapto - пристосовую і socialis - суспільний] - 1) постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; 2) результат цього процесу. Співвідношення цих компонентів, що

визначає характер поведінки, залежить від цілей і ціннісних орієнтацій індивіда, можливостей їх досягнення в соціальному середовищі. Незважаючи на безперервний характер соціальної адаптації, її зазвичай пов'язують з періодами кардинальної зміни діяльності індивіда і його соціального оточення. Основні типи адаптаційного процесу - тип, що характеризується переважанням активного впливу на соціальне середовище, і тип, який визначається пасивним, конформним прийняттям цілей і ціннісних орієнтацій групи, - формуються в залежності від структури потреб і мотивів індивіда. Важливим аспектом соціальної адаптації є прийняття індивідом соціальної ролі.

Ефективність соціальної адаптації в значній мірі залежить від того, наскільки адекватно особа сприймає себе і свої соціальні зв'язки. Спотворене або недостатньо розвинене уявлення про себе веде до порушень соціальної адаптації (невротичних і психосоматичних розладів, алкоголізму, наркоманії тощо).

Народившись, дитина відразу потрапляє в світ соціальних відносин - світ відносин між людьми, в якому кожен грає не одну, а безліч ролей. Це роль сім'янина, політика, роль жителя села, міста і т.д. Освоюючи ці ролі, дитина соціалізується, стає особистістю. Оточення людини відіграє величезну роль. Від того, в яких відносинах з навколишнім середовищем вона знаходиться, залежить формування особистості. Тільки активно і повноцінно беручи участь в системі соціальних відносин, засвоюють ролі, які доводиться виконувати в житті, виробляється своє ставлення до цих ролей, з'являється людина як соціальний феномен.

Процеси соціалізації в сучасному суспільстві мають свою специфіку, пов'язану з особливостями соціальної структури і мобільності (поділ праці, проникність соціальних кордонів).

1) У традиційному суспільстві життєвий шлях людини багато в чому зумовлений тим, до якої соціальної групи належать його батьки. Від народження до смерті людина послідовно проходить кілька вікових ступенів і на кожному етапі піддається «попередньої соціалізації».

У сучасному суспільстві соціальна мобільність носить імовірнісний характер - з кожної стартової позиції людина може потрапити на безліч інших. Тому заздалегідь неможливо підготувати людину до діяльності в усіх значущих групах; в результаті він спочатку потрапляє в яку-небудь групу, а потім починає до неї адаптуватися (соціалізуватися).

2) Друга особливість соціалізації в сучасному суспільстві, в порівнянні з традиційним, - множинність і взаємопов'язаність агентів соціалізації. У традиційному суспільстві норми, що діють в різних агентів соціалізації, більш узгоджені. Для сучасного суспільства характерні рольові конфлікти як наслідок «мозаїчного» характеру соціалізації.

Проблеми соціалізації в сучасному суспільстві пов'язані з трьома обставинами:

1) зміною (руйнуванням) системи цінностей, в результаті чого старше покоління не завжди може підготувати молодь до життя в нових умовах;

2) корінним і дуже швидкою зміною соціальної структури суспільства; нездатністю багатьох нових соціальних груп забезпечити відтворення своїх рядів.

3) ослабленням системи формального і неформального соціального контролю, як чинника соціалізації.

До однієї з найбільш явних особливостей сучасної соціалізації належить її тривалість в порівнянні з попередніми періодами. Юнацтво, як період соціалізації значно збільшився в порівнянні з попередніми епохами. Взагалі статус його змінився. Якщо раніше він розглядалася лише як підготовка до життя, то в сучасному суспільстві до нього ставляться як до особливого періоду життєдіяльності, який має не меншу цінність, ніж життя дорослої людини. Таке ставлення передбачає більшу повагу і більш високий статус юнацтва в порівнянні з попередніми часами. З'являються особливі закони, що охороняють права підлітків і діючі на міждержавному рівні. Суспільство стає більш терпимо до нього, оскільки воно визначає майбутнє. Історія знає чимало прикладів досить жорстокого поводження з підлітками, коли батьки спокійно кидали їх або

відавали в розпорядження чужим людям на підсобні роботи, і це відбувалося в масштабах всього суспільства.

Якщо відзначити гуманізації деяких суспільних процесів в розвинених країнах, то на одному з перших місць буде ставлення до підлітків, які характеризуються великою увагою, вкладенням коштів в освітні процеси, розробку і прийняття законів, що захищають їх права.

Підліток - це не маленький дорослий. Це людина певній стадії розвитку і певної культури. Для того щоб виступити в якості повноправного члена суспільства, здатного оптимально функціонувати серед інших людей, людині потрібно все більше часу. Якщо раніше соціалізація охоплювала тільки період дитинства, то сучасній людині необхідно соціалізуватися все життя.

Юність завершує активний період соціалізації. До юнаків зазвичай відносять підлітків і молодих людей у віці від 13 до 19 років. У цьому віці відбуваються важливі фізіологічні зміни (одне з них - настання статевої зрілості), які тягнуть за собою певні психологічні зрушення: поява протилежної статі, агресивність, часто невмотивована, проявляються схильність до необдуманого ризику і невміння оцінити ступінь його небезпеки, підкреслене прагнення до незалежності і самостійності.

Психофізіологічні зміни не можуть не вплинути на хід і зміст соціалізації. Схильність до інноватики і творчості, невизнання всіх і всяких авторитетів, з одного боку, підкреслена автономія і незалежність - з іншого, породжують особливе явище, яке називається молодіжною субкультурою. Вона асоціюється з трьома головними негативними рисами, явищами-символами: наркотиками, сексом і насильством.

Підлітковий період називають «важким віком», «переломним періодом». Його зміст полягає в зміні поведінкових характеристик: від майже повної слухняності, властивої малим дітям, юнаки і дівчата переходять до стриманої слухняності - приховати не покори батькам. Якщо раніше, будучи дітьми, вони дивилися на світ очима своїх батьків, то тепер вони ведуть як би подвійний рахунок: у підлітків і юнаків вибудовується паралельна система цінностей і поглядів на світ, що частково перетинається позицією батьків, а частково - з поглядами однолітків. У цей період закінчується формування фундаменту особистості, добудовуються її верхні - світоглядні - поверхи. Усвідомлення свого «Я» відбувається як осмислення свого місця в житті батьків, друзів, навколишнього соціуму. Одночасно спостерігається постійний пошук моральних орієнтирів, пов'язаних з переоцінкою сенсу життя. Підлітки і юнаки більш сприйнятливі до негативних оцінок оточуючих, особливо якщо вони стосуються одягу, зовнішнього вигляду, манер поведінки, кола знайомств, тобто всього того, що складає соціальне середовище і соціальну символіку «Я»

Гіпертрофована самостійність знаходить вираження в підкресленій різкості власних оцінок: для багатьох підлітків «добре» і «правильно» тільки те, що їм подобається.

Труднощі соціалізації в цей період зв'язані з трьома головними обставинами:

- розбіжністю між високим рівнем домагань (прагнення стати героєм, прославитися) і низьким соціальним статусом, який заданий їх віком;

- розбіжністю старого стилю батьківства, орієнтованого на те, що для матері син і дочка завжди залишається дитиною, і нових потенційних можливостей підлітків, заданих їх психофізіологічним дорослішанням;

- протиріччя між орієнтацією на самостійність і посилюється залежність від думки і поведінки однолітків. Психофізіологічне подорослішання практично нічого не змінює в соціально-економічному становищі підлітків. Соціальні статуси батьків і юнаків як і раніше несумісні: батьки заробляють на життя, несуть моральну і правову відповідальність за дітей і недоторканність майна, беруть участь в суспільному і виробничому житті. Дорослі - власники, розпорядники, опікуни, виробники, законодавці, споживачі, захисники і т.д. А підлітки економічно несамотійні, вони все ще потребують соціального захисту. Їх рольової діапазон вкрай обмежений. Вони не є власниками, розпорядниками, виробниками, законодавцями. Вони - лише споживачі. Хоча в правовому сенсі вони можуть приймати життєво важливі рішення, в психологічному

плані підлітки дозріли для них. Але батьки обмежують їх. В цьому і полягає протиріччя. У зв'язку з цим соціологи говорять про рольовому безправ'ї підлітків - меншому обсязі прав і обов'язків у порівнянні з дорослими. Володіючи меншими можливостями, підлітки зіштовхуються з таким глобальними світоглядними і моральними проблемами, які в зрілому віці вирішені. Недолік життєвого досвіду змушує їх робити набагато більше помилок, ніж це роблять дорослі, діти або люди похилого віку. Володіючи меншими можливостями, підлітки зіштовхуються з таким глобальними світоглядними і моральними проблемами, які в зрілому віці вирішені. Недолік життєвого досвіду змушує їх робити набагато більше помилок, ніж це роблять дорослі, діти або люди похилого віку.

Але головне не в кількості, а в якості помилки, серйозності їхніх наслідків: злочинність, вживання наркотиків, алкоголізм, полова розбещеність, насильство над особистістю. Багато підлітків кидають школу, в результаті порушується природний процес соціалізації. Недоотримання знань відразу позначається на економічному становищі, підлітки і юнаки виявляються в гіршій ситуації на ринку праці. У розвинених країнах рівень безробіття серед 18-річних у 3 рази вище, ніж у дорослих.

Соціологи вважають, що сексуальна розбещеність, зловживання алкоголем і молодецтво - не що інше, як спроба відігравати роль дорослих. Можливо, що та ж сама причина спонукає багатьох кидати школу. Статус школяра вважається «недорослим». Він не сприяє досягненню життєвого успіху, а разом з ним і визнанню в групі однолітків. Підлітки шукають визнання своєї психологічної дорослості за рамками школи і родини - інститутів, де їх продовжують вважати дітьми.

Таким чином головною причиною труднощі соціалізації в період юності є рольовий конфлікт, чи рольове безправ'я підлітків. Одним з основних чинників соціалізації підлітків є школа. Роль школи, як каналу соціалізації не зводиться тільки до передачі знань, умінь і навичок підліткам, вона впливає самим характером виховання, життєдіяльності дитини в школі, де вона засвоює ціннісні орієнтації, моральні норми, навички групової поведінки, що забезпечують їй перехід у доросле життя. Однак надмірна заорганізованість, командно-наказовий стиль, регулювання всього шкільного життя сковує ініціативу дитини, позбавляє її відчуття причетності до справи, пригнічує індивідуальність.

Інтенсивне розшарування суспільства за рівнем матеріального добробуту, погіршення умов життя більшої частини населення вже носять свої корективи, а в майбутньому позначиться ще значніше на долю молоді. Прагнення випускників середньої школи отримати вищу освіту знижується з кожним роком, такі настрої проникають і в молодші класи, що зменшує інтерес до навчання і створює негативне ставлення до школи.

Практичні заняття для покращення соціальної адаптації підлітків

Мета групи: розвиток соціальної компетентності особистості, здатності індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими його людьми.

Завдання: Формування соціально - відповідальної поведінки: підготовка до участі в діяльності на користь суспільства. Побудова системи цінностей і етичної свідомості як орієнтирів власної поведінки.

Організація занять: Програма розрахована на підлітків 11-15 років.

Кожне заняття розраховане на 1 академічна година, частота проведення - 1 раз в тиждень. Заняття проводяться в приміщенні, що має достатню площу для проведення динамічних вправ. Необхідною елементом кожного заняття є отримання від учасників «зворотного зв'язку».

Заняття 1

Мета: знайомство з поняттями «соціальна адаптація» і «соціалізації особистості», розвиток установки на самопізнання і саморозвиток.

Вправа «Візитка»

На початку роботи групи кожен учасник оформляє картку-візитку, де вказує своє тренінгове ім'я. При цьому він має право взяти собі будь-яке ім'я: своє справжнє, ігрове, ім'я літературного персонажа і т.д. Надалі учасники звертаються один до одного по цих імен. Ведучий дає 5 хвилин для того, щоб всі учасники зробили свої візитки, прикріпили їх до одягу і підготувалися до подання.

Вправа «Вистава»

Мета: формування установок на виявлення позитивних особистісних та інших якостей; вміння уявити себе і увійти в первинний контакт з оточуючими. Учасникам дається наступне пояснення: в поданні ви повинні постаратися відобразити свою індивідуальність так, щоб всі інші учасники відразу запам'ятали виступ. Наприклад, «Високий, сильний і впевнений в собі. Зовнішність у мене звичайна, зате волосся красивого кольору і злегка в'ється, що є предметом легкої заздрості багатьох жінок, але головне, на що хочу звернути вашу увагу - зі мною в будь-якій компанії цікаво і весело, як правило, граю роль тамади» або «Вік у мене юний, зовнішність не помітна, здатності і можливості звичайні. Єдине, в чому я розбираюся може бути краще за інших і готова присвячувати весь свій час - це смачно готувати і пригощати. Обіцяю всім яблучний пиріг до чаю».

Прийняття правил роботи групи.

Після того, як відбулося знайомство, ведучий коротко повторює основні норми спілкування в групі:

1. Спілкування за принципом «тут і тепер». Для багатьох учасників характерно прагнення перейти від безпосередньої тренінгової роботи на обговорення минулих або майбутніх подій.

2. Принцип персоніфікації висловлювань. Суть його полягає в добровільній відмові від безособових мовних форм, які допомагають приховувати в повсякденному спілкуванні власну позицію того, хто говорить, або ж уникати прямих висловлювань в небажаних випадках. Конкретно: замість висловлювань: «вважається ...», «дехто вважає, що ...» в групі вчать говорити, використовуючи форми: «я вважаю, що ...» і т.п.

3. Принцип акцентування на мові почуттів. Згідно з ним учасники групи повинні робити акцент на емоційних станах і проявах (своїх власних і партнерів по групі) і під час зворотного зв'язку, якщо можливо, використовувати мову. Прикладом даної форми мови є констатація типу: «Твоя манера говорити на підвищених тонах викликає у мене роздратування».

4. Принцип активності. Дотримання цього принципу є головною вимогою до поведінки учасників тренінгу. Йдеться про реальний включенні кожного учасника в інтенсивне групове взаємодія з метою цілеспрямованого пізнання себе, партнера, групи взагалі. На заняттях заохочується конструктивна полеміка між усіма учасниками.

5. Принцип довіри. Передбачає створення сприятливих умов для довірливого спілкування учасників тренінгу, забезпечує групову динаміку, значною мірою визначає результативність занять. В якості першого і найпростішого кроку до практичного створення такого клімату ведучий пропонує прийняти єдину форму звернення один до одного на «ти». Це не тільки психологічно зрівнює всіх членів групи, а й привносить певний елемент інтимності та довіри. Крім того, довірливість підтримується незаперечним правилом: «Говорити тільки правду, або хоча б не брехати».

6. Принцип конфіденційності. Суть його розкривається в рекомендації «не вносити» зміст спілкування, яке розвивається в процесі тренінгу, за межі групи.

Потім слід колективне обговорення і уточнення цих норм: щось можна додати, виправити і в подальшій роботі користуватися тільки цими нормами спілкування. Часто група виробляє своєрідні ритуали, які діють під час занять

Вправа «Інтерв'ю»

Мета: розвиток вміння слухати партнера і вдосконалювати комунікативні навички, скорочення комунікативної дистанції між учасниками тренінгу.

Учасники розбиваються на пари і протягом 5 хвилин спілкуються зі своїм партнером, намагаючись дізнатися про нього, якомога більше. Далі кожен готує

навелике повідомлення про свого опонента. Головне завдання – підкреслити його індивідуальність.

Вправа «Найди пару»

Мета: розвиток інтуїції, формування у членів групи установки на взаєморозуміння.

Кожному учаснику за допомогою шпильки прикріплюється на спину аркуш паперу. На аркуші ім'я казкового героя або літературного персонажа, що має свою пару. Наприклад: крокодил Гена і Чебурашка, вовк і заєць, і т.д. Кожен учасник повинен відшукати свою «другу половину», опитуючи групу. При цьому забороняється ставити прямі запитання на кшталт: "Що у мене написано на аркуші?". Відповідати на питання можна тільки словами "так" і "ні". Учасники розходяться по кімнаті і розмовляють один з одним. На вправу відводиться 10-15 хвилин.

Рефлексія

Хто з учасників заняття вам запам'ятався найбільше, чому? Які вправи допомогли вам зняти напругу і скоротити емоційну дистанцію між учасниками групи?

На скільки актуальна для вас тема соціалізації та соціальної адаптації? Які питання хвилюють вас у зв'язку з темою заняття

Заняття 2

Цілі: розкриття особливостей соціалізації підрослов. Формування навичок самоаналізу, саморозуміння і самокритики.

Привітання «У пари»

Встаньте в пари так ... нога до ноги, вухо до вуха ..., долонька до долоньці.

5 хвилин

"Комісійний магазин"

Мета: виявлення значущих особистісних якостей для спільної тренінгової роботи; поглиблення знань один про одного через розкриття якостей кожного учасника.

Пропонується пограти в комісійний магазин. Товари, які приймає продавець - це людські якості, наприклад: доброта, дурість, відкритість. Учасники записують на картку риси свого характеру, як позитивні, так і негативні. Потім пропонується здійснити торг, в якому кожен з учасників може позбутися якогось непотрібного якості, або його частини, і придбати що-небудь необхідне. Наприклад, комусь не вистачає для ефективної життя красномовства, і він може запропонувати за нього якусь частину свого спокою і рівноваженості.

Після закінчення завдання підводяться підсумки і обговорюються враження.

На вправу відводиться 10-15 хвилин.

Вправа «Автопортрет»

Мета: формування умінь розпізнавання незнайомій особистості, розвиток навичок опису інших людей за різними ознаками.

Інформація ведучого: робота над собою і самовдосконалення припускають тільки аналіз помилок і боротьбу зі своїми слабкостями. Є ще одна не менш, якщо не більш, важлива сторона роботи над собою. Вона полягає в виявленні в собі не тільки супротивника і винуватця, а й сподвижника, друга і помічника. У кожного з нас є свої сильні сторони, але виявити їх у собі часом виявляється нелегко. Деякі люди вважають, що не володіють ніякими якостями, які могли б послужити для них внутрішньою точкою опори. Як це не дивно, але більшість людей не вміють думати про себе в позитивному сенсі. Слід звернути увагу на те, що "сильні сторони" - це не те ж саме, що "позитивні риси характеру" або "гідності". Буває і так, що якась якість або вміння виявляється дуже сильною стороною особистості, але оточуючі люди не схвалюють його або воно не відповідає моральним нормам. Тому якщо ми будемо аналізувати "сильні сторони" тільки як можливість для людини знайти внутрішню опору, дуже важливо брати до уваги, для чого використовує людина свої сильні сторони. Уявіть собі, що вам має бути зустріч з незнайомою людиною і потрібно, щоб він дізнався вас. Опишіть себе. Знайдіть такі ознаки, які виділяють вас з натовпу. Опишіть свій зовнішній вигляд, ходу, манеру говорити, одягатися; може бути, вам притаманні, звертають на себе увагу жести, риси характеру, звички.

Робота відбувається в парах. В процесі виступу одного з партнерів інший може ставити уточнюючі питання, для того, щоб "автопортрет" був більш повним.

На вправу відводиться 10-15 хвилин.

Хтось зумів виявити в собі «сильні сторони»?

Які риси свого характеру ви не помічали раніше?

Чи легко вам було описувати себе

Вправа «Без маски»

Мета: зняття емоційної і поведінкової напруги, формування навичок щирих висловлювань для аналізу сутності «я». Кожному учаснику дається картка з написаною фразою, яка не має закінчення. Без будь-якої попередньої підготовки він повинен продовжити і завершити фразу. Висловлювання має бути щирим. Якщо інші члени групи відчують фальш, учаснику доведеться брати ще одну картку. 15 хв.

Приблизний зміст карток:

«Особливо мені подобається, коли люди, що оточують мене ...»

«Чого мені іноді по-справжньому хочеться, так це ...»

«Іноді люди не розуміють мене, тому що я ...»

«Вірю, що я ...»

«Мені буває соромно, коли я ...»

«Особливо мене дратує, що я ...» і т.п.

Що виявилось важким при виконанні вправи?

Чи завжди вам хотілося бути щирими?

Яка пропозиція виявилась найважчим?

Вправа «Образ» Я »

Мета: глибше усвідомлення особистісного існування; з'єднання вербального і невербального компонентів виразності самооцінки.

Кожному учаснику пропонується вимовити слово "Я" з тільки йому притаманною інтонацією, мімікою, жестами. Потрібно зробити це так, щоб одним словом якомога повніше висловити сприйняття свого "Я", свою індивідуальність і своє місце в світі. 5 хвилини

Рефлексія

Дізналися ви себе в описі особливостей підліткового віку?

Що ще відрізняє підлітків від дорослих і від дітей невідліткового віку.

Заняття 3

Мета: формування уявлень про фактори соціалізації. Поглиблення процесів розкриття особистісних якостей.

Вправа «Враження»

На початку заняття учасники групи обмінюються думками і враженнями про попередньому занятті. Ведучий пропонує групі питання для обговорення (питання можуть носити як відкритий, так і закритий характер). наприклад:

1. "З яким настроєм ви сьогодні прийшли на заняття?"

2. "Чи хотілося вам сьогодні прийти в групу?" "Чого ви чекаєте від сьогоднішнього заняття?"

3. "Чим викликані труднощі, з якими ви вчора зустрілися?" 5 хвилин

Вправа «Привітання»

Мета: формування довірчого стилю спілкування в процесі налагодження контактів, створення позитивних емоційних установок на довірче спілкування. Учасники сідають у коло і по черзі вітають один одного обов'язково підкреслюючи індивідуальність партнера, наприклад: «Я радий тебе бачити, і хочу сказати, що ти виглядаєш чудово» або «Привіт, ти як завжди енергійний і веселий!». Можна згадати про ту індивідуальну межу, яку сама людина виділила при першому знайомстві. Учасник може звертатися до всіх відразу або до конкретної людини. Під час цієї психологічної розминки група повинна налаштуватися на довірчий стиль спілкування, продемонструвати своє добре ставлення один до одного.

Ведучому слід звертати увагу на манери встановлення контактів.

На заняття відводиться 10-15 хвилин.

Після його закінчення ведучий розбирає типові помилки, допущені учасниками, і демонструє найбільш продуктивні способи вітань.

Вправа «Поділися зі мною»

Мета: емпатійна діагностика особистісних якостей; розширення репертуару способів взаєморозуміння.

Учасникам тренінгу пропонується записати на картці 10 якостей:

- ніжність,
- вміння співчувати,
- вміння створювати гарний настрій,
- емоційність,
- доброзичливість,
- інтелект,
- організаторські здібності,
- твердість характеру,
- рішучість,
- креативність.

Список може бути змінений в залежності від складу групи і цілей заняття. При необхідності ведучий дає пояснення значень цих якостей.

Потім кожен учасник повинен вирішити, яка якість присутня у будь-кого з групи в більшій мірі, ніж у нього і підходить до цієї людини з фразою: "Будь ласка, поділися зі мною, наприклад, твоїм умінням співчувати". Той учасник, до якого звернулися з проханням, зазначає у себе на картці це якість. Таким чином, потрібно обійти всю групу, попросивши у кожного яка-небудь якість (або кілька). На картці кожного учасника будуть відмітки про те, які якості були у нього затребувані іншими, і які якості він запитував сам.

На вправу відводиться - 20 хвилин.

Після виконання завдання учасники сідають в коло для обговорення. Обговорення результатів може відбуватися як за кількісним, так і за якісним складом ознак.

Вправа «Інтерв'ю»

Мета: розвиток комунікативних та рефлексивних навичок; формування навичок інтерв'ю на основі усунення мотиваційних спотворень.

Кожний учасник повинен підготувати один випуск для декількох учасників протягом 3 хвилин. Питання повинні стосуватися внутрішніх особистих особливостей людини - його характеру, звичок, інтересів, прихильностей, поглядів і т.д. Учасник, який готовий першим дати інтерв'ю групі, сідає, щоб особисто побачити всіх членів групи. Решта групи по черзі ставлять підготовлені питання. Кожний учасник повинен бути опитаний як інтерв'юер. 15 хвилин

Вправа "Шукає друга"

1 крок: кожен пише на аркуші оголошення з короткою інформацією про потрібного друга і про себе без імені і прізвища.

2 етап: одна людина змішує все і дозволяє по колу, якщо вам подобається це оголошення, воно ставить будь-який знак на ньому, на його оголошення нічого не ставиться.

3 етап: оголошення відправляються назад, кожна рахує кількість сніжинок, підбирається та, яка має найбільшу кількість, причина аналізується.

Рефлексія

15 хвилин роздумів.

Чи є в центрі хтось, з ким можна поділитися, розповісти про свої проблеми, хто може дати вам поради і послухати?

Яким, на вашу думку, має бути ваш друг?

Ти такий друг?

Список використаних джерел

1. Авер'янова Г.М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Г.М. Авер'янова, Н.М. Дембицька, В.В. Москаленко. – К. «ППП», 2005. – 307 с.
2. Гриньова М.В. Саморегуляція: навчально-методичний посібник / М.В. Гриньова. – П.: АСМІ. — 2008. – 268 с.
3. Життєва компетентність особистості: науково-методичний просвічник / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
4. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія / В. Москаленко. – К.: Фенікс, 2013. – 540 с.
5. Швалб Ю. М. Психологічні механізми цілепокладання в учбовій діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психолог. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія» / Ю. М. Швалб. – К., 1997. – 32 с.
6. <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i42/10.pdf>
7. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6865/Makarenko_Postova_Co_cializaciya_pidlitkiv.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Бортник М.В.,
соціальний педагог
Летичівського ліцею №3

Роль батьків у розв'язанні проблем навчання та виховання учнів, у тому числі в умовах дистанційного формату роботи

Стаття присвячена питанням, які виникають на сучасному етапі у спільній роботі сім'ї та школи, роль батьків у розв'язанні проблем навчання та виховання учнів, у тому числі в умовах дистанційного формату навчання.

Ключові слова: сім'я, навчально-виховний процес, дистанційний формат роботи, соціалізація, школа, взаємодія.

Важливою складовою навчально-виховного процесу сучасного закладу освіти є організація роботи з батьками, сім'ями учнів. В нових умовах суспільного, освітнього й технічного розвитку законодавство України чітко визначає межі відповідальності сім'ї за навчання і виховання дітей: саме батьки чи особи, які їх замінюють, зобов'язані постійно дбати про своїх дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей, зміцнення фізичного здоров'я, отримання загальної освіти та інше[4].

Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей. З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, у домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки й діяльності. Сьогодні проблеми сім'ї та сімейного виховання набули особливої актуальності. Важливість сім'ї поступово зростає: усвідомлюється її роль у розвитку підростаючого покоління – адже саме в сім'ї у дитини формуються моделі майбутнього життя, тому дуже багато залежить від батьків.

Для того щоб діти досягли свого потенціалу в навчанні, їм потрібні як хороші вчителі, так і повна підтримка з боку батьків. Проведені дослідження незмінно показують, що коли батьки та школа працюють як партнери, діти досягають успіху. Це відноситься до всіх сімей, незалежно від приналежності до будь-якої соціальної групи, рівня доходу та освіти тощо. Важливою функцією сімейного виховання є пробудження та підтримка в дітях прагнення навчатися. У чому ж полягає вплив сім'ї і школи на успішне навчання дитини? Можна сказати так: школа дає дитині наукові знання і виховує свідоме ставлення до дійсності. Родина забезпечує практичний життєвий досвід, виховує вміння співчувати іншій людині, відчувати її стан. Для гармонійного розвитку особистості необхідно те й інше[2].

Як свідчить досвід, тісний взаємозв'язок школи та сім'ї може розвиватися завдяки педагогічній освіті батьків і залученню їх до навчально-виховної роботи. Успішність розвитку освітньої галузі, якість надання освітніх послуг у багатьох випадках залежить від тісної співпраці навчального закладу та батьків. Тому зневажа своїми обов'язками чи байдужістю до дитини однією із сторін негативно позначається на функціонуванні складових «педагогічного трикутника»: батьки – дитина – вчителі, гальмує належний розвиток і формування зростаючої особистості. Розглядаючи освіту і становлення людини в контексті культури, не можна не погодитися з думкою відомого філософа М.С.Кагана про те, що культура винайшла два ефективних для виховання людини інститути – школу і сім'ю [8].

Головними завданнями спільної діяльності навчального закладу і сім'ї з питань вирішення проблем навчання, виховання і розвитку дітей можна виділити наступні: інтеграція зусиль сім'ї і педагогічного колективу в діяльності щодо розвитку особистості дитини; забезпечення участі батьків в організації навчально-виховного процесу і шкільному самоврядуванні; мотивацію батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку та виховання дітей; підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їх знань, вмінь і навичок виховної взаємодії з дітьми; підвищення відповідальності батьків за виховання дітей, ролі батька у родині; створення системи просвітницької роботи, спрямованої на підвищення правової культури батьків; презентації успішного досвіду сімейного виховання; підвищення рівня профінформованості батьків та їхньої компетентності з проблем формування здорового способу життя, профілактики асоціальної поведінки та поширення шкідливих звичок, репродуктивного здоров'я дітей та молоді, організації змістовного сімейного дозвілля; залучення батьків до виховної роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання; надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям [5, с.20-21].

Школа і сім'я, батьки і вчителі, батьківський комітет і адміністрація школи – єдине ціле. Їхня діяльність спрямована на дитину, її навчання, виховання, розвиток, становлення.

Спільна робота школи і родини ґрунтується на принципах гуманістичної педагогіки: пріоритетності підкреслює величезне значення сім'ї у фізичному й духовному становленні особистості й суспільства; принцип громадянськості ґрунтується на усвідомленні педагогами і батьками місця кожної сім'ї у суспільно-державній системі; принцип демократизму означає встановлення партнерських взаємин між школою і сім'єю у вихованні дітей; принцип гуманізації взаємин педагогів і батьків. Він спрямовує класного керівника, вчителя, на: дії і заходи, які змінюють і підвищують авторитет батьків; прояв довіри до виховних можливостей родини, підвищення рівня її педагогічної культури і активності у вихованні; педагогічний такт, неприпустимість грубого втручання в життя сім'ї; життєстверджуючий, оптимістичний настрій у вирішенні проблем виховання, опору на позитивні якості дитини, сильні сторони родинного виховання, орієнтацію на успішний розвиток особистості; принцип ретроспективності орієнтує на осмислення і використання історичного досвіду виховання в українській родині; принцип педагогізації батьків передбачає, що одним із головних завдань школи залишається організація і здійснення педагогічного всеобучу.

Таким чином означені принципи є орієнтирами у роботі з батьками і спрямовують її на оволодіння ними необхідними знаннями, вміннями, навичками і розвиток батьківської компетентності.

Сьогодні в освітньому процесі потрібно активно використовувати потенціал сім'ї, батьки учнів повинні бути не тільки поінформовані про хід навчального процесу, але й активно брати участь у ньому, підтримуючи дитину в реалізації творчих індивідуальних проєктів. Слід активно використовувати різні формати публічних звітів про досягнення учнів із залученням батьків; практикувати навчальні завдання, в яких можуть бути використані родинні перекази, історії, реліквії, досвід старшого покоління родини. Разом з батьками повинні розроблятися програми, спрямовані на усвідомлення учнями ролі сім'ї в їх житті та житті їх майбутніх дітей.

Успішний розвиток дітей значною мірою залежить від дружної і погодженої виховної роботи школи і сім'ї. Цю істину повинні добре засвоїти не тільки вчителі, а й батьки. Так само як і діти, батьки повинні жити своєю школою, регулярно відвідувати батьківські збори, обмінюватися своїми думками і спостереженнями з вчителями. Особливо це стосується батьків невстигаючих учнів. Школа ж повинна прагнути до об'єднання зусиль щодо успішного навчання, виховання та розвитку школярів. Тому що не тільки навчальний заклад допомагає сім'ї у вихованні дітей, а й батьки повинні допомагати школі[4].

Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Розглянемо їх.

1. Наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї. У результаті сім'я формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства чи окремих його соціальних верств. Таким чином, на думку А. Карлсона, сім'я — це суспільство в мініатюрі, з якого вибудовується соціальна взаємодія загалом.

2. Включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи. Фактично сім'я є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління генетичний код, певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї.

3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричинюються до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім — людей поза сім'єю.

4. Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацьовування таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне "зараження". При цьому забарвленість емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою і оточенням[12].

Вагома роль у формуванні та розвитку особистості, забезпеченні ефективності її соціалізації належить сім'ї. Адже саме сім'я виконує функцію передачі дітям системи цінностей та норм, сприяє залученні їх у соціальне середовище та різноманітні соціальні відносини[11].

Сім'я - це освітнє середовище, яке виховує людину цілком у всіх його проявах. Визначальна роль сім'ї обумовлена її глибоким впливом на весь комплекс фізичного і духовного життя особистості. Родина для дитини є одночасно і середовищем проживання і виховним середовищем.

Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління. Оскільки мета виховання підростаючого покоління — формування всебічно розвиненої особистості, сім'я, як і школа, здійснює моральне, розумове, трудове, естетичне і фізичне виховання.

І батьки, і школа завжди можуть знайти можливість для формування пізнавального інтересу у школярів. Перш за все треба створити позитивне ставлення до діяльності, розкрити її смисл, потім залучити дітей у розв'язання практичних та пізнавальних завдань, в ході роботи необхідно підкреслювати досягнення дітей, підбадьорювати їх та підтримувати їх інтерес постановкою все нових і нових завдань та питань[9].

Якщо батьки виявляють, що їхні діти не цікавляться навчанням та навчальними предметами, то спершу треба з'ясувати, чим іншим цікавиться їх син чи донька. Це важливо знати, щоб виховувати пізнавальні інтереси на основі вже наявних та запобігти нерівномірному розвитку інтересів

Участь сім'ї - це активна участь родин і опікунів у шкільному житті дитини. Сім'я повинна бути партнером вчителів та інших працівників школи[5].

Навички, досвід і життєві обставини різних батьків або членів сім'ї різні. Тому кожен з нас по-різному бере участь, надає підтримку і доповнює освіту наших дітей, але батькам обов'язково потрібно підвищувати мотивацію дітей до навчання:

1. Вчити дитину правильно вибирати мету в діяльності з точки зору розуміння — навіщо це потрібно саме тобі, а не батькам чи вчителям. Для цього ставте перед дитиною наступні запитання: — Якого результату ти прагнеш досягти у навчанні?, — Ким ти себе бачиш у майбутньому?, — Що ти можеш зробити для цього?, — Хто тобі може допомогти?.

2. Надавати своїй дитині право на помилки. Не засуджувати, а допомагати вчитися долати труднощі — це формує впевненість в своїх можливостях та здібностях, підвищує самооцінку.

3. Надавати дитині можливість самостійно приймати рішення та нести відповідальність за результат, незважаючи на те, чи буде він позитивний або негативний.

4. Аналізувати минулий успіх та досягнення, навіть якщо вони були зовсім незначними. Таким чином, підтримуватимуться спроби дитини домогтися нових результатів.

5. Формувати відповідальність.

6. Вчити дитину не боятися труднощів. Нехай вона відчуває, що батьки завжди готові прийти їй на допомогу.

7. Вчити дитину не просто навчатися, а отримувати задоволення від процесу та результату виконаної роботи.

8. Завжди пояснювати дитині причини батьківських вимог та вимог вчителів[2].

Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний вплив, ніж словесні повчання[1].

Важливим у сімейному вихованні є те, наскільки родина живе інтересами всього народу, інтересами держави. Діти прислухаються до розмов батьків, є свідками їхніх вчинків, радіють їхнім успіхам чи співчувають невдачам. Виховний вплив сім'ї зростає, якщо батьки цікавляться не лише навчанням, а й позанавчальною діяльністю своїх дітей. За таких умов інтереси сім'ї збігаються з інтересами суспільства, формується свідомий громадянин країни. Передача дитині того соціального досвіду, який мають попередники, ознайомлення та залучення до культури тієї країни, де вона народилася і живе, наслідування її моральних норм, традицій — пряма функція батьків. Батьки мають право передавати дітям лише позитивний соціальний досвід, свідомо змінюючи власне світосприйняття: перед дитиною відкривається позитивна картина світу — мамина посмішка, синє небо, яскраве сонце, і тільки від того, як буде діяти та інтерпретувати події і явища дорослий, у дитини формуватиметься уявлення про світ: безпечний і милосердний чи жорстокий і агресивний. Мама і тато мають дивитися на себе ніби з боку, очима дитини, щоб стати якомога краще і створити позитивну модель світу, яку буде наслідувати дитина і проектувати у своєму житті[6].

В основі виховної діяльності; дорослих необхідно керуватися принципами любові і вимогливості, розумної міри відповідальності і самоконтролю для кожного віку, батьківського керування без зайвого крику, поваги до особистості і достоїнства дитини, реальних вимог і спокійної послідовності при їх виконанні, справедливого використання арсеналу стимулів і покарань[1].

Джерелом благополуччя дитини в родині, умовою її правильного виховання є любов до неї батьків. Діти дуже чутливо реагують на любов і ласку, гостро переживають їхню нестачу. Любов — творець усього доброго, піднесеного. Це — основа людських відносин. Живучи в родині, дитина, за словами Василя Сухомлинського, повинна бути упевнена, що хтось її дуже любить і вона теж когось любить безмежно. Така любов створює почуття захищеності, справжнього комфорту. При цьому дитина активніше осягає світ, легше опановує знання. У неї краще розкриваються здібності, вона впевненіше визначає свою дорогу в житті, вибирає друзів. Справжня батьківська любов навчає людину культури почуттів, розумінню добра, формує почуття обов'язку, чуйності. Любов, ласка й ніжність, які дитина сприйняла в дитинстві, у подальшому допомагатимуть їй правильно розв'язувати складні життєві проблеми. Тим часом у практиці сімейного

виховання нерідко можна спостерігати випадки, коли батьки дуже люблять дітей, оберігають їх від усяких труднощів, піклуються про їхнє здоров'я, харчування, навчання, а діти виростають грубими, егоїстичними, жорстокими, і, в першу чергу, це виявляється у ставленні до батьків. Як правило, у цих випадках винна не любов сама по собі, а нерозсудливість любові. Батьки самі ставили дітей у такі умови, за яких із них нічого, крім егоїстів, і не могло вирости. Любов батьків передбачає участь дитини в житті родини. Дитина дуже рано повинна зрозуміти, що вона – такий же член родини, як і всі інші, і вона має піклуватися про інших так само, як інші піклуються про неї. І батьки, і діти повинні мати в родині свою частку праці й свою частку відпочинку. Авторитет батьків – важлива умова успішного виховання. Авторитет батьків – це вплив батька й матері на дітей, заснований на повазі та любові до батьків, вірі у їхній життєвий досвід, слова і вчинки. Найважливіша умова авторитету батьків – їхнє громадянське обличчя. Головним тут стає моральний вигляд батьків. Діти завжди хочуть бачити в них високі моральні якості: мужність і скромність, чесність і справедливість, почуття обов'язку і доброзичливість до людей, багатство знань і культуру поведінки[1].

Найважливіше, що можуть зробити батьки, щоб допомогти дітям досягти успіхів у школі - це приділяти успіхам у навчанні та вихованні велику увагу.

Саме такої уваги потребують діти під час дистанційного навчання, тому що вони, так само як і ми, дорослі, перебувають у напрузі. Вони відчують загальну тривогу від невизначеності, від напруги батьків, від зміни звичного режиму та обмежень. До цього додаються хвилювання про ДПА/ЗНО – поки немає розуміння щодо цього питання, від цього напруга посилюється. Тобто, зараз діти, особливо старші, потребують батьківської підтримки, вони очікують від батьків психологічної допомоги. Ідеально, якщо батьки намагаються бути в контакт з станом дитини і її почуттями, чесно говорять про те, що з нами відбувається. Треба просто сказати: "Я розумію, тобі складно зараз, але давай зберемося і допоможемо одне одному – наприклад, разом складемо розклад на день. Я потребую твоєї допомоги".

Під час дистанційного навчання роль батьків у навчальній та виховній діяльності дуже важлива, але потрібно пам'ятати, що батьки - це не вчителі для дітей, у них немає потрібних професійних навичок, вони не вміємо пояснювати предмети і, найголовніше (власне, чому батькам не можна навчати своїх дітей) – вони дуже емоційно залучаємось. Якщо дитина щось не розуміє, батьки не можемо впоратись зі своїми емоціями, і це може призвести до конфліктних ситуацій та непорозумінь, а дитина може просто не сприймати батьків у ролі вчителя – і це нормально.

Для повноцінної і нормальної роботи дитини у дистанційному режимі батькам потрібно пам'ятати декілька правил, щоб дитина відчувала себе комфортно і мала бажання вчитися, а саме:

- день не має перетворюватись на суцільне виконання домашніх завдань;
- у дитини, яка вчиться вдома, має бути окрема територія;
- слідувати, щоб дитина будь-якого віку робила перерви;
- батькам потрібно допомогти структурувати підхід до навчання;
- батькам треба слідувати, щоб дитина відпочивала і перемікалась на різні види діяльності.

Отже, роль батьків у розв'язанні проблем навчання і виховання досить важлива, особливо під час дистанційного навчання. Саме у цей період діти потребують найбільше батьківської допомоги і підтримки, навіть якщо батьки не можуть допомогти дитині з завданнями, вони завжди можуть допомогти порадою, добрим влучним словом, підтримкою, а для дитини такі відчуття важливі і допоможуть їй бути психологічно стабільною та контролювати свої емоції. У сім'ї формується характер дитини, її особистісні риси, зокрема закладаються основи національної свідомості, відбувається становлення особистості загалом. В.Сухомлинський зауважував, що «...сім'я - це повноводна річка, водами якої живиться держава»[1]. У сім'ї шліфуються найтонші риси людини-громадянина, людини-трудівника, людини - культурної особистості.

Батьки – найкращі вихователі, а тому, насамперед, вони відповідають перед власною совістю, народом, державою за виховання своїх дітей. Саме в сім'ї

складаються і поступово змінюються ті або інші життєві установки особистості, котрі й визначають сутність її духовності, її моральне обличчя. Сім'я дає дитині первинну підготовку до життя, яку школа все-таки не може дати, тому що необхідний безпосередній дотик до світу близьких, які оточують дитину, світу дуже рідного, дуже потрібного, світу, до якого дитина з перших років зникає і з яким рахується. А вже потім народжується невідоме почуття самостійності, яке школа повинна підтримувати.

Список використаних джерел та літератури

1. Антоненко М. Погляди В. О. Сухомлинського на процес шкільного навчання / М. Антоненко // Рідна школа. — 2002. — № 5 — С. 16—18.
2. Бондарчук О. І. Сім'я як осередок соціалізації дитини // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. — К.: АЛД, 1998
3. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах : тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. — К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. — 144 с.
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Каменева Н. С. Психологічний аспект соціалізації особистості в колективі в умовах гуманізації суспільства / Н. С. Каменева // Social-science. — 2010. — № 2. — С. 131.
6. Кравченко Т. В. Особливості взаємодії сім'ї і школи у формуванні особистості дитини / Кравченко Т. В. // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи/ наук. зб. / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. - К., 2005. - С. 122-128.
7. Кравченко Т.В., Трубавіна І.М. Допомога батькам у вихованні дітей. Методичні рекомендації. — К.: ДЦССМ, 2004. — 99с.
8. Кушнір В. Підходи до розуміння сім'ї і факторів сімейного виховання / Кушнір В. // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. — 2009. — № 2. — С. 200-205.
9. Леонова Л. Педагогічні умови сімейного виховання в сучасних українських родинах / Л. Леонова // Педагогіка і психологія проф. освіти. - 2011. - № 3. - С. 163-170.
10. Педагогіка сімейного виховання: теорія і методика : навч. посіб. для студ. пед. ун-тів / уклад.: С. С. Заець, Т. В. Кравченко; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини, Каф. соц. пед. та історії педагогіки. — Умань, 2011. - 127 с.
11. Рацул А. Педагогічні умови родинно-сімейного виховання дітей / А. Рацул // Рідна школа 2007. — № 4. — С. 53-56.
12. Фатєєва К. В. Роль сімейного виховання у формуванні особистості / Фатєєва К. В. // Херсон. держ. ун-т: зб. наук. пр.— 2009. — № 52. — С. 209-213.

Будзінська О.В.,

практичний психолог

Кам'янець-Подільського ліцею І-ІІІ ступенів "Славутинка"

Хмельницької обласної ради

Роль сім'ї в розв'язанні проблем навчання й виховання учнів.

Педагогіка партнерства

Стаття присвячена питанням, які виникають на сучасному етапі в спільній роботі сім'ї та школи в умовах педагогіки партнерства.

Ключові слова: сім'я, школа, взаємодія, педагогіка партнерства, освітній процес, виховання.

Роль сім'ї в навчанні й вихованні дитини велика та відповідальна. Батьки є першими вихователями, які зміцнюють та загартовують дитячий організм, розвивають інтереси, смаки та здібності дитини, розвивають любов до знань, спостережливість, допитливість і працьовитість. Сім'я сприяє розумовому, моральному, естетичному й фізичному розвитку дитини. Від сім'ї починається шлях дитини до пізнання світу, свого становлення

як особистості, шлях до шкільного та позашкільного навчання. В. О. Сухомлинський стверджував: "У сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи" [1, с. 6].

Сім'я відіграє визначальну роль не лише у формуванні особистості дитини, а й суспільства в цілому. Сім'я разом зі школою створює той найважливіший комплекс факторів і умов виховного середовища, який визначає ефективність всього освітнього процесу. У Державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття)" підкреслюється: "В основу національного виховання мають бути покладені принципи єдності сім'ї і школи, наступності і єдності поколінь. Школа має продовжувати родинно-сімейне виховання, працювати в тісному контакті з батьками, налагоджувати взаємозв'язок між школою і родиною, бо це – основа, передумова підвищення активності навчання та виховання" [2].

Проблема взаємовідносин сім'ї й школи виникла відносно недавно в педагогіці. До ХХ ст. у зарубіжній та вітчизняній педагогіці існував чіткий поділ виховання на сімейне і виховання в освітньому закладі.

Діти здобувають освіту, виховуються і навчаються не лише в школі. Їхній розвиток продовжується і поза стінами школи і насамперед – у сім'ї. Сім'я – один із головних виховних інститутів, значення якого у формуванні особистості дитини важко переоцінити. Лише в сім'ї, під керівництвом та з допомогою батьків дитина пізнає навколишній світ у всіх його складностях і багатогранних проявах, тут проходить її громадське становлення, формується світогляд та естетичні смаки. [3, с. 41]

На рубежі ХІХ і ХХ століть вперше виникає ідея взаємодії школи та сім'ї у процесі виховання дитини. Єдність сім'ї і школи відіграє важливу роль у вирішенні завдань всебічного розвитку та виховання школяра. Важливого значення цій проблемі надавали відомі педагоги: Януш Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та інші дослідники. К. Н. Вентцель поряд з проблемами сімейного виховання, освіти батьків порушує проблему зв'язку школи з батьками. Н. К. Крупська була одним із перших педагогів, які пропагували ідею тісної взаємодії школи з сім'єю. А. С. Макаренко стояв у витоків вирішення проблеми взаємодії школи та сім'ї. В. Оржеховська, В. Кириченко, Г. Ковганич переконані у тому, що виховання дітей у школі і сім'ї – це нероздільний процес з єдиною метою, який зорієнтований не лише на спільні зусилля навчального закладу і сім'ї у вихованні школярів, а й на їх виховну співпрацю у цьому процесі. Його здійснення передбачає єдино спрямовану взаємодію у взаємозалежній діяльності у системі стосунків батьків і педагогів. Стосунки співпраці передбачають рівність сторін, взаємну доброзичливість і повагу [5, с. 16].

Головними завданнями спільної діяльності навчального закладу і сім'ї з питань вирішення проблем навчання, виховання і розвитку дітей можна виділити такі: інтеграція зусиль сім'ї і педагогічного колективу в діяльності щодо розвитку особистості дитини; забезпечення участі батьків в організації навчально-виховного процесу і шкільному самоврядуванні; мотивацію батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку та виховання дітей; підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їх знань, вмінь і навичок виховної взаємодії з дітьми; підвищення відповідальності батьків за виховання дітей, ролі батька у родині; створення системи просвітницької роботи, спрямованої на підвищення правової культури батьків; презентації успішного досвіду сімейного виховання; підвищення рівня проінформованості батьків та їхньої компетентності з проблем формування здорового способу життя, профілактики асоціального поведінки та поширення шкідливих звичок, репродуктивного здоров'я дітей та молоді, організації змістовного сімейного дозвілля; залучення батьків до виховної роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання; надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям [5, с. 20-21].

Проблема співпраці сім'ї і школи у вихованні дітей досить складна і багатогранна. Насамперед це стосується структури взаємодії, розподілу обов'язків, ролей, завдань і функцій між усіма учасниками освітнього процесу, вироблення спільних дій. Батьки можуть створювати свої органи громадського самоврядування, а отже – впливати на освітній та виховний процеси.

У реаліях сьогодення в умовах модернізації української освіти одним із напрямків оптимізації навчального процесу є спрямування його на демократизацію взаємовідносин викладача та учня, що відображається в нових підходах до навчання. Метою нової школи є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [1, с. 14]. Місія нової школи - допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками [1, с. 16].

Педагогіка партнерства – це ключовий компонент формули Нової української школи, це взаємна повага до особистості, це педагогіка з особистісно-орієнтованим навчанням, у центрі якого – дитина [2, с. 13].

Термін "партнерство" переважно визначається як система взаємовідносин, які відбуваються в процесі спільної діяльності; спосіб взаємодії, організований на принципах рівності, добровільності та доповнюваності всіх її учасників; спосіб взаємовідносин, де зберігаються права кожної із сторін, чітко узгоджені і злагоджені дії учасників спільної справи, що ґрунтуються на засадах взаємовигоди та рівності. Отож педагогіка партнерства – це напрям педагогіки, що включає систему методів і прийомів виховання і навчання на засадах спілкування, взаємодії та співпраці, де чітко визначена система взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу (учнів, батьків, педагогів).

Головним завданням педагогіки партнерства, у центрі якої особистість дитини, її самобутність, самоцінність, є розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей дитини, максимальний їхній вияв, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду кожної дитини; допомога батьків у самовизначенні та самореалізації, уникнення формування попередньо сформованих якостей, розвиток культури життєдіяльності особистості.

Базовими принципами партнерства є усвідомлення єдності цінностей для учнів та вчителів, а саме: визнання гідності та прав дитини, повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, рівність сторін, взаємна підтримка, довіра у відносинах та стосунках, толерантність, позитивне ставлення, право вибору й відповідальність; принципи соціального партнерства, які включають рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань та обов'язковість виконання домовленостей.

В умовах партнерського навчання кожен учень може оволодіти необхідними навичками з базових та профільних предметів; розкрити перед собою нові горизонти пізнання; розвинути спроможність приймати самостійні рішення; розвинути здібності критичного мислення та незалежного висловлювання; розвинути свій емоційний інтелект та самосвідомість; навчитись радіти навчанню й поважати освіту; отримати необхідну індивідуальну підтримку та зберегти і зміцнити моральне, фізичне і психологічне здоров'я.

Наше сьогодення, зумовлене пандемією, поставило нас віч-на-віч перед неочікуваним та досить серйозним випробуванням для усіх учасників освітнього процесу (освітян, учнів та їхніх батьків), а саме: перехід на дистанційну форму навчання. *Питання розвитку дистанційної освіти набуло неабиякої актуальності у педагогіці партнерства, оскільки воно може стати ефективним інструментом не лише під час карантину, але й під час очної та змішаної форми навчання.* Дистанційний формат передбачає наявність всіх притаманних очному навчанню атрибутів, таких як: групові дискусії, колективне обговорення вивченого матеріалу, живе спілкування тощо.

Для забезпечення повноцінного освітнього процесу на відстані, окрім технічного інструментарію, вчителю необхідно володіти низкою професійних та особистих компетентностей, які дозволять зацікавити, організувати учнів на початковому етапі та

втримати їхню увагу аж до завершального етапу. Втім, цього також недостатньо: в умовах дистанційного навчання стрімко зростає роль батьків, оскільки від дітей, особливо молодшого віку, важко вимагати абсолютної дисципліни та концентрації. Під час карантину вчителі активно заохочували батьків допомагати учням. Завдяки такій співпраці батьки можуть повною мірою включитися до навчального процесу. Це дозволить визначити спільне бачення траєкторії розвитку дитини, чітко усвідомити права та обов'язки одне одного, мінімізувати загрозу виникнення непорозумінь. Партнерські взаємини між учителем та батьками дають можливість оперативно реагувати на актуальні виклики та проблеми, а саме: відстежувати зміни у поведінці дитини, краще розуміти її вподобання та життєві орієнтири. Рівноправність взаємин між педагогом та родиною учня дозволяє зменшити ризик виникнення конфліктних ситуацій. А якщо суперечності все ж виникнуть, їх завжди можна розв'язати конструктивно, знайшовши компромісне рішення. Така модель взаємодії дорослих неодмінно стане взірцем для школярів.

Саме завдяки педагогіці партнерства такі поняття, як толерантність, співчуття та свобода вибору можуть стати основоположними для нашого суспільства.

Отже, співпраця родини й школи має ґрунтуватися на взаємоповазі, рівноправному партнерстві. Педагогічний колектив та колектив батьків – це має бути єдиний живий організм, об'єднаний спільною метою, гуманними стосунками та високою відповідальністю.

Список використаних джерел

1. Концепція Нової української школи // Режим доступу <http://osvita.ua/school/method/upbring/676>
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Загальна редакція / Грищенко Михайло та ін. Київ, 2018.
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. - 206 с.
4. Педагогіка партнерства як один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу // Режим доступу <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/>
5. Проект Закону України «Про освіту» №3491-д від 04.04.2016 // Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639
6. Оржеховська В.М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі. – Х.: Видавництво «Точка», 2007. – 192 с.
7. Оржеховська В.М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі. – Х.: Видавництво «Точка», 2007. – 192 с.

Вавдійчик А. А.,

асистент вчителя, вчитель-логопед
Кам'янець-Подільська ЗОШ №12

Особливості діагностики тривожності у дітей з порушеннями мовлення молодшого шкільного віку

У статті розглядається питання виявлення причин, діагностики та окремі аспекти корекції високого рівня тривожності у дітей з порушенням мовлення молодшого шкільного віку.

Ключові слова: тривожність, психічний стан, мовленнєвий недорозвиток, страх, діти з порушеннями мовлення.

Намір вивчати тривожність виник безпосередньо внаслідок спроб усунення чи зменшення її надмірного рівня. Пошуки спеціальної інформації про цей психічний стан, показали, що його вивчення приділяється недостатньо уваги у вітчизняній науково-методичній літературі. Це прямо пов'язане з тим, що психічні стани стали предметом

інтенсивного вивчення з позицій психології лише у другій половині двадцятого століття. Поняття „психічні стани” найчастіше вживалося у смислового зв'язку з емоціями. Проблематику виникнення, трансформації, взаємодії та впливу емоцій менше досліджено у психології порівняно з пізнавальними процесами.

Велику увагу вивченню різних психічних станів приділяли такі вчені, як: Л.С. Виготський, Т.І. Купцова, А.Н. Леонтьєв, В.М. Мясіщев, К.К. Платонов, Н.В. Рогава, С.Л. Рубінштейн, Р.В. Симонов, Т.І. Юферева; а також західні дослідники: М. Арнольд, В. Амен, Дж. Брунер, Дж. Грей, Л. Дурич, С. Костелло, З. Фройд, П. Фрес, Дж. Уотсон, Р. Темпл, М. Доркі, та інші.

Тривожність, як психічний стан, характеризується специфічним переживанням страху, що пов'язаний з негативними передчуттям як побоюваннями, щодо до наслідків власної та чужої діяльності. Це стан ситуативного страху та хвилювання, при якому, чуттєве напруження підвищується настільки, тільки що заважає нормальній діяльності особи думки якої в цей час зайняті очікуванням можливої часткової чи повної невдачі. Тривожність - це емоційний стан які виникає в умовах ймовірних несподіванок, як при затримці приємних емоцій, так і при очікуванні неприємностей. При цьому важливо враховувати особливості як ситуацій, що його провокують, так і зовнішні та внутрішні прояви в тому числі переживання які можуть суттєвим чином впливати на поведінку.

Тривожність впливає на мислення та пізнавальні функції пам'ять сприймання увагу, на процес навчання в цілому обумовлює поведінку дитини. Тривожність призводить до багатьох негативних наслідків, погіршує виконавську діяльність, а її дезорганізаційний вплив на діяльність набагато сильніший ніж позитивний мотиваційний вплив. У таких випадках, зниження тривожності у частини учнів становить актуальну проблему, успішно розв'язати її яку можна засобами попередження виникнення небажаного рівня тривожності або його корекції.

Процес формування тривожності має декілька етапів. На першому відбувається її зародження. Цей момент пов'язаний з формуванням динамічного опорного ядра з психічними процесів, у яких тривожність проявляється. Другий етап характеризується виявленням тривожності та її закріпленням у діяльності та поведінці. на третьому етапі сформоване новоутворення, стаючи рисою особистості - тривожністю, репродукує психічні стани, завдяки яким виникли.

Чинник, що впливають на форму тривожності: наявність страхів у батьків; тривожність у стосунках з дитиною, надмірне збереження її від небезпек та ізоляція від спілкування з однолітками; рання раціоналізація почуттів дитини, обумовлена надмірною прискіпливістю батьків або їх емоційним неприйняттям дітей; велика кількість заборон або повне надання свободи; відсутність можливості для ролівої ідентифікації з батьками тієї ж статі, переважно у хлопчиків; конфліктні стосунки між батьками; Розлучення батьків; психічні травми типу переляку, які загострюють вікову чутливість до тих або інших страхів; психічне “інфікування” страхами у процесі спілкування з однолітками і дорослими; авторитарний стиль батьківського виховання в родині; авторитарний стиль роботи педагога; перевантаження дитини навчання; завищені вимоги до дитини; постійне порівняння її з іншими ми та невідповідна негативна оцінка; висока тривожність оточуючих.

Ознаки шкільної тривожності у молодшому шкільному віці: низька працездатність та швидка втомлюваність, погане зосередження (концентрація); будь-яке завдання викликає надмірне занепокоєння; напруженість, скутість, часті розмови про напружені ситуації; скарги на страшний сні; поганий апетит; полохливість; засмучення; не може стримати сліз; страх нових справ, труднощів, невпевненість у собі, у своїх силах.

Мовлення – складна психічна функція, і розвиток його залежить від багатьох чинників. Велике значення мають психологічні особливості дитини, вона повинна чітко сприймати слова і звуки, запам'ятовувати і точно відтворювати їх.

Своєчасний і правильний мовленнєвий розвиток є необхідною умовою формування особистості дитини, знаряддям для пізнання навколишнього світу, оволодіння знаннями і нормами поведінки.

Відомо, що мовлення дитини розвивається у процесі спілкування з іншими. Тому важливо, щоб оточуючі говорили з дитиною правильно і керували формуванням всіх компонентів дитячого мовлення: звуковимови, лексики, граматичної будови.

Для формування правильної звуковимови необхідна повноцінна діяльність слухового і мовнорухового аналізаторів.

Сприймання мовленнєвих звуків не одразу доступне дитині. Звукові подразники надходять в кору головного мозку, там уточнюються і диференціюються. Тісний взаємозв'язок процесів сприймання і відтворення звуків сприяє становленню дитячого мовлення. В цей час не лише формується звуковимова, а й засвоюються слова різної складової структури.

Співставляючи свою вимову з вимовою оточуючих, дитина, хоча і в елементарній формі, засвоює операції порівняння, аналізу і синтезу.

Активне спілкування з оточуючими сприяє формуванню не лише лексичного запасу (дитина практично сприймає предмети, ознаки і дії з ними), а й граматичну будову мови.

Механізм мовлення складається з трьох принципово різних ланок: сприймання, відтворення та внутрішньомовленнєвої ланки.

В корі лівої півкулі є три центри мовлення: слуховий, зоровий і руховий. Слуховий центр, ще називається центром Верніке, забезпечує розуміння сказаних слів. При його ураженні людина втрачає здатність розрізняти, впізнавати слова, сказані вголос. Хоча по відношенню до всіх інших звукових сигналів може зберігати чудові слухові відчуття. При ураженні зорового центру людина не здатна читати, хоча її зір може зберігатися повністю. При ураженні рухового центру (центр Брока) людина не може вимовити ні слова, хоча розуміє слова, які чує, і зберігає здатність до крику і співу без слів.

Результати спостережень дозволили вченим зробити висновок про те, що ліва (домінантна) півкуля мозку людини відповідає за збереження зовнішніх оболонок слів: їх знакових і буквених форм, а також відповідної граматичної і абстрактної смислової інформації. У правій півкулі зберігається конкретна смислова (переважно образна) інформація про навколишній світ, а також ієрогліфи, що передають зміст окремих слів, образні жести (наприклад, мова глухонімих). Тому при ураженні лівої півкулі у людини знижується здатність до кодування і декодування лінгвістичних характеристик вербальних повідомлень, правої півкулі – невербальної образної інформації.

Оволодіння здатністю до мовленнєвого спілкування створює передумови для специфічно людських соціальних контактів, завдяки яким формуються та уточнюються уявлення дитини про оточуючу дійсність, удосконалюються форми її відображення.

Порушення мовлення у тій чи іншій мірі негативно впливають на весь психічний розвиток дитини, її діяльність, поведінку. Обмеженість у мовленнєвому спілкуванні негативно відображається на формуванні особистості дитини, може викликати особливості емоційно-вольової сфери, сприяти розвитку негативних якостей характеру. Таким чином, прослідковується тісна взаємозалежність між мовленнєвим та психічним розвитком.

На думку Р.С. Левіної, окремо мовленнєвого порушення не існує, воно завжди передбачається особливостями психіки конкретної людини. Значення порушення мовлення в розвитку і долі дитини залежить від природи дефекту, від його ступеня, а також від ставлення до нього.

Розуміння свого мовленнєвого дефекту, невдалі спроби позбутися, чи замаскувати його нерідко викликають психологічні особливості: сором'язливість, усамітненість, відчуття пригніченості, тривожність і постійні переживання за своє мовлення. Іноді навпаки, розгальмованість, показну розв'язність і різкість. Психологічні особливості таких дітей вивчали: Х. Лагузен, І.А. Сікорський, Г.Д. Неткачев, І.І. Тартаковський, Е.Фрешельс, Ф.Г. Штоккерт, Ю.А. Флоренська, М.С.Хватцев, М.К. Шеремет та інші. Робляться спроби докладніше вивчити психологічні особливості дітей з порушеннями мовлення з метою обґрунтування психолого-терапевтичної спрямованості логопедичної роботи (С.С.Ляпідевський, С.І. Павлова, М.К. Шеремет, М.В. Шкловський, Ю.Б. Некрасова, Г.І.Атушев, Л.З. Андропова, Е.М. Кулієв та інші).

Р.Є. Левіна, розглядаючи заїкання як мовленнєвий недорозвиток, бачить сутність його у домінуючому порушенні комунікативної функції мови. Мовленнєві труднощі, на думку Р.Є. Левіної, залежать від різних умов: з одного боку, від типу нервової діяльності, з іншого – від мовленнєвого середовища, від загального і мовленнєвого режимів.

Важливу роль у виникненні мовленнєвих порушень М.Є. Хватцев відводить соціально-психологічним причинам, розуміючи під ними різний несприятливий вплив оточуючого середовища. Наприклад, серед причин виникнення заїкання, можна виділити короткочасну, одномоментну, психічну травму (переляк, страх); довготривалу психічну травму, під якою розуміють неправильне виховання в сім'ї: нерівне виховання, хронічні конфліктні переживання, тривалі негативні емоції у вигляді стійкої психічної напруги; гостру важку психічну травму, сильні потрясіння, що викликають гостру афективну реакцію: стан жаху, надмірної радості.

Ще на початку ХХ ст. Т. Гелфнер і Е. Фрешельс підкреслювали, що основою заїкання є такий психічний стан, на основі якого виникає усвідомлення мовленнєвого розладу. Пізніше Ф. Штоккерт, Ю.А. Флоренська, М.Є. Хватцев, А.М. Смірнова, Н.А. Власова, Н.І. Жинкін та інші також відмічали негативний вплив фіксованості уваги на своєму дефекті [46].

Давиденков Н.С. зазначав, що одним з основних явищ, з яких виникає невротичний розлад, є відчуття власної неповноцінності, а чим більше хворий фіксує увагу на своєму хворобливому симптомі, тим, відповідно, цей симптом ще більше загострюється. Так утворюється так зване коло, з якого хворий ніяк не може вибратися: хворобливий симптом змушує хворого фіксувати на ньому свою увагу, внаслідок чого симптом посилюється і ще більше звертає на себе увагу хворого.

В молодшому шкільному віці, з початком розвитку писемного мовлення, збільшується навантаження на центральну нервову систему дитини. Будь-яке мовленнєве порушення в цей період проявляється найбільш сильно, а це підвищує певне емоційне навантаження, викликає тривогу. Внаслідок усвідомлення власного дефекту дитина відчуває занепокоєння, яке легко переходить у високу, часом стійку тривожність.

Для зменшення або запобігання дитячій тривожності доцільним є дотримання таких правил:

- Доручення для дитини з високою тривожністю мають відповідати її віку. Надто складні, непосильні завдання орієнтують на неуспіх, на зниження самооцінки, незадоволеність собою.
  - Підвищувати самооцінку. Будь-яку діяльність слід обґрунтовувати та мотивувати словами, що виражають впевненість у її успіху. Бажано поетапно формувати ієрархію завдань (починати з тих, які дитина виконує добре).
  - Не порівнювати успіхи дитини з успіхами інших. Важливі оптимістичні прогнози.
  - Не припускати ситуації змагання, публічного виступу дитини.
  - Дитяча тривожність часто спричинена невідомістю. Доцільно складати план під час виконання завдань.
  - Слід розвивати самостійність і впевненість. Для цього слід давати змогу творити, пропонуючи різноманітні ігри на розвиток уяви, творчі ігри за казками, малювання за задумом, ігри на розвиток мислення.
  - Ефективні вправи на релаксацію окремих м'язів і всього тіла, психогімнастика.
- Зменшити або усунути тривожність можна за допомогою:
- Малювання.
  - Лялькового театру.
  - Ігрової терапії.
  - Психологічних ігор.
  - Фізичних вправ.
  - Психологічних етюдів.
  - Читання художньої літератури.

Арт-терапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтва. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми,

використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона має змогу самостійно висловлювати свої почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища.

Малювання розвиває чуттєво-рухову координацію. Його перевага у (порівнянні з іншими видами діяльності) полягає в тому, що малювання потребує злагодженої участі багатьох психічних функцій.

Проективний малюнок може використовуватись як в індивідуальній формі, так і в груповій роботі. Основне завдання проективного малювання полягає у виявленні і розумінні проблем і переживань дітей, які важко вербалізуються. Керуючи тематикою малюнків, можна досягти переключення уваги дитини, концентрації її на конкретних значимих проблемах. Це особливо ефективно у дитячому віці при корекції тривожності страхів методом малюнкової терапії. Проективне малювання дозволяє діагностувати і коригувати проблеми у спілкуванні, емоційні розлади, тривожність і т.п. Теми малюнків вибираються так, щоб надати можливість дитині виразити графічно свої почуття чи думки. Метод дозволяє працювати з почуттями, які дитина, з тих чи інших причин, не усвідомлює. В цілому, очевидним є позитивний ефект від проведених корекційних ігрових занять. Не всі зі страхів усуваються однаково легко. Найкраще коригуються страхи, створені уявою дитини (транспорт, стихії, казкових персонажів). При страхах абстрактного характеру (наприклад, страх смерті) результати гірші. Треба зазначити, що страх казкових персонажів, хоч і усувається значно легше, ніж страх смерті, проте є похідним від останнього. Найменше піддаються корекційному впливові медичні та просторові страхи. Але найлегше усуваються страхи, пов'язані із завданням фізичної шкоди та зумовлені страхом смерті (за винятком власне страху смерті). Ці дві групи страхів близькі за змістом, і якщо прослідкувати їх філо- та онтогенетичне походження, то можна сказати, що усі вони ґрунтуються на страхові смерті. В моїй роботі при використанні арт-терапії майже на 50% вдалося подолати страхи, зумовлені дитячою уявою (страх темряви, казкових персонажів). Дещо поступається за результативністю робота зі страхами, пов'язаними із завданням фізичної шкоди (страх вогню, війни) ймовірно тому, що вони мають більш реальне підґрунтя. Серед страхів цієї групи найпомітніше змінилися показники страху стихії та транспорту.

Отже, використання даного ряду занять має позитивний вплив на емоційну сферу дитини в цілому, а також знижує рівень тривожності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення. Я сподіваюся, що використання даної методики матиме позитивне значення для розвитку практики навчально-корекційного процесу; допоможе педагогу у співпраці з психологом розвивати здібності, творчу і загальну працездатність учня, буде слугувати діагностичним інструментарієм, а також сприятиме гармонійному розвитку особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. Алферов А.Д. Психология развития школьников: Учебное пособие для высших учебных заведений. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 384 с.
3. Бернс Р. Развитие „Я- концепции“ и воспитания. – М.: Прогресс, 1986. – 264 с;
4. Бодалев А.А. Психология общения. – М.: Педагогика, 1996. – 256 с.
5. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонение. – М.: Педагогика, 1990. – 315 с.
6. Вайзман Н. Реабилитационная педагогика. – М.: Педагогика, 1996. – 96 с.
7. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
8. Виллюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. – М.: МГУ, 1976. – 142 с.
9. Вохмянин Г.И. Не подлежит оправданию. – М.: Педагогика. – 128 с.
10. Воронин Л.Г. Физиология высшей нервной деятельности и психология: Учебное пособие по факультативному курсу для учащихся X-XI кл. / Л.Г. Воронин, В.Н. Колбановский. – М.: Просвещение, 1984. – 270 с.

11. Возрастная и педагогическая психология: Учебник для студентов педагогических институтов / В.В. Давыдов, Т.В. Драгунова, Л.Б. Ительсон / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1979. – 288 с.
12. Гарбузов В.И. Нервные дети: Советы врача. – Л.: Медицина, 1990. – 176 с.
13. Гильбух Ю.З. Психодиагностика в школе. – М.: Знание, 1989. – 80 с.
14. Гончаренко Т. Заняття психолога з малятами. – К.: Шкільний світ, 2005. – 382с.
15. Давыденков С.Н. Неврозы. – Л.: Медицина, 1963. – 163 с.
16. Детская психология: Учебное пособие / Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько, А.Н. Белоус и др. – Минск: Университетское, 1988. – 399 с.

Верболович А.Л.,
практичний психолог НВК №7
м. Хмельницького

Використання у професійній діяльності педагога методів ейдетики як засобу формування позитивної навчальної мотивації здобувачів освіти

Навчальна діяльність є провідною діяльністю протягом періоду становлення та самовизначення особистості, і, як і будь-яка інша, вона активується, спрямовується та припиняється мотивацією, яка є її найважливішою складовою. Учитель повинен будувати навчальний процес таким чином, щоб учень отримував задоволення і робота була спрямована не на заучування, а на формування вмінь і навичок, не на експлуатацію інтелекту, а на його розвиток, що сприяє формуванню творчої компетенції дитини. Тому й постала необхідність упровадження технології, яка спрямована на навчання дітей використовувати ресурси уяви та пам'яті; допоможуть учителю в цьому не тільки традиційні, а й інноваційні технології та методики, однією з них є ейдетика.

Ключові слова: мотив, мотивація, класифікація мотивів, навчальна мотивація, ейдетика, мнемотехніка, ейдетизм, асоціація, методи ейдетики.

Всім відомо, що діти приходять в школу з бажанням вчитися. Варто лише згадати першокласників, які з нетерпінням очікують 1 вересня. Проте, досить часто ми спостерігаємо, що дитина втрачає інтерес до навчання. І в цьому варто звинувачувати не лише сім'ю, але й школу та її методи навчання. Що робити вчителю, щоб його урок був не тільки цікавим, а й результативним?

Сьогодні школа повинна формувати в учнів бажання й уміння вчитися, виховувати потреби і здатності до навчання впродовж усього життя. Саме від мотивації залежить переважна частина успіхів в навчанні, саме її становлення з початком навчання обумовлює подальший розвиток особистості як частини суспільства.

По суті жодна ефективна взаємодія з дитиною, підлітком чи юнаком не можлива без врахування особливостей його мотивації. Адже за однаковими діями школярів можуть стояти зовсім різні причини.

Зрозуміло, що навчальна мотивація формується не самостійно і залежить не лише від самого учня, але й в значній мірі – від вчителя. Саме вчитель, система його професійної діяльності є тим каталізатором, який спонукає учня до успішної навчальної діяльності.

Проте, перш ніж розглянути специфіку впливу вчителя на формування позитивної мотивації учіння, спробуємо проаналізувати суть мотивації, її види та особливості прояву в школярів на різних вікових етапах.

Актуалізація проблем мотиваційної сфери різними психологічними школами **Психоаналіз – первинний розробник категорії мотиву.**

З початком формування наукової психології на арену теоретичного дослідження вийшов відомий австрійський психіатр Зигмунд Фрейд, який, виходячи з аналізу психічних хвороб, зумів розробити свою, достатньо узгоджену теорію особистості, в якій суттєве місце приділялося розумінню причин поведінки.

Хоч сучасні критики можуть сказати, що З.Фрейд занадто багато уваги приділяв сексуальному аспекту як в патології, так в нормі життя людини, втім неможливо просто відмахнутися від кардинально нового підходу до людини і особистості в історії психології. Так, якщо відійти від проблеми первинності потягу, то можна побачити дуже чітку картину активації поведінки. З.Фрейд насамперед розглядав психіку як енергетичну систему, яка акумулює «напруження», в якості якого може виступати все, що під тиском механізмів захисту психіки вийшло у сферу несвідомого. Крім того, і усвідомлені потяги створюють «напруження», яке, сумуючись, активує людську поведінку. Внаслідок активних дій людина тим чи іншим чином зменшує напруження, отримуючи задоволення. Таким чином все підпорядковується принципу задоволення/незадоволення, де незадоволення – акумуляція напруження, а задоволення – його редукція. Тому мотиви не зводяться до простого задоволення потреб людини, а виступають як складний сукупний образ багатьох потягів і перепон на шляху їх реалізації.

Також великий інтерес являє собою теорія А. Адлера, учня, а в подальшому і опонента З. Фрейда. Він вважав, що в основі активації поведінки лежить не потяг до задоволення, а властиве кожній людині від народження почуття неповноцінності. Щоб подолати це почуття людина і діє, прагнучи досягти почуття власної гідності, і це почуття, на думку Адлера, є тим, на досягнення чого спрямована будь-яка поведінка [14, с.123-129].

Проблема мотиву в біхевіоризмі та необіхевіоризмі.

Біхевіоризм можна назвати самим об'єктивним напрямком в психології з тим лише застереженням, що багато категорій психології він взагалі не вважав за можливе вивчати. Тому й розробці категорії мотиву як внутрішнього чинника, що активує поведінку, не було надано достатньої уваги. Класична формула біхевіористів $S \rightarrow R$ не залишала місця для будь-якого визначення внутрішніх чинників діяльності. Активація поведінки досліджувалася виключно як похідна від подразників.

Проте, з розвитком конфлікту між біхевіоризмом і паралельними напрямками психології, відбулися зміни в основних поглядах «психології поведінки». На зміну класичним поглядам Уотсона прийшли підкріплені новими експериментами погляди необіхевіористів, яким все-таки довелося ввести у класичну формулу суто внутрішню детермінанту поведінки. Тому поведінка стала пояснюватися як реакція, що опосередкована як зовнішнім подразником, так і внутрішніми властивостями організму.

Трактування мотиву в гуманістичній психології.

В контексті «мотив і гуманістична психологія» насамперед спадає на думку А.Маслоу, як найвідоміший спеціаліст з ієрархії потреб. Гуманістична психологія, під впливом модного на той час екзистенціалізму, зверталася насамперед до здорових особистостей, і своєю первинною задачею бачила не пояснення психічних процесів, а розвиток особистості. Віапри отЩе один представник гуманістичного напрямку Г.У. Олпорт вважав, що доросла людина є функціонально автономною, незалежною від потреб організму, здебільшого свідомою, високоіндивідуальною. З цієї безумовно ідеалістичної точки зору він вважав, що мотиви у людини тільки свідомі, причини всіх дій їй зрозумілі, поведінка ретельно спланована, наслідки всіх дій ясні.

Погляди на мотив в когнітивній психології.

Когнітивний напрямок в психології може похвалитися самими складними теоріями, бо всі прибічники цієї школи спиралися на вивчення пізнавальних процесів психіки, і в трактуванні будь-якої категорії опирались на інтелект.

Без всякого сумніву первинним розробником поняття мотиву з точки зору когнітивного напрямку належить Л.Фестингеру. Саме його теорія когнітивного дисонансу стала відправною точкою багатьох досліджень активації поведінки. Під когнітивним дисонансом Фестингер розумів розходження між двома або більше когніціями, які становлять з себе будь-які знання або переконання у самому широкому розумінні цих понять.

Внутрішній світ людини, як вважали всі представники когнітивного напрямку, підпорядкований насамперед чітким законам логки, і при їх порушенні виникає

дисонанс, що переживається людиною як дискомфорт. Теорія когнітивного дисонансу дозволила в значній мірі пояснювати утворення та зміну мотивів складних видів діяльності.

Розробка категорії мотиву в вітчизняній психології.

Під тиском комуністичної влади вся радянська психологія була переважно зосереджена на вивченні пізнавальних процесів, тому практичних розробок стосовно мотивів в цій галузі майже не було. Виділити можна лише О.М.Леонт'єва, який визначає тільки механізми загального розвитку мотивації людини в її діяльності. За Леонт'євим мотив – опредмечена потреба, тому його утворення можливе тільки після визначення предмету задоволення потреби, яке в свою чергу може виникнути тільки внаслідок діяльності. До того ж він стверджує, що з розвитком образу світу, відображенням більшої кількості предметів, пізнанням їх розвиваються і потреби, а відповідно і мотиви. Ще для Леонт'єва характерний різкий поділ мотивів на біологічні і соціально детерміновані, при чому останнім він приділяє значно більше значення і вважає їх домінуючими у поведінці людини [13, с.141]

Погляди А.Н.Леонт'єва на активацію поведінки стосуються в першу чергу загальних уявлень про мотиви, про їх причини і особливості формування, однак не пояснюють механізму їх виникнення і функціонування.

Сутність понять «мотив» та «мотивація».

У сучасній психології термін «мотивація» являє собою більш широке поняття, ніж термін «мотив». Слово «мотивація» використовується у двоякому смислі: воно позначає систему чинників, що детермінують поведінку (сюди входять, зокрема, потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення), та характеристику процесу, що стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні.

Мотивацію, таким чином, можна визначити як сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її початок, спрямованість і активність.

Уявлення про мотивацію виникає при спробі пояснення, а не опису поведінки. Це – пошук відповідей на питання типу «чому?», «навіщо?», «з якою метою?», «який сенс?».

Мотив, на відміну від мотивації, – це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є її стійкою особистісною властивістю, що зсередини спонукає до певних дій [8, с.218].

З усіх можливих психологічних чинників, що визначають поведінку людини, найбільш важливою є поняття **потреби**. Її викликає стан потреби людини або тварини у певних умовах, яких їм бракує для нормального існування і розвитку. Потреба як стан особистості завжди пов'язана з наявністю в людини почуття незадоволеності, тобто з дефіцитом того, що потрібно організму (особистості).

Друге після потреби зі своїм мотиваційним значенням – поняття мети. **Метою** називають той безпосередньо усвідомлюваний результат, на який у даний момент спрямована дія, пов'язана з діяльністю, що задовольняє актуалізовану потребу. Психологічно метою є той мотиваційно-спонукальний зміст свідомості, що сприймається людиною як безпосередній і найближчий очікуваний результат її діяльності.

Розглянуті мотиваційні утворення – мотиви, потреби і цілі – основні складові мотиваційної сфери людини. Крім мотивів, потреб і цілей, як спонукачі людської поведінки розглядаються також інтереси, завдання, бажання і наміри. Хоча вони і входять у систему мотиваційних чинників, беруть участь у мотивації поведінки, проте виконують в ній не стільки спонукальну, скільки інструментальну роль.

Класифікація мотивів

Зазвичай, людину до діяльності спонукає не один, а кілька мотивів. Кожен із них має різну спонукальну силу. Одні мотиви досить часто актуалізуються і чинять істотний вплив на діяльність людини, інші діють лише при певних обставинах. Розглянемо декілька мотивів, які мають найбільше значення для людини.

Мотив самоствердження. Мотив самоствердження (прагнення утвердити себе в соціумі) пов'язаний з почуттям власної гідності, честолюбством, самолюбством. Людина намагається довести навколишнім, що вона чогось варта, прагне здобути певний статус у суспільстві, хоче, щоб її поважали та цінували. Прагнення до самоствердження, до підвищення свого формального й неформального статусу, до позитивної оцінки своєї

особистості – істотний мотиваційний чинник, який спонукає людину інтенсивно працювати й розвиватися.

Мотив ідентифікації з іншою людиною. Полягає у прагненні бути схожим на героя, кумира, авторитетну особистість (батька, вчителя тощо), є особливо актуальним для дітей і молоді, які намагаються наслідувати інших людей у своїх діях. Ідентифікація з іншою людиною (прагнення бути схожим на неї) зумовлює підвищення енергетичного потенціалу індивіда завдяки символічному «запозиченню» енергії в кумира: з'являються сили, натхнення, бажання працювати і діяти так, як робив це герой (кумир, батько та ін.).

Мотив влади. Мотив влади – прагнення суб'єкта впливати на людей, прагнення зайняти «керівну позицію» у групі (колективі), намагання керувати людьми, визначати і регламентувати їхню діяльність. Дії багатьох людей (наприклад, керівників різних рангів) спонукає мотив влади. Прагнення панувати над іншими людьми й керувати ними – мотив, який спонукає їх долати значні труднощі в діяльності, докладати величезних зусиль у роботі.

Якщо влада в ієрархії мотивів посідає провідне місце, то людина схильна багато працювати не задля саморозвитку або задоволення своїх пізнавальних потреб, а задля здобуття впливу на людей чи колектив.

Процесуально-змістові мотиви. Процесуально-змістові мотиви – це спонукання до активності через зміст і процес діяльності, а не за допомогою зовнішніх чинників (людину приваблює ця діяльність сама по собі, подобається її виконувати, виявляти інтелектуальну чи фізичну активність, цікавить зміст того, що вона робить).

Мотив саморозвитку. Прагнення до саморозвитку, самовдосконалення – важливий мотив, який спонукає нас багато працювати і розвиватися. Розвиток наявний тоді, коли наступний крок уперед дає відчуття сильнішої радості, внутрішнього задоволення, ніж попередні здобутки й перемоги, які стали чимось звичним і навіть набридли нам.

Мотив досягнення. Мотив досягнення – це прагнення досягти високих результатів і майстерності в діяльності. Мотивація досягнення виявляється у виборі складних завдань і намаганні їх виконати. Успіхи в будь-якій діяльності (у навчанні, спорті, професійній діяльності) залежать не лише від здібностей, навичок, знань, а й від мотивації досягнення, тобто від прагнення досягти високих результатів у діяльності.

Просоціальні (суспільно значущі) мотиви. До цієї групи належать мотиви, пов'язані з усвідомленням суспільного значення діяльності, з почуттям обов'язку, відповідальності перед групою або суспільством загалом. У разі впливу суспільно значущих мотивів наявна ідентифікація (отождоження) індивіда з групою. Людина не лише вважає себе членом соціальної групи, не тільки отождожується з нею, а й переймається її проблемами, інтересами, цілями тощо.

Мотив афіліації. Афіліація – це прагнення до встановлення або підтримання стосунків з іншими людьми, прагнення до контакту і спілкування з ними. Сутність афіліації полягає в самоцінності спілкування. Метою афіліативного спілкування може бути прагнення здобути любов партнера у спілкуванні (або принаймні симпатію). Індивідум, однак, може спілкуватися й тому, що намагається залагодити свої справи, встановити корисні контакти з потрібними людьми. У такому разі до спілкування спонукають інші мотиви, воно є засобом задоволення інших потреб особистості й тому не має стосунку до афіліативної мотивації.

Негативна мотивація (мотив уникнення неприємностей і покарання). Негативна мотивація – спонукання, зумовлені усвідомленням можливих неприємностей, незручностей, покарань, які можливі в разі невиконання діяльності. У разі дії негативної мотивації індивід удається до певної діяльності тільки через прагнення уникнути негативних санкцій (покарань), які можуть застосувати до нього. Основною хибю негативних санкцій (особливо покарання) є короткочасність впливу: покарання стимулює до діяльності (або стримує від небажаних учинків) лише за реальної його загрози. Коли загроза покарання зникає або зводиться до мінімуму, то негативна мотивація втрачає спонукальну силу [9, с.392].

Проте мотиви можна характеризувати не тільки кількісно, а й якісно. У цьому плані за звичай виділяють внутрішні і зовнішні мотиви. При чому мова йде про відношення мотиву до змісту діяльності. Якщо для особистості має значення діяльність сама по собі, наприклад, задовольняється пізнавальна потреба в процесі навчання, то говорять про внутрішню мотивацію. Якщо ж значення мають інші потреби, наприклад, соціального престижу, заробітної плати і т.д., то говорять про зовнішній мотив.

Зовнішня мотивація заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції, які або спрямовують, або гальмують поведінку людини.

Внутрішня мотивація сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості.

Самі зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнень) і негативними (мотиви захисту, уникнення). Очевидним є, що зовнішні позитивні мотиви більш ефективні, ніж зовнішні негативні, якщо навіть по силі вони є рівними.

Проте, більш продуктивним, на думку деяких авторів, є підхід, який оснований на виділенні позитивних, за своєю суттю мотивів і негативних.

А зараз більш детально розглянемо мотиваційну сферу навчальної діяльності учнів. Навчальна діяльність є спрямованою, вона ставить своєю ціллю засвоєння узагальнених способів дії в сфері наукових понять.

Відповідно до цього навчальна діяльність повинна розпочинатися, регулюватися та зупинятися відповідними мотивами.

Умови, що впливають на формування навчальної мотивації:

1) зміст навчального матеріалу – структурований, зрозумілий, оптимальний за рівнем складності, пов'язаний із життям тощо;

2) організація навчальної діяльності:

- спосіб розкриття навчального матеріалу – творчий, через розкриття суті предмета, що вивчається;

- співвідношення між мотивом і метою. Мета, поставлена вчителем, повинна стати метою учня. Для перетворення мети на мотиві-циклі велике значення має усвідомлення учнем своїх успіхів, просування вперед;

- колективні форми учбової діяльності;

- проблемне навчання, використання проблемних завдань.

3) оцінка учбової діяльності (караюча, підтримуюча);

4) стиль педагогічної діяльності вчителя;

5) індивідуальні властивості особистості.

Повноцінна навчальна мотивація повинна включати і пізнавальні мотиви, і широкі соціальні мотиви учіння, і мотиви досягнення. Саме поєднання декількох потреб дозволяє особистості включитися в учбовий процес як суб'єкту діяльності, що виражається у свідомому формуванні її намірів і цілей [9, с.362].

Причинами зниження навчальної мотивації здобувачів освіти можуть бути:

1) особливості розвитку учнів:

- вікові (наприклад, у підлітків спостерігається «гормональний вибух» і нечітко сформоване відчуття майбутнього);

- статеві;

- індивідуальні;

2) негативне (байдуже) ставлення учня до вчителя;

3) негативне (байдуже) ставлення вчителя до учня;

4) брак особистості значущості предмета;

5) непродуктивність учбової діяльності;

6) нерозуміння (неприйняття) мети учіння;

7) страх перед школою.

Оскільки трактування мотивів навчальної діяльності носить в роботах психологів дуже широке значення, бо під мотивами діяльності взагалі різними психологами, навіть прибічниками «одних шкіл», розуміються достатньо різні речі. Це і мотиви як потреби, потяги, спонукання, схильності(Х. Хекхаузен); і як психічні процеси, стани, властивості особистості (К.К. Платонов); і як предмети зовнішнього світу (А.М. Леонтьев); і як наміри,

уявлення, ідеї, почуття, переживання (Л.І. Божович). Тому розумно буде визначити мотиви навчальної діяльності як всі фактори, що обумовлюють прояви навчальної активності (Є.П.І лын), або як спрямованість учня на різні сторони навчальної діяльності (А.К. Маркова).

Як підвищити інтерес до свого уроку?

- ▶ *Ігрові завдання.*
- ▶ *Робота в парах.*
- ▶ *Наочність (сучасна).*
- ▶ *Комп'ютерні уроки.*
- ▶ *Роздаткові картки.*
- ▶ *Участь в олімпіадах (МАН).*
- ▶ *Проектна діяльність.*
- ▶ *Позакласні та позашкільні заходи.*
- ▶ *Гуманне ставлення до всіх учнів.*
- ▶ *Способи педагогічної підтримки.*
- ▶ *Психологічна самоорганізація вчителя.*

Умови, що викликають інтерес школяра до навчальної діяльності

- ▶ Спосіб розкриття навчального матеріалу.
- ▶ Організація роботи над предметом малими групами.
- ▶ Відношення між мотивом і метою.
- ▶ Проблемність навчання.
- ▶ Зміст навчання.
- ▶ Колективні форми роботи.

Фактори, що сприяють формуванню внутрішньої мотивації навчальної діяльності:

- ▶ Позитивний емоційний настрій.
- ▶ Вивчення мотиваційної сфери учнів, її кореляція.
- ▶ Ситуація успіху.
- ▶ Наявність свободи вибору.
- ▶ Сформованість загальнонавчальних умінь і навичок.
- ▶ Диференціація, індивідуалізація, опора на типологічні особливості учнів.
- ▶ Використання різноманітних прийомів і методів інноваційних технологій (метод-проектів, дослідницько-пошукових та інших).
  - ▶ Організація ігрової діяльності та колективної діяльності на уроках.
  - ▶ Формування мотивації на кожному етапі уроку [8, с.146].

Як було сказано раніше, однією з умов формування навчальної мотивації та успішної адаптації у суспільстві є успіх в навчальній діяльності. Саме успіх є джерелом внутрішніх сил дитини, народжуючим енергію для подолання труднощів. Діти відчувають впевненість в собі та внутрішнє задоволення.

Як казав англійський публіцист Джон Рескін «Для того, щоб люди знаходили щастя в своїй роботі, необхідно три умови: робота повинна бути їм під силу, вона не повинна бути виснажливою і її обов'язково повинен супроводжувати успіх». Тому мою увагу і привернуло питання впровадження в педагогічну діяльність методів ейдетики, оскільки саме вони пропонують новий підхід до освітніх і виховних технологій, дають змогу кожному учневі легко та із задоволенням здобувати знання в будь-якому віці, відчуваючи задоволення від реалізації своїх здібностей, конкуруючи лише із собою вчорашнім і завжди вигравши в цьому змаганні.

Сьогодення вимагає від людини запам'ятовування великої кількості інформації, і робити це треба швидко і на тривалий час. Учителі, працюючи з дітьми, в основному спираються на механічну пам'ять та логічне мислення, але в міру певних особливостей не кожна дитина може похвалитися своїми феноменальними можливостями. Тоді виникає питання: «Що ж робити таким школярам? Виявляється, вихід є. Допоможе нам в цьому інноваційна технологія «ейдетика». Для неї не існує нездібних учнів. Науково доведено, що 40% людей планети є активними ейдетиками, а 60% – латентними.

Ейдотехніка – не чергове новомодне породження XXI століття. Традиції ейдетики своїм корінням сягають в епоху античності. Давні греки вважали, що людина думає, мислить ейдосами – образами. В її розумі, як на восковій табличці, виникають відбитки – образи того, про що вона думає, говорить, і в такому вигляді утримується в пам'яті. Величезна цікавість до ейдетики спостерігалася в Західній Європі 20-40-х років XX століття. Особливо активно даний напрям розвивався в Німеччині. Методи навчання, які пропонує ейдетика, спираються на образне мислення дитини та відповідають законам природи. Вперше термін «ейдетика» був озвучений німецьким психологом Е. Йеншем, а поширення і глибокого вивчення набув у дослідженнях видатного психолога О. Р. Лурії, який поділив методику запам'ятовування на два основних напрямки: мнемотехніка та ейдетика. Великий вклад у розвиток науки ейдетики належить талановитому та креативному викладачу, доктору педагогічних наук І. Ю. Матюгіну, який у 90-х роках XX століття з групою дослідників вивчив накопичений людством досвід ефективного запам'ятовування і розробив 27 методів образного розвитку уваги та пам'яті. У нашій вітчизняній освіті про ейдетику всерйоз заговорили не так давно, і в основному завдячуючи Є. В. Антошуку, керівнику «Української Школи Ейдетики», де кожен може навчитися в ігровій формі запам'ятовувати слова (у тому числі й іноземні), цифри, обличчя, імена, вірші, великі тексти [1, с.23].

Ейдетика – це вчення про пам'ять, засноване на образних враженнях, дозволяє утримувати і відтворювати запам'ятовані образи або явища. Ейдос (в перекладі з грецької «eidos») – образ, картина, зовнішній вигляд, ідея.

Ейдетизм – психічне явище, сутність якого полягає у здатності відтворювати яскравий наочний образ через тривалий час. Характерною для ейдетизму є емоційна забарвленість образів. Ейдетична пам'ять – довготривала пам'ять, яка за природою своєю є візуальною. Ейдетичний образ – залишкове збудження аналізатора. Наочний образ, відрізняється від звичайних тим, що людина ніби продовжує сприймати предмет за його відсутності.

Ейдотехніка – технологія, яка дозволяє обробляти, зберігати та відтворювати велику кількість інформації шляхом застосування найбільш ефективних та перевірених протягом багатьох років прийомів запам'ятовування, заснованих на максимальному використанні образного типу інформації.

Мнемотехніка – це спеціально розроблені прийоми і способи, які полегшують запам'ятовування окремих видів інформації. Головним принципом мнемотехніки є заміна абстрактних об'єктів поняттями, які мають візуальне, аудіальне чи чуттєве уявлення, поєднання об'єктів із інформацією, яка вже відома (побудова асоціацій).

Асоціація – це зв'язок між окремими фактами, подіями, предметами або явищами, відображеними у свідомості людини і закріпленими в його пам'яті. Асоціативне сприйняття і мислення людини призводять до того, що поява одного елемента, в певних умовах, викликає образ іншого, пов'язаного з ним.

Ейдос-конспект – це роздуми, породжені образністю тексту, які супроводжуються створенням власних образів на основі цитат твору.

Основна формула, що відображає суть методів ейдетики: *уява+позитивні емоції = засвоєна інформація.*

Безумовними перевагами методів ейдетики є:

- сприйнятливості і доступності;
- незалежності від спеціального обладнання;
- використання прийомів, які сприймаються учнем як гра;
- можливість застосування в різних галузях;
- дитина навчається радісно;
- зменшується час для виконання домашніх завдань;
- підвищується ефективність і успішність [17, с. 12].

Пропоную ознайомитись з найпоширенішими методами ейдетики.

Метод оживлення. Ґрунтується на розвитку природних можливостей людини до фантазування. За допомогою цього методу людина вчиться швидко створювати

уявні картинки текстів, історичних подій, побутові, живі картини правил, таблиць. Вона ніби стає співучасником тих подій, про які йдеться.

Метод послідовних асоціацій. Базується на умінні швидко створювати асоціації на кожну одиницю інформації та будувати з них серію зв'язаних між собою послідовних асоціацій з першого слова до останнього. Вони повинні бути незвичайні (кумедні), у русі (діяти); має створюватись уявна картинка.

Метод фонетичних асоціацій. Тобто знаходження співзвучних асоціацій до слів. Цим методом користуються, коли треба запам'ятати слова, прізвища, імена та по батькові людей (особливо іноземні), терміни, які важко вимовляти.

Метод входження. Сама назва підказує дію – увійти всередину картини, розповіді, фільму, будь-якого сюжету, перетворити його своєю фантазією.

Метод образних гачків. Ґрунтується на тому, що інформацію треба ніби «повісити» на об'єкти малюнка, а потім її зняти. Пригадується спочатку сам малюнок, потім прив'язана до нього інформація. Тобто малюнок у такому випадку виконує роль гачка на вішаку нашої пам'яті.

Метод Цицерона. Прийшов до нас із Давньої Греції. Поет Симонід тренував свою пам'ять, розкладаючи інформацію у добре знайомій йому кімнаті. Потім достатньо було згадати кімнату, щоб потрібна інформація виникла перед очима.

Метод графічних імпровізацій. Графічні імпровізації можна робити з цифр, букв, значків (залежно від того, що потрібно запам'ятати), довільних ліній у різному напрямку, у яких потім можна побачити певний малюнок.

Метод піктограм. Піктограми найперше письмо у світі, в якому, замість слів використовувалися малюнки. Проте не до кожного слова можна відразу намалювати піктограми, цьому теж потрібно вчитися.

Наприклад: 1. Малювати прості слова (іменники).

2. Замальовувати прикметники, дієслова та інші частини мови.

Метод аббревіатур

Це метод зручного скорочення слів, який є елементом скорочитання. Слово треба скорочувати таким чином, щоб за деякими буквами можна було здогадатися про його значення. найкраще застосовувати для вивчення правил, тематичних визначень тощо.

Наприклад:

Садок вишневий коло хати.
Хрущі над вишнями гудуть.

С-ок виш-й к-о х-и.
Хр-і н-д в-ми гу-ть.

Метод опорно-буквених піктограм

Кожне слово у вірші чи тексті, який потрібно запам'ятати, треба скоротити так, щоб у самому малюнку-піктограмі можна було побачити букву, з якої починається слово.

*Наприклад:
Небо хмуриється часто,
потемніла ріка.
Щоб дощами упасти,
плине хмара важка.*

Комбіновані методи. Усі ми в житті користуємося комбінованими методами запам'ятовування. Поділ методів досить умовний. З методичної точки зору, штучний розподіл на численні методи обґрунтований, уся світова педагогіка на цьому базується, але на практиці їх треба комбінувати. Різноманітні комбінації може бути безліч. Чим успішніше учні навчаються це робити, тим кращим буде результат. На основі отриманих знань у кожної дитини формується власний метод. І він працює найкраще, він є найзручнішим [4, с.42].

Використання у професійній діяльності педагога методів ейдетики дає змогу сформулювати позитивну навчальну мотивацію в здобувачів освіти, створити навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно. Це в свою чергу сприяє розвитку світогляду, логічного мислення, виявляє і реалізує індивідуальні можливості дитини. При цьому навчально-виховний процес організовується так, що учні шукають зв'язок між новими та вже отриманими знаннями; мають змогу зробити «відкриття», формують свої власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів, навчаються співробітництву. Таким чином, здійснюється особистісно-орієнтований підхід до навчання дітей.

Отже, метод ейдетики підвищує рівень навчальної мотивації, розширює творчі можливості учнів, формує вміння ефективно і самостійно навчатися, підвищує самооцінку завдяки результативності в навчанні, пробуджує цікавість та допитливість, створює психологічний комфорт.

Список використаних джерел та літератури

1. Антощук Є.В. Швидка педагогічна допомога від «Української школи ейдетики». 8 уроків з техніки ефективного запам'ятовування будь-якої інформації. Вінниця, 2002. – 43с.
2. Антощук Є. В. Таємниці «Школи ейдетики» //Початкова освіта. – 2001. – № 42. С.7
3. Бесєдіна А. Вплив методів і завдань ейдетики на розвиток особистості учня // Рідна школа. – 2009. – № 2-3. – С. 61-62
4. Богосвятська А. Методи ейдетики на уроках словесності // Зарубіжна література. – 2011. – № 12. – С. 40-43
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №538 від 07.08.2013)
7. Заброцький М.М. Вікова психологія: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 1998. – 92с.
8. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – 304с.
9. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2000. – 446с.

10. Ковалев В.И. Мотивационная сфера личности как проявление совокупности общественных отношений// Психологический журнал. –1984. – Т.5,№4. –С.3-13.
11. Кузнецова О. М. Методи ейдетики на уроках //Розкажіть онуку. – 2006. – № 17-18. – С. 66-68
12. Кузнецова О.М. Як краще навчити дитину за допомогою методів ейдетики //Розкажіть онуку. – 2007. – № 4. – С. 57- 62
13. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. – М.: Педагогика, 1971. –186с.
14. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 416 с.
15. Семенюк Н. Використання методу опорно-буквених піктограм //Початкова освіта. – 2008. – № 2. – С.7 -10
16. Сергеенкова О.П. Педагогічна психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.
17. Сняжкова О. Вдосконалення орфографічної грамотності засобами ейдетики //Початкова освіта. – 2008. – № 2. – С. 11-12
18. Українська мова:підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою/ А.А.Ворон, В.А.Солопенко. – К.:Видавничий дім «Освіта», 2013. – 240с.

Веселовська А.В.,
музичний керівник ЗДО № 18
Кам'янець – Подільського

Роль музикотерапії в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Музика – найефективніший засіб розвитку емоцій людини.

На перцептивному рівні вона, володіє детермінуючою силою: доступність її звукови х засобів для масового сприйняття, та широта зіткнення з духовним життям особистості і.[5.ст1]

Вплив музики, сприяє формуванню духовно багаті та соціально активної особистості. Це джерело радості та нахнення, а також має ефективні терапевтичнолікувальні в ластивості. Тому ми зустрічаємо дедалі частіше у засобах масової інформації, у роботах науковців, повсякденному житті вислів «музико- терапія».

Термін терапія музикою, греколатинського походження і в перекладі це «лікування музикою», а от використання музики з метою зцілення бере початок ще в доісторичну добу. Музика – є природною частинкою життя. По всьому світу батьки використовують ритми, тони та пісні, щоб заспокоїти чи підбадьорити своїх дітей. Звуки впливають на настрій і можуть бути грайливими або спокійними, насторожуючими або святковими. Таким чином, музика впливає на емоційний та соціальний розвиток. В музичній терапії використовуються унікальні якості , та елементи музичного ритму, мелодії та гармонії, щоб зацікавити дитину або групу дітей.[3.ст 25]

Будьякі порушення, будучи переважаючим дефектом, без потрібної корекції впливають на психічні функції і мову. Саме в ранньому дитинстві виникають перші музичні здібності: почуття ритму ,слухання. Стаючи старшими діти вчать слухати невеликі твори і радіти та виражати свої емоції : радісний, спокійний, доброзичливий настрій, залеж но від прослуханого твору

Коли педагог формує музичне сприйняття, його завданням є формувати здібність прислухатися до мелодії, слів пісні й упізнавати її при повторному прослуховуванні.

Музика завжди поруч у житті дитини, вона супроводжує її з пренатального періоду. Володіє магічною силою - впливаючи на емоції, викликає різні настрої та почуття, є джерелом натхнення, заспокоює, заохочує, стимулює і спонукає до дії тому, що це різноманітна і багата сфера мистецтва, яка дозволяє дітям розвивати в собі музичні таланти.

Період дитинства - це час, коли дитина цікавиться світом і охоче бере участь у всіх формах музичної діяльності, тому заняття музикою повинні бути обов'язковим, повсякденним елементом інклюзивної освіти. Правильно розпланована музична освіта - крім розвитку основних музичних здібностей та навичок – має величезний вплив на загальний психофізичний розвиток дітей з особливими потребами.

Під час терапії музикою у дітей формуються сенсорні здібності. Музичні переживання, завжди є сенсорними, так як в музиці просту гармонію, складні обертони дитина сприймає своїми відчуттями.

Вслуховування, розпізнавання, відтворення звуку та його основних музичних якостей: висоти, тривалості, тембру, сили лежить в основі розвитку сенсорно музичних здібностей .

Музична терапевтична діяльність - це унікальна зустріч з музикою. Виконання завдань, належним чином відібраних для дитячих можливостей . Музична терапія - це форма психотерапії, в якій музика використовується як засіб стимулювання розвитку дитини і корекції її поведінки. Серед складових музики виділяємо мелодію, ритм, пульс, певний тембр звуків і ступінь їх гучності. Це мотиватор, який змушує дітей більш охоче піддаватися різним терапевтичним впливам. Така терапія - один з елементів комплексної терапії, метою якої є: напрям руху, розвиток концентрації уваги, пам'яті, уваги, розвиток просторово-часової орієнтації, психомоторна саморегуляція, придушення невротичних елементів тривожних станів, поліпшення емоційного стану.

Музична терапія ділиться на рецептивну (ненаправлену і спрямовану) і активну (музично-рухові, слухомовні вправи, імпровізації з голосом, рухом і ударом, пантоміма і психодрама). Емоційний вплив музики на мозок опосередковується такими факторами, як інтенсивність звуку, тембр і вібрація. З іншого боку, ритм, гармонія і мелодія надають музиці виразний сенс. Ритм є найбільш динамічним фактором в музиці - поряд з розміром і темпом він формує хід енергетичних зарядів і розрядів, що стимулює психомоторні функції. Хоча музика спочатку сприймається органом слуху, сама мелодія сприймається нейросенсорною організацією. Ми відчуваємо гармонійні елементи дихальної і циркуляційної організації, в той час як ритм відчуваються в основному в опорно-руховому апараті.

В процесі терапії потрібно ставити перед дитиною таке завдання, яке не перевищує її можливостей. Дитина часто відчуває занепокоєння, небажання і страх зробити запропоновану дію. Під час терапії відповідно підібране слово або жест заохочує дитину, сміливо зробити перший крок. Або якщо це необхідно дорослий допомагає виконати завдання. Дитина повинна отримати задоволення від своїх дій, усвідомити можливість виконання самостійно завдань, усвідомити те, що «я можу це зробити», буде віру в свою силу. Під час занять необхідно використовувати клавіатурний інструмент, класична гітара також буде зручна в роботі. Кімната де проходять заняття повинна бути обладнана інструментами Перкусії: молоточки, маркаси, бубни, барабани, трикутники, кубики, акустичні коробки, пластини, силовони та металофони.

Заняття з музикотерапії сприяють розвитку:

- Комунікативних навичок
- Соціальних навичок
- Самовираження
- Довіри
- Відчуття себе та сприйняття інших
- Емоційного благополуччя
- Психологічного благополуччя
- Грайливості, творчої спонтанності
- Навичок слухання
- Концентрації та навичок уваги
- Фізичні, сенсорні та пізнавальні навички

Музика – є носієм емоцій, без неї світ, в якому ми живемо, був би не цікавим і сірим. Оточуючи себе звуками, ми відчуваємо вплив музики. Коли цей ефект позитивний і

заспокійливий, це музична терапія. У процесі ранньої музичної терапії можна виділити п'ять основних етапів:

- початкова діагностика музичних терапевтичних потреб та можливостей для дитини (та його сім'ї),
- визначення терапевтичної програми,
- правильна терапевтична активність,
- відносна діагностика (залежно від потреб)
- подальша музична терапія дитини та її сім'ї.

Музика в інклюзивному середовищі стимулює почуття, залучає дітей на різних рівнях за своїми здібностями, і сприяє відчуттю спільноти, оскільки діти збираються разом через спільні пісні, рими, співи та кінестетичні заходи.

Список використаних джерел

1. Антонова-Турченко О. Дробот Л. Музична психотерапія: навч. посібн. Київ : ІЗМН, 1997. 260с.
2. Дробот О., Кривенко Ю. Музикотерапія як метод психокорекції активності осіб юнацького віку URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream>
3. Квітка Н.О. Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку. Київ : МОН, 2013. 82с. URL: <http://balakliya-irc.edu.kh.ua/>
4. Побережна Г. Педагогічний потенціал музикотерапії. *Мистецтво та освіта*. 2008. №2. С.9-12.
5. Субота М.В. Особливості музики та її сприймання як психологічна проблема, ст 9. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/47.pdf>

Вільчанська Н.Л.,
учитель англійської мови
Кам'янець-Подільської ЗОШ №16 І-ІІІ ступенів

Професійний розвиток сучасного педагога

У статті розкрито проблему професійного розвитку сучасного педагога як складової частини його творчої індивідуальності. Проаналізовано теоретичні основи наявних провідних сучасних підходів до організації професійного зростання педагогічних працівників, виокремлено суттєві складові професійного розвитку педагога.

Ключові слова: професійний розвиток, характеристики професійного розвитку, сучасні підходи, особистісно орієнтований підхід, андрагогічний підхід, компетентнісний підхід, рефлексія інноваційних дій.

*«Скільки б ти не жив,
усе життя потрібно вчитися».*
Сенека

Педагог, учитель, вихователь – довірена особа суспільства, якій вона ввіряє найдорожче і найцінніше – дітей, свою надію, своє майбутнє. Доля дітей в руках педагога, в його золотому серці, він має бути джерелом радісного пізнавального і морального зростання своїх вихованців. Жодна інша професія не ставить таких вимог до людини. Педагог зобов'язаний бути яскравою, неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури.

Тисячі професій народжуються і вмирають. Та серед вічних професій учительська посідає особливе місце: вона початок усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною.

Сьогодні освітні процеси в Україні відзначаються неординарністю, пошуком нових підходів до навчання і виховання дітей. Реформування освітньої галузі в першу чергу

залежить від підготовки спеціалістів, які б могли впроваджувати в практичну діяльність сучасні освітні технології, найкращі результати педагогічних досліджень.

Сучасні вимоги до діяльності педагога, його професійного розвитку зумовлені процесами модернізації освіти, впровадженням компетентнісної моделі освітньої діяльності, педагогіки партнерства, орієнтацією на нові стандарти й результати навчання, потребами автономії навчального закладу. Все це вимагає реалізації особистісно орієнтованої моделі професійного зростання педагога.

В організації підвищення кваліфікації педагогів головним є інтегративний підхід до побудови змісту освіти, формування цілісної системи загальноосвітніх та фахових знань, формування цілісної системи загальноосвітніх і фахових знань, перехід до принципово нових дидактичних теорій та технологій. З цією метою розробляються програми підвищення кваліфікації, запровадження яких забезпечується через курси загальної підготовки до атестації, тематичні, авторські, проблемні курси, інтенсивні тренінгові програми, вебіари, науково-практичні конференції.

Професійний розвиток педагогів – це неперервний процес. Не можна вважати розвиток педагога завершеним після його участі в роботі курсів підвищення кваліфікації або окремого методичного заходу. Ефективний професійний розвиток педагога можливий тільки за умови наступності в реалізації цієї мети під час курсів підвищення кваліфікації, методичної роботи на рівні міста, закладу освіти та самоосвіти педагога.

Мета професійного розвитку – підготовка і підтримка вчителів для того, щоб допомогти учням досягти високих стандартів навчання та розвитку. Активні методи навчання у професійному розвитку педагогів: метод рефлексії, портфоліо вчителя, професійна спільнота, написання публікацій.

В умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» важливого значення набуває інноваційна діяльність закладів освіти, яка системним експериментуванням, апробацією та застосуванням інновацій в освітньому процесі. Реалізація компетентнісного підходу в освіті веде до оновлення принципів формування змісту та методів навчання, переорієнтації з процесу на результат навчання.

Основні положення щодо професійного розвитку педагогів:

- Навчання – це процес, який триває впродовж усього життя, розвиток педагогів тісно пов'язаний із розвитком учнів.
- Розвиток уміння спостерігати, аналізувати наслідки та вплив використання різних методів, матеріалів; уміння здійснювати пристосування відповідно до індивідуальних особливостей учнів; уміння співвідносити свій досвід із досвідом колег.
- Сучасна школа має стати місцем особистого та фахового розвитку.
- Професійний розвиток педагогів тісно пов'язаний зі стосунками, що існують на рівні школи, між педагогом та директором, між педагогом та колегами, батьками.

Система неперервного підвищення кваліфікації вчителів забезпечує постійне збагачення працівників освіти надбаннями культури, науки та інноваційних технологій шляхом колективних та індивідуальних форм оволодіння знаннями, стимулює динаміку їхнього педагогічного мислення. Сьогодні педагоги досить широко використовують у своїй роботі різноманітні освітні інновації, що дає відповідний результат.

Результатом упровадження освітніх інновацій є: оновлення змісту освіти; докорінне переосмислення технологій навчання і виховання; створення умов для реалізації особистості; оновлення складових педагогічного процесу – мети, змісту, методів і засобів діяльності; вміння видобувати концептуальні засади педагогічних нововведень, які включають діагностику, прогнозування, корекцію і рефлексію інноваційних дій; створення нової системи управління навчальним закладом; зміна організаційної структури навчального закладу; підвищення рівня кваліфікації педагогів; створення атмосфери творчості та емоційного комфорту.

Новизна в практичній роботі педагога може проявлятися: у нестандартних підходах до вирішення навчально-виховних проблем; у розробці нових методів, форм, прийомів, засобів; в ефективному застосуванні досвіду в нових умовах; в удосконаленні модернізації відомого відповідно до нових завдань; у вмінні трансформувати методичні рекомендації, теоретичні положення в конкретні педагогічні дії.

Викликами для сучасних педагогів є: постійне ускладнення змісту освіти, гарантування високого рівня освітніх стандартів; безперервне оволодіння прогресивними технологіями навчання й виховання; вирішення складних професійно-педагогічних питань, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок; робота в єдиному інформаційному середовищі, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Щоб формувати вчителя важливо знати його побажання, нахили, сильні і слабкі сторони його професійної діяльності. А тому організація методичної роботи повинна здійснюватись на діагностичній основі, що дасть можливість об'єднати вчителів у варіативні об'єднання:

- молоді, малоосвічені вчителі, що стануть слухачами “Школи професійної адаптації”;
- вчителі, що мають достатній рівень фахової підготовки і візьмуть активну участь у роботі, теоретичних, психолого-педагогічних та семінарах-практикумах;
- досвідчені вчителі, що зможуть очолити методичні об'єднання, предметні кадри, творчі групи та лабораторії.

Останнім часом усе частіше в шкільній практиці використовують нетрадиційні форми методичної роботи, які спрямовані на максимальну активізацію практичної діяльності педагогів. Вони розширюють методичну роботу, роблять її динамічною, активнотворчою. Нарешті, більшість нетрадиційних форм методичної роботи носять інноваційний характер, у процесі їх використання впроваджують інтерактивні методики.

Аналіз науково-методичних джерел, діяльності та творчий пошук методистів і педагогічних колективів визначають номенклатуру нетрадиційних методичних технологій: фестиваль педагогічних ідей, методичну дискусію, методичний фестиваль; “педагогічну олімпіаду”, методичний аукціон, “мозковий штурм”, ярмарок педагогічної творчості та ідей; аналіз ситуацій, методичний ринг, педагогічний КВК, конкурс “Вчитель року”, ділову гру, рольову гру, педагогічний портрет творчого вчителя, дебати, панораму методичних знахідок, методичний міст, мікро групу, творчі салони, педагогічні салони, тренінги тощо.

Разом з тим в організаційній структурі методичної діяльності необхідно враховувати і інші форми роботи з кадрами – це роботу педради, де методична функція виступає не головною, а сукупною. Звичайно, що даний форум закінчується рішенням, а методичні висновки носять рекомендаційний характер. Разом з тим, педагогічна рада може виконувати і методичні завдання, і не використати її з даною метою було б не зовсім виправдано. Саме на такій раді, як вищому органі керівництва закладу освіти, проблеми підвищення майстерності вчителів (причому в тісному зв'язку з результатами навчально-виховного процесу) набувають значимості та результативності.

Ефективним засобом підвищення професійної майстерності вчителів стала атестація педагогічних кадрів. Вона здійснюється відповідно до перспективного та річних планів і чітко розроблених заходів. За результатами відвідування й аналізу уроків, проведення співбесід, анкетування, атестації визначаються конкретні рекомендації щодо піднесення професійної майстерності вчителя, підвищення його кваліфікації, змісту самоосвіти.

Таким чином, удосконалення та осучаснення змісту методичної роботи в школі допоможе уникнути формалізму в роботі з педагогами, забезпечить творчу ініціативу вчителя, удосконалення його професійної та фахової майстерності.

Одним з важливих завдань внутрішньошкільної методичної роботи є надання допомоги педагогам в удосконаленні їхніх навичок щодо раціональної організації самоосвітньої роботи. Самоосвіта — одна з індивідуальних форм методичної роботи — сприяє підвищенню фахової майстерності педагога. Сучасним вчителем можна стати лише тоді, коли весь між курсовий період буде направлений на безперервну самоосвіту. Виробити в учня потребу і вміння навчатися впродовж життя може тільки той, хто сам постійно навчається, вміє і бажає цього.

Концепція «Нової української школи» висунула нові задачі, рішення яких неможливо без розвитку основної форми організації навчального процесу – уроку. А

головна умова успішної професійної діяльності педагога – висока ефективність кожного уроку. В процесі підвищення ефективності діяльності вчителя самоаналіз уроку найбільш активно і безпосередньо впливає на остаточні результати навчально-виховного процесу, тому що він є одним з найголовніших способів управління якістю викладання, формує якість знань учнів та рівень їхньої вихованості. Від вміння здійснювати самоаналіз уроку залежить педагогічна майстерність вчителя, кінцевий результат його педагогічної праці.

Зусилля всіх освітян сьогодні спрямовано на удосконалення якості освіти, підвищення престижу професії вчителя. Ключовим питанням поліпшення якості освіти є впровадження ефективних змін у закладах загальної середньої освіти, реалізувати які може лише компетентний педагог, який готовий до впровадження нового, прагне постійно вдосконалюватися, працює над власним професійним розвитком.

Саме вчитель був і залишається ключовою особою у розв'язанні нагальних навчально-виховних завдань. Ціннісними установками його мають бути пріоритетність формування особистості учня, його розвиток, готовність до інноваційної діяльності, здатність до швидкої адаптації в сучасному мінливому соціумі. Тому у сучасній освітній ситуації необхідно посилити увагу до вчителя, створити належні умови для підвищення його кваліфікації, розвитку педагогічної майстерності.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрущенко В. Основні напрями оптимізації практики і освіти в сучасному українському соціумі. Вища освіта України. 2017. №4. С. 5-11.
2. Нова українська школа. URL: <http://mon.gov.ua/2016/12/05/konczepczija.pdf> (дата звернення: 20.04.2019).
3. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку вчителів: рух до концептуальної карти. Порівняльна професійна педагогіка. 2011. №1. С.97-106.
4. Сорочан Т.М. Методологія змін у системі післядипломної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2016. №4 (93). С.24-31.

Вітановська Ю.М.,

асистент вчителя

Кам'янець-Подільської ЗОШ №16 I-III ступенів

Ресурсна кімната як осередок для сенсорного розвитку дітей з особливими освітніми потребами

В статті розглянуто організаційні засади створення та функціонування ресурсної кімнати. Розкрито поняття ресурсна кімната, її призначення та використання у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: простір, ресурсна кімната, розвиток, зони, діти з особливими освітніми потребами.

Поняття «інклюзивний освітній простір» уперше згадується в меморандумі Міжнародної конференції «Освітня політика у напрямку інклюзивної освіти: міжнародний досвід і українські перспективи» (13-14 квітня 2006 року, м. Київ) як:

- можливий наслідок прийняття філософії інклюзивної освіти на рівні державної політики і закріплення її в законодавчих та нормативно-правових актах;
- розробки концепції і державної програми розвитку інклюзивної освіти;
- реорганізації всієї системи освіти в інклюзивну, починаючи з дошкільної й закінчуючи професійно-технічною

Відповідно до закону України П ро освіту (1, 19,20) інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами, для здобуття ними освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, в закладах освіти створюється інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку. Закон України Про освіту (ст.19) визначає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами.

У наукових публікаціях розглянуто сутність інклюзивного освітнього простору закладів освіти. О. Денисова, В. Понікарова трактують інклюзивний простір як:

- єдність місця, де відбувається процес інклюзії;
- безбар'єрність середовища, що наповнює простір;
- зміст, в якому реалізується мета і завдання інклюзивної освіти;

Визначено також принципи інклюзивного освітнього простору, що полягають у:

- соціалізаційній спрямованості освітнього процесу;
- індивідуалізації освітнього простору (організацію інклюзивного освітнього процесу з урахуванням особливостей і потреб кожного, хто навчається);
- інтегративності супроводу суб'єктів інклюзивного освітнього простору (результату узгодженої сумісної діяльності групи супроводу дитини);
- ціннісному і толерантному ставленні до суб'єктів навчально-виховного процесу, їх діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору.

Визначаючи підходи до оцінювання ефективності інклюзивного освітнього простору, дослідники приділяють увагу результатам взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів та компонентів, що його складають. Для цього використано в якості діагностичного інструментарію метод SWOT-аналізу з виявленням сильних і слабких сторін внутрішнього середовища, що визначає потенціал і можливості ефективної побудови інклюзивного освітнього простору та зовнішнього середовища, що включає аналіз можливостей і загроз, які слід враховувати як з точки зору укріплення, так і з позиції пошуку шляхів нівелювання негативного впливу й мінімізації можливих негативних наслідків (6, с. 31-39).

Наразі всі регіони України впроваджують інклюзивну освіту. Майже кожна четверта школа в Україні впроваджує інклюзивний принцип навчання з організацією ресурсних кімнат.

Ресурсна кімната – це окремий, спеціально облаштований клас для дітей з особливими освітніми потребами, де вони можуть навчатися за індивідуальним планом розвитку у супроводі корекційного педагога, а також додатковий інструмент для психологічної та фізичної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Мета створення ресурсної кімнати організувати процес навчання учнів з особливими освітніми потребами у закладі, у забезпеченні оптимальних умов для організації навчально-виховного, реабілітаційного процесів та реалізації завдань відповідно до постанови Кабміну України від 22 серпня 2018 р. №617 (Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів).

Завданням функціонування ресурсної кімнати є створення спеціально організованого освітнього простору, який дає змогу дитині з ООП реалізувати:

- своє право на освіту;
- максимально розкрити освітній і особистісний потенціал;
- подолати бар'єри соціалізації.

Навчання та перебування в ресурсній кімнаті базується на індивідуальних потребах учня з особливими освітніми потребами. Дає можливість займатися з корекційним педагогом та дефектологом, практичним психологом, вчителем лікувальної фізичної культури, іншими фахівцями. Розвивати життєві навички, вчитися, відпочивати, гратися тощо.

Мінімізувати психологічний дискомфорт при адаптації дітей з фізичними та розумовими відхиленнями до активного розвитку та навчання. Створити умови для корекційно-розвигкових занять для дітей, які знаходяться на інклюзивній та

індивідуальній формі навчання. Нові знання інструменти для їх реалізації тут отримують не тільки учні, а й їхні вчителі, для яких у ресурсній кімнаті передбачено все необхідне для того, щоб грамотно побудувати інклюзивний простір.

Основне призначення ресурсної кімнати – створення комфортного простору для організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами на основі застосування особистісно-орієнтованих методів. Вона має бути зручною та затишною, водночас максимально функціональною, спеціально облаштованим приміщенням призначеним для розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Створюючи ресурсну кімнату, необхідно звернути увагу на:

1) Предметно-просторове планування:

- кімната має бути достатньо просторою та незахаращеною зайвим обладнанням;

- слід уникати предметів, які можуть спричинити травмування;

2) освітлення та вентиляцію

3) санітарно-гігієнічні умови

4) зовнішньо-шумовий фон

В інклюзивно освітньому просторі, зручному для всіх і кожного, створені освітні зони, які обладнані меблями без гострих кутів, інтерактивною дошкою, комп'ютерною технікою та наповнені розвивальними іграми та іграшками, посібниками та матеріалами. Тому, меблі (столи, стільці, полиці з матеріалами) відповідають вимогам:

мобільність

- легко переміщуються у просторі групової кімнати (мають коліщата)

- мають різну форму для організації індивідуальної, парної, групової діяльності

дітей

- столи та стільці регульовані під зріст дитини

доступність у використанні

- відкриті полиці для матеріалів, що дозволяє всім дітям бачити й вибирати матеріали;

- місця, відведені для тих чи інших матеріалів, позначені відповідними картинками, піктограмами;

- матеріали розміщені на полицях у досяжності

доцільність у використанні

- призначенні для діяльності дітей;

- призначенні для зберігання матеріалів

безпечність

- матеріали з яких вони виготовлені відповідають санітарним нормам

- їх розташування дозволяє дітям вільно пересуватися по кімнаті.

Приміщення ресурсної кімнати може бути поділено за допомогою стаціонарної або мобільної перегородки на дві зони – навчально-пізнавальну та ігрову.

У навчально-пізнавальній зоні може здійснюватись процес навчання (корекції) дітей з особливими освітніми потребами. В ігровій зоні створюється простір, який сприяє покращенню психоемоційного стану дітей, зниженню у них тривожності, агресії, нервового збудження.

Усе оснащення ресурсної кімнати має відповідати основним потребам розвитку дитини.

Категорії:

- зона групової роботи та зустрічей;

- зона фізичного розвантаження;

- зона індивідуальної роботи та творчості;

- зона психологічного розвантаження.

У зоні групової роботи діти набувають комунікативні навички, вчать слухати один одного та висловлювати свої думки та почуття. Дуже важливо, щоб дитина сама розуміла, що вона відчуває і що їй зараз потрібно, тому обладнання цієї зони активно допомагає дитині налаштуватися на сприйняття себе та оточуючих.

Зона фізичного розвантаження потрібна для регулярної зміни діяльності дітей, тому що нерідко діти з ООП, мають занижену здатність концентрації уваги, тому дуже корисно переключатися на активні вправи, які стимулюють вестибулярну систему, тактильну систему, розвиває баланс та координацію.

У зоні індивідуальної роботи дитина набуває освітні навички. Не менш важливою виступає зона психологічного розвантаження, де відбуваються релаксаційні процеси. Заняття у відповідному напрямку допомагають дитині зняти напругу, випустити зайву енергію, щоб з новими силами продовжити навчання.

Для емоційного та психологічного розвантаження використовується пуф «Комфорт», м'який пуф «Лежень», обладнання для кінетичної терапії, пісочниця з під світлою, пісочниця для пісочної терапії.

Для розвитку моторики, рівноваги – сенсорна доріжка, гімнастична стінка, батут, кеглі. Для розвитку моторики, мислення, уваги, пам'яті – конструктор пластмасовий, дерев'яний, головоломка Піфагора, шнурівки, кубики геометричні «Океан», кубики прозорі з кольоровою діагоналлю. Для індивідуальної роботи дитини та демонстрування використовується магнітна дошка, картки «Пори року». Для забезпечення глибокого масажу стопи, тренування вестибулярного апарату використовується тактильна масажна доріжка килимок «Гофр», масажні коврики. Для розвитку мовного дихання використовується іграшка «Літаюча кулька», дитячий логопедичний тренажер «Доріжка для кульки». Для стимуляції сітківки ока, розвитку зорового сприйняття використовується тренажер з панорамними фігурними полями Амбліопанорама, макулостимулятор МКС-Ц.

У дітей з порушенням розвитку такі пізнавальні сфери, як зір, слух, тактильні відчуття, вестибулярний апарат, часто працюють розгалужено. Тому важливо, щоб у ресурсній кімнаті були зібрані стимулятори, які діють на всі сенсорні сфери дітей: зорові (світло і колір), слухові (звуки, музика), нюхові (легкі аромати), тактильні (іграшки, обладнання різні за структурою) відчуття.

Використання ресурсної кімнати дасть можливість підвищити ефективність освітнього процесу та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами на основі сенсорної стимуляції та емоційного розвантаження, допоможе гасити спалахи роздратування, невротичні стани та агресивну поведінку.

Список використаних джерел та літератури

1. Григоров Г. А. Методологічні підходи до дослідження освітнього простору. Грані: №9(101) 2013 с. 101-113
2. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. Витоки педагогічної майстерності. Вип. 12. 2013 с. 107-113
3. Лист МОН №1/9-348 від 25 червня 2020 року
4. Симаева И.Н. Инклюзивное образовательное пространство SWOT-анализ/ И.Н. Симаева, В.В.Хитрюк// Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. - 2014. Вып.5.-с.31-39
5. Цимбалару А.Д. Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу (Електронний ресурс) /А.Д. Цимбалару.- Режим доступу:<http://www/ime.edu-ua.net>

Вознюк Т.М.,
вихователь ЗДО №4 «Теремок»
м. Дунаївці

STREAM – освіта як інноваційний підхід до розвитку базових компетенцій дітей дошкільного віку

У статті висвітлено поняття - STREAM - освіти, як технологію формування та розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей дітей, обґрунтування та доцільність впровадження інновацій в навчально-виховний процес.

Ключові слова: STREAM – освіта, STREAM-лабораторія, інтеграційний підхід, інновація, компетентність, синтез, аналіз.

STREAM - освіта — це інтеграційний підхід до розвитку, виховання й навчання дітей, який інтегрує в собі завдання з формування в дітей загальних наукових уявлень про світ; ознайомлення їх з інформаційно- комунікаційними технологіями; розвиток умінь експериментувати, конструювати; навчання дітей основ опрацювання змісту тексту, грамоти, математики, а також різних видів мистецтва. У Базовому компоненті дошкільної освіти однією з ключових компетентностей виокремлено логіко-математичну, яка має продовження в освітньому процесі Нової української школи [3].

STREAM-освіта для дошкільнят суттєво відрізняється від традиційного комплексно-тематичного підходу в розподілі змісту освіти, адже досліджуваний об'єкт або явище діти розглядають не відокремлено, а в комплексі з іншими предметами, явищами, подіями. Це сприяє встановленню причинно-наслідкових взаємозв'язків між ними, інтеграції освітніх ліній, об'єднаних єдиною темою. Такий підхід відповідає й психічним особливостям дошкільнят, для яких характерне домінування процесів інтеграції (синтезу) над процесами диференціації (аналізу) [4].

Важливо з дошкільного дитинства зосередити увагу на розвитку продуктивного, критичного мислення дітей, формуванні в них цілісної картини світу, вміння досліджувати, моделювати, творити, і головне – спрямовувати свою діяльність на благо людей і природи. Саме на це націлена STREAM-освіта – новий інтеграційний підхід до розвитку, виховання й навчання дітей.

STREAM – освіта акронім слів:

Science – природничі науки;

Technology – технологія;

Reading + WRITING – читання + письмо, розуміння змісту тексту;

Engineering – інженерія;

Arts – мистецтво;

Mathematics – математика.

STREAM це – інтеграційний підхід до освіти, який передбачає формування уявлень та вмінь дітей у галузях природничих наук, технологій, читання та письма (опрацювання змісту тексту, його розуміння, підготовка руки до письма), інженерії, мистецтва, математики; акцентує увагу на вивчення точних наук, виховує культуру інженерного мислення [1].

Головна мета STREAM – освіти – це реалізація державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту»:

- Посилення розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях створення науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді й професійної компетентності науково педагогічних працівників.

У своїй роботі педагог повинен впроваджувати:

- Гнучкість у відборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб вихованців;

- Доцільні методи навчання та виховання;

- Компетентнісно орієнтовані форми та методи навчання;

- Інноваційні, ігрові технології навчання та виховання тощо;

- Інтерактивні методи навчання та виховання;

- Проблемні методики з розвитку критичного і системного мислення.

Важливе значення для STREAM – освіти має STREAM- лабораторія.

Що таке STREAM- лабораторія? Уточнимо, що термін лабораторія походить від лат. laboratorium – працюю. Будемо виходити з цього визначення як робочого, маючи на увазі, що в створеній дорослими лабораторії діти будуть дійсно «працювати» - проводити досліди.

STREAM-лабораторія – це новий елемент предметно- розвивального середовища ЗДО. Вона створюється для розвитку в дітей пізнавального інтересу, інтересу до

дослідницької діяльності і сприяє формуванню наукового світогляду. У той же час лабораторія – це база для специфічної діяльності дитини (робота в лабораторії припускає перетворення дітей у “науковців”, які проводять досліді, експерименти, спостереження). Під лабораторію можна використовувати звичайні підсобні приміщення. Бажано, щоб там були крани з водою і раковини, на дверях лабораторії вивішуються табличка з назвою та емблемою, які діти придумують разом з дорослим. Залежно від розміру приміщення в цій кімнаті можуть бути або тільки невеличкі столики, або столики зі стільчиками, розміщуються стелажі (полиці) для устаткування і матеріалів. На окремих полицях можна розставити скляні колби, пробірки, книги, енциклопедії, різні макети; на підвіконнях і поблизу них – ящики з рослинами для спостережень, декілька кімнатних рослин, влаштувати міні-город або міні-теплицю. Прикрасять стіни годинник, барометр, картини (пейзажі), панно з природних матеріалів. Штучних рослин в оформленні лабораторії слід уникати. Для проведення дослідів використовуються негодящі, зокрема пакувальні, матеріали різних розмірів і форми: стаканчики різного ступеня прозорості і кольору з-під морозива, йогуртів, сметани та інших молочних продуктів, коробки з-під тортів, пластмасові ложки для сипких матеріалів, палички, трубочки для коктейлів (нові), папір для фільтрування (типу промокальної або серветки), використовується також наявний спеціальний матеріал (глек, стаканчики для переливання води, циліндри тощо). З метою досліджень у лабораторії і на прогулянках знадобляться лупи, бажано мати мікроскопи (п'ять приладів на підгрупу), термометри (для вимірювання температури повітря і води), пісочний годинник, будильник, великі і маленькі магніти, магнітну дошку, міні-планетарій, миски та інші місткості різних розмірів, терези, лінійки, мотузки і шнури різної довжини для вимірювань, комплекти для ігор з водою, папір, фломастери тощо [3].

У лабораторії також можна розмістити “Шафу знахідок”. Видатний польський лікар і педагог Януш Корчак пропонував організувати “Шафу знахідок”. До цієї шафи діти (а краще, якщо це робитимуть і батьки групи) приносять і складають усе те незвичайне, що вони знаходять у довір'ї та що може бути цікавим для опису, порівняння, виховання спостережливості. Наприклад: красивий листочок, фантик, камінчик. Надалі відбувається обговорення знайдених предметів.

Отже, можна зробити висновок, що STREAM – освіта спрямована на всебічне глибоке дослідження світу, розвиток мислення і мовлення, сенсорної сфери, навчання дитини використовувати знання у повсякденні. Напрями взаємодіють, допомагають пізнавати довкілля в усій повноті, розглядати явища з різних сторін, шукати їх «плюси» і «мінуси», розмірковувати як збільшити переваги і зменшити недоліки.

Список використаних джерел та літератури

1. Крутій К.Л. Альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт». – Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020).
2. «Базовий компонент дошкільної освіти», редакція 2021 року
3. Крутій К., Грицишина Т. журнал «Дошкільне виховання» «STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерно мислення» 2016, № 1, с. 3
4. Стеценко І. журнал «Дошкільне виховання» «STREAM-освіта: техніка+мистецтво» 2016, № 12, с. 14

Войтович Г. І.,
старший викладач кафедри
педагогіки та психології ХОІППО

Нейропсихологічні та нейрофізіологічні засади навчання здобувачів/здобувачок освіти початкової школи

Ключові слова: нейропсихологія, нейрофізіологія, онтогенез розвитку, функціональні відмінності півкуль головного мозку,, компетенції, компетентності.

Метою Нової української школи є здійснення особистісно-орієнтованої освіти на основі принципу дитиноцентризму, що забезпечується через надання психолого-педагогічної допомоги дитині в становлення її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні. Особистісно орієнтований підхід поєднує виховання та освіту в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку дитини, підготовки її до життєтворчості, що ґрунтується на всебічному пізнанні особливостей дитини. Освітній процес не має бути навчений лише знаннями, які повинні засвоїти здобувачі освіти, а мають бути насичені розумінням (А. Леонтьєв).

Для здійснення мети важливими є такі завдання: розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини, що задані в ній від природи; максимально виявити, ініціювати, використати, «окультурити», індивідуальний (суб'єктивний) досвід дитини; допомогти дитині пізнати себе, свої сильні і слабкі сторони, свою природу; самовизначитись і самореалізуватись, а не формувати попередньо задані якості; сформувати в особистості дитини культуру життєдіяльності, яка здатна досягати мети, жити позитивним мисленням і позитивними емоціями.

Педагогічна взаємодія може бути ефективною лише у випадку, коли її учасники – в даному контексті педагог і здобувач/здобувачка освіти – є взаємочинними. Слід зазначити, що це актуально в будь-якому разі, коли йдеться про позицію дорослого по відношенню до дітей. Байдужість по відношенню до дитини, сліпота щодо її індивідуальних особливостей та запитів, ігнорування її внутрішнього світу, оцінки-ставлення, які вона дає вчителю, її позиція по відношенню до нього викривляють та паралізують результати взаємодії, які сприймаються вчителями як «педагогічні».

Саме тому сьогодні настільними книгами педагога мають бути гуманістична психологія (гуманне ставлення до особистості дитини.), дефектологія (усвідомлення проблем, їх причин, можливостей дитини з ООП), дитяча патопсихологія (усвідомлення, проблем, їх причин, можливостей дитини з ООП), нейрофізіологія (можливості дитини, на що необхідно спиратись у навчанні і вихованні), нейропсихологія (встановлення причин проблем дитини в навчанні та окреслення шляхів подолання труднощів).

Опановуючи нові освітні технології, на яких базується навчання в НУШ, педагоги на власному досвіді відчули важливість знань з нейропсихології. **Нейропсихологія** – галузь психології, що вивчає питання на межі психології та інших наук, насамперед, нейрофізіології, неврології, й досліджує мозкові механізми вищих психічних функцій, мислення, мови, сприйняття, уваги, уваги, пам'яті.

Основним творцем цієї науки вважається російський психолог **О.Р. Лурія**, який за результатами дослідження людей з пораненнями головного мозку під час II світової війни обґрунтував вчення про мозкову організацію вищих психічних функцій (ВПФ). Пізніше предметом дослідження нейропсихологів стали мозкові механізми ВПФ не тільки при патології, але й у нормі.

Як зазначають нейропсихологи, в основному формування організації психічних процесів в онтогенезі відбувається від стовбурових і підкоркових утворень до кори головного мозку (знизу вгору), від правої півкулі до лівої (справа наліво), від задніх відділів до передніх (ззаду наперед).

Розвиток тих чи інших характеристик психіки дитини з одного боку залежить від того чи достатньо зрілий і повноцінний відповідний мозковий субстрат, а з іншого – повинна бути затребуваність ззовні до постійного нарощування зрілості і сили того чи іншого психологічного чинника. Якщо така затребуваність відсутня – спостерігається спотворення і гальмування онтогенезу.

Дозрівання мозку – тривалий і нерівномірний по його зонах і рівнях відносно вікових етапів. Розвиток мозку відбувається шляхом нашарування і надбудови нових рівнів над старими (**Л.С. Виготський**). Старий рівень переходить у новий, існує в ньому, створюючи його базис.

Формування роботи мозку в онтогенезі проходить ряд етапів:

Перший етап (від внутрішньоутробного періоду до 2-3 років.

Закладається базис (перший функціональний блок мозку) для міжпівкульного забезпечення нейрофізіологічних, нейрогуморальних, сенсорно-вегетативних та

нейрохімічних асиметрій, що лежать в основі соматичного (тілесного), афективного (емоційного) і когнітивного (пізнавального) статусу дитини.

Другий етап (від 3 років до 7 років).

Закріплюється міжкульова асиметрія, формується переважаюча функція півкулі по мові, індивідуальному профілю (поєднання доміантної півкулі і провідної руки, ноги, ока, вуха), функціональна активність.

Третій етап (від 7 років до 12-15 років).

Відбувається с становлення міжпівкульної взаємодії. Формуються когнітивні стилі особистості і навчання. Це дозволяє дитині вибудовувати власні програми поведінки, ставити перед собою цілі, контролювати їх виконання, рефлексувати (рефлексія – самоаналіз, процес пізнання самого себе), довільно регулювати свою поведінку, емоції, мову.

Зрозуміло, що лише до семирічного віку через відсутність жорстких мозкових структур має величезний аутокорекційний потенціал. До дев'ятирічного віку за всіма нейробіологічними законами мозок завершує свій інтенсивний розвиток.

Розвиток структур і систем мозку строго підпорядкований базисним нейробіологічним закономірностям та аналізується в конкретних соціальних умовах. Формування психіки дитини безпосередньо пов'язане з темпами зростання і дозрівання головного мозку. Дитина народжується з масою мозку в 350 грамів, у сім місяців мозок подвоюється і становить 700 грамів, у два роки мозок потроєється і становить 1050 грамів, на шість років мозок становить 1280 грамів, у дорослої людини (для порівняння) маса мозку становить 1400 грамів. З усього зрозуміло, якими темпами збільшуються можливості дитини. Часткове відхилення або порушення в цьому процесі призводить до ускладнень в психічному розвитку та проблем у засвоєнні знань, вмій і навичок у шкільний період.

Навчання – це складна пізнавальна діяльність, яка здійснюється при взаємодії різних мозкових структур. Своєчасність освіти і повноцінність функціональних систем мають своєю психофізіологічною основою розвиток вищих психічних функцій, розвиток психічних форм діяльності дитини.

До моменту приходу дитини у школу у неї розвинена права півкуля, а ліва активізується лише до дев'яти років. У зв'язку з цим навчання у початковій школі має відбуватися природним для них правопівкульним способом – через творчість, образи, позитивні емоції, рух, простір, ритм, сенсорні відчуття. Якщо в школі прийнято сидіти спокійно, не рухатись, букви, цифри і числа вчити лінійно, читати і писати на площині, тобто лівопівкульним способом, то навчання дуже скоро перетворюється в натаскування і дресирування дитини, що неминуче призводить до зниження мотивації, стресів і неврозів.

У початковій школі у дитини добре розвинена лише «зовнішня» мова. Тому вона мислить в буквальному сенсі вголос. Читати і думати їй потрібно вголос до тих пір, поки не буде розвинена «внутрішня» мова. Переведення думок в писемну мову ще більш складний процес.

Зауважимо, що до школи приходять діти із сформованою міжкульовою асиметрією, яка ґрунтується на відмінностях у типах мислення. Часто в публікаціях читаємо характеристики півкуль, які зводяться до виділення логічного мислення (у лівій півкулі) та творчості (у правій півкулі). Але насправді обидві півкулі в рівній мірі беруть участь в творчому і логічному мисленні, здатні сприймати слова і образи, переробляти їх, але ці процеси протікають по різному.

В чому ж **функціональні відмінності лівої і правої півкулі**. **Ліва півкуля**: оперує поняттями, центри Верніке і Брока дозволяють розуміти мову і говорити; відбувається послідовна обробка вхідної інформації; дозволяє деталізувати і аналізувати інформацію, сприймати її локально, від загального до одиничного (девергентність); здійснювати розмежування часу на минуле, сьогодення та майбутнє; дозволяє сприймати і зчитувати карти і схеми; відповідає за запам'ятовування символів, цифр, імен, дат; дає розуміння сенсу; дозволяє сприймати реальність детально; визначає здібності до оптимістичного сприйняття навколишнього; відповідає за сприйняття ритму

музики; формує вербальний інтелект. **Права півкуля:** оперує цілісними конкретними образами; функція розуміння мови сформована недостатньо; здійснює паралельну обробку даних; визначає здатність до синтезу, розгляду інформації від одиничного до загального (конвергентність); дає сприйняття моменту «тут і зараз»; дає змогу оцінити конкретний простір; бере участь у запам'ятовуванні образів і подій; дає розуміти емоційні реакції; здійснює цілісне сприйняття світу; відповідає за визначення мелодії; відповідає за невербальний інтелект.

Знати нейропсихологію корисно педагогам і батькам. Вона відповідає на дуже важливе запитання: дитина не хоче чи не може? Адже причини багатьох труднощів у навчанні чи спілкуванні з однолітками зовсім не у вихованні чи манерах школяра, а в особливостях функціонування його мозку. Нейропсихологія, як фундаментальна наука, представляє наукове обґрунтування багатьом підходам, що емпірично використовувались у педагогічній практиці для усвідомлення та вирішення проблем.

Приклад застосування знань з нейропсихології.

Причини:

Педагогічна – вчитель не зміг подати предмет доступно.

Психологічна – вивчення предмета було пов'язане з насиллям у будь-якій формі.

Нейропсихологічна – особливості функціонування центральної нервової системи, наприклад, низький енергетичний рівень («розряджена батарейка мозку») спричиняє нестабільність уваги – дитині складно концентруватись на уроці та новому матеріалі.

Щоб здолати проблеми, педагоги необхідно знати: сучасні відкриття в структурно-функціональній організації головного мозку; нейронні механізми психологічних передумов навчання і учіння; нейрофізіологічні закономірності оволодіння письмом і читанням, іноземними мовами та математичним мисленням.

Окрім цього, сучасний педагог має володіти такими компетентностями: навичками використання когнітивних методів для перевірки навчального потенціалу дитини; навичками використання методів когнітивної стимуляції здобувачів/здобувачок освіти; навичками використання методів корекції та розвитку когнітивних характеристик здобувачів/здобувачок освіти.

Останнім часом все більшої актуальності серед педагогів набуває стратегія Brain – Based Learning (BBL) (автори Е. Дженсон та Д. Кейн), що в перекладі розуміється як «стратегія навчання на основі знань про мозок». У ній визначені основні принципи навчання, які ґрунтуються на основі низки революційних відкриттів, зроблених нейрофізіологами, нейропсихологами та іншими фахівцями за останні 20-30 років.

Вони зазначають, що важливим для забезпечення роботи мозку є його енергетична підтримка. Її джерела, насамперед, у повноцінному харчуванні, відповідному питному режимі, доброму сні, у правильній та безперебійній роботі серцево-судинної системи, диханні чистим і достатньо зволженим повітрям – це рівень фізіологічний. Йдеться про так звану базову активність. Варто пам'ятати, що саме дорослі власним прикладом, а не заборонами формують у дітей здорові/нездорові звички (1-2 клас – 95% дітей в усьому хочуть бути схожими на свого вчителя).

Учені припускають, що мозок немає спеціальних каналів для виведення так званого відпрацьованого матеріалу. Лише під час сну відбувається своєрідне «очищення» мозку, тому невиспаний мозок – це отруєний мозок. Сон також пов'язаний з якістю запам'ятовування: якщо дитина протягом тривалого часу повноцінно не спала, її когнітивні функції погіршуються. Важливо розуміти, що енергетичний потенціал мозку зростає, якщо він може об'єднати інформацію, яка надходить з різних аналізаторів. Тому навчання завжди ефективніше, коли дитина при сприйманні нового використовує різні канали: зоровий, слуховий, дотиковий, нюховий, кінестетичний та ін.

На активність мозку впливає і температурний режим у класній кімнаті. Після провітрювання, коли в класі трішки прохолодно, це бадьорить, стимулює мозок до активності. Якщо у приміщенні постійно холодно, то організм намагається енергію і виникає бажання подрімати, не рухатись і не думати.

Підвищенню активності мозку сприяють музичні паузи. Не слід ігнорувати інформацію щодо впливу кольорів. Зокрема, використання яскравих кольорів –

червоного, жовтого, оранжевого може швидко втомлювати дітей, тому використовувати їх необхідно свідомо.

Важливим джерелом енергії для мозку є все те, що пов'язане із цінностями та смислами. Якщо для нас є щось надто важливе, то звідкись беруться сили, аби над цим попрацювати. Учені дослідили цікаву закономірність між розв'язанням складних задач і рівнем активності мозку. Коли активність висока, то здобувачі/здобувачки освіти легко виконують прості завдання за звичним алгоритмом. На середньому рівні активності добре працювати зі складними задачами, що потребують глибокого аналізу. Низька активність – позіхання, бажання подрімати. Педагогам необхідно враховувати дану інформацію при конструюванні уроку.

Варто звернути увагу і на необхідності залучення дитини до міжособистісної взаємодії, що сприяє росту активності мозку. Міжособистісна взаємодія в процесі навчання – це не вимога часу, а врахування особливостей людської природи. Саме тому в освітній процес важливо впроваджувати інтерактивні методи навчання. Усвідомлення особистістю того, що вона може бути важливою для інших підвищує рівень її енергії. Дитина, яка долучається до спільних проєктів, виконання групових завдань, почувається не пасивним спостерігачем, а активним творцем власного досвіду.

Дуже важливим для розвитку активності мозку є підтримання в дитини бажання вчитися. У цьому світі вихває (в найширшому розумінні слова) той, хто краще навчений і може вирішувати складні задачі завдяки складній поведінці. Відповідь на запитання «чому?» знаходиться в нейропсихології. Щоб адаптуватися до змін, мозку необхідно встановити нові зв'язки між нейронами. Чим більше таких зв'язків, тим більші можливості людини.

Отже, проблема труднощів та особливостей навчання дітей у сучасній нейропсихології розглядається як проблема взаємодії мозкового, психологічного та соціального рівня. Важливо розуміти, що від компетентності педагога щодо нейропсихологічних і нейрофізіологічних основ навчання та розвитку залежить рівень якості освіти здобувачів/здобувачок НУШ.

Список використаних джерел та літератури

1. Ахутіна Т.В. Культурно-історичні та природо-наукові основи нейропсихології. – К., В-во 2004. – 241 С.
2. Виготський Л.С. Про психологію систем// Собр. соч.: в 6 т.-М.,1982 ,- Т.1. – с. 109-132.
3. Виготський Л.С. Психологія і вчення про локалізацію психічних функцій// Собр. соч.: в 6 т. – М., 1982, - Т1. – с.165-175.
4. Лурія О.Р. Основи нейропсихології// Навчальний посібник для студ. ВНЗ. М.: Вид. центр «Академія», 2003, - 546С.
5. Цветкова Л.С., Семенович А.В., Котягіна С.М., Гришина Є.Г., Гогберашвілі Т.К. Актуальні проблеми нейропсихології дитячого віку. Навчальний посібник/ Під редакцією Л.С. Цветкової.. М.:МПСИ, Воронеж: НВО «МОДЕК», 2001, - 369 С.

Гаванюк Н.В.,
вчитель початкових класів
Городоцької початкової школи

Організація уроків у початковій школі з використанням кейс-методу

У статті розкривається проблема використання вчителями початкової школи методу вивчення життєвих ситуацій (case study) як перспективної методики формування освіченої, творчої особистості. Кейс – метод вивчається спеціалістами, як метод інтерактивного навчання, який забезпечує поєднання теорії з практикою та знань з компетентностями. Він використовується для того, щоб задіяти комунікативні та творчі здібності учнів, навчити їх самостійно здобувати знання. В статті також розглянуто особливості, види, форми та інші методичні характеристики кейсів, описана структура

уроків в початковій школі з використаннями кейс-методу. Розкрито проблеми впровадження методу в освітній процес початкової школи та зміст роботи вчителя в контексті використання кейс-методів у навчанні молодших школярів.

Ключові слова: кейс-стаді, кейс-метод, інтерактивні методи навчання, проблема,аналіз ситуації.

Вивчення та застосування кейс- методу розпочалося у навчальній системі США ще на початку ХХ століття в галузі права та медицини. А поширили цей метод викладачі Гарвардської школи бізнесу. На початку 20-х рр.один із деканів Дін Донжен переконав своїх колег-викладачів використовувати цей метод на заняттях. Згодом саме там було видано перший збірник кейсів. “Новий” метод мав неабиякий успіх і поступово перетворився на основний метод навчання на факультеті, де учні-практики пропонували конкретну ситуацію (кейс), аналізували проблеми та надавали відповідні рекомендації.На сьогоднішній час зі змінами освітніх реформ актуальність означеної теми визначається потребами суспільства , яке зумовлює роботу над подальшим удосконаленням системи навчання. В теперішній час сучасний вчитель дбає про здобувача освіти, котрий здатен самостійно приймати відповідальні рішення, критично мислити, творчо підходити до вирішення проблеми, самореалізовуватися, бути господарем свого життя та держави, одним словом – компетентної особистості. Нині це питання тільки набуває актуальності. Використання новітніх технологій – це один з шляхів формування ключових компетентностей .Науковці шукають способи зрозумілих форм подачі змісту, структуризації потоку інформації та оптимізації часових рамок на її засвоєння, щоб допомогти дітям формувати цілісну картину світу. Тому виникає запит на форми, які зацікавлять, змотивують дітей, підвищать інтерес до навчання у початковій школі. Непридатність базованих методів навчання для сучасних учнів початкової школи – одна з причин втрачання мотивації до навчання. Тому дана проблема спонукає педагогів шукати нові методи та засоби, що сприяють розвитку інтересу до вивчення предмету. Одним із таких методів є кейс-метод вивчення ситуацій або case study. Навчання здатності справлятися з унікальними та нестандартними ситуаціями, а не просто передача знань, - головне завдання нового методу. Використання вчителем на уроках кейсів, дає йому можливість поділитися своїми знаннями та досвідом. Цей метод піднімає впевненість у собі, діти вчатьсл слухати один одного та активніше висловлюють свої думки.

Проблемою використання метод «кейс-стаді» в освіті займались такі українські вчені, як Ю. Сурмін, О. Сидоренко, В. Чуб, Г. Канищенко, С. Ковальова. Багато створено літератури, присвяченої методиці розробки та навчання із використанням методу в середній школі,у вузах. Але недостатньо розробленою залишається проблема використання методу на уроках в початкових класах. Тому метою статті є концептуально-методологічне осмислення використання кейс – методу в освітньому процесі початкової школи.

Щоб досягнути даної мети, потрібно вирішити такі дослідницькі завдання:

- 1) описати педагогічну характеристику методу вивчення ситуацій;
- 2) виявити навчально-виховні можливості методу;
- 3) охарактеризувати використання кейсів на уроках в початковій школі;
- 4) виявити причини гальмування впровадження кейс-методу в практику навчання у початковій школі;
- 5) сформулювати основні положення подальшого впровадження кейс-стаді на уроках в початковій школі.

Науковці, теоретики педагогічної майстерності завжди шукали новіших чи ефективніших методів навчання різновікових учнів. Час плине, змінюється рівень життя, тому традиційні прийоми навчання втрачають інтерес, уроки з повчальним стилем, які диктують чи насаджують чуже світобачення відходять назад. Саме запровадження концепції Нової української школи спонукає до нових пошуків та досліджень, результати яких би довели ефективність нового методу та підвищення мотивації школярів до навчання. Нові освітні стандарти вимагають від здобувачів освіти швидко

орієнтуватися в динамічному інформаційному просторі, отримувати і використовувати інформацію. Це і спонукало освітян до пошуку нового методу, який би ґрунтувався на :

- суб'єкт-суб'єктних стосунках педагога й учня (паритетності) ;
- багатосторонній комунікації;
- конструюванні знань учнем;
- використанні самооцінки та зворотного зв'язку;
- постійній активності учня. [Енциклопедія інтерактивного навчання, Київ, 2007, с. 7]

Одним із методів, який виконує такі умови та уже широко використовується – «навчання через вивчення ситуацій». Цей метод свою популярність отримав під назвою «case-study» («кейс стаді»), хоча відомі інші приклади називання: «кейс – метод», «кейс-уроки», «кейси». Методично підібрані вчителем кейси (ситуаційні вправи) мають чітко виражений характер і мету. Вони пов'язані з проблемою або ситуацією, яка існувала чи зараз існує. Учасник кейсу моделює життєву ситуацію і шукає таке рішення, яке є відбитком його рівня компетентності. Мета кейс-технології - не давати конкретні відповіді, їх необхідно знаходити самостійно. Тому учень, спираючись на власний досвід, намагається самостійно формулювати висновки, застосовувати на практиці одержані знання, пред'являти власний (або груповий) погляд на проблему. Як правило, в кейсі проблема представлена в схованому вигляді і має кілька рішень.

Цілі кейс-технологій:

- аналіз інформації (самостійно та у складі групи);
- пошук ключових проблем запропонованого завдання;
- пошук відомостей, які необхідні для вирішення завдання;
- пошук та оцінка альтернативних шляхів розв'язання завдання;
- обрання найкращого рішення і складання плану дій.

Основні етапи кейс – метода:

- пред'явлення кейсу вчителем;
- індивідуальне вивчення кейсу кожним членом групи;
- розробки варіантів індивідуальних рішень;
- обговорення варіантів індивідуальних рішень в кожній підгрупі;
- підготовка до обговорення і дискусії.

Слід зазначити, що кейс — це одночасно і вид завдання, і джерело інформації для його виконання.

Розрізняють такі типи кейсів: кейс-випадак, кейс-вправа і кейс-ситуація.

Кейс-випадак – це короткий кейс, який розповідає про окремий випадок. Його можна використовувати під час заняття для того, щоб проілюструвати певну ідею або підняти питання для обговорення. Даний кейс можна прочитати дуже швидко і тому учням не треба готуватися вдома.

Кейс-вправа – надає учню можливість застосувати на практиці здобуті навички. Найчастіше використовується там, де необхідно провести кількісний аналіз.

Кейс-ситуація – класичний кейс, що вимагає від учня аналізу ситуації. В ньому найчастіше ставиться запитання: “Чому ситуація набула такого розвитку і як її можна вирішити?”.

Кейс-ситуація, як правило, вимагає чимало часу для ознайомлення, тому з метою економії часу потрібна попередня самостійна підготовка.

Використання кейс-технології має свої переваги:

- наближує процес навчання до реальної практичної діяльності;
- сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми;
- розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем;
- дає змогу спілкуватися іноземною мовою;
- поєднує теоретичні знання з практичними навичками;
- впливає на професіоналізацію учнів, сприяє їхньому дорослішанню;
- формує інтерес і позитивну мотивацію до навчання.

В початковій школі кейс-метод застосовується нарівні з іншими методами викладання. Чим вищий рівень освітньої програми, тим легше та ефективніше працювати з кейсами. Слід правильно визначити роль викладача, оскільки під час використання кейс-методу роль вчителя суттєво відрізняється від традиційної. Кейс має зацікавити учня, або групу. Загадковість думки, напруженість ситуації, описаної в кейсі, оригінальність подачі, конфліктна життєва епізодичність і навіть драматичність мають стимулювати до пошуку розв'язання поставлених завдань.

Роль вчителя на цьому етапі зводиться до мінімуму, так як він передає свої повноваження учням, регулює процес пізнання, спостерігає за роботою, підбадьорює, відмічає сильні і слабкі сторони рішень та формувально оцінює рівень участі учнів в роботі.

Кейси можна представити в паперовому вигляді (ілюстрації. Таблиці. Схеми), мультимедія – кейс та відео кейс (відео. Фільми, аудіо матеріали)

Слід пам'ятати, якщо раніше учні не були знайомі з таким способом навчання, то метод кейсів потрібно вводити поступово, щоб не викликати розчарування та запобігти зникненню мотивації. А для цього для початку слід дотримуватися таких методичних порад:

- почніть з вирішення простого завдання ("проблеми");
- працюйте разом з учнями в ролі члена команди, обговоривши разом мету та розподіл обов'язків у групі;
- заздалегідь підготуйте та запропонуйте учням ресурси, які вони можуть використовувати для вирішення кейсу;
- заплануйте окремо час для зустрічей команд та їхньої роботи, щоб учні чітко могли проаналізувати загальний часовий ресурс та обсяг роботи;
- розробіть разом з учнями загальні правила роботи в командах;
- дайте можливість учням рефлексувати на кожному етапі вирішення проблеми.
- допоможіть учням розміститися так, аби всі члени команди чули одне одного (у колі, у вигляді підкови)
- створіть комфортні умови, в яких учні та вчитель виступали би партнерами.

Метод кейсів доцільно використовувати лише тоді, коли учні матимуть певний фундамент знань. А для вивчення нової теми – не найкраща ідея.

Слід знати, що зміст кейса повинен відображати навчальні цілі.

Мене зацікавив цей метод. Я спробувала його застосовувати у 3 класі на уроках математики та Я досліджую світ. Підбирала реальні, короткі та лаконічні ситуації, які містили дозовану інформацію, щоб діти могли швидко зорієнтуватися і зрозуміти суть проблеми.

Пропоную проблемні ситуації, які зацікавили дітей та змотивували їх до практичної діяльності.

- Як розмножити фіалку для озеленення класної кімнати;
- Як розсадити високоурожайний сорт картоплі для шкільної грядки;
- Чи можна полуницю та малину розмножити без насіння.

Хочу зазначити що ці досліди слід провести за 2 -3 тижні до вивчення теми «Розмноження рослин». І саме тоді, коли побачать результати своєї роботи, діти зможуть зробити висновки.

На уроках математики метод кейсів можна застосовувати частіше.

Кейсом може бути:

-вимірювання периметру шкільного квітника, щоб обгородити від бешкетників-дітлахів;

- закупівля продуктів для екскурсії на задану суму при вказаній ціні різних продуктів;
- допомога при складанні меню для шкільної їдальні, маючи норми дитячого раціону;
- раціональний вибір маршруту до міста Тернополя, на заданий кілометраж через місто Хмельницький, через смт.Сатанів та через смт.Війтівці.

Діти, працюючи в команді, використовуючи набуті математичні знання, аналізують інформацію, аргументують свою точку зору.

Щоб розвинути творчі здібності школярі пропонувала такі ситуації:

- як підготуватися до подорожі на снігові вершини;
- щоб уникнути екологічної катастрофи, як зменшити сміттєвідходи вдома, в класі, в місті;
- допомогти Миколою раціонально підібрати подарунки.

Практика доводить, що застосування вчителем кейс-методу з одного боку стимулює індивідуальну активність учнів. Зменшує кількість «пасивних» і невпевнених у собі учнів, дає змогу розвивати професійні якості. А з другого боку – дає можливість самому вчителю самовдосконалюватися, по-іншому мислити та оновлювати власний творчий потенціал.

Результати застосування case-study:

- Відпрацювання навичок співпрацювати у групі.
- Працюючи в команді, учні підвищують свій індивідуальний результат, оскільки беруть відповідальність за окремих фрагмент завдання, роблячи внесок у вирішення загальної проблеми.
- Відпрацювання навичок аналізу та систематизації інформації, розвитку критичного мислення.
- Відпрацювання навичок контролювати свій час (тайм-менеджмент).
- Відпрацювання навичок презентувати результати своєї роботи.
- Можливість застосувати теоретичні знання під час виконання практичних завдань.

Таким чином, метод кейс-технології задовольняє інноваційний підхід у навчанні: поєднує теорію з практикою і знання з компетентностями, забезпечує навчання через дію, вимагає використовувати навички ситуативного аналізу, для того щоб вирішувати проблеми конкретної заданої ситуації, допомагає робити навчальний процес більш демократичним та сучаснішим, заохочувати вчителів до прогресивного мислення, посилювати мотивацію у рамках педагогічної діяльності, головне,- готує дитину до самостійного життя в соціумі.

Список використаних джерел та літератури

1. Гребенькова Г.В. Кейс-метод у професійному навчанні. URL: <http://docus.me/d/904577> (дата звернення: 10.10.2020).
2. Осіна Н.А. Кейс-метод як спосіб формування життєвих компетентностей учнів. Освітній проект «На Урок». 2018. URL: <https://naurok.com.ua/keysmetod-yak-sposib-formuvannya-zhittevih-kompetentnostey-uchniv13118.html> (дата звернення: 09.10.2020).
3. Пащенко Т.М. Кейс-метод як сучасна технологія навчання спеціальних дисциплін. Молодь і ринок. 2015. № 8. С. 94–99.
4. Плющ Ю.О. Кейс-технологія в початковій школі. Порадник для вчителя. Київ : Вид. група «Основа», 2018. 127 с.
5. Поментун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.
6. Сурмина Ю.П. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / под ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю.П. Киев : Центр инноваций и развития, 2002. 286 с. References: 1. Hrebenkova, H.V. (2011). Keis-metod u profesiinomu navchanni [Case method in vocational traini

Гаврилюк Л.Д.,

заступник директора з навчально-виховної роботи,
вчитель історії та правознавства гімназії №4 ім. Валі Котика
Шепетівської міської ради
Хмельницької області

**Інклюзивне освітнє середовище як напрямок для забезпечення
сприятливих умов для навчання та всебічного розвитку учнів
з особливими освітніми потребами**

У даній статті проаналізовано сутність створення інклюзивного освітнього середовища у закладі з метою рівного доступу всіх учасників освітнього процесу до навчання. Інклюзивне освітнє середовище спрямоване на поєднання психолого-педагогічних умов, ресурсів та технічних засобів закладу «Школа відкрита для всіх» для забезпечення сприятливих умов як для навчання так і всебічного розвитку учнів з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне освітнє середовище, учні з ООП.

Життєвий шлях людини – це історія формування та розвитку особистості. Дитина росте, виховується і навчається у суспільному середовищі, і від того, в яке середовище вона потрапить, залежить формування її «Я – образу».

Сьогодні ставити нові завдання перед школою та освітою загалом. Суспільству потрібні не тільки освічені, добре навчені громадяни, а й такі, що можуть реалізувати себе, готові виконувати поставлені завдання, самостійно приймати рішення, постійно вчитися, підвищувати свою професійну кваліфікацію. Нинішня система освіти повинна орієнтуватися на особистість, яка буде відзначатися самостійністю, самоспроможністю, творчою активністю, тому метою освіти сьогодні є плекання національної еліти, людей з новим мисленням, дітям потрібні знання - а це освіта для життя. Реформа освіти в Україні покликана до життя й реформу спеціальної освіти дітей з особливими потребами. У нашому суспільстві є різні категорії маленьких громадян, певна частина з яких має проблеми, пов'язані з розвитком, здоров'ям і, на жаль, сьогодні спостерігається тенденція до зростання кількості дітей, які потребують соціальної адаптації, корекційно-реабілітаційної допомоги. Конституція України, Закон України «Про освіту» гарантують усім дітям право на освіту, а отже, і можливість реалізувати це право в усіх закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального та майнового стану, стану здоров'я, місця проживання та інших чинників, а отже і в нашому закладі. Виходячи з програми дій Саламанкської декларації «Керівники навчальних закладів відіграють важливу роль в адаптації шкіл до дітей з особливими освітніми потребами. Вони повинні розробляти та застосовувати більш гнучку процедуру управління, перерозподілу навчальних ресурсів, урізноманітнення можливостей навчання, мобілізації взаємодопомоги, підтримки учнів, які відчувають труднощі в навчанні, і розвитку тісних стосунків із батьками та громадою. Успішне управління школою залежить від активної і творчої участі вчителів і персоналу, а також розвитку ефективної взаємодії та роботи у команді для задоволення потреб учнів» (4). Саме такий освітній процес, де всі учні мають можливість отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень й дискримінації та сприяють формуванню позитивного ставлення до оточуючих, а ключовий принцип, що лежить в основі інклюзивного підходу, полягає в тому, що школа відкрита для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей, організовано у нашому закладі, де на 2021-2022 н.р. функціонує п'ять інклюзивних класів.

Основними принципами інклюзивного навчання у нашому закладі - «Школі відкритій для всіх» є:

- доступ всіх дітей до навчання (не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між дітьми);
- забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розроблення відповідних навчальних планів, здійснення організаційних заходів, розробки стратегії освітнього процесу, використання всіх можливих ресурсів і партнерських зв'язків;
- визнання та врахування різноманітних потреб своїх учнів шляхом узгодження спільних з батьками дій щодо навчання;
- отримання додаткової допомоги яка може знадобитися під час освітнього процесу.

Освітній процес у даних класах здійснюється відповідно до нормативних документів. Складено індивідуальні програми розвитку, які передбачають забезпечення відповідного навчального простору згідно з потребами дітей, важлива увага приділяється психологічній адаптації, поліпшенню емоційного, психологічного,

фізичного стану дітей та надання потрібної інформації батькам, педагогам. У нашому закладі учні, які навчаються на інклюзивній формі навчання, мають нозологію – знижений зір, тому інклюзивне освітнє середовище спрямоване на забезпечення сприятливих умов для навчання та всебічного розвитку дітей даної категорії.

Особливістю мислення слабозорих учнів є:

- знижені темпи формування пізнавальних процесів (узагальнення, систематизація, класифікація тощо);

- виникають утруднення в оцінці просторових часових зв'язків.

Тому в тифлопедагогіці наочність розглядається:

- як засіб формування предметних уявлень та адекватних уявлень про оточуючий світ;

- як засіб компенсації та корекції, тобто реабілітації недоліків зору;

- для подолання прогалин у знаннях та подальшого закріплення знань;

- як засіб активізації розвитку логічного мислення;

- як засіб для подальшого розвитку різних способів сприймання та пізнавальних процесів;

- як джерело інформації;

- як засіб ілюстрації понять;

- як засіб доведення певних положень тощо.

Переді педагогами, які працюють із слабозорими дітьми стоять завдання:

- підбір найкращих видів наочних посібників;

- використання спеціальної методики роботи з наочними посібниками з урахуванням індивідуальних особливостей з різними очними захворюваннями;

- використання наочності з метою реабілітації (1, ст. 43-49).

Учні навчаються у класі з іншими дітьми, але їм у цьому допомагають асистенти вчителів, які безпосередньо співпрацюють з самою дитиною. З метою успішної соціалізації цих учнів в шкільному середовищі адаптовано зовнішній та внутрішній простір навчального закладу. Для полегшення орієнтації слабозорих дітей сходи окреслено контрольною лінією, ручки дверей позначено контрастними наліпками жовтого кольору. Придбано акумуляторні лампи для додаткового освітлення робочих місць дітей. В класних кімнатах обладнано тренажери для гімнастики очей, оформлено спеціальні таблиці, зокрема «шахова дошка», «піщаний годинник», кольорові модулі. Сенсорними засобами обладнано кімнату психологічного розвантаження «Дитяча парковка», зокрема це сенсорні доріжки не тільки на стелі, а й на підлозі, які впливаючи на рецептори стопи, стимулюють внутрішні органи, сприяють профілактиці плоскостопості, загартуванню організму, загальному оздоровленню, сухий басейн, який задовольняє потреби дитини в гармонійних рухах, стимулює її пошукову та творчу активність, знижує рівень психо-емоційної напруги, зона природного ландшафту, що дозволяє дитині відчути себе максимально наближеною до природи. Використання дидактичних матеріалів різних видів при проведенні уроків викликає значне зацікавлення в учнів під час відтворення знань, активує їх пізнавальну діяльність, сприяє повноцінному формуванню передбачених програмою умінь. Реалізуючи навчальний процес в різноманітній формі й різноманітними засобами, педагоги намагаються підтримувати інтерес до учіння протягом усього уроку, запобігають перевтомі дітей і водночас розвивають такі важливі якості як швидка реакція, кмітливість, логічне мислення, увага.

Корекційно-розвиткові заняття проводяться в окремому приміщенні, в кабінеті психологічного розвантаження, простір якого розподілено з урахуванням потреб учнів на функціональні зони: навчальну, ігрову, зону релаксації, сенсорну, зону усамітнення, фітозону. Кімнату обладнано м'якими меблями, приладами, що створюють розсіяне світло, мобайлами, тобто рухомими конструкціями, іграшками, установкою для ароматерапії, фліпчартом, обладнанням з світлооптичними та звуковими ефектами, масажними м'ячиками, світломузичним комплексом, різноманітними світло - та кольороефектами, тактильними панелями, нетрадиційним обладнанням для розвитку дихального апарату. Цікавою новинкою для дітей стала дидактична черепаха, яка

використовується для розвиваючих ігор пізнавальної активності. Заняття з черепахою сприяють розвитку моторики рук, сенсорної координації рухів, в результаті чого підвищується працездатність дитини, увага і розумова активність, відбувається стимуляція інтелектуальної та творчої діяльності. На заняттях, використовуються такі методики як світлотерапія, кольоротерапія, звукотерапія, ароматерапія, музикотерапія, пісочна терапія, які забезпечують дотримання ощадного режиму шляхом зменшення зорового навантаження, проводяться хвилинки розвантаження, вправи для очей, заходи з корекції порушень зору.

До прикладу офтальмотренажери різного спрямуванн, які педагогі застосовують під час проведення уроків:

«Сонячний зайчик»

Вчитель або один з учнів, визначений заздалегідь, вмикає ліхтар і водить ним по приміщенню. Діти заплющують очі. Потім відкривають і подорожують очима за сонячним зайчиком спочатку без рухів головою і з одного місця, потім змінивши положення тіла, але знову ж таки без рухів головою.

«Впиймай смайлика»

Кілька учнів прикріплюють до долоньок «Смайлик», домовившись заздалегідь про порядок піднімання. Учні класу мають швидко зорієнтуватися і впіймати його очима, можлива зміна положення тіла, також потрібно відтворити емоцію, яку смайлик виражає (2, ст.134,ст.139).

Корекційна робота з дітьми здійснюється в тісній взаємодії з логопедом, соціальним педагогом, практичним психологом та асистентом вчителя. Діти, що навчаються за інклюзивною формою, поступово забезпечуються відповідними наочно-дидактичними посібниками та корекційними засобами, підручниками, в тому числі аудіокнигами. Для забезпечення якісного педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами надано адресну допомогу з питання «Інклюзивна освіта: від обмежень - до можливостей», групові консультації «Особистісно орієнтований підхід та диференціація реабілітаційних процесів в організації навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах», проведено практичні заняття щодо реалізації здоров'язберігаючих технологій в освітньому процесі «На вершині здоров'я», змістовні заходи оздоровчого спрямування, зокрема День окулярів «Для мене – кольоровий світ», подорож у світ кольористики, акція «Пізнай себе глибше», оформлено динамічний стенд «Нехворійко». На допомогу батькам проведено засідання лекторю «Психологічний контур дитини та орнамент її душі», «Веселковий настрій та здоров'я дитини», різного роду практичні та тренінгові заняття, впроваджується соціальний проект «Вікна у світ» - допомога дітям з особливими освітніми потребами, проводяться тренінги «Діти з особливими освітніми потребами», надаються індивідуальні консультації «Як спланувати режим роботи дитини», «Як я можу допомогти своїй дитині», групові консультування для педагогів «Особистісно орієнтований підхід та диференціація реабілітаційних процесів в організації навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах». Так протягом вересня – листопада в закладі було проведено круглий стіл «Тьюторський супровід особистісного розвитку дітей початкової школи в умовах інклюзії», психолого-педагогічний форум –театр «Діалог - взаємодія – взаємоповага», надано адресну допомогу «Методичний супровід індивідуального та інклюзивного навчання; «Таблиця почуттів: як допомогти дитині з аутизмом регулювати емоції».

Отже, у нашому закладі створене таке середовище, де кожна дитина почувається впевнено та комфортно, а це є одним із найважливіших завдань діяльності педагогічного колективу. Інклюзивні навчальні заклади є найбільш ефективним засобом, який гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми однолітками. Тут налагоджені довірливі, партнерські стосунки між усіма учасниками освітнього процесу. Тому, всі зусилля і надалі спрямовуємо на процес реального включення дітей з особливими освітніми потребами в активне суспільне життя, в середовище освітнього процесу, адже інклюзивна освіта сприяє розвитку різноманітних навичок і соціалізації особистості. Завдяки ній люди з особливими освітніми потребами можуть відчувати себе частиною

суспільства, знаходити друзів і переймати загальноприйняті моделі поведінки а процес інклюзивної освіти є динамічним, тому не існує єдиного ефективного набору, який необхідний для того, щоб викладати в інклюзивному середовищі(5). Інклюзивні цінності та ставлення до своїх підопічних відіграють визначальну роль: вчитель, який відчуває відповідальність за всіх дітей, є найефективнішим цілим саме він має постійно замислюватись над тим, яким чином учні навчаються в класі, які в них потреби та як їх враховувати, а також наскільки вони долучені до шкільної діяльності, саме тому, зі слів Лариси Самсонової «Там, де у закладі, є висока мотивація, впровадження інклюзивної освіти – не проблема, а задача» (3).

Список використаних джерел та літератури

1. Формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів / упоряд. Божко О.В. – Х.: Вид. група «Основа», 2014.
  2. Хвилинки здоров'я – щодня. 1-2 класи. / упоряд. В.П. Порошук – Х.: Вид. група «Основа», 2018. – (Серія «Нова українська школа»).
- Інтернет джерела
3. Побудова інклюзії в школі: ролі основних учасників та дієві підходи. Пояснюють експерти. Лариса Самсонова, керівник експертної групи директорату дошкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти та науки.
<https://life.pravda.com.ua/society/2020/08/10/241905/>
  4. Сайт ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти Київського університету ім. Бориса Грінченка <http://rcpio.ippo.kubg.edu.ua>
  5. <https://www.pedrada.com.ua/news/13-inkluzivne-navchannja-ditej-z-porushennjami-zoru>.

Гафінець Н. М.,
вчитель початкових класів
Красилівської ЗОШ І-ІІІ ст.№1

Участь батьків в команді психолого-педагогічного супроводу – ефективність інклюзивної освіти

У статті розкривається ефективність інклюзивної освіти, яка базується на співпраці освітян та батьків, як учасників команди психолого-педагогічного супроводу дитини з освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивний підхід, команда фахівців, індивідуальна програма розвитку, повноцінна участь, соціалізація.

Сьогодні наша країна активно розвиває інклюзивне навчання з метою створення єдиних підходів у системі освіти України, де кожна дитина охоплена навчанням та зможе реалізувати свій потенціал. Успішне розв'язання завдань інклюзивної освіти сьогодні залежить від багатьох умов. Робота з дитиною з особливими освітніми потребами вимагає командного підходу. Вона об'єднує фахівців різного профілю і забезпечує обмін необхідною інформацією. Працюючи в команді, фахівці забезпечують дитині соціальну адаптацію, допомогу у навчанні та фізичну реабілітацію.

Ще не так давно вважалося, що головним вихователем дитини повинна бути школа. На сьогоднішній день ніхто не буде заперечувати, що сім'я несе основну відповідальність за розвиток дитини. Адже де як не в сім'ї закладаються найважливіші риси особистості дитини, формуються моральні її якості, відношення до людей, уявлення про характер міжособистісних взаємин, її ставлення до оточуючого світу.

Ще Василь Сухомлинський писав: «У процесі виховання людської особистості є багато сил, до яких належить: по-перше, сім'я...». Вона є джерелом духовної підтримки дитини, найбільш значущий фактор соціалізації, який за своїм впливом перевищує соціальні утворення.

Концепція сімейного і родинного виховання наголошує, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні моральні та педагогічні

умови для фізичного морального і духовного розвитку». Важливість співпраці з батьками підкреслюється в українському законодавстві. Зокрема, Закон України «Про загальну середню освіту» засвічує, що батьки є учасниками навчально-виховного процесу. Побудувати сьогодні повноцінну школу без активної участі і підтримки сім'ї неможливо. Через це вагомє місце у навчанні і вихованні дітей з освітніми потребами в умовах інклюзії займає співпраця педагогів і батьків дітей, які мають особливі освітні потреби. Вона насамперед залежить від готовності батьків до повноцінного співробітництва із рядом спеціалістів у процесі навчання і виховання дитини, її корекційного розвитку. Саме від їх активної участі в команді психолого-педагогічного супроводу залежить ефективність інклюзивної освіти та фізичний розвиток їхніх дітей.

Кожна дитина розвивається відповідно до своїх можливостей. І наскільки будуть враховуватися та реалізовуватися потенційні можливості навчання і розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості, буде визначатися якість навчально-виховного процесу.

Батькам необхідно створити умови, які будуть враховувати порушення дитини, а саме:

- своєчасне виявлення у дитини порушення розвитку, труднощів та їх причини;
- організація поведінки та життя дитини в сім'ї;
- формування взаємостосунків дитини з членами сім'ї та з іншими людьми;
- визначення ставлення до дитини самих батьків і інших членів родини;
- дотримання оздоровчо-охоронного педагогічного режиму в сім'ї.

Важливим є співпраця батьків з фахівцями команди у процесі психолого-педагогічного супроводу в інклюзивному закладі, яка дозволяє батькам надавати дозвіл на проведення комплексного оцінювання дитини та додаткові послуги, які задовольняють освітні потреби дитини; мати інформацію про умови навчання дитини, брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку та бути інформованим щодо її виконання; отримувати консультації фахівців, які працюють з дитиною та розкривають динаміку її розвитку протягом навчання. Робота з батьками формується на позитивних стосунках, запорукою яких є некритичне ставлення і співчуття. Батьки дітей з освітніми потребами несуть відповідальність за них впродовж усього життя, тому мають повне право на особливу увагу і повагу з боку інших фахівців з якими співпрацюють. Співпраця вибудовується на принципах партнерства, колективного підходу до організації педагогічно-корекційного процесу, єдності діагностики і корекції, урахування думки батьків, позитивної характеристики дитини.

При складанні програми для навчання, розвитку і корекції дитини, батьки повинні бути безпосередніми учасниками. Тоді навчальна програма дитини стає насиченою та максимально ефективною. Обов'язком батьків є надання повної інформації про дитину. Саме їм відомі причини проблеми, сильні і слабкі сторони дитини, її заохочення, можливості. Разом із спеціалістами аналізувати успіхи, проблеми та труднощі, що виникають у вихованні, розвитку дитини в процесі навчання. Досвід роботи показує, що спільний аналіз проблем дитини є дуже ефективним. Він дає можливість розв'язати проблеми, узгодити методи взаємодії батьків з іншими фахівцями, коригувати, вносити зміни в індивідуальну програму розвитку дитини.

В команді психолого-педагогічного супроводу батьки повинні працювати над прийняттям рішень на користь дитини, підтримувати її, допомагати усвідомити власні почуття. Підтримка рідних для дитини, похвала її в діях та успіхах є надзвичайно важливими. На відміну від здорових дітей, діти з особливостями розвитку потребують стимулювання. Одним із найкращих стимулів є активне спілкування батьків з дитиною: читання літератури, спільні ігри, образотворча діяльність, підготовка домашніх завдань, прослуховування музики, прогулянки. В процесі такої роботи діти вчаться долати труднощі, співпрацювати з дорослими, пізнавати оточуючий світ, реально оцінювати свої можливості. Саме тут батьки залучають дитину до виконання посильних завдань. Корисно займатися такою діяльністю, яку дитина виконує з допомогою дорослого, а потім може перейти і до самостійної роботи. Розвиваючи дитину, батьки часто припускаються помилки. Вони вважають, що важливим є ті завдання, які проводились у

школі. Хоча насправді перед батьками постає завдання не виконувати роль вчителя, а невимушеним спілкуванням розвивати свою дитину, навчити пред'являти не завищені і не занижені, а адекватні вимоги, які будуть відповідати розвитку дитини. Учитель повинен донести батькам, що ні тілесна, ні розумова активність не розвивається самі по собі, а потребують систематичних багаторазових вправ, через які розвиваються вміння і навички дитини. Досить часто потрібно розкривати батькам потенційні можливості дитини та її перспективи, навчити їх прийомам організації навчання, налагоджувати взаємостосунки з дитиною та членами родини.

Батьки виступають як експерти з питань, що стосується їхніх дітей. Педагоги в свою чергу є експертами з питань освіти дітей і розвитку. Вони мають позитивно та відверто ставитися до батьків дітей, незалежно від їх особистих якостей. Коли вчитель не критикує, не дає оцінок і без будь-якого тиску заохочує батьків до прийняття власних рішень, імовірність позитивного результату збільшується, а не схвалення дій батьків може спричинити опір і відчуженість з їхнього боку. Якщо батьки не відчують довіри до фахівців та педагогів, їм дуже важко ділитися інформацією і спільно віднайти важливі рішення.

Для корекції патологічного формування особистості велике значення має допомога батьків у встановленні правильних відносин дитини з колективом. На жаль, часто батьки уникають спілкування з іншими людьми, обмежуючи в цьому й дитину. Вони не повинні ізолювати її від оточуючих, а навпаки, необхідно постійно розвивати потребу у спілкуванні з однолітками, вчити допомагати іншим, правильно сприймати допомогу товаришів і дорослих. Дитина повинна почувати себе самостійною, корисною і потрібною в оточуючому середовищі. Саме педагоги та психологи мають переконати батьків, що рано чи пізно дитина все одно буде спілкуватися з навколишнім світом і такі навички потрібні формувати якомога раніше. З метою соціалізації батьки мають навчити дитину способом культурної взаємодії між людьми правилам поведінки в громадських місцях.

Практика показує потрібно організувати батьківські конференції, круглі столи, тематичні консультації, які проводяться у вузькому колі батьків та в більш широкому, куди запрошуються корекційні педагоги, психологи, соціальні працівники, представники громадських організацій, лікарі, усі, хто задіяний у навчально-виховному процесі дитини. Успіх співпраці з батьками буде залежати від авторитету педагогічного колективу, професійності високих моральних, людських якостей кожного члена команди супроводу дитини.

Вагоме місце займає індивідуальне консультування, яке дозволяє реалізувати індивідуальний підхід до родини, а врахувати як потреби дитини, так потреби батьків та їхню готовність до співпраці. Без консультування керівництва і підтримки батьки не завжди здатні правильно реагувати на постійно виникаючі проблеми. До кожної родини слід віднайти індивідуальний підхід, так як одні потребують більшої підтримки, другі - меншої, вирізняються своїми можливостями, пріоритетами та потребами. Саме тут на допомогу має прийти педагог і надати їм кваліфікаційну допомогу. Цілком закономірно, якщо працівники школи не будуть спілкуватися з батьками і прийматимуть рішення без їхньої згоди, батьки почуватимуться мало компетентними. Тому потрібно враховувати три фактори, які допомагатимуть залучати батьків до активної участі в ухваленні рішень, які стосуються розвитку дитини: сприятлива атмосфера, двостороннє спілкування, сприйняття батьків, як колег. Якщо батьки переконані в тому, що можуть бути корисними для своєї дитини і школа спонукає їх до залучення в освітній процес, їх активність стає набагато кращою.

Сьогодні, на жаль, трапляється і таке, що батьки не готові взяти на себе відповідальність за розвиток дитини з освітніми потребами. Тут має місце підвищення рівня психічного здоров'я самих батьків, адже їм характерне емоційне вигорання. Замикаючий у собі, батьки відмовляються від спілкування, допускають велику помилку, шукаючи шляхи розв'язання проблеми виховання розвитку і корекції вад дитини самостійно, забуваючи про те, що тільки вони з командою супроводу дитини можуть досягти найвищої мети - допомогти дитині стати здоровою і щасливою. Як би хвороба

не засмучувала життя хворого та його рідних, педагог завжди повинен переконувати батьків у тому, що не варто впадати в розпач та втрачати надію. Адже мети досягає той, хто її прагне. Любов виховується любов'ю, доброта - добротою, життя - життям, найгірше - це втрачати віру. Тому кожен педагог повинен вірити в себе, в свою справу, вірити в своїх учнів і вчити з вірою жити батьків.

Список використаний джерел і літератури

1. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичний посібник. / Інклюзивна освіта. Посібник для батьків: посібник / Укладачем матеріалу є неурядова організація «Проживання в громаді» (м. Манітоба, Канада).- К., Паливода А.В., 2012 – с. 120
2. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання».
3. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова. - Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, - с. 164
4. Колупаєва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012 – с. 192 (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. – К., 1978. – с. 263

Герасимчук Н. Р.,
практичний психолог
Ізяславської «ЗОШ І-ІІІ ст.№5 ім. О.П. Онищука, гімназія»

Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами

Проаналізовано і структуровано різноплановий матеріал публіцистичного та практичного напрямків щодо висвітлення теми статті.

Основною метою статті є розробка, теоретичне обґрунтування й впровадження програми психологічного супроводу навчально-практичної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інтегроване навчання, психологічний супровід, психотравматичний стрес, корекція, психологічна реабілітація, психологічна підтримка.

Інклюзивна школа – це заклад освіти, відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей. Це заклад, що забезпечує: без бар'єрне фізичне середовище, адаптує навчальні програми та плани, методи та форми навчання, гарантуючи тим самим успішне навчання усіх дітей, зокрема й дітей з особливими освітніми потребами; залучає батьків до співпраці; співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створює позитивну атмосферу в шкільному середовищі та в громад загалом.

Обов'язковою умовою ефективності інклюзивної освіти є усвідомлення суспільства, що інклюзія – це процес реального доручення інвалідів до активного суспільного життя й однаковою мірою необхідний для всіх членів суспільства.

Українська система освіти надає батькам учнів з особливими потребами можливість вибору різних форм навчання – у спеціальній школі, інтернаті, навчально-реабілітаційному центрі, у класах для корекції при загальноосвітньому закладі, школі-дитсадку, під час навчання вдома за індивідуальним планом, у формі екстернату тощо.

Психологічний супровід – це система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання й психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії. Об'єктом шкільної психологічної практики є навчання й психологічний розвиток дитини в ситуації шкільної

взаємодії, предметом – соціально-психологічні умови успішного навчання і розвитку. Методом та ідеологією роботи шкільного психолога є супровід.

Хоча проблему психологічного супроводу досить широко розглянуто в загальній і спеціальній психології, психологічний супровід навчально-практичної діяльності дітей з особливими освітніми потребами й досі є не до кінця вивченим. Тому основною метою дослідження була розробка, теоретичне обґрунтування й упровадження програми психологічного супроводу навчально-практичної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Етапи діяльності психолога в процесі супроводу:

- аналіз (разом із педагогами) шкільного середовища на предмет можливостей, які воно дає для навчання й розвитку школяра, і вимог, які воно висуває до його психологічних можливостей і рівня розвитку;
- визначення психологічних критеріїв ефективного навчання й розвитку школярів;
- розробка й упровадження певних заходів, форм і методів роботи для успішного навчання й розвитку школярів;
- систематизація роботи, що дає максимальний результат.

Змістова спрямованість і завдання психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами істотно відрізняються від завдань психологічного супроводу здорової дитини.

Рекомендації, що має враховувати психолог, плануючи психологічний супровід дітей із психофізичними порушеннями:

- спершу опора на психофізіологічні особливості розвитку дитини, а потім – на особистісні;
- вибір діагностичних методик, що відповідають вимогам психофізичного розвитку дитини конкретного віку;
- під час психологічного супроводу професійної орієнтації в старших класах пропонувати підліткам лише ті професії та спеціальності, які вони можуть опанувати (враховуючи рівень психофізичного розвитку дитини), та працевлаштуватися за ними в майбутньому;
- враховувати право дитини навчатися за обраною професією (добирати до банку професій відповідні професійні навчальні заклади та враховувати можливості навчання в них дитини);
- зважати на можливості працевлаштування дитини за обраною професією та її подальшу соціальну адаптацію.

З огляду на ці рекомендації, психологу доцільно буде планувати свою роботу так, щоб педагоги навчального закладу та батьки учнів працювали із психологом у тандемі й мали спільну мету.

Психологічний супровід дітей з вадами у розвитку в умовах інтегрованого (інклюзивного) навчання необхідно розглядати як діяльність практичного психолога, спрямовану на створення комплексної системи медико-психологічних, психолого-педагогічних та психотерапевтичних умов, які б сприяли їхній адаптації, реабілітації та особистісному зростанню в соціумі (школа, сім'я, група однолітків тощо).

Психологічний супровід дітей з особливими потребами – це завжди пролонгований, динамічний процес, цілісна діяльність психолога, яка складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів:

- систематичний моніторинг медико-психологічного і психолого-педагогічного статусу дитини в динаміці її психічного розвитку;
- створення соціально-психологічних умов для ефективного психічного розвитку дітей у соціумі;
- систематична психологічна допомога дітям з вадами у розвитку у вигляді консультування, психокорекції, психологічної підтримки;
- систематична психологічна допомога батькам дітей з проблемами у розвитку;
- організація життєдіяльності дітей з особливими потребами в соціумі з урахуванням їхніх психологічних та фізичних можливостей.

Відстеження психологічного статусу є досить складним процесом, який потребує тісної співпраці всіх фахівців, які беруть участь у життєдіяльності дитини з особливими потребами. Серед спеціалістів, які супроводжують дітей з вадами розвитку, обов'язково мають бути психолог, відповідальний за процес психологічного супроводу, педагог-дефектолог, лікар-психіатр або лікар-невропатолог.

Слід визначити **основні етапи процесу психологічного супроводу інтегрованого (інклюзивного) навчання.**

Підготовчий етап передбачає наступні завдання:

- встановлення контакту з усіма учасниками супроводу дитини;
- визначення обсягу роботи та послідовності процесу психологічного супроводу;
- підготовка необхідної документації;
- складання графіка роботи.

Психолог під час спілкування з іншими фахівцями повинен пояснити їм мету психологічного супроводу, розповісти про актуальний та потенціальний рівень розвитку дитини. Крім того, на цьому етапі психолог уточнює діагноз, форму порушення, отримує інформацію про лікування, навчання дитини, просить колег висловити свої думки про дитину. Отримання такої додаткової інформації необхідне не тільки психологу. На підготовчому етапі лікарі та педагоги, контактуючи з психологом, також отримують від нього корисну інформацію, яка дає їм змогу скласти більш об'єктивне уявлення про діагноз і характер клінічних проявів того чи іншого порушення.

Орієнтований етап передбачає такі завдання:

- встановлення контакту з батьками та родичами дитини;
- встановлення контакту з класом, в якому навчається дитина, з класним керівником;
- ознайомлення фахівців з результатами психологічного обстеження;
- обговорення з педагогами та іншими фахівцями особливостей психічного розвитку

дитини.

Етап планування передбачає:

- створення індивідуальної програми супроводу дитини з особливими потребами;
- затвердження цієї програми з усіма фахівцями, які працюють з дитиною.

Слід зазначити, що складання програми психологічного супроводу можливе тільки після ретельного психолого-медико-педагогічного обстеження кожної дитини.

Етап реалізації індивідуальної програми передбачає такі завдання:

- надання необхідної допомоги батькам дитини та педагогам у створенні умов, необхідних дитині з особливими потребами для її повноцінного здорового способу життя та успішного оволодіння навчальними програмами з урахуванням її психічних і фізичних можливостей;

- надання необхідної психологічної допомоги батькам дитини, її родичам, друзям з метою гармонізації міжособистісних взаємин з нею, оптимізації виховного процесу;

- просвітницька і консультативна робота з педагогами, педагогами-дефектологами, логопедами та іншими фахівцями, які працюють з дитиною.

Заключний етап передбачає колективне обговорення зі спеціалістами ефективності виконаної роботи з рекомендаціями щодо подальшої діяльності дитини з особливими потребами.

Пріоритетними завданнями практичного психолога, який здійснює психологічний супровід інтегрованого (інклюзивного) навчання дітей з особливими потребами, є:

- недопущення появи у хворої дитини патологічних рис особистості під впливом особливих умов її розвитку;

- недопущення затримки не тільки в здобуванні знань, а й у розвитку особистості, запобігання інфантилізму;

- заспокоєння дитини, зміцнення її вольових рис;

- компенсація наявних дефектів шляхом активізації аналізаторів зберігання;

- стимулювання позитивного ставлення до дефекту, віри в можливість його компенсації;

- просвітницька робота з іншими дітьми та педагогами школи щодо особливостей контингенту дітей з вадами розвитку і виховання адекватного ставлення до них;
- оптимізація спілкування дитини з однолітками, батьками, педагогами;
- допомога дітям в опануванні системи взаємин зі світом і самим собою;
- розробка і впровадження відповідних форм і методів роботи як умов успішного навчання дітей з особливими потребами.

Ці завдання реалізуються через такі основні напрями роботи практичного психолога, який здійснює супровід інтегрованого (інклюзивного) навчання:

- *психологічна діагностика;*
- *психологічна корекція;*
- *психологічне консультування;*
- *психологічна реабілітація;*
- *психологічна підтримка.*

Головною метою психодіагностики є психологічне обстеження пізнавальної та особистісної сфери дитини для виявлення структури дефекту, встановлення збережених компонентів психічної діяльності, на які можна розраховувати в роботі з дитиною.

Основні методи обстеження такі:

- вивчення документації з метою накопичення анамнестичних даних та отримання уявлення про причини порушення в розвитку;

- метод бесіди, за допомогою якого з'ясовують особливості проявів дитини в процесі спілкування з батьками, з особами її найближчого оточення, із самою дитиною;

- аналіз результатів діяльності дитини – дитячі малюнки, письмові та навчальні роботи, різні вироби тощо;

- метод спостереження, який дає змогу робити висновки на різні прояви психіки дитини в умовах її безпосередньої діяльності за мінімального втручання з боку спостерігача;

- метод експерименту, який передбачає накопичення фактичного матеріалу в спеціально змодельованих умовах, які б забезпечували активний прояв досліджуваних явищ;

- метод тестування, який використовують для оцінювання рівня розвитку здібностей, можливостей, розумового розвитку дитини; з цією метою можна застосовувати методики для дослідження пізнавальних процесів, інтелектуальної сфери, методи професійної діагностики.

Психологічна корекція спрямована на розвиток певних психічних функцій дитини – пам'яті, уваги, мислення, які забезпечують навчальну діяльність, а також на систему взаємин дитини з батьками, друзями, однолітками.

Психологічне консультування або просвітницько-консультативна робота діяльність здійснюється переважно стосовно педагогів школи та батьків дітей з особливими потребами, але її можна здійснювати і стосовно самої дитини. Консультативна робота з проблемними дітьми спрямована на те, щоб за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати в дитині додаткові психологічні сили і здібності, які можуть забезпечити вихід із складної життєвої ситуації. За такого типу допомоги увага зосереджується не стільки на вадах розвитку, скільки на ресурсах особистості дитини, її можливостях.

Основні форми консультативно-просвітницької роботи:

- лекції (виступи) для педагогів та батьків;
- семінари (психолого-педагогічні, семінари-практикуми);
- складання пам'яток для батьків і педагогів з актуальних проблем дітей з особливими потребами;
- розробка рекомендацій вчителям щодо здійснення особистісно орієнтованого підходу в навчанні та вихованні дітей;
- бесіди з дітьми;
- індивідуальні та групові консультації з батьками та вчителями.

Психологічну реабілітацію слід розуміти як відновлення частково втрачених або послаблених властивостей і функцій організму чи особистості дитини з метою повноцінного розвитку її індивідуальних можливостей. Психологічна реабілітація дитини з особливими потребами спрямована на відновлення її здатності до самостійного просування в житті, вміння жити в нових соціальних умовах, долаючи або компенсуючи особистісні обмеження. Стосовно школи, реабілітаційна діяльність передбачає внесення пропозицій в організацію навчально-виховного процесу з метою визначення оптимального навантаження дітей з особливими потребами, уникнення неврозів, збільшення адаптаційного потенціалу дитини.

Психологічна підтримка є важливим видом психологічної допомоги дітям з вадами розвитку. Вона передбачає такі основні напрями:

- психологічна підтримка батьків та інших родичів дитини;
- психологічна підтримка вчителів, які працюють з такими дітьми;
- психологічна підтримка самих дітей.

Психологічну підтримку батьків слід розглядати як систему заходів, спрямованих на:

- зниження емоційного дискомфорту в батьків у зв'язку із захворюванням дитини;
- підтримку впевненості батьків у можливостях їхньої дитини;
- вироблення в батьків адекватного ставлення до проблем дитини;
- підтримку адекватних батьківсько-дитячих стосунків та стилів сімейного виховання.

Отже, процес реалізації психологічної підтримки батьків тривалий і потребує комплексного підходу, який передбачає участь не тільки психолога, а й усіх інших фахівців, які супроводжують дитину: педагога, дефектолога, лікаря, соціального працівника та інших.

Серед заходів, які забезпечують психологічну підтримку, досить ефективним є створення клубів для батьків дітей з проблемами розвитку.

Спілкування батьків, які мають майже однакові проблеми, передбачає взаємопідтримку та обмін інформацією, що є значним чинником пом'якшення наслідків психотравматичного стресу[1, с.16].

Ефективність підтримки багато в чому залежить від активного залучення батьків у процес психологічної допомоги дитині, особливо батька. Саме чоловіки здатні найконструктивніше розв'язувати проблеми дитини. Тому активне залучення їх до проблем дитини позитивно впливає не тільки на процес виховання, а й на психологічний клімат сім'ї загалом.

Може бути корисним і використання таких групових форм роботи психолога як батьківські семінари та тренінгові заняття. Основна мета таких форм роботи – розширення знань батьків про психологічні особливості дітей з проблемами розвитку, психології виховання та психології сімейних взаємин. Під час таких зустрічей підвищується не тільки поінформованість батьків про дитину, а й, що ще важливіше, відбуваються зміни у ставленні батьків до проблем дитини та до завдань її виховання.

Психологічна підтримка батьків здійснюється не тільки у формі групового спілкування, а й під час індивідуальних бесід щодо проблем дитини, сімейних проблем.

Важливу роль в ефективності психологічної підтримки батьків відіграє створення різноманітних форм групової взаємодії батьків та інших членів сім'ї дитини з особливими потребами. Необхідно, щоб сам процес був неперервним, комплексним і мав творчий характер [5, с.28].

Психологічна підтримка вчителів, які працюють з дітьми з особливими потребами, спрямована на виховання в них психологічної готовності до роботи з такими дітьми та на профілактику емоційного вигорання. Під час такої роботи вчителів необхідно навчати психотехнічних методів релаксації та зняття психоемоційного напруження.

Список використаних джерел та літератури

1. Борщевська Л. В., Зіброва Л. В., Іванова І. Б. На допомогу батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами. – К., 1999.

2. Іванова І. Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. – К.: Логос, 2000.
3. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід, метод, посібник, авт. уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: АПН, 2002.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Директор школи. – 2010. – №42 (6).
5. Северенчук Н. Психокорекційна робота з матерями дітей з особливими потребами // Дефектолог. – 2007. – №3.
6. Перспективні освітні технології: Навчально-методичний посібник / За ред. Г. С. Сазоненко. – К.: Гопак, 2000.

Гладій О.В.,
вчитель початкових класів
Шепетівської гімназії №4 ім.Валі Котика

Дистанційне навчання: методи, які працюють (аналіз звіту Innovating Pedagogy 2020)

Було проведено аналіз довідкових листів із звітів блогу Innovating Pedagogy. Цей блог призначений для щорічних звітів, які досліджують нові форми викладання, навчання та оцінювання для інтерактивного світу, щоб скеровувати вчителів, політиків та інших у продуктивних інноваціях. Звіти створюються щороку спільно дослідниками Інституту освітніх технологій при Відкритому університеті, Великобританія, разом із різними зовнішніми партнерами. Перший звіт був опублікований у 2012 році.

Ключові слова. Дистанційне навчання, онлайн-освіта, інноваційна педагогіка, технології, віддалені лабораторії, освітні ресурси, віртуалізація.

Вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: вчителів, учнів та батьків. Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, надихати й мотивувати учнів, давати раду технічним проблемам виявилось зовсім не просто. Але Україна не виняток — жодна держава, жодна освітня система у світі не була готова до цього.[1] На сьогоднішній день педагоги зіткнулись із колосальними змінами в освітній системі. Щодня вчителі паралельно з учнями розвивають свою обізнаність у застосуванні новітніх технологій та в інтеграції цих засобів у дистанційне навчання. Зміни, що відбулися у світі та зокрема в Україні зумовили освіту до глобальної інформатизації освітнього процесу в навчальних закладах.[3] Кожного дня вчитель повинен знаходити компроміс та золоту середину при неможливості фізичного контакту з дитиною навчати учня та дати знання достойного рівня, а також паралельно виховати в дітей ті якості, які здобуваються в школі, безпосередньо на оф-лайн заняттях. Тому, освіта використовуючи такий механізм навчання повинна бути якісною тим самим роблячи важливість у знаходженні правильних платформ для налагодженості ефективного та результативного навчання.[3] Дистанційна форма навчання передбачає доступ до інтернету, технічне забезпечення (комп'ютер, планшет, смартфон тощо) в усіх учасників освітнього процесу, а також те, що вчителі володіють технологіями дистанційного навчання.[1] Взаємодія всіх учасників освітнього процесу — один з най - важливіших факторів успішного функціонування будь-якої шкільної спільноти. В умовах дистанційного навчання, коли вчителі й учні не можуть бути поруч, взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу: адміністрацією школи, вчителями, учнями і батьками — набуває особливої важливості.[1]

Серія довідкових листів Innovating Pedagogy була розроблена для тих, хто вперше спробували використання дистанційної та онлайн-освіти, а також для вчителів, які вже навчали дистанційно і хочуть спробувати щось нове.

Кожен довідковий лист описує один підхід до навчання на відстані та надає рекомендації щодо того, як це застосувати на практиці. Усі довідкові аркуші засновані

на підходах, висвітлених у попередніх звітах «Інноваційна педагогіка», і враховують, що учні можуть мати лише обмежений доступ до технологій та Інтернету.

Всього налічується 10 довідкових листів, тобто 10 пунктів методів дистанційного навчання. Ми розглянемо лише деякі.

1. Перевернуте навчання. Поєднання занять під керівництвом викладача з незалежним навчанням

Перевернуте навчання змінює традиційний підхід у класі до викладання та навчання. Вдома учні дивляться відео, слухають аудіозаписи, читають книги чи аркуші. Ці ресурси дозволяють їм працювати у власному темпі, роблячи паузи, щоб робити нотатки, де це необхідно. Деякі здобувачі освіти, хоча й не всі, можуть отримувати допомогу та підтримку від членів сім'ї. Це незалежне дослідження означає, що в живих сесіях з учителем є час для заходів, які спонукають учнів критично мислити про вивчену інформацію. Живі заняття стають часом вивчення предметів за підтримки вчителя та однокласників.

Перевернутий підхід до навчання складається з двох частин: пряме навчання вдома та інтерактивний елемент із прямим посиланням на вчителя.

Успіх перевернутого навчання залежить від того, як проходить сеанс у прямому ефірі, а також від виконання двох умов одночасно, які названі вище, тобто прямий ефір із вчителем, а також бажання самого учня виконувати завдання самостійно чи з допомогою членів сім'ї вдома. Якщо студенти не можуть приєднатися до відеочату в реальному часі, їм може знадобитися взаємодіяти через текстовий чат, спільний документ або телефонні розмови.

2. Вчимося вчитися.

Ця довідка дозволяє дізнатися як учням стати більш продуктивними під час самостійного навчання за час дистанційних занять.

У школі учні часто покладаються на вчителів, щоб забезпечити структуру, ресурси та мотивацію, необхідні для навчання. При дистанційному навчанні більша відповідальність лягає на учня. Навчання тому, як вчитися, передбачає вміння: вирішувати, що вам потрібно, щоб допомогти дитині вчитися, ставити цілі, знаходити цінні ресурси – включно з іншими людьми – для навчання, вибирати стратегії навчання, міркувати про прогрес, розвивати творчі навички та оцінювати результати навчання.

Це важливо, коли учні працюють вдома. У школі вчителі ставлять перед собою цілі, планують, як ці цілі будуть досягнуті, розпоряджаються часом, пропонують допомогу та оцінюють їхню роботу. Працюючи на відстані, дітям доводиться виконувати більше цих завдань самостійно, але для цього їм потрібна підтримка. Роль вчителя полягає в усвідомленні навичок, необхідних учням, і в тому, щоб включати в уроки можливості, щоб учні усвідомлювали та розвивали ці навички.

3. Зробити мислення видимим. Відкриття вікон у навчання та розуміння учнів

Навчання може стати ефективнішим, якщо учні зможуть візуалізувати своє мислення. Це може включати встановлення цілей, записування кроків під час вирішення проблеми або створення анотацій. Вчителям корисно бачити цілі, концепції та прогрес учнів. Замість того, щоб базувати уроки на припущеннях щодо розуміння учнями, можна використовувати стратегії, щоб зробити мислення видимим, щоб надати як вчителям, так і учням більш точне уявлення про потреби учнів у навчанні.

Зробити мислення учнів видимим може підтримати їхні навчальні процеси, зробивши навчання більш ефективним і викладання більш цілеспрямованим. Важливими є заходи, які підвищують обізнаність учнів і вчителів про головне завдання курсу, розуміння учнем предмету та способи покращення. Суть такої діяльності полягає в тому, щоб зробити припущення та ідеї учнів видимими як для вчителів, так і для студентів. Цю інформацію можуть використовувати вчителі для адаптації свого навчання та надання зворотного зв'язку, а учні — для прийняття більш обґрунтованих рішень щодо свого навчання.

Зробити речі видимими перед уроками в прямому ефірі означає, що діяльність може бути адаптована для задоволення потреб учнів, дозволяючи їм якнайкраще використовувати час з учителем та однокласниками.

4. Наука у віддалених лабораторіях. Керовані експерименти на автентичному науковому обладнанні

Лабораторний досвід дозволяє студентам експериментувати з матеріальним світом або даними з нього, використовуючи наукові інструменти, обладнання для збору даних, моделі та теорії. Віддалені лабораторії тепер доступні з багатьох тем, включаючи астрономію, біологію, хімію, комп'ютерні мережі, науку про Землю, техніку, гідравліку, мікроелектроніку, фізику та робототехніку. Вони дозволяють практичне вивчення науки на відстані і мають багато переваг для учнів і вчителів.

Віддалені лабораторії дозволяють учням контролювати високотехнологічне наукове обладнання та збирати дані. Ці лабораторії можуть також включати моделювання, яким можуть керувати учні, і використання складного наукового обладнання, такого як віртуальні мікроскопи, які працюють на комп'ютерах.

Приклади віддалених лабораторій

• Портал Go-Lab для онлайн-лабораторій для шкіл – усі лабораторії, включаючи ті, які зазвичай вимагають річної підписки, були безкоштовно доступні на початку пандемії Covid-19

• OpenScience Laboratory

• Labwork

• Віртуальний мікроскоп (Virtual microscope)

Висновки. Дистанційне навчання є продуктивною формою навчання, при якій використовуються традиційні та специфічні методи, засоби і форми навчання, засновані на комп'ютерних та телекомунікаційних технологіях. Основу освітньої діяльності при дистанційному навчанні у системі неперервної підготовки вчителя початкової школи становить інтенсивна, цілеспрямована й контрольована самостійна пізнавальна діяльність.[2] Для забезпечення дистанційного навчання учнів учитель може створювати власні веб-ресурси або використовувати інші веб-ресурси на свій вибір. При цьому обов'язково надати учням рекомендації щодо використання ресурсів, послідовності виконання завдань, особливостей контролю тощо. Щоб привчати дітей до академічної доброчесності, важливо завжди давати коректні посилання на джерела використаної інформації.[1]

Список використаних джерел та літератури

1. Міністерство освіти і науки України, Міжнародний фонд «Відродження», ГО «Смарт освіта». «ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ» І. Коберник, З. Звиняцьківська – Травень 2020.

2. Основи дистанційного навчання у початковій освіті : [навчально-методичний посібник] / О. П. Муковіз. – Умань : Візаві, 2018. – 128 с.

3. «ПЛАТФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ» Широков Д.Л., студент першого (бакалаврського) рівня, Педагогічний інститут Київський університет імені Бориса Грінченка - Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» | № 5 (Червень, 2021)

4. Open University Innovation Reports. Innovating Pedagogy <http://www.open.ac.uk/blogs/innovating/>

Гончаренко Л.П.,
практичний психолог
Кам'янець-Подільської ЗОШ І-ІІІ ступенів №2 ім. Т.Г.Шевченка

Здоров'язберігаючий освітній простір – вимога часу

Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили.

В.О. Сухомлинський

Ефективність роботи сучасного загальноосвітнього навчального закладу має вимірюватися не лише якістю освіти, а й безпекою і захищеністю учнів, турботою про їх здоров'я. Тому важливим завданням сучасної школи є створення безпечних і нешкідливих умов навчання й виховання учнів, які б сприяли формуванню гармонійно розвиненої, фізично досконалої особистості з відповідальним ставленням до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Саме здоров'язберігаюча компетентність є необхідною умовою успішної професійної діяльності сучасного педагога, котрий працює в умовах різноманітних екологічних проблем, модернізації суспільства, поширення явищ нездорового способу життя.

Ключові слова: здоров'язберігаюче освітнє середовище, здоров'язбережувальні технології, здоров'язбережувальна компетентність.

Україна належить до держав, які у своїй політиці декларують здоров'я як найвищу цінність людини. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Конституції України прийнято значну кількість законів, нормативно-правових документів, які визначають здоров'язбережувальну стратегію держави в системі освіти.

Сучасна українська освіта має бути доступною для всіх, створюючи рівні можливості, щоб кожна дитина і родина, яка має особливих дітей, відчула, що держава гарантує їм якісну освіту. Для України головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім держави, є збереження і зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді. Турботу викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку підростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності, особливо дитячої.

Здоров'я дітей – одне з основних джерел щастя, радості і повноцінного життя батьків, педагогів, суспільства в цілому. Результати медико-епідеміологічних, соціологічних та психолого-педагогічних досліджень, в порівнянні з минулим десятиліттям, демонструють стрімке поширення хвороб та зростання хронічної патології учнів, незадовільну функціональну пристосованість дітей до фізичних та навчальних навантажень, особливо у початковій школі. Велика кількість навчального навантаження у поєднанні з недостатньою руховою активністю учнів, скорочення сну та зменшення часу перебування на свіжому повітрі, призводить не тільки до перевтоми школярів, зниження їх адаптаційних можливостей, але й до нервовості, яка в комплексі сприяє функціональним порушенням та хронічним захворюванням[3, с.5-6].

Основними факторами, що негативно впливають на здоров'я учнів і відповідно є наслідками відсутності формування здоров'язберігаючих компетенцій, є:

- ✓ недотримання гігієнічних умов в організації освітнього процесу;
- ✓ перевантаження навчальними програмами та їх недосконалість, недоцільність застосування освітніх технологій;
- ✓ інтенсифікація навчального процесу;
- ✓ низький рівень рухової активності;
- ✓ недостатня компетентність педагогів у питаннях здоров'я і здорового способу життя;
- ✓ неправильне та нераціональне харчування;
- ✓ авторитарний стиль викладання;
- ✓ низький рівень культури здоров'я учнів;
- ✓ незадовільний стан здоров'я педагогів.

Метою сучасної школи є підготовка дітей до життя. Кожен учень має отримати знання та навички, що знадобляться йому в майбутньому. Здійснення означеної мети можливе за умови запровадження технологій здоров'язбережувальної педагогіки.

Учитель, володіючи сучасними педагогічними знаннями, при постійній взаємодії з учнями, їхніми батьками, медичними працівниками та шкільними психологами, планує й організовує свою діяльність з урахуванням пріоритетів збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів педагогічного процесу.

Відповідно до Концепції Нової української школи, одним із основних пріоритетів розвитку сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю, дітей із соціально вразливих груп. Впровадження інклюзивної освіти є не лише вимогою часу, а й ще одним кроком для забезпечення реалізації прав на отримання повноцінної освіти для усіх дітей.

Актуальність проблеми полягає в тому, що педагоги, працівники психологічної служби повинні створити умови і надати допомогу в психологічній та соціальній адаптації, підготовці до повноцінного життя в суспільстві не тільки здорових дітей, а й дітей з особливими освітніми потребами. Таке навчання спільно з однолітками сприяє їх соціалізації і є корисним також і для здорових дітей, бо вони вчаться розуміти проблеми інших, стають добрішими [1, с.13].

Мета сучасної школи - збереження духовного, фізичного, психічного здоров'я учнів, формування в них відповідального ставлення до власного життя. Адже здоров'я - поняття багатопланове. Це не лише відсутність хвороб, а й комфортне психологічне самопочуття, гарний настрій, високий рівень пристосування, благополуччя. Тобто це гармонійне поєднання фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я як результат самодисципліни, самопізнання, самореалізації на основі стійкої потреби бути здоровим. [2, с.4-5].

Управління загальноосвітнім навчальним закладом на засадах здоров'язбереження передбачає цілеспрямовану діяльність зі збереження і зміцнення здоров'я учнів:

- ✓ створення безпечних і нешкідливих умов навчання і виховання;
- ✓ формування культури здоров'я особистості учня, підвищення рівня його стресостійкості;
- ✓ підвищення рівня здоров'язбережувальної компетентності вчителя, формування його психотерапевтичної позиції;
- ✓ створення умов для збереження і зміцнення професійного здоров'я вчителя;
- ✓ формування психологічної культури батьків.

Для досягнення зазначеної мети Стандартом освіти передбачається виконання педагогами таких завдань:

- ✓ формування в учнів знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, фізичну культуру, фізичні вправи, взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням;
- ✓ формування та розвиток навичок базових загальнорозвивальних рухових дій;
- ✓ розвиток в учнів активної мотивації дбайливо ставитися до власного здоров'я і займатися фізичною культурою, удосконалювати фізичну, соціальну, психічну і духовну складові здоров'я;
- ✓ виховання в учнів потреби у здоров'ї, що є важливою життєвою цінністю, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя;
- ✓ розвиток умінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків;
- ✓ набуття учнями власного здоров'язбережувального досвіду з урахуванням стану здоров'я;
- ✓ використання у повсякденному житті досвіду здоров'язбережувальної діяльності для власного здоров'я та здоров'я інших людей [5, с.7-8].

Проблемами організації навчання і виховання, психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронату дітей з особливими освітніми потребами розглядаються з позиції психологічних, педагогічних, організаційно-методичних вимог щодо організації роботи з такими дітьми. У своїх роботах вчені дійшли висновку, що робота з дітьми з особливими освітніми потребами має бути спрямована на організацію цілеспрямованої підтримки через надання психологічної, соціальної допомоги всіх учасників навчально-виховного процесу.

Педагогам, які працюють з особливими дітьми, притаманні терпимість, уміння співчувати, врівноваженість, наполегливість, витримка, старанність, готовність до постійної цілеспрямованої роботи, безконфліктність [4, с.26]. Саме педагоги у змозі допомогти усвідомити дітям, що здоров'я – це дар не тільки для людини, а й для

суспільства, спонукати турбуватися про своє здоров'я, розвивати бажання підтримувати традиції здорового способу життя. Для цього під час освітнього процесу учителю слід використовувати не тільки традиційні, а й інноваційні технології навчання, формувати здоров'язбережувальну компетентність.

Особлива роль у цьому процесі належить працівникам психологічної служби та їх співпраці з вчителями, батьками, працівниками інклюзивно-ресурсного центру, громадськістю[4, с.14].

Психологічна служба забезпечує вчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення психологічних умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальними закладами.

Саме тому виникає необхідність у формуванні здоров'язбережувальної компетентності учнів та використанні освітніх технологій, що полегшують формування нових знань, зберігаючи при цьому здоров'я учнів; забезпечують дитині можливість збереження здоров'я під час навчання у школі, формують в неї необхідні знання, уміння та навички щодо здорового способу життя, навчають використовувати їх у повсякденному житті.

Здоров'язбережувальні технології – це система заходів, що включає взаємозв'язок і взаємодію усіх факторів освітнього середовища, спрямованих на збереження здоров'я дитини на усіх етапах її навчання та розвитку.

Здоров'язбережувальні технології – цілісна система виховних, оздоровчих, корекційних і профілактичних заходів, які здійснюються у процесі взаємодії дитини і педагога, дитини і батьків, дитини і лікарів.

Здоров'язберігаючі технології не є чимось невідомим, таємним, чудодійним. Грамотно складений розклад уроків, використання вчителями на уроках та на перервах прийомів рухової активності, нейтралізація стресів, організація гарячого харчування, зв'язок навчального матеріалу з життям, озброєння учнів валеологічними та екологічними знаннями – це повсякденна діяльність школи. Ефективність позитивного впливу на здоров'я школярів різних оздоровчих заходів визначається не хаотичністю методів, а системною роботою за всіма напрямками [3, с. 23].

Мета цих освітніх технологій забезпечити дитині можливість збереження здоров'я, сформувати необхідні знання, уміння й навички здорового способу життя, навчити використовувати отримані знання у повсякденному житті.

Практика показує, що процес формування свідомого ставлення до власного здоров'я потребує обов'язкового поєднання інформаційного й мотиваційного компонентів із практичною діяльністю учнів, що сприятиме оволодінню дітьми необхідними здоров'язберігаючими вміннями і навичками. Діяльність всіх педагогів щоденно повинна бути орієнтована на формування в дітей стійкої позиції, що передбачає визначення цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я, поглиблення знань, умінь та навичок, пов'язаних з усіма складовими здоров'я (фізична, соціальна, психічна, духовна). Формування в учнів компетентного ставлення до власного здоров'я неможливе без реалізації всіх складових здоров'я. Завдяки використанню здоров'язбережувальних технологій у дітей відбувається покращення пам'яті, уваги, мислення, підвищення здібностей до довільного контролю, покращення загального емоційного стану, підвищується працездатність.

Аналіз усіх існуючих здоров'язбережувальних технологій дає можливість виокремити такі типи технологій у сфері збереження та зміцнення здоров'я.

1. Здоров'язберігаючі – ті, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації навчально-виховного процесу, відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини. До конкретних методів цих технологій належать:

- ✓ диспансеризація учнів;
- ✓ профілактичні щеплення;

- ✓ забезпечення рухової активності;
- ✓ вітамінізація, організація здорового харчування (включаючи дієтичне);
- ✓ заходи санітарно-гігієнічного характеру, пов'язані з респіраторно-вірусними інфекціями, зокрема грипом.

2. Оздоровчі — технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, арт-терапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія.

Деякі методи (наприклад, фітотерапія та гімнастика) залежно від характеру впливу та способів застосування і категорій учнів можуть використовуватись як у межах здоров'язбережувальних, так і в межах оздоровчих технологій.

3. Технології навчання здоров'ю — гігієнічне навчання (раціональне харчування, догляд за тілом тощо); вироблення життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо); профілактика травматизму та зловживання психоактивних речовин; ставе виховання. Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загальнонавчального циклу; введення до варіативної частини навчального плану нових предметів; організації факультативного навчання та додаткової освіти.

4. Технології виховання культури здоров'я — виховання в учнів особистісних якостей, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини [4, с.3-4].

Відомо, що метою усіх здоров'язбережувальних освітніх технологій є: формування здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження та зміцнення здоров'я, дбайливого ставлення як до особистого здоров'я, так і до здоров'я оточуючих. Як зазначають науковці «компетентність щодо збереження здоров'я – це здатність учня застосовувати всі належні компетенції в конкретних життєвих або навчальних умовах та обставинах на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я».

Систематичний оздоровчий вплив на організм та психіку учнів може бути успішним лише за умови доцільного використання методів здоров'язбережувального змісту. У здоров'язбережувальних освітніх технологіях застосовуються дві групи методів: специфічні (притаманні тільки процесові педагогіки) та загальнопедагогічні (застосовуються в усіх випадках навчання та виховання). Серед специфічних методів на основі існуючої педагогічної практики можна виокремити такі: оповідання, дидактичне оповідання, лекція, демонстрація, ілюстрація, відеометод, вправи, практичний метод, ситуативний метод, ігровий метод, активні методи навчання та ін. У структурі методу виокремлюють певні прийоми як його складові та окремі етапи під час реалізації.

Прийоми можна класифікувати так:

- ✓ профілактично-захисні (особиста гігієна та гігієна навчання, сонячні та повітряні ванни, водні процедури,).
- ✓ компенсаторно-нейтралізуючі (фізкультхвилинки, релаксація, масаж та самомасаж, медитація, оздоровча, пальчикова, дихальна, корегуюча гімнастики, фізіотерапія, профілактика плоскостопості та порушень статури, вітамінотерапія, психогімнастика та ін.);
- ✓ стимулюючі (гімнастика пробудження, елементи загартування, фізичні навантаження, арт-терапія, кольоротерапія, фототерапія, музикотерапія, іротерапія, фітотерапія, пісочна терапія, вокальна терапія, терапія казкою, лялькова терапія, танцювальна/рухова терапія, ароматерапію та фітотерапія).
- ✓ інформаційно-навчальні (листи, що адресуються батькам, учням, педагогам, видатним людям, листи в минуле, майбутнє, стіннівки оздоровчого спрямування).

Використання методів та прийомів залежить від професійних здібностей вчителя, його особистої зацікавленості, від регіональних та місцевих умов. Тільки при врахуванні того, що всі окремі підходи будуть об'єднані в єдине ціле, можна буде створити оздоровчий освітній простір, де будуть реалізовані ідеї здоров'язбережувальної

педагогіки. Дослідженнями сучасних науковців доведено, що ефективність формування здоров'язбережувальної компетентності вимагає активного залучення учнів до здоров'язбережувального навчального процесу, формування у них активної позиції щодо зміцнення і збереження власного здоров'я.

Отже, Функціонування здоров'язбережувального освітнього середовища в загальноосвітньому навчальному закладі дасть змогу зміцнювати здоров'я учнів, формувати культуру їх здоров'я, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я та проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи для забезпечення здоров'я.

Завдання всіх учасників освітнього процесу навчити учнів володіти ключовими компетентностями, що сприяють розвитку наступних навичок:

- ✓ рухової активності та загартування;
- ✓ санітарно-гігієнічних;
- ✓ організації режиму праці та відпочинку;
- ✓ самоконтролю;
- ✓ мотивації успіху та тренування волі;
- ✓ поведінки в умовах тиску;
- ✓ співчуття, емпатії;
- ✓ управління стресами;
- ✓ ефективного спілкування;
- ✓ попередження конфліктів;
- ✓ співробітництва;
- ✓ самоусвідомлення та самооцінки;
- ✓ визначення життєвих цілей і програм;
- ✓ аналіз проблем прийняття рішень.

Отже, одним із пріоритетних завдань у діяльності педагогічних колективів навчальних закладів на сучасному етапі повинно бути збереження і зміцнення здоров'я усіх дітей, формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у вчителів, учнів та їхніх батьків.

Список використаних джерел та літератури:

1.Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 8. – С. 1-6.

2.Використання здоров'язбережувальних технологій в сучасних освітніх закладах. Методичні рекомендації / Укладачі Л.М. Богданович, С.Л. Усик – Л. Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області, 2016, 44 с.

3.Осадченко Т. Створення здоров'язбережувального середовища початкової школи: практичний poradnik / Тетяна Осадченко. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. – 234с

4.Психологічний супровід інклюзивної освіти: [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. – Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 92 с.

Горбатюк О.Г.,

кандидат медичних наук,

доцент кафедри педіатрії, акушерства та гінекології

факультету післядипломної освіти ВНМУ ім. М.І. Пирогова

Особливості сучасної медичної післядипломної освіти з позиції андрагогіки

У роботі висвітлені базові поняття післядипломної освіти лікарів з врахуванням особливостей вищої медичної освіти України в аспекті безперервного професійного розвитку, представлені переваги дистанційного навчання, вказані основні причини зниження якості медичної освіти в Україні.

Ключові слова: післядипломна освіта лікарів, безперервний професійний розвиток.

Відповідно до визначення Закону України «Про вищу освіту» від 04 серпня 2015 р. післядипломна освіта розглядається як «спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду» [1].

На етапі післядипломної підготовки лікарів особливого значення набувають андрагогічні принципи навчання, які обґрунтовують діяльність тих осіб, які навчаються, та тих, які навчають. У вихідних положеннях андрагогіки, описаних у роботах багатьох науковців [2, 8, 9], зокрема зазначено, що:

- дорослий, який навчається, розраховує на можливість швидкого застосування отриманих у процесі навчання знань, умінь та навичок;
- навчальна діяльність дорослого значною мірою детермінована часом, просторовими, а також побутовими, професійними, соціальними факторами, що гальмують або сприяють процесу навчання;
- процес навчання дорослого має носити характер спільної діяльності з викладачем на всіх етапах навчання: планування, реалізація, оцінювання й аналіз та корегування.

Досліджуючи кожне із зазначених положень крізь призму післядипломної підготовки лікарів можемо підсумувати, що нормативно вона побудована із додержанням основних андрагогічних положень. Розглянемо кожне з них детальніше на прикладі інтернатури.

Якщо проаналізувати можливість швидкого застосування отриманих у процесі навчання знань, умінь та навичок, то інтернатура, як обов'язкова форма післядипломної освіти, передбачає підвищення рівня практичної підготовки випускників вищих медичних навчальних закладів та проводиться в очно-заочній (або теоретично-практичній) формі навчання. Очна частина підготовки проводиться на кафедрах вищих медичних навчальних закладів та передбачає аудиторну підготовку у формі лекційних практичних та семінарських занять. Заочна частина відбувається у формі стажування на базах закладів охорони здоров'я. Таким чином, черговість частин підготовки забезпечує оптимальні можливості для швидкої імплементації отриманих знань у практичну діяльність.

За природного цивілізованого освітнього підходу в будь-якій сфері, включаючи медичну, центральною фігурою, відповідальною за обсяг і якість здобутих знань, є сам індивідуум, який тих знань прагне [4]. У іншому варіанті підходу до отримання знань, «неусвідомленому», головною фігурою освітнього процесу є викладач вищої школи, а мотивом навчання є страх покарання чи невдоволення. Для першого можна застосувати термін «освіта», або «learning», для другого ж - «навчання», або «education» [9].

Останніми роками в документах, пов'язаних із якістю освіти, з'явився ще один термін - «компетенція», що позначає «неможливість навчити, а тільки навчитися», тобто суттю освіти стає самоосвіта. Усе інше - тільки фактори, ресурси й умови, що сприяють або перешкоджають нормальному розвитку процесу самоосвіти. Компетенція - це певні вимоги до людини, які дозволять стати їй компетентною в певному виді діяльності. Компетенція - це здатність на основі органічної єдності знань, умінь і досвіду здійснювати як звичну, так і нову професійну діяльність [6].

При входженні України у світовий медичний освітній простір є дуже важлива умова - збереження вітчизняних освітніх традицій у галузі медицини, де на першому місці є клінічне мислення на основі живого спілкування з пацієнтом. У 2005 році Україна підписала Болонську декларацію, основні напрями якої збігаються з планами реформування системи медичної освіти в нашій державі. Пильна увага прикута до ефективності та якості підготовки медичних фахівців [4].

Освітня діяльність у структурі медичної педагогічної системи є провідною, у процесі якої надаються послуги в рамках основної й додаткової медичної освіти з випуском навчально-методичної продукції. У науково-дослідній системі провідною є наукова діяльність, результатом якої є медична науково-технічна продукція. У взаємодії цих двох систем забезпечується формування інтегрованого продукту, що включає інноваційні розробки й освітні послуги.

У зв'язку з новими вимогами світового медичного співтовариства до рівня підготовки медичних кадрів колишня модель освіти потребує кардинальних змін, в якій не людина вчать, а людина вчиться. Логіка освіти спрямована на самостійну роботу особистості, де вона переходить на новий рівень творчого розвитку. Формування системи медичної освіти з орієнтацією на критерії Болонського процесу висуває нові вимоги до якості медичної освіти, розвитку професійної компетентності особистості [7].

Компетентність визначається як володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї й предмета діяльності, розуміння відповідальності за свої дії. Компетентнісний підхід у медичній освіті поклав початок формуванню модульних дисциплін, які формують групу споріднених компетенцій, що забезпечують формування медичного фахівця, здатного побудувати знання відповідно до нових умов.

Ефективність процесу викладання в медичному виші визначається не тільки високим рівнем компетентності в галузі медичних знань, а й володінням елементами комунікативної компетенції - однієї із загальних компетенцій, на основі якої будується професійна компетентність педагога, який навчає майбутніх колег чи кадри середнього медичного персоналу. Для цього необхідно формувати навички особистісно-орієнтованих, інтерактивних, проектних форм навчання з урахуванням нормативної моделі вимог, що відбивають професійну педагогічну компетентність медичного фахівця [5].

Викладачі вищої медичної школи - особлива категорія педагогів, які мають специфічні функції, умови й методи роботи, кваліфікаційні й особистісні характеристики. Нині в умовах реформи вищої медичної освіти підвищується відповідальність викладачів медичних вишів за результати своєї праці, тому значущим стає забезпечення відповідності кваліфікації викладачів компетентнісному підходу у вищій медичній освіті в умовах її безперервності.

Проблема безперервної медичної освіти методологічно сходить до Гіппократа, який стверджував обмеженість удосконалення мистецтва лікування. Людина, яка обрала професію лікаря, приречена на вічне навчання, вона мусить бути компетентною особистістю.

В умовах сьогодення це стає можливим за умови використання модульної моделі навчального процесу, де змінюється співвідношення навчального навантаження в бік збільшення самостійної роботи учнів з навчально-методичною літературою й електронними освітніми ресурсами. Удосконалення вищої медичної освіти вимагає слідування основним принципам Болонської декларації, згідно з якими, кожен викладач медичного вишу мусить додатково мати педагогічну підготовку з організаційно-педагогічних основ навчання, дидактичних основ розробки й застосування в медичному виші сучасних технологій навчання [4].

Професійна медична освіта своєю провідною метою ставить реалізацію професійної складової розвитку особистості. Головна претензія роботодавців до професійних освітніх установ медичного профілю - відірваність засвоєних медичних знань від практики, що проявляється невмінням поводитися із сучасним обладнанням, у психологічній невідповідності до реалій сучасної медицини. Роботодавці часто докоряють медичним вишам за недостатню практичну підготовку молодих лікарів, але при цьому самі формально підходять до виконання своєї педагогічної роботи на заочних базах навчання лікарів-інтернів. Головний лікар, він же - майбутній роботодавець, має брати участь у організації й проведенні навчального процесу на заочній базі підготовки. Хотілося б, щоб працівники клінічних кафедр медичних вишів могли контролювати якість підготовки під час заочного (практичного) циклу навчального процесу. Замість того, щоб контролювати територіально, фізично й морально, фахівці й керівники очних і заочних етапів навчання майбутніх фахівців мають працювати згуртовано, однією командою, що сприятиме підвищенню якості медичної освіти на післядипломному етапі.

Крім розробки компетенцій, важливу роль у співпраці з роботодавцями відіграє організація стажувань. Адекватна й різнобічна оцінка роботодавцем якості професійної медичної освіти може бути дана тільки після того, як молодий лікар-спеціаліст зможе

проявити себе на практиці, на робочому місці в конкретному лікувально-профілактичному закладі. Вочевидь, що від такої взаємодії виграють обидві сторони соціального партнерства: роботодавець отримає фахівця необхідної кваліфікації, освітній заклад матиме можливість здійснити підготовку фахівців, в яких є потреба на державному і світовому ринку медичних послуг, що істотно підвищить престиж і авторитет навчального медичного закладу [6].

Важливим у розвитку медичної освіти в Україні є інтеграція вищої медичної школи у світовий освітній простір, що виражається в реалізації освітніх стандартів третього покоління, упровадженні інноваційних підходів у психолого-педагогічне забезпечення медичного освітнього процесу й методичній готовності до цього професорсько-викладацького складу [2; 3].

У сучасному медичному суспільстві формується модель, заснована на глибоких знаннях. Усвідомлення важливості соціально-економічного потенціалу освіти в медичній сфері привело до ідеології навчання впродовж життя. Цілі й завдання такого навчання проголошені в 1999 році в Кельнській хартії на саміті Великої вісімки. «Безперервна освіта має стати головною політичною програмою громадянського суспільства». В Україні формування системи безперервної медичної освіти закінчено в 2018 році затвердженням «Положення про систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я».

Для виховання стратегії «освіта протягом усього життя», тобто безперервного професійного розвитку, особливо важливими є роки навчання в медичному виші. Створення безперервного освітнього континууму викладачів вищої медичної школи ставить на чільне місце включення студента в спосіб життя лікаря, формуючи в нього професійно-суб'єктну позицію [3].

Особливою ланкою системи медичної освіти в Україні є післядипломне навчання, яке здобувається в різноманітних формах перенавчання й додаткового навчання. Традиційна модель навчання, коли працівники набувають необхідних знань і навичок у період трудової діяльності, неадекватна реаліям сучасного медичного суспільства. Перспективним завданням медичного вишу є розвиток і впровадження високих технологій у наукову, педагогічну й клінічну діяльність на всіх етапах професійної освіти лікарів. Сьогодні, коли наукові розробки та впровадження в медицину відбуваються досить швидкими темпами, викладачі медичних вишів повинні мати можливість швидкого навчання та передачі знань практичним лікарям, а також впровадження своїх знань в практичну охорону здоров'я, що потребує постійних фінансових інвестицій. У світі така модель практичного навчання існує в університетських клініках, відсутніх на сьогоднішній день в Україні.

Крім того, перехід медичної науки в Україні до безперервного професійного розвитку вимагає розробки спеціального підходу до формування змісту, організації й контролю результатів освіти [4]. Розвитку такого підходу перешкоджає відсутність сучасної національної системи кваліфікацій, механізму формування сучасних стандартних вимог до професії й стандартних технологій для кожної спеціальності. Перехід до безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я в Україні вимагає зміни системи управління освітньою сферою та її ресурсного забезпечення [7].

Формування базових основ сучасної системи безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я передбачає створення умов для вирішення взаємопов'язаних завдань: розвиток конкурентного освітнього середовища і його насичення різноманітними освітніми послугами, створення інфраструктури безперервної освіти, упровадження сучасних технологій навчання, нових фінансових механізмів їх реалізації [2]. Має бути розв'язана проблема переходу безперервної професійної освіти на нові технології навчання в т.ч. дистанційне навчання, що підвищить ефективність післядипломної медичної освіти [7].

Дистанційне навчання як різновид телекомунікаційного виду освіти є інноваційною складовою в медичній галузі, включає дистанційні технології й реалізується засобами інтернет-технологій або іншими комп'ютерними засобами, які передбачають інтерактивність [2].

Специфіка організації навчання зумовлюється особливостями контингенту учнів, а також цілями, змістом і умовами навчання. За цими параметрами навчання на додипломному й післядипломному етапах різняться. Ті, що навчаються на післядипломному етапі медичної освіти, належать до категорії дорослих учнів. Провідна мета їхнього навчання - задоволення конкретних та індивідуалізованих освітніх потреб, орієнтованих на здобуття компетенцій, необхідних для вдосконалення своїх соціальних ролей і для розвитку власної особистості. Зміст чітко зумовлено конкретною сферою практичної діяльності. Специфічні умови характеризуються стислим бюджетом часу, короткими термінами навчання і в низці випадків - поєднанням непростих і відповідальних професійних обов'язків. Зазначені параметри вимагають організації навчання фахівців на андрагогічних принципах, які все активніше і ширше використовуються на етапах післядипломної й додаткової медичної освіти. При цьому основною проблемою викладачів у сучасному інтенсивно-мінливому освітньому просторі стає нестача часу та ресурсів на здобуття більш високого рівня компетентності по своїй спеціальності. Розв'язання цієї проблеми є ключем до подолання й інших проблем організації післядипломного навчання на андрагогічних принципах у сфері медичної освіти [8].

Таким чином, проблемами сучасної медичної післядипломної освіти є: низький рівень оснащеності навчального процесу через відсутність державних інвестицій у вищу школу, зниження освітнього рівня студентства, знецінення викладацьких професій (в т.ч. – медичних), низька мотивація лікарів до підвищення свого професійного рівня. Досі традиційна, післядипломна безперервна медична освіта в Україні, як система здобуття знань, відстає від реальних потреб сучасної медичної науки й вимог міжнародної медичної практики, тому назріла необхідність приділити більше уваги цій галузі на всіх рівнях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лисенко О. Ю. Післядипломна освіта лікарів: характеристика базових понять *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія "Педагогічні науки")*. 2016. Т. 48-49, № 3-4. С. 23-28.
2. Могильник А. І. Інтерактивні методи навчання в сучасній медичній освіті. *Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика*: матеріали всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю. м. Полтава, 19 березня 2020 р. Полтава, 2020. С.140 - 142.
3. Могильник А. І., Лелюк Я. О. Мультимедійна презентація як метод самостійного вивчення навчального матеріалу. *Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів*: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, Полтава, 23 березня 2017 року. Полтава, 2017. С.101 - 102.
4. Могильник А. І., Шумейко О.Г. Можливості об'єктивізації оцінки знань студентів в аспекті болонської конвенції. *Вісник проблем біології і медицини*. Т 37, №2. 2013. С. 201 - 202.
5. Могильник А.І. Лелюк Я. О. Суржик в українській мові. *Українська професійна мова: історія і сучасність*: матеріали ІІ регіональної наук.-практ. конф., Тернопіль, ТДМУ, 23-24 червня 2016 року. Тернопіль, 2016. С.14 - 17.
6. Подліанова О. І. Безперервний професійний розвиток лікарів-педіатрів - досвід роботи кафедри. *Медична освіта*. 2014. Т.114, №. 2. С. 55-57.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. пер. с англ. - Москва: Когито-Центр, 2002. - 396 с.
8. Романцов М. Г., Мельникова И.Ю. Профессиональная (педагогическая) компетентность преподавателя вуза. Вопросы дидактики и компетентность. - СПб., 2013. С. 32-38.
9. Сисоєва С. О. , Соколова І. В. Дослідження проблем неперервної професійної освіти: генезис понять. *Педагогічний дискурс*. 2011. №. 9. С. 303-309.

Психологічні засади особистісного та професійного розвитку педагога в умовах неперервної освіти

У статті виокремлено психологічні засади особистісного й професійного розвитку педагогів в умовах неперервної освіти. Описано потенціал, чинники та основні етапи неперервної освіти для особистісного і професійного розвитку педагога-фахівця.

Ключові слова: особистість педагога, неперервна освіта, професійний розвиток, професійний саморозвиток, професіоналізація, професійна орієнтація.

Наука, освіта, технології в умовах євроінтеграційних процесів і глобалізації ринку зумовлюють нові виклики й перспективи професійного розвитку фахівців педагогічної галузі. Неперервність освіти є найважливішим соціально-педагогічним принципом неперервного становлення і розвитку особистості вчителя. Цей принцип повинен на всіх етапах освіти дорослої особистості забезпечити адекватність і відповідність людини вимогам часу, підготовку до життя у швидко змінюваних умовах. Якісні зміни в системі освіти педагогічного працівника відбуваються через перехід від концепції освіти на все життя до концепції освіти впродовж життя [1, с. 4]. Доцільно додати, що саме освіта впродовж життя спрямована на забезпечення людей будь-якого віку рівним, відкритим доступом до якісного навчання, сприяє зростанню інвестицій у людей і знання, набуттю основних навичок, включаючи цифрову грамотність, передбачає поширення інноваційних, більш гнучких, форм і методів навчання. Важливо те, що сьогодні неперервна освіта для вчителів цілком узгоджується з варіативністю, підтримується різноманітністю структур установ освіти та дидактичного інструментарію.

Актуальність проблеми неперервної освіти обумовлена й динамічністю розвитку сучасної цивілізації, й тенденціями соціальної дисгармонії.

Мета статті: обґрунтувати зміст, психологічні чинники та основні етапи професійного розвитку педагога-фахівця в умовах неперервної освіти.

Тенденція до неперервності освітнього процесу на рівні особистості потребує як структурного, так і змістового його оновлення. У цьому контексті особливої уваги потребує процес модернізації особистості, який означає: рух у напрямку до відповідності аналітичній моделі сучасної особистості, яка має такі якості:

- відкритість до експериментування, інновацій та змін;
- готовність до плюралізму думок та схвалення такого плюралізму;
- орієнтація на сучасність та майбутнє, а не на минуле;
- економія часу, пунктуальність;
- переконаність у здатності організувати життя так, щоб долати створювані нею перепони;
- планування майбутніх дій для досягнення передбачуваних цілей як у суспільному, так і в особистому житті тощо [6, с. 31].

У змісті неперервної освіти прийнято виокремлювати три основні складові, пов'язані з навчанням дорослого населення (ми застосовуємо цей зміст і для педагогічних кадрів): навчання грамотності в широкому сенсі (йдеться у т. ч. і про комп'ютерну, функціональну, соціальну грамотність та ін.); професійне навчання, що включає професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації (job qualification); загальнокультурну додаткову освіту, не пов'язану із трудовою діяльністю (life qualification) [3].

Необхідно диференціювати поняття професійного розвитку та професіоналізації особистості. Так, за А. Деркачем, професійний розвиток розуміється як процес руху людини до професіоналізму, а професіоналізація – як процес становлення професіонала. Професійний розвиток має більш цілеспрямований, контрольований й активний характер щодо суб'єкта, тоді як професіоналізація може відбуватись стихійно,

нерационально, нерівномірно, з неекономною витратою часу і зусиль людини. Професіоналізація завершується досягненням професіоналізму (об'єктивно високих показників виконання професійної діяльності), тоді як професійний розвиток може тривати і далі, виявляючись через творче збагачення суб'єктом праці досвіду професії новими завданнями, способами і результатами [2, с. 286].

Професійний розвиток є невід'ємною частиною професіоналізації особистості. Він починається на стадії освоєння професії і триває на подальших етапах. Більш того, він не закінчується на стадії самостійного виконання діяльності, а триває аж до повного відходу людини від справ, набуваючи специфічну форму і зміст. Варто зауважити, що професійний розвиток – досить складний процес, що має циклічний характер. Під час професійного розвитку людина не тільки вдосконалює свої знання, вміння і навички, розвиває професійні здібності, але може зазнати і негативний вплив цього процесу. Такий вплив призводить до появи різного роду деформацій і станів, що знижують не тільки професійні успіхи, а й негативно проявляються в «непрофесійному» житті [7, с. 231]. Професійний розвиток: «...зміни психіки у процесі освоєння і виконання професійно-освітньої, трудової та професійної діяльності» [4, с. 333]. Цей розвиток є провідним у психології праці та професійній педагогіці і розкриває, як ми вважаємо, професійне дозрівання, формування, вдосконалення, саморозвиток і самовдосконалення суб'єкта праці. Початок професійного розвитку слухаю пов'язується з моментом «...прийняття людиною професії та включення у процес її освоєння» [5, с. 30].

Професійний саморозвиток, як і будь-яка інша діяльність, має в своїй основі досить складну систему мотивів і джерел активності. Зазвичай, рушійною силою і джерелом самовиховання педагога називають потреб у самовдосконаленні. Розрізняють зовнішні та внутрішні джерела активності саморозвитку. Зовнішні джерела (вимоги й очікування суспільства) виступають в якості основних і визначають напрямок і глибину необхідного саморозвитку. Викликана ззовні потреба педагога у самовихованні надалі підтримується особистим джерелом активності (переконаннями, почуттям обов'язку, відповідальності, професійної честі, здорового самолюбства і тощо). Ця потреба стимулює систему дій з самовдосконалення, характер яких багато в чому зумовлюється змістом професійного ідеалу [7, с. 231].

Зауважимо, коли педагогічна діяльність набуває в очах педагога особистісну, глибоко усвідомлену цінність, тоді і проявляється потреба у самовдосконаленні, тоді і починається процес саморозвитку. Для розгортання процесів саморозвитку велике значення має рівень сформованості самооцінки. Психологи відзначають два прийоми формування вірної самооцінки. Перший полягає в тому, щоб співвіднести рівень своїх зусиль із досягнутим результатом, а другий – співставити їх із думками оточуючих. Тому потрібно кожній людині, яка обрала педагогічну професію, сформувані у своїй свідомості ідеальний образ педагога.

Отже, система професійного розвитку педагога в умовах неперервної освіти має бути орієнтовна на психологічні показники професіоналізму фахівця та їх цілеспрямований розвиток. Зокрема, зазначає В. Ягупов, за такими завданнями: розширення, збагачення та постійне наповнення новим змістом професійної та фахової спрямованості особистості; збагачення професійного та фахового досвіду; розвиток складних спеціальних здатностей і пізнавальних процесів, які необхідні для успішної реалізації посадових компетенцій; постійний розвиток особистісної, професійної та психологічної готовності фахівця до цілеспрямованої професійної діяльності на сучасному ринку праці [8, с. 22].

Список використаних джерел та літератури

1. Аніщенко О. В., Баніт О. В., Василенко О. В., Волярська О. С. Особистісний і професійний розвиток дорослих : теорія і практика: монографія. Київ : ІПООД НАПН України, 2016. 354 с.
2. Деркач А. А. Ахмелогические основы развития профессионала. Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж, 2004. 752 с.

3. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика : аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
4. Петровський А. В., Ярошевський М. Г. Психологія : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494 с. 4
5. Поваренков Ю.П. Психология становления профессионала : учеб. пособие. Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2000. 98 с.
6. Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону : збірник матеріалів конференції / За ред. О. В. Пастовенського. Житомир, 2017. 166 с.
7. Чернуха О. В. Професійне зростання психологічні особливості та саморозвиток педагога. *Педагогічна культура викладача вищої школи* : матеріали XLVI навчально-методичної конференції, Харків, 21 листопада 2012 р. Харків, 2012. С. 231–233.
8. Ягунов В. В. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. Т. 175. С. 22-28.

Городельська Ю.С.,
практичний психолог
Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ст. №4

Тренінг усвідомленого батьківства як один із ефективних методів побудови партнерських взаємин у тріаді «дитина-сім'я-школа»

Тренінг усвідомленого батьківства – це унікальна форма соціально-психологічної роботи. Це також практичний інструмент для глибокого пропрацювання власне батьківських установок та родинних сценаріїв, які заважають знайти спільну мову з дітьми та є пусковим механізмом для формування дитячих психотравм. Гармонізація дитячо-батьківських стосунків сприяє вирішенню навчально-виховних проблем здобувачів освіти, а також є методом профілактики небажаної поведінки в майбутньому.

Ключові слова: тренінг усвідомленого батьківства, партнерські взаємини, особистість дитини, м'які навички, арт-терапія, сім'я, психологічна компетентність.

Основна робота практичного психолога закладу освіти орієнтована саме на особистість дитини.

Основна професійна потреба практичного психолога – це гармонізація особистості кожної дитини.

Основна проблема практичного психолога – це налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Одна справа, коли доросла свідомо людина приходить на консультацію і чітко знає, що її турбує. І зовсім інша справа, коли дитину примушують йти до психолога, або приводять самі батьки і формують своє бачення дитячих проблем, яке доволі часто буває хибним. І ось коли вдається розібратися в істинних причинах «небажаних» станів, то не завжди самі батьки морально готові прийняти той факт, що їхня «заслуга» в цьому теж є. Варто констатувати, що часто після тривалої корекційної/консультативної роботи дитина повертається в те саме деструктивне середовище і нічого не може змінити.

Будучи свідком подібних речей у власній практичній діяльності, перепробувавши безліч стандартних методів просвіти батьків, зроблено висновок, що бажаного результату можна досягти лише практичним шляхом, а саме, через тренінг усвідомленого батьківства. Кожне слово у цьому формулюванні має сенс.

Тренінг – тому що дає практичні вміння і навички.

Усвідомлення – тому що працює через осмислення, розуміння суті проблеми.

Батьківство – тому що стати батьками дуже просто, але універсальної інструкції до кожної дитини не існує. Виховати щасливу дитину без певних базових знань також важко

в наш час. Парадокс в тому, що маса доступної інформації не лише не допомагає, а іноді навіть шкодить людям.

Як зазначає З.І. Ікуніна в своїй статті «Дитячо-батьківські відносини як сукупність взаємних позицій, настанов дітей та їхніх батьків стосовно один одного», найскладнішою і важкою є проблема встановлення оптимальних стосунків у родині між батьками та дітьми в їхні шкільні роки. «Період молодшого шкільного дитинства – це період, коли психічний і соціальний світ дитини помітно розширюється. Якщо до цього все життя дитини проходило головним чином у сім'ї, то з моменту вступу до школи перед нею відкривається більш широкий світ, який складається з однокласників, учителів та інших дорослих і дітей, що проживають по сусідству. Розширення світу дитини відбувається безперервно, хоча і нерівномірно, прискорюючись такими важливими для неї подіями, як вступ до першого класу, вступ до різних клубів, відвідування позакласних занять тощо. Діти молодшого шкільного віку починають більш чітко і повно усвідомлювати конфлікти та напружену обстановку у власних сім'ях. Багато дітей стають свідками сімейних конфліктів у своїй сім'ї або в сім'ях сусідів. Зростаюча спільність дітей з однолітками суттєво впливає на уявлення дітей про себе і своє місце в суспільстві. Більш широкий життєвий досвід відкриває дітям складність сімейних і дружніх взаємовідносин, а також вчить такої поведінки, якої від них чекає суспільство.» - підкреслює автор статті [11].

Вивчаючи міжособистісні відносини в системі „батьки - дитина“, практичний психолог зазвичай звертає увагу на особливості сімейного виховання; батьківські установки і реакції; ставлення батьків до дитини і життя у сім'ї; порушення виховного процесу в сім'ї; причини відхилень у сімейному вихованні; типи виховання; рівень батьківської компетентності, поінформованості про дитину та ін. Ці аспекти взаємовідносин батьків і дітей досліджуються за допомогою наступних соціально-психологічних методик: «Соціограма сім'ї» (Е.Ейдеміллер, В.Юстіцік), тест М.Люшера, „Малюнок сім'ї“, які широко використовуються у численних дослідженнях взаємодії завдяки простоті процедури проведення й точності показників, що одержуються в результаті роботи. Широко відома також проективна методика Рене Жіля, що досліджує міжособистісні відносини дитини і її сприйняття внутрішньосімейних стосунків [10].

Сучасні дослідження вказують на єдину важливу мету дій батьків – сприяти зростанню саморегулюючої поведінки у своїх дітей. Дисциплінарні міри, засновані на авторитеті батьків, більш ефективні для розвитку саморегуляції у дітей, ніж авторитарні методи насадження дисципліни. Коли батьки звертаються до словесних аргументів і пропозицій, дитина схильна домовлятися з ними, замість того, щоб виказувати відкриту неслухняність. Аргументи батьків звичайно торкаються просоціальної поведінки і дотримання соціальних правил. У батьків, пояснюючих своїм дітям можливі наслідки їхніх дій для інших людей, діти, як правило, мають більшу популярність і володіють інтерналізованими моральними нормами. І навпаки, коли батьки обирають силові методи соціалізації, їхні діти з великими зусиллями розвивають інтерналізовані норми та механізми контролю [2].

Таким чином, у взаємовідносинах дітей з батьками необхідне глибоке розуміння внутрішнього світу дітей, урахування психологічних особливостей, уміння передбачити, яка міра впливу може бути успішною для розвитку особистості дитини, здійснення індивідуального підходу. Молодший школяр емоційний, мислить конкретно, намагаючись наблизити сприйняте до реальної дійсності. Тривалість батьківського впливу визначається міцністю та розумністю їхніх відносин з дитиною, встановлених у період молодшого шкільного віку. У деяких випадках вклад батьків у сумісне регулювання поведінки пригнічує волю дітей, в інших – сприяє збільшенню їх автономії в межах таких відносин. Крім того, взаємодія з батьками дозволяє дітям вправляти і вдосконалювати соціальні навички, які потім стають дуже корисними при взаємодії з однолітками. [8].

Які ж форми співпраці існують на сьогоднішній день між сім'ями та представниками закладів освіти?

1. Загальношкільні та класні батьківські збори.

2. Науково-практичні конференції, що дозволяють знайомити з новинками в педагогічній і психологічній літературі.

3. Відвідування сімей.

4. Психолого-педагогічні консультації для батьків.

5. Індивідуальні бесіди.

6. Індивідуальні форми роботи із самоосвіти.

7. Психологічний лекторій для різних категорій сімей.

8. Ділові ігри та тренінги.

Зупинимось детальніше на проведенні названих форм роботи з батьками. Ефективність батьківських зборів прямо залежить від рівня підготовки педагога або психолога до їх організації та від правильної оцінки місця і ролі пропонованої теми в цілісній структурі психолого-педагогічної роботи. Кожні батьківські збори необхідно завершувати конкретними рекомендаціями, які зрозумілі людям з різним рівнем батьківської мотивації та реально ними здійснені. Участь у зборах лікарів, учених і практиків підвищує їхню значимість для батьків, а систематичність проведення виробляє звичку їх відвідувати. Час і місце проведення зборів мають бути чітко обговорені [9].

Не зважаючи на різну популярність всіх вище вказаних форм, хочеться зазначити, що форми 1-7 мають меншу ефективність порівняно з тренінгами та діловими іграми. Часто на практиці просвітницькі лекції та загальні збори несуть досить абстрактну інформацію, яку батьки не завжди однозначно сприймають. Також існує ризик створити у батьків захисний ефект ілюзорного сприйняття повідомлення, як такого, що це не має відношення до конкретної дитини або родини.

На разі існує готових тренінгів батьківської ефективності, міжособистісного спілкування тощо [1;9;12]. Але кожен заклад має свої специфічні задачі та проблематику. Отже, заняття варто розробляти виходячи з конкретних завдань.

Дослідивши основні питання, з якими систематично звертаються учасники освітнього процесу до практичного психолога під час консультацій, створено та апробовано авторський тренінг усвідомленого батьківства, метою якого є не лише популяризація психологічної діяльності, але й діагностична та корекційна спрямованість завдяки м'яким методам арт-терапевтичного підходу.

Мета, завдання та структура тренінгу

Категорія учасників: батьки здобувачів освіти.

Кількість учасників тренінгової групи: 8-12 осіб.

Кількість занять: 10.

Приміщення для тренінгу: простора кімната, великий круглий стіл, стільці за кількістю учасників.

Мета тренінгової програми: формування психологічної компетентності батьків, виявлення та аналіз причин небажаної дитячої поведінки, сприяння гармонізації дитячо-батьківських стосунків через усвідомлені дії.

Завдання:

- 1) Сформувати атмосферу довіри в освітньому середовищі;
- 2) Показати, як родинні сценарії та стереотипи впливають на розвиток особистості дітей;
- 3) Познакомити батьків з можливими психосоматичними розладами у дітей у вигляді захисних реакцій на певний дискомфорт;
- 4) Розібратися в структурі залежної поведінки та методах її корекції;
- 5) Ознайомити з класифікацією дитячих страхів за віком, патологічних страхів та методами їх профілактики і корекції;
- 6) Сприяти формуванню навичок ненасильницьких методів вирішення конфліктних ситуацій та профілактиці агресивності;
- 7) Вчити батьків розвивати навички фінансової грамотності у дітей;
- 8) Формувати уявлення про причини змін під час проходження дітьми підліткової кризи та ефективні методи взаємодії між дітьми та батьками;

9) Ознайомити з віковими особливостями сприйняття дітьми втрати близької людини, навчити правильно проходити всі етапи горювання;

10) Розвивати емоційний інтелект, навички ефективної комунікації за допомогою Я-висловлювань та вміння вибудовувати конструктивний діалог з різними категоріями людей.

Обладнання та матеріали: папір білий формату А-4, папір блакитний формату А-4, ручки кулькові, олівці кольорові, маркери, фліп-чарт, клубок ниток, плакат із зображенням правил роботи тренінгової групи, пісок/манка, іграшки для пісочної терапії, фольга, одноразові стаканчики, набори МАК.

Структура тренінгу

№ з/п	Тема заняття	Кількість годин
1	«Сім'я реальна vs сім'я ідеальна»	2
2	«Родинні сценарії. Ресурс чи перешкода?»	2
3	«Якщо дитина часто хворіє. Психосоматика дитячих захворювань»	2
4	«Психологія залежної поведінки»	2
5	«Дитячі страхи»	2
6	«Насилля та агресивна поведінка»	2
7	«Діти і гроші»	2
8	«Підліткова криза»	2
9	«Наслідки переживання втрати»	2
10	«Найпоширеніші питання і відповіді»	2

Для тренінгу, крім опрацювання відомих літературних джерел [3;4;5;6;7;8], були підібрані вправи з досвіду роботи відомих психологів та арт-терапевтів таких, як Олена Тараріна, Ольга Гаркавець, Наталя Львова та Світлана Ройз. Вони надають можливість за допомогою малювання, ліплення, роботи з піском та метафоричними картами з максимальним усвідомленням проходити крок за кроком нелегкий шлях назустріч дітям.

В результаті роботи учасники тренінгу усвідомленого батьківства відмічають наступні зміни (за результатами вихідного анкетування):

- Зменшилися очікування стосовно непритаманних дитині форм поведінки;
- Покращилися партнерські стосунки між батьками;
- Зуміли зрозуміти причини вчинків власних батьків та вплив деструктивних родинних сценаріїв на життя сім'ї;
- Зникли деякі симптоми у дітей (біль у животі, головний біль, порушення сну та харчування);
- Врегульовано режимні моменти стосовно використання дитиною гаджетів;
- Усвідомлено проекцію власних страхів на дитячу психіку;
- Дещо знизився рівень агресії завдяки формуванню навичок саморегуляції;
- Батьки навчилися довіряти дітям розпоряджатися кишеньковими грошми, складати фінансові плани;
- Налагодились довірливі стосунки з підлітками;
- Отримали конкретні інструменти, як розмовляти з дітьми різного віку про смерть.

І, найголовніше, в результаті такої трансформаційної роботи у дітей помітно зросла успішність, налагодилась взаємодія в шкільному колективі, зросла самооцінка.

Крім того, даний вид роботи дозволяє різним категоріям батьків відчувати себе не наодинці з власною проблемою. Групова взаємодія дає відчуття безумовного прийняття та підтримки, формує атмосферу довіри та стимулює бажання до саморозвитку.

В підсумку можна схематично зобразити алгоритм роботи практичного психолога в ситуації звернення батьків стосовно навчальних чи виховних проблем дитини.

Список використаних джерел та літератури

1. Акименко Ю.Ф. Тренінг батьківської ефективності. Програма і методика проведення // Практична психологія та соціальна робота. - 1999. №6. - С.21-29.
2. Дорослі й діти: формування емоційних стосунків / Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка. Навчальний посібник за заг. ред. М.Боришевського, Г.Бевз. – К., 2005.
3. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: Учебное пособие для вузов. - М: ТЦ Сфера, при участии „Юрайт-М”, 2001. – 160 с.
4. Марінушкіна О.Е., Замазій Б.О. Порадник практичного психолога. – Харків, 2007.
5. Тарарина Е. практикум по арт-терапии в работе с детьми: науч.-метод.пособ./Елена Тарарина. – 2-е изд., дополн. – К.:АСТАМИР-В, 2019. – 256 с. – ил.
6. Тимоховец Е.А. Конфликты подростков и пути их педагогического разрешения. - Минск, 1990. - 191с.
7. Турищева Л.В. Работа шкільного психолога з батьками. Навчально-методичний посібник для вчителя. – Харків, 2007.
8. Шаргородська С. Насилля в сім'ї: види, наслідки, шляхи подолання //Соціальний педагог. – 2007. – № 2(2). – С.14-16.
9. Шишалова Л.І. Партнерська взаємодія з дитиною. Тренінгові заняття з батьками //Дошкільний навчальний заклад. – 2007. – № 1 (07).
10. <https://l-gallery.ru/uk/oboi/diagnostika-vnutrisemeinyh-otnoshenii-metodiki-detsko-roditel'skih/>
11. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2008/8_9_2008/36.pdf
12. <https://studfile.net/preview/5259472/page:42/>

Грушецька Л.М.,
соціальний педагог
Кам'янець-Подільської ЗОШ №16 I-III ступенів

Використання елементів казкотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами

У статті викладено теоретичні та методичні аспекти використання казкотерапії з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Автор розглядає поняття «казкотерапії» як дієвого методу в роботі психолога для розвитку емоційно-вольової сфери, когнітивної сфери дітей з особливими освітніми потребами; наведено приклади, як казка розвиває самосвідомість дитини, її потенціал у взаєминах з навколишнім та внутрішнім світом.

Ключові слова: казка, казкотерапія, дитина з особливими освітніми потребами.

*«У казках є засоби, які можуть виправити
чи відродити будь-яку втрачену душевну пружину»
Кларіса Пінкола Естес*

Час, у якому ми зараз живемо, наповнений змінами. Модернізація освіти ставить перед педагогами нові задачі й вимоги до професійного самовдосконалення, творчого зростання, а також до організаційних та психолого-педагогічних заходів і технік, які спрямовані на допомогу учасникам навчально-виховного процесу. Для кожної дитини школа повинна стати середовищем саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, місцем, де надають необхідну підтримку, враховуючи можливості кожного.

Метою статті є проаналізувати вплив казкотерапії на розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

Наразі питання щодо навчання, виховання та соціалізації дітей з ООП стають дедалі актуальнішими. Кожен педагогічний працівник початкової школи першим повинен

володіти знаннями та навиками, які допоможуть дитині з ООП безболісно соціалізуватися в класному колективі. Так, серед сучасних ефективних методів, що використовують у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є казкотерапія.

Казкотерапія – це мова спілкування з підсвідомим. Читаючи казку, ми працюємо з образом, метафорою, словом. За словами Т. Зінкевич-Євстігнєєвої, казкотерапія є найбільш давнім у людській цивілізації методом практичної психології та одним із наймолодших методів у сучасній науковій практиці.

Казкотерапія – це лікування казками, ми маємо на увазі спільне з дитиною відкриття тих знань, які живуть у душі та є в даний момент психотерапевтичними.

Основний принцип казкотерапії – зцілення казкою, сприяння цілісному розвитку особистості, людської духовності. Казкотерапія – це терапія за допомогою казки та казкового середовища (творення казки, слухання, розігрування тощо). Широко використовується типологія казок, запропонована Т. Зінкевич-Євстігнєєвою:

- Художні (народні та авторські). До них відносяться казки, створені багатовіковою мудрістю народу, та авторські історії: казки, міфи, притчі. Художні казки створювалися не для психологічного консультування, але успішно застосовуються в цій галузі фахівцями-психологами.

- Дидактичні – це казки інформативного характеру. За допомогою такої казки можемо пропрацювати з дитиною ту чи іншу ситуацію, модель поведінки, систему пошуку рішення. У ході дидактичних казок подаються навчальні завдання.

- Психокорекційні казки створюються для м'якого впливу на поведінку дитини. Під корекцією розуміється заміщення неефективного стилю поведінки на більш продуктивний, а також пояснення дитині сенсу того, що відбувається.

Застосування психокорекційних казок має умовне обмеження за віком і проблематикою (приблизно до 11-13 років).

- Психотерапевтичні – казки, що розкривають глибинний зміст подій. Історії, які допомагають побачити, що відбувається з іншого боку. Вони не постійно однозначні, не завжди мають щасливий кінець, але обов'язково глибокі й проникливі. Психотерапевтичні казки часто залишають людину з питанням, що стимулює її до пошуку відповіді.

- Медитативні казки створюються для накопичення позитивного образного досвіду, зняття психоемоційного напруження, вироблення кращих моделей взаємовідносин, розвитку особистісних потенціалів. Медитація являє собою повне занурення в будь-який процес. Головне значення медитативних казок – повідомлення нашому несвідомому позитивних «ідеальних» моделей взаємовідносин з навколишнім світом та іншими людьми. Тому відмінною особливістю цих казок є відсутність конфліктів та злих героїв.

Казкотерапію в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами доцільно використовувати з метою:

- проєктивної діагностики – встановлення емоційного контакту, індивідуальних особливостей учня. Проєктивна діагностика проводиться з використанням улюбленої казки, малюнків, ляльок;

- казкотерапевтичного впливу, який відбувається на свідомому та несвідомому символічному рівні (завдяки використанню п'яти видів казок);

- психопрофілактично-розвивальному (розповідати, складати, слухати, розігрувати казки).

Наповнити душу дитини добром – найважливіше завдання казкотерапії. Саме за допомогою елементів казкотерапії можна подолати труднощі в навчанні, поведінкові проблеми, розвинути творчі здібності, виявити та скоригувати порушення емоційно-вольової сфери дітей, які мають вади психофізичних функцій, аутистичний спектр. У роботі з дітьми з ООП доцільно застосовувати казкотерапію тому, що вона:

1. Створює особливу казкову атмосферу, яка робить мрію дитини дійсністю та дозволяє приймати правильні рішення надалі.

2. Допомагає дитині вступити в боротьбу зі своїми страхами, комплексами, негативними рисами характеру, а потім вийти з неї переможцем.

3. Надає почуття впевненості й захищеності.
4. Використовується як засіб мовлення та корекції поведінки.
5. Застосовується для роботи з психосоматичними захворюваннями.

Автор статті у 2021 році пройшла навчальний інтегрований курс «Казкотерапія», брала участь в інтервізійних зустрічах та ефективно використовує набуті знання в індивідуальній та груповій роботі з дітьми; під час корекційних занять практикує використання власних терапевтичних казок; розробила казкотерапевтичне заняття «Місто щастя».

Працюючи з дітьми з особливими освітніми потребами використовує такі прийоми роботи з казкою:

- Читання та аналіз казки.
- Розповідання казки. Так, казку може розповідати як сама дитина від першої чи третьої особи, так і психолог. Це допомагає розвивати фантазію, уяву, зв'язне мовлення. Для кращого запам'ятовування та послідовного відтворення подій доцільно використовувати прийом мнемотехніки.
- Переписування (дописування) казок – це важливий діагностичний матеріал. Актуально застосовувати тоді, коли дитині не подобається сюжет, розвиток подій, ситуацій, кінцівка казки, що вказує на актуальну невирішену проблему. Переписування казок дозволяє дитині звільнитися від внутрішнього напруження. У цьому полягає психокорегувальний сенс переписування казок.
- Програвання казок, використовуючи ляльки. Прийом допомагає через ляльку проявити ті емоції, які зазвичай з якихось причин дитина не може собі дозволити проявити. Працюючи з лялькою, дитина бачить, що кожна її дія негайно відбивається на поведінці ляльки. Це допомагає їй самостійно коригувати свої рухи й робити поведінку ляльки максимально виразною.
- Постановка (розігрування) казок. Дитині чи групі дітей пропонується розіграти казку від імені інших дійових осіб, що беруть або не беруть участі в казці.
- Складання казок. Саме цей прийом допомагає виявити внутрішні конфлікти та ускладнення. Тут можна використати широкий простір для творчості: дитина може складати казку, самостійно обираючи тему, або розпочати її із запропонованої першої фрази, яка може містити інформацію про головного героя та місце дії; можна запропонувати дитині виготовити ляльку-мотанку та скласти розповідь про неї; також під час складання казки доцільне використання метафоричних асоціативних карт; малювання власної казки.

У кінці кожного заняття (індивідуального чи групового) обов'язково проговорювати те, як себе почуває дитина, що вдавалося легко, що потребувало зусиль, які казкові чарівні предмети вона б взяла собі на озброєння.

Отже, використання елементів казкотерапії в роботі з дітьми з ООП є саме тим дієвим інструментом для педагога, психолога, батьків, який знижує в дітей рівень тривожності, додає впевненості невпевненим і сором'язливим, допомагає подолати різноманітні страхи та підвищити самооцінку, легше активізувати прихований особистісний потенціал, формувати позитивні міжособистісні стосунки дитини з однолітками в процесі внутрішньошкольної інтеграції, долати труднощі та проблеми, що виникають у житті.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку // Початкова школа. – 2004. – №8. – С.1-4.
2. Зінкевич-Євстігнєєва Т. Проективна діагностика в казкотерапії./ Т. Зінкевич-Євстігнєєва, Е. Тихонова. – СПб.: РЧ, 2003. - 316с.
3. Вовчанов І.В. Казкотерапія. Розвиток самосвідомості через психологічну казку. М.: Просвещение.1997.
4. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливі потреби / І Садова // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 11. – С.293-298.

5. Сак Т. Якщо у вашому класі навчається дитина з особливою поведінкою./ Т.Сак // Початкова школа. – 2014. – №4. – С.50-51.

Гуменна Л.В.,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Кучанської загальноосвітньої школи I-III ступенів
Новоушицької селищної ради

Розвивальне навчання, як пріоритет сучасної освіти

У статті порушується питання про особливості та важливість розвивального навчання, звертається увага на розвивальне освітнє середовище початкової школи як фактор становлення успішної особистості. Виділені актуальні методирозвивального навчання, яке передбачає розвиток здібностей особистості учня та є пріоритетом сучасної освіти.

Ключові слова: розвивальне навчання, методи розвивального навчання, принципи, освітнє середовище, розвивальне освітнє середовище початкової школи, компоненти сучасного розвивального освітнього середовища початкової школи.

Спрямованість української школи на виявлення і розвиток творчого потенціалу усіх учасників освітнього процесу визначено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Законі «Про освіту», Законі «Про загальну середню освіту», «Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті».

«Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті» ставить перед учителем завдання створити дитині умови для її максимального саморозвитку й самовияву. Для цього процес навчання має бути побудований із максимальним наближенням до запитів і можливостей дитини.

В основі розвивального навчання лежить уявлення про розвиток дитини як суб'єкта особистісної діяльності. Тому головна мета вчителя – забезпечити розвиток, вивчити особисті навчально-пізнавальні можливості учня, визначити індивідуальні зони його найближчого розвитку та допомогти формуванню ще несформованих здібностей.

Завданням розвивального навчання є формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до подальшого пізнання і самостійних дій, з певними навичками і творчими здібностями.

Умовою успіху в розвитку мислення учнів є висока пізнавальна активність. Ефективне засвоєння знань передбачає таку організацію пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожної дитини. Пошуки методів навчання, що підсилювали би активізацію процесу навчання, призводить до підвищення актуальності розвивальних і проблемних методів, самостійної роботи, творчих завдань. При цьому психологічно обґрунтовано видається така організація уроку, за якої діти вчать не з примусу, а за бажанням і внутрішніми потребами.

Суть технології розвивального навчання полягає в тому, що учень самостійно обирає рівень опрацювання навчального матеріалу; завдання вчителя – визначити «зону найближчого розвитку» дитини і допомогти їй перейти на більш високий рівень розумових операцій, тобто забезпечити цей розвиток. [8]

В останні роки увага вчителів все частіше зосереджується на ідеї розвивального навчання, з якими вони пов'язують можливість змін в школі. Розвивальне навчання спрямоване на підготовку учнів до самостійного "дорослого" життя. Головною метою сучасної школи є забезпечення засвоєння школярами певного кола умінь, знань і навичок, які їм знадобляться в професійній, громадській, сімейній сферах життя.

Нині використання категорії «розвивальне навчання» різноманітне, зокрема:

- розвивальне навчання – це управління вчителем психічним розвитком учня;
- розвивальне навчання – це навчання, яке йде попереду розвитку

(Л. Виготський);

– розвивальне навчання – напрям у теорії та практиці освіти, який орієнтує на розвиток фізичних, пізнавальних і моральних здібностей учнів шляхом використання їхніх потенційних можливостей;

– розвивальне навчання – це цілеспрямований організований, планомірно й систематично здійснюваний процес удосконалення властивостей особистості учня, спрямований на якісну зміну структури особистості, що формується [4].

Історично розвивальне навчання бере початок ще з сократівських бесід, принципів дидактики Я. А. Коменського, ідей Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Ф. Дістервега, К. Д. Ушинського. Наукове обґрунтування цієї теорії дано в працях Л.С. Виготського. Свій подальший розвиток вона отримала в експериментальних роботах Л.В. Занкова, Д. Б. Ельконіна, В.В. Давидова, Н. А. Менчинської та ін. У перші десятиліття ХХІ століття особливо активізувалися науково-педагогічні дослідження щодо означеної проблеми. Особливу увагу питанню розвивального навчання приділено в наукових працях вітчизняних дослідників, таких як О. Комар, Г. Костюк, Н. Менчинська й інші. У працях учених закладено основи дидактики початкової школи, визначено її цілі, вимоги до відбору змісту, методів навчання, ролі вчителів і учнів. Центральною ідеєю дидактичної спадщини цих учених є взаємозв'язок навчання і розвитку, який ґрунтувався переважно на принципах природовідповідного навчання і активної діяльності учнів. У теорію та практику розробки ідей взаємозв'язку навчання і розвитку школярів кожен з цих педагогів уніс значний вклад [6].

Я. А. Коменський орієнтувався на дітей із середнім рівнем розвитку, вважав необхідним звертати особливу увагу на обдарованих дітей. [1, с.19].

Основна мета виховання за Й. Г. Песталоцці – розвиток природних здібностей людини, що закладені в ній, постійне їх удосконалення. Він проповідує «гармонійний розвиток сил і здібностей людини».

На думку Й. Г. Песталоцці, потрібно створювати умови для задоволення природного прагнення дитини до руху, виконання найпростіших рухів, участь в іграх, особливо в походах, екскурсіях. Учений обґрунтував проблему поєднання продуктивної праці з навчанням і розглядав трудове виховання у зв'язку з моральним.

Й. Г. Песталоцці пропонував вчити дітей систематично і послідовно, доступно і домагатися міцних знань. Учителям і батькам варто знати вікові і психологічні особливості дітей, бо вони вже змалку потребують керівництва на основі знань психології. Він створив теорію елементарної освіти, зосередив увагу на проблемах початкового навчання і виховання.

Основними принципами виховання Ф. Дістервег вважав природовідповідність, культуровідповідність, самодіяльність. Під природовідповідністю він розумів здійснення виховання відповідно з природним розвитком дитини, враховуючи її вікові та психологічні особливості. Завдання виховання – збудити задатки, щоб вони могли самодіяльно розвиватись.

Аналізуючи розвиток дітей, Ф. Дістервег накреслив три його ступені: *ступінь відчуття* (чуттєве пізнання), коли духовна діяльність пов'язана із зовнішнім збудженням; *ступінь раціонального пізнання* (мислення, його розвиток, творча уява); *ступінь самодіяльності* (творчості).

Надзвичайно важлива роль в утвердженні і запровадженні ідей розвивального навчання належить К. Д. Ушинському. У створеній ним дидактиці і методиці початкового навчання визначено вимоги до здійснення розвивального навчання: *відбір змісту навчального матеріалу для школи* (критерії: відповідність змісту рівню розвитку науки; важливість і значення для життя людини знань, що даються в школі; врахування вікових особливостей і можливостей дітей при побудові навчального курсу; народність, тобто вивчення здобутків народної культури в усіх навчальних дисциплінах), який має бути корисним і моральним; *врахування психофізіологічних і суб'єктивних умов*, з якими має співвідноситися методика: своєчасність, поступовість, самодіяльність учнів, узгодження з їх можливостями, задоволення дітей від успішної діяльності, прагнення до активності тощо.

Головна мета навчання, на думку педагога, не стільки кількісне засвоєння фактів, розширення знань та досвіду, скільки їх систематизація, виявлення в них основного – того, що їх об'єднує і дозволяє застосовувати у подальшій діяльності. Рушієм розумового процесу К. Д. Ушинський вважав прагнення особистості до усвідомлення діяльності, допитливість, а засобом – здібність людини «... з відмінності та подібності вражень створювати усвідомлені почуття» [12, с. 307].

На початку 30-х рр. ХХ ст. видатний психолог - гуманіст Л.С. Виготський встановив, що розвиток інтелекту вихованця відбувається через зону «ближнього розвитку». Коли дитина спочатку може робити щось у співпраці з дорослими, а потім переходить на такий рівень розвитку, коли цю дію може виконати самостійно. Він виділив два рівні в розвитку дитини: зону актуального розвитку (уже сформовані якості); зону найближчого розвитку – ті види діяльності, які дитина ще не в змозі виконати самостійно. Але може робити за допомогою дорослих. Він вважав, що «тільки те навчання в дитячому віці добре, коли воно випереджає розвиток і веде його за собою ...» [5].

Розвивальне навчання відбувається в зоні найближчого розвитку дитини. Вчений підкреслював, що лише те навчання є розвивальним, яке випереджає актуальний розвиток дитини, тому розвивальна педагогіка повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день її розвитку. Ці теоретичні положення взаємозв'язку навчання і розвитку становлять основу сучасного розуміння сутності розвивального навчання. У теорії розвивального навчання дитині відводиться роль самостійного суб'єкта, який взаємодіє з навколишнім середовищем.

На широкій експериментальній основі гіпотезу Л. С. Виготського почали перевіряти та конкретизувати два наукових колективи: Л.В. Занкова та Д. Б. Ельконіна. З їхніми іменами пов'язують створення теорії навчальної діяльності, що лежить в основі системи розвивального навчання. Технологія розвивального навчання Л.В. Занкова спрямована на загальний розвиток особистості. Основними критеріями при визначенні рівня розвитку були розвиток спостережливості, абстрактного мислення, практичних дій. Прагнучи сформувати дидактичну систему, яка забезпечила б найвищу ефективність навчання, що є передумовою загального розвитку учнів, Л.В. Занков обґрунтував основні дидактичні принципи розвивального навчання, суттєво відмінні від принципів традиційної дидактики (наочність, свідомість, систематичність тощо), спрямованих на успішне навчання, тобто засвоєння учнями знань, умінь, навичок. Нова система принципів зорієнтована на досягнення оптимального рівня загального розвитку школярів, що, безперечно, пов'язано із належною успішністю у навчанні. Загалом система розвивального навчання мала у своїй основі такі взаємопов'язані принципи: *принцип навчання на високому рівні складності; принцип навчання швидким темпом; принцип провідної ролі теоретичних знань; принцип усвідомлення школярами процесу учіння; принцип цілеспрямованої і систематичної роботи з розвитком всіх учнів.*

У 1990-х рр. В.В. Давидов суттєво доповнює теоретичні засади даної системи, поєднуючи її застосування з потребами гуманізації початкової освіти.

У 60-70-ті рр. ХХ ст. видатним українським ученим В.О. Сухомлинським створено цілісну систему розвивального навчання молодших школярів, яка побудована на принципах гуманізації, природовідповідності, демократизації життєдіяльності дитини, цілеспрямованого всебічного розвитку її пізнавальних, фізичних і духовних сил. В.О. Сухомлинський організував навчання молодших школярів як загальнорозвивальний, діяльнісний, особистісно-орієнтований процес.

Проблемі розвитку молодших школярів у навчальному процесі належало провідне місце у науковій і педагогічній діяльності українських педагогів, які відроджували національну школу у перші десятиліття ХХ століття. У педагогічній діяльності С. Ф. Русової, Т. Г. Лубенця відбилися найкращі надбання гуманістичної педагогіки попередніх століть. Ці педагоги розробили теоретичні і практичні засади розвитку української початкової школи у нових соціальних умовах. Для сучасної теорії розвивального навчання у початковій школі зберігають своє значення обґрунтовані ними положення щодо необхідності раннього розвитку дитини, цілеспрямованого

формування умінь спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оволодіння найпростішими дослідницькими процедурами, розвиток інтуїції, уваги, застосування практичних задач; особистісного підходу до дитини; оволодіння вчителями методиками індивідуалізації навчання, знання ними психофізіологічних засад дитячого розвитку. [9].

На основі аналізу і узагальнення праць українських учених у 1970-80-х рр. слід відмітити основні напрями і результати дидактичних досліджень з проблеми розвивального навчання молодших школярів: розвиток їх пізнавальної активності і самостійності; вивчення розвивальних можливостей методів проблемного навчання; формування загальнонавчальних умінь і навичок, прийомів мислення; мотивація учіння, емоційний розвиток та ін.

Період 90-х рр. ХХ ст. характеризується корінною зміною ідеологічних і наукових орієнтирів в галузі нашої країни. Дослідження українських методистів у галузі початкової освіти створили теоретичне і методичне підґрунтя для переходу на новий зміст чотирирічної початкової школи: Т. М. Байбара, Н. М. Бібік, М. В. Богданович, О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко, Г. С. Тарасенко та ін. Ці здобутки представлені у багатьох монографіях, методичних посібниках початкової школи. Поширенню розвивального навчання в українській початковій школі сприяє активна діяльність центрів розвивального навчання, у яких розробляються програми і підручники з окремих предметів, проводиться перепідготовка вчителів. [8, с. 58].

Крім того, велика увага приділяється створенню освітнього середовища, яке б сприяло кращому розвитку здобувачів освіти.

Актуальність проблеми розвивального освітнього середовища закладу загальної середньої освіти порушена в наукових дослідженнях таких вчених, як Н. Гонтаровська, Т. Ісаєва, О. Кіліченко, Т. Молнар, О. Федій, О. Ярошинська й інші. [10].

Традиційно поняття «освітнє середовище» розглядається як з позиції суб'єкта через систему впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному й просторово-предметному оточенні, так і з позиції об'єкта, що відбиває сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти.

Об'єднуючи суб'єктивний та об'єктивний погляди на «освітнє середовище», можна стверджувати, що освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних і соціальних об'єктів і суб'єктів, які впливають на формування учня, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють встановленню між суб'єктивних взаємодій та особистісно-орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учнів у закладі освіти й поза його межами. Освітнє середовище – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти; водночас це й система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному й просторово-предметному освітньому просторі. За такої умови питання формування освітнього середовища школи неможливе без розвитку особистості учня, його нахилів і здібностей, в основі яких лежить розвивальне освітнє середовище. Це відносно нове поняття, зміст якого не вважається однозначно визначеним і сталим, але більшість фахівців використовують поняття розвивального освітнього середовища для цілісного опису специфічних особливостей конкретного закладу освіти. У педагогіці під терміном «розвивальне освітнє середовище початкової школи» розуміють комплекс матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, психолого-педагогічних умов, що забезпечують організацію життя та навчання учнів початкової школи, їхній розвиток [4, с. 4–9].

У найширшому контексті розвивальне освітнє середовище – це соціокультурний простір, у межах якого з різним ступенем організованості здійснюється процес розвитку особистості. Для сприяння самореалізації кожного учня треба розуміти, що кожен учень – це унікальна й неповторна індивідуальність. Тому пріоритет вільного розвитку особи є базовим принципом побудови освітнього середовища школи, головна мета якої – зрозуміти кожную особистість та виявити до неї повагу.

Тому завдання педагогів полягає у створенні атмосфери турботи і підтримки учнів, яка сприяла б розвитку їхніх можливостей, задовольняла їхні інтелектуальні, емоційні й соціальні потреби.

Для того, щоб освітнє середовище сприяло самореалізації учня початкової школи, робота повинна бути спрямована на те, щоб кожен учень міг:

- розвинути здібності критичного мислення та незалежного висловлювання;
- поповнити знання у сферах, які цікаві учневі й розкривають перед ним нові горизонти пізнання;
- розвивати спроможність приймати самостійні рішення;
- опановувати необхідні навички з базових і профільних предметів;
- розвивати свій емоційний інтелект;
- отримати необхідну індивідуальну педагогічну підтримку;
- розвинути самосвідомість як самостійної особистості та як члена колективу;
- зберегти й зміцнити моральне, фізичне й психічне здоров'я;
- сприяти взаємоузгодженню зовнішніх потреб і внутрішніх мотивів до саморозвитку й самореалізації всіх учасників освітнього процесу [2, с. 112–123].

Робота з учнями будується на використанні у викладанні нових підходів, які переносять акцент не на накопичення знань, а на формування технологій розумової праці учнів. Співпраця учителя і учнів, партнерство на уроці, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху – ось складові самореалізації учня в освітньому середовищі. Треба прагнути, щоб дитина чи підліток не тільки володіли сумою знань зі шкільних предметів, але й усім досвідом демократичних відносин у суспільстві, навичками управління собою, своїм життям у колективі, вмінні брати відповідальність за свою діяльність. Для цього вектор діяльності повернено на виховання готовності кожного учня до вирішення власних задач визначення свого місця в житті, успішного розвитку і реалізації своїх нахилів і інтересів.

Вивчення стану дослідження і впровадження ідей розвивального навчання дозволяє стверджувати, що ця проблема є значимою для різних періодів і освітніх систем початкової освіти; в українській педагогічній науці накопичено вагомі результати, які позитивно вплинули на практику модернізації початкової освіти.

Робота вчителя потребує певних умінь, особливої психолого - педагогічної підготовки. Усі необхідні знання та навички спеціалісти отримують у процесі навчання на відповідних курсах перепідготовки, а також шляхом професійної самоосвіти та самонавчання.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонова Е.Е. Проблема развития способностей и одаренности в педагогической теории Я.А. Коменского / Е.Е. Антонова // Вектор науки. Серия «Педагогика. психология». – Тольятти: Изд-во Тольяттинского государственного университета, 2011. – № 1 (4). – С.17–20.
2. Безлюдна Н.В. Ідеї розвивального навчання молодших школярів творчій спадщині В.О. Сухомлинського : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Безлюдна Н.В.; Інститут педагогіки АПН України. – К., 1998. – 210 с.
3. Безлюдна Н.В. Навчай, розвиваючи : посіб. для студ. пед. навч. закл. / Н.В. Безлюдна. – К., Науковий світ, 2001. – 93 с.
4. Буряк В.К. Методологічні основи розвивального навчання. Рідна школа. 2009. № 5/6. С.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений / Л.С. Выготский. – М., 1991. – Т.1.
6. Замашкіна О.Д. Проблеми розвивального навчання молодших школярів в українській педагогічній науці (60-90 рр. XX століття) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Замашкіна Ольга Дмитрівна; Київській національній ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005.
7. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва : навч. посіб. для студ. пед. закладів / Володимир Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

8. Кравець В. Історія української школи і педагогіки / Володимир Кравець. – Тернопіль, 1994. – 386 с.
9. Павленко В.В. Становлення та розвиток ідеї розвивального навчання / В.В. Павленко // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА / [Історико-педагогічні дослідження в Україні : стан, проблеми, перспективи : матеріали міжвуз. наук.- практ. конф. аспірантів та молодих учених (Хмельницький, 18 жовт. 2012 р.)]. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип.1. – 244 с. – С.164–174.
10. Розвивальне освітнє середовище у початковій школі як фактор становлення успішної особистості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_2/19.pdf - Назва з екрана.
11. Струминський В.Я. Основи и система дидактики К.Д. Ушинського / В.Я. Струминський. – М.: Учпедгиз, 1957. – 216 с.
12. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / Вибр. тв. в 5-ти томах. – Т.4. – К.: Рад.шк., 1977. – С. 206–300.
13. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибр. пед. твори : У 2 т. – К.: Радянська школа, 1983. – Т.1. – С. 192–471.

Гуменюк Д.В.,

студентка-магістрантка групи МФіл-51(а)
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Важливість використання інноваційних технологій в сучасній освіті при вивченні іноземних мов

Кожного дня в нашому житті ми використовуємо цифрові технології, які полегшують наше життя. У теорії і практиці педагогічних досліджень і педагогічної діяльності часто зустрічається поняття інноваційні технології. У цій статті ми віднайдемо відповідь на запитання що таке інноваційні технології та яке значення і переваги інноваційних технологій у сучасній освіті.

Ключові слова: інноваційні технології, комп'ютерне навчання, інтерактивне навчання, інформаційно-комунікативне навчання.

Цифрова епоха змінила умови життя, освіти та виховання. Все змінюється навколо, відповідно, має змінитися ставлення до навчання. Зміст освіти в сучасній загальноосвітній школі залишається одностороннім, державні стандарти, засновані на об'єктивному підході, морально застаріли. Багато сучасних викладачів вказують на відсутність грамотного підходу, орієнтованого на індивідуальність учня. Навчання в школі не дає учням чітко вираженої позитивної мотивації до вибору життєвого шляху, інтересів і перспектив. Сьогодні в XXI столітті роль міжнародної освіти зростає. На мою думку, життєвою необхідністю є вивчення іноземних мов, щоб йти в ногу з часом. Тому головною метою сучасного викладача є вибір методів і форм організації навчальної діяльності учнів, які оптимально відповідають поставленій меті.

Взагалі, до ідеї технологізації навчання звертався такий відомий чеський педагог як Ян Амос Коменський. Він заохочував учнів та дорослих до так званого «механізованого» або «технологічного» навчання та прагнув віднаходити систему навчання, яка призводить до позитивних результатів. Я.А. Коменський писав: «Для дидактичної машини необхідно відшукати: 1) чітко постановлені цілі; 2) засоби, точно пристосовані для досягнення цих цілей; 3) конкретні правила, як користуватися цими засобами, щоб було неможливим не досягнути мети» [4; 5]. Тому ми бачимо, що інноваційні технології не є новим для педагогіки. В останні роки все частіше використовується використання нових інформаційних технологій в школах. Минуло вже досить багато років з тих пір, як комп'ютер увійшов в наше життя, і ми більше не уявляємо собі сучасний урок без використання інформаційних технологій. В Законі України «Про освіту» від 2017 року спеціально відмічена важливість державної підтримки педагогічних_ працівників, які отримують доплату за успішне проходження

сертифікації, впроваджують і поширюють методиками компетентнісного навчання та нові освітні технології» [2]. Сьогодні важливо приділяти увагу не лише підготовці до уроків, але й саморозвитку та застосування інновацій.

Що ж таке інноваційні технології? Інновація або «innovation» в перекладі з англійської означає нововведення. Автором поняття «інновації» вважають австрійського вченого І.А. Шумпетера, який у 1930-х роках чітко відокремив винахід (відкриття нового технічного знання) від інновації (практичного застосування нового знання на виробництві). Під інновацією він розумів «зміну з метою запровадження і використання нових різновидів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості» [1].

Згодом поняття «інновація» стали вживати в галузі науки та освіти. Найбільш значущими є такі визначення інноваційних технологій:

- систематичне і послідовне практичне втілення заздалегідь спроектованого навчально-виховного процесу; проект певної педагогічної системи, реалізованої на практиці (В.П. Безпалько) [1];

- галузь знань, що охоплює сферу практичних взаємодій учня та вчителя у будь-яких різновидах діяльності, зорганізованих на засадах чіткого цілепокладання, систематизації, алгоритмізації прийомів навчання (В.І. Загвязинський) [1];

- технологічно розроблена навчальна система; система методів та прийомів професійної роботи вчителя; методика та окремі методи виховання (П.І. Підкасистий) [1];

Визначимо 4 групи інноваційних змін. Вони впливають на педагогічні системи:

- * інновації у змісті освіти;

- * інновації в засобах і методах навчання;

- * інновації в мотивації, структурі та змісті процесів мислення і мислення, заснованих на зміні, які стосуються особистості або групи;

- * інновації в засобах, методах та змісті контролю освіти;

Зміст освіти – це сукупність інформаційних одиниць, які формуються в певній цілеспрямованій системі [8].

Інформаційна одиниця – це образи, ідеї, поняття, закони, на основі яких здійснюється комунікація. Комунікація-це обмін інформацією за допомогою створення і використання знаково-символічних систем. Це обумовлює взаємодію людини зі світом та іншими людьми в процесі синтезу різних контекстів досвіду. Інформаційні одиниці не ідентичні за обсягом і змістом. Вони формують основу для знань. Він формується під час спілкування. Знання – це результат представлення системи одиниць інформації в свідомості людини, досягнутий в процесі спілкування. Вміння та навички – це якісні рівні використання знань у практичній діяльності.

У змісті освіти необхідно визначити такі групи інформаційних одиниць:

- базові загальнокультурні інформаційні одиниці формують світогляд людини;

- базові професійні інформаційні одиниці формують знання про основи професійної діяльності;

- спеціалізовані професійні інформаційні підрозділи формують спеціальні професійні знання;

- прогностичні базові або професійні інформаційні одиниці формують дослідницьку базу при створенні і вдосконаленні нових та існуючих базових і професійних знань [6].

Як щодо інноваційних засобів та методів навчання? Засоби показують інструмент, а метод показує, як це робиться. У навчальних засобах використовуються одиниці переданої інформації. Метод означає способи передачі одиниць інформації.

Інновації в засобах навчання поділяються на:

- ✓ нові або оновлені базові загальнокультурні, базові професійні, спеціальні професійні та прогностичні інформаційні блоки;

- ✓ нові або оновлені знаково-символічні системи

- ✓ кодування і декодування інформації.

Інновації в методах навчання:

- нові або оновлені способи передачі інформації;
- використання різних технічних засобів, які полегшують можливість передачі інформації в одиницю часу. Це залучало в роботу більше почуттів. Інновації в мотивації, структурі та змісті інтелектуальних і заснованих на інтелекті процесів змінюються. Вони стосуються особистості або групи:
  - психологічні прийоми або способи впливу на особистість студента. Вони підвищують потреби і мотиви в отриманні освіти;
  - поліпшення інтелектуальних процесів (почуття, сприйняття, уявлення, мислення, пам'ять);
  - навчання прийомам формування образного мислення (понятійний апарат і термінологія), прийомам логіки, загальнофілософським, загальнонауковим і приватнонауковим методам роботи з інформацією;
  - навчання особистості новим психологічним технікам управління свідомими і несвідомими процесами в психіці людини;

Роль вчителя в подальшій освіті повинна полягати в організації природної діяльності дітей і умінні правильно управляти системою педагогічних відносин в цій діяльності. Сьогодні в системі додаткової освіти дітей необхідно приділяти більше уваги вдосконаленню педагогічної майстерності, підвищенню кваліфікації педагогів щодо впровадження сучасних технологій навчання і виховання дітей. Не можна сказати, що ми не використовуємо дуже сучасні освітні технології, багато хто з нас використовують у своїй роботі елементи тієї чи іншої технології. «Педагогічна технологія» - це така побудова роботи вчителя, яке включає в свої дії певний порядок і передбачає досягнення прогнозованих результатів.

Сутність освітньої технології складають наступні критерії:

- однозначне і суворе визначення цілей навчання (відповідає на запитання чому і для чого?);
- вибір і підтримка структури (що?);
- оптимальна організація навчального процесу (як?);
- методи, прийоми і засоби навчання (за допомогою яких?);
- підтримка необхідного реального рівня кваліфікації викладача (хто?);
- об'єктивні методи оцінки результатів навчання (які?).

Можна зробити висновок, що інноваційні технології – це нові методи, способи та методи, які використовує вчитель на уроці а також система, яка поєднує теоретичну і практичну діяльність, зорієнтована на досягнення поставлених навчальних цілей учнів.

Вивчення іноземних мов неможливо уявити без використання інноваційних технологій. Звичайно, важливі завдання та інформацію за методикою викладання мов ми можемо знайти в наукових джерелах, але зараз можливостей проілюструвати і спростити процес навчання стало менше. XXI століття, яке часто називають століттям інформації, вносить зміни в традиційне викладання мови. Найбільш важливою групою переваг є комп'ютерне навчання. Приміром, вчителі використовують комп'ютери для введення інформації чи для створення простої навчальної програми у формі вправ або різних видів діяльності. Переваги використання технологій величезні. За допомогою звукових карт ми записуємо свою мову, а потім прослуховувати її для самокорекції або порівнюємо мову з мовою носіїв. За допомогою графіки ми можемо розбавити наше навчання різними інформативними картинками, а також анімаційними малюнками, що є особливо важливо для вивчення нової лексики, так як зображення на моніторі дозволяють учням асоціювати слова з картинками. Більш того, засоби масової інформації та технології є чудовою можливістю для спілкування з різними людьми, з різними класами та групами. Це може бути глобальна мережа з мільйонами користувачів.

Ці приклади та переваги показують нам, що використання технологій у викладанні та навчанні є продуктивним і доцільним. Завдяки оптимальному поєднанню ряду технологій і наявності додаткових функцій мультимедійне навчання надає практично безмежні можливості для викладання і навчання. Щоб допомогти нашим вчителям

певнено прийняти рішення використовувати мобільні технології в класі, також є список декількох причин, через які це принесе користь учням.

При правильному використанні мобільні пристрої та додатки, які вони підтримують, допоможуть студентам підготуватися до здачі тестів або розвинути свої навички.

Розвиває комунікативні навички спілкування, знижує мовний бар'єр.

Це дає студентам можливість покращити взаємодію зі своїми однокласниками та викладачами, заохочуючи співпрацю.

Використання технологій у класі дає вчителям та іншим викладачам можливість розвивати у своїх студентів навички цифрової громадянськості. Одна справа користуватися мобільними пристроями, і зовсім інше - знати, як правильно і відповідально ними користуватися.

Поєднання сучасних технологій з традиційним навчанням в класі є одним із прикладів того, як впровадження нових технологій може поліпшити процес навчання і створити нові можливості.

Коли мобільні технології легко доступні і правильно працюють в класі, учні можуть отримати доступ до найактуальнішої інформації швидше і простіше, ніж будь-коли раніше.

Традиційна модель пасивного навчання порушена. За допомогою технологій в класі вчитель стає натхненником, порадиником і тренером.

Технологія допомагає студентам бути більш відповідальними. Володіння власним пристроєм або запозичення пристроїв школи дає учням можливість поліпшити свої навички прийняття рішень, а також стати власниками цінного (і часто дорогого) пристрою. Знову ж таки, це повинно бути доповнено належним навчанням цифрового громадянства, щоб побачити найкращі результати.

Технологія перетворює процес навчання. Студенти мають доступ до неймовірної кількості нових можливостей. Від вивчення того, як програмувати, до вивчення того, як краще співпрацювати між командами і з їх викладачами - технологія дозволяє студентам бути більш творчими і більш пов'язаними. Нові технології дуже сильно вплинули на те, як ми вчимося сьогодні.

Технології вивчення мови можна розділити за різними принципами. Технології в класах стали незамінними при проведенні щоденних навчальних заходів. Розвиток технологій дозволяє включати їх в заняття в класі.

Комп'ютерне навчання – це термін, який використовується для будь-якого виду навчання з використанням комп'ютера. Таке навчання має багато переваг. Його також можна поєднувати з традиційними методами навчання. Розробники можуть вчитися в зручному для них темпі, також їм потрібно витратити тільки необхідний час на вивчення предмета, і воно доступне весь час в класі або вдома.

Електронні дошки є одним з ефективних типів для групових інструкцій. Вони використовуються для групових презентацій, які покращують процес навчання, а також студенти знаходять його більш переконливим. Викладачі можуть використовувати дошки для викладання не лише мов, але й інших предметів.

Мобільні пристрої дозволяють учням відвідувати свої класи в будь-якому місці. І вивчення за допомогою різних методів навчання, які допомагають досягти прогресу, використовуючи їх. Учні можуть підключати свої гаджети через Інтернет і можуть виконати різні форми навчання як групові так і індивідуальні.

Навчання за допомогою додатків – це один із способів вивчення іноземної мови. Навчання за різними програмами – це новий метод викладання та вивчення англійської мови. Кожен учень навчається по-різному, і технології дозволяють учням пристосовуватися до унікальних стилів навчання. Додатки можна завантажити в AppStore, Play Market і Google. Кожна програма має свій власний навчальний план і навчальну програму, а також методи навчання. Приклади додатків: «Англійська з Ле», «Дуолінго», «Яскравий – вчися швидко» і т. д. Адаптивне програмне забезпечення для навчання швидко замінює підручники в класах, і учні вивчають предмети за допомогою певних комп'ютерних програм, які задовольняють їх потреби.

Нові освітні технології змінюють спосіб навчання, і освіта стає надто гнучкою та легкою. В даний час технології для освіти сприяють індивідуальному навчанню та мобільному навчанню. Деякі бар'єри в навчанні були подолані завдяки винаходу нових інноваційних технологій та учні можуть вчитися де завгодно, і вчителі теж. Технології вдосконалюють учнів і готують їх до майбутнього.

Сьогодні технології, що використовуються для поліпшення та полегшення навчання, можна знайти скрізь. Залишаючи осторонь інші контекстуальні фактори, такі як нерівний доступ до технологічних інновацій і взаємопов'язаних технологій в школах і округах, ми можемо тільки сказати, що ми прийняли технологію в освіті, коли вона використовується як для викладання, так і для навчання. З впровадженням технологій в школах головна мета полягає в тому, щоб змінити те, як вчителі та учні збирають, отримують доступ, аналізують, представляють і передають інформацію. Це може демократизувати інформацію в класах, а також допомогти диференціювати навчання, особливо для учнів з особливими потребами.

В даний час комп'ютер є ефективним помічником і невід'ємною частиною кожного, що дозволяє підвищити якість навчання і ефективність контролю. Навчання з використанням технологій залучає студентів з різними видами стимулів до навчання, засноване на діяльності. Технологія робить матеріал цікавішим. Також це робить учнів і вчителів більш грамотними в засобах масової інформації. Щоб найбільш ефективно використовувати технології, ми повинні моделювати цю технологію в рамках предметів і класів. Використання комп'ютерів в навчальному процесі дуже важливо. Тому в педагогіці з'явилось таке поняття як ІКТ інформаційні комунікативні технології. ІКТ походить від англійського слова «Information and communication technology» це – застосування на уроках різні інформаційні технології, наприклад, аудіо-та відеоматеріали, планшети, ноутбуки, телефони тощо. ІКТ стають невід'ємним інструментом підвищення інтересу учнів і розвитку критичного мислення, а також є ефективним при вивченні мов, особливо англійської. Використання ІКТ в освіті має потенціал для активізації пізнавальної, інтелектуальної та самостійної діяльності студентів. Інформаційні технології дозволяють істотно змінити форми і методи навчальної роботи.

В системі освіти ІКТ можна розділити на два типи:

- апаратні засоби (фотоапарат, комп'ютер, сканер, принтер, відеокамера, аудіо - та відеозаписи і т.д.);
- програмне забезпечення (електронні ресурси, мережа Інтернет, тренажери, інформаційні сайти, тестові середовища і т. д.).

Цікавим і захоплюючим є використання аудіо-та відео матеріалів при вивченні граматики англійської мови у школі. У лінгфонному кабінеті є диски з різними видами освітніх програм. Це важливе і велике доповнення до навчального процесу. Освітні програми передбачають велику кількість вправ з граматики та лексики. Ці програми дуже прості у використанні, вам потрібні мінімальні навички роботи з комп'ютером, що дуже важливо при роботі з групою студентів. Ще однією важливою причиною використання інноваційних технологій є те, що їх можна використовувати для автентичних завдань. Використання технологій підтримують виконання учнями складних завдань, аналогічних тим, які виконуються дорослими професіоналами та задовольняє справжню потребу учня. Доведено, що технологія адаптується до стилів навчання і є ефективним мотиватором для студентів з особливими потребами в навчанні [7]. Крім того, студенти, які працюють в умовах спільного навчання в команді, мабуть, краще працюють, коли навчальні заходи супроводжуються використанням технологій. Однією з найбільших переваг є надання можливостей дистанційного навчання учням. Дистанційна освіта особливо важлива для учнів у сільській місцевості, тому що багато курсів старшої школи, які є необхідними передумовами навчання в університетах, такі як курси англійської мови, а також математики та природничих наук, є менш доступні через меншу кількість учнів у невеликих школах.

Ще одним цікавим засобом інформаційних технологій є голосовий потік – веб-сервіс, який дозволяє користувачам завантажувати слайди PowerPoint, відео,

фотографії та ін. і додавати голосове повідомлення для створення мультимедійної презентації. Voice Thread – це програма, яка запускається у вашому веб-браузері і дозволяє перетворювати колекції мультимедіа, таких як зображення, відео, документи та презентації, в місце для розмови. Ці бесіди не є живими, але проходять щоразу, коли людям зручно брати участь в них. Вони також безпечні, з простими елементами управління, які дозволяють диктувати, хто може брати участь і що вони можуть робити. Учителі та викладачі використовують «голосовий зв'язок» з багатьох різних причин, починаючи від покращення комунікативних навичок в класі, онлайн-навчання, віртуальних класних приміщень, навчання професійному розвитку і тисячі інших проміжних речей. Перевагами таких програм є: покращення комунікації між учнями та учителем; це відмінний спосіб реалізувати проекти і отримати зворотний зв'язок.

Також комунікативний навик доповнюється лінгвістичним навиком, що дозволяє учням взаємодіяти не тільки в класі, але і в повсякденному житті спілкуючись іноземною мовою. Цікавою платформою та інноваційною технологією є ESL / EFL, де пропонується не тільки лінгвістичні інструменти (наприклад, правила граматики, фонетика та лексики), а також комунікативні інструменти, необхідні для підвищення точності мовних здібностей учнів, застосування відео матеріалів з завданням у формі гри та закріплення матеріалів в учнів. Зрозуміло, що активні та інтерактивні форми, методи навчання відіграють значну роль у навчанні іноземних мов. При активному навчанні учень виконує різні види діяльності, в той час як при пасивному навчанні вступає в діалог з викладачем, беручи участь в пізнавальному процесі, виконуючи творчі пошукові або проблемні завдання [3; 2].

Активні методи навчання можуть успішно формувати:

- здатність адаптуватися в групі;
- можливість встановлювати особисті контакти та обмінюватися інформацією;
- готовність взяти на себе відповідальність за групову діяльність;
- здатність ініціювати та формулювати ідеї та проекти;
- готовність йти на прораховані ризики та приймати інноваційні рішення;
- вміння чітко і переконливо висловлювати свої думки,
- вміння ефективно управляти своєю діяльністю, часом і організацією свого навчання.

Тому інтерактивне навчання – це а) навчання, побудоване на взаємодії учня з навчальним середовищем, метою якої є набуття досвіду; б) навчання, яке засноване на психології людських відносин і взаємодій; в) навчання, що розуміється як спільний процес пізнання, де знання здобуваються у спільній діяльності за допомогою діалогу або монологу [5; 2].

Соціальні мережі, в яких люди знаходяться в спільнотах, що поділяють ідеї та інтереси. Деякі популярні спільноти: Facebook, MySpace, YouTube, блоги, Twitter і Instagram. Facebook та інші соціальні мережі були сприйняті як новий, соціально орієнтований освітній досвід для студентів бакалаврату, самостійної роботи та інших освітніх секторів. Проблеми, пов'язані з соціальними мережами: втрата контролю, тимчасові витрати, непотрібна інформація, інформаційне перевантаження будь-хто може створити офіційний обліковий запис, щоб залучити студентів. Опитування може використовуватися як засіб відображення при створенні проблеми для наукових експериментів, дисципліни, розуміння і зворотного зв'язку. Інтелектуальні дошки втілюють навчання в життя, допомагаючи студентам досягти більш глибокого рівня залученості і розуміння, роблячи зміст навчання інтерактивним і наочним. Простота використання, вбудована в кожен продукт, підвищує ефективність навчання. Учителі та викладачі можуть почати надавати матеріали заняття/уроку чи пари простим дотиком пальця або ручки, зберігати коментарі і замітки, зроблені цифровим чорнилом, і поширювати збережений контент безпосередньо серед учнів та студентів. Інтелектуальні продукти є гнучкими, взаємодоповнюючими і розвиваються.

Висновок полягає в тому, що комп'ютери в класі та інші технології можуть грати безліч навчальних ролей, від особистого викладача і джерела інформації до організатора даних і засоби комунікації. Тому вчителям важливо подумати про те, як

комп'ютери та інші електронні технології можуть поліпшити навчальний досвід учнів і підвищити їх продуктивність. Цей тип навчання поєднує в собі технологію, засновану на асинхронному методі навчання, а також традиційному методі навчання. Асинхронне або гібридне навчання має наступні переваги. Це мотивує процес навчання. Викладачі можуть додавати додаткові інструкції понаднормово і максимізувати навчання студентів. З точки зору студентів гібридної моделі навчання, вони можуть краще взаємодіяти з викладачами, а однокласники залишаються залученими. Поліпшення у студентів м'яких навичок, критичного мислення і вирішення проблем. З точки зору викладачів, вони краще справляються із завданням викладання курсу та ефективність занять в класі підвищується.

Таким чином, сучасні уроки англійської мови в школі важко проводити без використання ІКТ. За допомогою використання їх в навчальному процесі в учнів підвищується практична спрямованість на уроці, а також допомагає розширювати рамки навчального процесу. Використання ІКТ та інтернет-ресурсів на уроці англійської мови дозволяє поєднати комплекс методологічних, психолого-педагогічних принципів. Використання комп'ютерів в освітніх програмах з англійської мови не лише підвищує комунікативні навички англійської мови, а й розвиває різні види компетенцій в учнів, такі як граматику, слухання, читання та говоріння і формує в учнів стійку мотивацію до вивчення іноземної мови на заняттях. У XXI столітті суспільство висуває все більш високі вимоги до практичного знання англійської мови в повсякденному спілкуванні і в професійній сфері. Сьогодні кількість інформації зростає і часто обробка інформації чи використання її являється неефективним або нудним. Використання інформаційних технологій як засіб навчання має багато переваг. Але ми не повинні забувати, що використання інноваційних технологій не може забезпечити значного ефекту без учителя, тому що ці технології є лише способами навчання. Комп'ютер в навчальному процесі – це лише інструмент, яким ми користуємося, механізм, який розширює можливості його педагогічної діяльності, а учитель це – наставник, який допомагає користуватися цим механізмом та опановувати нові знання.

Список використаних джерел та літератури

1. Бахтіярова Х.Ш., Арістова А.В., Волобуєва С.В. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів. К.: НТУ, 2017. 172 с. URL: <https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2019/01/18/itn/> (дата звернення: 17.10.2021).
2. Закон України «Про освіту»: зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.10.2021).
3. Зимняя, И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
4. Наволокова Н. П. Энциклопедия педагогических технологий та інновацій. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
5. Ступина, С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе методическое пособие. Саратов: Издательский центр «Наука», 2009. 52 с.
6. De Lange A.H., Van Yperen N.W., Van der Heijden B.I.J.M., Bal P.M. Dominant achievement goals of older workers and their relationship with motivation-related out-comes. *Journal of Vocational Behavior*. 2010; 77: 118-125.
7. Gilbert V. Technology: A Catalyst for Teaching and Learning in the Classroom, 2005. 36 P. URL: <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/methods/technlgy/te600.html> (дата звернення: 17.10.2021).
8. Stolyarov V.I. Theoretical-methodological problems of the object and subject of sports-pedagogical science. *Sportivno-ped. obrazovanie*. 2018; 1: 87-95.

Психолого-педагогічний супровід навчання та виховання дітей з ООП в умовах інклюзії

У статті подано рекомендації педагогічним працівникам інклюзивного навчання щодо співпраці як необхідної передумови забезпечення ефективності корекційної роботи. Психолого-педагогічний супровід дітей з ООП в умовах інклюзії потребує планування, додаткової професійної підготовки, а також контактів з фахівцями, які можуть надати відповідну допомогу.

Ключові слова: співпраця фахівців, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, психолог, психолого-педагогічний супровід .

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. [10, с.257-258].

Психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу і розвитку дитини, передбачена ІПР.

Склад психолого-педагогічного супроводу визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП. Учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), учитель-предметник, асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог і батьки або законні представники дитини з ООП та інші. [1, с.74-76].

Під час здійснення освітнього процесу педагоги, які працюють в інклюзивних класах, застосовують особистісно-орієнтовані методи навчання, організують освітній процес з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей; налагоджена співпраця з батьками, які беруть активну участь у вихованні дітей.

У межах реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р, пріоритетними завданнями залишаються створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, задоволення особливих освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу, створення інклюзивного освітнього середовища. [12, с.74-76].

Необхідними умовами формування інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти є подолання соціальних та психологічних бар'єрів, впровадження педагогіки партнерства, створення універсального дизайну та розумних пристосувань у закладах освіти в межах безбар'єрного фізичного простору.

Зарахування дітей з особливими освітніми потребами до класів з інклюзивною освітою відбувається в установленому порядку відповідно до висновку ІРЦ та на підставі заяви батьків. [16, с.94-95].

За оцінками, у всьому світі до 20 % дітей страждають виснажливими психічними захворюваннями. Психічні розлади, які викликають значне занепокоєння, включають розлади навчання, гіперкінетичні розлади (СДУГ), депресію, психози, поширені розлади розвитку, розлади прихильності, тривожні розлади, розлад поведінки, зловживання психоактивними речовинами та розлади харчової поведінки. Проживання та навчання таких дітей може бути дуже напруженим для членів сім'ї та вчителів. Тому визначення труднощів життя з цими дітьми є важливим у процесі пошуку способів допомоги та підтримати вчителів та батьків у забезпеченні належного догляду за ними.

Особи, які доглядають за дітьми з психічними розладами, стикаються з багатьма психологічними, соціальними та економічними проблемами. Сюди входять стрес,

занепокоєння, смутку, горе, гіркота, упереджене ставлення, відсутність соціальної підтримки, порушення соціального життя та бідність. Професійна допомога (психолого-педагогічний супровід), поінформованість громадськості про психічні захворювання дітей, соціальна та фінансова підтримка з боку уряду, приватного сектору та неурядових організацій є важливими для вирішення цих проблем. [18, с.287-288].

Психічне здоров'я вважалось табу, і такі потреби були надзвичайно обмеженими. Вважалось, що це не так важливо, як фізичне здоров'я. Понаднормова допомога на основі потреб психічного здоров'я стала набагато більш поширеною і надаються учням, які потребують допомоги все більше і більше. Сьогодні існує набагато більше допомоги та уваги, пов'язаної з потребами в області психічного здоров'я, і учні краще влаштуватися в школах, ніж з початку дії законів про спеціальну освіту.

Вчителі в школах мають хороші можливості для щоденного спостереження за дітьми та виявлення поведінки, яка свідчить про те, що дитина може страждати від проблеми з психічним здоров'ям або ризикує її розвинути. Уряд прагне інформувати вчителів щодо проблем з психічним здоров'ям у дітей та молоді; проте вчителі не є професійними психологами, тому вчителі не зобов'язані виявляти проблеми з психічним здоров'ям.

Кожен шкільний вчитель зобов'язаний дбати про учня. Цей обов'язок є першочерговим. Загалом, це означає, що школа має робити те, що розумно практично, щоб гарантувати, що вони піклуються про своїх учнів, як це зробив би будь-який батько. Цей обов'язок зазвичай відображається у структурованій системі в школах, яка підтримує ключові цінності, пов'язані з добробутом. Класний керівник дитини зазвичай є початковою точкою контакту для дитини. Це означає, що якщо учень відчуває проблеми з психічним здоров'ям, він може поговорити з цим учителем. Залежно від серйозності проблем із психічним здоров'ям, цей вчитель може або сам поговорити з учнем, або направити його до директора, який може звернутися за допомогою до спеціалістів, як зазначено нижче.

Принаймні 1 з 5 дітей шкільного віку страждає психічними порушеннями. Двома найпоширенішими станами серед дітей і підлітків є тривожність, за якою слідує депресія, але діти можуть мати інші труднощі, які впливають на їх здатність повноцінно брати участь і отримувати користь від свого навчання в школі. [12, с.164-167].

До них належать дефіцит уваги-гіперактивність, розлад аутичного спектру та розлади харчової поведінки.м Багато дітей також можуть страждати від емоційних реакцій на напруження, пов'язані з навчанням, медичні захворювання, фінансові проблеми в сім'ї, особисті проблеми чи інші стресові фактори. Хоча не всі проблеми з психічним здоров'ям безпосередньо впливають на академічне або шкільне функціонування учнів, багато хто з них впливає, і психолого-педагогічний супровід може допомогти.

Школи є ідеальним місцем для надання послуг з психічного та поведінкового здоров'я дітям та молоді. Школи створюють ідеальний контекст для профілактики, втручання, позитивного розвитку та регулярного спілкування між школою та сім'єю. Школи також пропонують турботливі стосунки та регулярні, послідовні зв'язки між учнями та персоналом як особисто, так і віртуально. Фахівці з психічного здоров'я, які працюють у школі (тобто шкільні психологи, шкільні консультанти, шкільні соціальні працівники та шкільні медсестри, реабілітологи) знають учнів, батьків та інший персонал, що сприяє доступності послуг. Статистика показує, що учні частіше звертаються за консультацією, коли послуги доступні в школах. У деяких випадках, наприклад, у сільській місцевості, школи надають єдині послуги з психічного здоров'я в громаді.

Шкільні психологи надають цілий ряд послуг, які пов'язують психічне здоров'я, поведінку та навчання, школу та дім, а також послуги в школі та громаді. Щоб задовольнити весь континуум учнівських потреб, потрібна співпраця та координація. [2, с.223-225].

Психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання та виховання потребує планування, додаткової професійної підготовки, а також контактів з фахівцями, які можуть надати відповідну допомогу. Соціально-психологічна робота з «особливою

дитиною» має спрямовуватися на досягнення головної мети – підготувати її до самостійного життя. Однак потрібно слідувати, щоб допомога та підтримка під час навчання не перевищувала необхідну, інакше дитина стане занадто залежною від неї. Щоб забезпечити загальний успіх справи, слід з повагою ставитись до всіх і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини. [4, с.180-181].

Інклюзивне навчання та виховання дітей з особливими потребами ставить перед освітнім закладом два серйозних запитання: «Як допомогти їм нормально розвиватись?» і «Як звести до мінімуму можливі негативні наслідки сумісного навчання з іншими дітьми?».

У розв'язанні цих завдань у системі інклюзивної освіти вирішальну роль відіграє, насамперед, психологічна служба кожного конкретного закладу освіти. Зокрема, практичний психолог і соціальний педагог сприяють розвиткові соціальних умінь школярів, а також надають належну моральну підтримку сім'ям дітей, їхнім рідним і вчителям, допомагають долати складні життєві ситуації. Шкільний психолог є експертом у проведенні як оцінювання розвитку, так і перспектив ситуації найближчого розвитку. Він розробляє індивідуальні або групові рекомендації, бере участь у розробці навчальних планів, здійснює психологічну підтримку батьків. Психолог допомагає визначити чинники, які негативно впливають на здатність дітей до навчання і самоконтролю.

Окрім того, важливими завданнями у роботі психолога педагогічного супроводу стають:

- підбір діагностичного інструментарію, придатного для роботи з різними категоріями дітей відповідно до наявного дефекту розвитку;
- уточнення змісту та методів корекційної роботи з дітьми, які мають особливі потреби з урахуванням результатів психологічної діагностики;
- розробка комплексних корекційних стратегій, які б містили, крім навчання, ще й ігрові засоби, рекомендації щодо сімейного виховання. [5, с.212-216].

Суть діяльності шкільної психологічної служби полягає в супроводі дитини протягом її шкільного навчання, що дає можливість впровадити шкільну психологічну діяльність у навчально-виховну педагогічну систему.

Аби інклюзія працювала на повну, компоненти мають взаємодіяти синхронно, доповнювати одне одного (відповідні кадри, матеріальне забезпечення, міжвідомча співпраця, правильно написані індивідуальна програма та багато чого іншого). Коли один із цих компонентів «випадає», тоді зустрічаємо незадоволених батьків, вчителів, окремих чиновників на місцях, які не завжди розуміють доцільності впровадження інклюзії в закладах освіти.

Одним з провідних напрямків у роботі практичного психолога, соціального педагога, вчителя є робота з батьками «особливої» дитини. Батьки мають бути залучені працівником психологічної служби до організації корекційно-виховного процесу. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Варій М. Й. Загальна психологія: [підр. для студ. вищ. навч. закл.] / Варій М.Й. – [3- те вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
2. Велитченко Л.К. Вступ до загальної психології : програм. довідник / Одеса: Вид. В. В. Букаєв, 2012. – 406 с.
3. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. Курс лекций / Гиппенрейтер Ю.Б. – М.: ЧеРо, при участии издательства Юрайт, 2002. – 336 с.
4. Загальна психологія. Навч. посіб. / [Сергеєнкова О.П., Стрельчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В.]. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
5. Загальна психологія: [підручник для студ. вищ. навч. закладів] / [О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук ін.]; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Каравела , 2011. - 464 с.
6. Загальна психологія : навч. посібник. - Київ : Центр учбов. літ., 2016. - 291 с.

7. Іванова О.В. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посібник. – Київ : Центр учбов. літ., 2016. - 180 с.
8. Іліна М.Л. Загальна психологія: теорія та практикум : навч. посібник / Суми: Унів. кн., 2011. – 352 с.
9. Копець Л.В. Психологія особистості: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Копець Л.В. – К.: Вид дім. «Києво-Могилянська академія», 2007. – 460 с.
10. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., допов. / М'ясоїд П.А. – К.: Вища шк., 2001. – 487 с.
11. Маклаков А. Г. Общая психология / Маклаков А. Г. — СПб: Питер, 2001. – 592 с.: ил.
12. Максименко, С. Д. Загальна психологія : навч. посібник. - Київ : Центр учбов. літ., 2016. - 270 с.
13. Павелків Р. В. Загальна психологія: підручник / Павелків Р.В. - К.: Кондор, 2012. – 576с.
14. Психологія: Підручник / [Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова]. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
15. Партико Т.Б. Психологія : підручник. Київ: Ін Юре, 2014. – 665 с.
16. Поліщук С.А. Психологічні практики в системі підготовки практичних психологів : навч.-метод. посібник / С. А. Поліщук. Суми: Унів. кн., 2012. – 135 с.
17. Приходько Ю.О. Практична психологія: Введення у професію : навч. посібник / Ю.О. Приходько. - 2-ге вид. К.: Каравела, 2010. – 233 с.
18. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посібник. К.: Академвидав, 2011. – 465с.

Гуменюк І.В.,
 практичний психолог ДНЗ №1 «Перлінка»,
 ДНЗ №9 «Барвінок» м. Шепетівка
 Хмельницької області

Формування дружніх стосунків у дитячому колективі засобами інформаційно-комунікаційних технологій як один із способів профілактики цькування в дошкільному закладі

Реалії сучасності ставлять перед педагогічними працівниками нові вимоги до пошуку інноваційних форм роботи, які б сприяли реалізації завдань розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку. Проблема профілактики негативних явищ поведінки є особливо актуальною в роботі практичного психолога дошкільного закладу освіти. Основним напрямом у подоланні негативного явища булінгу (цькування) є підвищення значущості та неповторності кожної дитини, підняття статусу та самооцінки дитини у дитячому колективі, формування дружніх відносин у всіх учасників навчально-виховного процесу.

Ключові слова: булінг, цькування, насилля, безпечний простір, дистанційна освіта, інформаційно-комунікаційні технології, засоби мультимедіа.

Створення безпечного і комфортного середовища в закладах освіти, де б здійснювався захист дітей під час освітнього процесу від усіх форм приниження честі, гідності, будь-яких форм насилля, експлуатації, дискримінації за будь-якими ознаками є чи не найголовнішим завданням, поряд з розвитком, навчанням і вихованням підростаючого покоління.

Період широкої комп'ютеризації, інформатизації здійснив неоднозначний вплив на формування особистості дошкільника: з однієї сторони - масовий доступ до джерел інформації, з іншої – вплив контенту негативного характеру. Як наслідок - збільшення різних негативних проявів поведінки: агресії, висміювання, цькування, що є проявами насилля дітьми один над одним.

Проблема попередження та профілактики насилля, булінгу (цькування) перебуває на особливому державному контролі. Видано низку нормативно-правових документів, що регулюють цей процес:

- Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (набув чинності 19 січня 2019 року).

- Наказ МОН від 28.12.2019 № 1646 “Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти”.

- Лист МОН України від 14. 08. 2020 року №1/9-436 “Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження та протидії булінгу (цькуванню)”.

- Наказ МОН від 26.02.2020 № 293 “Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти”.

Основними завданнями у роботі практичного психолога є здійснення психологічного супроводу дитини, створення сприятливих умов для всебічного розвитку особистості. Реалізація завдання здійснюється шляхом проведення ефективної просвітницької, профілактичної, корекційно-розвивальної, навчальної, консультаційної роботи з усіма учасниками освітнього процесу.

В умовах карантинних обмежень, особлива роль психологічної служби у проведенні психологічної просвітницької діяльності, надання інформації усім учасникам освітнього процесу про збереження психічного здоров'я, формування соціального благополуччя, популяризації ненасильницької моделі поведінки. Такої поведінки, що буде також вільною від проявів булінгу (цькування).

Булінг – це агресивна і вкрай неприємна поведінка однієї дитини або групи дітей по відношенню до іншої дитини, що супроводжується постійним фізичним і психологічним впливом. Варто розрізнати конфліктні ситуації і ситуації систематичного цькування. Кривдники можуть знайти безліч причин щоб цькувати дитину: зовнішність, що не вписується у загальноприйняті рамки, особливості поведінки, думки, які не збігаються з думкою більшості, тощо.

Прикладами цькування в дитячому колективі є: словесні образи, ігнорування, навмисне неприйняття дитини до колективу, шантаж та навіть побиття. Успіхи у навчанні, матеріальні можливості та навіть особливості характеру можуть стати основою для цькування. Крім того, жертвою цькування може стати також той, кому складно спілкуватися з однолітками, хто поводить себе відсторонено чи навпаки, провокативно. Діти, що цькують, вважають, що така неприйнятна поведінка це смішно і в цьому немає великої проблеми. Їх дії набирають характеру систематичності, повторюваності, зростають по силі та масштабах. Дорослі, якщо не будуть звертати увагу на розв'язання таких конфліктних ситуацій, матимуть у колективі ситуацію ворожнечі, неприйняття, агресивного ставлення дітей один до одного.

Згідно наказу МОН «Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти», в кожному закладі освіти, має бути створений план заходів, спрямований на попередження та протидію цькування, на забезпечення інформаційного обміну, узгодження завдань та дій щодо профілактики та протидії цькуванню, ненасильницькому ставленню до дітей. Заходи запропоновано організувати з усіма учасниками освітнього процесу, особлива увага відводиться роботі з дітьми.

У дошкільному закладі повинна проводитися систематична робота, яка орієнтована на створення комфортних, спокійних, безпечних умов перебування дітей в закладі. Спільні дії адміністрації, педагогічного колективу, психологічної служби, широке залученням батьків, дають змогу створити дружню та безпечну атмосферу для розвитку дошкільнят. Попередженню негативних явищ сприяє проведення низки заходів, що проводяться у тематичні дні усіма педагогічними працівниками: заняття, бесіди, ігри, вправи, творчі колективні проекти, квести, вікторини, музичні та спортивні розваги тощо.

Головними напрямками роботи з дітьми у профілактиці проявів цькування є:

- контроль дотримання правил поведінки в садочку (створені малюнкові куточки правил групи, які є своєрідним нагадуванням дітям про норми поведінки у дитячому колективі);
- заохочення дружнього ставлення один до одного (використання різних способів, за вибором педагогів);
- повідомлення дорослих про будь-які випадки неприйнятної поведінки дітей,
- систематичне проведення виховних заходів по розв'язанню конфліктних ситуацій, щоб конфліктна ситуація не мала характер повторюваності і не переросла у булінг;
- проведення просвітницько-профілактичних форм роботи з усіма учасниками освітнього процесу в дистанційному режимі, з використанням ІКТ.

Таким чином, основний напрям роботи у боротьбі з негативним явищем цькування - профілактика. Першочерговими визначається завдання, що полягає у формуванні дружніх стосунків між дітьми, позитивного, толерантного ставлення один до одного, визнання цінності і неповторності кожної дитини, визнання її значимості для колективу, підняття статусу кожної дитини, її самооцінки, підкреслення її індивідуальності.

На сьогоднішній день проведено багато досліджень, створено ряд державних та авторських програм: «Вчимось жити разом», **“Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації”**, **“Безпечний простір”**, **“Разом веселіше”**, **«Не смійся з мене»**, які практичний психолог та соціальний педагог можуть використовувати у роботі з дітьми. Форми роботи, що вони включають, допомагають розвивати навички комунікації та соціальної взаємодії, емпатії та правильного і неконфліктного відстоювання власних інтересів, розвивати рівень емоційного інтелекту, навички правильної комунікації та співпраці, толерантного ставлення дітей один до одного.

Перегляд професійним працівником психологічної служби методології роботи з дітьми, батьками, педагогами передбачає зміну акцентів та пріоритетів з процесу на результат з використанням ефективних, дієвих методів роботи. Тому одним з першочергових завдань працівників у системі освіти є пошук дієвих засобів і методів роботи. Використання інноваційних форм роботи, впровадження нових методів, використання доцільних видів робіт дає змогу успішно втілити в життя ряд проєктів, розв'язати найбільш актуальні питання, найактуальніші проблеми [7; 29].

Дієвим є використання інтерактивного методу, який передбачає реалізацію взаємодії, діалогу, бесіди безпосередньо з дітьми або за допомогою комп'ютера. Інтерактивне навчання передбачає таку організацію пізнавальної діяльності, в ході якої: створюються психологічно комфортні умови для навчання та виховання. Учасники відчувають свою успішність, інтелектуальне зростання, учасники залучаються до активного обговорення нової інформації. Також забезпечується можливість індивідуального сприйняття навчальної інформації, реалізовується спільна діяльність у режимі рівноправного спілкування, формуються навички діалогового спілкування, самостійного мислення і поведінки [1; 10].

Використання ІКТ доповнює традиційні форми роботи практичного психолога, розширюючи можливості взаємодії психолога з іншими учасниками освітнього процесу.

Переваги використання ІКТ:

- постійна новизна, динамічність та доступність дітям;
- зацікавленість дітей завдяки залученню всіх аналізаторів;
- підвищення інтересу дітей до навчання;
- активізація пізнавальної діяльності;
- підвищення якості засвоєння програмного матеріалу дітьми;
- підвищення рівня педагогічної компетентності батьків, через яких проводиться навчання, виховання і розвиток у сім'ї;
- можливість моделювання, вирішення різних проблемних ситуацій;
- збільшення швидкості передачі інформації дітям та підвищення рівня її засвоєння,
- сприяння розвитку уваги, пам'яті, мислення, уяви, мовлення;
- участь у інтелектуальному, емоційному та моральному розвитку дітей.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у дошкільному навчальному закладі є збагачувальним і перетворювальним фактором, який є одним із шляхів оновлення змісту освіти згідно сучасним вимогам [1 ; 19].

Для формування дружніх стосунків між дітьми дошкільного віку інформаційні технології дають змогу подати інформацію в доступній дітям формі, сприяють зацікавленості, завдяки залученню всіх аналізаторів, динамічності, новизні поданого матеріалу.

За даними ЮНЕСКО, коли Людина слухає, вона запам'ятовує 20% мовної інформації, коли дивиться – 30% видимої інформації, коли бачить і слухає –більше 50% усієї інформації. Отже, необхідність застосування в освітньому процесі дітей дошкільного віку ІКТ та їх вплив на різні органи чуття - беззаперечна. Доцільність застосування ІКТ в дошкільній освіті, насамперед для формування пізнавальної компетентності дошкільників, також зумовлена складністю об'єктів вивчення (скажімо, певних абстрактних понять), які неможливо продемонструвати лише вербальними засобами і за допомогою одиночного зображення. ІКТ дають змогу зробити видимим те, що неможливо побачити неозброєним оком, імітувати будь-які ситуації і процеси в доквілі [1 ;16].

Відео-презентації, записи відеороликів, уривків з фільмів та мультфільмів, відео руханки, відео-подорожі, відео-квести, музично-рухливі ігри, аудіозаписи, дидактичні ігри, відео-звернення записані самостійно та за допомогою дорослих тощо. Їх використання спрямоване на формування психологічних знань, підвищення рівня психологічної культури і психологічної компетентності дітей та дорослих. Вони дозволяють зробити заняття емоційно забарвленими, привабливими, викликають у дитини живий інтерес, використовуються для підвищення мотивації, створення благополучного емоційного фону.

Просвітницько-профілактична робота практичного психолога з використанням мультимедійних засобів може здійснюватися також в дистанційному режимі:

- створення групи для батьків в додатку Viber, надання рекомендацій щодо здійснення просвітницької роботи за окремими темами (фото, аудіо-, відео, письмово тощо) та отримання фото та відео звітів;
- надсилання відео роликів за пропонуваними темами;
- проведення конкурсів, виставок, марафонів, флешмобів в онлайн форматі;
- перегляд мультфільмів, анімацій, соціальних роликів, уривків з фільмів, аудіо записів терапевтичних казок, відео-презентацій з наступним обговоренням пропонуванних ситуацій;
- організація і проведення відеозустрічей дітей тощо.

Мультимедія можна використовувати і для індивідуальної просвітницько-профілактичної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що мають прояви агресії, тривожності, замкнутості, гіперактивності тощо.

Пропоновані форми роботи, на мою думку, доцільно використовувати у певній системі, в рамках тематичних тижнів, днів, неформальних свят. Причому, до цієї роботи широко залучаються вихователі, а також батьки, особливо, коли «святковий день» співпадає з вихідним днем. Дібрані форми роботи створюють орієнтовну систему роботи з дітьми старшої групи, спрямовану на формування дружніх стосунків, покращення мікроклімату у дитячому колективі, профілактику негативних явищ, зокрема і цькування. Ця система включає елементи арт-терапії, орієнтована на згуртування, розвитку творчих здібностей, формування медіа грамотності здобувачів освіти, батьків, педагогів.

Головна мета фахівців психологічної служби – навчити підростаюче покоління найголовнішому: жити в мирі з самим собою і з іншими, вступати в взаємостосунки зі світом так, щоб життя приносило задоволення. Ми маємо прикласти максимум зусиль для того, щоб молода людина була успішною, як зараз говорять mainstream [6; 29]. Щоб кожна дитина могла презентувати себе, відстояти свою думку адекватно оцінювати себе та інших, критично мислити. Діти мають розуміти, що всі вони різні, але всі вони – рівні.

Високий рівень сформованості дружніх стосунків - це показник комфортного, безпечного середовища для їх розвитку.

Система роботи практичного психолога з формування дружніх відносин з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

Місяць	Назва тематичного дня, тижня	Форми роботи з дітьми
Вересень 01.09	День знань	Перегляд відео-презентації «Правила поведінки дошкільнят в садочку» https://www.youtube.com/watch?v=RcwzwsMMAbY Конкурс малюнків: «Мій садочок найкращий» (можливе проведення онлайн, перегляд відеозаписів виконання малюнків) Проведення флешмобу «Танцюємо у дружньому колі» (відеозапис руханок)
Вересень 16.09-20.09	Тиждень «Антибулінг»	Перегляд мультфільмів: «Не ображай друзів», «Корисні підказки», «Уроки тітоньки Сови, Відео «Що таке булінг. Поради дітям», Відеопрезентація «Правила товаришування» https://www.youtube.com/watch?v=07BVgKp4FEA
Вересень 25.09	«День мрій»	Мультфільм «Мрії здійснюються», «Шлях - до мрій» анімація «Віра, підтримка любов», Запис відео звернення: «Хочу побажати, щоб мрії...»
Жовтень 02.10	«День ненасильства» «День повітряної кульки»	Перегляд мультфільму «Вінні пух» Вправа «Подаруй кульку, побажай щастя» (відео звернення, розмалювання кульок друзям-одногрупниками.
Жовтень 07.10	«День усмішки»	Руханка «Якщо друзі усміхаються тобі». Відео «7 фактів про посмішку» Відео звернення «Ми чекаємо на тебе» (звернення до відсутніх дітей у групі)
Жовтень 10.10	«День психічного здоров'я»	Колективне виконання вправ на зняття психо-емоційного напруження: відео-релаксація «Я в лісі», психогімнастик, вправ на йогу (серія відео «Йога для дітей 3-10 років»), кінезіологічних вправ «Роби як Лорі», слухання аудіо запису терапевтичних казок: Казка "Про справжніх друзів" з книги "Казковий подарунок", казка українською "Урок дружби" / Аудіоказка на ніч / https://www.youtube.com/watch?v=hAx-dmrsadY Справжній друг (Капаоке) https://www.youtube.com/watch?v=4feAzlR0IEo
Жовтень 11.10	«Міжнародний день дівчаток»	Мультимедійні «Корисні підказки . Хлопці чи дівчата?» https://www.youtube.com/watch?v=PZJK-uUrGOo Конкурс «Красуні нашої групи» (проведення онлайн та офлайн) Рекомендовано серію повчальних мультимедійних дівчаток «Жила була царівна» https://www.youtube.com/watch?v=iO4c36OeJy0

Листопад 09.11	«День мови і писемності»	Тематичне заняття-квест «Про дружбу і товаришування» Весело та швидко вивчаємо вірш по мнемотаблиці «Друзі» https://www.youtube.com/watch?v=wgJi_JlYJqs
Листопад 11.11	«День оригамі»	Акція «Подарунок найменшим у садочку». Перегляд відео «DIYПрості та швидкі оригамі для дітей.Звірі з паперу.Поделки.Simple origami for kids. Beast of paper» https://www.youtube.com/watch?v=JLV8_RZ-WEA Відеозвернення подяка від дітей молодшої групи Вивчення пісні «Дружба» за відео(+) з текстом - муз Анна Олейнікова, сл Лариса Ратич https://www.youtube.com/watch?v=Cuoijg_xnEI
Листопад 13.11	«День добра»	Перегляд мультфільмів:з серії «Уроки доброти» Тітоньки Сови" https://www.youtube.com/watch?v=mdsKSPZny8E , Корисні підказки. Кругообіг добра в природі https://www.youtube.com/watch?v=yXEbKdpyaUk Робота фотогалереї «Добрі справи моєї дитини» (у групі VIBER)
Листопад 16.11	«Міжнародний день толерантності»	Відеопрезентація «Міжнародний День Толерантності» https://www.youtube.com/watch?v=DKWHP_41uRY Анімація про толерантність https://www.youtube.com/watch?v=E-EW2DzswH8 Створення плакату з відбитками долоньок «Дерево дружби» (запис висловлювань до гри «Справжній друг це...»)
Листопад 20.11	«День дитини»	Флешмоб «Діти України» (добірка запису веселих пісень про дитинство, друзів) Рухливі ігри: «Встаньте той, хто...» Руханки «Скік та скок» https://www.youtube.com/watch?v=kNWwid8OAVM Фотосесія «Кумедні моменти життя нашої групи», створення відеоролику за наявними фото.
Грудень 03.12	«Міжнародний день людей з інвалідністю»	Перегляд мультику «Мотузка», «Подарунок» Вправа «Як я можу допомогти...» Слухання пісні «Всі ми діти дружні...»
Грудень 05.12	«День волонтера»	Діти волонтери. "Один з нас" (відео) https://www.youtube.com/watch?v=h9erl8jEmkl Проведення акції: «Допоможем птахам взимку» (виготовлення годівничок) Добрий вчинок. Казка про добротність або благодійність https://www.youtube.com/watch?v=3l6mmNTpOI
Грудень 10.12	«Міжнародний день прав людини»	Права і обов'язки дітей https://www.youtube.com/watch?v=zRR0XiriGp4 Відео дидактична гра "Які права порушено в казках" https://www.youtube.com/watch?v=KLWEHbaASso Конкурс малюнків «великі права макленької дитини»
Грудень 19.12	«День святого Миколая»	Танцювальний флешмоб «Я чекаю Миколая» Вправа «Ланцюжок добрих справ»

Грудень 28.12	«День кіно»	Створення міні- фільму «Наша весела група» Гра «Блогери» (відео про свій вихідний день)
Січень 11.01	«Всесвітній день «Дякую»	Відео «Вміймо дякувати» Гра «Ввічливі слова» https://www.youtube.com/watch?v=F1cHITqWUdc Відео казка про ввічливість https://www.youtube.com/watch?v=V-eWtblZ5wk Виготовлення листівок-сувенірів другу
Січень 14.01	«День логіки»	Віртуальна вікторина «Сторінками улюблених казок» https://www.youtube.com/watch?v=zWUShrcSTys Гра «Відгадай мультфільм за емоджі» https://www.youtube.com/watch?v=RgcHAep5Tc8 Дидактична гра «Відгадай казку» https://www.youtube.com/watch?v=crFKKBwgxbQ Гра-руханка «Рухайся, стій!» https://www.youtube.com/watch?v=qXDZMeMCwz4
Січень 18.01	«День сніговика»	Конкурс «Веселі друзі-сніговики» (з різних матеріалів), в сімейному колі. Музично-рухлива гра «Танці зігріванці» https://www.youtube.com/watch?v=A09aJ3qvLWs
Січень 31.01	«День зебри»	Колективне малювання: «Дружні зебри» Уся правда про смужки зебри https://www.youtube.com/watch?v=i5_aalZYcxY Зарядка для Дітей Мадагаскар https://www.youtube.com/watch?v=UCtArbL2Ofs Гра «Дай пораду казковому герою» (нарізка з мультиків)
Лютий 05.02	«День прояву доброти»	Перегляд мультфільму «Просто так» Казка «Про добро, що повертається» (аудіо казка) https://www.youtube.com/watch?v=Vr4XiXf57Tc
Лютий 14.02	День любові «День дарування книг»	Розучування пісні «Всіх єднає дружба» Мультфільм «Каю» (у бібліотеці) Виготовлення у родинному колі книги для друзів групи.
Лютий 21.02	«День екскурсовода»	Вікторина-круїз "Україна на планеті Земля" https://www.youtube.com/watch?v=i0PYRK7IFeg Руханка-танок "Мандрую по Землі" https://www.youtube.com/watch?v=7LxJ5lo9cng
Березень 01.03	«День компліменту»	Мультик «Про всіх на світі» Повторення знайомих мирилок, розучування нових лічилок, мирилок Гра «Дражнили», «Додай слівце»
Березень 06.03	«День дитячого телебачення»	Вправа «Інтерв'ю» (зйомка відео про найближчих друзів) Перегляд відео «Справжній друг, який він» Вправа «Якби я був чарівником...»
Березень 09.03	«Міжнародний день ді - джея»	Відео-гра «Відгадайте пісню за картинкою» Гра-караоке «Пісні про дружбу» Проведення дискотеки: відео руханки із серії «Танцюй» (з монстриком, прибульцем, смайликом) https://www.youtube.com/watch?v=9xP-9tbL6iw
Березень 14.03	«Міжнародний день задавання питань»	Відео-гра "Оціни вчинок" https://www.youtube.com/watch?v=YXwh-HaByN8 Гра «Хто я», відгадай за описом (діти групи)

		Вправа «Скажи відверто..»
Березень 20.03	«Всесвітній день казки»	Дидактична гра «Вігадайте казку» https://www.youtube.com/watch?v=crFKKBwqxbQ Мандруємо країною казок. Вікторина. https://www.youtube.com/watch?v=OsJlcl2M4uo Гра «Четвертий зайвий» (казкові герої) https://www.youtube.com/watch?v=_5K2t2zAR0E Колективне складання казки (відеозапис спільної справи)
Березень 27.03	«День театру»	Інсценізація улюбленої казки Програвання різних ситуацій з життя групи. Перегляд вистави «Не хочу бути злим»
Квітень 01.04	«День гумору»	Відеогра «Що переплутав художник» Гра «Переглядалки» Творча вправа «Малюємо в парі»
Квітень 02.04	«День дитячої книги»	Мультик «Каю» (серія у бібліотеці) Книга-мандрівка Україною Спільне виготовлення книги «Життя нашої групи» Розповіді Доброї Книги - Будьте як діти https://www.youtube.com/watch?v=JtBWRbSaawQ
Квітень 07.04	«День здоров'я»	Відеочелендж «Танцюємо завзято, щоб віруси прогнати..» Мультик «Режим дня», «Корисне харчування» (Смішарик)
Квітень 12.04	«Міжнародний день польоту у космос»	Розвивальне заняття «В космосі все розглядаєм увагу, пам'ять розвиваєм» Слухання космічної музики-релакс https://www.youtube.com/watch?v=uUmLZHq8h2U Гра-фантазія «Ми у космосі» (складання історії про діяльність одногрупників у космосі)
Квітень 15.04	«День мистецтва»	Виготовлення панно «Стенд умільців» (стиль колоборативного мистецтва) Фотогалерея «Ало, шукаєм таланти» Виставка композицій «Великоднє диво» (можливе проведення онлайн)
Квітень 29.04	«День танцю» «День бажань»	Гра «Законодавець рухів» (відтворення рухів за ведучим, під музичний супровід) Повтори позу в танці (за картинками силуетами чоловічків) Гра-фантазування «Я мрію, я бажаю..» Дисотека позитивчиків.
Травень 04.05	«День щедрості»	Створення подарункових коробочок «Вітамінка щастя» Мультик «Корисні підказки 2. Про жадібність та щедрість» https://www.youtube.com/watch?v=qT7YwoRRtgE Соціальний ролик «Доброта в школі» https://www.youtube.com/watch?v=0u7K7oB3PFI
Травень 10.05	«День кактуса»	Складання колективної історії «Про сімейку кактусів» Анімація «Кулька і кактус» https://www.youtube.com/watch?v=p38L7hiNS1I
Травень 19.05	«День вишиванки»	Слухання пісень про вишиванку. Проведення народних рухливих ігор.

		Конкурс вишиванок «Ми діти твої Україно» (відео челендж) Відео конкурс юних читачів «Вишиванка-вишиваночка»
Травень	Тематичний тижень «За крок до школи»	Заняття «Школа друзів та подруг» Правила поведінки в школі. Гра "так" чи "ні". Мій/наш клас https://www.youtube.com/watch?v=0Cp8r0MpyaY Правила поведінки під час перерви https://www.youtube.com/watch?v=DwhUT_NjGgQ Корисні підказки «Дружба» https://www.youtube.com/watch?v=au6zMAyHHmc Дитяча дружба. Правила дружби. Правила примирення. Вчимо мирилку. https://www.youtube.com/watch?v=YMq68ITW_18
Червень 1.06	«День захисту дітей»	Живий ланцюжок «Щасливі діти» Конкурс малюнків «Країна дитинства» Тацювальний флешмоб «Діти-квіти» Онлайн- вітальня «Лови привіт!»

Список використаних джерел та літератури:

1. Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадськістю : тематичний збірник праць / упоряд.: А. А. Волосюк; за заг. редакцією Л. А. Шишолік. – Рівне : РОІППО, 2015. – 85 с. <http://www.roippo.org.ua/upload/iblock/fe1/posibnyk-zakhodu>.
2. Сучасні інформаційні технології в роботі психолога. С. І. Близнюк, <https://journal.osnova.com.ua/article/48358> \
3. Кейс фахових програм психологічної служби <http://psychologdcpp.in.ua/zatverjprogrami/>
4. Комплект освітніх програм “Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації”. Упорядниці: Андреева В.Л., Лунченко Н.В.
5. Корекційно-розвивальна програма формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів “Безпечний простір”. Навчально-методичний посібник. Загальна редакція: Богданов С.О., Панок В.Г.
6. Корисні посилання щодо теми антибулінгу <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu>
7. Лист МОН від 16.07.2021 № 1/9-363 “Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н. р.”.
8. Лист МОН від 16.07.2021 № 1/9-362 “Деякі питання організації виховного процесу у 2021/2022 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок”.
9. Мультимедія у роботі з дошкільниками: <https://www.pedrada.com.ua/article/2406-multimeda-v-muzichny-osvt-doshklnikv>
10. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. О-88 Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». — К.: Видавництво «Алатон», 2016. — 32 с.
11. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – 132 с.

Психологічний супровід дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру

У статті розкрито система психологічного супроводу дітей, які мають розлади спектра аутизму. Рання корекційно-розвивальна робота допомагає максимально розкрити потенціал малюка. Зазначено, що позитивна динаміка розвитку залежить від встановлення ефективної взаємодії вихователя, психолога, асистента вихователя з родиною, активного та послідовного залучення батьків до корекційно-розвивального процесу.

Ключові слова: інклюзивна освіта, розлади аутистичного спектру, корекційно-розвивальна робота.

За останні кілька років проблема особливих дітей стала актуальною: щороку дітей із розладами аутистичного спектра стає дедалі більше, тому потрібно, щоб психологи дошкільних закладів могли надавати кваліфіковану та професійну навчально-виховну допомогу, де існують унікальні діти зі своїм складним, але таким глибоким і таємничим світом, більшість з яких не пускають у нього «чужих» незнайомих та й знайомих людей. Ключ до їхнього світу підібрати нелегко, але можливо у цих дітей викликти бажання самим відчинити свої двері і познайомитись із світом різнобарвним і багатограним. Подолати страх невідомого і навчитися співіснувати з іншими дітьми, людьми та предметами тощо. Оскільки пам'ять дітей з аутизмом механічна і залишає емоційний слід у корі головного мозку, тому заняття повинні враховувати цю особливість і розширювати межі можливого.

Уперше термін «аутистичний» (від грецького *autos*, що означає «сам») використав Блейлер у 1908 році для опису втечі від соціального життя, що спостерігалось в дорослих людей, хворих на шизофренію. Аутизм як проблему вперше описав доктор Л. Каннер у 1943 році у книзі «Аутистичні порушення емоційного контакту». У 1944 році (через рік після того, як Л. Каннер опублікував свою роботу) австрійський терапевт Г. Аспергеро публікував дисертацію, присвячену «аутистичній психопатії» в дітей. Також досліджували аутизм як спектральне порушення О. Баєнська, В. Башина, О. Богдашина, Д. Ісаєв, В. Каган, К. Лебединська та інші. [4].

Здійснення інклюзивної освіти потребує організації належного психолого-педагогічного супроводу усіх учасників освітнього процесу: дітей та дорослих (фахівців різних напрямків, батьків, адміністрації). Така робота повинна бути спрямована на створення умов, які забезпечуватимуть підвищення автономності і соціальної активності дітей, розвиток інтелектуальних процесів, формування ціннісних установок, що відповідають психічним і фізичним можливостям дитини. Базуючись на особистісному і системно-орієнтованому підході, такий супровід повинен являти собою комплексну систему всебічної, динамічної, корекційної і розвивальної допомоги у відповідності з віковими та індивідуальними потребами дітей.

Орієнтиром для роботи із дітьми з РАС використовують комплексну програму розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт».

Необхідною умовою, для входження дитини із РАС у ЗДО, виступають предметно-просторові ресурси (модифікація довкілля), навчальне місце, предмети пристосувального характеру. Просторовим ресурсам приділяємо значну увагу, адже вони передбачають створення умов для орієнтування дітей в навколишньому просторі і мають для них підтримувальний, стимулюючий і корекційно-розвитковий потенціал. Серед цих ресурсів – «фізична організація», а саме: визначення певних зон для діяльності та їх меж за допомогою використання візуальних опор (меблі, наклейки, значки, кольорові стрічки, килими, кольорові фігури, килимки, скатертини і серветки) для того, щоб зробити середовище зрозумілим, керованим і сприятливим для розвитку уваги

та глибшого розуміння завдання. Візуальний кордон допомагає дітям з аутизмом зрозуміти конкретні правила поведінки на кожній ділянці простору, а також скеровують їхню діяльність

Практичний психолог є основним носієм уявлень про особливі освітні і соціальні потреби дитини, він консультує і супроводжує діяльність інших фахівців – вчителів, вчителя-логопеда, вчителя-дефектолога, соціального працівника. Саме психолог допомагає дитині у формуванні кордонів комунікацій, вибудовуючи прості відносини з дітьми та дорослими з урахуванням певних правил поведінки, які не порушують інтереси іншої людини. Різні, в тому числі прості ігрові способи і прийоми взаємодії, допомагають дітям з РАС відчувати кордони взаємодії і дотримуватися певної дистанції в комунікаціях. Як правило, з дорослими ці відносини вибудовуються простіше.

Психолог дошкільного закладу повинен володіти такими рисами, як: урівноваженість, мати спокійний тон голосу, мова повинна бути правильною з фонетичної та логічної сторони, небагатослівною, емоційною і відповідною мовленнєвому розвитку дітей; варто вживати прості, зрозумілі слова, вимовляючи їх повільно і чітко. Необхідно вчити дитину розуміти і виконувати різні інструкції. Ситуація навчання повинна бути максимально структурована. Для цього разом з вихователями потрібно скласти розклад режимних процесів, у якому візуально прописано, що і як потрібно робити.

Психолог має продемонструвати спокій, впевненість (ці дітки дуже тонко відчувають тривогу інших). Показати, що їй ніхто не бажає зла, її люблять (погладити, пригорнути до себе і спокійним ласкавим голосом проговорити). Показати свою зацікавленість тим, що робить дитина (покрутитися навколо своєї осі разом із нею), тим самим підтримуючи її стереотипі, поступово привчаючи до своєї присутності. Ця роль сприяє адаптації до занять маленької аутистичної дитини або «важкого» аутиста.

Якщо чогось не хоче робити – не наполягати, через 10 хвилин повторити спробу. У моменти емоційно негативних сплесків (плаче, нервово розкидає речі, б'є інших дітей, що потрапили «під гарячу руку» - вибрати ті завдання, що несуть релаксаційний характер і не потребують інтелектуального навантаження: увімкнути спокійну музику або веселу дитячу пісеньку, запропонувати полежати, зробити пальчикову гімнастику, провести піскотерапію тощо.

Розлади аутистичного спектра (скорочено – аутизм) – це загальний розлад розвитку, що має неврологічну природу і характерними ознаками РАС є: недостатнє або повна відсутність потреби в контактах з оточуючими; відгородженості від зовнішнього світу; слабкість емоційного реагування по відношенню до близьких, навіть до матері, аж до повної байдужості до них (афективна блокада); недостатня реакція на зорові слухові подразники; прихильність до збереження незмінності навколишнього; одноманітне поведінку зі схильністю до стереотипам, примітивним рухам; різноманітні мовні порушення при РАС (ехолалія, алалія і ін.) [1;2].

Діти з аутизмом мають різний рівень розумового й мовленнєвого розвитку (стан інтелекту не є диференційною ознакою аутизму). За статистикою, прояви аутизму виявляють до 3,5 року й переважно в осіб чоловічої статі (у 4–4,5 разу частіше, ніж у жінок). Пропорція залишається постійною величиною, не зважаючи на зростання оцінок загальної розповсюдженості аутизму. Хоч дівчатка менш схильні до захворювання на аутизм, порівняно з хлопчиками, але, коли в них він все ж таки з'являється, то супроводжується тяжкою формою розумової відсталості

Поява дітей з особливими потребами в дошкільних навчальних закладах стає дедалі поширенішим явищем в Україні. Це відбувається внаслідок процесу гуманізації освіти, а також з огляду на постійне збільшення чисельності таких дітей.

Зазвичай, перші кроки дитини до дитячого садку непрості. Початок відвідування дошкільного навчального закладу дітей – це не тільки нові умови життя і діяльності, режиму і харчування, а й нові контакти, оточення, взаємини, обов'язки. Це дуже напружений період, який потребує від кожного малюка активних психологічних і фізичних форм пристосування, а особливо дітей з особливостями у розвитку. Звикання до дитячого закладу найчастіше супроводжується порушенням емоційного стану

дошкільника, погіршенням сну, апетиту, підвищенням захворюваності тощо. Соціально-психологічна адаптація у різних дітей відбувається порізно, відповідно до віку, типу вищої нервової діяльності, стану здоров'я, родинних взаємин, рівня розвитку у дитини ігрових навичок, її контактності, доброзичливості, емоційної залежності від матері тощо. Доцільно зазначити: соціальна інтеграція дитини з особливими потребами в середовище дітей з нормальним розвитком є не тільки бажаною, а й обов'язковою умовою його подальшого особистого росту й адекватної соціальної адаптації.

Попри всю різноманітність вираженості РАС у всіх дітей спостерігається афективна дезадаптація, що проявляється в нестійкості уваги, слабкості моторного тону, порушення сприйняття, мислення. Тому дуже важливо вчасно діагностувати РАС, і почати всебічну корекційну роботу.

Робота з аутистичними дітьми починається з найелементарніших завдань:

Вчити дитину спостерігати за предметно-ігровими діями дорослого і відтворювати їх за підтримки дорослого.

Вчити дітей використовувати іграшки за призначенням.

Виховувати у дитини інтерес до виконання предметно-ігрових дій за наслідуванням та показом.

Виховувати у дітей емоційне ставлення до предмету або іграшки, яка обігрується.

Виховувати у дітей інтерес до рухливих ігор.

Вчити дітей грати поруч, не заважаючи один одному

Під час корекційної роботи з дитиною, що має РАС, практичний психолог:

ознайомлює із доступними моделями спілкування — вітатися, прощатися, дякувати; демонструє різноманітні вербальні й невербальні засоби спілкування — міміка, погляд, жест, пантоміміка;

формує соціальні навички й соціальну модель поведінки;

організує взаємодію дитини з мікросоціумом;

формує соціальний досвід — моделює різноманітні форми спілкування, щоб дитина засвоїла відповідні форми поведінки;

сприяє появі довірливих, доброзичливих взаємин, позитивного настрою;

дбає, щоб заняття було емоційно насиченим і передбачало різноманітні види діяльності;

створює ситуації успіху тощо.

В освітньому закладі домінує не жаль до такої дитини, а турбота, емпатійність, чуйність і тактовна взаємодія, з одного боку, а з іншого – ставлення до неї як до рівноправного члена колективу. Здійснення інклюзивної освіти потребує організації належного психолого-педагогічного супроводу усіх учасників освітнього процесу: дітей та дорослих (фахівців різних напрямків, батьків, адміністрації). Така робота спрямована на створення умов, які забезпечуватимуть підвищення автономності і соціальної активності дітей, розвиток інтелектуальних процесів, формування ціннісних установок, що відповідають психічним і фізичним можливостям дитини.

Базуючись на особистісному і системно-орієнтованому підході, такий супровід являє собою комплексну систему всебічної, динамічної, корекційної і розвивальної допомоги у відповідності з віковими та індивідуальними потребами дітей.

Психологічна робота з аутичною дитиною спрямовується на досягнення головної мети – підготувати її до самостійного життя.

Однак потрібно слідувати, щоб допомога та підтримка під час навчання не перевищувала необхідну, інакше дитина стане занадто залежною від нас. Щоб забезпечити загальний успіх справи, з повагою ставимося до всіх і вдумливо та наполегливо працюємо на користь дитини.

Організація корекційно-розвивальної роботи з кожною дитиною з РСА є індивідуальною. Проте можна виділити окремі аспекти, наприклад: формування правильної поведінки у соціумі; встановлення зорового контакту; розвиток комунікативних навичок і соціальних контактів з оточуючими людьми; стимулювання пізнавальних процесів; робота дитини в мікрогрупі.

Корекція розладів аутистичного спектру повинна бути комплексною і починатися як можна раніше, головне місце відводиться психолого-педагогічній роботі. Дітям з РАС важко пристосовуватися до умов, які постійно змінюються. Тому організаційні особливості в закладі, який відвідує така дитина, і вдома повинні бути однаковими по можливості. Важливо єдність принципів відношення до дитини зі сторони педагогів і усіх членів родини, послідовність і постійність взаєстосованні. Корекційна робота є необхідною на протязі багатьох років, але особливо інтенсивною вона повинна бути на початкових етапах, в дошкільному віці. [3;5].

На першому етапі корекційна робота з дітьми аутистами часто переслідує одну мету – спочатку потрібно створити атмосферу довіри і можливості контакту з педагогом. Залежно від тяжкості аутичного розладу дитини цей етап може зайняти досить багато часу. Але це необхідно для подальшої ефективної роботи. Тому спочатку заняття проходять за правилами, які задає сама дитина. Фахівцю важливо підлаштуватися, допомагаючи дитині; увійти в його «ближнє коло», щоб корекційні заняття стали звичним пунктом в розпорядку життя.

Тому при організації роботи з аутичними дітьми важливо продумати і підготувати все до дрібниць – де будуть проходити корекційні заняття, як саме, в якому приміщенні і т. д. Особливу увагу треба приділити обстановці, оскільки у дітей з розладом аутистичного спектра часто спостерігається підвищена сприйнятливості до звуків, занадто яскравого світла, незручною меблів.

Щоб закріпити позитивні емоції від навчальних занять, перші завдання треба підбирати, виходячи з інтересів дитини

Гра дітей з РАС (розладами аутичного спектру), як правило, не функціональна, не соціалізована, позбавлена сюжету і смислових рис, монотонна, і складається з багаторазово повторювальних маніпуляцій з іграшками (які використовуються не за призначенням) або з неігровими матеріалами (палички, вода, пісок, шматочки тканини, шматки паперу). Тому таких діток треба вчити грати, починаючи з розвитку предметно-ігрових дій, заснованих на особистісному інтересі дитини до тієї чи іншої іграшки або ситуації. При цьому обов'язково повинні враховуватися ігрові переваги дитини: для заняття – на перших етапах береться улюблена або добре знайома дитині іграшка. Дорослий пропонує дитині здійснювати предметно-ігрові дії за наслідуванням, неодноразово повторює їх і супроводжує короткими мовними коментарями.

У нормі існують такі форми ігрової поведінки:
- Маніпулятивна гра (дитина катає, крутить, підкидає іграшку, не звертаючи уваги на її «функції»);

- Упорядкування (розкладання предметів у певному порядку – один на одного, в ряд, один в інший і т.д.);

- Функціональна гра (використання предметів і іграшок відповідно з їх функцією (наприклад, причісування ляльок іграшковим гребінцем));

- Символічна гра (дитина використовує об'єкт, заміщаючи ним інший об'єкт (наприклад, дитина скаче на паличці, як на коні)); дитина наділяє об'єкт властивостями, якими той не має («У цієї ляльки брудне обличчя»), дитина відносить до відсутнього об'єкту так, ніби він присутній («Якщо чашка порожня, грає, ніби вона наповнена водою»).

Сенсорні ігри допоможуть дитині краще відчути, побачити та розпізнати світ. Зроблять це ненав'язливо і без шкоди для неї. Через гру передаються позитивні емоції, є можливість контактування та спілкування з іншими людьми. Важливу роль відіграють іграшки. З їх допомогою дитина пізнає різні відчуття:

- Зорові (колір, форма предметів)
- Слухові (звуки, музика)
- Тактильні (фактура матеріалу, отвори в іграшках, шнурівки)
- Нюхові (запах їжі, природних матеріалів)
- Смакові (смак різних продуктів)
- Рухові (орієнтація в просторі, рівновага)

Вправи підбираємо за принципом особливостей дитини. Вони мають бути простими та безпечними. [5,7].

Для дітей з аутизмом характерні різноманітні порушення психомоторики, які виявляються, з одного боку, в моторній недостатності, відсутності рухів співдружності, а з іншого – в появі одноманітних, стереотипних рухів у вигляді згинання і розгинання пальців рук, потягувань, махів кистями рук, підстрибуванні, обертання довкола себе, бігання навшпиньки тощо. Особливо характерні кругові рухи кистями рук біля зовнішніх кутів очей. Такі рухи з'являються або посилюються при хвилюванні, при спробі дорослого вступити в контакт з дитиною.

При аутизмі своєрідний характер має ігрова діяльність. Її характерною ознакою є те, що зазвичай дитина грає сама, переважно використовуючи не ігровий матеріал, а предмети домашнього вжитку. Вона може довго і одноманітно грати зі взуттям, шнурками, папером, вимикачами, дротами тощо. Сюжетно-ролеві ігри з однолітками у таких дітей не розвиваються. Спостерігаються своєрідні патологічні перевтілення в той чи інший образ у поєднанні з аутичним фантазуванням. При цьому дитина не зауважує оточуючих, не вступає з ними в мовний контакт. [6].

У міру звикання поступово можна змінювати формат заняття, привчаючи до певними правилами. Корекційні заняття для дітей з аутизмом повинні мати чітку структуру і таймінг. Кожне виконане завдання відзначається спеціальним знаком – це може бути фішка, картка, магніт і т. Д. Важливо акцентувати увагу дитини на причинно-наслідкового зв'язку «виконану дію – знак». Таким чином, дитина розуміє, що від нього вимагається. Це стосується будь-яких занять з дітьми аутистами, в ході яких фахівець очікує отримати від дитини цільову поведінку.

Дитячий аутизм – аномальна форма психічного розвитку дитини, яка характеризується порушенням контакту з оточуючими, холодністю емоцій, стереотипністю діяльності. Цей психічний розлад можна назвати крайньою формою самоізоляції. Аутист неадекватно реагує і відчуває дефіцит соціальної взаємодії. Аутистичні діти занурені в себе і, зазвичай, не виявляють інтересу до інших людей; вони уникають дивитися в очі, дратуються від фізичних контактів; часто вони не говорять, не реагують на звертання, хоча і мають нормальний слух; вони повторюють миміку, слова та інтонації, які копіюють у інших; їм притаманні одноманітні, повторювані рухи; часто вони хворобливо прив'язані до певних предметів, оточення.

Взаємодію з дитиною аутистом необхідно будувати в залежності від діагнозу і реальних можливостей самої дитини. Корекційна робота повинна вестися в декількох напрямках одночасно, серед яких одним з пріоритетних є ігрова діяльність (уміння дитини грати).

Для дітей з аутизмом характерні різноманітні порушення психомоторики, які виявляються, з одного боку, в моторній недостатності, а з іншого – в появі одноманітних, стереотипних рухів у вигляді згинання і розгинання пальців рук, потягувань, махів кистями рук, підстрибуванні, обертання довкола себе, бігання навшпиньки тощо. Особливо характерні кругові рухи кистями рук біля зовнішніх кутів очей. Такі рухи з'являються при хвилюванні, при спробі дорослого вступити в контакт з дитиною.

При аутизмі своєрідний характер має ігрова діяльність. Її характерною ознакою є те, що зазвичай дитина грає сама, переважно використовуючи не ігровий матеріал, а предмети домашнього вжитку. Вона може довго і одноманітно грати зі взуттям, шнурками, папером, вимикачами, дротами тощо. Сюжетно-ролеві ігри з однолітками у таких дітей не розвиваються. Спостерігаються своєрідні патологічні перевтілення в той чи інший образ у поєднанні з аутичним фантазуванням. При цьому дитина не звертає увагу на оточуючих, не вступає з ними в контакт.

Гра дітей з РАС (розладами аутичного спектру), як правило, не функціональна, не соціалізована, позбавлена сюжету і смислових рис, монотонна, і складається з багаторазово повторювальних маніпуляцій з іграшками (які використовуються не за призначенням) або з неігровими матеріалами (палички, вода, пісок, шматочки тканини, шматки паперу). Тому таких діток треба вчити грати, починаючи з розвитку предметно-ігрових дій, заснованих на особистісному інтересі дитини до тієї чи іншої іграшки або

ситуації. При цьому обов'язково повинні враховуватися ігрові переваги дитини: для заняття – на перших етапах береться улюблена або добре знайома дитині іграшка. Дорослий пропонує дитині здійснювати предметно-ігрові дії за наслідуванням, неодноразово повторює їх і супроводжує короткими мовними коментарями.

Поява дитини з порушеннями в розвитку для будь-якої сім'ї – складне випробування, тому сім'я потребує об'єктивної інформації, соціальних ресурсів, підтримки близьких та друзів, кваліфікованої допомоги спеціалістів. Народження дитини з будь-якою психічною або фізичною вадою завжди робить ситуацію в родині складною та різко змінює все буття та поведінку – цінності, прагнення та реакції батьків і близьких родичів. [3,7].

Батьки дітей, які мають проблеми, завжди потребують допомоги в тому, як навчати дитину вдома, які умови необхідно створити для неї, як взаємодіяти з нею в певній ситуації, як реагувати на прояви неадекватної поведінки та ін. Кожна сім'я, де росте дитина з порушеннями в розвитку, шукає поради та підтримки фахівців і часто не знаходить її. Саме тому основне моє завдання: консультативна робота з сім'ями, де виховується аутична дитина. У батьків аутичної дитини існує певна напруга, переживання, які особливо проявляються, якщо в дитини перша група аутизму. Серед найбільших страждань батьків є неможливість заспокоїти дитину при агресивності, плачі, нездатності до навчання, неспроможність вплинути на поведінку, на виховний і навчальний процес.

За моїми спостереженнями стрес найбільшою мірою проявляється саме у матерів аутичних дітей. Вони не лише обмежені в особистісній свободі і часі через надзалежність своїх дітей, але і мають низьку самооцінку, вважаючи, що недостатньо добре виконують свою материнську роль. Батьки дитини, в житті яких виникла дана проблема, мають багато труднощів. Деформація позитивного життєвого стереотипу, що зумовлена народженням аутичної дитини, несе із собою порушення, які можуть виявитися на соціальному, соматичному й психологічному рівнях. Сім'ї аутичних дітей зазнають значного стресу від непередбачуваності поведінки дитини, від проблем у соціальному та міжособистісному спілкуванні. Батьки аутичних дітей часто звертаються за допомогою до фахівців лише після того, як відхилення в розвитку і поведінці дитини стають очевидним для всіх. А до постановки точного діагнозу інколи проходить ще один рік. Почувши страшний і незнайомий висновок, батьки звертаються за роз'ясненнями до довідників, і зовсім зневіряються, оскільки не знаходять нічого втішного для себе, але і відповідей на найактуальніші питання. Тоді психолог стає першою людиною, які матері можуть відкрити душу і поділитися своїми переживаннями. В такі моменти я пропоную батькам написати мені листа, в якому описати життя дитини в сім'ї від народження до моменту її всупу в дитячий садок. Це дає мені відчуття власу значимість і побудувати свою стратегію взаємодії не лише з дитиною, а й сім'єю цілому.

Список використаних джерел та літератури

1. Бази́ма Н.В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. / Н.В. Бази́ма – Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. – 144 с. – (Інклюзивна освіта).
2. Ковалець І.В. Порівняльне вивчення розуміння емоцій дітьми з аутизмом / І.В. Ковалець //Дефектологія. – 2003. - № 2. – С. 57.
- 3.Островська К.О. Аутизм проблеми психологічної допомоги (навчальний посібник)/ К.О. Островська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 110 с.
- 4.Панчук В. Л. «Аутизм. Рання діагностика» / В. Л. Панчук // «Дитина з особливими потребами. Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка». – №12(12). –2015 – С. 5–10
- 5.Яковлева Л.М. Психологічний супровід дітей-аутистів /Л.М. Яковлева. – К. : Редакція загальнопед. газет, 2013.
- 6.Шкварська Т.М. Психологічний супровід дітей з розладами спектра аутизму: навчально-методичний посібник/ Кам'янецьПодільський, 2017.-. 152 с.

Дзізінська О.В.,
заступник директора з виховної роботи
Кам'янець-Подільського НВК №13,
Спасюк О.І.,
вчитель історії та правознавства
Кам'янець-Подільського НВК №13

Соціально-педагогічна допомога та профілактика подолання негативних явищ в учнівському середовищі

У статті розглядаються аспекти соціально-психологічного супроводу профілактики насилля і жорстокого поводження в освітньому середовищі Нової української школи, яка передбачає формування вчителями безпечного освітнього простору шляхом створення позитивного мікроклімату, оволодіння учнями навичками безпечної поведінки та толерантної міжособистісної взаємодії.

Ключові слова. Профілактика, середовище, насилля, супровід, превентивність, пріоритети, негативні явища.

Нова українська школа передбачає формування вчителями безпечного освітнього простору шляхом створення позитивного мікроклімату, оволодіння учнями навичками безпечної поведінки та толерантної міжособистісної взаємодії.

Проблема насилля і жорстокого поводження з дітьми є дуже актуальною для сьогодення. За даними міжнародних та вітчизняних громадських організацій, які вивчають питання проявів насилля і жорстокості, разом з кризовими явищами у суспільстві, які неодмінно супроводжуються зростанням соціальної напруги, за останні роки набули поширення випадки проявів насилля щодо дітей з боку дорослих, як батьків, так і педагогічних працівників, а також з боку однолітків. Практика показує, що зростає також і кількість агресивних проявів у дітей, що виявляється у протиправній поведінці, поширенні негативних явищ. [5]

Насилля та жорстоке поводження має різні прояви: від психологічного та морального тиску, знущання над дітьми, приниження честі і гідності особистості, явищ мобінгу, булінгу до фізичного та сексуального насилля.

У сучасному закладі освіти дуже важливо створити систему соціально-психологічного супроводу профілактики насилля і жорстокого поводження в освітньому середовищі.

До негативних явищ в учнівському середовищі можна віднести:

- правопорушення та злочинність;
- насильство, булінг, мобінг;
- шкідливі звички.

Негативні прояви в учнівському колективі – це явище неоднозначне: від звички учнів запізнаватися на уроки до проявів агресії та протиправних суспільних дій.

Проблема превентивності завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень у різних країнах світу. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства. Тому актуальність даної теми є безперечною через збільшення таких проявів в поведінці підлітків як агресивність, неповага, нехтування загальнолюдськими цінностями, шкідливі звички, комп'ютерна та інші види залежностей.

Психологічний аспект превентивної діяльності передбачає диференційований індивідуально-психологічний, статево-віковий підхід до виявлення генезису деструктивних проявів у поведінці особистості й розробку науково-обґрунтованих програм соціалізації та корекції девіацій. [4]

Умовами успішної профілактичної роботи є її комплексність, послідовність, диференційованість, вчасність. Позитивний результат буде лише тоді, коли у закладі

освіти створено цілісну систему профілактики девіантної поведінки неповнолітніх. Відповідна робота повинна проводитися батьками, педагогами, психологічною службою, учнівським самоврядуванням. Ефективність попередження та усунення девіацій значною мірою залежить від систематичної узгодженої діяльності усіх служб, від чіткого усвідомлення кожним спеціалістом, залученим до цієї роботи, своєї ролі й функції.

Соціальна профілактика є одним з видів соціально-педагогічної роботи, що спрямована на попередження протиправної поведінки, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я молоді та запобігання такому впливу.

На сьогоднішній день особливо актуальним є питання попередження жорстокості та насильства в учнівському середовищі. Визначають такі основні види соціальної профілактики насильства у молодіжному середовищі: первинна, вторинна та третинна. Кожний з видів профілактики має свої особливості.

Первинна профілактика має інформаційно-роз'яснювальний характер, передбачає підвищення обізнаності представників цільової групи з певних питань, формування у них цінності здоров'я та відповідних особистісних якостей, а також навичок, що допоможуть відмовитися від певних стандартів поведінки та негативних звичок [2].

Первинна профілактика найбільш масова та неспецифічна. Саме первинна профілактика (її своєчасність, повнота й постійність) є найважливішим видом превентивних заходів у галузі запобігання відхилень у поведінці людини.

Первинна соціальна профілактика насильства серед дітей та учнівської молоді може бути проведена шляхом включення цієї проблеми в плани виховної роботи закладів освіти як компонент профілактики негативних явищ в учнівському середовищі. Методами первинної соціальної профілактики є: інформування, приклад, переконання, навіювання, робота в громаді, мікросередовищі, сім'ї. Приклад – метод, що ґрунтується на свідомому відтворенні особистістю певних способів поведінки. Переконання – це спосіб впливу на раціональну сферу особистості за допомогою логічно аргументованої інформації з метою формування чи зміни поглядів, установок, оцінок у об'єкта впливу. Навіювання – це спосіб впливу на свідомість особистості, який передбачає некритичне сприймання інформації об'єктом впливу. Важливою відмінністю навіювання від переконання є його спрямованість не на логіку та розум особистості, а на емоції людини, її готовність отримати готові інструкції до дії. [5] Завданнями первинної профілактики є:

- формування цінності здоров'я та здорового способу життя;
- створення умов для розвитку особистісного потенціалу кожної людини; самореалізації особистості у різних видах творчої, інтелектуальної та громадської діяльності;
- підвищення поінформованості підлітків та молоді щодо загальних питань здоров'я та здорового способу життя, наслідків протиправних дій, вживання різних видів алко-, нарко-, токсичних речовин тощо;
- мотивування до збереження та зміцнення здоров'я, ведення здорового способу життя, використання безпечних поведінкових практик;
- формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля;
- формування у підлітків та молоді життєвої перспективи (життєвої стратегії) та умінь щодо прогнозування власної поведінки з оцінкою її наслідків та впливу на побудовані життєві стратегії;
- формування таких особистісних якостей, які підтримують благополуччя.

Вторинна профілактика передбачає обмеження поширення певних негативних явищ, що вже мають місце у суспільстві чи соціальній групі, попередження загострення таких явищ та їх наслідків, запобігання поглибленню соціальної дезадаптації осіб, яким властива девіантна поведінка [2].

Важливо, що профілактичні дії мають бути спрямовані не лише на зміну девіантної поведінки на індивідуальному рівні, а й на обставини, що таку поведінку можуть спричиняти.

Вторинна соціальна профілактика насильства є груповою. Метою цього виду профілактики є зміна ризикованої мало адаптивної поведінки на адаптивну. У результаті

цієї профілактики передбачається зміна ставлення особистості до себе та оточуючих, навчання навичкам поведінки в ситуаціях, які можуть призвести до насильства. Вторинна соціальна профілактика насильства може проводитися шляхом розроблення та проведення тренінгів для дітей підліткового віку та учнівської молоді з проблем насильства.

Вторинна соціальна профілактика передбачає своєчасне виявлення таких осіб і надання їм соціальної підтримки і допомоги у напрямках:

- формування знань життєвих умінь і навичок, необхідних для самозахисту від кривдників;

- зміна ставлення молодшої особи до себе, свого місця у суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому.

Основними завданнями вторинної профілактики є:

- виявлення та усунення причин і умов, що сприяють формуванню негативного явища або девіантної поведінки особи;

- надання своєчасної соціально-педагогічної підтримки підлітку, молодій людині, сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах;

- мотивування особи до зміни способу життя та відмови від небезпечних та/або неправомірних поведінкових практик;

- відпрацювання умінь та навичок, як дозволять особі відмовитись від руйнівної моделі поведінки на користь усвідомленій, безпечній поведінці;

- посилення підтримуючого середовища

- розвиток підтримуючих мереж з числа найближчого оточення, закладів освіти, відповідних соціальних служб.

Третинна профілактика спрямована на попередження рецидивів негативних явищ у суспільстві та девіантної поведінки осіб, яким була властива така поведінка раніше, а також на відновлення особистісного і соціального статусу людини [2].

Третинна соціальна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насильства. Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки молодшої особи, які призвели до виникнення проблеми. Тобто, як бачимо, цей вид профілактики проводиться на особистісному рівні. Серед основних методів у третинній профілактиці виокремлюють: ведення випадку, рефлексія ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення виховуючих ситуацій, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивне соціалізуюче середовище.

Завданнями третинної профілактики можуть бути:

- зменшення шкоди, яку завдає особі, сім'ї, соціальній групі, суспільству існуюче негативне явище;

- виявлення та усунення причин і умов, що сприяють формуванню негативного явища або девіантної поведінки особи;

- мотивування осіб до зміни способу життя, девіантної поведінки;

- подолання залежностей, інших проблем зі здоров'ям;

- соціально-психологічна реабілітація осіб, які постраждали від наслідків своєї поведінки; відновлення психологічного та соціального статусу підлітка; покращення якості життя;

- попередження рецидивів.

Одним із найважливіших напрямів профілактичної діяльності в умовах закладу освіти, є просвітницька робота серед дітей та учнівської молоді. Просвітницьку роботу проводять, як правило, фахівці психологічної служби (практичний психолог, соціальний педагог) у взаємодії з адміністрацією та класними керівниками учнівських колективів. [5]

Фахівці визначають такі основні форми просвітницької роботи:

- лекційна робота;

- організація конкурсів, фестивалів, акцій;

- організація клубів з правових знань;

- лекторії (кіно, відео) правових знань;

– організація на базі закладу освіти консультативних пунктів, де всі учасники освітнього процесу можуть отримати консультації практичного психолога, соціального педагога, юриста, де можна провести зустрічі з працівниками правоохоронних органів.

Колективні форми й методи навчально-виховної роботи (міні-лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії та ін.) охоплюють одночасно велику кількість підлітків та молоді, сприяють створенню їхнього позитивного настрою.

Вчителі повинні постійно контролювати поведінку дітей, взаємостосунками між ними (на перервах, у дворі школи). Dorослі, які працюють у дитячих колективах, повинні вчасно визначати ознаки мобінгу і своєчасно на них реагувати. Не можна недооцінювати ситуацію, приймаючи ситуації булінгу, мобінгу за пустощі.

Класний керівник, співпрацюючи з учителями-предметниками, має припиняти будь-які прояви глузування, насилля, цькування і просто нетолерантного ставлення у класі. Застосовувати виключно безоцінкове судження. Виконувати свої функціональні обов'язки щодо об'єднання класу, згуртування учнів. Розробити спільно з учнями правила поведінки у класі, і слідувати за їх дотриманням. Класному керівнику необхідно проводити класні години з теми «мобінг, булінг», можливо за участю практичного психолога, соціального педагога. Важливо говорити про цю проблему з усім колективом класу, розповісти учням про наслідки насилля, цькування, про відповідальність за такі дії, і формувати у них ефективні стратегії поведінки в таких ситуаціях, вчити, як захистити себе і допомогти іншому. [8]

Працівники шкільної психологічної служби мають проводити діагностику стану психологічного клімату класу, і виявити дітей, які зазнали або можуть піддаватися мобінгу зі сторони своїх однокласників. Звичайні діалоги, спостереження під час навчального процесу, анонімні анкетування, консультації з участю дітей, батьків і педагогів здатні виявити явні проблеми. За наслідками діагностичного дослідження необхідно спланувати системну або профілактично-просвітницьку, або вже корекційно-розвивальну роботу з класом, окремими учнями. З цією метою необхідно застосовувати професійний інструментарій (тренінгові програми, сучасні технології психологічного впливу, корекції та психотерапії), які пройшли експертизу та рекомендовані до використання у закладах освіти. Розпочинати цю роботу необхідно з учнями молодшого шкільного віку, опираючись на результати соціометрії, експертну оцінку стану благополуччя батьків 1-4-х класів.

У профілактичній роботі вчителів повинні застосовувати різноманітні методи роботи: робота з художніми творами, які торкаються проблеми цькування (під час читання учні співпереживають, порівнюють себе з героями твору, які відчувають страждання), написання творів (есе) на тему булінгу, мобінгу (у процесі написання твору учень може висловити своє ставлення, відчути проблему). [4]

У сучасній школі не можна обійтись без батьківської допомоги, спрямованої на виявлення та запобігання цькування, а також агресивних дій з боку дітей. Батьки здатні допомогти своїй дитині і запобігти цькуванню її в школі. *Діти часто не знають, як самостійно розв'язати певні проблеми. Проблема булінгу, мобінгу – не виняток. Для батьків дуже важливо вірити попередити або належним чином відреагувати на ситуацію насилля, цькування, в якій потрапляють їхні діти. Вони мають бути уважними, спілкуватися та підтримувати своїх дітей.*

Роль батьків полягає в тому, щоб: підтримувати у дитини адекватну самооцінку; не піддавати її постійній опіці (гіперопіці); щоденно цікавитися у дитини не тільки навчальними досягненнями (оцінками), але і тим, як пройшов день (які відбувалися події протягом дня, особливо на перервах); запитувати про те, які у неї стосунки з однокласниками та вчителями; у яких заходах класу вона брала участь; чи спілкується вона зі старшими або молодшими дітьми.

Робота учителів з батьками – вагомий аспект у вихованні підростаючого покоління, бо поведінка підлітка в суспільстві часто залежить від того, у якій сім'ї виховується дитина, і які моральні та соціальні пріоритети має родина. [7]

Змінити ситуацію пасивності батьків, їх низької зацікавленості і байдужого «відбуття» зможе різноманітність форм проведення батьківських зборів, обов'язкове

включення батьків в діалог, запрошення до роботи з батьками фахівців різних профілів. Доцільно застосовувати діагностичні методи по виявленню різних ознак і їх оцінці, пам'ятки і рекомендації для батьків.

Головними напрямками профілактики правопорушень серед неповнолітніх можна вважати: правове виховання, організація дозвілля, профілактика вживання алкоголю та наркотиків.

Правопорушення, здійснені неповнолітніми, – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повно цінного суспільного життя); по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Заходи правового виховання в закладі освіти, спрямовані на профілактику правопорушень, можна розподілити на такі напрями:

- надання правових знань педагогами під час викладання певних предметів;
- проведення вікторин, тематичних уроків (для молодших школярів);
- зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців (екскурсії до відділів поліції, організацій).

Серед методів, що можуть використовуватися з метою правового виховання неповнолітніх: вербальні методи – роз'яснення, розповіді, бесіди, читання творів, лекції, дискусії, диспути з правових питань, «круглі столи» з правових питань та інші; інтерактивні методи – ігри, рольові ігри, вправи, тренінги, конкурси.

Фактором ризику щодо можливості скоєння правопорушень неповнолітніми є не тільки брак правових знань, а й відсутність системи дозвілля, проведення часу без певної мети та заняття.

Профілактична діяльність щодо попередження правопорушень серед неповнолітніх може проводитись як у рамках навчального процесу, так і в позашкільний час. Форми та методи роботи мають відповідати віку дітей, викликати в них зацікавлення та спонукати до роздумів.

Профілактика правопорушень відбувається також за методикою «рівний-рівному», коли самі неповнолітні отримують правову підготовку та проводять заходи для своїх однолітків, організовують їхнє дозвілля, здійснюють консультування.

Проведення профілактичних заходів серед дітей та учнівської молоді сприяє формуванню правосвідомості та правової поведінки учнів, відповідальності за своє життя, розвиває активність, самостійність, творчість, створює умови для самореалізації особистості учня. [1]

На думку фахівців, у роботі з дітьми з проявами агресивної поведінки педагогічну діяльність необхідно спрямовувати на:

- корекцію взаємовідносин з оточуючими;
- подолання егоцентризму (характерної риси агресорів);
- розвиток стійкого і виразного інтересу до якого-небудь виду діяльності;
- виховання вольових рис характеру (уміння доводити справу до кінця, досягати поставленої мети, уміння стримувати себе, зокрема в конфліктній ситуації);
- тренування уваги, спокою, терпіння (рекомендовано в таких випадках: конструювання, моделювання, випалювання, різьба по дереву, витинання, вишивання).

Не слід дітям із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками чи молодшими дітьми – це може спровокувати прояви жорстокості. Так званих агресорів треба вчити аналізувати свої почуття і почуття інших людей, також вчити з розумінням ставитися до індивідуальних відмінностей у різних людей, вчити справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом.

Для поліпшення проведення соціально-педагогічної допомоги та профілактики подолання негативних явищ в учнівському середовищі серед неповнолітніх в закладі освіти, рекомендуємо наступне:

1. Налагоджувати та підтримувати співпрацю з організаціями, що працюють у сфері попередження протиправних дій неповнолітніх, залучати до співпраці громадські організації.

2. Урізноманітнювати форми та методи профілактики, збільшувати застосування вербальних методів: окрім лекцій та бесід, які передбачають пасивне сприйняття інформації, використовувати диспути, дискусії, вікторини, які активніше залучають слухачів, а також інтерактивні методи подання інформації (тренінги, сюжетно-рольові ігри, вправи).

3. Сприяти розробці та впровадженню програм, які організують дозвілля підлітків.

4. Залучати правоохоронців до спільних заходів дозвілля дітей (спортивних змагань, конкурсів) та для проведення сюжетно-рольових ігор з метою ознайомлення з роботою правоохоронних органів.

5. Готувати волонтерів, які можуть стати контактними особами для дітей, схильних до девіантної поведінки.

6. Для проведення заходів з правової освіти залучати відповідних фахівців та проводити заходи за методикою «рівний-рівному». [4]

Список використаних джерел та літератури

1. Безпалько О.В., Зимівець Н.В., Журавель Т.В., Лютий В.П. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній. – К.: ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”, 2007. – 190 с.

2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208с.

3. Зимівець Н.В. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади. – К.: Наук. світ, 2004. – 205 с.

4. Лютий В. П. Соціальна профілактика. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 207.

5. Алексєєнко Т.Ф. Соціальна педагогіка: словник-довідник/ за заг. ред. – Вінниця: Планер, 2009. – 542 с.

6. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки / С. Стельмах // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Вип LVI. – Слов'янськ: СДПУ, 2011. – С. 431-440.

7. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. / Ягупов В. В. – К.: Либідь, 2002. – 560с.

8. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html

9. Мобінг в школі: як допомогти дитині подолати агресію в класі? Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://kodwa.com.ua/mobing-v-shkoli-yak-dopomogti-ditini-podolati-agresiyu-v-klasi.html>.

Дмитрук Ю.О.,

вихователь-методист

Хмельницького ЗДО №10 «Веселка»

Психологічні особливості впливу сім'ї на формування особистості

У статті розкрито психологічні особливості впливу сім'ї на формування особистості. Яким чином впливає склад сім'ї на формування особистості. Головним осередком становлення і розвитку дитини залишається родина. Уроки життя здобутті в сім'ї, мають величезну виховну силу, бо дають їх найближчі люди – мама, тато.

Ключові слова: родина, дитина, заклад дошкільної освіти, особистість, психологічні якості, розвиток.

Протягом дошкільних років дитина проходить величезний відрізок шляху формування особистості: від абсолютної беспорядності, з обмеженим фондом біологічних потреб і практично нульовим рівнем психічного розвитку до повного володіння мовою, готовності до шкільного навчання, вміння трудитися, поводити себе відповідно до соціальних правил і норм.

Весь цей час родина найвідчутніше впливає на формування особистості дошкільника. В повсякденному спілкуванні з батьками малюк вчиться пізнавати світ, наслідує дорослих, здобуває життєвий досвід, засвоює норми поведінки [3, с.38].

У дошкільному віці формуються психологічні якості і механізми особистості, налагоджуються зв'язки, відносини, які становлять ядро особистості. Саме в цей період формується стійкий внутрішній світ, форми поведінки, які дають підстави вважати дитину особистістю. Все, що засвоєно в цей період: знання, уміння, навички, способи поведінки, риси характеру, - виявляються особливо стійкими і являються основою для подальшого розвитку особистості. А. С. Макаренко говорив: «Головні основи виховання закладаються до п'яти років, - це 90 % всього виховного процесу, а потім виховання людини продовжується, але в загальному ви починаєте збирати ягідки, а квіти, за якими ви доглядали, були до п'яти років» [4, с.54].

У дошкільному віці дитина знає і вміє багато, але показником сформованості є її внутрішня структура, яку утворюють мотиви поведінки, під впливом яких вона діє, воля та почуття [5, с.79].

У дитини паралельно з усвідомленням зовнішнього світу⁷ розвивається й усвідомлення себе, що приводить до створення Я, яке переважає над почуттям і мисленням. У дитячому віці виникнення самосвідомості - найважливіше досягнення у розвитку особистості дитини [2, с.32].

Усвідомлення дитиною власних дій через дорослих, які її оточують, є основою для формування самооцінки. Оцінка дитиною себе суттєво залежить від оцінки дорослого. Занижені оцінки послаблюють упевненість дитини в собі, завищені - спричиняють переоцінювання своїх можливостей і особистих якостей. Оцінки дорослого бувають позитивними (спонукають до дій) і негативними (з метою загальмувати або не допустити певні дії). Особливо шкодять формуванню особистості завчасні негативні оцінки, оскільки вони виконують функцію песимістичного прогнозу, виражають впевненість у нездатності на добрі, правильні, потрібні, результативні дії. Тільки врівноважене поєднання позитивної і негативної оцінок створить сприятливі умови для розвитку особистості, її самосвідомості, самооцінки [3, с.360].

Дошкільне дитинство - найважливіший період у моральному становленні особистості. Це пояснюється високою дитячою сприйнятливістю, особливою чутливістю до впливів дорослих, а також постійним спілкуванням дитини з близькими людьми, в результаті якого вона переймає їх досвід дій, оцінок. Засвоєння нормативів поведінки має першочергове значення для розвитку особистості дитини як соціальної істоти. Спостерігаючи за відносинами дорослих, їх емоційними реакціями і відчуваючи на собі різноманітний вияв почуттів близьких їй людей, дитина здобуває моральне емоційний досвід. «І від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло у його розум і серце з навколишнього середовища, - від цього у вирішальній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк», - писав В. О. Сухомлинський [5, 232].

Дитина по своїй природі активна і допитлива. Вона легко поглинає все, що бачить і чує навколо, їй передається настрій дорослих. Важливо, які емоціональні враження вона отримує: позитивні чи негативні; які прояви дорослих вона спостерігає: сердечність, піклування, привітні обличчя, спокійний тон чи похмурі обличчя, заздрість, бубоніння. Батьківські почуття до дітей - досить делікатна справа. У них важко встановити ту межу, за якою хороші, теплі почуття ідуть вже не на користь дітей [5, с.252].

Індивідуальна своєрідність дитини виявляється як у її темпераменті, так і в характері. Процес формування характеру починається в ранньому віці, коли вона мимоволі наслідує від дорослих, певні способи поведінки, дій, ставлення до людей, усвідомлює свої можливості, оволодіває рухами, вчиться керувати собою. Її

організатором, керівником, партнером має бути близька людина, від якої залежить формування основних якостей поведінки, характеру дитини [3, с.72].

Дорослі мають незаперечний авторитет у дитини, можуть впливати на неї за допомогою слова, вчинків і дій, що створює сприятливі умови для засвоєння та закріплення необхідних форм поведінки. Тому, щоб користуватися заслуженим авторитетом у дітей, батьки повинні бути вимогливими до себе. Адже вони не лише старші члени сім'ї, а і вихователі. Вимогливість дорослих до себе є однією з запорок правильного виховання дітей взагалі. Коли цієї вимоги немає, виховні впливи на дітей не підкріплюються власною поведінкою батьків і не мають сили авторитету [5,367].

Цілеспрямованість виховного процесу передбачає розумну, послідовну вимогливість до дитини з боку усіх членів родини та при їх повній згоді. Відсутність вимогливості до дитини є не що інше, як стихійне виховання. Вимогливість повинна базуватися не на пригніченості особистості, не на тиранії, а на справедливості і глибокій вірі в дитячі можливості. Принцип «вимагати поважаючи» - повинен бути в основі стосунків між вихователем і вихованцем [4, с.94].

Негативно впливає на майбутнє життя дитини безсистемність сімейного життя. В таких сім'ях немає чіткого режиму, порядку, не встановлені розумні вимоги до дітей, немає заборон. Встановлення правил поведінки дитини та їх дотримання дисциплінує дитину, створює зовнішню підтягнутість, розумну звичку виконувати вимоги дорослих [3, с.293].

На формування особистості дитини впливає і склад сім'ї. Дитина, у вихованні якої, крім батьків, беруть участь бабусі і дідусі, більш здатна до співчуття, однак менш самостійна і наполеглива. Важливий вплив на розвиток особистості дитини справляє оточення, в якому вона зростає. Насамперед, кількість дітей у сім'ї.

Життєвим досвідом доведено: якщо з колиски батьки піклувалися про виховання дитини, вона виростає здоровою, морально стійкою. В народі кажуть: яке насіння, такий і урожай. Сім'я була й лишається головним осередком, де відбувається становлення і розвиток особистості дитини. Саме батьки вводять малю в складний світ людських взаємин, навчають відрізняти добро від зла, хороше від поганого. Уроки життя, здобуті в сім'ї, мають величезну виховну силу, бо дають їх найближчі люди - мама, тато, бабуся[1, с.85]

Список використаних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту».
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.:Просвещение,1968
3. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. - К.: 2000. - 380 с.
4. Ньюкотт Н. Развитие личности ребенка. - М.: Питер, 2002. -134 с.
5. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. Посіб. - К.: Академвидав, 2008. - 432 с.

УДК 37.03:372.32

Дорофєєва К. І.,

практичний психолог

Кам'янець-Подільського ЗДО №19

Формуємо емоційну компетентність: психологічний аспект якісного розвитку дитини старшого дошкільного віку

У статті окреслено психологічний аспект емоційної компетентності дошкільника, розкрито взаємозв'язок базових якостей з основними особистісними якостями дитини. Розкрито компоненти емоційного розвитку, напрямки формування емоційного досвіду, запропоновано методи формування емоційної сфери дітей.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційний інтелект, емоційна компетентність, емоційний профіль, психологічний супровід.

Поняття життєва компетентність сьогодні стає дедалі вживанішим у різних галузях буття. Компетентність у перекладі з латинської (*competentia*) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Компетентність — поінформованість, обізнаність, авторитетність, а також визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Наголосимо — головними критеріями ефективності дошкільної освіти є показники особистісного зростання дитини, зокрема сформована емоційна компетентність. Емоційна компетентність — це інтегральна властивість особистості, сукупність знань, умінь і навичок, що дає змогу приймати адекватні рішення та діяти на основі інтелектуального оброблення зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації, яку надає емоційний інтелект.

Емоційний профіль — це характеристика базових емоцій та цінностей, які типізують поведінку дошкільника. Особистий емоційний профіль визначає характер ставлення дитини до довкілля та до самої себе. Важливу роль у формуванні емоційного профілю відіграє емоційна сприйнятливість та культура дитини, стереотипи емоційної поведінки зростаючої особистості. Емоційна компетентність проявляється в частоті, різноманітності та інтенсивності емоційних реакцій на значущі для дитини впливи [1, с.134].

Як відомо, особистість дитини починає формуватися в дошкільному віці, зокрема і розвиток емоційної сфери. Аби допомогти дитині пізнавати себе і світ навколо, уміти користуватися цим досвідом для досягнення успіху, особливу увагу потрібно приділяти реалізації таких освітніх завдань, як:

- навчання дітей спілкування;
- розвивати емоційну сферу;
- формувати адекватну самооцінку.

Робота з дитиною дошкільного віку має бути орієнтована на психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку дитини, формування у неї життєво важливих компетентцій, серед яких фундаментальною є сформованість емоційної складової.

Психолог Даніель Гоулман (Daniel Goleman) наводить переконливі дані досліджень Гарвардського університету, згідно з якими успішність будь-якої діяльності лише на 33% залежить від технічних навичок, знань та інтелектуальних здібностей, тобто IQ людини. Водночас 67% успіху забезпечує емоційна компетентність EQ людини [3, с.134].

Щоб на етапі дошкільного дитинства закласти основи компетентності як інтегральної особистісної характеристики, необхідно почати з чіткого визначення змісту цього поняття. Компетентність є особистісною, складною характеристикою дитини, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань. Поняття компетентність засвідчує наявність у дитини відповідної інтегрованої особистісної якості; компетенція — вказує на сфері й напрями її прояву, зрілість — бажану й доступну віковій повноту розвитку компетентності (не лише знає, а й уміє, позитивно ставиться, адекватно діє); авторитетність — ступінь визнання компетентності дитини іншими — дорослими й однолітками. Життєво компетентною слід вважати дитину, яка домірна вимогам життя, адекватно поводить себе в різноманітних життєвих ситуаціях, виступає активним суб'єктом життєдіяльності, проявляє своє Я у різних сферах життя, володіє набором базових якостей, характеризується зрілими (віковими) формами основних видів діяльності. Вона знає, може, хоче і адекватно вчиняє.

У сучасній дошкільній психології проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед це пов'язано з багатозначністю розуміння терміну «емоційний розвиток» у різних теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної соціалізації дитини.

Наукове підґрунтя для розробки педагогічної проблеми становлять положення вчених про емоційний розвиток особистості на ранніх етапах онтогенезу (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, А. Кошелева), дослідження гуманістичного виховання дошкільників (О. Савченко, Т. Поніманська, С. Рубінштейн). Ідея гуманізації сучасної освіти, розглядається в сучасній педагогіці з позиції взаємостосунків взаємодопомоги, активного співпереживання (Ш. Амонашвілі, В. Абраменкова, А. Асмолов, Е. Шиянов).

Дослідники емоційного розвитку стверджують, що його структура охоплює такі компоненти, які охоплюють сфери емоційних розумових здібностей людини:

- самосвідомість та емпатія – сприймання, розрізнення та вираження емоцій, здатність ідентифікувати емоції за виразом обличчя, тоном голосу, жестами, уміння керувати власними почуттями;

- саморефлексія – здатність розуміти, що виражає та чи інша емоція, уміння розв'язувати емоційні проблеми, знаходити зв'язок між емоціями, словами, думками, вчинками тощо;

- саморегуляція – здатність керувати емоціями, правильно використовувати їх у відповідних ситуаціях, викликати у іншого потрібні емоції;

- стимулювання мислення за допомогою емоцій – здатність спрямовувати свої емоції на допомогу розуму, адекватно використовувати почуття під час будь-якої діяльності, розв'язання проблем, прийняття рішень [4, с.36].

Вивченням проблеми появи і розвитку емоційної культури в дошкільному дитинстві займалися багато психологів: В. Абраменкова, Т. Гаврилова, А. Запорожець, А. Ніколаєва, А. Рояк, Л. Стрелкова, педагогів: А. Шевчук, О. Половіна. Дослідження доводять, що саме в старшому дошкільному віці закладаються основи емоційно-етичної культури особистості, в якій емоційна культура займає провідне місце [2, с. 19].

Дитина народжується з потенціалом емоційної сензитивності, емоційної пам'яті, емоційної обробки та емоційного навчання. Такі вродженні компоненти формують емоційну культуру. Дитина поступово, навчається розуміти, аналізувати й контролювати власні почуття та емоції, вміння відчувати й розуміти настрої людей довкола. Саме в дошкільному віці буття дитини організовується таким чином, щоб запобігти проявам інертності, байдужості, емоційної глухоти, щоб активність дитини проявлялася через розвиток емоційного життя [5, с. 56].

Сучасні тенденції розвитку теорії і методики дошкільної освіти свідчать про розвиток емоційної культури як здатності людини до співчуття і співпереживання іншим людям, до розуміння їх станів. У зв'язку з цим, проблема формування емоційної культури вимагає особливої уваги по відношенню до дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме в цей віковий період дитина активно вирішує завдання взаємодії з навколишнім світом, інтенсивно знаходить досвід спілкування з однолітками та дорослими.

Емоційна культура – це характеристика базових емоцій та цінностей, які типізують поведінку дошкільника. Формуючи емоційну культуру дитина вчиться бути господарем свого життя – не дозволяти емоціям, особливо негативним, управляти словами, думками, вчинками. Для розвитку емоційної сфери, формування емоційної культури - дитина вчиться бути господарем свого життя – не дозволяти емоціям, особливо негативним, управляти словами, думками, вчинками.

Емоційна грамотність впливає на якість спілкування, навчання і навіть здоров'я дитини. Саме тому слід приділяти значну увагу емоційному вихованню дитини. Емоційний інтелект – це розуміння своїх і чужих емоцій, почуттів і переживань для ефективної і гармонійної взаємодії з навколишнім світом. Емоційний інтелект – це здатність людини сприймати та виражати емоції, посилювати мислення за допомогою емоцій, розуміти емоції та управляти ними.

Сучасний дошкільний заклад має бути простором повноцінного дорослішання дитини, поживним середовищем становлення успішних, щасливих і здорових людей. Це можливо лише в атмосфері душевного комфорту і сприятливого соціально-психологічного клімату в освітній установі, що підтримує і навіть ініціює процеси

розвитку особистості та її потенціалів. А для цього освітня установа має бути територією безумовної психологічної безпеки [3, с. 28].

Про емоційну чутливість дошкільника свідчать такі ознаки: рухливість емоцій, легке переключення з однієї емоції на іншу, з одного емоційного стану на інший; швидка реакція на зміну ситуації, обставин, партнерів; високий рівень адаптивності до нових умов. Варто враховувати особливості емоційної сприйнятливості дитини, аби педагогічна діяльність була ефективною.

Щоб сформувати або скорегувати емоційну культуру, потрібно добирати ефективні методи, форми і прийоми формування емоційної сприйнятливості дітей. При цьому варто враховувати їхню природну чутливість – надмірну, оптимальну, недостатню, низьку, та набутий емоційний досвід. Зокрема, слід зважати на вміння: виокремлювати яскраві емоційні моменти; зосереджувати на них увагу; аналізувати, коментувати, оцінювати їх; реагувати на них швидко, гнучко, адекватно; проявляти своє емоційне ставлення до них; відобразити враження у своїй діяльності – розповідях, малюнках, грі тощо; виявляти гуманні почуття – співпереживання, співчуття [5, с. 56].

У процесі виховання особливо важливо зберегти цілісність образного сприймання світу дитини. У дошкільника слід формувати образи, які поєднують: емоційне сприймання, словесне наповнення об'єктів пізнання, оцінно-ціннісне ставлення до предмета чи явища навколишнього світу.

Щоб дитина засвоїла певний досвід, вона має його «пережити», важливою складовою плекання добра в дитині є вироблення в неї навичок розпізнавання і регулювання емоцій. Емоційний досвід дошкільників слід спеціально розвивати. Це мають бути прицильні розмови про те, що відчуває дитина в тій чи іншій ситуації, які емоції виражають ті чи інші учасники подій. Приводом для таких бесід можуть бути різноманітні сутички, у які потрапляє дитина під час спілкування з дорослим й однолітками вдома, у дитячому садку, на прогулянці. Також, корисно аналізувати, обігрувати ситуації, які відбулися в прочитаних творах, переглянутих телепередачах, мультфільмах. Головне – дати дитині змогу спокійно висловити свою оцінку, своє розуміння ситуації. Крок за кроком дитину потрібно переконувати, що значно приємніше втриматися від негативних емоцій, не допустити дурниці, порадіти за себе. Проживання нових ситуацій – це умова набуття дитиною емоційного досвіду. Педагоги мають пояснювати дітям, що варто озвучувати свої переживання, бо їх корисно аналізувати разом з дорослими. Таким чином діти швидше навчаються мистецтву взаємодії й емпатії – здатності відчувати емоції інших людей і співпереживати їм.

Використовуючи техніку емоційного виховання, маємо підстави стверджувати про те, що емоційний фундамент дитячої особистості формується під впливом емоційних реакцій на зовнішні та внутрішні чинники, і саме широта емоційного репертуару засвідчує різноманітність інтересів, потреб, бажань дитини дошкільного віку, її активну життєву позицію. Компетентно організований педагогічний процес, має спрямовуватися на готовність педагогів до поглибленої роботи щодо формування емоційного розвитку дітей: мотивувати дітей відкрито виражати свої почуття, розвивати соціальні емоції та мотиви, які сприяють налагодженню міжособистісних стосунків з дорослими та однолітками. Переконанні, що особливістю виховання дітей дошкільного віку є розвиток їх емоційної сфери, надання дітям зразків поведінки у різних життєвих ситуаціях, що і буде складати міцний фундамент базових якостей особистості у подальшому дорослому житті.

Список використаних джерел

1. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч.пос. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
2. Карабаєва І. Лови момент, або формуємо цінності дошкільників у дитячому садку / І. Карабаєва // Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу №10, 2017. – С. 17-23.
3. Карнегі Д. Як виробляти впевненість у собі і впливати на людей, виступаючи публічно / Д. Карнегі. – Москва : «Проспект», 1989. – 419с.

4. Кононко О. Найголовніше «погода» вдома, або як сформувати емоційну сприйнятливість і чутливість / О. Кононко // Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу №5, 2017. – С. 32-40.

5. Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку / Ж. Кучеренко // Вихователь-методист дошкільного закладу №7, 2016, С. 54-60.

Дрижал О.М.,

старший викладач кафедри теорії та методик природничо-математичних дисциплін та технологій ХОІППО

Технологія Вікон Овертона та їх вплив у сучасному суспільстві.

В даній статті розповідається про технологію Вікон Овертона.

Ключові слова: Овертон, вікна Овертона, психологічна технологія психологічна маніпуляція.

Сучасний світ досить інформаційно насиченим і сучасна система влади напряму пов'язана з маніпуляцією масами людей. Тому ЗМІ вважають четвертою владою, саме через те, що за допомогою засобів масової інформації, а на сьогодні також сюди можна віднести і соціальні мережі, через які люди дізнаються нову інформацію. І залежно від того, як подається інформація, людина її сприймає (тобто вважає доцільною для себе) або не сприймає (вважає неприпустимою для себе). Давайте розглянемо спочатку психологічну маніпуляцію, як різновид соціального впливу.

Психологічна маніпуляція — різновид соціального впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку жертви цілей, бажань, намірів, відносин або установок маніпулятора, які не збігаються з актуально-існуючими потребами жертви. Це приховане управління людьми та їх поведінкою.

Соціальний вплив не у всіх випадках буває негативним. Наприклад, лікар може намагатися переконати пацієнта змінити нездорові звички. Соціальний вплив зазвичай вважається нешкідливим, якщо він поважає право людини прийняти його або відхилити і не є надмірно примусовим. Залежно від контексту і мотивації, соціальний вплив може бути прихованою маніпуляцією.

Згідно з автором з психології Джорджем К. Саймоном успішна психологічна маніпуляція у першу чергу вимагає від маніпулятора:

- Приховування агресивних намірів і поведінки за привітністю, люб'язністю.
- Знання психологічних вразливостей жертви, щоб визначити, яка тактика може бути найбільш ефективною.
- Наявність достатнього рівня безжалісності, щоб у разі необхідності не мати сумніву щодо заподіяння шкоди жертві.

Отже, маніпуляція, швидше за все, здійснюється за допомогою завуальованих агресивних (стосунково-агресивного або пасивно агресивного) засобів.

Маніпулятори можуть мати різні можливі мотиви, включаючи, але не обмежуючись наступними:

- необхідність просувати свої власні цілі та особисту вигоду практично за будь-яку ціну для інших;
- сильна потреба досягати відчуття влади та переваги у відносинах з іншими;
- бажання і необхідність відчувати себе контролюючим;
- бажання отримати відчуття влади над іншими, щоб підняти свою самооцінку;
- нудьга або зростаюча втома від оточення, вбачання у цьому переважно гру, ніж кривду іншим;
- прихований "порядок денний", кримінальний чи інший, в тому числі фінансові маніпуляції (часто спостерігається, коли люди похилого віку або незахищені багатії, що нічого не підозрюють, намірно робляться мішенню з метою виключно отримання фінансових активів жертви).

Саймон виявив наступні маніпулятивні методи:

Заперечення (спростування): Маніпулятор відмовляється визнати, що він зробив якусь кривду.

Вибіркова неухважність або вибіркова увага: Маніпулятор відмовляється звертати увагу на все те, що може відволікати від його "порядку денного", говорячи такі речі як "Я не хочу це чути".

Раціоналізація: Виправдання, яке робить маніпулятор щодо невідповідної поведінки. Раціоналізація тісно пов'язана зі спіном.

Диверсія (відволікання): Маніпулятор не дає прямої відповіді на пряме запитання, натомість є диверсійним, керуючи розмову у бік іншої теми.

Ухилення: Подібно до диверсії, надання нерелевантних, незграбних, нечітких відповідей, посилання на анонімний авторитет.

Обман (за призначенням): Важко сказати, чи хтось бреше у той час, коли вони це роблять, хоча часто правда може бути очевидною пізніше, коли вже надто пізно. Щоб мінімізувати шанси бути обманути треба розуміти, що деякі типи особистості (зокрема психопати) є експертами у сфері обману та нечесної гри, роблячи це постійно і зазвичай тонко.

Обман (через упущення): Це дуже тонка форма брехні, через утримання значного об'єму правди. Цей прийом також використовується у пропаганді.

Приховане залякування: Маніпулятор змушує жертву захищатись, використовуючи завуальовані (тонкі, непрямі або не прямо виражені) загрози.

Насадження відчуття провини: Особливий тип тактики залякування. Маніпулятор зауважує сумлінній жертві, що вона не достатньо дбає, занадто егоїстична чи легковажно ставиться. Це зазвичай призводить до поганого самопочуття жертви, утримування її у сумнівах, тривожній і покірливій позиції.

Ганьба (сором): Маніпулятор використовує сарказм і приниження, щоб збільшити страх і сумніви щодо себе у жертви. Маніпулятори використовують цю тактику, щоб інші почувались недостойними і сумлінно підкорялись. Тактика ганьби може бути дуже тонкою, наприклад, жорстокий погляд, неприємний тон голосу, риторичні коментарі, тонкий сарказм. Маніпулятори можуть змусити людину почуватись соромно навіть тільки за те, що вона наважилась оспорювати їх. Це ефективний засіб для виховування відчуття неадекватності у жертви.

Розігрування ролі жертви: Маніпулятор зображає себе як жертву обставин або чужої поведінки, щоб здобути жалість, симпатію або викликати співчуття і тим самим отримати щось від іншого. Турботливі і сумлінні люди не можуть дивитись на тих, хто страждає, і маніпулятор часто може використовувати симпатію і отримувати через неї взаємодію (співпрацю).

Звинувачення жертви: Більш ніж будь-яка інша, така тактика є потужним засобом змусити жертву захищатись, одночасно маскуючи агресивні наміри маніпулятора, тоді як маніпулятор фальшиво звинувачує жертву у тому, що вона є зловмисником, коли жертва відстоє чи захищає себе чи свою позицію.

Розігрування ролі слуги: Приховування "порядку денного", який відповідає виключно власним інтересам, під виглядом служіння більш благородній справі, наприклад, кажучи, що вони діють певним чином, щоб бути "слухняними" або "служити" авторитетній персоні або "просто роблять свою роботу".

Заблнення: Маніпулятор використовує принаду, похвали, лестощі або відкрито підтримує інших, щоб змусити їх зменшити захист, і довіритись та відчутти вірність до маніпулятора. Вони також запропонують допомогу з наміром отримати довіру та доступ до жертви, яка нічого не підозрює та яку вони привабили.

Проекціоновані провини (звинувачення інших): Маніпулятор часто знаходить "козла відпущення" у тонкий спосіб, який важко виявити. Часто маніпулятор проєкціонує своє власне мислення на жертву, змушуючи жертву виглядати так, наче вона зробила щось не так. Маніпулятори також заявлятимуть, що жертва сама винна за те, що повірила у брехню, у яку вони спонукали повірити, начебто жертва змусила маніпулятора бути обманливим. Все звинувачення, за винятком тієї частини, яку маніпулятор використовує

для прийняття фальшивої провини, робиться для того, щоб жертва почувалась винною у тому, що зробила здоровий вибір, має правильне мислення та добру поведінку. Воно часто використовується як засіб психологічного та емоційного маніпулювання та контролю. Маніпулятори брешуть про брехню, лише щоб ще раз зманіпулювати оригінальною, менш правдоподібною історією і створити "більш прийнятну" правду, у яку повірить жертва. Проекціювання брехні як істини - це ще один звичайний метод контролю та маніпулювання. Маніпулятори люблять фальшиво звинувачувати жертву в тому, що вона "заслуговує на те, щоб до неї так ставились". Вони часто заявляють, що жертва є божевільною та/або зловмисною, особливо якщо є свідчення (докази) проти маніпулятора.

Мінімізація: Це різновид заперечення у поєднанні із раціоналізацією. Маніпулятор стверджує, що його поведінка не настільки шкідлива або безвідповідальна, як зауважує інша людина, наприклад, кажучи, що докір, глузування або образа були лише жартом. [9, 10]

Для розуміння сутності технологічних підходів розглянемо значення терміна "технологія". Цей термін уперше був впроваджений німецьким вченим Йоганном Бекманом у його праці "Введення в технологію" (1777) як пояснення "в цілому, методично і точно всі видів праці з їх наслідками і причинами". Поняття "технологія", яке походить від грецьких слів "техне" (майстерність) та "логос" (вчення, слово, знання), з того часу значно розширилось і сьогодні асоціюється не лише з матеріальним виробництвом.

Порівняймо різноманітні визначення поняття "технологія". Великий тлумачний словник сучасної української мови (2005 р.) визначає технологію як сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій, надання послуг. [5, 6]

Професор Луїс Дейвіс (США) визначив технологію як "поєднання кваліфікаційних навичок, устаткування, інфраструктури, інструментів і відповідних технічних знань, необхідних для здійснення бажаних перетворень у матеріалах, інформації чи людях".

Засновник і керівник Талліннської школи менеджменту Володимир Тарасов визначає технологію як "послідовність старих, знайомих зразків поведінки, яка дає новий зразок або зразки". Він же вводить поняття "персонал-технологія" у однойменній книзі (1989), де визначає її "як такий образ поведінки, дотримуючись якого, ви за допомогою вербальних зразків, слів, звернених до людей, можете досягнути виготовлення чи отримання будь-якої продукції, реалізувати будь-яку технологію".

Основними ознаками технології вважаються стандартизація, уніфікація процесів, можливість їх відтворення відповідно до заданих умов. Одним із найбільш яскравих прикладів застосування цих принципів був винахід у середині XV ст. технології друкарства, який дозволив тиражувати книги та знання. Це також є прикладом того, як технологічні досягнення у сфері матеріального виробництва впливали на гуманітарну сферу людської діяльності.

Розвиток у XIX–XX століттях гуманітарних наук та їх застосування "для практичних цілей людського життя" спричинили появу широкого кола "гуманітарних технологій". Вони з'явилися на перетині різних сфер гуманітарного знання, свідченням чого є те, що першим термін "педагогічна технологія" (educational technology) вжив британський психолог Джеймс Саллі у своєму "Посібнику з психології для вчителів" (Teacher's Handbook of Psychology, 1886).

У вітчизняній організаційній психології дається визначення гуманітарних технологій, які також називають людинознавчими. Гуманітарні (людиназнавчі) технології – технології, що пов'язані безпосередньо з діяльністю людини (груп людей, організацій як соціальних систем).

Існують різні підходи до класифікації технологій, пов'язаних з роботою з людьми. Загалом можна виділити такі їх види як:

- управлінські (наприклад, згадана вище персонал-технологія);
- освітні (педагогічні);
- психофізіологічні;

- психологічні;
- соціальні.

Соціально-психологічні технології управління за своєю природою інтегрують у себе усі зазначені види технологій.

Однією з психологічних технологій маніпулювання людьми без їх згоди є технологія **«Вікно Овертона»**.

«Вікно Овертона» (також вікно дискурсу) — концепція наявності межі спектру ідей в публічних висловлюваннях політиків і активістів з точки зору поточного дискурсу. Нею послуговуються політологи, політичні аналітики, історики, культурологи у всьому світі. Концепція названа на честь американського юриста і діяча Джозефа Овертона.

Джозеф Овертон (англ. Joseph Overton; 4 січня 1960, Саут-Гейвен — 30 червня 2003) — американський юрист, публіцист, електроінженер, віце-президент Макінського центру публічної політики, автор політичної концепції «Вікно Овертона».

Овертон вважав, що вісью політичного дискурсу є більша або менша ступінь свободи, яку він пов'язував зі ступенем регламентації громадських інститутів з боку держави. Згідно з моделлю Овертона, в кожен момент часу певні ідеї складають діючу норму, утворюючи точку відліку, а решта ідей можуть або входити в діапазон допустимих, або ні. Пізніше американський неоконсерватор Джошуа Тревінью [en] запропонував для оцінки допустимості ідей наступну шкалу:

- Неприйнятне
- Радикальне
- Прийнятне
- Розумне
- Популярне
- Чинна норма

Межами вікна нейтрального політичного дискурсу Тревіню пропонував вважати ідеї, що потрапляють в розряд прийнятних. Висловлювання, що лежать в межах вікна дискурсу, можна вважати політично безпечними, безризиковими для публічного політика, який бажає зберегти імідж передбачуваності і надійності для продовження політичної кар'єри. Підтримку ж ідей за рамками вікна сам Овертон вважав ризикованою і потенційно шкідливою для політичної кар'єри. Співставлення фактичних висловлювань політиків з декларованими політичними позиціями дозволило Овертону зробити висновок, що поведінка більшості демократично обраних публічних політиків в основному визначається громадською думкою, лежить всередині вікна дискурсу і слабо залежить від їх особистих переконань. Поява і закріплення нових ідей в політиці, відповідно до моделі, відбувається при переміщенні вікна дискурсу, що дозволяє безпечно обговорювати ідеї та рішення, що вважалися до цього занадто радикальними.

Подальший розвиток концепції після смерті Овертона, в основному, стосувалося вивчення еволюції рамок вікна під впливом поточних політичних подій і дискурсу засобів масової інформації. Зокрема, Джозеф Леман (англ. Joseph Lehman) президент Макінського центру публічної політики [en] висловив думку, що найбільш стійкі зрушення вікна політичного дискурсу є наслідками глибоких соціальних змін. Як приклад слабо обґрунтованого політичного зсуву Леман приводив «сухий закон», відзначаючи, з одного боку, існування соціального запиту на заборону вживання алкоголю, а з іншого боку, недостатню соціальну базу для довготривалої стійкості цієї політики. Також Леман відзначав, що свідомо підтримка ідей поза вікном Овертона, як правило, властива або сильним лідерам, дії і висловлювання яких змінюють рамки дискурсу, або політичним аутсайдерам, для яких в умовах представницької демократії така підтримка буде означати помітну втрату політичного капіталу.

Щоб було максимально просто розібратися в цьому принципі роботи, необхідно зрозуміти, що - це не спосіб переконання в скоєнні тих чи інших вчинків. Загляньте за ширму. І ви побачите, що це куди більш глибокий і складний механізм - це спосіб переконання вас, в прийнятті «зваженого» (як вам здається) рішення.

Тобто першочергове завдання використовують дану технологію, полягає в поступовому знищенні моральних принципів людини. І саме незрівнянне те, що більшість людей навіть не можуть припустити, того факту, що ними маніпулюють. Вони щиро вірять в те, що вони самостійно роблять вибір і приймають усвідомлене рішення.

Простими словами з будь-чого «чорного» можна зробити «біле» і саме так людина це сприйме, як належне. Також ця технологія має і зворотній напрям. Тобто з «державної норми» (прийнятної) можна зробити «неможливе».

В нас час в багатьох країнах, саме за допомогою технології Вікон Овертона в маси людей вносяться наступні деструктивні теми:

- *Гомосексуалізм/ЛГБТ*
- *Трансгендерність (розмитість/змінна стаття)*
- *Культ насилля, смерті*
- *Куріння/Вейп/легкі наркотики*
- *Дитяча сексуальність/педофілія*

Також багато речей, які безпосередньо відбуваються у світі починаючи з 2019 року і по даний час (2021) можна спостерігати, як ця технологія працює на практиці. Її використовують усі держави світу для маніпуляції своїм народом (людьми).

В нас час слово, текст. Незалежно від того, у якій формі це подано: у вигляді звуку чи відео повідомлення чи звичайного тексту має безпосередній вплив на людину.

Тому, кожному з нас і в цілому людству, потрібно свідомо і критично ставитися до всього, що відбувається навколо. Людина сама творить оточення і мікрокосм у якому вона знаходиться. Можна це назвати «інформаційною бульбою», якщо це соціальна мережа чи «Інформаційним коконом», якщо це просте спілкування між людьми. Якщо це на рівні країн, то це носить масовий характер і так як соціум може підкорювати під свій стрій індивіда, саме в такий спосіб відбувається і маніпуляція людськими масами, країнами.

Навіть, коли Ви читаєте цей текст, Ви не зобов'язанні вірити всьому, що тут написано, адже це насамперед, те, що вносить автор цієї публікації. А яка його мета, це може знати лише сам він. Тому до будь – якої інформації слід ставитися з недовірою та розумним скептицизмом. Потрібно включати свої моральні цензори, які в кожній людині свої особисті, в залежності від її віку, світогляду, освіти, релігії, тощо.

Людині від природи дано свободу волі вибору і саме це головне правило, яке повинна розуміти кожна людина. Що наслідки будь-якого її рішення насамперед, залежить від неї самої. А от маніпулятор (держава, інша людина) може підштовхувати зробити вибір не на користь самої людини, тому цей момент теж людина має усвідомити...

Список використаних джерел та літератури:

1. Вікіпедія про Вікна Овертона [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BD%D0%BE_%D0%9E%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B0 (Дата звернення: 15.11.2021р)

2. Вікіпедія про психологічну маніпуляцію [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F (Дата звернення: 15.11.2021р)

3. Карпухин О., Макаревич Э. Формирование масс: Природа общественных связей и технологии «паблик рилейшенз»: Опыт историко-социологического исследования. Калининград: ФГУИПП Янтар. сказ.2001.

4. Маніпуляції в спілкуванні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kozaky.org.ua/manipulyaci%D1%97-v-spilkuvanni-vidi-prijomi-harakteristika-manipulyacij-v-spilkuvanni/> (Дата звернення: 15.11.2021р)

5. Матвієнко В.Я. Соціальні технології. К.: Українські пропілеї. 2001.

6. Назаретян А.П. Психология стихийного массового поведения. Лекции. М.: ПЕР СЭ. 2001.

7. Почепцов Г.Г. Имиджология. Рефл-бук Ваклер.2000.

8. Психологія маніпуляції. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://psychologis.com.ua/ponyatie_manipulyacii_v_psihologii.htm (Дата звернення: 15.11.2021р)

9. Чалдини Р. Психология влияния. СПб.: Питер. 2000.

10. Як розпізнати маніпуляцію. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://christian-psychology.org.ua/psysoc/psymanipool/4645-manpulyaciyi-yak-yih-rozpoznati-yak-protidyati.html> (Дата звернення: 15.11.2021р)

Дяков І.В.,

методист Обласного ресурсного центру підтримки
інклюзивної освіти ХОІППО

Психолого-педагогічна характеристика дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення

В статті подається психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. Аналізуються основні причини загального недорозвинення мовлення. Характеризуються рівні мовленнєвого недорозвинення.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, мовленнєві порушення, загальне недорозвинення мовлення, рівні загального недорозвинення мовлення, фонетичний компонент мовлення, лексичний компонент мовлення, граматичний компонент мовлення, зв'язне мовлення.

Дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом для становлення і розвитку особистості дитини. В цей період інтенсивно розвиваються всі психічні процеси, в тому числі і мова. Достатній мовленнєвий розвиток допомагає дитині встановити контакт з оточуючими, соціалізуватися, отримати нові знання та необхідний досвід, саме воно є запорукою успішного виховання, навчання та розвитку.

У сучасних дослідженнях проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку представлена у працях таких науковців, як: А.Богуш, М.Вашуленко, Н.Гавриш, О.Кононко, К.Крутії та ін.

Загальне недорозвинення мовлення у дошкільників вивчали науковці: Н. Жукова Р. Лалаєва, Р.Левіна, О. Мастюкова, Н. Серебрякова, Є. Соботович, Т. Філічева та ін., які дослідили проблеми діагностики, корекції і попередження порушень мовлення.

На сьогоднішній день, найбільш прийнятною є психолого-педагогічна класифікація порушень мовлення, яка характеризує особливості відставання у мовленнєвому розвитку дитини. За даною класифікацією виділяють: фонетичне недорозвинення мовлення, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, лексико-граматичне недорозвинення мовлення, загальне недорозвинення мовлення.

В сучасній логопедії термін «недорозвинення мовлення» використовується для позначення якісно більш низького рівня сформованості тої чи іншої мовленнєвої функції або мовленнєвої системи в цілому. Недорозвинення мовлення, як зазначає О. Корнев, не є самостійною нозологічною одиницею у медичному смислі цього поняття, цілісним однорідним розладом із єдиним патогенезом та механізмами. Зазвичай це сукупність декількох синдромів, які відрізняються за механізмами [2, с.7]

За визначенням, яке пропонує Н.Гаврилова, загальне недорозвинення мовлення об'єднує ряд складних порушень мовлення, причинами виникнення яких є локальне ураження кори головного мозку, при яких виявляється порушення формування усіх компонентів мовленнєвої системи: фонетичної, лексичної, граматичної, морфологічної [1, с. 298].

Основними причинами загального недорозвинення мовлення є:

- Внутрішньоутробна патологія (несприятливі впливи на дитину, зловживання алкоголем, нікотин, наркотиками, неконтрольований прийом лікарських засобів, інфекції та інтоксикації матері під час вагітності, токсикози, несумісність крові матері і дитини за резусом-фактором тощо). Всі ці фактори призводять до того, що у дитини ще під час внутрішньоутробного розвитку відбуваються порушення з боку формування органів і систем, зокрема, центральної нервової системи та можуть спричинити за собою появу різних порушень, в тому числі і мовленнєвої діяльності.

- Пологові травми, асфіксія;

- Перші роки життя (часті гострі захворювання, хронічні захворювання, захворювання центральної нервової системи, травми головного мозку тощо). Також, на формування мовлення впливає недостатня увага та спілкування дитини з батьками.

Загальне недорозвинення мови (ЗНМ) характеризується тим, що незалежно від рівня порушення, діти починають пізно говорити (перші слова з'являються у 3-4 роки), говорять нерозбірливо, граматично неправильно, знижена мовна активність. ЗНМ може проявлятися різними мовними розладами, які прийнято поділяти на чотири рівні.

До першого рівня ЗНМ відносять дітей, у яких фразова мова практично не сформована. Нечітка артикуляція, порушена звуковимава (неможливість вимовити деякі звуки), фонематичний слух, важкість зробити звуковий аналіз слова тощо. Важко сприймають мову інших, не розуміють її, потребують підказки або роз'яснення. Діти спілкуються окремими простими словами, вживають звуконаслідування, слова-замінники, використовують нерозбірливий лепет, допомагають собі жестами та мімікою.

Другий рівень ЗНМ характеризується зростанням мовлення, порівняно з першим рівнем. Дитина спілкується сталими словами та фразами, інколи спотвореними. Словниковий запас слів бідний і недостатній. У мові дитина для висловлювання вживає прості речення, які складаються з 2-3 слів, здебільшого іменників та дієслів. Відзначається не сформованість граматичної сторони мови, дитина не вміє узгоджувати слова у реченні (відмінок, час, рід, число тощо). Порушене фонематичне сприйняття, у дітей спостерігаються труднощі звукового аналізу та синтезу.

При третьому рівні ЗНМ діти вживають розгорнену фразову мову, але з порушенням її звукової і смислової сторони. У спілкуванні використовують прості речення, а складні побудувати їм важко. Діти розуміють розмовну мову, але труднощі викликають у розумінні складних граматичних форм, логічних та причинно-наслідкових зв'язків. У мовленні вживають практично всі частини мови, виникають проблеми з вживанням прикметників та прислівників.

Четвертому рівню ЗНМ властиві більш високі мовленнєві навички, але є труднощі у звуковимові складних слів, у зв'язку з низьким рівнем фонематичного сприймання, допускають помилки у словозміні і словотворенні. Діти не завжди розуміють значення рідкоживаних слів, антонімів, синонімів, не можуть самостійно розповідати щось дотримуючись логіки викладу, часто повторюють те, що вже казали, плутають події, пускають головне тощо.

Отже, визначені рівні загального недорозвинення мовлення характеризують стан розвитку усіх сторін мови (фонетика, граматики, лексики, зв'язне мовлення). Перехід від

одного до наступного рівня визначається появою нових мовленнєвих вмінь та можливостей дитини.

На думку Н.Гаврилової, психолого-педагогічну класифікацію доцільно ще більше розширити включивши і вторинне загальне недорозвинення мовлення, оскільки логопедія як наука вивчає і порушення мовлення у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, порушеннями інтелекту, слуху, зору та емоційно-вольової сфери [1, с.298].

Порушений мовленнєвий розвиток негативно впливає на інтелектуальний та пізнавальний розвиток, загальмовує розвиток емоційно-вольової сфери.

У підручнику «Логопедія» за загальною редакцією М.Шеремет, автор обґрунтовує зв'язок між мовленнєвими порушеннями та іншими сторонами психічного розвитку обумовлює наявність вторинних дефектів, які утворюють картину аномального розвитку дитини в цілому. Так, маючи повноцінні умови для оволодіння мисленнєвими операціями (порівняння, класифікації, аналізу, синтезу), діти відстають у розвитку наочно-образного та словесно-логічного мислення, з важкістю опановують мисленнєвими операціями (Л.Андрусишин, Т.Барменкова, Р.Лалаєва, Є.Соботович, В.Тарасун) [3, с.431].

Отже, у дітей з загальним недорозвиненням мовлення спостерігається уповільнений розвиток усіх психічних процесів та логічних операцій, зниження розумової діяльності, відсутність інтересу до пізнання нового, важко розуміють словесні інструкції. Відмічаються неточності з зоровими уявленнями, їм потрібно більше часу на впізнавання та сприйняття предметів, важко виділити частини складного малюнку і знову їх об'єднати (порушений зоровий аналіз та синтез). Недостатній рівень сформованості слухової довільної уваги та самоконтролю, довільного запам'ятовування. Під час розумової діяльності діти швидко втомлюються і відволікаються, допускають помилки. Ці дані дозволяють визначити найбільш адекватну систему організації їх у процесі навчання, знайти для кожної дитини найбільш оптимальні індивідуальні методи і прийоми корекції.

Список використаних джерел та літератури

1. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна, 2012. Вип. 20 (1). С. 293-315.
2. Загальне недорозвинення мовлення: теорія та перспективне планування корекційно-розвиткової роботи: навчальний посібник / уклад. Н. М. Могильова. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. 123 с.
3. Логопедія: підручник / За ред.. М.К.Шеремет.- Вид.5-те, - Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. – 856 с.

Єфіменко Т. А.,
практичний психолог
Пироговецького ліцею

Інклюзивна освіта: роль психолога та команди супроводу

Держава гарантує право на освіту для усіх дітей, а тому діти з особливими освітніми потребами мають право отримати той самий рівень навчання, що й їхні нейротипові однолітки, враховуючи їх індивідуально – психологічні особливості. Освіта важлива для дітей з особливими потребами, щоб допомогти їм соціалізуватися та адаптуватися в суспільство. Співпраця психолога, сім'ї та педагогів сприяє ефективному провадженню інклюзивної освіти.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, психологічний супровід, співпраця.

У нашому глобальному та швидкоплинному світі є феномен дітей з особливими освітніми потребами. Діти з особливими потребами - це діти з когнітивними, афективними і психомоторними порушеннями. Діти з ООП включають дітей з аутизмом, з інтелектуальними порушеннями, ГРДУ, психофізичні порушення тощо.

Навчання та виховання дітей з ООП мають свої особливості, напрямки та стратегії, для застосування яких необхідні теоретичні та практичні знання як з педагогіки, так і психології [2].

Через використання теоретичних та практичних знань з різних галузей психології, психологи і педагоги можуть розвивати у дітей з особливими освітніми потребами міжособистісні та соціальні навички. Міжособистісні та соціальні навички включають навички міжособистісного сприйняття, соціальної комунікації та установок, моніторинг і контроль поведінки, участь у громадському житті школи та суспільства, розв'язання конфліктів та подолання труднощів.

Соціальні навички дуже важливі для дітей з ООП, тому що завдяки цим навичкам вони мають змогу легко соціалізуватися та інтегруватися у суспільстві, наприклад у сім'ї, громаді, школі [5].

Також слід звернути особливу увагу на психічне здоров'я дітей з ООП для профілактики негативних явищ: тривожності, депресії, агресивності, низької самооцінки. Для цього практичним психологом необхідно включати у свою роботу використання різних видів терапій: психоаналітична та психодинамічна терапія, когнітивна - поведінкова терапія, гуманістична терапія, гештальт - терапія, системна терапія. В епоху позитивної психології також має впроваджуватися та розвиватися позитивна концепція для дітей з ООП, наприклад, навчання оптимізму, позитивного мислення та іншого [1].

Головне завдання роботи з такими дітьми – створення умов для ефективного навчання: профілактика негативних явищ та несприятливих ситуацій, отримання практичних навичок та вмінь, що можна застосувати у повсякденному житті, отримання зворотного зв'язку, використовувати різноманітні стратегії навчання, які активно залучають учнів до уроків, використовувати ефективні методи управління класом, що дають змогу координувати та коригувати навчально – виховний процес.

Крім того, у сфері ефективного навчання та виховання психологи також застосовують психологічні практики, що мають позитивні результати в освітніх питаннях. Актуальними освітніми питаннями для дітей з ООП є навчальна мотивація (внутрішня чи зовнішня), оцінювання навчання, взаємодія учня з шкільним середовищем та однолітками, статеве виховання, соціалізація [7].

Для забезпечення виконання поставлених цілей навчання та виховання необхідно врахувати індивідуальні відмінності та потреби учнів з ООП. У співпраці з учасниками команди супроводу та батьками потрібно розробити спеціальні стратегії навчання, матеріали та засоби навчання для задоволення освітніх потреб дітей з ООП.

Шкільні психологи зазвичай асоціюються з підтримкою асистентів вчителів та інших педагогів під час роботи з учнями з особливими освітніми потребами. Багато досліджень показали, що супровід інклюзивного навчання підвищує стрес і розгубленість вчителів, знижуючи їх професійну компетентність і ставлять під загрозу взаємовідносини вчителя та дитини, що є важливим фактором у психосоціальному розвитку дітей [1, 5]. У багатьох школах, через недостатню готовність педагогів працювати з дітьми з особливими освітніми потребами, у вчителів виникають соціальні, емоційні і поведінкові труднощі, які, у свою чергу, призводять до емоційного вигорання педагогів.

Для профілактики емоційного вигорання педагогів та ефективного виконання ними своїх обов'язків психологи повинні мати розроблену програму роботи, яка б сприяла особистісному та професійному розвитку вчителів, стресостійкості, емоційної врівноваженості та емпатійності, щоб дало змогу для педагогів краще розуміти учнів груп ризику, з особливими освітніми потребами, а також вчасно побачити дітей, які потребують підвищеної уваги (тривожних, агресивних, схильних до суїцидів тощо). Зокрема, робота шкільних психологів з вчителями повинна ґрунтуватися на розвитку співпраці з ними та на розробці інклюзивної психодинамічної та системної

моделі втручання, яка б зменшила труднощі та ризики для учнів з ООП. Виходячи з цього шкільні психологи та вчителі могли б створити багатовимірну модель, яка змогла б допомогти учням змінити свої негативні уявлення про себе та інших, покращити їхні соціальні навички, і в кінцевому підсумку знайти своє місце в класі. Це часто складний і довготривалий процес, який передбачає різні психологічні та освітні способи роботи з дитиною та сім'єю з боку міждисциплінарної, професійної команди [7].

Створення професійної команди супроводу у школі, яка орієнтована на дитину та сприяє профілактиці проблем, ранньому втручанню та підтримці є важливим етапом роботи для отримання максимального результату навчання дітей з ООП, а співпраця з батьками, зокрема, залучення їх до розробки та коригування індивідуальних програм розвитку, розширить можливості всебічного розвитку дитини. Крім того, збільшуються можливості для забезпечення більш комплексних програм для роботи з вчителями та батьками. Основною метою цих програм є надання знань про системи освіти, навчальні програми, методи навчання та оцінювання, згуртування учнів, організації навчально-виховного процесу. Вони також надають можливість отримати теоретичні та практичні знання психологічного розвитку людини, зокрема когнітивний та соціально-емоційний розвиток.

Таким чином, співпраця педагогів, батьків та учнів сприяє покращенню навчання, мотивації, поведінки, благополуччя та психічного здоров'я [2, 7].

Проблеми, пов'язані з порушенням поведінки у дітей з ООП мають значний вплив на перебування у школі та впливають на якість взаємодії учня з учителями. Як наслідок, вчителі стикаються з труднощами в роботі, що призводить до емоційного вигорання, а учні не отримують належної підтримки. Саме тому вчителів, які працюють з дітьми з ООП, що мають різні порушення поведінки, повинні отримати допомогу від професіоналів, щоб краще зрозуміти психологічні процеси таких дітей. Вивчаючи взаємодію між дітьми, які порушують поведінку, та їхніми вчителями в класі, можна зробити висновок, що кожна дитина потребує розуміння причин своєї проблемної поведінки, оскільки дуже важливо з'ясувати, який вид втручання найкраще підходить для кожного конкретного випадку та необхідності впровадження цілісної моделі, що включає психологічний супровід, який допоможе налагодити зв'язок з дітьми та знизити рівень негативних чинників, що спричиняють руйнівну поведінку. Водночас, роль психологів у даному випадку має полягати в тому, щоб сприяти комунікації між учнями та вчителями, допомагаючи останнім отримати психодинамічне уявлення про кожен випадок, а також справлятися з свідомими чи несвідомими ворожими почуттями та відкидати негативне ставлення до учня з ООП [6].

Психологічний супровід дітей з ООП забезпечує діагностику психоемоційної, поведінкової та когнітивної, комунікативної сфери, труднощів навчання; розвиток умінь та здібностей дитини; моніторинг прогресу: пізнавальних процесів, навчання, ігрової діяльності, соціальних навичок, навичок самостійності, емоційний та поведінковий розвиток. Також психологічний супровід передбачає співпрацю психолога з батьками та педагогами: бесіди, консультації, тренінгові заняття відповідно до тематики звернень, спостереження за дитиною вдома (зі слів батьків), в школі (на уроках та бесідах з вчителями) [7].

На основі отриманих даних психолог може запропонувати наступний алгоритм дій з батьками: завдання для всієї родини, щоб заохочувати позитивну поведінку та соціально-емоційні навички, забезпечити навчання батьків для їх підтримки та отримання нових знань про дитину та її особливості.

Робота з дітьми з ООП також включає супровід асистента вчителя та усіх педагогів. Її необхідно розпочинати з ознайомлення особливостей роботи з даною категорією дітей, відповідно до нозологій, також потрібно розповісти про труднощі та проблеми з якими можуть вони зіткнутися під час навчально – виховного процесу, надати рекомендації щодо методів навчання в інклюзивному класі [4].

Психологи займають особливе місце в системі освіти для дітей із ООП, тому що вони вирішують специфічні проблеми з навчанням дітей, консультуючи педагогів з питань індивідуального розвитку особистості дитини.

Мета діяльності психолога також полягає в тому, щоб підтримати дітей з ООП у їхньому навчанні. Це досягається завдяки розумінню інших проблем, які можуть утримувати дитину від впевненості у своїй здатності повністю розкрити свій потенціал. Крім того, психологи також допомагають заохочувати розвиток позитивної поведінки, а також працювати над покращенням соціального та емоційного самопочуття дитини з ООП. Це в кінцевому підсумку впливає на навчання дитини в школі [1].

Для вчителів та спеціалістів, які працюють з дітьми з ООП, характер роботи означає, що постійне підвищення кваліфікації є невід'ємною частиною їхнього успіху, а також для можливості надавати ширший спектр послуг [7].

Спеціалісти команд супроводу – це працівники, які розуміють проблеми, з якими стикаються діти з ООП та їхні сім'ї, тому у роботі з ними можна використати наступну тренінгову програму «Робота з дітьми з особливими освітніми потребами», яка дає змогу допомогти вирішувати різноманітні проблеми та розвивати необхідні знання та навички для ефективно роботи з дітьми даної категорії.

Тренінгова програма «Робота з дітьми з особливими освітніми потребами» охоплює інформацію про роботу з дітьми з ООП, зокрема: впровадження інклюзивного навчання; попередження стигматизації дітей з особливими освітніми потребами; допомога дітям для отримання самообслуговування та їх соціалізація.

Програма розрахована на 6 занять:

1. «Діти з особливими освітніми потребами та їх особливості».
2. «Виявлення труднощів».
3. «Як ефективно підтримувати учнів».
4. «Допомога дитині».
5. «Емоційна підтримка».
6. «Поведінкова підтримка».

Діти з особливими освітніми потребами – це просто діти. Насправді не існує окремої остаточної категорії під назвою «діти з ООП», до якої деякі діти належать, а деякі ні. У деяких дітей, звичайно, є додаткові вимоги, про які кожен зобов'язаний думати та планувати. У певному сенсі існує спільнота дітей, які потребують особливої уваги, щоб дати їм змогу робити те, що роблять усі діти [6].

Наша точка зору полягає в тому, що турбота про кожну дитину є унікальною, і кваліфіковані працівники можуть розвинути впевненість у виконанні більшості завдань по дгляду за цією конкретною дитиною. Будь-який медичний діагноз або виявлені порушення чи стан буде важливим, але хоча це може вказувати на деякі потреби дитини, це не повинно визначати, хто ця дитина. Все, чого хочуть діти, — це, щоб їх любили та піклувалися про них, мати можливість спілкуватися з дорослими та іншими дітьми, а також мати можливість гратися, розважатися та навчатися. Задоволення цих повсякденних потреб є частиною завдання турботи про кожну окрему дитину.

Список використаних джерел та літератури

1. Доступність та універсальний дизайн: навчально-методичний посібник/В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Я. В. Грибальський; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України; Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». – Київ, 2013. – 128 с.
2. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник/за заг. ред. М. А. Порошенка [та ін.]; Всеукр. благод. організація «Благодійний фонд Порошенка». – Київ, 2018. – 252 с.
3. Піронкова О. Ф. Технології стигматизації та інклюзія як альтернативні соціальні практики взаємодії з психічнохворими в сучасному суспільстві: монографія/О. Ф. Піронкова. – Харків: Око, 2016. – 400 с.
4. Сухіна І., Риднер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник/ І. Сухіна, Т. Скрипник/за ред. І. В. Сухіної. – Київ; Чернівці: Букрек, 2017. – 192 с.

5. Універсальний дизайн: практичні поради для кожного/автори: І. Виртосу, Т. Печончик; упоряд.: Л. Байда, А. Стеценко, К. Баграмян; Програма розвитку ООН; Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. – Київ. – 39 с.

6. Adelman, H. S., & Taylor, L. (2012). Mental health in schools: Moving in new directions. *Contemporary School Psychology: Formerly "The California School Psychologist"*, 16(1), 9-18.

7. Botha J. & Kourkoutas, E., (2015). Botha, J., & Kourkoutas, E. (2016). A community of practice as an inclusive model to support children with social, emotional and behavioural difficulties in school contexts. *International journal of inclusive education*, 20(7), 784-799.

Жадан Л.В.,
фахівець (вчитель-логопед)
Хмельницького ІРЦ №2

Особливості розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку та її вплив на формування мовлення

У статті висвітлено особливості розвитку дрібної моторики дітей. Зроблено акцент на тісному взаємозв'язку між дрібною моторикою та формуванням мовлення у дошкільнят. Запропоновано авторські пальчикові ігри як ефективний засіб розвитку дрібної моторики, за допомогою чого прискорюється процес утворення таких компонентів мовленнєвої системи, як лексичної, граматичної, фонетико-фонематичної; активізуються пізнавальна та розумова діяльність, а також – психічні процеси, що сприяють загальному розвитку дитини; підвищенню інтересу та позитивного емоційного настрою; профілактиці та корекції порушень письма та читання.

Ключові слова: освіта, дошкільна освіта, дитина, дрібна моторика, мовлення, пальчикові ігри.

Протягом дошкільного дитинства дитина практично оволодіває мовленням. Однак існує багато причин, коли її мова не сформована належним чином. Одна з них - погано розвинена дрібна моторика рук. Рука має найбільше «представництво» у корі головного мозку, тому розвитку кисті належить важлива роль формування головного мозку та становлення мовлення. Ігри за участю рук і пальців приводять у гармонійні відносини тіло та розум, підтримують мозкові системи у чудовому стані, оскільки за насиченістю акупунктурними зонами кисть руки не поступається вуху та стопі. І саме тому словесна мова дитини починається, коли рухи її пальчиків досягають достатнього рівня точності. Руки дитини становлять основу для подальшого розвитку мовлення.

Багато відомих зарубіжних та вітчизняних вчених В. Бехтерев, Л. Биковець, І. Боровик, Л. Виготський, Л. Волкова, М. Кольцова, Г. Логоша, О. Мастоюкова, С. Радиш, С. Світич, Е. Сімонова, Т. Філічева, які займались вивченням психіки дитини та діяльності головного мозку, відмічали безпосередньо позитивний вплив розвитку дрібної моторики пальців рук на формування мовленнєвих умінь.

Мета статті – визначити особливості розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку та її вплив на формування мовлення.

Дошкільний вік – особливий період у житті дитини. У цей час відбувається стрімкий психічний та фізичний розвиток, закладається основа для подальшого формування та становлення дитини як особистості. Усі процеси розвитку у віці тісно пов'язані з формуванням мовленнєвих умінь. Правильна мова дитини є запорукою її успішного та всебічного розвитку. Чим багатша і правильніша мова дитини, тим легше їй висловлювати свої думки, тим ширші її можливості у пізнанні навколишньої дійсності та змістовніші відносини з однолітками й дорослими. Так щоб навчити малюка говорити, необхідно не тільки тренувати його апарат, а й розвивати дрібну моторику рук. На сьогодні питання розвитку дрібної моторики дітей досить актуальне. Це неодноразово підкреслюється педагогами, логопедами, психологами та іншими фахівцями галузі дошкільної освіти. Актуальність роботи з розвитку дрібної моторики дітей раннього віку

зумовлена віковими психологічними та фізіологічними особливостями дітей: у ранньому та молодшому дошкільному віці інтенсивно розвиваються структури та функції головного мозку дитини, що розширює його можливості у пізнанні навколишнього світу.

В невропатології та дефектології є дані щодо тісного взаємозв'язку між функціями мовлення та руки. Проведені дослідження М. Кольцової показали, що рівень розвитку мовлення дітей перебуває у прямій залежності від ступеня розвитку тонких рухів пальців рук. Якщо розвиток рухів пальців відповідає віку, то й розвиток мовлення також у межах норми. Якщо ж розвиток пальців відстає, на недостатньому рівні і розвиток мовлення, хоча загальна моторика при цьому може не страждати. Вона довела, що кожен палець руки має досить широке представництво в корі великих півкуль мозку та розвинена моторика впливає на становлення мовлення в дитячому віці [5].

Вчений В. Бехтерев у своїх дослідженнях впевнено довів, що маніпуляції кистей рук мають беззаперечний вплив на розвиток мовлення. При щоденних заняттях з розвитку та вдосконалення дрібної моторики можна значно покращити якість вимови звуків, а це означає розвинути мову. Цілоком прості рухи рук знімають втому, напругу не тільки з рук, але і з губ [1].

Намкосі Токудзіро - японський лікар, який у системі своїх відкриттів та досліджень створив методику оздоровлення та впливу на руки. Він доводив, що на пальцях рук розташована величезна кількість рецепторів, які посилюють свої імпульси до центральної нервової системи людини. Китайські вчені та східні цілителі дійшли висновку, що кожен палець має вплив і взаємозв'язок із певним внутрішнім органом [9].

У той же час не можна не погодитися з твердженням О. Волгіної, Н. Головні, Т. Книш, Н. Помогаєвої та С. Радиш, згідно якого вказується на зв'язок рухових і мовних аналізаторів, а також взаємодію форми вимови з характером рухів [4; 7].

Не менш важливою є позиція Г. Логоши та Є. Сімонової, згідно якої розвиток дрібної моторики потрібно починати з раннього дитинства, масажуючи пальчики немовляти, ми впливаємо на активні точки, пов'язані з корою мозку. Як в ранньому, так і в молодшому дошкільному віці необхідно виконувати прості вправи, які супроводжуються короткими віршами [6, с. 300].

Так дрібна моторика – сукупність скоординованих нервових дій, м'язової та кісткової систем, часто у поєднанні з зоровою системою у виконанні дрібних та точних рухів кистями та пальцями рук.

Розвиток дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку відбувається поступово. У певному віці дитина повинна виконати наступний набір дій, що відповідають рівню фізіологічного та психічного розвитку (див. у табл.1):

Таблиця 1 - Розвиток дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку

Вік	Особливості
1	2
2-2,5 роки	дитина вмiє розстiбати липучки, великі гудзики, вдавлює дрібні предмети в отвори, знімає прищипки, малює розмашисто. Може освоїти нескладні гімнастичні вправи на пальцях
2,5-3 роки	відгвинчує кришки, малює пальцями, ліпить коржики, копіює лінії. Дитина здатна нанизувати намистини на тверду нитку, дріт, розрізати аркуш паперу, збирати крупу ложкою в ємність і перекладати в іншу банку
3-3,5 роки	дитина малює плавні лінії, круги пунктирними лініями, повторює прості фігури олівцем, ліпить кульки, ковбаски з пластиліну. Вона здатна застiбати і розстiбати всiлякі замки, гудзики, добре виконує гімнастику пальцями, вільно володіє ножицям
4 роки	дитина правильно тримає олівець, малює шестикутники, зірки, вирізає всі геометричні фігури. Вона здатна розгадувати дрібні предмети, розгортати конверти, нанизувати на нитку маленькі бусинки для ліплення пластилінових фігур, зав'язувати вузли, повторюючи контури пальцем в повітрі.

5 років	дитина копіює літери, цифри, складає папір кілька разів, малює будинок. Вона здатна виявляти дрібні предмети на дотик, підтягувати взуття, брати м'яч двома руками. У дошкільному віці навички розвитку дрібної моторики у дітей полягають у тому, що руки, пальці вже навчені оволодінню письмом
6 років	дошкільник копіює олівцем складні фігури, частини людського тіла, однією рукою бере кинутий предмет, може виконати дзеркальне відображення. Вона може грати на струнному інструменті, плести коси, майже повністю оволодіти навичками дрібної моторики рук до 1-го класу

Джерело: складено автором на основі [2; 5; 6]

Дрібна моторика починає розвиватися з дитинства природним чином. Як видно з табл. 1, з віком моторні навички стають більш різноманітними та складними. Збільшується частка дій, які потребують узгоджених рухів обох рук. Вміння виконувати дрібні рухи з предметами розвивається у старшому дошкільному віці, саме до 6 років в основному закінчується дозрівання відповідних зон головного мозку, розвиток дрібних м'язів. Діти з погано розвиненою ручною моторикою ніяково тримають ложку, олівець, не можуть самостійно застібати гудзики, шнурувати черевики. Діти часто почуваються неспроможними в елементарних діях, доступних одноліткам. Це впливає на емоційне благополуччя дитини, її самооцінку. З часом рівень розвитку складнокоординованих рухів руки може виявитися недостатнім для освоєння письма. Рівень розвитку моторики – один із важливих показників готовності до шкільного навчання. Розвиток дрібної моторики тісно пов'язаний із рівнем розвитку мовленнєвої діяльності, тому недоліки у розвитку цієї навички тягнуть за собою недоліки мовленнєвої артикуляції, що пізніше відбивається на рівні оволодіння письмом.

Разом з тим, очевидним є те, що до сфери дрібної моторики відноситься велика кількість різноманітних рухів: від примітивних жестів, таких як захоплення об'єктів, до дуже дрібних рухів, від яких, наприклад, залежить почерк людини. Необхідна спеціальна, систематична робота, що сприяє розвитку дрібної мускулатури рук дітей, формуванню мовленнєвих умінь, активізації інтелектуальної діяльності. Формування мовленнєвих умінь дітей дошкільного віку за допомогою розвитку дрібної моторики необхідно і можливо, оскільки:

- діти дошкільного віку готові до сприйняття матеріалу, що сприяє формуванню мовленнєвих умінь за допомогою роботи над дрібною моторикою руки;

- за умови систематичної, цілеспрямованої роботи з розвитку дрібної моторики набуває високого рівня формування мовлення;

- розвиток дрібної моторики буде ефективним, якщо відбір змісту спеціально проведеної роботи зроблено з урахуванням вікових особливостей та потреб дітей. Розвиток моторики у дітей дошкільного віку дозволяє сформувати координацію рухів пальців рук, розвинути мовленнєву діяльність та підготувати дитину до школи.

Формування та вдосконалення дрібної моторики пальців рук дитини ускладнює будову мозку, розвиває психіку, мовленнєві та інтелектуальні можливості, сприяє становленню особистості дошкільника. Це і є основною метою занять у дитячому садку.

Дитина, яка має високий рівень розвитку дрібної моторики, уміє логічно мислити, у неї достатньо розвинені пам'ять, увага, зв'язне мовлення. Недостатній розвиток дрібної моторики призводить до негативного ставлення до навчання. Саме тому робота з розвитку дрібної моторики повинна починатися задовго до вступу до школи [2, с. 125].

Одним з ефективних засобів розвитку дрібної моторики у дошкільнят є пальчикові ігри та вправи – пальчикова гімнастика.

Сучасні автори умовно поділяють пальчикові вправи на три групи [4; 8]:

1. Вправи для кистей рук спрямовані на розвиток наслідувальної здатності; навчання напружувати та розслаблювати м'язи; розвиток умінь зберігати положення пальців рук деякий час; навчання перемикатися з одного руху на інший.

2. Вправи для пальців рук умовно статичні, спрямовані на: удосконалення існуючих навичок.

3. Вправи для пальців рук динамічні, спрямовані на: розвиток точної координації рухів; навчання згинати та розгинати пальці рук; навчання протиставляти великий палець іншим.

В результаті аналіз наукової літератури дає можливість констатувати, що пальчикові вправи розвивають дрібну моторику, тактильну чутливість рук, розвивають психічні процеси: увагу, пам'ять, мислення, уяву, удосконалюють рухову пам'ять, розвивають мовленнєву діяльність, мимічну мускулатуру, почуття темпу, ритму, силу голосу, дикції, виразності мови. Досвід показав, що впроваджуючи пальчикові вправи у виховну діяльність, дитина отримує позитивні враження, у неї розвивається та збагачується мова, а також тонкі рухи пальців рук.

У свою чергу, пальчикові ігри – це обігравання будь-яких віршів, казок або коротких оповідань, використовуючи пальці рук. У подібних іграх часто необхідна участь обох рук, що в свою чергу, сприяє розвитку обох півкуль головного мозку та навчає дітей орієнтації у просторі.

Форми роботи з використання пальчикових ігор та вправ для розвитку дрібної моторики у дітей поділяються на традиційні та нетрадиційні. Традиційні : самомасаж пальців рук та кистей – погладжування, розминання; графічні завдання – дорисовка, штрихування, графічні диктанти, продовження ряду, з'єднання по точках; пальчикові ігри з мовним супроводом; ігри з пальчиками без мовного супроводу; ігри з предметами – папером, глиною, пластиліном, водою, піском; малювання олівцями, крейдою, вугіллям; дидактичні ігри: конструктори, мозаїка, шнурівка, пазли, ігри з вкладишами, складання матрьошок; лялькові театри: пальчиковий, рукавичний, театр тіней; ігри з розвитку тактильного сприйняття: «Чудовий мішечок», "Гладкий - шорсткий", "Знайди такий же на дотик" і т.п. Нетрадиційні: самомасаж кистей та пальців рук з олівцями, волоськими горіхами, масажними щітками; ігри з пальчиками, з використанням природного та господарсько-побутового матеріалу [7].

Великий внесок у роботу з розвитку дрібної моторики рук можуть зробити батьки, адже розвиваючи пальчики дитини, батьки тим самим допомагають їй швидше та успішніше опанувати мову. Спільна робота вихователя із батьками також визначає загальний успіх навчання. Для досягнення цього завдання використовуються: консультації, майстер-клас «Вчимо пальчики», папки-пересувачі, індивідуальні консультації та бесіди, залучення до виготовлення посібників.

Зауважимо, що пальчикові ігри різноманітні за змістом, тому доцільно розділити їх на групи [4; 7; 8]:

1. Ігри-маніпуляції: «Ладушки-ладушки», «Сорока-білобока», «Ми ділили апельсин», «Пальчик-хлопчик, де ти був?», «Цей пальчик хоче спати», «Сім'я», «Раз, два, три, чотири, хто живе у моєї квартирі?», «Пальчики пішли гуляти». Ці ігри розвивають уяву, у кожному пальчику дитина бачить той чи інший об'єкт.

Ми ділили апельсин

Ми ділили апельсин, (стискаємо і розтискаємо кулачки)

Багато нас, (показуємо долоні).

А він один. (Показуємо вказівні пальці).

Ця часточка для їжака, (Згинаємо великий палець).

Ця часточка для стрижа, (Згинаємо вказівний палець).

Ця часточка для каченят, (Згинаємо середній палець).

Ця часточка для кошенят, (Згинаємо безіменний палець).

Ця часточка для бобра, (Згинаємо мізинець).

А для вовка шкірка. (Викидаємо шкірку).

Він сердиться на нас, біда! (Закриваємо долонями обличчя).

Ховайтеся, ховайтеся хто кудь. (Вовк шукає того, хто не сховався).

2. Сюжетні пальчикові вправи: «Пальчики вітаються», «Квіти», «Габлі», «Ялинка» та ін. До цієї групи належать також вправи, які дозволяють дітям зображати предмети, диких та свійських тварин, птахів, комах, дерева.

Пальчики вітаються

Я вітаюсь скрізь –
Вдома та на вулиці.
Навіть «привіт!» говорю
Я сусідській куриці.

Кінчиком великого пальця правої руки по черзі торкатися кінчиків вказівного, середнього, безіменного пальців та мізинця. Виконати те саме лівою рукою.

3. Пальчикові кінезіологічні вправи («гімнастика мозку»): «Кільце», «Кулак - ребро – долоня», «Вухо – ніс», «Симетричні малюнки», «Горизонтальна вісімка».

Ці ігри, засновані на досить складних маніпуляціях руками, розвивають увагу, навчають зосередженості.

Кулак – ребро – долоня

У ході гри потрібно послідовно змінювати три положення: стиснута в кулак долоня, долоня ребром на площині столу, долоня на площині столу (спочатку правою рукою, потім лівою, потім двома руками разом).

4. Пальчикові ігри у поєднанні з самомасажем кистей та пальців рук. У даних іграх використовуються традиційні для масажу руху - розминання, розтирання, натискання, пощипування від периферії до центру («Помиемо руки під гарячим струменем води», «Надягаємо рукавички», «Засолоювання капусти», «Зітріємо руки», «Молоточок», «Гуси щипають траву»). Для більш ефективного самомасажу кисті рук можна використовувати волоський горіх, каштан, масажний м'ячик, олівець.

Одягаємо рукавички

Великим і вказівним пальцями правої руки розтираємо кожен палець лівої руки, починаючи з мізинця, звернувши донизу. Наприкінці вправи розтираємо долоню.

5. Театр у руці: «Метелик», «Казка», «Восьминіжки». Ці ігри дозволяють підвищити загальний тонус, розвивають увагу та пам'ять, знімають психоемоційну напругу.

Метелик

Стиснути пальці в кулак і по черзі випрямляти мізинець, безіменний та середній пальці, а великий і вказівний пальці з'єднати в кільце. Випрямленими пальцями робити швидкі рухи («тремтіння пальців»).

Далі розглянемо авторські пальчикові ігри Л.В. Жадан, застосування яких у виховному процесі ЗДО сприятиме розвитку дрібної моторики та мовлення дитини.

сюжетна пальчикова гра «Вовчики-лисички».

Мета: зміцнення та розвиток дрібної моторики пальців рук, формування лексичної та фонетико-фонематичної компонентів мовленнєвої системи.

Хід: Пальчики правої руки біжать по лівій руці, і навпаки, промовляючи:

Вовчики з лисичками грали

І один одного наздоганяли.

Хвостиками помахали,

«До побачення», - сказали.

Після цього необхідно скласти руки в замок, помахати по черзі великими, вказівними, середніми, безіменними пальцями та мізинчиками. Далі помахати долонями (1-2 хв.)

Ігри з прищипками – розвивають дрібну моторику, просторову уяву, сприяють розвитку інтелекту та мислення, а також становленню мовлення.

Гра «Нагодуй рибку».

Мета: зміцнення та розвиток дрібної моторики пальців рук, підвищення чутливості пальців; сенсомоторний розвиток, формування основних сенсорних стандартів: форма, величина, матеріал; виховання терплячості в роботі; зняття емоційної напруги.

Матеріали: фігури та тварини, вирізані з картону, прищипки.

Хід: Необхідно уявити, що прищипки - це маленькі рибки, а кружки або квадратики, виготовлені з картону – це годівниця. Дитині потрібно допомогти рибкам пообідати, тобто прикріпити їх по периметру фігури. Також дуже цікаво для дітей «робити голки» їжу, вирізаному з картону і т.д.(рис. 1).

Рис. 1 - Гра з прищіпками «Нагодуй рибку»

Ігри з пінцетом та лічильними паличками можуть зайняти дитину на тривалий час. Те, що для дорослих здається таким простим і нецікавим, захоплює дитину і, водночас, розвиває її моторику.

Гра «Бутерброд».

Мета: зміцнення та розвиток дрібної моторики пальців рук й мовлення дитини, підвищення чутливості пальців; активізація пізнавальної та розумової діяльності.

Матеріали: продукти вирізані з фамірану, пінцет, картки з рецептами, тарілочка.

Хід: Педагог пропонує дитині вибрати картку із рецептом. Далі дитина за допомогою пінцета бере продукти складаючи їх у бутерброд (рис. 2).

Рис. 2 - Гра з пінцетом «Бутерброд»

Гра «Мурашник».

Мета: зміцнення та розвиток дрібної моторики пальців рук, формування основних сенсорних відчуттів.

Матеріали: лічильні палички (різнокольорові), кубик із гранями різних кольорів.

Хід: Педагог у центрі столу гіркою висипає лічильні палички різних кольорів. Діти по черзі кидають кубик і відповідно до кольору, що випав, акуратно витягують потрібну паличку, при цьому намагаючись не зруйнувати «Мурашник» (рис. 3).

Рис. 3 - Гра з лічильними паличками «Мурашник»

Добірка пальчикових ігор та вправ, їх періодичність, тривалість, кількісний та якісний склад підбирається залежно від віку та індивідуальних особливостей дітей. Для результативного використання пальчикової гімнастики з метою розвитку дрібної моторики дошкільнят необхідно виконувати наступні умови:

- систематичність проведення. Не слід очікувати негайних результатів, оскільки автоматизація навички формується шляхом багаторазового повторення;

- ігри та вправи повинні проводитися на позитивному емоційній фоні дитини. Для дошкільника вкрай значущий результат його дій. Тому будь-яке досягнення малюка має бути утилітарним та оціненим;

- послідовність - від простого, до складного. Неприпустимо пропускати або «перестрибувати» через певний вид вправ. Перед тим, як перейти до освоєння складнішої навички, дитина повинна освоїти більш просту. Необхідно пам'ятати, що дитині-правші виконання вправи правою рукою даватимуться легше і навпаки. Тому важливо досягти однаково якісного виконання вправ обома руками. Несвоєчасний перехід до ускладнення матеріалу може викликати негативізм у дитини, яка на даний момент фізіологічно не в змозі впоратися із завданням;

- неприпустима перевтома дітей у грі, вона також може призвести до негативного ставлення. У всьому має бути міра. Важливо пам'ятати, що м'язи пальців рук, особливо у дошкільника, стомлюються дуже швидко і можуть виникати навіть больові відчуття.

Таким чином, можна зробити висновок, що цілеспрямована, систематична та планомірна робота з розвитку дрібної моторики руки у дітей дошкільного віку при тісній взаємодії з батьками, а також злагоджена та вміла робота пальчиків малюка допомагає розвиватися мовленню та інтелекту, здійснює позитивний вплив на весь організм в цілому, готує неслухняну ручку до письма, усвідомлюючи всю важливість пальчикових ігор та вправ. Загалом їх використання у логопедичній роботі з дітьми суттєво прискорює процес постановки та автоматизації звуків; розвиває інші компоненти мовленнєвої системи; активізує пізнавальну та розумову діяльність, а також – психічні процеси, що сприяють загальному розвитку дитини; підвищує інтерес та позитивний емоційний настрій; сприяє профілактиці та корекції порушень письма та читання.

Список використаних джерел та літератури

1. Бехтерев В.М. Избранные работы по социальной психологии. Москва: Наука: ИФ "Наука-философия, право, социол. и психология", 1994. 398 с.
2. Биковець Л.Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2012. №2. С. 124–131.
3. Боровик І.Г. Мовленнєвий матеріал для використання пальчикових ляльок у корекційній роботі. *Логопед*. 2011. № 1. С. 10–15.
4. Волгіна О.А., Головня Н.М., Книш Т.В., Помогаєва Н.Д. Пальчиковая гімнастика як основа розвитку дрібної моторики: навч. посіб. для вчителів початкової школи, методистів з початкового навчання, вихователів ГПД. Макіївка, 2015. 36 с.
5. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка. Москва, 1973. 193 с.
6. Логоша Г.Е., Симонова Е.С. Развитие мелкой моторики у малышей. *Молодой ученый*. 2017. №46. С. 299-302.
7. Радиш С. Пальчикові ігри: розвиток дрібної моторики і мови дітей. *Психолог дошкільня*. 2012. №9. С. 55.
8. Світлич С. Пальчикові вправи: і користь, і забава. *Дошкільнє виховання*. 2019. № 5. С. 26–27.
9. Токудзіро Н. Масаж олівцями. URL: http://ircslavutich.at.ua/blog/masazh_olivcjami/2020-03-30-136 (дата звернення: 14.11.2021).

“Щоденні 5” як засіб формування мовної особистості молодшого школяра

У статті розкриваються процеси трансформації професіональності вчителя початкової школи, зумовлені впровадженням Нової української школи – абсолютно новітнього підходу до організації навчальної діяльності учнів. Висвітлюється роль моделі “Щоденні 5”, що трактує процес збагачення словникового запасу, вміння висловлювати думку, спілкуватися між собою і формування мовної особистості школяра.

Ключові слова: Нова українська школа, особистість, здобувач, аудіювання, читання, слухання, висловлювання власної думки.

Концепція “Нової української школи” – це реформування школи, це новий вектор змін, який має перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку конкурентноспроможності нашої держави.

В новій українській школі учням приємно навчатися. Адже школа не тільки має давати знання, а й вміння застосовувати їх на практиці в житті.

Вчителі НУШ впроваджують у свою діяльність сучасні технології роботи зі школярами, які б сприяли формуванню мовної особистості.

Я приділяю увагу новій ротаційній моделі “Щоденні 5”. Ця модель сприяє тому, щоб діти були зацікавлені читанням та письмом; заохотити школярів до вивчення української мови, вчити їх формувати власну думку та формувати навички письма.

Основні компоненти технології:

1. читання для себе;
2. читання для когось;
3. письмо для себе;
4. робота зі словником;
5. слухання.

Щоб стати успішною людиною, школярі мають навчитися проходити певний шлях - це 10 кроків до успішного навчання та незалежності. Сутність їх полягає у формуванні готовності до різних видів діяльності, а саме:

1. визначити, що вивчається;
2. ставити мету й обґрунтувати необхідність її досягати;
3. прописувати бажані кроки власної діяльності;
4. моделювати бажані кроки;
5. моделювати найменш бажані кроки, а потім найбільш бажані;
6. вчитися переміщуватися по всьому класу, знаходити зручне місце для роботи (розуміти право кожного на особисте освітнє середовище);
7. відпрацьовувати та тренувати особисту витримку, волю, характер;
8. вчитися працювати самостійно;
9. бути готовим до зміни форми діяльності;
10. вчитися аналізувати роботу, відповідаючи на запитання “Як усе пройшло?”

Першим кроком впровадження є “Читання для себе”. Важливим є те, що учень самостійно обирає книгу чи текст для читання. Для цього в класі створюється бібліотека, зважаючи на інтереси дітей. Учні читають 5-10 хвилин, поступово збільшуючи час для читання. Маємо в класі куточок “Читацьких досягнень”, щоб учні могли спостерігати за власними читацькими успіхами. Після опрацювання тексту або книги учні мають виконати завдання для перевірки розуміння твору, а головне для усвідомлення прочитаного. Учні дотримуються правил читання: тримають правильно книгу, слідкують за постановою, виконують завдання після опрацювання твору, читаючи увесь відведений час.

Другий крок – “Читання для когось”. Під час виконання цієї діяльності учні об'єднуються у пари за інтересами або за обраним твором. Такий вид діяльності спонукає дітей співпрацювати, слухати один одного виконувати завдання в парі. Учні читають по 1 – 2 речення, чи по абзацу. Вчитель не нав'язує їм свої бажання. Діти читають по черзі, допомагаючи один одному зрозуміти прочитане. Під час “читання для когось” забезпечується вид мовленевої діяльності – аудіювання.

Третій крок – “Письмо для себе”. Учень обирає тему для письма. Весь час працює на одному місці. Після написання перечитує, виправляє допущені помилки. Важливим моментом у цій діяльності є те, що вчитель не критикує роботу учнів, не виправляє помилки. Діти після написання висловлюють свої думки. Відпрацювання такої незалежності розвиває потребу в учнів краще писати та читати.

Четвертий крок – “робота зі словником”. Вчитель добирає слова, які передбачені навчальною програмою, а також опрацьовують незнайомі слова, які зустріли під час читання художнього твору, розв'язування математичних задач, на уроці природознавства. Після вивчення певної кількості слів можна скласти словникову історію, казку, оповідання з їх використанням. Актуальним є використання стіни слів. Під час “Роботи зі словником” діти вчаться працювати зі словником, поповнюють свій лексичний запас, використовують набуті знання під час написання переказів, оповідань, розвивають зв'язне мовлення.

П'ятий крок – “Щоденні 5” (слухання). Учні слухають аудіозаписи, можуть самостійно обрати файли для слухання. Під час “Слухання” учні вчаться тривалий час сприймати інформацію, не відволікаючись, відпрацьовувати витримку, обмінюватися думками, аналізувати почуте.

Вправи системи “Щоденні 5” є достатньо різноманітними, що збільшує мотивацію та інтелектуальну зайнятість учнів, сприяє розвитку та формуванню мовної особистості школярів.

Список використаних джерел та літератури

1. Лаенз Дж. Система професійної підготовки вчителів у Канаді / Дж. Лаенз // Освіта і управління. – 2007. – Т.1. – Ч. 4. – с. 163 - 169
2. Нова українська школа / концептуальні засади реформування середньої школи / Інформаційний збірник МОН України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: mon.gov.ua
3. Нова українська школа: poradnik dla” вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2017. – 206 с.

Завіша І.В.,
вихователь-методист ЗДО №4 «Теремок»
м. Дунаївці

Формування сенсорно-пізнавальних компетенцій у дітей раннього віку засобами розвиваючої дошки-бізборду

У статті висвітлено поняття «бізборду», як засобу формування сенсорно-пізнавальних компетенцій дітей раннього віку засобами розвиваючої дошки.

Ключові слова: Бізборд, сенсорний розвиток, інновація, компетентність, класифікація.

Базовий компонент дошкільної освіти, рекомендації до Базового компонента, програми розвитку дітей дошкільного віку виокремлюють сенсорний розвиток як базову основу формування всіх ключових компетентностей дитини дошкільного віку. Сенсорний розвиток дитини – це розвиток сприйняття й формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування у просторі, а також запах, смак тощо. Значення сенсорного виховання в ранньому та дошкільному віці важко переоцінити. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення органів

чуттів, накопичення уявлень про навколишній світ. Останнім часом розроблено багато методик виховання дітей, і одна з них належить Марії Монтессорі, педагогу з Італії, доктору медичних наук. Для неї набуття дитиною незалежності - це основна складова дорослішання, а також головна мета методу, який являє собою ланцюжок кроків, що приводять дитину до самообслуговування і функціональної незалежності [1].

Одним з ефективних засобів сенсорного виховання є бізіборд. Але що ж це таке Бізіборд (busy – зайнятий, board – дошка) – розвиваюча ігрова панель (дошка) з розвиваючими деталями, призначена для дітей від 7-8 місяців і до 3 років. Це ігрова панель, найчастіше зроблена з дерева, на якій закріплені різні деталі, які допомагають малюку навчитись керувати своїми пальчиками та знайомлять його з навколишнім світом, з тими речами, які зустрічаються в побуті [3].

Головне завдання кожного бізіборда – організація найбільш безпечного ігрового процесу. Тому всі предмети повинні бути жорстко закріплені, але при цьому мали деяку свободу руху. Це необхідно для надання дитині можливості в повній мірі відчутти розміщений об'єкт. Особливо важливо, щоб всі предмети, які ви використовуєте не були з іржею та не мали гострих країв.

Деталі бізіборда знайомлять дитину з цілком дорослими речами: замки, блискавки, шпінгалети, меблева фурнітура, вилки і розетки, дверними або віконними петлями, шнурівки, вкладиші, шестерінки. Ми можемо не помічати, але предметів повсякденного користування так багато, що їх просто не можливо розмістити на одній дошці. Тому бізіборди прийнято розділяти на види:

- Односторонні;
- Двосторонні.

Односторонні – це бізіборди, що зроблені на плоскій дошці. Ззавичай ними можна гратись, закріпивши їх на стіні чи поклавши на підлогу. Вони бувають різних розмірів: малі, середні та великого розміру.

Саме великі бізіборди ідеально підходять для дитячих садків та ігрових кімнат, оскільки вимагають великого простору. З ними можна гратися стоячи, а також цілою компанією. Є також дошки немов цілі декорації: захоплюючі тунелі, дверцята, величезні труби і шнурівки.

Обираючи дитині бізіборд потрібно:

1. Врахувати вік дитини. Розвиваюча дошка буде цікавою для дітей від 5 місяців до 7 років. Для найменших потрібно обирати цілісні предмети на дошці які не від'єднуються, та не є занадто дрібними. Старшим дітям до вподоби багатокомпонентні складні головоломки.

2. Дошка, куб чи стіл? Яку форму та вид обрати залежить від того де дошка буде розташована. Велика настінна дошка підійде для закладів сімейного дозвілля, малу дошку чи бізікуб можна брати з собою на ігрову площадку. Розвиваючий стіл стане чудовим доповненням дитячої площадки.

3. Безпека. Бізіборд це переважно виріб з дерева, тому важливо щоб дошка була відшліфована до гладкості, без загострень та скалок. Елементи теж мають бути надійно прикріплені. Фарби та клей для виготовлення бізіборда має бути лише якісним і не шкідливим для малечі. Звертайте увагу на маркування.

Бізіборд збагачує сенсорний досвід, розширює кругозір дитини. Дитина:

- отримує повну свободу тактильного сприйняття);
- розвивається дрібна моторика (формується здатність брати дрібні предмети, стискати із пальцями, утримувати в руці - таким чином малюк готує руку до письма);
- удосконалюється координація рухів (маля вчиться утримувати об'єкт у полі зору, узгоджує роботу рук і очей);
- розвивається інтелект та тренуються операції мислення (дитина вчиться прогнозувати результат своїх дій, порівнювати, узагальнювати, аналізувати, робити висновки, освоює алгоритм дій).
- покращуються пізнавальні процеси (тренується кольоро- і звукосприйняття, а також опановуються навички поводження з реальними аналогами предметів побуту).

- виховуються терпіння і самостійність (маленькі діти не здатні довго утримувати увагу на одному предметі, а бізборд дає можливість виконувати і планувати безліч дій) [2].

Використовуючи у роботі бізборд, діти :

- засвоюють основні математичні поняття та дії (класифікація, серіація, оперування з множинами, орієнтація у просторі та часі, порівняння за розмірами, формою, кольором);

- формують вміння знаходити різні варіанти розв'язання інтелектуальних завдань;

- розвивають мовлення та вміння висловлювати свою думку;

- вчаться творчому розповіданню;

- формують життєву компетентність;

- упорядковують уявлення про навколишній світ, встановлюють зв'язки між предметами і явищами.

Отже, бізборд – це не просто красива іграшка, яка знайомить дитину з цікавим, але таким складним дорослим світом, але й допомагає розвиватись і вдосконалювати навички, які їй знадобляться у самостійному житті.

Список використаних джерел та літератури

1. Малікова Ю. В. Сенсорне виховання у спадщині видатних педагогів минулого / Ю. В. Малікова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наукових праць. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. – № 3-4. – С. 151–153.

2. Журнал “Дошкільне виховання” - Київ, Світич, 2018. - № 5-6. - С. 26-27.

3. Що таке бізборд? : <http://ogo.ua/articles/view/2020-07-15/109050.html>

Зазуліна Л.В.,

кандидат педагогічних наук,
доцентка кафедри менеджменту
та освітніх технологій ХОІППО

Дидактика сучасного заняття на засадах компетентнісного підходу

У статті висвітлено проблеми дидактики сучасного уроку, спрямованого на формування ключових компетентностей школярів. Визначено вимоги до сучасного заняття, представлено структуру комбінованого уроку з формування компетентностей; розглянуто урок як складову та об'єкт моніторингу якості освіти.

Ключові слова: вимоги до уроку, дидактика, компетентність, компетентнісний підхід, моніторинг, м'які та тверді навички, системний підхід, структура уроку, сучасний урок, якість освіти.

Реалії сьогодення, а це вимоги сучасної цивілізації та світової економіки, цифризація та швидкість інформаційних потоків в усіх сферах, конкуренція на ринку праці, пандемії тощо, вносять свої корективи у вимоги до системи освіти в Україні. У концепції Нової української школи одним з провідних принципів освіти визначено формування компетентної особистості, що має реалізуватись як стратегічно, так і тактично, на кожному освітньому занятті [2; 3; 9; 13; 14; 15].

Урок є основною формою й центральною ланкою організації шкільного навчання. Питаннями дидактики уроку починаючи з ХУІ століття займалась ціла плеяда теоретиків і практиків минулого. Зокрема у ХХ столітті це психологи й педагоги П. Блонський, Л. Виготський, В. Сухомлинський, М. Скаткіна, М. Данилова, Ю. Бабанський, Л. Занков, С. Чавдаров, Г. Костюк; Я. Резник, А. Алексюк, В. Онищук, О.Савченко, І. Підласий, А. Зільберштейн. У 80-х роках в Україні сформувалася унікальна школа дослідників проблем педагогічної майстерності і професіоналізму під керівництвом академіка І. А. Зязюна. Психологи П. Гальперін і Н. Талізїна обґрунтували теорію

поетапного формування розумових дій – сучасну ефективну концепцію навчання. У другій половині 80-х років основними розроблювачами сучасної гуманістичної дидактики виступали вчителі-новатори Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов та багато інших [17]. Сьогодні у царині української освіти існує безліч джерел, зразків, розробок, навчальних платформ, конкурсів, творчих шкіл, майстерень, ярмарків, інших медіапродуктів та ресурсів, присвячених сучасному уроку [16]. Проте їхньою особливістю є вимога реалізації концепції Нової української школи й, зокрема, компетентнісного підходу [9]. Постає головна проблема щодо забезпечення якості освіти: наскільки вчитель української школи готовий до запровадження компетентнісного підходу та вміє реалізовувати його під час організації занять?

Проведене нами у 2021 році тестове опитування вчителів (174 особи) на курсах підвищення кваліфікації, які одночасно є заступниками директорів, методистами та консультантами центрів сприяння професійному розвитку педагогів висвітлює наступне. Респонденти найбільше утруднювались із відповідями на запитання щодо найважливіших чинників організації освітнього процесу (біля 52%), ключових компетентностей (53%), освітніх галузей (61%), засобів навчання (21%). У відповідь на вимоги до сучасного заняття та їхній зміст не зуміли 29% опитаних, а 49% - обрати критерії, які згідно державних стандартів забезпечують об'єктивність і точність оцінок. І лише 69% зуміли назвати етап заняття, який передбачає самоаналіз діяльності здобувачів освіти. Наші спостереження під час педагогічної практики, конкурсів, конференцій, експертизи матеріалів на виставку педагогічних ідей виявили наступну тенденцію. У гонитві за «сучасністю» та оригінальністю втрачається осмислення та системність у справі формування цілісної системи знань, компетентностей; у центрі уваги процес, а не результат. А відтак вчителю потрібно чітко усвідомлювати, що основою будь-якої освітньої діяльності є загальна дидактика, зокрема, дидактика навчального заняття.

Компетентнісний підхід як концепт сучасного освітнього процесу.

У законі України «Про освіту» зазначено: «Компетентність - динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [14, ст. 1, п. 15]. Доцільно виділяти у кожній компетенції такі компоненти: знанневий (система знань та способів мислення); діяльнісний (вміння, навички, досвід) та диспозиційні (цінності, смисли, мотиви, ставлення).

У процесі навчання педагоги мають наскрізно забезпечувати як предметні, так і ключові компетентності. Останні об'єднані в 11 основних груп: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна; підприємливість та фінансова грамотність.

Спільними (наскрізними) для всіх ключових компетентностей є такі вміння, як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами [2; 3]. Такий концепт відповідає світовим та європейським тенденціям у галузі освіти.

Певним аналогом (але не тотожним) предметним й ключовим компетенціям є поняття *hard skills* (тверді навички) і *soft skills* (м'які) або «гнучкі» навички). Тверді навички – це технічні можливості або набори навичок, які легко визначити кількісно і які можна наочно продемонструвати. З іншого боку м'які навички – це комплекс неспеціалізованих, але важливих в усіх сферах діяльності та життя загальних навичок, які відповідають за високу продуктивність і є «наскрізними». Вони суб'єктивні і їх важко виміряти, але вони є обов'язковими чинниками життєвого успіху. Не існує і єдиної загальновищої класифікації м'яких навичок. Найчастіше їх об'єднують у дві групи – внутрішньоперсональні (психологічні) та міжперсональні (комунікативні) навички.

Внутрішньоперсональні навички поділяють на інтелектуальні (когнітивні) та емоційно-вольові. Європейські аналітики прогнозують: найближчі 5 років будуть шукати фахівців з такими особистісними рисами (soft skills, «м'які» навички):

1. Уміння вирішувати складні проблеми.
2. Контекстне мислення - уміння обробляти дані, виокремлювати з масиву даних інформацію.
3. Уміння налагоджувати міжособистісні контакти - навички ефективної комунікації, ефективного слухання, ведення переговорів, емоційний інтелект та ін.
4. Уміння прогнозувати, гнучкість, швидка адаптація до змін тощо [7].

Відтак, щоби бути успішним вчителем й забезпечувати якість сучасної освіти, необхідно чітко розуміти цілі й вміти будувати навчальний процес на засадах компетентнісного підходу, в якому кожен урок є «цеглиною» системи навчання [5; 13]. Наскільки вчителі готові ефективно в умовах академічної автономії проектувати й реалізовувати такі заняття?

Коротко про дидактику сучасного заняття.

Нагадаємо, що *дидактика* (дав.-гр. διδακτικός — повчальний) — один із розділів *педагогіки*, який вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, формування переконань; визначає обсяг і структуру змісту *освіти*, вдосконалює методи й організаційні форми навчання, вплив навчального процесу на особу. Тобто, ***дидактика – це наука про навчання і освіту, їх мету і завдання, зміст, методи, форми, засоби, організацію, досягнуті результати.*** Її предметом є загальна теорія навчання усіх предметів. Об'єктом дидактики є навчання як вид діяльності. Функції навчання: *теоретична* (діагностична і прогностична) та *практична* (нормативна, інструментальна). Дидактика обґрунтовує вибір та ефективно застосування форм, методів та засобів навчання. Дидактика відповідає на 3 запитання:

- 1) для чого чити? (концепція та зміст освіти);
  - 2) як навчити? (середовище, принципи, методи і технології);
- (У дидактичному процесі найчастіше виокремлюють чотири групи організаційних форм: навчальні заняття; практична підготовка; самостійна робота; контрольні заходи).
- 3) як вчитися? (методи і прийоми самостійної діяльності).
- На мою думку, доречним є й таке запитання:
- 4) як оцінювати результати освітнього процесу, навчальні досягнення здобувачів освіти?

Науковці визначають педагогічний процес як цілісну систему - частину соціальної системи, освітньої взаємодії між педагогом (суб'єкт освітнього процесу) та учнями (об'єкти та суб'єкти освітнього процесу) [наприклад, 4; 6]. Ця система, яка реалізується на кожному уроці, складається з шести елементів (всі елементи взаємозалежні й забезпечують її продуктивність):

1. Мета, цілі навчання, виховання, розвитку, соціалізації (конкретизовані, поставлені діагностико-прогностично, зорієнтовані на результат).

Формування мети заняття обумовлено трьома основними групами чинників: соціально замовлення (нормативно-правові документи, стандарти, програми тощо). Провідними тут є освітні програми та державні стандарти, у яких чітко визначені вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти

Друга група – запити та інтереси здобувачів освіти (їхні вікові особливості, індивідуальні можливості тощо). Третя група – умови (професіоналізм та компетентність вчителя; освітнє середовище: обладнання, технічні умови тощо).

2. Зміст освітнього процесу (визначений Державним стандартом, освітніми програмами).

3. Організаційні форми проведення заняття (основні та додаткові, традиційні та нетрадиційні).

4. Структура як послідовність етапів. Кожний етап – досягнення певної частини мети заняття.

5. Методи, прийоми, форми навчальної взаємодії, технології на кожному етапі, адекватні завданню та зорієнтовані на кінцевий результат.

6. Результат (конкретизований, прогнозований, обумовлений метою і завданнями заняття, критеріально визначений). Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються з урахуванням компетентнісного підходу до навчання [2, п.6].

Примірні вимоги до сучасного заняття.

Загально-педагогічні:

Реалізація засад Нової української школи, зокрема гуманної педагогіки, демократії, компетентнісного підходу, педагогіки партнерства, академічної доброчесності, виховання на цінностях тощо.

Пріоритет особистості учня в освітньому процесі (особистісно орієнтоване навчання).

Забезпечення єдності та наскрізності процесів навчання, виховання, розвитку та соціалізації здобувачів освіти.

Врахування вікових особливостей школярів та особливостей розвитку дітей як «продукту» сучасної цивілізації (Z та A - покоління).

Створення емоційно-актуального фону, мотивування, зв'язок із життям, соціумом.

Дотримання педагогічного такту і культури мови, спілкування.

Керівництво пізнавальною діяльністю школярів.

Універсальний дизайн (дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну [14, ст. 1, п. 28]).

Системність (заняття як продуктивної система, у якій зміст, процес і результат функціонально пов'язані).

Здоров'язбережувальність.

Дидактичні:

Оптимальне поєднання різних форм навчання та навчальної взаємодії (зокрема офлайн- та онлайн- навчання).

Рациональний таймінг заняття, використання кожної хвилини.

Рациональна єдність словесних, практичних і візуальних методів.

Використання активних та нетрадиційних форм та методів навчання.

Зв'язки з вивченим раніше, набутим учнем досвідом.

Формування вмінь самостійно здобувати та застосовувати знання.

Індивідуалізація, диференціація, інтенсифікація заняття.

Використання інтегрованих, сценарних та інших інтерактивних занять.

Заохочення вихованців та учнів до вибору способу діяльності.

Адекватний та прозорий інструментарій оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.

Рефлексія школярів наприкінці заняття.

Психологічні:

Створення безпечного розвивального середовища, вільного від будь-яких видів насильства та дискримінації.

Врахування психологічних особливостей кожного учня.

Сприяння нормальному психологічному стану, стійкому настрою учнів.

Розумна вимогливість і доброзичливість педагога.

Психологічна етика і психологічний такт у спілкуванні усіх учасників освітнього процесу.

Гігієнічні:

Дотримання нового Санітарного регламенту (нормальний температурний режим, провітрювання, освітлення, відповідність меблів, норми площі та об'єму приміщення відповідно до кількості учнів, підбір кольорів у класі тощо) [10].

Чергування видів навчання, динамічні паузи.

Дотримання вимог щодо організації та проведення онлайн-навчання.

Дотримання техніки безпеки тощо.

Обсяг статті не дозволяє розглянути різноманітні форми та види занять, тому розглянемо структуру найбільш універсального комбінованого уроку «формування нових компетенцій», що представлено у таблиці.

Таблиця

Примірна структура сучасного комбінованого заняття на засадах компетентнісного підходу (автор-укладач Л.В. Зазуліна)

	Назва етапу	Мета та примірні вимоги до діяльності педагога
1	Організаційний етап	<p><u>Мета</u> – мобілізувати учнів, вихованців до праці, активізувати їхню увагу, створити робочу атмосферу на заняття; формувати почуття обов'язку, наполегливість у досягненні мети, дисциплінованість, особисту відповідальність за власну освіту та діяльність.</p> <p><u>Вимоги:</u> врахувати особливості класу, групи; вік, врахувати попереднє спілкування із класом, групою, за потреби – здійснити «комунікативну атаку», застосовувати різноманітні прийоми початку заняття</p>
2	Актуалізація опорних знань (перевірка д/з)	<p><u>Мета:</u> перевірити правильність, повноту і розуміння виконання домашнього завдання.</p> <p><u>Вимоги:</u> «задаєш – перевіряй, не перевіряєш – не задавай»; застосувати різні форми перевірки домашнього завдання, індивідуальної роботи; формувати розуміння зв'язку між систематичним виконанням завдань і результатом навчання, особистого розвитку.</p>
3.	Мотиваційний етап	<p><u>Мета:</u> організувати і спрямувати пізнавальну діяльність учнів, вихованців; підготувати їх до засвоєння нового матеріалу, видів діяльності; мобілізувати та стимулювати їх до успіху; створити навчальну проблемну ситуацію тощо.</p> <p><u>Вимоги:</u> формулювати мету і завдання уроку, заняття разом з учнями на засадах діагностико-прогностичного та компетентнісного підходів; чітко визначити кінцевий результат з критеріями оцінювання; актуалізувати потрібні опорні знання і вміння, продемонструвати практичну важливість вивчення нового матеріалу, мотивувати учнів, вихованців до його засвоєння. Запропонувати спланувати здобувачам освіти індивідуальні «траєкторії» набуття компетенцій (досягнення результатів), обрати форми та засоби (за наявності такої умови та потреби)</p>
4.	Формування нових компетенцій	<p><u>Мета:</u> забезпечити сприйняття, усвідомлення й первинне запам'ятовування знань і способів дій, формувати критичне мислення; емоційно-ціннісні ставлення, світоглядні позиції тощо.</p> <p><u>Вимоги:</u> обирати адекватні форми, методи та засоби відповідно до мети та очікуваних результатів уроку, заняття; активізувати розумову діяльність учнів, вихованців; заохотити їх до пошуку та самоорганізацію процесу навчання.</p>
5.	Застосування набутих компетенцій	<p><u>Мета:</u> забезпечити засвоєння та закріплення нових знань і способів дій на рівні застосування в змінній ситуації.</p>

		<p><u>Вимоги:</u> сприяти формуванню вмій самостійно виконувати завдання, самостійно їх перевіряти, вносити корективи щодо застосування знань у знайомій і зміненій ситуації, здійснювати формувальне оцінювання.</p>
6.	Рефлексивний	<p><u>Мета:</u> встановити відповідність між поставленими завданнями уроку, заняття то його результатами (контрольно-корегувальна робота), окреслити перспективу.</p> <p><u>Вимоги:</u> організувати самооцінювання та взаємооцінювання; організувати рефлексію. З'ясувати ступінь задоволеності учасників перебігом уроку, заняття (зворотній зв'язок!), наскільки вони почувались партнерами освітнього процесу.</p> <p>Забезпечити усвідомлення того, що було зроблено, які знання, вміння, навички, ціннісні орієнтири, способи діяльності та мислення набуті чи вдосконалені; як можна застосувати їх на практиці; стимулювати учнів, гуртківців замислитись над підвищенням якості роботи через самовдосконалення.</p>
7.	Узагальнюючо-підсумковий	<p><u>Мета:</u> здійснити узагальнений аналіз діяльності школярів, висловити задоволення (або конструктивну критику) щодо їхньої діяльності; Повідомити домашнє завдання та за потреби наступну тему.</p> <p><u>Вимоги:</u> забезпечити розуміння мети, змісту й способів виконання домашнього завдання; провести обов'язковий конкретний стилістичний інструктаж; за необхідності диференціювати або дати випереджувальне домашнє завдання, надати рекомендовані джерела інформації та критерії оцінювання. Подякувати за співпрацю.</p>

Педагоги в умовах автономії, як зазначалось вище, – автори й конструктори власних занять. Вони можуть бути найрізноманітнішими. Але хочемо звернути увагу на важливість *мотиваційного етапу*, на якому потрібно показати на особисту пізнавальну та соціальну цінність отриманих компетентностей здобувачами освіти. На забезпечення партнерської взаємодії та можливості індивідуалізації освітнього процесу, на *рефлексивний етап* уроку, на якому школярі навчаються самоаналізу та плануванню самоосвіти й самовдосконалення. Це стає можливим завдяки «маршрутній, ментальній, технологічній, проєктній або інструктивній схемі», карті уроку, лінійці, матриці досягнень тощо для здобувачів освіти (засіб забезпечити індивідуальний «маршрут» на занятті), і які можуть, до речі, замінити конспект заняття.

Навчальне заняття як об'єкт моніторингу якості освіти.

Оцінка якості освітнього процесу у закладах освіти (зовнішній та внутрішній моніторинг) обов'язково включає вивчення якості проведення занять та їхньої результативності [11; 12]. Моніторинг якості освіти визначається як «система послідовних і систематичних заходів, що здійснюються з метою виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, у закладах освіти (інших суб'єктах освітньої діяльності), встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, а також оцінювання ступеня, напряму і причин відхилень від цілей» [14, ст. 48]. Вимоги та напрями моніторингу чітко прописані у додатку до нормативного документу «Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти» [11].

Хорошим помічником для підготовки, проведення та аналізу (самоаналізу) уроку є рекомендації здійснення внутрішнього моніторингу якості освітньої діяльності вчителя у

посібнику «Абетка директора» [1, с. 107 – 137]. (У 2021 році з'явився доповнений та оновлений варіант). У розділі «Напрямок 3. Оцінювання педагогічної діяльності педагогічних працівників» однією з вимог (3.1.) визначено «Ефективність планування педагогічними працівниками своєї діяльності, використання сучасних освітніх підходів до організації освітнього процесу з метою формування ключових компетентностей здобувачів освіти». А одним з методів вивчення діяльності вчителів є спостереження за навчальним заняттям.

Критеріями оцінювання педагогічної діяльності є:

3.1.1. Педагогічні працівники планують свою діяльність, аналізують її результативність.

3.1.2. Педагогічні працівники застосовують освітні технології, спрямовані на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь здобувачів освіти.

3.1.3. Педагогічні працівники беруть участь у формуванні та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій для здобувачів освіти (за потреби).

3.1.4. Педагогічні працівники створюють та/або використовують освітні ресурси (електронні презентації, відеоматеріали, методичні розробки, веб-сайти, блоги тощо).

3.1.5. Педагогічні працівники сприяють формуванню суспільних цінностей у здобувачів освіти у процесі їх навчання, виховання та розвитку.

3.1.6. Педагогічні працівники використовують інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі.

Перелік рекомендованих аспектів оцінювання уроку, детально описаний у додатку 6 «Абетки директора», виглядає так:

1. Під час проведення навчального заняття спостерігався розвиток і формування ключових компетентностей (надається перелік):

2. Робота учнів під час проведення навчального заняття.

3. Оцінювання діяльності учнів під час проведення навчального заняття.

4. Спрямованість навчального заняття на формування суспільних цінностей.

5. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, обладнання, засобів навчання:

6. Комунікація з учнями.

7. Досягнення мети, реалізація завдань та очікуваних результатів навчального заняття, мотивація до навчання.

Звертаємо увагу на особливості такого аналізу: тут немає оцінки форм, методів, засобів навчання тощо, адже це прерогатива вчителя. Критерієм результативності уроку є не лише набуті знання (компетентності учнів, вихованців), але і його дидактична основа, стиль комунікації та поведінки педагога, школярів. Особливо показовим є самоаналіз заняття педагогом. Необхідно також взяти до уваги й дотримання академічної доброчесності як педагога, так і школярів в усіх аспектах освітньої діяльності [8; 11; 12].

Насамкінець хочемо зазначити: хоча урок і залишається основною формою навчально-виховного процесу, але кардинально змінюються його функція й організація, оскільки він підпорядковується не стільки повідомленню та перевірці знань учнів, скільки виявленню досвіду школярів за їх ставленням до змісту навчального матеріалу. У зв'язку з цим змінюється змістовна лінія уроку, по-іншому формується структура навчального матеріалу, модель уроку набуває якості проєкту.

Учні – головні діючі особи, які відповідально й осмислено здобувають освіту. Необхідно враховувати особливості покоління «зет» та «альфа». Сучасні діти найбільше цінують відкритість, толерантність, динамізм й почуття гумору.

Урок – не лише заняття у класній кімнаті; гарним місцем для його проведення може бути коридор, сходинок, двір, парк, музей, театр, бібліотека тощо. Форм проведення занять дуже багато. Окремого дослідження та розробки потребує методика проведення змішаного навчання (поєднання офлайн- та онлайн- занять).

Сучасний педагог не ментор, він, залежно від вимог та обставин, – коуч, тренер, модератор, медіатор, фасилітатор тощо. І найголовніше – професіонал, компетентна особистість. Учитель як автор, розробник уроку, має розуміти й досягати діагностично

поставлених цілей, мотивувати учнів й індивідуалізувати навчальний процес із застосуванням доцільно підібраних сучасних форм і методів. Він майстерно вміє поєднувати закономірності загальної дидактики та принципи, умови, зміст сучасної освіти, спрямований на формування успішної компетентної особистості учнів.

Список використаних джерел та літератури

1.Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О., Лінник О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. — 2-ге видання, перероб. і доп. — Київ, Державна служба якості освіти, 2021 — 350 с. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf.

2.Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від - від 24 липня 2019 р. № 688. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/10/08/derzhstandartbazovoiovsivityprezenta_tsiya.pdf.

3.Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від - від 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688). URL : <https://www.pedrada.com.ua/article/2107-priynyato-derjavnij-standart-pochatkovo-osvti>.

4.Зайченко І.В. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Чернівці, 2016. 528 с.

5.Компетентнісний урок: контрольна для вчителя. Засідання педагогічної ради // Завуч. 2021. № 5-6. С. 78-101.

6.Малафійк І. В. Дидактика новітньої школи : Навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : Слово, 2015. 630 с.

7. Маркова І. Soft skills та критичне мислення: які навички знадобляться дітям у XXI столітті. Веб-сайт. URL : <https://suspilne.media/62334-soft-skills-ta-kriticne-mislenna-aknavigicki-znadoblatsa-ditam-u-xxi-stolitti/>.

8.Методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. Київ, 2021. 104 с. URL: <https://academiq.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/Methodichni-rekomendatsiyi-dlya-serednih-shkil-1-1.pdf>.

9.Нова українська школа : порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К. : ТОВ «Видавничий дім "Плеяди"», 2017. 206 с.

10.Про затвердження санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 р. № 2205. Дата оновлення: на 19.11.21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.

11.Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти: Наказ МОН України від 09.01. 2019 р. № 17. Дата оновлення: 13.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text1>.

12.Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти : Наказ МОН № 1480 від 30.11.2020 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/77685/.

13.Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : Наказ Мінекономіки України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.

14.Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 18.04.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

15.Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р.№463-IX. Дата оновлення: 01.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

16.Сучасний урок: прогнозування, реалізація, аналіз : Науково-допоміжний бібліографічний показчик. URL : http://library.sspu.edu.ua/biblioteka/bibliografichni_pokazhchyky/2015/Suchasnii_urok_g.pdf.

Роль батьків у розв'язанні проблем навчання та виховання учнів, у тому числі в умовах дистанційного формату роботи

У статті подано інформацію про роль батьків у навчанні і вихованні дітей. Надано рекомендації батькам щодо організації роботи з дітьми таким чином, щоб діти відчували себе щасливими. Виділено та проаналізовано труднощі, які виникали в учнів в процесі навчальної діяльності при пандемії COVID-19. Висвітлені питання допомоги батьками дітям під час пандемії. Матеріал може бути корисний батькам, працівникам у сфері освіти.

Ключові слова: батьки, навчання, виховання, діти, мама, дистанційне навчання, пандемія, спілкування, оволодіння комп'ютером.

Мати!

Вона – та, що проявляє Творіння.

Вся світиться.

Бере тебе на руки.

Руки матері несуть тобі всі творчі енергії Всесвіту.

Поки ти маленький, нехай співає тобі мати колискові, які сколихнуть у тобі спогад про Чашу.

Нехай звучать у колискових слова про служіння, про спасіння Землі, про любов до людей. Слова ці перетворюються потім на пір'їни твоїх крил.

Нехай мати, приголубивши, називає тебе синім птахом, голубом, соловейком, соколом, орлом. Це – теж для вирощування крил.

Нехай мати тисячу, мільйон разів запитає тебе: «З чим ти до людей прийшов?» А ти відповідай своїм щebetанням. Так збереже вона в тобі пам'ять про Чашу.

Нехай вона не втомиться говорити, шепотіти тобі: «Люблю...Люблю...Люблю!...» Так вона буде поливати сім'я любові, яке в Чаші твоїй.

І нехай не забуде вона, знаходячись поруч із тобою чи вдалині від тебе, думати про духовне, про прекрасне, про добре, і нехай створює в собі чудовий світ і оселяє тебе – крилато – в ньому.

Нехай молиться вона душею і благоговіє перед Всевишнім, який подарував їй радість материнства [1].

Світ, у якому ми живемо, дуже відрізняється від того, в якому жили наші татусі і мами. І наші діти будуть жити в також у іншому світі, не такому як наш. Запитаймо себе: а чи готуємо ми свою дитину до того, щоб вона була щасливою у цьому світі? Сім'я є головним, природним середовищем для фізичного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини. Саме батьки відповідають за створення належних для цього умов. Батьки допомагають рости своїм дітям. Усі діти переживають серйозні стреси. Деякі зміни стресового характеру є віковою нормою і можуть бути пов'язані з фізіологічними змінами (розвитком тіла, гормональною активністю) і викликають соціальні зміни - у стосунках із родиною, світом. Інші стосуються особистості: заборона на подальше навчання та необхідність самому заробляти гроші, негаразди в родині: скандали, розлучення батьків; проблеми з однокласниками, паління, вживання наркотиків, сексуальні проблеми, проблеми фізичного характеру, хронічні захворювання, відсутність мотивації до навчання – усе це може спричинити серйозні стреси у дітей. Головне запитання, що виникає сьогодні: що зробити, щоб запобігти цим явищам? [2].

Поширення пандемії COVID-19 у світі призвело до того, що учні були змушені навчатися дистанційно. З одного боку, така ситуація була цілком виправданою, тому що давала змогу убезпечити дітей від ризику захворіти на COVID-19. З іншого, карантин поставив нові виклики перед батьками, закладами освіти, а також органами управління освітою на місцевому і національному рівнях. Організація ефективного дистанційного або змішаного навчання, адаптація освітньої політики до вимог сьогодення, посилення фінансового забезпечення закладів освіти, модернізація їх матеріально - технічної бази — це неповний перелік тих труднощів, які виникли. Саме під час дистанційного навчання діти потребують особливої уваги батьків. Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину непроста. Досліджено, що відкриття шкіл в умовах карантинних обмежень і організація освітнього процесу в Україні, мали проблеми технологічного забезпечення дистанційного і змішаного навчання. Проблеми проявлялися в доступі до Інтернету та комп'ютерного забезпечення, в організації освітнього процесу під час карантину з використанням цифрових технологій.

Забезпечення учнів комп'ютерною технікою - основна проблема, з якою стикнулися батьки. Половина батьків не може забезпечити своїх дітей, враховуючи багатодітність сімей, низький рівень заробітних плат, українці на межі бідності. Батьки віддають останнє, аби забезпечити усім необхідним своїх дітей. Переважна більшість шкіл України не мають широкомасштабного доступу до Інтернету, який дозволяє якісно працювати з освітнім контентом. Особливо гостро ця проблема відчувається в сільській місцевості [3].

Останнім часом батькам дуже важко знайти спільну мову з дітьми. До основних причин, чому діти стають важкими у вихованні, можна віднести ось такі:

- Відсутність цілеспрямованого виховного впливу на дітей у ранньому віці;
- Відсутність знань про інтереси, потреби та вікові особливості дітей;
- Неблагополучні побутові сімейні відносини;
- Відсутність контролю за поведінкою дітей, бездоглядність та відсутність уваги

до них;

- Надмірні потурання чи жорстокі покарання за здійснені вчинки;
- Втрати емоційного контакту з дитиною;
- Розлучення батьків.

Не існує такого учня, для якого період пандемії не був би певним випробуванням. Це проблема не лише учня, а й того, кому учень розповідає про це. У першу чергу, це батьки. Батьків можуть охоплювати різні почуття - розгубленість, шок, заперечення, недовіра, гнів, жалість, почуття провини і самозвинувачення, відроза, безсилля. Усе це – природні почуття. Нормальна реакція на біль, який вони переживають. Батьки мають навчитися приймати і справлятися з ним, щоб надати необхідну підтримку дитині. Важливо, щоб батьки самі могли поділитися, поговорити з кимось про власні почуття, одержати підтримку, щоб бути опорою дитині у такій ситуації. Надаючи підтримку дитині, батьки мають уявити собі інші важкі ситуації, з якими добре впоралися і перенести у сьогоденню ситуацію набуті навички. Також вони можуть звернутися по допомогу до професіонала (психолога, соціального педагога). При цьому варто пам'ятати, що батьки найкраще знають свою дитину, тому батьки можуть бути надійною опорою дитині в складних ситуаціях [2].

«Якщо ви вважаєте, що ростите дітей, ви помиляєтеся. Насправді ми ростимо дорослих», – вважає сімейний психолог і письменниця Сьюзен Стіффелман. Те, що ми робимо, як батьки, стає для наших дітей мірилом норми, і, ґрунтуючись на цьому, вони створюють звички і шаблони поведінки, які залишаються з ними і в дорослому віці. Звичайно ж, ми хочемо для наших дітей лише найкращого – ну а як же інакше? Ми хочемо, щоб вони прожили повноцінне, щасливе життя, щоб вирости підготовленими до дорослого життя. Як правило, все це зводиться до одного бажання – щоб вони домоглися успіху в житті, і тому ми постійно шукаємо мудрі слова і цінні поради. Але, які б хороші поради ми не давали своїм дітям, краще, що ми можемо зробити, – це показати хороший приклад. Не розповідати, а показувати. Стіффелман вважає, що для того, щоб виростити з своїх дітей добре пристосованих до життя і успішних дорослих, батьки

повинні демонструвати їм певні позитивні шаблони поведінки. Хочете, щоб ваші діти вирости щасливими? Тоді вони повинні бачити, як ви робите ці 10 речей! Отже, діти повинні бачити, як ви:

1. Долаєте життєві труднощі.

Коли я була молодою мамою, то найчастіше намагалася не говорити вдома про неприємності і невдачі на роботі, щоб не зруйнувати віру своєї маленької дочки в неповторність її мами. Однак, потім зрозуміла, наскільки важливо, щоб вона не вважала моє життя ідеальним і безтурботним, щоб вона бачила, що у мене теж бувають труднощі, які я долаю – і бачила, як саме я це роблю.

Як пише про це Стіффелман, «нехай ваші діти бачать ваші життєві труднощі, те, як ви з ними справляєтеся і долаєте, те, як ви відпочиваєте, щоб відновити сили, і те, що ви не боїтеся, якщо потрібно, просити про допомогу» .

2. Плачте, якщо вам хочеться.

Якщо чесно, мені до сих пір трохи соромно плакати перед дочкою, але я знаю, що не повинна соромитися своїх сліз, так як це допомагає їй зрозуміти, що «печаль – це нормально». Це показує їй, що вона не повинна вважати смуток чимось поганим, таким, чого потрібно соромитися і приховувати від оточуючих.

3. Цілуєте вашого партнера, не соромлячись дітей.

Відкритий прояв почуттів відповідно один до одного – це нормально. І для цього можна знайти час завжди, яким би завантаженим не був день. Навіть невеликий поцілунок в щічку вранці перед тим, як ви з партнером розбігаєтеся по своїм роботам, допомагає дітям зрозуміти, що сімейне життя не обмежується тим, що ви живете і їсте разом.

4. Займайтеся фізичними вправами.

Ми з чоловіком дотримуємося тієї думки, що потрібно не тільки підтримувати активний спосіб життя, а й привчати до нього нашу дочку. Іноді я навіть підлаштовуюю той час, коли збираюся в спортзал, так, щоб вона це бачила, і розуміла, навіщо я це роблю. Ми не повинні говорити дочці, що вона повинна займатися спортом тому, що....

Нехай краще вона звикає до того, що жити здоровим життям і постійно рухатися – це нормально, адже так роблять її щасливі і здорові батьки.

5. Звертайте увагу на навколишній світ, і те, що в ньому відбувається, а не заціклюйтеся лише на собі.

Виходьте за межі своєї зони комфорту заради того, щоб допомогти іншим людям – як завгодно, за допомогою волонтерства, допомоги сусідам та інше. Головне, щоб ваша дитина бачила, що ви це робите, і розуміла, що проявляти доброту відповідно до оточуючих правильно.

Як пише Стіффелман, «Мабуть, найкраще діти розуміють, що їхнє життя має значення, і вони цілком здатні зробити навколишній світ кращим тоді, коли ми даємо їм зрозуміти власним прикладом, що можемо допомагати іншим людям, що добрі справи не повинні обмежуватися нашою родиною». Будьте для них прикладом доброти і співчуття – цього цілком достатньо, щоб вони не вирости егоїстами, зацикленними тільки на собі.

6. Живіть відповідно до коштів.

Ми намагаємося залучати нашу дочку в обговорення прийнятих фінансових рішень, не обмежуючись короткою фразою «Ні, це дуже дорого».

Стіффелман рекомендує якомога раніше пояснити дітям, що і скільки коштує, і що ви не можете просто купувати все, що вам (або їм) хочеться.

7. Ніколи не переставайте вчитися.

Важливо демонструвати дітям, що ви вмієте і любите вчитися чомусь новому. І цього не зграєш – ви дійсно повинні витрачати час і зусилля на самоосвіту.

Але, як справедливо пише про це Стіффелман, «швидше за все, нашим дітям доведеться неодноразово змінювати і професію, і місце роботи, тому вкрай важливо, щоб їм було комфортно освоювати нові знання, і це давалося їм з легкістю». Можна почати хоча б з читання. Діти, які бачать, що у вільний час їхні батьки люблять посидіти в кріслі з книжкою, як правило, читають більше інших однолітків.

8. Будьте добрішими до себе.

Іншими словами, зовнішній світ і так представляє собою неабияке випробування для самооцінки ваших дітей, і тому варто подавати їм добрий приклад, ставлячись до себе виключно з позиції доброти і прихильності.

Так-так, я знаю, це куди легше сказати, ніж зробити, особливо якщо ви схильні вибирати недосяжні стандарти, але все ж таки постарайтеся. Дайте своїм дітям зрозуміти на власному прикладі, що не варто картати себе за кожну помилку, що ніхто не ідеальний, і це абсолютно нормально.

9. Покажіть дітям людяну сторону вашої душі.

Цього можна домогтися за допомогою залучення їх до духовної сторони вашої особистості, або просто періодичними розмовами «по душах» – про чесність, мораль і все те, що притаманне хорошим людям. Говоріть з ними про те, що ви робите і чому, чим пишаєтесь, а чим – не дуже.

Сенс всього цього в тому, щоб показати дітям, що їм не варто зациклюватися на досягненнях і спробах обставити суперників. На перший погляд, може здатися, що це йде врозріз з нашим бажанням допомогти їм добитися успіху, але насправді це допомагає їм подивитися на світ не тільки з боку нескінченної гонитви за успіхом, і зрозуміти, що не всі методи його досягнення однаково хороші.

10. Будьте креативними.

Люди втрачають інтерес до роботи з багатьох причин, але однією з найпоширеніших є поступове згасання в них креативної іскри. Вони починають виконувати доручені їм завдання, немов роботи, що не приносячи нічого нового, перестають прагнути чогось більшого і нового. Щоб допомогти дітям уникнути подібної долі, покажіть їм з малих років, як вам подобається створювати щось нове, і яким це може бути цікавим. А ще – що сенс креативності в самовираженні, а не в досягненні. І якщо їм подобається грати на скрипці, то їм варто робити це, навіть якщо у них немає шансів стати віртуозом міжнародного рівня. [3].

Отже, потрібно пам'ятати і те, що з дітьми потрібно спілкуватися. Спілкування є серцем живого процесу. Воно надає якості цьому процесу. Спілкування має бути гуманним. Воно надихає, навчає, виховує. Це є якість і сенс виховання. Так що, коли в наступний раз у вас буде вільний час, влаштуйте для своїх дітей справжнє шоу – спілкуйтеся з ними, покажіть їм театр тіней, влаштуйте виставу, намалюйте разом картину, складіть казку – варіантів маса. Цілком можливо, що це стане першою іскрою, з якої розгориться полум'я таланту ваших дітей. Вимушений масовий перехід до електронного навчання на період дії карантину став своєрідним глобальним викликом для всіх батьків. Найважливішими вимогами реалізації електронного навчання є такі: наявність в учнів якісного доступу до Інтернету; наявність необхідного технічного забезпечення (комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, смартфонів тощо), а також відповідного програмного забезпечення; достатній рівень розвитку в учнів цифрової компетентності. Саме батьки відіграли важливу роль у забезпеченні цих вимог. Отож, про дітей треба піклуватися. І роль батьків у цьому надзвичайно важлива. Наші діти не просили, щоб ми їх народжували. Це батьки дали їм життя. Тож батьки перед ними мають певні обов'язки. Батьки повинні супроводжувати їх на шляху дорослішання, тобто доти, доки вони не стануть достатньо самостійними, незалежними і зможуть посісти своє місце у суспільстві. Багато думок батьків про те, що сучасні діти стали іншими. Це неправда, діти такі, якими були від створення світу. Іншим став світ, який ми самі ж і змінили. Давайте не звинувачувати дітей, а спробуємо змінити, у першу чергу – самих себе. Подумаємо, який я батько чи мати. Що означає бути гарними батьками. Яка наша роль у навчанні і вихованні дітей. І почнемо діяти - піклуватися про них. Бути уважними до дітей, доки не переконаємося, що вони самі уміють приймати правильні рішення. На карту поставлено – майбутнє людства.

Список використаних джерел та літератури

1. Амонашвілі Ш.О. Як любити дітей (досвід самоаналізу) / Ш.О. Амонашвілі / Пер. З російської В.К. Гаврилькевич. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький

Центр ім. М. К. Реріха; центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького національного університету, 2011. – 196 с.

2. Гончаров В.Л. Домашнє насильство: як захистити дитину/Володимир Гончаров, олексій Мурашкевич. – К.:Шк.світ, 2009. – 120 с.- (Бібліотека « Шкільного світу»).

3. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. Матеріали для тренінгу [Текст] / Авт.-упор. Безпалько О.В., Лях В.В., Молочний Т.П., Цюман Т.М; за заг. ред. Лактіонової Г.М. – К., 2003.

Заречна В.Л.,

асистент вчителя

Красилівської ЗОШ I-III ступенів №1

Красилівської міської ради

Хмельницької області

Підтримка батьків, що виховують дитину з ООП, як одна з умов здійснення успішної інклюзії

У даній статті описано реалізація індивідуального підходу в роботі з батьками, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. Форми роботи та зміст заходів підтримки родинам дітей з особливими освітніми потребами. Основні проблеми та переживання батьків та їхнього активного залучення до освітнього процесу. Співпраця батьків та вчителів, що призводить до гармонійного розвитку дитини.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, родина, підтримка батьків, педагога, компетентність.

За словами Л.Хей, «... *найкраще, що ми можемо дати нашим дітям - це навчити їх любити себе*»,

Ж.Жубера, «... *дітям потрібні не повчання, а приклади*»,

С.Смайлс «... *краща школа дисципліни є сім'я*».

На сьогодні сім'я відіграє визначальну роль не лише у формуванні особистості дитини, а й суспільства в цілому. Сім'я разом зі школою створює той найважливіший комплекс факторів і умов виховного середовища, який визначає ефективність всього освітнього процесу. Школа має продовжувати родинно-сімейне виховання, працювати в тісному контакті з батьками, налагоджувати взаємозв'язок між школою і родиною, бо це - основа, передумова підвищення активності навчання та виховання. Родини дітей з особливими освітніми потребами відповідальні за них упродовж усього життя. Тому одне з найважливіших завдань – допомогти батькам повірити в себе, у власні сили, щоб вони могли подолати всі проблеми. До кожної родини слід знайти індивідуальний підхід, оскільки в кожній є свої потреби, можливості та пріоритети, одні потребують більшої підтримки, інші – меншої. Саме завдяки підтримці школи батьки отримують необхідний досвід і стають менш залежними від фахівців, коли приймають рішення стосовно догляду за дітьми з особливими потребами та визначення їхнього майбутнього. Освітні програми можуть впливати і на поведінку батьків, змінювати їхні сподівання щодо своїх дітей[9; с.140].

Форми роботи з батьками. *Індивідуальні:* а) відвідування сім'ї; б) запрошення до школи; в) індивідуальна педагогічна допомога; д) листування з батьками; е) дні відкритих дверей. *Групові:* а) зібрання батьківського активу; б) групові бесіди; в) групові консультації; г) батьківські консиліуми. *Колективні:* а) загальношкільні збори; б) класні батьківські збори; в) збори-концерти; г) конференції з обміну досвідом; д) педагогічний

всеобуч «Батьківська академія». *Традиційні методи і прийоми роботи з батьками:* а) спостереження; б) бесіди; в) анкетування; г) учнівські твори-роздуми.

Важливо, щоб у школі були передбачені різні види спілкування та взаємодії між родинами і педагогами. Скажімо, хтось із батьків хоче спілкуватися в письмовій формі, іншим потрібні особисті зустрічі. Поступово сім'ї набувають певного педагогічного досвіду, унаслідок чого поліпшуються знання та вміння, підвищується їхня самоповага. Якщо працівники школи не спілкуються з батьками і приймають рішення замість них, батьки почуваються малокомпетентними і гірше контролюють ситуацію. Більшість родин ділиться з педагогами інформацією особистого характеру, що дає змогу вчителям з'ясувати, у чому їм потрібна допомога. Якщо родини заперечують необхідність особливої уваги до їхньої дитини, школа наполегливо та послідовно заохочує їх до участі в педагогічному процесі. У цьому випадку слід надавати інформацію фактичного характеру й уникати конкретних оцінок і висновків.

Запорукою добрих стосунків у сім'ї є повага, некритичне ставлення і співчуття[9; с.141-142].

Діти здобувають освіту, виховуються і навчаються не лише в школі. Їх розвиток продовжується і поза стінами школи і насамперед – у сім'ї. Сім'я – один із головних виховних інститутів, значення якого у формуванні особистості дитини важко переоцінити. Лише в сім'ї, під керівництвом та з допомогою батьків дитина пізнає навколишній світ у всіх його складностях і багатограних проявах, тут проходить її громадське становлення, формується світогляд та естетичні смаки[3].

Взаємовідносини школи і сім'ї мають довготривалу історію. Як будь-яка історія починається з перших кроків, а будь-яка будівля – з фундаменту, так і становлення людської особистості бере початок у сім'ї. Значення батьків в розвитку особистості дитини переоцінити неможливо, адже батьки складають перше оточення дитини, в якому вона здобуває важливий життєвий досвід, знання про себе і пізнає навколишній світ; тут проходить її громадянське становлення, формується світогляд. Єдність сім'ї і школи відіграє важливу роль у вирішенні завдань всебічного розвитку та виховання школяра.

Родини дітей з особливими освітніми потребами відповідальні за них упродовж усього життя. Тому одне з найважливіших завдань – допомогти батькам повірити в себе, у власні сили, щоб вони могли подолати всі проблеми. До кожної родини слід знайти індивідуальний підхід, оскільки в кожній є свої потреби, можливості та пріоритети, одні потребують більшої підтримки, інші – меншої. Саме завдяки підтримці школи батьки отримують необхідний досвід і стають менш залежними від фахівців, коли приймають рішення стосовно догляду за дітьми з особливими потребами та визначення їхнього майбутнього. Освітні програми можуть впливати і на поведінку батьків, змінювати їхні сподівання щодо своїх дітей[2; с.41].

Найбільше батьки зможуть допомогти дитині, коли розумітимуть та цінуватимуть її сильні сторони та особливі потреби. Дитина стає більш впевненою і спокійною, коли розуміє свою особливість та значимість. Залежно від міри розуміння дитини батьками, необхідно шукати способи, які допоможуть їй усвідомити та працювати з унікальними сильними сторонами й освітніми потребами. Після того, як сім'я вперше дізналася, що у дитини є особливі потреби, їй знадобиться час для адаптації. Дитині також може бути нелегко в цей період. Необхідно підбадьорювати її, більше звертати увагу на її сильні сторони – це допоможе сформувати рівновагу зі щойно виявленими проблемами. Здібності є в усіх дітей, їх потрібно лише виявити і розвивати. Батьки мають бути готові допомагати дитині, однак, за найменшої можливості необхідно посилювати її незалежність. Підбадьорювати та заохочувати дитину, щоб виховати у неї самовпевненість[6; с.16].

Хвалити необхідно завжди за конкретну дію, бути красномовними: «Ти дуже добре зробив ...», «Я бачу, що ти набагато краще вчишся, коли ...», «Я помітив покращення в ...», «Хочеш, попрацюємо разом над ...», «Я дуже ціную твою значну роботу та зусилля, витрачені на ...», «Чим я можу тобі допомогти...», «Я бачу, ти добре попрацював над ...», «Дякую, що ти ретельно виконав завдання...»[1; с.6].

Як заохочувати дитину до впевненості та самостійності:

- скласти список усіх сильних сторін і потреб своєї дитини та часто користуватися ними;

- якщо можливо, допомагати дитині висловлювати свої думки. Для зразка висловлювати перед нею свої думки вголос;

- наголошувати на позитивне: визначати, підтримувати та формувати сильні сторони дитини. Створювати ситуації, де ці сильні сторони можуть якнайкраще виявлятися. Визнання та похвала від інших утворюють міцне підґрунтя для навчання нових і незнайомих навичок чи виконання завдань. Необхідно уникати порівнянь дитини з іншими дітьми, оскільки це нівелює унікальність кожної особи;

- надавати дитині можливості навчитися нового – займатися спортом чи рукоділлям. Дітям потрібно відчувати, що вони щось вміють або знають, як робити;

- створювати для своєї дитини та підтримувати ситуації, в яких вона відчуватиме задоволення від допомоги іншим;

- сформулювати стабільні зразки суспільної поведінки. Вони допоможуть дітям почуватися більш захищеними і краще вирішувати низку соціальних проблем;

- вдома необхідно прищеплювати своїй дитині позицію «я можу», щоб вона впевнено випробовувала нові навички. Коли дитині не вдається досягати успіху, потрібно намагатися виробити в неї ставлення до цього як до навчання, а не як до поразок. Запитувати: «І чого ти навчився?» або «Що ти зробиш інакше наступного разу?».

Навчати дитину навичок прийняття рішень.

Впевненість приходить тоді, коли дитина має навички вирішення проблем для прийняття правильних життєвих рішень. Дітям потрібен набір навичок, які б допомагали приймати рішення у мінливих умовах. Щоб допомогти своїй дитині вирішувати проблеми, потрібно застосовувати просту модель їх вирішення, зразок якої надається далі.

- Використовуйте стратегію заспокоєння – перед прийняттям рішення порухавши до десяти або поговоріть самі з собою.

- Визначте проблему. Нехай ваша дитина висловить існуючу проблему своїми словами. Можливо, вам треба поставити їй запитання, щоб допомогти у цьому.

- Сформулюйте можливі шляхи вирішення. Не критикуйте жодну ідею.

- Звужьте варіанти, відкинувши ті з них, які будуть незручними або непосильними для вашої дитини.

- Зважте всі «за» та «проти» тих варіантів, що залишилися, а потім виберіть найкращий з них. Запитайте: «Що буде, якщо ти спробуєш ось так?».

- Обговоріть, що слід робити для втілення цього рішення і як діяти в разі виникнення проблем.

- Після прийняття рішення дійте.

- Оцініть це рішення. Наскільки вдалим було прийняте рішення? Що наступного разу можна зробити по-іншому? Чого ви навчилися? Моделюйте навички вирішення проблем своєї дитини.

- Обговоріть шляхи співпраці та активної роботи з партнерами для пошуку взаємовигідних рішень.

Формувати комунікативні навички.

Покращення комунікативних навичок дитини підвищує її шанси стати впевненою, незалежною та успішною дорослою людиною. Ефективні комунікативні навички дають змогу дітям висловлювати свої потреби та побажання, розвивати соціальні стосунки[5; с.62].

Стимулювати дружні стосунки.

Дітям з особливими потребами можуть знадобитися підтримка та заохочення для налагодження дружніх стосунків. Взаємодіючи з іншими людьми, діти вчаться вирішувати свої власні конфлікти, розуміти суспільні рамки, здобувати повагу інших і розвивати чуттєвість до унікальних потреб інших людей[7; с.111].

Які ж основні умови успішного виховання дітей з особливими потребами?

1. Важливо створити у сім'ї здоровий мікроклімат, правильну тональність і загальну спрямованість.

Головне, щоб сім'я була дружна, цілеспрямована, радісна, де пануватиме атмосфера взаємодопомоги, щирості, тепла, справжньої турботи.

2. Довіряти дитині та надавати можливість діяти самостійно.

Довіра сприяє самовихованню дитини, її самовдосконаленню. Відверті, довірливі стосунки між батьками й дітьми роблять мікроклімат у сім'ї благополучним.

3. Виховувати поважне ставлення дітей до найстарших членів родини – бабусі й дідуся.

4. Узгодження і єдність усіх сімейних вимог.

Головне правило: *ні за яких обставин не допускайте в сім'ї різних дій, неузгоджених впливів.*

Дотримуючись основних умов виховання дітей, батьки можуть використати такі правила:

1. Незважаючи на інвалідність дитини, потрібно ставитися до неї як до дитини з особливими потребами, яка потребує спеціального навчання, виховання та догляду.

2. Використовуючи спеціальні рекомендації, поради та інструкції дефектолога, психолога, реабілітолога, логопеда поступово і цілеспрямовано: навчати дитину різних способів спілкування; основних правил поведінки; розвивати навички самообслуговування; формувати вміння, що допоможуть подолати стреси; виявляти і розвивати творчі здібності дитини; розвивати зорове, слухове, тактильне сприйняття за допомогою гри.

3. Необхідно створити у сім'ї середовище емоційної безпеки: виховувати дитину в атмосфері любові, поваги та добра; дотримувати постійного режиму дня; позбавитися усіх чинників, що можуть спричинити у дитини страх чи негативну емоційну реакцію.

4. Відвідувати групи підтримки і взаємодопомоги, де можна полегшити почуття ізоляції, емоційну тривогу, ділитися як своїми успіхами так і проблемами.

5. Виховуючи дитину з особливими потребами, треба навчитися: поважати свою дитину; сприймати її такою, як вона є; дозволяти їй бути собою; хвалити і заохочувати до пізнання нового; стимулювати до дії через гру; розмовляти з дитиною, слухати її, спостерігати за нею; підкреслювати її сильні властивості; впливати на дитину проханням – це найефективніший спосіб давати їй інструкції.

Виховання та розвиток кожної дитини відбувається за певних умов і під впливом інших осіб. Кожному, хто виховує дітей з особливими потребами, завжди треба пам'ятати слова великого вченого І.Павлова: «...ніщо не залишається непорушним, а все завжди може змінитися на краще. Аби тільки були створені відповідні умови».

Правильно організовувати повсякденне життя дитини

Дитина із особливими потребами потребує постійної батьківської підтримки. Підпорядкувати таку дитину загальноприйнятим правилам поведінки в суспільстві неможливо, тому треба навчитися взаємодіяти і спілкуватися з нею[4; с.90].

Обов'язково потрібно забезпечувати дитині чіткий розпорядок дня. Складати (краще разом з дитиною) детальний розклад, що включатиме: сон, прийом їжі, прогулянку, гру, заняття і звичайні домашні обов'язки. Намагатися дотримуватися цього розкладу, незважаючи на бажання дитини постійно від нього відхилитися.

Разом з дитиною визначити систему заохочень і покарань за хорошу і погану поведінку. Домовитися з дитиною про правила її поведінки вдома. Просити дитину вголос промовляти ці правила.

У взаєминах з дитиною не допускайте «вседозволеності», інакше дитина буде маніпулювати Вами. Чітко визначати і обговорювати з дитиною, що можна, а що не можна робити вдома.

Не відгороджувати дитину від обов'язків і проблем. Вирішувати всі справи разом з нею.

Дитина повинна знати і бачити, що кожний член родини має певні обов'язки перед родинною, виконує певні доручення. Про це потрібно розказувати дитині та залучати її до виконання елементарних доручень: спочатку під керівництвом дорослого класти іграшки на місце, поливати кімнатні рослини, годувати домашніх тварин (кішку, рибку та ін.), прибирати посуд зі столу після їжі, розкладати ложки, ставити чашки. Дитина має брати посильну участь у прибиранні помешкання, спостерігати за підготовчими роботами до приготування сніданку, обіду, вечері.

Необхідно давати інформацію дитині про продукти харчування, як називаються, хто, як і що виробляє, звідки що береться: овочі вирощують, фрукти яблука, груші та ін. ростуть на деревах, що можна придбати у магазині (хліб, ковбаси, сир, цукерки та ін.).

Не вдаватися до фізичного покарання. Стосунки з дитиною повинні – ґрунтуватися на довірі, а не викликати страх. Дитина завжди повинна відчувати від батьків допомогу і підтримку. Спільно вирішувати труднощі, які виникають у дитини в процесі спілкування. Бути послідовними і постійними.

Намагатися завжди вести розмову спокійно і повільно.

Не боятися в чомусь відмовити дитині, якщо вважаєте її вимоги надмірними.

Намагатися уникати постійних заборон і окриків – «перестань», «не смій», «не можна» і так далі.

Оскільки точно невідомо, скільки часу буде тривати карантин, не давати дитині всі іграшки відразу. Давати одну-дві – і нехай нагромається вдосталь, тоді можна дати іншу.

Частіше потрібно розмовляти з дитиною. Пам'ятати, що ні телевізор, ні радіо не замінять їй батьків[10; с.48-50].

Поради дбайливим батькам

1. Живіть разом з дітьми, а не за них і не для них.
2. Давайте дитині можливість побути наодинці.
3. Не будьте нав'язливими, але і не ігноруйте потребу дитини в піклуванні.
4. Розвивайте в сім'ї культуру прохання. Де прохання – там і вибір, навчання самостійності.
5. Навчіть дитину доцільно використовувати свій час.
6. Дозволяйте дитині нести відповідальність за свої вчинки, признавайте за нею право на помилку.
7. Світ багатогранний, але навчайте дитину, щоб пам'ятала: все на світі або чесно, або нечесно; все на світі або добро або зло; все на світі або красиво, або некрасиво.
8. Не плутати! Не шукати середину! Вибирати чесно, добре та красиве.

Поради батькам дітей з особливими освітніми потребами

1. Ніколи не жалійте дитину через те, що вона не така, як усі.
2. Даруйте дитині свою любов та увагу, однак не забувайте про інших членів родини, котрі її теж потребують.

3. Не дивлячись ні на що, зберігайте позитивне ставлення і уявлення про свою дитину.
4. Організуйте свій побут так, щоб ніхто в сім'ї не відчував себе «жертвою», відмовляючись від свого особистого життя.
5. Не відгороджуйте дитину від обов'язків і проблем. Вирішуйте всі справи разом з нею.
6. Слідкуйте за своєю зовнішністю. Дитина повинна гордитися вами.
7. Не бійтеся в чомусь відмовити дитині, якщо вважаєте її вимоги надмірними.
8. Частіше розмовляйте з дитиною. Пам'ятайте, що ні телевізор, ні радіо не замінять їй вас.
9. Не обмежуйте дитину в спілкуванні з ровесниками.
10. Частіше звертайтеся за порадами до педагогів та психологів.
11. Звертайтеся до родин, у яких є діти. Передавайте свій досвід і переймайте чужий.
12. Пам'ятайте, що дитина коли-небудь подорослішає і їй доведеться жити самостійно. Готуйте її до самостійного життя. Говоріть з нею про майбутнє.

Батькам корисно знати...

1. Не поспішайте задовольняти бажання дитини.
2. Не намагайтеся виконувати за сина чи доньку будь-яку справу.
3. Давайте дитині постійні доручення, стежте за їх виконанням.
4. Навчіться вислуховувати свою дитину, бути терплячими, не поспішайте закінчувати за неї фрази, не перебивайте не підганяйте.
5. Не нав'язуйте дитині своєї волі, краще аргументовано доведіть, що так буде краще.
6. Привчайте дитину до аргументації своїх вчинків: пропонуйте їй щоразу замислитися над тим, що вона хоче робити або що робить.
7. Спонукайте дитину пізнавати довкілля.
8. Створіть навколо маляти безпечні умови його перебування та пізнання.
9. Пояснюйте дитині зрозумілою мовою, але без сюсюкання та зайвого спрощення, призначення та корисність різних речей, правила користування ними.
10. Вчасно привчайте дитину до самообслуговування: щоб не викликати протидії вашим домаганням, продумайте ігрові форми, зацікавлюйте, захоочуйте гарними словами, авансуйте її зусилля.
11. З найменшого віку привчайте шанувати й любити своїх батьків, бабусь й дідусів, братиків та сестричок; не допускайте їх самоствердження за рахунок інших.
12. Поважайте свою дитину не принижуйте її гідність брутальними словами, глузуванням з її незграбності та неумілості, фізичними покараннями.

Пам'ятайте: прикладом для дитини є її батьки.

Любіть дитину не сліпою, а мудрою любов'ю, яка допоможе їй вирости гарною людиною, вдячною Вам і здатною до самореалізації в різних життєвих умовах[8; с.85-99].

Отже, **батьківська любов** – джерело і гармонія емоційного благополуччя дитини, її психологічного та інтелектуального розвитку. Сприятливий психологічний клімат сім'ї – основа позитивного розвитку дитини. Батькам потрібна реальна допомога і підтримка, щоб вивести дитину із замкнутого простору залучити до повноцінного життя.

Список використаних джерел та літератури

1. Батьківські збори / Т. В. Виноградова. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – с. 237.
2. Дворук О. І. Процес виховання очима дитини / О. І. Дворук; Відп. ред. Г. В. Луценко // Педагогіка та конкретні методики. – Черкаси: «Родзинка», 2006. – С. 109.

3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К.: Радуга, 1994. – с. 62.
4. Доукина Е.М. Взаимодействие школы и семьи в формировании нравственных основ поведения младших школьников. – К.: Институт педагогіки АПН України 1993. – 152с.
5. За матеріалами Путівника для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А. – К., 201с.
6. Оржеховська В.М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі. – Х.: Видавництво «Точка», 2007. – 192 с.
7. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах/ Заг.ред. А. А. Колупаєва – 201с.
8. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський - К. : Радянська школа. - 1978. - 263 с.
9. Учні початкових класів із особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник / (Л. І. Прохоренко, О. О. Бабяк, В. В. Засенко, Н. А. Ярмола). – Харків : Вид-во «Ранок», 2020. – 160с.
10. Цуркан Л. Форми роботи з батьками / Людвіга Цуркан // Директор школи. – 2010. - №5. – С.56-59.

Захар'єва Л.Й.,
музичний керівник
Дунаєвецького ЗДО №4 «Теремок»

Музична педагогіка Карла Орфа

“Музика-необхідний душевний атрибут людського існування”
Арістотель.

У статті розкрито особливості формування музичних здібностей дошкільників за методикою Карла Орфа та поради щодо музичного виховання дітей у сучасних дошкільних навчальних закладах.

Ключові слова: музичні інструменти, спів, рух, гра, ритміка, сенсорні відчуття, музичні іграшки.

Час не стоїть на місці, все змінюється. Сучасна педагогіка не є виключенням. Все більше і більше в українській педагогіці розвивається та застосовується музична система німецького композитора Карла Орфа.

Карл Орф - видатний німецький педагог, музикант, композитор (1895-1982), який розробив систему музичного виховання дітей, засновану на розвитку дитячої творчості. Створюючи свою музично-педагогічну концепцію, Карл Орф адресував її, перш за все, педагогам, що працюють з дітьми у сфері музичного виховання. Система Карла Орфа побудована на синтезі різних видів діяльності (спів, рух, гра на музичних інструментах).

Основна мета системи Карла Орфа полягає у тому, щоб закласти міцний фундамент музичності дитини, розвинути ритмічне відчуття та музичний слух і допомогти дітям емоційно пережити й розуміти музику, вільно в ній орієнтуватися і творити. «Зусиллями Орфа і його співробітників створена концепція відродження природної музичності людини, віднайдені раціональні організаційні форми для реалізації цієї концепції, відкриті та вдосконалені всі необхідні засоби втілення задуму», – пише О. Леонтьєва [4].

У всьому світі Орфа поважають, як композитора, який запропонував практичну і здійсненну модель музикування дітей. Вся «теорія» концепції зафіксована в нотах – партитурах пісень, ігор,

таночків з акомпанементом орфовських інструментів. Саме ці саморобні музичні інструменти і допомагають дітям у розвитку ритміки.

Карла Орфа можна назвати М. Монтессорі в музиці, адже призначення дорослого допомагати душі, яка розпочинає свій життєвий шлях, жити власними силами». Як і М. Монтессорі, К. Орф у розвитку музичних здібностей використовує всі основні канали модальності і сенсорних відчуттів – візуального, аудіального та кінестетичного.

Для дієвого музичного виховання надзвичайно важливо, щоб дитина з раннього віку мала змогу долучитися до живих джерел мистецтва, навчалася творити музику зі слова, ритму, руху. Тому на першому етапі роботи з дітьми Карл Орф не радив використовувати композиторську музику. Для активізації музичної діяльності дітей він рекомендував обрати шлях музикування, спонукання їх до імпровізації та створення власної музики. [3].

Музичні іграшки – інструменти, виготовлені власними руками, призначені для гри дітей в оркестрі. Дитина має можливість особисто стати учасником звукового дійства, виразити своє відношення до того, що відбувається в оточуючому, зробити свої власні висновки і судження, краще розуміти твори художньої літератури, мистецтва. У дітей у грі на музичних іграшках – інструментах проявляються творчі здібності, бажання до самовиявлення засобами елементарної музики, тому що кожній дитині необхідна радість, природність, свобода, творчість, гра.

Це і музичні молоточки, маракаси, стукавки, щипалочки, дзвіночки, ксилофон, грайлики тощо. Діти з інтересом, цікавістю слухають звуки цих незвичних іграшок – інструментів, намагаються відтворювати звуки, грати на них. Цікавим є для дітей різнобарвність цих музичних іграшок – інструментів, тому намагаються допомагати під час виготовлення.

Спостерігаючи за грою дітей на дитячих музичних інструментах, можна сказати, що малюки у грі передають почуття, які їх переповнюють, внутрішній духовний світ. Це чудовий засіб для не лише індивідуального розвитку, а й розвитку мислення, творчої ініціативи, відносин між дітьми. Систематичне використання на музичних заняттях різних музичних іграшок і інструментів викликає у дітей інтерес до таких занять, розширює музичні враження, сприяють творчій активності.

Процес навчання гри на музичних інструментах розпочинаю не одразу, а викликаю у дітей бажання самостійно обстеження його, наводжу аналогії певних явищ природи з характером звучання різних інструментів.

Орфівська методика музичного виховання стає все більш популярною з кожним роком, адже її можна застосовувати для різних вікових категорій. Як казав К. Орф, «в основі всього лежить барабан», тобто ритм. А ритм, як відомо – це життя [1].

Список використаних джерел та літератури:

1. Крутій І.М., Чулкова Н.О. "Інновація в дитячому садку. Створення адаптованої програми за концепцією К.Орфа "Дошкільний навчальний заклад" №1, 2008 р.
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкільля" Київ, 2017 р.
3. Тютюнникова Т.Э., Уроки музики, система навчання К.Орфа-М.:ООО "Видавництво" АСТ, 2001 р.
4. Леонтьева О. Карл Орф : монографія / О.Леонтьева. – М. : Музыка, 1984. – 334с.

Що необхідно педагогу, щоб бути успішним в інклюзивному навчанні?

Стаття висвітлює проблеми, з якими стикається вчитель під час роботи з дітьми з ООП та пропонуються шляхи для самоудосконалення та підвищення ефективності навчання. Розглянуте питання буде корисним педагогам, які навчають дітей в інклюзивних класах.

Ключові слова: інклюзивна освіта, освітні потреби, ідеї, ресурси, методи, можливості.

Інклюзивна освіта – це не просто проект, це перебудова свідомості кожного учасника проекту, вчителів, батьків та дітей. У процесі інклюзивної освіти дітей з особливими потребами не підтягують до норми, до якогось одного рівня, але вони неухильно рухаються вгору своїм особливим шляхом. Немає особливих дітей чи дітей з особливими можливостями, а є просто діти, учні, які через певні обставини мають особливі потреби у навчанні.

Інклюзивна освіта - гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних ідей - усі діти є цінними й активними членами суспільства. Є люди, яким ідея інклюзивної освіти не подобається, є батьки, які не хочуть, щоб їхні здорові діти вчилися разом з особливими дітьми. Але є й інші, ті хто розуміють, що жодна людина не застрахована від інвалідності або особливостей розвитку. Кожна дитина, навіть з найскладнішою нозологією має право на освіту в загальноосвітній школі, можливо дитина з ментальною інвалідністю відстане у засвоєнні академічної програми. Чи означає це, що для неї неможлива інклюзія?

Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з типовим рівнем розвитку, членів родин та суспільства цілому.

Це можливість надати дитині повноцінного статусу школяра, батькам - змогу відчувати сторонню турботу про дитину і змогу на декілька годин відволікатись на інші проблеми окрім дитини.

Це вихід дитини в світ однолітків, що сприяє гармонійному розвитку та вихованню особистості.

Це волевільне зусилля як дитини, так і батьків у подоланні проблем розвитку, це надія на краще, а значить і бажання діяти у напрямку вирішення означених проблем.

Дитина з особливими потребами не повинна займати особливого становища в класі, вона має почуватися природно, досягти самостійності, наскільки це можливо і саме від вчителя залежить, як комфортно почуває себе дитина в шкільному середовищі.

Інклюзивним може стати будь який клас у будь-якій українській школі, у будь-який день навчального року. Тому ідеться про перекваліфікацію кожного педагога. Як мотивувати вчителя? На мій погляд, немає більш творчої професії, ніж вчитель. Педагог щодня стикається з таким спектром дитячих емоцій, для яких ніхто і ніколи не пропише алгоритмом. І жоден педагогічний заклад цьому не навчить, тому що і діти і соціум неймовірно швидко змінюються. Коли вчитель заходить до класу, він повинен бути і фокусником, і театральним діячем, і науковцем, і, звичайно, мати педагогічний талант. Поява особливих дітей у класі – це один творчий виклик для вчителя.

Пропоную декілька порад, що стосуються роботи над собою та з учнями.

Почніть з себе, змінітьесь поступово

Для заклопотаних вчителів думки про прийняття абсолютно нового способу навчання дуже тривожні. Але все не так страшно, якщо почати з однієї невеликої зміни за один раз.

Наприклад, ви звикли користуватися білою крейдою чи чорним маркером для записів на дошці. А наступного разу візьміть інші кольори, використовуйте це правило і у підготовці роздаткового матеріалу. Колір, шрифт, його розміри, ілюстрації — все це важливо.

Займайтесь самоосвітою

При кожній можливості відвідайте профільні конференції, слухайте вебінари, вивчайте матеріали, які допоможуть налагодити стосунки з особливими дітьми та організувати навчальний процес на гідному рівні. Шукайте цікавинки, творчо розвивайте їх.

Створіть окрему теку для ідей

У процесі підвищення кваліфікації, пошуку нових освітніх шляхів, збирайте ідеї, ресурси, методи, які зможете використати на уроці. Це не марна праця, рано чи пізно ви звернетесь до результатів цього надбання.

Доповніть свій навчальний план

Переконайтесь, що ваш навчальний план має не однобічний характер, а враховує методики, техніки, прийнятні для ефективного навчання усього класу, незалежно від особливостей розвитку.

Працюйте спільно з колегами, керівництвом

Лише разом можна змінити шкільну культуру. Ініціативи з налагодження роботи інклюзивних класів мають підтримуватися керівництвом школи. У такому разі знайдеться потрібне фінансування, реалізовуватимуться проекти, і загалом, буде більш комфортно працювати.

Дотримуйтесь певних правил від початку до кінця уроку

І мова не про дисципліну в класі. Працюючи з особливими дітьми, використовуйте озвучені раніше правила, адже передбачуваний клас для них – безпечний прихисток, картина, що вписується в їх уявлення про життя, місце, де вони знають, як поводитись, та що може спричинити порушення. Зрештою, це стане вашим стилем викладання.

Пробуйте різноманітні варіанти подачі інформації, в тому числі й презентації в PowerPoint

Це урізноманітнить навчальний процес, а для дітей з вадами слуху – прекрасна можливість бачити перед очима текст, щоб не пропустити критично важливі деталі.

Використовуйте спеціальні шрифти, готуючи роздаткові матеріали чи презентації

Якщо у вашому класі є діти з дислексією та різними типами інвалідності, привчіть себе використовувати спеціальні шрифти, більшість з них безкоштовна і адаптована до використання в кириличному письмі: Comic Sans, Ariel, Trebuchet MS, Myriad Pro, Geneva. Також не використовуйте занадто яскравий білий фон, віддайте перевагу кремовому чи подібним. Це суттєво полегшить життя дітям, адже вони зможуть читати та сприймати текст.

Пропонуйте проектну роботу

Це прекрасний спосіб дати можливість учням проявити себе, пишатися новими знаннями та шансом втілити їх у життя. Залиште місце для творчості у кожному проекті, не треба давати всім однакове завдання. Врахуйте особливості та можливості кожної дитини, щоб зрештою розкрити сильні сторони школяра. Додатковий бонус – вам не потрібно буде аналізувати однаково виконаний проект, адже у кожного буде своя родзинка.

Впровадьте практику партнерства та практикуйте роботу у групах

Це варто зробити, аби діти контактували, допомагали один одному. Подібна взаємодія руйнує безліч непотрібних стереотипів. Спробуйте часто міняти групи, щоб була змога попрацювати з більшою кількістю дітей, а не з 3-4 найактивнішими учнями.

Навчіться використовувати сильні сторони учнів

Кожен вчитель усвідомлює, що не всі школярі навчаються однаково. Тому використовуйте різні способи подачі інформації, різноманітні рівні складності перевірочних завдань, щоб всі учні могли проявити себе та якнайкраще зрозуміти матеріал.

Враховуйте можливості кожного, готуючи домашнє завдання

Здається, що ви все зробили правильно, а учень не виконав домашнє завдання? Не думайте, що це через лїнь, можливо, робота недостатньо адаптована для такої дитини. Перегляньте свій алгоритм підготовки, можливо, інколи доцїльно відмовитись від «домашки», або зробити її спільною для декількох предметів.

Не бійтесь змін. Інклюзивна освіта – це виклик, але з ним ви неодмінно впораєтесь, доклавши трохи зусиль.

Не потрібно сприймати це як проблему. Найважливіше, щоб діти не відчували себе іншими... Це діти, яким доля послала складні випробування... Тільки співчуття мало, треба розвивати можливості.

Список використаних джерел та літератури

1. Данїлавїчюче Е.А., Литовченко С.В. Стратегїї викладання в їнклюзивному навчальному закладї: навчально-методичний посїбник /За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 360 с. (Серія «їнклюзивна освіта»)

2. Засенко В. В. Сучасні проблеми теорїї і практики навчання дїтей з особливими потребами. [Електроний ресурс]. / В. В. Засенко. — Режим доступу: http://canada-ukraine.org/ukr_Journal_V1.htm

3. Індивїдуальне оцїнювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в їнклюзивному класї: навч. курс та наук.-метод. посїб. /Т.В. Сак. – К.:ТОВ «Видавничий дїм «Плеяди», 2011. – 168 с. – (Серія «їнклюзивна освіта»)

4. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посїбник / А. Колупаєва, Н. Софїй, Ю. Найда, О. Таранченко, С. Єфїмова, Н. Слободянюк, І. Лу-ценко, Л. Будяк; За заг. ред. Л. Даниленко. К.: 2007. — 128 с.

5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалїї та перспективи: Монографія. – К.: «Самміт –Книга», 2009. 272 с.: іл. – (Серія «їнклюзивна освіта»)

6. Колупаєва А.А. Організаційно-педагогічні умови їнтегрування дїтей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір // Дефектологія, №4, 2003. - 154.

7. Колупаєва А.А., Данїлавїчюче Е.А., Литовченко С.В. Професїйне співробітництво в їнклюзивному навчальному закладї: навчально- методичний посїбник. – К.:Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 192 с. (Серія «їнклюзивна освіта»)

8. Психолого-педагогічний супровід дїтей з порушеннями опорно-рухового апарату та затримкою психїчного розвитку / За ред. Вавїної Л.С.. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011-180 с.

9. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в їнклюзивному класї: навчально-методичний посїбник/ За загальною редакцією Колупаєвої А.А. – К.:Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 124 с. (Серія «їнклюзивна освіта»)

10. Таранченко О. М. Стратегія сучасного викладання: надання підтримки учням з особливими потребами в умовах їнклюзив- ного навчання / О. М. Таранченко // Початкова школа. — 2013. — № 4. — С. 51–55.

їванець О.М.,

вчитель англїйської мови,

заступник директора з навчально-виховної роботи

Нетїшинської ЗОШ I – III ступенїв № 1

Формування англломовної лексичної компетентності учнів початкової школи за допомогою їнноваційних методїв навчання

Стаття присвячена використанню новїтніх методїв навчання під час вивчення лексичних одиниць на уроках англїйської мови у початкових класах. Авторка на основї наукової, методичної літератури та власного педагогічного досвїду розкриває методи формування англломовної лексичної компетентності учнів 1-4 класїв НУШ.

Ключові слова: англійська мова, НУШ, лексична компетентність, лексична одиниця, «Mind map», ігри, інтернет ресурси.

Важко сьогодні уявити висококваліфікованого фахівця будь-якої галузі, котрому не була б потрібна у професійній діяльності англійська мова. У зв'язку із глобалізацією роль мов міжнародного спілкування зростає у рази. Сьогодні знання англійської мови є необхідністю, вимогою часу для кожного громадянина нашої держави. Вивчення англійської мови відбувається в Україні з 1 класу і саме в початковій школі починають закладатися основи англомовної мовної комунікації. Зокрема, Державний стандарт початкової освіти передбачає вивчення іноземної мови. До ключових компетентностей молодших школярів з англійської мови належить здатність розуміти прості висловлювання цією мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях (передбачених програмою темах, наприклад «Я, Моя родина», «Друзі», «Навколишнє середовище», «Школа», «Свята і традиції» та ін. , оволодіння навичками міжкультурного спілкування [2, с. 2]. Отже, значна увагу спрямована на вивчення та засвоєння нової лексики.

Як зазначає О.Я. Савченко розробник Типової освітньої програми для НУШ «у початковій школі закладаються психолінгвістичні основи іншомовної комунікативної компетенції, необхідні та достатні для подальшого її розвитку й удосконалення. Тут відбувається становлення засад для формування іншомовних фонетичних, лексичних, граматичних та орфографічних навичок, а також умінь сприймати на слух, говорити, читати й писати у межах визначених програмою результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів» [6, с. 16]. Водночас, учитель англійської мови у початкових класах значну увагу має зосереджувати на психологічній адаптації до процесу навчання, позитивній мотивації та ставленні до вивчення англійської мови з метою успішного подальшого оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю. У зв'язку із цим він має не лише дотримуватися Державного стандарту, навчальних програм, але й зважати на психологічні особливості розвитку молодших школярів, індивідуальні зацікавлення учнів і відповідно до цього обирати оптимальні, ефективні та цікаві дітям методи навчання англійської мови.

У типовій освітній програмі для НУШ зазначено, що головною метою навчання іноземної мови у початковій школі є формування в учнів комунікативної компетенції, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом, узгодженим з віковими можливостями молодших школярів [6, с. 16]. Згідно Державного стандарту та типової навчальної програми з англійської мови учні 1-2 класів початкової НУШ мають: розуміти короткі, прості запитання, твердження, прохання/вказівки та реагувати на них вербально та/або невербально; розпізнавати знайомі слова і фрази під час сприйняття усної інформації; розпізнавати знайомі слова з опорою на наочність; запитувати та повідомляти інформацію про себе та повсякденні справи, вживаючи короткі сталі вирази та використовуючи у разі потреби жести; описувати себе та свій стан короткими фразами; надавати найпростішу інформацію про себе у письмовій формі (записка, анкета) [2, с. 5-6]. Учні 3-4 класів мають: визначати в усному повідомленні інформацію за різними завданнями на знайомі повсякденні теми; розуміти зміст усного висловлювання у знайомому повсякденному контексті; розпізнавати знайомі імена/назви, слова та елементарні фрази в коротких, простих текстах; визначати в тексті інформацію за різними завданнями на знайомі повсякденні теми; спілкуватися на добре знайомі теми, реагувати на прості твердження щодо задоволення нагальних потреб та висловлювати ці потреби; розповідати про людей, навколишній світ та побут простими, окремими фразами та висловлювати своє ставлення; запитувати та надавати особисту інформацію у письмовій формі, використовуючи прості слова, короткі речення та сталі вирази; надавати у письмовій формі інформацію про себе, навколишній світ, побут, використовуючи прості слова та вирази; створювати в режимі реального часу прості повідомлення за допомогою кількох коротких речень [2, с. 5-6]. Як бачимо, вагома увага приділяється саме формуванню лексичної компетентності, тобто здатності знати, розуміти та використовувати на практиці лексичний матеріал у всіх видах мовленнєвої діяльності. Варто зауважити, що формування лексичної компетентності у молодших

школярів стало предметом наукових досліджень українських вчених С.Ю. Ніколаєвої [5], А.Й. Гордєєвої [1], В. Шовкового [8] К. Кіруцак [8] та ін. У своїх дослідженнях вчені-педагоги звертали увагу на різні групи методів щодо формування лексичної компетентності.

Метою цієї статті є на основі вивчення доробку вчених та з власного педагогічного досвіду охарактеризувати засоби ефективного формування лексичних навичок учнів початкової школи Нетішинської ЗОШ I-III ступенів № 1. Під час навчання англійської мови учнів початкових класів Нетішинської ЗОШ I-III ступенів № 1 найбільше уваги приділяю формуванню лексичної компетентності, а саме різним формам, способам та методам вивчення нових слів. Адже одним із важливих завдань учителя англійської мови є забезпечити засвоєння школярами визначеного програмою лексичного мінімуму і тривалого закріплення в пам'яті учнів активного словникового запасу на всіх етапах навчання.

Загалом С.Ю. Ніколаєва виділяє два етапи формування лексичних навичок: 1) ознайомлення школярів із новими лексичними одиницями (далі – ЛО) та 2) автоматизації дій учнів із новими ЛО. На думку дослідниці на першому етапі важливо сформувати знання про лексичну систему іноземної мови, правила користування нею, розкрити значення ЛО, продемонструвати особливості її використання. На другому етапі навчання лексики потрібно сформувати навичку на рівні словосформи, фрази/речення та понад фрази (діалогічної або монологічної єдності), мінітексту [5, с. 43]. Такої ж думки дотримуються у своїй статті А.Й. Гордєєва та С.Й. Кулик [1].

Деякі вчені виділяють три етапи у формуванні іншомовної лексичної компетентності: 1) ознайомлення з новими ЛО (введення, розкриття значення ЛО та забезпечення їх первинного засвоєння); 2) рецептивно-репродуктивне тренування (організація тренування учнів щодо засвоєння форми та значень нових ЛО, їх вживання у різних фразах і ситуаціях); 3) комунікативна практика (вживанні нових ЛО у різних видах мовленнєвої діяльності) [3].

У процесі вивчення нової лексики для молодших школярів важливу роль відіграє етап ознайомлення з новими ЛО. Від його ефективності залежить уся подальша робота над лексикою та її сприйняття, засвоєння учнями. Тому потрібно обрати найбільш оптимальний та ефективний спосіб презентації нових ЛО з метою активізації пізнавальної діяльності учнів. Оскільки враховуючи вікові особливості молодших школярів треба зауважити, що ознайомлення із новими іншомовними словами у процесі бесіди та слухання для них сприймається важче. Важлива роль на цьому етапі належить креативності вчителя, використанню ним нових підходів для ознайомлення з новими ЛО, а не просто озвучення і пояснення значення нових слів. Під час вивчення нової лексики у контексті опрацювання певних тем, що передбачені програмою («Я, моя родина і друзі», «Відпочинок і дозвілля», «Школа та шкільне життя», «Подорож» та ін.), розкриття значення невідомих слів, використання їх у мовленні, написання добре використовувати наочність. Практикую постійне використання наочності (предметної, образотворчої, звукової або контекстуальної), оскільки при цьому учням легше пояснити значення слова, продемонструвати графічну форму ЛО, а маленькі школярі мають змогу записати нові слова. Як правило, використовую «Mind Map» із зображенням малюнків та означенням слів. Яскраві, кольорові, тематично близькі дітям (часто із зображенням знайомих героїв) викликають інтерес у дітей. На цьому етапі для 1-4 класу використовую готіві картки або створюю їх у застосунку «Craw» (www.cram.com).

На етапі ознайомлення з новими ЛО найчастіше використовую два способи. По-перше, перекладні способи, найбільш ефективні при вивченні нових ЛО у 2-4 класах. Вони передбачають розкриття значень незнайомих слів та словосполучень із нової теми шляхом однослівного перекладу чи речення з цим словом. Наприклад: a room – кімната, I am in the room. – Я у кімнаті. По-друге, безперекладні способи – формую розуміння значення слова через малюнок, відео, гру «Крокодил», реальних предметів, жестів, флеш-карток, аудіо додатків. Зауважимо, що безперекладний спосіб дозволяє розкривати творчий потенціал учнів, систематизувати і краще запам'ятовувати інформацію. Він чудово підходить для учнів 1-2 класів, адже вони сприймають цей етап

навчання частиною гри, творчості. Цікавою формою ознайомлення із новими ЛО є вивчення коротких віршиків та пісень.

На етапі автоматизації дій учнів з новими ЛО відбуваються тренування у вживанні нових слів в різних ситуаціях, тобто ця частина є більш практичною для засвоєння нових ЛО. На цьому етапі застосовуємо як традиційні форми та методи, наприклад вправу, що базується на використанні зразка. Таким зразком може бути певне конкретне речення або ж група речень, коли є змога замінити будь-який компонент, крім нової ЛО. Ефективною формою роботи на етапі автоматизації є складання діалогів, виконання вправ «Продовж речення», «Злови помилку» (зокрема не тільки у реченні, а й у вимові), «Вибери слово», «Послухай і намалюй», «Послухай і розфарбуй», запиши речення чи словосполучення з новим словом.

Під час цього етапу на уроках англійської мови використовую також «Асоціативний куц» та «Mind Map». Зокрема, «Mind Map» у 2-4 класі пропонує у групах чи індивідуально спробувати створити самостійно (в т.ч. онлайн за допомогою застосунку www.gram.com). Крім того, інтернет ресурс «Gram» можна застосовувати з метою закріплення правильності написання і вимови, адже більшість слів озвучено носіями мови.

Варто відзначити, що на етапі автоматизації важливо використовувати інтерактивні методи навчання (робота в парах, групах, командах) та дидактичні ігри. Варто зазначити, що для молодших школярів на усіх етапах вивчення нових ЛО важливу роль відіграють ігри (як сюжетно-рольові, так і дидактичні). Їх використання на уроках англійської мови має безліч переваг, оскільки вони захоплюють учнів до успішної взаємодії та спілкування, а також створюють приємну атмосферу, яка зменшує тривожність та дозволяє учням невимушено вивчати мову, відчувачучи себе більш впевненими, активно залученими у процес навчання. Під час гри створюється відкрита, невимушена атмосфера для вивчення, використання та закріплення нових ЛО. У силу особливостей психологічного розвитку саме гра в молодших класах є важливим засобом пізнання. («Who is faster?», « Match», « Find and circle», «Do the crossword», «Crossword Puzzle», «Let's find the rhyme», «One potato», «Close your eyes», «Guess», «Pass the card»...)

З метою активізації словникового запасу учнів, формування вміння використовувати його на практиці часто використовую відеоролики, попередньо задаючи учням завдання до відео, з метою активізації їх уваги, прослуховування аудіозаписів, з метою розпізнавання нових ЛО у тексті. З цією ж метою використовую міні-тексти для читання, списування з словами на вибір (вибрати правильне слово), гра «Знайди та з'єднай» (малюнок та слово), самостійне написання речень, вставити пропущене слово і т.д. Важливо навчити учнів використовувати їх у мовленні, з цією метою йде обговорення, загадки, складання міні-діалогів, підготовка проектів, кросвордів, проведення вікторин, ігор (" Is it true or not", "Board rase"...). Отже, завдяки застосуванню різноманітних методів та форм роботи на етапі застосування нових ЛО учні вчаться поєднувати слово з іншими словами та уживати його в правильній формі.

У період пандемії зросла роль використання у навчальному процесі ІКТ. Якщо раніше відбувалися дискусії щодо доцільності та безпечності використання комп'ютерних технологій для молодших школярів, то нові умови принесені ковідом у 2020 р., зокрема досвід онлайн навчання змусив педагогів шукати та використовувати різні комп'ютерні програми, додатки у навчальному процесі, в т.ч. комп'ютерних лінгвістичних ігор та інтернет ресурсів (Fredie's Ville, Starfall , Storynory, British Council, Sbeebies та ін.), які є не лише важливим напрямом розвитку сучасної методики, а й і підвищує інтерес та мотивацію учнів до навчання.

Отже, у молодшій школі відбувається нагромадження активного словника, адже лексика в системі мовних засобів є найважливішим компонентом мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання і письма. Лексична компетентність є важливою складовою англійської комунікативної компетентності учнів початкової школи. З метою вивчення та засвоєння нових ЛО важливо використовувати ефективні, сучасні методи, які будуть цікаві сучасним дітям та сформуєть у молодших школярів

позитивну мотивацію до вивчення англійської мови загалом. Адже у початковій школі важливо зацікавити учнів вивченням англійської мови. Відповідно на усіх етапах вивчення та закріплення ЛО поруч із традиційними засобами, варто використовувати інноваційні методи, які є більш цікавішими дітям та стимулюють у них пізнавальну активність та сприяють формуванню лексичної компетентності.

Список використаних джерел та літератури

1. Гордєєва А.І., Кулик С.І. Формування англомовної лексичної компетентності молодших школярів із використанням карт пам'яті. *Науково-методичний журнал «Іноземні мови»*. 2013. № 2. С. 13-18.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/articlef>
3. Зимовець О., Бойко М., Кравець В., Ткачук В., Хаюк А. Формування іншомовної лексичної компетентності учнів початкової школи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. URL: http://eprints.zu.edu.ua/26927/1/Vocabulary_6.pdf (дата звернення 18.11.2021)
4. Михайлова О.С., Юрченко О.О. Характеристика компонентів змісту лексичної компетентності учнів початкової школи. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26887/> (дата звернення: 20.11.2021)
5. Ніколаєва С.Ю. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетентності в учнів початкової школи. *Науково-методичний журнал «Іноземні мови»*. 2012. № 1. С. 42-51.
6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я., 1-2 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>
7. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>
8. Шовковий В., Кіруцак К. Формування в учнів 2 класу англомовної лексичної компетентності в читанні з використанням зображувальної наочності. *Ars Linguodidacticae*. 2021. № 7. С. 35-43.

Ілик Л.М.,
вчитель української мови і літератури
Кам'янець-Подільського НВК № 13
у складі спеціалізованої ЗОШ I-III ступенів
з поглибленим вивченням польської мови та гімназії Хмельницької області
Погорлюк Л.В.,
вчитель української мови і літератури
Кам'янець-Подільського НВК № 13
у складі спеціалізованої ЗОШ I-III ступенів
з поглибленим вивченням польської мови та гімназії Хмельницької області

Особливості використання QR-кодів на сучасному уроці української літератури

В статті обґрунтовано доцільність застосування QR-кодів на уроках української літератури, описано, як саме і під час виконання яких освітніх завдань буде ефективним використання цього прийому.

Ключові слова: QR-код, покоління «Z», технології.

В усі галузі нашого життя, особливо протягом останнього десятиліття, швидко увійшли інноваційні технології. Не минули вони й сферу освіти, тому, у зв'язку з цим,

виникла нагальна проблема пошуку й використання нових форм, методів, засобів під час вивчення багатьох дисциплін шкільного курсу, зокрема й української літератури.

У 1991 р. Нейл Хоув і Вільям Штраус спільно видали книгу «Покоління», в якій описали зміни у поведінці американського соціуму від часів відкриття Америки. Дослідники виявили, що у світі існують базові типи поколінь, що послідовно змінюють одне одного, а саме: Ветерани (народилися до 1943 року, пенсіонери), Бейбі бумери (1943-1963 р.р.), покоління «Х» (1963-1980 рр.), покоління «Y» (1980-1995 рр.) та покоління «Z» (з 1995 р. – до наших часів, ще зовсім молоді люди) [10]. Саме з останнім типом мають справу педагоги усіх структурних ланок освіти. Покоління «Z», або, як його ще називають «зумери», відрізняється від усіх попередніх. Ці люди «вміють збільшувати-зменшувати екран вже в один рік, у два – користуватися камерою, у три – завантажувати відео на YouTube. Їм не потрібно сидіти чотири години в бібліотеці та шукати цінну інформацію, вона в них під руками щосекунди» [2, с.47]. Тому і швидкість обробки цієї інформації, відповідно, значно вища. Ці діти не знають часів без інтернету та сучасних технологій. Тому підходи до навчання таких дітей мають стати кардинально іншими, вчитель має зробити свій урок творчим, компетентісно зорієнтованим, використовуючи поряд із традиційними інноваційні методи. З власного досвіду можемо констатувати, що часто друковані паперові підручники не викликають особливого зацікавлення вивчення предмету з боку сучасних учнів. Натомість яскраві малюнки до теми, відеоролики, презентації, ментальні карти спричиняють пожевлений інтерес до навчального матеріалу. На жаль, не кожна школа, не кожен клас укомплектовані в достатній кількості відповідними технічними засобами (smart-дошки, проектори, графічні планшети та ін.), за допомогою яких можна би було реалізувати сучасні методи і підходи до навчання. Але практично кожен учень має сучасний смартфон, який можна застосувати з освітньою метою на уроці. Це саме те, що потрібно для покоління «зумерів», які, за допомогою гаджета, здійснюють більшість повсякденних дій: спілкування у соціальних мережах, перегляд фільмів, розваги, пошук потрібної інформації, прослуховування музики тощо. Тому залучення технологій з використанням мобільного телефону на уроках додатково заохотить школярів до вивчення предмету. Зупинимось на одній із них, а саме на створенні, зчитуванні та застосуванні QR-кодів.

QR-код (з англійської Quick Response Code «швидкий відгук») – це «графічне зображення, в якому захищена певна інформація, посилання на сайт чи окрему його сторінку. Такі графічні позначки є вдосконаленням лінійних штрих-кодів. Однак, на відміну від них, QR-коди дозволяють отримати миттєвий доступ до будь-якої інформації з мережі інтернет за допомогою смартфонів. Принцип такого кодування було створено японською компанією Denso-Wave в 1994 році. Такі коди спершу призначалися для потреб машинобудування, наразі вони використовуються практично повсюдно» [9].

Застосування QR-коду як елемента сучасного уроку української літератури значно підвищує його ефективність, враховує індивідуальні особливості учнів, сприяє досягненню таких результатів:

- розвиваються навички самостійного пошуку інформації;
- тренується вміння аналізувати та інтерпретувати одержану інформацію;
- формується критичне мислення;
- удосконалюються навички роботи з цифровими носіями;
- формується предметна і міжпредметна компетентність;
- удосконалюються навички самостійної та групової роботи;
- моделюється ситуація успіху.

Постає питання – яким чином створити QR-код? Насамперед, потрібно знайти інформацію, яку хочемо закодувати. Потім необхідно скопіювати посилання на цю інформацію, обрати ресурс для створення QR-кодів (серед україномовних представлени такі: qr-code-generator.com, qrcodes.com.ua, qr-code.com.ua.) і, керуючись вказівками сервісу, згенерувати потрібний код.

Урок української літератури – особливий, бо, з одного боку, саме на ньому можна торкнутися найбільш хвилюючих проблем, мати свої думки щодо твору, вчинків героїв, мати власне бачення проблем, порушених письменником. З іншого боку, вчитель

керується програмою і повинен забезпечити, перш за все, високий рівень досягнень здобувачів освіти, які повинні вміти не лише отримувати насолоду від читання, а й аналізувати художній твір, визначити його рід, жанр, використані художні засоби. І саме використання QR-кодів допоможе зробити урок цікавим, насиченим і змістовним. Є безліч способів застосувати QR-код, їх вибір залежить від фантазії вчителя, його можливостей і вподобань. За їх допомогою можна зашифрувати:

- *інформацію щодо письменника і твору, що вивчається*. Вивчення будь-якого твору починається з того, що вчитель знайомить учнів з біографією митця, який його написав. Основне завдання педагога на цьому етапі – допомогти дітям пізнати автора як людину, зрозуміти витоки його творчості. Розгляд біографії письменника матиме не лише пізнавальне, а й екзистенційне значення: молода людина відкриє для себе іншу особистість, засвоїть її досвід, осмислено підійде до власного життєвого вибору та ієрархії цінностей. Головне, як справедливо зазначили Оксана Кафлик та Алла Куц, «слід уникати стандартної схеми: народився, жив, писав, помер» [3]. І тут нам у пригоді стане QR-код, за допомогою якого ми зможемо продемонструвати дітям фотогалерею письменника, здійснити віртуальну мандрівку рідними місцями митця, ознайомитися з історичним періодом, в якому жив і творив автор.

- *індивідуальне завдання для окремих учнів*. Шкільна практика та дослідження свідчать, що найважливішим способом індивідуалізації роботи з учнями є те, як вчитель проводить урок, адже саме він найчастіше впливає на ступінь мотивації своїх учнів. У таких випадках допомагають індивідуальні завдання із використанням QR-коду. На одному листку формату А-4 можемо помістити близько 20 завдань, бачити які зможе лише той, хто відсканує код. Наприклад, при вивченні твору В.Рутківського «Джури козака Швайки» у 6 класі пропонуємо учням QR-код, що містить цитату з твору, для кожного іншу. Школярам потрібно вказати, кому належать ці слова і за яких обставин вони були сказані. Цей метод можна використати як для заохочення дуже слабких, так і для додаткового навантаження сильніших учнів.

- *посилання на інтерактивні вправи чи онлайн-тести*. Інтерактивність освіти сприяє формуванню як предметних умінь і навичок, так і виробленню життєвих цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, розвитку комунікативних якостей особистості. На думку вчених, така технологія передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання ролевих ігор, спільне розв'язання проблем на основі аналізу відповідної навчальної ситуації і виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншим, однієї думки над іншою. При цьому до роботи залучаються усі учасники процесу, які працюють за підготовленим заздалегідь вчителем матеріалом. Саме за допомогою QR-кодів можна створити гарну базу для проведення таких вправ, як: «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Незакінчені речення», «Аналогії», «Коло ідей», «Дискусія», «Шість капелюхів» та ін.

- *віртуальну бібліотеку*. У зв'язку з діджиталізацією освітнього простору, особливе місце займає створення віртуальних бібліотек – «комплексу інформаційних джерел, доступних через глобальні комп'ютерні мережі, що в сукупності утворюють Internet. Віртуальна бібліотека не має єдиного місцезнаходження – її ресурси розподілені по всьому світі, а інформаційний потенціал на кілька порядків перевищує документні ресурси будь-якої книгозбірні» [1]. Під час вивчення творчості окремого письменника вчитель може створити міні-бібліотеку його творів, або упорядкувати підбірку творів на літо, рекомендованих для прочитання. Звісно, можна продиктувати учням список і сподіватися, що вони ціле літо ходитимуть до бібліотеки. А можна роздрукувати листок з QR-кодами і вклеїти у щоденник. Тоді для того, щоб отримати доступ до рекомендованої книги, дитині потрібно лише відсканувати потрібний код.

- *відвідування віртуальних музеїв*, які є вдалим прикладом використання Інтернет-технологій. Їх переваги – доступність, безпечність, накопичення великої кількості матеріалів, можливість повторити перегляд експонатів у будь-який час. Такого типу музеї містять набір електронних артефактів та інформаційних ресурсів, практично всіх, що можуть бути відформатовані, а також картини, малюнки, фотографії, діаграми, графіки, записи, відеосегменти, газетні статті, стенogramи інтерв'ю, чисельні бази даних.

Наприклад, під час вивчення творчості Тараса Шевченка у 8 класі, як домашнє завдання, можемо учням запропонувати здійснити віртуальну мандрівку до одного з музеїв Кобзаря [4, 5, 6, 8]. Для цього необхідно згенерувати QR-код обраного музею і розмістити його на освітній платформі, якою послуговується ваш навчальний заклад, або ж просто роздрукувати згенерований код і роздати його учням.

- *елементи квесту*. Назва цієї форми навчальної діяльності походить від англійського слова «quest», що означає «пошук», «пошуки пригод», «сьогодні квест у школі – це гра, основним принципом якої є покрокове виконання заздалегідь підготовлених завдань. Квести можуть бути командними або індивідуальними» [7]. Під час гри-квесту, за допомогою QR-кодів можемо зашифрувати як власне самі завдання, так і супровідні матеріали для них. Це суттєво економить час, ресурси і дає змогу краще урізноманітнити матеріал, зробити його інформаційно насиченим.

Можемо надати учневі можливість самостійно створювати QR-коди, використовуючи посилання на потрібну інформацію, бо завдання сучасної школи – це виховання компетентної особистості, яка не лише володіє знаннями, високими моральними якостями, а здатна самостійно, креативно і нестандартно діяти в різноманітних життєвих ситуаціях, застосовуючи свої знання, досвід і беручи на себе відповідальність за власну діяльність.

Отже, використання QR кодів на уроках української літератури є важливим елементом розвитку дитини, сприяє формуванню ключових освітніх компетентностей, забезпечує особистісно-орієнтований підхід і розвиток критичного мислення. Внаслідок цього, навчання стає більш захопливим та ефективним, створюється та реалізується модель творчої особистості, яка не лише володіє навичками читання та спілкування, розуміє літературний процес, а й вміє самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, культури й моралі.

Список використаних джерел та літератури

1. Вітенко В.І. Технологія створення електронної бібліотеки: підходи та перспективи. URL: <https://library.te.ua/wp-content/uploads/2011/10/pubdir03.pdf>
2. Зеленов Є. А. Цифрове покоління: ризики, переваги, засоби взаємодії. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2018. Вип. 5. С. 46-57.
3. Кафлик О., Куц А. Методика вивчення життєпису письменників. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1406>
4. Кімната-музей Т.Г. Шевченка. URL: <http://museum-portal.com/php/museum.php?chapter=3&country=ua&city=24&idm=54&3dtour=1&l=ua>
5. Музей «Заповіту» Т. Г. Шевченка. URL: <http://museum-portal.com/php/museum.php?chapter=3&country=ua&city=21&idm=48&3dtour=1&l=ua>
6. Музей «Кобзаря» Т.Г. Шевченка. URL: <http://museum-portal.com/php/museum.php?chapter=3&country=ua&city=19&idm=47&3dtour=1&l=ua>
7. Навчальний квест: навчати, шукати, грати. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/1443-navchalnyi-quest-navchaty-shukaty-hraty>
8. Національний музей Тараса Шевченка. URL: <http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=18>
9. Тренди освіти: як використовувати QR-коди у навчанні. URL: <https://naurok.com.ua/post/trendi-osviti-yak-vikoristovuvati-qr-kodi-u-navchanni>
10. How N. Millennials Rising: The Next Great Generation. New York: Random House, 2000. 415 с.

Використання засобів арт-терапії у роботі вчителя-логопеда з дітьми дошкільного віку з аутизмом

У статті висвітлено значення арт-терапії у роботі вчителя-логопеда з дітьми дошкільного віку з аутизмом, та описано найбільш популярні методи терапії.

Ключові слова: аутизм, арт-терапія, діти дошкільного віку, корекція порушень, вчитель-логопед.

Актуальним питанням є визначення особливостей застосування різних методів арт-терапії у роботі з дошкільниками. Поруч із нами знаходяться непрості діти, їх називають «Діти дощу»: у них свій світ, який закритий для сторонніх; вони грають з предметами не так, як більшість, вони радіють іншому. Для них не існує норм і правил, але їм дуже потрібна наша допомога, підтримка і розуміння.

Сьогодні аутизм виступає найпоширенішим та мало вивченим порушенням розвитку. Але проблема вивчення аутизму та аутистичних порушень у дітей дошкільного та шкільного віку досліджується в Україні надзвичайно активно (В.Бондар, С.Конопляста, К.Островська, Т.Сак, В.Синьов, Т.Скрипник, В.Тарасун, Г.Хворова, А.Чуприков, М.Шеремет, Д.Шульженко та ін). Актуальність досліджень обумовлено передусім тим, що рівень таких порушень в Україні неухильно зростає. Тривалий час аутизм вважався лише психіатричною чи психологічною проблемою, його навіть плутали достатньо довго із шизофренією.

Аутизм – це стан, який виникає внаслідок порушення розвитку головного мозку і характеризується вродженим та всебічним дефіцитом соціальної взаємодії та спілкування. Його неможливовилікувати, проте з часом можна скоригувати і адаптувати дитину до соціального життя.

Дошкільний вік – це період найбільш виражених, «класичних» проявів дитячого аутизму. Цей вік, ймовірно, є найважчим періодом життя для близьких таких дітей. Мовлення як наймолодша функція центральної нервової системи страждає при розладах аутистичного спектра насамперед.

Спостерігаючи за дітьми з дитячим аутизмом визначаємо безліч порушень в усіх сферах життя, вони необов'язково зустрічаються в комплексі однієї дитини, набір порушень варіюється, проте психоемоційна сфера страждає завжди. Однією із її сторін є порушення спілкування з навколишнім світом. Розглядаючи корекційну роботу з дошкільниками, найпершим та найважливішим етапом є встановлення контакту між ними та дорослими (педагогами, батьками). Значно полегшити це завдання може знайомство з різними видами мистецтва, шляхом використання методу арт-терапії. Мова мистецтва універсальна та зрозуміла, вона ненав'язливо проникає туди, куди не дістається слово, що надзвичайно важливо з дітьми аутистами.

Ще в 1930 роках для корекції емоційно-особистісних проблем дитини психоаналітиками був запропонований метод арт-терапії. Основна мета арт-терапії полягає у розвитку самовираження і самопізнання дитини, а також у встановленні особистого зв'язку між внутрішнім світом малюка та дорослого [5; с. 75].

Для дітей аутистів заняття з використанням арт-терапевтичних засобів це не просто можливість проявити себе, але й дієвий спосіб адаптуватися у суспільстві.

Українські сучасні науковці (О.Вознесенська, З.Ленів, В.Мова, Г.Побережна та інші) допускають можливість поєднання вербальних і невербальних форм у процесі застосування арт-терапії (полімодальність) в залежності від психофізичного порушення, індивідуально-психологічних особливостей дитини та мети використання даного методу. Таке поєднання може ефективно використовуватися у процесі діагностики та

корекції порушень усного мовлення, адже прослідкувавши онтогенез, переконаємось, що народжуючись дитина спочатку вокалізує, потім з'являється гуління, лепіт та перші слова, згодом починає малювати (ще до появи активного мовлення), писати.

Як відомо, мова образотворчого мистецтва є мовою дітей. Ще К.Ушинський писав: «...діти мислять образами, кольорами, звуками, відчуттями», тому необхідно спиратися на ці особливості дитячого мислення. Робота фантазії проявляється у візуальних образах, а лише потім – у словах. Л. Виготський вважав, що малювання є своєрідним оповіданням дитини про свій розвиток і формування окремих систем психіки [2; с.13-14].

Арт-терапія – це корекція мовленнєвих, психосоматичних, психоемоційних процесів та відхилень в особистісному розвитку дитини за допомогою різних видів мистецтва. На сьогоднішній день арт-терапія в широкому розумінні містить в собі: *образотерапію* – терапевтичний вплив засобами образотворчого мистецтва, *бібліотерапію* – терапевтичний вплив читання (казкотерапію – терапевтичний вплив слухання та моделювання казок), *музикотерапію* – терапевтичний вплив музики (вокалотерапію – терапевтичний вплив співу), *драматерапію* – терапевтичний вплив драматизації та інсценування, *танцювальну терапію* – терапевтичний вплив танцю, *лялькотерапію* – терапевтичний вплив ляльки, пісочну терапію та ін.

У сфері арт-терапії та логопедії **кольоротерапію** застосовують найчастіше через малюнок певними квітами і медитацію на колір під релаксуючий музичний супровід. Будь-яка людина інтуїтивно займається кольоротерапією, навіть не усвідомлюючи цього факту. Це приємний і цікавий спосіб, який швидко здатний підвищити настрій. Рівень енергійності і бадьорості людини. Одного разу спробувавши кольоротерапію в дії, відчувши результативність її впливу, ви захочете випробувати її ресурси і можливості знову і знову.

Сміхотерапія – лікування позитивними емоціями, засіб глибокого очищення організму людини на всіх рівнях – від фізіології до нервової системи, психіки та розуму. Відомий невролог Вільям Фрай порівнює акт сміху з дихальною гімнастикою, що застосовується у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Голосний, дзвінкий сміх здатний нормалізувати метаболічні процеси в організмі. Сміх є одним з механізмів адаптації людини до навколишнього середовища. Сміхотерапія є сильним терапевтичним та фізіологічним стимулюванням центру емоцій.

Музикотерапія – це психотерапевтичний напрямок, що ґрунтується на лікуванні впливи музики на психологічний стан людини. Емоційна вразливість дітей з аутизмом, робить особливо доречним застосування музики в ході корекційних занять. Музикотерапія – ефективний засіб здоров'я збереження та корекції мовленнєвих порушень дошкільнят.

Позитивні результати корекції аутизму у дітей були отримані сучасними вітчизняними науковцями (В.Синьов, Д.Шульженко) в результаті використання спеціально створених казок для дітей з аутизмом. Суть терапії казками (**казкотерапії**) полягає у тому, що діти разом із корекційним педагогом ознайомлюються зі змістом спеціальних казок, засвоюють емоції та спосіб їх адекватного прояву в реальних ситуаціях. Створюючи книгу «Казки для всіх» для дітей з аутизмом та їх батьків, професор враховувала проблеми формування афективної сфери цієї категорії дітей. Книга знайшла прихильність серед фахівців, батьків та дітей і стала дієвим науковопрактичним засобом для корекції не тільки емоційної, але й інших сфер психічної діяльності дитини [7].

Кожне казкотерапевтичне заняття складається з декількох етапів: вступна частина, входження в казку, власне казка, вихід із казки. Для ефективного впливу казкотерапії варто дотримуватися наступних правил:

- казкотерапевтичні заняття достатньо проводити один раз на тиждень;
- обов'язково враховувати вік дітей та їх психологічні можливості;
- під час заняття дітям періодично надається можливість говорити про свої відчуття;
- «входження в казку» – момент таємничості та чарівності;
- текст казки є з'єднуючою ланкою між вправами і створює певну атмосферу.

Можливості казкотерапії в логокорекційному процесі з дошкільниками з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) досліджувала Зоряна Ленів. Використовуючи пасивну та активну казкотерапію, дослідниця коригувала різні складові та характеристики мовленнєвої системи. Зокрема, для розвитку слухової уваги, фонематичного сприймання, збагачення імпресивного словника використовувалася пасивна казкотерапія; для розвитку фонематичного слуху, фонематичних уявлень, фонематичного аналізу та синтезу, для збагачення експресивного словника, формування умінь утворювати слово-зміни, формування та корекції граматичних категорій, формування правильних мовленнєвих стереотипів застосовувалася активна казкотерапія [4].

У корекційній роботі при аутизмі широко використовують такий вид арт-терапії, як **спільне малювання** – це особливий ігровий метод, в ході якого дорослий разом з дитиною малює різноманітні предмети, ситуації з життя дитини та її сім'ї, різноманітні сюжети зі світу людей і природи. Таке малювання обов'язково супроводжується емоційним коментуванням. Використання спільного малювання на заняттях можливе лише після того, як налагоджено емоційний контакт між аутичною дитиною і дорослим [6; с. 56]. Для спільного малювання можна використовувати різноманітний матеріал, зокрема: олівці, фломастери, кольорову крейду, фарби (акварельні, гуашеві, олійні та акрилові). Д.Шульженко, описуючи методику, вбачає його актуальність, тому що, він спонукає дитину до дій, активізує її увагу та допомагає організувати і підтримувати з дитиною контакт.

Використання методу спільного малювання дає можливість розвивати комунікативні вміння. Співробітництво з дитиною у ході емоційного коментаря завжди збагачує її пасивний словник новими словами. Вчитель-логопед позначає словом усе, що відбувається на папері. Це дозволяє уточнити значення слів, що дитина вже знає, а також повідомити дитині нові слова та їхнє значення. Особливо актуальна можливість розвитку активної мови, що у цій ситуації виявляється одним із засобів прояву дитиною активності. Важливо підтримувати будь-яку спробу дитини «поговорити», спеціально створювати ситуації, у яких їй захочеться зробити це знову; розуміти навіть невиразне бурмотання, а зрозумівши, повторювати чітко у вигляді простої фрази, даючи їй в такий спосіб зразок правильної мови. Відомо, що до невербальних засобів спілкування відносяться насамперед жести. Оскільки, навіть говорити дитині з аутизмом важко, доцільно навчити її деяким загальноприйнятим жестам: вказівний жест, жести «дай» і «на», «великий», «маленький», «один», «багато» та ін. У результаті в дитини з'явиться арсенал загальноприйнятих жестів, що допоможуть їй виражати свої бажання, думки, але при цьому не перешкоджають розвитку мови, як основного засобу комунікації.

Також, можна працювати з пластиліном, глиною та солоним тістом. Такі заняття добре впливають на розвиток моторики, формують відчуття форми та простору, тренують координацію рухів. Спільне ліплення дорослого та дитини з аутизмом має таку ж специфіку роботи, як і спільне малювання для покращення мовлення дитини. Ліплення діє як арт-терапія, корекція, та реабілітація для дітей з аутизмом. Рідко, яка дитина не любить тісто для ліплення або пластилін. За допомогою пластиліну чи солоного тіста, дитина самовиражається не тільки творчо, а й розвиває гнучкість і рухливість своїх пальців, що в свою чергу сприяє поліпшенню мовлення дитини. Перевагу надаємо глини, адже глина природний, неструктурований, пластичний тривимірний матеріал.

Переважно у своїй роботі використовують терапію піском. Від інших форм арт-терапії **піскова терапія** відрізняється простотою маніпуляцій, можливістю винаходу нових форм, короткочасністю існування створених образів. Пісок – речовина здатна викликати у дитини найбагатші асоціації. У практиці, одна із дітей обожнює пісок і ми його використовуємо в різних корекційно-розвиткових цілях: будуємо різні пасочки і формочки; граємо в ігри: «Скарб», «Кумедні личка», «Сюрприз», «Більший-менший».

Один із нових видів арт-техніки «Орбіз-краш». Техніка «Орбіз-краш» володіє унікальними властивостями заспокоювати нервову систему, та ідеальний спосіб зняти напругу. Ігри та вправи з гідрогелем та технікою «Орбіз-краш» сприяють: підвищенні рівня розвитку пам'яті; підвищення рівня розвитку дрібної моторики руки; розвитку уяви

та креативності; формування навичок спілкування та взаємодії; розвиток мовленнєвого спілкування; розвиток спостережливості та емоційно-вольової сфери дитини. У своїй роботі використовую ігри з гідрогелем, а саме: перекладання кульок Орбіз з однієї чашки в іншу за допомогою ложки; пересипання з ручки в ручку; вилловлювання кульок Орбіз з ємності наповненою водою; ховання, закопування і відкопування в гущі кульок маленьких іграшок, камінчиків, гудзиків. Також у практиці виготовляємо іграшки антистрес з Орбізів та повітряної кульки.

У будь-якому випадку в роботі з особливими дітьми намагаємося виходити з головних принципів арт-терапії – це прийняття дитини такою, яка вона є. Саме в арт-терапії дитина має можливість зробити самостійний вибір. В деяких випадках намагаємося йти за дитиною, за її вибором, потребою, якщо звичайно, це не нашкодить їй фізичному та психологічному здоров'ю і завданням і цілям, які перед нами стоять.

Отже, використання методів арт-терапії та різноманітного дидактичного матеріалу на логопедичних заняттях наповнює їх новими яскравими емоціями. Сприяє тому, що діти стають більш психологічно врівноваженими, сконцентрованими, працездатними, що дає змогу не тільки прискорити процес корекції мовленнєвих порушень, а й всебічного розвитку особистості дитини.

Приклади ігор та вправ.

Вправа «Намалюй себе»

На столі приготовлені кольорові олівці і папір. Дітям пропонується намалювати себе. Діти починають малювати, логопед допомагає дітям, наводить навідні питання, підтримує, уважно спостерігає за процесом.

Завдання «Слухання казок, направлених на корекцію неправильної моделі поведінки в соціумі»

Існує багато казок, в яких розкривається сюжет з негативною поведінкою основного героя. Такі казки вчать і надають приклад результатів неправильного виховання.

Українські народні казки

Колобок. Українська народна казка.

Головна мета, це неправильна поведінка головного героя, який неслухався своїх батьків і в наслідок загинув.

Вовк і козенята.

Сюжет цієї історії покладається на свідомості спостереження відповідних дій безпеки при спілкуванні з незнайомими людьми.

Казка про Зубчик

Мета: показати дітям важливість догляду за зубами; навчити їх правильно це робити. В одному місті жив маленький Зубчик, який дуже любив солодощі. Він їв цукерки за сніданком, обідом та вечерю. Та ось одного разу Зубчик захворів. Пішов він шукати того, хто міг би його вилікувати. Але ніхто не зміг йому допомогти. Сів Зубчик на лавку і гірко заплакав. Раптом до нього прийшла Зубна фея і запитала: – Що сталося? Чому ти плачеш? – Я їв солодощі за сніданком, обідом і вечерю. І ось я захворів, і ніхто не може мені допомогти. Зубна фея каже: – Я знаю, хто тебе вилікує. Йди ось по цій стежинці, і вона тебе виведе до будинку, в якому живе Зубна щітка. Вона тобі обов'язково допоможе. Побіг Зубчик по стежинці і незабаром опинився біля маленького ошатного будиночка. Він постукав. Двері відчинились, і на порозі з'явилася Зубна щітка. – Привіт, Зубчику! Що тебе до мене привело? – Зубна фея сказала, що ти можеш мене вилікувати, – жалібно просигливі Зубчик. – Але я не можу вилікувати тебе без моєї помічниці – Зубної пасти, - сказала Зубна щітка. Йдемо швидше, бо скоро стемніє, а йти нам треба далеко. Відправились вони в дорогу. Йшли лісами, полями, лугами і, нарешті, дібрались до будинку Зубної пасти. Постукали у віконце. Зубна паста вийшла до них і говорить: – Мабуть, вам потрібна моя допомога, якщо ви прийшли до мене так пізно? – Будь ласка, добродійко, вилікуйте мене! – закричав Зубчик. Зубна паста з Зубною щіткою взялися дружно чистити Зубчик, і він незабаром став здоровим. З тих пір Зубчик подружився з Зубною пастою і Зубною щіткою. Він перестав їсти багато солодощів. А нові друзі приходили до нього кожен день і чистили його вранці і ввечері. Більше Зубчик ніколи не хворів і завжди мав чудовий вигляд.

Історія про Петрика, який говорив погані слова

Мета: вчити дітей культурі спілкування; показати важливість культурного спілкування. Петрик був хорошим хлопчиком, але була у нього недобра звичка говорити погані слова. Потрібно сказати, що його батьки були хорошими вихованими людьми. Вони дуже любили свого синочка і все йому пробачали. Мама з татом думали, що з віком все минеться. Підріс Петрик і пішов до школи. У нього з'явилося багато неприємностей. Не було такого дня, щоб діти не жалілися на нього. Хлопчиків бив, дівчаток обзивав і навіть до вчителів огризався. От настав самий страшний день: Петрик залишився один. Настав день, коли діти не захотіли з ним гратися, навіть самі добродушні від нього відвернулися. Приходить за ним тато, а він сидить, похнюпивши голову: – Тату, тату! – закричав Петрик. – Я хочу розповісти тобі, що я зараз переживаю. Я образив дітей – і ніхто зі мною не хоче дружити. Я дуже злий. Як ти думаєш, що мені робити? – Давай розберемося, – відповів тато. – Ти чого хочеш? – Я хочу бути добрим! Допоможи мені, тату! – Це не так просто, але є в мене один спосіб. Я пропоную тобі гру. Ось тобі маленьке зернятко, ми з тобою посадимо його в горщик і будемо поливати. Але це незвичайне зернятко – йому не потрібно багато води, а йому треба багато лагідних і добрих слів, і тоді воно перетвориться на чудову квітку. Тільки тут потрібно багато терпіння. – Я згоден, тату! – відповів Петрик. Посадили вони зернятко в горщик із землею. Кожен ранок Петрик підбігав до горщика і говорив гарні слова. І раптом стало диво: зернятко проросло і перетворилося на гарну квітку. Петрик теж підріс і перетворився на доброго лагідного хлопчика.

Ігри з фарбами

«Кольорова водичка»

Обладнання: акварельні фарби, пензлики. Вода.

Хід гри: склянки наповнити водою, потім у них розводять фарби різних кольорів. Зазвичай дитина стежить, як крапля фарби поступово розчиняється у воді. У наступній склянці можна розвести фарбу, швидко помішуючи пензликом.

Можна урізноманітнити гру: змішувати фарби, отримуючи різні кольори; можна зливати воду різних кольорів в одну склянку чи додавати у воду по черзі різні фарби.

«Кольорові краплинки»

Обладнання: піпетка, вода.

Хід гри: вчитель-логопед вчить за допомогою піпетки набирати кольорову воду та розташовувати кольорові краплинки в довільній формі.

Ігри з крупами

«Доріжки»

Обладнання: макарони.

Хід гри: з макаронів можна робити довгу і коротку доріжки.

«Сортування»

Обладнання: крупи, дві посудини.

Хід гри: перебирання круп у дві посудини.

Ігри з піском

«Пісочний дощик»

Мета: регулювання м'язового напруження, збагачення словника.

Обладнання: пісочниця.

Хід гри: вчитель-логопед каже:

– У нашій пісочниці може падати незвичайний пісочний дощик і дути пісочний вітер.

Це дуже приємно.

Логопед стежить, щоб дитина повільно, а потім швидко сипала пісок зі свого кулачка в пісочницю; на долоню дорослого; на свою долоню. Потім дитина із заплученими очима кладе долоню на пісок, а дорослий сипле пісок на один із пальчиків. Дитина має відгадати на який.

Вправа «Кольорова музика»

Доцільно проводити, коли є необхідність викликати в дитини певний настрій. Вправа містить елементи кольоротерапії, а саме передбачає використання різних предметів певного кольору. Музичний супровід вправи та колір предметів залежатиме від настрою,

який потрібно створити. Так, аби заспокоїти дітей можна запропонувати їм створити танцювальну імпровізацію під музику вальсу, використовуючи при цьому шовкові шарфи синього, блакитного чи зеленого кольорів. Натомість, щоб підбадьорити дитину, слід увімкнути ритмічну музику у зважому темпі, а як реквізит запропонувати дитині стрічки або хустинки жовтого або червоного кольорів.

Метою цієї вправи є: нормалізувати дихання; розслабити м'язи горла.

Як музичний матеріал для вправи можна використати аудіо-запис «Ранок» із сюїти «Пер Гюнт» Едварда Гріга (Edvard Grieg) або іншу спокійну музику (темп – не більше 60-65-ти ударів на хвилину), шум лісу, спів птахів тощо.

Цю вправу найкраще виконувати з дитиною після фізичного навантаження. Вмикаєте музику і пропонуйте дитині зручно вмотистися на підлозі, заплющити очі, уявити сонячний день та зелений ліс. Головний елемент вправи – «лісове» повітря, яке діти мають спокійно, залюбки вдихати й видихати.

Таким чином використовуючи у корекційній роботі вище вказані арт-методики, ми можемо констатувати, що їх вплив на дітей із аутизмом дуже цінний. Їх використання чудово впливає на результати роботи, дозволяє кожній дитині діяти на власному рівні. Необхідно відзначити, що терапія мистецтвом дуже цікава форма роботи з дитиною дошкільного віку, арт-методи дають можливість розкритися кожній дитині, створюють позитивний емоційний настрій. Арт-методи дуже ефективні в корекції аутизму та гармонізації розвитку особистості дошкільника з мовленнєвими порушеннями.

На нашу думку, арт-терапія – це саме те, що подабається дошкільнику. Арт-терапія сприяє підвищенню інтересу до логопедичних занять; забезпечує ефективність корекції мовленнєвих порушень, а саме: поповнення та активізації словника, корекції граматичної будови мовлення, розвитку зв'язного мовлення; підвищують мотивацію мовленнєвого спілкування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бугера Ю.Ю. (2018). До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: соціальна педагогіка Кам.-Под. : Медобори-2006. 35-44 с.
2. Ленів Зоряна Діагностика усного мовлення старших дошкільників засобами арт-терапії: Навчально-методичний посібник. – К.: Спадщина, 2011. - 12-21 с.
3. Ленів Зоряна Концептуальні засади застосування арт-терапії в корекційній освіті // Дидактичні та соціальні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково методичний збірник : Вип. 10/за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка - К. : Наук. світ, 2008. 182-189 с.
4. Ленів Зоряна Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / З.Ленів; НПУ ім. М.П. Драгоманова.-К. 2010. – 21 с.
5. Чуприков А. Розлади спектра аутизму: медична та психолого-педагогічна допомога/ А.П. Чуприков, Г.М. Хворова. – Львів: Мс, 2012. – 184 с.
6. Шульженко Д.І. Аутизм - не вирок. - Львів: Кальварія, 2010. – 224 с.
7. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: Монографія. – К., 2009. – 385 с.

Кіценька О.О.,
вчитель англійської мови
Кам'янець-Подільського НВК №13
у складі спеціалізованої ЗОШ I-III ступенів
з поглибленим вивченням польської мови і гімназії Хмельницької області

Сторітеллінг як один з ефективних методів викладання англійської мови

У статті розміщена загальна інформація щодо використання методу *storytelling* в мовленнєвій діяльності учнів початкової школи. Це зокрема: сутність методу та прийоми використання даного методу в освітньому процесі.

Методичні рекомендації стануть в нагоді вчителям початкової школи з питання розвитку мовленнєвої компетенції дітей шляхом використання сучасних освітніх технологій на уроках іноземної мови.

Ключові слова. Виховання, особистість, сторітеллінг, формування, комунікація, модернізація, компетенція.

Пріоритетним напрямком модернізації освіти є виховання особистості, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, відкритої для сприйняття нового досвіду, здатної на усвідомлений та відповідальний вибір у різних життєвих ситуаціях. Для вирішення цього завдання важливо вже на початковому етапі навчити дітей вирішувати мовними засобами ті чи інші комунікативні завдання в різних сферах і ситуаціях спілкування. Комунікативна компетенція передбачає володіння всіма видами засобів комунікації, основами культури усного та писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання комунікативних засобів в різних сферах і ситуаціях спілкування.

Однак в поняття комунікативної компетенції входить оволодіння необхідним набором не тільки мовних та мовленнєвих знань, а й умінь в галузі комунікативного аспекту будь-якої професійної діяльності, а також практичного використання засобів комунікації, що необхідно для формування соціально активної особистості, що орієнтується в сучасному світі.

Ефективність освіти в сучасній школі, а особливо під час пандемії та дистанційного навчання, залежить від умінь педагога правильно вибрати методи і прийоми навчання в конкретних умовах для кожного заняття чи уроку.

Можливо ви помічали, як уважно дітки слухають вихователя, коли він розповідає їм казочку, і як швидко вони починають відволікатися, якщо він читає її з книги? Що приваблює їх в першу чергу? Дітки полюбують та краще запам'ятовують імпровізовані історії, ніж заучені тексти. Щоб навчитися правильно та цікаво розповідати, ефективно використовувати це вміння у роботі, я пропоную ознайомитися з методом сторітеллінгу.

Сторітеллінг – технологія створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача.

У перекладі з англійської *story* означає історія, а *telling* – розповідати.

Сторітеллінг – це розповідання міфів, казок, приказок, билин. Самі розповіді можуть бути як про вигаданих (книжкових, казкових, мультиплікаційних), так і про реальних (дітей групи, самого педагога) героях. Вони схожі на казки, оскільки мораль в них прихована. Методику сторітеллінгу розробив 90-х роках минулого століття голова великої корпорації Девід Армстронг. Він вважав, що історії, розказані від свого імені, легше сприймаються слухачами, вони більш захоплюючі й цікавіші, ніж читання книги.

Технологія сторітеллінг на уроках англійської мови забезпечує комунікативний, мовленнєвий, мовний, емоційний та соціокультурний розвиток молодших школярів. Сюжет історії завжди викликає безліч різноманітних емоцій в учнів, навчає моральним цінностям, дозволяє проаналізувати вчинки та почуття героїв, а наповнення історії (лексика, граматики) допомагає краще засвоїти вивчений матеріал. Психологи стверджують, що у слухачів чи читачів можуть виникнути такі емоції, як злість, відроза,

страх, радість, сум та подив. Саме тому, ми можемо говорити про те, що історії розвивають емоційний інтелект дитини.

Метод сторітеллінгу полягає в нестандартності його проведення, це зразок інформаційно-ігрового проекту (відбувається формування практичних умінь навичок). Не секрет, що однотипність уроків знижує учнівську активність, притупляє увагу. Нестандартна форма методу передбачає одну з форм групового навчання, що сприяє реалізації комплексних цілей, засвоєнню бази знань; формує навички самоконтролю, вміння висловлювати особисту думку і враховувати думки інших, почуття обов'язку і відповідальності за результати. Учень, застосовуючи метод сторітеллінгу не лише сприймає певну інформацію, а бере активну участь у її засвоєнні, опановує засоби самостійного їх поповнення і розширення.

Сторітеллінг включає в себе різні напрямки - в ньому тісно переплетені психологія і педагогіка, дидактика та акторська майстерність. Що більший словниковий запас має оратор, то більше впевненості у власних силах; що допитливіший розум, то кращими виходять історії.

Сторітеллінгом зацікавлені і педагоги, і психологи у всьому світі, оскільки пояснення матеріалу у формі розповіді історій розвиває в учнів увагу, логіку та підвищує рівень культурної освіти. Історії дозволяють розповісти про те, як приймаються рішення та будуються стосунки. Через обмін історіями, вибудовуючи емоційні зв'язки, учні та вчителі створюють правильні й більш якісні взаємостосунки.

Види сторітеллінгу

- Культурний – розповідає про цінності, моральність та вірування;
- Соціальний – розповідь людей один про одного (можна розповідати дітям історії з життя відомих людей, що може стати для них прикладом для побудови свого життя).
- Міфи, легенди – вони відображають культуру й нагадують нам, чого в житті слід уникати аби бути щасливим.
- Jump story – всі полюбляють слухати історії про містичних істот, коли неочікуваний кінець змушує підстрибнути на стільці від страху. Такі історії допомагають подолати власні страхи.
- Сімейний – сімейні легенди зберігають історію наших пращурів. Ці історії передаються з покоління в покоління та мають повчальний характер.
- Дружній – ці історії об'єднують друзів, оскільки вони згадують про певний досвід, який вони пережили разом.
- Особистий – особисті історії розповідають про власний досвід та переживання. Це важливий вид сторітеллінга, оскільки подібні історії допомагають зрозуміти себе, і почати розвиватися.

Основні функції сторітеллінгу

- Мотиваційна. Це спосіб переконання учнів, який дає змогу надихнути їх на прояв ініціативи в навчальному процесі.
- Об'єднуюча. Історії є інструментом розвитку дружніх, колективних міжособистісних стосунків у класі, групі.
- Комунікативна. Історії здатні підвищити ефективність спілкування на різних рівнях.
- Інструмент впливу. Дозволяє не директивно впливати на учнів та формувати в них суспільно корисні переконання.

Утилітарна. Один із найпростіших способів донести до інших зміст завдання або проекту.

Визначають активний та пасивний сторітеллінг. Вчитель може обрати чи створити власну історію для розповіді в класі (пасивний сторітеллінг), або учні створюють історію чи продовження історії самостійно (активний сторітеллінг). Вибір сторітеллінгу залежить від мети уроку та особистих преференцій вчителя.

Як підготувати учнів до сторітеллінгу на прикладі казки 'The enormous turnip' від MM Publications.

1. Що ти бачиш на картинці? Розмалюй та напиши речення. З цього завдання можна розпочати урок та закріпити вже вивчену лексику. Для продовження завдання, можна запропонувати два варіанти відповідей. Учні читають речення та обирають правильний на їх думку варіант.

2 Who can you see? Finish the picture and write.

F _ _ _ _ r B _ _ _ with h _ _ w _ _ _
d _ _ g _ _ _ _ and _ _ n.

2. Розкажи історію за картинками. Окрім того, що ми описуємо картинку, можна звернути увагу учнів на героїв історії та, що вони роблять. Це завдання можна використовувати як перед прочитанням історії, так і після.

3 Read and circle a or b.

1. a. Farmer Bill would like some soup.
b. Jenny would like some soup.

2. a. Farmer Bill is making turnip soup.
b. Farmer Bill is planting a seed.

3. a. Jill can make turnip soup soon.
b. Farmer Bill can make turnip soup soon.

4. a. The turnip is huge.
b. The turnip isn't enormous.

Farmer Bill pulls the turnip. They give a shout and ...the turnip comes out! Benny shouts it's ___big___. Farmer Bill shouts it's ___huge___. And Jenny shouts it's ___enormous___. That night, they all eat ___turnip_soup!

6. Розшифруй таємне повідомлення. Для того, щоб зацікавити учнів прочитати історію або її продовження, запропонуйте дітям наступне завдання: «Про що думають герої?»

Наприклад:

Таємне повідомлення наступне: Aha! The ducks can help our group pull the turnip!

Як бачимо, такий спосіб подачі допомагає запам'ятати матеріал набагато краще, тому що ця історія реальна і "пережита". Головна особливість сторітеллінгу в тому, що історії нічого не нав'язують і не пропонують: послуховавши «правильну» історію, аудиторія сама зробить потрібний висновок і збереже у пам'яті набагато більше інформації.

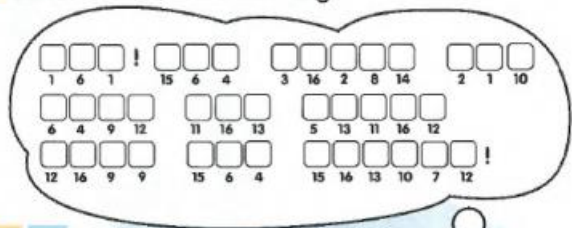
Метод сторітеллінгу, на наш погляд, сприяє формуванню у дітей орієнтовної основи поведінки в мовних ситуаціях; ознайомленню учнів з варіантами мовних дій, умінь їх комбінувати і знаходити нові рішення. Виробляється впевненість у володінні прийомками, заснованими на особистому досвіді; зникає мовний

3. Заповни пропуски в історії. Для цього завдання, Ви можете запропонувати учням текст з пропусками і попросити учнів заповнити пропуски словами, які найбільш підходять за змістом. Для полегшення завдання, можна надати список слів для заповнення пропусків.

4. Опиши одного з персонажів. Для цього завдання, можна взяти речення з тексту, наприклад: "Sorry, I can't pull. My back hurts. My day is full. Scratch, you are ___lazy___. Come and help; the turnip's tasty!"

5. Напиши кінцівку історії самостійно. Вчитель може запропонувати уривок з історії і попросити учнів написати кінцівку, вказуючи героїв та що вони роблять самостійно. Наприклад: ___Scratch pulls the ducks, and they pull ___cats___, and the cats pull ___Daisy___, and ___cow___ pulls Jenny, and Jenny pulls ___Benny___, and Benny pulls ___Jill___, and Jill pulls ___Farmer Bill___, and

2 What are the cats thinking?

1=A	9=L
2=C	10=N
3=D	11=O
4=E	12=P
5=G	13=R
6=H	14=S
7=I	15=T
8=K	16=U

бар'єр, створюється досвід вираження своєї особистісної позиції в спілкуванні, адекватної самооцінки «продуктів спілкування», вміння презентувати себе.

На заняттях важливо не тільки розповідати історії, а й давати дітям можливість створювати і розповідати історії самим. Для кожної людини важливо навчитися розповідати історії на аудиторію, щоб бути конкурентоздатним в умовах сучасного світу, мати можливість бачити реакцію інших на висловлювання, бути самодостатньою особою.

Дослідження ролі сторітеллінгу показує, що варто заохочувати та поширювати цей метод викладання, тому що він допомагає не тільки запам'ятати матеріал, а й збагатити усне мовлення. У сучасній освітній ситуації такий метод є варіантом неформального навчання і використовується як додатковий до академічного. Основним фактором успішності сторітеллінгу є підібрані і вчасно розказані історії. Тому використання цієї методики на практиці, на мою думку, повинно мотивувати школярів до навчальної діяльності, до пізнання чогось нового, усвідомлення мети своєї діяльності, а також сприятиме їхньому загальному розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Вільгоцька, Н. Нетрадиційні засоби розвитку мовлення та творчості малюків: ігри із сухим басейном / Наталія Вільгоцька // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2013 – № 6 – С. 54–60.

2. Крутій К., Зданевич Л. Сторітеллінг: мистецтво розповідання, або як зацікавити й мотивувати дітей / Катерина Крутій, Лариса Зданевич // Дошкільне виховання. – 2017. – № 7. – С. 2-5.

3. Кузнецова О. И. Сторителлинг как метод работы с детьми у ДООУ [Електронний ресурс] / О. И. Кузнецова // Интерактивный метод работы учителя-логопеда с детьми 6-7 років – Сторителлинг: [Metodichka.org Live jornal]. – Режим доступа: http://www.metodichka.org/news/storitelling_kak_metod_raboty_s_detmi_v_dou/2018-05-20-1348, вільний. - Назва з екрану.

4. <https://www.pedrada.com.ua/article/2361-metodi-navchannya>

5. <https://mmpublications.com.ua/storytelling/>

6. <https://ua.be-english.com.ua/how-to-use-storytelling-in-teaching-english/>

Клепацька Л.В.,
практични психолог
початкової школи міста Городок,
Городоцької ОТГ

Проблема професійного вигорання

У статті розглядається поняття «професійного вигорання», розглянуті фактори, що призводять до емоційного вигорання педагогічних працівників. Виявлено та означено основні стресогенні фактори педагогічної професії. Визначено та описано найбільш поширені прояви стресу в учителів: фрустрованість, підвищена тривожність, дратівливість, виснаженість.

Ключові слова: синдром професійного вигорання, стресори, виснаженість, фрустрованість, тривожність, дратівливість.

На даний час в освіті велика увага приділяється формуванню навичок відповідальної поведінки молодого покоління щодо власного здоров'я, а також створення комфортного, психологічно сприятливого середовища для дітей. Але так як у освітньому процесі беруть участь кілька сторін, як діти, так і дорослі, і в першу чергу педагоги, то виникає необхідність говорити не тільки фізіологічне, а й психологічне здоров'я педагогів. Рівень емоційного здоров'я вчителів прямо пропорційний благополучному вихованню дітей. Цього можна досягти за рахунок того, якщо вчителі

будуть професійно-компетентними, а головне фізично і психологічно здоровими, а також стійкими до розвитку негативних станів, обумовлених професією.

Про наявність великої кількості стресорів у педагогічній діяльності говорять вже давно як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Професія педагога насичена багатьма стресогенами, серед яких такі, як соціальні оцінка, невизначеність, повсякденна рутинна тощо. Серед найбільш поширених проявів стресу в учителів можна відрізнити такі, як: фрустрованість, підвищена тривожність, дратованість, виснаженість [1].

Аналіз наукової літератури показує, що проблемі синдрому «професійного вигорання» присвячено багато робіт зарубіжних і вітчизняних науковців (К. Черніс, Т. Хенел, Т.Манн, Д. Едельвич, Г. Сельє, С.П. Безносос, В.А. Бодров, М.П.Лейтер, Х.Дж.Фрейденбергер Т.В.Зайчикова, Л.Малець, Е.Махер, В.С.Орел, Т.В.Форманюк, , У.Б.Шуфелі та ін.), а також методам його діагностики (К.Маслач, В.В.Бойко, Н.Є.Водоп'янова, В. В. Лукьянова, Д. І Трунов, О.С.Старченкова та ін.).

Професійне вигорання – це психічний стан, що характеризується хронічною втомою і емоційною байдужістю, які спричинені роботою. Цей стан об'єднує в собі емоційну порожнечу, втрату особистості і редукцію професійних досягнень [9, с. 7-8].

У 1981 році відомий дослідник проблеми професійного вигорання Едвард Морроу запропонував досить оригінальний термін, що відображає внутрішній психічний стан працівника, шовідує на собі дистресовий вплив вигорання - «запах палаючої психологічної проводки».

Відповідно до сучасних досліджень, психічне вигорання – це стан фізичного, розумового та емоційного виснаження, що проявляється насамперед у професіях соціальної сфери [3, с. 238–243].

За останні 40 років у світовій науковій літературі актуальною є проблематика феномену burn out diseases – вигорання на робочому місці, що полягає у психологічних, психічних та фізичних розладах, які виникають через вплив робочого середовища урбанізованого суспільства. ВООЗ хворобою 21 століття визначила професійний стрес, оскільки він є характерним для будь-якої професії, а тому розростається до глобальної епідемії [13].

Варто зазначити, що феномен burn out diseases, включений до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10), у класифікаційну категорію «Проблеми, пов'язані з труднощами подолання життєвих ускладнень, труднощами управління власним життям», під номером Z 73.0 [6].

Першим термін «вигорання» ввів у науковий обіг Г. Брендлі, у описі дослідження службовців, які працювали охоронцями у в'язниці для умовнозасуджених. Наступним дослідником, на які роботи ми звернути увагу, був Г. Фрейденбергер. В його роботах емоційне вигорання – це стан хронічної втоми, депресії і фрустрації, який виникає тоді, коли індивід змушений займатися справою, яка не задовольняє його амбіції й не приносить очікуваного результату [8, с. 24– 27].

Більшість авторів розуміють емоційне вигорання як фізичне, психічне або емоційне виснаження, яке характеризується втратою мотивації й відповідальності, а також як результат невідповідності між особистістю та родом занять. Фрейденбергер Г. та Річельсон Г. вважають, що вигорання можна розглядати як характеристику психологічних станів хронічної депресії та фрустрації [5].

Синдром професійного вигорання визначають як стрес-реакцію на відповідь виробничим та емоційним вимогам, що виникає через надмірну відданості людини своїй роботі одночасно із повним нехтуванням сімейним життям та відпочинком. Безперервне або прогресуюче порушення гармонії між цими двома сферами людського життя, приводить особистість до «професійного вигорання». Професійне вигорання є наслідком некерованого стресу через внутрішнє накопичення негативних емоцій без потрібної їх «розрядки». Цей стан схожий на третю стадію загального адаптаційного синдрому – стадія виснаження (Hans Hugo Bruno Selye) [7].

Основною різницею між вигоранням і втомою є те, що після втоми людина здатна швидко відновитись, тоді як вигорання потребує більш тривалого відновлення. Відмінність між стресом і вигоранням теж в тривалості процесу: вигорання – це

тривалий, «розтягнений» у часі робочий стрес. Також стрес – це впершу чергу адаптивний синдром, який мобілізує всі сфери психіки людини, а вигорання – переривання адаптації. Стрес і вигорання різняться ступенем їхнього поширення. Кожен може відчувати стрес, а от вигорання проявляється тільки в професійній діяльності. Цікаво, що стрес не завжди є причиною вигорання. Люди можуть добре справлятися зі стресовими ситуаціями (наприклад, під час військових дій, стихійних лих, епідемії), якщо вважають, що їхня робота є важливою та значимою. І остання відмінність полягає в тому, що вигорання на відміну від стресу є незворотнім станом: виникнувши в людини, він продовжує розвиватись, і цей процес можна лише певним чином уповільнити [5].

За словами М. Буріша, вигорання починається зі значних витрат енергії, пов'язаних з занадто високим позитивним ставленням суб'єкта до виконання професійної діяльності, та відображає послідовну зміну шести фаз:

- попередження, що характеризується надмірною участю та втомою;
- зменшення рівня власної участі у взаєминах зі співробітниками, клієнтами, пацієнтами, учнями, найближчим оточенням та у роботі;
- негативні емоційні реакції – депресія, агресія; деструктивна поведінка, які пов'язані з негативними психічними, мотиваційними та емоційними змінами;
- психосоматичні зміни – імуносупресія, безсоння, статева дисфункція, гіпертонія, тахікардія, головний біль тощо;
- розчарування та негативне ставлення до життя [12, с. 32–34].

Суттєвим стресогенним фактором є психологічні й фізичні перевантаження педагогів, які спричиняють виникнення так званого синдрому «професійного вигорання» – виснаження моральних і фізичних сил, що неминуче позначається як на ефективності професійної діяльності, психологічному самопочутті, так і на стосунках у сім'ї [10].

Російський вчений В. В. Бойко виявив такі симптоми професійного вигорання, як: емоційний дефіцит, емоційне відчуження, особистісне відчуження (деперсоналізація), психосоматичні та психовегетативні порушення, та розробив власну «Методику діагностики рівня емоційного вигорання», яка дає змогу оцінити прояви синдрому за дванадцятьма основними симптомами, що зазвичай супроводжують три компоненти «професійного вигорання» [1]:

1. Перший компонент – «напруження» – характеризується відчуттям емоційної виснаженості, втоми, викликані власною професійною діяльністю. Це знаходить вияв у таких симптомах, як:

- переживання психотравмуючих обставин – людина сприймає умови роботи та професійні міжособистісні стосунки як психотравмуючі;
- незадоволеність собою – незадоволеність власною професійною діяльністю і собою як професіоналом;
- «загнаність у кут» – відчуття безвихідності ситуації, бажання змінити роботу чи професійну діяльність взагалі;
- тривога й депресія – розвиток тривожності у професійній діяльності, підвищення нервовості, депресивні настрої.

2. Другий компонент – «резистенція» – характеризується надмірним емоційним виснаженням, що провокує виникнення та розвиток захисних реакцій, які роблять людину емоційно закритою, відстороненою, байдужою. На такому тлі будь-яке емоційне залучення до професійних справ та комунікацій викликає у людини відчуття надмірної перевтоми. Це знаходить вияв у таких симптомах, як: неадекватне вибіркове емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація, розширення сфери економії емоцій, редукція професійних обов'язків.

3. Третій компонент – «виснаження» – характеризується психофізичною перевтомою людини, спустошеністю, нівелюванням власних професійних досягнень, порушенням професійних комунікацій, розвитком цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень.

Психологи вбачають наступні шляхи попередження синдрому «професійного вигорання» педагогів:

1. Планування діяльності. Дезорганізація може призвести до стресу. Приділіть планам якийсь час, коли це буде можливо, і попрацюйте над ними доти, доки не закінчите.

2. Нормування діяльності – визнайте і прийміть обмеження. Багато хто з нас ставить перед собою абсолютно недосяжні цілі. Ставте перед собою цілі, які зможете досягти.

3. Перемикання уваги – розважайтесь. Знайдіть заняття, що було б захоплюючим і приємним (хобі).

4. Позитивність – не критикуйте інших, учіться хвалити інших за ті речі, що Вам у них подобаються. Зосередьтеся на позитивних якостях оточуючих.

5. Терпіння – учіться терпіти і прощати. Нетерпимість до інших призведе до фрустрації і гніву. Спробуйте зрозуміти, що почувають інші люди, це допоможе вам прийняти їх.

6. Уникання нездорової конкуренції. У житті дуже багато ситуацій, коли не можливо уникнути конкуренції. Але занадто велике прагнення виграти в багатьох галузях життя створює напруження і тривогу, робить людину агресивною.

7. Фізичні навантаження – регулярно робіть фізичні вправи. Краще виконувати ту програму, що приносить вам задоволення.

8. Відкритість – розповідайте про свої неприємності. Знайдіть друга чи консультанта-психолога, з якими ви можете бути відверті.

9. Безмедикаментозний метод розслаблення – медитація, йога, аутогенне тренування і прогресивна релаксація можуть бути вивчені за допомогою акредитованих компетентних учителів і професійних психологів.[2; 4, с.60–66; 11, с. 28–41].

Останім часом проблема збереження психічного здоров'я вчителів набула особливої значимості. Зросли вимоги суспільства до особистості вчителя та його ролі в навчальному процесі. Ця ситуація приводить до збільшення психічного напруження, що призводить до невротичних розладів і психосоматичних захворювань. Професійна робота вчителів характеризується великим емоційним навантаженням і, як наслідок, із збільшенням досвіду педагога переживають «педагогічну кризу», «виснаження», «вигорання».

Отже, професія педагога – одна з найбільш стресогенних, де синдром «професійного вигорання» є найбільш поширеним. Синдром «професійного вигорання» розглядається психологами як один із проявів стресу, з яким стикається людина у власній професійній діяльності.

Список використаної літератури.

1. Дослідження синдрому «професійного вигорання» у вчителів / Л. М. Карамушка, Т. В. Зайчикова, О. С. Ковальчук, Г. Л. Федосова, О. Ф. Філатова, О. А. Філь. – К. : Міленіум. – 2004. – 24 с

2. Елканов С. В. Профессиональное самовоспитание учителя : Кн. Для учителя. / С. В. Елканов. – М. : Просвещение, 1986. – 144 с.

3. Зайчикова, Т. В. (2003). «Професійне вигорання» педагогів – актуальна проблема сучасної школи. Психологія у XXI столітті: перспективи розвитку: Матеріали VI Костюківських читань, Т. 2. Київ.

4. Калошин В. Ф. Як долати стрес у педагогічній діяльності / В. Ф. Калошин // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 9.

5. Маслач, К. (2001). Профессиональное выгорание: как люди справляются. Практикум по социальной психологии СПб: «Питер», 432с.

6. Мальцева, Н. В. (2005). Проявление синдрома психического выгорания в процессе профессионализации учителя в зависимости от возраста и стажа работы : дисс. ... на соискание уч. степени канд. психол. наук : 19.00.13, 19.00.07. Екатеринбург, 212 с

7. Орел, В. (2014). Синдром психического выгорания. Мифы и реальность / В. Орел. Харків: Изд-во «Гуманитарный центр», 296.

8. Семенов, В. (2015). Фактор усталости: о профилактике профессионального выгорания у педагогов. Минская школа сегодня. № 4.

9. Сидоров, П. (2005). Синдром емоціонального «выгорания» / Новости медицины и фармации. № 13.

10. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій : гендерні аспекти. / [за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової]. – К., 2006. – 365 с.

11. «Стрессменеджмент» – эффективная антистрессовая программа для всех : валеологический практикум / В.Н. Ковалев // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 1. – С. 60–66; № 2.

12. Трунов, Д. (2004). И снова о «профессиональной деформации». Психологическая газета. № 6.

13. World Health Organization. The ICD-10 Classification of Mental and Behavioral Disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines(1992). Geneva: WHO.

Клімкіна М.А.,

студентка ММ-31

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Розвиток вихованців дошкільної установи засобами використання музично-дидактичних ігор у процесі взаємодії із музичним керівником закладу

Проблема розвитку творчої особистості є особливо актуальною у наш час. Адже саме зараз, як ніколи, нашій країні потрібні люди, здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо мислити. Розвиток здатності до творчості, набуває сьогодні такої значущості, тому що вона є базовою якістю особистості, її ядром і центральною характеристикою. Вже аксіоматичним є твердження про те, що творчі можливості, закладені у кожній людині природою, на певному етапі мають бути педагогічно скорегованими, оскільки саме педагог може значною мірою професійно закласти підґрунтя творчого розвитку особистості та визначити сталий напрямок цього процесу. Розвиток вихованців дошкільної установи засобами використання музично-дидактичних ігор - важливе педагогічне завдання, яке вирішує у процесі практичної діяльності музичний керівник закладу.

Завдання щодо виховання людей із високим творчим потенціалом, естетично-музичними почуттями постає не лише як актуальна проблема сучасної педагогічної науки та практики, але й як соціальна необхідність.

Життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює особа творча, гнучка, креативна, здатна до генерування й використання нових ідей, задумів, підходів та рішень. У зв'язку з цим значний інтерес і практичне значення набувають питання розвитку особистості дошкільників у процесі ознайомлення їх із музично-дидактичними іграми під час музичних занять.

Музичне мистецтво справляє на людину чи не найефективнішу дію, бо завдяки своїй універсальності розвиває емоційно-чуттєву сферу, поглиблює знання, інтенсифікує візуальний і сенсорний досвід, формує загальну та естетичну культуру.

Впливаючи на внутрішній світ дитини, музичне мистецтво залучає її до людських емоцій, виховує здатність орієнтуватися у навколишньому житті, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви. Дуже ефективними у впливі на дошкільнят є музично-дидактичні ігри.

«Гра-це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлячий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості» - писав Василь Сухомлинський. Гра як головна умова духовного розвитку дітей та основний стимул до творчості вимагає привабливих умов пропонування її дітям, урахування особливостей дитячого віку та специфіки народної музики як виду мистецтва. В ігровій формі або з використанням ігрових елементів

дитячого музичного фольклору, на основі добровільності, без напруги, зважаючи на індивідуальність кожної дитини, емоційна сфера дошкільнят поповнюється новими враженнями, розширюється певне коло їхніх уявлень про навколишній світ, накопичується життєвий досвід. У малят збільшується словниковий запас, концентрується увага, розвивається мовлення, музичний слух, емоційність, креативність, пам'ять. У дітей з'являється бажання виявити себе у виконавській діяльності. [8, с.76]

Варто зауважити, що проблема креативності дітей дошкільного віку відноситься до недостатньо вивченої та дослідженої проблеми. Сьогодні поняття «креативність» активно висвітлюється в працях таких вітчизняних та зарубіжних авторів як Дружинін В.М., Єрмолаєва-Томіна Л.Б., Козленко В.Н., Лещенко М.П., Лук О.Н., Маслоу А.Г., Матюшкін О.М., Моляко В.О., Петухов В.В. та ін. [2, с. 85]

Американський психолог Маслоу А.Г. переконаний, що креативність може проявлятися у всьому, що робить дитина: в її сприйнятті, установках, поведінці. [3, с.82]

Необхідною умовою створення позитивного емоційного фону під час проведення музично-дидактичних ігор є середовище, в якому має панувати творчий клімат (Д. Треффінджер). [1,с.16]

Айзенк відстоєє позицію, що творчі здібності особистості добре розвиваються за умов сприяння для дітей творчої діяльності. Проведення музично-дидактичних ігор є хорошою базою для розвитку творчої особистості дошкільників.

Дослухаючись порад Роджерса К., буду враховувати при застосуванні музично-дидактичних ігор, що занадто творчих дітей не варто обмежувати великою кількістю заборон. Ще мені подобається позиція вчених, які обґрунтовують необхідність активізації у дітей дивергентного типу мислення. Якщо цей тип мислення стає домінуючим у дітей, то згодом вони стають схильними утворювати нові комбінації із елементів, котрі більшість людей використовують стереотипно. Основою добре розвинутого дивергентного мислення виступає увага, яка є засобом породження оригінальних ідей під час імпровізації та участі в музично-дидактичних іграх. Саме тому вважаємо, що важливим завданням музичного керівника в дошкільній установі є розвиток дивергентного мислення у дітей.

«Головною задачею масового музичного виховання дітей, є не стільки навчання музики саме по собі, скільки вплив на весь духовний світ дітей, передусім на їх моральність.» «Навчити дітей мистецтву дуже важко. – пише Кабалевський Д.Б. в одній із своїх статей про музичне виховання, - і основна трудність полягає у тому, що по теперішньому часу навчити хлоп'ят чому-небудь в мистецтві неможливо, якщо не принадити їх цим мистецтвом емоційно.» [4]

В законі України Про освіту, прийнятому від 05.09.2017 йде мова про те, що освіта виступає основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. [7]

В законі України «Про дошкільну освіту» в статті 11 йде мова про забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок. [7]

У статті 4, пункті 2 визначено, що дошкільна освіта є цілісним процесом, спрямованим на:

забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб;

формування в дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.

Стаття 6 визначає принципи дошкільної освіти. Зауважимо на ті, які стосуються музичного розвитку:

Рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини.

Єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей.

Особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини. [7]

«Музичне виховання – це не виховання музиканта, а, насамперед, виховання людини» - писав Сухомлинський В.А.

У педагогіці з давніх пір відомо, які величезні можливості для виховання душі і тіла закладені в синтезі музики і пластики, інтеграції різних видів художньої діяльності. Про це знали ще в Стародавній Греції, де сформувалося уявлення про те, що основою прекрасного є гармонія. На думку Платона, «важко уявити собі кращий метод виховання, ніж той, який відкритий і перевірений досвідом століть, він може бути виражений в двох положеннях: гімнастика для тіла і музика для душі ... Зважаючи на це виховання в музиці треба вважати найголовнішим: завдяки йому ритм і гармонія глибоко впроваджуються в душу, опановують нею, наповнюють її красою і роблять людину прекрасно мислячим ... Він буде милуватися і захоплюватися прекрасним, з радістю сприймати його, насичуватися їм і узгоджувати з ним свій побут». [6]

В Давній Греції, до прикладу, всі громадяни до 30 років повинні були навчатися співу та інструментальній музиці. В Спарті, Фівах та Афінах – ще й грати на авлосі та співати в хорі. А грецькі поети не читали свої вірші, а співали їх, акомпануючи на струнних інструментах.

Мислитель та філософ Платон у своїх книгах надавав музиці головну роль при вихованні з юнака мужньої, добродешної, врівноваженої людини та добросовісного громадянина. Арістотель стверджував, що музика повинна служити трьома цілям – вихованню, очищенню та інтелектуальному розвитку.

Згадаймо з історії: як до музики ставився Конфуцій: «...Шкода, якщо музиці не надавали важливого виховного значення.» Адже в давні часи музикою виховували сильну та незалежну особистість.

Деякі вчені та мислителі виявляли прямий зв'язок між музикою та точними науками. Відомий німецький математик Гольдбах писав: «Музика – це прояв прихованої математики». Піфагор вважав, що гармонія чисел аналогічна гармонії звуків і що обидва ці заняття упорядковують хаотичність мислення та доповнюють один одного.

У 2008 році викладачі Сент-Ендрюського університету помітили, що діти, які займалися музикою протягом трьох років, перевершили своїх однолітків одразу з чотирьох показників: сприйняття інформації на слух, моторика, словниковий запас та логічне мислення.

Професор Біган впевнений, що «Музика створює в дитині макростимулятори мозкової активності, що сприяють кращому засвоєнню мови, читання, а пізніше – і навчанню.»

Французькі вчені під керівництвом Емануеля Бігана, директора лабораторії з вивчення проблем розвитку при Університеті Бургундії, також провели дослід. Результати були опубліковані у книзі «Сприятливий вплив музики на мозок». Вчені довели, що немовля здатне запам'ятовувати музику ще в утробі матері. Ці мелодії дитина може розпізнати навіть через рік після народження. [5]

У Стародавній Греції музика для виховання і освіти мала більш глибоке значення, ніж зараз, і з'єднувала не тільки гармонію звуків, а й поезію, танець, філософію, творчість. Саме ці ідеї важливі для виховання і в сучасному дуже непростому і жорсткому світі. І, напевно, природно прагнення педагогів до виховання дітей за "законами краси", до втілення в реальність прекрасної формули Платона: «від красивих образів ми перейдемо до красивих думок, від красивих думок - до красивого життя і від гарного життя - до абсолютної краси».

У філософів Стародавньої Греції було чимало послідовників. Так, ідея синтезу музики і руху була підхоплена швейцарським музикантом і педагогом Емілем Жаком Далькрозом (1865-1950), який розробив на її основі вже на початку ХХ століття систему музично-ритмічного виховання дітей. Ця система стала відома в багатьох країнах Європи під назвою "методи ритмічної гімнастики". Сучасність і актуальність цієї методики до сьогодні - не тільки в її назві, що широко використовуються багатьма

фахівцями з фізичного і музичного виховання. Заслуга Далькроза Е. перш за все в тому, що він бачив у музично-ритмічних вправах універсальний засіб розвитку у дітей музичного слуху, пам'яті, уваги, виразності рухів, творчої уяви. На його думку, «з перших років життя дитини було б починати виховання в ньому м'язового почуття, що, в свою чергу, сприяє живішій і успішній роботі мозку». При цьому Далькроз вважав важливим і те, як організований сам процес занять з дітьми, який повинен «приносити дітям радість, інакше він втрачає половину своєї ціни».

У комплексі ритмічних вправ швейцарський педагог виділяв як основу саме музику, оскільки в ній є ідеальний зразок організованого руху: музика регулює руху і дає чіткі уявлення про співвідношення між часом, простором і рухом.

Подальший розвиток система Жака Далькроза отримала в роботах його учнів і послідовників: Александрової Н. Г., Гринер В. А., Румер Е. А. та інших, які в 1911р. закінчили Інститут музики і ритму. Педагоги-ритмісти розуміли важливість поширення музично-ритмічного виховання для дітей та молоді. Ними була виконана величезна робота з подальшої розробки практичного матеріалу і пропагування системи Далькроза Ж. в різних закладах.

Таким чином, прогресивна система музично-ритмічного виховання Далькроза Ж. була покладена в основу роботи педагогів, які з ініціативи Александрової Н. Г. організували організацію "Ритміст", де розробили навчальні програми для шкіл, технікумів, консерваторій і методичні вказівки до занять по ритміці для навчальних закладів, систематизували практичний матеріал.

Активно практикувала єдність музики і рухів у своєму житті знаменита американська танцівниця Айседора Дункан. Вона стверджувала, що в синтезі музика і рухи повинні стати засобами фізичного, естетичного, морального виховання дітей. Найважливішими в рухах Дункан вважала щирість, безпосередність, грацію та невимушеність. Вона говорила дітям: "Дивіться, як залітає птах, як пурхає метелик, як вітер хитає гілки дерев; вчіться рухам у природи. Все, що природно, то і прекрасно".

Цю ж важливу думку підкреслювала відома балерина Уланова Г.: "Коли б в якому б балеті мені не доводилося танцювати, я завжди прагнула усвідомити рух, з яких складається танець". У той же час рухи спонукають до свідомого сприйняття музичного твору. А музика стає більш зрозумілою і легше засвоюється, надаючи рухам особливої виразності, чіткості та ритмічності.

Станіславський К. підкреслював, що як в співі, так і в русі необхідно досягти повної відповідності з музикою. Переконливим свідченням дієвості цього положення є артистизм прославлених майстрів балету: Уланової Г., Лепешинської О., Плісецької М. та інших.

Над створенням вітчизняної методики музично-ритмічного виховання працювали, багатодослідників в галузі педагогіки, психології та методисти, музичні керівники дитячий установ та ін. Серед них чільне місце належить: Александровій Н. Г., Румі М. А., Которову Е. В. У наступні роки методи роботи, обсяг необхідних умінь і навичок, репертуарний матеріал перевірялися на практиці, уточнювалися, удосконалювалися.

Отже, музично-ритмічні рухи, які виконують діти під час музично-дидактичних ігор сприяють всебічному розвитку дитини. Інсценування, святкові вистави, національні танці, ігри формують моральні якості дошкільників. Вони допомагають виховувати у дітей любов до Батьківщини, почуття патріотизму, привчають дітей до колективних дій, сприяють вихованню дружби, товарищескості, взаємної поваги, чесності та сміливості, толерантності.

Рухи під музику зміцнюють дитячий організм. Задоволення, що отримується дитиною в процесі музично-дидактичної гри, зазвичай супроводжується значними фізіологічними змінами в організмі, поліпшується дихання і кровообіг. Веселі ігри і танці збуджують нервову систему, і викликають посилену діяльність вищих відділів головного мозку, пов'язаних з асоціативними, інтелектуальними і вольовими процесами.

Музично-ритмічні рухи сприяють формуванню моторики, покращують поставу. У дітей з'являються такі якості рухів, як легкість, швидкість, гнучкість, спритність і

енергійність. Завдяки музиці рухи дітей набувають емоційного забарвлення, стають більш чіткими і виразними.

Заняття музично-дидактичними іграми дозволяє дітям дошкільного віку полюбити музику, загострити сприйняття, розвинути музичний слух, почуття ритму, збагачують дітей новими музичними знаннями, розширюють їх музичний кругозір, розвивають творчу уяву та мислення.

У процесі ігрової діяльності формується творча уява дитини, проявляється його ініціатива і вигадка. Вихованці дошкільної установи передають характерні особливості персонажів, створюють цікаві композиції танців, імпровізують ігри, інсценують пісні. Для цього вони використовують різноманітні виразні засоби - мову, рухи, міміку, спів. Вони глибоко і щиро вірять в те, що вони зображують, Станіславський К. вважав, що артисту потрібно вчитися грати у дитини.[6]

Список використаних джерел та літератури

1. Базелюк О. Мультимедіа – технологія – мистецтво. *Мистецтво та освіта*. 2008 р. №3, с.16.
2. Богоявленская Д. Б. Сусоколова И. А. К вопросу о дивергентном мышлении. *Психологическая наука и образование*. 2006. № 1. С. 85 – 96; С. 85.
3. Брунер Дж. Процесс обучения. Москва АПН РСФСР, 1962. 82 с.
4. Вплив музики на стан людини і на процеси формування особистості у дитей. URL:https://4ua.co.ua/psychology/ta3bc79b43b89521316d26_0.html (дата звернення: 07.11.2021)]
5. URL : <https://www.creativeschool.com.ua/blog/rol-muzyky-u-vyhovanni-osobystosti/>] (Дата звернення 12.11.2021)
6. URL: http://ni.biz.ua/11/11_4/11_42227_istoricheskiy-obzor-po-probleme-muzikalnogo-vospitaniya-detey.html] (Дата звернення 12.11.2021)
7. URL:<https://osvita.ua> (дата звернення: 12.11.2021)]
8. Садовенко С. Весняний віночок українських традиційних народних дитячих музичних ігор. *Дитячий садок* квітень 2011, с.76

Клімкіна Н.Г.,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри педагогіки та психології

ХОІППО

Постать святого Йосифа як гідний приклад для наслідування у батьківській практиці сьогодення

У статті розглядається постать святого Йосифа, його духовні чесноти, які гідні наслідування в бурхливому сьогоденні для батьків. Аналізуються дані про те, в які періоди є дуже важливими вплив батька та матері на становлення особистості дитини.

Ключові слова: вторинна сім'я, духовність, проблеми, вплив батька, вплив матері.

Центр дослідження суспільства на радіо НВ оприлюднив нещодавно дані про те, що: 61% українців вірять у Бога; у 15% релігія перемагає в науці. Тож пропоную дещо повернутися до духовності. [4]

У своєму Апостольському листі «Із серцем Батька» Папа Римський Франциск спогадує 150-річчя проголошення святого Йосифа Обручника покровителем вселенської Церкви. З цієї нагоди від 8 грудня 2020 року до 8 грудня 2021 року відзначався «Рік святого Йосифа». Отже, дата закінчення цього року припадає саме сьогодні.

«Улюблений батько, батько в лагідності, слухняності та гостинності; батько працьовитий, з креативною мужністю, завжди в тіні» – такими словами Папа Франциск описує у ніжній та зворушливій формі постать святого Йосифа.

Варто відмітити, що апостольський лист з'явився в непрості часи: часи пандемії Covid-19, яка, як пише Папа, змусила усвідомити цінність простих людей, тих, які перебуваючи в тіні, щодня проявляють терпеливість і вселяють надію, поширюючи співвідповідальність. Вони подібні до святого Йосифа, «людини, що залишається непоміченою, людини щоденної присутності, розсудливої та прихованої». Однак «його роль в історії спасіння залишається неперевершеною».

Святий Йосиф, у дійсності, конкретно виразив своє батьківство «вчинивши своє життя приношенням себе в любові, відданим на служіння Месії» і завдяки цьому «він завжди був улюбленим серед християнського люду». У ньому «Христос побачив Божу ніжність». Вселенський Архієрей підкреслює, що «тільки ніжність врятує нас від діл Лукавого» і, приймаючи Боже милосердя, особливо в Таїнстві примирення, ми можемо пережити «досвід істини і ніжності». Святий Йосиф також є батьком слухняності Богові: він рятує Марію та Ісуса і навчає свого сина «сповняти волю Отця».

Покликаний Богом служити місії Ісуса, він «співпрацює у великому таїнстві відкуплення і справді є служителем спасіння».

Святий Йосиф також є «батьком, який вчить приймати»: «він приймає Марію без будь-яких попередніх умов», що за словами Папи Франциска, є прикладом для наслідування у сьогоднішньому світі, «в якому є очевидним психологічне, словесне та фізичне насильство над жінками». Обручник Марії, довіряючи Господеві, приймає також у своєму житті навіть ті події, яких не розуміє, залишаючи остеронь будь-які міркування і знаходячи внутрішній мир! Внутрішній мир є дуже важливим у душі кожної людини і сьогодні. І якщо людина не має внутрішнього миру, то зазнає різноманітних митарств, перебуваючи у пошуку цього миру. Кожен обирає свій спосіб пошуку: хто звертаючись до священника, хто до психолога, хто накопичуючи багатства земні, а хто в пошуках розваг ще більшої шкоди завдає своїй душі.

Повертаючись до образу святого Йосифа, зауважимо ще на наступних чеснотах цієї людини. Духовне життя Йосифа – це «не шлях, який шукає пояснення, а шлях, який приймає», але це не означає, що він «пасивно змирився». Навпаки: його дії – «мужні і сильні», бо, маючи «силу Святого Духа», він «сповнений надії», він знає, як «створити простір для суперечливої, несподіваної, невітійної частини існування». Через святого Йосифа Бог наче повторює нам: «Не бійтеся!» бо «Віра наповнює змістом кожному радісному чи сумному подію» і допомагає нам усвідомити, що «Бог може звеліти квітам прорости серед скель». Мало того: Йосиф не шукає «коротких шляхів», а виходить назустріч дійсності «з розплющеними очима, беручи за це особисту відповідальність». Тому його здатність приймати «спонукає нас приймати інших, всіх без винятку, такими, як вони є», та ставитися з «особливою прихильністю до слабких». Вникаючи в образ духовної постаті – розуміємо наскільки важливим є культивування цих чеснот у сучасних батьків і у сучасному суспільстві.

Повертаючи увагу до апостольського листа «Із серцем Батька», хочемо відмітити креативну мужність святого Йосифа, яка, передусім, проявляється в подоланні труднощів і спонукає людину знайти в собі несподівані ресурси. «Тесля з Назарету, – пояснює Папа, – знає, як перетворити проблему на можливість, завжди ставлячи на перше місце довір'я до Провидіння». Він стикається з «конкретними проблемами» своєї сім'ї, як і всі інші сім'ї у сучасному динамічному світі.

Йосиф, чесний тесля, який працював «для того, аби забезпечити для сім'ї прожиток», вчить нас «цінності, гідності та радості», що випливає з можливості «їсти хліб, який є плодом власної праці». В цьому контексті Папа Франциск підкреслює важливість праці, зазначаючи, що вона стала «нагальною соціальною проблемою» навіть у країнах з високим рівнем добробуту. Папа зазначає, що праця «надає гідності», «стає участю в самій справі спасіння» і «можливістю реалізації» для себе та для своєї сім'ї, яка є «первинним ядром суспільства».

Той, хто працює, співпрацює з Богом, оскільки стає «наче творцем світу та реальності, що нас оточує».

Аналізуючи інше джерело: твір польського письменника Яна Добрачинського «Тінь Отця», Наступник святого Петра описує Йосифове батьківство для Ісуса як «тінь на

землі Небесного Батька». Адже відоме прислів'я, що «Батьками не народжуються, ними стають!». «Дбаючи про дитину», ми відповідаємо за її життя. На жаль, у сучасному суспільстві «діти часто залишаються сиротами» навіть при живих батьках, тому що батьки не здатні «передати дитині життєвий досвід», не затримуючи її або володіючи нею», а вчиняючи «здатною вибирати, бути свobodною і залишати батьківський дім».

У цьому сенсі святого Йосифа називають «найцінтішим», що є «протилежністю до володіння», бо він, власне, знав, як любити, даючи надзвичайну свободу, він знав, як відійти вбік, аби поставити в центрі свого життя не себе самого, а Ісуса та Марію. Його щастя полягало в «даруванні себе»; ніколи не розчарований і завжди довірливий, Йосиф мовчить, не нарікає, а робить «конкретні жести довіри». Тому за словами Папи, його постать є дуже добрим прикладом для сьогоdnішнього світу, який «потребує батьків і відкидає панів», відкидає тих, хто плуває «авторитет з авторитаризмом, служіння з прислужництвом, дискусію з гнобленням, милосердя з поблажливістю, силу із нищенням». Справжній батько – це той, хто відмовляється від спокуси жити «життям своїх дітей» і шанує їхню свободу, оскільки батьківство, прожите в повноті, вчиняє самого батька «непотрібним», коли «дитина стає автономною і сама прямує життєвими стежками». За словами Святішого Отця, батьківство ніколи не означає «володіння», а є «свідченням вищого батьківства», батьківства «Небесного Отця». [1]

Отже, духовність є дуже важливою у сьогоdnішньому світі та становленні сучасних сімей. Обґрунтуємо це ще одним дослідженням. На підставі проведеного дослідження Мерседесом Арзу Уілсоном (президентом фонду «Сім'я Америки»), які представлені у книзі «Шлюбний край» (Czestochowa) у 2015 р., 120 с. наведено такі статистичні дані:

У цивільному зв'язку 1 пара з двох розлучається;

У шлюбі церковному без релігійних практик 1 пара з трьох розлучається;

У шлюбі церковному, сім'я, що відвідує службу Божу лише в неділю – 1 пара з 50 розлучається;

У шлюбі церковному, сім'я, що відвідує службу Божу та проводить спільну щоденну молитву - 1 пара на 1429 пар розлучається. [6]

Сучасниця психолог Наталія Ломоносова на одній із передач на радіо НВ, аналізуючи проблеми, які виникають у сім'ях, говорить про те, що коли у сім'ях не вміють домовлятися, то зазвичай може з'явитися «третя» сторона: алкоголь, коханець, коханка, подружка, друг, плітки один про одного. І лише питання часу, коли така сім'я розпадеться. [3]

Коли сім'я розпадається, проблеми можуть збільшуватися. Професор університету Ховарда Стефан Баскервиль зауважує: «Почти каждая крупная патология связана с безотцовщиной. Тяжкие преступления, злоупотребление алкоголем, наркотиками, подростковая беременность, самоубийство - все более сильно связаны с безотцовщиной, чем с каким-либо другим отдельным фактором».

Тепер давайте спробуємо поглянути на важливість впливу батьків на розвиток та становлення дитини, згідно її розвитку:

Вплив матері	<i>1 рік</i>	Близькість, формується довіра або недовіра.
Вплив матері	<i>2 роки</i>	Незалежність або нерішучість
Вплив матері	<i>3 роки</i>	Незалежність або нерішучість
Вплив матері	<i>4 роки</i>	Працелюбність або почуття неповноцінності
Вплив матері	<i>5 років</i>	Сильні сторони особистості
Вплив батька	<i>6 років</i>	Емоційна захищеність

Вплив батька	<i>7 років</i>	Уміння дитини
Вплив батька	<i>8 років</i>	Розвиток тіла, душі та духу дитини
Вплив батька	<i>9 років</i>	Статева сфера
Вплив батька	<i>10 років до 11 років</i>	Особистість (формуються переваги у цінностях та щодо друзів)

Наступна інформація з цього ж джерела стосується роздумів про те, які люди є визначальними у впливах на становлення особистості[5]:

Вплив матері	<i>Від 1 року до 5 років</i>	На інтелектуальний розвиток дитини.
Вплив батька	<i>Від 6 років до 8 років включно</i>	На формування базових умінь дитини
Вплив батька	<i>Від 9 років до 11 років включно</i>	На фізичний розвиток
Вплив ровесників	<i>Від 12 до 18 років включно</i>	На соціальне становлення
Вплив батька	<i>Від 19 років до 21 року включно</i>	На особистісне становлення
Вплив культури	<i>Від 22 років до 25 років включно і надалі до зрілості</i>	На професійну підготовку

Як бачимо, вплив обох батьків на процеси становлення, виховання дитини є просто колосальним. І якщо сім'я розпадається, то діти зокрема багато чого не до отримують. Вибір, звичайно що залишається за батьками: виховувати дитину чи дітей у неповній сім'ї, чи спробувати утворити вторинну сім'ю.

Вторинна сім'я – це сім'я, створена обома, чи одним із подружжя [2].

Опитування проведене у двох групах слухачів у складі 27 чоловік свідчить, що не у всіх вчителів є довіра до вторинної сім'ї. (Одна третя педагогів не довіряють) і не всі опитувані наважилися б таку сім'ю створити. (Лише троє людей з десяти опитуваних наважилися б на такий крок).

Рекомендовано для кращого забезпечення співпраці освітнього закладу із вторинними сім'ями однозначно що здійснювати індивідуальний підхід. Приділяти час та увагу спілкуванню з тими дітьми, які нещодавно увійшли до вторинних сімей, аби упередити випадки пов'язані з насиллям. Опитані слухачі (40% респондентів) зізналися, що їм знайомі випадки, коли вторинні сім'ї стають досить успішними в плані виховання дітей, побудови взаємостосунків і діти у взаємодії з новим «батьком», чи з новою «матір'ю» компенсують нестачу спілкування та взаємодії, які були при неповній сім'ї. А загалом при співпраці із сучасними сім'ями варто використовувати інноваційні діалогічні підходи. При роботі із вторинними сім'ями зокрема рекомендовано використовувати наступні форми соціальної роботи: сімейні клуби, конкурси, походи, вікторини, змагання, курси сімейного бізнесу[2].

Список використаних джерел та літератури

1. URL:<https://vaticannews.va> (дата звернення 19.10.21).
2. Лекція 1 URL:<https://studfile.net> (дата звернення 28.11.21).
3. URL:<https://lomonosovnatalia.com> (дата звернення: 16.11.2021).
4. URL:<https://radio.nv.ua> (дата звернення: жовтень 2021).

5. URL:<https://WWW.fb.com/golovanov.r> (дата звернення: 6.08.2019).
6. Шлюбний край (Czestochowa) Мерседес Арзу Уілсон 2015 р., 120 с.

Ковальчук О.Л.,

старший викладач циклової комісії суспільних дисциплін,
методист Хмельницького політехнічного фахового коледжу
Національного університету «Львівська політехніка»

Ментально-когнітивне навчання студентів в умовах дистанційного формату та проблеми академічної доброчесності

Основа сучасної ментальної освіти – впровадження конкретних інновацій, які допоможуть адекватно реагувати на виклики сьогодення. Зокрема – це дистанційне навчання, налагодження зв'язку: вчитель - здобувач освіти. Зараз особливо актуальні морально-етичні та ментальні особливості навчально-виховного процесу.

Ключові слова: когнітивність, спілкування, комунікація, діалог, мотивація, дистанційне навчання, мережевий етикет.

У процесі педагогічного спілкування непомітно для викладача можуть виникати різноманітні труднощі, які ускладнюють сприйняття інформації студентами, унеможливають адекватні їх когнітивні, поведінкові реакції. Такі труднощі кваліфікують як комунікативні бар'єри (бар'єри в комунікації) [1, ст.56].

Роль викладача дуже важлива, адже він повинен допомогти студентові повірити в свої сили та можливості, зрозуміти цілі та завдання навчання, особливо дистанційного. У такому разі воно стає більш умотивованим, оскільки викладач відчутно посилює мотивацію під час зворотного зв'язку та застосовує засоби формування й закріплення навичок студентів [2, ст.24].

Спілкування – це процес взаємодії та взаємин суб'єктів (особистостей, соціальних груп), під час якого відбувається взаємний обмін діяльністю, інформацією, емоціями, оцінками, знаннями, навичками, вміннями, а також вольовий контакт. Григорій Сковорода вважав, що суспільство, де кожен, спілкуючись з іншими, реалізує свої природні обдарування, можна побудувати тільки за допомогою освіти і самопізнання [3, ст.10].

Найголовніші якості педагога не обмежуються знаннями свого предмета. Він – умілий комунікатор. Комунікативна поведінка педагога, заснована на його коректності, вимогливості до себе й учнів, стимулює пізнавальний інтерес, мотивацію процесу навчання. Продуктивна комунікативна поведінка сприяє створенню в процесі навчання ділової атмосфери, налаштовує на взаємодію, ритмічність у роботі [3, ст.51].

Дистанційне навчання є процесом взаємодії між людьми (викладачами і студентами), ізольованими у просторі. Наслідком цього є особливо організована поведінка учасників взаємодії, яка характеризує відносини, дистанції між ними і може бути представлена у формі діалогу. Основне завдання дистанційного навчання полягає у стимулюванні дидактичного діалогу студента з матеріалом курсу. Ефективність діалогу між викладачем і студентом обумовлюють: зміст курсу, фактори середовища (розмір навчальної групи: діалогів буде більше між викладачем і одним суб'єктом навчання, ніж між групою); мова діалогу, засоби комунікації (якщо обмін інформацією між викладачем і студентом здійснюється за допомогою електронної пошти, діалог уповільнюється і є високо структурованим, бо відбувається у письмовій формі; інтенсивність діалогу вища при навчанні за допомогою телеконференцій, у процесі яких викладач відповідає на запитання студентів, які зі своєї ініціативи збагачують діалог). [4]

Поширеною формою спілкування у процесі дистанційного навчання є внутрішня дидактична розмова (керований дидактичний діалог), за належного моделювання якої можна досягти високої якості засвоєння матеріалу. Керований дидактичний діалог між викладачем і студентом має здійснюватися у формі інструкцій, які містять припущення

про те, що студент уже ознайомився з матеріалом підручника стосовно певного твердження. Опосередкований характер комунікації в системі «викладач — студент» дає змогу забезпечити постійну динамічну комунікацію на відстані, яка, однак, не може повністю компенсувати відсутність “живого” спілкування. Опосередкованість комунікації під час дистанційного навчання виявляється у необхідності виконання додаткових внутрішніх (психічних) і зовнішніх (механічних) дій, визначених логікою “людина — комп'ютер”; відмінних від “живого” спілкування формах подання інформації (письмова), видах мовної діяльності (письмо, читання); відстроченні в часі обміну повідомленнями (тривалість затримання залежить від режиму комунікації— “on-line” або “off-line”). У дистанційному навчанні наявні майже всі традиційні способи взаємодії між викладачем і студентами. Сучасні засоби телекомунікацій відкривають перед студентами такі самі можливості, як і під час очних навчальних контактів, а нерідко істотно їх розширюють [4].

Процес комунікації має зацікавлювати учня, студента, підвищувати їхнє бажання продовжувати діалог із комп'ютером, стимулювати їхню пізнавальну активність, досягнення навчальних цілей.

Орієнтація на максимальне використання теоретичних надбань, досягнень психології і педагогіки є продуктивнішою. Суттєвою особливістю сучасних навчальних систем є їх інтерактивність, що забезпечує діалогічний характер навчання. Однак діалогічна взаємодія — не самоціль. Інтенсивність залучення учнів (студентів) до діалогу не є показником ефективності навчальної програми. Проектуючи кожен фрагмент діалогу, викладач має бачити дидактичні цілі, дбати, щоб репліки не були переважані зайвою інформацією, а питання — надто ускладненими, враховувати здатність комп'ютера “зрозуміти” відповіді тих, хто навчається. Залежно від педагогічної спрямованості діалогу розрізняють такі його рівні: — фактичний діалог, за якого співрозмовник вибудовує свою відповідь на основі формальної зміни повідомлення. У такому діалозі повідомлення комп'ютера виконують функцію стимулюючої підказки, яка не містить ніяких відомостей із розв'язання конкретних завдань, але підбадьорює учня. Зловживання таким діалогом може спричинити негативне ставлення до навчання з використанням комп'ютера; — діловий діалог, спрямований на розв'язання запропонованого завдання без урахування цілей освіти. Спілкування розгортається як діалог в експертних системах. Педагогічна цінність його незначна, тому що не враховуються істотні особливості навчання, важливість засвоєння способів розв'язання певного типу завдань. Комп'ютер, який реалізує діалог другого рівня, моделює діяльність не педагога, а експерта у певній предметній сфері;— педагогічний діалог, який відбувається на основі моделі студента з урахуванням умов і цілей навчання.

Навчальна система має не лише розуміти повідомлення, а й інтерпретувати їх з позицій суб'єктів навчальної діяльності, не лише фіксувати ускладнення, а й установлювати їх причини. Функціонування “комп'ютерних педагогів” нейтралізувало багато труднощів у подоланні мовного бар'єра. Побудова програмних продуктів має бути такою, щоб за будь-якого виду навчання можна було відповідати на альтернативні або риторичні питання, які активізують мислення, тобто розвивають внутрішній діалог учня (студента). Будь-які педагогічні програмні засоби повинні витримувати соціальну дистанцію, дотримуватися педагогічного такту, а також бути зорієнтованими на встановлення дружніх стосунків по той бік екрана. Перевагою дистанційного навчання є його вікова необмеженість. Однак спілкування з комп'ютером є менш емоційним, ніж спілкування з учителем, воно значно звужує моральне і духовне життя людини. Одним із найважливіших факторів використання у навчанні інформаційних технологій є незалежний контроль успішності навчальної діяльності. Відсутність контакту з екзаменатором, екзаменаційною комісією пов'язана зі значно меншим стресовим напруженням, підвищує сподівання на об'єктивність оцінювання, довіру до його результатів. Таким чином, можна зробити висновок, що дистанційна освіта сьогодні набуває все більшої популярності в світі. Вона динамічно розвивається та завойовує чільне місце поряд зі стаціонарною й заочною формами навчання. Для дистанційного навчання з використанням комп'ютерних технологій існує декілька систем і принцип їхнього функціонування стандартний - розподіл навчальної програми на курси.

Інтерес до системи дистанційного навчання зростає, і з часом (за прогнозами аналітиків – до 2025 року) більшість освітніх установ зосередять свої зусилля саме на дистанційній формі освіти. І, започаткована в університетах робота по створенню курсів ДН, вже за декілька років змінить традицію – дарувати книгу, на традицію – дарувати пароль реєстрації на освітньому порталі [4].

Багато викладачів ще до введення карантинних обмежень намагалися при проведенні занять зі студентами денної форми навчання використовувати технології дистанційного навчання.

Для ефективного дистанційного функціонального навчання необхідно з'ясувати основні психологічні якості студентів, що навчатимуться дистанційно.

Учасникам системи дистанційної освіти важливо також дотримуватися правил мережевого етикету. *Етикет* — це правила хорошого тону в тій або тій соціальній групі. В Інтернеті вже склалися певні правила спілкування. Тому викладачі й студенти повинні їх дотримуватись. Ці правила мають різноманітні форми. Нижче наводимо один з варіантів мережевого етикету. [5]

Правило 1. Пам'ятайте, що ви спілкуєтеся з людиною. Не робіть іншим те, чого не хочете отримати від них самі. Поставте себе на місце людини, з якою розмовляєте. Відстоюйте свою думку, але не ображайте тих, хто навколо вас.

Коли використовуєте телекомунікації, то маєте справу з екраном комп'ютера. Ви не можете жестикулювати, змінювати тон, і ваша особа не має жодного значення. Слова, тільки слова — це все, що бачить ваш співрозмовник.

Коли ведемо розмову електронною поштою або в конференції, можна дуже легко помилитися в тлумаченні слів співрозмовника і, на жаль, забути про те, що адресат — теж людина зі своїми почуттями і звичками. Отже, не забуваймо про головний принцип мережевого етикету: всюди в мережі знаходяться реальні люди.

І ще одна причина, яка зобов'язує бути чемним у мережі. Коли ви встановлюєте зв'язок в кіберпросторі, пам'ятайте, що ваші слова фіксуються. Можливо вони збережуться там, куди ви вже не зможете дістатися. Проте є шанс, що вони ще повернуться і зашкодять вам, а у вас не буде жодної можливості вплинути на цей процес.

Правило 2. Дотримуйтеся тих самих стандартів поведінки, що й у реальному житті. У повсякденності більшість з нас свідомо підкоряється законам, інколи обмеження, інколи через побоювання бути викритими. У віртуальному просторі такі шанси порівняно невеликі. Люди нерідко забувають про те, що "за екраном" перебуває жива людина. Більше того, вважають, що в мережі правила поведінки не такі самі, як у звичайному житті. Цю оману можна виправдати, але все одно це омана. Стандарти поведінки можуть дещо різнитися в різних точках віртуального простору. Однак у цілому вони не більш поблажливі, ніж у реальному житті.

Тож дотримуйтеся етики спілкування. Не вірте тому, хто каже: "Уся етика тут полягає в тім, що ви самі для себе встановите". Якщо ви зустрічаєтесь з проблемою етичного характеру в кіберпросторі, уявіть, що ви в реальному житті. Тоді ви швидко знайдете розв'язання. Ще один аспект мережевого етикету: якщо ви використовуєте умовно-безкоштовне програмне забезпечення, заплатіть за нього. Ваші гроші сприятимуть створенню нових shareware-продуктів. Якщо хтось порушує закон у віртуальному просторі, він, звичайно, порушує й мережевий етикет.

Правило 3. Пам'ятайте, що ви знаходитеся у кіберпросторі. Те, що без вагань приймається в одному місці, можуть вважати за грубощі в іншому. Наприклад, якщо в конференціях обговорюються телевізійні програми, різні чутки й плітки — це цілком нормальне явище. Але якщо ви втрутитесь з цих питань в журналістську дискусію, популярності це вам не додасть.

Опинившись у новій ділянці віртуального простору, спочатку озирніться. Не пошкодуйте часу на вивчення оточення, "послухайте", як і про що говорять люди. Після цього приєднайтеся до розмови.

Правило 4. Поважайте час і можливості інших. Коли надсилаєте електронну пошту або відправляєте повідомлення до конференції, ви фактично претендуєте на чийсь час.

І тоді ви відповідаєте за те, щоб адресат не витратив цей час даремно. Поняття "можливості" дуже широке. До можливостей треба віднести й таку характеристику, як пропускна спроможність каналу, через який відбувається зв'язок. Для кожної ділянки цього каналу є обмеження щодо обсягу даних, які можуть бути передані через нього. Це стосується сучасних оптичних ліній. Слово "можливості" доречно використати, кажучи також про фізичний обсяг носіїв інформації на відокремленому комп'ютері. І якщо випадково ви відправили до тієї ж самої конференції п'ять однакових повідомлень, ви витратили і час передплатників цієї конференції, і можливості системи, тому що займали лінію передачі й місце на диску.

Правило 5. Зберігайте особистісність. Використовуйте переваги анонімності. У мережі (наприклад, у конференціях) ви можете зустрітись з тими, кого ніколи не зустріли б у реальному житті, і ніхто не засудить вас за колір шкіри, очей, волосся, за вашу вагу, вік або манеру одягатися. Однак вас будуть оцінювати з погляду того, як ви пишете. Для тих, хто перебуває в мережі, це має неабияке значення. Таким чином, правила граматики відіграють важливу роль.

Несіть відповідальність за те, що кажете. Осмислюйте зміст вашого листа. Коли ви хочете сказати щось на зразок "мені здається..." або "я чув, що...", спитайте себе: "а чи не перевірити це раз достовірність фактів?". Неточна інформація здатна викликати цілий шквал емоцій у мережі. І якщо це повторюється другий і третій раз, може статися, як у грі "зіпсований телефон": ваші слова будуть спотворені до невпізнанності. Крім того, переконайтесь, що Ваші послання зрозумілі й логічно витримані. Можна вигадати параграф тексту, що матиме бездоганний вигляд з погляду граматики, але буде цілком безглуздом. Це часто трапляється, якщо ви хочете переконати когось у вашій правоті, використовуючи безліч складних і довгих слів, вам не дуже знайомих.

Не ображайте користувачів. Будьте терплячі й чемні. Не вживайте ненормативну лексику, не йдіть на конфлікт заради самого конфлікту.

Правило 6. Допомогайте іншим там, де ви це можете зробити. Чому у віртуальному просторі слід ставити запитання ефективно? Тому, що ваші запитання читають багато людей, які знають на них відповідь. І навіть якщо кваліфіковано дадуть відповідь тільки декілька осіб, загальний обсяг знань у мережі збільшиться. Інтернет сам по собі з'явився через прагнення вчених до обміну досвідом. Поступово в цей захоплюючий процес втягнулися інші.

Дуже важливо обмінюватися відповідями на ваші запитання з іншими користувачами. Якщо ви передбачаєте, що отримаєте багато відповідей на своє запитання, або надсилаєте його до конференції, яку рідко відвідуєте, відповідайте на репліки електронною поштою, а не на адресу конференції. Коли ви отримали всі репліки, складіть їх і відправте одним повідомленням до конференції.

Якщо ви самі експерт, то можете зробити більше. Багато людей вільно відправляють цілі бібліографії, від списків ресурсів із законодавства до переліків популярних книг. Якщо ви лідируєте в групі, де немає списку відповідей на запитання, що часто ставляться, спробуйте самі його написати. Якщо ви виявили або самі створили документ, що, на вашу думку, може зацікавити інших, відправте його до конференції. Обмін досвідом — захоплююче заняття. Це вже давня й славетна традиція мережі.

Правило 7. Не втручайтеся у конфлікти й не допускайте їх. Причиною конфліктів нерідко стають флейми. Флейми (flames) — це емоційні зауваження, висловлені без урахування думки інших учасників розмови. Будучи повідомленнями, вони викликають реакцію користувачів: "Ну, скажи, що ти насправді думаєш про це?"

Чи забороняє мережевий етикет флейми? Не зовсім. Флейми — теж стара традиція мережі. Вони можуть приносити задоволення як авторам, так і читачам.

Але мережевий етикет проти флеймів, що переростають у "війни" — серії злісних послань, якими обмінюються, як правило, два або три учасники дискусії. Такі "війни" можуть буквально захопити конференцію і зруйнувати дружню атмосферу. Це несправедливо стосовно інших учасників конференції. І дуже швидко люди, які не беруть участі у дискусії, стомлюються від конфліктів. Фактично відбувається неприпустима монополізація ресурсів.

Правило 8. Поважайте право на приватне листування.

Правило 9. Не зловживайте своїми можливостями. Хто у віртуальному просторі почуває себе професіоналом? Це системні адміністратори, аси в кожній мережевій грі, експерти в кожному офісі. Маючи ширші знання або повноваження, ці люди автоматично отримують перевагу. Утім, це зовсім не означає, що вони можуть нею користуватися. Наприклад, системні адміністратори не повинні читати приватні поштові повідомлення.

Правило 10. Навчіться вибачати іншим їхні помилки. Коли хтось припускається помилки (це може бути помилка в слові, необережний флейм, безглузде запитання або невинувато довга відповідь), виявляйте до цього поблажливість. Якщо у вас гарні манери, це ще не значить, що ви маєте ліцензію на викладання цих манер усім іншим. Якщо ж ви вирішили звернути увагу користувача на його помилку, зробіть це коректно й краще не в конференції, а у приватному листі. Дайте людям можливість повагатися. І не будьте бундючним та гордовитим. [5]

Отже, сьогодні ефективність реалізації викладачем дистанційної системи навчання таких функцій як формування навчальної мотивації студентів, визначення цілей і завдань навчання, передача знань, досвіду, організація взаємодії між студентами, залежить від якості володіння ним комунікативними вміннями. Викладач повинен бути готовим до подолання всіх труднощів, які виникають під час дистанційного навчання: острах студентів першими ставити питання викладачу; відчуття невпевненості на перших етапах отримання знань, відчуття ізольованості. Це зумовлює необхідність введення до навчальних програм підготовки викладачів системи дистанційного навчання спеціальних курсів, які будуть спрямовані на розвиток їх дистанційного етичного спілкування.

Список використаних джерел та літератури

1. Волкова Н. Професійно-педагогічна комунікація: навч.посіб/ Н.Волкова. - Київ: Академія, 2006. – 256 с.
2. Кухаренко В. Дистанційне навчання. Енциклопедичне видання: навч.-метод. посіб. – Київ: ТОВ Редакція «Комп'ютер», 2007. – 128 с.
3. Руденко М. Комунікативні процеси у педагогічній діяльності. Креативні технології навчання: навч. Посіб. / М. Руденко, І. Мороз. – Київ: КНУБА, 2016.- 204 с.
4. <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/997>
5. <http://www.info-library.com.ua/books-text-4095.html>

Кондратюк Ю. О.,

учитель математики

гімназії №4 ім. Валі Котика Шепетівської міської ради

Хмельницької області

Робота класного керівника щодо профілактики насилля та жорстокості серед учнівської молоді

У даній статті проаналізовано один із напрямів роботи класного керівника щодо профілактики насилля жорстокості серед класного колективу. Одним із найважливіших напрямів діяльності класного керівника є діяльність, яка спрямована на просвітницьку роботу серед учнівської молоді, на протидію насильству в класному колективі. Профілактична робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості певних якостей та рис.

Ключові слова: булінг, насильство, кібербулінг.

Класний керівник творить найбільше багатство суспільства - людину!

В.О.Сухомлинський.

Двадцять перше століття піднімає сучасну школу на якісно новий рівень, відповідати якому доводиться будь-якій освітній установі країни. Інакше просто не можна: не

встигнеш в ногу з часом – відстанеш назавжди. Розвиток системи освіти вимагає впровадження нових методів навчання і виховання дітей. На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування.

Реалізація моделі сучасної школи сприяє більш повній професійній самореалізації вчителів, їх професійному й особистісному зростанню, дозволяє підвищити особисту відповідальність за рівень власного професіоналізму, втілити в життя нові підходи до управління, сутність яких можна коротко сформулювати так: «Успішний заклад. Успішний педагог. Успішний вихованець».

«В освіті головні цінності – дитина і педагог, здатний розвивати, захищати, оберігати її індивідуальність. А звідси – центрованість на ідеях: людина – не засіб, а мета, тому не дитину треба пристосовувати до системи освіти, а школу до неї». Сучасна школа вимагає переосмислення підходів до виховання, оновлення змісту, форм і методів духовного становлення особистості на основі життєтворчості учня, створення сприятливих умов для зростання його особистості, самореалізації у різних видах діяльності. Саме класний керівник і є тим організатором, що об'єднує виховні зусилля вчителів, батьків і учнів. Яким має бути класний керівник, якими особистими та професійними якостями він має володіти.

Серед найважливіших особистих якостей класного керівника мають бути:

- психологічна компетентність;
- компетентність;
- гнучкість;
- нестандартність мислення;
- почуття нового;
- емоційний контакт і взаєморозуміння;
- довіра;
- повага до особистості;
- чуйність;
- наявність тенденції до соціальної взаємодії;
- готовність здійснювати індивідуальний підхід до своїх учнів;
- повага свободи учня;
- уміння бути самим собою.

Особлива увага у роботі класного керівника приділяється профілактиці негативних проявів серед учнівської молоді гімназії. Дитина перебуває під впливом навколишнього середовища увесь час свого існування. Причому це середовище носить не скільки природний, біологічний характер, скільки соціальний, і від цих соціальних параметрів, в тому числі і виховних складається його успішність, або неуспішність у сучасному становленні його, як особистості.

Випадки насильства у закладах освіти, які мають характер повторюваності й систематичності, визначаються як булінг. Термін «булінг» походить від англійського слова «bully», тобто хуліган, задира, забіяка. Це негативне явище стає поширеним у сучасному освітньому середовищі, отже потребує його недопущення шляхом профілактики. Задля вирішення проблеми булінгу на законодавчому рівні було прийнято низку нормативно-правових документів. Поняття «булінг» (цькування) – це «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого». Типовою ознакою булінгу на відміну від конфлікту є його систематичність.

Булінг може проявлятися через:

- фізичне насильство (штовхання, підніжки, стусани, бійки, удари та інші дії, які завдають біль та тілесні ушкодження);

- психологічне насильство (образи, поширення чуток, залякування, ізоляція, ігнорування, погрози, маніпуляції, шантаж тощо);

- економічне насильство (дрібні крадіжки, пошкодження речей, вимагання грошей, їжі тощо);

- сексуальне насильство (образливі жести, висловлювання, жарти, погрози, обмацування сексуального характеру).

Оскільки причинами виникнення булінгу можуть бути різні чинники, серед яких особистісні, сімейні, соціальні, чинники середовища мною, як класним керівником застосовується комплексний підхід щодо попередження та протидії булінгу у учнівському середовищі. Щороку спільно з учнями беремо участь у «Акції 16 днів проти насильства»: проводимо відео лекторії, тематичні години класного керівника, флешмоби, зокрема: «Стосується кожного! Ми не стоїмо осторонь! Ми говоримо! І ти не мовчи!», «Ні-жорстокості слів». Учні вберуть активну участь у зйомках фільмів на тему профілактики насильства та жорстокості. При цьому виявляють такий цікавий метод, як інтерв'ю, коли здобувачі освіти перед камерою розкриваються і розповідають про випадки з власного життя. Учнівським самоврядуванням класу створено фільм «Ми - проти насильства», в якому кожен висловив свою пропозицію, що б він зробив для протидії насильству. Під час створення цього проекту учні зрозуміли, що їхня думка важлива і вони теж відповідальні за те, що відбувається у гімназії.

З розвитком сучасних електронних засобів комунікації також можуть відбуватись насильницькі дії, які визначаються як кібербулінг. Розрізняють досить широкий спектр проявів кібербулінгу: флеймінг або перепалки – це обмін короткими гнівними репліками в чатах та на форумах; нападки – це повторювані образливі СМС-повідомленнями, постійні дзвінки; обмовляння - розповсюдження принизливої неправдивої інформації через текстові повідомлення, фото, відео з використанням засобів електронного зв'язку; самозванство – як перетілення в іншу особу, використовуючи її акаунт в соціальних мережах, блогах, пошті; ошуканство - видурювання конфіденційної інформації, текстів, фото, відео та її передача і Інтернеті або поштою тим, кому вона не призначалась; сталкінг - це кіберпереслідування, приховане вистежування з метою нанесення шкоди; хепіслеплінг - знімання на відео реальних нападів з метою їх поширення в Інтернет-мережі; кібергрумінг – як використання інтернет-спілкування для подальшого вчинення дитиною певних дій, зокрема використання її у сексуальних цілях; доведення до самогубства. Я, як класний керівник веду спостереження за поведінкою учнів, реагую на звернення вчителів, щодо того, що звичайна дитина стає замкнутою, агресивною, звертаю увагу на аутсайдерів у класі, спільно з психологічною службою «Посередник» проводимо корекційну роботу, щоб дитина не стала жертвою. Підвищенню компетентності у проведеної профілактики булінгу в учнівському середовищі сприяє розміщення інформаційного матеріалу у класному куточку в рубриці «Профілактика булінгу та насилля». З метою діагностики та профілактики насилля та жорстокості серед учнівської молоді класу, вже декілька років поспіль проводиться анонімне анкетування «Булінг в закладі освіти», у якому беруть участь учні та батьки. Важливо враховувати, що здобувачі освіти можуть не розказувати про випадки булінгу щодо нікому з дорослих. Проте саме для учнів, які страждають від цькування у школі, важливими є достатня любов, підтримка, здорові відносини у сім'ї та розуміння й поважливе ставлення з боку педагогів. Саме таке, партнерське налагодження довірливих стосунків з учнями сприяє можливості заохочувати їх розповідати про свої проблеми класному керівнику. Важливо, щоб розмова була спокійною і виваженою, що дозволить знизити рівень тривожності та агресивності у дітей та дорослих.

Не менш важливими учасниками виховного процесу є батьки. Адже, саме сім'я – один з найважливіших факторів соціалізації дитини. Саме тут діти засвоюють заведені в їхніх сім'ях життєві цінності, соціальні очікування. Для того, щоб ця система була дієвою, цілеспрямованою, кожен має виробити чіткі напрямки роботи з батьківською громадою. З досвіду переконана, що тривалість батьківського впливу визначається міцністю їх стосунків з дитиною, ступенем поваги батьків до її особистості, наявністю довіри між членами сім'ї. Взаємодія з батьками дозволяє дітям тренувати й

вдосконалювати навички, необхідні для комфортного існування в соціумі. Трикутник «школа – учні – батьки» є опорною схемою у вирішенні більшості питань, пов'язаних з проблемами освітнього процесу. Кожна його ланка є рівноправним учасником всіх шкільних справ, ідей і задумів. А система роботи з батьками, на мою думку, має на меті створити всі необхідні умови як для педагогічного всеобучу батьків, так і для реалізації батьківського творчого потенціалу.

Отже, на сьогодні нагальною вимогою у роботі з учнівською молоддю є системна профілактична робота щодо запобігання насильства та жорстокості в освітньому середовищі, до якої повинні залучатися не лише класний керівник, а й усі педагогічні працівники закладу, учні й батьківська громадськість. Таким чином, це забезпечить формування високої культури спілкування, педагогічної взаємодії, толерантні взаємостосунки усіх учасників освітнього процесу, що дасть змогу запобігати такому негативному явищу як булінг.

Список використаних джерел та літератури

1. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html
2. Булінг з боку учнів: як учителю захиститися від насилля. URL: <http://uire.org.ua/publikatsiyi/buling-z-boku-uchniv-yak-uchitelyuzahistititsya-vid-nasillya/>
3. Запобігання та протидія насильству. Методичні рекомендації МОН України. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/05/21/lyst-mon-vid-18-05-2018-1-11-5480-metodychni-rekomendatsiji-schodo-zapobihannya-taprotydiji-nasyilstvu/>
4. Міністерство освіти і науки України. Протидія булінгу. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>
5. Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:MON+AB101+2019_T2/about
6. Україна. Верховна Рада. Закон (2017). Про запобігання та протидію домашньому насильству. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19_9. Україна. Верховна Рада. Закон (2018). Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.

Крига А. Ю.

практичний психолог
Заслуженого лицею ім. О.В. Іщука

Професійне вигорання педагога. Психологічний аналіз проблеми

У статті охарактеризовано чинники, які впливають на професійне вигорання педагога; проаналізовано залежність вигорання від статі та педагогічного стажу фахівця. Подано детермінанти впливу феномена професійного вигорання на психічне здоров'я особистості, її становлення і подальший професійний розвиток. Узагальнено прийомні швидкого реагування при стресі.

Ключові слова: здоров'я, освітній простір, професійне вигорання, стрес.

Сьогодні професійна діяльність багатьох людей проходить в різних умовах. Ефективність такої діяльності визначається не тільки професійними знаннями та навичками, а й важливими властивостями, в числі яких – стресостійкість.

«...Той, хто «вигорає», колись мав «загорітися», - так говорить відомий психолог М.Буріш. Цей «запал» не має ніяких негативних наслідків при умові відповідної сатисфакції. У випадку невідповідності між власним внеском та результатом з'являються перші ознаки вигорання. Найбільша зона ризику - професії, які пов'язані з надмірною відповідальністю, ухвалюванням рішень, а також усіх, хто перебуває в постійній емоційній близькості з іншими людьми

Як свідчать дослідження в професіях типу «людина-людина» ознаки синдрому вигорання мають 85% соціальних працівників; 80% лікарів; 65 % педагогів; 60%

працівників органів внутрішніх справ. [7]

До основних ознак професійного вигорання можна віднести: втрату енергії, відчуття виснаження; підвищене психологічне дистанціювання від роботи, негативні і песимістичні думки про роботу; зниження професійної ефективності; безпорадність та апатія, яка з часом може перерости в агресію та відчай.

Людина не "згорає" на роботі раптово, такий синдром проходить певні стадії.

Перша стадія синдрому характеризується забуванням деталей і дрібниць. Починається приглушенням емоцій, згладжуванням гостроти почуттів і свіжості переживань; фахівець знеачка зауважує: начебто все поки нормально, але ... нудно і порожньо на душі.

Другий етап синдрому професійного вигорання характеризується значною втратою інтересу до роботи і до спілкування, як з колегами, так і з членами сім'ї. У людини може виникати відчуття типу «тиждень триває нестерпно довго», «четвер здається п'ятицею». До кінця робочого тижня у такої людини настає апатія і проявляються соматичні симптоми, такі як відсутність сил, брак енергії, головний біль і «мертвий» сон без сновидінь, схильність до підвищеної дратівливості.

Третій етап характеризується цілковитим особистісним вигоранням, що супроводжується втратою будь-якого інтересу до роботи і життя; притуплюються уявлення про цінності життя, емоційне ставлення до світу «спрощується», людина стає небезпечно байдужою до всього, навіть до власного життя; така людина за звичкою може ще зберігати зовнішню респектабельність і деякий апломб, але його очі втрачають блиск інтересу до чого б то не було, і майже фізично відчутний холод байдужості поселяється в його душі

Синдром вигорання педагога проявляється, власне, в депресивному стані, почутті втоми та спустошеності, нестачі енергії й ентузіазму, неспроможності бачити позитивні результати своєї праці, негативних настановлень на роботу й життя загалом, неспроможності емпатувати і бути толерантним стосовно здобувачів освіти. [2]

Цікавим є те, що не всі дослідники вважають феномен емоційного вигорання особистості негативним процесом. Так Д. Трунов трактує «синдром вигорання» як природній, нормальний процес, адже "горіння" людини як віддання себе - це один з найважливіших глобальних сенсів людського існування, оскільки лише в "горінні" людина проявляє себе для інших. Спектр "горіння" дуже розгорнутий, тому в принципі не важливо, в яких масштабах відбувається це "горіння" - у вигляді тління або палання. Дослідник апофеозно стверджує, що немає приватного «синдрому згорання», а є тотальний процес Горіння Людини. [6]

Розвиток суспільства сьогодні характеризується швидко-змінними процесами в усіх сферах життя, які істотно підвищують вимоги, що висуваються до освітян.

Постійні соціально-культурні вимоги суспільства до особистості педагога в умовах освітніх інновацій, реальний стан готовності освітян до професійної діяльності, недостатньо високий статус вчителя у суспільстві спричиняють у нього високу емоційну напруженість, велику кількість факторів стресу та низьку задоволеність життям. Низька якість життя, постійна нестача часу, робочі перевантаження, складність виникаючих педагогічних ситуацій, дистанційне навчання, соціальна оцінка, невизначеність негативно впливають на психологічне благополуччя та фізичне здоров'я вчителів. Поряд з цим суспільство та освітній простір зокрема потребують психологічно стійких, успішних та соціально-адаптованих педагогів.

Слід зазначити, що педагогічна діяльність по своїй суті уже є стресогенною і такою, яка разом із ситуацією пандемії породжує ті чи інші нервові та психічні розлади особистості. У сучасних умовах своєї діяльності, учитель постійно перебуває у стані стресу та внутрішньої напруги, який формує фізіологічні передумови для виникнення нервово-психічних розладів і професійного вигорання особливо.

Емоційне вигорання професіонала, як наслідок стресу на роботі, має своїми методологічними витоками саме стрес. Термін «burnout (емоційне вигорання)» введений американським психіатром Х. Дж. Фрейденбергом у 1974 році для означення

психологічного стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному спілкуванні з іншими людьми, в емоційно навантаженій атмосфері.

Відомий американський психолог **Христина Маслач**, яка одна з перших почала досліджувати цю проблему, стверджувала, що емоційне вигорання – це плата за співчуття. [5]

Вигорання – це своєрідна реакція людини на хронічну втому. В разі чого працівник починає негативно ставитись до роботи та предмету своєї професійної діяльності, у нього знижується самооцінка. Це – захисний механізм організму, який часто не усвідомлюється. [1]

Професійне вигорання – це питання всіх, хто працює в соціальній сфері: вчителів, психологів, медиків, соціальних працівників тощо. Симптоми в них одні, але проявляться можуть по-різному. У вчителів, наприклад, це черствість, загнаність у певні рамки, непорозуміння з дітьми та їхніми батьками, неприязнь безпосередньо до дітей – спочатку це неприхована антипатія, а потім і роздратування, неспроможність до емоційного контакту з учнями та колегами. Це проявляється в тому, що вчитель не змінює стиль викладання, програму, яку вичитує з року на рік, тому що у нього пропадають внутрішня творчість, бажання розвиватись, бути ширшим, давати більше дітям. У нього постійна втома не лише на фізичному, але і на емоційному рівнях. Вчитель перестає захоплюватися своїм предметом.

Але може розвиватись і надвідповідальність: все робити ідеально, не отримуючи задоволення, боятися підвести керівника, не виправдати очікування батьків і здобувачів освіти.

Щодо залежності професійного вигорання від статі, то, на думку деяких учених, фемінізованість професії вчителя має цілу низку негативних моментів. Але взаємозв'язок між статтю вчителя та синдромом професійного вигорання не є однозначним: деякі дослідники стверджують, що чоловіки вигоряють більше, ніж жінки, інші – навпаки. Саме тому можна говорити про відмінність впливу статі на розвиток професійного вигорання педагога. Так, встановлено, що чоловіки у стресовій ситуації є більш схильними до емоційної відстороненості, до відчуття загнаності, ситуацію сприймають як критичну, що часто впливає на зміну стосунків з оточенням, проявляється відчуження від людей. Чоловіки менше шукають підтримки в колег чи друзів ніж жінки, вони частіше намагаються наслідувати стереотип поведінки «я повинен бути сильним і мужнім та вирішувати все сам», тому у них частіше, ніж у жінок, може виникати відчуття «загнаності у кут». У стресовій ситуації жінки більше схильні до емоційного виснаження, вони є більш емоційно відкритими, але їхнє емоційне втручання у переживання кожного, хто поряд (і на роботі, і вдома) ставить під загрозу емоційне здоров'я, вони ризикують емоційно та фізично виснажитися, набути психосоматичних чи психовегетативних порушень (на які, порівняно з чоловіками, скаржаться значно частіше). Схильність жінок брати на себе побутову відповідальність вдома, відповідальність за життя та добробут тих, хто поряд, також може вести до емоційного перевантаження, фізичного та морального знесилена (особливо, коли жінка не справляється з колом покладених на неї обов'язків). Відмінності у поведінкових проявах синдрому «професійного вигорання» у чоловіків та жінок може пояснюватись також тим, що у чоловіків переважають інструментальні, матеріальні цінності, а жінки більш схильні до емоційного реагування, у них менше відчуття відсторонення від своїх колег, учнів.

Ризик «вигоріти» також залежить від того, наскільки функції, які виконують працівники, відповідають їх статевої ролі орієнтації. Встановлено, що чоловіки більш чутливі до впливу стресорів у тих ситуаціях, в яких від них вимагають демонстрації суто чоловічих якостей, як-от фізичні дані, чоловіча відвага, емоційна стриманість, демонстрація власних досягнень у роботі. Жінки ж є більш чутливими до стресових факторів під час виконання тих обов'язків, які потребують від них співчуття, виховних вмінь, фемінності.[3]

Згідно з дослідженнями науковців, фемінізованість професії вчителя має цілу низку негативних моментів, серед яких – підвищена, порівняно з чоловіками, (у середньому втричі) вірогідність психічних хвороб, висока стресовість, спричинена побутовими

негарздами через не меншу завантаженість побутовою роботою. Що ж до рівня освіти, то завищені вимоги вчителів з більш високим рівнем освіти, неможливістю реалізації (людина обіймає не ту посаду, на яку вона могла б претендувати, або не ту, на яку вчилася) можуть бути приводом до того, що у таких людей виникне професійне вигорання.[4]

Існує думка, що емоційне вигорання розвивається не через довготривалу діяльність, а у результаті вікових та професійних криз людини, до яких призводять певні її індивідуально-особистісні, характерологічні та організаційні якості.

Найбільш високі показники емоційного вигорання мають педагоги зі стажем від 10 до 15 років. Це пов'язано із кризою середнього віку. Саме в цьому віці людина вперше озиряється назад, замислюється над тим, чого досягла у житті, оцінює свої професійні досягнення. Якщо їй здається, що вона не досягла певних успіхів (конкурентна зарплата, статус, посада), свідомо чи ні, людина починає відчувати емоційний дискомфорт, психічну напругу, незадоволення працею, перевтому.

Молоді педагоги зі стажем до 5 років теж відчувають симптоми емоційного вигорання. Найчастіше причиною є невідповідність очікувань та реальної дійсності.

У педагогів зі стажем роботи понад 20 років вигорання пов'язують з віковими особливостями. Адже саме на цьому віковому етапі перед педагогом постає питання: «На що я потратив життя?». І якщо виходить знайти конструктивну відповідь, то у віці 50 – 55 років відбувається нове піднесення творчих сил, так-би мовити, відкривається друге дихання.

Найстійкішими до синдрому «емоційного вигорання» є педагоги зі стажем 15 – 20 років. Це можна пояснити тим, що свої діти дорослішають, і з'являється можливість більше уваги та часу приділяти саме професійному життю, маючи при цьому досвід.

В плані дослідження синдрому «професійного вигорання» на сьогодні є велика кількість діагностичного інструментарію. Цікавою та пізнавальною є методика Л. Галиціної «Моє професійне дерево». Інструкція є досить простою – аркуш умовно поділити на дві частини, на одному боці написати «За що я можу сказати "спасибі" своїй роботі», а на іншому – «За що моя робота може сказати "спасибі" мені". До кожного потрібно написати щонайменше 20 тверджень.

Перша сторона аркуша показує відношення людини до роботи, від чого вона отримує задоволення, а друга – наскільки вона може похвалити себе за свою роботу; за що, на думку вчителя, його цінують та за що він цінує себе — це, свого роду, емоційний ресурс.

Щодо інтерпретації, то можемо говорити, що емоційного вигорання нема і педагог «горить» бажанням дарувати знання якщо інструкція виконано повністю (або, навіть, перевиконано).

Якщо вдалося виділити від 5 до 10 пунктів, це не просто «дзвіночок», — це вже набат, який змушує задуматися про проблеми у професійному житті. Якщо до 15 пунктів «дякую роботі» і до 5, коли робота може сказати «спасибі» вам, то це ознака того, що людина себе не цінує в роботі. І тут потрібно шукати моменти, чому саме вона важлива для своєї роботи.

Знизити ризик "згоріти" на роботі допомагають прийоми швидкого реагування при стресі, наприклад, такі як:

- ставитися до себе з любов'ю;
- усміхнутися, пожартувати;
- не збирати негативні емоції, пригадати щось радісне, гарне, приємне (подію, приємну ситуацію, гідний вчинок);
- звернути увагу на цікаву подію чи помилуватися пейзажами за вікном;
- розглянути квіти, світлини, що знаходяться у приміщенні;
- займатися справою, яка подобається і додає ресурсу;
- припинити жити за інших людей та сконцентруватися на власному житті;
- приділяти час не тільки роботі, а й особистим інтересам і потребам;
- пам'ятати: робота — на роботі. Чітко розділяти особистий і професійний простір життя;

- виконувати вправи з релаксаційного дихання;
- висловлювати кому-небудь комплімент або похвалити когось;
- відшукати приємності у повсякденних речах.

✓ Варто не забувати, що вигорання може швидко поширюватися серед колег. Тема професійного вигорання вчителів стосується особливо. Вони щодня стикаються з високою емоційною напругою. Психологічний стан педагога лежить в основі освітнього простору і яскраво відбивається на психіці дитини і її навчальних досягненнях. Саморегуляція діяльності педагога є необхідним компонентом стресостійкості, адже ефективність процесу формування всебічно розвиненої особистості школяра знаходиться у прямій залежності від нервово-психічного стану кожного вчителя.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко В.В. Энергия эмоций: эмоции в общении. Эмоции в проявлениях личности. Созидающая и разрушающая сила эмоций. Методики для изучения эмоций] / В.В. Бойко. - 2-е издание, дополненное и переработанное. — СанктПетербург: Питер, 2004. - 474 с.
2. Брецько І.І. Психологічна симптоматика емоційного вигорання особистості / І.І. Брецько // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка. Інституту психології ім. Г.С.. Костюка НАПН України. - Вип. №12. - 2011. - С. 110-120.
3. Орел В.Е. Синдром психического выгорания личности / В.Е. Орел. – М. : ИП РАН, 2005. – 330 с.
4. Пампуха Л.О. Гендерні стереотипи в структурі рольового конфлікту жінки-керівника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / Л.О. Пампуха. – Київ, 2006. – 20 с.
5. Скотт Плус. "Крістіна Маслах". Maslach.socialpsychology.org. Отримано 2012-06-27.
6. Трунов Д. Г. «Синдром сгорания»: позитивный подход к проблеме/ Д. Г.Трунов //Журнал практического психолога. - 1998. - № 8. - С. 84-89.
7. <https://vseosvita.ua/library/profilaktika-sindromu-emocijnogo-vigoranna-pedagogiv-onlajn-seminar-z-elementami-treningu-384662.html>

Кричковська Л.О.,
вихователь
Кам'янець –Подільського НРЦ
Хмельницької обласної ради

Спільна робота команди супроводу при реабілітації дітей із ДЦП.

При реабілітації та навчанні дітей з ДЦП важливо усвідомити, що кожен фахівець не сам по собі, а група супроводу, що працює на засадах командної взаємодії!

Ключові слова: діти з ДЦП, команда супроводу, узгоджені, навчально-реабілітаційні, корекційно-розвиткові заняття.

Головним завданням сучасної освіти є забезпечення умов для інтелектуального, соціального, морального, фізичного розвитку і саморозвитку кожного учня, що реалізується через зміст навчальних програм, методики проведення уроку, виховних заходів, форм організації всього навчально-виховного процесу[7,с. 3].

Для дітей з особливими освітніми потребами потрібен ще і особливий підхід під час навчально-реабілітаційних, корекційно-розвиткових дій[9].

Мета статті: досягнення ефективності корекційно-розвиткових занять, можна забезпечити саме завдяки спільним, узгодженим діям команди супроводу, яка включає: всіх педагогів(вчителів і вихователів, спеціалістів корекційного спрямування, батьків, соціального працівника, реабілітологів, вчителів ЛФК), лікарів, практичних психологів та асистентів, спеціалісти системи соціального захисту населення.

Спільна робота фахівців освітнього закладу може передбачати різні моделі роботи. За міждисциплінарною моделлю співпраці команди супроводу налагоджують систему взаємодії, координації та інтеграції процесів підтримки, допомоги і супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Спільно виробляються єдині вимоги до учнів, спільний словник фраз та ключових слів - зрозумілих дитині! Існує розроблений спільний план корекційних занять, після спільного розгляду результатів, тенденцій розвитку, можна добавляти чи зменшувати інтенсивність занять, резервного запасу. Спільними зусиллями створюються умови для якісного засвоєння знань учнями, забезпечується своєчасна взаємодопомога у роботі під час навчальних та корекційних занять, визначаються педагогічно та корекційно доцільні засоби впливу на дітей, дальні та ближні цілі розвитку, абілітації. Для цього має бути розроблено особливу освітню технологію, що називається командна взаємодія групи супроводу дитини в освітньому просторі.

Координатор(часто, це методист) налагоджує внутрішню комунікацію між учасниками, координація їх зусиль, проведення зустрічей групи, аналіз успішності процесу адаптації дитини до умов навчального закладу та її розвитку.

Діяльність кожного фахівця починає реалізуватися у створенні комфортної зони праці із дитиною: обладнання робочого місця необхідними приладами, наочними посібниками, учнівськими зошитами, журналами для запису результатів. Їх наявність та організація має відповідати вимогам ергономіки (зручності та швидкості у виконанні). [8,с.3]

Фахівці, кожен із свого боку планує й оптимально розподіляє навчальні та корекційні навантаження на учня на кожному етапі заняття з урахуванням динаміки їх працездатності впродовж заняття, робочого дня та тижня.

На кожному етапі внутрішньої організації заняття кожен суб'єкт навчально-виховного, корекційно-розвивального процесу має мобілізувати інтелектуальні, фізичні та емоційні сили учнів необхідних для забезпечення ефективності навчання.[8,с.3] Діти з дитячим церебральним паралічем – це особлива категорія дітей, у яких порушена структура чуттєвого пізнання, перцептивних дій, гностичних процесів. Актуальною є проблема реабілітації дітей, які страждають на дитячий церебральний параліч, оскільки вона повинна бути якомога ранньою і спрямованою як на розвиток рухової, так і психічної активності[5, с.421-424].

При реабілітації таких дітей, варто звернути увагу на їх поставу. Вона тісно пов'язана із розвитком потужного "корсету", здатного постійно захищати та підтримувати хребет та внутрішні органи. У дітей з особливими освітніми потребами іншим, не менш важливим, чинником формування і підтримання постави є свідомий контроль звичних поз, положень тіла, тобто виховання навичок належної постави. Ці дві умови взаємопов'язані і взаємообумовлені. [1] У дітей із ДЦП підтримання постави ускладнене ослабленим м'язовим корсетом. Адже, не маючи добре розвиненої мускулатури, важко тривалий час утримувати належну позу і навпаки, добре розвинені м'язи ще не дають гарантій нормального розвитку поставити [2].

Виховуючи дитину батьки та педагоги, реабілітологи мають пам'ятати, що сформовані в дитинстві навички постави зберігаються на все життя і стають природною потребою кожної людини. [5,6]Адже при деформації хребта порушуються функції всіх систем, моторики.

Також при вираженій диспропорційності темпу розвитку, кожна дитина із руховими порушеннями потребує ретельного вивчення її психічного розвитку та визначення відповідних навчально-виховних заходів у спеціально організованому середовищі! Комплексний характер корекційно-педагогічної роботи передбачає постійне врахування взаємовпливу рухових, мовленнєвих і психічних порушень у динаміці розвитку. Через це необхідна спільна стимуляція усіх сторін розвитку: психіки, мовлення, моторики, а також корекція їх порушень.

Основною метою корекційного навчання і виховання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату: всебічний розвиток дитини у відповідності з її збереженими

можливостями і максимальна адаптація до навколишнього середовища з метою подальшого навчання.

Досягнути цієї мети можна за умови вирішення наступних завдань:

- 1) проведення диференційної діагностики.
- 2) розвитку рухових, психічних, мовленнєвих функцій дитини, профілактики й корекції їх порушень.
- 3) підготовки до життя у суспільстві та до навчання у школі [4,с.4].

Для цього використовуємо компенсаторні можливості, розвиток можливостей, корекцію порушень, протягом регулярних тренувань під час всіх занять. Важливим аспектом у роботі із дітьми з особливими освітніми потребами є правильний підхід до мотивації їх до пізнавальної діяльності та ще більших зусиль потребує залучення їх до впровадження у життя набутих знань, умінь та навичок.

Список використаних джерел та льтератури

- 1.Ареф'єв В.Г., Єдинак Г.А. (2002), Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) 2-е вид. перероб. доп. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 384 с.
- 2.Горяная Г. А. (1991), Избавтесь от остеохондроза. К.: в.80с.
- 3.Дубровский В. Й. (1998), Лечебная физическая культура. М.:Владес 516 с.
- 4.Міністерство освіти і науки України(2012)(лист Міністерства освіти і науки України від 05.12.2012 номер1/11-18795)Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату.
- 5.Плахтій П. Д. Горячок Н.І. Використання експериментального комплексу вправ.
- 6.Програма виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку(2000).К.:ЛДЛ.120с.
- 7.Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб.наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П.Драгоманова, 2013. Вип. 23. С. 421-424."
- 8.Шнайдер В.І. (2004),Спільна робота вчителя, вихователя школи - інтернату групи продовженого дня з розвитку пізнавальних можливостей Кам'янець-Подільський: Аксіома, 318с.
- 9.Яковлева С. Д. Системний підхід до питань реабілітації дітей з дитячим церебральним паралічем. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П.Драгоманова.

Крохмалюк Г. В.,
вчитель початкових класів
Вільховецької ЗОШ ім. Ф.С.Бацури
Новоушицького району

Підтримка батьків, що виховують дитину з ООП, як одна з умов здійснення успішної інклюзії

У статті висвітлено проблеми дітей з обмеженими можливостями. Основні підходи до надання освіти дітям з обмеженими можливостями здоров'я: мейстрімінг, сегрегація, інтеграція, інклюзія. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: команда, діти з особливими потребами, корекція, психічні процеси.

Організація навчання дітей з обмеженими можливостями у звичайних школах вимагає багато зусиль. На жаль, більшість шкіл не пристосовані зараз до того, щоб у них знаходилися діти з важкою формою інвалідності. Крім того, по відношенню до дітей – інвалідів існує негативне ставлення з боку інших людей, а також стереотипи та хибні погляди з приводу можливостей інвалідів: що вони можуть, а чого не можуть.

Для педагогів, які не мають досвіду спілкування з інвалідами, не зайвим буде прислухатися до цих рекомендацій, вони допоможуть налагодити відносини і полегшити процес навчання. Не треба думати, що людина з обмеженими можливостями вимагає якогось спеціального поводження, просто це допоможе зняти

незручність, що неминуче виникає, коли люди вперше зустрічаються з чимось для них незнайомим.

Адже саме вчитель може виховати майбутнє покоління в душі толерантного відношення до «несхожого». Суспільство повинне позбавитися стереотипного уявлення, що всі інваліди – це просто «хворі люди», і сприймати кожного інваліда як особистість. За останні десятиріччя, в нашій країні, за даними Центру медичної статистики МОЗ України, рівень дітей з «особливими освітніми потребами» значно зріс. Це означає, що таким дітям і їхнім батькам необхідна соціальна, психологічна, педагогічна підтримка у вихованні дітей. Працюючи з дитиною-інвалідом я побачила, які проблеми чекають її. А.С.Макаренко говорив: «Виховання може бути успішним лише тоді, коли в основі педагогічної праці лежить певна програма розвитку даної конкретної особистості». Виникало багато питань, на які я шукала відповіді. У нашій школі навчається таких три дитини. Адміністрація школи проводить активну роботу у цьому плані. Можу сказати, з власного досвіду, що чим раніше така дитина приходить у колектив «здорових» дітей, то легше їй адаптуватись. Але підліткам-інвалідам потоваришувати з «не такими як вони» дуже складно. Здорова молодь найчастіше ігнорує та уникає таких дітей, а останні заглиблюються в собі, втрачають довіру до людей, віру у власні сили. Навчаючи дитину з першого класу, я стикнулася з багатьма проблемами. По-перше, дівчинка була агресивно налаштована на всіх. Вона приходила у клас, все що лежало на столі кидала на землю. Якщо я мала на собі якісь прикраси, то вона миттєво їх хапала. Часто любила ховатися під парту і там сидіти. Тоді і я присідала там біля неї і налагоджувала з нею контакт. Але поступово, разом із мамою ми її навчали. Хотілося б наголосити на тому, що дитині для нормального розвитку було потрібно, щоб батьки, школа, стали для неї однією великою родиною. З власного досвіду хочу сказати, що обов'язковим елементом навчання у нас є «співтворчість» вчителів, батьків і дітей. Працюючи з Настєю, я побачила, що дівчинки головна проблема полягає в порушенні її зв'язків зі світом, в обмеженій мобільності, недостатності контактів з однолітками та дорослими, в обмеженому спілкуванні з природою, а іноді і елементарної освіти. Дитина, яка має інвалідність, може бути такою ж здібною та талановитою, як її здоровий одноліток, але виявити свій талант, розвинути його, принести користь суспільству їй заважає нерівність можливостей. На мою думку, дитина-інвалід – це людина, яка розвивається, має право на задоволення різнобічних соціальних потреб у пізнанні, спілкуванні та творчості. У нашій школі дітей з особливими потребами залучають до загальношкільних заходів, так на свято Осені ці діти розповідали вірші. На Новорічному святі водили хороводи і співали разом з усіма піснями. Брали участь у цікавих конкурсах. Ми їх не забираємо від класу. Вони разом з усіма дітьми раділи перемогам у конкурсах і переживали разом з учнями невдачі. Їй хочеться йти до діток. На перервах вони з учнями граються і з радістю поспішають до школи. Як було сказано, дівчинка зразу була дуже агресивна. (Характеризуючи агресію часто використовують таких два головних поняття, як агресивна поведінка, що відображає певну форму поведінки, спрямовану на нанесення шкоди ушкодженню їй агресивність, як властивість особистості). Отже, у нашому випадку, її агресія переросла у позитивну агресію. А, як відомо, позитивна агресивність, здебільшого, допомагає особистості швидше досягнути свого, відстоювати власну думку та переконання. Тепер ця агресивність допомагає Насті розвиватися, здобувати нові знання, уміння та навички. Я перегорнула багато цікавої літератури. З деякою інформацією я хотіла б поділитися з вами. Основні підходи до надання освіти дітям з обмеженими можливостями здоров'я.

Мейстримінг, сегрегація, інтеграція, інклюзія.

Розрізняють кілька підходів до надання освіти дітям з обмеженими можливостями здоров'я. Основні з них - мейстримінг, інтеграція, інклюзія.

Мейстримінг. Передбачає розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їхніми ровесниками. Здебільшого це позаурочна форма спілкування: участь у спільних масових заходах, перебування у літніх таборах, відвідування клубів за інтересами.

Розрізняють кілька типів інтеграції.

Соціальна інтеграція. Діти з особливими потребами можуть брати участь разом з іншими дітьми в позакласній діяльності, такій як харчування, ігри, як у дошкільних навчальних закладах, так і в загальноосвітніх навчальних закладах, однак, вони не навчаються разом .

Функціональна інтеграція. Як діти з особливими потребами, так і їхні однолітки навчаються в одному класі. Існує два типи такої інтеграції: часткова інтеграція та повна інтеграція. При частковій інтеграції діти з особливими потребами навчаються в окремому спеціальному класі та відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи – тоді як при повній інтеграції такі діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах. Саме останній тип інтеграції можна розглядати як справжню освітню інтеграцію.

Зворотна інтеграція. Про такий тип можна говорити тоді, коли здорові діти відвідують спеціальну школу.

Спонтанна або неконтрольована інтеграція. Діти з особливими потребами відвідують загальноосвітні класи без отримання додаткової спеціальної підтримки. Існують причини вважати, що в багатьох країнах чимала кількість таких дітей складає більшу частину тих, кого залишають навчатися на повторний рік. Інтегроване навчання не передбачає зміни в системі освіти, дитина або адаптується до її вимог, або стає неприйнятною .

Діти у цей світ приходять для любові та добра. Ми – дорослі прагнемо понад усе вберегти дітей від усього лихого, бути їм щирим радником та вірним другом, забезпечити щасливе майбутнє.

Інклюзивна освіта - це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзивна школа - це заклад освіти, відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей.

Інклюзія – це процес. Важливо зазначити, що інклюзія має розглядатися як постійний пошук ефективних шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому випадку відмінності розглядаються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей і дорослих.

Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням. Відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці. Девіз інклюзії: «Рівні можливості для кожного». Суспільство повинно врахувати індивідуальні потреби людей і пристосовуватися до них, а не навпаки.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО.

Інклюзія в освіті як процес, у звіті, поданому відповідно до резолюції 37/20 Ради з прав людини ООН 2019 року, є системою розширення можливостей особистості через: участь в освіті; забезпечення рівного доступу дітей з інвалідністю до загальноосвітніх шкіл; індивідуальні навчальні плани; забезпечення розумного пристосування; доступність освітніх середовищ і матеріалів; надання адаптованих навчальних матеріалів, допоміжних пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій . Зокрема, в п.4. Маскатської угоди вказано, що стратегія інклюзивного навчання – це створення та вдосконалення роботи навчальних закладів, що враховують інтереси дітей з особливими освітніми потребами і забезпечують безпечний, вільний від насильства і соціальних бар'єрів та ефективний простір навчання для всіх охоплює весь різноманітний контингент учнів та диференціює освітній процес щодо потреб учнів усіх груп та категорій. Зокрема в рамках шкільної системи за міжнародними стандартами проєкт декларації ставить за мету забезпечити безкоштовним 12-річним навчанням з обов'язковим 9- річним навчанням особи. Інклюзія передбачає створення освітнього середовища, яке відповідало би потребам і можливостям кожної дитини. Тому, стратегія

інклюзивної освіти базується на наданні якісних освітніх послуг та адаптації освітнього середовища до потреб учнів.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатись за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з ООП в умовах загальноосвітнього закладу. **Стихійна інклюзія** (формальна) – перебування дитини з особливими освітніми потребами у освітньому закладі, де не створені відповідні умови навчання і не забезпечується супровід командою освітніх потреб дитини. Підсумковий документ технічної консультації з питання виховання глобальної громадянськості.

- Україна здійснила перехід від Міжнародної класифікації хвороб до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (далі МКФ-ДП), що дозволить нашій державі долучитися до європейських та міжнародних стандартів захисту прав людини. 08 червня 2018 року

- Міністерством освіти і науки України затверджено Примірне положення про команду психологопедагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. 14 листопада 2018 року

- Введено постанову про перелік деяких категорій осіб з особливими освітніми потребами (Документ 952- 2018-п, чинний, поточна редакція — Прийняття від 14.11.2018) 14 квітня 2019 року

- Форму навчання встановлюють за Законом України «Про загальну середню освіту» - Документ 651-XIV, чинний, поточна редакція (Редакція від 09.08.2019, підстава - 2745-VI.

Отже, ми розглянули нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти на сьогоднішній день на міжнародному та державному рівнях які формують прогностичні цілі освіти.

Співпраця з батьками

Працюючи з мамою такої дитини я побачила в її очах скільки невимовного болю. Я намагалася достукатися до серця дитини. А мама, бачачи наші старання, допомагала нам. Ті завдання , які ми робили в школі , вона ще опрацьовувала вдома. Додатково займалася з нею. Наша праця не пройшла даремно. Дитина навчилася працювати. Стала більше уваги приділяти навчанню. Вона дуже рухлива, а коли дитина зайнята цікавим завданням, вона не має часу на щось інше. Дівчинка дуже любить шити і малювати. Разом ми і шили і малювали. У мами загоралися очі від того, що її дитина щось може і ми разом з мамою «ліпили» з цієї дитини ученицю. Це був важкий період. Були сльози, був розпач ,але ми змогли це все пережити.Для педагогів практика, орієнтована на сім'ю, означає визначення цілей і шляхів їх досягнення, погоджених із родинами. Це підвищує вірогідність отримання бажаних результатів, упевненість і компетентність, здатність батьків і родичів ухвалювати рішення стосовно їхньої дитини та всієї родини впродовж усього життя. Педагоги мають бути підготовлені до роботи з усіма членами родини. Водночас, і батьки мають бути готовими до співпраці зі школою.

Як свідчить досвід, сім'ї частіше отримують послуги, пов'язані з їхньою дитиною, і рідше - ресурси для вдосконалення власної роботи або добробуту. Родини дітей з особливими освітніми потребами відповідальні за них упродовж усього життя . Тому одне з найважливіших завдань педагогів – допомогти батькам повірити в себе, у власні сили, аби вони могли подолати всі проблеми. До кожної родини слід віднайти індивідуальний підхід, оскільки в кожній є свої потреби, можливості та пріоритети; одні потребують більшої підтримки, інші – меншої. Саме завдяки підтримці школи батьки отримують необхідний досвід і стають менш залежними від фахівців, коли приймають рішення стосовно догляду за дітьми з особливими потребами та визначення їхнього майбутнього. Освітні програми можуть впливати і на поведінку батьків, змінювати їхні сподівання щодо своїх дітей.

У школі були передбачені різні види спілкування та взаємодії між родинами і педагогами. Деякі батьки хочуть спілкуватися в письмовій формі, іншим потрібні особисті зустрічі. Поступово сім'ї набувають певного педагогічного досвіду, унаслідок

чого у дітей поліпшуються знання та вміння, підвищується самооцінка. Більшість родин діляться з педагогами інформацією особистого характеру, що дає змогу вчителям з'ясувати, у чому їм потрібна допомога.

Запорукою добрих стосунків між школою та сім'єю є повага, нескритичне ставлення (без критики) і співчуття. Оскільки родини є головними наставниками своїх дітей, вони мають повне право на особливу увагу й повагу з боку професіоналів. Шкільні педагоги допомагають батькам. Скажімо, ініціюють розмову на теми, про які сім'я говорити не наважується. Наприклад, чимало батьків «важких» дітей спочатку приховують свій гнів, образи, розпач. Коли ж вони бачать, що вчитель розуміє їхні переживання, вони охоче йдуть на контакт.

Педагоги мають урахувати сімейні обставини, співчувати родинам і відповідним чином демонструвати це під час спілкування. Спостерігаючи за реакцією батьків, учитель може визначити, чи достатньо ефективно він висловлює своє співчуття. Батьки проводять зі своїми дітьми найбільше часу і знають їх краще за інших. Можна сказати, що батьки – експерти з питань, які стосуються їхніх дітей. Педагоги ж – експерти з питань розвитку й освіти дітей загалом. Коли вчителі та батьки активно співпрацюють, їхні знання та ресурси подвоюються, що справляє загальний позитивний вплив на розвиток дитини.

Слухаючи трансляцію на сторінці «Нової української школи» розповідь кандидатки педагогічних наук, спеціальної педагогині, керівниці інклюзивних проєктів ГО «Бачити серцем» Наталію Гладких застосовую у своїй роботі наступне:

1. Найголовніше – це співпраця з батьками, адже це ключ до успіху. І саме вчителю треба підібрати ключик до батьків, щоб вони відкрилися.

Можете наголосити, що чим докладніше батьки заповнять опитувальник, тим більше ви врахуєте потреби та особливості дитини. Пункт опитувальника про мотивацію дуже важливий. Адже спочатку ми будемо спиратися на те, що дитина любить, що їй цікаво, захоплюючи її. Наприклад, використовуючи її улюблені іграшки. Також важливий останній пункт «Ваш запит». Йдеться про те, що батьки хочуть, аби дитина вміла. Часто батьки розповідають, що дитина має навчитися читати чи писати. А інколи й нічого не хочуть. З цього пункту ми зрозуміємо, які батьки, як вони допомагають дитині, як підтримують і чи прийняли її такою, як вона є. Також треба пам'ятати, що жодні батьки не хочуть, щоб у них народилася дитина з інвалідністю. Батьки розгублені. Вони цього не планували, тому проходять стадії від горювання до прийняття дитини. І це може тривати кілька років. Тож вчителі мають:

1. М'яко й тактовно давати оцінку ситуації, яку батьки не хочуть приймати. Об'єктивно описувати стан дитини й давати прості рекомендації за принципом: «Якщо батьки можуть це робити – даємо ще більше. Якщо не можуть – запитуємо, чим їм допомогти».

2. Не руйнувати надії батьків. Треба наголосувати: «Разом ми зможемо більше».

3. Розповідати, що дитині вдавалося добре протягом дня за формулою бутерброда: чергувати, що вдалося й що не вдалося.

4. Бути поруч із батьками, встановити довірливі взаємини.

5. Не приймати критику за особисту образу. Батьки стикалися з різними спеціалістами, тому критикують, з огляду на свій досвід.

6. Долучати батьків до команди супроводу. Наприклад, можна створити онлайн-зустрічі. Також корисно розповідати про труднощі та сильні сторони батькам. Адже часто вони, наприклад, намагаються зробити так, щоби дитина навчилася зав'язувати шнурівки, але фізично їй це не вдається. Проте замість кросівок на шнурівках можна купувати кросівки на липучках. Тоді вона легко взуватиметься – і відчуватиме себе успішною. Після того, як дитина почала відвідувати школу й адаптуватися, а ми почали організовувати навчальне середовище для неї, можна користуватися таким інструментом як спостереження за дитиною протягом місяця чи кількох. Спостереженням може займатися асистент вчителя, записуючи, що змінилося або чого потребує дитина. Спостереження можна фіксувати у вільній формі: у блокноті чи зошиті, а можна використовувати анкету. Так, можна замальовувати пункти анкети різними

кольорами й біля напису записувати дату. Наприклад, якщо в дитини була істерика, треба замалювати зеленим, якщо невеличка – жовтим, якщо не було – червоним. Наприкінці місяця ви можете подивитися динаміку. Може, дитина почала ділитися іграшками з іншими чи має менше істерик. Якщо динаміка негативна, варто зібратися командою супроводу і з'ясувати, чому дитина почувається небезпечно.

Сподіваюсь, що зазначені поради будуть корисними для повсякденної роботи педагога в класі, де навчається дитина з особливими освітніми потребами.

На завершення, хотілось би сказати, що вчитель у своїй роботі повинен враховувати вікові та індивідуальні особливості психічних процесів дітей. Навчання повинно сприяти їх розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Журнал «Англійська мова та література» жовтень 2011 р. ст..20-2- 20-16.
2. Збірник наукових праць Шкільна освіта Хмельницьчини: психолого–педагогічний супровід модернізаційних процесів Хмельницький, 2017 ст.85-88.
3. Кот Н. Педагогічна допомога родині у вихованні дітей з особливими потребами //Н. Кот// Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві .Контекст, 2000.- с. 266-268.
4. Інклюзія як нова філософія освіти// Радість дитинства – вільні рухи//.-2009.- №4,с.6.
5. Казаннікова О.В. Психологічний супровід агресивної дитини /О.В.Казаннікова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія.-2013.- Вип..39(3).-с. 157-162.
6. Закон України «Про вищу освіту» // Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 09.08.2019, підстава - 2745-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Закон України «Про загальну середню освіту» - Документ 651-XIV, чинний, поточна редакція — Редакція від 09.08.2019, підстава - 2745-VIII. – Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
8. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
9. Інструктивно–методичні рекомендації МОН щодо організації інклюзивного навчання в закладах освіти. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/dlya-fahivciv/metodiki-inkluzia>.
- 10.Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, 1960. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_12018.

Кручик І.В.,
методист Обласного ресурсного центру
підтримки інклюзивної освіти

«Індекс інклюзії» – якісний розвиток інклюзивного освітнього середовища

Стаття розкриває необхідність розробки стратегії інклюзивного розвитку навчальних закладів, яка буде спрямована на самостійну підтримку й шляхи включення в освітній процес усіх, а не тільки дітей з особливими освітніми потребами. Матеріали Індексу інклюзії сприяють розвитку освітнього закладу, надають суттєву допомогу в самостійній розробці кроків, що ведуть до створення інклюзивного середовища в освітньому закладі та забезпечують досягнення всіма дітьми максимально високих результатів, просування демократичних цінностей і практик не тільки в освітніх закладах, а й у місцевих громадах.

Ключові слова: Індекс інклюзії, інклюзія, індикатор, стратегія, ресурс, бар'єри, особливі потреби.

Розвиток сучасного суспільства та процеси євроінтеграції України вимагають термінового вирішення питань впровадження та розвитку в країні освіти для всіх громадян.

Сучасна система освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому.

Розбудова сучасної освіти характеризується на оптимальних умовах функціонування та розвитку системи освіти, реалізацію освітніх моделей, існування навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти, що забезпечують громадянам надання якісних освітніх послуг, свободу вибору в освіті.

На рівні із загальною, інституційною, індивідуальною формою здобуття освіти в закладах впевнено заявила про себе інклюзія.

ЮНЕСКО визначає **інклюзивне навчання** як *«процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі»*.

Стратегія індексу інклюзії в широкому розумінні розглядає шляхи включення в освітній процес усіх, а не тільки дітей з особливими освітніми потребами та має ґрунтуватись на тих уявленнях про інклюзію, які існують у педагогічних працівників, керівників навчальних закладів, дітей, батьків, опікунів, а також у членів місцевих громад та на рівні держави.

Розроблена в результаті такої роботи стратегія розвитку дасть можливість детально розглянути всі способи по долання бар'єрів, що стоять на шляху отримання якісної освіти для всіх здобувачів освіти.

«Індекс інклюзії» – це добірка практичних матеріалів, спрямованих на планування дій з створення та розвитку в освітніх закладах інклюзивного освітнього середовища для всіх учасників навчального процесу.

Використання матеріалів «Індексу інклюзії» сприяють розвитку освітнього закладу, надають суттєву допомогу в самостійній розробці кроків, що ведуть до створення інклюзивного середовища в освітньому закладі та забезпечують досягнення всіма дітьми максимально високих результатів, просування демократичних цінностей і практик не тільки в освітніх закладах, а й у місцевих громадах. [3]

Що таке інклюзивне освітнє середовище? Звернімося до закону «Про освіту», в якому це чітко прописано:це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей». Ми не говоримо тільки про інтеграцію дітей з порушенням психофізичного розвитку в освітнє середовище, тому що Закон і всі його твердження сформульовані у відповідності до міжнародних норм. Ми говоримо про спільне навчання дітей, спільне перебування в освітньому середовищі.

Пригадаємо визначення поняття «особа з особливими освітніми потребами». Чомусь ми найчастіше ототожнюємо його з дітьми з порушеннями в розвитку. Хоча закон нам чітко трактує, що це «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту».

Що ж таке інклюзивне навчання? Перша спроба визначити, що це таке, була ще в Концепції розвитку інклюзивної освіти. У Законі «Про освіту» надано чітке визначення, це «система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників».

Інклюзивне навчання має розглядатися як постійний нескінченний пошук як найкращих способів реагування на особистісну різноманітність.

Сьогодні педагогам ще не одноразово потрібно роз'яснювати про універсальний дизайн, про застосування новітніх методів і методик викладання, що саме вони створюють освітнє середовище, в якому можуть навчатися всі діти

На рівні держави вже зроблено ряд кроків до здобуття якісної освіти дітей з

особливими освітніми потребами. Розроблено так званий “Індекс інклюзії держави” тобто Національну стратегію із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року. Метою безбар’єрного простору є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, формування інклюзивного освітнього середовища та створення умов, в яких кожна особа має доступ до якісної освіти з урахуванням її потреб, що сприятиме розвитку її потенціалу. Дані стратегічні напрямки сприятимуть створенню умов для самореалізації кожної особистості [4].

В проєкті Національної стратегії інклюзивної освіти на 2021–2031 рр. Міністерство освіти та науки України передбачає ряд стратегічних та операційні цілей:

- інклюзивне освітнє середовище сприяє реалізації права на якісну освіту;
- безпечне освітнє середовище є комфортним для всіх здобувачів освіти;
- матеріальні, дидактичні навчально-методичні ресурси є достатніми та забезпечують освітні потреби кожної особи;
- кваліфіковані і вмотивовані фахівці та інші працівники надають якісні послуги з урахуванням потреб здобувачів освіти;
- система послуг на рівні громади відповідає потребам здобувачів освіти;
- державна політика забезпечує освітні потреби кожної особи;
- законодавча база забезпечує освітні потреби кожної особи;
- здійснюється моніторинг забезпечення освітніх потреб кожної особи.
- суспільство є толерантним до людського різноманіття та підтримує якісну і доступну освіту;
- суспільство поінформовано про важливість інклюзивної освіти, хід її впровадження та переваги;
- суспільство активно підтримує та бере участь у розвитку інклюзивної освіти;

Принципами реалізації розвитку інклюзивної освіти є:

- пріоритет захисту прав та свобод людини;
- недискримінація;
- індивідуальний підхід;
- різнобічність та комплексність заходів;
- системність та послідовність;
- забезпечення професійного підходу;
- підтримка сімей у вихованні та забезпеченні повноцінного розвитку дітей;
- співпраця між державними органами і громадськими організаціями;
- впровадження найкращих практик та методів освіти.

Досягнення поставлених мети та цілей щодо здобуття освіти дітей з особливими освітніми потребами потребує виконання наступних завдань:

- налагодити систему менеджменту й адміністрування в інклюзивному освітньому процесі;
- впровадити дієвий фінансовий механізм для створення інклюзивного освітнього середовища;
- забезпечити архітектурну доступність закладів освіти згідно з державними будівельними нормами;
- сформувати безпечне освітнє середовище, здатне відповідати потребам кожного;
- впровадити гнучкий фінансовий механізм комплексного задоволення потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами з урахуванням рівнів підтримки.
- забезпечити заклади освіти необхідними дидактичними та навчально-методичними матеріалами для організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- забезпечити володіння педагогічними працівниками та фахівцями інших галузей компетентностями для роботи з особами з особливими освітніми потребами.
- впровадити дієву систему психолого-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу;
- підвищити рівень компетентності працівників інклюзивно-ресурсних центрів.
- створити дієвий механізм виявлення особливих освітніх потреб та реагування на них.

- впровадити дієвий механізм надання послуг на підтримку осіб з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх потреб та можливостей на рівні громади;
- посилити спроможність інклюзивно-ресурсних центрів;
- створити цілісну нормативно-правову базу в сфері інклюзивної освіти;
- запровадити ефективну систему міжвідомчої координації;
- впровадити дієвий механізм моніторингу забезпечення освітніх потреб здобувачів освіти із врахуванням індивідуальних потреб та можливостей;
- координувати здійснення моніторингу впровадження інклюзивної освіти;
- забезпечити інформування суспільства про важливість та переваги впровадження інклюзії в освіті;

- забезпечити отримання зворотного зв'язку від суспільства щодо забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту;
- залучити до впровадження та розвитку інклюзивної освіти міжнародні та вітчизняні організації, волонтерів та інших зацікавлених осіб;
- забезпечити на рівні громади підтримку розвитку інклюзії;

Певні засади інклюзії також прописані в Концепції НУШ. Чітко протрактовано про інклюзивне середовище, **особистісно орієнтоване навчання, в якому може реалізуватися кожна дитина** незалежно від її можливостей. Також у Концепції НУШ зазначена і педагогіка партнерства, яка передбачає спілкування всіх учасників навчального процесу і командну взаємодію, все це можна додати та використати в «Індексі інклюзії» закладу.[1]

В якому інклюзивному напрямку варто йти, які вектори застосовувати та яким чином збагатити освітній процес що значною мірою може бути розв'язаний завдяки врахуванню Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти, Концепції НУШ та практичному застосуванню в інклюзивному закладі освіти механізму, що має назву «Індекс інклюзії», який свого роду є механізмом самомоніторингу мета якого допомогти кожному педагогічному колективу стати ефективним та сучасним, завдяки збагаченню педагогічної практики інклюзивними підходами.

Застосування «Індексу Інклюзії» в закладах освіти допомагає педагогічному колективу уважно придивитися до особливостей організації освітнього процесу та побачити ресурси, які до певного часу не були використані повноцінно, подолати бар'єри, що гальмують інноваційний процес закладу, організувати підтримку кожної дитини і допомогти їй одержати кращі навчальні результати.

«Індекс інклюзії» пропонує мобілізувати освітні ресурси навчального закладу, залучивши громадські організації, місцеву громаду, батьків, заклади культури. Звернути увагу та спробувати подолати бар'єри, зокрема, щодо невідповідності між змістом програми та методами навчання, акцентів на слабких а не сильних сторонах дітей; організувати підтримку дітей завдяки залученню додаткових спеціалістів, розроблені індивідуалізованих освітніх програм, розробці спеціального обладнання тощо.[2]

Інклюзивний розвиток відбувається тоді, коли дорослі і діти в своїх діях керуються інклюзивними цінностями та поєднують споріднені ініціативи. Водночас, ефективність їхніх ініціатив знижується, якщо заклад освіти не демонструє готовності вести інклюзивні цінності до свого більш практичного а не формалізованого плану розвитку.

Індекс можна і потрібно використовувати при процесі створення плану розвитку. Для цього потрібно організувати всебічний аналіз діяльності закладу та його відносин зі своїми спільнотами та середовищем, у тому числі з персоналом, радою школи, батьками/опікунами та дітьми.

Такий метод сам по собі сприятиме інклюзивному розвитку закладу. Метод ґрунтується на тому, що вже відоме, та спонукає до подальшого вивчення ситуації.

Аналіз здійснюється за трьома взаємопов'язаними аспектами що відображають найважливіші шляхи покращення ситуації в даному питанні, а саме:

- 1)розвиток організаційної культури;
- 2)розвиток освітньої політики на рівні закладу (внутрішні нормативні документи);
- 3)запровадження інклюзивної практики.

На мій погляд, ці напрями задають вектори мислення, спрямованого на реформування та розвиток закладів освіти не тільки в напрямку інклюзії, а й у більш широкому сенсі.

Кожен напрям складається з двох розділів. Напрями й розділи закладають рамкову структуру для розроблення плану. Планування роботи з кожним розділом допомагає забезпечити умови для того, щоб різні заходи взаємодоповнювали одне одного. Усі ці три напрями дуже важливі для розвитку інклюзії в закладі освіти.

У будь-якому плані реформ і змін у напрямі інклюзії, які проводяться у закладі, необхідно приділяти увагу всім трьом напрямам. Тим не менше, аспект «розвиток інклюзивної культури» є, на погляд авторів «Індексу інклюзії», визначальним, бо та увага, яка приділяється потенціалу позитивного чи негативного впливу культури навчального закладу на характер і динаміку реформ освіти, є абсолютно недостатньою.

Культура навчального закладу якраз і є основою реформ і змін, що проводяться. Розвиток загальних інклюзивних цінностей і можливостей співпраці може призвести до змін і в інших аспектах. Саме інклюзивна культура, яка формується в навчальному закладі, змінює політику та практику освіти й навчання, її можуть активно підтримувати педагоги та учні школи, а також інші працівники, батьки та інші члени місцевих громад.

Для кращого зосередження уваги на тому, що необхідно зробити для підвищення рівня повноцінної участі в навчально-виховному процесі для всіх учасників навчального процесу, кожний напрям ділиться на два розділи.[2,с.16-17]

Акцент на детальнішому змісті кожного із напрямів, що в сукупності можуть забезпечити успішну інклюзивну освіту в навчальному закладі:

Напрямок А. Розвиток організаційної культури.

Розділ А-1. Створення спільноти.

Розділ А-2. Розвиток інклюзивних цінностей.

Даний напрям указує на те, що розвиток інклюзивної культури у навчальному закладі сприяє створенню колективу, що поділяє ідеї співробітництва, який стимулює розвиток усіх своїх учасників; колективу, в якому цінність кожного є основою спільних досягнень. Така організаційна культура створює загальні інклюзивні цінності, які поділяються та приймаються всіма членами колективу навчального закладу, учнями, адміністрацією та батьками/опікунами. В інклюзивній культурі ці принципи та цінності впливають як на прийняття рішення по відношенню до всієї політики навчального закладу, так і на практику навчання в кожному класі. Розвиток навчального закладу стає при цьому постійним і безперервним процесом.

Цей напрям налаштовує на створення дружнього колективу, який поділяє ідеї співробітництва, ціннісного ставлення до кожного.

Напрямок Б. Розвиток політики на рівні закладу (внутрішні нормативні документи)

Розділ Б-1. Розвиток навчального закладу для всіх учнів навчального закладу.

Розділ Б-2. Організація підтримки різноманіття.

Цей напрям указує на необхідність врахування інклюзивних аспектів у всіх навчальних планах і планах діяльності школи. Принципи включення кожного учня в навчальний процес заохочують усіх членів колективу навчального закладу та учнів брати участь у цій роботі із самого першого етапу. Усі принципи містять зрозумілі стратегії реформування навчального закладу в напрямі створення інклюзивного навчального середовища. Підтримкою вважаються будь-які дії, які сприяють тому, щоб навчальний заклад належним чином реагував на різноманітні потреби своїх учнів. Усі види підтримки розробляються у відповідності з інклюзивними принципами й об'єднуються в загальну систему.

Напрямок В. Запровадження інклюзивної практики

Розділ В-1. Управління процесом навчання.

Розділ В-2. Мобілізація ресурсів.

Напрямок вказує на шляхи розвитку практики навчання, що відображає інклюзивну спрямованість культури та політики навчального закладу. При запровадженні такої практики на уроках обов'язково враховуються різноманітні потреби учнів, а самі учні

заохочуються до активної участі в навчанні, що базується на власному досвіді та знаннях.

Члени колективу навчального закладу повинні проявляти активну зацікавленість у пошуках додаткових ресурсів, і не тільки матеріальних. Пошук ресурсів, які можуть бути задіяні для підтримки навчання та повноцінної участі кожного учня в житті навчального закладу, проводиться серед усіх членів навчального колективу, батьків /опікунів і місцевих громад.

Усі напрями разом спрямовані на створення плану інклюзивного розвитку навчального закладу; запропоновані назви напрямів і розділів можна використати в якості заголовків розділів такого плану. Необхідно мати лише чітке уявлення про те, що розвиток навчального закладу в напрямі інклюзії обов'язково повинен відбуватися в усіх цих напрямках.

Інструментами оцінки створення й розвитку в навчальному закладі інклюзивного навчального середовища є індикатори та запитання.

У кожному розділі кожного напрямку мають міститися індикатори в різній кількості, наприклад, від п'яти до вісімнадцяти. Вони задають ті шляхи руху до *інклюзії*, з якими порівнюється поточна ситуація в навчальному закладі з метою виявлення пріоритетних напрямів розвитку.

Кожний з *індикаторів* відноситься до одного з важливих аспектів діяльності навчального закладу. Значення кожного з *індикаторів* роз'яснюється за допомогою відповідних запитань. Запитання, що пов'язані з індикаторами, підказують, яким чином можна детально опрацювати їх значення. Ці запитання сприяють глибокому розгляду тієї проблеми, яку виявляє даний індикатор, і допомагають виявити вже існуючі в колективі навчального закладу знання та уявлення, що стосуються даної галузевої проблематики.

Запитання дозволяють точніше визначити поточну ситуацію з інклюзією та пропонують альтернативні шляхи вирішення проблем, а також можуть бути використані в якості критеріїв оцінки створення та розвитку в навчальному закладі інклюзивного навчального середовища.

Деякі із запитань та індикаторів відносяться до повноважень, відповідальність за які несуть не тільки школи, а й засновники.

Наприклад, це можуть бути такі питання, як безбар'єрність або універсальний дизайн, підтвердження наявності «особливих освітніх потреб», або правила прийому у школу.

Доцільно, щоб заклади освіти та структурні підрозділи з питань освіти територіальних об'єднаних громад або ж засновник, працюючи в тісній взаємодії, змогли розробити та втілити в реальність заходи, які сприятимуть залученню всіх дітей, які проживають неподалік від навчального закладу, до повноцінної участі в житті цього навчального закладу.

Хочу зазначити, що процес впровадження та використання «Індексу інклюзії» розпочинається з ознайомлення з матеріалами посібників та адаптацією до умов даного закладу освіти.

Важливо відмітити, що хід цієї справи базується на вже існуючих знаннях та уявленнях про інклюзивні підходи в освіті, які мають керівники закладів освіти, педагогічні працівники, учні, батьки/опікуни, інші соціальні партнери, а процес адаптації дає змогу навчальному закладу відчувати, що запропонований інструмент — це його інструмент, а адаптація матеріалів дасть змогу пізніше інтегрувати їх у діючі види планування роботи закладу освіти.

Процес створення плану інклюзивного розвитку закладу освіти — це не оцінка компетентності його учасників, а пошук шляхів підтримки педагогічного та професійного розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу. [2, с. 19]

Розвиток інклюзивних підходів у закладі не слід розглядати як механічний процес. Його основа — пошук зв'язків між цінностями, емоціями та діями при ретельному розгляді, аналізі та плануванні.

Цей процес рівною мірою стосується як розуму, так і серця. Керівники, педагогічні працівники закладів освіти повинні створювати сприятливе навчальне середовище для всіх учасників освітнього процесу. Вони можуть радикально впливати на досвід учнів і членів колективу, розвиваючи таку культуру, в якій поважають кожного, таку політику та практику, в яких враховуються всі особливості кожного учня. Керівникам закладам освіти безпосередньо потрібно брати контроль над розвитком інклюзії за допомогою аналізу того, що вже раніше здійсненого, визначенням пріоритетних напрямів і втілення їх на практиці.

У процесі впровадження «Індексу інклюзії» можна виокремити головні етапи:

1. Підготовчий
  - Формування координаційної групи.
  - Перегляд підходів до планування діяльності навчального закладу.
  - Ознайомлення з матеріалами посібників.
  - Ознайомлення з основними концепціями за допомогою індикаторів і запитань.
  - Підготовка до роботи з іншими групами.
2. Вивчення ситуації з реалізацією інклюзивних підходів у діяльності закладу освіти.
  - Вивчення думки персоналу та структурних підрозділів з питань освіти територіальних об'єднаних громад.
  - Вивчення думки учнів.
  - Вивчення думки батьків/опікунів і членів місцевих громад.
  - Визначення пріоритетів.
3. Розробка плану інклюзивного розвитку закладу освіти
  - Інтегрування визначених пріоритетів у діючий план діяльності закладу освіти.
4. Запровадження пріоритетних напрямів плану інклюзивного розвитку закладу освіти (постійно).
  - Реалізація визначених пріоритетів.
  - Моніторинг та оцінка реалізації плану.
5. Оцінка процесу впровадження інклюзивних підходів у діяльність закладу освіти (постійно)
  - Оцінювання роботи з впровадження інклюзивних підходів у діяльність закладу освіти.
  - Продовження роботи з впровадження інклюзивних підходів у діяльність закладу освіти.

Техніка роботи з «Індексом інклюзії» досить проста, лише потрібно вірно орієнтуючись на напрями, розділи та індикатори, обговорювати та врахувати різні сторони діяльності закладу освіти, а також зробити висновки про рівень його інклюзивності та на цій основі розробити власну стратегію подальшого розвитку закладу освіти опираючись на Національні стратегії із створення безбар'єрного простору та розвитку інклюзивної освіти.

Може трапитися так, що в силах навчального закладу на перших порах будуть лише незначні зрушення, втім це будуть перші кроки, за якими обов'язково будуть наступні.

Один з основних висновків щодо використання «Індексу інклюзії» це те, що для розвитку будь якої справи повинна працювати команда фахівців котрі активно взаємодіють, обмінюються знаннями досвідом та інформацією для здобуття якісної освіти усіх освіти для всіх громадян без виключення.

Успіху у спільній справі досягатиме сучасна школа, яка базуватиметься на демократичних цінностях та повазі до основних прав людини і створюватиме умови для максимально значущої участі в освітньому процесі для дітей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел та літератури

1. Нова Українська Школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Ухвалений рішенням колеґії МОН від 27.10.2016 р.Ст.40. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

2. Патрикеева О. О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І., Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: Навчально методичний посібник — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2011. — 96 с.

3. Патрикеева О.О., Дятленко Н.М., Софій Н.З., Найда Ю.М. Підзаг. ред. Шинкаренко В.І., Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. – 100 с.

4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року від 14 квітня 2021 р. № 366-р.Ст.25. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/prin>

Литвин О.В.,
вчитель початкових класів
Городоцької початкової школи
Городоцької міської ради

Розвивальне навчання учнів, як пріоритет сучасної освіти

Проблема розвивального навчання настільки актуальна, що немає, мабуть, жодного вчителя, який би не задумався наднею. Що таке розвивальне навчання? Чим воно відрізняється від звичного, рідного, яке почали раптом називати «традиційним»? Отже, традиційно процес навчання розглядається як процес взаємодії вчителя та учня, в ході якого вирішуються завдання освіти, виховання та розвитку. Особистісно орієнтоване навчання грає важливу роль у системі освіти. Сучасна освіта має бути спрямована на розвиток особистості людини, розкриття її можливостей, талантів, становлення самосвідомості, самореалізації.

Ключові слова: розвивальне навчання, традиційне навчання, розвиток, технології навчання, діяльність.

Мрією кожного вчителя є виховати учня, який є рівноправним учасником навчального процесу. Він сам, звичайно, спочатку за участю вчителя, аналізує кожен крок своєї діяльності, визначає своє незнання, шукає причини цього і усуває їх.

Соціальні запити до школи диктують вчителю пошук нових форм навчання. Починаючи з розуміння необхідності оновлення змісту освіти, маючи педагогічний досвід, я як вчитель підходжу до усвідомлення необхідності пошуку методик, які оптимально ефективно взаємодіють з новим змістом, а потім і переосмислення пріоритетів освіти, до розуміння необхідності розширення організаційних форм уроку та його структурної організації, та багато іншого. І тому, саме тут я намагаюся відповісти на запитання: Як вчити? Як змоделювати процес передачі знань, соціального досвіду від вчителя до учня? Як організувати співтворчість вчителя та учня, учня та учня?

Відповідно до мети, змісту навчання змінюється і позиція педагога в навчальному процесі, і характер його діяльності, принципи, методи і форми навчання. У традиційному навчанні переважає пояснювально-ілюстративний характер діяльності, спрямованої на те, щоб доступно пояснити, показати виконання дії, домогтися того, щоб учням було максимально все зрозуміло. Саме цією ситуацією і визначається першорядна важливість таких принципів навчання як доступність, наочність, міцність. На думку О. Киричук, взаємодії вчителя та учнів у традиційному навчанні характеризуються як ретельні, що засновані на односторонньому наслідуванні [4; 13].

До основних структурних компонентів, які розкривають суть розвивального навчання, належать цілі навчання, зміст, діяльність викладання та навчання, характер їх взаємодії, принципи, методи, форми навчання. Розвивальне навчання не заперечує важливості освітніх завдань, а припускає їх злиття в триєдине завдання, яке забезпечує органічне злиття навчання та розвитку, при якому навчання виступає не самоціллю, а умовою розвитку студентів та школярів. Суть взаємозв'язку освітніх та розвивальних завдань, навчання та розвитку в цілому розкрита В. Давидовим, його

дослідження дозволяють вирішити кардинальне питання типології навчання. Те навчання, яке обмежується в своїх цілях тільки оволодінням зовнішніми засобами культурного розвитку, можна вважати традиційним. Навчання, яке головною метою ставить забезпечення (організацію) розвитку вищих психічних функцій особистості в цілому через оволодіння зовнішніми засобами культурного розвитку з розвивальним, набуває при цьому цілеспрямованого характеру. Результатом такого навчання стає досягнутий рівень розвитку особистості, її індивідуальності [1; 478].

Розвивальне навчання може існувати без постійного навчального спілкування, при якому учень, зрозумівши, чого він не знає, не вміє робити, сам починає активно діяти, включаючи в цей процес вчителя як більш досвідченого партнера. Думка педагога при цьому сприймається як одна з можливих точок зору, яку треба співвіднести з власною, і думками інших. Необхідність такого спілкування випливає з природи пошукової, дослідницької діяльності, за якої пошук істини поодинокі неможливі, необхідний колективний пошук, який супроводжується постійним обміном думками.

М. Дьяченко та Л. Кандибович виділили три провідні характеристики навчального співробітництва вчителя з учнем [3]:

- пошук відсутніх знань чи способів дій може відбуватися тільки тоді, коли педагог не дає готових зразків та визначень;
- навчальне співробітництво передбачає ініціативу вчителя, яка вказує на найближчу мету їх спільних зусиль;
- у ситуації самостійного пошуку розв'язання учень здатний звертатися з пізнавальним запитанням: вказати, яких саме знань бракує йому для розв'язання завдання [3; 65].

Завдання розвивального навчання – навчити самостійно міркувати, уміння сперечатися, відстоювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативними в набутті нових знань. Психологи стверджують, що «інкубатором» самостійного мислення, пізнавальної ініціативи є не індивідуальна робота під керівництвом найчутливішого педагога, а робота в групі [1; 3; 7].

Умовою народження перших пізнавальних запитань є суперечка між учнями, які пропонують різні способи розв'язання спільного завдання. Тут з'являється ще одна важлива проблема: організувати спільну роботу так, щоб дискусія була змістовною, не переросла у взаемозвинувачення. Для цього співрозмовники повинні вміти:

- сформулювати свою точку зору;
- з'ясувати точку зору своїх партнерів;
- виявити різницю точок зору;
- спробувати розв'язати розходження за допомогою логічних аргументів, не переводячи логічну суперечність у площину особистих відношень [5; 45].

Початкова узгодженість дій досягається на перших порах за допомогою введення «етикету», правил ввічливої суперечки: коли висловиш своє міркування, запитай в однокласників «Чи згодні?», «Ти як гадаєш»; якщо всі згодні, можна діяти далі, якщо є різні міркування, запитайте один у одного: «Чому ти так гадаєш?», «А це можна довести?» [5; 46].

Звичайно, не всі здатні виробити та аргументувати особисте міркування навіть у найелементарніших завданнях. Багато з них ще не здогадуються про те, що вони щось знають, не довіряють собі і потребують підтримки. Вчитель розуміє, що нормальна, рівноправна дискусія можлива тільки в атмосфері довіри й доброзичливості, тому у ризиковану ситуацію суперечки розходження вчитель вводить сучнів тільки після встановленої згоди, взаємного інтересу, прихильності один до одного.

На думку О. Пехоти, для реалізації технології розвивального навчання педагогу необхідно не лише адаптувати її до конкретної навчальної ситуації, а й забезпечити принципово інший тип взаємодії. Можливості і характер взаємодії, тобто їх участі у розв'язанні навчального завдання, обумовлюють його змістом і умовами розв'язання. Якщо взаємодія між учасниками традиційного процесу навчання базується на жорсткому і послідовному поділі функцій управління і виконання, кожна з яких

закріплюється за однією із сторін, що взаємодіють, зумовлює характер відносин між ними, сформованих за типом керівництва – підкорення [5; 48].

Стиль цих відносин може варіюватися від демократичного до авторитарного, але суть їх завжди буде незмінною: вчитель веде учнів до передбаченої мети, а вони йдуть за ним. У системі розвивального навчання навчальне завдання вимагає пошуку способів здійснення конкретної дії. Спільний пошук передбачає не поділ функцій між ними, а виокремлення послідовних етапів розв'язання навчального завдання. Ступінь і форми участі у такій діяльності залежать від реальних можливостей учнів, з розширенням яких педагог відкриває їм нові ланки спільної діяльності [5; 48].

У шкільному віці, для якого характерні втрата безпосередності у соціальних відносинах, хвилювання, пов'язані з оцінюванням і контролем, особливо гостро відчувається потреба в самооцінці, самоствердженні та самореалізації. Становлення і розвиток їх відчутно пом'якшує перехід особистості в новий період її життя, робить його результативнішим. Система розвивального навчання розкриває широкі можливості для розвитку самооцінки учнів, допомагає усвідомити себе як суб'єкта, що саморозвивається, самостійно здобуває знання. Навчальна діяльність потребує рефлексії - оцінки того, ким був і ким став, яких результатів досягнув, які труднощі відчуває і як їх долати [2; 25].

Основними вимогами до організації навчального процесу, спрямованого на розвиток потенціалу розвивального навчання, С. Сисоева визначає:

- ефективне використання навчального часу для підвищення рівня знань, умінь і навичок учнів;
- розвиток творчого мислення учнів та оволодіння ними навичками дослідницької діяльності;
- одержання нових ідей і результатів, узагальнень (як об'єктивно нових, так і суб'єктивно нових);
- прояв індивідуальних досягнень у когнітивній сфері;
- створення власного досвіду професійної діяльності» [6; 269].

Розвивальне навчання суттєво впливає і на розвиток емоційної сфери учнів. Якісно виконана робота викликає задоволення, то це діє значно краще, ніж найвищий бал, виставлений вчителем. У процесі навчального спілкування з'являється почуття поваги до іншої людини, її позиції, думки, не пов'язане з особистими симпатіями й антипатіями. Новим змістом наповнюється для них почуття справедливості, інтенсивно формується почуття власної відповідальності за спільну справу. Отже, учіння, набуваючи форми спілкування, стимулює розвиток почуттів, які визначають моральне обличчя особистості.

Розвивальне навчання як новий спосіб у науці та практиці поступово замінює пояснювально-ілюстративний спосіб, характеризується такими особливостями:

- зорієнтованість педагогічного впливу на випередження, стимулювання, прискорення розвитку успадкованих задатків особистості;
- ставлення до школярів як до повноцінного суб'єкта діяльності;
- побудова змісту навчання за логікою теоретичного мислення (провідна роль теоретичних знань, узагальнень, змістова рефлексія);
- здійснення навчання як цілеспрямованої навчальної діяльності, в якій учень свідомо ставить цілі і завдання самозмінюватися і творчо їх досягати;
- колективна діяльність, діалог-полілог, ділове спілкування;
- оцінювання результатів з огляду на суб'єктивні можливості учнів [3; 108].

Таким чином, можна зробити висновок, що розвивальне навчання повністю протиставлене традиційному. Мислення дитини, що розвивається в ході такого навчання, називається теоретичним. Розвивальне навчання спрямовано від загального до часткового, від абстрактного до конкретного, від системного до одиничного.

Під час такого навчання підвищується теоретичний рівень освіти, який передбачає передачу дітям як емпіричних знань і практичних умінь, так і високих форм суспільної свідомості (наукових понять, художніх образів, моральних цінностей).

Між учителем та учнем встановлюються суб'єкт-суб'єктні відносини, тобто реалізовується принцип педагогіки співробітництва. Вчитель має вивести особистість кожного учня у режим розвитку, спонукати школярів до пізнання, самовдосконалення. Вчитель "іде" до класу не з готовою відповіддю, а з питанням. Педагог веде до відомих йому цілей навчання, підтримує ініціативу дитини на потрібному напрямі. Учень в свою чергу є суб'єктом пізнання. За ним закріплюється роль «пізнає світ».

Таким чином, особистісно орієнтоване навчання дозволить:

- ✓ підвищити мотивованість учнів;
- ✓ підвищити їхню пізнавальну активність;
- ✓ побудувати навчальний процес з урахуванням особистісного компонента, тобто врахувати особистісні особливості кожного учня, а також орієнтуватися на розвиток їхніх пізнавальних здібностей та активізацію творчої, пізнавальної діяльності;
- ✓ створити умови для самостійного керування ходом навчання;
- ✓ диференціювати та індивідуалізувати навчальний процес;
- ✓ створити умови для систематичного контролю (рефлексії) засвоєння знань учнями;
- ✓ вносити своєчасні коригувальні дії викладача у процесі навчального процесу;
- ✓ відстежити динаміку розвитку учнів;
- ✓ врахувати рівень навченості кожного учня.

Виходячи з вище сказаного, можемо сказати, що технологія Д. Б. Ельконіна та В. В. Давидова спирається на пізнавальну мотивацію діяльності, тому вона дає найкращі результати у початковому ступені навчання.

Список використаної літератури

1. Давидов В. Теорія розвиваючого навчання / В. Давидов. – М. : ІНТОР, 1996. – 544 с.
2. Дичківська І. Педагогічні технології: навч. пос. / І. Дичківська. – К. : Академ-видав, 2004. – 352 с.
3. Дяченко М. Психологічні проблеми готовності студентів до педагогічної діяльності / М. Дяченко, Л. Кандибович. – Мінськ, 1996. – 175 с.
4. Киричук О. Розвивальне навчання – шлях до науково-гуманістичної системи освіти / О. Киричук // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 13–16.
5. Пехота О. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. пос. / О. Пехота, А. Старева. – К., 2003. – 240 с.
6. Сисоева С. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти / С. Сисоева // Неперервна професійна освіта / [за ред. І. Зязюна]. – К. : АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 2000. – 273 с.

Лосовська Н.А.,

директор комунальної установи
«Інклюзивно-ресурсний центр»
Білогірської селищної ради

Підтримка батьків, що виховують дитину з ООП, як одна з умов здійснення успішної інклюзії

У статті розкривається зміст підтримки батьків, що виховують дитину з ООП в умовах освітніх установ. Проаналізовано особливості сім'ї-родини як моделі соціального партнерства сучасного інклюзивного закладу освіти. Представлені основні форми роботи педагогів, батьків, фахівців ІРЦ по забезпеченню даного напрямку діяльності. Ключові слова: інклюзія, взаємодія педагогів з батьками, фахівцями ІРЦ, комплексний підхід, консультативні пункти.

Стається диво, коли ми даємо квітки
у собі та квітках в інших стати частиною букета

Інклюзивна освіта сьогодні є одним із пріоритетів державної освітньої політики України.

Перехід до неї зумовлений міжнародним законодавством, а саме: Загальною Декларацією прав людини (ООН, 1948), Конвенцією про боротьбу з дискримінацією (ЮНЕСКО, 1960), Конвенцією про право дитини (ООН, 1989), Всесвітньою декларацією «Освіта для всіх» (1990), Стандартними правилами забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1990), Саламанською декларацією і рамками дій (1994), Декарськими рамками дій «Освіта для всіх»: виконання наших загальних зобов'язань (2000), що визначають право осіб з особливими освітніми потребами на освіту шляхом забезпечення участі в навчанні, культурних заходах та участь в житті громади. Тобто зобов'язують державу забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях, без дискримінації й на підставі рівних можливостей.

Упродовж останніх років питання впровадження та розвитку інклюзивної освіти в Україні набуло неабиякої активності. Завдяки чому удосконалюється законодавство, що забезпечує впровадження інклюзивної освіти, збільшується мережа освітніх установ, які упроваджують інклюзивну освіту та, відповідно зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами.

У Законі України «Про освіту» визначені основні засади державної політики педагогів у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, які передбачають: людиноцентризм, забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якою ознакою (у т.ч. інвалідністю); розвиток інклюзивного освітнього середовища (у т.ч. у закладах освіти найбільше доступних та наближених до місця проживання осіб з ООП), індивідуалізацію (здійснення особистісно орієнтованого підходу), забезпечення універсального дизайну та розумового пристосування; свободу у виборі видів, форм і темпу здобуття тощо.

А це означає, що базові цінності на яких ґрунтується інклюзивна освіта сьогодні є: кожна дитина-особистість і має унікальні здібності, особливості та інтереси.

Для успішної реалізації інклюзивного навчання в освітніх установах необхідна ефективна співпраця педагогів, фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсного центру та батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Адже на доцільності запровадження комплексного підходу вказували вітчизняні педагоги і психологи. Зокрема, зміст комплексного підходу розкрив Ю. К. Банський. На основі багаторічного вітчизняного та світового досвіду розробок психологічних характеристик дитини, розроблені індивідуальні освітні програми різних спеціалістів з дитиною. Так, В.І. Кузьменко зазначає, що для підвищення якості роботи з дітьми доцільно запроваджувати індивідуальні освітні програми. У наукових працях Н. А. Бастун, А.А. Калупаєвої пропонується впроваджувати командний підхід у ранньому втручанні. Отже, пропонується здійснювати комплексну фахову підготовку не лише дітям, а й родині в цілому, що в свою чергу підвищить рівень батьківської компетенції «вони навчаються адекватно реагувати на основні потреби своєї дитини, напружувати в кожному конкретному випадку ефективні способи догляду, виховання та піклування про її здоров'я»(1,с.7).

З огляду на це одним з основних принципів діяльності освітніх установ є партнерська взаємодія з батьками, педагогами та органами виконавчої влади. Саме в реалізації даного завдання допомагає впровадження інклюзивного навчання, де застосовується командний підхід до реалізації освітнього процесу. Даний підхід передбачає активне залучення батьків дитини з особливими освітніми потребами до освітнього процесу, розуміння індивідуальних особливостей розвитку та потреб дитини, а також підтримка у визначенні мети індивідуальної освітньої траєкторії для своєї дитини. Завдання такої взаємодії спрямовані на формування у батьків основних психолого-педагогічних знань та практичних навичок щодо підготовки дітей до входження в соціум, кращого розуміння освітніх потреб власної дитини, отримання консультативно-психологічної допомоги у формуванні позитивної мотивації розвитку і

навчання особи та додаткової інформації про індивідуальні особливості розвитку особи, що сприяє ефективності досягнення освітніх цілей.

Значну увагу з своїй роботі з батьками приділяється методичній допомозі в частині організації надання окремих психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, які вони можуть додатково організувати для своїх дітей в освітніх установах.

Щоб вищезазначені завдання успішно та результативно реалізувати, на базі освітніх установ організуємо консультативні пункти для батьків «Відверта розмова». Метою яких є цілеспрямована підготовка батьків до активної участі у процесі інклюзивного навчання, в наданні допомоги щодо адекватної оцінки можливостей дитини, корекції психологічного стану батьків та внутрішньо-сімейних відносин. Розвиваємо у батьків активну громадську позицію, проводимо навчання за спеціальними корекційними і методичними прийомами, необхідними для проведення занять з дитиною в домашніх умовах.

При цьому ми використовуємо різноманітні форми роботи - це індивідуальне консультування, лекція-бесіда, просвіта для батьків у галузі корекційно-розвиткової діяльності, відвідування батьками корекційно-розвиткових занять та участь у проведенні комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи, організуємо свята та розваги за участю батьків та дітей з особливими освітніми потребами. Оформляємо інформаційні стенди з оновленими рекомендаціями та інформацію, створюємо скриньку запитань від батьків. При цьому ми дотримуємося конфіденційності, а також і основних принципів: не надавати батькам інформацію, що не стосується їхніх дітей, захищати інформацію отриману від дітей та батьків, спільно вирішувати, хто і коли і як може інформувати інших людей про їхню дитину, якщо це необхідно.

Основне у своїй роботі ми вчимося встановлювати контакт з батьками, шукаємо шляхи подачі інформації та розробляємо методичні рекомендації для батьків.

Ознайомлюємо за потреби з нормативно-правовими документами у галузі інклюзивного навчання.

Проаналізувавши роботу з батьками, ми побачили, що здебільшого звертаються до нас батьки з проблемами створення психологічного комфорту для членів сім'ї, з мовленнєвими порушеннями у дітей, проблемами інтелектуального розвитку дітей, формування системи позитивних ставлень всіх членів сім'ї до дитини з особливими освітніми потребами.

Отже, як показує практика, батьки дітей з особливими освітніми потребами потребують допомоги практичного психолога, вчителя-логопеда, вчителя-дефектолога, а це означає, що супровід дітей з особливими освітніми потребами необхідно будувати на основі взаємодії вчителя, практичного психолога, вчителя-логопеда, вчителя-дефектолога і батьків дітей з особливими освітніми потребами для покращення результату. І дуже важливо, щоб батьки були активними учасниками команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, яка створюється в освітніх установах, де організоване інклюзивне навчання. Адже на даних засіданнях батьки отримують багато відомостей про індивідуальні особливості дитини з ООП, про рівень виконання Індивідуальної програми розвитку дитини та за потреби Індивідуального навчального плану, про результати надання психолого-педагогічних послуг, про формування різних трудових навичок. Все це дає можливість педагогу краще зрозуміти дитину, врахувати її бажання, інтереси, потреби, а головне ставлення до неї як до суб'єкта з власними потребами розвитку. Але для цього необхідно створити довірливі стосунки, як форму спілкування.

Отже, для того, щоб дитина з особливими освітніми потребами досягла певних результатів у навчанні, необхідна координація зусиль педагогів, батьків, фахівців інклюзивно-ресурсного центру. Виховання та розвиток кожної дитини відбувається за певних умов і під впливом інших осіб. Кожному, хто виховує дітей з особливими освітніми потребами, завжди треба пам'ятати слова великого вченого І. Павлова: « .. Ніщо не залишається непорушним, а все завжди може змінюватися на краще. Аби тільки були створені відповідні умови.»

Список використаних джерел та літератури

1. Бастун Н. А. Служби раннього втручання в Україні: шлях до інтеграції. – К.: ІКЦ «Леста», 2005. – 184 с.
2. Веракса А.Н., Гуторова М.Ф. Практический психолог в детском саду. Пособие для психологов і педагогов/ А. Н. Веракса, М.Ф. Гуторова.-М.: Мозаика-Синтез,2010.-2010с.
3. Гаврилюк О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник/О.В. Гаврилюк.- К. Подільський: Аксиома, 2009 -308 с.
4. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання ДНЗ: навчально-методичний посібник/ Н. М. Компанець, І.В. Луценко.- К.: 2017. – С.- 66.
5. Скрипник О.В., Долинська Л.В. Загальна психологія: Підручник /О.В. Скрипник, Л.В. Долинська, З.В. Ограднійчук та інші.-К.: Либідь,2005.-464с.
6. Сухарева Л.С. Піклуємось разом з батьками. Робота з батьками дошкільників/ Л.С. Сухарева.- Харків: Основа, 2008.-128с.

Манзенюк С.А.,
практичний психолог
Інклюзивно-ресурсного центру
Красилівської міської ради
Хмельницької області

Використання елементів казкотерапії як ефективного методу у формуванні особистісної сфери дітей з затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік є дуже важливим періодом з точки зору особистісної сфери дитини. Використання елементів казкотерапії є актуальним в наш час. Її вплив чималий і дозволяє ненав'язливо, у ігровій формі вплинути на особистісний розвиток дитини з затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку. Казки допомагають дитині себе ічно розвиватись.

Ключові слова: молодший шкільний вік, затримка психічного розвитку, казкотерапія, корекційно-розвиткова робота.

Одним з найважливіших чинників поступального розвитку суспільства є гуманне, милосердне та дбайливе ставлення до осіб з особливими потребами [6, с.4].

До категорії дітей молодшого шкільного віку відносять дітей віком від 6 до 10-11 років. Хоча провідною діяльністю вже виступає навчальна, проте вони ще багато часу відводять для гри. Дитина в цей період розуміє, що вона є частинкою суспільства, і всі її дії можуть схвалюватися або не схвалюватися суспільством. Тобто, у дитини формується певний Я-образ, змінюється система життєвих стосунків. У даному віковому проміжку такі діти намагаються пристосовуватися до нових соціальних умов, проявляють свої індивідуальні можливості, вчатья засвоювати людський досвід.

У цьому віці діти потрапляють у нові колективи, в яких виникають свої протиріччя, відповідно, вони навчаються вирішувати конфліктні ситуації, йти на компроміси, проявляти емпатію.

Арт-терапія дозволяє використовувати на заняттях елементи рольових ігор, психодрами, психогімнастики, ігор-драматизацій, елементів дихальної гімнастики, сенсомоторної корекції та освітньої кінезіології, танцювально-терапевтичних методик, арт-терапії, музикотерапії. Для дітей молодшого шкільного віку казка є невід'ємним елементом формування соціально прийнятної поведінки, особистісної сфери загалом. Діти краще розуміють проблему через відображення у казці, ніж погодинні розмови дорослих, як потрібно себе вести, а як не потрібно, який вчинок був поганим і чому. Казка пояснює все легко та доступно. Зміст казок завжди емоційно забарвлений, тобто дитина

не лише сприймає у слуховому співвідношенні казку, але й «переживає» її та виносить певні висновки з неї.

Виховання казкою, доступною мовою, навчає дітей життєвої мудрості. Діти беруть для себе чимало знань: перші уявлення добро та зло, про те, що є речі від яких варто відмовитися, якими б заманливими вони не були, про взаємозв'язок людини з природою, дозволяє навчитися проявляти свої риси характеру, навчає де їх доцільно проявляти.

В даний період часу в Україні триває процес розбудови *інклюзивної освіти*. Вона є не лише актуальним соціальним аспектом, але й одним із прогресивних напрямків розвитку сучасної української школи.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – це синдром відставання дозрівання психіки дитини або окремих її функцій (пам'яті, уваги, мислення, емоційно-вольової сфери, мовлення тощо), уповільненого темпу реалізації закодованих у генотипі якостей організму, які є наслідком незначних негативних факторів (наявність ранньої деприваційної ситуації, недостатнього догляду за дитиною, мінімальна мозкова патологія тощо), набувають тимчасового характеру і можуть бути скоригованими, якщо вчасно зреагувати. Тобто, це слабвиражені у психічному розвитку відхилення від норми.

Причин затримки психічного розвитку дітей багато. Це можуть бути несприятливі умови виховання, соціального оточення, спадкова схильність, довготривалі хронічні захворювання у ранньому дитинстві, порушення функціонування мозку, ускладнені пологи, наявність гіперопіки чи агресії у вихованні, психотравмуючі ситуації, що пов'язані з проблемами шкільного навчання [5, с.47].

Відставання психічного розвитку дітей проявляється не лише у недоліках сформованості пізнавальних функцій, а й в особистісних недоліках, що виявляється в особливостях поведінки, інтересів, стосунків із ровесниками та дорослими. На особистості дітей із затримкою психічного розвитку насамперед позначається загальна незрілість психіки, особливо емоційно-вольової сфери, що надає усій поведінці надмірної інфантильності. Найбільш вираженою особливістю дітей з ЗПР є незрілість емоційно-вольової сфери. У них слабо виражена здатність до довільного вольового зусилля над собою, тобто змусити їх виконати щось те, що їх зовсім не цікавить, вони ще хочуть гратися і не обтяжувати себе шкільними заняттями, де потрібно багато думати, це їх сильно втомлює. Ці дітки ще несамостійні, зовсім неініціативні, швидко втомлюються під час шкільної діяльності, не вміють самостійно планувати власну діяльність.

Ці діти недостатньо усвідомлюють своє становище учня, яке вимагає дотримання певних правил поведінки. Вони не здатні підпорядковувати свої безпосередні бажання цим правилам і тому поряд зі своїми однокласниками виглядають диваками, оскільки поведуться як дошкільники: встають без дозволу з-за парти, ходять по класу під час уроку, звертаються до вчителя з усякими сторонніми запитаннями чи просто граються, не звертаючи уваги на те, що відбувається на уроці. Їм важко довести до кінця розпочату справу навіть тоді, коли вони вміють її виконувати [3, с.35-36].

Важливо враховувати, що саме емоційні та особистісно-мотиваційні особливості впливають на пізнавальну діяльність дитини і є фундаментом для ефективного засвоєння і використання знань.

Тому під час корекції особистісної сфери дітей з затримкою психічного розвитку відповідно до програми виконуються такі важливі корекційно-розвиткові завдання:

- розвиток самоусвідомлення;
- активізація пізнавальної потреби (в тому числі, і потреби у самопізнанні);
- розвиток потребово-мотиваційної сфери особистості;
- формування здатності до емоційної децентрації;
- формування адекватної самооцінки;
- розвиток тілесної, емоційної, вольової регуляції, що проявляється у поведінці;
- корекція та профілактика особистісних порушень;
- корекція емоційно-вольової незрілості;
- покращення соціальних навичок;

- розширення рольового репертуару, розкриття індивідуальних особистісних та творчих здібностей учнів із затримкою психічного розвитку [4].

Арт-терапія є універсальним методом профілактичної та корекційно-розвиткової роботи з дітьми і підлітками, так як вона може служити інструментом розвитку і гармонізації дітей, та підвищення якості їх життя, сприяє розвитку їх творчого потенціалу, дозволяє скорегувати емоційні, поведінкові та інтелектуальні порушення.

Щодо казкотерапії, то напевно кожен пам'ятає свої дитячі враження від казок. Слухаючи казки ми не могли залишатися байдужими до того, чим вона закінчиться, іноді не знаючи кінцівки ще довго не могли заснути, думаючи чим же все там закінчиться...

Казкотерапія – це терапія середовищем, особливою казковою атмосферою, в якій можуть проявлятися потенційні можливості особистості. В основі казки лежить метафора, яка є видом символічної мови і використовується в цілях навчання і передачі інформації. Метафоричне пізнання не залежить лише від логічних міркувань та не потребує точності нашого сприймання. Вона дозволяє використовувати метафоричні ресурси для розвитку позитивних якостей особистості.

Казка може закріпити позитивні навички поведінки, поміняти відношення дитини до багатьох речей та ситуацій, навчити цінувати те, що раніше не цінувала. Це і гра, і подорож у казку, і змагання, і багато інших прийомів і способів [1, с.3].

Класики психології неодноразово зверталися до аналізу казок. Ще Карл Юнг помітив, що персонажі казок відображають різноманітні архетипи і тому впливають на розвиток та поведінку особистості. Інший класик, Е. Берн, вказував на те, що конкретна казка може бути життєвим сценарієм людини [8, с.2].

У дитячому віці нервова система дуже пластична і піддається коригуванню. Важливо не втратити час і зробити все, щоб дитина зростала здоровою та розумною [5, с.7]. У психологічній практиці можна використовувати як народні чи відомі авторські (Г.-К. Андерсен, К.С. Льюїс, Е.Шварц), так і спеціально створені для психотерапії казки [8, с.4].

У будь-якій казці, як правило, присутні наступні елементи: герой чи герої, сюжет, конфлікт та розв'язка. Але казка лише тоді стає терапевтичною, коли дитина ототожнюється з її героями, може провести паралель між сюжетом та власним життям та отримує певний урок чи розуміє приховане повідомлення [7, с.7].

Учень творить свій образ відповідно до соціальних уявлень про моральні, естетичні та фізичні якості людини, а використання у корекційно-розвитковій роботі елементів казкотерапії дозволяє нам коригувати викривлені уявлення дитини. Адже казка сприймається дитиною на двох рівнях, зокрема, свідомому та підсвідомому. Дитяча свідомість сприймає текст казки як придуманий кимось, ототожнює себе з героєм казки, коли розуміє, що в героя казки така ж проблема як у нього, всеодно вважає, що це лише казка і це не про нас, це придумано. В той же час дитина вірить тому, що почула та програмує зміни у поведінці, переосмислює свої цінності та погляди на ситуації.

Казки завжди допомагають не лише педагогам, а й батькам у повсякденному спілкуванні з дитиною. Батьки найкраще знають свою дитину і так само, через казку можуть пропагувати схвальовальні риси характеру казкових героїв, їхні позитивні вчинки, тим самим заохочуючи свою дитину до такої ж поведінки без суворих настанов.

При роботі з такими дітьми за основу береться програма «Корекція розвитку» для дітей з затримкою психічного розвитку, яка містить у собі кілька блоків. Зокрема, психокорекційний зміст блоку «Ставлення до себе» складається із роботи над формуванням уявлення про риси характеру, усвідомлення своїх особистісних якостей, своїх сильних сторін, вмінь, переваг і можливостей, формування позитивного образу Я, почуття гідності, самоповаги, впевненості, усвідомлення процесу свого дорослішання і змін у собі, корекцію самооцінки. Важливим заданням є навчання дітей рефлексивним діям: усвідомлювати не лише свої почуття, але й причини, через які вони виникли, розуміти наслідки своїх дій, причини поведінки, здатність будувати життєві плани.

Блок «Моє оточення» спрямований на набуття навичок соціальної взаємодії у колективі ровесників і підтримки дружніх зв'язків. Психокорекційний зміст роботи охоплює подолання труднощів адаптації до школи, формування усвідомлення свого оточення (сім'ї, школи), довіри і безпеки у групі, здатності співпрацювати. Починаючи з

другого класу, акцент зміщується на формування навичок співпраці, здатності проявляти турботу, повагу до інших, встановлювати дружні стосунки, переймати і керуватися морально-ціннісними установками у міжособистісній взаємодії.

Наступний блок «Соціальні ролі» спрямований на формування учнівської ідентичності, усвідомлення та розширення рольового репертуару, соціальних ролей (я у школі, у гостях, у театрі, у магазинах, у лікарні тощо) [4].

Корекційно-розвиткові заняття проводяться переважно у ігровій формі, щоб діти не втрачали цікавості до заняття. Тому діти приходять до інклюзивно-ресурсного центру з великим задоволенням.

При застосуванні елементів казкотерапії за допомогою програвання казок, діти із затримкою психічного розвитку можуть відпрацьовувати свої особистісні якості та уміння, залежно від того на розвиток яких якостей спрямована казка. Важливо забезпечити умови безоцінного ставлення до дитини, добровільної участі у виконанні вправ, м'яке коригування недоліків при допущенні помилок. Часто заняття проводяться не за партою, а в невимушеній атмосфері. Це може бути навіть на килимку. Головне, щоб дитина почувала себе спокійно, розкуто та максимально комфортно.

У своїй практиці найчастіше використовуємо казки на розвиток гарної поведінки, позитивних рис особистості, подолання станів тривожності, страху, невпевненості у собі, деструктивних форм поведінки. Зокрема, це «Брехливе мишеня», «Королівство ледарів», «Сорока Злодюжка», «Будь собою», «Казка про образу», «Країна Замазурія», «Незвичайний ангел», «Віслючок Вухань», «Казка про безлад», «Невгамовна мавпочка», «Кнопик-Переможець», «Запаслива білочка», «Казка про Іванка, який хотів стати дорослим», «Найвродливіша корівка» та багато інших.

Важливо, пропрацьовуючи казку дотримуватися певного алгоритму. Зокрема, спочатку це ознайомлення з казкою та проговорювання основних моментів. Після прочитання казки варто обговорити основну проблему казки, основні події, що відбувалися в ній, образи основних героїв. Якщо дитина не бажає цього робити не потрібно її примушувати, можна це зробити на наступному занятті. Після обговорення казки, ми підходимо до того, що дитина зробити певні висновки, сформулювати для себе певне правило, якого буде дотримуватися у подальшому.

Застосовуючи елементи казкотерапії у процесі корекційно-розвиткової роботи з дітьми з затримкою психічного розвитку бачу чималі позитивні результати. Зокрема, часто дітки ще не випрацювавши алгоритм правильно-неправильної поведінки, хоча б задумуються над тим чи правильно вони вчинили, чи варто було так робити. У певних проблемних ситуаціях згадуються казки, які ми обговорювали та бачать ситуацію з боку, починають думати як варто себе поводити надалі. Знають, яка поведінка отримує соціально схвалення, а яка ні.

Отже, основними перевагами казок можу назвати такі:

1. казки показують позитивні і негативні сторони людини;
2. навчають культурі поведінки;
3. дозволяють бачити зі сторони проблемні ситуації;
4. розвивають комунікативну сферу;
5. навчають впевненості у собі;
6. допомагають навчити вирішувати конфліктні ситуації у ігровій формі;
7. дозволяють сформулювати позитивний Я-образ.

Але не варто забувати — самолікування може бути шкідливим навіть тоді, коли ліками є звичайна казка. Варто відповідально підходити до вибору казок, щоб вона підходила по проблематиці і не сильно вразила дитину. Спостерігати, чи нормально дитина реагує на казку, якщо ні, то варто змінити її.

Значна роль у закріпленні результатів корекційної роботи належить батькам [6, с.64]. Адже дитина не може бути адаптована та соціалізована окремо від сім'ї, а тому суттєве значення має саме психологічна підтримка батьків таких дітей. Саме від батьків залежить повноцінний розвиток дитини з особливими потребами, її навчання та виховання [6, с.111].

Самооцінка або відчуття цінності себе розвивається у дітей в таких умовах, де дорослий безумовно приймає дитину, активно слухає її переживання і потреби, надає допомогу, коли це необхідно, підтримує успіхи, допомагає конструктивно розв'язувати конфлікти, ділиться своїми почуттями, не втручається у завдання, з якими дитина може впоратися самостійно [4].

Маленькі діти іноді просять читати одну й ту саму казку кожен день впродовж 1-2 місяців. Не варто їм відмовляти у цьому. Це дозволяє їм запам'ятати зроблені висновки, дає відчуття стабільності і порядку, дозволяє знову й знову відчувати знайомі емоції, знімає тривожність через невідомість. Окрім цього, дитина може ідентифікувати себе з героями казок. Саме тому вона хоче ще раз прожити історію, де долаються всі перепони та головний герой, тобто дитина стає переможцем.

Є діти, які дуже люблять фантазувати. Відповідно, з ними ми практикуємо складання казок. Їх це дуже сильно захоплює. Часто казки виходять з дуже несподіваними кінцівками. При складанні казок дотримуємо певних правил. Зокрема, націлюємо дитину на проблему, що має бути порушена, яку потрібно буде вирішити, придумуємо головного героя з звичками чи рисами, яких потрібно позбутися у казці, разом шукаємо шляхи вирішення цієї проблеми. Потрібно дуже м'яко регулювати цей процес, щоб не порушити творчий порив дитини.

Створення казкового сюжету в свою чергу сприятиме самовираженню дитини, допоможе зобразити свої бажання, мрії, донести свої думки, турботи, що буде мати великий корекційний зміст, оскільки висловлюючи себе, вона буде представляти іншим свій світогляд, а знайомлячись з чужою творчістю вчитися новому і переосмислювати старе на рівні підсвідомості.

Створюючи власну сюжетну історію, дитина зможе відобразити власний внутрішній світ за допомогою подібних історій і навчитися чомусь новому у процесі їх створення, дізнатися про різноманітність характерів, бажань, прагнень, емоцій і втілити їх у своїх твореннях. Вони можуть розповісти про емоційні реакції на певні вчинки чи події. Такі казкові історії можна перетворити на стратегії поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, коли дитина власне буде вчитися чомусь корисному та новому для себе.

У комплексі з казкотерапією часто застосовуються й інші методи психокорекції. Можна спільно продовжувати казкову розповідь, розігрувати казки за допомогою лялькових театрів та багатьох інших. Будь-які негаразди чи невдачі завжди можна відобразити в ігровому сюжеті і, подивившись на них зі сторони, зробити певний висновок.

Таким чином, казкотерапія дозволяє психологу ефективно вплинути на особистісну сферу дитини молодшого шкільного віку, формувати всебічно розвинену особистість, сприятимуть зниженню рівня емоційної напруги, не викликаючи у них відторгнення. Використання різних видів мистецької діяльності доволі сприятливо на цьому позначається, викликає у дітей інтерес та позитивне ставлення [2].

Читання казок формує емоційне сприйняття того, що прочитано, навчає дітей висловлювати свої думки, навчає приймати правильні рішення і взагалі сприятливо впливає на емоційно-вольову сферу дитини.

Тому, казка є невід'ємним компонентом у формуванні особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з затримкою психічного розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Внукова М.О., Мартиненко О.А. Як розвинути мовлення вашої дитини – Х.: Вид-во «Ранок» (Сімейна психологія), 2009. – 128 с.
2. Логвінова І. П., Кучеренко Ю. О. *Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку»* (корекція особистісного розвитку) для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку – Київ, 2016.
3. Обухівська А.Г., Ілляшенко Т., Жук Т. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі – К.: Редакції загальнопед. газет (Бібліотека «Шкільного світу»), 2012. – 128 с.

4. Прохоренко Л.І., Бабяк О.О., Засенко В.В., Ярмола Н.А. Учні початкових класів із особливими освітніми потребами: навчання та супровід: навчально-методичний посібник – Харків: Вид-во «Ранок», 2020. – 160с.
5. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 144с.
6. Сулаєва Н.В., Федорович Л.О. Мистецькі ігри в корекційній роботі з дітьми з обмеженими психічними й фізичними можливостями: навчальний посібник – Кременчук: Християнська Зоря, 2010. – 164с.
7. Ткач Р.М. Сказкотерапия детских проблем. – СПб.: Речь; М.: Сфера, 2008. – 118 с.
8. Черняева С.А. Психотерапевтические сказки и игры. – СПб.: Речь, 2002. – 168с.

Мартинюк В. А.,
директор комунальної установи
«Інклюзивно – ресурсний центр»
Славутської міської ради

Командний підхід. Роль готовності педагогів до роботи з дітьми в умовах інклюзивного навчання

Не секрет, що останнім часом інклюзивна освіта в наших територіальних громадах стала активно розвиватися, з'являється все більше дітей, які потребують особливого підходу в освітньому процесі.

Інклюзивна освіта для європейських держав – це не дивина. Там давно вже практикується така форма навчання. Для цих країн навчання дітей з особливостями розвитку та здорових однолітків разом має особливе значення, адже спілкування зі здоровими однокласниками та психологічна підтримка – головна ознака спеціальної освіти. Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не має різнитися від якості освіти здорових дітей. Дитина з особливими освітніми потребами має відвідувати дитячі установи разом зі звичайними однолітками. І тільки правильний командний підхід та готовність педагогів зроблять цей процес якісним та комфортним для здобувачів освіти.

Тому основна мета даної статі розповісти про важливість командного супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання та про готовність педагогів до таких викликів.

Ключові слова: інклюзивне навчання, особа з особливими освітніми потребами, інтегрування.

Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним,
найдорожчим, що є в житті, – з дитиною.
Від нас, від нашого вміння, майстерності,
мистецтва, мудрості залежить її життя,
здоров'я, розум, характер, її місце і роль у житті.
В. Сухомлинський

Однією з найважливіших умов впровадження інклюзивної моделі в навчальному закладі є організація співпраці фахівців, результатом якої має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими потребами. Успішна інклюзія неможлива без командного супроводу. [1, с. 45-47]

Для забезпечення повноцінного перебування дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти необхідний відповідний психолого-педагогічний супровід, адже якість освітнього процесу значною мірою залежить від того, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожного школяра.

Акцентує увагу на таких напрямках психолого - педагогічного супроводу в системі інклюзії: запобігання виникненню проблем розвитку дитини з обмеженими можливостями; допомога у вирішенні актуальних завдань її розвитку, навчанні і вихованні; психологічне забезпечення індивідуальних освітніх програм; розвитку психолого-педагогічної компетентності батьків та педагогів.

Важливим завданням команди, яка працює з дитиною з освітніми потребами, є створення емоційно - пізнавальної установки щодо неї: тут немає жалю, максимум турботи, емпатійної, чуйної і тактовної взаємодії з дитиною, з одного боку, а з іншого – ставлення до неї як до рівноправного члена колективу. [5, с. 15-16]

В наших закладах освіти з інклюзивним навчанням співпраця адміністрації школи, педагогів, психолога, фахівців та батьків, спрямована на реалізацію потенційних можливостей дитини, орієнтована на сильні сторони учня, щоб в майбутньому домогтися йому адаптуватися в суспільстві.

Склад команди в кожному закладі інший, бо він залежить від особливостей психофізичного розвитку школяра. Характерними рисами командної роботи є те, що рішення стосовно прийомів та методів роботи з дитиною приймаються колективно, всі члени команди мають рівний статус і несуть відповідальність за результати загального розвитку.

Особливу роль відводимо співпраці з батьківською спільнотою, вони є активними учасниками у таких командах, приєднуються до освітньої діяльності, мають відповідальність за закріплення тих чи інших навичок у дитини. Насправді процес залучення батьківської громади до освітнього процесу був не з легких, він розпочинався із постійного спілкування, бесід, групових зібрань з різної тематики. Важливо було, щоб батьки розуміли, що їхні діти мають майбутнє, їх можна чомусь навчити, вони стануть повноправними членами суспільства, але на певному етапі потрібно допомогти, комплексно допомогти, командно. [3, с. 35- 36]

Як показує практика, особливо ефективною в командній роботі є співпраця практичного психолога, вчителя, асистента вчителя та батьків.

Важливо, щоб психолог ознайомив учасників освітнього процесу з віковими та психічними можливостями дитини з особливими потребами, провів моніторинг розвитку такого школяра, сприяв створенню умов для позитивного психологічного клімату в колективі, співпрацював з батьками.

Базуючись на особистісному і системно-орієнтованому підході, супровід дитини з обмеженими можливостями повинен являти собою комплексну систему всебічної, динамічної, корекційної і розвивальної допомоги у відповідності з віковими та індивідуальними потребами.

Хочу зазначити, що в роботі вчителів із дітьми, які мають обмежені можливості, відіграють важливу роль не тільки окремі засоби та методичні прийоми, а, насамперед, особистість педагога, тобто сукупність його соціальних, емоційно-вольових і характерологічних якостей.

Вчитель має бути сам готовий до приходу дитини в клас, до того, що вона має певні особливості та має знати, як почати працювати в класі, тому тут так важлива готовність педагогів до інклюзивного навчання. Ще досить часто чую «нас цього не вчили», «ми не будемо працювати, бо страшно і не знаємо, що робити». Результат діяльності з таким педагогом буде дорівнювати нулю, і не тому, що складна дитини і її батьки, а тому, що вчитель не готовий прийняти цю ситуацію, і почати щось із нею робити. А постраждає дитина, вона втратить час, який так дорого коштує.

Тому відповідаючи на вище поставлені запитання кажу: «Якщо не відчуваєте впевненості, сили, не вистачає знань, відсутнє бажання працювати з дитиною в умовах інклюзії, робіть вибір!».

Розглядати готовність учителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами можна такими ознаками:

- позитивне ставлення до учня, педагогічного процесу, навчання та виховання);
- емоційна насиченість позитивного ставлення педагога, його особистісна зацікавленість;

- знання про структуру особистості, її вікові зміни, мету та способи педагогічного впливу в процесі її формування та розвитку;
- педагогічні вміння щодо організації та здійснення навчального й виховного впливу на особистість, яка формується;
- прагнення спілкування з дітьми, передавати їм свій досвід, знання відповідно до змісту і способів досягнення соціально значущих цілей.

Отже, формуванню готовності педагогів до впровадження ідей інклюзивної освіти сприяє розвиток особистісних і професійних якостей учителя, його комунікативних, творчих та рефлексивних умінь. Від того, наскільки в педагогів буде позитивним ставлення до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами, залежатиме процес входження дитини в шкільне середовище.

Не менш важливою є і психологічна підтримка вчителів, що працюють із такими дітьми.

Вона спрямована на формування у педагогів психологічної готовності до роботи та на профілактику емоційного вигорання. До такої роботи можна віднести проведення тренінгів, круглих столів, конференцій, семінарів, розв'язування психолого-педагогічних задач та вправ.

До прикладу, ефективними є вправи «Моя мрія», «Унікальність Я», «Міфи про захворювання», «Моя позиція», «Скринька доброти», «Бути поруч», «Стереотипи у школі», «Не зроби гірше», «Діяти разом» тощо. Цікавою, на нашу думку є вправа «Захочу – зумію».

Під час їх виконання педагогам необхідно навчитись психотехнічних методів релаксації та зняття психоемоційного напруження.

Важливим аспектом у запровадженні інклюзії є психолого-педагогічне консультування родин, які мають як здорових дітей, так і дітей з особливими потребами. Частина батьків досить болісно реагує на спільне їх навчання: хвилює вплив одних дітей на інших, щоб діти не були скривдженими. Команді доводиться вирішувати соціальні проблеми із сім'ями, надавати провідну інформацію про переваги інклюзивної моделі навчання, залучати до плідної співпраці. Поступово налагоджуються довірчі стосунки з батьками учнів, що укріплює віру сім'ї в успіх інклюзивної моделі навчання. [2, с. 3-4]

Загальноприйнятим є розуміння консультування як психологічної допомоги людям у складній життєвій ситуації. Здебільшого консультування спрямоване на вирішення проблем, пов'язаних з труднощами в міжособистісних стосунках; під час консультування відбувається корекція уявлень, установок, ставлень та поведінки людини. Важливу роль в ефективності психологічної підтримки батьків дитини з особливими потребами відіграє створення різноманітних форм групової взаємодії батьків та інших членів сім'ї. Необхідно, щоб сам процес був безперервним, комплексним і мав творчий характер. Може бути корисним і використання таких групових форм роботи, як батьківські семінари та тренінгові заняття. Їх основною метою є розширення знань батьків про психологічні особливості дітей з проблемами в розвитку, про психологію виховання та психологію сімейних стосунків. Під час таких зустрічей підвищується не тільки їх поінформованість, а і, що важливіше, відбуваються зміни в ставленні батьків до проблем дитини та до завдань її виховання. Бо як відомо, спілкування – найважливіша соціальна потреба люди

Отже, основними принципами організації психолого-педагогічного супроводу дітей у системі інклюзивної освіти є пріоритет їхніх інтересів і потреб, неперервність супроводу. Психологічна та соціально-педагогічна робота з учнями з обмеженими можливостями має спрямовуватися на досягнення головної мети – підготувати їх до самостійного життя. Але потрібно слідкувати, щоб допомога та підтримка під час навчання не перевищувала необхідну, інакше діти стають занадто залежними від неї. Щоб забезпечити загальний успіх справи, слід з повагою ставитись до всіх і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини.

Інклюзивне навчання та виховання учнів з особливими потребами ставить перед освітнім закладом два серйозних запитання: «Як допомогти їм нормально розвиватись?» і «Як звести до мінімуму можливі негативні наслідки сумісного навчання»

з іншими дітьми?». Насамперед, усім слід подолати існуючі стереотипи про людей з психофізичними порушеннями.

Отже, якість освітнього процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Пріоритетними напрямками є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. [3, с. 5-7]

Важливою умовою вирішення проблеми інклюзії є також докорінна перебудова суспільної етики. Необхідно повністю змінити ціннісні орієнтації соціального оточення; вивчати проблеми соціалізації учнів з фізичними вадами; створити належну підготовку суспільства до прийняття таких дітей. Перспективи подальших успіхів можливі лише за умови співпраці усіх членів команди супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання.

Використана література

1. Колупаєва А.А., Таранченко О.М., Найда Ю.М., Сак Т.В., Будяк Л.В., Білозерська І.О., Ленів З.П. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник
2. Колупаєва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник
3. Коць В. В. Інклюзивна освіта — освіта для дітей з особливими освітніми потребами / В. В. Коць // Інформаційно-методичний вісник "Освітні горизонти. — Луцьк, 2012.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М., Сак Т.В., Марчук Т.Ф., Прохоренко Л.І., Литовченко С.В., Борщевська Л.С., Жук В.В., Вавіна Л.С., Гудим І.М., Мерсіянова Г.М., Макарчук Н.О. Навчально-методичний посібник для батьків дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. Монографія.

Матус Р.І.,
практичний психолог
Деражнянського ліцею №2

Комунікативна толерантність педагога

У статті розглядається комунікативна толерантність як важлива професійна якість сучасного педагога. Проаналізовані підструктури особистості, що обумовлюють комунікативну толерантність. Окреслено практичні рекомендації для педагогів.

Ключові слова: комунікативна толерантність, педагогічне спілкування, взаємодія, підструктура особистості, безпека освітнього середовища, професійна деформація.

Діяльність педагога являє собою навчаючу та виховну взаємодію, основною формою якої є спілкування. У науковій літературі педагогічне спілкування визначається як «таке спілкування вчителя зі школярами, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації школярів та творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання». Одним із показників безпеки освітнього середовища закладу освіти є захищеність учасників навчального процесу від психологічного насильства під час взаємодії. І. Баєва психологічну безпеку розуміє як стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії, який сприяє задоволенню потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значущість середовища й забезпечує психічне здоров'я її учасників. Слід підкреслити, що психологічно безпечне освітнє середовище у закладі освіти може створити педагог, який

дотримується норм і правил фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки.

У концепції Нової української школи значна увага приділяється педагогіці партнерства. Залишається складною та педагогічно значимою проблема комунікації в системі «учитель – здобувач освіти», «учитель - учитель», «учитель - батьки». Перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних, професійних умінь, передусім пов'язаних з його комунікативною підготовкою, що зумовлює потребу у дослідженні психологічних засад формування комунікативної толерантності, як компоненту міжособистісного спілкування. Про значення педагогічного спілкування для навчальної діяльності писали Макаренко А.С., Сухомлинський В.О., Амонашвілі Ш.О., Зязюн І.А., Мудрик О.В., Зміяна І.А., Кан-Калик В.А., Оржеховська В.М., І Баєва та інші.

Будь-якій людині, а педагогу особливо, важливо формувати в себе терпиме ставлення до своїх співбесідників. Ця особистісна особливість відома в психології спілкування як комунікативна толерантність.

Толерантність в перекладі з латини означає терпимість, поблажливість до когось або до чогось. *Комунікативна толерантність* – це характеристика ставлення особистості до людей, яка вказує на ступінь її переносимості неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей та вчинків партнерів по взаємодії.

Комунікативна толерантність - одна з найважливіших та дуже інформативних рис людини, яка значною мірою визначає її життєвий шлях та діяльність, становище у найближчому оточенні і на роботі, кар'єрний ріст та виконання професійних обов'язків. Це систематизуюча характеристика, що включає перш за все моральні, характерологічні та інтелектуальні якості індивіда. Ось чому особливості комунікативної толерантності можуть свідчити про психічне здоров'я, внутрішню гармонію або дисгармонію, про здатність до самоконтролю та самокорекції, які так необхідні в професійно-педагогічній діяльності.

Повсякденне та професійно-ділове спілкування свідчать про різноманіття проявів комунікативної толерантності: одні люди дуже терпимі до оточуючих, інші уміють гарно приховувати неприязнь до партнерів, треті здатні силою переконання змусити себе не помічати неприємні риси іншого. Точно так, у широкому діапазоні дає про себе знати та чи інша ступінь зниження комунікативної толерантності: риси іншого можуть викликати частковий, суттєвий або повний осуд, роздратування або ж несприйняття.

Як проявляється рівень толерантності особистості? По - перше, в особливостях її емоційного реагування на оточуючі подразники, якими нерідко виступають інші люди: висока толерантність сприяє стримуванню негативних розрядок, тоді як низька поєднується з безперерйним виходом негативної енергії назовні.

Нерідко у професійній діяльності людини можна спостерігати динаміку її комунікативної толерантності. Наприклад, молодий педагог демонструє на початку кар'єри знижену толерантність до деяких школярів, але з віком терпимість росте. Можлива і зворотна залежність – із збільшенням досвіду роботи все більше проявляється роздратування за приводу поведінки своїх вихованців та колег. Мінливість комунікативної толерантності проявляється і у тому, що періоди терпимості змінюються моментами роздратування і навпаки.

Чим же обумовлюється та чи інша міра комунікативної толерантності індивіда?

Механізм виникнення і прояву комунікативної толерантності пов'язаний з психологією емоційного відображення особистісних відмінностей.

Кожна людина свідомо чи на рівні підсвідомості реагує на те, що вона і партнер мають відмінності у сфері тих або інших проявів особистості. Звичайно, враження як про себе, так і про партнера суб'єктивні, але у цьому, а полягає драматизм емоційного сприйняття - деякі відмінності здаються неприємними і тому засуджуються: або дратують, або взагалі неприйнятні. Негативну оцінку в партнерові здатні викликати як незначні, так і суттєві для спільної діяльності особистісні особливості, а каталізатором переживань можуть стати і важкі обставини спільної діяльності, і думка оточуючих, і

проведені разом роки. Добре відомо, що з часом загострюється сприйняття навіть мілких недоліків колеги по роботі, приятеля чи шлюбного партнера.

Чим менше неприємних та неприйнятних для себе відмінностей знаходить одна людина в іншій, тим вище її рівень комунікативної толерантності, тим рідше вона засуджує індивідуальність іншого або дратується з приводу його відмінних особливостей. Підвищення рівня толерантності станеться у тому випадку, якщо ми навчимося двох речей: по-перше, долати або згладжувати негативні враження від відмінностей між підструктурами своєї особистості і особистості партнера; по-друге, усувати обставини, які викликають або підкреслюють ці відмінності.

Толерантність сприймається оточенням як позитивний прояв особистості. Людина, яка володіє високим рівнем комунікативної толерантності, достатньо врівноважена, передбачувана у своїх стосунках з партнерами та сумісна з дуже різними людьми. Завдяки цим достоїнствам створюється психологічно комфортна обстановка для спільної діяльності, досягнення синергічного ефекту (задоволення від взаємодії на рівні співробітництва). Спілкуючись із толерантною особистістю, ви відчуваєте себе комфортно.

Чим помітніші негативні переживання людини з приводу своєї ідентичності іншої, тим нижчий рівень толерантності, тим важче їй демонструвати прихильність до партнера, приймати його у всіх чи деяких проявах, стримувати незадоволення ним. Людина зі знизеним рівнем комунікативної толерантності є джерелом негативної емоційної енергії, яку вона переносить на своїх співбесідників.

Основними підструктурами особистості, що обумовлюють комунікативну толерантність, є:

- *Інтелектуальна.* Демонстрація низького рівня комунікативної толерантності виступає показником негнучкості або ліновості розуму та заважає виходу із складних ситуацій. Про це особливо корисно пам'ятати педагогу, якому приходится часто стикатися з інтелектуальною своєрідністю своїх вихованців. Не варто забувати про те, що у комунікації беруть участь дві сторони

- *Ціннісно - орієнтаційна.* Будь-яка людина у першу чергу прагне захистити власні цінності. Як стверджують психологи, конфлікти на цьому ґрунті найбільш часті та глибокі. Педагоги та школярі, їх батьки, представники адміністрації закладу освіти – усі можуть виражати різні цінності та орієнтації у сфері взаємодії, а відповідно, проявляти комунікативну нетерпимість один до одного;

- *Етична.* Партнери, які володіють різним етичним змістом, як правило важко сумісні: вони готові в любий момент і в різних ситуаціях негайно реагувати на відмінності, що виявили в своїй етичній сфері та моральних орієнтаціях партнера. Можливо, це проявиться в моралізаторстві, у підкреслюванні своїх переваг або у обмеженні контактів з певною категорією особистостей;

- *Естетична.* Охоплює область переваг, смаків і почуттів, особливості сприйняття людиною прекрасного і потворного, піднесеного і негідного, комічного і трагічного.

- *Емоційна.* Навіть короткочасне перебування в «чужому» для себе емоційному полі іншої людини може викликати неприємний стан. Із цим пов'язана одна із особливостей в роботі педагога: перебуваючи в контакті з вихованцями він мимоволі занурюється у специфічний емоційний фон, властивий, наприклад, підліткам, для яких характерна емоційна нестійкість. Зрозуміло, що в подібних умовах роботи збільшується навантаження на комунікативну толерантність або вмикаються особливі механізми психологічного захисту, такі як відстороненість від переживань школярів, агресія у відповідь та інші;

- *Сенсорна(чуттєва).* Педагогу приходится враховувати і орієнтуватися на сенсорні особливості не одного, а кількох співбесідників одночасно, тому що характер його професійної діяльності передбачає взаємодію з цілим класом(групою) учнів. Звісно, в індивідуальному спілкуванні педагогу легше встановити сенсорний контакт з вихованцем або колегою. Для прояву комунікативної толерантності більше шансів у

тому випадку, якщо має місце відповідність: візуал взаємодіє з візуалом, аудіал – з аудіалом, а кінестетичний тип – з кінестетичним.

- *Енерго-динамічна.* Реакція однієї людини на енергетичне поле іншої зазвичай відбувається на підсвідомому рівні: вам чимось неприємна людина і тому вам не хочеться взаємодіяти з нею.

- *Алгоритмічна.* Алгоритмічне облаштування партнерів може бути більш менш ідентичним. Чим більше подібностей у звичках, навичках, уміннях, ритуалах, стилях поведінки, тим більше шансів проявити себе вільно і безперешкодно у присутності партнера, а значить, легше протікає психічна діяльність кожного.

- *Характерологічна.* Коли стикаються партнери з суттєвими відмінностями у характері, то обидва можуть відчувати двоякі труднощі: ускладнюється протікання внутрішньої психічної діяльності і процес співробітництва. Комунікативна толерантність проявиться у тому, що партнер здатен прийняти, згладити, не перебільшувати ці відмінності або ж з якихось причин не помічати їх. Так, наприклад, педагог, який у першу чергу любить своїх вихованців, а вже після них – свій предмет, буде проявляти комунікативну толерантність навіть до тих, хто не любить чи не знає його предмет;

- *Функціональна.* Оскільки потреби, переваги та бажання пов'язані з функціональними станами життєзабезпечення і комфорту, особистість активно їх заявляє та захищає. Будь-які посягання на них сприймає як загрозу благополуччю, як наступ на своє існування. Людина з низьким рівнем толерантності переживає незадоволеність, роздратування або неприязнь до партнера, який прагне проявити і відстояти свої потреби.

Про низький рівень загальної комунікативної толерантності свідчать такі **особливості поведінки педагога:**

*не вміє або не хоче розуміти та приймати індивідуальність інших людей;

*оцінюючи поведінку, образ мислення або окремі характеристики людей, розглядає в якості еталону самого себе;

*категоричний або консервативний у оцінках учнів та колег;

*не вміє приховувати або згладжувати неприємні почуття, зіткнувшись з некомунікабельністю своїх вихованців;

*прагне переробити, перевиховати школярів;

*хоче «підігнати» партнера під себе, зробити його зручним;

*не вміє пробачати учням їх помилки, незграбність, ненавмисно завдані йому неприємності;

*нетерпимий до фізичного або психологічного дискомфорту, у якому опинився учень;

*погано пристосовується до характерів, звичок, установок або домагань інших.

Зростання нетерпимості до оточуючих є достатньою ознакою стійкого низького чи дуже низького рівня толерантності – супутника деяких характерологічних порушень, а також професійної деформації особистості. Подібне особливо небезпечно для педагога, тому що з часом призводить до соціально-психологічних та психічних змін особистості в процесі виконання професійної діяльності, які наносять непоправної шкоди душевному стану школярів та негативно відбиваються на формуванні їх особистості.

Труднощі у комунікації педагога, на наш погляд, можуть бути подолані ним такими шляхами:

1 шлях - оволодіння основами психолого-педагогічних особливостей спілкування, що дозволить педагогу сформувати свій власний комунікативний стиль;

2 шлях – усвідомлення власних труднощів та їх подолання шляхом розвитку емпатії, розуміння іншого, фасилітації (полегшення спілкування);

3 шлях – психолого-педагогічний аналіз конкретних ситуацій взаємодії педагога та учня, що сприятиме розвитку рефлексії, саморегуляції та формуванню комунікативних умінь і навиків педагога.

Щоб процес спілкування зі школярами проходив більш ефективно, педагогу можна порекомендувати наступне:

- * бути уважним до будь-якого партнера по спілкуванню;
- * розвивати комунікативну пам'ять (необхідно пам'ятати тональність спілкування з групою або окремим учнем, до якої вони звикають);
- * розвивати власну спостережливість у спілкуванні зі школярами;
- * прагнути передбачити реакцію співбесідника у відповідь на зміст чи форму звертання;
- * уміти аналізувати зовнішню поведінку учнів: пози, жести, міміку, експресію;
- * учитися сприймати та вірно інтерпретувати «психічні сигнали» по зовнішньому рисунку поведінки школярів;
- * у процесі спілкування думати про тих, з ким відбувається спілкування.

Для самоперевірки та самодіагностики рівня своїх комунікативних навичок педагог може використати такі методики:

- Тест «Спритність у спілкуванні»;
- Методика «Ваш стиль спілкування»;
- Тест «Чи умієте Ви слухати співбесідника?»;
- Тест на оцінку рівня конфліктності особистості;
- Тест «Визначення потреби у спілкуванні»;
- Тест «Наскільки Ви здатні спілкуватися? Несміливі? Контактні?»;
- Методика «Комунікативні та організаторські здібності»;
- Тест-опитувальник «Наскільки Ви об'єктивні?».

Отже, складність педагогічної діяльності та її підвищена емоційна навантаженість можуть призвести до професійної деформації особистості педагога. Першим показником того, що ставлення педагога до своєї професії набуває негативного змісту є різке пониження його комунікативної толерантності.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Дунець Л.М. Психологія спілкування: Навчальний посібник для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Практична психологія». – Хмельницький:ТУП, 2003. – 143с.
- 2.Леонтьев. Педагогическое общение. – М.- Нальчик, 1996.
- 3.Мусатов С.О., Зливков В.М., Хомутиннікова Н.Н., Кузьменко Н.В. Актуальна готовність вчителів до взаємодії з учнями // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №2. – С.4-17.
- 4.Целуйко В.М. Психологические основы педагогического общения: (пособие для студентов и педагогов) / В.М.Целуйко. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007 – 295с.:ил. – (Библиотека психолога).
- 5.Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. – Х.:Прапор, 2004. – 640с.

Мельник С.В.,
завідувач Обласного ресурсного центру підтримки
інклюзивної освіти

Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери

В статті подається психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери. Аналізуються типи порушень емоційно-вольової сфери та коротко описані недостатній, асинхронний, пошкоджений тип з порушеннями, які їм відповідають. Звернено увагу на те, як відрізнити відхилення у поведінці від індивідуальних особливостей дитини, вікової норми, тимчасової поведінки.

Ключові слова: емоційно-вольова сфера, порушення емоційно-вольової сфери, психіка, психічні процеси, недостатній тип, асинхронний тип, пошкоджений тип.

Досить часто більшість батьків хвилює фізичне здоров'я дітей, а емоційному стану не приділяють достатню увагу і, навіть ранні прояви порушень в емоційно-вольовій

сфері, сприймають як тимчасові, не важливі, або ті, які пройдуть самі. Емоції в житті дитини відіграють важливу роль, оскільки вони відображають внутрішній стан дитини, відносини в сім'ї (з батьками, братами, сестрами та іншими членами сім'ї), сприймання навколишнього та відношення до соціуму тощо. Будь-які порушення у емоційно-вольовій сфері негативно впливають на поведінку, спілкування та труднощі у навчанні.

На думку М.К.Шеремет однією із найбільш актуальних проблем сучасної освіти та виховання є питання розвитку всіх психічних процесів особистості в онтогенезі. Виділяють три сфери психіки, розвиток і функціонування яких забезпечує індивіду необхідні передумови оптимальної соціальної адаптації: інтелект, воля й емоції. Усі інтелектуальні, вольові та емоційні процеси взаємопов'язані і взаємозумовлені. Процес навчання та виховання спрямований на їх розвиток і рівновагу. Важливою умовою нормальної адаптації є відносна взаємовідповідність вольових, інтелектуальних та емоційних процесів. Під час порушення цієї відповідності можуть спостерігатися феномени дезадаптивної поведінки як у дорослих, так і у дітей [4, ст. 41].

Саме тому, на сьогоднішній день все більше уваги приділяється організації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі і з порушеннями емоційно-вольової сфери. Науковцями ведеться активний пошук сучасних моделей організації навчання, виховання і реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, що в свою чергу вимагає створення спеціальних умов і підготовки відповідного психолого-педагогічного супроводу (вчителів, психологів, корекційних педагогів, вчителів-логопедів, медичних працівників, батьків тощо).

У навчально-методичному посібнику за загальною редакцією С.П.Миронової подається класифікація видів порушень емоційно-вольової сфери, яку розробили Н.Я.Семаго, М.М.Семаго. Ці автори виділяють три типи порушень емоційно-вольової сфери – недостатній, асинхронний, пошкоджений. Всередині кожного типу виділяються різні види дизонтогенії. Специфікою недостатнього розвитку виступає низький рівень сформованості усіх (тотальний недорозвиток) або окремих (парціальний недорозвиток) психічних функцій. Парціальна недостатність регулюючої функції кори головного мозку, зокрема, призводить до недорозвитку вольової сфери. Асинхронний розвиток – це порушення принципу гетерохронії, коли спостерігаються складні поєднання недостатності, прискорення та спотворення розвитку. Асинхронний тип розвитку, в свою чергу, Н.Я.Семаго, М.М.Семаго поділяють на дисгармонійний та викривлений. Дисгармонійний психічний розвиток – це така форма порушення, для якої характерною є недостатність емоційно-вольової та мотиваційної сфери особистості при відносній збереженості інших структур. При викривленому розвитку психіки спостерігається поєднання загального недорозвитку, затримки, пошкодження та прискореного розвитку окремих функцій [2, ст. 169-170].

До недорозвитку емоційно-вольової сфери відносять такі порушення як органічний інфантилізм, синдром гіперактивності з дефіцитом уваги, мінімальна дисфункція, гіперкінетичні розлади. Основними характеристиками даного порушення є:

- імпульсивність поведінки дитини, причиною якої є слабкість кори головного мозку, цьому сприяє відсутність сімейного виховання, обов'язків дитини у сім'ї, всюдозволеність та безконтрольність, ігнорування дитячих потреб тощо;
- дітям важко планувати та організувати свою діяльність, докладати зусилля та передбачати результат;
- довго налаштовуються на діяльність, часто відволікаються, переключаються на інші зовнішні подразники, не дослуховують інструкцію до кінця;
- спостерігається нестійкість інтересів, мотивації, активності під час виконання будь-якої діяльності, швидке виснаження та втомлюваність, невміння переживати поразки, при виникненні перших труднощів, дитина готова відмовитися від виконання, щоб уникнути невдачі;
- знижена чутливість до похвали та зауважень. Похвала не є для дитини стимулом, а зауваження – для виправлення своїх помилок чи поведінки;
- педагогічні впливи на дитину не дають довготривалого результату, а інколи і зовсім відсутні, дорослі таку поведінку дитини сприймають як неслухняність, небажання

робити щось. У пошуку шляхів впливу на дитину дорослі часто застосовують покарання, обмеження у діях, дитина часто чує негативну оцінку в свою сторону;

- погано складаються стосунки з однолітками, часто конфліктує, через що мало спілкується з ними;

- несформованість психічних процесів, яка проявляється у нездатності організувати розумову діяльність, виконувати отримані завдання, порушена функція довільного запам'ятовування, відтворення, нестійка увага тощо;

- виникають проблеми під час навчання, страждає письмо, читання, рахунок тощо.

До асинхронного типу порушень відносять: асинхронний дисгармонійний розвиток, асинхронний дисгармонійний розвиток екстрапунітивного типу, асинхронний дисгармонійний розвиток інтрапунітивного типу, асинхронний дисгармонійний розвиток апатичного типу.

Асинхронний дисгармонійний розвиток складають такі психічні порушення як неврози та психопатії.

Невроз – це функціональне захворювання нервової системи, спричинене розладами основних нервових процесів збудження і гальмування. Це розлад, який перебуває на межі норми і патології. Це хворобливі форми реакції нервової системи на ситуації, що травмують психіку, тому по іншому їх ще називають психогенними реакціями [3, ст.. 92].

Основними причинами виникнення неврозів у дітей є:

- психічні травми;

- відсутність або дисгармонія сімейного виховання;

- конфлікти з однолітками, дорослими, які дитину тримають у постійному напруженні;

- особливості нервової системи (надмірна чутливість, вразливість дитини, домінанта розвитку однієї з півкуль кори головного мозку тощо);

- надмірна вимогливість до дитини, яка перевищує її можливості (дитина переживає, що не може зробити те, що на неї покладено);

- переживання внутрішнього конфлікту, який не має шляхів вирішення (прагнення дитини не співпадають з її можливостями).

Але слід враховувати індивідуальні психологічні особливості нервової системи кожної дитини, а також вік, оскільки діти різного віку, ту саму ситуацію сприймають та переживають по різному.

Залежно від дитячих проявів та переживань виділяють три види неврозів: невроз нав'язливих станів, неврастенія, істерія. Невроз нав'язливих станів найчастіше спостерігається у вередливих, егоїстичних, нерішучих, або дітей, які ослаблені після хвороби і супроводжується зайвими рухами, які можуть носити і захисну реакцію (часте кліпання очима, рухи руками, плечима, головою тощо). Неврастенія виникає через фізичне або інтелектуальне перенапруження нервової системи (насичений графік навчання, постійні конфлікти у сім'ї, невдачі у навчанні) і відображається на працездатності дитини (часта і різка зміна настрою, сонливість, безініціативність, розлади сну, відсутність апетиту, погане самопочуття тощо). Характерним для істерії є викривлене, спотворене сприйняття навколишнього, може супроводжуватися тремтінням рук, ніг, підвищеним серцебиттям, задишкою. Особливістю проявів істеричного неврозу є поведінка з «елементами театралізованого дійства» і проявляється лише тоді, коли з дитиною є поруч хтось ще, коли дитина сама – істеричних нападів не відбувається.

Психопатії – це неправильний, патологічний розвиток, що характеризується дисгармонією у вольовій та емоційній сферах. Розвитку психопатії може сприяти вроджена або набута в ранньому дитинстві неповноцінність центральної нервової системи та несприятливі психогенні ситуації й соціальні впливи [3, ст.. 56].

Залежно від причин психопатії поділяються на дві групи: 1) конституційні (шизоїдні, епілептоїдні, циклоїдні, психастенічні, істероїдні), ступінь виразності яких залежить від особливостей соціального середовища; 2) органічні, зумовлені шкідливими впливами на незрілий мозок внутрішньоутробних та ранніх післяпологових чинників (травми,

інтоксикації). Для кожного виду психопатій є свій критичний вік, в якому інтенсивно розгортаються психопатичні риси. Незалежно від виду психопатія характеризується зниженою критичністю щодо власної особистості та наявністю подвійних стандартів щодо оцінки своїх та чужих вчинків [2, ст. 173].

Асинхронний дисгармонійний розвиток екстрапунітивного типу характеризується негативізмом, прагненням до емансипації, демонстративності. Негативізм проявляється у суперечливому ставленні до оточуючих, дитина прагне робити все навпаки, недотримується вказівок тощо. Емансипація – це бажання дитини бути незалежним та самостійним, звільнитися від опіки дорослих та робити все так як хоче вона сама. Демонстративність – це реакція прояву дитини бути завжди в центрі уваги, дитину влаштовує будь-яка увага, як позитивна, так і негативна, лише не байдужість. Всі перераховані вище реакції можуть бути як норма і властиві дітям будь-якого віку в період переживання криз. Як порушення екстрапунітивного типу негативізм, емансипація та демонстрація розглядаються тоді, коли спостерігаються наявні прояви не у період криз, а на інших вікових етапах, це відбувається тривалий час у гострій формі. Такий поведінці може сприяти надмірна опіка зі сторони батьків, вседозволеність, максимальне задоволення усіх потреб дитини. До зауважень такі діти не дослухаються, якщо дитина не хоче щось робити змусити її неможливо. У навчанні вони швидко стомлюються та непрацездатні. У спілкуванні з однолітками прагнуть до лідерства за будь-якої ціни, часто використовують інших дітей, маніпулюють, не цінують дружніх стосунків.

При цих проявах важливим є педагогічний вплив зі сторони батьків, які мають обмежити самостійність дитини та навчити її дотримуватися чіткого режиму дня.

Асинхронний дисгармонійний розвиток інтрапунітивного типу формується на основі астенічного (слабкого) типу нервової системи (порушення динаміки нервових процесів) та сенситивного (чутливого) типу нервової системи (зниження порогів чутливості). Основною причиною дисгармонійного розвитку інтрапунітивного типу може бути неправильне сімейне виховання, яке пов'язане з недостатністю уваги до дитини, ігноруванням її потреб та інтересів, які поєднуються з надмірними вимогами та обов'язками, покладених на дитину, перебільшеним контролем над нею. Все це може проявлятися у пасивності, нерішучості, заниженні самооцінки, самокритичності, дитина постійно потребує підтримки, заохочення та схвалення з боку дорослих.

Для таких дітей важливим є виконання всіх вказівок і інструкцій дорослого, зауваження та негативна оцінка викликає у них ступор, дитина відмовляється будь що виконувати. Вони рідко ініціюють спілкування з дорослими, не звертаються по допомогу, не задають запитань, не говорять про свої потреби.

У навчальній діяльності діти з асинхронним дисгармонійним розвитком інтрапунітивного типу проявляють себе старанними, відповідальними, наполегливими, але через свій надмірний стан тривожності вони не можуть повністю реалізувати свої інтелектуальні можливості. Домашні завдання виконують самостійно та краще ніж у класі. Саме тому навчальні навички у них формуються дещо сповільнено.

Ознаками асинхронного дисгармонійного розвитку апатичного типу є байдужість, відсутність інтересів, пасивність, спустошеність, зниження психічного тону, виснаженість тощо. Найчастішим проявом може бути уникання спілкування та будь-якої взаємодії з оточуючими, прагнення усамітнитись та відокремитись від усіх. Дитина виконує завдання лише для того, щоб від неї «відчепилися». Відсутність пізнавальної активності ускладнює оцінювання розумових здібностей таких дітей.

Пошкоджений тип порушення емоційно-вольової сфери характеризує ранній дитячий аутизм (РДА). РДА – це симптом, що виникає у перші роки і навіть у перші місяці життя і займає центральне, провідне місце у клінічній картині, включаючи в себе безпосередньо аутистичні переживання, стереотипну, одноманітну поведінку з елементами одержимості, специфічність емоційної сфери, своєрідні порушення мовленевого розвитку та має важкий негативний вплив на весь психічний розвиток дитини [1, ст.772]. Даний вид порушення характеризується наступними проявами:

- відсутність реакції на зовнішні подразники, дитина занурюється у внутрішній світ, намагається уникати зорового контакту з оточуючими;

- часта повторюваність одних і тих самих дій (роками грають в одну і ту саму гру, малюють ті самі малюнки тощо);
- дотримання одного режиму дня, надає перевагу одному і тому самому одягу, іграшкам, їжі тощо;
- у мовленні однотипні, використовують мовні штампи, не вживають особових займенників, про себе говорять в другій або третій особі, спостерігається словотворчість;
- погано розвинена моторика, дитина незграбна, погано розвинені навички самообслуговування;
- зниження порогів чутливості;
- страх до нових подразників (шелест паперу, нові предмети, дотик тощо);
- гарно розвинена фантазія, часто перевтілюються у істот, від імені яких дитині легше контактувати з оточуючими;
- важко переносять зміни у житті, звиклі до стабільності, легше спілкуються з батьками, погано йдуть на контакт з чужими.

Враховуючи особливості поведінки дітей з РДА слід пам'ятати, що важливим у навчанні таких дітей є створення всіх необхідних умов:

1. Освіченість педагога. Педагог, який працює з дітьми з РДА повинен бути добре ознайомлений з характеристикою дитини та теоретично підготовлений з даного питання.
2. Співпраця. Налагодження співпраці з психологом, корекційним педагогом, логопедом, медичними працівниками та іншими працівниками закладу освіти у роботі з дітьми з РДА.
3. Забезпечення емоційного комфорту. Налагодити контакт з дитиною, не порушуючи її особистого простору.
4. Принцип рівності усіх дітей. Забезпечення рівності у освітньому процесі усіх дітей.
5. Співпраця з батьками. Педагоги мають співпрацювати з батьками дитини з РДА.

Але труднощі у роботі з дітьми з аутистичними розладами полягають у тому, що діти, зазвичай, важко йдуть на контакт, спілкуються своєю мовою, сприймають себе і оточуючий світ по іншому, відокремлюються від інших, занурюються у свої переживання та фантазії.

Отже, вивчення питання порушення емоційно-вольової сфери на сучасному етапі є досить неоднозначним та суперечливим, оскільки це саме той вид розладів, які важко діагностувати. Проблема полягає у тому, що порушення у поведінці можуть проявлятися як індивідуальна особливість дитини, вікова норма, одноразова тимчасова поведінка тощо. Досить часто дитина дошкільного віку через недостатність знань та досвіду поводить себе невпевнено, не вміє спілкуватися з оточуючими, неадекватно себе веде тощо, всі ці прояви поведінки для дошкільника є допустимою нормою. Дитині може бути властива постійна та надмірна агресивність, безпричинна плаксивість, безініціативність та пасивність та інші. Але про порушення можна говорити тоді, коли у дитячій поведінці спостерігається декілька, описаних вище характерних ознак, які з часом не зникають, а навпаки лише ускладнюються.

Список використаних джерел та літератури

4. Логопедія: підручник / За ред.. М.К.Шеремет.- Вид 5-те, - Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. – 856 с.
5. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова, О.В.Гаврилов, М.П.Матвеева; [За заг. ред. С.П.Мироново]. - Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
6. Туріщева Л.В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі /Автор-укладач Л.В.Туріщева. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 111 с. (Серія «Психологічна служба школи»).

Миколайчук Н.М.,
вчитель початкових класів
Заміхівської ЗОШ І-ІІІ ст.

Як мислить покоління з гаджетами у руці?

У статті розглядається проблема феномену «кліпового» мислення як форми сприйняття навколишньої дійсності за допомогою різноманітного, мозаїчного, фрагментарного сприйняття інформації. Вивчення цього феномена дозволить більш ефективно будувати процес навчання. Розглянуто позитивні та негативні сторони кліпового мислення, позначено специфіку його прояву в процесі навчання.

Ключові слова: Кліпове мислення, кліп, концентрація уваги.

Нове покоління стрімко зачинає двері і залишає в минулому знайомий всім підхід до організації процесу навчання, коли діти повинні слухняно сидіти за партою та уважно дослухатися до вчителя. Сьогоднішня вимагає створення справжньої взаємодії між дітьми та наставником, творчого та гнучкого підходу до кожного навчального кроку, врахування індивідуальності та особливості кожної дитини, прояву уяви та можливості подивитися на звичайні речі по-новому. Розвиток Інтернету призвів до того, що у нинішнього покоління поверхневе та фрагментарне сприйняття інформації. Діти все менше стали мислити логічно. Виник новий феномен сучасності – кліпове мислення.

Пропоную знайти відповіді на кілька запитань, які турбують не лише мене, як вчителя початкової ланки, а і інших вчителів. Що це за мислення? Що призвело до його виникнення та як запобігти негативним наслідкам, до яких воно призводить?

Термін «кліпове мислення» з'явився в середині 1990-х років, і спочатку означав здатність людини сприймати світ через короткі яскраві образи і послання теленовин або відеокліпів. Взагалі, слово «clip» перекладається з англійської як «відсікання; фрагмент, нарізка». Вирізаючи основні моменти і складаючи їх у загальну історію, монтажник кліпів показує загальну картину, не заглиблюючись у запроповану тему. Кліпове мислення працює за тими ж принципами, що й відеокліпи. Мозок просто не встигає збудувати логічний ланцюжок, а отримана інформація швидко забувається, звільняючи місце для нової. Діти звикають до того, що образи в їхній голові постійно змінюють один одного і постійно вимагають нових.

Варто зауважити, що дитина з таким «кліповим» мисленням не народжується. Воно формується при тривалому сприйнятті/споживанні інформації в мозаїчному вигляді через мас-медійні джерела. Інформації дуже багато, її подають, як правило, шматками, вирваними з контексту. Через потужний інформаційний потік та колосальний обсяг знань, який діти мають засвоїти, немає змоги прожити цю інформацію й докопатися до суті. Вона засвоюється дуже поверхнево. Це основна причина розвитку кліпового мислення.

Спеціалісти відносять до негативних наслідків кліпового мислення неможливість тривалої концентрації уваги, послаблення здатності до співпереживання, зниження рівня успішності й коефіцієнту засвоєння знань, підвищення сприйнятливості до маніпуляцій та впливу.

В усьому світі вчителі б'ють на сполох через те, що діти мало читають, часто не розуміють прочитаного. Учні швидко забувають те, чого їх навчили зовсім нещодавно.

Кліпове мислення – досить складне й неоднорідне явище, тож поряд з негативними, воно й має позитивні сторони. Життя стало настільки динамічним, що вимагає миттєвого включення та вміння швидко зорієнтуватися серед навали інформації. А кліпове мислення дозволяє швидше реагувати на будь-які стимули та зміни. Захищає мозок від інформаційного перевантаження.

Дитячий психолог Євгеній Мірошніченко зазначає: «Коли діти виростуть, то зроблять з цим кліповим мисленням великі відкриття. Вони інакше сприймають цей світ. Це мислення фрагментарне, немає системності, але, тим не менше, навіть таке калейдоскопічне сприйняття дозволяє дитині зібрати з уламків картину світу. Завдання дорослих — допомогти зробити її реалістичною, цілісною, несуперечливою, додати глибини».

Гаджети розвивають у дітей кліпове мислення, а увага розсіюється, що заважає продуктивно працювати у класі та якісно виконувати домашні завдання. Зосереджуватися на конкретних завданнях і контролювати свій час також буває складно. Потрібно розуміти, що кліпове мислення — це неминучий наслідок розвитку сучасного суспільства, у якого є як плюси, так і мінуси. Захищаючи нашу психіку від перевантажень, воно стає на заваді вмінню концентруватися і аналізувати інформацію. Як навчити учнів концентруватися!

Спершу давайте розберемося, що можна вважати ознаками проблем із концентрацією. У такому випадку дитина:

- не може всидіти на місці та легко відволікається;
- часто губить речі, не може самоорганізуватися;
- на уроках постійно замислена, не слідує за розповіддю вчителя;
- не завжди дотримується правил дисципліни;
- має надмірну тривожність;
- має труднощі з запам'ятовуванням інформації.

Окремо зауважу, що проблеми з концентрацією дитина може мати через синдром дефіциту уваги та гіперактивність. Утім, наявність СДВГ має визначити спеціаліст.

Концентрацію можна назвати «м'язами» нашої психіки, які потрібно «качати» за допомогою спеціальних вправ. Під час виховних занять чи на уроці необхідно виділяти час на те, щоб тренувати уважність всіх учнів, адже це корисно не тільки для непосидючих дітлахів!

Поради для вчителів:

1. Поговоріть тет-а-тет із не надто уважною дитиною, можливо, причиною стали сімейні проблеми або конфлікт з однокласниками/товаришами.
2. Завжди записуйте на дошці тему та план уроку (це здається банальним, але виконання кожного пункту плану крок за кроком підвищує рівень уваги дітей).
3. Задійте у дітей під час уроку аудіовізуальний та кінестетичний канали сприйняття інформації (демонструйте презентації, вмикайте відео- чи аудіозапис, застосовуйте роздатковий матеріал).
4. Проводьте фізкультхвилинки, бо це не лише корисно для здоров'я, а і дозволяє учням переключитися на інший вид діяльності, після чого вони стають уважнішими.
5. Частіше запитуйте учнів, які бувають розсіяними, так вони звикнуть до того, що до них у будь-який момент можуть звернутися.
6. Попросіть непосидючу дитину допомогти вам: роздати аркуші, зібрати зошити тощо.
7. Хваліть своїх учнів (позитивні оцінки та вдячність підвищують мотивацію школярів).

Як навчати покоління, яке не може зосередитись? - на це питання не має конкретної відповіді.

Народжені у цифрову добу будуть жадібно опановувати нові засоби масової інформації. І вчителям нічого не залишається, як прийняти цей факт.

Ім доведеться винаходити нові методи навчання, які не лише застосовуватимуть технології, але й зможуть дати освіту дітям, яких постійно відволікає навколишній світ.

Тож, виховуючи дітей у сучасному суспільстві, ми маємо постійно відшукувати баланс між кліповістю та зосередженістю, поєднувати полярності, що виключають та доповнюють одна одну. А ще потрібно зрозуміти,

що, дозволяючи своїм дітям годинами сидіти за комп'ютерами, планшетами та айфонами, ми готуємо для них не найкраще майбутнє. Адже, не вміючи аналізувати інформацію, дуже складно стати успішною людиною.

Список використаних джерел та літератури

1. Гич Г.М. «Кліпове» мислення молоді: друг чи ворог навчання? / Г.М. Гич // Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Педагогіка. – 2016. – Т. 269, Вип. 257. – С. 38-42.
2. Горлач Д. Кліпове мислення як фактор впливу на організацію мережевих видань // Видавнича справа та мережеві видання. – с.15-18.
3. Доука С.В. Кліпове мислення як феномен інформаційного суспільства / С.В. Доука // Суспільні науки та сучасність. – М., 2013. – № 2. – С. 169-176.
4. Пудалов А.Д. Кліпове мислення – сучасний підхід до пізнання. // Сучасні технології та науково-технічний прогрес. – М., 2011.
5. Семеновських Т.В. Кліпове мислення – феномен сучасності / Т.В. Семеновських // Оптимальні комунікації (ОК): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jarki.ru/wpress/2013/02/18/3208/>.
6. Фрумкін К.Г. Кліпове мислення і лінійний текст: порівняльна характеристика // Інтернетум 2010. – № 1. – С.13-15.

Мисько В.З.,

викладач географії,
керівник гуртка «Географічне краєзнавство»
Кам'янець-Подільського позашкільного НВО

Особливості розвитку геотуризму у позашкільному закладі освіти (на прикладі гуртка «Географічне краєзнавство»)

У статті представлена загальна характеристика геотуризму як окремого різновиду туризму. Доведено важливість розвитку геотуризму у позашкільному закладі освіти. Автором описано ряд важливих геологічних об'єктів, які становлять значний інтерес для розвитку геотуристичної діяльності.

Ключові слова: геотуризм, геосайти, позашкільний заклад освіти, туристичний гурток, геологічна екскурсія, спелеотуризм.

Невід'ємним елементом природної системи є геологічне середовище, практичне значення якого важко переоцінити, але це не лише мінеральна сировина, а й безліч унікальних за різноманітністю природних ландшафтів, що створені геологічними процесами. Це виходи геологічних порід та тектонічних структур на земну поверхню, кар'єри, печери, які мають науково-пізнавальне та практичне значення, часто створюють неповторні природні ландшафти, що приваблюють найвибагливіших цінителів природи.

Геологічний туризм (геотуризм) – є однією зі сфер туризму, що розвивається динамічними темпами в останні роки і спрямований на вивчення та відвідування геологічних об'єктів, процесів. Він швидко здобув популярність у широких колах міжнародної спільноти. Різне зростання популярності даного виду туризму пояснюється тим, що геотуризм сприяє розвитку знань досвідчених туристів та туристів-ентузіастів про перебіг геологічних процесів та їх результати, різноманітність мінерального і породного складу геологічних розрізів і масивів; дослідження історії розвитку земної кори, збір колекцій мінералів, гірських порід (при умові, якщо дана послуга не завдає шкоди об'єкту), фотографування проявів різноманітних складчастих і розривних геологічних структур тощо [5].

Геотуризм викликає інтерес до пізнання Землі, пропагує здорове життя та фізичну активність. Привертає увагу все більше людей, захоплених вивченням навколишнього середовища, культури, естетики і спадщини зовсім різних та унікальних місць на нашій

планеті. Ідеологія нового виду відпочинку полягає в тому, що геотуризм може стати дуже потужною та позитивною силою, що приносить користь, як самим мандрівникам, так і навколишньому середовищу.

У той же час, вивчення геотуризму вимагає спеціальних навичок та вмій. Основна причина «відсталості» у цій галузі є мала кількість експертів, які можуть ефективно і творчо працювати. У рамках цієї освітньої програми вихованці позашкільних закладів освіти будуть отримувати знання в галузі наук про Землю з особливим акцентом на географію, основи геології, захист та збереження унікальних геологічних об'єктів (геологічних пам'яток природи), правові питання і принципи організації та управління у сфері геотуризму та ін.

Основною метою геотуризму є здатність туристів отримати максимальні переваги від подорожі до території, яка має властиві їй геологічні особливості, ознайомитися з ними, при цьому не завдати шкоди, а навпаки продовжувати зберігати та охороняти дану унікальну місцевість. Геотуризм спрямований на пізнання подорожуючими особливостей певної території її природної, культурної, історичної спадщини та є надзвичайно важливим різновидом для ведення краєзнавчої роботи у позашкільних закладах освіти [3].

Освітня практика вже нагромадила позитивний досвід організації різних форм навчально-виховної роботи в позаурочний і позакласний час, спрямований на вивчення школярами природи рідного краю. Саме це стане основною виховання любові до батьківського роду, рідної природи. Тому потрібно наповнювати зміст позашкільної освіти краєзнавчими знаннями, глибоким вивченням природи краю, його особливостей. Важко знайти більш комплексний засіб виховання гуртківців, ніж краєзнавча робота. Саме у такому виді діяльності можуть поєднатися фізичне і психологічне загартування, поглиблення знань з географії, біології, екології та історії, набуття навичок роботи в колективі (команді), самостійність і відповідальність.

Для розвитку геотуризму, перш за все, важливим є добрий стан геологічних об'єктів та виразність і естетичний вигляд форм рельєфу. Зацікавлення гуртківців позашкільного закладу освіти може концентруватися також на підземних об'єктах як природного, так і штучного походження. Зазвичай, це карстові території із численними печерами. Сприятливі умови для демонстрування геологічних утворень, тектонічних і седиментаційних структур знаходимо як у природних відслоненнях (таких як скелі і сільні стінки, урвисті борти ярів, береги рік і потоків), так і у покинутих чи діючих кар'єрах, штольнях. Тут вихованці – юні геотуристи можуть збирати скам'янілості, цікаві зразки гірських порід і мінералів.

Геологічні дослідження. Цей вид роботи має на меті дослідити геологічну, будову і корисні копалини території, яка досліджується. Для проведення польових геологічних досліджень вихованці гуртка «Географічне краєзнавство» повинні мати елементарні знання з основ геології. Юні дослідники отримують базові відомості про типи порід та умови їх залягання, про роботу з гірським компасом, вивчають правила опису гірських порід та відбору їх зразків. Здобувши початкову геологічну підготовку, гуртківці можуть проводити прості геологічні дослідження, збирати зразки гірських порід, мінералів, викопних решток фауни і флори (скам'янілостей) [3; 5].

Керівник гуртка ознайомлює дітей із геологічною будовою та корисними копалинами району дослідження. Перед виходом у поле рекомендується ознайомитися в місцевій геологічній організації з геологорозвідувальними роботами, що проводяться в районі дослідження. Така підготовча робота значною мірою полегшить геологічні дослідження і зорієнтує в тому, на що потрібно в першу чергу звернути увагу.

Геологічні дослідження в поході (експедиції) чи екскурсії мають характер маршрутного геологічного знімання. За ходом маршруту описують відслонення, реєструють водні джерела, відбирають зразки порід і проб води. Коли є час, туристська група може робити невеликі екскурсії і в місцях цікавих геологічних об'єктів (геологічних пам'яток, родовищ корисних копалин, відслонень, еталонних, розрізів, виходів джерел підземних вод тощо).

На маршруті походу юні дослідники повинні з'ясувати у місцевого населення наявність найближчих природних відслонень, скель, каменоломень, відвалів, гірських виробок, кар'єрів, штолень, джерел мінеральних вод. У місцях розробок корисних копалин необхідно розпитувати інженерно-технічних працівників і робітників про цікаві види зразків гірських порід. Усі геологічні об'єкти потрібно наносити на маршрутну карту.

Геологічні спостереження та збирання зразків корисних копалин найзручніше вести в тих місцях, де гірські породи виходять на поверхню і утворюють геологічні відслонення – природні або штучні, котрі повинні бути предметом уваги юних дослідників. Найлегше знайти відслонення гірських порід у долинах річок, ярах, кар'єрах, шахтах, штольнях, ровах, котлованах тощо [6].

Багатий природний потенціал Подільського краю сприяє розвитку різних форм геотуризму, який має за мету не лише ознайомлення вихованців гуртка «Географічне краєзнавство» із природною, культурною та історичною спадщиною, але й спортивне удосконалення юних дослідників у подоланні певних природних перешкод. Це означає удосконалення всього комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості. Головними завданнями геотуристичної діяльності серед школярів є: розвиток та пропагування різних видів геотуризму та активного способу життя; виховання патріотизму, популяризація здорового способу життя; розвиток екологічної культури [3; 6].

На території Поділля знаходиться цілий ряд цікавих об'єктів, вартих уваги геотуристів. Однак, основними перешкодами для їх відвідування є недосконало розвинута туристично-рекреаційна інфраструктура (транспорт, зв'язок тощо). Інколи перепоною для відвідування популярних геологічних локацій (геосайтів) є достатньо велика відстань, котру слід подолати пішки. У зв'язку із цим, при використанні геотуристичних маршрутів для вихованців доцільним може бути використання легких транспортних засобів, таких як велосипед.

Одним із найбільш яскравих і показових об'єктів геотуризму, де сповна можна реалізувати його пізнавальну функцію є геосайти. Поділля є одним з трьох, разом з Донбасом і Кримом, регіонів України, де зосереджені геосайти світового значення. Це низка опорних розривів силуру, гіпсові печери, Смотрицький і Дністровський каньйони, відслонення, кар'єри тощо.

Одним із найпопулярніших видів геотуризму, який не залежить від сезонних змін та погоди – спелеотуризм. Це один із найбільш популярних видів активного (екстремального) туризму, що передбачає одно- та багатоденні подорожі підземними лабіринтами і знайомство із красою кристалічних утворень та феєричних натічних форм печер.

З метою кращого ознайомлення гуртківців із печерою, можна провести таку форму геотуризму як спелеоекскурсія. Перед поїздкою, обов'язковим етапом туристичної мандрівки є заздалегідь проведена відповідна організаційна та методична робота, яку під час занять проводить керівник гуртка: проводяться бесіди, консультації, аналізуються методичні рекомендації та пропозиції, відбувається обмін думками. Дітей обов'язково потрібно психологічно підготувати до темряви та тісноти, дізнатись, чи стан здоров'я та психоемоційний стан в цілому, дозволяє здійснювати екскурсію до печери, також проводиться інструктаж з правил техніки безпеки [3].

Оптимальним варіантом вважається, коли група складається як із найменшої кількості учасників маршруту. Така кількість вихованців гуртка зумовлена тим, що менша група є більш мобільною, вона швидше долає природні перешкоди, які трапляються на маршруті та має можливість оглянути найбільш красиві місця печери. Як правило, туристична група складається із 10-12 дітей, попереду – екскурсовод (провідник), далі йдуть гуртківці та замикає групу керівник гуртка.

Для дитячих геотуристичних атракцій можна використовувати печеру «Млинки», яка розташована поблизу с. Залісся Чортківського району, за 90 км від м. Кам'янця-Подільського. Подорож у лабіринтах печери проводиться у супроводі досвідченого спелеолога, оскільки ходи печери досить складні для самостійного проходження. Безпосередньо перед проведенням екскурсій гдами (провідниками) проводиться

відповідний інструктаж з правил техніки безпеки для безпечного проходження маршруту, видача ліхтариків, орендованого змінного одягу та іншого індивідуального спорядження.

У печері «Млиники» можна не лише ознайомитися з красою підземного царства, але й випробувати свої елементарні спортивні уміння і навички. Відповідно до цього та вікових особливостей вихованців, складається заздалегідь екскурсійний маршрут. Для учнів 5-7 класів пропонується маршрут полегшеного типу, який не потребує значних фізичних зусиль, для груп більш підготовлених (старшокласників) – більш складніший. Якщо одна і та ж туристична група приїжджає декілька разів, маршрут руху постійно змінюється в залежності від того, які ходи, зали і розпори вони вже пройшли [3; 6].

Не менш цікавий геосайт, який можна запропонувати вихованцям гуртка для ознайомлення, є місцевий Кубачівський кар'єр – родовище силурійських вапняків, який знаходиться за 3,0 км на південь від Кам'янця-Подільського. Родовище розташоване на правому березі р. Смотрич, безпосередньо прилягаючи до каньйону його долини. Кар'єр розташований в межах глибоко розчленованого підняття Подільського Придністер'я.

Кубачівський кар'єр, який є частиною Подільських Товтр є унікальним геолого-геоморфологічним утворенням в межах Подільської височини. У світі відомо лише чотири місця знахідок силурійської сухопутної флори, серед яких найбагатшим місцем є геологічні відслонення і розрізи Поділля, тому місцева палеофауна представляє собою значний освітній потенціал розвитку геотуризму та інтерес для детальних палеогеографічних досліджень регіону.

На території Кубачівського кар'єру вихованці гуртка «Географічне краєзнавство» мають можливість розглянути три геологічні горизонти: нижній, який складений досить щільними темними породами палеозойського часу із великою кількістю закам'янілих представників фауни безхребетних. У товщах порід збереглися численні представники типів: Плечоногі, Членистоногі, Голкошкіри, Кнідарії, Мохуватки, Напівхордові, Молюски. Більшість з яких є породоутворюючими організмами, що утворили товщі силурійських вапняків; середній, який складений малопотужним шаром рихлих відкладів мезозойської ери, майже повністю позбавлений фауни, переважають дрібні, погано зцементовані окатані фрагменти та верхній найпотужніший, що складається зі світлих вапнякових порід початку кайнозойської ери [6].

У відслоненнях Кубачівського кар'єру школярі можуть виявити і відібрати для колекцій шкільного музею закам'янілості і відбитки плечоногих і головоногих молюсків, членистоногих тварин – трилобітів, ракоскорпіонів, а також мохуваток, губок, різноманітних коралів.

Під час експедиційних виїздів на території кар'єру гуртківцями та керівником гуртка були виявлені представники викопної фауни силурійського періоду: спіріфера, атріпа, лінгула, ортіс, рінхонела (тип Brachiopoda), калімена (тип Arthropoda), ортоцератид (тип Mollusca), енкрінурус, ракоскорпіон (тип Arthropoda) та інші (Таблиця 1).

Таблиця 1

Перелік поширених представників викопної фауни на території Кубачівського кар'єру*

№ з/п	Вид викопної фауни	Тип, клас
1.	Спіріфера	Тип плечоногі (Brachiopoda)
2.	Атріпа	Тип плечоногі (Brachiopoda)
3.	Лінгула	Тип плечоногі (Brachiopoda)
4.	Ортіс	Тип плечоногі (Brachiopoda)
5.	Рінхонела	Тип плечоногі (Brachiopoda)
6.	Калімена	Тип Членистоногі (Arthropoda), Клас Трилобіти (Trilobita)
7.	Ортоцератид	Тип Молюски (Mollusca), Клас Головоногі (Cephalopoda)
8.	Енкрінурус	Тип Членистоногі (Arthropoda)

9.	Ракоскорпіон	Тип Членистоногі (Arthropoda)
10.	Фавозітес	Тип Кнідарії (Cnidaria), Клас Коралові поліпи (Anthozoa)
11.	Халізітес	Тип Кнідарії (Cnidaria), Клас Коралові поліпи (Anthozoa)
12.	Морська лілія	Тип Голкошкіри (Echinodermata)
13.	Мохуватка	Тип Мохуватки (Bryozoa)
14.	Грантоліти	Тип Нанівхордові (Hemichordata)

*Складена на основі досліджень вихованців та керівника гуртка

Для юних геотуристів серед геолого-географічних об'єктів на першому місці стоять гірські, карстові, аридні ландшафти, рифи, уступи, де головну роль відіграють геоморфологічні чинники. Особливо сприятливі передумови для розвитку геотуризму мають території з різноманітним рельєфом і геологічною будовою, з наявністю своєрідної та унікальної викопної фауни.

На нашу думку, залучення більшої кількості вихованців-туристів до пізнання геосайтів території Поділля можливе лише за умов поєднання в одній екскурсійній подорожі інформації щодо інших цікавих місць (історичних, культурних, етнографічних, архітектурних пам'яток тощо). Наприклад, при огляді старовинних споруд й фортеці Кам'янець-Подільського, необхідно звернути увагу на мальовничий Смотрицький каньйон, який сприяв виникненню фортеці та міста, захищаючи його мешканців від загарбників.

Не менш важливе значення, ніж ступінь наукової цінності геосайту має правильна й глибоко продумана методика туристичних турів. Основна мета наукових геологічних екскурсій – збагачення знань про геологічне минуле свого регіону, країни, світу; сприяння всебічному розвитку особистості; виховання любові до природи краю. Геологічна екскурсія забезпечує не лише ознайомлення з геосайтами, але й надає можливість вихованцям полинути у минуле Землі, зібрати геологічний матеріал для створення експозицій у музеї місцевої школи, вести самостійні дослідження тощо [2].

Організація геоекскурсії вимагає, щоб гуртківець правильно сприймав геологічні об'єкти, давав неупереджену оцінку всьому, що з ними пов'язане, правильно трактував побачене і почуте. Важливу роль в цьому відіграють емоційні моменти. Вони широко використовуються в будь-якій екскурсії, впливаючи на почуття її учасників, викликаючи радість, захоплення, гордість, обурення тощо.

Територія Кам'янець-Подільського району володіє значними геолого-геоморфологічними рекреаційними ресурсами, серед яких особливою групою виділяються геологічні пам'ятки природи. Це відслонення гірських порід, різноманітні форми рельєфу земної поверхні, печери, які найвиразніше ілюструють геологічну будову і природні процеси, що відбувалися в історичному минулому на території Поділля. В межах Кам'яниччини розташовано три геологічні пам'ятки природи загальнодержавного значення: Китайгородське відслонення, печера «Атлантида» і Смотрицький каньйон.

Китайгородське відслонення – всесвітньовідомий геологічний розріз, розташований на околиці села Китайгород. Це один із найповніших у світі розрізів відкладів силуру і девону. Унікальність розрізу полягає в тому, що лише в районі с. Китайгород можна спостерігати повний розріз силурійських відкладів [2].

У вапняках зустрічається рясна палеофауна. З брахіопод є: *Atrypa reticularis*, *Leptaena transversalis*, *Pentamerus podolicus*, *Spirifer togatus*. Досить часто знаходяться рештки трилобітів: *Phacops*, *Leaemes*, *Calymene*, *Praetus*.

Часто трапляються брахіоподи. З коралів найбільше поширеними є *Fagosites gothlandica*, *Halisites catenularia*. З наутилід часто знаходяться *Orthoceras podolicum*. Зустрічаються велетенські раки, з яких для подільського силуру типові *Eurypterus lisceri* і панцирні риби *Scaphaspis* та інші.

«Атлантида» – карстова печера біля села Завалля, відкрита 1969 року, довжиною близько 3000 м, площею 3120 м². Атлантида – єдина в межах Поділля печера з чітко

вираженою триповерховою будовою. На стінках, склепіннях і підніжжях печери поширені натічні форми гіпсу різного забарвлення. Трапляються волокнисті кристали завдовжки до 1,5 м. Від 1975 року – геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення [3].

У печері вихованців гуртка «Географічне краєзнавство» в першу чергу приваблюють сталактити та сталагміти, кристали, які утворюють білі, жовтуваті, рожеві, прозорі за кольором і різноманітні за формою квіти, зірочки та бурульки. Печера має окремі зали (Маків, Золота осінь, Радості, Сміху та інші), галереї (Трьох нещасних, Партизанська), готи та коридори (Чортів хвіст). У печері трапляються рідкісні види кажанів.

Смотрицький каньйон – це глибока вузька долина річки Смотрич із стрімкими схилами, що сягають висоти 50 м і більше, та унікальними виходами на денну поверхню силурійських вапняків. Утворений течією річки крізь товщу Товтр. У межах каньйону є постійні та сезонні водоспад [2; 3]. В окремих місцях від вивітрювання гірських порід з'явилися мальовничі останці та скельні утвори: карстовий міст – Райська брама (біля житлового масиву Жовтневий), останці «Голова римського воїна» (біля турбази «Подольянка») «Сова» (поблизу села Цибулівки) та інші.

Геотуризм ґрунтується на вивченні геологічних (геоморфологічних) об'єктів і процесів, а також отриманні від контакту з ними естетичних вражень. В Україні геотуризм, який за своєю суттю і за визначенням відноситься до екологічного, сталого туризму, досі є нішевою, немасовою формою туризму. Він дозволяє місцевим жителям краще зрозуміти унікальність свого місця проживання, дає знання про природну спадщину своєї місцевості, виховує в них необхідність її збереження та захисту [7].

Поділля – надзвичайно привабливий і перспективний регіон для розвитку геотуризму. Найцікавішими екскурсійними об'єктами для гуртківців можуть бути геосайти, концентрація і різноманітність яких в регіоні надзвичайно висока. Проведенню геологічних екскурсій та експедицій передують важлива методична робота з їх підготовки, яка включає: вдалий вибір екскурсійних геосайтів, детальну розробку маршруту екскурсії, ретельне дослідження розрізів, що підлягають демонстрації; складання схем, карт, таблиць для заповнення під час геоекскурсії, підготовку оснащення екскурсантів, організацію їх самостійної роботи на об'єктах тощо.

Природа щедро наділила Подільський край унікальними геологічними утвореннями. Завдяки глибокому розчленуванню поверхні, ряд їх добре відслонюється на денній поверхні та доступні для спостереження і вивчення. Найцінніші з них взяті під охорону як пам'ятки природи, за кількістю яких Поділля займає одне в перших місцях в Україні. При вмілому використанні місцеві геосайти є не лише неоціненним ілюстративним матеріалом для розкриття того чи іншого геологічного явища, але й мають велике естетичне, наукове і виховне значення для ведення туристсько-краєзнавчої роботи у позашкільних закладах освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Геологічні пам'ятки України: У 3 т. / В.П.Безвинний, С.В.Білецький, О.Б. Бобров та ін.; За ред. В.І.Калініна, Д.С.Гурського, І.В.Антакової. – К.: ДІА, 2006. – Т.1. – 320 с.
2. Касіяник І.П., Мендерещий В.В. Чернюк Г.В. Освітня ефективність геотурів на базі пам'яток природи «Смотрицький каньйон» та «Китайгородське відслонення» // Подільське читання. Екологія, охорона довкілля, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття. Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (10-12 жовтня 2019) – Хмельницький: ХНУ, 2019. – С. 225-229.
3. Мисько В.З. Геотуризм у середній школі: сучасний стан, основні напрямки та перспективи розвитку. Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру. – Випуск 11. – Серія: Педагогічні науки. Серія: Навколишнє середовище та його захист. Серія: Сільськогосподарські науки – 2021. - № 1 – К.: «НЕНЦ». – С. 57-64.
4. Природа Хмельницької області. Під ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів ун-ті, 1980. – 152 с.
5. Цуркан І. М. Геотуризм: основні концепції та напрямки розвитку / І. М. Цуркан // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирский, 2011. – С. 408-412.

6. Чернюк Ганна, Мисько Володимир. Геологічне, геоморфологічне та палеонтологічне обґрунтування створення геопарку «Кубачівський кар'єр» для розвитку освітнього геотуризму. Матеріали XXVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» // Збірник наукових праць. – Переяслав, 30 квітня 2020 р. – С. 14-16.

7. <http://www.kgrt.univ.kiev.ua/entrant/speciality/81/>

Моргун В. О.,

вчитель-реабілітолог КУ «Інклюзивно-ресурсний центр
Китайгородської сільської ради»

Порушення рухового стереотипу.

Мануальні методи реабілітації верхнього перехресного синдрому

М'язова система є найбільш динамічною та багатокомпонентною у розгортанні цілого комплексу патологічних явищ. Інакше кажучи, синдроми м'язової дисфункції може бути локалізований як у межах кількох міофібрил, так і в цілих м'язових ансамблях, аж до генералізованих м'язово-тонічних реакцій. В основі цього широкого спектра патології лежить порушення основної функції м'яза – контрактильності.

Ключові слова. Руховий стереотип, постізометрична релаксація, контрактильність, тонус м'язів, перехресний синдром.

Основу больових відчуттів при дисфункції локомоторної системи становить м'язова болючість. Решти видів болю (фасціальна, зв'язкова, суглобова, дискогенна) у самостійному вигляді практично немає. М'язовий біль може виступати в ізольованому вигляді. Клінічно, м'язові дисфункції виражені як патології динамічного стереотипу. За термінологією В. Янди вони називаються перехресними синдромами.

Руховий стереотип.

Центральна нервова система утворює нерозривну єдність із руховою системою і принцип зворотного зв'язку тут має велике значення. Відомо, що при народженні дитини, її центральна нервова система ще не розвинена. Довільні рухи у цей період ще неможливі. Рухи при диханні, ковтанні, крику та прості рухи кінцівок мають рефлексорну природу. Лише пізніше ці підкіркові рефлекси стають підконтрольними корі головного мозку та частково керованими. Кіркова регуляція нині трактується не як активація окремих м'язів, а як активація рухів загалом. Ці рухи перебудовуються і виробляються рефлексорно обумовленим шляхом і з часом стають швидшими та менш напруженими, тобто більш економними. Результат цього онтогенетичного процесу окреслюється становленням динамічного рухового стереотипу. Це поєднання умовних та безумовних рефлексів, яке індивідуально виникає в період онтогенезу. Сюди відносяться хода, постава, почерк, тобто всі рухові процеси, що повторюються у повсякденному житті. Вони досить характерні для кожної окремої людини. Слово «динамічний» відображає їх пластичність та пристосованість. Здатність до утворення такого стереотипу дуже різна. Він може бути постійно незмінним: якщо стереотип не закріплюється, він може «вимкнутися». Те, що ми маємо на увазі під тренуванням, є виробленням рухового стереотипу і використанням можливості створити стереотип кращої якості. Цей процес дуже індивідуальний і відображає здатність чи нездатність окремої людини до такої перебудови. Таким чином, руховий динамічний стереотип - це тимчасова константа з'єднання умовних рефлексів, яка створюється на основі подразнень, що стереотипно повторюються.

У зв'язку з цим при виробленні певного стереотипу треба послідовно і поступово збільшувати інтенсивність стимулів і підходити до цього, при можливості, економніше.

Електрофізіологічно з точки зору функції розрізняють дві системи попереочнопосмугованих м'язів – фазичні та постуральні. Клінічно це виявляється у схильності постуральних м'язів до гіперактивності, спазму, укорочення, тобто до підвищення контрактильних якостей, а фазичних — до гальмування, розслаблення та

м'явості, тобто до зниження збудливості нейромоторного апарату спинального регулювання тону. Укорочені і м'яві м'язи в «чистому» вигляді не існують, а виявляються завжди разом у перехресних синдромах. Гротескний вираз цих співвідношень клінічно проявляється при постінсультній геміплегії у відомій позі Верніке-Манна, коли є грубий дефіцит програмної організації руху. [1].

М'явість м'яза проявляється не так у зниженні тону, як у зниженні їх скоротливої активності, що не супроводжується зниженням сили. При динамічній активності ці м'язи чудово справляються із навантаженням. Образно цей м'яз можна назвати лінивим. У його складі можуть утворюватися локальні гіпертонуси, за наявності яких м'яз дещо укорочується і при розтягуванні утворюється болючість. Резерв руху м'яза різко зменшений, а активний та пружний бар'єри збільшені. При пальпації нагадує гіпотонічний м'яз, але на відміну від нього, при здавленні пальцями, м'явість зникає.

Укорочення м'яза є різновидом контрактури, через що зменшується здатність м'язів до розслаблення. У його складі можуть бути локальні гіпертонуси. Резерв руху такого м'яза буде пропорційно зменшеним активним і пружним бар'єрами. Укорочення являється шляхом розтягування м'яза, що технічно схоже з розтягуванням, яке застосовується як перша фаза при постізометричній релаксації [1].

ПАТОЛОГІЯ РУХОВОГО СТЕРЕОТИПУ.

У цілому сьогодні методика дослідження патології рухового стереотипу включає у собі дослідження різних рівнів, які складають даний стереотип. Це дослідження стану тону, рефлекторної активності, контрактильних показників; дослідження синергічного розподілу тону різних м'язових груп у забезпеченні пози, пряmostояння, зовнішнього вигляду пацієнта; дослідження виконання пацієнтом простих рухових завдань у реальному просторі: підхід до столу та стільця, вхід та вихід через двері, підйом предметів, жестикуляція, характерні рухи та ін.

Г.А.Іванічев виділяє генералізовані та регіонально-локальні (верхній, нижній та поверховий перехресні синдроми) дискоординаторні синдроми, які, у свою чергу, поділяються на первинні (причиною, як правило, є структурні дефекти скелета, мінімальні церебральні дисфункції) та вторинні (причиною яких є ураження суглобів, дистрофічні зміни ПДС, функціональні блокади, міофасціальні тригерні пункти, дефекти формування постави, нераціональна робоча поза та ін.) [2].

Розглянемо ВЕРХНІЙ ПЕРЕХРЕСТНИЙ СИНДРОМ.

Цей синдром складається з дисбалансу м'язів верхньої половини тулуба.

УКОРОЧЕНІ:

- верхня частина трапецієподібного м'яза,
- великі та малі грудні,
- сходові,
- грудино-ключично-соскоподібний,
- шийний відділ розгинача спина.

Значний вплив на патологічну позу надає одночасне скорочення ядрової зв'язки.

ВЯЛІ:

- нижня частина трапецієподібного м'яза,
- передні зубчасті м'язи,
- довгий м'яз шиї, довгий м'яз голови, лопатково-під'язиковий (глибокі згиначі шиї).

Розвиток цього синдрому може бути зумовлений початковою активацією постуральних м'язів. Найчастіше це трапецієподібні, великі грудні та сходові м'язи. При скороченні сходових м'язів по обидва боки відбувається згинання нижньошийного відділу відносно тулуба. Як відомо, невротичні, стресові реакції супроводжуються активацією м'язів надпліччя та передньої стінки грудної клітки (пасивно-оборонна реакція). Втома, більшові синдроми шийно-плечової області також сприяють активності цих м'язів. Особливо слід підкреслити первинні пізні порушення у підлітковому періоді. Частина дівчат, зазвичай у віці 12-14 років, з метою приховування молочних залоз, що швидко ростуть, свідомо деформують поставу — висувають обидва плечі вперед і дещо кіфозують грудний відділ хребта ("горбляться"). Як наслідок, запускається циклічна патологічна перебудова координаційних відносин названих м'язових груп. У дорослих

жінок вторинний верхній перехресний синдром може бути внаслідок неправильно підбраного бюстгалтера, зазвичай, меншого розміру. Вказана причина викликає значну активацію трапецієподібних м'язів, що супроводжується підйомом плеча та іншими проявами цього синдрому. Зазвичай на надпліччя цих жінок утворюються глибокі борозни від бретельок бюстгалтера.

У загальному вигляді розгорнутий верхній перехресний синдром проявляється високими плечима, збільшенням грудного кіфозу, збільшенням шийного лордозу та дещо зведеними допереду плечима. Цілком очевидно, що описані зміни часто супроводжуються функціональними блокадами шийних ПДС або цервіко-торакального переходу. У таких випадках формується порочне кільце, що включає блокований ПДС, тригерні пункти переважаних м'язів, змінений руховий стереотип.

Мануальне лікування регіонарно-локальних дискоординаторних синдромів етіологічно та патогенетично обґрунтовано та включає в себе:

- диференційований масаж,
- ПІР та ПРР,
- цілеспрямовану ЛГ (тренування ослаблених м'язів),
- ритмічну та позиційну мобілізацію,
- Міотерапію МФТП.

Насамперед ми звертаємо увагу на укорочені та спазматично скорочені м'язи. Наше завдання - розслабити і розтягнути ці м'язи (та інші тканини). Починаємо з теплових процедур (наприклад масажу). Іноді лише усунувши скорочення м'язів і тканин та їх напругу, можна оцінити розслаблення багатьох м'язів. Воно може бути помітним, тому що зморщування оточуючих м'яз фасцій (тиск фасцій) гальмує його.

На думку Г.А. Іваничева, особливе місце у походженні вторинних регіонально-локальних дискоординаторних синдромів належить міофасціальним тригерним пунктам. Міофасціальні тригерні пункти викликають спотворення пропріоцепції з м'яза, уповільнюють швидкість проходження хвилі збудження по м'язу, розлагодують взаємовідносини м'язів - антагоністів, змінюють територію рухової одиниці. Тому при лікуванні перехресних синдромів особливу увагу слід приділяти міотерапії тригерних пунктів укорочених м'язів [2].

Орієнтовний план процедури:

1. Масаж шийної зони з акцентом на горизонтальні та вертикальні пучки трапецієподібного м'яза та кут між ними, шийні лінії та соскоподібні відростки; короткі та довгі рухи СТМ у паравертебральній ділянці шийного відділу хребта; обробка та мобілізація лопатки; на передній поверхні – м'яке, повільне щипцеподібне розминання великих грудних м'язів, погладування та розтирання ГКСМ.

2. Постізометрична релаксація вертикальних і горизонтальних пучків трапецієподібних м'язів, ГКСМ, сходових м'язів, розгиначів голови та шиї, великих та малих грудних м'язів.

3. Цілеспрямована лікувальна гімнастика, що тренує розслаблені м'язи.

Вправи, що тренують розслаблені м'язи.

НИЖНЯ ЧАСТИНА ТРАПЕЦІЄВИДНОГО М'ЯЗУ:

1. Ізольована напруга нижніх фіксаторів лопатки при згинанні тулуба:

Пацієнт з положення сидючи на п'ятах згинає верхню частину корпусу і нахилиє голову так, щоб лоб упирався в ложе, при цьому сідниці відриваються від п'ят. Кисті рук лежать перед головою, зігнуті ліктьові суглоби вільно лежать на ложі на рівні вух. Під час усієї вправи ними не можна на нього спиратися. У цьому положенні медіальний край лопатки відхиляється у каудальному напрямку щодо хребта. Ми просимо пацієнта потягнути лопатку ще каудальніше, щоб її край поставити паралельно хребту (нижня частина трапецієподібного м'яза). Лопатки не повинні наблизитися одна до одної (міжлопаткові м'язи). Спочатку потрібно пояснити пацієнту, які м'язи він повинен напружувати, подразнюючи їх поглажуванням.

2. Тренування фіксації лопатки та положення голови:

Пацієнт лежить на животі, торкаючись лобом ложа. Руки у положенні внутрішньої ротації лежать уздовж тулуба. Він напружує нижні фіксатори лопатки, головним чином

нижню частину трапецієподібного м'язу, при активному розслабленні її верхньої частини; злегка піднімає руки від ложа, а потім — голову, шию і груди, при цьому підборіддя і шия утворюють прямий кут, отже пацієнт дивиться на ложе вертикально. Після цього він розслаблює всі м'язи у зворотному порядку та повторює вправу. Напруга нижніх фіксаторів плечового поясу викликає рефлекторне гальмування верхніх. Коли пацієнт опанує цей прийом, він може тренуватися у вертикальному положенні (сидячи і стоячи), перевіряючи скорочення м'язів пальцями.

ПЕРЕДНЯ ЗУБЧАТА М'ЯЗОК:

1. Вправа рачки і з упором лежачи:

Стоячи у коліно-долонному положенні, пацієнт тримає голову горизонтально. Тяжкість тіла зміщується на руки, ротовані всередину так, що кисті звернені один до одного. Потім він переходить у положення упору, при цьому центр тяжіння зміщується до голови і під час видиху згинає лікті (назовні). Лоб його звернений до ложа. Під час цього руху "м'язовий корсет" фіксує корпус. Лопатки максимально розведені. М'язи між ними не повинні напружуватися, концентрично вкорочуючись. Дуже важлива напруга верхніх квадрантів м'язів живота: тільки тоді спина залишається прямою, як дошка. При лордозованому грудному відділі хребта цей м'яз може не фіксувати лопатку, і тоді спостерігається крилоподібна лопатка. Мета вправи - посилення переднього зубчастого м'яза з обох боків при координованій діяльності опорних м'язів тулуба та шиї [1].

2. Вправа «на четвереньках» з книгою на голові:

Пацієнт повинен навчитися рівномірно розподіляти масу свого тіла на руки та коліна, утримуючи хребет горизонтально. Це означає рівномірну середню напругу всіх опорних м'язів тулуба. Найбільш важлива при цьому фіксація плечового пояса нижніми фіксаторами – переднім зубчастим, найширшим м'язом спини та їх синергістами – верхніми квадрантами м'язів живота. Пацієнт повинен тримати грудний і шийний відділи абсолютно прямими, як дошка, при цьому тяжкість на потилиці (книга) викликає напругу розгинача спини. Після засвоєння пози пацієнт намагається ходити рачки, намагаючись не впустити книгу.

Мета вправи - посилення м'язів, що утримують голову, і особливо фіксаторів плечового пояса та глибоких згиначів шиї [1].

ГЛУБОКІ ЗГИНАЧІ ШИЇ:

1. Ізометричний нахил голови:

Через простоту виконання ізометрична напруга, завдяки нахилу голови вперед із подоланням опору, рекомендується для посилення глибоких згиначів шиї (і як домашнє завдання)

Пацієнт сидить за столом, тримаючи голову прямо, ліктями спираючись на стіл, кистями обох рук підтримуючи низу підборіддя, і з усією силою натискає на руки, що стримують цей рух. Вправу виконує 2 рази на день. Для зміцнення глибоких згиначів шиї рекомендується вправа у положенні пацієнта лежачи – утримання голови над кінцем кушетки.

2. Кивок головою вперед при розгинанні грудного відділу хребта:

Пацієнт фіксує таз до стільця і розгинається так, щоб вершина вигнутої спини припадала на середину грудного відділу хребта. У цьому положенні розгинання пацієнт киває головою вперед (у суглобах голови) та випрямляє спину головним чином за допомогою м'язів живота, утримуючи голову у незмінному положенні. Шия та підборіддя при цьому утворюють прямий кут. Пацієнт може полекшити рух, фіксуючи погляд на якомусь предметі, що висить перед ним. Реабілітолог може також чинити легкий натиск біля кореня носа.

Мета вправи: пацієнт виробляє відчуття для правильного утримання голови у прямому положенні; посилення опорної мускулатури шиї, особливо її глибоких згиначів.

М'язова дисфункція посідає ведуче місце у структурі патології рухового апарату. Тому чітке та раціональне використання різноманітних засобів фізичної реабілітації сприяє швидкому покращенню стану та закріпленню правильних рухових навичок.

Список використаних джерел та літератури

1. Karel Lewit. Manipulative Therapy in Rehabilitation Locomotor System. Third Edition. 1999. 356 с.
2. Иваничев Г. А. Мануальная терапия. Казань «КБСОН». 1996. 448 с.

Мохнач Н.В.,
соціальний педагог
Нетішинської ЗОШ І-ІІІ ст. №4

Робота з батьками щодо формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті

В даній статті висвітлено опис досвіду роботи з формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті та рекомендації щодо налаштування систем фільтрації небезпечного контенту.

Ключові слова: Інтернет як чинник соціалізації, загроза в Інтернеті, безпечна поведінка дітей в Інтернеті, формування безпечної поведінки дітей в Інтернеті.

Сучасні українські підлітки є «цифровими аборигенами», бо вони народились та живуть в той час, коли комп'ютери та Інтернет є значно поширеними та доступними в Україні. В той самий час як батьки у більшості випадків є лише «цифровими іммігрантами».

Враховуючи те, що Інтернет є впливовим фактором соціалізації сучасної дитини, який може як позитивно, так і негативно впливати на її розвиток, важливою складовою в роботі з формування безпечної поведінки в Інтернеті є скоординована взаємодія з батьками та педагогами в рамках соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті. Вона передбачає роботу з підвищення обізнаності батьків та педагогів з питань загроз, механізмів захисту та можливостей Інтернету.

Дана робота соціального педагога з батьками може ґрунтуватися на таких принципах як:

- принцип позитивної атмосфери, що передбачає створення позитивного емоційного фону спілкування, надання стимулів, створення ситуацій успіху;
- принцип врахування того, що підліток може стати як навмисно, так і випадково, як жертвою, так і джерелом небезпеки для інших, використовуючи Інтернет;
- принцип визнання Інтернету як значущого для підлітка фактору соціалізації.

Ключовими повідомленнями, які мають бути реалізовані під час реалізації технології соціально-педагогічного супроводу, на наш погляд, змістовно відображені в роботах А. Джансес, Б. Заман, С. Лівінгстон, М. Нувен та ін. Так, Б. Заман та М. Нувен у дослідженні «Батьківський контроль: поради для батьків, дослідників та індустрії» [2] наводять дані про те, що у дитячо-батьківських відносинах заходи захисту та підтримку безпеки дітей (наприклад, фільтри чи програми батьківського контролю для персонального комп'ютеру) мають сенс тільки в стресових ситуаціях. Навіть караючи дітей, забороняючи їм користуватися соціальною мережею або грати в конкретну гру (тобто, батьківська реактивна стратегія поведінки) може привести до протилежних ефектів у довгостроковій перспективі. Як зазначає А. Джансес з колегами, покарання не вчать дітей цінностей або норм поведінки, а можуть збільшити ймовірність таємного проступку [2].

Якщо батьки можуть запобігти зовнішнім ризикам через Інтернет (наприклад, шкоді, заподіяної незнайомими або кіберзалякування) шляхом застосування обмежень зверху вниз (через заборону користуватися Інтернетом та спілкуватися з незнайомими людьми в Інтернеті), вони можуть перешкоджати праву підлітків взаємодіяти з однолітками і автономно брати участь в онлайн-світі. Крім того, такі дії можуть погіршити внутрішню динаміку сім'ї, наприклад, діти втрачають довіру [2, 4].

Враховуючи дані проведеного дослідження про те, що батьки є одним з головних джерел інформації про безпечну поведінку в Інтернеті, робота з батьками також має бути зосереджена на навчанні можливих конкретних дій для надання допомоги підліткам, які зіткнулися з загрозами в Інтернеті. Це можуть бути поради, контактні телефони гарячих ліній для дітей та підлітків, сайти надання підтримки та допомоги, контакти інформація кіберполіції тощо. Схожі думки та рекомендації можна знайти у Практичному керівництві з Інтернет-безпеки [4, 28], в якому наголошується на активному посередництві з боку батьків. Активне посередництво передбачає використання проблем, з якими стикаються діти під час користування Інтернетом в якості можливостей для навчання. Батьки можуть навчати дітей, як вести себе відповідально в Інтернеті та захищати себе під час користування Інтернетом. [4, 53].

Також ми дотримуємось важливості відкритого спілкування батьків з дітьми щодо їх щоденного користування Інтернетом та надання власного прикладу безпечного користування Інтернетом, на яких наголошується у різних керівництвах щодо безпеки дітей в Інтернеті для батьків [2; 4]. Безумовно, досвід користування Інтернетом дітьми та батьками різний, батьки можуть відчувати себе невпевнено під час обговорення теми безпечної поведінки в Інтернеті, але в роботі соціального педагога важливо враховувати цю особливість та підтримувати батьків, надаючи їм інструменти для створення та підтримки довірливих відносин в родині та допомоги своїм дітям у формуванні безпечної поведінки в Інтернеті.

Прикладом рекомендацій для батьків можуть стати такі:

1. Визначитися з загальними правилами користування Інтернетом у родині.

Домовтесь про правила використання цифрових пристроїв у Вашій родині. Наприклад, не пізніше ніж за годину перед сном, вимикати всі цифрові пристрої. Це корисно тому, що «блакитне світло» екрану пригнічує секрецію гормону мелатоніну (відомого як «гормон сну»), тому людина гірше засинає. Можете встановити програму f.lux, яка регулює температуру кольорів екрану цифрового пристрою.

Встановіть на цифровий пристрій антивірусні програми і налаштування безпеки. Але пам'ятайте: важливим чинником є підтримка довірливих відносин з дитиною, обговорення досвіду використання Інтернету, проблем та можливостей, з якими вона зустрічається під час користування всесвітньою мережею. Покарання не вчать дитину цінностей або норм поведінки, а можуть лише збільшити ймовірність таємного проступку. Обговоріть з дитиною, чому ви встановлюєте таку програму і для чого.

Цікавтеся тим, що робить дитина онлайн, що їй подобається дивитися.

2. Обговоріть питання про те, який цифровий слід ви залишаєте.

Цифровий слід ваших дітей може початися, перш ніж вони почнуть ходити, і він може йти за ними все життя. Дитина тільки народилась, а рідні та близькі вже виставили фото новонародженого у соціальній мережі. Інформація, яка розміщується про дітей чи дітьми в Інтернеті, як правило, надовго залишається доступною для будь-кого у світі. Це може загрожувати безпеці, приватному життю, гідності дитини або по-іншому робити її вразливою на всіх етапах життя.

Розробіть власні правила приватності родини та домовтеся не розмішувати особисту інформацію в Інтернеті (домашню адресу, телефон, дату народження, особисті фотографії і фотографії свого будинку, тощо).

3. Обговоріть з дитиною вашу роль у створенні Інтернету.

Ви та ваша дитина відіграєте важливу роль у розвитку Інтернету. Обмінюючись інформацією, спілкуючись з іншими, залишаючи коментарі, ви робите Інтернет, що зростає кожну хвилину.

Навчіться самі і навчіть дитину критично ставитися до інформації, знайденої в мережі. Не все, що опубліковано в Інтернеті, може бути правдою. Не всі люди в житті можуть бути такими, якими показують себе в мережі.

Покажіть дитині можливість Інтернету для цілеспрямованого розвитку: разом вивчайте мову, дивіться картини відомих художників, слухайте класичну музику і т.д.

4. Обговоріть з дітьми, як і де отримати підтримку та допомогу.

Такі міжнародні організації як ООН [1], ЮНІСЕФ, Рада Європи, зазначають, що існуючі права людини та основні свободи в рівній мірі відносяться як до оффлайн, так і до онлайн-простору. Ніхто не повинен бути об'єктом незаконного втручання в здійснення прав людини та основних свобод під час перебування в Інтернеті. Ваша дитина може безкоштовно звернутись на національну дитячу «гарячу лінію» щодо захисту прав та інтересів дітей організації «Ла Страда – Україна» за номером 0 800 500 225 (короткий номер 772).

Надайте дитині відповідно до віку конкретну інформацію про те, що є незаконним в Інтернеті та де можна отримати допомогу. Так, відповіді на найпоширеніші запитання щодо прав людини в онлайн-середовищі, дозволену та заборонену поведінку і контент в Інтернеті, відповідальність за порушення в мережі, механізми захисту порушених прав онлайн ви можете дізнатися на сайті проекту «Права людини та Інтернет» за посиланням: http://hr-online.org.ua/ua/faq/zagalni_pitannya

Якщо ви батьки підлітка, не кричіть на нього за пошук інформації в Інтернеті на сексуальну тему. Сайт проекту благодійного фонду «Здоров'я жінки та планування сім'ї» може допомогти вам підготуватися до відвертої розмови з вашою дитиною про статевий розвиток та сексуальність <http://www.reprohealth.info/uk/for/teenagers/growing/physiology>. Телефон всеукраїнської інформаційної лінії – 0 800 50 27 57.

5. Будьте прикладом для своєї дитини.

Не варто сердитися на дитину за те, чого самі не дотримуетесь! Звідки ж їй брати приклад для наслідування? Часто дитина занурюється у світ комп'ютерних ігор і віртуальний простір тільки тому, що їй не вистачає батьківської уваги та любові. Тому варто завжди пильнувати свій спосіб життя, ставлення до дитини та відносини з дитиною.

Таким чином, впроваджуючи роботу з батьками в рамках технології соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті, ключовими напрямками є: надання соціальним педагогам батькам інструментів для створення та підтримки довірливих відносин в родині та допомоги своїм дітям у формуванні безпечної поведінки в Інтернеті; навчання відкритому обговоренню в родині досвіду користування Інтернетом підлітком; обговорення важливості надання батьками власного прикладу безпечної користування Інтернетом; використання батьками проблем, з якими стикаються діти під час користування Інтернетом в якості можливостей для навчання.

Список літератури

1. UN HRC Resolution A/HRC/32/L20 «The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet» [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/umcaxB>
2. A parents` guide to being Share Aware [Електронний Ресурс]. Режим доступу : <http://goo.gl/TmbLVQ>
3. Zaman B., Nouwen M., Parental controls: advice for parents, researchers and industry. EU Kids Online, London, UK, 2016.
4. Zeeko Internet Safety Guide [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zeeko.ie/wp-content/uploads/2016/02/Zeeko-Internet-Safety-Guide.pdf>

Наумова С.В.,

вчитель початкових класів

Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру

Хмельницької обласної ради

Роль корекційно-розвивальних технологій у навчанні учнів початкових класів з тяжкими порушеннями мовлення та розладами аутистичного спектру в умовах навчально-реабілітаційного центру

В статті описана роль корекційно-розвивальних технологій у навчанні школярів початкових класів з тяжкими порушеннями мовлення, а саме – сміхотерапії, казкотерапії, вокалотерапії, пісочної терапії, самомасаж. Розкрито значення корекційно-розвивальної роботи з учнями молодшої школи з розладами аутистичного спектру (проведення ігор, фізичних вправ, використання оперативних карток, малювання фарбами, роботи з піском, глиною, пшоном, водою, АВА – терапії).

Ключові слова: корекційно-розвивальні технології, тяжкі порушення мовлення, розлади аутистичного спектру, сміхотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, самомасаж, АВА-терапія.

Під час здійснення модернізації освітнього процесу в Україні, запровадження Концепції мовної освіти, Державних стандартів початкової школи в Україні, великого значення набуває формування мовленнєвої компетенції учня, виховання мовної особистості, яка вміє спілкуватися рідною мовою, здатна вільно мислити, чітко висловлювати свої міркування.

Освітня модель нової школи України характеризується переорієнтуванням освітнього процесу на формування духовно-здорової творчої особистості, яка може ефективно міркувати, спроможна подбати про себе, здатна соціально адаптуватися. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, системою освіти та виховання велике значення надається максимальному врахуванню особистісних та психофізичних особливостей учнів та створенню таких умов освітнього процесу, які б забезпечували своєчасний та всебічний розвиток особистості здобувача освіти та його успіху. Саме тому зберігається актуальність проблеми реалізації прав здобувачів освіти з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі й учнів з тяжкими порушеннями мовлення та з розладами аутистичного спектра [5].

Розглянемо спочатку роль різноманітних корекційно-розвивальних технологій у навчанні учнів початкових класів з тяжкими порушеннями мовлення. Адже, нетрадиційні логопедичні технології сприяють розвитку у дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями пізнавальної активності, допомагають формувати у них навички вільного, свідомого спілкування [6].

Досліджено, що залежно від складності мовленнєвих порушень з учнями початкових класів проводиться різного виду корекційно-розвивальна робота. Слід звернути увагу на доцільність виокремити такі основні групи корекційно-розвивальних технологій:

1. Інформаційно-комунікаційна взаємодія з інформацією.
2. Дистанційна освіта (поширена при проведенні роботи з батьками).
3. Інноваційна психокорекційна робота: арт-терапія, казкотерапія, психосоматична фізкультура, пісочна терапія та ін.
4. Нетрадиційні прийоми: ароматерапія, хроматерапія, літотерапія бібліотерапія та ін.
5. Здоров'язберігаючі методи: кріотерапія, дихальна гімнастика, самомасаж та ін.
6. Змішані методи – звичайні логопедичні технології, поєднані із нововведеннями [9].

При роботі з учнями з тяжкими порушеннями мовлення рекомендуємо використовувати такі сучасні інноваційні корекційно-розвивальні технології (логопедичні технології):

1. Сміхотерапія. Сміхотерапія - це лікування за допомогою позитивних емоцій, вона гарно впливає на нервову систему, психіку та розум учня, корекційний вплив сміхотерапії на учнів початкових класів з порушеннями мовлення:

- За допомогою «гормонів щастя», які виробляються під час сміху, знижується відчуття фізичного та душевного болю, зникає стресовий стан, виникає почуття задоволення. Якщо дитина сміється впродовж тривалого часу, у неї знижується кров'яний тиск. Завдяки сміхотерапії зміцнюється імунна система, підвищуються опірні властивості організму проти інфекцій [3, с.72].

- Сміх сприяє активному розвитку мовленнєвого дихання в учнів початкової школи з тяжкими порушеннями мовлення. Невролог Уільямом Фраймом зауважив, що сміх є особливим способом дихання, який збільшує тривалість та глибину вдихів, та, навпаки,

зменшує тривалість видихів, при цьому легені повністю звільнюються від повітря. Порівняно із традиційним диханням, при такому диханні відбувається прискорення газообміну у 3—4 рази. На думку французького лікаря Генрі Рубінштейна, таке «правильне» дихання під час сміху сприяє подоланню почуття страху [6].

- Сміх покращує емоційний стан. Так, американські вчені встановили, що активність м'язів обличчя пов'язана з кровопостачанням головного мозку [1, с.47]. Використання самих м'язів обличчя порівняно з іншими м'язами тіла відбувається дуже рідко. Сміх сприяє посиленню потоку крові до мозку, більше кисню надходить до мозку, тому і емоційний стан стає кращим.

- Під впливом сміху відбувається покращення творчих здібностей та навиків щодо вирішення різноманітних проблем. Під впливом сміху тонізуються м'язи обличчя, а отже, покращується зовнішній вигляд дитини. Мною досліджено, що дитина, яка сміється, є щирою, готова допомогти однокласнику, здатна проявляти любов [4, с.21].

- Сміх виступає своєрідним захисним механізмом для мозку дитини.

Сміхотерапія при роботі з учнями початкових класів з важкими мовленнєвими порушеннями повинна бути дозованою, та поєднуватись із казкотерапією.

2. Казкотерапія. Казкотерапія сприяє розвитку уяви та творчого потенціалу учня, допомагає закріпити набуті та автоматизовані навички. Завдяки уявній ситуації казки діти навчаються спілкуватись, самостійно творчо мислити, регулювати власний емоційний стан. Рекомендую використовувати казкотерапію потрібно на всіх етапах корекційно-розвивальної (логопедичної) роботи з метою створення позитивного настрою учня; сформування початкових навичок (артикуляційної моторики, розвитку дихання, голосу, дрібної моторики, словниковий запас та ін.); розвитку лексико-граматичної сторони мовлення, формування правильної інтонації мовлення [2, с.59].

3. Вокалотерапія. Вокалотерапія це лікування за допомогою голосу, яка допомагає: стимулювати слухове сприйняття (активізувати правопівкульні функції); збільшити обсяг внутрішнього і зовнішнього лексикону (частотного та нечастотного); розвивати просодичну сторону мовлення; формувати навички словотворення (для того, щоб позначити окремий «вид» музикантів) [6].

4. Пісочна терапія. Пісочна терапія це різновид арт-терапії. На початкових етапах використання пісочної терапії що вчить дітей не боятись піску, проводити ознайомлення школярів з тим, як потрібно себе поводити під час роботи з піском, брати руку дитини і допомагати їй набирати пісок, здійснювати елементарні дії з ним, не використовуючи предмети та іграшки. Потім всі ці дії учні роблять самотужки, а якщо їм щось незрозуміло, то за допомогою мовлення звертаються про допомогу до вчителя. Оптимальною тривалістю заняття в пісочниці є приблизно 20 хвилин (це залежить від індивідуальних та психофізичних можливостей учня). Як тільки дитина починає втомлюватись, такі заняття необхідно припинити.

Досліджено, що пісочна терапія має важливе значення у корекційно-розвивальній роботі з учнями початкової школи, а саме:

- організаційно-методичне значення: спостереження за взаємодією дітей із піском дають змогу проводити діагностичну психолого-педагогічну роботу; вправи з піском покращують соціальне становлення та розвиток учня на всіх трьох стадіях: адаптації до умов освітнього закладу, активно-розвивальної індивідуалізації та інтеграції, прискорення терапевтичного процесу під час вправ з піском у пісочниці за допомогою діад «свідоме-несвідоме», «приховане-явне», «внутрішній-зовнішній світ»; пісочна терапія допомагає організувати та реалізувати ігрову, театралізовану, навчальну діяльність під час занять з піском та ін.) [9];

- освітнє значення: дає змогу розширити знання та уявлення про навколишній світ за допомогою дослідницької діяльності; сприяє закріпленню вміння говорити ввічливі слова під час розмови та виробленню вміння будувати діалоги між іграшками в пісочниці та ін.);

- корекційне значення: робота з піском стимулює невербальну та вербальну пізнавально-мовленнєву активність; навчає утворювати антонімічні пари якісних прикметників (солодкий-кислий, теплий-холодний, чистий-брудний); допомагає краще

зрозуміти вживання утворених за допомогою префіксів дієслів, що позначають дії з піском (насіпати-висіпати-засіпати-пересіпати-відсіпати-досіпати); пісочна терапія навчає дітей складати описові розповіді про об'ємні предмети, які вони знайшли в піску (дрібні предмети, геометричні фігури) [5];

- розвивальне значення: взаємодія учнів з піском дає змогу покращити їх невербальне та вербальне спілкування; навички щодо запам'ятовування фігурок, знайдених під час гри у піску, їх називання, визначення відсутньої чи зайвої, доданої іграшки дають змогу покращити увагу та пам'ять учнів; створення сюжетів (казок) на піску допомагає розвитку образно-логічного мислення, творчого потенціалу, фантазії, самовираження учнів; взаємодія з піском, формування візерунків та пісочних будівель різної складності сприяє удосконаленню координації [3, с.83];

- психотерапевтичне значення: взаємодія з піском та ігровими персонажами посилює відчуття довіри до власних потреб і бажань, покращує ставлення до інших людей та світу в цілому; пісочна терапія допомагає школярам удосконалювати навички відчувати успіх, радіти за однокласників, тобто нормалізує їх самооцінку; допомагає звільнитись від негативних емоцій, конфліктних ситуацій; знижує тривожність, скутість, агресивність, субдепресивні та невротичні прояви, стабілізує психоемоційний стан [1, с.102];

- виховне значення: засвоєння правил гри в пісочниці (не розкидати пісок за межі пісочниці, не пошкоджувати пісочницю, проводити ігри з піском обережно, не засіпати його в очі, не бруднити одяг, після вправ у пісочниці всі предмети прибрати, покласти їх на місце, помити руки та ін.) допомагає виробити навички з дотримання дисципліни; допомагає виробити у учнів вміння поступатися, домовлятися про спільну роботу, сприяє вихованню взаєморозуміння та взаємодопомоги між дітьми [4, с.36].

Отже, пісочна терапія є корисною для дітей будь-якого віку. Велика роль пісочної терапії полягає в її спрямуванні на розвиток внутрішнього потенціалу кожного учня, а також на компенсацію наявних тяжких порушень психофізичного розвитку, зокрема, мовлення.

5. Прийоми самомасажу як вид здоров'язберігаючих технологій.

Самомасаж може здійснюватись з використанням предметів (іграшок, олівців), природних матеріалів (квасолі, гороху, шишок, каштанів) або без них; з використанням ритмізованого супроводу (музичного, віршованого, лічби, відплескування) або без нього, самомасаж може бути розслаблювальним або стимулювальним, глибоким або поверхневим. В залежності від ділянок впливу масажу він буває: язиковий, губний, щічний, підборідний та ін.

До речі, проведення самомасажу в ігровій формі, він може тривати від 2 до 7 хв, кожному вправу самомасажу потрібно повторювати 4-5 разів.

Під час проведення корекційно-розвивальної роботи з учнями початкових класів з тяжкими порушеннями мовлення слід використовувати язиковий, губний та щічний масаж, який допомагає значно покращувати роботу мовленнево-рухового апарату, оскільки завдяки цим видам масажу активізується кровообіг, а отже, діти краще можуть промовляти ті чи інші звуки. Адже вушний самомасаж надзвичайно корисний завдяки розміщенню по всій поверхні вушної раковини великої кількості біологічно активних точок. Активізація біологічно активних точок на поверхні долоні та на кінчиках пальців учнів за допомогою діад «рука-мозок», «рука-мовлення» сприяє розвитку їх тактильної чутливості і нормалізації мовленнєвої діяльності, поліпшенню працездатності усього головного мозку [1, с.67].

Отже, велике значення самомасажу у корекційно-розвивальній роботі з учнями із складними мовленнєвими порушеннями полягає у:

- поліпшенні обмінних процесів, кровообігу, нервової провідності;
- сприянні нормалізації м'язового тону через активізацію чи розслаблення, зокрема, артикуляційної, мімічної, загальної мускулатури;
- покращенні складових мовленнєвої діяльності (зокрема, формування статички та динаміки звукотворення);
- забезпеченні психологічного розвантаження [9].

На мою думку, завдяки використанню прийомів самомасажу уроки стають для дітей більш цікавими, підвищується їх ефективність. самомасаж сприяє фізичному та емоційному налаштуванню учня на освітній процес, допомагає зняти втому після фізичного чи розумового навантаження.

Таким чином, я вважаю, що використання різноманітних інноваційних корекційно-розвивальних технологій у навчанні з учнями з тяжкими порушеннями мовлення покращує стимуляцію систем відповідності мовленнєвих зон кори головного мозку, нормалізує анатомо-фізіологічні процеси організму, допомагає скоротити тривалість корекційно-розвивальної роботи, підвищує якість та ефективність такої роботи, сприяє зниженню енергетичних затрат, а також налагодженню спадкоємності в роботі усіх, хто зацікавлений в корекції мовлення дітей.

Тепер проаналізуємо використання корекційно-розвивальних технологій у навчанні молодших школярів із розладами аутистичного спектру. Метою корекційно-розвивальної роботи з учнями, хворими на аутизм, є покращення їх психосоціального розвитку та здійснення корекції наявних у них психофізичних порушень з РАС.

Дитячий аутизм це аномальною форма психічного розвитку дитини, для якої характерним є порушення контакту з оточуючими, холодність емоцій, стереотипність діяльності. Такий розлад психіки можна вважати крайньою формою самоізоляції. Діти з аутистичними проявами не вміють взаємодіяти з соціумом, у таких дітей спостерігаються неадекватні реакції. Діти з розладами аутистичного спектра занурюються у себе, вони, як правило, не проявляють інтерес до інших людей; такі діти не дивляться в очі, їх дратують фізичні контакти; вони зрідка говорять, коли хтось до них звертається, не реагують на це, хоча й мають нормальний слух; вони копіюють міміку, слова та інтонації інших людей; у них спостерігається одноманітність, повторюваність рухів; для дітей з аутистичним спектром характерною є хвороблива прив'язаність до певних предметів, середовища [7].

Слід звернути увагу, що при проведенні своєчасної правильної корекційно-розвивальної роботи 60% учнів початкової школи з розладами аутистичного спектра можуть в подальшому навчатись в загальноосвітніх школах за програмою НУШ, 30% - за програмою спеціальної школи і 10% вдається адаптуватись в родинному колі. А якщо таку корекційно-розвивальну роботу не проводить, то 75% дітей з аутистичними розладами не можуть соціально адаптуватись, 22-23% таких учнів вдається адаптуватись (але їм необхідно, щоб хтось постійно здійснював опіку над ними) і тільки 2-3% учнів можуть соціально адаптуватись на задовільному рівні [10].

Відповідно, взаємодія з учнем з аутистичним спектром повинна будуватись залежно від діагнозу та реальних здібностей здобувача освіти.

В умовах Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру і корекційно-розвивальна робота з учнями початкових класів з розладами аутистичного спектра проводиться мною за такими пріоритетними напрямками:

1. Здійснення розвитку відчуттів і сприйняття, зорово-моторної координації.

Зауважу, що для більш ефективну роботу з аутистичним учнем краще розпочинати з покращення розвитку психічних процесів, особливо відчуттів і цілісного сприйняття. Так, перш за все, потрібно поліпшити тактильне, зорово-тактильне, кінестетичне сприйняття школяра. Такого покращення можна досягнути, використовуючи ігри «Чарівна торбинка», «Відгадай річ». Якщо учень не зацікавлений в заняттях, то я спочатку застосовую такий метод: беру руку дитини та спрямовую її, наприклад, обводжу пальчиком геометричні фігури, контури об'ємних і намальованих предметів, при цьому чітко та декілька разів повторюю їхні назви. Дуже корисним для дітей є складання головоломки (на дотик, коли очі запліснені, мозаїки, «рамки Монтессорі») [7].

При достатньо розвинутому цілісному сприйнятті в учня, можна проводити з ним роботу щодо нормалізації інших функцій його психіки (уваги, пам'яті, уяви), від інтелектуальної можливості школяра.

У роботі з учнями з аутистичними розладами необхідно розвивати зорово-моторну координацію. Для такого розвитку корисними є ігри перед дзеркалом, під час яких школяр разом зі своїм вчителем розглядає своє відображення та повторює за ним назви

частин тіла. Тому слід розмістити у кімнаті відпочинку декілька дзеркал. Час від часу я привертаю увагу дитини до її відображення [10].

Досліджено, що учні з розладами аутистичного спектру залюбки малюють на своєму тілі. Завдяки таким малюнкам вони краще усвідомлюють власне тіло, його частини, краще відбувається розвиток їх тактильних відчуттів. Для поліпшення тактильних відчуттів я пропуную таку вправу: кладемо на учня великий аркуш паперу, вчитель починає обводити контур його тіла, називає вголос частини тіла та предмети одягу, потім вчитель та учень разом зафарбовують цей контур. Коли вчитель малює окрему частину тіла, він або просто називає її, або будує з цією частиною тіла діалог (гра «Розмова з тілом») Також, на мою думку, корисними будуть такі ігри як «Спортсмени», «Покатай ведмедика», «Покажи рот» та ін. [8].

У своїй корекційно-розвивальній роботі з учнями я займаюсь фізичними вправами, оскільки заняття допомагають їм краще відчувати своє тіло, покращують координацію рухів.

2. Здійснення розвитку навичок самообслуговування.

Досліджено, що діти з аутистичними розладами не люблять виконувати певні дії – одягатись, мити руки, прибирати, застеляти ліжко), тому доцільно налагодити з ними довірчі стосунки. Коли дитина розуміє, що вчитель сприймає її такою, як вона є, вона буде знати, що знаходиться у безпеці, буде контактувати. Для учня з аутистичним спектром є характерним потреба у постійній візуальній підтримці. Тому, коли я відпрацьовую навички самообслуговування, я використовую оперативні картки. Наприклад, на шафці кожної дитини я намалювала схему, на якій відображена послідовність її дій при збиранні на прогулянку.

3. Здійснення розвитку мовлення та комунікативних здібностей.

Для встановлення контакту з учнями, без якого неможливе здійснення корекційно-розвивальної роботи з ними, слід залучити їх до участі в сенсорних іграх, які дають школярам нові чуттєві відчуття: зорові, слухові, тактильні та рухові, нюхові і смакові [7].

При здійсненні розвитку мовлення ми враховуємо групи дітей з раннім аутизмом. В умовах навчально-реабілітаційного центру при роботі з такими учнями я використовую посилення мовленнєвої активності. Спочатку ми промовляємо просту фразу: «Візьми шоколадку», потім поступово додаю нові слова: «Візьми шоколадку зі столу», «Візьми шоколадку з письмового столу» та ін. Ми стежимо, щоб заняття відбувались в атмосфері тепла, довіри.

Навчаючи читати дітей з аутизмом, я використовую метод глобального читання. Я пропуную учню не окремі букви, а одразу ціле слово, яке пишу чітко, підкріплюю його наочним зображенням.

Доречно якомога більше розмовляти з учнями з розладами аутистичного спектру, заняття з ними проводити в ігровій формі, під час яких покращуються їх комунікативні здібності. Слід використовувати такі ігри, як «Рукавички», «Мінялки іграшками», «Створюємо мультики» та ін. [8].

Для дітей з аутизмом характерні безцільні монотонні рухи, розгойдування. Такий ритм можна змінити, залучаючи школярів до танцювальних рухів та до участі в насичених ритмічних іграх.

Завдяки малюванню фарбами (пензликом, штампом та особливо пальцями) знімається зайве м'язове напруження. Для цього я пропуную також роботу з піском, глиною, пшоном, водою. Ігри з водою мають терапевтичний ефект: вода приємно заспокоює, дає емоційну розрядку. Дітям рекомендовано відвідувати басейн, де вони не тільки навчаються плавати, а й загартовують організм, можуть позбутись негативних емоцій та одержати позитивний заряд енергії. Я помітила, що під час ігор дітей-аутистів з водою, піском і улюбленою іграшкою завжди на їх зазвичай амімічних обличчях з'являється посмішка, вони пожвавлюються, перестають бути пасивними [10].

В умовах навчально-реабілітаційного центру при роботі з учнями із порушеннями аутистичного спектра я використовую один з найбільш ефективних способів корекції аутизму - метод прикладного аналізу (АВА-терапію). Програмою охоплені всі сфери

пізнання: від розвитку понятійного апарату до становлення та удосконалення побутових навичок самообслуговування [7].

Навички для дітей з аутистичним спектром такі як контактність, мова, творча гра, вміння дивитися в очі, слухати та інші, я розбиваю на окремі невеликі блоки-дії. Кожний блок-дію я розучую з учнем окремо. Пізніше я з'єдную блоки в єдиний ланцюг, яким утворюється одна складна дія. Під час розучування таких дій я даю учню завдання. Якщо дитина не може самотужки вирішити це завдання, я даю їй підказку, за правильні відповіді винагороджую учня, а якщо ним дається неправильна відповідь, я її ігнорую. На цьому ґрунтується АВА-терапія. Навчальний процес за такою програмою включає в себе декілька етапів.

При використанні АВА-терапії найбільший ефект досягається, якщо заняттю за даним методом відводиться не менше 30-40 годин на тиждень.

Методика АВА-терапії дає змогу послідовно розвивати учня, адаптувати його до соціуму. Завдяки цій програмі діти, які пізно звернулися до корекції (у 5-6 років), здатні опанувати мову [10].

Слід зауважити, що завдяки програмі АВА-терапії можна досягнути позитивних результатів досить швидко. Відповідно до досліджень фундатора цього методу Івара Ловааса, 50% учнів, з якими проводилась корекційна робота за методикою АВА, переходять навчатись у звичайну школу. Спостерігалось покращення стану і поведінки у понад 90% дітей із загального числа тих, хто брав участь у корекційних заняттях за АВА-терапією [8].

Отже, у статті розкрито роль корекційно-розвивальних технологій у навчанні учнів початкових класів з тяжкими порушеннями мовлення та розладами аутистичного спектра в умовах навчально-реабілітаційного центру. Проаналізовані напрямки корекційно-розвивальної роботи не вичерпують усіх аспектів проблеми формування психомовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення та стимулювання розвитку мовлення у школярів з розладами аутизму. Перспективу подальших досліджень вбачаю у розробці та вдосконаленні комплексних корекційно-розвивальних програм розвитку дітей з детальним науково-практичним аналізом інноваційних засобів роботи з дітьми зазначених категорій.

Список використаних джерел

1. Акименко В.М. Развивающие технологии в логопедии: монография. Ростов –на –Дону : Феникс, 2019. 187 с.
2. Колупасва А.А. Формування у першокласників з мовленнєвими вадами уявлень про фонетичну і граматичну систему рідної мови : дис. ...канд. пед. наук 13.00.03 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2018. 145 с.
3. Конопляста С.Ю. Логопсихологія : нав. посіб. / за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання, 2018. 293 с.
4. Чередніченко Н.В. Формування фонетико-графічної грамотності у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання: навч.-метод. посіб. / за ред. Н.В. Чередніченко, Д.М. Горбачова. Київ : ДІА, 2018. 212 с.
5. Барна Х.В., Кашуба Л.В. Особливості корекції з подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей із заїканням. *Збірник наукових праць. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2021. № 17. С. 78 - 92. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/638/605.pdf>
6. Галущенко В.І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2016. № 7. С. 115-118. URL: <https://aqce.com.ua/vypusk-7-t-1-t-2/galucshenko-vi-zastosuvannya-innovacijnih-logopedichnih-tehnologij-u-korekcijnij-roboti-z-ditmi-z-porushennjami-movlennja.html>
7. Гаяш О.В. Ігротерапія і корекційна робота з дітьми-аутистами. *Дивокрай*. 2020. № 8. С. 62 – 84. URL: <http://dyvokray.org.ua/diti-z-osoblivimi-potrebami/247-igroterapija-i-korekcijna-robotaz-ditmi-autistami>

8. Лютова О.П., Моніна Г.О. Корекційна робота з дітьми з РДА. *Інклюзивна освіта (Скарбничка для батьків, вчителів та студентів)*. 2020. № 5. С. 51 – 67. URL: <https://inklyuzivna-osvita.webnode.com.ua/diti-z-rannim-dityachim-autizmom/korektsijna-robotaz-ditmi-z-rda/>

9. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток. *Навчально-методичний посібник*. Львів, 2020. 264 с. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpratsivnykiv-ospotreby/Ribtsun-Uchni-poch-kl-iz-tyazh-porush-movl-navch-ta-rozv.pdf>

10. Тема 5. Ігри в корекційній роботі з дітьми із раннім дитячим аутизмом. URL: <https://mydocx.ru/12-78201.html>

Ніколова В.В.,

методист Хмельницького обласного
навчально-методичного центру
психологічної служби ХОІППО

Розвиток критичного мислення як однієї із значущих характеристик формування успішної особистості вчителя та учня

*Не бійся змін, або твої мрії
залишаться мріями*
У. Мізнер

У статті розглянуто феномен критичного мислення, виокремлено його ключові характеристики; проаналізовано етапи та фази критичного мислення; охарактеризовано ознаки, які притаманні особистості з розвиненим критичним мисленням; визначено умови, створення яких здатне спонукати і стимулювати учнів до критичного мислення.

Ключові слова: мислення, критичне мислення, особистість, розвиток особистості, компетентність педагога.

Зміни, що відбуваються в сучасному українському освітньому середовищі, відбивають тенденції розвитку світової освіти, вимагають від вчителів переорієнтації освітнього процесу на забезпечення ефективних умов для розвитку в учнів критичного мислення, про що йдеться в Концепції Нової української школи. За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі й володіти іншими сучасними вміннями [3].

Заклад освіти, натепер, має відігравати важливу роль: не лише навчати, а й допомагати школярам стати поінформованими, активними, самостійними і творчими особистостями, здатними адаптуватися до стрімких змін у світі, вирішувати складні проблеми, критично ставитися до обставин, порівнювати альтернативні точки зору та приймати зважені рішення. Формування такої особистості, яка здатна критично мислити, вимагає нових підходів, умов і до навчання. Встановлено, що учень, який вміє критично мислити, володіє різноманітними способами інтерпретації й оцінки навчальної інформації, здатний виділяти в тексті протиріччя, типи присутніх у ньому структур, аргументувати свій погляд, опираючись не тільки на логіку, але і на уяву співрозмовника.

Сьогодні залишається актуальним твердження видатного американського мислителя минулого століття Джона Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні інформації учням, а в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення, навички мислення, котрі дають змогу адекватно оцінювати нові обставини і формувати стратегію подолання проблем, які у них криються.

Мислення є складним психологічним і соціально-історичним феноменом, предметом комплексних, міждисциплінарних досліджень. Мислення на відміну від інших процесів життєдіяльності індивіда відбувається відповідно до певної логіки й виникає в

проблемній ситуації. У структурі мислення можна виділити наступні розумові операції: порівняння, аналіз, синтез, абстракція, узагальнення, конкретизація, класифікація, систематизація та ін. У мисленні кожної людини є свої особливості, включені у відносно стійку структуру розумових здібностей. Ці розходження в мисленні називають якостями розуму [6].

Серед розмаїття видів мислення існує й розподіл на творче та критичне мислення. Такий підхід уперше був застосований у працях американських психологів (Г. Ліндсная, К. Халла, Р. Томпсона). Учені визначили творче мислення як мислення, результатом якого є відкриття принципово нового чи удосконаленого вирішення того чи іншого завдання, а критичне мислення – це перевірка запропонованих рішень з метою визначення галузі їх можливого застосування. Творче мислення, спрямоване на створення нових ідей, а критичне виявляє їх недоліки й дефекти. Для ефективного вирішення завдань необхідні обидва види мислення [4].

Проблема розвитку критичного мислення є одним із загальнонавчаних напрямів у закордонній педагогіці й психології.

Зокрема, над цим питанням працювали Д. Брунер, Дж. Гілфорд, М. Ліпман, Д. Стіл, Ч. Темпл, С. Уолтер, Д. Халперн, В. Оконь та інші. Дослідження розвитку критичного мислення спираються на загальні принципи й закономірності, розроблені вітчизняними вченими, такими як: В. Біблер, А. Брушлинський, Д. Вількеєв, Н. Дайрі, З. Калмикова, Г. Костюк, І. Лернер, О. Матюшкін, С. Максименко, М. Махмутов, С. Рубінштейн, Б. Теплов, О. Тихомиров, В. Шубинський. У педагогіці ці питання розроблялися С. Векслером, С. Заїр-Беком, М. Кларінім, А. Ліпкіною, О. Марченко, І. Мороченковою, Л. Рибалкою, В. Синельниковим, Р. Суровцевою та іншими.

Зокрема, у роботах Б. Теплова та С. Рубінштейна зустрічаємо думку, що феномен критичного мислення ототожнюється з якістю розуму. А саме, Б. Теплов стверджував, що вміння оцінювати роботу думки, це і є критичне мислення. У ситуаціях, коли людина стикається з багатьма варіантами вирішення проблем, С. Рубінштейн пов'язує критичне мислення зі здатністю перевірити певні гіпотези у різних ситуаціях.

Критичне мислення є складним процесом, який починається із ознайомлення з інформацією, а завершується прийняттям певного рішення та складається з кількох послідовних етапів: сприйняття інформації з різних джерел; аналіз різних точок зору, вибір власної точки зору; зіставлення з іншими точками зору; добір аргументів на підтримку обраної позиції; прийняття рішення на основі доказів [5].

Методики критичного мислення пройшли апробацію в різних країнах. Це ґрунтовно досліджена модель, за якою навчаються найефективніше. Мислити критично означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень.

Мислення може бути критичним, тільки коли воно має індивідуальний характер. Ознакою сформованості критичного мислення є вміння аргументовано висловлювати власну думку, а також доводити певні переконання.

Для формування критичного мислення вчитель з учнями повинен пройти через три стадії:

- *виклику* (пробудження інтересу);
- *стадії реалізації змісту* (осмислення матеріалу під час роботи над ним);
- *рефлексії* (узагальнення, підведення підсумків).

Завдання фази виклику: актуалізувати в учнів знання та зв'язки з матеріалом, який вивчається; пробудити пізнавальний інтерес до матеріалу; допомогти учням самим визначити напрям при вивченні теми.

Завдання фази реалізації змісту: допомогти активно сприймати навчальний матеріал; допомогти співвіднести старі знання з новими.

Завдання фази рефлексії: допомогти самостійно узагальнити навчальний матеріал; допомогти самостійно визначити напрям подальшого вивчення матеріалу.

У результаті: учні переробляють нові знання на власні; запам'ятовують матеріал, так як розуміють його; активно обмінюються думками; удосконалюють і поповнюють словниковий запас; складається різноманітність міркувань; вибір правильного варіанту;

застосування технологій розвитку критичного мислення під вивчення навчальних дисциплін створює додаткову мотивацію до навчання; системне запровадження цієї технології призводить до того, що учні поступово опановують її не тільки як навчальну технологію, вміння самостійно вчитися, критично мислити, але і використовують свої знання у житті.

Орієнтування учнів на критичне осмислення себе, свого образу, своїх вчинків залежить від уміння педагогів пов'язувати навчальний матеріал з проблемами, які хвилюють дітей.

Та, на жаль, не всі вчителі вміють розвивати цю якість в учнів, вони, в певній мірі, самі не знають, що таке критичне мислення, не обізнані з цим поняттям, не розуміють соціально-психологічного значення критичного мислення як для життя людини, так і для суспільства. Часто поняття «критичне мислення» плутається з критичністю, тобто вмінням щось або когось критикувати.

Також критичне мислення не слід плутати з:

- простим запам'ятовуванням (пам'ять комп'ютера набагато ширша, ніж наша, але це не значить, що комп'ютер може мислити);
- розумінням складних ідей (коли ми працюємо над розумінням чужої ідеї, наше власне мислення пасивне – ми лише сприймаємо те, що створив хтось інший);
- творчим/інтуїтивним мисленням (мозок творця працює несвідомо – у цьому й головна відмінність).

Критичне мислення – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення.

Мета сучасної освіти – це не людина, що оволоділа сукупністю певних знань, умінь, навичок, а це – творча, самостійна, вільна особистість, здатна до саморозвитку й засвоєння потрібних в житті знань, умінь та навичок. Якщо учень перестає відчувати себе лише об'єктом зовнішніх впливів і перетворюється на суб'єкта освітнього процесу, здатного самостійно засвоювати, оцінювати й використовувати знання, то можна тоді говорити про розвиток особистості [1].

Критичне мислення дає інструменти, щоб зробити власне життя більш осмисленим і успішним. Цим мисленнєвим операціям можна та необхідно навчати, а далі – вдосконалювати їх, тренувати. Бо людина – єдина істота в світі, яка може мислити критично. І саме заклад освіти є ідеальним середовищем для цього, а педагог – має бути провідником цих змін, стимулювати учнів до роздумів, уважно вислуховувати їхні міркування.

Серйозним недоліком в освітньому процесі є нав'язування педагогом своїх світоглядних норм, позицій, догм. Учень повинен мати право на власний світогляд, а завдання вчителя – давати правову та іншу інформацію і вчити дитину робити вибір. Педагогам потрібно відкинути звичку, навіть після широкої дискусії, пропагувати єдине правильне рішення. Розглядаючи будь-яку проблему, необхідно забезпечити можливість для роздумів учнів, сумнівів, пошуків істини.

Важливі *ключові характеристики*, які має критичне мислення:

- Свобода та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших).
- Інформація для нього – відправна, а не кінцева точка для розвитку (щоб народити зважену думку потрібно опрацювати величезну кількість матеріалів).
- Починається з постановки питань та проблем, які потрібно вирішити (перший крок до того, аби навчити учнів критичному мисленню полягає в тому, щоб допомогти їм розгледіти безкінечну кількість питань навколо).
- Використовує переконливу аргументацію (коли людина знаходить власне вирішення і підкріплює його розумними доказами).
- Є соціальним процесом (будь-яка думка перевіряється, відточується тоді, коли ми ділимося нею з іншими; коли ми сперечаємось, обговорюємо, заперечуємо, обмінюємось думками з іншими – ми поглиблюємо свою позицію).

Критично мислячі люди не квапляться з висновками. Це означає, що вони розглядають усю доступну інформацію й оцінюють її критично, перш ніж зайняти власну

позицію. Критично мислячі люди відкриті й не упереджені, вони поважають думки інших людей, навіть якщо не згодні з ними.

Сучасний вчитель, який мислить критично, має бути самостійний у своїх судженнях, тонко відчувати проблеми у своїй діяльності, гнучко підходити до пошуку їх вирішення та бути відкритим новому досвіду в світі, який постійно змінюється. Педагогічне мислення має бути рефлексивним за своєю суттю, побудованим на відкритості до проблем і труднощів повсякденної практики, готовності їх приймати і вирішувати на основі своїх особистих переконань і цінностей, а не за нав'язаними шаблонами. Д. Халперн виділяє такі важливі якості, властиві людині, яка володіє критичним мисленням:

- готовність до планування (вміння стримувати свою імпульсивність і складати план своїх дій);
- гнучкість (відсутність ригідності і догматизму в мисленні, готовність розглядати нові варіанти, прагнення прояснити складні для себе питання, змінювати свою точку зору);
- наполегливість (готовність взятися за вирішення завдання і не відступати, допоки воно не буде вирішено);
- готовність виправляти свої помилки (вміння визнавати, а не виправдовувати свої помилки, вчитися на них, вміння бути відкритим до критики оточуючих);
- усвідомлення (спостереження за власними розумовими діями, тобто по суті, рефлексивний самоконтроль);
- позитивна установка на критичне мислення (активне прагнення навчитися мислити критично) [7].

У свою чергу, Д. Чаффі доповнює перелік ознак, за допомогою яких можна визнати себе як людину, що критично мислить:

- відкритість до інших думок, тобто здатність уважно прислухатися до інших поглядів, оцінювати різні шляхи вирішення проблеми;
- компетентність – прагнення обґрунтовувати свою думку за допомогою реальних фактів і знання справи;
- інтелектуальна активність – виявлення інтелектуальної ініціативи у конфронтаційних ситуаціях, небайдуже сприйняття подій;
- допитливість – вміння проникнути у сутність джерел інформації;
- незалежність мислення – відсутність побоювання непогодження з групою, нездатність до некритичного слідування думкам інших;
- вміння дискутувати – уважне ставлення до протилежних думок, вміння висувати ідеї, які об'єднують;
- проникливість – здатність до проникнення у сутність питання, явища, інформації, не розпорошуватися на дрібні деталі;
- самокритичність – розуміння особливостей свого мислення, своїх «окулярів» тощо.

З перерахованих вище особистісних якостей людини, що характеризують її як критично мислячу, більшість складають необхідний перелік для психограми сучасного вчителя. Безумовно, щоб свідомо розвивати в собі рефлексивну здатність та критичне мислення, педагог повинен бути переконаний в її цінності та значущості для своєї професійної діяльності. При цьому думаючий вчитель має добре усвідомлювати свої сильні і слабкі сторони. Він має бути наполегливим у пошуку потрібного для себе рішення, не панікувати і не переходити в «глуху оборону» в разі помилок, чесно зізнаватися собі й іншим, з гідністю приймаючи об'єктивну критику тощо. Критично та рефлексивно думаючий вчитель відкритий до діалогу, як внутрішнього, так і зовнішнього [2]. Отже, такі якості можна розвивати в суб'єктів освітнього процесу лише на базі діалогової взаємодії.

Що ж дає людині, як особистості, критичне мислення?

1. Відчуття свободи власної волі.
2. Розширення горизонтів (бачення світу стає ширшим, глибшим, цікавішим).

3. Можливість знаходити і приймати певні важливі істини для себе.
4. Глибоке розуміння себе, своїх цінностей та потреб.
5. Сміливість приймати рішення.
6. Гнучкість та краща адаптація до змін.
7. Врівноваженість і спокій (людина, яка мислить критично, має більше шансів розуміти свої потреби та робити те, що не суперечать її внутрішнім переконанням, а відповідно – менше жаліти й розчаровуватися у зробленому).
8. Здатність протистояти інформаційному тиску – не брати на віру все, що читаєш, а перевіряти, аналізувати і приймати виважені рішення.
9. Вміння знаходити та знешкоджувати маніпуляції.
10. Толерантність до думок іншого.
11. Екологічне ставлення до членів колективу/групи/класу, але водночас вміння орієнтуватися, в першу чергу, на свої власні цінності і не піддаватися тиску певних групових норм.

До речі, всі перелічені вище пункти можуть збагатити життя як педагога, так і учня. Звісно, для їхнього досягнення потрібна щоденна практика для нашого мислення. При цьому учням потрібні свої інструменти для розвитку критичного мислення, а педагогам – свої.

Не можна виділити чіткий алгоритм дій педагога з формування критичного мислення у дітей. Але можна виділити певні умови, створення яких здатне спонукати і стимулювати учнів до критичного мислення. Головними з них є такі:

1. Час. Діти повинні мати достатньо часу для збору інформації за даною проблемою, її обробки, вибору оптимального рішення. Робота з формування критичного мислення може вестись не тільки на уроці, а й перед ним, і після нього.
2. Очікування ідей. Учні повинні усвідомлювати, що від них очікується висловлення своїх думок та ідей у будь-якій формі, їх діапазон може бути необмежений, ідеї можуть бути різноманітними, нетривіальними.
3. Спількування. Школярі повинні мати можливість для обміну думками. Внаслідок цього вони можуть бачити свою значущість і свій внесок у розв'язання проблеми.
4. Цінування думок інших. Вихованці повинні вміти слухати і цінувати думки інших. При цьому вони мають усвідомлювати, що для знаходження оптимального розв'язання проблеми дуже важливо вислухати всі думки зацікавлених людей, щоб мати можливість остаточно сформулювати власну думку з проблеми, яка може бути скоригована «колективною мудрістю».
5. Активна позиція. Вчитель повинен створити середовище, вільне від жартів, глузувань. Учні повинні займати активну позицію у навчанні, отримувати справжнє задоволення від здобування знань. Це стимулює їх до роботи на складнішому рівні, до прагнення мислити нестандартно, критично.
6. Віра в сили учнів. Здобувачі освіти повинні знати, що їм можна висловлювати будь-які думки, мислити поза шаблоном. Вони мають бути впевнені, що можуть внести свою «цеглинку» у зведення «будинку», яким є розв'язання проблеми.

Вимоги до рівня підготовки випускників школи зростають з кожним роком. Сьогодні професіоналізм педагога виражається в його компетентності, яка дозволяє йому ефективно здійснювати власну професійну діяльність, а також сприяти ефективному просуванню учнів за індивідуальними освітніми траєкторіями. Потрібно вже не просто відтворення раніше засвоєних зразків і способів функціонування, а розробка нових, творчих підходів, а також постійний саморозвиток, як в професійному, так і в особистісному плані.

Критичне мислення є базовою компетенцією для розвитку і формування інших компетенцій вчителя. Педагогічна діяльність в умовах насиченого інформаційно-освітнього середовища обов'язково включає в себе навички інтерпретації фактів з різних джерел інформації: знайомство з загальними принципами пошуку інформації; вміння розпізнавати свідомі спотворення інформації; вміння доповнювати інформацію, якої бракує тощо. Все це, безумовно, має бути серед навичок сучасного вчителя, оскільки без них, вони не зможуть сформувати критичне мислення своїх учнів [2].

Як ми бачимо, значущість критичного мислення, передусім, простежується у характері взаємовідносин учасників освітнього процесу. По-перше, на уроці створюється особлива атмосфера взаємодовіри та взаємоповаги. По-друге, використовуються стилі спілкування на основі партнерства й захоплення спільною творчою діяльністю.

Важливо пам'ятати, що мислити критично не означає завжди бути насторожі, постійно очікувати на маніпуляцію і ніколи не довіряти власному сприйняттю. Це неймовірно цікавий процес власного розвитку, який ніколи не може бути завершеним, але який не перешкоджає вашим взаєминам зі світом. Тому, думайте з користю і залишайте місце для спонтанності.

Список використаних джерел та літератури

1. Важеевская Н.Е. Гносеологические корни науки в системе школьного образования / Н.Е. Важеевская // Педагогика. – 2002. – № 4. – С. 3-9.
2. Гандзілевська Г.Б., Костюшко І.В. Критичне мислення як необхідна складова професійної компетентності сучасного вчителя. – Національний університет «Острозька академія», 2020
3. Концепція «Нова українська школа». Інформаційний збірник МОН України, 2016. Режим доступу: <http://mon.gov.ua>
4. Линдснай Г. Творческое и критическое мышление / Г. Линдснай, К.С. Халл, Р.Ф. Томпсон // Хрестоматия по общей психологии; ред. Ю.Б. Гиппенрейгер, В.В. Петухова. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – С. 130-145.
5. Пометун О.І., Пилипчатіна Л.М., Сущенко І.М. та ін. Основи критичного мислення: навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010. – 216 с.
6. Тамбовська Х.В. розвиток критичного мислення як засіб формування інтелектуальної культури учнів / Тамбовська Х.В. // Директор школи: для керівників середніх навчальних закладів. – 2019. – N 8. – С. 100-105
7. Халперн Д. Психология критического мышления. –СПб.: Питер, 2000

Онищук О.О.,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри теорії й методики викладання шкільних предметів ВІППО,
доцент Волинського національного університету імені Лесі Українки

Створення дистанційного курсу «Ефективні інноваційні рішення» на базі платформи GOOGLE WORKPLACE FOR EDUCATION

У статті розкрито методика створення дистанційного курсу «Ефективні інноваційні рішення», та доступності до навчального процесу, яке визначає актуальність організації освітнього процесу, застосування прогресивних технологій навчання. Описано методику автоматизованого створення відеолекцій, презентацій, практичних робіт, завдання для самопідготовки та курсового проекту та оцінювання.

Ключові слова: дистанційний курс, ефективні інноваційні рішення, технології, платформа Google Class, вебресурс, технологія, якість освіти, управління освітнім процесом.

Хмарні технології — досить нове явище в Інтернеті в цілому і в освіті зокрема. Хмарні технології базуються на концепції Web 2.0, яка передбачає надання користувачам можливості для самостійного створення та редагування контенту. При цьому весь створений і завантажений користувачами контент зберігається не у них на комп'ютерах, а на сервері компанії-розробника. G Suite for Education і Office 365 Education мають ряд переваг порівняно з будь-яким іншим хмарним сервісом. Хмарні сервіси цих компаній надаються навчальним закладам безкоштовно. Це дуже вагома перевага, оскільки створення і підтримка продуктів такого класу і якості вимагає від компаній-розробників

значних ресурсів. Хмарні сервіси цих компаній створюються спеціалістами найвищого класу. Це забезпечує стабільну роботу, мінімальну кількість помилок, які швидко виправляються, стійкість до злону, відповідність сучасним веб-стандартам, коректне відображення в різних браузерях тощо. Хмарні сервіси цих компаній регулярно оновлюються. Це гарна ознака, яка свідчить, що розробники розвивають і удосконалюють їх. Проте намагання розробників зробити сервіси більш доступними і простими у користуванні іноді приводить до того, що в процесі оновлення відбувається відключення окремих функцій, які були не особливо популярними або здавалися занадто складними, але були корисними й додавали нові можливості. Постійне оновлення сервісів призводить ще до одного результату: інструкції по використанню даних сервісів надзвичайно швидко застарівають і стають неактуальними. На сайтах, де розміщуються дані сервіси, відсутня реклама, що є надзвичайно вагомою перевагою для будь-якого інтернет-ресурсу, а для навчального особливо. Розробники повністю відключають рекламу для користувачів пакетів G Suite for Education і Office 365 Education. Хмарні сервіси цих компаній — одні з найбільш безпечних сайтів Інтернету, ймовірність вірусної активності і наявності небажаного програмного коду на них зведені до мінімуму. Можна впевнено стверджувати, що користування цими сервісами не завдасть шкоди комп'ютеру, чи іншому пристрою, який буде використовуватися для виходу в Інтернет. Розробники Google гарантують доступність сервісів упродовж 99,9% часу. Корпорації Google і Microsoft мають більше мільярда користувачів кожна, тож прагнення кількох тисяч чоловік відвідати одну зі створених на їх базі сторінок, швидше за все навіть не помітять, тим більш, не стануть вживати заходів, щоб скоротити цей потік відвідувачів[1]. Адаптивний (респонсивний) дизайн забезпечує коректне відображення сайтів на мобільних пристроях. Завдяки цьому для роботи з ресурсами, створеними на базі хмарних сервісів цих компаній, педагоги і студенти можуть використовувати власні мобільні телефони. Варто відзначити простоту та зручність роботи з даними сервісами. Їх інтерфейс інтуїтивно зрозумілий: за кілька років використання ресурсів, створених на базі сервісів цих компаній, не було жодного випадку, щоб студент потребував додаткових інструкцій або пояснень щодо роботи з ними. Педагогу, щоб навчитися працювати з даними сервісами, достатньо кількох занять доповнених самостійною роботою вдома. Спільні риси хмарних сервісів, які пропонують дані корпорації, пов'язані з тим, що їх розробкою займаються великі ІТ-компанії, зі значними можливостями й ресурсами, відпрацьованими технологіями, високими стандартами якості. Вказані особливості доводять, що хмарні сервіси, які пропонують G Suite for Education і Office 365 Education, мають суттєві переваги перед будь-якими іншими хмарними сервісами, які можна знайти в Інтернеті. Відмінності між даними освітніми пакетами не дуже значні. Вони визначаються тим, що розробляються сервіси різними компаніями й різними командами розробників. Проте одна значна відмінність все ж має місце. Мова йде про доступність сервісів для індивідуальних користувачів [1,2].

Найбільш простим і ефективним прийомом є використання готових програмно-педагогічних засобів (ППЗ), які володіють великим потенціалом і дозволяють варіювати способи їх застосування, виходячи з особливостей навчального процесу, що зумовлені професійним спрямуванням вивчення технологій. ППЗ значно розширюють можливості навчання, перетворюють зміст навчального матеріалу на більш наочний, зрозумілий, цікавий [1]. Таким прикладом може служити використання дистанційного курсу «Ефективні інноваційні рішення». З метою візуалізації навчальної інформації під час лекційних та самостійних занять ми використовували мультимедійні презентації, як ефективний метод подання та вивчення матеріалу різної складності [2,3]. Застосування відео-презентацій забезпечує більш високий рівень проведення заняття, його інформаційну насиченість, динамічність, наочність. У самостійній роботі однією з форм інформаційно-комунікативних технологій використано метод проектів, як дієвий засіб активізації пізнавальної діяльності, розвитку творчого та інтелектуального потенціалу студентів. [3].

Постановка проблеми. Використання сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі стало основою для створення та розвитку електронних навчально-методичних комплексів з навчальних дисциплін у закладах вищої освіти.

Відкрита міжнародна система Google Workplace призначена для автоматизації та впровадження елементів дистанційного навчання у навчальний процес. Google Class дозволяє ефективно створювати навчальні курси та матеріали та пропонує стандартизовані засоби і шаблони для навчального та робочого процесів, включаючи інтегровану навігацію та адміністрування. Google Class пропонує інтегроване середовище для створення навчальних модулів, тестів, завдань, опитувань та електронних книжок. Є можливість імпорту до Google Class навчальних модулів HTML та .docs, .xls. До контенту сторінок можливо додавати будь-які типи файлів. На базі цієї платформи нами було розроблено дистанційний курс з вивчення основ роботи “Ефективні інноваційні рішення”. Використовуючи переваги системи Google Class, ми наповнили курс «Ефективні інноваційні рішення» всіма необхідними матеріалами, які дозволяють вивчити основи роботи.

Тобто, контент даного дистанційного курсу включає в себе: набір лекцій, тести, завдання та посилання, які необхідні для засвоєння знань та практичного застосування. Лекції (містять структуровані теоретичні відомості) (рис.1), довідковий матеріал та завдання на самостійне виконання являють структуровані покрокові практичні завдання, що дозволяють засвоїти практичні навички роботи (рис.2), набір підсумкових робіт та тестових завдань, що дозволяють перевірити якість засвоєння теоретичного матеріалу та рівень набутих практичних навичок (рис.3).

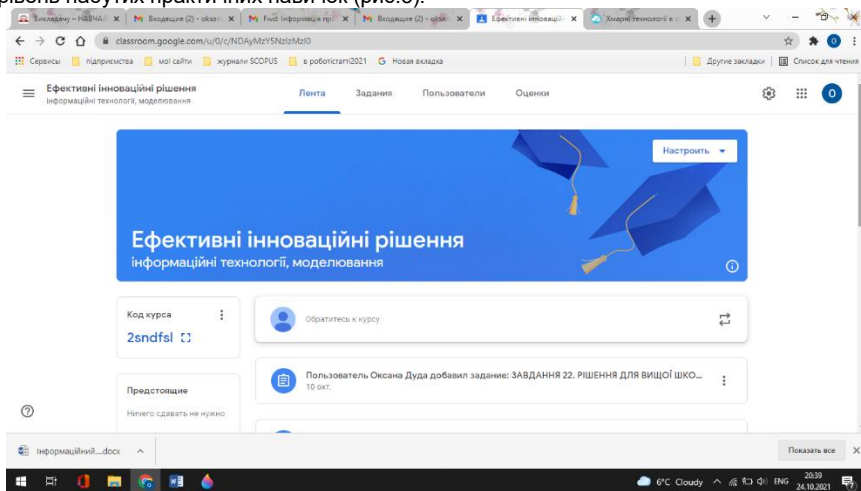

Рисунок 1.
Курс “Ефективні інноваційні рішення” на базі платформи Google Workplace for Education

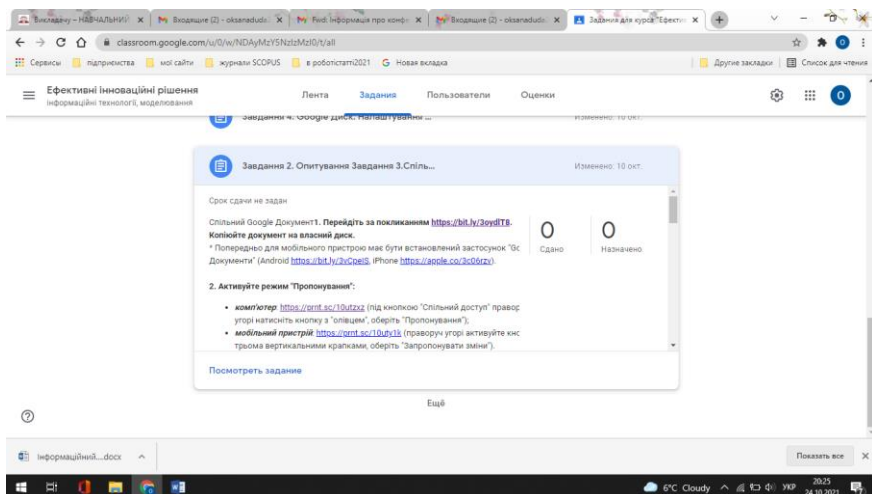

Рисунок 2.
Вікно Google Class на завдання для самостійного опрацювання

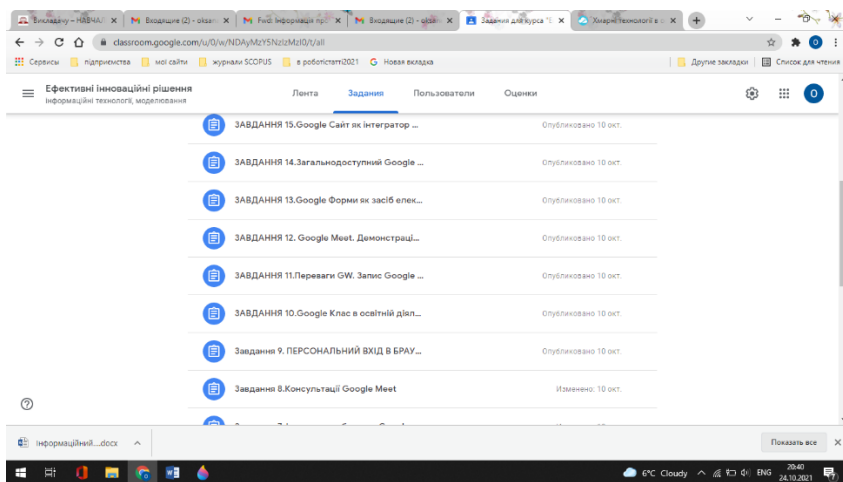

Рисунок 3. Вікно Google Class з переліком завдань для перевірки знань

Отже, можна сказати, що система Google Workplace for Education є системою управління навчальним процесом. Головна її мета – організація доступу до навчальних матеріалів, забезпечення взаємодії між викладачем та студентом, тестування та оформлення звітності. Система Google Workplace for Education має ряд переваг, у порівнянні з іншими системами організації дистанційної освіти. І Google, і Microsoft рекомендують для навчальних цілей використовувати освітні пакети G Suite for Education або Office 365 Education, які некомерційним закладам освіти надаються безкоштовно та передбачають ряд додаткових можливостей, зокрема, збільшення розміру хмарного сховища, повну відсутність реклами тощо. Важливо відмітити актуальність створення такого електронного навчально-методичного комплексу через

тенденцію до скорочення кількості аудиторних годин та збільшення обсягу самостійної роботи педагогів та студентів у закладах вищої освіти.

Отже, вивчення курсу «Інноваційні технологічні рішення» педагогів має потенціал для підвищення якості формування знань шляхом візуалізації, індивідуалізації та диференціації освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Точка доступу: <https://support.google.com/a/answer/2856827?hl=ru>
2. Деркач Т. Інформаційні технології у викладнні педагогічних дисциплін: Навч. метод. посіб. / Т. М. Деркач. – Д.: Вид–во ДНУ, 2008. – 336 с.
3. Дольме М. Електронні освітні ресурси як складова електронного навчально–методичного комплексу в підготовці майбутніх учителів технологій/ М. Дольме// Психолого–педагогічні проблеми сільської школи. Вип. 52. – 2015. – С. 97–102.

Остроушко І.В.,

асистент вчителя

Кам'янець-Подільського НВК №3

у складі ЗОШ I-III ступенів та ліцею

Хмельницької області

Принципи універсального дизайну як основа доступності в сучасному освітньому середовищі

У статті висвітлено шляхи реалізації доступності в освіті в умовах інклюзивного навчання, передумови створення освітнього середовища. Автором розглянуто принципи універсального дизайну, запропоновано методи та форми його реалізації в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: освітнє середовище, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, доступність, бар'єри, принципи, універсальний дизайн.

Сучасне українське суспільство здобуло такий рівень соціального розвитку, що не може собі дозволити втратити жодну підростаючу людину, а визнання Конвенції ООН про права дитини та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей посилило увагу батьків, держави і громадськості до їхніх проблем з народження і до повноліття та відповідальності за розвиток, навчання і виховання. Діти з особливими освітніми потребами теж не повинні залишатися без належної уваги. Адже історично так склалося, що вони були позбавлені можливостей отримувати освіту поруч зі своїми однолітками, їм відмовляли у доступі до загальноосвітньої навчальної програми, через що вони змушені були навчатись у спеціальних закладах.

Тому сьогодні одним із найважливіших явищ у сучасній освіті є рух за інклюзивну освіту. Поняття «інклюзія» має значний вплив на політику, науково-пошукову та практичну роботу, а також передбачає багато значень, що охоплюють діапазон від простого зарахування учнів з особливими освітніми потребами в звичайні класи до трансформації філософії, цінностей і практичних підходів освітніх систем. Інклюзія потрібна нашій державі як засіб досягнення соціальної справедливості в інтересах учнів з особливими освітніми потребами.

Ученими обговорюються проблеми інтеграції дітей з особливими освітніми потребами і активно розробляються підходи до навчання і виховання їх в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Вивчення особливостей створення комфортного інклюзивного освітнього середовища має важливе значення для успішного виховання та соціалізації усіх дітей.

Питанню інтегрованого навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами приділяли увагу численні фахівці в галузі соціальної, корекційної, спеціальної педагогіки та дефектології: Л. Аксьонова, В. Бондар, Є. Бондаренко,

М. Веденіна, М. Власова, О. Глоба, В. Григоренко, П. Горностай, Г. Іващенко, Б. Пузанов, О. Усанов.

В Україні окремі аспекти проблеми інтегрованого навчання висвітлюються у працях А. Колупаєвої, М. Сварника, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, В. Тарасун, О. Таранченко, А. Шевцова та ін.

Аналіз праць В.О. Сухомлинського свідчить про те, що майже в усіх своїх роботах учений звертає особливу увагу на необхідність використання принципу індивідуального підходу в роботі з дітьми з особливими потребами: «Духовне життя школи повинно бути настільки багатограним, щоб кожний знайшов поле для розкриття, ствердження своїх сил і творчих здібностей. Зміст духовного життя полягає в тому, що в кожному вихованці пробуджується його індивідуальна неповторність. Тільки там, де маленька людина переживає відчуття гордості від того, що вона у чомусь досягла видатних успіхів, виявила себе. В індивідуальному духовному житті ми бачимо те, що потрібно називати енергією думки. Радість розумової праці – ось що стає доступним людині, якщо її духовне життя перейнято почуттям оптимістичної впевненості у своїх силах, почуттям власної гідності.» [7, 78]

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. У такому середовищі всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб такої дитини. Багато дослідників називають освітнє середовище «третім учителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток і навчання дитини. Важливо, щоб освітнє середовище було привітним і цікавим для дитини. [2, 45]

Основою для створення сприятливого освітнього середовища є забезпечення доступності, що передбачає усунення будь-яких перешкод, зокрема тих, що стосуються освітнього процесу. Доступність в освіті передбачає усунення бар'єрів за такими напрямками:

- Інституційний – право голосу та вибору кожної дитини, повага до її думки.
- Ментальний – розуміння того, що дитина з особливими освітніми потребами має бажання виконувати багато речей самостійно, не користуватися сторонньою допомогою.
- Фізичний – усунення бар'єрів в архітектурній та транспортній інфраструктурі.
- Інформаційний – кожен здобувач освіти має право на знання та інформацію з різних джерел.

Саме забезпечення «доступності» має вирішальне значення, оскільки безпосередньо впливає на користування особами з особливими освітніми потребами всім спектром прав людини; відіграє ключову роль у створенні інклюзивного середовища, в якому усі в рівних можливостях зможуть брати участь в освітньому процесі. [1, 56]

Доступність упродовж тривалого часу сприймалась як сукупність мінімальних технічних вимог до створення більш-менш сприятливих способів життєдіяльності обмеженої групи населення – людей з інвалідністю. [2, 17] Проте у сучасному трактуванні «доступність» за змістом є дуже широким поняттям, однієї із найважливіших сфер якого є саме освіта. Адже, перш за все, діти з особливими освітніми потребами, повинні мати доступ до інформації, щоб повноцінно розвиватись, навчитися сприймати цю інформацію, вміти працювати з нею відповідно до своїх можливостей. Отже, з цього можна встановити прямий зв'язок між здатністю отримувати інформацію та забезпеченням фізичної реалізації доступності для дітей з особливими освітніми потребами, сприйманням суспільства таких учнів як рівних собі. Тобто, щоб мати змогу навчатися, здобувати освіту, всі учні, не залежно від потреб, фізичного розвитку, інтелектуальних здібностей та можливостей, мають право навчатись самостійно чи з допомогою за потреби, висловлювати свою думку та позицію рівноцінно, мати можливість фізично отримувати знання.

Таким чином, на нашу думку, стратегією, яка зможе поєднати напрямки доступності, спроектувати та скомпонувати елементи освітнього середовища, комунікаційних та інформаційних технологій, зробити освіту доступною для всіх, є універсальний дизайн.

Концепція універсального дизайну виникла в 1970-х роках у галузі архітектури й була спрямована на врахування різноманіття людей із приділенням особливої уваги залученню й рівності. Американський архітектор Рон Мейс, який мав фізичні порушення, першим використав термін «універсальний дизайн» та разом із групою архітекторів, дизайнерів, інженерів розробив сім його принципів, які нині застосовують у різних сферах: освіта, архітектура, медицина, спорт, дозвілля, транспорт, послуги, інформаційні технології тощо.

Універсальний дизайн – це дизайн, який можуть використовувати всі люди максимально можливою мірою без необхідності адаптації або спеціального дизайну. [3]

Проте часто поняття «універсальний дизайн» вживають у вузькому значенні, враховуючи лише забезпечення фізичного пересування дітей з особливими освітніми потребами, проводять аналогії з архітектурним дизайном закладу чи звичайним маркуванням. В сучасному освітньому просторі цей термін набув значно ширшого значення. Універсальний дизайн, перш за все, забезпечує універсальну педагогічну практику для всього учнівського колективу, сприяє гнучкості системи розподілу інформації та спільному отриманню знань всіма учнями.

Ми пропонуємо такий спосіб застосування універсального дизайну, який буде відображатись в усіх аспектах формування навчального процесу в інклюзивному середовищі: від кирикулуму до організації. Універсальний дизайн в навчанні спрямований на створення навчальних програм, що мають бути гнучкі, враховувати потреби учнів, зосереджувати увагу на виборі цілей, методів, механізмів оцінювання та навчальних матеріалів. Така системність зведе до мінімуму існуючі бар'єри та забезпечить доступність. Рон Мейс зауважував, що, використовуючи термін «універсальний», ми маємо усвідомлювати, що ніщо не є повністю універсальним, завжди знайдуться люди, які з різних причин не зможуть скористатись певним предметом, як би добре він не був сконструйований. Саме тому універсальний дизайн за потреби не виключає допоміжних пристроїв та розумних пристосувань. [5, 37]

Принципи універсального дизайну були розроблені ще у 1997 році групою архітекторів, дизайнерів товару, інженерами та дослідниками навколишнього середовища. Проте ми пропонуємо розглянути їх через призму спрямованості сучасної освіти для всіх, відійти від стандартного уявлення про доступність лише фізичного простору та зосередитись на організації навчального процесу.

Першим принципом є рівноправне використання, паритетна доступність середовища для кожного, надання однакових засобів для всіх користувачів. Зокрема, універсальний дизайн передбачає, що учні матимуть доступ до єдиного кирикулуму, одних і тих самих видів діяльності та завдань, проте спосіб досягнення ними результатів може варіюватися, методи та форми роботи можуть відрізнятися. Досягнення результатів можуть бути в межах однієї програми, на різних рівнях чи за різними програмами. Види діяльності під час навчального процесу при рівноправному використанні виключають виокремлення певних груп та «навішування ярликів».

Другим принципом є гнучкість у користуванні, а саме: універсальний дизайн має забезпечити індивідуальні особливості з урахуванням потреб учня. Завдання та форми роботи повинні відповідати різним уподобанням і можливостям учнів, здобувач освіти має можливість сам обрати спосіб виконання завдання і використання матеріалів. Наприклад, вибір усної чи письмової відповіді, варіація завдань з розгорнутими відповідями чи коротких з чітко поставленим запитанням, виконання вправ з допомогою творчості, використання магнітів, природних матеріалів, наклейок для позначення відповідей для учнів з проблемами моторики, розробка презентації чи малюнків для виконання завдань.

Просте та зручне використання є третім принципом універсального дизайну. Форма роботи чи сприйняття інформації повинна бути зрозумілою не залежно від досвіду, освіти чи мовленнєвої рівня. Діти з особливими потребами можуть мати запит до

висвітлення етапів, форм роботи, способів подання інформації у вигляді чіткої схеми. Проте не варто виокремлювати таких учнів. Ця схема повинна бути універсальною, її можна і варто використовувати як загальну мапу етапів уроку для дітей усього класу, варто зробити її традиційним елементом уроку.

Варто зазначити, що вид діяльності, який передбачає етап гри, може мати різні види та способи гри, пов'язані з темою уроку, навчальним матеріалом, а також враховувати особливості дитини. Наприклад, під час уроків української мови, учень з особливими освітніми потребами під час гри може складати кубики з буквами слів, які сьогодні почує. Інші учні грають у «мовленнєву естафету» зі словами з певною орфограмою.

Наступний принцип – сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей користувачів. Передбачає надання важливої інформації у різний спосіб: візуальний, вербальний, тактильний. Забезпечує належний контраст між важливішою та супутньою інформацією, полегшує процес розуміння інструкцій та вказівок, забезпечує сумісність з різними технологіями і засобами, які використовують особи з особливими освітніми потребами. Наприклад, використання пунктирних колашчат, паперу з рельєфними лініями, приладдя із шрифтом Брайля, великим шрифтом, крапки-наліпки, тканини з різними текстурами, аудіо записи творів. [5, 170]

П'ятим принципом універсального дизайну є припустимість помилок. Дизайн зводить до мінімуму можливість виникнення ризиків та шкідливих наслідків випадкових або ненавмисних дій користувачів. Елементи та матеріали, що використовуються найчастіше під час навчального процесу, мають бути найдоступнішими. [4, 8] Небезпечні елементи потрібно ізолювати, вилучити, або убезпечити, зокрема, це стосується уроків трудового навчання та образотворчої діяльності. Також цей принцип передбачає врахування психологічних особливостей кожного учня, вміння передбачати реакцію дитини на помилку та звести до мінімуму наслідки її негативного сприйняття. Є учні, яким необхідна додаткова мотивація, похвала, попередня бесіда про те, що ніхто не ставитиметься до неї упереджено, не критикуватиме у разі невдачі.

Низький рівень фізичних зусиль також є одним із принципів універсального дизайну. Він розрахований на незначні фізичні ресурси, зусилля, що їх мають докладати учні. Такий дизайн є необхідним для учнів всього класу, не залежно від їх рівня розвитку. Зокрема, це чергування вправ на письмо та усні відповіді, фізичні хвилинки та вправи для релаксації, розминка для очей та концентрації уваги, чергування видів діяльності в приміщенні та на свіжому повітрі, в різних освітніх середовищах. За потреби учні з особливими освітніми потребами можуть під час навчального процесу змінювати місце перебування, відпочивати в куточках усамітнення, змінити фізичну позу.

Останній принцип універсального дизайну зосереджений саме на організації фізичного простору для зручного доступу всіх здобувачів освіти, врахування мобільності учнів і використання допоміжних і компенсаторних засобів. [1, 83] Тобто забезпечити обладнанням для розміщення та пересування, а також підсилення комунікації дітей з особливими освітніми потребами таким чином, щоб вона не була ізольованою від соціуму, відчувала себе частиною колективу, могла працювати разом з іншими дітьми під час навчального процесу.

Варто зазначити що, універсальний дизайн – це саме те особливе освітнє середовище, де кожна дитина навчається «по-своєму» і цінність дитини не залежить від її здібностей і досягнень. Саме тому, за словами Л.С. Виготського, універсальний дизайн є «зоною найближчого розвитку», коли «навчання веде за собою розвиток». Відповідно до цієї моделі, те, що сьогодні дитина робить у співпраці з педагогом, завтра вона зможе робити самостійно, саме тому універсальний дизайн знищує бар'єри, забезпечує доступність, а не обмежує і виокремлює дитину.

Отже, усвідомлення та розуміння концепції інклюзивної освіти, складових інклюзивного навчання дає змогу створити навчальне середовище, в якому кожен учень не залежно від своїх фізичних, психологічних, інтелектуальних особливостей зможе розвиватися в соціумі, здобувати необхідні знання, вчитися самостійно. Основа сучасної освіти – доступність можливостей та інформації, усунняння бар'єрів, відмова від стереотипів. Універсальний дизайн є важливим ключем до доступності, є необхідним не

тільки для людей з особливими потребами, але й для більшості осіб нашого суспільства, є особливим підходом до навчання, який мінімізує перешкоди у соціальному розвитку та спілкуванні.

Універсальний дизайн є невід'ємною частиною інклюзивного простору та забезпечує основу для розроблення широкого спектру навчальних продуктів та доквілля з урахуванням потреб усіх учнів.

Інформаційна насиченість сучасного світу вимагає прийняття новітніх технологій, спеціальної підготовки та певної адаптації навчального матеріалу для учнів, для того щоб у загальному доступному вигляді надати їм необхідні знання. Щоб навчити дитину, не потрібно знати її діагноз, потрібно володіти інформацією, які зміни потрібно ввести у методи та стратегії викладання, формування інклюзивного простору для того, щоб забезпечити максимально активну і значущу участь усіх дітей у житті класу та школи.

Список використаних джерел та літератури

1. Азін В.О., Байда Л.Ю., Грибальський Я.В., Краснова-Еннс О.В. Доступність та універсальний дизайн: навч.-мет. посіб. / за ред. Л.Ю. Байди, О.В. Краснової-Еннс. Київ, 2013, 128 с.

2. Актуальні проблеми навчання та виховання дітей в інтегрованому освітньому середовищі: Тези доповідей / за заг. ред. Т.М. Таманчука. Київ: Університет «Україна», 2011, 470 с.

3. Байда Л. Як застосовувати в школах універсальний дизайн, стандарти доступності й розумного пристосування. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-zastosovuvaty-v-shkolah-universalnyj-dyzajn-standarty-dostupnosti-ij-rozumne-prystosuvannya/> (дата звернення 12.09.2021).

4. Інклюзія як нова філософія освіти. *Радість дитинства – вільні рухи*. 2009. №4. С.8

5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми проблемами в інклюзивному середовищі: навч.-мет. посіб. Харків: Ранок, 2019, 304 с.

6. Софій Н. Інклюзивне навчання в закладах середньої освіти: керівництво для тренерів. Київ: Відродження, 2018, 53 с.

7. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т.1. С. 437-438.

8.

Павлевич Л.М.,

вчитель початкових класів
Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. №3

Особливості розвивального навчання в умовах початкової школи

Досвід України щодо впровадження розвиваючих методів навчання в шкільну практику переконливо свідчить, що ця система оцінювання має важливу функцію, адже навчання стає власною справою дитини, коли в учнів поступово зростає почуття відповідальності за роботу від класу до класу. Вчиться засвоювати навчальні матеріали, планувати роботу і самостійно визначити, скільки завдань йому потрібно виконати, щоб побачити перспективу свого прогресу в ході дій.

Ключові слова: розвивальне навчання, рефлексія, безперервність освіти, наступність, початкова школа, навчальний матеріал.

Система первинного розвивального навчання має на меті забезпечення розвитку учнів як основного органу навчальної діяльності. Особливості змісту навчального матеріалу та методики організації навчальної діяльності дітей на початковому етапі розвивального навчання мають відповідати певним умовам, щоб ця система могла бути запроваджена в масових школах.

Розвиваюча система навчання в початковій школі вимагає від вчителів контролю навчального процесу на основі постійного оцінювання справжньої поведінки дітей.

З'ясування причини помилки, переосмислення та осмислення способу дії є умовою формування самооцінки – найважливішої якості особистості, яка забезпечує самостійність у навчальній діяльності.

На думку Н. Воропаєва, контроль навчально-виховного процесу полягає не тільки в фіксації засвоєння навчального матеріалу на основі того, чи є помилки в тесті, а й у врахуванні розуміння дитиною характеру неправильної поведінки.

Враховуючи наведену ситуацію, В. Давидов та Д. Ельконін розробили такі основні види контролю освіти в розвитку системи освіти:

а) Тестово-діагностична робота спрямована на виявлення засвоєння окремої предметної операції. Вони перевіряються вчителем і записуються в діагностичний зошит учителя. Аналіз таких діагностичних робіт з опрацьованих тем дає змогу вчителям та адміністраторам шкіл зрозуміти успіхи дітей у засвоєнні змісту навчального матеріалу;

б) Контрольна робота, проведена після вивчення основної теми в наступній темі, мета якої – перевірити «баланс», в якому учні набувають певних знань, умінь і навичок, та окреслити їх виправлення в новій темі;

в) Зовсім новим методом контролю на уроці розвивального навчання є тестування, метою якого є виховання в учнів самоконтролю та здібностей до самооцінки в навчальній діяльності. Вони вводяться після вивчення певної частини теми і передбачають власну оцінку учнями своїх результатів. Ці роботи вчитель перевіряв, але помилок у зошиті не виправив. Після самостійного домашнього завдання проводиться груповий аналіз, під час якого учні можуть перевірити правильність прийняття рішення та об'єктивність оцінювання. Під час формування умінь і навичок учні зберігатимуть незалежні тести для порівняння з подальшою роботою.

г) Підсумкові та попередні перевірки виконання національних стандартів освіти на основі цього ж тексту наприкінці та на початку навчального року. Робота «початок» особливо не повторюється, що дозволяє вчителям планувати теми для повторного вивчення матеріалу. Самі діти беруть участь у оцінюванні знань шляхом порівняльного аналізу в травні та вересні кожного року;

д) У навчальній програмі розвиваючого навчання з контролем знань, умінь і навичок, оволодінням дітьми методами широкої дії навчальних матеріалів, формуванням контрольньо-оцінних дій за конкретними предметними галузями

Система розвиваючого навчання в початковій школі навчає та дозволяє дітям оцінити свої навички та навички своїх однолітків. Завдання вчителів початкових класів на цьому етапі – навчити дітей правильно користуватися цим правом. Рефлексія – нове слово в діяльності вчителя. Більшість вчителів досі не усвідомлюють, що якщо вони не аналізують свою поведінку, їх неможливо виправити і рухатися далі. Рефлексія – це аналіз «внутрішнього плану» поведінки людини.

Психолог-педагог О. Воронцов виділив три види рефлексії: рефлексію на соціальні проблеми, раціональне мислення без узагальнення та навчально-діагностичну рефлексію.

О. Воронцов висунув такі принципи організаційної рефлексії: усі питання, будь то окремі чи групи, можна обговорювати, будь-хто може говорити про свої чи чужі проблеми, а вчителі можуть побачити проблеми, крім школи вони можуть також відповідати на дитячі, попросити обговорити сімейні проблеми дитини. Тому, якщо захочуть діти та вчителі, рефлексія на соціальні проблеми є майданчиком для будь-якого діалогу. Дуже важливо, щоб вчителі не нав'язували дітям свою думку під час організації дискусій про такі роздуми. Тоді вони відчувають радість самостійно думати й слухати інших, не бояться висловлювати свої думки вголос і вирішувати власні та спільні проблеми.

Ще однією умовою успішного впровадження системи є розробка деталей календарного плану початкового етапу навчання. Психологічний розвиток учнів цього класу зумовлений креативністю навчально-виховного процесу: організовується самостійна інтелектуальна діяльність дітей для аналізу умов виконання навчальних завдань та пошуку їх вирішення.

Це передбачає відносно вільне календарне планування навчального процесу: можливість як прискореного проходження окремих тем програми, так і навпаки - уповільненого вивчення тем, що потребують більше часу. У зв'язку з цим можна допустити деякі відмінності в навчальному процесі програми та перенести до 10% навчальних тем до наступного класу.

Для того, щоб учитель розробив календарний план розвитку та навчання початкової школи, йому необхідно: вийти за межі встановленого навчального плану; надати учням можливість брати участь у заходах, що викликають у нього найбільший інтерес, для визначення інтенсивності та обсягом діяльності; лише допомагати учням ставити завдання та оволодіти потребами застосування. Методи та прийоми навчання; робота з класом, починаючи з первинної діагностики предмета (шість тестових завдань); визначення типів завдань для різних груп учнів (шість груп).

Тому завдання вчителя — допомогти учням сформувати такий рівень психологічної операції та перейти на вищий рівень. Ця модель дуже зручна для дітей, оскільки дає їй право вибору завдань і змушує відчувати відповідальність за свій вибір. Коли учні досягають успіху, вони починають вірити у власні сили.

Однак, якщо вчитель хоче розвивати здібності людини, він повинен організувати таку навчальну ситуацію, щоб виховати її і відсікти все що заважає. У цьому секрет педагогічної майстерності.

Крім того, слід пам'ятати, що акт інтелектуальної творчості не порушить його вчасно, особливо при формуванні здібностей мислення. Тому в курсі розвитку, якщо необхідно, має бути передбачена можливість відповідності курсів за предметом. Іншими словами, графік має бути максимально гнучким.

Важливою умовою впровадження системи розвивального навчання є забезпечення взаємозв'язку початкової та середньої школи, тобто збереження основних принципів активного навчання, методів гурткової роботи, самостійного здобуття дітьми знань. Це ґрунтується на тому, що вчителі середньої ланки обізнані з психологією та принципами навчання системи розвиваючої освіти, змістом початкової освіти та технікою навчання розвиваючої освіти.

Адже серед проблем, які виникають при переході на дванадцятирічне навчання, однією з найважливіших проблем є безперервність рівнів освіти. Найголовніше - наступність між початковою школою і основною школою. Багато психологів і педагогів України та інших країн вважають, що це складний вузол, і від його вирішення багато в чому залежить доля всієї середньої освіти.

Педагоги сприймають поетапну навчальну діяльність дітей молодшого шкільного віку як самостійний навчальний і пошуковий процес, створюючи умови для розвитку істинного мислення — творчого, теоретичного, здатного виявляти істотні властивості предметів. Мислення формується в процесі розв'язування задач, а його зміст становлять теоретичні поняття. Виявляється, така пошукова діяльність дуже приваблива для дітей. Немає необхідності штучно створювати якісь цікаві ігрові ситуації: першокурсники насолоджуються процесом пошуку нових шляхів вирішення проблеми.

Відповідно до цього навчально-виховного процесу – абсолютно нова методика навчання, форма діалогу та спілкування вчителя з дітьми, між дітьми та один з одним. В умовах колективної пошукової діяльності діти не тільки вчать мислити, а й вчать спілкуватися. Тому розвиток системи освіти виявляє нову роль і значення молодшого шкільного віку в сучасному житті. Саме в цей період формуються і закріплюються ці якості інтелекту та особистості, що значною мірою визначає весь шлях подальшого розвитку дитини.

На основі аналізу поглядів В. Давидова та Д. Ельконіна та практики впровадження розвивального навчання ми стверджуємо, що система розвиваючого навчання має специфічний науковий зміст та спеціальні методики його реалізації, тому робота вчителя потребує особливого знання, уміння та навичок. Його можна отримати, читаючи супутню літературу, використовуючи підручники Буквар, українська мова, математика, природознавство тощо.

Підготовка вчителя в системі розвиваючого навчання включає ознайомлення з психологією та принципами навчання системи, загальними засадами технології розвивального навчання, оволодіння змістом теоретичної освіти предмета, методикою побудови навчальних завдань, методикою організації навчального процесу. процес. в класах розвивального навчання.

Участь вчителя в системі підготовки до розвивального навчання може підтвердити доцільність і необхідність такого навчання для освітян (педагогів, вихователів, керівників освіти), оскільки це перший крок до впровадження системи розвивального навчання.

Список використаних джерел та літератури

1. Воскресенська Н. О., Свашенко А.О. Сонечко (Буквар), підручник для навчання грамоти. Харків: Логос, 2004. 66-69 с.
2. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 667с.
3. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М.: ИНТОР, 1996. – 544 с.
4. Киричук О.О. Розвивальне навчання – шлях до науково-гуманістичної системи освіти / О.О. Киричук // По- чаткова школа. – 2002. – № 5. – С. 13-16.
5. Сисоєва С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. // Неперервна професійна освіта / За ред. І.А. Зязюна. – К.: АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 2000. – 273с.

Павлюк К.Р.,

студентка групи ПО-21б,

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Класифікаційні підходи до наочних засобів навчання в Новій Українській Школі

У статті розкрито класифікаційні підходи наочних засобів навчання. З'ясовано, яка класифікація наочності у різних дослідників даної теми. Визначені класифікаційні підходи, види наочності та сучасну дидактичну шосту групу наочних засобів навчання.

Ключові слова: класифікація, дидактика, засоби навчання, наочність.

В освітньому процесі початкової школи важливо розвивати у школярів інтерес до навчання, спиратися на чуттєве сприйняття навчальної інформації, включати всі органи чуття при сприйнятті навколишнього світу. Чим різноманітніше чуттєве сприйняття навчального матеріалу, тим міцніше він засвоюється. Це досягається при широкому використанні наочних засобів на усіх етапах навчання

До найважливіших завдань, що постають перед педагогом в процесі діяльності, цілком справедливо можна віднести пошук засобів активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. На нашу думку, використання наочних засобів навчання відіграє у цьому контексті суттєве значення.

У педагогічній науці є чимало досліджень, присвячених проблемі використання наочності в педагогічному процесі. Цією проблемою займалися класики світової та вітчизняної наукової педагогіки Я-А. Коменський, Й-Г. Песталоцці, А. Дістервег, К. Ушинський та ін. Важливу роль у розвиток теоретичних положень і умов застосування засобів наочності в навчанні мають роботи в галузі загальної дидактики С. Архангельського, Л. Фрідмана, Ю. Бабанського, Н. Волкової,, І. Малафіїка, М. Фіцули, О. Савченко та ін.

Наочні засоби навчання несуть за собою значну долю знань, що повинні отримати учні під час навчання. Тому, важливо орієнтуватися в її класифікації та доцільно використовувати її на уроках.

Наочність, на думку Я. Коменського – **це універсальний засіб навчання та виховання**, що відображає різноманітність певних явищ, предметів навколишнього

світу; також організовує сприйняття і спостереження учням реальної дійсності; значно впливає на їхню сенсорну сферу, розвиває спостережливність, мислення і уяву учня; стимулює пізнавальну і творчу активність, допомагає розвитку інтересу до навчання; сприяє узагальненню; підвищує якість засвоєння і т.д. [3].

У практичній роботі, ми можемо розрізнити пряму й опосередковану наочність. Пряма наочність реалізується шляхом демонстрації вправ учителем, підготовленим і невідготовленим учнем, образним описом вправи, яка вивчається.

Оперування наявними вже до цього часу уявленнями задля створення і формування нових уявлень, що спираються на так звану внутрішню, або опосередковану наочність. Суть опосередкованої наочності полягає в тому, що образ вправи, яка вивчається, передається учням за допомогою інших форм зображення (кінограм, малюнків, таблиць, діаграм та ін.).

Всі види прямої й опосередкованої наочності використовуються як на початковому етапі навчання, так і на наступних, оскільки наочність є не тільки передумовою успішного оволодіння вправами, але й обов'язковою умовою їх удосконалення [7].

Проаналізувавши роботи дослідників, наочні методи навчання умовно розділяються на дві великі групи:

Таблиця 1

№	Назва методу	Означення
1	Ілюстраційні методи	Цей метод передбачає показ учням ілюстративного приладдя як: плакатів, карт, зарисовок на дошці, картин, портретів учених і іншого. Тобто, використовувати у своїй діяльності якнайбільше ілюстративного матеріалу.
2	Демонстраційні методи	А цей метод передбачає зв'язок з демонстрацією приладів, дослідів, технічних установок, різноманітних препаратів. До демонстраційних методів також належать показ кінофільмів і діафільмів.

Розділ засобів наочності на ілюстративні і демонстраційні, відбувся досить історично, з утвореної раніше практики викладання. Ці методи не виключають собою можливості віднести їх до окремих засобів наочності як до групи ілюстративних, так і демонстраційних методів. Але це має безпосереднє відношення до показу ілюстрацій через епідіаскоп або кодоскоп.

А щоб краще поглинути у суть **класифікаційних підходів дидактичних засобів навчання, можна звернутись до класифікації за В. Вікон [5].**

Таблиця 2

№	Назва засобу	Вид засобу	Предмети, що до них відносяться
1	Прості засоби	Словесні	Підручники та інші текстові матеріали
		Візуальні	Реальні предмети, картини, моделі
		Механічні візуальні прилади	Діаскопи, мікроскопи, кодоскопи
2	Складні засоби	Аудіо засоби	Програвачі, радіо, магнітофони, Bluetooth колонки

		Аудіовізуальні засоби	Звукові фільми, відео, телебачення
		Засоби активізації процесу навчання	Лінгвістичний кабінет, комп'ютери та комп'ютерні класи, інформаційні системи, телекомунікаційні мережі

У сучасній дидактиці також виділяють ще одну, шосту, групу – **комп'ютерні засоби навчання**. Шоста група засобів навчання, за В. Вікон, являє собою складні електронні пристрої та телекомунікаційні мережі. Розвиток інформатики, створення і швидкий прогрес сучасних комп'ютерних систем на основі розвитку їх матеріальної бази дали поштовх інформатизації освіти і породили напрям у науці – педагогічну інформатику. У всіх сферах людської діяльності зростає роль інформаційних процесів, підвищується потреба в інформації і в засобах для її виробництва, обробки, зберігання та використання [5].

Слід знати, що нові інформаційні технології в освіті включають в себе три складові, серед яких технічні пристрої, програмне та навчальне забезпечення.

До сучасних технічних пристроїв, окрім комп'ютера, відносяться принтер, модем, сканер, теле- і відеоапаратура, пристрої для перетворення інформації з однієї форми в іншу і ін.

Оскільки комп'ютер є основою інформаційних технологій, часто інформатизація освіти розуміється як комп'ютеризація навчання, т.д. Використання комп'ютера як засобу навчання, і ширше – як багатоцільове використання комп'ютера в навчальному процесі на основі використання незліченної кількості різних типів електронних мультимедійних видань.

Таблиця 3

Типи електронних мультимедійних видань	
Тип	Відносять
Електронні	Підручники, енциклопедії, довідники
Електронні каталоги	Малюнки, фото, тематичні ілюстрації. Моделі, відеоматеріали, а також таблиці, схеми, презентації
Електронні бібліотеки	Каталоги та колекції електронних версій друківаних видань
Електронні навчальні явища	Комплекс засобів навчального впливу як мотивація навчання: пред'явлення матеріалу, відпрацювання, контроль. Інтерактивний характер навчання і варіативність його способів у двох їх різновидах: сценарії і моделюючі середовища навчання
Електронні інтерактивні навчальні засоби	Тренажери, тести – навчальні програми, навчальні системи

Другою складовою інформаційних технологій є програми, що керують роботою на комп'ютері, обслуговуючі цю роботу.

Третьою і найголовнішою складовою інформаційних технологій з позицій дидактики є навчальне забезпечення. Це, по суті, особливий клас програм – навчальні програми, навчальні системи. Власне вони і задають, визначають процес, технологію комп'ютерного навчання. Серед навчальних систем найбільш поширені такі: для тренування умінь і навичок, тренувальні; для формування знань, у тому числі наукових

понять; програми по проблемному навчання; імітаційні та моделюючі програми; дидактичні ігри [5].

Також існують, ще інші класифікації наочних засобів навчання. І відповідно до однієї з них за Л. Мене, вони об'єднуються в три групи:

Таблиця 4

№	Назва групи	Належить
1	Об'ємні посібники	Моделі, колекції, прилади, апарати
2	Друковані посібники	Картини, плакати, портрети, графіки, таблиці
3	Проекційні матеріали	Кінофільми, відеофільми, слайди

А відповідно до класифікації Г. М. Коджаспирова [2], наочні засоби діляться на дві групи:

Таблиця 5

№	Назва групи	Належить
1	Предметна	Натуральні об'єкти або їх заміники, які створюють досить прості і ясні враження та уявлення про предмет в учня.
2	Образотворча	Словесна
		Образна
		Символічна

Вчитель також створює яскраві образи не лише за допомогою видимих предметів, він використовує також для цього виражальні засоби мови. Тому, застосування, так званого «словесного малювання», це живий і образний опис подій з використанням деталей обстановки, уривків та цитат з художніх творів з яскравим і барвистим зображенням образів головних героїв або побуту якоїсь з епох, країн, а крилаті вирази та влучні епітети – це все наочні засоби, що призначаються для створення уявлень, емоційних вражень, яскравих образів. Макети, муляжі, моделі, картини, ілюстрації, малюнки – це все відносять до образним засобів, а схеми, креслення, карти, символи – до символічних [2].

Також В. Шаталов розробив цікаву методику інтенсифікації навчального процесу, що включає в себе нові прийоми викладання, підготовки наочних посібників та їх використання. Основу в ній складають опорні сигнали. І на відміну від традиційної наочності, це не зображення, а коди предметів, явищ, процесів, понять, подій, що розташувались в якійсь з послідовностей і просторі, і утворюють відповідну картинку, ілюстрацію або плакат, сприяючи чим більш швидкому і міцному запам'ятовуванню. Психологічним підґрунтям даної методики є мнемотехніка.

Це одна з найбільш поширених класифікацій наочних засобів за їх **змістом**. У відповідності з даним критерієм виділяють:

Таблиця 6

№	Вид наочності	Належить
1	Природна монументальна наочність	Справжні монументальні пам'ятники минулого і пам'ятні місця
2	Справжній предмет матеріальної культури	Археологічні знахідки, речові залишки: знаряддя праці, зерна, плоди, кістки, грошові знаки, зброя, прикраси та ін
3	Спеціально виготовлена предметна наочність	Макети, моделі, реконструкції предметів побуту, праці
4	Образотворча наочність	Навчальні картини, репродукції

5	Умовно-графічна наочність	Схематичні малюнки, карти, аплікації, схеми, графіки, діаграми, друківано-роздатковий матеріал
6	Технічні засоби навчання	Кінофільми (кінофрагменти), діафільми, діапозитиви, аудіозаписи, авторські відеозапису, компакт-диски.

Ось, Н. Шахмаєв, що склав більш розлогу класифікацію груп засобів навчання на основі виділення їх видових характеристик.

Таблиця 7

№	Назва групи	Належить
1	Об'єкти навколишнього середовища	У натуральному або спеціально препарованому для цілей навчання вигляді: живі і засушені рослини, зразки гірських порід, ґрунтів і мінералів, машини та їх частини і т.д.
2	Діючі моделі	Різні машини, механізми, апарати, споруди тощо
3	Макети та муляжі	Природні об'єкти: рослини і плоди, організми і окремі органи; технічні установки і споруди тощо
4	Прилади і пристосування	Навчальні прилади, сучасні прилади (побутові і виробничі) для навчальних експериментів
5	Графічні засоби	Продукти графічної діяльності: картини, малюнки, географічні карти, схеми тощо
6	Пристрої для контролю	Вимірювальні прилади, в тому числі за знаннями та вміннями учнів
7	Технічні засоби	Всі кошти навчання, засновані на аудіо-, відео- або комплексних технологіях: діа- і епі-проектори, графопроектори, кіно- і відеоапаратура, комп'ютерна техніка

Практично, звісно, всі засоби навчання, виділені і володіють основною функцією візуальних засобів – демонстраційної здатністю явищ і процесів, здійснюваних з все більш відчутною реальністю. Так, з'явилася можливість демонстрації таких реальних об'єктів, які перш відтворювалися лише індивідуальною візуальною здатністю уяви [4].

Наочні методи навчання мають свою особливість. Так, як Г. Коджаспирова розділяє наочні засоби, на дві групи, де до образотворчої групи, належить так зване «словесне малювання», що і передбачає собою обов'язкове поєднання інших методів з словесними. Тісний взаємозв'язок слова і наочності витікає з того, що діалектичний шлях пізнання об'єктивної реальності припускає застосування в єдності живого споглядання, абстрактного мислення і практики.

Також в тісному поєднанні зі словесними і наочними методами є – практичні методи навчання. Оскільки в практичній роботі при виконанні вправ, трудовій операції повинне передувати інструктивне пояснення педагога. А процес виконання вправ зазвичай супроводжується словесними поясненнями і показом, що завершують аналіз його результатів.

Ду того ж в освітньому процесі можуть використовуватись спостереження і досліди, що виконують демонстраційно-ілюстративну (є засобом, що закріплює раніше засвоєні знань, навички та уміння) і дослідницьку (є засобом здобуття нових знань) функції [1].

Наочність потрібно також правильно використовувати у навчанні, знати, де і коли це доцільно, а коли ні. Тому, процес засвоєння знань починається зі сприймання матеріалу, що вивчається. І важливо розуміти суть даної дії, що полягає в тому, що учні

за допомогою органів чуття (слуху, зору, дотику і нюху) повинні сприймати зовнішні властивості, особливості й ознаки предметів і явищ, які вивчають.

Ось так, використовуючи зорове сприймання можна розглянути картину, скульптуру, виставку в музеї чи галереї, навколишню природу та будь-що інше, а за допомогою слухового сприймання – почуєте розповідь, вокальний чи інструментальний концерт і подібне, дотику – відчуті основні частини предметів, їх властивості тощо.

Але поряд з усім цим, слід підкреслювати, що використання наочності в навчанні повинно мати свої межі. Не потрібно забувати, що конкретне мислення, яке за допомогою органів відчуття безпосередньо спирається на сприймання речей, і це є першим ступенем в розвитку мислення людини, що на його ґрунті розвиває абстрактне мислення.

Отже, питання класифікаційних підходів до наочних засобів навчання в Новій Українській Школі має досить вагоме значення. Так як полягає в тому, що наочні засоби навчання несуть за собою функцію, якнайкраще донести матеріал уроку до здобувачів освіти. Тому, проаналізувавши дані класифікації декількох вчених, а саме М. Коджаспирова, Л. Мене, В. Вікон. Можна зробити висновок, що всі ці класифікаційні підходи різняться між собою. Але усі вони схожі тим, що поділяють наочні засоби навчання за певними критеріями (зорові, дотикові, слухові). На сьогодні дана класифікація допоможе вчителю правильно застосувати наочності на уроках.

Список використаних джерел та літератури:

1. Використання наочності на уроках у школі. URL: <https://perviydoc.ru/v34083/%7> (дата звернення 30.03.2014)
2. Коджаспирова, Г. М. Педагогика: учебник для академического бакалавриата. 4-е изд., перереб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2015. 719 с.
3. Малафік І.В. М 18 Дидактика: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 397 с.
4. Підкасистий П. Психологія і педагогіка. URL: https://stud.com.ua/38890/psihologiya/vidi_naochnih_zasobiv_navchannya (дата звернення: 20.07.2015).
5. Подимова Л. Педагогіка. URL: https://stud.com.ua/49824/pedagogika/zasobi_navchannya (дата звернення: 12.10.2014).
6. Соліна. А. Види наочності та вимоги до їх використання. URL: <https://studfile.net/preview/6824543/page/6/> (дата звернення: 03. 02. 2018).

Панасевич О.Я.,
вчитель початкових класів
Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. №3

Організація дистанційного навчання в початковій школі

Начальний рік почався класичною формою, МОН і все освітнє середовище мають надії, що Україна може мінімізувати для себе незвичні для себе форми навчання. Але ситуація досі напружена, тому треба бути готовими до оперативного впровадження змішаної та дистанційної форми навчання. У зв'язку з цим доречно ознайомитися з рекомендаціями та вимогами МОН щодо віддаленого навчання у разі карантинних заходів. Вони були опубліковані ще на початку 2021 року, тому можуть бути оновлені в залежності від ситуації сьогодні. Через те, що найбільше запитань викликає організація занять для учнів початкової школи, розгляньмо їх докладніше.

Ключові слова: дистанційне навчання, початкова школа, розклад уроків. Відеопосилання, Zoom, Google Meet.

Перше вересня розпочався у класичній формі, і Міністерство освіти і науки та все освітнє середовище сподіваються, що Україна мінімізує незвичні форми навчання. Але ситуація досі напружена, тому треба готуватися до швидкого впровадження змішаного та дистанційного навчання. У зв'язку з цим у разі заходів ізоляції доцільно ознайомитися

з рекомендаціями та вимогами МОН щодо дистанційного навчання. Вони були випущені на початку 2021 року, тому їх можна оновлювати відповідно до сьогоденної ситуації. Оскільки в учнів початкових класів найбільше запитань викликає організація класів, то давайте подумаємо про це детальніше.

По-перше, кожна школа має оголосити новий розклад уроків, формат навчання та тривалість. Ця інформація має бути розміщена на офіційному сайті школи. Рекомендується скопіювати цю інформацію в соціальних мережах та на шкільних дошках оголошень. Особливо цінними є вимоги нового шкільного санітарного регламенту, який діє з початку цього року, але може бути змінений у зв'язку з новими положеннями та рішеннями.

За його словами, безперервний робочий час учнів, які використовують комп'ютери, планшети тощо, не може перевищувати:

10 хвилин для учнів першого класу,

15 хвилин для учнів 2-4 класів.

При цьому загальна тривалість уроку залишається незмінною:

35 хвилин для першого класу,

40 хвилин для 2-4 класів.

Іншими словами, в залежності від класу домашнє завдання онлайн не може перевищувати 10-15 хвилин, для учнів початкової школи. Під час відеоконференції вчителі можуть самостійно вирішити: пояснити нову тему, повторити вивчений матеріал, перевірити виконані завдання тощо. Протягом решти 25 хвилин учні виконують завдання в автономному режимі без використання технічних засобів. Враховуючи такий розподіл, можна припустити, що більшість викладачів пояснюватимуть нові теми під час онлайн-зустрічей та призначатимуть завдання для другої частини уроку.

Тимчасові обмеження роботи технічних засобів пов'язані з занепокоєнням про здоров'я дітей. З тієї ж причини правила вимагають вправ під час використання електронного навчального обладнання. Тобто вправи для очей і спортивні заняття для правильної постави. .

Звісно, потрібно уважно ставитися до свого здоров'я. Найкраще розвивати ці навички в дитинстві. Крім того, молодші школярі можуть зосередитися лише на кілька хвилин. Тому коротка розминка в онлайн-зустрічі здається недоречною. Однак, щоб гімнастика була по-справжньому корисною для очей, вона повинна тривати хоча б одну хвилину. Додайте ще одну до вправи на поставу. Учитель має 8-13 хвилин. Висвітлюйте теми та чітко ставте завдання для самостійного вивчення.

Школярі можуть працювати самостійно без допомоги батьків. Під час асинхронної роботи вчитель також не стежить за ними. Але не всі діти молодшого шкільного віку мають достатню здатність до самоорганізації. Відеоконференції можуть бути доповнені аудіо спілкуванням з класом. Тоді вчитель може принаймні стимулювати й направляти процес навчання. Хоча проблем багато. Якщо діти вміють користуватися колонками, це одне. Інша справа, якщо з якихось причин доводиться користуватися навушниками. Наприклад, у сім'ї може бути 2-3 учні, тому необхідно передбачити не лише окремі навчальні прилади для кожної дитини, а й окрему кімнату.

У дистанційному навчанні ми бачимо багато спільних та індивідуальних нюансів. Але хвилюватися не варто, навпаки, варто знайти варіанти тренувань для досягнення бажаних результатів. Особливо важливе активне спілкування. Вчителі та батьки учнів повинні ставитися один до одного та своїх дітей з лояльністю, повагою та розумінням. Дітей слід вчити так само ставитися до навколишнього середовища. Цей метод знизить загальну напругу і тренування будуть більш ефективними. Крім того, це допоможе всім нам підтримувати гарний настрій.

Поради щодо дистанційного навчання в початковій школі.

Ми вже згадували про необхідність ознайомлення всіх з розкладом. Додамо також, що своєчасне формування фіксованого розкладу сприятливо вплине на навчальний процес. Вчителі зможуть спокійно планувати уроки. Учні матимуть стабільний розклад, вони будуть більш цілеспрямованими та легше здобувати знання.

В ідеалі фіксований розклад на весь другий семестр має бути оприлюднений за кілька днів до початку. Прийнятним варіантом є заздалегідь встановлений тижневий графік. Але це має бути оприлюднено напередодні п'ятниці. В крайньому випадку, можна встановити розклад на 2-3 дні. Не бажано відкладати інформацію про завтрашній урок на сьогодні ввечері. Не кажучи вже про те, не практикуйте цей метод: «На початку дня ми оголосимо сьогоднішній урок».

Необхідно опублікувати чіткі правила роботи на уроці. приклад:

Діти повинні вчасно підключитися до відеопосилання,

На початку учням слід підтвердити, що вони добре бачать і чуять вчителя.

Дитячі мікрофони слід вимкнути, щоб уникнути шуму та хорошої інформації,

На прохання вчителя потрібно включити мікрофон,

Перед закінченням відеоконференції необхідно уточнити, чи всі зрозуміли завдання для самостійного вивчення.

Не зайвим буде потренуватися у включенні і вимиканні мікрофона. Приділіть кілька хвилин на початку, щоб процес навчання пройшов гладко. Якщо на наступних уроках ви знайдете певну плутанину, вам доведеться нагадати учням правила взаємодії.

Якщо ваша дитина не в мережі, обов'язково запитайте у батьків, чому. Зрештою, учні, можливо, не зможуть самостійно приєднатися до сеансу Zoom, їм потрібно допомоги. У цьому випадку батьки повинні навчити робити це своїх дітей. Переконайтеся, що ваша дитина знає, як увімкнути зустріч, якщо звук пропав після підключення. Обговоріть послідовність дій дитини у разі втрати контакту. Також корисно навчити дітей встановлювати будильники. Це допоможе учням початкових класів не пропустити наступну онлайн-зустріч.

Наявність інтерактивного обладнання в класі значно розширює можливості дистанційного та змішаного навчання. Перш за все, можливість передачі цифрового контенту з дошки разом з викладачем в кадрі, цей формат значно покращує сприйняття молодших школярів, тим самим підвищуючи засвоєння матеріалу. Крім того, такі інструменти полегшують запис відео курсів, а також коментарів та інших матеріалів.

Має сенс робити відео всіх онлайн-курсів і швидко завантажувати їх на сервер або хмарне середовище. Більшість служб відеоконференцій забезпечують цю функцію, зокрема Zoom.

Діти, які не відвідують зустріч, можуть дивитися разом із батьками пізніше. Це відразу видалить деякі подібні запитання: «Яку тему ви сьогодні вивчали?», «Яке завдання?» тощо. Відповідь завжди одна: «Все, що ми робили на уроці, записується. Записи розміщені на цьому ресурсі.» Незабаром ці питання зникнуть, а дорослі заощадять свій час.

Друга перевага відео: його можна дивитися кілька разів, коли це зручно. Тому ті діти, які не відразу розуміють усі матеріали, зможуть дивитися зі зручною швидкістю. А побачивши пояснення вчителя, батьки чи старші брати та сестри можуть легше пояснити матеріал своїм дітям. Це спростить дистанційне навчання під час ізоляції та покращить засвоєння знань. Саме за це ми і боремося – щоб діти отримували освіту ціною достатніх, але не надмірних зусиль.

Спілкування з багатьма освітянами та батьками школярів із різних населених пунктів України свідчить про те, що дистанційне навчання зараз є викликом. Проте ми можемо перетворити це на можливість для позитивних змін в освіті. Усі національні інституції зазвичай займають значну кількість часу для модифікації. Але сьогодні потрібно змінити методику навчання дітей.

Хто знає, чи зіткнуться ми з новими карантинними обмеженнями через коронавірус і які ще сюрпризи будуть у майбутньому. Проте всі діти мають право на гідну освіту. Це право гарантується законом, і завданням повнолітніх є створення належних умов для його реалізації. Учні, їхні батьки та вчителі повинні будуть покращити свою цифрову та медіаграмотність.

Дуже зручно використовувати Google Meet як базову платформу для спілкування з учнями початкової школи. Сервіс простий у використанні. Можна заздалегідь скласти розклад і прикріпити єдине посилання на основні предмети, які викладає вчитель. Учні

дізнаються: ви можете знайти свій курс за цим посиланням, вам не доведеться шоразу шукати новий курс. Вчителі-предметники можуть створювати власні посилання та прикріплювати їх до назви предмета або використовувати наявні посилання.

Головне, щоб платформа в класі була однакова – про це слід узгодити з іншими вчителями заздалегідь.

Розробити «кодекс поведінки» для дистанційного навчання

- Домовлено, що кожен учень перевірить застосовність та рівень зарядки гаджета за кілька хвилин до уроку.

- Говоріть, коли учень може вмикати та вимикати мікрофон.

- Скажіть дитині, який сигнал відповідає за варіант «рука вгору». У моєму випадку я помітив дитину з мікрофоном.

- Говоріть про те, що можна, а що не можна писати в загальному чаті.

- Вкажіть, що всі ненавчальні ресурси повинні бути закриті під час курсу.

- Попросіть дітей поставити склянку води або пляшку води на стіл під час уроку.

Проводьте ранкове коло кілька разів на тиждень

Погодьтеся: навіть через екран гаджета учні можуть відчути участь шкільної спільноти, це чудово! Це завдяки чудовій церемонії всього класу, як і звичайне для всіх ранкове коло. Але з появою «дистанції» багато хто про неї забули, що дуже шкода.

Подумайте про ігровий елемент для початкової школи

Учні – особливий тип дітей, вони сприймають навчання через гру. Тому вчителю необхідно враховувати не лише ігрові елементи, а й спілкування та співпрацю, які необхідно здійснювати між учнями. Якщо дитина слухає тільки вас, ваші уроки будуть марними. Поєднуйте невеликі теоретичні блоки з цікавими завданнями.

Але як би діти цього не хотіли, постійно використовувати взаємодію та гру більшість часу неможливо. Ви можете показати основні навчальні матеріали, створюючи презентації та відтворюючи короткі відео в Power Point, Key Note, Canva.

Використовуйте інструменти візуалізації

Тематичний аватар

Протягом тижня разом з дитиною змінюйте свою аватарку: щотижня вибирайте тему чи роль, щоб кожен із вас «перевтілювався».

Знайдіть помічника

Ваш вигаданий помічник супергероя може привернути увагу дітей у вашій промові, і вони шороку додадуть ентузіазму до основної промови своїми коментарями та коментарями. Або зайдіть в Інтернет із розумним іграшковим персонажем – виберіть його ім'я, скажіть, хто він і яка ваша мета в класі.

Навчіться привертати увагу дітей навіть на екрані

Підтримуйте регулярний контакт з батьками

Перш ніж розпочати дистанційне навчання, ви повинні принаймні коротко поговорити з кожною сім'єю, щоб дізнатися, чи є у них можливість надати цей формат своїм дітям. Якщо деякі діти не можуть пройти онлайн-курси, їм доведеться розглянути різні форми завдань для них.

У мене є правило: Спілкуючись з усім класом онлайн, ніколи не коментуйте те, що той чи інший учень не здав роботу або виконав завдання із запізненням. Наприклад, наприкінці курсу я попросив кількох студентів залишитися, і вони по черзі говорили зі мною кілька хвилин. Ці проблеми слід вирішувати тет-а-тет.

Готуючи матеріали уроку, запитайте себе: чи те, що ви чуєте і бачите, активізує пізнавальну діяльність учнів? І оновлюйте попередні знання учнів, щоб зміцнити впевненість: діти готові сприймати нові матеріали. Для цього, будь ласка, створіть анкету у формі Google для наступних двох запитань: «Що ми робили минулого тижня?» і «Поясність значення означає» (тут ви вводите важливі визначення, на які студенти повинні спиратися для подальшої роботи).

Так, це речі, які штатні вчителі роблять, не замислюючись. Але навіть під час дистанційного навчання ви не можете пропустити цей етап і відразу пояснити нову тему.

Подумайте, як надати інформацію

Цей етап можна добре перенести на асинхронне навчання. Іншими словами, інформація не обов'язково повинна бути представлена в реальному часі та синхронізовано взаємодіяти з дітьми. Інформацію можуть обробляти студенти, і ваша присутність важливіша на інших етапах.

На цьому етапі вчителям дуже важливо навчити дітей правильно ставитися до помилки. Тому учні виконують завдання, а вчителі виконують діагностичні та корекційні функції. Так він побачить і переконається, що учні правильно користуються певними інструментами.

Підвищити мотивацію

Ви можете створити умови, щоб підтримувати або не підтримувати темп. Але всі ми різні: комусь потрібна підтримка і похвала, комусь потрібне відчуття виконаного завдання та контексту, комусь потрібна найбільша автономія, а комусь потрібна оцінка.

Не всі учні мають достатньо мотивації для виконання онлайн-завдань. Візьмемо першу хвилину «відстані» як приклад, щоб проілюструвати це. Леонардо да Вінчі влучно прокоментував: «Навчання псує розум неохоче, і це нічого не зупиняє.» Якщо ваші учні не розуміють, чому вони хочуть вивчати тему, і взагалі — навіщо вони приходять до школи, то висновок сумний: діти не зможуть навчатися особисто чи дистанційно. Однак, якщо на допомогу придуть захоплюючі цифрові інструменти, ця ситуація може змінитися.

Формуюче оцінювання

На цьому етапі участь вчителя важливіша за етап пояснення матеріалу.

Метою оцінювання є не виставлення балів журналу, щоб засвідчити рівень знань учнів. Оцінювання полягає в тому, щоб показати учню, де він знаходиться на шляху до досягнення цілей і що йому потрібно зробити, щоб досягти результатів. Оцінка повинна включати коментарі до роботи, тому що тільки «7» або «9» рідко говорять самі по собі. Учні побачать «9» – подумают «Дуже добре!» і не повернуться до теми, щоб навчитися робити краще. Ось чому вчителі повинні намагатися надати не тільки кількісний, а й якісний зворотний зв'язок. Іноді навіть відмовляються від кількісної оцінки.

Навпаки, діти повинні відчувати внутрішню потребу відвідувати заняття. Але як на це вплинути? Спробуйте з'ясувати, про які знання ваші учні говорять як про власні потреби. Повинна бути цікавість, але не дозволяйте курсу бути веселим: він повинен вирішувати проблеми, які задають студенти. Якщо студент відчуває, що всі розумні та креативні речі, які ви надаєте, не відповідають його потребам, він не думатиме, що цей процес є навчанням.

Надайте варіанти своїм учням і допоможіть їм поставити цілі

Постановка цілей повинна дати учню зрозуміти, що це не цілі школи, вчителя чи служіння, а його особисті цілі. Дитина повинна знати, чого вона навчиться, навчаючись. Дайте учням вибір. Це не означає, що він повинен вирішувати, чи ми вивчаємо предмет. У кожному уроці й темі ви повинні надати кілька варіантів і надати їх дітям. Принцип такий же, як і харчування. Якщо ми скажемо дитині: «Їж, що хочеш!» - в раціон, швидше за все, будуть перекуси, делікатеси і газувана вода. Але ви можете вибрати між смачним і корисним. Те саме стосується класу.

Використовуйте різні інформаційні канали

Спостерігайте, як ваші учні краще засвоюють інформацію. Коли вчителька вела пряму трансляцію, хтось «схопив» матеріал. Для деяких людей краще записувати виступ вчителя. Це зручніше для людей, які дивляться презентації з інтерактивними елементами.

Спробуйте наступне: Створіть список відтворення для свого курсу, який об'єднує п'ять різних інтерпретацій теми. Ще краще – дозвольте вашим учням створити такий список відтворення! Для цього їм потрібно знайти в Інтернеті п'ять різних людей, як пояснити тему.

Або інший цікавий варіант: знайти та надати учням неправильні пояснення теми в Інтернеті. Нехай вам скажуть, що саме в цьому поясненні не зрозуміло, чого не вистачає. Це тест, щоб краще зрозуміти предмет, ніж тест.

Не давайте завдання написати резюме: результати будуть «завантажені» протягом хвилини, в кращому випадку просто прочитавши. Поставте завдання на завантаження трьох статей на певну тему з Інтернету та порівняйте їх між собою. Це завдання зовсім іншого рівня. Ще краще - створити презентацію на основі цього резюме. Студенти повинні подавати матеріали у певних текстах у презентаціях, інфографіці чи будь-якому іншому форматі.

Тестування є корисним інструментом для дистанційного навчання, але не корисним інструментом для оцінювання

Під час першої хвили «дистанції» в Україні більшість викладачів намагалися за допомогою іспитів перевірити свої знання. З одного боку, комп'ютерні іспити дуже зручні. При комп'ютерній самоперевірці вчитель має готову для перенесення до журналу графу оцінок. Але всі ми знаємо, що тести можна легко скасувати. Так, цього можна уникнути, але повірте: учні креативніші! Ми не повинні радіти ілюзії, що деякі наші дії завадять нам списати. Набагато краще використовувати тести як інструмент навчання. Тест має насамперед допомагати учням, а не вчителям. Завдяки їм учень може побачити, що йому ще потрібно зробити. Коли дитина це розуміє - спокійніше сприймайте будь-які помилки.

Підтримуйте соціальну активність вашої дитини

Навчання – це перш за все соціальна діяльність. Навчання в школі допомагає навчитися будувати стосунки з однолітками та дорослими поза сім'єю. Також – практикуйте різні види спілкування, щоб сформувати ставлення до процесу навчання, друзів і себе. Онлайн-навчання звукує можливість вчитися разом.

Список використаних джерел та літератури

1. <https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-do-dystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/>
2. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya%20metodichni%20recomendazii%202020/metodichni%20recomendazii-dustancyjna%20osvita-2020.pdf>
3. <https://school3.com.ua/virtualnyj-metodychnyj-kabinet/dosvid/dosvid-uprovadzhennia-v-osvitnomu-protsezi-tekhnologii-dystantsijnoho-navchannia-v-pochatkovij-shkoli/>
4. <https://sites.google.com/view/zvenspecshev/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%8>
5. http://bytenku.ucoz.ua/Distansiyne-n/pov_01-22-386_krilevec_dod.pdf

Панасюк В.І.,

медичний працівник

Кучанської загальноосвітньої школи I-III ступенів

Новоушицької селищної ради

Соціально-педагогічна підтримка здобувачів освіти, які потрапили у складні життєві обставини.

У цій статті міститься матеріал про соціально-педагогічну роботу та соціально-правовий захист здобувачів освіти, які потрапили у складні життєві обставини. Хто являється об'єктом соціально-педагогічного супроводу. Напрямки та принципи роботи.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, соціальне благополуччя, етичні принципи, об'єкти соціально-педагогічного супроводу, корекція міжособистісних відносин, соціально-правовий захист дітей, складні життєві обставини, характеристика сімей.

Основною метою соціально-педагогічного супроводу учнів школи є: збереження і зміцнення психічного, фізичного здоров'я та соціального благополуччя всіх здобувачів освіти.

Соціально-педагогічна робота та соціально-правовий захист здобувачів освіти, які потрапили в складні життєві обставини, здійснюється у закладах освіти відповідно до

Конвенції ООН про права дитини, Сімейного кодексу України, Законів України "Про охорону дитинства", "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про дошкільну освіту", "Про позашкільну освіту", "Про попередження насильства в сім'ї", "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю", "Про соціальні послуги", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", "Про органи і служби для дітей та спеціальні установи для дітей", "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей", Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затвердженого спільним наказом Державного комітету сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11, Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затвердженої спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386.[1]

Основними етичними принципами соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти, котрі потрапили у складні життєві обставини є:

Толерантність.

Повага до гідності кожної людини.

Пріоритетність інтересів суб'єкта який потребує супроводу.

Довіра та взаємодія у вирішенні проблем.

Доступність.

Конфіденційність.

Об'єктами соціально-педагогічного супроводу являються: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з обмеженими можливостями, діти з малозабезпечених сімей, діти з багатодітних сімей, діти, постраждалі внаслідок аварії на ЧАЕС, діти з неповних сімей, діти з дистанційних сімей, діти з неблагополучних сімей, діти з сімей, які потрапили в складну життєву ситуацію.[2]

Що ж насправді вважається складними життєвими обставинами, та кого із здобувачів освіти слід відносити до групи дітей, котрі опинилися у складних життєвих обставинах?

Складні життєві обставини – життєві обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно. (Відповідно до статті 1 Закону України «Про соціальні послуги»).

Діти, які опинилися у складних життєвих обставинах – особи від народження до 18 років, котрі перебувають у ситуаціях, що не сприяють їхньому розвитку, й потребують допомоги з боку держави, громади, фахівців, найближчого оточення, аби подолати життєві негаразди і відновити повноцінну життєдіяльність згідно з власними інтересами й потребами.

Класифікаційною ознакою для групування дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, обрано «забезпеченість права дитини зростати в сімейному оточенні». Відповідно таких дітей об'єднано у дві групи:

ті, хто зростає у сім'ї (діти, які проживають у сім'ях, що опинилися в складних життєвих обставинах, і стосовно яких є загроза вилучення із сімейного оточення; діти – сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які влаштовані в сім'ї громадян – прийомні діти, вихованці дитячих будинків сімейного типу);

ті, хто зростає поза сімейним оточенням (діти – вихованці закладів для дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; бездоглядні та безпритульні діти, вихованці притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей).[1]

Індикатори жорстокого поводження з дитиною. До переліку складних життєвих обставин відноситься:

жорстоке поводження з дитиною (недбале ставлення до дитини, її бездоглядність, в тому числі залишення дитини в небезпеці, насильство), насильство в сім'ї, експлуатація

дитини, втягування її у жебрацтво або протиправну діяльність, заохочення дитини до споживання алкоголю, наркотичних речовин;

залишення дитини без батьківського піклування внаслідок розладу здоров'я батьків, осіб, які їх замінюють, направлення їх на довготривале стаціонарне лікування чи реабілітацію, зникнення батьків, осіб, які їх замінюють, без вісти, їхнє ув'язнення, постійна зміна проживання сім'ї, що призводить до погіршення стану здоров'я дитини, смерть батьків;

проживання сім'ї у непридатних для життя умовах, тривалий конфлікт у родині;

прояви девіантної поведінки дитини;

перебування дитини в екстремальній життєвій ситуації (в зоні міжетнічних чи міжрелігійних конфліктів, аварій, катастроф, збройних конфліктів) тощо.

Жорстоке поводження – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування однієї людини стосовно іншої, якщо ці дії порушують її конституційні права, свободи як людини та громадянина і наносять їй моральну травму, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю (стаття 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»).

Недбале ставлення до дитини передбачає таку поведінку батьків (осіб, які їх замінюють), яка призводить до свідомого або неусвідомленого незадоволення дорослими життєво важливих потреб дитини, пов'язаних з її виживанням, здоров'ям та повноцінним розвитком.

Бездоглядність – відсутність або недостатність контролю за поведінкою або заняттями дітей і підлітків, виховного впливу на них з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

Поняття «педагогічна занедбаність» розглядається як відхилення від норми в моральній свідомості, поведінці та навчанні, зумовлені недоліками виховання у сім'ї, закладах освіти, але основна увага звертається на недостатній рівень вихованості дитини у сім'ї.

Фізичне насильство над дитиною – дії із застосуванням фізичної сили стосовно дитини, направлені на спричинення їй фізичного страждання, що заборонені законом. Фізичне насильство в сім'ї передбачає умисне нанесення одним членом іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті, порушення фізичного або психічного здоров'я, посягання на його честь і гідність.

Сексуальне насильство або розбещення – протиправне посягання однієї особи на статево недоторканість іншої, дії сексуального характеру стосовно дитини, що проявляються як зґвалтування, сексуальні домагання, непристойні пропозиції, будь-які образливі дії сексуального характеру.

Психологічне насильство – вплив однієї особи (групи осіб) на психіку дитини, використовуючи словесні образи, погрози, переслідування, залякування, критику, маніпуляції, що може призвести до виникнення у дитини пригніченого або хронічного тривожного стану, затримки чи відставання психоемоційного, когнітивного, соціального та фізичного розвитку тощо.[1]

На педагогічних працівників закладу освіти покладається найбільш відповідальна громадянська місія – нести відповідальність за збереження психічного та фізичного здоров'я дітей, відслідковувати рівень їх тривожності, задоволення їх базових потреб.

Педагоги, медичний та господарський персонал закладу освіти при виявленні ознак чи факторів, що можуть вказувати на складні життєві обставини або ризики щодо їх виникнення стосовно учня, передають керівнику закладу інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо її захисту. [3]

Такими ризиками є ситуації, коли батьки або особи, які їх замінюють:

не цікавляться навчальною діяльністю дитини, вихованням в навчальному закладі (не відвідують батьківських зборів, не контактують з педагогами закладу);

під час відвідування навчального закладу перебувають у стані алкогольного сп'яніння або під дією наркотичних речовин. Наявні повідомлення дітей, осіб, знайомих із сім'єю, про факти надмірного вживання алкоголю, наркотичних речовин, схильності до азартних ігор та відвідування ігрових клубів;

систематично проявляють агресивну поведінку до працівників закладу, батьків інших дітей;

ігнорують рекомендації працівників навчального закладу щодо виховання дитини, що призводить до погіршення емоційного стану, здоров'я, соціальної ізоляції та інших несприятливих наслідків;

не дотримуються санітарно-гігієнічних норм та правил безпечної поведінки (що призводить до виникнення ризику інфікування дитини);

мають ознаки пригніченого психоемоційного стану, розладів психічного здоров'я;

не забезпечують необхідного медичного догляду за дитиною, що може призвести до серйозних порушень здоров'я;

жорстоко поводяться з членами сім'ї (одним із батьків, іншою дитиною, іншою особою), з домашніми тваринами;

допускають перебування в помешканні, де проживає дитина, сторонніх осіб, схильних до вживання алкоголю, наркотичних речовин;

не забезпечують дитину кишеньковими коштами;

перекладають відповідальність за догляд за молодшими дітьми на інших.

При цьому діти мають: знижену здатність контролювати свою поведінку, демонстративну хоробрість, агресію стосовно інших дітей або дорослих, ознаки бродяжництва, бажання і змогу перебувати у вечірній і нічний час на вулиці без супроводу дорослих. [1]

Характеристика сімей, які потрапили в складну життєву ситуацію. Сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах – це сім'я, яка втратила свої виховні можливості через виникнення таких умов, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно.

Такі сім'ї поділяються на три групи:

сім'ї, у яких виникли проблеми через матеріальні труднощі, а саме: внаслідок безробіття, відсутності житла, необхідності лікування членів родини. Особливо гостро ця проблема постає для багатодітних сімей, одиноких матерів (батьків), у сім'ях, де один з батьків втратив працездатність через хворобу, випускників інтернатних закладів, малозабезпечених родин;

сім'ї, у яких виникли труднощі через юридичні проблеми, а саме: через необізнаність щодо своїх прав та обов'язків, брак коштів на відновлення документів (прописки, свідоцтва про народження, оформлення аліментів) тощо;

сім'ї, в яких виникли психологічні проблеми. Наприклад, з приводу труднощів перехідного віку дитини, при повторному шлюбі матері чи батька, у разі гіперконтролю з боку батьків, незадоволення потреби в спілкуванні, насильства з боку одного з членів родини, бездоглядності дитини.

Емоційна прив'язаність таких дітей до батьків втрачена або ослаблена. Їм притаманні порушення психоемоційної сфери, зниження рівня самоконтролю, неврівноваженість, відчуття малоцінності своєї особистості, відхилення в соціальній поведінці, відмежування від соціальних зв'язків з навколишнім світом, низький рівень правової культури. [1]

Комплексною складною життєвою обставиною в дітей, які проживають у сім'ях, що опинилися в складних життєвих обставинах, є відсутність сприятливого сімейного середовища, як правило, порушуються їхні права на:

здоровий розвиток (стаття 6 Конвенції ООН про права дитини);

збереження індивідуальності (статті 7,8);

захист від зловживань та недбалого поводження (стаття 19);

гідний рівень життя (стаття 27);

захист від найгірших форм дитячої праці, різних форм експлуатації (стаття 32);

недискримінацію (статті 2, 30);

всебічну участь у культурному й творчому житті (стаття 30) тощо. [2]

Алгоритм дій працівників закладу освіти при виявленні випадку жорстокого поводження з дитиною. У разі потрапляння учня у складні життєві обставини чи при виявленні ознак, факторів, що можуть вказувати на ризики щодо їх виникнення,

адміністрація закладу оцінює ситуацію, потреби дитини на основі проведення бесіди з учнями, їх батьками, іншими особами, працівниками закладу, від яких надійшла інформація та дотримується наступного алгоритму дій:

вивчення ситуації стосовно учня, який потребує захисту, та проведення заходів з попередження, усунення загрози життю і здоров'ю дитини;

за потреби – проведення медичного огляду учня чи направлення її до закладу охорони здоров'я;

направлення інформації до служб, які забезпечують соціально-правовий захист дітей;

розроблення індивідуального плану роботи з дитиною, яка має ознаки потрапляння у складні життєві обставини;

Крім того, керівник навчального закладу, у разі необхідності, бере участь у соціальному інспектуванні, яке здійснює центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно зі службою у справах дітей та з іншими суб'єктами соціальної роботи.

До роботи з дитиною залучаються спеціалісти служб, установ та закладу, визначених Порядком міжвідомчої взаємодії щодо здійснення соціальної роботи та соціально-правового захисту дітей та сімей з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, а саме:

- місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- органів внутрішніх справ;
- закладу;
- органів праці та соціального захисту населення
- установ, закладів охорони здоров'я;
- служби у справах дітей;
- управлінь, відділів у справах сім'ї та молоді. [2]

З метою забезпечення комплексної оцінки потреб дитини, прийняття рішення в її інтересах, здійснення соціально-педагогічного та психологічного супроводу у навчальному закладі створюється тимчасова команда індивідуальної підтримки дитини (далі – тимчасова команда).

До складу тимчасової команди входять координатор з питань протидії насильству над дітьми, представники адміністрації закладу, практичний психолог, класний керівник, вихователь, медичний працівник.

Робота тимчасової команди закладу організовується з урахуванням інтересів та прав дитини, згоди членів сім'ї на здійснення індивідуального супроводу дитини (виключенням є випадки, коли родина є фактором ризику). Супровід є комплексним, із залученням ресурсів сім'ї, закладу та громади, базуватися на індивідуальному підході до розгляду випадку.

Координатор тимчасової команди, в свою чергу:

аналізує отриману інформацію щодо учня та виділяє ймовірні ризики відповідно до переліку ознак та факторів;

координує діяльність тимчасової команди індивідуальної підтримки дитини;

розробляє індивідуальний план роботи з дитиною, яка має ознаки потрапляння у складні життєві обставини;

веде журнал обліку повідомлень про виявлену дитину чи сім'ю, яка має ознаки складних життєвих обставин;

проводить моніторинг ефективності заходів щодо усунення складних життєвих обставин, в яких опинилася дитина, результативності просвітницької та профілактичної роботи;

готує та направляє повідомлення про дитину, яка опинилася в складних життєвих обставинах, до відповідного підрозділу.

До центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді звертаються у разі виявлення: вагітності дитини;

відсутності участі та контролю батьків питань, пов'язаних з навчанням дитини.

систематичних пропусків занять без поважних причин;

випадків вживання учнем алкоголю, наркотичних речовин;

ознак, які вказують на те, що мати, батько дитини, інший дорослий член сім'ї родини тривалий час перебуває у пригніченому емоційному стані, що впливає на їхню здатність забезпечити належний догляд дитини.

Невідкладно повідомляють відділ ювенальної превенції у разі виявлення фактів про те, що:

батьки дитини, інші особи залучають дитину до праці, яка є шкідливою для її здоров'я, заважає навчанню, пов'язана з продажем алкоголю, наркотичних речовин тощо;

батьки дитини, інші особи заохочують дитину до вживання алкоголю, наркотичних речовин;

батьки дитини, інші особи втягують або примушують дитину до жебракування, крадіжок тощо.

дитина зазнає фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства.

До закладу охорони здоров'я учень направляється у супроводі працівника закладу (класного керівника або медичної сестри) у разі виявлення потреби дитини у негайному чи додатковому медичному огляді, лікуванні.

Діяльність команди завершується після прийняття рішення про недоцільність або неможливість її подальшої роботи з випадком у зв'язку з відсутністю ризиків для життя і здоров'я дитини, закінченням навчання дитини у школі. У випадку переведення дитини до іншого закладу інформація стосовно дитини та її сім'ї передається до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. [1]

Міжнародні, національні стандарти захисту дітей, які потрапили в складні життєві обставини. За даними неурядових організацій, неповнолітні стають свідками кожного третього випадку насильства в сім'ї.

Психологи стверджують, що діти, виховані в таких сім'ях, згодом самі виявляють схильність ставати жертвами чи кривдниками, оскільки побачене і пережите згубно впливає на їхнє психічне здоров'я і розвиток. Досить поширеним стереотипом переконаність самих батьків у тому, що вони мусять терпіти домашнє насильство задля дітей.

В Україні щорічно збільшується кількість сімей, які потрапили у складні життєві обставини та потребують соціального захисту.

Коди складної життєвої ситуації:

01-інвалідність батьків або дітей;

02-вимушена міграція;

03-наркотична або алкогольна залежність одного з батьків;

04-перебування одного із членів сім'ї у місцях позбавлення волі;

05-важковиховуваність дитини, девіантність;

06-насильство у сім'ї;

07-безпритульство;

08-сирітство;

09-складні стосунки у сім'ї, психологічний розлад;

10-відсутність житла або роботи;

11-бездоглядність;

12-виникнення ризику для здоров'я та життя (зокрема, проживання в екологічно забруднених зонах, в районі епідемії, антисанітарних умовах тощо);

13-інше.

Держава здійснює захист дитини (означає особу у віці до 18 років, повноліття, якщо згідно з законом, застосованим до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше) від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи, недбалого й жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні домагання, у тому числі з боку батьків або осіб, їх замінюють.

Стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: «Нікого не може бути піддано катуванню чи жорсткому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам».

Стаття 5 Загальної диференціації прав людини: «Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність покарання».

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 19 Конвенції про права дитини ООН: «Держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насилля, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину».

Статті 37, 39, 28 Конвенції про права дитини містять низку позицій, які стоять на захисті психічного та фізичного здоров'я дитини, передбачають право на освіту, рівні можливості, доступ до правової та іншої допомоги тощо.

Прикладом норм національного законодавства України, яке захищають право на повагу гідності, захист від жорстокого поводження є: стаття 28 Конституції України, стаття 289 Цивільного кодексу України, стаття 150 сімейного кодексу України, стаття 10 Закону України «Про охорону дитинства».

Наказом Державного комітету України у справах сім'ї і молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 р., № 5/34/24/11 затверджено Порядок розгляду звернень та повідомлень щодо жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення.

З метою впровадження ефективного механізму взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах розроблений спільний наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.2006р. № 1983/388/452/228/556/590/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 12.07.2006р. за № 824/12698.

Цим порядком кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

Отже, в Україні на законодавчому рівні відпрацьований чіткий механізм виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, дітей, які зазнають жорстокого поводження та насилля в сім'ї. На часі виконання кожним дорослим громадянських обов'язків, які полягають у небайдужості, спостережливості та у разі підозри на жорстоке поводження з дитиною вчасно повідомляти відповідні структури.[1]

Список використаних джерел та літератури

1. Всеосвіта Національна освітня платформа / [Електронний ресурс] / - URL: <https://vseosvita.ua/library/tema-roboti-socialno-psihologicna-pidtrimka-ucniv-zakladu-aki-potrapiли-v-skladni-zittevi-obstavini-123994.html>
2. Всеосвіта Національна освітня платформа / [Електронний ресурс] / - URL: <https://vseosvita.ua/library/socialno-psihologicnij-suprovid-ditini-v-osvitnomu-procesi-214330.html>
3. Психологічна служба системи освіти України НАПН України / [Електронний ресурс] / - URL: <https://www.facebook.com/groups/psyua/permalink/1645020015673199/>

Діяльнісний підхід в контексті проєкту «Інтелект України»

Розкривається зміст технології діяльнісного підходу в контексті початкової освіти. Виокремлено принципи діяльнісно зорієнтованого навчання. Визначено контекст діяльнісного підходу в проєкті «Інтелект України».

Ключові слова: Діяльнісний підхід, оновлений зміст освіти, принципи діяльнісного підходу, проєкт, особистісно зорієнтоване навчання.

Зміни, які відбуваються в сучасному високотехнологічному світі, вимагають виховання активної і творчої особистості, яка, на відміну від людини-виконавця, здатна адаптуватися до стрімких змін, генерувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення та вчитися впродовж усього життя. І завдання школи – намагатися віднаходити все нові й нові шляхи реалізації цих якостей, використовувати засоби підвищення мотивації навчання школярів [6, 144].

Особливе місце у структурі освіти належить початковій ланці, яка має створити всі умови для розкриття природних і творчих потенціалів дитини, оскільки цей період є фундаментом подальшого успішного навчання учнів в основній школі. Пріоритет надається навчанню самостійно добувати потрібну інформацію, виокремити проблеми, шукати шляхи їх раціонального розв'язання, вміти критично мислити, застосовувати набуті знання для вирішення нових завдань.

Педагогічною технологією, яка дає змогу вирішити ці завдання, є системно-діяльнісний підхід, який зв'язує проблемні та проєктні, дослідницько-експериментальні й пошукові методики в цілісну педагогічну систему. Її мета – розвиток особистості учня на основі засвоєння ним не лише знань, умінь і навичок, а насамперед узагальнених способів навчальних дій шляхом цілеспрямованої, науково обґрунтованої організації власної навчально-пізнавальної діяльності.

Технологія діяльнісного навчання сприяє особистісно зорієнтованому навчанню, що дозволяє учням реалізувати свої задатки, здібності, показати високий рівень знань. На уроках потрібно вчити здобувачів самостійності, а також умінно створювати освітній продукт як результат спільної діяльності. Сьогодні стало вже очевидним, що саме таке навчання не тільки робить уроки цікавими, а засвоєння знань успішним, але і допомагає дітям набути досвіду діяльності й спілкування, завдяки якому їм легше своєчасно знайти своє покликання і успішно реалізувати себе в житті.

Використання технології діяльнісного навчання в освітньому процесі пов'язана з потребою вдосконалення системи початкового навчання, яка стимулюється соціальним замовленням. Згідно з Державними стандартами початкової загальної освіти основними принципами її розбудови є створення умов для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку кожної людини; гуманітаризація; демократизація освіти; пріоритет загальнолюдських цінностей, формування компетентної особистості[5,16].

Ці завдання успішно вирішуються при широкому використанні і впровадженні в практику роботи вчителів початкових класів діяльнісного навчання, коли вчитель пропонує учням не готові істини, а їх самостійний пошук і створення.

Діяльнісний спосіб навчання – це особистісне включення школяра в процес, коли компоненти діяльності їм самим спрямовуються і контролюються. При даному способі навчання забезпечується комфортне психологічне самопочуття учнів і вчителя, різко знижуються конфліктні ситуації на уроках. Створюються сприятливі передумови для підвищення рівня загальнокультурної підготовки. Найголовніше, що діяльнісний спосіб навчання не руйнує традиційну систему навчання, а перетворює її, зберігаючи все необхідне для реалізації нових освітніх цілей.

Діяльнісний підхід – це така організація освітнього процесу, за якої головна увага приділяється активній, різнобічній, продуктивній, максимально самостійній навчально-

пізнавальній діяльності учнів. Суттю діяльнісного підходу є розвиток особистості учня на основі засвоєння ним способів дій. Саме тоді школяр зможе сам учитися в класі та вдома. Ці способи – основа формування компетенцій «уміння вчитися самостійно».

Діяльнісний підхід має всі характеристики системи: мету, завдання, розвиток, шляхи досягнення, зв'язки між компонентами, результат. Визначними рисами цього підходу є:

- постановка цілей, реалізація шляхів, переборення труднощів;
- результат – це вихід з навчально-пізнавальної діяльності в самоосвіту – і далі перехід до творчої діяльності;
- ця діяльність організовується систематично, відпрацьовується (тренується) до рівня компетентності (автоматизму, звички);
- це власна діяльність дитини (ключове слово «власна»);
- у такій діяльності слід активно задіяти психічні процеси (сприйняття, пам'ять, увагу, увагу, емоції, мотивацію);
- особливе місце в діяльнісному підході – видам навчально-пізнавальної діяльності: пошук інформації, робота з сучасними джерелами, аналіз, систематизація;
- учень повинен навчитися здійснювати самоконтроль власної діяльності.

Реалізація діяльнісного підходу в освітньому процесі виходить із таких базових принципів:

- навчання і виховання організовується як єдина цілісна система;
- в основу освітньої роботи покладається педагогічно вивірена, спеціально організована власна діяльність кожного учня, яка організовується в зоні його найближчого розвитку;
- процес здобуття знань забезпечується як результат власних пошуків дитини, навчальною діяльністю якої керує вчитель;
- педагог приходять на урок не з готовими відповідями, а з питаннями, які треба розв'язати у спільній діяльності;
- зовнішня мотивація учнів до навчання замінюється запуском внутрішньої мотивації дитини, стимулюванням бажання вчитися, ставити цілі, шукати шляхи та методи самонавчання, умінням себе контролювати, корегувати, оцінювати. Ефективна навчальна праця учня починається тоді, коли він сам захоче пізнавати, виявити власну активність;
- учень виступає як суб'єкт освітнього процесу;
- головним завданням учителя є організація самостійної творчої діяльності учнів, врахування психологічних вимог цього процесу;
- ставлячи за мету розвиток особистості дитини, педагоги орієнтуються не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, а й на формування узагальнених навчальних дій, розвиток «уміння вчитися» як головну фундаментальну компетентність, яка дає змогу розвинути всі інші.

Часто спостерігаються випадки, коли вчитель чітко і доступно роз'яснив новий матеріал, а на наступному уроці чимало дітей не можуть його навіть відтворити. Одна з важливих причин такого стану справ – несформованість узагальнених способів дій, невміння вчитися самостійно. Учень стихійно намагається запам'ятати частини тексту і навіть не робить спроб зрозуміти логіку навчального матеріалу, та й не може цього зробити тому, що навчально-пізнавальна діяльність у нього не сформована як така.

Передумовою будь-якої діяльності є та чи інша потреба, яка тісно пов'язана з поняттями, мета, тобто те, до чого прагнуть, і мотив, що означає певну спонукальну причину дій, яка забезпечує успіх у навчально-виховній діяльності. Отже, щоб будь-яка спільна діяльність з моїми учнями була результативною, я керуюсь виробленою схемою «потреба – мета – мотив». Та я добре розумію, що дана схема не буде дієвою, якщо не викликати в учнів інтерес до поставленого завдання. Тому на кожному уроці намагаюсь захопити, здивувати учнів, подарувати радість творчості, пізнання навколишнього світу. Не буває так, щоб дитина мала якийсь інтерес і водночас залишалась байдужою і бездіяльною. Навпаки, у дитини з'являється піднесений настрій, вона усвідомлює ситуацію, пов'язану з об'єктом її зацікавлення, відчуває глибокий внутрішній зв'язок

цього об'єкта зі своєю особистістю. Усе це викликає в неї сильне, непереборне прагнення до об'єкта інтересу, готовність напружити всі сили, наполегливо працювати, переборювати будь-які труднощі та перешкоди. Гострішим стає спостереження, активізується емоційна й логічна пам'ять, інтенсивніше «працює» уява. А це, безперечно, є передумовою розвитку бажання вчитися, усвідомлення змісту діяльності, використання узагальнених способів дій, необхідних для осмислення теми, застосування знань у стандартних і нестандартних ситуаціях, виявлення таких вольових якостей у роботі, як наполегливості, цілеспрямованості.

Необхідно, щоб учні опанували прийоми зіставлення проміжних і кінцевих результатів з наміченим еталоном. У спеціально створених педагогічних умовах учень повинен навчатися сам! Адже навчально-пізнавальна діяльність – це самокерована діяльність учня з розв'язання особисто значущих проблем. Якщо в результаті такої діяльності досягнуто запланованого результату – діяльність реалізована правильно, якщо результату немає – навчальне заняття було вкрай малоєфективним. Тому організація навчально-виховного процесу з наголосом на формування, постійне удосконалення власної самостійної навчально-пізнавальної діяльності учня – це надійний, ефективний шлях до покращення якості й результативності освіти.

Правильно організоване навчання формує методи і способи дій, впливає на зростання мотивації і навчальної активності, закладає основи для занять самоосвітою і саморозвитком упродовж усього життя, готує до продуктивної праці.

Сукупність компетенцій у сфері самостійної пізнавальної діяльності спрямована на приріст знань, визначається як головна в навчально-виховному процесі й називається компетенцією «вміння вчитися». Сюди відносяться знання, вміння, навички, організація цілепокладання, планування власних дій, вибір шляхів розв'язання проблеми, аналіз, рефлексія, самооцінка власної діяльності, навички продуктивної діяльності.

Умови, що забезпечують ефективність процесу формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів: професійна підготовленість вчителя початкових класів до цілеспрямованої і систематичної роботи щодо встановлення рівня і цілеспрямованої діяльності з розвитку позитивної навчальної мотивації школярів; особистісні якості і здатність вчителя виконувати роль прикладу для наслідування; реалізація принципів наступності в системі «початкова – середня ланка загальноосвітньої школи»; індивідуальний підхід до навчання молодших школярів; використання потенціалу родинного виховання; цілеспрямована робота з підвищення мотиваційного потенціалу уроку за рахунок збагачення мислення дітей яскравими відчуттями, що викликають особистісне ставлення до учіння; методично грамотне використання інтерактивних методів навчання; реалізація моделі поетапного формування навчальної мотивації; активізація творчих здібностей у ході виконання навчально-пізнавальних завдань.

Мотивація навчальної діяльності – це динамічний процес формування мотивів учіння, що включає створення готовності, прийняття навчального завдання, постановка мети, планування роботи й організація її досягнення, аналіз, рефлексія, самооцінка власної діяльності, орієнтування в навчальному матеріалі, навчальні дії і контроль своєї роботи [7, 123-125].

Навчально-пізнавальна діяльність складається з інтелектуальної, дослідницько-експериментальної, конструкторської, інформаційно-пошукової, винахідницької, раціоналізаторської, кожна з яких має свою структуру. Ця діяльність організовується в зоні найближчого розвитку учня, яку стисло можна визначити як таку, в якій вимагається не пригадування раніше вивченого, не використання способів дій лише за аналогією, за відпрацьованим алгоритмом, а напружена власна розумова діяльність, спрямована на розв'язання раніше невідомих навчальних завдань.

Учень має бути постійно включений у самостійний пошук нових знань і використовувати для цього способи самонавчання. Якщо учень не включений у таку діяльність, його навчання припиняється. Самостійна робота розглядається як перетворення інформації на знання, вміння, навички і далі – на компетенцію. Саме тому вона має мати місце на більшості уроках та позакласних занять: від постановки мети до здійснення контролю і самоконтролю, корекції, з переходом від найпростіших видів робіт

до складніших, що мають пошуковий характер. Досвід показує, що ефективність самостійної роботи досягається, якщо вона є одним з основних органічних компонентів навчального процесу і здійснюється планомірно, систематично, а не випадково й епізодично. Учитель здійснює управління цією діяльністю (планування, організація, мотивація, контроль).

Якщо метою є засвоєння нової теми, то шлях до досягнення такої мети лежить через організацію особистого сприйняття, усвідомлення, осмислення, запам'ятовування, узагальнення і систематизацію, використання знань на практиці в стандартних та нестандартних умовах, набуття досвіду – творчої діяльності.

Реалізувати діяльнісний підхід можна через засвоєння учнями і постійне удосконалення змісту і суті універсальних, надпредметних, узагальнених способів дій, знання їх структури і функцій. Це весь комплекс дій, які використовуються у вивченні різних предметів і складають таку фундаментальну компетенцію, як уміння самостійно вчитися і самовдосконалюватися. До цих дій відносяться логічні операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення і систематизації, класифікації, індукції й дедукції, виділення головного тощо. Уміння використовувати ці логічні операції – серцевина універсальних навчальних дій.

При вивченні абсолютної більшості тем шкільних курсів можна і треба не лише використовувати ці розумові дії, а й підкреслювати їхню необхідність, науковість, формувати в учнів уміння їх успішно застосовувати, підкреслювати, що ці вміння не менш значимі, ніж сам зміст матеріалу, що вивчається.

Разом із формуванням логічних операцій вчимо учнів прийомів запам'ятовування головного, відшукування причинно-наслідкових зв'язків тощо. Озброєння учнів узагальненими способами дій – це надійний шлях до розгортання процесів самонавчання, самовдосконалення, вміння вчитись упродовж усього життя. Тому набуття компетентності «вміння вчитися» є, безумовно, основною проблемою тих, хто навчається.

Особливо актуальності набуває діяльнісна технологія навчання в контексті проєкту «Інтелект України», мета якого формування успішної, щасливої, компетентної особистості, патріота України.

Основними підходами в освітньому процесі проєкту «Інтелект України» є:

- системний,
- особистісно орієнтований,
- компетентнісний,
- діяльнісний,
- поліфункціональний,
- інтегративний.

Діяльнісні моделі навчання в освітньому процесі проєкту «Інтелект України» реалізуються через:

- поглиблення,
- збагачення,

Однією з характерних ознак розвитку національної системи освіти на сучасному етапі є її варіативність, що виражається в розробці і створенні альтернативних підручників, якими і є посібники науково-педагогічного проєкту «Інтелект України», що стали виразником певної педагогічної технології через діяльнісний підхід. Створення таких навчальних книжок повноцінно реалізують ідеї особистісно орієнтованого навчання. Посібники проєкту побудовані з урахуванням основних етапів навчання - засвоєння навчального матеріалу та його застосування на практиці. Вони реалізують діяльнісний підхід до організації навчального процесу, який змодельований у підручнику за принципом: «Для того, щоб учень засвоїв матеріал, який вивчає, він повинен виконати повний цикл пізнавальних дій, тобто сприйняти його, осмислити, запам'ятати, повправлятися в застосуванні знань на практиці й потім виконати подальші навчальні дії на їх повторення, поглиблення й міцніше засвоєння. Через дані посібники реалізується концепція міцного засвоєння знань, періодичне повторення навчального матеріалу. Спочатку проміжки між повторенням коротші, пізніше вони збільшуються.

Велику увагу в підручниках автори приділяють ознайомленню молодшого школяра з конкретними способами запам'ятовування: використання наочних посібників, застосування алгоритмів, пам'яток, опорних схем, таблиць тощо. Вправи у підручниках також реалізуються через діяльнісний підхід - поділяються на пробні, тренувальні, творчі. Велике місце автори відводять вправам за зразком - це завдання з повною орієнтувальною основою дії. Учні знають, як виконувати його та які результати повинні отримати. Дані посібники не лише повноцінно й послідовно викладають навчальний матеріал, а й служать моделлю формування навчальної діяльності як провідної у молодшому шкільному віці. Вони реалізують емоційно-ціннісний компонент змісту освіти й мотиваційну функцію.

Важливим моментом проєкту є формування емоційно-позитивного стану дитини в процесі навчання, що є важливою сферою діяльнісного підходу. Це відбувається через незвичну добірку видів завдань: виконання пісень під караоке, читання казок способом стеження за диктором презентації, робота з уривками мультфільмів та пошук переглянутого в тексті, вправа «Фотоапарат» тощо.

Способи навчально-пізнавальної діяльності в даному проєкті передаються через правила, вказівки, алгоритмічні приписи й засвоюються учнями в формі вмінь і навичок.

Досвід творчої діяльності фіксується в посібниках у формі частково-пошукових завдань. Ефективними, як показала практика, є завдання на розвиток зорової пам'яті, уваги, спостережливості, кмітливості, формулювання припущень, встановлення послідовності певних дій, самооцінку.

Велику увагу автори проєкту приділяють завданням, на основі яких формується ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, до самого себе та інших людей, поведінка в соціумі через дію. Для кожного предмету й на кожний урок розроблені музичні вправи для фізкультхвилинок, що тісно пов'язані з темою і змістом уроку та формують у дітей життєві навички: виконання ранкової зарядки; заняття фізичною культурою, спортом, рухливими іграми тощо.

У проєкті враховано природні здатності молодшого школяра, вразливість його психіки, допитливість у пізнанні самого себе, схильність до імітації зразків поведінки дорослих, що зумовлює вплив програмового змісту не лише на інтелектуальний, а й на соціальний і особистісний розвиток учня. Таким чином у молодшого школяра формуються життєві навички, що сприяють соціальному,

- духовному та психічному здоров'ю:
- уміння слухати;
- уміння чітко висловлювати свої думки;
- уміння відкрито виражати свої почуття, без тривоги і звинувачень;
- адекватна реакція на критику;
- уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей, виявляти допомогу й підтримку;
- уміння бути «членом команди»;
- уміння усвідомлювати власну унікальність;
- позитивне ставлення до себе, інших людей;
- уміння правильно виражати свої почуття;
- установка на успіх;
- уміння концентруватися на досягненні мети;
- розвиток наполегливості й працьовитості.

Отже, проєкт «Інтелект України» - це створення розвивального освітнього простору через діяльнісний підхід. В основі проєкту закладено реалізацію діяльнісних моделей навчання, зокрема: модель прискорення (дозволяє врахувати потреби та можливості певної категорії дітей, які вирізняються прискореним темпом розвитку); модель поглиблення (передбачається поглиблене вивчення обдарованими учнями певних навчальних дисциплін); модель збагачення (орієнтована на якісно інший зміст навчання з виходом за межі вивчення традиційних тем, установленням зв'язків з іншими темами, проблемами, дисциплінами); модель проблематизації (передбачає стимулювання інтелектуального та особистісного розвитку учня через використання проблемних

методів і завдань проблемного характеру, пошуку альтернативних інтерпретацій навчальної інформації, що сприяють формуванню в учнів творчого підходу).

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Духовні цінності розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. - №4. – С. 124 – 129.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1-4.
3. Волканова В.В., Муржа Л.І., Мунтян Т.О. Порадник методиста. Типологічний словник уроків (вид, форма, методи та прийоми) // Управління школою – 2008. - №8- 9. – С. 2-28.
4. Горгош Л.І. Інтеграція традиційних та інноваційних технологій в навчально-виховному процесі початкової школи // Розкази онуку – 2009 - №1-2. – С.4-8.
5. Дідик О. В. Компетентнісно орієнтовне навчання // Х.: Основа. – 2010.- С/148-156.
6. Інноваційні технології навчання в початковій школі / Упорядники: В. П. Телячук, О. В. Лесіна. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 240 с.
7. Концепція педагогічної освіти / Історія української школи і педагогіки : Хрестоматія / Упорядн. О. О. Любар ; За ред.. В. Г. Кременя. - К. : Знання, КОО, 2003. - С. 704 - 718.

Петрук В.Л.,

практичний психолог

Старокостянтинівського ліцею ім. М.С.Рудяка

Формування соціальних та здоров'язбережувальних компетентностей здобувачів освіти

Стаття описує складові здоров'язберігаючої компетентності та дає можливість наблизитися до усвідомлення важливості формування відповідального ставлення здобувачів освіти до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. У статті обґрунтовано необхідність оволодіння вмінням ефективно взаємодіяти з членами суспільства, створення безконфліктного соціального середовища, гармонізації психофізичного стану людини, що є умовою збереження фізичного, соціального та психічного здоров'я людини.

Ключові слова: здоров'язберігаюча компетентність, імунітет, емоційно-вольова сфера, соціалізація, рефреймінг, фасилітація, рефлексія, стресостійкість, релаксація, самооцінка, емпатія, конфлікти.

В Конституції України (Стаття 3) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнається найвищою соціальною цінністю.

На жаль, впродовж останніх років в Україні утворилася складна соціально-економічна та політична ситуація. Тривале збройне протистояння на Сході України, затяжна пандемія Covid-19 підривають економіку держави, знижують рівень добробуту населення, провокують зростання психологічної напруги в суспільстві, створюють несприятливі умови для здоров'я і безпеки самої людини та її соціального оточення, що призводить до збільшення кількості фізичних та психічних захворювань в суспільстві, зниження колективного імунітету.

Проблема формування соціальних та здоров'язбережувальних компетентностей підлітків є надзвичайно актуальною та важливою для вирішення цілої низки як педагогічних, так і психологічних питань. Вчасно виявлене порушення в емоційно-вольовій сфері та набуте вміння керувати емоціями у дитячому віці є однією з умов ефективної соціалізації особистості у дорослому житті. Сформовані соціальні та здоров'язбережувальні компетентності допомагають людині відповідально ставитися до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, ефективно взаємодіяти з іншими членами суспільства, створювати безконфліктне соціальне середовище.

Соціальна і здоров'язбережувальна компетентності – це здатність людини планувати і реалізовувати свою життєдіяльність у спосіб, сприятливий для здоров'я і безпеки самої людини та її соціального оточення.

Соціальна і здоров'язбережувальна компетентності набуваються через формування сприятливих для здоров'я, безпеки і соціальної інтеграції знань, умінь, ставлень (психологічних принципів, установок, цінностей, прагнень, потреб). Розвиток соціальної і здоров'язбережувальної компетентностей у сучасному світі дедалі частіше відбувається завдяки впровадженню превентивної освіти шляхом просвітницької діяльності на засадах розвитку життєвих навичок.

Превентивна освіта – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямований на фізичний, психологічний, духовний, соціальний розвиток особистості, формування в неї відповідальної поведінки, імунітету до можливих негативних впливів соціального оточення; профілактика та корекція негативних проявів поведінки.

Одна з основних функцій системи освіти полягає у формуванні соціальної та здоров'язбережувальної компетентностей підростаючого покоління, підготовці особистості до самостійного життя.

Нова українська школа акцентує увагу педагогів на формування соціальної та здоров'язбережувальної компетентностей, як основи позитивної самореалізації особистості. Важливо сформувати в дитини позитивне сприйняття себе та світу, відкритість, готовність до змін, гнучкість та критичність мислення, вміння ефективно взаємодіяти, комунікувати з іншими людьми.

Для кращого ознайомлення здобувачів освіти з факторами, що впливають на здоров'я людини, розширення кругозору дітей щодо заходів, які знижують ризики втрати здоров'я та підвищують загальну опірність організму, сприяють підвищенню фізичного, соціального та психологічного благополуччя, для формування відповідального ставлення до власного здоров'я доцільно проводити просвітницьку роботу, що забезпечить формування здоров'язбережувальних компетентностей учнів.

Ефективність психологічної допомоги дітям у формуванні відповідального ставлення до власного здоров'я залежить від правильно підібраних форм та методів просвітницької роботи. Варто налаштувати учнів на більш детальне вивчення себе, особливостей свого організму, пізнання своїх можливостей та свідомий вплив на емоційні стани. Для психічного здоров'я необхідна збалансованість емоцій, тому, виховуючи в дитини емоції, важливо не просто навчити її стимулювати себе в процесі вольової дії за допомогою позитивних емоцій, але й не боятися негативних емоцій, які обов'язково виникатимуть у ході життя, роботи, творчості, тому що неможливо уявити собі якусь діяльність без невдач, помилок та зривів.

Мета просвітницької роботи у формуванні соціальних і здоров'язбережувальних компетентностей полягає в тому, щоб сформувати в учасників освітнього процесу здатність (готовність) мобілізувати систему знань, умінь, розумових і особистісних якостей, необхідних для формування у школярів мотивації до здоров'язбереження, а також уміння передбачати, попереджати, або компенсувати втрату здоров'я як засобу задоволення базових потреб людини, сформувати усвідомлене ставлення до власного здоров'я; змінити внутрішні установки щодо реагування на тривожні моменти життя; сформувати відчуття захищеності, набути вміння саморегуляції, підвищити рівень стресостійкості; підняти рівень особистої відповідальності за власне життя, здоров'я, емоції та дії.

Завдання просвітницької роботи у формуванні соціальних і здоров'язбережувальних компетентностей:

- сформувати в учасників освітнього процесу системи знань про фізичне та психічне здоров'я людини;
- формувати валеологічне мислення;
- формувати у школярів мотивації до здоров'язбереження;
- ознайомити з методами самодіагностики, самооцінки, самоконтролю й самокорекції психосоматичного стану організму;

- формувати необхідні знання, вміння і навички зі збереження і зміцнення здоров'я;
- навчити використовувати отримані знання у повсякденному житті;
- формувати уміння передбачати, попереджати, або компенсувати втрату здоров'я як засобу задоволення базових потреб людини;
- сформувати усвідомлене ставлення до власного здоров'я;
- змінити внутрішні установки здобувачів освіти щодо реагування на тривожні моменти життя задля збереження психічного здоров'я;
- подолати негативні прояви у спілкуванні між школярами;
- розвивати практичні вміння та навички учасників занять в питанні здоров'язбереження;
- формувати здатність виражати свої почуття, емоції без шкоди для власного здоров'я та здоров'я оточуючих;
- формувати здатність до усвідомлення та аналізу проблем;
- формувати навички позитивної вербальної та невербальної комунікації;
- сформувати відчуття захищеності;
- сприяти набуттю вміння саморегуляції;
- підвищити рівень стресостійкості;
- розвивати уміння щиро ділитися своїми почуттями та розуміти почуття інших;
- підкріплювати позитивний образ «Я»;
- підняти рівень особистої відповідальності здобувачів освіти за власне життя, здоров'я, емоції та дії.

За необхідності програма формування здоров'язбережувальної компетентності може бути доповнена різними видами психологічної допомоги дітям та їх батькам (психологічне консультування, тілесно-орієнтована терапія).

Основні методи роботи та технології реалізації завдань здоров'язбережувальної компетентності:

- вправи-привітання і прощання, що дозволяють згуртувати дітей, емоційно залучити до заняття, налаштувати на продуктивну групову діяльність;
- використання різних напрямків арттерапії;
- вправи-руханки, що впливають на емоційний стан дітей, рівень їх активності, стимулюють до продуктивної діяльності;
- ресурсні вправи, які допомагають зняти психоемоційне напруження, сприяють створенню невимушеної атмосфери;
- вправи на переосмислення (рефреймінг) ситуацій ;
- творчі вправи, що допомагають самореалізації та самоактуалізації;
- релаксаційні вправи, які допомагають зняти психоемоційне напруження;
- фасилітація (від англ. to facilitate – полегшувати, сприяти,допомагати) - процес колективного висловлення думок, розв'язання завдань, у якому психолог виконує роль фасилітатора. Він керує процесом: сприяє встановленню конструктивної комунікації у процесі обговорення питань, спрямовує роботу учасників на пошук рішення, забезпечує дотримання норм взаємодії й регламенту, інтенсифікує обмін інформацією й досвідом, активізує групу за допомогою запитань, реагує на висловлювання кожного учасника тощо.

Отже, пріоритетним напрямком системи освіти має бути формування соціальної та здоров'язбережувальної компетентностей підростаючого покоління, як основи позитивної самореалізації особистості, позитивного сприйняття себе та світу, відкритості, готовності до змін, гнучкості та критичності мислення, вміння ефективно взаємодіяти, комунікувати з іншими людьми, підготовки її до самостійного життя. Це сприятиме ефективній соціалізації особистості у дорослому житті, а також формуванню свідомого, здорового, толерантного суспільства в цілому.

Список використаних джерел та літератури

1. Варданян Б.Х. Механізми саморегуляції емоційної стійкості // Категорії, принципи і методи психології. Психологічні процеси. - М.: 1983.

2. Зільберман П.Б. Емоційна стійкість оператора // Нариси психології праці оператора .- М.: Наука, 1974.
3. Сельє Г. На рівні цілого організму. - М: Наука, 1972.

Пілець В.А.,
практичний психолог
Хмельницької середньої ЗОШ №25 ім. І.Огієнка

Психологічний супровід дітей та підлітків які втратили батьків методом метафори

Актуальна тема на сьогоднішній день, це психологічна допомога дітям та підліткам які втратили близьких для себе людей. Особлива умова є те що в нашій країні йдуть військові дії на сході. Через цю причину діти та підлітки які втратили близьких людей з кожним роком стає все більше і більше. Тому ця тема стає все актуальнішою для нас психологів, соціальних працівників, психотерапевтів. Втрата є однією із невід'ємною частиною нашого життя. Для кожної людина тема втрати будь-кого є дуже болючим і важким. Тема смерті, подальша доля померлого завжди бентежило людство з часів його зародження і по сьогоднішній день. Бо з кожним роком археологи з находять все більше і більше знахідок стародавніх і не дуже пам'яток, які зазначають про численні ритуали пов'язані зі смертю та спробами її магічного приборкання. В наш час різні народи світу, мають своє ставлення до смерті близької людини. Але, для усіх є спільним почуття втрати, жалоби, туги за померлим, яке відрізняється за інтенсивністю та тривалістю. Тему горя та втрати досліджували такі науковці як англійський психіатр і психоаналітик Джон Боулбі, американський лікар-терапевт Джордж Енгель, англійський психоаналітик Сандлер Джозеф, Холі Пруджерсон та Марді Горовіца, Арнольд Панграці та Вероніка Семьонова.

Мета та завдання цієї статті це аналіз літератури по даній темі, поділитися практичним досвідом щодо психологічного супроводу дітей та підлітків, які втратили батьків методом метафори, і розказати про нього більш детальноше, як саме він працює, наскільки добре працює з такою категорією як діти та підлітки. Та показати як можна спрямувати процес переживання втрати у здорове русло та знизити додаткові навантаження, принесені почуттям горя.

Переживати скорботу й кризу – це не просто відчувати біль, це означає пройти цілу низку великих і маленьких випробувань болем, що можуть ускладнити життя на тривалий час. Це можуть бути зміни рівня уваги, що приділялися дитині, віддалення від одного з батьків через розлуку по причині загибелі. Історія втрати містить усе, що дитина бачила, чула, в чому брала участь, а також як сприйняла й усвідомила усі події, що відбулися. Кажуть, що скорбота – це плата за любов. Робота з горюванням багато чому нас вчить і робить сильнішими [1].

Скорбота і почуття втрати – це багато граней феномен з широким спектром реакцій та емоцій, що є нормальним для кожної людини. Скорбота як процес містить безліч індивідуальних варіація у формі різних видів та ступенів реакцій, від помірної до сильної, а також різноманітні способи вираження горя. Скорботі потрібен час. Скорбота як процес має різні точки початку, різну тривалість та шляхи розвитку. Відкрити розуміння часових меж скорботи як процесу включає розуміння, що скорбота не обов'язково досягає найвищої точки на початку процесу, а далі слідує стабільне покращення. Деяк відчувають часткове або значне погіршення через деякий час. Багато хто відзначає зміни в інтенсивності почуття скорботи. Скорбота – це не простий лінійний процес, однак явище періодичного характеру. У школярів, наприклад, почуття горя може змінюватися по мірі дорослішання і посилюється в ті періоди, коли дитина переходить на інший рівень розуміння того, що відбувається [2].

Важливо розрізняти внутрішні та зовнішні зміни у дітей, які втратили близьких. Внутрішні зміни стосуються прагнення дитини зрозуміти цінність втрати та

встановити стабільне ставлення на рівні почуттів до втраченої близької людини. Зовнішні зміни стосуються конкретного повсякденного життя дитини, її здатності дотримуватися звичайного графіка, відвідувати школу і проводити свій вільний час. Зміни, як внутрішні так і зовнішні, можуть бути у кращій і гіршій бік, але не завжди вони пов'язані між собою. Це означає, що дитина може добре вчитися в школі, але мати великі проблеми в царині своїх почуттів. Дитина, що переживає почуття скорботи, витрачає дуже багато енергії, тож вичерпує усі свої енергетичні ресурси. Вона може реально відчувати і навіть вербально виражати свої відчуття, що «функціонує» гірше, ніж звичайно. Також дитина може не усвідомлювати цього, але воно дасть про себе знати проблемами у різних сферах життя. Скорбота різноманітна у своїх проявах. Вона позначається на організмі та може бути виражена різними способами мовою тіла. Почуття скорботи висуває високі вимоги до психіки. І це більше, аніж просто почуття. Скорбота це те, що ми думаємо, відчуваємо і робимо у нашій щоденній праці, направлений на те, що пережити цей день, наповнений хаосом, почуттям нереальності того, що відбувається, й тугою. Скорбота – це те, що зумовлює життя людини на цьому етапі. Наше розуміння дитячого почуття втрати впливає на те, як ми хочемо допомогти. Є такий вислів «дитячі сльози швидко з'являються й швидко висихають». Тож ми, ті, що допомагають, часом не беремо на себе ініціативи у розмові з дитиною, не бажаючи знову викликати в неї почуття горя. Важливо доносити до батьків (опікунів), що замовчувати горя не полегшує ситуацію. Тому не треба оминати розмов про втрату, або ховати свої почуття, сльози, щоб не лякати дитину, краще пояснити свої почуття, виражати їх. У складних життєвих ситуаціях і під час кризи почуття горя не полишає дитину, не зважаючи на те, що вона здатна брати участь у повсякденному житті. Підтримка людини, що втратила близького, потребує мужності та напруження усіх ваших почуттів і сил, про те є реальною задачею. Кожен може допомогти дитині, яка долає труднощі (Bugge & Røkholt, 2009) [2].

Батьки є зразком наслідування для дітей, саме вони формують у них почуття безпеки. Діти залежать від них, і ця залежність впливає на почуття горя від втрати. Разом з тим, погляди суспільства на почуття втрати прийняті та приписані правилами в його середовищі, також впливають на дітей та підлітків. Спілкування з йогователями в дитячому садку та вчителями у школі дає їм розуміння, як можна виявляти скорботу і як вистояти у ситуації втрати близького. Цей процес складається не лише зі спонтанних реакцій на втрату, але й з активних спроб пристосуватися до ситуації, що склалася. Деякі намагаються знайти той спосіб життя, який можливий зі змінами, що відбулися. Теорія про подолання труднощів, котрі виникають у сім'ї, концентрується на тому, як різні шляхи вирішення сімейних проблем впливають на окремих членів родини, їх пристосування до труднощів, які виникли, та подальший розвиток. З цього погляду почуття скорботи є частиною процесу взаємодії та співпраці в сім'ї. скорбота впливає на наші стосунки в сім'ї, виражається через наші відносини і сама змінюється під впливом наших відносин. Різні сім'ї поводяться дуже по різному, коли в сім'ї настає криза або тріпається горе. Деякі відкриті один одному і діляться один з одним своїми переживаннями, інші мовчать і шукають усамітнення. У деяких сім'ях існує правило: не обговорювати того, що викликає проблеми й може занурити у смуток. Інші звикли говорити про свої тривоги й скрути.

Метод метафори – це техніка позитивної психотерапії в якій використанні притч, історій, мудрих висловлювань і так далі. Активізує образне (правопівкульне) сприйняття у людини, впливаючи не лише на його розум, але й на його серце. Ця техніка розширює бачення людини, допомагає віднайти нові можливості задля вирішення проблемних ситуацій. [6].

Але у психологічній літературі існує безліч визначень поняття «метафора». На думку Н. Пезешкіана, метафора є особливим інструментом для створення «єдиного поля розуміння» з її допомогою людина здатна донести до інших своє індивідуальне світобачення та зрозуміти іншу людину [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що метафора містить певне смислове повідомлення, яке надається в алегоричній формі. Подібне повідомлення може надаватись як за допомогою вербальних, так і невербальних засобів [4].

Серед невербальних метафор, які використовуються у психотерапії, розрізняють художні метафори, метафоричні об'єкти, метафоричні дії.

Серед вербальних метафор розрізняють такі різновиди, як прислів'я, притчі, байки, анекдоти, казки, легенди, міфи, афоризми. Засновник позитивної крос-культурної психотерапії Н. Пезешкіан пропонує розглядати такі функції метафор, як: функція дзеркала; функція моделі; функція опосередкування; функція збереження досвіду; функція передачі традицій; функція посередництва у міжкультурній взаємодії; функція повернення на більш ранні етапи індивідуального розвитку; функція альтернативної концепції та функція зміни позиції [5].

Через ці функції, які пропонує Н. Пезешкіан дає нам можливість. Методом метафор обійти психологічні бар'єри і захисти, які як з однієї сторони захищають психіку, а з іншої, які заважають рухатися дитині або підлітку в перед. І при використанні цього метода знижується дискомфорт дитини під час самої роботи та дає шанс подивитись на себе (чи на ситуацію) під іншим кутом, проаналізувати особистісні характеристики та поведінкові прояви.

Саме головне наголосити я хочу такі речі як ні в якому випадку, непотрібно замовчувати про втрату ніби її немає, або з цієї теми робити табу. Якщо вже так сталося людина має прожити її, неважно чи це дитина, підліток або доросла людина. Це потрібно для того щоб з цією втратою справитися і піти в подальше життя без зацикленості на минуле. Якщо про втрату будуть замовчуватися чи робити з неї тему табу, метафорично сказати що дитина буде як бомба уповільненої дії. В цій темі добре підходить використовувати метод метафори, тому що ми будемо спілкуватися про травму не напругою обходячи цим психологічні механізми захисту, так ми дамо дитині чи підлітку її прожити та прийняти.

Список використаних джерел

- 1.Хеге Сантандер. Методичний посібник групи психологічної підтримки дорослих, які втратили близьких людей 2017.
- 2.Андерсен К. Методичний посібник групи психологічної підтримки для дітей та підлітків, які втратили близьких людей / К. Андерсен, Е. Грелан Рьокхольт, М. Рісе., 2017.
- 3.Літвінова К. КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА ТЕРАПІЯ УСКЛАДНЕНОЇ РЕАКЦІЇ ВТРАТИ / Крістіна Літвінова. – 2018.
- 4.Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції з позитивної психотерапії Н. Пезешкіана «ЖИТТЯ, КОНФЛІКТИ І ЛЮБОВ У ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНОМУ СВІТІ», 2017.
- 5.Пезешкіан Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия: [пер. с нем.] / Н. Пезешкіан. – М.: Прогресс, – 240с.
- 6.Основи психологічного консультування в позитум-підході / Карікаш, Босовська, Кравченко, Кириченко. – Черкаси, 2009.

Поліщук І.В.,
вчитель-дефектолог
КУ Славутської міської ради
"Інклюзивно-ресурсний центр"

Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю. Як допомогти?

Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю часто зустрічається в сучасному світі і є одним із найбільш поширених розладів дитинства. В статті розкриваються особливості організації навчального процесу, які забезпечують освітні потреби дітей із СДУГ. Робота

містить огляд основних порад для організації вчителем успішного навчання дітей СДУГ, їх перебування в колективі ровесників.

Ключові слова: СДУГ (синдром дефіциту уваги з гіперактивністю), розлад розвитку самоконтролю, моторна гіперактивність, імпульсивність, методи допомоги організації навчального процесу.

Ми часто можемо зустрічаємо такі фрази: «Вони абсолютно некеровані», «За ними неможливо встежити», «Такі непосидючі, ніколи не завершують розпочату справу!» – саме так говорять про дітей, які не можуть зосередитися на поясненнях вчителя, довго втримати увагу на завданні та спокійно відсидіти весь урок. Дуже довго таких учнів намагалися виправляти але все марно... Також “Раніше казали, що дитина не вихована, тепер часто це називають гіперактивність”. Але це хибне, навіть токсичне твердження. Насправді, синдром дефіциту уваги з гіперактивністю не має нічого спільного з “вихованням”, а є особливістю роботи мозку. Ключовими симптомами цього розладу є порушення самоконтролю та саморегуляції, які є обумовлені біологічними особливостями мозку, і спричиняють проблеми у сфері регуляції поведінки, уваги, емоцій та імпульсів. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю є одним із найбільш поширених розладів дитинства. У всьому світі зростає кількість дітей з цим синдромом, він зустрічається у близько 5% (це, приблизно, одна дитина на клас) дітей та 3% дорослих.

СДУГ (синдром дефіциту уваги з гіперактивністю) – це поліморфний клінічний синдром, зумовлений недостатньо ефективним функціонуванням певних зон головного мозку, які відповідають за функцію контролю над поведінкою – це є біологічно обумовлений розлад розвитку самоконтролю. Він проявляється моторною гіперактивністю, порушенням уваги та імпульсивністю. Цей розлад поліморфний тому, що немає двох однакових дітей з СДУГ і він має широкий спектр можливих проявів.

Дітям з синдромом важко контролювати свою поведінку, увагу, емоції – і це за відсутності належної підтримки і допомоги може спричиняти проблеми з навчанням, стосунками, загальним самоконтролем над власною поведінкою.

Причиною СДУГ є особливості будови та функціонування головного мозку, а не погане виховання чи алергічна дієта. Справжньою причиною є або генетичні фактори (у більшості випадків), або пренатальне ураження центральної нервової системи. Синдром має ранній початок (у віці до 6 років) і є тривалим. Неврологи і психіатри попереджають, що не варто ставитися до СДУГ легковажно: це діагноз, який не лікується, але вимагає певної корекції.

Хоча поведінкові проблеми гіперактивної дитини проявляються з перших років життя, часто ще до досягнення старшого дошкільного або молодшого шкільного віку, їх сприймають як особливості темпераменту або неналежне виховання дитини. Під час навчання виникають труднощі, які дедалі важче ігнорувати.

СДУГ пов'язаний із такими проблемами розвитку: дефіцит уваги, імпульсивність та надмірна моторна активність (рухливість). Імпульсивність та гіперактивність проявляються такими симптомами: дитина безперервно рухається, не може довго всидіти на одному місці, бігає чи лазить тоді, коли необхідно сидіти, багато говорить, перебуває інших, недоречно втручається в розмову, не проявляє витримки, коли треба чогось чекати (наприклад, своєї черги в грі), діє, не подумавши про наслідки чи правила. Якщо до цього додати загальні характеристики гіперактивної дитини – значний рівень емоційності (роздратування, пригнічення, спалахи гніву, підвищена реакційність), труднощі під час зміни діяльності, агресивна поведінка, проблеми з дисципліною, неможливість працювати задля досягнення віддаленої мети, постійна потреба в сильних заохоченнях та покараннях, знижена самооцінка, часто супутня опозиційна поведінка, то матимемо типовий портрет дитини з СДУГ (синдром дефіциту уваги з гіперактивністю).

Для дітей із СДУГ характерні такі порушення:

- загальної моторики (квапливість, швидка ходьба, хаотичність рухів, різкі повороти). Мовлення супроводжується нав'язливими рухами частин обличчя, рук, ніг тощо;

- уваги (нестійка, короткотривала, розсіяна). Гіперактивні діти не вміють слухати інших. Внаслідок порушеного слухового сприймання діти погано засвоюють та запам'ятовують правильне мовлення дорослих;

- мислення (хаотичність, відсутність логічного зв'язку тощо);

- поведінки (тривожність). Свого мовного дефекту не визнають. Здатні до самоствердження;

Найхарактернішими випадками порушень є:

1. Порушення дрібної моторики.

2. Порушення загальної моторики та координації рухів.

3. Зміни в емоційно-вольовій сфері: роздратованість; плаксивість; розгальмованість.

4. Порушення фізіологічного дихання (поверхневе, уривчасте, носове).

5. У мовній функціональній системі – дискоординація в роботі рухливих частин артикуляційного апарату: губ, нижньої щелепи, язика, м'якого піднебіння.

6. Порушення фонетичної (відсутність, заміна чи спотворена вимова звуків) та фонематичної сторін мовлення (важкість засвоєння словесних та фразових наголосів, інтонації; пропуски звуків на збігу приголосних, незакінченість слів (закінчень зокрема)).

7. Розлади навичок читання:

дисграфія – порушення навичок письма, які можуть проявлятися у помилках при написанні диктантів, специфічні порушення почерку, заміна літер у словах;

дислексія – порушення навичок читання: неможливість усно відтворити прочитаний текст;

дискалькулія – проблеми із математичними розрахунками.

8. Зміна та плавність звучання: голос уривчастий, приглушений, затухаючий, скандований, тремтячий тощо.

9. Недорозвиток лексико-граматичної сторони мовлення.

10. Зниження швидкості психічних операцій; недорозвиток абстрактного мислення.

Взаємодії, що призводять до порушень становлення у дітей з СДУГ здорової самооцінки:

- постійна надмірна критика дитини;

- ідеалізація дитини («ти найкраща»);

- осуд дитини, присвоєння їй негативних ярликів;

- відторгнення дитини;

- залякуванням втратою любові;

- негативні стосунки з дитиною, порушене спілкування;

- надмірні звинувачення дитини;

- порівняння дитини з іншими дітьми у негативний спосіб;

- розчарування у дитині;

- відсутність допомоги у подоланні дитиною її труднощів.

Згідно з сучасними міжнародними протоколами, які розроблені на основі результатів наукових досліджень, рекомендовано два основних методи допомоги особам із СДУГ:

1. Медикаментозна терапія.

2. Поведінкова терапія для дітей та молоді, яку застосовують батьки вдома і педагоги у закладах освіти.

Ці два методи мають вагомий докази ефективності і рекомендовані як основні форми допомоги особам із СДУГ (при легших формах рекомендовано переважно поведінкову терапію, при більш виражених – поєднання поведінкової та медикаментозної).

Щоб дитина з СДУГ відчувала себе комфортно та була у безпеці, потрібно виокремити певні моменти, такі як:

- компетентність учителів;

- відповідні побутові умови класу;

- співпраця батьків і вчителів;
- застосування однакових поведінкових моделей та технік.

Найкращим учителем для дитини із СДУГ є людина, обізнана з цим розладом та з методами ефективного керування поведінкою. Дітям, які мають труднощі із плануванням та самоконтролем, потрібен учитель, що вміє добре організувати навчальний процес.

Поради для проведення уроків.

1. Індивідуальний підхід.

Будувати роботу з гіперактивною дитиною необхідно на засадах особистісного підходу: звичайний режим їй не підійде. І головне – учень завжди має бути в полі вашого зору. Посадіть його ближче до себе, найкраще – за першу парту перед столом чи у середньому ряді. Якщо учень буде сидіти за останньою партою, то у вас фактично не буде шансів втримати його увагу.

Пам'ятайте, що гіперактивному школяреві дуже важко постійно сидіти, тому дозволяйте йому періодично вставати та ходити класом. А щоб він не нудився, спрямуйте його енергію у корисне русло, наприклад, попросіть вимити дошку чи роздати зошити. Це також допоможе дитині відчувати себе корисною.

Можете ввести регулярні фізкультурні п'ятихвилинки, що буде корисно для всіх без винятку учнів! Перерви на фізичні вправи дуже важливі. Гіперактивні діти зможуть позбутися надлишку енергії та приступити до роботи. Діти можуть стрибати, нахилятися, присідати. Головне, менше статичності! Що вже й казати: уроки фізкультури для гіперактивних учнів завжди улюблені.

2. Побудова навчального процесу

Діти з розладами дефіциту уваги та гіперактивністю такі ж розумні, як і інші, просто їм складніше дається навчальний матеріал. Треба вивчити складну тему? В такому разі перед початком проведіть фізкультурну п'ятихвилинку. Не варто давати дитині з синдромом СДУГ об'ємні завдання, краще розділіть їх на декілька невеликих частин. При цьому, чітко, дуже стисло, окресліть умови виконання. Контролюйте роботу над кожною частиною завдання, але не будьте занадто суворі. Використовуйте велику кількість яскравого наочного матеріалу.

Використовуйте тон голосу; змінійте інтонацію. Дайте їм відчуття, що ви слідкуєте за їх діяльністю; практикуйте зворотний зв'язок якомога частіше. Робота віч-на-віч із дитиною, наскільки це можливо, звісно, допоможе обом сторонам: учителю — зрозуміти проблеми дитини, учневі — відчуття, що вчителю важливо, аби він все встиг.

Використовуйте комп'ютерні технології та інші методи, такі як музика, драма, дизайн, метод проекту та ін., що дозволяють покращити мотивацію до навчання та втримати увагу. Створіть список правил, що їх учні повинні виконувати.

Сформулюйте список у позитивній формі: що треба робити, а не те, чого робити не слід. Переконайтеся, що діти знають, якої поведінки від них очікують. Якщо дитина втрачає увагу й починає заважати — час доручити їй читати вголос частину навчального тексту або завдання. Деякі педагоги використовують для цього сигнали, наприклад, невеличкі дзвіночки. І обов'язково встановіть зоровий контакт.

Зробіть темп уроку жвавим, навчальну діяльність різноманітною. Створіть атмосферу, в якій дитина не буде боятися брати активну участь у заняттях та бути незрозумілою чи помилитися; заохочуйте активність, заохочуйте роботу у групах, що змінюють учасників виконання завдання і взаємодію між учнями.

За можливості створюйте ситуації, у яких гіперактивна дитина зможе проявити свої сильні сторони та навіть стати експертом. Це буде чудовим стимулом та позитивно вплине на самооцінку школяра. Хваліть учнів за конкретну поведінку. Хваліть негайно.

Більше заохочуйте школяра. Негативні оцінки створюють атмосферу невдач і тільки підсилюють проблемну поведінку. Дозвольте виходити «випускання пари». Зв'яжіться з батьками для передачі успіхів дитини. Створіть разом з батьками систему, що підтримає учня й послужить просуванню до загальних цілей.

Завжди записуйте на дошці вказівки з виконання завдань. Залишайте вказівки на дошці до закінчення виконання завдань. Створіть у класі календар і відзначаєте в ньому

важливі дати, цілі. Спонукайте учнів вести свій календар і позначати в ньому те саме, що й у класному календарі.

3. Робота з негативними емоціями

Діти з розладами дефіциту уваги та гіперактивністю дуже імпульсивні, тому часто діють необдумано. Вони можуть бешкетувати, не маючи при цьому на меті нічого поганого. Проте кричати, погрозувати, карати – марно, цим ви нічого не досягнете. Краще не помічати негативних моментів, зосереджуючись лише на позитивних. Звісно ж, мова йде про незначні порушення. Але навіть якщо дитина поводить себе агресивно, вчитель має зберігати витримку та спокійно пояснити, чому так чинити не можна.

При цьому не використовуйте під час пояснень виразів на кшталт «поводь себе відповідним чином» – дитина і так вважає, що все нормально, тому не зрозуміє, що ви від неї хочете. Тому кажіть, що, наприклад, штовхати дівчат не можна, бо це образливо, неприємно та, зрештою, боляче.

Існує ще багато порад щодо облаштування шкільного класу, проте загальним правилом є зручність, відсутність зайвих подразників, наявність відповідних елементів, що допомагають структурувати діяльність (годинник, перелік правил поведінки, різноманітних вказівників тощо). Треба наголосити на тому, що виконання цих порад допомагає не тільки дітям із СДУГ, а й усім іншим учням класу, і учителю зокрема.

Немає двох однакових дітей із СДУГ, важливо пам'ятати, що жодна програма, чи техніка не будуть підходити усім дітям.

Психіатри твердять, що дуже часто з роками прояви симптомів розладів з дефіцитом уваги та гіперактивністю значно зменшуються. Наприклад, у 15 років учень матиме значно менше проблем, ніж у 7. Але це не означає що потрібно просто чекати та сподіватися, що все якось закінчиться. Завжди можна допомогти. Так, навчатися гіперактивним дітям буває складно, але це не означає, що вони не можуть стати успішними у чомусь іншому. Спеціалісти рекомендують такі види діяльності для дітей з СДУГ як:

бойові мистецтва – заняття потребують багато енергії, а до того ж допомагають розвивати самодисципліну;

велосипед та пробіжки – діти люблять бути на вулиці, але при гіперактивності просто гуляти не цікаво, а от кататися на велосипеді чи бігати – це зовсім інше;

заняття музикою – гра на будь-якому музичному інструменті розвиває одночасно обидві півкулі мозку, а якщо дитина входить до складу хору чи оркестру, то ще й навчиться працювати в команді;

плавання – цей вид спорту взагалі творить дива, наприклад, олімпійській чемпіон Майкл Фелпс, також з дитинства має діагноз РДУГ, але плавання допомогло йому опанувати себе;

театральні гуртки – тут буде і самодисципліна (заучування реплік та репетицій), і одночасно можливість вивільнити емоції.

СДУГ є одним із найбільш досліджених поведінкових розладів, щодо якого розроблено ефективні стратегії та методи допомоги. За належної допомоги та підтримки діти з СДУГ можуть мати повноцінне життя.

Список використаних джерел та літератури

1. Вострокнутов, Н. В. Школьная дезадаптация: ключевые проблемы диагностики и реабилитации // Школьная дезадаптация. Эмоциональные и стрессовые расстройства у детей и подростков. - М., 1995. - С. 8-11.

2. Євгеній Суковський - адаптований переклад рекомендацій щодо навчання дітей з ГРДУ Міністерства освіти США \ Навчання дітей що мають іперактивний розлад із дефіцитом уваги. Навчальні стратегії та техніки\

3. Заваденко Н.Н., Успенская Т.Ю., Суворинова Н.Ю. Диагностика и лечение синдрома дефицита внимания у детей // Журн. неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. 1997. № 1. С. 57—61.

4. Корнев А.Н. Дислексия и дисграфия у детей. СПб.: 1995.

5. <https://nus.org.ua/articles/nezruchni-dity-rol-uchyteliv-ta-shkoly-v-dopomozi-dityam-z-giperaktyvnisty/>

6. <https://osvitoria.media/experience/syndrom-defitsytu-uvagy-z-giperaktyvnistyu-yak-dopomogy-dytyni-adaptuvatysya-do-shkoly/>

Присяжна Л.М.,
вчитель початкових класів
Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. №3

Впровадження здоров'язбережувальних технологій у навчальний процес

Сучасна освіта висуває високі вимоги до здоров'я учнів. Тому відповідна оздоровча технологія сформувала у навчальному процесі дбайливе ставлення до свого фізичного та психічного здоров'я, найважливіші соціальні навички допомагають дітям успішно адаптуватися в суспільстві. Здоров'я дітей сьогодні важливіше, ніж будь-коли. Наразі можна сказати, що вчителі можуть багато чого зробити для здоров'я сучасних учнів. Вчителі можуть наполегливо працювати, щоб навчання дітей не зашкодило здоров'ю учнів.

Ключові слова:... здоров'язбережувальні технології, фітотерапія, фізкультхвилинки, рухова активність, музикотерапія, релаксація, валеологічні паузи

Найціннішим багатством, яке людство отримує від природи, є здоров'я. Це неперевершене багатство, яке потрібно берегти та зміцнювати. Питання збереження здоров'я стає все більш актуальним у всьому світі, а в Україні – домінує. Зростає захворюваність населення, а абсолютно здорових дітей майже не народжується. Для України головним питанням майбутнього країни є захист і зміцнення здоров'я дітей. Насторожує те, що у молодого покоління різко погіршився фізичний і психічний розвиток, знизилася народжуваність і тривалість життя, зросла смертність, особливо дитяча, а також відсутність мотивації підтримувати та покращувати своє здоров'я. У школі 85% дітей страждають на ті чи інші фізичні та психічні розлади, все більше дітей страждають на психоневрологічні захворювання.

Нинішній стан здоров'я та свідомість українського народу свідчить про те, що країні дійсно загрожує зникнення. Статтею 5 Закону України «Про загальну середню освіту» визначено, що завданням загальної середньої освіти є виховання свідомого ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок та засад здорового способу життя, підтримувати та зміцнювати фізичне та психічне здоров'я учнів (учнів початкової школи).

Взаємодія з учнями, їхніми батьками, медичними працівниками, шкільними психологами повинна планувати та організовувати свою діяльність з урахуванням пріоритетів охорони та зміцнення здоров'я всіх предметів навчального процесу.

Здоров'я дітей – одне з головних джерел щастя, радості та наповнення для батьків, вчителів та всього суспільства.

Під здоров'язбережувальною технологією розуміють:

- сприятливі умови для навчання дітей у школі (відсутність стресів, відповідність вимогам, методи навчання та виховання);
- найкраща організація навчально-виховного процесу (за віком, статтю, особистими особливостями та гігієнічними нормами);
- повний і добре організований режим вправ.

Тому для впровадження здоров'язбережувальних технологій у навчальний процес я поставила перед собою такі завдання:

- не перевантажувати учнів і визначати найкращий обсяг і спосіб надання навчальної інформації;
- врахування інтелектуальних і фізичних особливостей учнів, особистих мовних особливостей кожної дитини;

- планувати такий вид роботи, який допомагає зменшити втому;
- змінювати вид діяльності, чергувати інтелектуальні, емоційні та спортивні заняття, сприяти підвищенню спортивної активності в групах і подвійних формах роботи, вчити поважати думку інших, висловлювати власні ідеї;
- проводити ігри та ігрові ситуації, нестандартні заняття, комплексні заняття;
- сформувати доброзичливий і позитивний емоційний настрій з першої хвилини заняття (пам'ятайте, що психічний стан і психічне здоров'я учнів також впливатимуть на їх фізичне здоров'я);
- чітко організовувати навчальну роботу в класі.

Важливо перед уроком роботи необхідні записи на дошці: анкетні завдання, план курсової роботи. Можна відразу вказати складність завдання. Адже, знаючи весь план уроку, які знання, вміння та навички необхідні оволодіти і скільки роботи, учні можуть вибрати складність завдання та розподілити свою роботу на уроці. Це сформувало в учнів як основний комплекс навчальної діяльності, так і профілактику стресу (гарні результати можна отримати завдяки парній та груповій роботі, тому що слабші «учні» відчують підтримку друзів. Тоді учні не бояться помилитися та помилитися Відповідь).

До тіла і душі дитини потрібно ставитися з турботою, захистом і розумінням. Ми повинні допомогти кожній дитині зробити вибір, який сприяє здоровому способу життя. У початковій школі навчитися зберігати та зміцнювати здоров'я непросто, але найголовніше – бути вміння сприймати життєві виклики та гідно позбутися будь-яких труднощів.

«Як допомогти школяреві, як змусити його жити позитивним і повноцінним життям? Як залишитися в школі, щоб викликати приплив енергії та навантаження, щоб принести щастя? Адже поряд із несприятливими соціальними факторами школа має негативний вплив на здоров'я дітей. Фактори-тривалість та інтенсивність впливу є найбільш значущими.

Без реалізації різноманітних компонентів здоров'я у учнів неможливо сформувати компетентне ставлення до власного здоров'я. Тому у своїй педагогічній практиці я намагаюся забезпечити їх правильне формування.

Здоровий психологічний компонент визначає розвиток людини як особистості та гарантує її психічне здоров'я. Врахування особистісних факторів у процесі навчання для мене, як для вчителя, відіграло велику роль.

З метою формування в учнів життєвих навичок із здоровим способом життя як метою намагаюся створити умови для спілкування дітей. У класі панує атмосфера психологічного комфорту, кожна дитина відчуває, що вона дуже важлива, а учні наполегливо працюють. Це може допомогти їм бути щирими, відкритими і комфортними. Так формується позитивна самооцінка дітей. У дітей воно складається з наших слів і наших думок про них. Іноді через нашу недбалість і нездатність вчасно, непомітно реагувати на поведінку дітей, ми беремо участь у руйнуванні їхньої самооцінки.

Працюючи з дітьми, встановити деякі правила, які допоможуть мені розвивати позитивну самооцінку для моїх дітей:

1. Хваліть дітей за старанність і досягнення.
2. Дайте зрозуміти, що старанність і наполегливість важливіші за результати.
3. Допоможіть дітям поставити реалістичні цілі.
4. Не критикувати саму дитину, а критикувати поведінку дитини.
5. Нехай дитина відчуває справжню відповідальність. Кожна дитина має певні обов'язки на уроці. Вона відчувала, що є частиною команди.
6. Часто представляйтеся учням, вони добрі, добрі, сміливі та справжні друзі. Вони стають такими.

Намагаюся виховувати у дітей впевненість у собі та в собі. Навчитися цінувати людську особистість. У ході походу, на загальному особистому довірчому обміні, розповідати дітям, як дбати про своє здоров'я, що таке здоровий спосіб життя та як дбати про своє здоров'я та життя в умовах, які загрожують людині. здоров'я і життя.. Враховувати особливості їхнього сприйняття молодших класів, яка насправді є перевагою мислення образами над абстрактним мисленням. Практичні приклади

допомагають учням зрозуміти, чому потрібно вести здоровий спосіб життя, як харчуватися, щоб бути здоровим, і яких правил гігієни слід дотримуватися.

Здорова соціальна складова – це ефективна взаємодія між дітьми та соціальним середовищем. В її основі лежить адаптація дитини до соціального життя. Це багато в чому залежить від нас, дорослих. Іноді, купуючи дітям комп'ютерні ігри, батьки «переселяють» дітей у віртуальний світ, але діти не мають навичок взаємодії з іншими дітьми та дорослими, коли йдуть до школи. Тому моє найважливіше завдання – дозволити цій дитині брати участь у дитячому співтоваристві, дати їм зрозуміти, що їх люблять і поважають і що у них є друзі.

Здорова духовна складова – це вершина, яка об'єднує всі достоїнства людини, тим самим робить людину особистістю. Батьки мають великий вплив на цю частину. Саме тут формуються сімейні цінності. У навчальній програмі, в освітньому діалозі, присвяченому мистецтву, культурі, історії, мене дуже хвилює психічне здоров'я. На уроках і в повсякденному житті я часто розмовляю з дітьми про фактори, які впливають на їхнє здоров'я. Вони самостійно визначають, що потрібно робити, щоб залишатися здоровими.

У початковій школі діти дізнаються, що всі діти мають право на здоров'я. Намагатися донести до всіх, що здоров'я – це наше право від народження.

Фізичну складову реалізую через оздоровчу діяльність.

Фітотерапія	Ароматерапія
Фізкультхвилинки	Рухова активність
Загартування	Самомасаж
Музикотерапія	Релаксаційні та валеологічні паузи
Сольові мішечки	Каштанові килимки
Вправи для зору	Стояча парта
Вітамінізація	Теренкур
Дихальні вправи	Казкотерапія

«Заняття спортом і фізичні вправи» - Очевидно, ні в кого не виникає сумніву, що рухова активність є необхідною умовою збереження здоров'я дітей. З метою усунення негативних явищ, викликаних учнями у тривалій розумовій роботі, я чергував її з активними спортивними заходами. Систематичні заняття фізкультурою, відпочинко-спортивні ігри, акробатичні вправи позитивно впливають на учнів: усувають втому, відновлюють розумову працездатність, запобігають порушенням постави, підвищують емоційний тонус учнів, створюють позитивний мікроклімат у класі.

Оздоровлення на уроці поєднується фізичні вправи з постановою, вправи для очей, рук, шиї, ніг. Вправи найкраще виконувати під музику. Цей прийом допомагає зняти втому та відновити рівновагу учнів. Такі вправи можна дуже вдало надавати самим учням або поєднувати з елементами гри.

Найкращий спосіб почати шкільний день - це зробити ранкову гімнастику. Це може проявлятися як відпочинок тіла, дихальні вправи або сміхотерапія. Варіантів багато, і основний зміст цієї технології — зібрати всю школу разом, щоб підготуватися до роботи, отримати позитивні емоції, які допомагають зробити робочий день кращим, і допомогти «врятувати» перший урок від ранкового пробудження. .

Весела перерва! Діти зазвичай відпочивають, а не розтягуються, щоб розтягнути м'язи. У початковій школі ігри є невід'ємною частиною занять дітей протягом дня. Мої спостереження показують, що після активних розваг учні будуть набагато менше відволікатися на уроці. Це улюблена мобільна гра молодших класів через їх емоційність і веселощі.

У сучасних дітей все менше можливостей дихати свіжим повітрям. Вони віддають перевагу телевізору, комп'ютерним розвагам або прослуховуванню музики. Це може бути причиною стресу і депресії дитини. Дітям необхідно перебувати на свіжому повітрі не менше 3-4 годин на добу. Тому курс доцільно проводити на свіжому повітрі. Біля нашої школи є чудовий парк. Ми часто читаємо зв'язані лекції, науки, здоров'я, мистецтво та спорт.

«Релакс» - заспокоює нервову систему і знімає напругу. У цьому випадку особливо важливий голос вчителя і його внутрішній спокій. Найбільше уваги звертаю на колір звуку та швидкість вимови слів. Я використовую музику або відео для цього типу вправ.

Рекомендується використовувати мультимедіа, подивитись один раз краще, ніж прослухати сім разів. Саме завдяки мультимедійній підтримці курсу матеріали курсу можна подати в незвичайному вигляді. Найкраще дітям запам'ятати, що є нетрадиційним, не «сухим», а «яскравим» і сучасним, і що викликає у них здивування та цікавість. Це презентації, комп'ютерні навчальні ігри, відеоролики.

Вона зазначила, що дітям подобаються пальчикові вправи. Пальчикові ігри розраховані на дошкільнят, але їх дуже добре використовувати в початковій школі. Вони можуть не тільки допомогти вчителям розвивати мову та інтелект дітей, а й зняти психологічний тиск, що допоможе. Для створення робочого ритму протягом дня.

Учні часто плутаються на уроці. У цьому випадку використовую ароматерапію. Ця наука — майже мистецтво, яке може допомогти дітям відчувати гармонію тіла й розуму протягом дня. Допоможуть ефірні олії для стимуляції та кондиціонування, які сприяють покращенню пам'яті та концентрації. Суміш олії сосни, м'яти перцевої та лаванди вбиває бактерії та стафілококи.

Для психічного та психологічного відновлення практикується розумову гімнастику.

Завдання «психологічної гімнастики» — краще зрозуміти себе та інших шляхом зняття психологічного тиску, створення можливостей для самовираження, збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам дітей. У таких іграх діти тренують увагу, пам'ять, спостережливість, витримку, вчать розуміти емоції людини та контролювати її стан (пантоміма).

Неодмінною частиною курсу є музичний супровід уроку. Як ми всі знаємо, музика має великий потенціал для зміцнення здоров'я. Він допомагає зняти стрес, стимулює роботу мозку, підвищує засвоєність і сприяє естетичному вихованню. Від того, що ми слухаємо, залежить процес нашого емоційного стану, сприйняття, пам'яті та розуміння. Мелодія правильного вибору може активізувати резерви людей. Під час вивчення поезії, виконання творчих завдань та дій використовую їх для емоційного коригування сприйняття учнями матеріалу та створення певних емоцій.

Рекомендується використовувати у своїй роботі художні прийоми, засновані на творчій діяльності, особливо живопис. Творчий розвиток є не тільки основним терапевтичним механізмом, а й сприяє розвитку здорової особистості. За допомогою художніх навичок діти мають можливість висловити свої почуття, почуття, ставлення. Крім того, творчі заняття можуть допомогти зняти стрес, підвищити самооцінку дітей, впевненість у собі та загалом розвинути творчі здібності. Моє головне завдання – не вчити дітей малювати. Основна мета – духовний розвиток, розуміння самого себе через творчість та підвищення адаптивності учнів.

Кольоротерапія – це ефективний спосіб зберегти здоров'я.

Від народження кожен з нас оточений кольорами, які впливають на тіло, нервову систему та розум, і знаходиться в гармонії з навколишнім світом. Колір має значний вплив на нас: він приваблює нас, змушує робити покупки, викликає різні емоції. Колір можна навіть вилікувати. Наприклад, різні відтінки синього можуть полегшити біль. І дати помаранчеву силу. Зелений заспокоює. Але окрім безпосереднього використання кольору існує також психологічно дуже ефективна техніка кольоротерапії — метод психотерапії, який використовує колір для розслаблення, зняття стресу, підвищення настрою та тонусу.

Одним із способів впровадження оздоровчих технологій є природні засоби. Це включає відвідування курсів природи, походи, прогулянки, спілкування з тваринами та спостереження за рослинами.

Робота з батьками є одним із важливих напрямків моєї роботи щодо зміцнення та охорони здоров'я учнів. Адже вони можуть впливати на здоров'я своїх дітей, обираючи здоровий спосіб життя для своїх сімей. Основним методом, є вивчення умов організації навчання дітей вдома, батьки продовжують брати участь у класних виховних та оздоровчих заходах, батьки тестують і задають питання, організують виставки

продукції, конкурси. Навчайте батьків «особистих прикладів для наслідування в сімейному вихованні», «кроків, щоб зрозуміти або як найкраще любити своїх дітей», навчати «здорові сім'ї — здорові умови», веселих зустрічей «здорові люди» та надавайте батькам пропозиції щодо взаємодії з дітьми з дітьми тощо.

Діти ростуть щасливими і здоровими, їм потрібно постійно відчувати, що їх люблять, що вони в безпеці, що їх цінують. Саме це питання обговорювали батьки на круглому столі "Щаслива сім'я! Що їй подобається?"

Оздоровчі технології знизили рівень захворюваності дітей, покращили психологічну атмосферу дітей, зміцнили навички здорового способу життя. Для вчителів відкривається простір для навчання творчості. Я знаю, що не всі науки можна вивчити, але ми повинні берегти здоров'я учнів, а не погіршувати їх, а дітей робити здоровими і щасливими. Аналіз використання оздоровчих технологій у початковій школі показує, що вони допомагають дітям успішніше адаптуватися в освітній та соціальній сферах, демонструють свої творчі здібності.

Здоров'я – це безцінна цінність не тільки для кожного, але й для суспільства в цілому. Ми повинні берегти та зміцнювати здоров'я наших дітей, адже це наше майбутнє. Ми повинні завжди пам'ятати про це і вміти зберегти і зберегти здоров'я майбутніх поколінь. Це має бути робота сім'ї, школи, країни в цілому.

Виіршення проблеми охорони здоров'я дітей вимагає пильної уваги з боку всіх зацікавлених: вчителів, лікарів, батьків, громадськості. Але в оздоровчій діяльності системі освіти надано особливий статус і відповідальність, вона повинна і має можливість зробити навчальний процес здоровим. У цьому випадку мова йде не тільки про здоров'я сучасних студентів, а й про здоров'я майбутнє України.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – №2. – с. 1-4.
2. Бонковська Л. Упровадження здоров'язберігаючих технологій у початковій школі // Початкова освіта. – 2008. - №45. - С. 8-9.
3. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі // Здоров'я та фізична культура. – 2006. - №8. – с. 1-6.
4. Волкова І.В., Марнушкіна О.Є., Покроева Л.Д., Рябова З.В. Становлення шкіл сприяння здоров'ю.- Харків: ХОНМІБО, 2007. – 40 с.
5. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. авт. – укл.: О.Пометун, Л.Пироженко. – К.: А.П.Н.; 2002. – 136 с.
6. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М. Пехоти. – К.:А.С.К.,2001. – 256 с.
7. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К.:А.С.К., 2004. – 192 с.
8. Рибальченко С. Є. Упровадження здоров'язберігаючих технологій // Початкове навчання. – 2009. - №25.- С. 15.
9. Фасенко Т. Ю. Формування здоров'язберігаючої компетентності молодших школярів // Початкове навчання. – 2009. - № 32. – С.32-41.

Рассказова Є.О.,
практичний психолог
Летичівського ліцею №3

Проблеми професійного вигорання

У статті розглядається психолого-педагогічна проблема професійного вигорання педагогів. Суть поняття «професійне вигорання педагогів» схарактеризовано, як комплекс симптомів, які проявляються шляхом виснаженням, формуванням негативних установок стосовно інших, розвитком негативного ставлення до себе, своїх професійних

досягнень. Визначено складові професійного вигорання: емоційне виснаження, пов'язане з почуттям емоційного спустошення і втоми, яке виникає при надлишковому робочому навантаженні, коли емоційні ресурси особистості вчителя є вичерпаними; деперсоналізація – тенденція розвивати негативне ставлення до особистості; редукція професійних досягнень, що виявляється в переживанні некомпетентності та неуспішності своєї діяльності. Конкретизовано стадії професійного вигорання педагогів: на першій стадії визначено рівні виконання функцій, довольної поведінки (забування певних моментів, тобто провали в пам'яті, збої у виконанні певних рухових дій); на другій стадії спостерігається зниження інтересу до професійної діяльності, потреби у спілкуванні, підвищена дратівливість; третя стадія – особистісне вигорання, якому характерна повна втрата інтересу до роботи та життя взагалі, емоційна байдужість, відчуття постійної відсутності сил, вчитель прагне до самотності. Визначено чинники, що впливають на професійне вигорання педагогів: організація освітнього процесу, особливості професійної діяльності, робочі ситуації, комунікація, особистісні характеристики. Доведено, що педагогічне вигорання вчителя є результатом складної взаємодії всіх цих чинників. Наведено класифікацію стресорів, що мають вплив на професійну діяльність вчителя. Проведено порівняльний аналіз між професійним вигоранням вчителя і стресорами вчительської професії. Визначено вплив професійного вигорання педагогів на перебіг педагогічного процесу та на розвиток особистості учня, як такий що заважає створенню фасилітаційної атмосфери у класі.

Ключові слова: професійне вигорання, емоційне виснаження, синдром вигорання, деперсоналізація, редукція професійних досягнень, професійний стрес, адаптаційний потенціал.

«Професійне вигорання» педагога – це синдром фізичного та емоційного виснаження, який включає як розвиток негативної самооцінки й негативного ставлення до роботи, так і втрату розуміння та співчуття по відношенню до учнів.

До основних професійних стресорів педагогічної діяльності спеціалісти відносять: надмірно інтенсивне спілкування; високий ступінь відповідальності за інших людей; інформаційні перевантаження; екстремальні ситуації, які потребують негайного реагування.

Професійне нездоров'я вчителя залежить від багатьох факторів, на які він, на жаль, не здатен вплинути. До таких факторів відноситься феномен емоційного вигорання, як результат невідповідності між особистістю та роботою, синдром фізичного й емоційного виснаження, який бере початок зі стресу міжособистісної взаємодії і включає розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи, втрату розуміння та співчуття.

Емоційне вигорання — це синдром, що розвивається на основі неперервного впливу на людину стресових ситуацій і призводить до інтелектуальної, душевної і фізичної перевтоми та виснаження.

Синдром вигорання включає в себе три основні складові: емоційну виснаженість; деперсоналізацію (цинізм); редукцію професійних досягнень.

Під емоційною виснаженістю розуміється відчуття спустошеності і втоми, викликане власною роботою.

Деперсоналізація передбачає цинічне ставлення до роботи та до її об'єктів. Зокрема, при деперсоналізації виникає байдуже, негуманне, цинічне відношення до людей, з якими працюють.

Редукція професійних досягнень — виникнення у працівників почуття некомпетентності в своїй професійній сфері, усвідомлення неуспішності в ній.

Існує три стадії емоційного вигорання:

Перша стадія. Всі ознаки та симптоми проявляються в легкій формі через турботу про себе, наприклад, шляхом організації частіших перерв у роботі. Починається забування якихось робочих моментів (наприклад, невнесення потрібного запису в документацію). Зазвичай на ці першочергові симптоми мало хто звертає увагу. В залежності від характеру діяльності, сили нервово-психологічних навантажень і особистісних характеристик спеціаліста, перша стадія може тривати три-п'ять років.

Друга стадія. Спостерігається зниження інтересу до роботи, потреби в спілкуванні (в тому числі, і з близькими): «не хочеться бачити» тих, з ким спеціаліст працює, «в четвер відчуття, що вже п'ятниця», «тиждень триває нескінченно», прогресування апатії до кінця тижня, поява стійких соматичних симптомів (немає сил, енергії, особливо, в кінці тижня, головні болі по вечорах, «мертвий сон, без сновидінь», збільшення кількості простудних захворювань, підвищена дратівливість, людина «заводиться», як кажуть, з півоберта, хоча раніше подібного вона за собою не помічала. Симптоми проявляються регулярніше, мають затяжний характер і важко піддаються корекції. Людина може почувати себе виснаженою після гарного сну і навіть після вихідних. Тривалість даної стадії, в середньому, від п'яти до п'ятнадцяти років.

Третя стадія. Ознаки і симптоми третьої стадії вигорання є хронічними. Можуть розвиватися фізичні і психологічні проблеми типу язв і депресій. Людина може почати сумніватись в цінності своєї роботи, професії та самого життя. Характерна повна втрата інтересу до роботи і життя взагалі, емоційна байдужість, отупіння, відчуття постійної відсутності сил. Спостерігаються порушення пам'яті і уваги, порушення сну, особистісні зміни. Людина прагне до усамітнення. На цій стадії приємнішими є контакти з тваринами і природою, ніж з людьми. Заключна стадія — повне згорання, яке часто переростає в повну відразу до всього на світі. Стадія може тривати від десяти до двадцяти років.

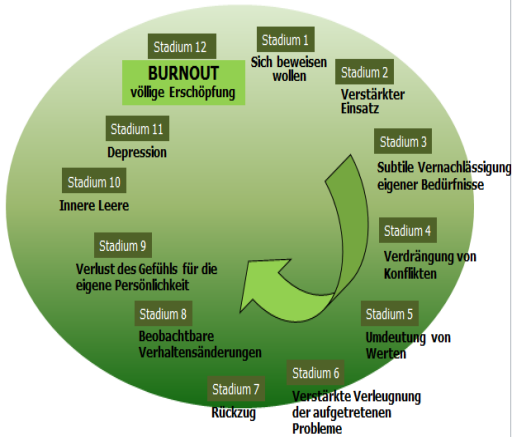
Синдром професійного вигорання бере свій початок з хронічного повсякденного навантаження, емоційної перевтоми пережитої людиною в особистісно-значущих ситуаціях спілкування з іншими людьми.

Найчастіше він трактується як довготривала стресова реакція, що виникає внаслідок тривалих професійних стресів середньої інтенсивності. Вчені розглядають дане явище в аспекті особистої деформації професіонала під впливом професійних стресів. Загалом під професійним вигоранням розуміється стан фізичного, емоційного і розумового виснаження, що виявляється в професійній сфері. Вперше термін був введений американським психіатром Х. Фреденбергом в 1974 році для характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами (пацієнтами) в емоційно складній атмосфері у процесі надання професійної допомоги. Під «вигоранням» розумівся стан знемоги з відчуттям власної даремності [1]

Фактори що впливають на розвиток синдрому вигорання

- суспільні (суспільна значущість і повага до діяльності);
- ситуація на робочому місці (структура організації та внутрішньої комунікації, підвищене навантаження, нечіткі службові обов'язки, менеджмент, атмосфера, можливість супервізії/інтервізії або обміну досвідом з колегами...);
- клієнти (число клієнтів; наявність особливо вимогливих клієнтів, гострота їх проблем; розбіжності в очікуваннях неясність щодо завдань і можливостей);
- особисті і соціальні фактори(соціальна підтримка, ресурси, стан здоров'я, прагнення до самоствердження, висока потреба в гармонії, високе почуття відповідальності, високий самоконтроль)

Der Burnout-Zyklus

Цикл вигорання [4]

1. Прагнення до самоствердження;
2. Посилений ентузіазм;
3. Поступове нехтування власними потребами;
4. Ігнорування конфліктів та потреб;
5. Переоцінка цінностей;
6. Посилене заперечення потреб, що виникають;
7. Усамітнення;
8. Помітна зміна поведінки;
9. Деперсоналізація/ втрата сприйняття власної особистості;
10. Внутрішня спустошеність;
11. Депресія;
12. Повне виснаження/"вигорання".

Початковий етап. Змінений психологічний та фізичний стан.

Стадії:

1. Прагнення до самоствердження;
2. Посилений ентузіазм;
3. Поступове нехтування власними потребами;

Фізичний стан починає змінюватись

4. Ігнорування конфліктів та потреб;

Стенійний ("дозрівання") етап.

Стадії:

5. Переоцінка цінностей;
6. Посилене заперечення потреб що виникають;

Сили з'являються після відпочинку, відпустки, швидко втомлюваність.

Заклики до себе "візьми себе в руки, не розкисай ганчірка".

Астенійний. Зрілий етап.

Стадії:

7. зміна ставлення до ближнього. Ізоляція;
8. Усамітнення;
9. Помітна зміна поведінки.

Сил практично немає. Важко відновитися.

Особиста деформація. Завершальний етап .

Стадії:

9. Деперсоналізація/ втрата сприйняття власної особистості.
10. Внутрішня спустошеність.
11. Депресія.
12. Повне виснаження/вигорання.

Які сигнали показують вам що ви почали "вигорати":

- Тілесні, фізичні;
- У спілкуванні з людьми;
- Які потреби актуалізуються?
- Як змінюється сприйняття.

Воронка вигорання

- ми відновлюємо рівень енергії емоційну рівновагу і саморегуляцію організму, коли займаємось тим, що приємно, що приносить задоволення і допомагає розслабитись емоційно, ментально, фізично.

- в першу чергу людина перевантажена обов'язками і відповідальністю, відмовляється саме від того, що приємно, що приносить задоволення і не є "корисним" для інших.

Так виникає замкнене коло - все менше сил- робота потребує все більше сил і часу - все менше часу на себе- ще менше сил і так по колу.

Нейрологічні рівні

Багатомірна модель BASIC Ph [4]

Емоції
Спілкування
Уява
Переконання логічне мислення
Фізична активність

Таким чином, професійне вигорання є особливою формою професійної дезадаптації, яка призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до змін професії та роду діяльності.

На думку вчених, синдром професійного вигорання притаманний працівникам «комунікативних» професій, що пред'являють високі вимоги до психологічної стійкості в ситуації ділового спілкування. Саме професія педагога схильна до вигорання внаслідок специфіки своєї діяльності.

До основних груп факторів, що сприяють формуванню синдрому професійного вигорання педагогічних працівників відносяться: індивідуальні особливості особистості (характерологічні, самооцінка, освіта, тощо; організаційні (зміст праці, робочі перевантаження, умови праці); особливості професійної діяльності.

Дані різноманітних досліджень доводять, що до вигорання схильні молоді недосвідчені працівники, оскільки у них нереалістичні очікування щодо професії, організації та професійної успішності. Джерелом вигорання можуть стати завищені і незадоволені очікування. В цілому, чим більша невідповідність очікуванням і дійсності, тим негативнішими будуть наслідки для працівника та організації. А також працівники з великим досвідом роботи (наздатність швидко підлаштуватися до умов сучасності).

Загроза професійного синдрому професійного вигорання залежить, окрім віку, ще й від статті працівника. Жінкам, яким серед професіоналів даного напрямку значно більше, окрім боротьби з професійними стресами необхідно вести домашній побут і знаходити час для сім'ї та дітей.

Отже, синдром професійного вигорання є надзвичайно шкідливим станом, що негативно впливає на всі сфери життєдіяльності людини. Тому це явище потребує своєчасної діагностики, проведення індивідуальної та групової роботи. Важливим є попередження виникнення основних симптомів професійного вигорання, а також формування навичок ефективного подолання професійних стресів. Тому для попередження виникнення основних симптомів професійного вигорання доцільно організувати проведення спеціальних програм, тренінгових занять з психологічного розвантаження та навчання прийомам і технікам, що знижують ризик появи синдрому.

У зв'язку з високою ймовірністю розвитку синдрому професійного вигорання у педагогів, актуальності набуває питання психопрофілактичних заходів попередження та подолання даного явища. Існують два основних напрями профілактичної роботи:

- заходи, щодо профілактики синдрому професійного вигорання: навчання комунікативним навичкам, навичкам самовладання, оволодіння конструктивним моделям поведінки;

- реабілітація осіб з синдромом професійного вигорання; відновлення психоенергетичного потенціалу та сенсу професійної діяльності і життя, актуалізація особистих ресурсів, підвищення самооцінки.

Попередженню професійного вигорання сприяє виконання низки рекомендацій: визначення короткострокових та довгострокових цілей, відпочинок від роботи та інших навантажень, оволодіння вміннями і навичками саморегуляції, професійний розвиток і самовдосконалення, уникнення непотрібної конкуренції, емоційне спілкування, фізичні навантаження і здоровий спосіб життя. Створення можливості для творчого зростання, підвищення рівня заробітної плати, використання технічних засобів, хороші взаємини в колективі, високий рівень відповідальності за працю.

Також для попередження та допомоги у подоланні синдрому професійного вигорання рекомендується наступне:

- Організація робочих пауз для емоційного розвантаження;
- Оптимізація режиму роботи та відпочинку;
- Навчання прийомам релаксації та саморегуляції психічних станів;
- Прищеплювання навичок конструктивних (успішних) моделей доцільної поведінки.

На основі здійсненого аналізу, я зупинилася на такому визначенні: синдром професійного вигорання – це реакція, що виникає через тривалі професійні стреси середньої інтенсивності й конкретні види професійної кризи. До симптомів професійного вигорання відносять: втому, виснаження; безсоння; негативне ставлення до трудової діяльності; негативна « Я -концепція»; агресивні почуття; негативні настрої, емоції; песимізм, почуття безнадійності, апатія, депресія; переживання почуття провини.

Найуразливішою групою людей, схильною до професійного вигорання є ті, які реагують на стрес агресивно, емоційно - нестримано, неконструктивно вирішують конфліктні ситуації, прагнуть завжди бути лідерами, нетерпимі до будь-яких перешкод на шляху поставлених цілей.

Досліджено, що факторами, що впливають на розвиток синдрому професійного вигорання у педагогів є: особистісні, статусно-рольові, та корпоративні (професійно-організаційні).

Головними складовими емоційної стійкості є емоційна збудливість і фрустрованість. Найістотнішими психологічними підсистемами, що детермінують показники емоційної стійкості, є саморегуляція, самоконтроль, впевненість у собі, стійкість до дій стрес-чинників, емоційна чутливість.

Список використаних джерел та літератури

- 1.Карамушка Л.,2006,с.211
- 2.<https://op.ua/> HYPERLINK "<https://op.ua/>" HYPERLINK "<https://op.ua/>" HYPERLINK "<https://op.ua/>": HYPERLINK "<https://op.ua/>" HYPERLINK "<https://op.ua/>" HYPERLINK "<https://op.ua/>"//op.ua.naukova-stattya oso..

3. <https://psy-practice.com/publications/travmy/koli-bil-vazhlivisha-za-zhitya-bagatovimirna-model-basic-ph-praktichna-instruktsiya-vikoristannya/>

4. <https://www.youtube.com/watch?v=CnoB1A1lv3k>

Рачук І.В.,
практичний психолог
КУ «Інклюзивно-ресурсний центр
Китайгородської сільської ради»

Психологічні особливості синдрому «Професійного вигорання» працівників освітянської ниви

У даній статті описані психологічні особливості педагогічної діяльності, а також синдром «професійного вигорання» вчителів. Рекомендована для використання практичними психологами, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: синдром професійного вигорання, емоційне виснаження, деперсоналізація, комунікативні професії.

Педагогічна професія належить до типу «людина-людина», для якого необхідні: стійке позитивне самопочуття у роботі з людьми; потреба у спілкуванні, здатність уявляти себе на місці іншої людини, розуміти її наміри, думки, настрої; утримання знань про особистісні якості різних людей. Такі люди повинні вміти керувати, вчити, виховувати, слухати і вислуховувати, їм потрібні широкий кругозір, висока комунікативна культура. Широкий простір відкриває дана професія і для реалізації якостей темпераменту, здібностей, характеру, самосвідомості, спрямованості особистості.

У педагогічній діяльності реалізується також відношення «людина-знак», оскільки знакові, зокрема мовні системи, є основним засобом передавання суспільно-історичного досвіду, предметом засвоєння учнів.

Оволодіння педагогічним фахом ускладнює відсутність у майбутніх вчителів природозумовленої професійної придатності, оскільки не всім людям подобається вчити інших, не у всіх вистачає терпіння виховувати, не для кожного характерний цілеспрямований розвиток стійкого пізнавального інтересу до професії вчителя.

Професіоналізм вчителя полягає не лише у знанні свого предмету, оволодінні педагогічними технологіями, а й у різнобічному знанні дитини. Поза людинознавством, як і поза культурою, педагога немає. Тому його становлення пов'язане з освоєнням знань про свій предмет і про світ дитини, людини та суспільства.

Діяльність вчителя поєднує акі основні напрями, як навчальна, виховна, розвивальна, організаційна робота, а також робота з батьками і громадськими організаціями школи, мікрорайону. Головне в педагогічній діяльності не окремий навчальний предмет, не знання загалом, не абстрактний об'єкт педагогічного впливу, а конкретна унікальна і неповторна дитина.

Через що досвідчені фахівці у розквіті сил та на піку кар'єри раптом розгублюються та втрачають інтерес до своєї роботи – ще вчора такої цікавої та важливої для них? Пояснень виникнення цієї проблеми може бути безліч, але сучасним психологам на думку перш за все спадає «синдром емоційного вигорання» - саме так називається це явище, від якого не застрахована жодна людина, та яке може мати настільки катастрофічні наслідки. Помилково вважати, що представники так званих «комунікативних» професій краще за спеціалістів решти галузей здатні долати стрес, знаходити вдале розв'язання особистих і професійних проблем або зовсім не зважають на ці проблеми як на незначні подразники завдяки тому, що вони досконало обізнані на «комунікативності». Саме висококваліфікованих спеціалістів так званих «комунікативних» професій може спіткати така біда, як «емоційне вигорання». Не є виключенням і педагоги – учителі шкіл, вихователі дошкільних навчальних закладів, викладачі інститутів, університетів, академій. Відомо, що представники комунікативних професій взагалі і шкільні педагоги зокрема зазнають значного перенавантаження під

час своєї роботи. Перевантаження, наприклад, сучасних шкільних працівників є такими, що в медиків і психологів, які займаються їхнім здоров'ям, з'явився термін – «синдром емоційного вигорання». Виявилось, що серед працівників комунікативних професій, схильних до цього синдрому, шкільні педагоги складають найбільший відсоток – 40-60%. Можна багато говорити про причини цього явища: соціальна невлаштованість педагогів (низька заробітна плата, побутові проблеми, гостре квартирне питання), перевантаження під час уроків і спілкування з дітьми. Проте найважливішою причиною є невміння педагогів опанувати сучасні методи швидкого відновлення своїх психічних сил і наявність (у прямій або непрямій формі) шкідливих емоційних звичок таких, як образливість, дратівливість, гнів та ін.). Стан емоційного вигорання виражається, якщо користуватися суто науковою термінологією, емоційною лабільністю, психічною неврівноваженістю та деперсоналізацією. Простіше кажучи, переобтяжені роботою і незадоволені своїм соціальним становищем педагоги не завжди володіють своїми емоціями і часто «зриваються», травмуючи психічно як себе, так і свої учнів. Ззовні цей неприємний синдром виявляється як підвищена дратівливість педагогів і втрата ними інтересу до роботи. Крім того, цей стан, як правило, призводить до появи в працівників цілої низки захворювань, які називають психосоматичними [2,с.23].

Робота педагога пов'язана з великим нервово-психічним навантаженням. Ідеться, насамперед, про психологічні й організаційні труднощі: необхідність бути постійно «у формі», надмір контактів упродовж робочого дня, брак часу, перевантаження, соціальна оцінка. Емоційні особливості педагогічної діяльності сприяють виникненню і розвитку синдрому «професійного вигорання». Термін «burnout (емоційне вигорання)» введений американським психіатром Дж.Фрейденбергом у 1974 році для характеристики психологічного стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами, в емоційно навантаженій атмосфері. Це люди, які працюють у системі «людина-людина». Спочатку цей термін визначався як стан знемоги, виснаження з відчуттям власної непотрібності, а кількість професіоналів, схильних до емоційного вигорання, була незначною: співробітники медичних установ і різноманітних суспільних добродійних організацій. Р.Шваб у 1982 році значно розширює групу фахового ризику: це, насамперед, учителі, поліцейські, політики, юристи, менеджери.

Професія педагога – одна з тих, де синдром «професійного вигорання» є найбільш поширеним. Тому дуже важливим є вивчення особливостей його виникнення, розвитку та перебігу саме у педагогічній діяльності. Професор психології Каліфорнійського університету К.Маслач деталізувала це поняття, окресливши його синдром фізичного та емоційного виснаження, що складається з розвитку негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи та втрати розуміння співчуття щодо клієнтів. Вона підкреслює, що «професійне вигорання» - це не втрата творчого потенціалу, не реакція на нудьгу, а скоріше емоційне виснаження, що виникає на фоні стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням. Дослідження синдрому триває. Нині він має вже діагностичний статус у «Міжнародній класифікації хвороб - 10»: «Z73- проблеми пов'язані з труднощами управління власним життям». [3,с.11].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку зарубіжної думки феномен вигорання досліджується в психології стресових станів (вигорання як результат стресу), в межах психології професійної діяльності (вигорання як форма професійної деформації) та екзистенційної психології (вигорання як стан фізичного і психічного виснаження, що виникло в результаті довготривалого перебування в емоційно напружених ситуаціях).

В.Бойко розробив власну класифікацію симптомів, що супроводжують різні компоненти «професійного вигорання». Створена ним «Методика діагностики рівня емоційного вигорання» дає змогу оцінити прояви синдрому за дванадцятьма основними симптомами, що зазвичай супроводжують три компоненти «професійного вигорання». В.Бойко характеризує компоненти згаданого синдрому так: [7,с.11]

Перший компонент – «напруження» - характеризується відчуттям емоційної виснаженості, втоми, викликаній власною професійною діяльністю. Знаходив вияв у таких симптомах, як:

- Переживання психотравмуючих обставин – людина сприймає умови роботи та професійні міжособистісні стосунки як психотравмуючі;
- Незадоволеність собою – незадоволеність власною професійною діяльністю і собою як професіоналом;
- «загнанність у кут» - відчуття безвихідності ситуації, бажання змінити роботу чи професійну діяльність взагалі;
- Тривога й депресія – розвиток тривожності у професійній діяльності, підвищення нервовості, депресивні настрої.

Другий компонент – «резистенція» - характеризується надмірним емоційним виснаженням, що провокує виникнення та розвиток захисних реакцій, які роблять людину емоційно закритою, відстороненою, байдужою. На такому тлі будь-яке емоційне залучення до професійних справ та комунікацій викликає у людини відчуття надмірної перевтоми. Це знаходять вияв у таких симптомах, як:

- Неадекватне вибіркове емоційне реагування – неконтрольований вплив настрою на професійні стосунки;
- Емоційно-моральна дезорієнтація – розвиток байдужості у професійних стосунках;
- Розширення сфери економії емоцій – емоційна замкненість, відчуження, бажання згорнути будь-які комунікації;
- Редукція професійних обов'язків – згортання професійної діяльності, прагнення якомога менше часу витратити на виконання професійних обов'язків.

Третій компонент – «виснаження» - характеризується психофізичною перевтомою людини, спустошеністю, нівелюванням власних професійних досягнень, порушенням професійних комунікацій, розвитком цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень. Тут виявляються такі симптоми, як:

- 1) Емоційний дефіцит – розвиток емоційної почуттєвості на тлі перевиснаження, мінімізація емоційного внеску у роботу, автоматизм та спустошення людини при виконанні професійних обов'язків;
- 2) Емоційне відчуження – створення захисного бар'єру у професійних комунікаціях;
- 3) Особистісне відчуження (деперсоналізація) – порушення професійних стосунків, розвиток цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися при виконанні професійних обов'язків, та до професійної діяльності взагалі;
- 4) Психосоматичні та психовегетативні порушення – погіршення фізичного самопочуття, розвиток таких психосоматичних та психовегетативних порушень, як розлади сну, головні болі, проблеми з артеріальним тиском, шлункові розлади, загострення хронічних хвороб.

Отже, за В.Бойко, кожен компонент синдрому складається з 4 симптомів.

Дослідження синдрому «професійного вигорання» не оминають проблеми встановлення та класифікації детермінаційного ряду, тобто виокремлення системи тих факторів, що гальмують розвиток феномена. Серед різноманітних соціально-психологічних та особистісних чинників Н.Водопянова, А.Серебрякова, О.Старченкова виділяють три основні групи, що містять ризик синдрому «вигорання»: особистісні, ситуативні, професійні. [4].

Особистісні детермінанти – незахищеність, соціально-економічної нестабільності, соціальної та міжособистісної ізоляції, неконструктивні моделі поведінки, висока мотивація влади, слабка «Я-концепція», низька професійна мотивація.

Ситуативні чинники – соціальне порівняння й оцінка інших, несправедливість, нерівність взаємин, негативні, напружені або «холодні» стосунки з колегами і підлеглими.

Професійні фактори – когнітивно складні комунікації, емоційно насичене ділове спілкування, необхідність постійного саморозвитку і підвищення професійної компетентності, адаптація до нових людей, змінні професійні ситуації, пошук нових

рішень, самоконтроль і вольове рішення, нецікава робота, відсутність готових рішень, необхідність творчого пошуку.

Емоційному виснаженню піддаються педагоги у віці від 51 до 60 років. У віці від 40 до 50 частіше спостерігається деперсоналізація та дегуманізація. Молоді педагоги, до 30 років, частіше схильні до мотиваційно-установчого вигорання, редукції особистісних досягнень та обов'язків. Педагоги зі стажем до 20 років більш схильні до негативного сприйняття себе в професійному плані, редукції особистих обов'язків, ніж педагоги зі стажем 30-40 років. [5].

Спостерігається професійне вигорання у молодих педагогів, які вимагають від себе високої ефективності, якщо ж такі педагоги не досягають бажаних результатів у роботі з дітьми, виникає почуття некомпетентності і незадоволення обраною професією. У педагогів з більшим стажем роботи частіше виникає психічне і фізичне виснаження.

Отже, синдром «професійного вигорання» - один із проявів стресу, з яким стикається людина у власній професійній діяльності.

Свого часу Ніцше сказав: «Людину, яка не може витратити понад 16 годин на добу особисто для себе, слід назвати рабом». Отже, потрібно зробити так, щоб побутова робота стала розвагою, а професійна діяльність приносила задоволення.

Список використаних джерел та літератури

1. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери: методичні рекомендації / за заг. ред. М.Л. Авраменка. – Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. – Л., 2008. – 53 с

2. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової. – К., 2006. – 365 с

3. Маслач К. Професійне вигорання: як люди справляються [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.top-personal.ru>

4. Бондаревська Л. Вплив психотравмуючих переживань на виникнення психічного вигорання / Л. Бондаревська. – К.: Либідь, 1996. – С. 59

5. Freudenberger H.J. Staffburn-out / H.J. Freudenberger // Journal of Social Issues. – 1974. – 30. – Рр. 159–165.

6. Знакова Т.А. Професійне «вигорання» керівників / Т.А. Занкова, А.С. Огнев // Управління персоналом. – 2003. – № 11. – С. 64–75

7. Бойко В.В. Синдром емоціонального вигорання: діагностика и профілактика / В.В. Бойко, 2008. – 336 с.

Рибак Л. О.,
практичний психолог - методист
ДНЗ №7 «Дюймовочка»
м. Шепетівка

Психологія особистісного та професійного розвитку педагогічного працівника у зрілому віці

У статті проаналізовано фактори, що впливають на особистісний та професійний розвиток педагога у зрілому віці. Вікові стадії професійного та особистісного становлення. Визначено складові та характеристики особистісної та професійної зрілості педагога.

Ключові слова: особистість, професійний розвиток, особистісно-професійна зрілість, самоприйняття, саморозвиток.

Динамізм, притаманий сучасній цивілізації, зростання ролі особистості, гуманізація і демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технології в сучасному світі - усе це потребує створення умов, за яких народ України став би нацією, яка постійно навчається (З державної національної програми "Освіта" (Україна

XXI століття)). Передусім, це пояснюється зміною ідеологічних установок суспільства, його переорієнтацією на розвиток особистості, здатної до самовизначення та самоорганізації. Розв'язання принципово нових завдань не можливе без врахування сучасних тенденцій у професійному розвитку особистості, викликів і загроз на шляху євроінтеграційного розвитку. Досвідом попередніх поколінь і багатьох наших сучасників введено, що професійне самовизначення і подальше професійне зростання є фундаментом життєвої успішності особистості, зумовлює її об'єктивну самооцінку. Означена мета вимагає підвищення рівня комунікативних умінь, прагнення до самореалізації, самовираження, розвитку власної особистості, а особливо людей, які відповідно до своїх професійних обов'язків мають відношення до навчання та виховання.

Індивідуальний світ кожної особистості як суб'єкта професійного буття неповторний, що зумовлює багатство проявів особистості фахівця. Відповідно, її психологічна структура залежить від конкретних історичних, культурних, соціальних і професійних відносин в українському суспільстві, оскільки вона безпосередньо формується, розвивається і вдосконалюється в процесах активної соціальної взаємодії, професійної та інших видів діяльності, особистісного, професійного та суб'єктного самоствердження та фахової самоактуалізації в професійному середовищі. Специфіка педагогічної діяльності полягає в тому, що основним знаряддям праці вчителя є його власна персона – особистість, яка й визначає результати його практичної педагогічної роботи. Особистість педагога розвивається і формується в системі суспільних відносин, у залежності від духовних і матеріальних умов його життя і діяльності, але перш за все - в процесі педагогічної діяльності та педагогічного спілкування [6, с. 66].

Науково – технічний прогрес і конкуренція на сучасному ринку праці змінюють уявлення про особистісно - професійну зрілість особистості. Проблема особистісно-професійної зрілості досліджувалась у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених. Протягом останніх десятиліть у психології сформувався окремий напрям досліджень, спрямований на вивчення суб'єкта, як активно діючої особистості. Сучасні психологічні дослідження суб'єкта пов'язані з іменами (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, Л.В. Долинська, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Л.М. Мітіна, Д.Ф. Ніколенко, В.Г. Панок, В.А. Семіченко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева, Т.Д. Щербан, Т.С. Яценко.) Багато дослідників визначають зрілість особистості як сукупний стан високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, моральних і соціальних параметрів людини [9].

На кожній віковій стадії професійне й особистісне становлення відрізняються своїм змістом і динамікою. Варто акцентувати увагу на закономірностях особистісного і професійного онтогенезу в період зрілості (дорослості), тому що він характеризується продовженням розвитку і формування особистісних (психічних і соціально-психологічних) якостей і найбільшою активністю в плані професійної діяльності. При проходженні кожної віковій стадії відбувається формування одних особистісних утворень на тлі згасання інших. Межі дорослості різні дослідники визначають неоднаково. Так, Е. Еріксон називає ранню (20—45 років), середню (40/45—60 років) і пізню дорослість (понад 60 років). По Д. Б. Бромлею, цикл дорослості складається з чотирьох стадій: ранньої (21—25 років), середньої (25—40 років), пізньої дорослості (40—55 років) і передпенсійного віку (55—65 років). У періодизації Ш. Бюлер зрілість знаходиться між 25/30— 45/50 роками. Р. Гаулд, Д. Левінсон, Д. Вейлант виділяють сім періодів дорослого життя, що починається в 16/22 року і закінчується після 50 років. Б. Г. Ананьєв дотримується періодизації, у якій середній вік (зрілість) поділяється на дві фази: 21/22—35 років і 36—55/60 років [2]. Така розмаїтість у визначенні границь розглянутого періоду різними дослідниками може розумітися дією тимчасових, економічних, соціальних і інших факторів.

У процесі зміни стабільних фаз розвитку і криз змінюються особливості особистості людини. Зрілій людині властиві реальні чекання, тверезі оцінки можливостей. Вона ставить конкретні життєві цілі і має в наявності деякі результати просування до них, суб'єктивно переживаючи цей вік як апогей життя. До 40 років встановлюється

самооцінка особистості, у якій відбиті результати життєвого шляху як цілого, життя як розв'язуваної задачі. Стабілізація основних психічних структур, ціннісних орієнтацій, рівня домагань супроводжується підвищенням стабільності і внутрішньої послідовності образу «Я». Продовжується і професійний онтогенез. У випадку досягнення більш високих рівнів у професійній діяльності й успіху в ній у людини підсилюється його загальна мотивація, відбувається творчий розвиток себе як особистості засобами професії [4]. Наприклад, підвищується рівень продуктивності, розвиваються критичність і аналітичність мислення, творчість, емпатійність, тощо. До 50 років, згідно Р. Гаулду, Д. Левинсону, Д. Вейланту [10], людина здобуває нову рівновагу і прихильність до родини, хоча розвиток особистості ще не закінчено. Нагромаджено значний професійний досвід, досягнуті індивідуальні вершини в праці, людина має творчий потенціал, вкладений у дану галузь. При цьому професійні домагання, як правило, залишаються стабільними. З віком 50—55 років пов'язана чергова психологічна нормативна криза. Після 50 років, коли набутий досвід дозволяє реалістично оцінити співвідношення очікуваного і досягнутого, людина починає підводити підсумки своєї минулої діяльності, задумуватися про сенс життя і цінності зробленого. Відтепер, заглядаючи в майбутнє, людина змушена переглядати свої цілі з урахуванням свого професійного статусу, фізичного стану і справ у родині. Часто домінуючим джерелом життєвої задоволеності після 50 років життя стають успіхи дітей. Разом з тим це пік для найбільш загальних соціальних досягнень — місце в суспільстві, авторитет, часткове звільнення від занять і добору найбільш цікавих для особистості суспільних справ. Можливе продовження творчої діяльності і професійного самовизначення, що виражаються в аналізі й узагальненні свого професійного досвіду і передачі його наступному поколінню [10]. Поява учнів і послідовників робить життя наповненим, осмисленим і перспективним. Людина розвивається духовно, що виявляється у системі цінностей, до яких належать і педагогічні цінності:

- цінність життя – любов до дітей, віра в їх розсудливість, благородство та надія на їх майбутнє, емпатійність;

- цінність знання – орієнтація на систематичне поповнення і вдосконалення професійних знань як умови педагогічного зростання;

- ціннісно - мотиваційна настанова на власну творчість, прагнення до самоактуалізації [13].

Окрім того, індивідуальні характеристики людини (установки, потреби, інтереси, рівень домагань, особливості інтелекту й ін.) можуть як сприяти формуванню професійної майстерності і творчому підходу до трудової діяльності, так і перешкоджати (наприклад, у випадку відсутності загальних професійних здібностей — активності, саморегуляції, тощо), приводити до більш швидкої професійної деформації. В професійній сфері можуть розвиватися такі прояви, як тривожність, погана стресостійкість, авторитарність, уседозволеність, винесення поспішних і помилкових висновків, тощо. З іншого боку, професійна діяльність впливає (позитивно або негативно) на особистісний онтогенез (наприклад на формування самооцінки, самосвідомості, тощо). Під впливом цілей і умов праці складається професійний тип особистості з характерної для нього манерою діяльності, спілкування і поведіння, інтересами, установками і традиціями [12].

Особистість розвивається лише тоді, коли відбуваються суттєві зрушення в її життєвому і професійному досвіді, що призводить до нового сприймання себе і навколишнього світу.

Особистісно-професійна зрілість є інтегративним, багатоскладовим психічним утворенням, яке визначає саморозвиток і самодетермінацію особистості у професійній та особистісній сферах власної життєдіяльності. Основними принципами психолого-педагогічної діяльності щодо формування особистісно-професійної зрілості фахівця є результативність, ефективність, об'єктна орієнтованість змісту педагогічної дії, особистісна орієнтованість, рефлексивність і гармонійність. Основними рисами зрілої особистості вчені вважають розвинене почуття відповідальності, потребу особистості в турботі про інших, здатність до активної взаємодії з оточенням, ефективне використання

своїх знань і практичних умінь, конструктивне вирішення складних життєвих проблем на шляху до самореалізації [2].

Характеристиками зрілої особистості називають такі:

- 1) розвинуте почуття відповідальності;
- 2) потреба в турботі про інших людей;
- 3) здатність до активної участі в житті суспільства, ефективного використання своїх знань, психологічної близькості з іншою людиною, конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху до повноти самореалізації. Розвиток людини в період зрілості безпосередньо пов'язується з її активним залученням в сферу суспільного виробництва. Нездатність успішно залучитися в неї призводить до особистісного застою, стагнації [2].

Основними структурними компонентами особистісної зрілості є:

- мотивація досягнення як спрямованість діяльності особистості на значущі життєві цілі, прагнення до максимально повної самореалізації, лідерства, досягнення високих результатів, самостійність, ініціативність;
- ставлення до свого Я (Я-концепція), що охоплює такі характеристики зрілості, як упевненість у своїх можливостях, задоволення своїми здібностями, темпераментом і характером, своїми знаннями, вміннями та навичками у поєднанні з адекватною самооцінкою, високою вимогливістю до себе, скромністю, повагою до інших та відсутністю самовдоволення;
- почуття громадського обов'язку, яке охоплює такі якості, як патріотизм, інтерес до суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потреба у спілкуванні, колективізм;
- життєва установка, яка поєднує в собі розуміння відносності сенсу життя, переважання раціонального над емоційним, емоційну врівноваженість та розсудливість;
- здатність до психологічної близькості з іншими людьми, що охоплює такі особистісні якості, як доброзичливість до людей, емпатія, вміння слухати, потреба в духовній близькості до інших людей [6].

Поняття «особистісно - професійна зрілість» є інтегративною якістю особистості, що відбиває складові її громадянської, життєво - професійної, духовної, соціальної, психологічної та мотиваційної зрілості, сформованість самості особистості й обумовлює володіння предметними, базовими та ключовими компетентностями, що визначають готовність до професійної діяльності [6].

Складовими особистісно-професійної зрілості визначають:

- громадянську зрілість: почуття громадського обов'язку, патріотизм, просуспільну діяльність, інтерес до суспільно - політичного життя та участь у житті суспільства, національну і планетарну свідомість;
- життєво - професійну зрілість: компетентність, креативність та ініціативність у вирішенні життєвих ситуацій, високий рівень реалізації подій життя та освітньо-професійної діяльності;
- духовну зрілість: близькість, контактність, потребу у спілкуванні, піклуванні та повагу до інших, колективізм, відкритість і доброзичливість у ставленні до людей, терпимість і толерантність, емпатію та глибинність переживань, гармонію з оточенням, розуміння сенсу життя, потребу в духовній близькості з іншими;
- соціальну зрілість: відповідальність, вимогливість до себе, скромність, гуманістичну мораль;
- психологічну зрілість: позитивне мислення, емоції, цілепокладання, психічну автономію, переважання раціонального над емоційним, розсудливість та емоційну врівноваженість, синергетичність та автономність, наявність власної життєвої філософії;
- мотиваційну зрілість: стійкі переконання й домагання, задоволеність своїми особистісними якостями, впевненість у своїх можливостях, лідерство;
- сформованість самості особистості: самоприйняття, самостійність, самореалізація, саморозвиток, самоконтроль, саморегуляцію, самовдосконалення, адекватну самооцінку, самоствердження.

Таким чином, професійний розвиток особистості являє собою системне явище, що залежить від закономірностей психічного розвитку і відбувається в певних соціокультурних умовах. Ставлення до професії, професійно - педагогічна діяльність детермінується і корегується різними факторами (професійними, психологічними, фізіологічними тощо), що визначають особливості життєвої і трудової активності людини, її життєдіяльності. Особистість педагога розвивається і формується в залежності від духовних і матеріальних умов його життя і діяльності, але перш за все - в процесі педагогічної діяльності та педагогічного спілкування. Кожна зі сфер праці педагога висуває особливі вимоги до його особистісних якостей; успішність педагогічної діяльності багато в чому обумовлена рівнем розвитку певних особистісних якостей, взаємопов'язаних між собою. Професійний розвиток має особистісно - професійний характер і являє собою процес розвитку особистості в професійному середовищі, орієнтований на повну актуалізацію її духовного, когнітивного, професійного та фахового потенціалу як конкретного фахівця в професійній діяльності та на досягнення істотних результатів у ній.

Отже, у процесі набуття професіоналізму в діяльності особистість обов'язково розвивається, а особливо, коли відбуваються суттєві зрушення в її життєвому і професійному досвіді, що обов'язково призводить до нового ставлення до себе та до навколишнього світу.

Список використаних джерел та літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания.. – Л.: Наука, 1989. – 180 с.
3. Бодров В.А. Психологічні дослідження проблеми професіоналізації особистості // Психологічні дослідження проблеми формування особистості професіонала / Під ред. В.А. Бодрова. М., 1991. С. 3
4. Братусь С. Б. К проблеме развития личности в зрелом возрасте // Вести. Моск. ун-та. Психология. 1980. М 2. С. 3—13.
5. Ельконин Д.Б. Введение в психологию развития. – М.: ИП РАО, 1994. – 334 с.
6. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія / О.М. Кокун. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. – 200 с. 5.
7. Ложкін Г., Глуханюк Н., Воляннюк Н. Проблема суб'єкта як теоретична основа професіоналізації особистості // Психологія і суспільство. – 2003.
8. Панок В.Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С.14.
9. Педагогічна психологія / За ред. Л.М. Проколієнко, Д.Ф. Ніколенко. – Вища школа, К., 1991. – С. 174 – 180.
10. Пеняева С.Е., Андреева И.В. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости // Вопросы психологии. – 1993. -№ 4. – С.75-80.
- 11.Повякель Н.І. Психологічні умови професійного розвитку мислення та конкурентно спроможність сучасного фахівця з практичної і прикладної психології // Актуальні проблеми психології, Том 1.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - 2002, частина 6. – с.284-288.
12. Психологія особистості: Словник – довідник. / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
13. Рубинштейн С.Л. Избр. философско-психологические труды. – М.: Наука, 1997. – 580

Ринда О.М.,
заступник директора
з навчально-виховної роботи
Городоцької початкової школи
Городоцької міської ради

Педагог як суб'єкт впровадження концепції Нової української школи

У статті висвітлено вимоги до особистісних характеристик та якостей педагога, осмислення його ролі і завдань в умовах Нової української школи. Зокрема звертається увага на ролі вчителя як фасилітатора, тьютора, коуча, ментора. Встановлено, що діяльність педагога як суб'єкта впровадження концепції Нової української школи має бути спрямована на формування особистості кожного здобувача освіти.

Ключові слова: Нова українська школа, вчитель, реформаційні процеси, фасилітатор, тьютор, ментор, коуч.

Реалізація базових компонентів Концепції Нової української школи, а саме: отримання кожною дитиною доступу до якісної освіти, забезпечення її права на успіх у житті та максимальне розкриття власних здібностей і талантів, залежить від учителя, який є епіцентром нової парадигми підготовки людини до життя в глобальному інформаційному просторі. Тому в контексті Концепції Нової української школи зростають вимоги до особистісних характеристик та якостей педагога, осмислення його ролі і завдань в освіті. Саме на вчителя покладається відповідальність за підготовку згуртованої спільноти творчих креативних людей, свідомих громадян, підприємливих і активних.

Сучасний вчитель - це людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свою професію, якісно викладає, іде в ногу з часом, готова до комунікації з дітьми, батьками, адміністрацією школи, громадськістю. Нова українська школа потребує нового вчителя: успішного і мобільного, готового до змін. Від того, наскільки успішний вчитель, залежить, наскільки успішною буде Українська школа. Словесник Євген Ільїн відзначає: «Посередній учитель викладає, гарний – пояснює, видатний – показує, великий – надихає». Сучасному освітянському загалу варто врахувати це для формування нової ролі вчителів як фасилітаторів, коучів, наставників, модераторів і тьюторів [2].

На сайті «Нова Українська Школа» в межах кампанії «Класний вчитель» за підтримки Міністерства освіти і науки України проведено анонімне опитування щодо очікування українців від учителів Нової Української Школи, їхніх компетентностей, якостей і вмій організувати освітній процес, будувати взаємини з учнями та батьками. В опитуванні взяли участь 642 респонденти зі всіх областей України. За результатами опитування, бачення ідеального педагога батьками і вчителями здебільшого збігаються, але є невеликі відмінності в очікуваннях. Так, педагоги головною рисою вчителя вважають вміння зацікавити навчанням і надихати учнів, тоді як батьки віддають перевагу повазі та рівному ставленню до всіх учнів. За результатами опитування компетентності ідеального педагога ранжовані від найбільш до найменш очікуваних [1].

Ось такий портрет сучасного вчителя, очікуваний батьками:

- повага до кожного учня, рівне ставлення до всіх – 72% ;
- вміння зацікавити навчанням, надихати учнівство – 70% ;
- розуміння дітей, вміння знаходити з ними спільну мову – 67% ;
- здатність розкривати учнівський потенціал – 51% ;
- комунікабельність, відкритість до спілкування – 48% ;
- терплячість та самоконтроль – 43% ;
- турбота про здоров'я та емоційний стан учнівства – 36% ;
- оригінальний стиль викладання – 33% ;
- вміння вирішувати конфлікти – 31% ;
- досконале знання свого предмету – 30% ;
- вимогливість до учнів – 22%.

У зв'язку із принципово новими умовами управління освітнім процесом (сучасна педагогічна освіта орієнтована на компетентнісні засади, педагогіку партнерства, індивідуальний підхід, дитиноцентризм, широке використання ІТ-технологій, мультимедійних засобів навчання), варто розглянути основні функції, які покладаються на вчителя як на суб'єкта впровадження концепції Нової української школи [8].

Сучасний вчитель виконує такі функції :

- планування освітнього процесу та його реалізація;
- забезпечення і підтримка навчання, виховання та розвитку учнів;
- створення комфортного освітнього середовища;
- рефлексія та професійний саморозвиток;
- проведення педагогічних досліджень;
- надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів;
- узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація;
- оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти.

Відповідно до функцій учителя змінюються і його ролі. За словами Лілії Гриневич, «Суспільство повинно зрозуміти, що через вчителя ми будемо нову школу і нове ставлення до дітей» [2]. Сучасний вчитель має здійснювати особистісно орієнтований та компетентнісний підхід, забезпечувати управління освітнім процесом, враховуючи його психологічний аспект. Вчитель в НУШ виступає не лише в ролі вихователя, наставника та викладача, а й коуча, фасилітатора, тьютора, модератора.

Розглянемо нові ролі педагога.

Вчитель-фасилітатор (від англ. facilitate: сприяти, допомагати, полегшувати) - це вчитель, основне завдання якого полягає в стимулюванні самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів. Фасилітація – це організація й управління процесом обговорення певних питань (тем) у групі людей на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії.

Мета учителя-фасилітатора – організувати спілкування всіх учасників обговорення, налагодити обмін думками таким чином, щоб діалог перейшов у конструктивне русло, розбіжності були подолані і вироблено прийнятне рішення.

Фасилітатор має на меті допомагати, полегшувати, сприяти, створювати умови для самостійної роботи. Фасилітатор – це фахівець, який не зацікавлений у підсумках обговорення, з якимось конкретним рішенням, не бере прямої участі в обговоренні, але несе відповідальність за якісне виконання завдань і є супровідником навчальної групи у їхньому особистому розвитку [11].

Фасилітатор організовує роботу учнів, сприяє розвитку їх особистісних якостей, допомагає ідентифікувати проблеми і приймати рішення.

Умови фасилітації:

- проблемність навчання;
- глибока довіра та повага педагога до учнів;
- толерантне ставлення до учнів;
- забезпечення учнів інформаційними, дидактичними, матеріально-технічними ресурсами [11].

Роль фасилітатора потребує від педагога певних умінь:

- уважно слухати, спостерігати і запам'ятовувати хід подій і стиль поведінки учнів;
- налагоджувати ефективну комунікацію між членами навчальної групи;
- аналізувати і корегувати дії учнів;
- сприяти створенню моделі ефективної поведінки;
- забезпечувати зворотній зв'язок між учасниками освітнього процесу;
- знаходити та активізувати конструктивні моделі поведінки;
- викликати довіру учнів, бути терплячим;
- бути справедливим, обирати нейтральну позицію при оцінюванні роботи [2].

Вчитель-тьютор (від англ. tutor — учитель) - особа, що веде індивідуальні або групові заняття із учнями, наставник, репетитор, опікун.

Тьютор - це спеціаліст із формування майбутнього, який має розгледіти потенціал і сприяти його реалізації. Тьютор наповнює життя учнів подіями і «пробами сил», в яких постійно набувається новий досвід, формується образ майбутнього, твориться особистісний сенс і зберігається індивідуальність [9].

Тьютор володіє сучасними освітніми технологіями, є фахівцем в своїй педагогічній сфері. Уважно слідкує за соціалізацією, спілкуванням, вихованням учнів. Його думка неодмінно вагома, а підтримка авторитетна. [12].

Дії тьютора відповідають ролі, яку він виконує в кожній конкретній ситуації: як наставник – проводить дитину до мети; як тренер – ставить правильні досяжні цілі та мотивує; як репетитор –заповнює прогалини у знаннях; як коуч – дає дитині збагнути, що саме є значущим; як психолог – підтримує і допомагає долати труднощі; як адвокат – захищає інтереси дитини [6].

З вчителем з тьюторською позицією учню хочеться вдосконалюватися, розкриватися та розвиватися. Особисті стосунки виступають ключовим чинником прогресу учнів. В основі стосунків такого вчителя і учня лежать довіра, повага та великодушність. Коли вчитель прагне побудувати хороші стосунки зі своїми учнем, він може розгледіти його сильні сторони, мінімізувати дію слабких та приділити більше уваги його інтересам. Василь Сухомлинський писав: «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло» [10].

Тетяна Швець, заступник директора в приватній школі «Афіни» у Києві, конкретизувала особистісні компетенції, які є важливими для тьютора, а саме: адаптивність; гнучкість; готовність приходити на допомогу; приймати конструктивні рішення в складних та нестандартних професійних ситуаціях; відповідальність; цілеспрямованість; організованість та вміння планувати; здатність до саморозвитку та самовдосконалення; ефективна комунікація; таймменеджмент; володіння сучасними інформаційними технологіями [12].

Вчитель-коуч (від англ. coach –тренер) – той, хто займається тренерством, допомагає людині досягати її життєвих цілей. Коуч допомагає знайти відповіді на запитання підопічних, відпрацьовує до автоматизму різні життєві та професійні ситуації.

Коучинг (англ. Coaching – тренерство) — процес, під час якого людина або група людей навчаються і набувають певних навичок.

Коуч – це фахівець, тренер, здатний зробити з людини чемпіона, тобто мова йде Джерела коучингу лежать у спортивному тренерстві, позитивній, когнітивній й організаційній психології, в уявленні про усвідомлене життя й можливості постійного й цілеспрямованого розвитку людини [6].

У педагогічній літературі більш широко застосовується поняття «ментор» в значенні синоніма до слів «учитель», «порадник», «наставник», «консультант». Людина, що має інтерес в розвитку знань, умінь, навичок та міжособистісних стосунків. Завдання ментора —допомагати тоді, коли просите про допомогу [2].

Ментор завжди готовий підтримати учня у його просуванні до успіху, але робить це тільки тоді, коли це життєво необхідно, адже його завданням є сприяння самостійно досягати поставлених цілей. У сучасному класі вчитель виступає для учнів як консультант. Він є свого роду ресурсним центром, готовим надати учням необхідну інформацію, навчати їх пізнавальній самостійності та мотивації до навчання протягом життя.

Вчитель-модератор – це організатор групової роботи, що активізує і регламентує процес взаємодії учасників групи на основі демократичних принципів.

Модерація – це спосіб проведення навчальних занять, який швидко призводить до результатів і дає можливість усім учасникам освітнього процесу прийняти загальні рішення. Це процес групового обговорення з метою ідентифікації проблем, пошуку шляхів їх вирішення.

Розбудова української національної школи вимагає від педагога високої педагогічної культури та методичної майстерності. Виконання вчителем сучасної школи різних ролей розширює можливості як учнів, так і вчителів, тим самим суттєво покращує освітній

процес. Головне завдання вчителя – створити умови для розвитку учня, його здібностей, творчого сприйняття знань, мотивувати до вивчення предметів. Сучасний педагог має досконало знати теорію і практику компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного підходів; керуватися в своїй роботі вимогами Державного стандарту; розуміти значення основної навички XXI століття – вміння самостійно вчитися впродовж всього життя. Демонструвати універсальні і предметні способи дії, створювати умови для набуття життєвого досвіду, бути партнером учнів та батьків.

Спонукаючи учнів навчатися впродовж життя може тільки той, хто сам постійно навчається, опановує та застосовує сучасні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання і виховання; прагне самовдосконалення, творчого підходу та раціоналізму; має активну життєву позицію.

Список використаних джерел та літератури

1. Анкета <https://nus.org.ua/expectations/>
2. Гусак, В.М. (2019). Нові ролі педагога у контексті реформ сучасної української школи. Матеріали Науково-практичної конференції «Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах НУШ» <http://conf.zipro.net.ua/?p=79>
3. Державний стандарт початкової освіти. No87. (2018, 21 лютого). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
4. Закон України про освіту. No2145-19. (2017, 5 вересня). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Кондратенко Л.О. (2017). Психологія первинної шкільної неспішності. Чернівці : Десна Поліграф.
6. Коноваленко Ю. (2017). Тьютори, Коучі, Фасилітатори, Ментори, Наставники розбираємось хто це. URL: <http://hardkonovalenko.blogspot.com/2017/03/blog-post.html>
7. Концепція «Нова українська школа». (2016, 27 жовтня). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya%20ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Мірошник, З.М. (2011). Кореляція ролей вчителя початкових класів. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Психологія, (45), 197-201.
9. Осадча, К. (2016) Аналіз сутності поняття «тьюторська діяльність» у системі шкільної освіти. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського, No 4 (55), 149–153.
10. Сухомлинський В. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 304 с.
11. Фісун, О.В. (2010). Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. «Засоби навчальної та науково-дослідної роботи», Вип. 34, 133–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_zntndr_2010_34_21
12. Швець, Т. (2018). Тьюторські компетенції, або Чому не кожний вчитель може стати тьютором. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/1404-tiutorski-kompetentsii-abo-chomu-ne-kozhnyi-vchytel-mozhe-staty-tiutorom>

Романюк А.О.,

фахівець (консультант) комунальної установи
«Інклюзивно-ресурсний центр»
Білогірської селищної ради

Інклюзивна освіта у Новій українській школі

У статті висвітлено сучасні підходи до організації інклюзивного навчання відповідно до вимог Нової української школи.

Ключові слова: освітній заклад, діти з особливими потребами, інклюзивна освіта, Концепція інклюзивної освіти, Нова українська школа, освітнє середовище.

*Інклюзивна освіта – перспектива нова.
Хоч різні можливості – рівні права!
Кожна дитина – це цілий світ,
освіта, повага і рівність для всіх!*

Одним з основних напрямків розвитку сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами. Перед кожним освітнім закладом, у якому є діти з особливими освітніми потребами, постає запитання, в яких умовах мають навчатися діти з особливими освітніми потребами, як ефективно організувати освітній процес для таких школярів? Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема, С. Богданов,

Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Н. Софій, І. Ярмошук та ін., присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення осіб з особливими потребами до навчання в освітніх закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Організація інклюзивної освіти в закладі загальної середньої освіти - інноваційний напрямок в сучасній, реформованій галузі освіти в Україні, що забезпечує інтеграцію дітей з особливими потребами в загальноосвітній простір навчання і виховання. Кожна дитина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не відрізняється від якості освіти здорових дітей. Тому актуальності набуває інклюзивне навчання, що передбачає спільне перебування дітей з особливими освітніми потребами з їх здоровими однолітками, створення рівних можливостей і забезпечення варіативності для дітей у здобутті якісної освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей, надання допомоги в їх соціалізації.

Згідно з Конвенцією ООН про права інвалідів [4] та її ратифікацією, Україна повинна забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях, починаючи від дошкільної, загальної середньої, вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і до навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими, визнання та ствердження права осіб з особливими освітніми потребами на повноцінну участь у суспільному житті, усвідомлення необхідності створення умов для реалізації цього права.

В українському законодавстві термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю. [2, с. 10].

Інклюзивна освіта у різних джерелах описується по-різному. Інклюзивна освіта (від англ. inclusion – включення) – система освітніх послуг, яка створює можливості навчання всіх без винятку дітей, у тому числі дітей з психофізичними вадами, в загальноосвітньому навчальному закладі за місцем проживання, адаптуючи навчальне середовище до потреб дитини. Головною метою інклюзивного навчання і виховання є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та утвердження людської гідності дітей з особливими потребами. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується психолого - педагогічним супроводом. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її розвитку.

Концепція Нової української школи висуває якісно нові вимоги до професійної діяльності та особистості сучасного вчителя, в основу яких покладено принципи педагогіки партнерства та орієнтацію на потреби учня в освітньому процесі. Головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення педагогів, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу та, в кінцевому результаті, створення гуманного суспільства, позбавленого упередженості та стереотипізації стосовно усіх його членів. Також у Концепції НУШ окремо акцентовано увагу на впровадженні особистісно орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеології дитиноцентризму, сутність якої полягає у максимальному наближенні навчання і виховання кожної дитини відповідно до особливостей, здібностей і життєвих намірів.

Особливої значущості педагогіка партнерства та ідея дитиноцентризму набуває у навчанні дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти.

У новій редакції Закону України «Про повну загальну середню освіту» стаття 26 пункти 4, 5 наголошується «відповідно до індивідуальних особливостей освітньої діяльності для кожного учня з особливими освітніми потребами, який навчається в інклюзивному класі, у порядку, визначеному законодавством, складаються індивідуальна програма розвитку та індивідуальний навчальний план (за потреби). Індивідуальна програма розвитку визначає перелік необхідних дитині психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що надаються індивідуально та/або в груповій формі». [1]

Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів учнів, а не на їхніх фізичних або розумових проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами й мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. [2] В інклюзивних класах взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та дітьми з типовим рівнем розвитку сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти навчаються природно сприймати й толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими до допомоги. [3]

Завданнями інклюзивного навчання і виховання в умовах НУШ є:

- забезпечення права дітей з особливими потребами на здобуття освіти в умовах загальноосвітніх навчальних закладів у комплексному поєднанні з корекційно-розвитковими заходами;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального і фізичного здоров'я вихованців;
- виховання в учнів любові до праці, здійснення їхньої допрофесійної підготовки, забезпечення умов для життєвого і професійного самовизначення;
- виховання школяра як культурної та моральної людини з етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе;
- надання в процесі навчання і виховання кваліфікованої допомоги з урахуванням стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку здобувача освіти.

Які умови повинні бути створені для організації навчання дітей з особливими освітніми потребами у Новій українській школі? Доступність будівель і приміщень, використання відповідних форм і методів навчально-виховної роботи, психолого-педагогічний супровід, співпраця з батьками або особами, які їх замінюють. Організація інклюзивного навчання передбачає надання дитині з особливими освітніми потребами психолого-педагогічної, корекційної допомоги. Корекційно-розвивальні заняття проводяться в окремому приміщенні, в якому можуть бути створені навчальна, ігрова, сенсорна зони, зона релаксації. [3] **Інклюзивний** заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує або модифікує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями ІРЦ для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі. Для ефективного інклюзивного навчання необхідні спільні зусилля не лише з боку вчителів, а й ровесників та батьків.

Успіх інклюзивного навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами залежить від психолого-педагогічного супроводу спеціалістами. Без кваліфікованої допомоги спеціалістів дітям важко розкрити свої можливості та здібності. Це обумовлено психологічними особливостями таких дітей, їхніми зниженими можливостями до засвоєння навчального матеріалу, невдачами у попередньому навчанні й вихованні, неблагополучними родинними умовами.

Нова українська школа повинна забезпечити такий психолого-педагогічний супровід, який дасть можливість запобігти виникненню в дітей з особливими освітніми потребами дестабілізаційних чинників, формувати їхні адаптивні функції, забезпечувати оптимальний розвиток та здобуття освіти в умовах освітнього закладу. Інклюзивне навчання в Новій українській школі може бути ефективним при створенні відповідних організаційно-педагогічних умов: сприятливий позитивно налаштований клімат в ЗЗСО, прийняття дитини з особливими освітніми потребами, розуміння її особливостей, надання кваліфікованої допомоги з боку команди спеціалістів. Основою освітнього процесу в інклюзивному класі можна вважати корекційну спрямованість навчального процесу, що передбачає виправлення вад та розвиток збережених природних можливостей дитини з ООП, індивідуальний підхід та диференційоване викладання, що дозволяють зробити навчання гнучким, особистісно орієнтованим, можливим для розмаїтого дитячого колективу. Із самого початку має бути визначено, які саме фахівці будуть працювати з дитиною, надавати їй освітні та додаткові спеціальні корекційні послуги в освітньому закладі. Важливо створити команду супроводу. Вона має спільну мету, спрямовану на задоволення освітніх потреб та підтримки учнів з особливостями розвитку. Фахівці, що входять до складу команди, виконують різні функції (ролі), але залежні один від одного, координуючи спільну діяльність як складові одного цілого. До складу такої групи входить: координатор (директор або заступник директора освітнього закладу), вчитель, асистент вчителя, батьки, або законні представники, вчитель-дефектолог, психолог, логопед та інші спеціалісти. Злагоджена і цілеспрямована діяльність кожного з учасників команди супроводу дитини в освітньому закладі має своє коло завдань, а також спільні актуальні цілі щодо розвитку дитини, над якими працює на кожному занятті з метою корекції недоліків та розвитку збережених можливостей дитини, становленню її соціальної адаптації та отриманню нею якісної освіти в ЗЗСО.

Згідно з рекомендацією інклюзивно-ресурсного центру в індивідуальному навчальному плані дитини з особливими потребами, яка навчається в інклюзивному класі, передбачено від 3 до 8 годин на тиждень корекційно-розвиткових занять з корекційними педагогами або фахівцями ІРЦ, психологічний супровід та допомога асистента вчителя. Тому такого особливого значення в інклюзивній освіті набуває діяльність не лише кожного окремого вчителя, а узгодженість дій всього педагогічного колективу.

Надзвичайно важливим є також змістовне наповнення роботи з дітьми з особливими освітніми потребами у НУШ. Вчителі початкових класів, асистенти вчителів та інші фахівці, які працюють в Новій українській школі з дітьми з особливими освітніми потребами, а особливо батьки таких дітей, можуть використовувати практичні вправи для задоволення особливих освітніх потреб дітей, інтегрувати завдання, ігри, вправи та використовувати їх у щоденній взаємодії з дітьми.

Педагогічна корекція — складна система засобів та впливів на учня з вадами, спрямованих на послаблення або виправлення вад його розвитку, яка ґрунтується на максимальному використанні збережених можливостей дитини і реалізується у двох взаємопов'язаних напрямках:

- 1) послаблення або виправлення недоліків у тій чи іншій сфері розвитку дитини;
  - 2) сприяння розвитку дитини як цілісної особистості [Миронова].
- Процес навчання – основний шлях виправлення вад та розвитку особистості учнів з ООП. В індивідуальній програмі розвитку вчитель та асистент вчителя за допомогою команди психолого-педагогічного супроводу на основі рекомендацій ІРЦ визначає основні корекційні цілі навчання, відповідні адаптації та модифікації навчального матеріалу, доповнюючи розгорнутою характеристикою учня, де звертається увага на індивідуальну структуру дефекту дитини з особливими освітніми потребами, її досвід, інтереси, намагання, здібності та поведінку. Таким чином, спільними зусиллями педагогічного колективу освітнього закладу можна здійснити прогноз розвитку дитини з ООП, визначити зміст, методи і форми корекційної роботи та індивідуального підходу. На кожному уроці вчитель добирає кілька корекційних завдань, які обумовлені дидактичною

метою уроку і характером навчального матеріалу. Важливо проводити корекційну роботу в системі кожен день, на кожному уроці, обираючи відповідні корекційні завдання, які фіксуються в конспекті уроку.

Л. Прядко виділяє такі засоби корекції з урахуванням конкретної категорії порушення, як:

- адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів;
- наочність навчання;
- уповільненість процесу навчання;
- повторюваність у навчанні та вихованні;
- оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності;
- включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод;
- позитивні емоції педагога як засіб стимулювання дітей до діяльності й спілкування;
- стимулююча функція педагогічної оцінки.

До цього можна додати, що основою навчання в інклюзивному класі є застосування індивідуального та диференційованого підходів, оскільки вчителю доводиться працювати з різноманітним дитячим колективом. Ефективність навчання залежить від того, наскільки вчителю вдається врахувати індивідуально-психологічні можливості кожної дитини й створити відповідні освітньо-корекційні умови. За визначенням С. Миронової, «здійснювати індивідуальний підхід до навчально-виховного процесу – означає, що, працюючи з цілим класом, треба орієнтуватися на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості. Індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі способів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей». Таким чином, реалізуючи індивідуальний підхід до дітей з особливими освітніми потребами, вчитель повинен адаптувати навчальний матеріал в межах одних і тих же завдань та однакового змісту навчання. Наприклад, завдання, які вчитель пропонує вголос для всіх учнів класу, для дітей з порушеннями слуху він має надрукувати, для дітей з порушеннями зору застосовувати аудіозаписи вправ, якщо вони не можуть прочитати їх в підручнику, або використовувати наочні матеріали зі збільшеним шрифтом тощо. Такі адаптації застосовуються, коли всі учні навчаються за однією програмою і повинні оволодіти однаковими знаннями, уміннями й навичками. Коли ж деякі учні мають відставання в розумовому розвитку, варто застосовувати модифікації змісту навчального предмета, тобто зміну його концептуальної складності. Однак модифікації слід розглядати як останній засіб, який можна застосувати після того, як повною мірою були розглянуті можливості іншої адаптації (використання техніки, додаткових людських або інших ресурсів). Стосовно окремих дітей (наприклад, тих, хто має лише порушення зору або аналогічні порушення) модифікація рівня навичок, необхідних для засвоєння матеріалу, була б зовсім недоречною. При модифікації скорочується зміст навчального матеріалу, визначаються основні поняття, які учень повинен засвоїти.

Т. Сак радить розподіляти навчальний матеріал для дітей з розумовими вадами на три категорії:

- те, що школяр повинен засвоїти обов'язково;
- те, що він має знати;
- те, що він може знати.

Таким чином акцентується увага на першій категорії знань, «інформацію з інших категорій треба викладати вже після того, як дитина з особливими освітніми потребами опанувала ключові, найсуттєвіші відомості. Якщо не дотримуватися такої послідовності, пам'ять учня перевантажиться надмірною інформацією, а знання будуть формальними».

В інклюзивному класі одним із показників ефективно налагодженого навчання вважається парна та групова форми організації освітньої діяльності. При цьому освітній процес структурується так, щоб забезпечити достатню взаємодію, підтримку, повагу й прийняття кожного школяра в класному колективі. У співпраці учні навчаються мислити, обговорювати та розв'язувати проблеми, ефективніше переносити набуті знання, уміння

й навички в нові нестандартні умови. Для дітей з особливостями розвитку парна та групова діяльність допомагають зменшити рівень стресу й тривожності, пасивності внаслідок невпевненості у своїх силах, що сприяє формуванню позитивного ставлення до навчального матеріалу і навчального досвіду загалом. Крім того, під час співпраці створюються умови для налагодження міжособистісних стосунків між дітьми, що позитивно впливає на їхній соціальний розвиток.

Таким чином, інклюзивна освіта є однією з альтернативних форм навчання для дітей з особливими освітніми потребами, що дозволяє їм навчатися за місцем проживання, перебувати в соціумі та реалізувати свої потенційні можливості, здібності та нахили. Впровадження нових підходів потребує побудови якісно нового освітнього середовища дитини. Це стосується не лише зміни формату стосунків між учнями, батьками та вчителями, а й організації простору й класу. У Новій українській школі заохочується інклюзивна освіта і вона має відображати одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Інклюзивне навчання — це виклик вітчизняній системі освіти. Виклик вчителям, які ніколи раніше не проводили уроки з дітьми з ООП, тож не знають, як адаптувати або модифікувати план уроку та як розподілити обов'язки з асистентом вчителя. Виклик батькам, які не знають, чого очікувати від звичайного освітнього закладу? Виклик учням, які часто виявляються заручниками шкільних приміщень із високими сходами й без пандусів і упередженого ставлення однокласників та їхніх батьків.

Але все це тимчасові труднощі, які необхідно подолати на шляху докорінних змін - не лише застарілої системи освіти, а й свідомості українського суспільства, забезпечення доступності навчання, роботи та повноцінного життя людей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел та літератури

1. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. *Голос України*. 2020. 17 березня (№ 50). С. 12-19.
2. Заєркова Н. В., Трейтяк А. О. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків, 2016. 68 с.
3. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://osvitportal.loda.gov.ua/inklyuzyvna_osvita_dlya_ditey_z_osoblyvymy_potrebamy_v_ukraini
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

Савчук К.П.,
практичний психолог
ДНЗ №7 «Золотий ключик»
м. Старокостянтинів

Прогнозування та профілактика «професійного вигорання» у педагогічних працівників.

У статті розглядається актуальна проблематика «професійного вигорання» педагогів в освітньому процесі. Окреслено основні причини та фактори, які є передумовою виникнення «професійного вигорання». Обґрунтовані напрями діяльності практичного психолога в роботі з педагогічним колективом, щодо профілактики та подолання синдрому «професійного вигорання».

Ключові слова: «професійне вигорання», «емоційне вигорання», стрес, педагог, практичний психолог, профілактика, професійна діяльність.

У контексті світової економічної кризи, політичної нестабільності, стрімкого розвитку технологій та загострення соціальних проблем прискорюється темп життя, постійно

підвищується складність та інтенсивність професійних завдань, підвищується офіційний вік активної працездатності – усе це призводить до нової якості професійних стресових ситуацій, зростання їх кількості й інтенсивності [12]. Як наслідок, сукупність стресів в повсякденному житті людини можуть зумовити особистісну і професійну деформацію, а вже адаптаційні можливості організму не можуть запустити функцію захисту від нервового напруження та уникнення психосоматичних захворювань.

Якщо розглядати професію педагога, то саме в цій професійній діяльності буде чітко прослідковуватись емоційне навантаження та виснаження особистісних та енергетичних ресурсів. Педагог щоденно відчуває значну професійну відповідальність перед учасниками освітнього процесу; зіштовхується з непередбаченими ситуаціями, які вимагають негайного та професійного вирішення. Інтенсивне міжособистісне спілкування та інформаційне перевантаження сприяє емоційному виснаженню людини та негативному ставленню до роботи. Для розуміння прийомів та методів попередження та подолання «професійного вигорання» людина повинна зрозуміти причину, яка провокує хронічний стрес та втому. Тому для педагогів важливим є психологічний супровід практичного психолога закладу, а вже тільки усвідомлення та розуміння першопричин виникнення «професійного вигорання» є запорукою профілактики та мінімізації професійної деформації педагога.

Питання професійного вигорання відображено в працях зарубіжних і вітчизняних учених, які проаналізували структуру цього синдрому (Л. Кармушка, С. Максименко та ін.); визначили методи його діагностики (В. Бойко, Н. Водоп'янової та ін.); дослідили синдром «професійного вигорання» в учителів (Т. Зайчикова, О. Ковальчук, Г. Федосева, О. Філатова, О. Філь); розробили рекомендації з подолання стресів у педагогічній діяльності (В. Калошин); з'ясували вплив емоційного вигорання на професійну поведінку (К. Маслач, С. Джексон) [11]. Науковці часто розмежовують поняття «емоційне вигорання» та «професійне вигорання». Однак слід зазначити, що ці поняття тісно пов'язані між собою, оскільки однаковими є причини їх виникнення, прояви, а також наслідки впливу на особистість.

Загалом синдром професійного вигорання – поняття, яке у 70 – роках минулого століття запровадив американський психіатр Герберт Фрейденберг. За його дослідженнями, цей синдром проявляється у негативних переживаннях пов'язаних з роботою, виникає при накопиченні негативних емоцій, «поразки або зношування, що відбувається в людини внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів та сил». Г. Фрейденберг зауважив, що вигорання – «це не той стан, який краще ігнорувати. І це не ганьба. Навпаки, це – проблема, народжена хорошими намірами» [3].

Американський психолог К. Маслач визначила «вигорання» як реакцію, стрес, пов'язаний з роботою, що призводить до емоційного відсторонення від клієнта, зниженню ефективності в роботі. К. Маслач розглядає синдром «вигорання» як відповідну реакцію на довготривалі професійні стреси, які виникають в міжособистісних комунікаціях [7].

Н. Водоп'янова вважала, що емоційне вигорання – це довготривала стресова реакція, яка виникає внаслідок тривалих професійних стресів середньої ефективності [3].

Розглянемо синдром «вигорання» у контексті професіоналізації педагога. Зокрема, Н. Мальцева визначає його таким чином: «Синдромом психічного вигорання є складне структурно – динамічне утворення, яке формується в процесі педагогічної діяльності та є негативним ефектом професіоналізації» [6].

В. Бойко описував професійне вигорання як позитивне явище і трактував «емоційне вигорання» як «вироблення особистістю механізму психологічного захисту в формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на психотравмуючий вплив». Являє собою набутий стереотип емоційної, частіше – професійної поведінки [2].

Зауважимо, що у психологічній літературі проблема професійного вигорання розглядається у межах трьох основних напрямів: 1) вияв синдрому хронічної втоми, стану фізичного, психічного, емоційного виснаження, який є наслідком тривалого перебування в емоційно перевантажених ситуаціях спілкування; 2) професійне

вигорання – це двовимірна модель, що складається з емоційного виснаження та деперсоналізації; 3) трикомпонентна система, що охоплює емоційне виснаження; деперсоналізацію; редукцію особистісних прагнень [8].

Вчені та дослідники з вивчення синдрому «вигорання» виділили чинники, які впливають та збільшують вірогідність «професійного вигорання». Зокрема, розглянемо чинники виникнення «вигорання» за В.В. Бойко та Т.В. Решетова.

В.В. Бойко виділяє ряд зовнішніх та внутрішніх передумов, що провокують емоційне вигорання: група організаційних (зовнішніх) факторів: соціально – психологічні умови діяльності, стан матеріального становища, зміст роботи. Внутрішні фактори «емоційного вигорання» включають в себе схильність до емоційної ригідності, інтенсивна інтеріоризація умов професійної діяльності, низька мотивація емоційної віддачі в професійній діяльності, дезорієнтація особистості [1].

Т.В. Решетова виділяє наступні чинники «вигорання»

- алекситимія у всіх проявах (нездатність висловити словами свої відчуття та почуття);

- трудоголізм, коли за надмірною працьовитістю відбувається маскування певної проблеми;

- нездатність до комунікації та спілкування;

- відсутність ресурсів (підтримка близьких людей, наявність близького оточення, здоров'я, позитивні і нові враження тощо) [13].

Г. Фройденбергер один з перших зумів описати симптоми «професійного вигорання» для яких характерним є загальна фізична втома та розчарування у праці альтруїстичного характеру. Для вигорання є характерним широкий спектр симптомів у фізичному тілі, інтелектуальній та емоційній сфері. Розглянемо синдром «професійного вигорання» педагогів через призму загальних симптомів.

До типових симптомів професійного вигорання належать:

- фізичні (втома, втомлюваність, виснаження; безсоння, запаморочення, розлади травлення; біль у серці; нудота, тремтіння; артеріальна гіпертензія; утруднене дихання; коливання ваги; скарги на погане самопочуття загалом та ін.);

- емоційні (нестача емоцій, неемоційність; песимізм, цинізм; байдужість; фрустрація, відчуття безнадійності; агресивність, дратівливість; тривога, посилення ірраціонального неспокою, нездатність зосередитись; переважання почуття самотності; втрата ідеалів, надій чи професійних перспектив та ін.);

- поведінкові (постійне бажання зробити перерву, відпочити; запізнення; пошук виправдання при шкідливих звичках; відсутність фізичних навантажень та ін.);

- інтелектуальні (зниження інтересу до нових теорій, ідей, альтернативних підходів у роботі; байдужість до новинок, нововведень; формальне виконання роботи тощо);

- соціальні (низька соціальна активність, зниження (відсутність) інтересу до колишніх інтересів, сфери дозвілля; відчуття ізоляції; нерозуміння оточуючими та ін.) [4].

Отже, при професійному вигоранні прослідковуються специфічні симптоми та прояви. Зокрема, «вигорання» педагогів може проявлятися у депресивному стані, підвищеній втомлюваності і спустошеності, втраті здатності бачити позитивні наслідки та результати своєї праці, у негативних установах щодо роботи й життя в цілому.

Практичному психологу важливо оперувати знаннями, щодо категорій людей, які можуть знаходитися в зоні ризику «професійного вигорання». Зокрема, умовно виділяють таких чотири групи працівників:

1) інтроверти, індивідуально – психологічні особливості яких не узгоджуються з професійними вимогами комунікативних професій. Вони не мають надлишку життєвої енергії, скромні, сором'язливі, схильні до замкнутості й концентрації на предметі професійної діяльності, що спричиняє емоційний дискомфорт;

2) працівники, які відчувають постійний внутрішній конфлікт, пов'язаний із роботою;

3) жінки, які переживають внутрішню суперечність між роботою і сім'єю, а також тиск у зв'язку з необхідністю постійно доводити свої професійні можливості в умовах жорстокої конкуренції з чоловіками;

4) фахівці, професійна діяльність яких проходить в умовах гострої нестабільності й хронічного страху втрати робочого місця, а також працівники, які на ринку праці займають позицію зовнішніх консультантів, вимушених самостійно шукати собі клієнтів [9].

Факторами, які впливають на вигорання є індивідуальні особливості нервової системи і темпераменту. Помічено, що швидше «вигорають» працівники з слабкою нервовою системою і ті, хто має інтервертований характер, індивідуальні особливості яких не поєднуються з вимогами професійної системи «людина - людина». Руйнівному впливу піддається фізичне здоров'я й психологічний стан педагога, що не може не позначитися на працездатності та результатах роботи [5].

Також особистісні риси збільшують ризики «вигорання», зокрема, перфекціонізм, що призводить до емоційного та фізичного виснаження, адже людина – перфекціоніст систематично незадоволена результатами діяльності та бажає досягати більшого ціною фізичного та емоційного здоров'я, необхідність контролювати усе і всіх утворює коловорот стресогенних факторів в якому знаходиться людина.

Підсумовуючи, вище викладений матеріал, практичному психологу закладу під час планування роботи з педагогами в напрямку запобігання та подолання «професійного вигорання» потрібно враховувати індивідуально – типологічні особливості, стресостійкість педагога. Зауважимо, що тільки враховуючи ці дані, практичний психолог зможе організувати професійну допомогу в профілактиці «професійного вигорання» та здійснювати індивідуальний підхід до методів та стратегій самопомоги педагогів. Відповідно в своїй роботі використовую слідуючий банк діагностичних методик.

Методика «Діагностика рівня емоційного вигорання» В.В. Бойка дає можливість практичному психологу проаналізувати міру вираженості симптомів синдрому «емоційного вигорання», враховуючи компоненти, до яких вони відносяться.

Опитувальник К. Маслач, С. Джексон в адаптації Н. Водоп'янової спрямований на діагностику професійного вигорання через визначення рівня «емоційного виснаження», «редукції особистих досягнень» та «деперсоналізації».

Оцінка рівня нервово – психічної стійкості (методика «Прогноз» за В.А. Бодровим) дозволяє виявити окремі початкові симптоми порушення особистості, а також оцінити вірогідність їх розвитку й прояву в поведінці та діяльності людини.

Методика визначення стесостійкості та соціальної адаптації Т. Холмс, Р. Прає Для визначення реактивної та особистісної тривожності використовується опитувальник Ч. Спілберга – Ю. Ханіна.

Методика «Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки» К. Томаса, адаптований варіант Н. Гришиної. Спрямована на виявлення форми поведінки особистості в конфліктних ситуаціях.

Багатовимірний опитувальник самоставлення створений С. Пантелєєвим передбачає вивчення сфери самосвідомості особистості та виявлення внутрішньо особистісних конфліктів.

Особистісний опитувальник Г. Айзенка (Тест на темперамент ЕРІ) визначає тип темпераменту з урахуванням інтроверсії та екстраверсії особистості, а також емоційну стійкість особистості.

Діагностика міжособистісних відносин за тестом Лірі, дозволяє дослідити уявлення людини про власне ідеальне та реальне «Я». У процесі діагностики можна виділити домінуючий тип ставлення особистості до оточуючих.

Тест А. Ассінгера (оцінювання агресивності у стосунках) дозволяє визначити, чи достатньо людина коректна до оточення.

Отже, тільки системне та комплексне застосування діагностичного інструментарію дозволить практичному психологу виявити причини та прояви професійного вигорання у педагогів закладу і організувати професійну індивідуальну та групову профілактичну та корекційну роботу з проблемами «професійного вигорання».

Розглянемо певні напрями профілактичної та психокорекційної роботи у подолання та профілактиці «професійного вигорання». Зокрема, Т. Зайчикова і Л. Карамушка [14] на рівні особистості подають індивідуальну технологію профілактики та подолання професійного стресу та синдрому «професійного вигорання», яка складається з декількох послідовних фаз та системи конкретних прийомів.

I фаза Профілактика синдрому «професійного вигорання» розпочинається з аналізу професійної ситуації. Вона полягає в когнітивній оцінці ситуації (виявлення стрес – факторів, аналіз власної стресової реактивності чи толерантності тощо) та зниження впливу стресорів. Це передбачає застосування системи спеціальних прийомів, які є бар'єрами на шляху до стресу. До таких прийомів належить: 1) Розпізнавання стресу. З цією метою слід навчитися ідентифікувати деякі сигнали, які попереджують про стрес. 2) Здійснення глибшої когнітивної оцінки ситуації, а саме з'ясування основних стрес – факторів у професійній ситуації людини та здійснення спроб «усунути» їх. 3) Ведення «Щоденника стресових подій», де збирається інформація за 7 компонентами щоденно (стреси цього дня, реакції на кожен стресор, що з'явився, способи адаптації до стресора, прийоми релаксації, які використовувалися Вами в цей день, ефективність цих прийомів релаксації, відчуття, які були в цей день). 4) Визначення основних стрес – факторів, які викликають професійне вигорання, та укладання контракту із самим собою щодо використання певних прийомів подолання стресу протягом певного часу та визначення певної системи винагород або покарань для самого себе. 5) Визначення основних мотивів здійснення людиною професійної діяльності. Для цього необхідно скласти перелік усіх причин (реальних та абстрактних), які спонукають працівника виконувати дану роботу. 6) Прийняття рішення про те, чи продовжувати працівнику працювати на даному робочому місці. 7) За допомогою спеціальних прийомів та засобів здійснення спроби змінити свій імідж «трудоголіка». 8) Складання списку під назвою «Я дійсно хочу цим займатися». 9) Демонстрація асертивної поведінки. 10) Визначення свого розуміння успіху в житті. 11) Створення групи соціальної підтримки. 12) Турбота про правильне харчування. Визначення для себе збалансованої дієти.

II фаза. На фазі сприймання професійної ситуації як стресової слід використовувати прийоми, котрі виступатимуть бар'єрами на шляху до стресу: 1) Стратегія вибіркового сприймання. 2) Сприйняття життя, як свята. 3) Використання гумору, як буфера між стресовою ситуацією та людиною. 4) Визначення типу поведінки в ситуації стресу, який притаманний для людини. 5) Аналіз впевненості у собі та своїх рішеннях, оскільки це уможливорює успішний контроль за власним життям. 6) Аналіз локусу контролю в управлінні стресом. 7) застосування різних технік медитації та аутогенного тренування, а також фізичних вправ, які слід вибирати та використовувати із врахуванням індивідуально – психологічних особливостей.

У процесі профілактичної роботи щодо попередження професійного вигорання доцільними можуть бути такі дії, як: виявлення власного стилю реагування на стресову ситуацію, розширення поведінкового репертуару, відпрацювання навичок конструктивної взаємодії, робота, що змінює установки, використання технік зняття напруги тощо. Відповідно, наступний вид роботи в арсеналі практичного психолога, як тренінг стає незамінним у набутті знань та поведінкових навичок педагогів у стресовій ситуації через набуття навчального досвіду з метою досягнення суб'єкт – суб'єктної взаємодії та подальшого успішного здійснення професійної діяльності. Під час тренінгу відпрацьовуються навички самодіагностики ознак професійного стресу та конструктивні шляхи його подолання. В умінні педагогів відновлювати емоційний стан та ресурсність якнайкраще зарекомендувала себе арт – терапія, а саме ізотерапія, музикотерапія, мандалотерапія та пісочна терапія. Дієвим методом під час тренінгових занять є саморегуляція, як підтримка емоційного та фізичного самопочуття. Серед основних методів саморегуляції педагогів найбільш ефективним є: 1) нервово – м'язова релаксація (виконання комплексу вправ, що складаються з чергування максимальних навантажень з розслабленням груп м'язів, завдяки чому знімається напруження з окремих частин тіла або усього тіла в цілому, що викликає зменшення емоційного напруження); 2) сенсорна репродукція образів (розслаблення за допомогою уявлення

образів, цілісних ситуацій, що асоціюються з відпочинком, зосереджуючись на правильному диханні та приємних відчуттях, що виникають в різних частинах тіла під дією уявної ситуації); 3) аутогенне тренування (полягає у самонавіюванні та аутосугестії, що здійснюються через вербальні формулювання – самонакази; відбувається формування зв'язків між самонаказами та психофізіологічними процесами) [10].

Також велике значення має розвиток особистісної рефлексії для усвідомлення педагогами наявних проблем і адекватної їх диференціації, здійснення конструктивних шляхів виходу зі стресових ситуацій і подолання синдрому «професійного вигорання». Розробка профілактичних заходів повинна враховувати особливості професійної діяльності і специфічні для неї фактори ризику, тому суттєвою особливістю проведення тренінгу є тренінгові завдання, що включають активну взаємодію, тобто завдання і гри, які мають спортивний відтінок, елементи психогімнастики. Також проводиться повторна діагностика синдрому емоційного вигорання і навчання навичкам самостійної оцінки свого стану, розпізнавання симптомів вигорання (самодіагностика). На основі проведених заходів формулюються основні рекомендації, направлені на профілактику психічного здоров'я і прояву синдрому «професійного вигорання» [15].

Підсумовуючи усе вище сказане, зазначимо, що в педагогічній діяльності чітко прослідковується ризик виникнення синдрому «професійного вигорання», оскільки професія педагога включена в систему професій «людина - людина», яка є найбільш стресогенною. Дана проблема є актуальною і потребує просвітницької, профілактичної, діагностичної та корекційної роботи практичного психолога з педагогічними працівниками. Відповідно в даній статті були розглянуті певні теоретичні підходи до вивчення синдрому «професійного вигорання» освітян; виокремлений діагностичний інструментарій спрямований на вивчення індивідуально – типологічних особливостей особистості педагога і відповідно висвітлена підбірка профілактичних та психокорекційних методів та прийомів для профілактики та подолання «професійного вигорання» та професійної деформації педагога.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва : Фелин, 1996. 472с.
2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. СПб. : Питер, 1999. 105с.
3. Водопьянова Н.Е., Старченкова Е.С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. СПб. : Питер, 2005. 336с.
4. Колтунович Т.А. Як не згоріти в полум'ї професії: корекційна програма для вихователів дошкільних навчальних закладів. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2012. 200с.
5. Комарова П.Г. Прояви синдрому професійного вигорання у учителів (в умовах роботи закладів нового типу). Студенський альманах «Наші видання» (23), 2012. С. 301-304. URL:http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/23.pdf (дата звернення: 10.11.2021).
6. Мальцева Н.В. Проявление синдрома психического выгорания в процессе профессионализации учителя в зависимости от возраста и стажа работы: дисс....канд. психол. наук: 19.00.07. Казань, 2005. 212с.
7. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются. Практикум по социальной психологии. СПб.: Питер, 2001. 432с.
8. Машак С.О. Професійне вигорання особистості як соціально – психологічна проблема. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. №2 (1), 2021. С. 444 – 452. URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2\(1\)_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2(1)_54) (дата звернення: 12.11.2021).
9. Мирончук Н.М. Професійне вигорання викладача вищої школи: чинники, ознаки, способи протидії. Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога – новатора в контексті модернізації нової укр..школи: зб.наук. –

метод. праць. Житомир, 2017. С. 62 –67. URL:http://eprints.zu.edu.ua/25983/1/Мирончук_професійне_вигорання_.pdf. (дата звернення: 13.11.2021).

10. Олійник І.В. Причини виникнення та профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. № 1, 2017. С. 118 – 125. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2017_1_20. (дата звернення: 13.11.2021)

11. Підлипняк І.Ю., Дука Т.М. Професійне вигорання педагогів: профілактика та подолання. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 69. 2019. С. 175-179. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28019> (дата звернення 15.11.2021).

12. Поджіо Т.Ю. Аналіз психодіагностичного інструментарію для дослідження професійного вигорання науково – педагогічних працівників закладів вищої освіти. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. Том 32 (71), 2021. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.3/14> (дата звернення: 10.11.2021).

13. Решетова Т.В. Эмоциональное выгорание, астения и депрессия у медицинских и социальных работников – ресурсы коррекции. Обзорные психиатрии и медицинской психологии. 2012. № 3. С. 105-111. URL:<http://psyhiatr.ru/files/magazines/2012-09-obzor-368.pdf> (дата звернення: 10.11.2021).\

14. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ.навч.закл. та слухачів ін. – тів після диплом освіти/ С.Д. Максименко та ін. Київ : Міленіум, 2006. 368с.

15. URL:<https://vseosvita.ua/library/proekt-profilaktika-sindromu-profesijnogo-vigorannna-u-pedagogiv-68883.html> (дата звернення: 10.11.2021)

Самородова Л. П.,
вихователь Дунаєвського ЗДО №4 «Теремок»
Дунаєвської міської ради

Використання методу біоенергопластики як засобу корекційно-відновлювальної роботи в групі дітей з порушенням мови

У статті представлено короткий аналіз використання методу біоенергопластики як засобу корекційно-відновлювальної роботи в групі дітей з порушенням мови

Ключові слова: біоенергопластика, біоенергія, корекція вад мовлення, пальчикові ігри, кінетичні відчуття, артикуляція

Загальний розвиток дитини визначається, перш за все, ступенем володіння мовою, вмінням спілкуватися. Ефективність роботи над правильною звуковимовою залежить від різноманітності та різноспрямованості логопедичних засобів та використання інноваційних технологій. Розвиток мовлення у дітей тісно пов'язаний з розвитком дрібної моторики рук, тому для вчителя-логопеда є доцільним використання методу біоенергопластики, як засобу корекційно-відновлювальної роботи в групі дітей з порушенням мови. А вже ще В.Бехтерев говорив, що рухи руки завжди тісно пов'язані з мовою і сприяють її розвитку.

Біоенергопластика - це поєднання рухів апарату артикуляції з рухами руки. Застосування методу ефективно прискорює виправлення дефектних звуків у дітей зі знизженими порушеними кінестетичними відчуттями, оскільки, працюючи, долоня багаторазово посилює імпульси, що йдуть до кори головного мозку від язика. Термін біоенергопластика складається з трьох слів «біо» - життя, «енергія»- сила, «пластика» - плавні розгальмовані рухи тіла і рук. Біоенергія – це та енергія, яка знаходиться всередині людини. Взаємозв'язок та взаємодія рук і язика, об'єднання рухів артикуляційного апарату з рухом кисті руки. Рухи тіла, спільні рухи руки й апарату артикуляції, якщо вони пластичні, розкріпачені і вільні, допомагають активізувати

природний розподіл біоенергії в організмі, що надзвичайно позитивно впливає на активізацію мовленнєвої та інтелектуальної діяльності дітей

Мета використання методу біоенергопластики:

- Вдосконалити відчуття ритму і координацію рухів руки
- Розвивати артикуляційний апарат
- Розвивати самоконтроль, зорову та слухову увагу.
- Активізувати мовленнєву та інтелектуальну діяльність дитини.
- Формувати вміння діяти за словесними інструкціями.

Впровадження системи вправ передбачає декілька етапів роботи:

1. Діагностичний – визначення початкових збережених здібностей, проводиться тричі на рік – вересень, січень, травень шляхом обстеження у дітей будови та рухливості органів артикуляції, мимічної моторики, стану м'язового тонусу.

2. Підготовчий – знайомство з артикуляційними органами. Ми вчимо дітей виконувати прості артикуляційні вправи за стандартною методикою (перед дзеркалом). Рука дитини до вправ не залучається (показ вправи-супроводжує показ рухів однією рукою вчителя-логопеда).

3. Початковий – відпрацювання та формування (одначасні рухи домінантної руки з органами артикуляції, коли дитина засвоїть артикуляційні вправи. Застосовують рахунок, музику, віршовані вправи.

4. Формувальний. Метою цього етапу є залучити до виконання вправ артикуляційної гімнастики неповідну руку, навчати тримати позу руки та повторювати рухи артикуляції, формувати одночасні кінетичні відчуття органів артикуляції і неведучої руки(термін занять – 2 тижні).

5. Основний. Вчимо дітей тримати пози та рухи артикуляції та рук одночасно, формуємо одночасні кінетичні відчуття органів артикуляції і обох рук(термін занять 5 – 7 тижнів).

6. Порівняльний. Навчання порівнювати, вдосконалити відпрацьовані складні рухи артикуляції та рук, підготувати органи артикуляції до постановки звуків(використовувати ігри-інсценівки, пальчиковий театр).

7. «Чарівна рукавичка». Використання цікавих рукавичок для виконання складних поз та рухів органів артикуляції та дрібної моторики пальців (стежити, щоб мова була чіткою, ритмічною, виразною). Рукавички з п'ятьма пальцями, далі - без пальчиків.

8. Автоматизація набутих навичок. Автоматизувати набуті навички з формування мовної моторики у дітей-логопатів, самостійно працювати над автоматизацією мовної моторики, залучати батьків до правильної організації роботи вдома.

Вибір конкретних вправ визначається етапом роботи та індивідуальними можливостями дітей. Підібраний вчителем-логопедом комплекс включає 5 вправ: 2 статичні вправи на утримання, 3 вправи - динамічні. Кожен понеділок одна засвоєна вправа замінюється іншою, незнайомою. Так здійснюється наступність та поступове ускладнення роботи. Обов'язково перед виконанням вправ з біоенергопластики проводиться комплекс вправ самомасажу. Прості рухи рук допомагають прибрати напругу не лише із самих рук, але й з губ, знімають розумову втому. Цей метод дозволяє реалізувати комплексний розвиток дрібної моторики рук (мовлення, мислення, почуття ритму). Синхронізація роботи з органами артикуляції та дрібною моторикою пальців скорочує час занять, не лише не зменшуючи, а навіть, посилюючи їх результативність. Вона дозволяє швидко прибрати зорову опору-дзеркало і перейти до виконання вправ за відчуттями.

В. О. Сухомлинський говорив: «Чим більше впевненості в рухах дитячої руки, тим виразніша мова дитини, чим більше майстерності в дитячій руці, тим дитина розумніша. Розум дитини перебуває на кінчиках його пальців». Тому велике значення при застосуванні методу біоенергопластики мають пальчикові ігри. Під час пальчикових ігор, забавлянок діти повторюють рухи дорослих, активізують моторику рук, підвищують свою мовленнєву активність. Ці ігри допомагають відновлювати ритм мови, корегують мовні вади у дітей. Пальчикова гімнастика включає в себе пасивні вправи (масаж кисті

рук, виконання вправ дорослим з пальчиками дитини) та активні вправи (масаж пальчиків, пальчикові вправи з мовним супроводом - співом). Пасивну пальчикову гімнастику для пальців рук слід проводити з такими предметами: грецькі горіхи, крупи, каштани, жолуді, кам'яні та металеві кульки, поролоновий м'ячик, олівці, прищіпки, квасоля. Під час активних вправ пальчикової гімнастики часто використовують ковпачки, рукавички, тваринки-напальники, зображуючи явища природи, предмети, тварин.

Логопедична зарядка з мовним супроводом, казкотерапія, театр тіней, пальчиковий театр, театр рукавичок, лялькотерапія використовується для удосконалення звукової форми, розвитку монологічного та діалогічного мовлення, взаємозв'язку зорового, слухового і мовного аналізаторів моторної діяльності, які викликають в дитини позитивні зміни у спілкуванні з однолітками, дорослими. При цьому проявляється цікавість до можливостей своєї руки, поліпшується координація рухів кисті. Велику увагу приділяємо фізкультхвилинкам з елементами біоенергопластики. Вони застосовуються не тільки для зняття м'язової втоми, але й для надання відпочинку зору і слуху, підвищення розумової працездатності, розвитку артикуляційної моторики.

Отже, метод біоенергопластики оптимізує психологічну базу мовлення, покращує моторні можливості дитини за всіма показниками, сприяє корекції звуковимови, фонематичних процесів. А тому, головним завданням педагогів на сучасному етапі є створення таких умов в системі корекційно-розвивального навчання та виховання, за яких дитина, що потребує корекції, змогла б реалізувати свої психофізичні передумови розвитку завдяки доцільно організованому процесу пізнання дійсності у поєднанні з руховою діяльністю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» -Тернопіль, 2017р.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. – К., 2012 р.
3. Т.Б.Феличева «Основи логопедії», 1989р.
5. К.Крутії «Діагностика мовленнєвого розвитку для дітей дошкільного віку». 2005р.
6. Сиротюк А.Л. Коррекція розвитку інтелекту дошкільників. Психогимнастика / А.Л.Сиротюк. – М.: Сфера, 2001.
7. Курис И. В. Релаксация и медитация в биоэнергостике. Результаты аппаратных исследований / И. В. Курис // Научное издание, «Вестник БПА». – 2006. – Вып. 68.

Семенюк Л. П.,

вчитель початкових класів

Поліщук І. І.,

асистент вчителя

Судилківського ліцею

Судилківської сільської ради

Шепетівського району

Хмельницької області

Особливості інклюзивного навчання у Новій українській школі

У статті проведено аналіз особливостей інклюзивного навчання відповідно до вимог Нової української школи. Визначено основні принципи інклюзивної освіти. Розкрито великий виховний потенціал інклюзивного навчання.

Ключові слова: Концепція інклюзивної освіти, інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, асистент вчителя, соціалізація.

Одним з основних пріоритетів сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими потребами, дітей з інвалідністю, дітей з інших вразливих груп.

Згідно з Конвенцією ООН про права інвалідів та її ратифікацією, Україна повинна забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях, починаючи від дошкільної, загальної середньої, вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і до навчання протягом усього життя.

Закон України «Про освіту» визначив поняття особи з особливими освітніми потребами. Це «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту». [4, с. 21]

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 6 вересня 2018 року внесені зміни щодо організації інклюзивного навчання у закладах освіти. Зазначається, що необхідними умовами якісного інклюзивного навчання є:

- визначення особливих освітніх потреб дитини;
- підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- створенні інклюзивного освітнього середовища;
- надання освітніх психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг;
- забезпечення учнів спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання із обов'язковим залученням батьків до освітнього процесу. [3, с. 345]

В Концепції «Нова українська школа» наголошено: «Кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової української школи – допомогти розкрити і розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками». Саме НУШ дає можливість дітям з особливими освітніми потребами активізувати їхні пізнавальні здібності, розвинути таланти. [7, с. 20]

Відомі науковці, зокрема, Зброєва Н. Б., Найда Ю. М., Колупаєва А. А., Таранченко О. М. присвятили свої дослідження та наукові розробки проблеми залучення дітей з особливими освітніми проблемами до навчання в початковій школі.

Інклюзивна освіта (від англ. Inclusion – включення) – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобути її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Головною метою інклюзивного навчання і виховання є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та утвердження людської гідності дітей з особливими потребами. В закладі загальної середньої освіти повинно бути створено безпечне, сучасне, комфортне та мотивувальне для усіх учасників освітнього процесу середовище. Також забезпечено електронними освітніми ресурсами, обладнані кімната для ЛФК, медіатека і ресурсна кімната.

На мою думку, навчання у звичайних класах допомагає дітям з особливими потребами адаптуватися до типових життєвих ситуацій, позбутися почуття ізольованості, відчуження, сприяє зникненню соціальних бар'єрів та інтеграції в соціум, вчить учнівський колектив спілкуватися та працювати разом, формує в них почуття відповідальності за товаришів.

Завданням інклюзивного навчання в умовах НУШ є:

- забезпечення права дітей з особливими потребами на здобуття освіти в умовах загальноосвітніх закладах у комплексному поєднанні з корекційно- реабілітаційними заходами;
- збереження і зміцнення морального і фізичного здоров'я здобувачів освіти;
- надання в процесі навчання і виховання кваліфікованої психологічної і медико-педагогічної допомоги;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;
- виховання здобувача освіти як культурної і моральної людини.

Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчальне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями і базується на таких принципах:

- цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;
- кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою;
- всі люди потребують підтримки і дружби ровесників;
- справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємостосунків;
- залучення батьків до навчального процесу дітей як рівноправних партнерів та перших вчителів своїх дітей;
- подолання потенційних бар'єрів в навчанні;
- рівний доступ до навчання у загальноосвітніх закладах та отримання якісної освіти кожною дитиною.

Вважаю, що роль педагога у втіленні принципів інклюзивної освіти колосальна. Вчитель початкових класів використовує різні методи та форми корекційного навчання, які передбачають кооперативну роботу дітей у малих групах, у парах, що сприяє здобуттю соціальних навичок, формують почуття товаришськості та взаємної відповідальності. У дитини з певними порушеннями з'являється потреба бути потрібною, що мотивує здобувати нові навички, знання.

Він може організувати навчальний процес таким чином, щоб знання було засвоєно кожним учнем класу, незалежно від його здібностей і особливих потреб. Класний керівник може створити в класі клімат довіри і прийняття, в яких розкрилися б кращі сторони кожного учня і сильні сторони характеру кожної дитини.

Діти з особливими освітніми потребами мають право на:

- інклюзивні та спеціальні групи (класи) у загальноосвітніх навчальних закладах;
- дистанційну та індивідуальну форми навчання;
- психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу;
- «підлаштовані» для їхніх потреб загальноосвітні школи і класи, тобто на відповідні архітектурні перепланування;
- корекційних педагогів, психологів;
- адаптовані навчальні плани та програми, методи і форми навчання, ресурси спеціальної освіти, партнерство з громадою.

Успіх інклюзивного навчання та розвитку дітей з особливими потребами залежить від психолого-педагогічного супроводу спеціалістами. Без кваліфікованої допомоги спеціалістів дітям з ООП важко розкрити свої можливості і здібності.

Нова українська школа має забезпечити такий психолого-педагогічний супровід, який дасть можливість попередити виникнення в дітей з особливими освітніми потребами дестабілізаційних чинників, формує їхні адаптивні функції, забезпечує оптимальний розвиток та здобуття освіти в умовах навчального закладу.

Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом. Індивідуальний навчальний план та індивідуальну навчальну програму розробляє команда педагогів із залученням: корекційного педагога, практичного психолога, батьків дитини. ІПР містить в собі інформацію про: наявний рівень знань і вмінь учня, динаміку розвитку, адаптацію навчального матеріалу, технічні пристосування, додаткові послуги (корекційно-розвиткові заняття), визначені на підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації.

Важливу роль у роботі з дітьми відіграє і асистент вчителя, який сприяє соціальній адаптації школяра. Асистент вчителя здійснює роботу:

- організаційну: допомагає в організації освітньо-виховного процесу в класі з інклюзивним навчанням;
- навчально-розвиткову: співпрацюючи з вчителем класу, надає освітні послуги, спрямовані на задоволення освітніх потреб учнів;
- консультативну: спілкується з батьками, надаючи їм необхідну консультативну допомогу; інформує вчителя класу та батьків про досягнення учня.

Асистент вчителя веде спостереження за дитиною з особливими освітніми потребами, фіксує їх, слідує за заповненням фахівцями відповідних розділів

індивідуальної програми розвитку, що є основним документом, який визначає характер освітніх послуг.

У журналі щоденного обліку роботи передбачено такі графи:

- Індивідуальний супровід дитини.
- Відвідування уроків у класі.
- Адаптація навчальних матеріалів.
- Робота з батьками і педагогами.

Асистент вчителя ретельно спостерігає за розвитком учнів з ООП. Свої спостереження про успіхи та труднощі дитини він фіксує у щоденникові спостережень. Це дає змогу постійно та ефективно моніторити цілі індивідуальної програми, переглядати їх в разі потреби на основі цих спостережень.

Отже, особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні навчальних планів і програм. Також адаптує навчальні матеріали з урахування індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з ООП.

Основою для успішної інтеграції дитини в суспільство є не тільки взаємодія спеціалістів, але й батьків дитини. Важливим в роботі психолога є взаємодія з батьками «особливої» дитини. Вони активно залучаються до організації корекційно-виховного процесу. Батькам надаються поради та рекомендації по вирішенню повсякденних проблем, пов'язаних з вихованням.

Переваги інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами:

- завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується моторний, мовленнєвий, соціальний та емоційний розвиток дитини.
- інклюзивне навчання усуває бар'єри в системі освіти та системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами;
- краще залучення батьків до процесу навчання;
- діти з ООП отримують можливість соціалізації, розвитку своїх інтересів й талантів та подальшої інтеграції в суспільство, вступ до професійних і вищих закладів освіти;
- діти з особливими освітніми потребами мають змогу налагодити дружні стосунки з однолітками в школі та поза її межами;
- в інклюзивних класах створено атмосферу спокійного прийняття відмінностей інших людей.

Отже, інклюзивна освіта у закладах середньої освіти має відображати одну з важливих демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Але найголовніше - дитина вчиться життєдіяльності в оточенні здорових дітей, що формує спрямованість до повноцінного життя, до усвідомлення власної спроможності, підвищення якості власного життя.

Жодна дитина не має відчутти себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів - це головне завдання інклюзії.

Список використаних джерел та літератури

1. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі : дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / Василенко Олена Миколаївна. – Хмельницький, 2010 – 192 с. : іл.. – Бібліогр.: С. 273–293.
2. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі [автор-укладач Л. В.Турищева].- Х.: Вид. група «Основа», 2011.-111 с.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 6 вересня 2018 року.- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19#Text>
4. Закон України «Про освіту» - www.zakon3.rada.gov.ua Закон України «Про спеціальну освіту» (проект) // Міністерство освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mongov.ua

5. Єфімова С. М. Лідерство та інклюзивна освіта: навч-метод. посібник /С. М. Єфімова, С. В. Королюк за заг. Ред. А. А. Колупаєвої. – К. : Видавничий дім «Пляєди», 2012.-164с.

6. Кавун Ю. Інклюзивна освіта/Ю. Кавун//Завуч. –2008. № 19 - 20 - С. 43–57

7. Концепція Нової української школи від 03.04 2017р. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

8. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років: Проект / Стратегічна дорадча група «Освіта»; МОН України. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/prviddil/1312/1390288033/1414672797/>

9. Лист МОН від 30 серпня 2021 року № 1/9-436 «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 навчальному році». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebam-i-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20212022-navchalnomu-roci>

10. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9 – 675 від 25.09.2012 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя»– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/1/9-675>

Семенюк Н.А.,
учитель зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільської
загальноосвітньої школи №16 I-III ступенів,

Організація уроку зарубіжної літератури в системі дистанційного навчання школярів

У статті здійснено огляд останніх педагогічних і науково-методичних праць у контексті проблеми організації дистанційної літературної освіти сучасних учнів, визначено методологічну базу для розробки в подальшому методичної системи використання технологій дистанційного навчання у процесі вивчення зарубіжної літератури.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційне навчання, літературна освіта, електронний урок, методичний інструментарій, кейси матеріалів із зарубіжної літератури.

*«Думати легко, діяти важко,
а перетворити думку на дію –
найскладніша річ на світі»
І.В.Гете*

Протягом останніх двох десятиріч років, відбувається процес переходу від традиційного навчання до навчання на базі комп'ютерних технологій. Це стало можливим здебільшого з розвитком мережі Інтернет, що дало можливість пересилати необхідну кількість даних з одного кінця світу в інший, вільно вести дискусії з іншими користувачами мережі в он-лайн режимі і розміщувати інформацію на Інтернет-сайтах, роблячи її доступною для всіх бажаючих.

Сучасні інформаційні технології дають змогу підвищити та вдосконалити ефективність освітнього процесу. Під час реформування освіти у навчальних закладах прогресивно розробляється концепція дистанційної освіти, що передбачає розробку різноманітних технологій, у тому числі технології змішаного навчання.

За концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні дистанційна освіта - це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання.

В останні десятиліття швидко розвиваються науково-методичні основи дистанційного навчання. Проблемам з питань розвитку дистанційної освіти присвячені роботи багатьох зарубіжних науковців, таких як: Р. Деллінг, Г. Рамбле, Д.Кіган, М. Сімонсон, М. Мур, А. Кларк, М. Томпсон ін. та відповідно вітчизняними, такими як: О. Андреев, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, А. Хуторський. Окремі аспекти проблеми щодо змісту й організації навчання з віддаленим доступом висвітлено в працях М. Беседіної, Є. Блінова, К. Власенко, В. Гура, Н. Дацун та ін.

Сучасні дослідники намітили перспективи подальших пошуків. О. Александрова (екранне читання як один із прийомів формування компетентнісного читача); В. А. Богосвятська, С. Гарна, Ю. Еельмаа, С. Федорова (інформаційно-комунікаційні технології в літературній освіті школярів); Н. Волошина (перспективні педагогічні технології і новаторські форми занять у практиці вчителя літератури), О. Дем'яненко (використання елементів медіаосвіти в вивченні літератури школярами); С. Жила (роль суміжних видів мистецтв у сприйманні учнями літературних текстів); В. Журавльова (аудіальний аспект «прочитання» художнього твору на уроці літератури); О. Ісаєва (специфіка читацької діяльності школярів із залученням у освітнє середовище медіатекстів і креолізованих текстів, явище піар-менеджменту в діяльності вчителя-мовника, навчання літератури в цифрову епоху); Ж. Клименко (засоби і форми оцінювання навчальних досягнень учнів з літератури); тощо.

Удосконалення змісту дистанційного навчання в сучасній школі зумовлено необхідністю адаптувати традиційний методичний інструментарій до нових умов і розробити специфічний, а також, організувати якісний процес навчання учнів з віддаленим доступом навчання та забезпечити реалізацію їх права як громадян України на здобуття освіти.

Відповідно до Концепції розвитку дистанційної освіти України передбачено забезпечення розвитку освіти на основі прогресивних ідей, запровадження в навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій і науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти, входження України у трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації.

Дистанційне навчання організовується відповідно до робочих навчальних планів ЗНЗ, що затверджуються наказом директора ЗНЗ за погодженням з органом управління освітою. Віртуальний урок - це навчальний елемент в системі дистанційного навчання та контролю знань, з допомогою якого в режимі онлайн здійснюється спілкування (навчання) між учасниками.

У процесі проведення навчання в дистанційному режимі використовуються основні типи інформаційних послуг: - ресурси світової мережі Інтернет (сторінки World, Wide, Web, інформаційно-пошукові системи); гіпертекстові середовища (www- сервери); електронна пошта, пересилка даних (FTR- сервери); телеконференції веб-конференції, он-лайн презентації.

Інструменти спілкування дистанційного навчання: Електронна пошта - це стандартний сервіс Інтернету, що забезпечує передавання повідомлень, як у формі звичайних текстів, так і в інших формах (програмах, графіці, звуках, відео) у відкритому чи зашифрованому вигляді. У системі освіти електронна пошта використовується для організації спілкування учителя й учня, а також учнів між собою.

За допомогою кейс-технологій до початку занять формуються пакети (кейси) з окремих тем (текстові, аудіовізуальні, мультимедійні матеріали) та розсилаються для самостійного вивчення учням з організацією регулярних консультацій. У разі, коли учень за будь-яких причин не засвоїв матеріал даної теми або хоче розглянути додаткові теми, він звертається до цих кейсів. Перевагою такої форми навчання є можливість урахування індивідуальних темпів навчання кожного з учнів, насичений і швидкий зворотній зв'язок з учителем і однокласниками.

Продуктивна діяльність учнів, яка будується за допомогою сучасних засобів телекомунікаційних технологій. Цей підхід припускає інтеграцію інформаційних і педагогічних технологій, що забезпечують інтерактивність взаємодії суб'єктів освіти і продуктивність навчального процесу. Обмін інформацією відіграє у цьому випадку роль

допоміжного середовища організації продуктивної освітньої діяльності учнів. Навчання відбувається в реальному часі (чат, відеозв'язок, «віртуальні дошки» тощо) або асинхронно (телеконференції на основі електронної пошти, форуми). Паралельно зі створенням учнями освітніх продуктів відбувається їх внутрішнє освітнє зростання.

Чат - спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через Інтернет. Є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіовідеочат. Найбільш поширений текстовий чат. Голосовий чат дозволяє спілкуватися за допомогою голосу. В освітніх цілях за необхідності можна організувати спілкування в чатах. Це реальна можливість, яка проводиться у рамках запропонованої для дискусії проблеми, сумісної проектної діяльності, обміну інформацією.

Відеоконференція - це конференція реального часу в он-лайн режимі. Вона проводиться у визначений день і в призначений час. Для якісного проведення відеоконференції, як і телеконференції, необхідна і чітка підготовка: створення програм (цим займається мережевий викладач), своєчасна інформація на сайті і розсилка за списком (виконує педагог-куратор). Відеоконференція один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і викладач знаходяться на відстані. Отже, обговорення й прийняття рішень, дискусії, захист проектів відбуваються у режимі реального часу. Викладач і учні можуть бачити один одного, викладач має можливість супроводжувати лекцію наочним матеріалом.

Форум найпоширеніша форма спілкування викладача й учнів у дистанційному навчанні. Кожний форум присвячений будь-якій проблемі або темі. Модератор форуму (мережевий викладач) реалізує дискусію чи обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією. Програмне забезпечення форумів дозволяє приєднати різні файли певного розміру. Кілька форумів можна об'єднати в один великий. Наприклад, під час роботи малої групи учнів над проектом, створюються форуми для кожної окремої групи з метою спілкування під час проведення дослідження над вирішенням поставленого для даної групи завдання, потім - обговорення загальної проблеми проекту усіма учасниками навчального процесу (веб-конференція).

Блог - це форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. В Інтернет-курсі можна використовувати під час навчання у колективі. Наприклад, автор (один учень чи їх група) виконав певне завдання (твір, есе), яке розміщується на сайті свого мережевого щоденника (блогу), потім автор блогу дає можливість іншим учням прочитати і прокоментувати розміщений матеріал. У учнів з'являється можливість обговорення й оцінки якості публікації і коментарів, що сприяє розвитку мовленнєвих навичок.

Основні засоби дистанційного навчання:- електронні мережеві підручники, інформаційні ресурси3; <https://zarlit.com/textbook/index.html>-навчальні й контрольні завдання, практичні роботи із методичними рекомендаціями щодо їх виконання; <https://osvitoria.media/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-zarubizhnoyi-literatura-u-2019-2020-navchalnomi-rotsi/> віртуальні тренажери із методичними рекомендаціями щодо їх використання; <https://www.renderforest.com/ru/slideshow-makerhttps://worditout.com/word-cloud/888672> - дослідницькі й проектні роботи; <https://vseosvita.ua/library/opis-dosvidu-proektna-dialnist-ak-skladova-innovacijnih-tehnologij-na-urokah-zarubiznoi-literaturi-92124.html> - пакети тестових завдань для проведення контрольних заходів, тестування із автоматизованою перевіркою результатів; <https://naurok.com.ua/test/zarubizhna-literatura/klas-11> - мультимедійні лекційні матеріали; <https://vseosvita.ua/library/multimedijna-prezentacia-na-urokah-zarubiznoi-literaturi-4831.html> -навчальні відеофільми; <https://vseosvita.ua/library/sucasni-tipi-urokiv-zarubiznoi-literaturi> - електронні бібліотеки чи посилання на них, <http://library.nlu.edu.ua/-дистанційні олімпіади і конкурси>; <https://naurok.com.ua/olimpiada>

Навчальний матеріал розробляється вчителем. В уроках є тексти, відео, аудіо, багато інтерактивних ігор. Кожен урок закінчується контрольними питаннями (які дають можливість перевірити якість засвоєння матеріалу). Учень виконує всі завдання і тести, письмові роботи (фотографує або сканує), записує на відео усні відповіді тощо та прикріплює файл у спеціальну форму на сайті. Учитель перевіряє, коментує і ставить

оцінку. Із оцінок за тести, письмові та усні відповіді виводиться тематична, із тематичних-семестрова, із семестрових- річна.

Перелік Інтернет-джерел, які сприяють засвоєнню програмового матеріалу. Відеоуроки з зарубіжної літератури за шкільною програмою на YouTube каналі (наприклад: екранізовані твори з зарубіжної літератури (<http://all4zno.net/filmi-online-z-ukrainskol-literaturi-zno.html>) та інші онлайн-ресурси, які стануть учням у пригоді. Он-лайн-сервіси для вчителя, платформи для створення тестів (<https://osvita.ua/school/method/technol/45747/>); платформа Padlet<https://padlet.com/>; Glogster- онлайн конструктор інтерактивних плакатів. Створення інтерактивних зображень Thing. Link.

Рекомендації для педагогів-кураторів щодо підготовки матеріалів електронного уроку: Не ототожнюйте матеріали дистанційного уроку з планом-конспектом, зазначаючи тип уроку, обладнання, мету (навчальну, розвивальну, виховну) наголосіть на тому, що має засвоїти учень, які знання отримати та як їх застосувати. Наприклад, «На уроці ти дізнаєшся...», «Ми навчимося...», «Ти маєш орієнтуватися...», «Ти зможеш...». Підготуйте невелике звернення-мотивацію до учня про важливість цієї теми (матеріалу). «Пригадай матеріал», «Підсумуємо прочитане», «Наголосимо на основних моментах» тощо. Візьміть до уваги, що електронний урок може складатися з таких компонентів: текст, зображення (ілюстрації, репродукції картин), відео- та аудіоматеріали, різнорівневі завдання, тести, інтерактивні вправи, мультимедійні презентації, географічні мапи, схеми, сигнальні конспекти, інфографіка тощо. Увесь матеріал е-уроку структуруйте на пункти й підпункти. Пропонуйте учням різні види завдань чи елементи контролю на всіх етапах електронного уроку. Пропонуючи завдання на відтворення фактичного матеріалу, робіть посилання на розділи (абзаци, частини), де він знаходиться. У разі труднощів це спонукає учня вкотре повернутися до теоретичного матеріалу чи тексту художнього твору.

Пам'ятайте загальні вимоги до оформлення е-контенту: 1) фон документа має бути світлий; 2) текст може бути маркованим не більше як трьома кольорами (основний - темними відтінками, заголовки й підзаголовки-відповідно до сумісної з основним текстом кольоровою гамою); 3) кегль шрифту для учнів 5-7 класів має складати 14 шрифт, учнів 8-11 класів-12; 4) великі за обсягом зображення (географічні мапи, схеми тощо) доцільно завантажувати окремими файлами та пропонувати для перегляду за допомогою навігаційних кнопок інформаційні технології і засоби навчання. Додаткові матеріали (за наявності) подавайте у вигляді посилань або файлів для завантаження. Якщо теоретичний чи практичний матеріал містить зображення (ілюстрацію, репродукцію картини, фото мистецької інсталяції тощо), обов'язково додайте інформаційну довідку потрібного змісту (від указівки автора й назви до цікавого, дотепного факту, пов'язаного із цим зображенням, враженням від нього визначної постаті або пересічної людини), використайте це зображення та матеріал інформаційної довідки у роботі з учнем.

Для перевірки знань учнів розробіть різнорівневі тести різних видів: з однією правильною відповіддю, з декількома, з відкритою текстовою або цифровою відповіддю, на встановлення послідовності, відповідності тощо. Якщо передбачено використання мультимедійних презентацій, урахуйте, що вони обов'язково мають містити коментарі до запропонованих матеріалів. Пам'ятайте: те, що вчитель коментує усно на звичайному уроці, у дистанційному форматі педагог-куратор здійснює засобами письма. Для цілісного сприймання навчального матеріалу зображення і його опис розміщуйте на одному слайді.

Дистанційне навчання є високотехнологічною формою отримання якісної освіти в 1-11 класах школи, відповідно до державного стандарту України, незалежно від місця проживання, тимчасового перебування учня, стану здоров'я, особливих потреб, політичної ситуації. Навчатись дистанційно можна з будь-якого місця світу за індивідуальним графіком, на своїй швидкості сприйняття, без будь-яких обмежень де є комп'ютер або ноутбук з доступом до Інтернету.

Список використаних джерел та літератури

1. Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів із зарубіжної літератури. Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г., Ільн О. О.
2. Навчальний посібник.-Київ: ДУТ,2014.- 140 с. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти інструкція щодо ведення і перевірки зошитів із зарубіжної літератури.
3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р.)
4. Методичні рекомендації про викладання зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, Мірошниченко Л. Ф.
5. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: Підручник.- К.: Вища шк., 2007.-С. 8-79.
6. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.
7. Рішення колегії МОН про нову редакцію навчальних програм для 9 та 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.
8. Креолізовані тексти: нестандартний підхід до вивчення літератури.
9. Програма зарубіжної літератури (2017р.). 10-11 класи. Профільний рівень.

Славський А.В.,

вчитель історії та правознавства
Хмельницького НВК №2

Формування життєвих компетентностей в освітньому процесі на уроках правознавства

Швидкі темпи розвитку сучасного суспільства обумовлюють якісні зміни в освіті. Цифровізація життя та розширення інформаційного простору кидають виклик шкільній освіті як платформі формування життєздатної та конкурентоспроможної молоді.

Ключові слова: правові знання, правова культура, компетентності, правове виховання.

Сучасні правила життя та швидкий науково-технічний розвиток змінюють підходи виховання, що в свою чергу потребує удосконалення системи освіти та виховної роботи, приведення їх у відповідність із визнаними у світі нормативами і потребами суспільства, що в свою чергу, справляє формувальний вплив світогляд та культуру підростаючого покоління.

Правова неосвіченість, так як і правовий нігілізм, є характерним явищем нашого суспільства, що робить правову освіту та праве виховання, з врахуванням потреб сучасності, особливо важливим [3, с. 2].

Правові знання сьогодні не повинні бути прерогативою лише вузького кола фахівців. Усі громадяни мають право на набуття необхідного їм мінімуму правових знань. Але це право, на жаль, досі залишається лише декларацією, за відсутності дієвих механізмів його впровадження у повсякденне життя. В українському суспільстві, протягом останніх десятиліть, спостерігається зниження рівня правової культури та поширення правового нігілізму, які, в свою чергу, гальмують процес розбудови правової держави та становлення демократичного суспільства.

Формування правової культури та підвищення рівня правової свідомості здійснюється шляхом проведення цілеспрямованої правоосвітньої та правоховної діяльності.

Знання – майбутнє цивілізації, а завдання правової освіти полягає в тому, щоб формувати і виховувати майбутніх громадян, які будуть жити і зможуть продуктивно працювати та взаємодіяти за сучасних умов, що створює час (соціальні, технологічні, екологічні, тощо). Тому, спираючись на вище викладене, проблема правової компетентності особистості є однією з визначальних проблем освіти XXI ст. Розробка

ефективних механізмів та методів розвитку правової компетентності особистості педагогічними засобами – це один із ключів до розв'язання проблеми удосконалення суспільства, подолання низки негативних процесів, які існують у ньому.

Сучасною наукою пропонується розподіл компетентностей на ключові (надпредметні), галузеві й предметні. Правова компетентність належить до ключових, найголовніших якостей молоді людини. Вона полягає в здатності активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки в умовах розвитку демократичного суспільства [4, с. 7].

Правова компетентність нерозривно пов'язана з предметними компетентностями, які формуються правознавством, як особливою навчальною дисципліною та включає в себе такі уміння та навички, як:

- реалізувати і захищати свої права;
- застосовувати процедури і технології захисту власних інтересів, прав і свобод інших людей;
- виконувати громадянські обов'язки в межах потреб місцевої громади, держави та її політичних інститутів;
- використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що в межах чинного законодавства України відповідають інтересам самореалізації особистості та захищають її права.

Правова компетентність – це сукупність можливостей, які визначають рівень правової культури особистості, її правову освіченість, ступінь та успішність її політичної активності, відповідність її життєдіяльності її правовим принципам, установленим державою (з точки зору цивільного, адміністративного, кримінального законодавства тощо).

Розвиток правової компетентності учня 11-річної школи передбачає формування та розвиток інформаційної, логічної, діяльнісно-процесуальної та аксіологічної компетенцій; визначення методів діагностики та умов доцільності їх застосування; пошук методів, за допомогою яких можливий розвиток правової компетентності як під час освітнього процесу, так і в позашкільному житті [3, с. 19].

Школа – це простір життя дітей. У школі учень не тільки готується до життя, а повноцінно живе, взаємодіє та спілкується, і тому, всю діяльність навчального закладу, потрібно будувати так, щоб сприяти становленню дитини як особистості, як громадянина своєї країни. Особливістю формування сучасного покоління є життя в надзвичайно динамічному світі, в умовах постійно змінюваного інформаційного простору. Це, в свою чергу, вимагає від молоді уміння швидко аналізувати життєві ситуації та вирішувати проблеми у правовому порядку.

Важливе місце належить позакласній роботі, яка відкриває широкі можливості для задоволення індивідуальних інтересів і нахилів учнів. Значною мірою цьому сприяє проведення тижня правових знань у школі, організація діяльності гуртків та факультативів. Застосування даного інструментарію, дає можливість формувати та використовувати оригінальні міжпредметні зв'язки, що в звичайній класно-урочній системі трапляється досить нечасто – інформатика та право, право і малювання, право і фізкультура, право і література. Організація правового виховання в позаурочний час сприяє тому, що учні опановують усі рівні пізнання самостійно (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання), розвивають критичне мислення, рефлексію, уміння розмірковувати, розв'язувати проблеми в умовах, наближених до умов дорослого життя.

Сучасна шкільна правова освіта одним із пріоритетних завдань визначає вміння учня орієнтуватись у величезному потоці інформації. Важливу роль відіграє формування інфо-медійної грамотності не лише як громадянської компетенції, а як культурної складової, що в майбутньому стане запорукою самоконтролю та аналізу при здійсненні самостійної діяльності [1, с. 142].

Досягти цього неможливо без відповідного організаційно-методичного забезпечення всього комплексу заходів правової освіти, розроблення чітких стратегічних планів, прогнозування результатів роботи, формального та неформального підбиття підсумків.

В умовах демократизації сучасної освіти цілком закономірним стає пошук шляхів удосконалення змісту навчального процесу, надання йому сучасного європейського характеру. Тому правове виховання в школі – це цілий комплекс заходів, спрямованих на формування громадянина, здатного приймати свідоме рішення та впливати на життя суспільства [2, с. 126].

І тому у цьому навчальному процесі, коли зростає роль правової компетентності, школа повинна допомогти дитині у становленні останньої як повноправного члена суспільства, тобто громадянина своєї країни, який уміє критично мислити й аналізувати крізь призму власного бачення правового розв'язку ситуацій.

Саме тому правове виховання у школі покликане навчити учнів:

- реалізувати і послідовно обстоювати свої права;
- застосовувати процедури і технології захисту власних інтересів, прав і свобод інших людей;
- виконувати громадянські обов'язки в межах місцевої громади, держави та її політичних інститутів;
- використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що в межах чинного законодавства України відповідають інтересам самореалізації особистості та захищають її права;
- виробляти навички власного життєвого вибору;
- формувати здатність до рефлексії;
- формувати здатність до саморегуляції (самоосвіти, самовиховання, самооцінки).

Усе це свідчить про те, що сучасна загальноосвітня школа – це школа насамперед правової компетентності особистості, яка не просто готує дитину до життя: вона виховує свідомого та активного громадянина, який в процесі навчання оволодіває ключовими компетентностями, без яких неможлива його інтеграція в динамічний і мінливий світ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кічук Я. В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі // Вісник Львів. Ун-ту. – 2008. – Вип. 23. – С. 141–147.
2. Кічук Я. В. Експериментальний підхід до формування правової компетентності майбутніх соціальних педагогів: своєрідність, деякі результати запровадження // Наукові записки. – Вип. 88. – С. 124–129.
3. Сидоренко С. Правове виховання та права освіта у навчальних закладах // Історія України. – 2009. – № 36. – С. 1–8.
4. Сидорчук І. Формування громадянської й правової компетентності на уроках правознавства // Історія України. – 2007. – № 48. – С. 7–9.
5. Терещенко О.Л. Формування життєвих компетенцій під час проведення тижня правих знань // Історія та правознавство. – 2006. – № 28. – С. 19–29.
6. Тиждень історії та правознавства в школі / Упор. Н.І. Харківська. – Х.: Вид.тр. «Основа», 2004. – 128 с.

Собчук Н.М.,
директор школи
Радченко К.О.,
практичний психолог
Фещина С.В.,
соціальний педагог
Шепетівської ЗОШ №1 ім. М.Островського

Кодекс безпечного освітнього середовища Шепетівської ЗОШ №1: від теорії до практики

Сучасне суспільство бачить освітній заклад не лише як середовище навчання, а як центр всебічного розвитку особистості, осередок безпеки і комфорту, сприятливого соціально-психологічного клімату для учасників освітнього процесу. Створення

безпечного та комфортного освітнього простору є одним із пріоритетних напрямків розвитку сучасного освітнього закладу. Наскрізною лінією через освітній простір сучасної школи проходить навчання дітей і дорослих безпечній взаємодії в освітньому просторі, захист усіх учасників освітнього процесу від будь-яких форм насильства, створення комфортного, мотивуючого середовища, яке відповідає вимогам пожежної, санітарно-епідеміологічної, екологічної безпеки.

Ключові слова: КБОС – Кодекс безпечного освітнього середовища, безпека, комфорт, проєкт, простір.

Становлення української державності, інтеграція у європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, пріоритети духовної культури, здоров'язбереження, формування конкурентноспроможного випускника освітнього закладу. Саме тому Шепетівська ЗОШ №1 працює за власне розробленою моделлю Школи європейської освіти та культури, одним із пріоритетних завдань якої є створення безпечного та комфортного освітнього середовища. Адаже за сучасних швидкозмінних умов освітнє середовище школи не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричиняти як позитивний результат, так і нести деструктивні загрози, небезпеки й ризики. Сьогодні суспільство очікує від школи не лише статусу освітнього ресурсу, а й простору розвитку та співпраці, осередку успішних, креативних і щасливих людей. Такий освітній заклад можливий лише в атмосфері фізичного комфорту, сприятливого соціального та психологічного клімату, що підтримує особистість, яка розвивається, вчасно реагує на її потреби та з повагою ставиться до її особливостей. Тобто мова іде про безпечне освітнє середовище і спільно вироблені та прийняті правила життєдіяльності у цьому середовищі. [1, с.4-5]

З цією метою у школі розроблено, погоджено педрадою, затверджено наказом директора Кодекс безпечного освітнього середовища – КБОС (рішення педагогічної ради від 28.08.2020 року, протокол № 13), головною метою якого є навчання дітей і дорослих безпечній взаємодії в освітньому просторі, захист усіх учасників освітнього процесу від будь-яких форм насильства, створення комфортного, мотивуючого середовища, яке відповідає вимогам пожежної, санітарно-епідеміологічної, екологічної безпеки.

З метою реалізації Кодексу безпечного освітнього середовища та створення у школі безпечних та комфортних умов, видано наступні накази:

- Про затвердження заходів на виконання нового Санітарного регламенту (№ 07-од від 12.01.2021)
- Про призначення уповноваженої особи для здійснення реагування у випадках насильства (№ 36-од від 27.01.2021)
- Про призначення уповноваженої особи щодо протидії домашньому насильству над дітьми та реагування у разі виявлення насильства(звернення) за значимим фактом (№ 299-од від 08.09.2021)
- Про організацію харчування учнів в умовах карантину та запобігання харчових отруєнь в ЗОШ№1 (№ 259-од від 30.08.2021)
- Про роботу закладу в умовах карантинних обмежень у 2021/2022 н.р. (№ 298-од від 08.09.2021)
- Про створення розвиваючого, мотивуючого освітнього середовища у ЗОШ№1 у 2021-2022н.р. (№ 352 – од від 06.10.2021)
- Про створення безпечного інформаційного простору в системі освіти Шепетівської ЗОШ №1 (№ 363 – од від 11.10.2021)
- Про зміни до наказу № 108-од від 26.02.2019 «Про склад комісії розслідування випадку булінгу у закладі» (№ 385 – од від 25.10.2021)
- Про виконання наказу управління освіти Шепетівської міської ради № 125 від 12.11.2021р. «Про оновлення заходів щодо попередження та протидії булінгу (цькуванню) у 2021-2022 навчальному році в закладах Шепетівської ТГ» (№ 432 – од від 19.11.2021)

Основними завданнями Кодексу безпечного освітнього середовища у закладі є:

- виявити чинники, які перешкоджають безпеці учасників освітнього процесу.
- відпрацювати систему узгоджених поглядів і уявлень адміністрації, здобувачів освіти, педагогів, соціально-психологічної служби, батьків на безпечне освітнє середовище школи.
- обґрунтувати умови організації безпечного освітнього середовища та вимоги (критерії) до його ефективної організації для кожного учасника освітнього процесу.
- сформулювати чіткі та конкретні рекомендації здобувачам освіти, педагогічним працівникам, адміністрації школи, батькам щодо організації безпечного середовища в навчальному закладі.

У закладі відпрацьовано систему дії КБОС, яка структурно представлена чотирма рівнями(рис 1):

- I. Адміністративно-управлінський аспект. Планування системи КБОС, аналіз та результати.
- II. Створення комфортної соціально-психологічної взаємодії учасників освітнього процесу.
- III. Моніторинг та контроль за дотриманням положень КБОС.
- IV. Очікувані результати.

Рис. 1

З метою забезпечення комфортного і безпечного перебування дітей в освітньому просторі, у школі створено мотиваційні та розвиваючі простори: коворкінг, буккросинг, науковий хаб, де зі здобувачами освіти проводяться динамічні, читачькі та арт перерви, що дає можливість дітям змістовно відпочити.

Третій рік поспіль реалізуємо проєкт «Безпечна і дружня до дитини школа». Така школа:

- Забезпечена хорошими санітарними умовами: свіжою питною водою, доступним і корисним харчуванням.

- Має нове протипожежне обладнання, систему оповіщення, пожежну сигналізацію.

- Надає рівні можливості для всіх — сприймає всіх дітей однаково, незалежно від їхньої статі, соціального статусу, культурного походження, віросповідання або стану здоров'я.

- Забезпечує якісну освіту.

- Захищає і піклується — враховує інтереси учнів, оберігає їх від ризикованої поведінки, захищає від надзвичайних ситуацій природного, техногенного або соціального походження

- Залучає учнів, сім'ї до співпраці — цінує і стимулює участь батьківських активів та шкільного самоврядування у шкільних заходах.

Важливою складовою безпечного освітнього середовища вважаємо медичне обслуговування дітей, яке здійснюється медичним працівником. Щоденно керівником навчального закладу, сестрою медичною, відповідно до санітарного регламенту, здійснюється контроль за організацією та якістю харчування, дотриманням раціонального режиму освітньої діяльності, навчального навантаження, медичний контроль за виконанням санітарно-гігієнічного та протиепідемічного режиму. [2]

Не менш важливою є інформаційна безпека в освітньому просторі. З цією метою, у школі видано наказ № 363 від 11 жовтня 2021 року «Про створення безпечного інформаційного простору в системі освіти Шепетівської ЗОШ №1», яким передбачено, що вчителі інформатики мають забезпечити централізоване фільтрування несумісного з навчальним процесом контенту шляхом захисту комп'ютерів, робочих місць учнів, підключених до мережі Інтернет. В умовах дистанційного навчання питання інформаційної безпеки має комплексний характер, тому класні керівники, соціально – психологічна служба здійснюють роз'яснювальну роботу серед батьків та учнів з теми безпеки в мережі Інтернет.

Традиційним у нашому закладі є відзначення Тижня *Безпечного Інтернету, під час якого учнями відвідуються відеоекскурсії, тренінгові заняття, челенджи, флешмоби.*

Також, дотримуючись Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. № 2297-VI. та визнаючи право дітей на приватність і захист особистих інтересів, ми дбаємо про дотримання принципів захисту особистих даних дитини та принципів захисту зображень. У закладі розроблено зразок заяви для батьків, де вказано, чи дають згоду останні на обробку персональних даних та здійснення фото- та відеозйомки їхніх дітей.

Відповідно до Положення про внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти, у Шепетівській загальноосвітній школі I-III ступенів №1 Хмельницької області затверджено наказом директора №03 від 03.01. 2020 р. та схвалено педагогічною радою від 02.01.2020 р. (протокол № 1) Інклюзивне освітнє середовище, універсальний дизайн та розумне пристосування, яке передбачає, що приміщення та територія закладу освіти облаштовуються з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування.

Важливим етапом впровадження КБОС в освітньому закладі є вивчення аналізу його результативності шляхом анкетування здобувачів освіти. Таке дослідження було проведено у нашому закладі у травні 2021 року.

Згідно даних, 98,3% респондентів вказують, що класні керівники, вчителі та адміністрація школи постійно їх інформують та інструктують щодо правил з охорони праці, техніки безпеки під час занять, пожежної безпеки, правил поведінки під час надзвичайних ситуацій.

Учні дають правильне визначення поняття «булінг», знають до кого звертатися у випадку булінгу. 60% зазначили, що у випадку булінгу потрібно звернутися до класного керівника, що свідчить про довірливі стосунки і контакт класних керівників з учнями.

97,9% опитних дотримуються правил для здобувачів освіти, затверджених в освітньому закладі. Водночас 93,2% стверджують, що їх права в освітньому закладі теж не порушуються.

100 % респондентів відмітили, що в школі проводиться інформаційна робота щодо безпечного використання мережі Інтернет.

Таким чином, робота над створенням безпечного та комфортного освітнього середовища в освітньому закладі не припиняється з досягненням нових результатів, а систематизується, продовжується пошук нових ідей, проєктів, ресурсів. Разом з цим важливим є усвідомлення усіма учасниками освітнього процесу власної ролі в необхідності побудови безпечного простору в освітньому закладі.

Значну роль у створенні безпечного та комфортного освітнього простору відіграє соціально-психологічна служба закладу.

Для реалізації проєкту соціально – психологічною службою було охоплено усіх учасників освітнього процесу (учні, педагоги, батьки). Спільно з учасниками освітнього процесу у закладі створюємо новий освітній, комфортний простір, який мотивує дітей, емоційно «заряджає», сприяє позитивному розвитку емоційної сфери дитини та зняттю емоційної напруги. З метою створення безпечного освітнього середовища систематичним є проведення предметних днів або тижнів, зокрема: тиждень проти дії булінгу, акція «16 днів проти насилля», День безпечного інтернету, День толерантності тощо...

Спільно з батьками, учнями у школі створюємо новий освітній простір, який мотивує дітей, емоційно «заряджає», сприяє позитивному розвитку емоційної сфери дитини та зняттю емоційної напруги. Під час здійснення соціально – психологічного супроводу особливу увагу надаємо розвиткові та психологічній роботі з вчителем, адже сучасний вчитель – самодостатній учень. Зокрема систематичним є проведення: коуч– тренінгів та воркшопів з питання: «Шляхи формування здорового психологічного клімату в колективі», «Роль вчителя в самореалізації та самоствердженні учнів», «Професійне здоров'я педагога як ресурс професійно – особистісного розвитку». Створення арт - буків з питань: «Шляхи формування здорового психологічного клімату у колективі»,

«Мої ресурси», «Удосконалення уроку як засіб розвитку творчості учня і вчителя», круглі столи щодо збереження та зміцнення емоційної сфери учасників освітнього процесу. Формуючи таку ключову компетентність як екологія та здоров'я, реалізуємо шкільний проєкт «Безпечна та дружня до дитини школа». Практичними прикладами психологічних форм і методів розвитку емоційної і здоров'я зберігаючої складової особистості учня , які впроваджуються в закладі є Арт – терапевтичні засоби зокрема: психогімнастика, арт-терапія «Ресурси в моєму житті», казкотерапія, кольоротерапія, тісто терапія, музикотерапія, ігрова терапія та дихальна практика та пісочна терапія. Психічне здоров'я утворюють позитивні емоції і почуття, воля, самосвідомість та самовиховання особистості. З метою профілактики втомлюваності в освітньому закладі здійснюються ігрові, динамічні моменти, щоб учні мали зміну діяльності та можливість рухової активності. Велику увагу педагоги закладу приділяють збереженню і зміцненню фізичного здоров'я дітей у процесі занять. З метою профілактики втомлюваності, створення позитивного відношення у процесі навчання, на кожному занятті проводяться фізкультхвилинки(в ігровій формі), пальчикова гімнастика, гімнастика для очей. Систематичним є здійснення та забезпечення активного рухового режиму учнів зокрема, організація динамічних перерв, проведення фікультхвилинок.

Системною є робота з батьками щороку в закладі діє Школа «Відповідального батьківства» де було в практичному форматі розглянуті питання такі як, «Що таке відповідальне батьківство», «Конфліктні ситуації підлітків із батьками та іншими дорослими» та ін.

Освітнє середовище має бути безпечним, мобільним, комфортним. Тому й надалі плануємо продовжувати та впроваджувати новітні форми роботи, які забезпечать комплексний і цілеспрямований вплив на розвиток дитини що сприятимуть мотивації учнів до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти

валеологізації освітнього процесу, навчанню з раннього віку навичкам охорони власного життя і здоров'я та поваги до іншої особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечного освітнього середовища. Методичний посібник./ Український фонд благополуччя дітей – Київ, 2018, с.4-52
2. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. – Київ, Державна служба якості освіти, 2019 - 240 с.
3. Водолазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища [Електронний ресурс] / Т. В. Водолазська // ПостМетодика, №5 (108), 2012. – 2012. – URL: <http://poippo.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM-108.pdf>

Стаднік Г.В.,
вчитель-логопед
Інклюзивно-ресурсного центру
Красилівської міської ради
Хмельницької області

Профілактика оптичної дисграфії у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвитком мовлення

У статті розглядається актуальність проблемпрофілактики оптичної дисграфії у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Визначено особливості становлення процесу письма у процесі шкільного навчання. Перечислено найбільш поширені прояви оптичної дисграфії та напрямки корекційно-розвиткової роботи вчителя-логопеда в умовах інклюзивної освіти.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, порушення писемного мовлення, загальний недорозвиток мовлення, оптична дисграфія, напрямки корекційно-розвиткової роботи, завдання.

У системі реформування загальної середньої освіти провідна роль відводиться її початковій ланці, оскільки саме в цей період у молодших школярів відбувається інтенсивне формування вікових новоутворень, які значною мірою визначають подальший розвиток дитини та успішність її учбової діяльності. Зокрема, одним із основних напрямів навчання є стимулювання у дітей пізнавальної активності, розвиток мовленнєвих здібностей, що реалізується на заняттях з читання та письма. Не викликає сумніву той факт, що формування навичок письма має велике соціальне й педагогічне значення, адже особистість, яка не оволоділа на достатньому рівні писемною навичкою, не може повноцінно реалізувати себе у суспільстві. Письмо є необхідною складовою людської діяльності в усіх її різновидах. Кінцевим результатом засвоєння графіки є розвиток умінь грамотично правильно, точно і змістовно висловлювати свої думки, оволодіння культурою мовлення. В.Сухомлинський писав про те, що **витоки здібностей та обдарувань дитини – на кіччиках їх пальців**. Чим більше впевненості в рухах дитячої руки, тим краще рука взаємодітиме з олівцем, ручкою, тим успішніше відбуватиметься у неї розвиток мислення. Результати наукових досліджень вказують на наявність зв'язку між станом функції рук та станом сформованості психічних функцій. Встановлено також, що рівень розвитку мовлення знаходиться в прямій залежності від сформованості дрібних рухів пальців рук [2, с. 2].

Проблема порушень писемного мовлення школярів є однією з найскладніших та найактуальніших для шкільного навчання. Повноцінне оволодіння писемним мовленням на початковому етапі шкільного навчання виступає необхідною передумовою для успішного засвоєння шкільної програми, формування особистості дитини та її соціальної адаптації, озброєю новими засобами мовленнєвої комунікації у письмовій роботі [5, с. 499].

Однією з найважливіших проблем сучасної логопедії є раннє виявлення та попередження порушень мовленнєвого розвитку у дітей, в тому числі порушень писемного мовлення. Від своєчасно проведеної корекційної роботи та від усунення причин, що зумовлюють виникнення таких порушень значною мірою залежить не лише мовленнєвий розвиток дитини, але й формування її пізнавальної діяльності в цілому, становлення як особистості.

Особливе місце серед мовленнєвих порушень займає **загальне недорозвинення мовлення** (ЗНМ) – різні складні мовленнєві розлади, при яких у дітей порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відноситься до її звукової і змістової сторони, при нормальному слуху та інтелекті. Відомо, що симптоматика загального недорозвитку мовлення не обмежується лише мовленнєвими проявами. Неповноцінна мовленнєва діяльність відкладає відбиток на формування у цих дітей невербальних форм психічних процесів, а саме: зорового гнозису, зорово-просторової орієнтації, зорового аналізу і синтезу, зорово-моторної координації, зорової пам'яті, уваги (Л.Волкова, Н.Жукова, В.Ковшиков, О.Мастюкова, О.Усанова, Т.Філічева, Л.Шипіцина, А.Воронова). Недорозвинення цих процесів призводить до появи в подальшому оптичних розладів писемного мовлення у даної категорії дітей [3, с. 3-4].

У профілактиці дисграфії та дислексії, а також утрудненнь у засвоєнні писемного мовлення, актуальним є визначення схильності до цього порушення в дошкільному віці. З урахуванням етіологічного аналізу дислексії та дисграфії, необхідно враховувати наявність таких факторів ризику під час підготовки дітей до шкільного навчання:

- спадкова обтяженість нервово-психічними захворюваннями, мовленнєвими порушеннями та ін.;
- органічна симптоматика (пологова травма, патологія в пренатальний період, енцефалопатія, гідроцефалія, нейроінфекції та ін.);
- функціональні порушення нервової системи (неврози, неврастенія, психастенія);
- незрілість психічних процесів та емоційно-вольової сфери дитини внаслідок недоліків виховання;
- тимчасова затримка психічного розвитку різної етіології;
- порушення усного мовлення;
- несформованість важливих шкільних умінь (фонематичного аналізу та синтезу, різних видів мовного аналізу, таких як: виділення звука, складу, слова, речення; вільна орієнтація на аркуші паперу; графічні вміння, уміння підкоряти свої дії певному регламенту, правилам тощо) [5, с. 634–635].

Оволодіння письмом передбачає засвоєння учнями великої кількості умінь і навичок, серед яких важливе місце відводиться графічним навичкам письма. Як свідчить аналіз результатів досліджень, молодші школярі з різними порушеннями мовлення недостатньо підготовлені до оволодіння графічними навичками письма, що проявляється в наявності значної кількості графічних та оптико-просторових помилок на письмі. Ці труднощі обумовлені несформованістю або відхиленням у цих дітей певних психічних функцій, специфічних операцій письма та усномовленнєвих передумов.

На сучасному етапі навчання та виховання дітей особливо гостро постає проблема опанування навичками письма та читання учнями початкових класів закладів загальної середньої освіти.

Часткове специфічне порушення процесу письма в сучасній логопедії позначається терміном **«дисграфія»**. Симптоматика дисграфії проявляється у стійких помилках: замінах, пропусках та спотворенням букв, спотворенні складової структури слова, порушенні злитості написання окремих слів у реченні, аграматизмах на письмі. Дисграфія є досить поширеним порушенням у молодших школярів закладів загальної середньої освіти. Діти, які нездатні до нормального засвоєння читання та письма, з великими труднощами оволодівають ними в процесі тривалого спеціального навчання, хоча встигають з інших предметів. Якщо така дитина своєчасно не отримує корекційної допомоги, її стан ускладнюється різними порушеннями у формуванні особистості,

невротичними порушеннями, що в підлітковому віці може призвести до девіантної поведінки [4, с. 3-4].

Методичний аспект вивчення дисграфії полягає у розробці спеціальних корекційних методик подолання та попередження порушень читання і письма у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з різними психофізичними порушеннями.

У молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення констатується недостатня підготовленість до опанування навичок письма, що проявляється в наявності значної кількості різних за характером помилок на письмі. Аналіз результатів досліджень (Т.Ахутіна, А.Винокур, Е.Данілавічюте, О.Корнев, Р.Лалаєва, Р.Левіна, О.Лурія, Т.Пічугіна, О.Російська, І.Садовнікова, Є.Соботович, В.Тарасун, О.Токарева, М.Хватцев, Л.Шипіцина та ін.) довів, що труднощі опанування писемним мовленням у цих дітей обумовленні несформованістю або відхиленням від норми певних психічних функцій (мовленневих та не мовленневих), специфічних операцій письма та усномовленневих передумов (слухової диференціації звуків, їх правильної вимови, сформованості лексико-граматичного боку мовлення). Клінічне та психолого-педагогічне вивчення вказує на притаманні цим дітям порушення пізнавальної діяльності, низьку інтелектуальну працездатність, виснажуванність, емоційну лабільність, порушення довірливої поведінки.

У момент формування письмо як специфічна дія є складним багатограним процесом, яка включає наступні компоненти, що становлять функціональну систему письма:

- процеси переробки слухомовленнєвої інформації (звуківий аналіз почутого, слухомовленнєва пам'ять);
- диференціація звуків на основі кінестетичної інформації;
- актуалізація зорових образів букв;
- розташування елементів у букві, рядка у просторі;
- моторне (кінетичне) програмування графічних рухів;
- планування, реалізація та контроль акту письма;
- підтримання робочого стану, активного тонуусу кори.

У засвоєнні вищезазначених компонентів письма приймають участь велика кількість мозкових областей, кожна з яких робить свій специфічний внесок у цей процес [4; с. 8-10]. В процесі писемного мовлення встановлюються нові зв'язки між словом що чується і що вимовляється і тим, що бачиться і записується. Якщо усне мовлення в основному здійснюється діяльністю мовленневорохового і мовленневослухового аналізаторів, то писемне мовлення, є не слухомоторним, а зорово-слухомоторним утворенням [3; с. 5].

Порушення читання і письма можуть бути обумовленими затримкою у формуванні певних функціональних систем, важливих для засвоєння писемного мовлення, внаслідок шкідливостей, що діяли в різні періоди на дитину. Крім того дисграфія і дислексія виникають при органічних мовленневих порушеннях. Деякі дослідники відмічають спадкову схильність до дислексії та дисграфії (Б.Хальгрен, М.Рудинеско та ін.), коли передається якісна незрілість окремих мозкових структур, що беруть участь у писемному мовленні. Дислексія та дисграфія можуть бути наслідком розладу, що має місце в широкій ділянці праксису і гнозису, які забезпечують сприймання простору і часу, важливий фактор дисграфії полягає в труднощах знаходження вихідної точки у просторі і часі, а також в аналізі і відтворенні точної просторової і часової послідовності [3, с. 16].

При **оптичній дисграфії** розлад зорово-просторових орієнтацій спричинює заміну букв за зовнішньою схожістю, спотворенням зображених букв, труднощами в розміщенні написаного на сторінці зошита, дотримання робочого рядка, дзеркальним написанням. Це так звані оптичні помилки, при них замінюються букви схожі за зовнішніми ознаками (замінуються прописні б-в, г-п, д-з, е-с, м-ш, с-о, у-д, с-х, Ф-Я, С-Є, Е-З, С-Х тощо).

Також при оптичній дисграфії можуть спостерігатися кінетичні помилки. У кінетично-подібних букв однаковий початок зображення і різні наступні елементи. Несформованість якісного відбору елементів і порушення рухового просторового розміщення призводить до заміни букв за кінетичною подібністю, неправильного

з'єднання букв, пропуску елементів, їх неправильного розміщення (замінюються прописні а-д, и-ш, ж-х, л-м, ц-щ, А-Л, Б-В, Г-Р, У-Ч, И-Ч) [3, с. 17-18].

В тяжких випадках оптичної дисграфії письмо слів неможливе, дитина пише лише букви [5, с. 537]. Для засвоєння графічних зображень букв, умовних позначок, таблиць та схем необхідними передумовами є сформованість зорового сприймання та орієнтації у просторі. У дослідженнях психологів, методистів, дефектологів Д.Богоявленський, С.Жуйков, Р.Левіна, І.Садовнікова, В.Тарасун) відводиться значна роль у засвоєні правил правопису розвитку дрібної моторики рук, яка значним чином впливає на каліграфію [5, с. 542].

На основі детального аналізу науково-методичної літератури з проблем формування передумов писемного мовлення у дітей різних категорій, була створена методика профілактики оптичних порушень писемного мовлення у дітей із ЗНМ.

Корекційна робота з профілактики оптичних порушень процесів читання і письма має спиратися на такі **принципи**:

1. Єдності корекційних, освітніх і виховних завдань. Принцип корекційної спрямованості загальноосвітніх занять і всіх режимних моментів.

2. Принцип комплексності. Попередження оптичних порушень писемного мовлення проводиться як логопедом на індивідуальних і під групових (навчання грамоті) заняттях, так і вихователем: на заняттях з усіх розділів програми (формування елементарних математичних уявлень, ознайомлення з навколишнім, заняттях з фізичного виховання), в процесі виконання режимних моментів.

3. Принцип максимального виявлення і використання резервів психічного розвитку дошкільника.

4. Виховання у дітей інтересу до занять, пізнавальної активності і самостійності. Опора на особистісний досвід дітей.

5. Принцип індивідуалізації і диференціації навчання на основі комплексної діагностики розвитку дошкільника із ЗНМ.

6. Суворі послідовність у роботі. Систематичність в закріпленні сформованих умінь і знань.

7. Різноманітність і варіативність дидактичного матеріалу і прийомів корекційної роботи логопеда, вихователя, психолога.

8. Принцип діяльнісного підходу, активне використання різних видів діяльності в загально розвиваючих і корекційних цілях. Особливо продуктивної і ігрової, що дозволяє ненав'язливо, опосередковано здійснювати корекційний вплив у цікавій і захоплюючій формі.

9. Принцип досягнення успіху на кожному занятті як важливий засіб стимуляції пізнавальної діяльності дітей.

Таким чином, корекційно-розвиткова робота з попередження оптичних порушень писемного мовлення у дітей із ЗНМ багатоаспектна, передбачає взаємодію різних спеціалістів і носить комплексний характер [3, с. 41-42].

За результатами всебічного обстеження стану мовлення учнів –дисграфіків комплектують декілька груп по 4-5 учнів. Учні 1, 2-4 класів за потреби можна об'єднувати в одну групу. Заняття з цієї категорією учнів проводять тричі на тиждень. Кожне заняття триває 35-40 хвилин. Тема кожного заняття містить три підтеми: фонетико-фонематичну, граматичну та лексичну. На кожному занятті проводиться фізкультхвилинка на вибір педагога [1, с. 10].

Логопедична робота з подолання оптико-просторових та графічних помилок і запобігання їм спрямована на розвиток усвідомленості тих когнітивних і сенсомоторних процесів і функцій, що забезпечують засвоєння зорово-моторного образу букви, а саме: зорово-просторового сприймання та уявлень; зорового та буквенного гнозису; зорово-моторної координації, зорової пам'яті та уваги; зорового аналізу та синтезу; моторних функцій [5, с. 596].

Для попередження виникнення оптичної дисграфії, вплив корекційної роботи вчителя-логопеда в умовах інклюзивної освіти слід організовувати за наступними **напрямами**:

1. Розвиток зорового сприймання і зорово-просторової орієнтації, а саме: зорового гнозису, зорово-просторових уявлень і орієнтації, зорового аналізу і синтезу, просторового мислення.

2. Розвиток графомоторних навичок (зорово-моторної координації, конструктивного праксису, функції зорового контролю за рухом руки).

3. Уточнення та розширення обсягу зорової пам'яті (розвиток зорового гнозису) та зорової уваги, її стійкості та переключення.

Просторове орієнтування включає два види орієнтування, що тісно взаємопов'язані між собою: орієнтування в власному тілі і в навколишньому просторі.

Орієнтування дітей у навколишньому просторі розвивається також у певній послідовності. Спочатку це положення за вертикальною віссю (вгору-вниз), потім вперед і назад, потім відношення об'єктів (справа чи зліва).

До першого напрямку пропонуються наступні можливі завдання.

Підняти «головну» руку (це ліва чи права рука, в даному випадку необхідно одразу звернути увагу на домінуючі півкулі) пояснити дитині, що назва рук не міняється, змінюється лише їх «зверхність»; співвіднесення частини тіла з правою (лівою) рукою, назвати їх; показати лівою рукою праву ногу тощо; що знаходиться вищекисть чи лікоть руки? (Аналіз положення рук відносно свого тіла); назвати предмети за їх контурами; назвати недомальовані предмети; назвати перекреслені зображення, виділити предметні зображення накладені одне на одне; розподілити зображення предметів за їх реальною величиною; визначити, що неправильно намалював художник. (Гра «Дивний художник», в якій використовуються картки з безглуздими зображеннями (складеними із двох предметів). Діти повинні вгадати, що чи кого хотів намалювати дивний художник; визначення правої і лівої частини різнокольорових смужок. Пропонуються наступні завдання:

- покажи смужку, на котрій справа синій колір;
- назви колір правої частини цієї смужки;
- знайди смужку, де зліва синій колір, а справа – червоний і т.д.

Знаходження фігури серед інших; домалювання незакінчених контурів кіл, трикутників; домалювання симетричних зображень; складання розрізних картинок (із 2-6 частин); конструювання фігур з сірників, паличок та ін.

З досвіду роботи, у дітей із ЗНМ графічні навички розвинені недостатньо для подальшого оволодіння процесом письма. Тому робота над їх розвитком є частиною комплексного корекційного заняття. В процесі розвитку графічних навичок у дітей виховуються довільна увага і пам'ять. Починати роботу слід з найпростіших графічних вправ, які сприяють розвитку дрібної моторики і координації рухів руки, зорового сприймання і уваги. Прямі горизонтальні і вертикальні лінії в обмеженому просторі, ритмічні колові рухи, хвилясті лінії в горизонтальному та вертикальному напрямках. Штриховка є засобом розвитку узгоджених дій зорового і рухового аналізаторів і укріплення рухового апарату руки. Далі завдання ускладнюються, діти вчаться одночасно починати і закінчувати роботу, ставити перед собою певні задачі правильного зображення тих чи інших фігур, утримувати ці задачі в пам'яті.

До другого напрямку пропонуються наступні можливі завдання: «доріжки», «дошки», «бджілки», ці вправи спрямовані навчити дитину проводити лінії в обмеженому просторі. Можна давати різні види штрихування: горизонтальна, вертикальна, по діагоналі, хвилястими лініями тощо. Домалюй картинку (домалюй другу половину картинки так, щоб вона була схожою на першу), графічний диктант.

З метою розвитку зорової пам'яті та уваги, можна давати такі завдання: запам'ятати 4-5 картинок, а потім знайти серед інших 8-10; запам'ятати букви, цифри чи фігури (3-5), а потім вибрати їх серед інших (8-10); гра «Що змінилося»; лабіринти; дитині пред'являються два сюжетних малюнки, які мають 10 відмінностей і т.д. [3, с. 42-52].

Отже, порушення писемного мовлення є досить поширеним мовленнєвим порушенням, що має різну етіологію та складний перебіг. Вчасно розпочата корекційно-профілактична робота дозволить наблизити рівень розвитку цих процесів до показників дітей із нормальним мовленнєвим розвитком і запобігти появі графічних і оптико-

просторових помилок у процесі оволодіння навичкою письма в подальшому шкільному навчанні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Подолання дисграфії в учнів початкових класів: посібник / Т. О. Ярош. – Мандрівець, 2012. – 192 с.
2. Програма з корекційно-розвивальної роботи для підготовчого та першого класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Корекція розвитку. Формування графічних навичок у дітей підготовчого та першого класів. Автор: Чорна Ірина Василівна, вчитель дефектолог, вчитель-методист СНВК «Мрія» Київ – 2015.
3. Профілактика оптичної дисграфії: Навчально-методичний посібник / Укл.: І. С. Марченко, Т. В. Кобилякова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 101 с.
4. Чередніченко Н.В., Курбатова А.І. Формування графічної навички письма у дітей з різними вадами мовлення в умовах колекційного навчання: Навчально-методичний посібник. – К.: КПУ імені М.П. Драгоманова, 2011.–96 с.
5. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.

Столярчук Т.Р.,
старший вчитель,
директор Судилківського ІРЦ

Технологія feedback у фасилітаторській діяльності сучасного інклюзивно-ресурсного центру Або як говорити, щоб вас почули

Стаття розкриває необхідність використання сучасної технології feedback в діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, розбудови інклюзивної освіти, формування конструктивних партнерських взаємостосунків в команді супроводу інклюзивного навчання.

Ключові слова: зворотній зв'язок, feedback, принцип сендвіча, команда супроводу інклюзивного навчання, діти з особливими освітніми потребами, компетентнісний підхід.

Інклюзивно-ресурсний центр - концептуально нова установа в освітньому середовищі, яка перебуває в зоні активного розвитку та відповідає запитам соціально-педагогічних інституцій суспільства. Професійна компетентність фахівців ІРЦ передбачає володіння актуальними технологіями та інструментами сьогодення. Одним із потужних сучасних інструментів виступає технологія активного зворотнього зв'язку – технологія feedback.

Що це за технологія і як правильно давати зворотний зв'язок?

Базисний принцип технології – принцип сендвіча (позитивний меседж – зміст-позитивний меседж), суть якого полягає в тому, що початок і висновок фідбека має містити позитив, а середина – необхідна критика і зауваження. Тобто, алгоритм «позитив - конструктивна критика - варіанти подальших дій – висновок- позитив» - основні складові принципи сендвіча. Культура підтримки базується на підході «рівний-рівному пліч- о- пліч», включаючи абсолютно кожного учасника.

Feedback – сучасний інструмент розбудови якісної інклюзивної освіти та успішного функціонування інклюзивно-ресурсного центру, діяльності команди супроводу, конструктивних взаємозв'язків між її учасниками, створення результативних взаємовідносин з батьками дітей з особливими потребами формує емпатійні особистісні зв'язки та синхронізує діяльність, підпорядковуючи її єдиній доміні. Правильний feedback допомагає поліпшити якість роботи, дає поштовх до подальшого розвитку дитини.

Важливий чинник використання технології feedback - реальне усвідомлення того, що будь-який учасник інклюзивного процесу на своєму рівні та розумінні потребує

визнання докладених зусиль та витраченого часу. Також важливо коректно доносити свою думку, не нав'язуючи її, а аргументуючи. Неприйнятним є формування почуття провини, чітке розуміння у партнерів наших очікувань. [1, с.36]

Отже, модель технології зворотнього зв'язку, передусім, має на меті мотивацію удосконалення роботи та покращення її результатів. Оскільки інклюзія є, власне, процесом навчання, то як інструмент, feedback неможливий як ситуативне фрагментарне вкраплення. Це методично вибудований пролонгований процес, що підпорядковується певним принципам та правилам. Їх доречно умовно розділяти на два напрямки: успішний менеджмент та грамотна психологічна складова, які одночасно допомагають та ніяким чином не можуть замінити один одного.

Основними фундаментальними принципами зазначеної технології виступають:

- активний принцип «відкритого вікна» і готовність до співпраці всіх учасників освітнього процесу інклюзивної освіти;
- спрямування на дію, а не на окремого суб'єкта інклюзії;
- конкретизація та чіткість окресленої мети, зацікавленість в її досягненні;
- використання мистецтва «маленьких кроків»;
- толерантність, емпатійність, взаємоповага та взаєморозуміння;
- прозорість та відвертість міжособистісних стосунків;
- відповідальність кожного на будь-якому етапі.

Партнерські напрямки соціальної взаємодії з використанням feedback інструменту також різні:

- освітні менеджери- педагоги,
- педагоги – діти,
- діти-батьки,
- батьки-освітні менеджери.

На кожному етапі ланцюгової взаємодії не має і не може бути дрібниць. Кожен фрагмент наповнений змістом, професійністю та емпатійністю. Кожен учасник має бути ресурсним: освітній менеджер озброєний вибудованою концепцією, вчитель (асистент вчителя) – володіти повною мірою практичними методами та прийомами роботи з певними категоріями дітей з особливостями розвитку, мати сучасні корекційні засоби, що додають якості, батьки - перебувати в конструктивній фазі прийняття проблеми, що супроводжує дитячий розвиток та пошук шляхів її вирішення, діти – щасливими та успішними, незалежно від того, якими труднощами супроводжується їхній розвиток. Діяльність інклюзивно-ресурсного центру передбачає дотик на кожному вищезазначеному етапі, що власне і передбачає фасилітація та координація дій. Для цього першочергово необхідне різнобічне стратегічне планування роботи фахівцями інклюзивно-ресурсного центру з кожною категорією та з випередженням на крок моделюючої ситуації і, звісно, з високим коефіцієнтом якості. Логічно вибудована, циклічно завершена компетентність діяльності інклюзивно-ресурсного центру передбачає різні форми діяльності та співпраці відповідно до статутних завдань:

- інструктивно-методичні наради;
- семінари-практикуми/вебінари;
- Тренінги;
- індивідуальні та групові консультації;
- просвітницькі заходи;
- участь в громадських обговореннях та діяльності громадських організацій тощо. [2]

Технологія зворотнього зв'язку передбачає автономію інклюзивно-ресурсного центру лише у компетентності та у врахуванні інтересів конкретної дитини.

Слід зазначити той факт, що feedback може бути влучним та актуальним як індивідуальний, так груповий і змішаний у різних варіаціях. Групова комунікація водночас неможлива без відповідальної, вищезазначеної, фасилітації. В інклюзивному навчанні відповідальність за неї повинен взяти на себе інклюзивно-ресурсний центр. Саме ІРЦ надає домінуючі вектору синергії, а також безпосередньо реалізує

поставлену мету та завдання. Це, власне, є як комплексна оцінка стану розвитку дитини з особливими потребами, виокремлення її сильних сторін розвитку та компетенцій, визначення потреб та траєкторії подолання труднощів, методичний супровід причетних до інклюзивного навчання педагогів, участь у командах супроводу, просвітництво і співпраця з батьками та громадськими організаціями осіб, що опікуються проблемами даного напрямку. Все перераховане втрачає якість і, власне, зміст без зворотного зв'язку як інструмента та (або) технології. Лише грамотне та конструктивне використання технології зворотного зв'язку в освітній громаді призводить до реалізації державної концепції, задекларованих рівних прав та можливостей, а також якісної освіти загалом і вирішення проблем та забезпечення потреб конкретної дитини зокрема.

Список використаних джерел та літератури

1. Манн І.Б., Золіна О.Ф. Фідбек, отримайте зворотній зв'язок: навч.посіб Москва: Манн, Іванов й Фербер, 2015. 314 с.
2. <https://makeitbetter.me/blog/effective-feedback-in-15-minut>

Страшнюк Ж.Д.,
завідувачка Хмельницького обласного
навчально-методичного центру
психологічної служби ХОІППО

Метафоричні асоціативні карти як інструмент психологічної допомоги

У статті розглядається ефективність використання метафоричних асоціативних карт (МАК). Описано особливості використання МАК та ключові механізми, які забезпечують актуалізацію проблем клієнта, здійснено аналіз психологічних механізмів і закономірностей, на яких базуються можливості метафоричних асоціативних карт.

Ключові слова: метафоричні асоціативні карти (МАК), метафора, психологічні функції метафоричних асоціативних карт, асоціація, проєкція, ідентифікація.

«Кожен, хто займається асоціативними картами, рано чи пізно прийде до дивовижного висновку: багато карт ,що були витягнуті наосліп, вражаючим чином потрапляють в точку і відображають життєву ситуацію гравця (настільки точно, що думаєш: «Це не може бути випадковістю!») Це призвело до того, що в деяких колах метафоричним картам стали приписувати міфічну силу. Однак магічної сили в картах немає, не варто на них накладати таку відповідальність і питати поради. Мудрість міститься в нас самих, ми – найкращі експерти у своєму житті, а всі ці слова і картинки лише допомагають нам пробудити інтуїцію, побачити нові повороти, подивитися з іншої позиції. А витягнена карта стає видимим втіленням потаєних знань про самого себе»

Вальтрауд Кірше

Метафоричні асоціативні карти сьогодні є досить популярним інструментом у середовищі психологів різноманітних напрямів. Використання цього інструменту дозволяє одночасно працювати з емоційною, ментальною і тілесною сферами клієнта, створюючи безпечну обстановку взаємодії й вільного, безоцінного обміну думками.

Таке швидке поширення та популяризація з одного боку створює умови для узагальнення досвіду використання МАК з метою надання психологічної допомоги, а з іншого – привабливості для нефакхівців – дає ґрунт для поширення різних помилок, які можуть мати негативні наслідки як для окремих клієнтів, так і самих фахівців.

Метафоричні асоціативні карти (МАК) – це універсальний психологічний інструмент, який базується на метафорі, що звертається до підсвідомості людини і

використовується для діагностики, корекції, розвитку, розкриття творчих здібностей та коучингу [2, с.21].

Вони представляють собою картинки з різними сюжетами. Увага зосереджується спочатку на візуальному стимулі, активізується права півкуля, відповідальна за інтуїцію і творчий підхід до життя. Це дає можливість обійти раціональну частину психіки та уникнути виникнення внутрішніх бар'єрів, які в подальшому можуть ускладнити роботу. Описуючи події, переживання, дії по карті, клієнт говорить в теперішньому часі й описує події в русі і динаміці. Відбувається проєкція феноменів особистості, що є одним з основних й важливих принципів використання карт. Метафоричні карти мають всі переваги проєктивних методів, істотно розширюючи терапевтичний арсенал психолога. Карти дозволяють отримати доступ до цілісної картини власного «Я» клієнта, побачити суб'єктивний образ ситуації з його точки зору, визначити незавершені внутрішні процеси [6, с.110].

В основу роботи з метафоричними асоціативними картами покладено ідею про те, що людина схильна наділяти різноманітні зображення та тексти особистісним змістом, працювати з їх усвідомленнями і трансформаціями. Асоціації, які виникають під час описування зображень на картах, а також розмірковування щодо них, виявляють стани, переживання, потреби, страхи, бажання, внутрішні конфлікти, допомагають визначити (вербалізувати, усвідомити) особистісні риси, життєві стратегії та цілі, сенс досвіду, актуалізувати внутрішні й зовнішні ресурси людини. Карти частіше за все називають асоціативними, хоча широко використовується термін «метафоричні», тому що основна психологічна сутність роботи з ними – робота з зоровою метафорою. Асоціативні – такі, які встановлюють «за асоціаціями» зв'язки між окремими подіями, фактами, предметами або явищами, що мають відбиток у свідомості та зафіксовані в пам'яті. Інколи карти порівнюють з «психологічним дзеркалом», яке показує стан та проблеми людини [1, с.70].

Асоціативні карти дають можливість побачити наочну картину будь-яких міжособистісних відносин, або відносин людини з будь-якими ідеями й образами з її зовнішньої або внутрішньої реальності. Карта-зображення є символом або метафорою. Вона являє собою самостійний художній образ, який має емоційно-алегоричний сенс, заснований на схожості явищ життя, здатний з'єднувати предметне значення з безліччю переносних значень. Використання метафоричної мови в роботі з клієнтами дозволяє знати багато захисних механізмів, бар'єрів, створити атмосферу довіри, налагодити спілкування. Важливо, щоб кожен хто бере участь в індивідуальному або груповому занятті, знав і відчував, що з ним рахуються, цінують його думку, що він може вільно висловлюватися, висувати припущення, робити свій вибір [6, с.111].

В професійній психологічній практиці, МАК – це передусім, проєктивна методика, яка ґрунтується на феномені проєкції і дозволяє виявити глибинні індивідуально-психологічні особливості особи, які недоступні безпосередньому спостереженню. З цього випливає, що важливий не той сенс, який спочатку закладений автором (дослідником, художником) в картинку, а той душевний відгук, який виникає у кожній конкретній людині на ту чи іншу картинку (чи на ті або інші слова і словосполучення). В одній і тій же картинці різні люди бачать абсолютно різні ситуації, приписують «героям» (дійовим особам сюжету) абсолютно різні якості, властивості, прагнення, бажання, мотиви вчинків (часто протилежні). Інакше кажучи, у відповідь на стимул кожен клієнт пред'являє свій внутрішній зміст актуальних переживань. Більше того, навіть у однієї і тієї ж людини, в різні періоди її життя, асоціації, контекст тієї або іншої тематики й тлумачення того, що людина бачить на картинці кожного разу відрізнятиметься. З цієї точки зору колода асоціативних карт невичерпна – кількість комбінацій тематики для психологічного опрацювання нескінченна [5].

Особливості використання МАК [2, с. 24-26]:

1. Представником і шанувальником якого б напряму психотерапії ви не були, чи психоаналізу, емоційно-образної терапії, символдрами, арт-терапії тощо ви зможете пов'язати його з МАК. Метафоричні карти відмінно «накладаються» на будь-який напрямок психотерапевтичної практики і коучингу.

2. Використовується як в індивідуальному консультуванні клієнтів, так і в групових заняттях.

3. За допомогою проєктивних карт можна працювати з проблемами міжособистісних стосунків і вирішення сімейних проблем, травмами, постановками цілей й планування, знаходження додаткового ресурсу для самореалізації, розкриття творчого потенціалу та ін.

4. За допомогою МАК можна працювати з різними національними, релігійними, професійними, інтелектуальними і віковими категоріями клієнтів.

5. Проєктивні карти – це один із високо екологічних психологічних інструментів. Карти є своєрідним посередником між клієнтом і психологом, що істотно знижує, а часом і повністю розчиняє захист першого. Часто метафоричні карти сприймаються клієнтом як гра, що дозволяє йому розкритися і природним чином увійти в процес консультування або групової терапії.

6. Метафоричні карти є ключем до підсвідомості людини, оскільки, насамперед, задіюють і активізують праву півкулю головного мозку.

7. У процесі роботи з МАК психолог та його клієнт користуються спільною метафоричною мовою, що значно полегшує взаєморозуміння. Метафора допомагає самевираженню клієнта.

8. Метафоричні зображення дозволяють мінімізувати дію психолога на клієнта, що, безумовно, підвищує якість психологічних послуг і зміцнює довіру до психолога.

9. Оскільки клієнт сам вибирає та сам інтерпретує карти (а консультант виконує лише допоміжну роль), то він відчуває себе незалежним від терапії. Сам процес роботи з МАК для клієнта містить у собі повідомлення «Я впораюся сам», «Я вже знайшов рішення», «Все в моїх руках».

10. Завдяки тому, що МАК – наочно-образний інструмент, робота на їх основі створює цілісність, дозволяє побачити розгортання подій у часі, справляє враження завершеності. Як наслідок, робота з картами викликає позитивні емоції, веде до подолання апатії і безініціативності.

11. Розкладання карт на основі МАК часто стають для клієнта символічною життєвою програмою, яка починає розгортатися в реальному житті. Так, вийшовши з кабінету психолога, він починає крок за кроком «вбудовувати свій шлях».

12. При уявній «наївності та несерйозності» роботи з МАК, вони завжди є дзеркалом самого клієнта і надають психологу унікальний матеріал для дослідження клієнтської історії.

13. В груповій роботі інсайти учасників можуть відбуватися не тільки на основі «своїх» карток, але й на прикладі карт інших учасників групи.

14. Карти дозволяють задіяти ресурси інтуїції, розвивати уяву й стимулювати емоційний інтелект (затребуваність якого в сучасному суспільстві стає все більш і більш очевидною).

15. Метафоричні карти є інструментом роботи психолога з самим собою. Робота з картами активізує творчий потенціал фахівця, дозволяючи йому створювати нові справи і навіть власні колоди карт.

Метафоричні асоціативні карти застосовуються як допоміжний, творчий інструмент для проєкції проблем клієнта. МАК, з одного боку, мають схожість з методом аналізу продуктів діяльності людини (у разі – вибору певних карток), з іншого – обов'язковим є проведення клінічної бесіди. Таким чином, не картки самі по собі, а виключно аналіз усіх вербальних (інтерпретація клієнтом зображень) та невербальних проявів дозволяють фахівцеві зробити той чи інший висновок про стан клієнта. Важливо розуміти, що МАК не є власне діагностичною методикою, оскільки не проходять процедури валідації. Самі по собі вони не дозволяють кваліфікувати психічні стани, але можуть бути використані як стимульний матеріал для збору інформації [3, с. 151].

Як вказують Г. Попова та Н. Мілорадова, до карт застосовується принцип співвідношення фігури й фону: об'єкти, що співвідносяться зі значними мотивами, переживаннями, займають центральне місце у свідомості (фігура), а менш значуща чи нейтрально забарвлена інформація відступає задній план і утворює фон. На цій підставі

базується головний «закон» роботи з МАК «господар карти – господар історії», що вказує, що жодна карта немає певного («правильного») значення [4, с. 176].

У рамках корекційно-розвивальної роботи, консультування чи психотерапії МАК також не є самостійною «методикою». Так, не окремі набори карток або певні техніки здійснюють психологічний вплив та забезпечують вирішення проблеми. МАК виступають лише стимульним матеріалом, ефективність та використання яких з одного боку визначається специфікою загального підходу психологічного надання допомоги (психоаналітичної, когнітивно-поведінкової, гештальттерапії тощо), а з іншого – грамотністю конкретного спеціаліста [3, с. 152].

Завдяки вибірковості сприйняття, явищ аперцепції і проєкції, клієнт бачить у малюнку на карті саме те, що відповідає його переживанням, пов'язаним, як з актуальними життєвими ситуаціями, так і поглядами на життя, минулим досвідом, отриманими травмами. Карти можна розглядати як мультимодальну стимуляцію, що викликає різноманітні асоціації клієнта: з одного боку є зоровий ряд, з іншого боку є нарративна практика, яка є джерелом подальших інтервенцій. Наративна терапія – ґрунтується на ідеї про те, що ідентичність людини (уявлення про те, ким я є) конструюється у формі історій (нарративів). У ході нарративної практики прояснюються смисли, цінності, наміри, мрії та можливості людей, простежується історія їх виникнення та розвитку. В результаті у людини формується «безпечна територія ідентичності», вона може поглянути на своє життя з ресурсної позиції, дистанціюватися від пережитого (часто травмуючого) досвіду і здійснювати усвідомлений вибір, змінюючи своє життя в бажаному напрямку [4, с. 169].

Розглянемо механізми, які фахівець може використовувати для виявлення актуальних проблем клієнта та надання йому допомоги.

Асоціації – це базовий механізм у роботі з МАК. Асоціація – зв'язок, що виникає в процесі мислення, між елементами психіки (уявленнями, думками, відчуттями, емоціями, подіями, фактами, предметами або явищами, що мають відбиток у свідомості та зафіксовані в пам'яті), в результаті якого поява одного елемента, в певних умовах, викликає образ іншого, пов'язаного з ним. Асоціації формуються у кожного індивідуально на основі умовних рефлексів, тобто позитивного чи негативного підкріплення. При цьому в рамках психологічної роботи з МАК асоціації, які «видає» клієнт, дивлячись на карту, важливі не самі по собі, а як механізм, пов'язаний з проєкціями.

Проєкція – це несвідоме приписування людиною іншим людям / зовнішнім явищам / об'єктам значимих їй мотивів, емоцій, станів, якостей тощо. При проєкції сприйняття світу спотворюється таким чином, що починає відображати не об'єктивну реальність, а особливості людини, що її сприймає. Приписування клієнтом образу на карті певного сенсу (дій, думок, слів) сприймається як одна з форм проєкції неусвідомлюваного ним актуального вмісту власної психіки.

Проміжне місце займає механізм *ідентифікації*, який виявляється у тому, що людина співвідносить себе з конкретними об'єктами чи персонажами, зображеними на картці.

З одного боку, він може актуалізуватися разом із проєкцією та виступати як механізм, що дозволяє виявити проблему. А з іншого – цілеспрямовано спонукатися фахівцем для вирішення проблеми на основі обговорення картинки [3, с. 155].

В більшості вітчизняних та західних психологічних робіт ідентифікація визначається як уподібнення, ототожнення з будь-ким, з чимось у двох аспектах:

- як розпізнавання образу – ідентифікація об'єкта за низкою ознак, віднесення будь-якого об'єкта до певного класу об'єктів;
- як ототожнення з будь-ким, або з будь-чим на рівні особистості.

У ході застосування МАК здійснюються ці обидва процеси: клієнт розпізнає образи відповідно до своєї картини світу та ототожнює себе з «героєм» або об'єктом на карті. Саме на основі ідентифікації та проєкції у клієнта з приводу картини виникає безліч асоціацій, які пов'язані з внутрішнім світом особистості, з неусвідомлюваними його частинами.

Можна виділити рівні такого занурення:

- осмислення картинки (ідентифікація образів);
- впізнавання в образах відповідних проблем (дисоційована ідентифікація проблем);
- осмислення проблем, їх частин, причин, можливих шляхів вирішення на метафоричному рівні (структурування та осмислення особистих проблем);
- перенесення результату метафоричної роботи у життя (прийняття рішення на реальному життєвому рівні). Таке рішення часто виникає несподівано (начебо говорили на абстрактні теми з приводу картинок), сприймається як магічне послання несвідомого, як осяяння – раптовий інсайт [4, с. 171].

Завдання психолога при роботі з МАК – спостерігати, враховувати, інтерпретувати спрямованість і «знак» асоціацій клієнта (негативні-позитивні), їх ширину і глибину щодо конкретного значущого образу. Відповідно, головним інструментом роботи з картами є певні *комунікативні техніки*: спонукання «розмови з картою», уточнення, перефразування, вислуховування, резюмування, питання різного типу в залежності від стадії занурення в консультативний процес. На кожній стадії консультативної роботи з МАК раціонально застосовувати відповідні питання, що спонукають клієнта до асоціації (етап ідентифікації образів), оцінки та дослідження символів проблем (етапи ідентифікації та осмислення проблем), дослідження шляхів вирішення особистих проблем (етап прийняття рішення) [4, с. 174].

Досить часто клієнт не готовий розповісти все про «скелети в шафі» або не може точно описати, що з ним відбувається. У цих випадках ми можемо працювати ніби без змісту, пропонуючи клієнту знайти карти, що метафорично відображають проблему або стан, а потім приступаємо до їх опису.

Метафоричність зображень МАК дозволяє клієнту сприймати проблеми на відстані, дисоційовано, що знижує опір, дозволяє обійти психологічні захисти. Зорові метафори карт несуть у собі множинні можливості у внутрішньому світі клієнта, а підкріплені словесними метафорами, стають ще сильнішими. Метафоричність карт проявляється як на рівні сприйняття клієнтом картинки, так і на рівні спілкування з психологом: можна вільно говорити про негатив на картинці, не пов'язуючи його з собою; можна писати історії про героїв, досліджувати їхні проблеми, шукати шляхи виходу зі складних ситуацій і т.д.

Робота з МАК передбачає: - опору на ресурс у самій людині; - повну, занурену увагу клієнта та увагу до клієнта в нерозривній єдності з активним слуханням один одного; - фокусування не на пошуку патології клієнта, а на його силі, здібностях, можливостях і задатках; - пошук ресурсів для вирішення проблеми або вирощування ресурсу, і нового патерну поведінки клієнта.

Наше несвідоме завжди знає, як правильно вчинити, як знайти вихід із ситуації, який вибір зробити, потрібно тільки навчитися до нього дослухатися. Метафоричні асоціативні карти у цьому випадку виступають незамінним провідником і помічником. Робота з картами пов'язана з феноменом інсайту [4, с. 175-176].

Фахівцям відомо велике розмаїття універсальних і спеціальних наборів МАК, за допомогою яких можна вирішувати найрізноманітніші запити. В їх застосуванні проявляються такі *психологічні функції* [5]:

– *комунікативна* (засіб сприйняття, перепрацювання та передавання інформації як у міжособистісному, так і внутрішньо особистісному плані під час здійснення діалогу із самим собою та трансляції психічного матеріалу з неусвідомлюваного рівня на усвідомлюваний);

– *стимулююча* (пов'язана з активізацією інтелекту та різних сенсорних систем, наприклад, аудіальної, візуальної, кінестетичної);

– *організуюча* (інтегруюча) функція пов'язана з тим, що зображення («картинки» МАК) та написи до них (у тих випадках, де є таке поєднання) сприяють не тільки більш узгодженій роботі різних сенсорних систем, а й іншому процесу когнітивного синтезу (іншому упорядкуванню) розумових процесів, іншого структурування мислення, що породжує «нові зв'язки», нові комплексні уявлення;

– *фокусує* (пов'язана зі здатністю активізувати спогади під час зосередження уваги на певних об'єктах). Ця функція МАК дозволяє тимчасово зафіксувати «потреби, почуття та думки» і досягти такого фокусування на них, яке в повсякденному житті, за звичайних умов, багатьом людям недоступне. Інакше висловлюючись, МАК дозволяють проявити, зробити «зримими» латентні, раніше приховані потреби чи особливості особистості. Завдяки цьому людина може відкритися з іншого, несподіваного боку, як для себе, так і для оточуючих її людей (це може проявитися в коментарях до МАК або створення художніх оповідань, а також іншої творчої продукції, яка може поєднуватися з картами). Нові висновки дозволяють, говорячи образною мовою, «побачити світло вкінці тунелю»;

– *об'єктивуюча* (здатність переводити особистісні особливості людини в зримі переживання та вчинки). Дозволяє людині краще усвідомити свою приналежність до певної спільноти чи групи (культуральної, професійної тощо); зрозуміти якою мірою її емоційні переживання, дії та вчинки пов'язані з відчуттями тілесного, потребами у зміні, почуттям культурного, гендерного, професійного «Я»;

– *змістовна* (визначення значущого матеріалу та його селекція). Дозволяє людині побачити особистий зміст різних життєвих подій, вчинків та переживань (як своїх власних, так і інших людей). МАК також забезпечують необхідну для саморефлексії відстороненість (погляд з боку, дисоціацію). Завдяки візуальному ряду МАК людина може «побачити» переживання та вчинки в новому ракурсі, і, відповідно, осягнути інший, глибший або навіть альтернативний зміст;

– *рефреймінгу* (переформулювання, зміна контексту або уявлення про ситуацію, проблему). У широкому сенсі рефреймінг – це вміння дивитися на ситуацію з різних позицій, з урахуванням різних перспектив;

– *деконструювальна* (розширення палітри смислів, які можуть мати велику кількість інших значень), спрямована на «звільнення» людини від «сконструйованих» значень, які стали заважати, перестали відповідати внутрішньому світу, тобто стали «хибними» та формування нової системи значень, яка більш достовірно відображає внутрішню й зовнішню реальність і об'єктивно необхідна;

– *експресивна та катарсична* (створення творчого вербального продукту на основі МАК, вербальне та невербальне виявлення емоцій, яке може вести до емоційного очищення й звільнення від дискомфортних, важких, неприємних переживань, як відбиття проєкції та її озвучування за допомогою вербальних і невербальних проявів почуттів);

– *захисна* (можна обрати карту, яка буде нести функцію «захисту» – талісман, оберіг) або контейнування, яка пов'язана з тим, що якась конкретна асоціативна карта служить для «каналізації» (утримання) психічної енергії, що забезпечує дистанціювання від травматичних та малозрозумілих переживань, а отже, дає відчуття того чи іншого ступеню контролю над ними;

– *ресурсна* (здатність активізувати особистісні ресурси (потенціали, можливості) при зосередженні уваги учасника групи (клієнта) на певних моментах, наприклад, на «особливій енергетиці» в картинці (якійсь ділянці карти чи композиції вцілому), творчій ідеї або благополучному вирішенні ситуації). Дозволяє людині зафіксувати свою внутрішню силу, можливості (як внутрішні, так і зовнішні), і проявити раніше приховані ресурси та потенціали особистості, зробити їх «зримими».

Зазначимо також, що в МАК є багато *переваг* із дидактичного та технологічного поглядів: вони створюють умови для безпеки, довіри та комфорту, саморозкриття, самовираження та ефективної самопрезентації; можуть використовуватися в спільнотах із різною кількістю осіб, групах різноманітних спеціалізацій і різних за віком, дозволяють знизити захисні бар'єри психіки, отримати доступ до ресурсів підсвідомого, «вивести» глибинний матеріал на поверхню, дають можливість вирішити питання на символічному рівні, залучити несвідомі ресурси психіки, виступають засобом емоційної регуляції, активізують праву півкулю мозку, яка відповідає за інтуїтивне мислення, допомагають отримати різну інформацію та реалізувати діалог між внутрішнім і зовнішнім, стимулюють фантазію, творчу активність, вони зручні та доступні у використанні.

Отже, за допомогою МАК досягаються такі ефекти, як: встановлення довіри; актуалізація переживань клієнта; його саморозкриття; встановлення контакту з внутрішніми частинами особистості; дослідження його цінностей та мотивів; виявлення витісненого матеріалу; інсайт, рефреймінг, структурування проблеми; пошук шляхів рішення та ресурсів; збагачення особистих смислів; розширення картини світу; отримання метафоричного зворотнього зв'язку. Ці ефекти можливі на основі психологічних явищ, які задіяні в МАК: проекції, ідентифікації, асоціювання, інсайтів клієнта, виділення у матеріалі фігури та фону, дисоціації від проблем, зниження рівня захисних механізмів, метафоричного впливу.

Метафоричні асоціативні карти є ефективним практичним методом психологічної роботи з клієнтами і перспективним напрямом розвитку психологічної науки, що буде ефективним лише в руках фахівця, який знає закономірності та розуміє психологічні механізми, що стоять за окремими стратегіями й техніками роботи з МАК. Позиціонування МАК як інструменту, доступного будь-якій людині, незалежно від її освіти і виключно як набору карток разом із можливими техніками, не лише підвищує ймовірність того, що робота, яка проводиться, буде неефективною, але й створюватиме певну загрозу безпеці клієнта.

Список використаних джерел та літератури

1. Бриль М.М. Метафоричні асоціативні карти як інструмент у психології професійного визначення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i52/13.pdf>
2. Верникова Н. Метафорические ассоциативные карты – универсальный инструмент для МАКсимальных результатов. Практическая психология. – Вінниця: ЧП «ТД «Едельвейс и К», 2014. – 124 с.
3. Марченко Е. Анализ заблуждений относительно метафорических ассоциативных карт как инструмента психологической помощи. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/issue/view/14/14
4. Попова Г.В., Милорадова Н.Э. Метафорические ассоциативные карты как инструмент психологического консультирования. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://docplayer.com/80442071-Metaforicheskie-associativnye-karty-kak-instrument-psiologicheskogo-konsultirovaniya.html>
5. Шебанова В.И. Применение метафорических ассоциативных карт в коррекционной работе нарушений пищевого поведения (теория и практика). / В. И. Шебанова // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 6 (183). – С. 37-48.
6. Ярош Н.С. Практика використання метафоричних асоціативних карт у роботі військового психолога. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-vshyna-gumanshtarniy-aspekt-05-2019/35.pdf>

Танцюра Л. О.,
практичний психолог
Нетішинської ЗОШ I-III ступенів №4

Здорова родина – здорова дитина

«Мати гарне здоров'я – це мати почуття найвищого блаженства, що дозволяє людині говорити із задоволенням : «Я почуваю себе чудово! Я живу чудово!» - писав творець однієї із популярних сьогодні систем оздоровлення Бречч. Відомо, що основна мета життя – щастя. Але до нього веде одна дорога: міцне здоров'я. Здорова людина любить життя. Здорова людина зрідка буває нещасливою.

Ключові слова: Здоров'я, щастя, сім'я, батьки, емоційне благополуччя, здоровий спосіб життя, життєві навички, спілкування.

Говорячи про здоров'я, розуміємо, що є фактори, завдяки яким воно поповнюється і підтримується. Серед них здоров'язміцнюючі: достатній рівень рухової активності, фізичні вправи, здорове харчування, чисте повітря і вода. Існують здоров'яруйнуючі фактори, завдяки яким потенціал здоров'я зменшується. До них відносяться рухова неактивність, нездорове харчування, тривалий екранний час, постійне знаходження у приміщенні, екологічні негаразди, спалахи інфекцій, невміння справлятися зі стресами тощо. Від того, які фактори переважають у нашому житті, залежатиме рівень здоров'я.

Нині дедалі більшої популярності набуває прагнення до здорового способу життя. Його активно пропагують як у ЗМІ, так і в приватному спілкуванні. Дорослі люди, які звикли жити не дбаючи про норми здорового способу життя мають шанс вибрати здоров'я і довголіття, або старість сповнену хвороб.

Говорячи про молодше покоління, слід зазначити, що в останні роки попри активну пропаганду зорового способу життя далеко не всі його дотримують. Низький рівень здоров'я дітей, що приходить до першого класу, несприятливим чином позначається на їхній адаптації до навчальних навантажень і режиму закладу.

За період навчання в школі удвічі зростає кількість нервово-психічних розладів в учнів. До основних причин, що руйнують здоров'я дітей, науковці відносять пасивність сім'ї в питаннях збереження здоров'я її членів, нерациональне харчування, стресові ситуації в оточенні дітей, недостатню активність медичних служб.

Окрім того за часів сучасних технологій діти ведуть малорухливий спосіб життя. Більшу частину вільного часу вони проводять сидючи біля комп'ютера або перед екраном телевізора. Діти дуже вразливі, на них сильно впливають звички членів сім'ї та однокласників.

Здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності дитини, який спрямований на збереження та зміцнення здоров'я малюка та профілактику найбільш значущих хвороб дитячого віку. Він включає такі принципи, як дотримання режиму дня, раціональне харчування, фізичну культуру, дотримання правил гігієни, відсутність шкідливих звичок, доброзичливе ставлення до оточуючих, активний відпочинок, сприятливі умови життя.

Нова українська школа передбачає орієнтацію всього освітнього процесу на особистість кожної дитини, здійснення індивідуального підходу, єдність педагогів, психологів, батьків. Серед ключових життєвих компетентностей є формування у молодших школярів фізичного здоров'я відповідно до вимог НУШ.

Фізичне здоров'я включає поняття: особиста гігієна, рухова активність і загартовування, раціональне харчування, режим праці і відпочинку, «профілактика шкільних» захворювань.

Психічне здоров'я включає:

Позитивна ідентичність (розвиток самоповаги і поваги до інших людей);

Емоційне благополуччя (самоконтроль, керування стресами, мотивація успіху і гартування волі);

Інтелектуальне благополуччя (уміння вчитись, аналіз проблем і прийняття рішень, критичне і творче мислення);

Духовне благополуччя (орієнтація на загальнолюдські цінності, пізнавальні, естетичні, етичні потреби, потреби у самореалізації).

Набуття життєвих навичок є поступовим, поетапним процесом, що супроводжує, а в деяких випадках визначає період особистісного зростання.

Молодший школяр має прями опосередковані зв'язки з природним, соціальним, навчальним, ігровим, технологічним середовищем. За своєю психікою діти цього віку дуже швидко вбирають в себе як позитивні, так і негативні його впливи.

Вихованість, навченість сучасної дитини – результат не лише діяльності вчителя, а й впливу всіх зазначених середовищ.

Стиль поведінки дорослих відносно дитини впливає не тільки на формування тенденції до відповідного стилю дитячої поведінки, а й на психічне здоров'я дітей. Тривалий дефіцит емоційного спілкування між дорослим і дитиною зумовлює появу невпевненості в останнього в позитивному ставленні до нього дорослих загалом, викликає відчуття тривоги і емоційного неблагополуччя. Під впливом досвіду

спілкування з дорослими у дитини не лише формуються критерії оцінки себе інших, а зароджується дуже важлива здібність – співчувати іншим людям, переживати чужі радість і сум, як свої власні. В спілкуванні з дорослими і однолітками вони вперше розуміють, що потрібно враховувати не лише свою, а й чужу думку. Саме з налагодженої системи стосунків дитини з дорослим і починається орієнтація на інших, до того ж йому потрібне визнання оточуючими людьми. Переоцінити значення дорослого і, головне, спілкування з дорослим для психічного здоров'я важко. Саме з близькими дорослими (мамою, татом, бабусею, дідусем і т.д.) дитина зустрічається на перших етапах свого життя і саме від них і через них знайомиться з навколишнім світом, вперше чує людську мову, починає оволодівати предметами і засобами праці своєї діяльності, а надалі і опановувати складну систему людських взаємин. Однак серед дітей, які виховуються в сім'ї, спостерігається високий відсоток психічних захворювань, в тому числі неврозів, поява яких зумовлена не спадковими, а соціальними факторами, тобто причини захворювання лежать в сфері людських стосунків.

Часто батьки спілкуються з дітьми наказовим тоном: «Іди спати! Почисти зуби! Сядь рівно!». Читають їм лекції, критикують, погрожують: «Не збереш іграшок — не вийдеш на вулицю!». Вчинки дорослих настільки прогнозовані, що діти найчастіше знають наперед, що ми їм скажемо, і не слухають, точніше, «не чують» батьків. Фактично, батьки й мати із власними доньками й синами ведуть щоденну боротьбу, в якій немає переможців! Самі провокують конфлікти, а потім не можуть зрозуміти, чому їх не слухаються, не розуміють, роблять усе навпаки.

Як відомо, сім'я не може існувати без конфліктів, але батькам варто пам'ятати про негативний вплив конфліктів, оскільки середовище, в якому виховують дитину, може виявитися для неї психотравматичним. Негативний досвід спілкування батьків між собою та батьків із дитиною має шанс стати основою для психологічної патології. Коли малюк виросте і в нього буде своя сім'я, то він, імовірно, будуватиме

сімейні стосунки за моделлю взаємин у батьківській родині. З іншого боку — у дитини, яка росте серед постійних сварок і конфліктів, розвивається невміння відчувати ніжне, довірче, дружнє ставлення батьків.

Конфліктне сімейне середовище дуже негативно впливає на свідомість, яка формується аж до підліткового віку. Дитина стає нервовою, роздратованою, часто плаче або навпаки — замикається у собі, може робити все навперекір, погано засвоює моральні та загальнокультурні цінності, втрачає повагу до батьків, повністю знецінює їхній авторитет.

Чи можна поліпшити взаємини з дітьми? Чи можна не дратуватися, не сваритися? Звичайно. Просто потрібно дотримуватися лише трьох правил:

- любити їх (що батьки роблять);
- поважати (що роблять дуже рідко);
- створювати умови для співпраці (чого робити не вміють).

Потрібно прислухатися до думки дитини й контролювати свою реакцію на її поведінку. У цьому батькам допоможуть кілька практичних порад. Слід спробувати застосувати їх у спілкуванні, і переконатися, наскільки вони дієві.

Правило «одного слова»

Якщо ви хочете, щоб дитина вас «почула», не висловлюйте всього, що думаєте про її поведінку. Використайте «правило одного слова», яке характеризувало б ситуацію. Можливо, його доведеться повторити кілька разів, але це краще, ніж кричати й погрожувати. Наприклад, перед сном дитина має скласти свої іграшки. Якщо ви скажете: «Скільки разів я тобі говорила, що іграшки треба збирати! Ти така доросла, а дотепер не можеш цього запам'ятати», — дитина вже після першої фрази перестане сприймати сказане. Спробуйте замість гнівної тиради вимовити (тільки не в наказовому тоні, а як нагадування) одне слово: «Іграшки!». Воно стане своєрідним сигналом до збирання

Результати неслухняності

Пригадайте, скільки разів протягом дня вам доводиться говорити своєму синові

або доньці: «Зроби математику, а то одержиш двійку», «Іди снідати, інакше їжа охолоне», «Не випереш шкарпеток — підеш у брудних»? Чи спрацьовують ваші вказівки? Чи не краще кілька разів дати дитині змогу переконатися, до чого призводить неслухняність, і які її наслідки. Якщо син не зробить математики, то завтра на уроці він одержить двійку. Якщо донька не прийде вчасно до столу — їстиме холодний суп. А якщо не випере шкарпеток — ранком одягне брудні. Нехай спробує — як це неприємно.

Ця важлива фраза «тільки-но»

Є кілька слів, яких вам треба намагатися не вживати: «якщо», «чому», «ти ніколи...». **Фрази з «якщо»** зазвичай починаються з погрози: «Якщо ти не чиститимеш свої черевики, я ніколи не куплю тобі нових». У дитини одразу ж виникає відповідна негативна реакція: ну й не треба.

Фрази з «чому» — звичний початок обвинувачення. Після тиради: «Чому ти не кладеш речей на місце?», — ваше маля почне оборонятися, виправдовуватися.

Словосполучення «ти ніколи» також сприймається в штики. «Ти ніколи не підмітаєш у кімнаті...», — звучить як обвинувачення, а не спонукання до дії. Краще сказати: «У кімнаті багато пилу. Час підмести підлогу. Може, ти допоможеш мені?».

Якщо ви хочете, щоб дитина виконала не надто приємну для неї роботу, спробуйте побудувати фразу так: «Тільки-но кімната буде прибраною, ми зможемо разом подивитися телевізор».

Воля вибору

Кожен із нас має свої вподобання, смаки, переконання. І ваша дитина, хоч би якою маленькою вона була, — не виняток. Не утискайте її прав, адже вона — особистість, котра здатна самостійно вирішити, яку їжу ї одяг вибрати, в якій послідовності виконувати доручену їй роботу. Запитайте, їстиме вона на сніданок бутерброд із сиром чи з ковбасою. Перед тим, як купити доньці сукню, обговоріть із нею колір і фасон. Під час прибирання у квартирі запропонуйте на вибір вимити підлогу або підмести.

Попередження про неприємності

Відвідування лікарів та інші неприємні події дитина сприйматиме інакше, якщо поговорити з нею про це заздалегідь: «Я розумію, що тобі не хочеться, але йти треба».

Часто буває так у гостях ваше дитя настільки захоплюється грою з друзями, що його ніяк не забереш додому. Домовтеся: «Давай поставимо годинник на певний час. Коли він задзвенить, ми підемо додому».

Право на бажання

Ваша дитина голосно вимагає в магазині машинку. Ви можете відреагувати на це за звичкою: «Тобі все мало! У тебе ж удома п'ять машинок!», — і витягти малюка, який репетує, з магазину. А можете не купувати іграшки, але визнати Право дитини бажати її: «Я розумію тебе, машинка справді гарна, але сьогодні ми не планували купляти її». І маля заспокоїться, навіть не одержавши запівного автомобіля.

Відмова від критики

Критикувати — означає засуджувати, оцінювати, таврувати ганьбою. Критика викликає опір. Згадайте, як ви самі реагували на зауваження батьків, і зрозумієте, чому ваші діти «обороняються». Син не може розв'язати задачі? Простіше його висміяти: «Вона ж легесенька! Ми з тобою все розібрали вчора! Як можна такого не зрозуміти?!». Реакція буває різною. Від: «Я — дурень» до «...ну і не буду робити взагалі». Але ви допоможете, якщо скажете: «Так, це нелегко. Та я переконаний, що ти впораєшся. Подумай іще».

Звичайно, ці поради не універсальні. Не сподівайтеся, що тільки завдяки їм у вашій оселі одразу запанує тиша та злагода. Будьте готові до того, що діти можуть підозріло поставитися до вашого «нового» поведіння. Але якщо за день хоч раз удасться запобігти конфлікту, це означає, що ви на правильному шляху.

Кожна дитина — неповторна, і вам вирішувати, які методи застосовувати в тій а (о іншій ситуації).

Пробуйте, шукайте, підходьте до виховання дитини творчо. Час і сили, витрачені на відновлення миру в родині, варті того

У «шкільному» житті молодші школярі стикаються з труднощами, невдачами, незаслуженими звинуваченнями, образами, припускаються помилок, потрапляють у конфлікти, відчувають невпевненість.

Найдоцільнішими для зняття психологічного напруження учнів цього віку, як вважає В. Шахненко, є дихальна гімнастика, фізичні навантаження, домашній затишок, спілкування з чотириногим другом, живопис, художнє слово, театр, позитивні емоції, музика та спілкування з природою.

Батькам доцільно знати способи зняття психічного напруження у дітей.

Глибоке дихання

Зробити глибокий вдих, випинаючи живіт уперед до відчуття участі в цьому діафрагми. Тепер трохи повільніше, видихати повітря до втягування живота всередину. При цьому дитина повинна уявляти, що вдихає цілющий кисень — здоров'я, спокій, а видихає повітря, непотрібне організмові, хворобливість і хвилювання.

Фізичні навантаження

Найкращим способом зняття нервового напруження є фізичні навантаження я — фізична культура та фізична праця. Якщо в дитини поганий настрій, їй необхідно гратися в рухливі спортивні ігри просто неба: футбол, волейбол, теніс.

Домашній затишок, спілкування з чотириногим другом

Дитина повинна знати, що коли їй дуже важко, з її образами треба йти додому. Домашній затишок, добре і лагідне слово рідних допоможуть їй. Учені вважають, що кішка та собака знімають стрес, заспокоюють нервову систему.

Живопис

Живопис своїм розмаїттям кольорів, грою світла й тіні створює особливу музику картини. Так вважав французький художник Е. Делакруа. А російський учений Ф. Шмідт писав, що колір сам по собі, незалежно від предмета, якому він властивий, справляє на глядача певний психофізіологічний вплив.

Художнє слово

Читання цікавої казки, оповідання сприяє зменшенню нервового напруження і заспокоює дитину.

Театр

Вважається, що він має магічну силу впливу на психіку. Якщо є така нагода, відвідайте з дитиною ляльковий театр, подивіться мультфільм.

Позитивні емоції

З давніх-давен відомо, що усмішка, жарт, гумор знімають психічне напруження. Ю. Нікулін писав: «Я твердо вірю: сміх зміцнює здоров'я і подовжує життя». Почитайте з дитиною гуморески, відвідайте цирк.

Музика

Людам здавна відомо про цілющі властивості музики. Російський невропатолог і психіатр В. Бехтерев довів, що в дитячому віці нормальному, здоровому розвитку організму сприяють ніжні коліскові пісні, спокійна музика.

Спілкування з природою

Природа заспокоює нервову систему, робить людину добрішою. Отже, якщо в дитини поганий настрій — відпочиньте з нею серед природи.

Гра

Гра — явище феноменальне, вона притаманна всім дітям без винятку. Особливо важлива гра для першокласників, оскільки це та діяльність, без якої дитина шести років не може нормально жити і розвиватись. У навчальному процесі через його регламентованість не завжди можна забезпечити умови, необхідні для розгортання справжньої гри: ініціативність, добровільність, спонтанність, необмежене мовне спілкування, необмеженість у часі. Тому батькам першокласників слід подбати про те, щоб діти достатньо гралися у вільний від шкільних занять час. Причому, що більший вибір ігор, то легше розкрити індивідуальні здібності й обдарування кожної дитини, створити умови для її повноцінного розвитку.

Творчо, оригінально наслідуючи дорослих, однолітків, поведінку уявних персонажів, їхнє ставлення до оточення, дитина засвоює моральні норми, на

чуттєвому рівні долучається до культури свого середовища. Другий фактор, яким зумовлюється виховний вплив творчих ігор, — реальні стосунки дітей у процесі гри. Вони мають величезне значення для подальшого розвитку особистості, засвоєння норм поведінки в дитячому колективі

Зміна діяльності є основою раціонального відпочинку. Для дитини 6—9 років колективна гра — це також вид діяльності. Але небагато хто з дітей уміє весело та цікаво гратися. Інша біда — під час відпочинку діти надто мало рухаються. Тому загальна стратегія відпочинку — зміна діяльності, зняття втоми за певний проміжок часу, позитивні емоції.

Організуючи відпочинок вашого малюка, зверніть увагу на такі моменти.

Відпочинок між заняттями у школі

Відпочинок між заняттями у школі та приготуванням домашніх завдань дітям потрібен, адже у школі вони отримують велике розумове і фізичне навантаження.

Сон

У системі відпочинку найважливіше місце посідає повноцінний сон. Це поняття включає достатню тривалість і глибину сну, дотримання певних гігієнічних умов

Скільки необхідно спати дитині?

З життєвого досвіду добре відомо: що молодша людина, то більше вона спить. Сон потрібен для нормального функціонування організму. Гігієністи пропонують такі норми сну.

Вік (у роках)	Тривалість сну (у годинах)	
	Ніч	День
6	11 - 12 (якщо не спить удень)	1,5 - 2 (протягом року)
7	11	1,5 - 2 (I півріччя)
8-9	11 - 10,5	—
10	10,5 - 10	—

Зверніть увагу на те, що семирічні діти також потребують денного сну, особливо в I півріччі. Тим більше він потрібен шестирічкам.

Зменшення тривалості сну в дітей 6—7 років призводить до порушень у центральній нервовій системі. Малюки стають млявими, важко сприймають навчальний матеріал, а інколи навпаки — збуджуються, капризують. При збільшенні тривалості сну до рекомендованої норми ці негативні явища зникають.

Глибина сну залежить від умов, у яких дитина спить. Рекомендується вкладати її в один і той же час та дотримуватися «ритуалу сну».

Якщо дитина погано засинає, батьки повинні з'ясувати причину та усунути її, заспокоїти, запевнити, що вона неодмінно засне, якщо мовчки буде повторювати: «Я обов'язково засну». Або запропонувати їй старий спосіб — порахувати до 20, 50, 100. Якщо ж ці поради не допомагають, треба звернутися до педіатра.

Відпочинок у вихідний день

Він допоможе усунути 4 «дефіцити»: руху, свіжого повітря, спілкування з природою та батьками. Зніме втому за тиждень.

Ододенний туристичний похід, прогулянка до лісу, річки, збирання грибів та ягід, сімейний похід на лижах — це найкраще, що можна порадити на вихідний. Якщо надворі негода — добре відвідати музей, театр, зайнятися рукоділлям, почитати книжку.

Канікули

їх радимо спланувати так, щоб вистачило часу на 4 справи:

- активний відпочинок просто неба;
- допомогу родині та участь у суспільно корисних справах;

- читання книжок;
- розваги.

Діти можуть вставати вранці на 1 — 1,5 години пізніше, але лягати не пізніше 21:00. Режиму харчування порушувати не можна.

Раціональне чергування навчальних занять і відпочинку, дотримання гігієнічних рекомендацій допоможе зберегти працездатність дитини та її здоров'я.

Дитина залежить від дорослого і проходження етапу становлення особистості багато в чому залежить від її стосунків з дорослими. Однак, дорослі не завжди розуміють як їх особисті якості стають надбанням дітей і яке значення вони мають для них.

Формування здорового способу життя є одним із важливих напрямів сімейного виховання. Адже кожен з батьків бажає, щоб дитина виросла фізично й психічно здоровою, без шкідливих звичок. Багато в чому формування здорового способу життя залежить від традиційної складової цього впливу: стилю життя сім'ї, способу організації життя, характеру взаємостосунків між подружжям, участі обох батьків у вихованні, правильної організації вільного часу сім'ї, ставлення самих батьків до вживання алкоголю, куріння, застосування наркотичних речовин. Отже, спосіб життя сім'ї в основному обумовлює й спосіб життя дітей.

Формування в дітей потреби в здоровому способі життя – найважливіший крок на шляху активізації людського чинника, що має на меті забезпечити всебічний гармонійний розвиток особистості. Тільки активна робота зі школярами та їхніми батьками дасть змогу виростити здорове покоління, здатне жити в мінливому світі. Адже діти – це найбільший скарб будь-якої держави.

Література

1. Беляєва О. Б. Що робити коли...: Поради психолога // Шкільний світ – 2010. - С. 152
2. Калашин В.Ф. Психічне здоров'я школярів // Обдарована дитина. – 2008. – №1. – С. 26-30.
3. Коцур Н.І. Психогігієна: Навчальний посібник для вузів. – 1983. – С. 57- 90.
4. Мартиненко С. Як зберегти психічне здоров'я дитини? // Початкова школа. – 2014. – №5. – С. 41-43

Тимошишина Г. Л.,
асистент вчителя Судилківського ліцею
Судилківської сільської ради
Шепетівського району
Хмельницької області

Психолого-педагогічний супровід як умова ефективного інклюзивного освітнього середовища

Нині існує потреба у зміні підходів до організації надання освітніх послуг дітям з ООП та необхідності упровадження нових форм освіти, які сприятимуть їх інтеграції у суспільство. Особливої уваги заслуговує інклюзивна освіта та ефективна робота команди психолого-педагогічного супроводу..

Ключові слова: інклюзивне середовище, інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, психолого-педагогічний супровід, команда психолого-педагогічного супроводу,

Розвиток сучасного українського суспільства і процеси інтеграції держави Україна в європейську спільноту гостро ставлять питання забезпечення соціального захисту громадян країни, і особливо тих, хто потребує його найбільше, зокрема, це діти з особливими освітніми потребами. Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана насамперед, з тим що чисельність дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно зростає. Безумовно, кожна дитина – особлива, але є діти, про яких говорять

«особливі» не для того, щоб підкреслити унікальність здібностей, а задля того, щоб відмітити ті особливі потреби, які відрізняють їх від інших дітей. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти решти людей. Саме цей принцип є основним в організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

На сучасному етапі термін «інклюзивне навчання» є новим для нашого суспільства, тому що упродовж тривалого періоду існував принцип, що дітям з ООП слід навчатися в спеціалізованих закладах освіти. Вони були позбавлені можливостей отримувати освіту поруч зі своїми однолітками з нормальним розвитком, їм відмовляли у зарахуванні до закладів загальної середньої освіти та доступі до загальноосвітньої навчальної програми. Фактично, такі діти зростали дезадаптованими до соціуму.

Створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти – це та складова гуманітарної політики держави, яка свідчить наскільки її суспільство готове свідомо захищати невід'ємні права людини та яка сьогодні поступово входить у освітній процес України. Впровадження інклюзивної освіти, в свою чергу, сприяє формуванню суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності кожної дитини, що, у свою чергу, забезпечує кращу якість освіти для всіх на засадах партнерства і толерантності.

Враховуючи вимоги часу та з метою забезпечення права осіб з ООП на освіту законодавцями були внесені зміни до Закону України «Про освіту» та розроблена і затверджена концепція «Нової української школи». Цими документами визначено, що одним із напрямків реформування освітньої галузі в Україні є впровадження інклюзивної освіти. Засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є:

- забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності;
- розвиток інклюзивного середовища, у тому числі, у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами» [1].

Закон України «Про освіту» вперше і чітко прописує поняття інклюзивне середовище. Це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [1]. Тобто це має бути комфортне середовище, в якому всі діти разом навчаються, а школа готова у будь-який час прийняти кожну дитину, прагнучи створити максимально сприятливі умови для розвитку її потенціалу.

Інклюзивна освіта надає можливість кожній дитині, незважаючи на наявні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовні та інші особливості, бути включеною до загального (єдиного, цілісного) процесу навчання та виховання (розвитку і соціалізації), що потім дозволяє дорослій людині стати рівноправним членом суспільства, знижує ризики її сегрегації та ізоляції [3]. Таким чином, можемо стверджувати, що концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Цілком логічним видаються узагальнення А. Колупасової про те, що інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [2]. Середовище, де всі учні, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загального співтовариства.

Необхідними умовами формування інклюзивного середовища у закладах загальної середньої освіти є:

- ресурсне забезпечення потреб інклюзивної освіти: нормативно-правове, програмно-методичне, інформаційне, матеріально-технічне;
- подолання соціальних та психологічних бар'єрів, в т. ч. подолання соціальних бар'єрів у свідомості вчителів, їх страху через те, що вони не справляться, що у них немає відповідного досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами бо, по

суті, їх ніхто не вчив і не націлював, на такого роду діяльність, раніше. Крім цього, вчителів лякають можливі проблеми, які пов'язані зі здоров'ям дітей, реакція учнів та батьків на «новеньких у класі», проблеми дисципліни, уваги, організованості та згуртованості класного колективу;

- створення універсального дизайну та розумних пристосувань у закладах освіти, що має на меті забезпечення особистісно-орієнтованого навчання, в якому може реалізуватися та досягти ситуації успіху кожна дитина, незалежно від її можливостей (адаптація і модифікація навчальних програм, навчальних матеріалів, методики їх подачі, адаптація і модифікація оцінювання навчальної діяльності, тощо);

- впровадження педагогіки партнерства, яка передбачає спілкування всіх учасників навчального процесу, їх командну взаємодію на досягнення результату, що веде до встановлення сприятливого соціального та емоційного клімату в класному колективі;

- створення безбар'єрного фізичного простору, у якому діти могли б безпечно пересуватись та комфортно почувати себе (визначено перелік основних елементів забезпечення архітектурної доступності та умов для організації інклюзивного навчання в закладі освіти: доступність прилеглої території до будівлі закладу освіти (шляхи руху, зона паркування транспорту); безбар'єрний вхід (входи, виходи, сходи, пандуси); безперешкодний рух у приміщеннях (коридори, ліфти, підйомники, позначення, піктограми) доступність до дверних і відкритих прорізів; пристосування приміщень (шляхів руху, загальних і санітарних приміщень, рекреаційних зон).

У межах реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р, пріоритетними завданнями залишаються створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, задоволення особливих освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу, створення інклюзивного освітнього середовища.

Практика доводить, що усі діти можуть успішно навчатись, перебуваючи в інклюзивному середовищі. Водночас, присутність дітей з ООП в класі ніяк не створює менш сприятливі соціальні умови для решти дітей, від цього мають користь всі. Діти з особливими потребами інтегруються в соціум, стають більш комунікативними, вони мають можливість навчатись за більш складною програмою ніж ті діти, що перебувають у спецзакладах та можуть продовжити навчання, отримавши документ про закінчення закладу загальної середньої освіти. Діти без обмежених можливостей, будучи партнерами при виконанні навчальних завдань, виконуючи роль лідера чи наставника в групі, підвищують самооцінку, поглиблюють і закріплюють знання. Всі діти, перебуваючи в інклюзивному середовищі, вчатья толерантності у відносинах з однолітками, навчаються бачити передусім людину, а не її ваду чи обдарованість, поважати людей з відмінностями.

Інклюзивне освітнє середовище змінює роль педагога звичайного навчального закладу, який має сприймати учнів із особливими освітніми потребами, як і інших дітей; долучати їх до загальних видів діяльності, ставлячи дещо інші завдання, залучати учнів до колективної форми навчання та групового рішення завдання; використовувати різноманітні стратегії колективної участі – ігри, спільні проекти, лабораторні дослідження тощо.

У справді інклюзивному середовищі кожна дитина відчуває себе безпечно та має відчуття приналежності до колективу. Учні та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них [4].

Для забезпечення ефективного інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, є необхідним створення таких умов:

- раннє виявлення порушень розвитку і надання психолого-педагогічної допомоги;
- комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини з встановленням особливих освітніх потреб та позитивних сторін розвитку дитини;
- організація та доступність інклюзивної дошкільної освіти, її наступність із шкільною інклюзією;

- психологічна готовність дитини та її батьків до навчання спільно з однолітками з типовим розвитком;

- тісна співпраця з батьками, консультування батьків щодо розвитку дитини, особливостей методів її виховання і розвитку дитини;

- формування психологічної, когнітивної та методичної компетентності педагогів загальноосвітніх закладів для здійснення фахового супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії;

- створення спеціальних умов в класі, школі;

- підготовка учнів з типовим розвитком до взаємодії з однолітками, які мають ООП;
- психолого-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами командою фахівців: вчителі загальноосвітньої підготовки, асистенти вчителів, корекційні педагоги, медичний персонал, соціальні педагоги, психологи, батьки дитини.

Одним із напрямів сучасної реформи загальної середньої освіти згідно з Концепцією Нової української школи (НУШ) визначено запровадження педагогічного партнерства, в основі якої – співпраця усіх об'єктів освіти [3]. Такий підхід надзвичайно актуальний для інклюзивного навчання, яке і саме ґрунтоване на міждисциплінарній взаємодії фахівців і батьків дитини й забезпечується командою психолого-педагогічного супроводу [4].

Психолого-педагогічний супровід - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особливості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум. У листі МОН від 31.08.2020 №1/9-495 наголошується, що в організації інклюзивного навчання важливою є співпраця всіх учасників освітнього процесу, а також чіткий розподіл ролей і обов'язків.

Взаємодія фахівців має ґрунтуватися на таких принципах:

- повага до індивідуальних особливостей дитини з ООП;

- дотримання інтересів дитини з ООП, недопущення дискримінації та порушення її прав;

- командний підхід – комплексність психолого-педагогічного супроводу (супровід дитини з особливими освітніми потребами має здійснюватися на основі комплексного підходу: аналізу порушень функцій розвитку дитини);

- неперервність супроводу (супровід має бути постійним і неперервним, починаючи з раннього віку і протягом дорослого життя);

- системність роботи (робота фахівців має відбуватися в системі, за якої кожна дія і стратегія члена команди відповідають не лише меті окремого спеціаліста, а й є засобом реалізації загальної мети психолого-педагогічного супроводу дитини);

- конфіденційність та дотримання етичних принципів;

- міжвідомча співпраця – узгодженість роботи (дії фахівців мають координуватись і узгоджуватись, має відбуватися постійне взаємoinформування про роботу кожного спеціаліста);

- активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до освітнього процесу та розроблення індивідуальної програми розвитку (ІПР).

Команда супроводу виконує такі завдання:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР;

- створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;

- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;

- збереження і зміцнення здоров'я дітей;

- корекційно спрямоване виховання школяра як культурної і моральної людини;

- надання у процесі навчання і виховання комплексної психолого-педагогічної допомоги дитині з урахуванням стану її здоров'я, особливостей психофізичного

розвитку; визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, та забезпечення надання цих послуг;

- розроблення ІПР для кожної дитини з ООП та моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини; моніторинг динаміки результатів навчальної, виховної і корекційно-розвиткової роботи, змін в стані здоров'я, інтелектуальної та емоційно-вольовій сферах дитини, її соціальної ситуації розвитку; МОН звертає особливу увагу на якість складання індивідуальної програми розвитку дитини, мета якої – забезпечення індивідуалізації освітнього процесу конкретної дитини шляхом адаптації та/або модифікації навчального матеріалу, створення відповідного освітнього середовища, методів навчання тощо;

- консультування родини з питань виховання і розвитку дитини з ООП;

- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;

- професійна взаємодія фахівців.

- створення позитивного соціального середовища для інклюзії через підготовку учнів з типовим розвитком та їхніх батьків до взаємодії з дітьми з ООП; проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних працівників; батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини; формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП.

Практика доводить, що в особливостях взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі є і проблеми:

- недостатній рівень психологічної та методичної готовності вчителів до навчання дітей з ООП;

- не завжди і вчителі-предметники і батьки дітей з ООП розуміють свою роль в команді супроводу;

- неправильний розподіл обов'язків членів команди психолого-педагогічного супроводу;

- недосконале керівництво командою супроводу;

- низький рівень партнерської взаємодії в команді;

- батьків дитини не завжди приймають як рівноправних учасників процесу супроводу;

- недокомплектованість команд супроводу фахівцями;

- іноді вчителі ігнорують рекомендації фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, лікарів, психологів, корекційного та соціального педагога, логопеда;

- неврахування налаштованості близького середовища, зокрема, класного колективу.

Ці та інші проблеми призводять до ігнорування або формального виконання завдань команди психолого-педагогічного супроводу, передбаченого нормативною базою, що негативно впливає на якість інклюзивного навчання. Розв'язання цих проблем цілком можливе за умови формування партнерської взаємодії членів команди і у освітньому закладі, і на зовнішньому рівні, що забезпечить максимально продуктивні стосунки всіх учасників інклюзивної освіти. Їх взаємодія повинна ґрунтуватися на принципах: дотримання інтересів дитини, комплексність психолого-педагогічного супроводу, неперервність супроводу, системність та узгодженість роботи.

Але і від самого педагога, його особистісної позиції, мотивації та ставлення до дітей з ООП залежить адекватна організація навчально-виховного процесу, формування колективу інклюзивного класу, створення у ньому сприятливого соціально-психологічного клімату, попередження дезадаптації учнів з ООП та «булінгу» щодо них.

Інклюзивна освіта в Україні набуває все більшого розвитку, зважаючи на державну політику забезпечення права на рівний доступ до якісної освіти всіх дітей, освітні, соціальні та економічні аргументи, активну позицію батьків та громадських організацій. Інклюзивна освіта, яка потребує і створення інклюзивного освітнього середовища, і психолого-педагогічного супроводу, і командної роботи педагогів, фахівців, спеціалістів є потужною, адже має свої переваги:

- для дітей з особливими освітніми потребами (завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей; ровесники відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами; навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси дітей; у дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті);

- для інших дітей (діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей; діти вчаться налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них; діти вчаться поводитися нестандартно, бути винахідливими, а також співчувати іншим);

для педагогів та фахівців (учителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості учнів; учителі оволодівають різноманітними педагогічними методиками, що дає їм змогу ефективно сприяти розвиткові дітей з урахуванням їхньої індивідуальності; спеціалісти (медики, педагоги спеціального профілю, інші фахівці) починають сприймати дітей більш цілісно, а також вчаться дивитися на життєві ситуації очима дітей).

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами важка, проблемна, але саме вона розкриває весь професіоналізм як педагога, так і усього педагогічного колективу.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення / Алла Колупаєва URL: http://slovjanochka.at.ua/publ/inkljuzivna_osvita_v_konteksti_realij_sogodennja/1-1-0-53
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934/>
4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої та дошкільної освіти № 609 від 8 червня 2018 року URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>
5. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Астон, 2020. – 176 с.
6. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навч.-метод. Посіб. – Кам'янець-Подільський: - Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
7. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / [упоряд. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р.; за заг. Ред. Грищенка М.] 2016. 40 с.
8. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. Ред. Н. М. Бібік. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 160 с.
9. Основи інклюзивної освіти : [навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої]. – К. : «А.С.К.», 2012. – 308 с.
10. Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті: [навч. посіб.] / А. М. Ананьєв, С. В. Воронова, М. В. Малік, О. О. Сакалюк, М. М. Тодорова, М. М. Торган, Н. М. Черненко [та ін.]; за заг. наук. ред. С. К. Хаджираєвої. – К. : Освіта України, 2014. – 244 с.

Роль психолога у свідомому виборі майбутньої професії випускників освітнього закладу

Одним з найважливіших напрямків діяльності практичного психолога в умовах загально освітнього закладу є профорієнтаційна

Ключові слова: практичний психолог, професії, профорієнтація, профінформація; профконсультація; профвідбір; профадаптація.

Людина може бути по-справжньому щасливою лише тоді,
коли знайде своє улюблене діло,
коли житиме, творитиме в оточенні, що імпонує їй.

Концепція НУШ, яка реалізується в Україні вже четвертий рік, спрямована на формування в учнів компетентностей, що мають допомогти їм у самостійному житті. Тобто допомогти із самореалізацією, життєвими орієнтирами, інтеграцією в суспільство і вдалим вибором фаху.

Якщо попередні 4 роки були переважно присвячені початковій школі, то тепер наближається істотний редизайн базової школи. Уже затверджено новий держстандарт для 5–9 класів і винесено на обговорення проєкт типової освітньої програми. Для базової і старшої шкіл призначена й концепція професійної орієнтації, яку теж нещодавно винесли на публічне обговорення.

Учасники освітнього процесу, спостерігаючи за цією нормотворчістю, можуть поставити запитання: якщо концепція НУШ покликана створити систему освіти, яка формує особистість, наділену всіма необхідними навичками, знаннями та вмінням їх застосовувати, то чи є потреба в додатковій концепції профорієнтації? Проте відповідь на це запитання не така однозначна, як може видатися на перший погляд.

Одним з найважливіших напрямків діяльності практичного психолога в умовах загально освітнього закладу є профорієнтаційна робота з добувачами освіти, яка сприяє вирішення питання соціалізації особистості.

У випускників на даному етапі їхнього життя вибір професії – це питання номер один. Адже правильно обрана професія – це вірний шлях по життю. Людині, що обирає свій професійний життєвий шлях, потрібно розібратися у величезній різноманітності сучасних професій, зрозуміти їх зміст і реально оцінити свої можливості, здібності, інтереси. Саме у цьому є роль практичного психолога з випускниками у навчальному закладі. Щоб запобігти помилок у виборі професії, необхідна психологічно систематична робота з профорієнтації.

Профорієнтація – це довготривалий, до певної міри незворотній процес оволодіння особистістю тією чи іншою професією, який включає три основні моменти:

- процес впливу соціального середовища на особистість, що формується;
- процес усвідомлення необхідності праці, пізнання конкретної сфери праці;
- саме перетворення праці за законами розвитку сьогоденної дійсності.

Професійна орієнтація – це донесення інформації молодому поколінню про різноманітні професії, про їх особливості, виховання інтересів до певної професії з урахуванням особистісних здібностей.

Професійну орієнтацію розглядають як систему, яка включає такі основні напрямки або підсистеми: профінформація; профконсультація; профвідбір; профадаптація як окремий етап профорієнтаційної роботи; процеси трудового і професійного навчання в школах.

Отже, професійна орієнтація має два аспекти:

Перший – її вплив на формування професійних інтересів людей, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства;

Другий – виявлення професійних вимог і психологічний аналіз професії, з одного боку, та оцінка психофізіологічних властивостей і якостей учнів з урахуванням проб їх сил в обраній діяльності.

Вікові етапи на яких здійснюється профорієнтаційна робота:

➤ Емоційно-образний (діти старшого дошкільного віку).

➤ Формування позитивного ставлення до світу професій, до людей праці. На цій стадії професії відомі дітям лише за назвами і деякими зовнішніми ознаками (форма одягу, манери поведінки, оцінка оточуючих людей).

➤ Пропедевтичний (I-IV класи).

➤ Розвиток інтересу до професії батьків, до найбільш масових професій. Формування любові і сумлінного ставлення до праці. У молодших школярів ще немає підстав для здійснення серйозного професійного вибору, часто відсутні виражені інтереси і нахили. Вони легко змінюються на інші.

➤ Пошуково-зондуючий (V-VII класи).

Формування професійної спрямованості при усвідомленні інтересів, здібностей, цінностей, які пов'язані з вибором професії і визначенням свого місця у суспільстві. На цьому етапі в учнів можуть мати місце особливо раптові перемини в інтересах, що викликано істотним підйомом пізнавальної активності у цьому віці. Але саме в цьому віці можуть виникнути інтереси, які можуть мати вихід на професійну діяльність.

➤ Формування професійної свідомості (VIII-IX класи).

Формування особистісного сенсу вибору професії, уміння співвідносити суспільні цілі вибору сфери діяльності із своїми ідеалами, уявлення про цінності зі своїми можливостями. На цьому етапі учні повинні вже реально сформулювати для себе задачу вибору майбутньої діяльності з урахуванням наявного психологічного і психофізіологічного ресурсів.

➤ Період уточнення соціально-професійного статусу (X-XI класи). Формування знань, умінь у визначеній сфері трудової діяльності. Це класи з поглибленим вивченням ти чи інших предметів.

Профорієнтаційна робота повинна здійснюватися на всіх вікових етапах, але саме період ранньої юності є найбільш ефективним для формування готовності учня до професійного самовизначення.

З мого досвіду роботи практичного психолога профорієнтаційний вплив на школярів здійснює систематично і планоно протягом всього навчання. Профорієнтаційна робота здійснюється не тільки практичним психологом а усіма учасниками навчально - виховного процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Бондар О. Управління профорієнтаційною діяльністю // Директор школи.- липень 2014.-№13-14.-С. 21-24.

2. Закатнов Д.А. Психолого-педагогические основы профессионального самоопределения школьников // Наукові записки Ніженського державного педагогічного університету ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки №2.-Ніжин.-2011.-С.26-31.

3. Зінченко В.П., Янцур М.С. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах // Оновлення змісту і методи психології освіти та професійної орієнтації. - Вип. 4, 1998.-С.4-15.

4. Професійна діагностика / Упорядник Т. Гончаренко. -К.: Ред. загальнопед. газ., 2004 - 120с.

5. Сабадаж Ж. Профільна освіта старшокласників // Завуч.-2005.-№17-18.-С.42-46.

6. Хромова О.Л. Методичні рекомендації. Робота школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників // Класний керівник. - 2013. - №13-14. - С. 4 -12.

7. <https://nus.org.ua/view/yak-mozhna-pokrashhyty-kontseptsiyu-proforiyentatsiyi-shkolyariv/>

Фрига І.О.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії й методик
дошкільної та початкової освіти ХОІППО

Сучасні форми організації партнерської взаємодії з батьками в Новій українській школі

Аналіз принципів та можливостей педагогіки партнерства як системи ефективної взаємодії педагогів і батьків, закладів освіти з метою особистісного розвитку учасників освітнього процесу, становлення їх компетентної особистості, формування цінностей, на основі яких виробляються ставлення.

Ключові слова: нова українська школа, педагогіка партнерства, педагогіка співпраці, партнерська взаємодія, співробітництво, ефективна взаємодія.

Стрімко змінюється світ. В освіті відбувається реформування, впроваджуються сучасні інновації технології. Сьогодні на вершину освітньої реформи виводиться початкова освіта, бо саме з неї починається народження Нової української школи.

І саме однією зі складових формули Нової української школи є педагогіка партнерства.

Аналіз досліджень й публікацій свідчить, що вперше термін «педагогіка співробітництва» з'явився у 1986 році у «Маніфесті» («Учительская газета», 18.10.1986 р.) за авторством педагогів-новаторів: С. М. Лисенкової, В. Ф. Шаталова, І. П. Волкова, Є. М. Ільїна, Ш. А. Амонашвілі, С. Соловейчика та ін. В його основі – ідея зміни стосунків з учнями, заснована на увазі вчителя до учня, залучення до навчання що викликає в нього радісне відчуття успіху, руху вперед, розвитку [4].

Мета статті – охарактеризувати сутність поняття «взаємодія», «партнерська взаємодія» та особливості її організації в початковій школі в рамках Нової української школи.

Поняття «взаємодія» по-різному тлумачиться у різних наукових джерелах. З філософської точки зору взаємодія – це філософська категорія, що відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого. Взаємодія – об'єктивна і універсальна форма руху, розвитку, яка визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи [2, с.39].

У педагогіці під взаємодією розуміється система таких дій, якісні характеристики яких становлять зміст цієї системи, сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму або структуру системи, де кожна дія одного учасника процесу (суб'єкта) зумовлює відповідні дії іншого для досягнення єдиної мети, що відображає їхні спільні ціннісні орієнтири. Взаємодію «вчитель – батьки» як процес характеризують партнерські взаємини, спільна діяльність, інформаційний зв'язок, взаємовплив, взаєморозуміння [1].

В її основі – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками, об'єднаними спільною метою та прагненнями.

Вимога сьогодення – співдружність школи і сім'ї. Відомо, що для успішної особистості дитини необхідно інтеграції школи та сім'ї. Високі вимоги суспільства до освітнього рівня молодого покоління, підготовки його до життя і праці можуть бути задоволені тільки за умови зростаючої ролі батьків у цій справі.

Звідси і виникають основні, головні завдання школи у роботі з батьками:

- робота у команді «педагогі-батьки», створення кола однодумців;
- підвищення педагогічної грамотності батьків практичними навичками у відносинах з дитиною та володіння собою під час розмови;

- доведення до свідомості батьків істини про те, що право та обов'язок виховання їхніх дітей належить їм самим.

Саме тому вчитель початкових класів повинен виступати у новій ролі – ролі фасилітатора та тьютора.

Створення освітнього середовища, яке засноване на принципах педагогіки партнерства, – справа не надто складна. Але вона потребує чіткої та цілеспрямованої взаємодії всіх учасників навчального процесу, а також усвідомлення ними важливості досягнення спільної мети.

Тому, варто зауважити, що взаємодія між учителем та батьками в рамках педагогіки партнерства включає елементи:

- Постійну комунікацію, яка дозволяє оперативно реагувати на будь-які зміни та проблеми (створення чатів чи груп у соціальних мережах та месенджерах, проведення відеобесід).

- Неформальне спілкування (спільне святкування визначних подій та свят, які мають важливе значення для життя дітей та школи).

- Усебічну допомогу й участь батьків у організації та проведенні свят, тематичних та позашкільних заходів.

- Участь батьків у навчальному житті своїх дітей (добровільна допомога під час створення навчальних матеріалів та формування освітнього середовища, обмін життєвим та професійним досвідом).

Ми живемо в XXI столітті, змінилося суспільство, змінилися діти, змінилися і батьки. Батькам не цікаві нудні зустрічі в класній кімнаті. Вони молоді, активні, прагнуть різнобічних знань, їх цікавить розвиток дітей.

Щоб батьки стали односторонніми, помічниками вчителя, необхідно правильно організувати їхнє навчання. Якщо педагог зможе належним чином упоратися із цим завданням, навчить батьків осмислювати дитинство з різних позицій, то якість виховання дітей значно підвищиться, зростуть реальні шанси активної участі батьків у житті класу і школи.

Саме тому особлива роль належить саме ефективним формам налагодження партнерських взаємин.

Якщо ми говоримо саме про ефективні форми налагодження партнерських взаємин то їх варто розмежувати, розділити на групи: індивідуальні, колективні та групові.

Індивідуальні зустрічі дозволяють обговорити важливі питання, які стосуються життя та навчання кожної дитини. *Групові консультації*. На них можна запрошувати батьків різних груп, що мають однакові проблеми або, навпаки, успіхи у вихованні (примхливі діти; діти з яскраво вираженими здібностями до малювання, музики тощо). *Колективні форми роботи*: педагогічний практикум, круглий стіл, ділова гра, дискусія тощо.

Засади педагогіки партнерства без перебільшення є основоположними для взаємин батьків та вчителя. Адже саме поведінка дорослих, їхні слова та вчинки є для дітей прикладом для наслідування.

Партнерські взаємини між учителем та батьками дають можливість оперативно реагувати на актуальні виклики та проблеми у навчанні дітей.

Проте часто виникає питання, як же залучити батьків до школи?

Необхідно:

- Підвищувати авторитет родини
- Сприймати помилки у вихованні як створення нових можливостей для розвитку
- Враховувати інтереси батьків
- Спіратися на життєвий досвід батьків
- Не загострювати увагу на недоліках родинного виховання
- Вірити , що будь – яка родина має сильні сторони.

Дуже добре, коли вчителю вдається порозумітися з батьками учнів і створити партнерську взаємодію. Тоді навчальний процес стає приємним та ефективним.

А що ж робити, якщо діалог між учителем та батьками загострюється?

Щоб цього уникнути, слід знати причини конфліктів та моделі взаємодії між людьми. Розуміючи їх, легше ефективно комунікувати та впливати на ситуацію, яка вже склалася. Перш за все, це збереже нерви й вчителю, й батькам. А ще й продемонструє учням ефективні моделі спілкування.

Щоб не сталося, поважайте себе та оточуючих – навчайте дітей власним прикладом.

Рівноправність взаємин між педагогом та родиною учня дозволяє зменшити ризик виникнення конфліктних ситуацій. А якщо суперечності все ж виникнуть, їх завжди можна розв'язати знайшовши компромісне рішення.

Процес взаємодії сім'ї і школи спрямований на активне включення батьків у навчально-виховний процес, співпрацю з дітьми та педагогами, адже результат виховання може бути успішним тоді, коли вчителі та батьки стануть однодумцями. В. Сухомлинський зазначає: «У наші дні немає важливішого у сфері виховання завдання, ніж навчити батька й матір виховувати своїх дітей» [3, с. 87].

Список використаних джерел та літератури:

1. Десятник К. В. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання / Катерина Володимирівна Десятник. – Луцьк, 2012. – 22 с.
2. Краткий словарь по философии / Гл. редакция: И В. Блауберга, И. К. Пантина. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1982. – 431 с.
3. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
4. Педагогика сотрудничества / С. Лысенкова, В. Шаталов, И. Волков и др. // Учительская газета. – 1986. 18 октября.

Хаснуліна Л.М.,

вчитель української мови та літератури,
директор Чабанівської гімназії
Староушицької селищної ради
Кам'янець-Подільського району
Хмельницької області

Створення інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО

У статті розкриваються характерні ознаки однієї із форм навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП), а саме інклюзивної форми навчання: основні принципи інклюзивної освіти, переваги та недоліки даної форми освітньої діяльності.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, освітні потреби, принципи інклюзивної освіти.

Створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти – це та складова гуманітарної політики держави, яка свідчить наскільки її суспільство готове свідомо захищати невід'ємні права людини та яка сьогодні поступово входить у освітній процес України.

Впровадження інклюзивної освіти, в свою чергу, сприяє формуванню суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності кожної дитини, що, у свою чергу, забезпечує кращу якість освіти для всіх на засадах партнерства і толерантності.

Кожна дитина – особлива, але є діти, про яких говорять «особливі» не для того, щоб підкреслити унікальність здібностей, а задля того, щоб відмітити ті особливі потреби, які відрізняють їх від інших дітей. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти решти людей. Однією із форм навчання дітей з особливими освітніми потребами є нова, але визнана в багатьох країнах

світу інклюзивна форма навчання, яка забезпечує безумовне право кожної дитини навчатися в загальноосвітньому закладі за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов.

Останнім часом в Україні почала набувати модель інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта - це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Це процес, у якому школа намагається відповідати на потреби всіх учнів, вносячи необхідні зміни до навчальної програми та ресурсів, щоб забезпечити рівність можливостей усіх дітей, незалежно від їхнього психофізичного стану.

Інклюзивне навчання в загальноосвітніх закладах відображає одну з головних демократичних ідей - усі діти є цінними й активними членами суспільства. Інклюзія означає розкриття кожного учня за допомогою освітньої програми, яка є достатньо складною, але відповідає його здібностям. Вона враховує потреби, а також спеціальні умови та підтримку, яка забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Але найважливіше - дитина вчиться життєдіяльності в оточенні здорових дітей, що формує спрямованість до повноцінного життя, до усвідомлення власної спроможності, підвищення якості власного буття.

На сучасному етапі термін «інклюзивне навчання» є новим для нашого суспільства, тому що протягом тривалого періоду існував принцип, що дітям з ООП слід навчатися в спеціалізованих закладах освіти. Вони були позбавлені можливостей отримувати освіту поруч зі своїми однолітками, сусідами, рідними з нормальним розвитком, їм відмовляли у зарахуванні до закладів загальної середньої освіти та доступі до загальноосвітньої навчальної програми. Фактично, такі діти зростали дезадаптованими до соціуму. Визначний психолог ХХ століття Л. Виготський писав: «Навчання дитини у спеціальному закладі відбувається у вузькому обмеженому колі колективу, у маленькому замкненому світі, де все пристосоване до дефекту». Саме йому належить ідея спільного навчання і виховання дітей із психофізичними порушеннями та їх здорових однолітків в одному закладі. Саме Виготський Л.С. робив наголос на тому, що у навчанні та вихованні дітей із психофізичними вадами за основу потрібно брати сильні сторони дитини, її компетенції (соціальну складову), а не діагноз (медичну складову). «Педагог повинен звертати увагу не на те, чого у дитини немає, а на те, що у нього є і на що можна спертися, виховуючи з нього повноцінну людину» [3].

Проблему навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами та шляхи її вирішення в Україні досліджували А.Колупаєва, М.Сварник, В.Синьова, Н.Софій, А.Шевцова та ін. У своїх працях вони зазначають потребу у зміні підходів до організації надання освітніх послуг дітям з ООП та необхідності впровадження нових форм освіти, які сприятимуть їх інтеграції у суспільство. Серед них особливої уваги заслуговує інклюзивна освіта.

Значну увагу роботі з дітьми з особливостями психофізичного розвитку приділяв і великий український педагог Василь Сухомлинський. Зокрема, він відзначав: «Вчити і виховувати таких дітей треба у масовій загальноосвітній школі: створювати для них якісь спеціальні навчальні заклади немає потреби. Ці діти не є потворними, а найкрихітніші, найніжніші квіти в безмежно різноманітному квітнику людства» [5, т.1, с.92-93]. Ці слова є не що інше, як передбачення інклюзивної освіти.

Враховуючи вимоги часу та з метою забезпечення права осіб з ООП на освіту законодавцями були внесені зміни до Закону України «Про освіту» та розроблена і затверджена концепція «Нової української школи». Цими документами визначено, що одним із напрямків реформування освітньої галузі в Україні є впровадження інклюзивної освіти. Засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є:

- забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності;
- розвиток інклюзивного середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш

доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами» [1].

Закон України «Про освіту» вперше і чітко прописує поняття інклюзивне середовище. Це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [1]. Тобто це має бути комфортне середовище, в якому всі діти разом навчаються, а школа готова у будь-який час прийняти кожну дитину, прагнучи створити максимально сприятливі умови для розвитку її потенціалу.

Практика доводить, що усі діти можуть успішно навчатись, перебуваючи в інклюзивному середовищі. Водночас, присутність дітей з особливостями в класі ніяк не створює менш сприятливі соціальні умови для решти дітей, від цього мають користь всі. Діти з особливими потребами інтегруються в соціум, стають більш комунікативними, вони мають можливість навчатись за більш складною програмою ніж ті діти, що перебувають у спецзакладах та можуть продовжити навчання, отримавши документ про закінчення закладу загальної середньої освіти. Діти без обмежених можливостей, будучи партнерами при виконанні навчальних завдань, виконуючи роль лідера чи наставника в групі, підвищують самооцінку, поглиблюють і закріплюють знання. Всі діти, перебуваючи в інклюзивному середовищі, вчатья толерантності у відносинах з однолітками, навчаються бачити передусім людину, а не її ваду чи обдарованість, поважати людей з відмінностями.

У справді інклюзивному середовищі кожна дитина почуває себе безпечно та має відчуття приналежності до колективу. Учні та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них [4].

Важлива роль у формуванні інклюзивного освітнього середовища, підвищення рівня обізнаності суспільства з питань інклюзії, розуміння переваг та розвитку позитивного ставлення до впровадження інклюзивної освіти батьків, відводиться і фахівцям новостворених інклюзивно-ресурсних центрів, які мають проводити інформаційно-просвітницьку діяльність серед громадськості, надавати методичну допомогу педагогічним працівникам закладів освіти щодо організації надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. Безпосередньо педагогічні працівники центрів мають брати участь у командах супроводу закладів освіти, у створенні індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а, надаючи звіт про комплексну оцінку психолого-педагогічного розвитку дитини, безпосередньо визначати її подальший освітній маршрут та саме ті розумні пристосування, які мають бути забезпечені задля реалізації її права на освіту [2].

Наш освітній заклад приєднався до проблеми залучення дітей з особливими освітніми потребами в загальне освітнє середовище. Адже через інклюзивну освіту діти з особливими потребами можуть крокувати стежиною, яка веде в доросле життя, як активні члени суспільства. І хоча сім'я є основним середовищем формування людини, вона не повинна бути єдиним агентом впливу, оскільки особлива дитина потребує спілкування з іншими членами суспільства і не повинна замикатися в домашньому оточенні. Така система освітніх послуг дає дітям право навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Інклюзивна освіта вчить усіх дітей працювати в команді й того, як потрібно спілкуватися й функціонувати разом з іншими дітьми, у яких інші можливості. Вони вчатья цінувати різноманіття, бачити спроможність інших бути корисними, і це дає дітям відчуття єдності. В нашій школі дитина з особливими потребами має можливість здобути освіту відповідно до своїх індивідуальних здібностей і вільно спілкуватися та займатися спільними справами зі своїми однолітками. Адже наша школа – це заклад освіти, який відкритий для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, соціальних чи інших особливостей. Особливістю нашого навчального закладу є залучення батьків до співпраці з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей. Завдання школи – надання рівних можливостей для навчання та розвитку усіх дітей. Тому створення інклюзивних класів – найбільш ефективний засіб, що гарантує солідарність взаємоповагу та розуміння між дітьми з особливими

освітніми потребами та їхніми однолітками.

Організація інклюзивного освітнього середовища здійснюється фахівцями, які постійно працюють над підвищенням своєї кваліфікації для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, проходять курсову підготовку, відвідують спеціалізовані тренінги для працівників освітньої сфери, займаються самоосвітою та діляться досвідом з колегами.

Під час здійснення навчально-виховного процесу педагоги, які працюють в інклюзивних класах, застосовують особистісно-орієнтовані методи навчання, організовують навчальний процес з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Зарахування дітей з особливими освітніми потребами до класів з інклюзивним навчанням відбувається в установленому порядку відповідно до висновку ПМПК та на підставі заяви батьків. За первинну оцінку дитини відповідальність несе психолого-педагогічна команда з інклюзивного навчання – група фахівців, що складається з адміністрації школи, учителів – предметників, асистента вчителя, логопеда, практичного психолога, які виконують різноманітні функції з організації освітнього процесу, психолого-педагогічного супроводу, надання допоміжних послуг, що буде відображено в індивідуальній програмі розвитку дитини. Робота в групі індивідуальної програми розвитку дозволяє всім особам, що працюють з дитиною, визначати сильні сторони, інтереси і потреби дитини, висловлювати думку про зібрану інформацію і робити висновки в результаті спостережень за поведінкою учня про тип індивідуальної навчальної програми, визначати загальний підхід до порядку і рівня надання послуг для підтримки учня.

Не підлягає сумніву, що інклюзивне освітнє середовище формується вчителем до того ж не одним вчителем, а цілою командою педагогів і фахівців – колективом, яка працює в міждисциплінарній співпраці. Кожен учитель, що займається з дитиною з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі, є відповідальним за виконання компонентів індивідуальної програми розвитку. Він використовує різні форми організації роботи (групову, парами), які покликані забезпечити активну участь учня у якомога більшій кількості педагогічних заходів, створюючи таким чином належну атмосферу взаємин у класі. Також він має можливість надати пряму допомогу учневі із засвоєння знань.

Соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами здійснюється асистентом вчителя, наявність якого є необхідною умовою інклюзивного навчання. Разом із вчителем він виконує навчальні виховні соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учня до різних видів навчальної діяльності. Асистент вчителя, присутній на уроках, допомагає в організації навчально-виховного процесу в класі, ретельно спостерігає за дитиною, супроводжує на перервах, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю, спілкується з батьками та надає їм необхідну консультативну допомогу і рекомендації.

Психологічний супровід інклюзивного навчання та первинна оцінка учня здійснюється практичним психологом школи, який збирає і повідомляє групі інформацію про сильні сторони, потреби, інтереси та специфічні характеристики учня (розвиток пізнавальних процесів, емоційність, темперамент, стиль навчання та ін), надає рекомендації членам групи щодо особливостей адаптації до навколишнього середовища, які відповідають особливим освітнім потребам учня та розробляє план дій психологічної допомоги учню. Психолог здійснює безперервний моніторинг розвитку дитини, спостерігає за змінами в поведінці в розвитку та надає психологічну допомогу дитині, її сім'ї і педагогам, що працюють з дитиною.

За висновками обласної ПМПК (психолого-медико-педагогічної консультації) з учнями, що навчаються на інклюзивному навчанні проводяться заняття з корекції пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери. Це вправи на розвиток мислення, пам'яті, уваги.

Завдяки тренінговим заняттям з учнями класу з'являються позитивні результати

у спілкуванні з однолітками, виробляється впевненість у собі, заняття допомагають кожному учневі відчувати, що однокласники – не сторонні йому люди, а діти, що навчаються на інклюзивному навчанні, лише у повноцінному спілкуванні з ровесниками починають відчувати себе такими, як усі.

Реалізація інклюзивної освіти в нашій школі вже дає певні результати. Перш за все вона відкрила можливість перетворити життя поза суспільством на повноцінне життя в соціумі для дітей з ООП; відкрити для них сторінки нового якісного життя.

Отже, перехід до інклюзивної освіти як найбільш сучасної форми соціально-педагогічної реабілітації дітей з особливими потребами, має стати пріоритетом у розвитку національної освіти.

Ми не можемо змінити минулого, можемо змінити майбутнє на краще – давайте зробимо це разом і зараз.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про освіту»// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2017. – № 30, ст. 1
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» № 545 від 12 липня 2017 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 617 від 22.08.2018) // Урядовий кур'єр. – 2017. – № 137.
3. Выготский Л. С. Коллектив как фактор развития аномального ребенка / Л.С.Выготский / Вопросы дефектологии. – М. – 1991. – № 1. – с.14 – 18
4. Колупаева А. А. Инклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення / Алла К о л у п а є в а
5. Сухомлинський В. А. Избранные произведения: У 5 т. – К., 1979 – 1980.

Цивон В.О.,
практичний психолог
Пліщинської гімназії

Надання психолого-педагогічної підтримки дітям з сімей, що потрапили в складні життєві обставини

[
Е У статті розглянуто особливості соціально-психологічного супроводу дітей, які постраждали внаслідок військових дій. Визначено організаційні та змістовні аспекти вадання соціально-психологічної допомоги дітям, які пережили втрати та зазнали негативного впливу внаслідок військових дій. Проаналізовано явище «психічної травми» і посттравматичного стресового розладу.

р **Ключові слова:** психічна травма, військові дії, соціально-психологічна допомога, посттравматичний стресовий розлад.

н Зважаючи на те, що і надалі відбуваються бойові дії, не зменшується потік переселенців, актуальності та значущості набуває професійна діяльність працівників соціально-психологічної служби системи освіти.

Особливо вразливою верствою населення є жінки та діти із соціально незахищених категорій, сім'ї, члени яких загинули або були поранені в ході АТО, зокрема, вдови, які валишилися єдиними годувальниками родин, сім'ї військовослужбовців, які стають внутрішніми мігрантами.

у У дітей ще обмежений життєвий досвід, вразлива та незріла дитяча психіка. Тому, рідзвичайну увагу варто приділяти саме дітям. Для дитини непросто зрозуміти, що сталося в родині, місті, країні, що часом призводить до переживання безпорадності, тривоги, навіть до виникнення стресових розладів. Адже, змінюється місця їх проживання, спосіб життя, навчання, а також зі змінами стереотипів поведінки, мислення, емоційного реагування дітей дошкільного та шкільного віку взагалі. У той чи йший спосіб вимушено переселені діти, зазнають розладів емоційних стресових

е
ж
и
м

реакцій, пережили травматичну подію, фрустрацію, перебувають у стані травматичної кризи або набули психічну травму, депривацію. Тому, унаслідок складної соціально-політичної ситуації в країні серед дітей, підлітків, учнівської молоді та інших учасників освітнього процесу розповсюджуються такі психологічні проблеми, як гострі емоційні розлади, реактивні стани, переживання втрати близьких, дезорієнтація та панічні напади.

Масові заворушення, гострі воєнні конфлікти значно порушують звичний для дитячого сприймання плин життя. З одного боку, діти відчувають реальні тривогу, страх та розпач, які індикуються близьким оточенням, з іншого є механізми вирішення цих сильних переживань далеко не завжди ефективно спрацьовують, оскільки дорослі самі ще не мають змоги повноцінно відновити власну цілісність. Навіть, якщо дитина не є безпосереднім учасником воєнного конфлікту, вона переживає значний стрес, бо її найближче оточення занепокоєне, оскільки відбуваються якісь незворотні події, які їй важко сприймати і усвідомлювати.

Психологічна допомога дітям, які пережили втрати та зазнали негативного впливу внаслідок військових дій має бути комплексною і стратегічно продуманою. Вирізняються три основні напрями роботи фахівців з дітьми, які знаходились у ситуації гострого стресу: робота з середовищем, в якому перебувають діти, робота з близьким оточенням дитини, робота з самою дитиною. Середовище, яке сприяє відновленню природних механізмів зцілення дітей, має наступні ознаки: безпечність, константність, ритмічність, послідовність, передбачуваність, панування атмосфери поваги. Робота з близьким оточенням дітей включає в себе психологічну, просвітницьку та консультативну роботу з їхніми батьками (чи особами, які їх замінюють) та дитячим колективом, в якому вони перебувають. Зміст психологічної роботи з дітьми, які зазнали впливу гострих стресових чинників, розкривається у відновленні та зміцненні психологічних ресурсів дитини, відреагуванні негативних переживань, пов'язаних зі стресовими чинниками, активації природних механізмів самозцілення, адаптації до нових обставин. Найбільш успішними техніками, які зарекомендували себе у роботі з дітьми, які зазнали впливу гострих стресових чинників, є техніки тілесно зорієнтованої психотерапії, арт-терапії (малювання, ліплення з пластиліну та глини), пісочної психотерапії, ігрової психотерапії, кататимно-імагінативної психотерапії та народної терапії з допомогою колискових пісень.

Робота з середовищем, в якому перебувають діти, є надзвичайно важливою. Фахівець має прагнути до того, щоб середовище набуло наступних ознак, сприятливих для відновлення дитячої психіки: безпечність, константність, ритмічність, послідовність, передбачуваність, панування атмосфери поваги. Чому саме ці ознаки середовища такі важливі для психологічної роботи з дітьми, що перебувають у складних стресових обставинах, та як їх забезпечувати? Безпечність це є базова умова для початку психологічної реабілітації дітей, оскільки загроза (реальна чи уявна) є тяжким фактором, що спричиняє повторні переживання стресових станів, у свою чергу, негативно позначається на процесі відновлення психіки. Варто сказати, що діти з зони АТО є надзвичайно чутливими до таких зовнішніх подразників, як: гудіння літаків, звуки сирени, скупчення великої кількості людей, різка зміна подій, надмірний галас, перегляд телевізійних новин дорослими, перегляд фільмів на військову тематику та ін.. Це слід враховувати і по можливості тимчасово виключити вплив вищеперерахованих подразників. Константність та ритмічність є надзвичайно важливими умовами для подолання наслідків тяжкого стресу. Константність полягає у створенні однорідних та постійних умов, в яких перебувають діти. Так, важливо, щоб діти не змінювали місця свого перебування хоча б протягом місяця, щоб їх оточували одні і ті самі люди, щоб день у день повторювались звички для дітей види діяльності. Ритмічність середовища досягається через визначений режим діяльності дітей, який має бути простим і зрозумілим. Тому ранкова зарядка, режим сну, харчування, прогулянок, чіткий і простий графік заходів для дітей є простими, але водночас. Протягом усього часу психологічної роботи з дітьми варто уникати різкої, часті зміни подій у їхньому житті. Панування атмосфери поваги є ключовим моментом для відновлення природних компенсаторних

механізмів дитячої психіки. Саме прояви поваги стосовно дітей, а не жалість, надмірне опікування чи посиленна увага є терапевтичним підґрунтям здорового функціонування психіки людини. Ставлення з повагою до дитини забезпечує низку важливих послань, які відчутно відображаються у її свідомості, є любов до дитини, інтерес до її світу, підкреслення важливості кожного учасника процесу взаємодії, вирізнення у діалозі психологічних кордонів дитини, надання свободи вибору, довіра та увага до почуттів, поведінки та висловлювань дитини, віра в її власні сили, оптимізм, рівноправність, толерантність та ін.. Усі ці послання, які засвоюються дитиною під час подолання кризових обставин, сприяють не лише успішному відновленню її психоемоційного стану, а й закладають основи успішної особистості. Для повноцінної реабілітації дитини врівноважений стан батьків є основним фактором, який забезпечує успішну динаміку усього процесу. Діти гостро відчувають те емоційне тло, яке транслюють їхні батьки і орієнтуються саме на нього у вибудовуванні власного світосприйняття. Зрозуміло, що дорослим теж нелегко відновлюватись. Все ж психолог може допомогти батькам дитини, навіть, повідомивши просту інформацію про стрес та його наслідки, про профілактику розвитку ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). Важливо також повідомити батькам про особливості їхнього психоемоційного зв'язку з дітьми та про те, як вони можуть допомогти їм у подоланні наслідків впливу гострого стресу. [4]

Психологічна допомога дітям, які зазнали впливу стресових чинників, складається із наступних етапів: **1. Відновлення відчуття безпеки** полягає у знятті тілесного та емоційного напруження, послабленні тих жорстких механізмів захисту, які виникли у відповідь на кризову ситуацію; **2. Відновлення та зміцнення психологічних ресурсів дитини** полягає у сприянні активізації природних ресурсів психіки дитини, на тлі яких можливий вихід із кризових станів; **3. Відреагування негативних переживань, пов'язаних зі стресовими чинниками** полягає у створенні умов для прямого чи символічного прояву та копіювання сильних негативних переживань, які можуть впливати на розвиток ПТСР; **4. Активація природних механізмів самозцілення, адаптація до нових обставин** полягає у заохоченні та зміцненні позитивних зрушень у станах дітей, активізації природного середовища самозцілення (спілкування з однолітками, відвідування гуртків за інтересами, сприятливе дозвілля з родиною, заняття творчістю тощо).[5]

У роботі з дітьми з травмуючим досвідом використовують методи індивідуальної та групової роботи, а також сімейне консультування та сімейну психотерапію. У процесі роботи, дитина постійно має відчувати підтримку фахівця. Так, наприклад, якщо дитина зазнала спроб насильства (в тому числі й сексуального), і відчуває сильний страх, приниження і провину, то для стабілізації її стану одним із важливим компонентом реабілітації є похвала та позитивне ставлення: «Ти молодець! Ти вижила! Ти зробила все правильно. Багато людей не впоралися б із цією ситуацією. Дехто, в таких ситуаціях просто плаче собі в куточку і боїться комусь розповісти, а в тебе була мужність поділитися пережитим. Ти, дійсно, молодець. Я тобою пишаюся...». Особливості індивідуальної роботи з дітьми в першу чергу залежать від їхньої вікової категорії. Методами психологічної допомоги дітям в першу чергу вважаються ігрова терапія, пісочна терапія та арттерапія.

Ігрова психотерапія

Гра – це не просто діяльність, а одна з форм дитячої комунікації. Вона дозволяє дитині відтворити і переосмислити накопичені образи, висловити ті емоції та почуття, на які в них немає дозволу (внутрішнього чи зовнішнього), або які важко проявляти. Гра дозволяє дитині також подолати негативні емоції шляхом позитивного завершення ситуації, емоції щодо якої виявилися незавершеними.

В ігровій терапії застосовуються:

- психологічні ігри та вправи на встановлення тісного контакту з аніматорами, психологом та членами дитячої групи;
- групові ігри для корекції ефективних форм дитячої поведінки, агресії та негативізму;
- ігри спрямовані на зниження сенсорного та емоційного дискомфорту;

- ігри з метою діагностики, виявлення та усунення тривоги, страхів, переживань;
- спеціальні групові рухливі, ритмічні, танцювальні, тілесно орієнтовані ігри;
- імітаційні ігри та маніпуляційні ігри зі спеціальним ігровим матеріалом;
- ритуальні ігри; психологічні творчі ігри.

Ігрова взаємодія здатна замінити бесіду і дозволяє відстежити значущих для дитини осіб та характер її взаємодії з цими особами. В ігровій терапії використовується правило: що менша дитина, то більші за розміром іграшки. Крім того, необхідно враховувати стать дитини, тому окрім м'яких іграшок та ляльок у психологічному наборі мають бути представлені машинки, інструменти тощо. Іграшки повинні відображати широкий спектр життєвих стратегій: від злісних образів, до добродушних та радісних. Іграшки надають дитині неоціненну допомогу в самозахисті. Вони дозволяють дитині винести назовні роздвоєння, проектуючи на них свої різні іпостасі. Тому одним із ефективних способів допомоги дитині зняти напруження й запобігти реакції протесту є створення умов для переносу впливів і почуттів на іграшку не тільки в умовах психологічного кабінету, але і вдома. Тут важлива улюблена іграшка, «спілкуючись» із якою дитина вчиться виявляти індивідуальну турботу, захист, заступництво, вміння співпереживати. Тоді вона може виконувати роль об'єкта для зняття напруження. [1]

Пісочна терапія

Сьогодні існують два базових підходи до пісочної терапії: це юнганська пісочна терапія та арт-терапевтична практика роботи з пісочницею. Юнганська пісочна терапія передбачає чітке дотримання протоколу, починаючи від розмірів та кольору піддону з піском та великої кількості мініатюрних предметів, натомість у другому підході переважно фокусуються на обраній дитиною тематиці або на запиті. При цьому використовують інтерактивні ігри та вправи, а також суміжні психотерапевтичні практики. Показання до застосування пісочної терапії:

- складнощі у взаєминах з дорослими й однолітками;
- психосоматичні захворювання;
- подолання підвищеної тривожності, страхів, агресії;
- стабілізація емоційного стану;
- подолання емоційного напруження;
- розвиток активності, розширення життєвого досвіду;
- тренування зорово-просторової орієнтації;
- звільнення від негативної енергії;
- розвиток дрібної моторики рук;
- розвиток творчих здібностей, фантазії та уяви;
- розвиток зв'язного мовлення, лексико-граматичних уявлень;
- бачення та розуміння власних проблем. [3]

Казкотерапія

Ефективним напрямком роботи з дітьми є казкотерапія. Спроба завести пряму розмову з дитиною нерідко призводить до її замкнення і втечі від розмови. А слухати історію – це зовсім інша справа. Дитині не читають настанови, її не звинувачують і не змушують говорити про свої проблеми, вона просто слухає розповідь про дівчинку чи хлопчика, таку саму, як і вона чи він. Діти мають можливість дізнаватися щось нове, щось зіставляти і порівнювати без неприємних психологічних наслідків. Завдяки казці вдається створити «зону безпеки» для малюка. Дитина ототожнює себе з головним героєм, але коли розповідь доходить до болючої теми, стає на позицію спостерігача, таким чином отримавши можливість спостерігати за своїм двійником, не даючи збентеженню взяти гору над розумом. Історії дозволяють дитині відчувати, що вона не самотня в своїй страхах і переживаннях, що інші переживають те ж саме. Це діє заспокійливо. Дитина позбавляється від комплексу неповноцінності, в неї закріплюється впевненість у собі.

Для казкотерапії застосовують різні види казок:

- а) реалістичні казки;
- б) казки, що базуються на психотерапевтичній метафорі;
- в) казки написані разом із дитиною;

г) казки адаптовані до дитини;

д) казки складені психологом чи психотерапевтом, що працює з дитиною.

Загальні принципи створення психотерапевтичної казки:

1. Необхідно пристосувати історію до самої дитини, наділити головних героїв її особистісними якостями та рисами характеру, герой має переживати ті самі почуття, що й дитина. Якщо дитина сором'язлива, то розповідь про впевнену та комунікабельну дитину навряд чи їй допоможе. А невпевнена в собі дівчинка, що долає труднощі і знаходить друзів, стане хорошим прикладом для наслідування. Необхідно, щоб казковий герой зустрічався з тими самими проблемами і ситуаціями, що й дитина, яка прийшла на консультацію. (Проблеми мають бути представлені з позиції дитини, а не фахівця чи батьків.)

2. Мова має бути простою і зрозумілою дитині. Психотерапевтичні історії не повинні бути дуже довгими. Створюючи казку для маленьких дітей, в яких ще недостатня концентрація уваги, необхідно уникати різних дрібниць та пояснень. Натомість, для підлітків важливі деталі та нові ідеї – тож оповіді для них можуть інколи нагадувати повісті.

3. Слід не обмежуватися лише страхами та проблемами дитини. Потрібно підкреслити також і її сильні сторони та досягнення. Діти можуть надмірно фіксуватися на проблемах і забувати про свої сильні, позитивні якості.

4. Створюючи реалістичні історії, варто якомога частіше використовувати гумор. Це стимулює інтерес, і є ефективним засобом проти тривожних станів, хвилювання і страхів.

5. Під час розповіді слід стежити за дитиною, звертати увагу, в якому місці вона захоплена подіями, де відволікається та втрачає інтерес. Якщо оповідання її не цікавить, значить, щось не так, або дитина ще не готова це сприймати. Коли немає впевненості, в якому напрямку слід вести розповідь далі, необхідно спитати дитину: «Як ти гадаєш, що зробила потім дівчинка (хлопчик)? Цікаво, про що вона (він) подумала?».

6. У історії має бути хороше закінчення. Треба вселити в дитину надію, що вона обов'язково знайде вихід із ситуації. Закінчення можуть бути результатом застосування навичок спілкування, визнання і розуміння того, що відчуває дитина, усвідомлення того, що з часом переживання пройнуть.

7. Психолог має враховувати і свій емоційний стан – якщо він стривожений, то ці почуття можуть передатися дитині.

8. Якщо дитина спробувала втілити в життя рішення, яке було напрацьоване в казці, а в неї щось не вийшло, потрібно обережно з'ясувати, що саме вона робила; розказати ще одну історію про героя, в якого спочатку нічого не вийшло, але він був наполегливий, і знайшов вихід.

Психотерапевтична казка не має буквально відтворювати події з життя дитини, інакше інформації буде дуже важко пробитися в несвідоме. Саме тому в психотерапевтичних казках не застосовують просте відтворення проблеми дитини чи дорослого. Дитині через образи тварин, рослин, явищ природи дозволяють опосередковано пережити проблемні зони, і завдяки такій казці базові неусвідомлені деструктивні моделі поведінки замінюються конструктивними стратегіями взаємодії з зовнішнім світом і з собою.

Створюючи психотерапевтичні казки слід враховувати, що казка має висвітлювати етапи життя головного героя. На першому етапі – «жили-були» – зазначається характеристика головного героя, його умови життя й особливості проблеми. Другий етап – «одного разу» – розкриває суть події, що ставить головного героя казки перед проблемою. На третьому етапі – «й тоді» – герой приймає рішення. Четвертий етап – «для цього» – описує події, що характеризують процес подолання труднощів на обраному шляху. Заключний етап – «до чого прийшли» – демонструє позитивні наслідки прийнятого рішення й докладених зусиль. «Життєві історії» (реалістичні казки) – персоналізовані, в них діє герой чи героїня, наділені характерними рисами конкретної дитини, і зустрічаються вони з тими ж проблемами, що й дитина. Головний герой, звичайно, знаходить шляхи порозуміння і вирішення труднощів.

Терапевтичні казки на основі реалістичних історій дозволяють дитині сформувати модель вирішення тієї чи іншої проблеми. Проте казки можуть нанести шкоду, якщо в них будуть описані умови випереджаючих негативних реакцій дитини. Наприклад, малюк-переселенець іде до нової школи чи дитячого садка. І для підготовки дитини застосовується реалістична казка. Але якщо у цій казці описані деструктивні прояви дитячого закладу освіти, або деструктивні прояви героя в умовах закладу, то дитина може засвоювати не тільки шляхи подолання проблем, але й самі проблеми. Будь-які прояви героя, що не відповідають проблемам дитини, не потрібно озвучувати в казці в процесі корекційної роботи. У роботі з дитиною можна використовувати казку на основі як простої (в основі переважної більшості притч та дитячих казок), так і складної психотерапевтичної метафори.

Казка на основі складної психотерапевтичної метафори будується за принципом трьохшарової «матрьошки»:

1. Опис ситуації з позиції реалістичності без заявлення основної проблеми дитини;
2. Події пов'язані з актуальною проблемою дитини;
3. Зв'язок реалістичних подій та заявленої проблеми дитини.

Казки, побудовані на основі складної психотерапевтичної метафори, не потребують обговорення. Їхня основна дія спрямована не на свідомість, а на підсвідомість слухача. Таким чином створюється нова конструктивна матриця подолання труднощів, що призводить до заміни травматичних життєвих сценаріїв на позитивні. Обговорення чи відтворення подібної казки в груповій роботі доречно лише через певний проміжок часу.

Арт-терапія за допомогою малювання

Арт-терапія малюванням застосовується як в індивідуальній, так і груповій роботі з дітьми. Тут слід враховувати принцип: що менша дитина, то більшим має бути аркуш паперу. Наведемо декілька прикладів арт-терапевтичних методик.

Методика кольорової суб'єктивізації

Для індивідуального консультування добре підходить методика кольорової суб'єктивізації, що базується на відтворенні засобами кольору почуттів та вільних асоціацій дитини. Ця методика найкраще підходить для роботи з дітьми молодшого шкільного віку та з підлітками. В основі базового підходу є психоаналітичний прийом – метод вільних асоціацій, який дозволяє виявити як проблематику актуального психологічного стану дитини, так і її особистісні глибинні конфлікти. Методика кольорової суб'єктивізації достатньо проста у використанні. Дитині пропонують зосередитися на внутрішніх відчуттях. Працюючи з психотравмою слід виокремити й болючий сегмент переживань і опрацювати його до кінця, тобто до стану беземоційного відреагування на заданий об'єкт. Працюють з почуттєво-емоційними переживаннями дитини, тут і тепер.[2]

Кризова для дитини ситуація виникає тоді, коли вона не може самостійно, без сторонньої допомоги та підтримки впоратися з труднощами. Завдання психолога та психологічної служби показати суспільству, все на що вони здатні, виявити високий професіоналізм, відповідальність перед людьми, чуйність і повагу до кожної особистості.

Список використаних джерел

1. Нікандров В.В.. Експериментальна психологія. Навчальний посібник. - СПб.: Видавництво «Мова». - 480 с., 2003. . [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://weblib.pp.ua/eksperimentalnaya-psihologiya-uchebnoe-posobie.html>.
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. – Київ, 2018. – 208 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf>.
3. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій. Методичний посібник З. Г. Кісарчу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files>.
4. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми з Сходу України Посібник для практиків соціальної сфери. [Електронний

5. Тохтамиш О.М. Реабілітаційна психологія. Навчально-методичний посібник / О.М. Тохтамиш. Вінниця: ТОВ Віндрук. 2004. 102 с.

Цудзевич С.В.,

практичний психолог

Старокостянтинівського НВК «Спеціалізована школа I ступеня, гімназія»

Старокостянтинівської міської ради

Хмельницької області

імені Героя України Сергія Михайловича Бондарчука

Психолого-педагогічні детермінанти шкільної неуспішності молодших школярів

У статті розкриваються психолого-педагогічні детермінанти шкільної неуспішності молодших школярів. Визначено причини шкільних невдач. Розглянуті основні мотиви, які спонукають школярів до навчання.

Ключові слова: психолого-педагогічні детермінанти, шкільна неуспішність, молодші школярі, мотивація до навчання.

Проблеми підготовки дитини до школи, адаптації, включення в колективну учбову діяльність – ведуть до неуспішності серед учнів молодшої школи. Вона стає предметом уваги вчителів початкових класів, батьків, психологів.

Роки навчання в початкових класах – це цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, яке буде реальною справою, а не порожньою розмовою лише в тому випадку, коли дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра.

Так що систематичне шкільне навчання – це лише одна з багатьох різноманітних форм навчання. І якщо навчання побудовано цілеспрямовано, якщо воно використовує те, що типове саме для даного віку, то діти досягають значно високих рівнів розвитку основних психічних процесів – сприймання, уваги, пам'яті, мислення, набувають практичні вміння. Відповідно до того, як дитина оволодіває навчальною діяльністю, в неї пробуджуються, формуються нові важливі якості психіки.

Саме в початковий період навчання у дітей закладається фундамент системи знань, які поповнюються в подальші роки, в той же час формуються розумові та практичні операції, дії і навички, без яких не можливі наступне навчання та наступна діяльність. Відсутність цього фундаменту, не володіння початковими знаннями та вміннями призводить до надмірних труднощів в оволодінні програмою середніх класів, як наслідок, такі діти «випадають» з навчання.

Причини шкільних невдач бувають дуже різні та складні:

- втрата або повна відсутність навчальних інтересів;
- негативна поведінка у школі;
- проблеми в сім'ї;
- хворобливі прояви дитини;
- недоліки у навчально-виховному процесі.

Дослідники в проблемі неуспішності молодших школярів вбачають складний характер причин, таких як: погані соціально-економічні умови життя учнів; дефекти біопсихологічної «підготовленості» учнів; недосконалість школи; психологічна неготовність до шкільного навчання. За даними досліджень встановлено, що необхідний достатній рівень актуального розвитку дитини має бути таким щоб програма навчання потрапляла в «зону найближчого розвитку» дитини, тоді вона зможе досягти співробітництва з дорослими [4,5].

Сучасні педагоги і психологи в цілому не згодні з переоцінкою впливу соціально-економічних і біопсихологічних чинників на успіхи або невдачі школярів у навчанні. Фаталістичне ставлення до цих причин призводить до зниження відповідальності школи і сім'ї за результати навчання й пов'язане з недооцінкою педагогіки як науки. Фактором, який є визначальним в результатах навчання, є, на думку більшості сучасних педагогів, навчально-виховна робота, свідомі і цілеспрямовані зусилля вчителя.

Мотивація до навчання. Наявність в учнів прагнення до пізнання нового – одна з найголовніших умов здійснення навчально-виховного процесу. Пізнавальний інтерес не тільки сприяє розвитку інтелекту, а й є рушійною силою вдосконалення особистості в цілому.

Часто інтереси учнів не збігаються з тим, що пропонує навчальна програма, тому навчання для них стає нецікавим та важким. Вони втрачають будь-яку зацікавленість до школи, віру у власні сили. Якщо це буде продовжуватися тривалий період, тоді взагалі учні починають відставати від своїх однокласників.

Педагог відіграє найбільшу роль у набутті знань школярами. Тому він повинен мати певні особистісні якості, для прикладу: майстерно володіти матеріалом, добре розбиратися в технологіях навчання тощо. Позиція педагога по відношенню до тих, хто не встигає повинна залишатися непохитною та рішучою. Покликання вчителя мусить бути направлене на знаходження даних причин неуспішності. Інколи педагог ставить, як під копірку, негативні оцінки учню, підриває віру у свої можливості, знижує інтерес до навчання, що призводить до навченої безпорадності.

Крім того, при сучасному підході до оцінки знань виникла проблема, яка пов'язана з успішністю невстигаючих учнів. Відставання у навчанні може зумовлюватися різними причинами, про які ми говорили раніше; багато з них обговорювалися в пресі. Але один аспект, на наш погляд, іще не знайшов достатнього відображення. Йдеться про замкнуте коло, коли низький рівень знань або неспроможність донести свої знання до вчителя карається поганою оцінкою і моральним осудом, а методи покарання замість того, щоб мобілізувати школяра на активне навчання, остаточно його деморалізують і призводять до ще більшого відставання, яке, у свою чергу, тягне за собою негативні оцінки.

Отже, причинами неуспішності на сучасному етапі можуть бути різноманітні чинники:

- батьківський фактор. У батьків не вистачає часу на виховання та допомогу дітям у подоланні труднощів під час виконання домашніх завдань;
- вчительський фактор. Учні не можуть знайти спільної мови з учителями;
- особистісний фактор. Проблеми в особистісній сфері. Учень не може знайти своє місце в соціумі;
- інтелектуальний фактор. Учень не справляється із завданням, тому що не дозволяє інтелектуальний рівень, потрібна індивідуальна допомога з боку вчителя.

До загальних причин неуспішності відносять чинники: відсутність інтересу до навчання, погана поведінка в школі, важка атмосфера в сім'ї, тривала хвороба, різні недоліки в навчально-виховному процесі. Велика кількість проблем неуспішності пов'язана з соціально-економічними умовами життя учнів.

Повноцінне проживання цього віку, його позитивні надбання є необхідною умовою, на якій базується подальший розвиток дитини, як активного суб'єкта пізнання та діяльності. Головне завдання дорослих в роботі з дітьми молодшого шкільного віку – створення оптимальних умов, що розкривають та реалізують можливості з урахуванням індивідуальності кожної дитини.

Якісна корекційно-відновлювальна робота є головним напрямком вирішення проблеми спрямованої на подолання неуспішності серед учнів молодшої школи.

Педагогі-психологи відмічають, що більшість вчителів для індивідуальної роботи з невстигаючими школярами використовують на уроках картки зі спеціальними завданнями, які вони завчасно готують. Однак використання таких карток, як правило, не носить систематичного, цілеспрямованого характеру, а переслідує мету лише полегшити дитині виконання завдання з тим, щоб поставити їй «хоча б трічку». Згідно з відповідями вчителів на питання: «У чому зміст додаткової роботи з невстигаючими

учнями?» - у більшості вони не відрізняються різноманітністю. Це диктанти, постійне повернення до пройденого матеріалу. При цьому всі без виключення вчителі застосовують по відношенню до неуспішних дітей ті ж методичні прийоми, які розраховані на встигаючих. Тому потрібна цікава, гнучка програма щоб робила шкільні заняття захопливими, що, в свою чергу, допомагає учням краще сприймати та запам'ятовувати новий матеріал.

Додаткові заняття з невстигаючими після уроків або за рахунок інших предметів приносять мало користі. Неуспішні учні, як правило, втомлюються більше за тих хто встигає, тому не можна позбавляти їх фізкультури, а після уроків вони й взагалі «погано метикують». Крім того, «факт залишення» після уроків травмує дітей, особливо в першому класі. Деякі навіть «плачуть та пориваються піти додому разом з іншими дітьми».

Вчителі, працюючи з невстигаючими учнями, мають дотримуватися певних правил:

1. Не ставити учня в несподівану ситуацію, дати час на обміркування відповіді.
2. Великий за обсягом навчальний матеріал посиленої складності не давати для засвоєння відразу, необхідно розділяти його на невеличкі шматки та поступово в міру навченості.
3. Шляхом правильної тактики опитувань і заохочень (не лише оцінкою, а й зауваженнями типу «відмінно», «молодець», «розумниця» тощо) слід формувати в учня впевненість у власних силах, у своїх знаннях, у можливості вчитися; ця впевненість допоможе учневі в екстремальних, стресових ситуаціях іспитів, контрольних, олімпіад тощо.
4. Давати час для перевірки та виправлення написаного під час підготовки відповіді.
5. Створювати спокійну обстановку для учня, розвивати увагу, менше відволікати.
6. По можливості відповіді учнів повинні бути письмові, а не усні.
7. Не примушувати невстигаючих учнів розповідати новий, тільки-но засвоєний на уроці матеріал; слід відкласти опитування на наступний урок, дати учневі можливість опрацювати його вдома.
8. Використовувати тактовний підхід до невдач учня, пояснювати помилки в спокійній обстановці.
9. Більше заохочувати невстигаючих учнів, спонукати брати участь у різноманітних виховних заходах, дозволяти розподіляти обов'язки.

Кожному педагогу необхідно знати як причини, так і зміст розвиваючої роботи. Для більш ефективного процесу подолання труднощів в учбовій діяльності молодшого школяра необхідна інтенсивна сумісна робота з батьками, і, як наслідок, участь батьків в процесі корекції.

Для успішного здійснення молодшими школярами навчальної діяльності необхідне цілеспрямоване формування трьох її компонентів – інтелектуального, емоційного, вольового.

Таким чином, зараз в умовах творення України, створення «Нової школи» має реалізуватися принципово новий підхід до виховання, навчання і розвитку особистості, який розробляється на ідеях гуманізації освіти. Саме він дозволить учням подолати основні причини невдач у навчанні, стати впевненими в собі, щасливими, творчими особистостями і активними громадянами нашої держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Акімова М. К. Психологічні особливості індивідуальності школярів: Облік і корекція: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / М. К. Акімова, В. Т. Козлова. М. : Видавничий центр "Академія", 2002
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.

3. Божович Л. І. Про мотивації навчання // Вікова і педагогічна психологія: Хрестоматія: навч. посібник для студ. середовищ. пед. навчань, закладів / сост. І. В. Дубровіна, А. М. Прихожан, В. В. Зацепін. М. : Видавничий центр "Академія", 2006.
4. Калошин В.Ф. Причини невдач в навчанні // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 7. – С. 17-20
5. Калошин В.Ф. Про навчену безпорадність // Початкова школа. – 1994. - № 9-10.
6. Куписевич Ч. Основы общей дидактики. – М.: Высшая школа, 1986.

Чепурняк Н.В.,

практичний психолог

Охота І.В.,

директор НВК№13

Хвостач А.М.,

заступник директор з навчально – виховної роботи

Кам'янець-Подільського НВК №13

Командний підхід в організації інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО

У статті розглядається командний підхід в організації інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО. Інклюзивний підхід полягає у створенні таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими потребами, які навчаються у закладах загальної середньої освіти. Інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативною спеціальною освітою, проте воно значно розширює її можливості.

Ключові слова: інклюзивне навчання, середовище, взаємоповага, супровід, розвиток, інклюзивний підхід.

Так уже сталося, що поряд зі здоровими дітьми живуть, ростуть, виховуються діти з особливими освітніми потребами. Вони, як і всі без винятку громадяни нашої держави, мають право на здобуття якісної освіти.

Звичайно ж, завдання інклюзивної освіти – не перетворювати заклади загальної середньої освіти на спеціальні чи допоміжні, а зробити все, щоб діти з особливими освітніми потребами навчалися у звичайних, здорових дитячих колективах.

«Інклюзія» означає «залучення». У нашому випадку – це залучення дітей з особливими освітніми потребами у навчальне середовище разом із здоровими дітьми (3-4 дитини на клас) для того, щоб вони якомога раніше брали участь у суспільному житті на засадах рівноправності всіх громадян.

Інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативною спеціальною освітою, проте воно значно розширює її можливості. Ключовим фактором розвитку інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами.

Кожна дитина – особлива, але є діти, про яких говорять «особливі» не для того, щоб підкреслити унікальність здібностей, а для того, щоб відмітити ті особливі потреби, які відрізняють їх від інших дітей. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти інших людей. Саме це є основним в організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами [1].

Національною радою реформ інклюзивне навчання визнано одним із основних чинників реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні. У 2009 році, після ратифікації Україною Конвенції ООН про права дітей з інвалідністю, в закладах освіти розпочався активний процес організації навчання дітей з особливими освітніми потребами.

За останні роки українські педагоги та міжнародні експерти відзначають, що в питанні розвитку інклюзивного навчання Україна зробила потужний крок уперед. Це стало можливим завдяки прийнятому Закону про інклюзивну освіту, всі положення якого

увійшли в основний Закон «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту». Впровадження міжнародних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами, базується на засадах створення рівних можливостей та доступу до якісної освіти. Для вдалої реалізації цієї реформи Україна потребує кваліфікованих та професійних фахівців для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Виконання цих завдань безпосередньо залежить від ефективності діяльності інклюзивно-ресурсних центрів [2].

Інклюзивне навчання – спосіб отримання освіти, у який учні з особливими освітніми потребами (ООП) навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання.

Мета інклюзивної освіти – зробити так, аби жоден із дітей з особливими освітніми потребами не відчував себе іншим, зайвим, небажаним. Тож організація інклюзивних класів і у закладах освіти є цінною як для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх ровесників, так і для педагогів, батьків, керівників закладів освіти, зрештою для суспільства в цілому.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про освіту» в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Дітям з особливими освітніми потребами, як і всім іншим, гарантовано право на доступ до освіти, на можливість отримувати досвід і знання. Утім для цього необхідні спеціальні умови. Інклюзивний заклад — заклад освіти, який формує ці умови й забезпечує інклюзивне навчання як систему освітніх послуг. Зокрема: адаптує освітні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання; використовує наявні в громаді ресурси; залучає батьків; співпрацює з фахівцями для надання додаткових послуг відповідно до різних освітніх потреб; створює позитивний клімат в освітньому середовищі.

Інклюзивний підхід полягає у створенні таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими потребами, які навчаються у закладах загальної середньої освіти. Водночас, усі учні мають можливість отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень й дискримінації та сприяють формуванню позитивного ставлення до тих, хто «відрізняється» [3].

Основні принципи інклюзивної освіти в школі полягають в тому, що:

- всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання.
- забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, прийняття організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів та партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- діти з особливими потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання;
- вони є найбільш ефективним засобом, який гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками.

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;
- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;
- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку;
- створення позитивного мікроклімату у загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;
- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами [4].

Перевагою інклюзивної освіти є:

для дітей з особливими освітніми потребами: завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей. Ровесники відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами. Оволодіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально. Навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси дітей. У дітей є можливість для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті;

для інших дітей: діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, а також вчаться налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них, навчаються співробітництву, поводитися нестандартно, бути винахідливими, а також співчувати іншим;

для педагогів та фахівців: вчителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості учнів. Вчителі оволодівають різноманітними педагогічними методиками, що дає їм змогу ефективно сприяти розвитку дітей з урахуванням їхньої індивідуальності;

переваги для родин: батьки отримують інформацію про типовий і атиповий розвиток дітей, родини одержують підтримку з боку інших батьків. Також приймають активну участь у визначенні навчальних цілей і завдань для дітей. Всі батьки стають частиною шкільної спільноти.

Поняття інклюзії набагато ширше і потребує формування середовища, участі всіх учасників освітнього процесу. Безумовно, умовою створення інклюзивного середовища є учні, яким потрібна підтримка, готовність решти учнів підтримувати дітей з ООП, а також підготовлені вчителі батьки та інші активні учасники процесу впровадження інклюзії [5].

Саме директор є однією з ключових сторін, які мають забезпечити рівний доступ до освіти всім учням школи. Адаптація освітнього середовища та організація навчального процесу, створення ресурсної кімнати, робота команди психолого-педагогічного супроводу, інклюзія як складова стратегії школи – усе це з-поміж завдань керівника закладу освіти. Директору також залучає батьків до ухвалення рішень щодо навчання їхніх дітей, враховує думку батьків для визначення цілей і завдань на навчальний рік, в ухваленні рішень про майбутні напрями роботи з дитиною після завершення навчального року.

Закон України «Про освіту» гарантує кожному рівні умови доступу до освіти та забезпечує батькам право обирати заклад освіти, програму, вид та форму здобуття освіти власними дітьми. Здобувачам освіти з особливими освітніми потребами необхідно забезпечити постійну або часткову підтримку під час освітнього процесу, втім держава має забезпечити їм доступ до освіти у школі на рівні з іншими дітьми. За заявою батьків заклад зобов'язаний створити інклюзивний клас в обов'язковому порядку. Якщо ж особливі освітні потреби в учнів виявлені під час освітнього процесу, заклад освіти докладає власних зусиль для їх мінімізації. Коли зусиль закладу освіти недостатньо, керівник закладу рекомендує батькам звернутися до ІРЦ для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи. Підтримку, з урахуванням виявлених у здобувача освіти особливих освітніх потреб, організовують на підставі висновку, складеного фахівцями ІРЦ [6].

Знання керівником закладу освіти нормативно-правової бази щодо організації інклюзивного освітнього середовища — запорука коректної реалізації усіх необхідних для цього кроків та налагодження якісного освітнього процесу. Орієнтація в законодавстві підсилює узгодженість дій, планування, контроль результатів, а також є беззаперечним захистом від дискримінації, упередженого ставлення до учня з особливими освітніми потребами, некомпетентних розпоряджень чи намірів.

Організацію інклюзивного навчання у школі регулюють:

- Закон України «Про освіту».
- Закон України «Про повну загальну середню освіту».

- Норми Законів реалізуються через постанови Кабінету Міністрів, зокрема: «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (від 15.08.2011 № 872).

- «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» (від 21.08.2019 № 779).

Фінансування інклюзивної освіти унормовано:

- статтю 103-3 Бюджетного кодексу України.

- Постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» (від 14.02.2017 № 88)[7].

Щоб організувати якісне інклюзивне навчання, директор дотримується такого алгоритму:

- вивчення документів дітей з ООП, які бажають навчатись у школі. Найбільш оптимальним варіантом розвитку подій є той, коли батьки заздалегідь (за півроку-рік) визначаються із школою та повідомляють про це. Таким чином керівництво закладу може вчасно проконсультувати батьків щодо збору та подання документів, а також підготувати чи адаптувати середовище школи до навчання дитини з особливими освітніми потребами;

- вивчення нормативно-правової бази та організаційно-методичного забезпечення інклюзивного навчання;

- оцінка можливостей закладу для організації навчання дитини з особливими освітніми потребами. Діти з особливими освітніми потребами потребують під час освітнього процесу додаткової або тимчасової підтримки з боку асистента вчителя та асистента учня. Також потребують підтримки педагоги. Під час оцінки можливостей закладу варто зважати на наявність відповідних фахівців, а також матеріально-технічне забезпечення школи і наявність безбар'єрного доступу до території та приміщень закладу. Здійснюється також оцінка можливостей підвищення кваліфікації педагогічних працівників у напрямі інклюзії (курси підвищення кваліфікації, консультації, обмін досвідом).

Не варто забувати про важливість інформування батьків учнів школи про особливості інклюзивного навчання, переваг інклюзії для всіх учасників освітнього процесу, її цілі та завдання. Варто також розповідати батькам дітей, які навчаються в інклюзивних класах, про особливості дитини з ООП, обговорювати із ними питання спілкування та групової взаємодії у дитячому колективі;

- погодження з управлінням освіти організації навчання в інклюзивному класі, подання необхідної документації. Розв'язання питання фінансування нових посад;

- створення нормативно-правового та методичного забезпечення впровадження інклюзивної освіти на рівні закладу освіти;

- створення команди психолого-педагогічного супроводу. Команда психолого-педагогічного супроводу — це група фахівців індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами, до якої входять як працівники школи (адміністрація, педагоги, асистент вчителя, психолог тощо), так і батьки дитини та залучені фахівці (асистент дитини, медпрацівник та ін.). Команда супроводу розробляє індивідуальну програму розвитку дитини, забезпечує її реалізацію та моніторить результати;

- розподіл обов'язків між членами команди, ознайомлення з посадовими інструкціями асистентів вчителів;

- складання індивідуальної програми розвитку. Щороку для кожної дитини з ООП команди психолого-педагогічного супроводу, до складу яких обов'язково входять директор школи або його заступники, розробляють індивідуальну програму розвитку. Запорукою якісної індивідуальної програми розвитку є використання інформації з комплексної оцінки дитини, наданої ІРЦ, а також збір релевантної та об'єктивної інформації про дитину під час спостереження у перші два тижні в школі, а також від батьків;

- складання індивідуального навчального плану та індивідуальних навчальних програм. Навчання у класі дітей з ООП не передбачає зміну освітньої програми чи

навчальних планів. Водночас, коли індивідуальні особливості дитини з ООП цього потребують, команда супроводу адаптує або модифікує навчальну програму і розробляє індивідуальний навчальний план для дитини;

- адаптація освітнього середовища до потреб дитини. Важливою умовою забезпечення освітнього процесу є доступність, безбар'єрність та безпечність. Основне завдання у цьому напрямі — організувати для дитини з ООП зрозуміле та чітко визначене середовище, в якому вона може почуватися захищеною та працювати у своєму режимі й відповідно до своїх здібностей, забезпечити комунікацію з рештою дітей у колективі;

- оцінювання навчальних досягнень учнів з ООП. Оцінювання результатів навчання дітей з особливими освітніми потребами відбувається за критеріями, визначеними в освітній програмі, або адаптованій чи модифікованій навчальній програмі. Також критерії оцінювання дитини з ООП встановлюються в індивідуальній програмі розвитку;

- моніторинг якості інклюзивного навчання. Постійний моніторинг виконання індивідуальних програм розвитку дітей з ООП, перегляд та актуалізація цих програм дозволяють адміністрації школи стежити за якістю інклюзивного навчання.

Впровадження інклюзивної освіти – це командна робота. Керівник закладу освіти, у разі зарахування особи з особливими освітніми потребами, формує спеціальну команду [8].

Склад команди психологічно-педагогічного супроводу:

- директор та його заступник з навчально-виховної роботи;
- вчитель початкових класів (класний керівник);
- інші вчителі;
- асистент вчителя;
- практичний психолог;
- соціальний педагог;
- медичний працівник закладу освіти;
- вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з особливими освітніми проблемами);
- вчитель-логопед;
- вчитель-реабілітолог;
- батьки дитини з особливими освітніми потребами.

До команди можуть залучатися інші представники, наприклад, фахівці інклюзивно-ресурсного центру, які проводили комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини з метою визначення її особливих освітніх потреб.

У навчально-виховному комплексі № 13 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням польської мови і гімназії м. Кам'янка Подільського Хмельницької області інклюзивне навчання було впроваджене з 01.09.2019 року, де навчалась 1 дитина, а на кінець навчального 2020 року, вже було 5 здобувачів освіти, які навчалися за інклюзивною формою навчання. На сьогоднішній день у закладі навчається 22 учня на інклюзивній формі навчання та охоплено 10 класів.

Для соціальної адаптації та гармонійного розвитку дітей з ООП створено освітнє середовище.

Освітнє середовище для учнів з ООП включає:

- психолого-педагогічні послуги;
- корекційно-розвиткові послуги (лікувальна фізкультура, корекційно-розвиткові заняття);
- створення безбар'єрного освітнього простору;
- психолого-педагогічний супровід та розробку індивідуальної програми розвитку для кожної особи з ООП особисто;
- гармонійний розвиток осіб з особливими освітніми потребами.

З учнями з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах працюють спеціалісти:

- *7 асистентів вчителя*, які здійснюють соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Зусилля асистента вчителя направлені на адаптацію навчальних матеріалів з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, залучення учнів до різних видів навчальної діяльності на уроках. Особливо дієвою і корисною для дітей з ООП є індивідуальна робота з учнями, яка направлена на допомогу у виконанні навчальних завдань, закріпленню конкретних умінь і навичок, додаткове пояснення тем з предметів, які не були належним чином засвоєні. Асистент вчителя надає консультації вчителям та батькам учнів з особливими освітніми потребами для успішної взаємодії школи та сім'ї.

- *Практичний психолог*, напрямками корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які перебувають на інклюзивній формі навчання є: формування реакції на емоційно-словесні контакти з оточуючими людьми; засвоєння та розрізнення основних емоцій; збагачення мимічної і тілесної експресії; формування позитивної мотивації; розвиток здатності ідентифікувати себе з іншою людиною; розвиток здатності контролювати власну поведінку орієнтуючись на соціальне оточення; розвиток мислення, швидкості мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація); розвиток концентрації та обсягу уваги із супутнім удосконаленням здатності до переключення та розподілу уваги; формування раціональних прийомів запам'ятовування. Також використовуються такі методи роботи, як: невербальні прийоми, рольові ігри, дидактичні вправи для розвитку психічних процесів, арт-терапія, казкотерапія, конструювання, діалоги та бесіди, настільні ігри, психомалюнок, психогімнастика, кінезіологічні вправи.

- *2 вчитель-логопеда*, основними завданнями корекційно-розвиткових занять є: визначення порушень мовленнєвого розвитку та механізмів їх виникнення; подолання виявлених порушень з урахуванням механізмів їх виникнення та з опорою на найбільш збережені компоненти мовленнєвої та пізнавальної діяльності; попередження появи вторинних порушень мовленнєвого (дисграфії, дизорфографії та дислексії) та пізнавального розвитку; формування здатності здійснювати комунікацію в різних сферах спілкування з урахуванням мотивації, мети та соціальних норм поведінки.

- *3 вчителя-дефектолога*, робота яких реалізується під час занять з корекції розвитку. Дані заняття базуються на спеціально розроблених програмах для дітей із затримкою психічного розвитку. Основним напрямком роботи вчителя-дефектолога – розвиток мисленнєвої діяльності (аналітико-синтетичного процесу, порівняння, узагальнення, класифікації), розвиток наочно-образного та словесно-логічного мислення, довільної уваги – концентрації та розподілу; процесів запам'ятовування та відтворення інформації.

- *3 вчителя-тифлопедагога*, робота, яких полягає в практичній підготовці дітей з порушеннями зору до самостійного життя, формування знань та вмінь, пов'язаних з власною поведінкою у різних життєвих ситуаціях, вироблення навичок спілкування з оточуючими людьми, підготовка до самостійної життєдіяльності, оволодіння життєвих ситуаціях, вироблення навичок спілкування з оточуючими людьми, підготовка до самостійної життєдіяльності, оволодіння життєво-важливими побутовими вміннями і навичками.

- *2 вчителя-реабілітолога (ЛФК)*, забезпечують комплексну допомогу учням, впливаючи на моторну сферу та фізичний розвиток дітей з порушенням функції опорно-рухового апарату; відновлюють, підтримують та працюють над вдосконаленням рухових функцій і працездатності організму, стимулюють розвиток реакцій випростування та рівноваги, сприяють формуванню правильних рухових стереотипів.

Учні з ООП є активними учасниками позакласної роботи, яка проводиться з урахуванням психофізичних можливостей дитини і спрямована на всебічний розвиток особистості, формування позитивного соціально-психологічного статусу. Вони залучаються до позашкільної роботи відповідно можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, з урахуванням їх побажань, віку та стану здоров'я. Вся виховна і освітня робота при інклюзивному навчанні проводиться у повсякденному житті та на спеціально організованих заняттях.

Проведення ефективної корекційно-розвиткової роботи в цілому здійснюється завдяки співпраці усіх корекційних педагогів, класних керівників, вчителів-предметників, асистентів вчителів, батьків та адміністрації школи.

Питання інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір є надзвичайно актуальним, особливо у контексті тих змін, які на сьогодні відбуваються в освіті. Кожна дитина, незалежно від своїх особливостей – фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних чи мовних, повинна мати можливість реалізувати своє право на навчання в будь-якому типі освітнього закладу і отримати при цьому гідну та якісну освіту.

Список використаних джерел та літератури

1. Єфімова С.М., Корольок С.В.. Лідерство та інклюзивна освіта: навч. метод. посіб./ за заг. ред. Колупаєвої А. А. — Київ, 2012.
2. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами в інклюзивному класі: навч. курс та науково-метод. посіб. / Т.В.Сак. — Київ, 2011. — 168 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб.; пер. з англ. — К.: СД-ФО Парашин І.С. 2010. — 296 с.
4. Миронова С.П. Корекційна спрямованість принципів навчання учнів з вадами інтелекту// Збірник наукових праць КПУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. — 2010.— Вип.7. — С. 433–443.
5. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. — К.: «А.С.К.», 2012. — 308 с.
6. Сак Т.В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами / Т.М. Сак // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. — 2014. — Вип. 26. — С.215 – 219.
7. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління [навч.-метод. посіб.] / [А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.]; за заг. ред. Л.І. Даниленко. — К., 2007. — 128с.
8. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти / І. Ярмошук // Шлях освіти. — 2009. — № 2. — с. 24-28.

Чернушич І.В.,
практичний психолог
Шепетівського НВК №3

Розвиток ключових компетентностей в умовах інклюзивної освіти

Інклюзивна освіта - це спільне навчання (виховання), включаючи організацію спільних навчальних занять, дозвілля, різних видів додаткової освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я та осіб, які не мають таких обмежень. Інклюзивна освіта не ототожнюється з навчанням в класах (групах) компенсуючого навчання і спеціальних (корекційних) класах (групах), що створюються в освітніх закладах загального типу. На цій основі в даний час з'явилася тенденція розглядати навчання в зазначених класах (групах) наче й не інклюзивна, а інтегроване освіту. Право інвалідів на інклюзивну освіту передбачено на міжнародному рівні Конвенцією про права інвалідів (Ст. 24. «Абілітація і реабілітація») [1], Саламанською декларацією про принципи, політику та практичну діяльність в сфері освіти осіб з особливими потребами.[2] Стандартними правилами забезпечення рівних можливостей для інвалідів (Правило 6. Освіта) [3] і рядом інших документів.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, компетентності, інтеграція.

На сьогодні у психолого-педагогічній науці України інклюзивне навчання опрацьовано у різних дослідженнях, а саме: методологічні засади інклюзивного навчання - В. Бондара, М. Вашуленка, С. Вітвицької, О. Гури, Р. Гуревича, О. Дубасенюка, О.

Дусавицького, І. Малафійк, С. Мартиненка, Л. Пелеха, О. Савченка, Л. Хомича, Л. Хоружої, В. Чайки й ін.; професійна підготовка педагога в умовах інклюзії - Н. Брюханової, Н. Гузія, М. Євтухова, І. Зарубінської, Я. Сверлюк й ін.; структурні компоненти педагогічної діяльності (О. Біляковської, А. Богуш, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Д. Ніколенка, О. Пехоти, В. Сластьоніна й ін.; методика розвитку ціннісно-смислової сфери майбутнього педагога - І. Бех, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Савченка, Ю. Пелеха, Л. Шугаєвої, М. Яницького й ін.; компетентнісний підхід Н. Бібік, А. Коломійця, А. Маркової, С. Сисоєвої, Л. Хоружої, А. Хурорського й ін.

Інклюзивна освіта, за твердженням А. Колупаєвої, передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [3, с.15]. І. Хафізулліна як інклюзивну освіту розуміє її доступність для всіх і пристосування загальної освіти до різних потреб усіх дітей. Погоджуючись із поглядами й твердженнями дослідників, ми, однак, вважаємо, що філософія інклюзивної освіти передбачає подолання стереотипів застарілої медичної моделі інвалідності, згідно з якою учня з особливими потребами розглядають як «хворого» і прийняття дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній навчальний заклад можливе на підставі рекомендації ПМПК. Пріоритетним правом вибору навчання дітей з особливими освітніми потребами мають батьки/опікуни, які виховують у сім'ї таку дитину. Утім, організація інклюзивного навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу стикається з рядом проблем: - недостатньою готовністю навчальних закладів до навчання дітей з особливими освітніми потребами і поганим фінансуванням; - неготовністю педагогічних працівників, класних керівників, учителів до викладання дітям, які мають особливі освітні проблеми; - неадекватним сприйняттям дітей із порушеннями в здоров'ї їхніми однолітками та інші. Таким чином, зазначає Г. Давиденко, соціальна модель інвалідності передбачає, по-перше, подолання соціальних стереотипів відчуженості, десоціалізації з боку оточення, які вважаються серйознішим бар'єром, аніж самі особливі потреби; подруге, визнання дитини-інваліда повноцінним індивідом, котрий, подібно до інших дітей, має певні переваги (здібності та інтереси) і має право не тільки відвідувати навчальні заклади разом з іншими, а й сприйматися суспільством таким, яким він є [7, с.21]. Водночас, існують значні переваги запровадження інклюзивної освіти: - підсилюється розуміння суспільством проблем людей з інвалідністю, особливо проблем дітей з обмеженими освітніми можливостями; - розвивається впевненість дітей самих у собі; - відбувається спілкування з ровесниками; - виховання співчуття й розуміння проблем дітьми вікової норми; - отримання повноцінної освіти. Утім, окремі науковці та вчителі все ж вважають, що діти з особливими освітніми потребами «не вписуються» в систему загальноосвітній навчальних закладів, тому одним із багатьох чинників успішного запровадження інклюзивної освіти повинно стати створення найоптимальніших спеціальних умов, які забезпечать розвиток особистості.

Необхідно відзначити і концептуальне положення про те, що поняття «інклюзія» має не тільки освітній, але і глибокий суспільний зміст [1, 31]. По суті, це соціальний зв'язок між державою і кожним індивідом, що здійснюється за допомогою освіти. На наш погляд, інклюзивна освіта є показником гуманності суспільства і неодмінною умовою його стійкого розвитку. Адже саме гуманне і фундаментальне право будь-якої людини - це право на освіту, і цього права не можна позбавляти нікого. Освіта - це саме первинний засіб, необхідний для подальшого розвитку, завдяки якому діти можуть покінути з убогістю і стати повноцінними членами суспільства. Людина не в змозі користуватися жодним з цивільних, політичних, економічних і соціальних прав, якщо не має освіти. Освітня система повинна задовольняти потреби кожного учня, щоб він знав свої права, навчався і розвивався. Можливі, цілі, зміст і значення інклюзивної освіти вимагають розширення, так як моделі інтеграції ще не є задовільними, щоб відповідати потребам учнів.

Якщо звернутися до досвіду минулого, то можна згадати про те, що одним з негативних чинників практикувалася в радянській період системи спеціальних закладів закритого типу (школи-інтернати) було явраз відсутність соціального досвіду в інтеграції,

тобто взаємодії із зовнішнім середовищем. Соціальний розвиток дитини в таких умовах не сприяв оволодінню їм новими громадськими зв'язками і підготовці до самостійного способу життя. При варіативності різних підходів до навчання дітей з особливими потребами, безумовно, провідною є тенденція до інтеграції. Пріоритетність інтегрованого навчання визначається конкретними особливостями розвитку дітей, їх можливостями та інтересами. Право вибору форми отримання освіти належить батькам, при цьому психолого-педагогічний корекційний персонал виступає в якості кваліфікованих консультантів, безпосередньо провідний освітній процес.

Інклюзивне навчання передбачає створення спеціальних умов, основними з них, крім уже зазначених, є:

- нечисленна наповнюваність класу;
- наявність додаткових педагогічних кадрів, в тому числі, зі спеціальною освітою (асистенти вчителя та асистенти учня);
- розробка комплексу індивідуальних навчальних програм, планів, методичних матеріалів, літератури, створення необхідного рівня комфортності, включаючи спеціалізовані засоби пересування та організацію адаптивних навчальних місць;
- використання інноваційних методів навчання і виховання, інформаційнокомунікаційних освітніх технологій та ін.

Від батьків дітей, що розвиваються традиційним, досить типовим чином, доводиться почути побоювання, що розвиток їх дитини може затримуватися присутністю тих, хто потребує значної підтримки. Однак, досвід показує, що успішність таких дітей не стає гірше, а часто їх показники виявляються вищими в інтеграційних умовах, ніж в простому класі загальноосвітньої школи. Що ж стосується ставлення однолітків, то тут тверда позиція дорослих і загальний клімат в класі грають першорядну роль. За спостереженнями американських фахівців, учні, які до школи відвідували дитячі садки разом з дітьми з особливостями розвитку, набагато спокійніше і з великим розумінням ставилися до таких дітей, ніж вчителі, вперше прийняли їх до свого класу. У цьому контексті основним завданням фахівців є створення того соціального середовища, в якій дитина може розкритися без перешкод, де він може відчувати почуття внутрішнього зв'язку з цим світом, а також зрозуміти значущість себе для нього. Нові очікування припускають і нові вимоги до управління і функціонування педагогічних кадрів, делегуючи їм нові повноваження і новий рівень відповідальності, тобто перебудову всієї системи внутрішніх і зовнішніх відносин. Перетворення освіти в інклюзивну освіту вимагає колективного мислення і дії по відношенню до соціальної справедливості з урахуванням потенціалу навчання кожного учня, тому необхідно розробити нові гуманітарні технології взаємодії, які навчили б слухати і приймати різні позиції різних за профілем фахівців, діяти узгоджено і ефективно в інтересах дитини не разово, а довготривало, бути відповідальними і узгодженими у відстоюванні інтересів учнів, освоїти нові принципи професії комунікації.

Досвід Великобританії показав, що в вихідні оптимістичні очікування англійців щодо інклюзивного навчання були внесені істотні корективи: ряд графств, йдучи по шляху тотальної інтеграції, зруйнували інфраструктуру спеціальної освіти, що спричинило за собою втрату для ряду категорій дітей можливості отримання адекватної освіти, а, отже, завдало непоправної шкоди їх соціокультурного розвитку [1, 85]. Таким чином, коли в основу важливих рішень лягає аргумент, який бере до уваги міркування меншою витратністю, то гуманний, по суті, теза про доцільність інклюзивного навчання стає не тільки простою декларацією, а й дає гіркі плоди. Щоб зрозуміти складність практичного втілення інклюзії та всю глибину протиріч, які встають на шляхах вирішення реальних завдань інклюзії, доречно нагадати думку про те, що людина, навіть якщо і відчуває потребу жити в злагоді з моральним імперативом, що визнає рівне право всіх людей на отримання освіти і недискримінаційне проживання цих людей в соціумі, він не бачить, як на практиці реалізувати це право, не зачіпаючи базових інтересів інших людей, які не зневажаючи при цьому своїх власних. Важливим бар'єром виступає проблема кордонів інклюзії: чи слід, наприклад, прагнути записувати до інклюзії всіх розумово відсталих дітей, включаючи дітей з грубо вираженою інтелектуальною недостатністю,

ускладненою моторними і поведінковими порушеннями? Відсутність професіоналів, здатних однаково успішно працювати з нормально розвиненими і проблемними дітьми, також є серйозним бар'єром інклюзивного навчання. У переліку бар'єрів не останнє місце займає і завдання на довгу перспективу - формування громадської думки, здатного прийняти постулат про рівність прав усіх без винятку дітей на реалізацію їх освітніх можливостей і терпиме співіснування в соціумі [1, 85-86] Як видно зі змісту даної концепції, вона передбачає необхідність комплексного вирішення всіх завдань, пов'язаних і з нормативно-правовим, і з матеріально-технічним, і з наукометодичним, а також з кадровим забезпеченням інклюзивної освіти.

Сьогодні відбуваються величезні зміни в поглядах на систему освіти дітей з особливими освітніми потребами. У перебудові системи спеціальної освіти відображаються цінності сучасної епохи, найважливішою тенденцією організації освіти дітей з обмеженими можливостями стає інтеграція в простір масової освіти. Інклюзивний підхід в освіті означає перехід до «соціальної» моделі, яка стверджує:

- причина інвалідності знаходиться не в самому захворюванні як такому;
- причина інвалідності - в існуючих в суспільстві бар'єрів, стереотипів і забобів

[1].

Інтеграція (лат) - відновлення, заповнення, об'єднання частин в ціле (Integer цілий). Інтеграція в освіті означає приведення потреб дітей з психічними та фізичними порушеннями у відповідність з системою освіти, що залишається в цілому незмінною, непристосованою для них. Інклюзія, або включення - реформування шкіл і перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам і потребам всіх дітей без винятку.

Розвиток інклюзії в освіті може бути здійснено за таких умов:

- перехід від констатації необхідності розвитку інклюзивної освіти до створення єдиної державної політики та нормативноправовий бази розвитку інклюзивної освіти;
- розвиток інклюзивної освіти в системі професійної педагогічної освіти, створення центрів з перепідготовки педагогічних працівників для роботи в установах інклюзивного навчання;
- зміна ментальності педагогічної спільноти, формування поз ітивних установок і толерантного ставлення у всіх учасників педагогічної взаємодії до «несхожості» (відмінності) навчаються;
- розробка нових психолого-педагогічних технологій у вирішенні освітніх завдань;
- залучення до процесу розвитку інклюзивної освіти представників батьківської громадськості, громадських організацій та інших зацікавлених учасників.

У освіті відбувається активний розвиток ідей інклюзії в системі дошкільної та шкільної освіти, закладаються основи інституалізації інклюзивної освіти.

Ідея розширення освітнього простору, включення в нього всіх дітей незалежно від різниці в здібностях і можливостях, від їх культурного і соціального становища, все сміливіше входить в людську свідомість. Відомо, що перші спеціалізовані школи для дітей з порушеннями зору і слуху були відкриті ще в 18 столітті, але ми обмежимося розглядом щодо недавнього періоду їх розвитку. Вчені та фахівці, що займаються вивченням проблем навчання дітей з особливостями розвитку, історію сучасного періоду їх розвитку умовно ділять на наступні етапи: початок 20 століття - середина 60-х років - «медична модель» → сегрегація; середина 60-х - середина 80 х років - «модель нормалізації» → інтеграція; середина 80х років - теперішній час - «модель включення» → включення [3, 52].

Реальні зміни в ідеології і практиці стали відбуватися в зв'язку з ліквідацією закритих інтернатів і психіатричних лікарень, в яких містилися люди з відхиленнями у розвитку. Цей гуманістичний за своєю суттю процес почався в середині 60х років. Ізольованість мешканців цих установ від світу, відсутність умов, що стимулюють розвиток, відсутність любові і просто жорстоке поводження були свідченнями грубого порушення прав людини. Стало очевидно, що в умовах закритого установи здатності людини атрофуються, коло спілкування звужується, самооцінка падає, закривається дорога до

повноцінного життя. Саме тоді з'явилися сумніви щодо правомірності сегрегації - «медичної моделі», яка проіснувала до 1965 року. Ця модель передбачає, що людина з особливостями розвитку - хворий, йому необхідний довгостроковий догляд та лікування, які найкраще здійснювати в спеціальній установі. У відповідь на зазначене положення речей стали лунати голоси із закликом реформувати всю систему, зробити її більш гуманною.

В результаті установ типу будинків дитини, в які поміщаються немовлята, залишені батьками відразу після появи на світло, на Заході практично не залишилося. Наприклад, в Англії більше 90% сімей, в яких народжуються діти з відхиленнями у розвитку, виховують дітей вдома, інших немовлят або всиновлюють, або поміщають в патронатні сім'ї. У 70х роках в Скандинавії з'явилося поняття «нормалізація» як альтернатива «медичної моделі». Концепція нормалізації містила в собі нове, що відкриває широкі перспективи уявлення про дитину з особливостями розвитку і наголошувала на виховання його в дусі культурних норм, прийнятих в тому суспільстві, в якому він живе. Це поняття було прийнято в США і Канаді і стало каталізатором формування «патернів культурно нормативного життя» тих, хто раніше був виключений з товариства. З цим періодом пов'язаний процес інтеграції дітей з особливостями розвитку в середу звичайних однолітків. Інтеграція в цьому контексті зазвичай розглядалася як процес асиміляції, що вимагає від людини прийняти норми, характерні для домінуючої культури і дотримуватися їх у своїй поведінці. Оскільки впровадження моделі «нормалізації» призводить до тиску на суспільство з метою зміни його відносини, хоча це і робилося в рамках захисту прав та інтересів дітей, а також до тиску на саму дитину, щоб спонукати його вчитися і мобілізувати сили, то поступово ця концепція стала теж представлятися не цілком досконалою. Вона по суті передбачала, що дитина повинна бути готовий для прийняття його школою і суспільством. Однак змінюватися швидко суспільство не здатне, і при таких умовах можна говорити тільки про фізичної складової інтеграції та відсутності соціальної складової.

Крім того, як підкреслюють деякі дослідники, нормалізація не припускав обліку широкого спектра індивідуальних відмінностей, що існують в суспільстві. До того ж, неминуче виникає питання, що є «норма», і яка цінність програм, що забезпечують узгодженість по відношенню до деяких заздалегідь визначеним нормам поведінки. Включення, навпаки, передбачає збереження відносної автономії кожної групи. Тоді уявлення і стиль поведінки, властиві традиційно домінуючої групі, повинні модифікуватися таким чином, щоб допускати плюралізм звичаїв і думок. В основі «моделі включення» лежить таке положення: людина не повинна бути «готовим» (тобто його треба готувати), для того щоб брати участь в житті сім'ї, вчитися в школі, працювати.

Впровадження цієї моделі передбачає: розвиток здібностей дитини; визнання того, що нормальний розвиток не є «нормою»; компенсація особливих потреб; створення системи підтримки; функціональний підхід до лікування і навчання; участь батьків у лікуванні та навчанні їхніх дітей [3, 53].

В англомовних країнах термін «інклюдія включення» поступово став замінити термін «інтеграція». Терміни «інтеграція» і «інклюдія» - близькі за значенням поняття, тому що і інтеграція (від англ. Integrate) означає процес, який має своїм результатом цілісність, об'єднання в єдине ціле, і інклюдія (фр. Inclusion - включає в себе, лат. Include - включати, мати в своєму складі, англ. Inclusion - включення) означає аналогічний процес розвитку об'єкта, в нашому випадку освіти, в цілісності: доступність освіти для всіх, в плані пристосування до різних потреб усіх дітей, в тому числі, і для дітей з особливими потребами. Така заміна, напевне, здається природною жителям цих країн, якщо розуміти етимологічний сенс цих слів. Тоді слово «Inclusion» представляється терміном, більшою мірою відображає новий погляд не тільки на освіту, а й на місце людини в суспільстві. Процеси, що мають відношення до освітньої інтеграції, стали відображенням соціально-економічних перетворень і в Україні. Інтеграційні процеси набули ознак стійкої тенденції на початку 90-х років. Це пов'язано з почалися в країні

тенденціями реформування політичних інститутів, а також з демократичними перетвореннями в суспільстві.

У нашій країні інтеграція дітей з відхиленнями у розвитку в масові освітні установи передбачає спеціалізовану корекційну допомогу і психологічну підтримку, завданнями яких є контроль за розвитком дитини, успішністю його навчання, надання допомоги у вирішенні проблем адаптації в середовищі здорових однолітків. Є безліч відмінних оди від одного ефективних моделей інтеграції. Існують відмінності в підходах до організації інтеграційного навчання, способах формування класного співтовариства, методах викладання, ролях допомагає персоналу, принципах занять асистентів з учнями з особливими потребами, способах модифікації програм навчання, підходах до корекції і профілактиці небажаної поведінки. Очевидно, що ефективно здійснювати інтеграцію дітей в цих умовах можливо тільки з урахуванням рівня розвитку кожної дитини, вибираючи корисну і можливу для нього "частку" інтеграції. Для цього й існують різні моделі інтеграції: комбінована інтеграція, часткова інтеграція, тимчасова інтеграція, повна інтеграція [3, 44].

У сучасних процесах модернізації, які розгорнулися у сучасній школі, акцентуються ідеї інформатизації, стандартизації і, зокрема, введення досить формалізованого екзамену ЗНО. Слід визнати, що вони орієнтовані на задачу забезпечення рівності в освіті для всіх, особливо для випускників периферійних, сільських шкіл. Однак очевидна і негативна сторона цих заходів: усереднення якості освіти за рахунок зниження традиційно високої планки, що задається середньою і вищою школою. Сенс сучасного поняття «інклюзивна освіта», як відомо, полягає в ідеї спільного навчання здорових дітей і дітей з обмеженими можливостями. Для її реалізації необхідна толерантність особливого роду, яка може бути досягнута лише планомірною системою морального виховання підростаючого покоління. Така система може бути реалізована професіоналом, утвореним сучасним учителем, який володіє не тільки медичним і педагогічним інструментарієм, але ще і володіє широким спектром власне гуманітарної освіченості. Ми розглядаємо розвиток інтегрованої освіти як одне з найбільш важливих і перспективних напрямків вдосконалення системи освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Організація навчання таких дітей в освітніх закладах загального типу, розташованих, як правило, за місцем проживання дитини та її батьків, дозволяє уникнути приміщення дітей на тривалий термін в інтернатний заклад (правда, їх стає все менше і менше), створити умови для їх проживання та виховання в сім'ї, забезпечити їх постійне спілкування з нормально розвиваються дітьми і, таким чином, сприяє ефективному вирішенню проблем їх соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Вітчизняною наукою створюються досить оригінальні концепції інтегрованого навчання дітей з відхиленнями у розвитку, розробляються варіативні моделі інтеграції. Одночасно виявлено і те, що інтегроване навчання ефективно лише для частини дітей з відхиленнями у розвитку, показана необхідність оперативної розробки правової бази процесу інтеграції, цілеспрямованої підготовки та перепідготовки кадрів фахівців. Визнання інтеграції як однієї з провідних тенденцій сучасного етапу в розвитку вітчизняної системи спеціальної освіти ні в якій мірі не означає, підкреслюють і вчені, і практики, необхідність згортання системи диференційованого навчання різних категорій дітей.

Дослідження показали, що ефективна інтеграція можлива лише в умовах постійного вдосконалення систем масового і спеціальної освіти. Оптимальним варіантом є збереження і вдосконалення існуючої мережі корекційних освітніх установ з паралельним розвитком інтегрованої освіти. При цьому корекційні установи можуть виконувати функції учебно-методичних центрів, що надають методичну допомогу педагогічним працівникам освітніх установ загального типу, психологопедагогічну допомогу учням і їх батькам. Важливими аспектами діяльності з навчання та соціалізації дітей з вадами у фізичному та психічному розвитку є також формування в суспільстві толерантного ставлення до дітей цієї категорії, популяризація ідей забезпечення рівних прав пов їхніх дітей на отримання освіти, розвитку інтегрованої освіти.

Уточнюючи понятійний апарат інклюзивної освіти, необхідно розуміти, що воно спирається на філософію, концептуальні засади, закономірності та принципи загальної педагогіки. Крім загальних законів і загальновідомих дидактичних принципів, інклюзивна освіта підпорядковується специфічним принципам.

1. Цінність людини залежить не тільки від його здібностей і досягнень. Кожна людина унікальна!

2. Кожна людина здатна відчувати і думати!

3. Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутим.

4. Справжнє освіту може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємин: все люди потребують один одного, все люди потребують підтримки і дружби ровесників і наставників.

5. Для всіх учнів досягнення прогресу швидше може бути в тому, що вони можуть робити, ніж в тому, чого не можуть.

6. Різноманітність підсилює всі сторони життя людини. Однак в організації інклюзивної освіти в нашій країні ще багато протиріч.

Інклюзія в освіті орієнтована на зниження бар'єрів на шляху соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Інклюзивна освіта - це шлях подолання дискримінації в освіті, відчуження цілого ряду соціальних груп від можливостей отримання вищої освіти в силу нерівних стартових умов

Отже, в освітньому просторі країни повинна функціонувати чітко організована і добре налагоджена інфраструктура спеціалізованої корекційної та психологічної допомоги дітям з відхиленнями у розвитку, інтегрованим в загальноосвітні установи. Будучи провідною тенденцією сучасного етапу розвитку системи спеціальної освіти, інтеграція, як стверджують багато дослідників цього феномену, не повинна підмінити собою всю освітню систему в цілому. Це лише один з підходів, якому належить існувати не монополярно, а поряд з іншими - традиційними і інноваційними. Інтеграція не протиставляється системі спеціальної освіти, а виступає як одна з альтернативних форм всередині системи. Інтеграція - «дітище» спеціальної педагогіки, так як інтегрований в загальноосвітню середу дитина залишається під її патронатом: він або вчиться в спеціальному класі (групі) при масовому установі, або обов'язково отримує корекційну допомогу, навчаючись в звичайному класі (групі). Можна вважати, що інтеграція зближує дві освітні системи - загальну і спеціальну, роблячи проникними кордону між ними.

В якості основних принципів безперервного інклюзивної освіти можна виділити:

- принцип спадкоємності діяльності освітніх установ в організації системи безперервної «включеної» освіти;

- принцип соціального партнерства закладів освіти, охорони здоров'я, соціальних служб, державних органів, громадських організацій;

- принцип комплексності дій у формуванні безбар'єрного освітнього середовища;

- принцип професійної компетентності педагогів для забезпечення безперервної підтримки учнів з особливими потребами;

- принцип варіативності організації процесу навчання і виховання.

Інтеграція не повинна протиставлятися системі спеціальної освіти, вона є дітищем спеціальної педагогіки, так як введений в загальноосвітню середу дитина залишається під її патронатом: або вчиться в спеціальному класі (групі) при масовому установі, виховуючись у змішаній дошкільній групі, або обов'язково отримує корекційну допомогу, навчаючись в звичайному класі (групі). Кожен інтегрований дитина потребує спеціальної педагогічної допомоги та психологічної підтримки. В освітньому просторі країни повинна функціонувати чітко організована і добре налагоджена інфраструктура спеціалізованої допомоги дітям з відхиленнями у розвитку, інтегрованим в загальноосвітні установи.

Список використаних джерел і літератури.

1. Данілавічюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник / Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко // За заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : Видавнича група «А. С. К.», 2012. – 335 с.
2. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами в інклюзивному класі: навч. курс та науково-метод. посіб. / Т.В.Сак. – Київ, 2011. – 168 с.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: від основ до практики : Монографія / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. – К. : ТОВ «Атопол», 2016. – 152 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Компанець Н. М. Моделювання індивідуальної програми розвитку дошкільника з особливими освітніми потребами / Н. М. Компанець. – К.:, 2018. – 56 с.
5. Основи інклюзивної освіти : Навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : «А. С. К.», 2012. – 308 с.
6. Спільне викладання в інклюзивному класі: Метод. матеріали / укладач Софій Н. З. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плєяди», 2015. – 70 с.
7. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник / Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В.; за ред. А. А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 335 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

Чорненко В.В.,

вчитель фізичної культури

Кам'янець-Подільська ЗОШ І-ІІІ ст. №12 ім. Л.Дмитерка

Формування відповідальності у школярів з ООП за свій фізичний стан на уроках фізичної культури та в позаурочній діяльності

В даній статті описано сучасну проблему ставлення учнів до свого здоров'я та викладено певні теми, із використанням методик на уроках фізичного виховання задля формування відповідальності у школярів з ООП за свій фізичний стан.

Ключові слова: фізичний розвиток, учні з ООП, фізичний стан, корекційно-розвиткові заняття.

Сучасна педагогіка вимагає від учителя не лише високого професійного рівня, але і досконалого володіння методичною підготовкою. Реалізація цих умов має бути єдиною і нерозривною, адже формування мотивації до навчання та відповідального ставлення до свого здоров'я в учнів, їх активності сьогодні в центрі уваги всіх педагогів.

Дослідниками встановлено, що причинами відхилень у фізичному розвитку і здоров'ї є: недостатня рухова активність (оскільки уроки фізичної культури лише на 10-15% компенсують потребу учнів у руховій активності) і невідповідність школярів до самостійного піклування про свій фізичний стан. Зменшення рухової активності, збільшення навчальних навантажень, які створюють психологічне та емоційне напруження - риси сучасної школи, тому не випадково, що в першу чергу саме сучасна система освіти звернула увагу на цю проблему. Великі навчальні навантаження можуть витримати тільки добре розвинуті і фізично здорові діти, але реальний стан здоров'я декількох поколінь свідчить, що кількість учнів молодшого шкільного віку, а саме учнів з ООП які належать до спеціальної медичної групи, становить 30-35%, середнього шкільного віку аналогічної групи - 60-68%.

Ситуація, яка склалася у країні вимагає пошуку шляхів покращення фізичної підготовленості школярів, а особливо школярів з ООП. Доведено, що жодні шкільні програми не в змозі забезпечити людині належний рівень фізичного стану на все життя без подальшої систематичної праці над собою після закінчення школи. Щоб покращити фізичний стан, підтримати мотивацію до занять фізичними вправами, навчити дитину піклуватися про своє здоров'я, залучити до усвідомлених і самостійних систематичних

занять фізичними вправами під час навчання і після школи, потрібно формувати у школярів відповідальність за свій фізичний стан.

Працюючи над даною проблемою, керуюсь основними нормативно-правовими документами Законами: Про освіту, Про загальну середню освіту, Про фізичну культуру і спорт, постановою КМУ про порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, програмами для загальноосвітніх навчальних закладів «Фізична культура» та програмами ЛФК.

Тому вважаю, що саме школа, об'єднавшись з родиною, може і повинна забезпечити дитині нормальний фізичний розвиток та допомогти зберегти здоров'я. Діяльність вчителя, у співпраці з батьками, вчителями, корекційними педагогами по підтриманню адекватного рухового режиму повинна бути направленою та системною. Регулярні заняття фізичними вправами - це широкий спектр форм та методів здатних впливати на індивідуальний стан особистості. Можна стверджувати, що за силою потенціалу та здатності впливати на збереження та зміцнення здоров'я, фізичні навантаження, різноманітні форми адаптації та оздоровлення - ефективні, тому що фізична культура формує здоров'я. Однак, очевидним є те, що більшість учнів не вірять у значущість засобів фізичного виховання. Фізична активність не є для них основним компонентом життя. Тому темою своєї самоосвіти обрав: «Формування відповідальності у школярів з ООП за здоров'я та свій фізичний стан на уроках фізичної культури та в позакласній діяльності».

Під час своєї діяльності враховую загальні вимоги до проведення сучасного уроку з урахуванням інклюзивної складової, а саме:

- озброювати учнів свідомими, глибокими, міцними знаннями;
- формувати в учнів міцні навички та вміння, що сприяють підготовці їх до життя;
- добирати індивідуальні завдання враховуючи особливості розвитку кожного учня;
- підвищувати виховний ефект навчання на уроці;
- здійснювати всебічний розвиток учнів, розвивати їхні загальні та індивідуальні особливості;
- формувати в учнів самостійність, творчу активність, вміння творчо вирішувати завдання, які трапляються в житті;
- вироблення вміння самостійно вчитися, отримувати та поглиблювати чи поповнювати знання;
- формувати в учнів позитивні мотиви навчальної діяльності, бажання вчитися, потребу в розширенні й отриманні знань, позитивне ставлення до навчання.

Уроки розпочинаю з шикування класу, рапорту чергового, привітання, ознайомлення із завданням на урок, вимірювання ЧСС, виконання організовуючих вправ. В підготовчій частині використовую загально розвиваючі вправи з додаванням корекційно-розвиткових вправ для дітей з ООП в русі та на місці, з предметами (гімнастичні палиці, скакалки, м'ячі, обручі), а також спеціальні підготовчі вправи. Загально розвиваючі вправи проводить черговий учень. Це дає можливість слідкувати, як учні володіють основними термінами.

Серед методів навчання найдоступніший - показ. Показуючи вправу, майже завжди виконую її разом з учнями. Крім особистого показу досить часто застосовую на уроках схеми, картки.

При опрацюванні модуля «Гімнастика», коли вивчається зв'язка гімнастичних елементів з великою кількістю вправ, після показу, видаю дітям картку, по якій вони слідкують за послідовністю виконання вправ.

До практичних методів навчання належать власне вправи. Багаторазове повторення допомагає швидше оволодіти технікою вправи і підвищує якість виконання.

Під час проведення уроку намагаюсь поєднувати словесні методи навчання наочного сприймання та практичні методи виконання вправ. Правильне поєднання цих методів сприяє формуванню в учнів повнішого уявлення про рухову дію.

Привчаю дітей до спортивної термінології, намагаюсь збагачувати їхній словниковий запас.

З метою досягнення високої моторної щільності уроку, раціонально використовую час, відведений на кожен етап уроку. Важливим є емоційний настрій учнів, особливо учнів з ООП тому тактовно і уміло виправляю допущені учнями помилки, включаю до уроку ігрові і змагальні елементи. Поступове ускладнення завдань, викликає в учнів бажання долати труднощі, бажання досягти успіхів у виконанні складних завдань.

В 5-9 класах при вивченні модулів «Настільний теніс», «Футбол», «Баскетбол», «Волейбол» використовую схеми розіграшу м'яча. Особливо подобається учням розігрувати комбінації, які вони розробляють самі або вишукують в Інтернеті гольові комбінації улюблених команд. Для відпрацювання навичок ведення м'яча при вивченні модуля «Футбол» у 8 класі проводжу кругові тренування, пропоную учням пограти в гру «Лабіринт». Під час проведення гри учні проводять м'яч через лабіринт, побудований з геометричних фігур, використовуючи на окремих відрізках різні техніки ведення м'яча.

На заключних уроках модуля «Баскетбол» у 6 класі використовую як ігрові методи, так і змагальні, вибір практичного методу залежить від рівня оволодіння учнями навчальним матеріалом, особливостей класу, фізичного та психологічного стану учнів.

Обов'язковим елементом кожного модуля є вивчення теоретичного матеріалу, щоб зробити вивчення теорії. Цікаво використовую випереджувальні завдання, виконуючи їх, учні самостійно готують інформаційні довідки з даного питання.

При вивченні модуля «Волейбол» в 5 класі після ознайомлення з прийомами передачі та прийому м'яча, проводжу навчальну гру «Не упусти м'яча», під час якої основним завданням учнів є не виграти, або показати навички гри, а не впустити м'яч додолу, це, як правило добре в них виходить. Результатом саме такої побудови уроку призводить до того, що діти не втрачають цікавості до гри в волейбол, що часто відбувається коли перша ж гра проводиться за правилами і учні, як правило з нею не можуть впоратись.

Важливе значення для реалізації проблеми, над якою працюю, мають корекційно-розвиткові заняття з учнями з ООП та робота вдома.

В нашій школі традиційними є загальношкільні і родинні спортивні свята, спортивні змагання з різних видів спорту між класами. Під час проведення «Дня здоров'я» в вересні та травні, на шкільному стадіоні, організовую різноманітні естафети для всіх учнів, підбираючи завдання для учнів з ООП. Цікавому їх проведенню сприяють навички сформовані під час вивчення модуля «Легка атлетика». Захопливими є спортивні змагання «Нумо хлопці!», «Мама, тато, я - спортивна ми сім'я», «Спорт - це життя». Здобути перемогу у змаганнях допомагають навички, сформовані при вивченні модулів «Спортивні ігри» та «Гімнастика».

Отже, спортивні заняття з дітьми з ООП можуть бути дуже різноманітними, головне - їх системність, послідовність та вірна організація.

Я впевнений, що використання різноманітних форм роботи, сучасних, інноваційних, інтерактивних технологій на уроках фізичної культури та в позаурочній, позашкільній діяльності сприяють формуванню відповідальності у школярів з ООП за свій фізичний стан.

Список використаних джерел та літератури

1. Арефев В. Г., Єдинак Г.А. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту): Навчальний посібник для студентів навчальних закладів II-IV рівнів акредитації. - 3-є вид. перероб. і доп. - Кам'янець - Подільський: ПП Буйницький О. А., 2007. - 248 с.
2. Безверхня Г.В. Формування мотивації до самовдосконалення учнів загальноосвітніх шкіл засобами фізичної культури спорту: Метод реком. (для вчителів фіз. культури). - Умань: Вид-во Умань. держ. пед. ін-ту. -2003. - 52 с.
3. Бойченко Т. Є. Інтегративний освітній курс валеології на світоглядно - методологічних засідках українознавства. Відання на стадії друку. Рукопис, наданий автором праці для бібліотеки УІСД, 1999. - 192 с
4. Бахчанян Г.С. Мотивація інтересу до занять фізичною культурою і спортом. // Педагогіка і психологія. - 1998. - № 4. - С.41 - 47.
5. Круцевич Т.Ю. Оцінка як один із чинників підвищення мотивації учнів до фізичної активності // Фіз. виховання в шк. - 2003. - № 1. - С. 47 - 50.

6. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів. - Х.: Основа, 1990. - 348 с.
7. Остапенко О. Виховання в учнів 8-9 класів інтересу до занять фізичною культурою. // Фізичне виховання в школі. - 2002. - № 2. - С. 19 - 23.
8. Острроверхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології. - К.: Фірма ІНКООС, 2003. - 352 с.
9. Семеренський В. Народні ігри та їх роль у розвитку творчої активності учнів. // Фізичне виховання в школі. - 2000. - № 1. - С.54 - 55.
10. Смирнов І.Н. Здоров'я людини як філософська проблема // Питання філософії. - 1985. - № 7. - З. 83-93 с.
11. Суценко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини/ Запоріж. держ. ун-т. - Запоріжжя, 1999.- 308 с.
12. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. В 2-х частинах: Навчальний посібник. - Тернопіль, 2001

Шамрай Л.В.,

заступник директора з методичної роботи
Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. №3

Інноваційні форми співпраці з педагогами

Успіх школи ґрунтується на педагогічній майстерності вчителів, що є втіленням викладацької діяльності високого рівня. Складовими елементами педагогічної майстерності є гуманістична спрямованість, професійні здібності, педагогічні здібності та технологія навчання (майстерність, уміння).

Коли в школі створені умови для професійного зростання, панує атмосфера співпраці, взаємодопомоги, творчості, вчителі стають майстрами. Управління персоналом передбачає систему стимулювання, яка створює сприятливі умови шляхом активного розстановки кадрів, постійно оновлює зміст і форму роботи вчителя, підвищує рівень педагогічної майстерності.

Ключові слова: інновації, технологій навчання, атестація, моніторинг, методоб'єднання, самонавчання, підвищення кваліфікації.

Впровадження нових методів і компонентів сучасних технологій навчання вимагає від педагогів достатнього часу, самостійності, бажання вдосконалювати свої знання в обраній сфері роботи.

Переосмислення завдань і принципів упорядкованої роботи школи може визначити основний напрямок її діяльності.

Учитель – творча особистість. Видатний педагог Василь Сухомлинський сказав: «Ні Люди, які більш допитливі, більш тривожні та одержимі творчістю, ніж учитель. »

Творчість – це діяльність, яка створює щось нове, унікальне, оригінальне і навіть унікальне в суспільстві. Тому керівника кожного навчального закладу має хвилювати питання «Як сформувати творчі здібності вчителя, як зберегти творче світло, не згасати, а цвісти і плодоносити якомога довше». ?".

Старе народне прислів'я говорить: «Більше тих, кому не вдається». Навчання вчителя не можна зупинити, відпочити чи завершити. Костянтин Ушинський зазначав: «Учитель житиме, доки вчиться. Коли він перестане вчитися, учитель помре в його серці».

Це має бути головною місією сучасних вчителів – бути готовим застосовувати нові освітні концепції, продовжувати вчитися та творчо шукати. Протягом усього життя вчителі повинні вдосконалювати свої знання, постійно вдосконалювати свої навички, освоювати нові види діяльності тощо.

«Інновація стилю роботи вчителя – ефективний засіб розвитку творчого потенціалу вчителя» Значення теми полягає у пошуку ефективних стилів та методів роботи вчителя для розвитку потенціалу вчителя, самоосвіти та здібностей до самоосвіти.

Оновлення змісту освіти відповідно до європейських стандартів передбачає не лише впровадження персоналізованої технології та індивідуалізованого навчання у навчальний процес, а й удосконалення системи підготовки вчителів. У школі потрібен учитель-майстер, професійний викладач із знаннями педагогіки та психології та необхідними навичками для ефективного управління учнівською контингентом та навчальним процесом.

Проблеми здібностей сьогодення пов'язані не лише з професійною якістю вчителів, а й з розвитком умінь і навичок учнів. Адже випускник школи теж має бути здібною людиною. Тому в навчальних закладах створені сприятливі умови для підвищення рівня знань і вмінь учасників навчально-виховного процесу.

Під час впровадження нових «Національних стандартів початкової освіти» комплексний та цільовий план, спрямований на забезпечення наступності між дошкільною освітою та загальною середньою освітою (початковою та середньою), «підтримує безперервність навчально-виховного процесу».

Моніторинг та дослідження ефектів проекту показали, що ефективна робота «Групи дошкільної освіти» забезпечує підготовку майбутніх першокласників до навчання та успішної адаптації, а також достатньо учнів з успішністю в п'ятих та десятих класах. Комплексне та цілеспрямоване керівництво внесло інноваційні зміни у діяльність викладачів та співробітників, сприяло розвитку школи з новими освітніми концепціями.

Важливим напрямом діяльності керівників навчальних закладів є управління розвитком колективу шляхом заохочення творчої діяльності, тому форми і методи науково-методичної роботи мають велике значення для підвищення професійних можливостей педагогів. Науково-методичні служби школи, враховуючи сучасні вимоги, прагнуть фактично допомогти вчителям оволодіти новітніми методами навчання та розвинути професійні навички. Безумовно, у цьому плані важливу роль відіграла активна та інтерактивна технологія впорядкованої роботи, впровадження проектної технології.

Реалізація шкільної проектної діяльності використовує різні методи. Перший з них передбачає завдання виконання навчальних проектів і безпосереднього показу кінцевої інтелектуальної (матеріальної) продукції на уроці або в серії уроків за певною тематикою. Інший варіант – провести проектну діяльність у позаурочний час і показати підсумкові результати на уроці.

Практика показала, що основними засобами ефективного впливу на процес формування здібностей вчителя є: мотивація до підвищення кваліфікації; використання впорядкованих стилів і методів роботи, що відповідають різним стилям і прийомам навчання; раціональне використання здібностей вчителя; створити успішну ситуацію; Можливість практичного застосування нових знань.

Важлива роль у науково-методичній діяльності належить Предметному методичному об'єднанню, створеному з метою вдосконалення навчальної програми, пошуку нових прийомів навчання, розвитку творчої діяльності вчителів і учнів. У школі діє методоб'єднання-вчителі початкових класів, природничо-математичний цикл, гуманітарний цикл, завуч.

Методично працювати з молодими вчителями-удосконалювати процес формування основних професійних якостей

Особливе значення сьогодні має аспірантська діяльність молодого вчителя та його адаптація до вчительської професії. Крім того, професійний розвиток особистості вчителя є довготривалим процесом.

У школі створена система науково-методичного забезпечення, яка полегшує процес становлення молодого спеціаліста та його адаптацію до професійної діяльності в умовах зміни психологічних та педагогічних параметрів. Крім того, діяльність відділу адміністрації школи зосереджена на розвитку та вдосконаленні професійно-особистісних якостей молодих вчителів, що допомагає їм з перших років роботи налагодити персоналізовану систему педагогічної діяльності.

Визначення структури, змісту та форми методичної роботи ґрунтується на навчально-діагностичних показниках здібностей та труднощів у роботі молодого вчителя та має на меті розвиток знань та умінь, психології та педагогічних здібностей.

З цієї точки зору визначено головну мету та завдання співпраці з молодими вчителями: удосконалити процес формування основних професійних якостей молодих педагогів, дати їм можливість досягти професійного рівня, що відповідає сучасним вимогам, а в майбутньому – розвиватися. Професійні навички/упорядкована структура роботи, зміст і форма визначаються за навчально-діагностичними показниками молодих педагогів.

Методична робота з молодими вчителями проводиться у два етапи. На етапі мого досвідченого педагога педагоги-методисти навчають молодь, показують свій досвід і показують свою роботу на практиці. Тому мета цього етапу – довести важливість роботи вчителя, виховувати любов та інтерес до власної професії.

На другому етапі заохочувати найактивніших молодих вчителів до демонстрації своїх досягнень, запроваджувати інтерактивні методи навчання та виховання, втілювати науково-теоретичні, методичні знання, уміння та навички на практиці.

Під час навчально-впорядкових нарад керівництво школи вирішило важливі питання:

- Затвердити план роботи молодих педагогів;
- Інтегрувати наставників;
- Організація практик є перспективним засобом забезпечення підвищення кваліфікації вчителів;
- Аналізувати результати роботи молодих вчителів та вносити відповідні корективи.

З метою визначення рівня професійної адаптації молодих педагогів та розвитку інноваційної ініціативи методична служба традиційно щороку протягом десяти років організовує для молодих педагогів «Молодіжну ініціативу та творчість».

У день відкриття декади відбувся методичний діалог «Мої перші успіхи та досягнення», за який учасники дізналися про досвід молодих спеціалістів, їхній педагогічний успіх, особливості роботи та проблеми в методиці навчання.

Зокрема, молоді спеціалісти розповідають про:

- Перше враження від курсу;
- Що вам найбільше подобається у навчанні;
- Найбільша складність;
- Роль самоосвіти в професійному зростанні;
- Упорядкована робота школи та її вплив на успішність;
- Оцінювати власну викладацьку діяльність;
- Ставлення до обраної професії;
- Потреба в спілкуванні з наставниками, методистами, колегами тощо.

Молоді вчителі вдосконалюють свої теоретичні та методичні знання у професійних та інших формах роботи, у тому числі на засіданнях Шкільного методичного об'єднання. Використання позитивного та методичного стилю роботи стимулюватиме їх інтерес та мотивує до підвищення кваліфікації та професійних здібностей.

Цікавою формою співпраці з молодими викладачами є аукціон педагогічних ідей – це результат стажування молодих викладачів та пошуку та популяризації перспективного педагогічного досвіду. Адміністративний відділ школи формулює положення та плани організації виробничої практики, представляє творчий звіт про результати практики на засіданні педагогічної комісії, формулює плани підвищення кваліфікації молодих педагогів.

У школі проводяться творчі звіти про атестованих вчителів.

На які питання слід звернути увагу під час атестації? Структура творчого портрета, творчого звіту вчителя така:

- Організація виставки чітко відображає систему роботи вчителя (зразки авторського навчального матеріалу, наочні посібники, розробка окремих тем, таблиць тощо);
- Виставка творчих робіт учнів з даної тематики;

- Слухати доповіді, які загалом розкривають характер досвіду вчителів з науково-методичних питань;
- Відкрите заняття (діяльність), яке є продовженням усної доповіді та демонструє практику

Основна ідея практичного досвіду;

- Якість знань учнів та співпраця з обдарованими учнями;
- Умови дослідження;
- брати участь у педрадных конференціях, семінарах, конкурсах;
- Пропагувати досвід серед колеґ тощо.

Аналіз атестації вчителів привела до висновку, що демонстраційна атестація стає все більш популярною. Презентації є корисним інструментом для поширення інформації про особисті досягнення. Це дозволяє адміністрації, членам атестаційної комісії та педагогічному колективу ознайомитися з результатами вчителя, а він, у свою чергу, отримати підтримку, зворотній зв'язок та допомоги отримати позитивні результати атестації. З огляду на це, у школі у формі лекції відбулося засідання педагогічної комісії на тему «Атестація вчителя: перевірка здібностей». Взято з народної мудрості як напис: «Навчай інших – навчишся». Вчителі, які мають атестацію «старший викладач», «методист викладача» та інші викладацькі звання, підготували мультимедійні презентації свого досвіду з науково-методичної тематики. Знайомство вчителів проводиться у формі дружніх відгуків колеґ, батьків, учнів та випускників минулих років.

Систематичне вдосконалення та посилення стимулюючого впливу атестації на професійне зростання вчителів сприятиме вихованню творчої ініціативи, підвищенню професійного рівня та якості роботи вчителів. Це важливий момент у діяльності директорів, професорсько-викладацького складу та безпосередніх викладачів ЗЗСО, які прагнуть самоствердження та самовдосконалення.

Самонавчання вчителя

На сучасному етапі суспільного розвитку всі розуміють, що кожному громадянину потрібні загальні знання та вміння вирішувати життєві та професійні проблеми. Концепція освіти для всіх нині розглядається як головна умова розвитку особистості та всього суспільства.

Основою цієї ідеї є здатність людини вчитися все життя. «Самостійне навчання» - має бути девізом кожного. Здатність здобувати знання та застосовувати їх на практиці завжди була незамінною для людини. Сьогодні ця вимога стає нормою для всіх. Відповідно до Закону України «Про освіту»: «Освітня та викладачі природничих наук зобов'язані постійно вдосконалювати свої професійні стандарти, педагогічні навички та загальну культуру».

Керувати професійним зростанням вчителів, дбати про підвищення їх кваліфікації, створювати сприятливі умови для розвитку інноваційних здібностей вчителів, своєчасно надавати компетентну допомогу кожному вчителю – це одне з головних управлінських завдань шкільної адміністрації. спрямовані на виконання завдань:

- Умілий метод;
- Враховуйте вік;
- Особистий суб'єктивний досвід викладача;
- Створювати умови для вільного вибору форми, методу та технології власної діяльності.

З метою забезпечення ефективної взаємодії педагоґів під час упорядкованої роботи самоосвіти та діагностики адміністративним відділом створено відповідні організаційно-педагогічні умови:

- План вирішення поточних проблем у навчально-виховному процесі;
- Розроблено план впровадження сучасних технологій;
- Участь у курсах підвищення кваліфікації;
- Створено творчу лабораторію досліджень та інноваційних технологій;
- Проведені теоретичні та практичні семінари з обміну досвідом;
- Плануються індивідуальні самонавчальні заходи.

Крім того, адміністрація школи заохочує вчителів брати активну участь у професійній діяльності: висловлювати подяку, підкреслювати свою точку зору при обговоренні актуальних освітніх питань, нагороджувати дипломами, представляти їх атестаційній комісії, призначати адміністративні резерви на керівні посади, надавати психологію у разі потреби. школа не створює позитивного психологічного середовища без комфорту, тоді всі створені для них умови (організації та методи, а також стимули та стимулювання) не працюватимуть.

Адміністративний відділ намагається максимально використовувати особистісні якості кожного вчителя для розкриття його творчого потенціалу (у виховній роботі, позакласній роботі, спілкуванні та взаємодопомоги, організації розваг тощо).

План самонавчання вчителя передбачає:

- Дослідницька робота з цього питання;
- Наукові дослідження, методика та навчальна література;
- Брати участь у впорядкованій роботі в групах і групах;
- Вчитися на досвіді колег;
- Провести теоретичні роботи та практичні контрольні роботи за власними матеріалами.

Ефективною формою підвищення кваліфікації є робота вчителя над обраними темами для самостійного вивчення. Це свідомо, цілеспрямована, планомірна та безперервна особиста науково-методична робота щодо вдосконалення теоретичної та практичної підготовки, необхідної для викладацької діяльності.

По одній темі вчитель проводить поглиблений і цілеспрямований аналіз усіх джерел науково-методичної інформації, особливо під час підготовки курсу, відвідування семінарів, консультацій, читання психологічної та педагогічної літератури з предмету, а також ознайомлення з інформацією ППД. Крім того, він оволодів навичками аналізу змісту публікацій та викладацьких практик, засвоєння методик дослідження, навчання конструювання та презентації результатів особистої роботи з предмета.

Безперервність процесу самовдосконалення вчителя забезпечує стабільне підвищення професійного рівня вчителя, його конкурентоспроможність, високу продуктивність, постійне оновлення методичної бібліотеки. Завершальним етапом організації самонавчальної діяльності вчителя є узагальнення, узагальнення, реєстрація результатів та визначення подальших перспектив результатів самонавчальної роботи.

Результати самоосвіти представлені в багатьох формах:

- Традиційна форма:
  - звіт;
  - Виступ на семінарі;
  - Виступ на засіданні педагогічної комісії;
  - Виступ на засіданні методичної асоціації;
  - Навчально-методичні матеріали;
  - Розробити стандартний пакет плану уроку на одну або групу тем;
  - Комплект навчально-методичних матеріалів з предмета;
  - Практичне та контрольне портфоліо;
  - Розробити комплект конспектів лекцій по темі;
  - Сформулювати тематичні класні години, батьківські збори чи позакласні заходи;
  - Розробити комплект матеріалів для підготовки учнів до конкурсу;
  - База запитань і завдань по темі;
- Інноваційна форма:
  - проєкт;
  - Розробка електронних курсів;
  - Розробка тестових наборів;
  - Створення персональних методичних або тематичних веб-сторінок;
- Науково-методичні форми:
  - Упорядкована інструкція;
  - Складання;

- Статті у фахових виданнях;
- Науково-методичний розвиток;
- папка;
- Створити словник термінів;
- Творчий звіт.

Цілеспрямована система самонавчальної діяльності визначає підвищення кваліфікації вчителів, активно впроваджує нові методики навчання, збагачує творчий потенціал педагогічного колективу, а головне – забезпечує підвищення якості освіти. А це-результатна участь у олімпіадах, творчих змаганнях, успіхи у випускниках тощо.

Особливе місце в системі професійної підготовки вчителя займає самоосвіта вчителя. Упорядковане службове завдання школи – і далі заохочувати вчителів до самоосвіти, постійно вдосконалювати їхні знання, використовувати їх педагогічний потенціал, підвищувати професійну компетентність.

Мотивація до інноваційної діяльності, як правило, полягає в тому, що вчителі виявляють свої здібності, можливості впроваджувати нові методи та стилі роботи, бажання пізнавати нове. На наш погляд, інноваційна діяльність важлива перш за все вчителям, оскільки вона спонукає до самопізнання, творчості, сприяє професійному зростанню, дає змогу розкрити власні таланти.

Наукова та послідовна робота базується на наукових результатах, перспективному досвіді та конкретному аналізі з метою всебічного підвищення кваліфікації кожного вчителя, збагачення та розвитку творчого потенціалу педагогічного колективу, загальної системи взаємопов'язаних дій і заходів. Станьте конкурентоспроможним експертом. .

Загалом система науково-методичної роботи школи враховує досвід і здібності кожного вчителя, а також:

- Забезпечувати можливості навчання та підвищення кваліфікації;
- Сприяти творчому контакту співробітників і підвищувати значення вчителів.

Завдяки використанню різноманітних форм і методів методичної роботи, як традиційної, так і нетрадиційної, зросла кількість учасників різноманітних методичних заходів, які потребують вчителів.

Педагоги впроваджують інновації в навчальному процесі та успішно опановують і використовують інформаційно-комп'ютерні технології.

Головне завдання організованої служби школи на цьому етапі – своєчасно побачити й правильно оцінити оригінальну, новаторську та перспективну роботу вчителів, створити сприятливі умови для впровадження інноваційних результатів у практику, сформувати вч. професійні здібності.

Список використаних джерел та літератури

1. Будкевич Т. Використання інформаційних технологій як засобу підвищення ефективності традиційних форм навчання / Рідна школа. 2014. № 1.
2. Бурдун О. Особливості впровадження інформаційних технологій в навчальному процесі / Рідна школа. 2016. № 1—2.
3. Зоріна О. Професійна компетентність учителя / Директор школи. 2015. № 6.
4. Мазур О. Професійна компетентність педагогів / Директор школи. 2016. № 5—6.
5. Нестерчук Н. ІКТ в навчальному процесі сучасної школи / Школа. 2018. № 11.
6. Організатору інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітньомунавчальному закладі: метод. порадник / авт.-упоряд.: І. Євтушенко, Ю. Завалевський, С. Кириленко, О. Киян, К. Таранік-Ткачук. Київ; Чернівці: Букрек, 2014.
7. Павленко О. Використання комп'ютерних технологій у пошуково-дослідній діяльності учнів / Рідна школа. 2007. № 10.
8. Толочкін Ю. Суб'єктивність як засіб педагогічного вдосконалення / Директор школи. 2016. № 1.
9. Уруський В. Діагностика професійної компетентності педагогічних працівників / Директор школи № 5.
10. Чала М. Інформаційні технології в школі / Завуч. № 15.

Командний підхід – важлива складова успішного функціонування інклюзивної системи освіти

У статті розглянуто питання формування команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням; відображено структуру членів команди супроводу. Зазначено, що склад команди супроводу визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП – запорука успішної реалізації моделі інклюзивної освіти.

Ключові слова: інклюзивне навчання, дитина з особливими освітніми потребами, команда психолого-педагогічного супроводу, професійне співробітництво.

*Зібратися разом – це початок,
Залишитися разом – це прогрес,
Працювати разом – це успіх.*
Генрі Форд

Інклюзивна освіта – перший крок до реального визнання значущості особистості кожної дитини, ствердження її індивідуальності, забезпечення її подальшого повноцінного та гідного життя в суспільстві. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх його членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи і рівноправності.

Одна з важливих умов впровадження інклюзивного навчання у закладі освіти – організація професійного співробітництва команди психолого-педагогічного супроводу, результатом якого має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими освітніми потребами.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «психолого-педагогічний супровід» розглядається досить широко. Використовуються терміни, що є ідентичними до понять «співробітництво», «допомога», «сприяння», «підтримка», під супроводом інколи розуміють медичну або соціальну складову цього процесу. Але це поняття є більш об'ємним.

На думку С.П.Миронової, психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум [7, с.64].

Діяльність команди психолого-педагогічного супроводу регламентує Наказ Міністерства освіти і науки від 08.06.2018 № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти», який визначає склад, основні завдання та функції учасників команди супроводу. Зокрема склад команди містить постійних учасників та залучених фахівців. У закладі загальної середньої освіти такими посадовими особами є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель початкових класів (класний керівник), асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини), учитель-реабілітолог та батьки або законні представники дитини з ООП. Залученими фахівцями є медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини (з урахуванням потреб дитини), спеціалісти системи соціального захисту населення та служби у справах дітей.

Склад команди супроводу визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП.

Основним замовником започаткування інклюзивної освіти в конкретному освітньому закладі є батьки дитини, які також входять до команди супроводу. Батьки несуть відповідальність за виховання в сім'ї. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини, вони є ініціаторами вступу дитини з ООП до школи та створення інклюзивного класу. Батьки є учасниками розробки ІПР та аналізу результатів; здійснюють супровід дитини у виконанні завдань, та підтримують зв'язок із освітньою установою.

Уміння налагодити партнерські стосунки з батьками дітей із ООП – також одна із складових успіху ефективної командної роботи.

Аналіз науково-педагогічної літератури та освітньої практики свідчить, що команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання має трьохрівневу структуру, зазначену на рис. 1:

Рис.1. Трьохрівнева структура інклюзивного навчання в закладі освіти

Психолого-педагогічний супровід– це комплексна система заходів з організації освітнього процесу і розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку (ІПР).

На команду психолого-педагогічного супроводу (КППС) покладається виконання таких завдань:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР;
- визначення напрямів психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, і забезпечення надання цих послуг;
- розроблення ІПР для кожної дитини з ООП і моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини;
- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;
- створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;
- проведення консультативної роботи з батьками дітей з ООП щодо особливостей

їхнього розвитку, навчання і виховання;

- проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних

працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього і неупередженого ставлення до дітей з ООП.

За посадовими обов'язками члени команди супроводу здійснюють діагностико-аналітичну, навчально-розвиткову, корекційну, консультативну, профілактичну та просвітницьку функції.

Професійну та успішну команду супроводу в інклюзивному освітньому закладі вирізняють такі характеристики:

- *спільні ціннісні орієнтири та філософія освіти у залученні дитини з ООП в освітній простір;*

- *взаємна додатковість професійних позицій і розуміння ситуації розвитку дитини, співпраця на різних етапах роботи;*

- *єдина професійна мова та компетенції;*

- *достовірна інформація щодо дитини, динаміки її розвитку, яка надається вчителями та спеціалістами один одному;*

- *координація та організація професійних дій у складних та критичних ситуаціях роботи з дитиною;*

- *постійне підвищення кваліфікації.*

Запорукою успішної реалізації моделі інклюзивної освіти є ефективна співпраця вчителів, відповідних фахівців, батьків та учнів – команда, яка забезпечить підтримку.

Кожен член команди має свої посадові обов'язки відповідно до законодавчої бази інклюзивної освіти в Україні:

- **вчитель початкових класів та вчителі-предметники загальноосвітньої підготовки** – проводять уроки, реалізуючи не лише освітні, а й корекційні цілі навчання дітей з ООП, передбачені спеціальними освітніми стандартами; виконують рекомендації корекційного педагога, психолога щодо індивідуального підходу до дитини чи закріплення певних навичок;

- **вчитель початкових класів/класний керівник разом із асистентом учителя, практичним психологом** – відповідають за формування колективу групи/класу, роботу з батьками;

- **корекційні педагоги** – проводять корекційно-розвиткові заняття. Зокрема:

- **логопед** працює з дітьми, які мають порушення мовлення, інтелекту, ЗПР, ОРА, комплексні порушення; за наявності мовленнєвих порушень і з дітьми, що мають проблеми зору;

- **учитель-дефектолог (тифлопедагог)** проводить спеціальні корекційні заняття з дітьми, які мають порушення зору, спрямовані передусім на розвиток їхньої орієнтації в просторі, мобільності тощо;

- **учитель-дефектолог (сурдопедагог)** розвиває слухове сприймання та формує вимову дітей з вадами слуху;

- **учитель-дефектолог (олігофренопедагог)** працює з дітьми, які мають вади інтелекту або затримку психічного розвитку; за рішенням ІПЦ заняття цього спеціаліста з розвитку пізнавальної діяльності можуть поєднуватись із заняттями із психологом;

- **учитель-реабілітолог (ортопедагог)** проводить корекційні заняття з дітьми, які мають порушення опорно-рухового апарату (ОРА);

- **роботи психолога** потребують діти із вадами інтелекту, ЗПР, емоційно-вольової сфери; також за наявності певних проблем (порушення поведінки, синдром дефіциту уваги, особистісні проблеми тощо).

Для дітей із розладами спектру аутизму (РСА) спеціалісти визначаються з огляду на комплекс індивідуальних особливостей. Провідним фахівцем у корекційній роботі з цією категорією дітей, зазвичай, є психолог. Проте за наявності інтелектуальних, мовленнєвих чи інших порушень корекційні заняття з дитиною з РСА можуть проводити й олігофренопедагог, логопед та інші фахівці.

- **Соціальний педагог** – визначає дітей з труднощами взаємодії з оточуючими та тих, які опинились у складних життєвих обставинах; допомагає класному керівнику в інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків; сприяє залученню дитини з ООП до позашкільних закладів; представляє інтереси дитини у відповідних органах і службах.

- **Практичний психолог** – виявляє дітей із труднощами в навчанні, спілкуванні й скеровує їх до фахівців; спостерігає за дитиною з метою виявлення її індивідуальних особливостей; бере участь у комплексному вивченні дитини й складанні ІПР; консулює педагогів, батьків.

- **Асистент учня** (з урахуванням потреб дитини) – забезпечує соціально-побутові потреби дитини, під час уроків так і позакласній діяльності; допомагає у пересуванні, переодяганні, харчуванні та задоволенні інших потреб дитини.

- **Асистент вчителя** – це посередник між дитиною з ООП та іншими дітьми і дорослими в освітньому середовищі. До функцій асистента в межах команди супроводу відносяться: допомога в організації освітнього (виховного) процесу дитини з особливими освітніми потребами, участь у розробці індивідуальної програми розвитку; участь у підготовці індивідуального навчального плану та/або індивідуальної навчальної програми; адаптація навчальних матеріалів з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини з особливими освітніми потребами. Участь асистента вчителя дуже важлива на всіх етапах взаємодії команди супроводу. Мета роботи асистента вчителя полягає в організації умов для успішного включення дитини з особливостями розвитку в середовище школи [1, с. 14].

Однією з організаційних форм діяльності команди психолого-педагогічного супроводу (КППС) є засідання її учасників, яке проводиться не менше трьох разів упродовж навчального року. У разі потреби скликаються позачергові засідання. Ініціювати позачергове засідання КППС може будь-хто з її учасників.

Головою засідання команди психолого-педагогічного супроводу є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи в закладі загальної середньої освіти.

Рішення засідання КППС приймаються за результатами колегіального обговорення інформації кожного її учасника відкритим голосуванням (за умови присутності на засіданні не менше 2/3 від загального складу). Рішення засідання команди психолого-педагогічного супроводу оформлюється протоколом, який веде секретар засідання. Протокол засідання підписується головою, секретарем і всіма учасниками засідання. Секретар призначається із числа складу постійних учасників КППС. Результатом засідання команди супроводу є рішення про затвердження Індивідуальної програми розвитку (ІПР), або внесення змін до ІПР.

Відповідно до висновку ІРЦ, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності), розробляється Індивідуальна програма розвитку групою фахівців (командою супроводу дитини з особливими освітніми потребами) до якої обов'язково входять батьки учня або його законні представники.

Індивідуальна програма розвитку (ІПР) складається на основі висновку про комплексну оцінку та результатів психолого-педагогічного вивчення дитини з ООП фахівцями закладу освіти упродовж двох тижнів від початку навчання дитини. За цей час команда супроводу доповнює висновки фахівців ІРЦ результатами власних оцінок та спостережень.

Відповідно до особливостей розвитку дитини з ООП команда супроводу розробляє Індивідуальний навчальний план (ІНП) та Індивідуальну програму розвитку (ІПР) у закладі загальної середньої освіти. КППС визначає способи адаптації (у разі потреби модифікації) освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей і з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП.

Команда психолого-педагогічного супроводу формує та узгоджує з батьками розклад психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять дитини з ООП, що проводяться педагогічними працівниками закладу освіти або залученими фахівцями ІРЦ, інших закладів, фізичними особами, які мають право здійснювати освітню діяльність у сфері освіти.

Отже, інклюзивна освіта у закладах загальної середньої освіти має відобразити одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Запорука успішної реалізації моделі інклюзивної освіти - склад команди супроводу, який формується з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП. Але найголовніше – дитина вчиться життєдіяльності в оточенні дітей, що формує спрямованість до повноцінного життя, до усвідомлення власної спроможності, підвищення якості власного буття. Такі концептуальні положення є основою інклюзивного навчання у Новій українській школі.

Список використаних джерел та літератури

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник/ Кол. авторів Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М., та ін.. За заг. ред. Даниленко Л.І., - 2-ге видання, стереотипне – К.: ФО – П.Парашин І.С., 2010 – 128 с.
2. Ленів З. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи / З. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 19 : корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 28. – С. 119–125.
3. Миронова С. П. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами // Актуальні питання корекційної освіти, Випуск N 9. – 2017.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 164 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoi-osviti>
6. Організація інклюзивного навчання у школі [Текст]: [практ. матеріали] / В. Ночовка, В. Головка, О. Тимошук; [упоряд. Ж. Сташко]. - Київ: Шкільний світ, 2014. - 126, [1] с. - (Бібліотека "Шкільного світу") (Сучасна школа України. Бібліотека). - Бібліогр.: с. 127.
7. Підготовка педагогічних кадрів до роботи з різними категоріями дітей: виклики та можливості : матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції (Хмельницький, 28 лютого 2018 року). – Хмельницький : ПП «А.В. Царук», 2018. – С. 135–138.

Шаправська Н.М.,

старший вчитель української мови та літератури
Нетішинської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1

Інфомедійна грамотність як засіб розвитку критичного мислення учнів на уроках української мови та літератури

У статті розглянуто сучасні наукові підходи щодо поняття інфомедійна грамотність та її формування у процесі вивчення української мови та літератури. На прикладі власного педагогічного досвіду запропоновано форми роботи та вправи на уроках української мови та літератури з метою формування та розвитку культури пошуку, аналізу, використання інформації, встановлення джерел інформації, її достовірності та характеру, ознайомлення з поняттям плагіату і його запобіганням.

Ключові слова: інфомедійна грамотність, медіа, соціальні мережі, інтернет, текст, фейк, маніпуляції, плагіат.

У XXI ст. інформація поширюється з надзвичайними темпами, її кількість постійно зростає, а засоби передачі інформації з появою інтернету, соціальних мереж фактично перетворюють нас на постійних її споживачів. З одного боку не можна не відзначити позитивні сторони цього процесу, адже ми можемо використовувати її в освіті та саморозвитку, праці тощо. З іншого боку якість інформації не завжди відповідає, оскільки в мережі наявні інформаційні міфи, фейки, маніпуляції, пропаганда тощо. В українському медіапросторі їх кількість в останні роки постійно збільшується в т.ч. у зв'язку із гібридною агресією РФ та її складовою частиною – інформаційною війною. Питання інформаційної безпеки є невід'ємним викликом сучасності, тому протидія дезінформації є важливим заходом і одним із необхідних інструментів його реалізації. Власне тому, актуальності набуває відповідна підготовка учнів до безпечної та ефективної роботи з інформацією, сучасними медіа, інтернет ресурсами та соціальними мережами, формування у них ще з шкільних років інфомедійної грамотності шляхом розвитку критичного мислення. Зазначимо, що одними із найбільш затребуваних навичок як сучасності, так і майбутнього за версією Всесвітнього економічного форуму є саме критичне мислення і вміння працювати з інформацією [3, с.11]. Отже, ще із школи ми маємо формувати в учнів культуру роботи з інформацією та вчити дітей як відрізнити факти від суджень, розпізнавати інформаційні міфи та не піддаватись маніпуляціям, не вірити фейкам, користуватись перевіреними онлайн ресурсами, формувати культуру поведінки в мережі та закладати стійкість до психо-емоційних впливів через медіа. Це завдання стає ще більш актуальним зважаючи на те, що сучасне покоління є «віртуалами», які більшість свого часу проводять в інтернеті чи соціальних мережах. Covid-19 та пандемія ще більше змусили суспільство використовувати всесвітню мережу та призвели до введення онлайн навчання, яке загостило діджиталізацію освіти та віртуалізацію міжособистісного спілкування. Тому формування навичок критичного сприйняття інформації й усвідомлення цінності високоякісної інформації в контексті шкільної освіти є потребою часу.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» [7] інформаційно-комунікаційна компетентність необхідна для впевненого, критичного й відповідального використання цифрових технологій для розвитку і спілкування. У 2020 р. прийнято Державний стандарт базової середньої освіти, в якому формування інфомедійної грамотності в учнів є однією із цілей якісної освіти [5]. Крім того, ще у 2016 р. було прийнято «Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні» [6], а із 2017 р. відбувається впровадження проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» для закладів загальної середньої освіти. У рамках останнього розроблені методичні матеріали для вчителів з метою використання на уроках української мови та літератури у 8-9 класах, ці матеріали розміщені на сайті МОН [2]. Крім того, за сприяння міжнародних організацій (наприклад ЮНЕСКО) в Україні видаються спеціальні інструкції та методичні матеріали для вчителів та учнів щодо формування інфомедіаграмотності [10; 11], які залучаю не лише на уроках української мови і літератури, а й під час виховних годин як класний керівник учнів 9 класу.

Варто відзначити, що саме уроки української мови та літератури є тією важливою платформою під час яких можна ефективно формувати критичне мислення під час роботи із текстами не лише підручників, а й текстами взятими із соціальних мереж, медіа чи інтернет-мережі, а отже поруч із конкретними предметними компетентностями, впроваджувати культуру інфомедіаграмотності.

Варто відзначити, що проблема інфомедіаграмотності є актуальною не лише на суспільному, але й науковому рівні. Питанням інфомедійної грамотності та різним аспектам формування медіаграмотної особистості у своїх дослідженнях розглядали О. Глазова, О. Ісаєва, Г. Корицька, О. Кучерук, М. Шуляр, Ю. Ковтун, Н. Химера та ін.

Водночас, метою нашої статті – є розглянути процес формування інфомедіаграмотності як засобу розвитку критичного мислення на уроках української мови та літератури на прикладі власної педагогічної діяльності та роботі з учнями Нетішинської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1.

Т.В. Водолазська, Н.І. Курмишева, Т.А. Устименко у праці «Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих» зазначають, що термін «медіаграмотність» походить від термінів «критичне бачення» та «візуальна грамотність» [1, с. 5]. Відповідно інфомедійна грамотність – це вміння критично аналізувати наявний медіаконтент, виокремлювати серед сучасного інфополеку достовірну інформацію, вміння уникати і розрізнати маніпулятивні матеріали, а також створювати власний медіапродукт, який відповідав би стандартам якості та достовірності.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) розуміє інфомедійну грамотність як сукупність знань, навичок, установок, компетенцій та практик, які дозволяють забезпечити ефективний доступ, аналіз, критичну оцінку, інтерпретацію, використання, створення та розповсюдження інформації та медійних продуктів з використанням усіх необхідних засобів та інструментів на творчій, законній та етичній основі [13]. З інфомедійною грамотністю пов'язана низка компонентів: інформацийна грамотність, медіаграмотність, критичне мислення, соціальна толерантність, стійкість до впливів медіа на людські емоції, фактчекінг, цифрова безпека, візуальна грамотність, інноваційність, креативність [8, с.10].

Українська дослідниця О. Кучерук виділяє такі цілі, пов'язані з формуванням інформацийної грамотності в учнів: 1) вміння ефективно шукати, читати, сприймати й аналізувати інформацію, подану в різних знакових формах (текст, схема, таблиця, фото, малюнок та ін.); 2) вміння шукати джерела, першоджерела та працювати з ними; 3) розуміння авторського права; 4) вміння вирізняти плагіат; 5) вміння усвідомлено відрізняти факти від суджень у медіаінформації; 6) вміння систематизувати інформацію, висувати гіпотези, оцінювати альтернативи [8, с.10].

Багато термінів, що пов'язані із формуванням інфомедіа грамотності дітям є невідомими, тому при вивченні теми «Слова іншомовного походження» звертаю увагу дітей та обговорюю значення таких понять як «фейк», «медіа», дискурс, спойлер та ін.

На уроках української мови та літератури учні та вчителі постійно працюють із текстами та інформацією. У процесі формування мовних та літературних компетентностей учня майже постійно відбувається пошук, отримання, засвоєння, аналіз, оцінювання, інтерпретація інформації, створення школярами власних текстів, в т.ч. із використанням медіа, формування здатності критично сприймати медіатекст. Адже на уроках української мови і літератури медіатекст може бути як способом вивчення та інтерпретації конкретного навчального матеріалу з певної теми, так і об'єктом аналізу з точки зору інфомедійної безпеки. Позитивно сприймають учні роботу з медіатекстами, які можуть слугувати на уроці різним цілям: використання медіа як навчального контенту (наприклад, матеріали сайтів «Словотвір», «Сталі вирази», «СловОпис», під час вивчення теми «Лексикографія» в 10 класі), медіатексти для реалізації наскрізних ліній програми (матеріали сайту «Theukrainians.org»), медіатексти для озброєння учнів зі світом медіа, емоційною і технологічною безпекою в мережі, авторським правом (сайт «mediadriverr.online»).

Фундаментом інфомедійної безпеки для будь-якої людини є критичне сприйняття інформації, тому важливо розвивати в учнів навички критичного мислення. У рамках інфомедійної грамотності пріоритетними вчені вважають наступні складові критичного мислення:

1) допитливість і бажання досліджувати. Відповідно завдання вчителя мотивувати учнів до пізнавальної діяльності та створювати ситуацію під час уроку, де учень може вільно висловлювати свої думки та ідеї, обмінюватися ними з іншими, бути толерантним до думки інших. На цьому етапі важливо створити т.зв. ситуацію успіху, тобто коли відбувається задоволення учня від здобутих знань та він мотивований і має бажання здобувати нові знання і розвиватися.

2) Концентрація на певному об'єкті дослідження. На цьому етапі вчитель надає поради та інструменти для ефективної роботи з текстом не лише з точки зору вивчення мовного чи літературного матеріалу, а й стимулює учнів ретельно перевіряти інформацію, яка береться з достовірних джерел, так і тієї, що викликає підозри.

3) Базове скептичне ставлення. Сучасний інформаційний простір містить у собі чимало фейків та маніпулятивних матеріалів, які швидко поширюються і можуть призвести до різного роду труднощів та непередбачуваних ситуацій. Тому скептичне ставлення виховує потребу у з'ясуванні істинності отримуваної інформації, а не сліпому копіюванні та поширенні. На цього етапі важливо вчити учнів ставити питання до тексту, його мети, проблемних аспектів, звертати увагу на деталі, характер, авторське бачення та через низку інших питань критично його оцінювати. Наприклад, «Хто автор повідомлення (медіатексту)? Яка мета його створення? Чому я так вважаю? Для кого призначений текст? Кому воно може бути корисним або завдати шкоди? Де у тексті факти, а де думки? Чи є ньому упередження чи стереотипи? Якими є джерела інформації? та ін.». Крім того, з метою формування критичного мислення на уроках української мови, вивчаючи певну тему з морфології, синтаксису чи лексикології, можна запропонувати учням розділитися на групи та створити текст (наприклад, фейкове повідомлення «офіційні зміни у правописі» чи ін.), а інша група визначає не лише певні характеристики, що розкривають тему заняття, а й ознаки спотворення чи неправдивого подання інформації. Під час уроків української мови та літератури також можна застосовувати вправу «Правда/неправда», під час якої пропонувати дітям пояснювати ознаки неправдивих висловлювань, суджень, маніпуляцій. Під час вивчення біографії і творчого доробку одного із письменників, пропонуємо учням два тексти. Перше повідомлення розробити на основі достовірних джерел інформації, в т. ч. підручника. Натомість друге повідомлення «неправда», сформувати таким чином, щоб він містив чимало суджень, маніпуляцій, фейків. Учні повинні прочитати, проаналізувати та з'ясувати, який з двох текстів є правдивим.

4) Аргументація наявних фактів, щодо їх істинності. Передбачає відпрацьовування навичок доказового, несуперечливого, критичного мислення в процесі застосування набутих знань в практичних ситуаціях, а також вміння узагальнювати та робити відповідні висновки.

5) Гнучкість і неупередженість. Формування навичок працювати із різними джерелами, співставляти інформацію, факти [1, с. 5-6]. Загалом, розвиток критичного мислення у межах інфограмотності передбачає уміння ефективно шукати інформацію, працювати з джерелами й першоджерелами; уміння відрізнити факти від суджень; уміння систематизувати інформацію, висувати гіпотезу, припущення та оцінювати її; уміння ідентифікувати прояви пропаганди, наявність фейків й інструментів маніпуляції (зокрема, через псевдоекспертів, клікбейт-заголовки, маніпулятивні фото, відео, тексти, статистику) тощо.

Варто зауважити, що інфомедійну грамотність можна розвивати не лише під час уроків, а й пропонуючи учням відповідні домашні завдання чи самостійну роботу. Так, опрацюючи тему «Література рідного краю» можна запропонувати дітям написати реферат про одного із місцевих письменників. З цією метою окреслити учням шляхи пошуку відповідної інформації в тому числі через інформаційні пошукові системи в мережі (наприклад, Google). У пошуку варто вводити: письменники Хмельниччини або Хмельницької області (пошукова система Google – видає 519 тис. результатів або 279 тис.) і відповідно до результатів, наступним кроком є пошук по прізвищах. Наприклад, Василь Горбатюк (пошукова система Google – видає 98 тис. 800 результатів). Зважаючи на таку кількість результатів, зрозуміло, що опрацювати усі покликання неможливо. Тому, школярам варто виокремлювати з поміж величезного масиву ресурсів – основні та перевірені. Такими можуть бути електронні бібліотеки (і розміщені там статті, праці у pdf.-форматі, які містять автора, покликання на джерела використаної інформації тощо), електронні словники, енциклопедії. Саме зазначені ресурси, зазвичай, розміщують у себе перевірену інформацію. Водночас, звернути увагу учнів, що багато хто з сучасних літераторів, з метою популяризації власного доробку, створює авторські сайти, які містять цінну інформацію і можуть бути використані для підготовки до заняття.

Під час підготовки цього із завдання діти можуть отримати практичне розуміння того, що таке плагіат та як його не допустити, здійснюючі покликання на певну інформацію чи вказуючи автора певного тексту, твору, вірша, ідеї тощо, джерело розміщення фото,

ілюстрації тощо. Адже з теоретичного погляду поняття плагіату є досить складним для учнів середньої школи. У гуманітарній сфері його розуміють як привласнення авторства на чужий твір. Коли учні готують повідомлення, реферат, презентацію тощо, зазвичай вони не задумуються над тим, що у процесі підготовки використовують текст або розробку іншого автора і підписують його своїм іменем, що є прямим проявом плагіату. Тому напередодні виконання завдання готую невеличку інструкцію до виконання завдання (написання реферату чи створення презентації), у ній подаю не лише технічні вимоги щодо тексту (шрифт, кегль, обсяг і т.д.) чи презентації (кількість слайдів, текст та зображення на слайді тощо), а й зауважую, що учні повинні створювати власний текст чи презентацію, тобто важливою є самостійність та оригінальність завдання, а використовуючи чужий текст обов'язково повинні бути покликання на джерела інформації, відповідне оформлення цитат. Варто зазначити, що запобігання плагіату є одним із важливих елементів академічної доброчесності, а згідно Кодексу академічної доброчесності нашої школи є недопустимим явищем та грубим порушенням учасників освітнього процесу.

Вагомим компонентом у переліку цінностей, які формують інфограмотність є вміння усвідомлено відрізнити факти від суджень. Здійснюючи роботу із текстами на уроках української мови та літератури варто звертати увагу учнів на те, яка різниця між цими поняттями та наголосувати, що різниця полягає у достовірності інформації. Фактом вважається дія, яка відбулася та була зафіксована у відповідних джерелах і її достовірність/недостовірність легко перевірити. Натомість, судження – це думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь про предмети та явища об'єктивної дійсності. На відміну від факту судження не завжди можна перевірити і встановити джерело його походження, а отже ставитися до судження, стереотипні думки, упередження потрібно з обережністю. Розрізнити ці речі допоможуть слова-маркери, які часто вживаються у такому тексті [12, с. 107]. Наведемо приклади таких висловлювань: «я на 100% упевнений, що», «це абсолютний факт», «невипадково», «цілком зрозуміло», «очевидно» та ін. Вчитель має звертати увагу дітей на емоційно навантажені слова у тексті (позитивні чи негативні), оскільки саме вони найчастіше є маркерами впливу, маніпуляцій.

Сучасний процес навчання має супроводжуватися використанням електронних освітніх ресурсів, інтернет-сервісів і цифрових платформ, креативних й комунікативних методів навчання, дидактичних медіатекстів, інтерактивних технологій, що, разом з іншим, сприяють практичному розвитку інфомедійної грамотності.

Важливим також є урахування сенситивних періодів учнів, їхніх потреб, захоплень, досвіду, моди, актуальної медіаситуації, залучення учнів до добору медіатекстів [12, с.106]. Цікавими дослідженнями щодо цього є статті О. Глазової [4], яка пропонує формувати медіаграмотність у процесі написання есе, публіцистичних статей, торкаючись сучасних, достатньо дискусійних і цікавих для підлітків тем. Зокрема на уроках української мови, де розглядаємо теми «Есе» (9 клас. «Я українець», «Яку нагороду ти б хотів отримати в житті?», «Що для мене означає бути щасливим?» та ін).

Вивчаючи тему «Синтаксис» як додатковий матеріал можна розглянути речення, що містять елементи маніпуляцій або певні коментарі у соцмережах (навіть на прикладі соцмереж учнів), і звернути увагу не лише на правила написання, але й на культуру роботи у інфо-медіа ресурсах та соціальних мережах. Звернути увагу на толерантність, недопустимість булінгу, мобінгу не лише в житті, але й у мережі.

Формування інфомедіаграмотності на уроках української мови пов'язане також зі створенням учнями власних освітніх продуктів з використанням ІКТ. Учні можуть розміщувати «пости», «твіти» на сторінках Instagram, Twitter, Facebook, завантажувати короткі відео, використовуючи функцію «Історії» в Instagram, фотоколажі з коментарями, які пояснюють значення цих фото власне для дописувача, мережевої спільноти, громади. Написання таких дописів розвиватиме комунікативну компетентність, мотивуватиме до вивчення мови, водночас є цікавим для учнів зважаючи на їх «життя у соціальних мережах». Одним із завдань, яке практикує із учнями на уроках мови, це використання коментарів, рекламних та вітальних листівок з соцмережі «Facebook» і

пропоную учням обрати ті, де є правописні помилки. При цьому для учнів 5-7 класів застосовую елемент творчості і пропоную із цих листівок створити колаж із правописним коментарем.

Загалом, поступове та систематичне формування інформаційної грамотності на уроках української мови та літератури в учнів у сукупності формує комплекс необхідних умінь та навичок, які дають змогу розрізняти різні типи інформації, встановлювати джерела їх походження, виокремлювати фейкову та достовірну інформацію, формують культуру поведінки у мережі. На уроках української мови і літератури сучасний учитель не лише повинен подавати конкретно навчальний матеріал, а й розвивати в учнів критичне мислення, формувати навички та уміння відшукувати і систематизувати інформацію, здійснювати її аналіз, створювати авторський медіатекст, працювати в команді, обмінюватися думками, дослуховуватися до інших, а також використовувати медіаресурси з навчальною та розвиваючою метою.

Список використаних джерел та літератури

1. Водолазська Т.В., Курмишева Н.І., Устименко Т.А. Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих. Полтава, 2021. 108 с.
2. Навчально-методичні матеріали для вчителя «інфомедійна грамотність на уроках української мови» для 8–9 класів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi-pidruchniki-ta-navchalno-metodichni-posibniki-rekomendovani-mon/navchalno-metodichni-materiali-dlya-vchitelya-infomedijna-gramotnist-na-urokah-ukrayinskoyi-movi-dlya-89-klasiv> (дата звернення: 22.11.2021).
3. Гарматій О. Критичне мислення як ключова компетенція медіаграмотності. *Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»*. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С.13–15.
4. Глазова О. Робота над відгуком про твір мистецтва із застосуванням елементів медійної освіти (на прикладі кінофільму «Незламна»). URL: http://pro.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/o.glazova_vidguk_nezlamna.doc (дата звернення: 22.11.2021).
5. Державний стандарт базової середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 22.11.2021).
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/> (дата звернення: 22.11.2021).
7. Нова українська школа концептуальні засади реформування середньої школи URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.11.2021).
8. Кучерук О. Інтегрування інфомедійної грамотності в простір мовної освіти. *Українська мова і література в школі*. 2020. №3. С.9-12.
9. Шуневич О. М. Шляхи формування медіаграмотності в процесі навчання учнів української мови. *Український педагогічний журнал*. 2017. №4. С. 103-110.
10. Як зловити фейк. URL: <https://imi.org.ua/infographics/yak-zlovyty-fejk-instruktsiya-dlya-chajnykiv-i32681?fbclid=IwAR0i0tMBp2le8-PTe5Ti2snTYEIP9DMycz8hYY7kvF0CVMKw-uEONBrpX7w> (дата звернення: 21.11.2021).
11. Як навчити учнів відрізняти фейки від правди. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/12736/file> (дата звернення: 24.11.2021).
12. Шуневич О. Шляхи формування медіаграмотності в процесі навчання учнів української мови. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С.103-110.
13. Media and Information Literacy. URL: <https://en.unesco.org/themes/media-and-information-literacy> (дата звернення: 19.11.2021).

Шатковська А.С.,
кандидат медичних наук,
доцент кафедри педіатрії, акушерства та гінекології
факультету післядипломної освіти ВНМУ ім. М.І. Пирогова

Використання основних андрагогічних принципів при викладанні акушерства та гінекології на факультетах післядипломної освіти

У роботі висвітлено застосування андрагогічних принципів при викладанні акушерства та гінекології на факультетах післядипломної освіти лікарів з врахуванням особливостей сучасних наукових та педагогічних вимог до вищої освіти, представлені переваги сучасного вітчизняного післядипломного навчання на кафедрах акушерства та гінекології.

Ключові слова: післядипломна освіта лікарів, акушерство та гінекологія, принципи андрагогіки.

Починаючи з перших кроків навчання майбутньому лікарю-інтерну прищеплюють основи лікарської етики, почуття відповідальності за життя пацієнта, доброзичливість, необхідність розуміння емоційного стану хворого, уважне ставлення до нього. Людина, яка приврячає себе професії лікаря, мусить мати справжнє прагнення допомогати і співчувати іншим, тобто, бути справжнім гуманістом. Гуманізм професії лікаря вимагає постійної готовності надавати медичну допомогу. Це один з найважливіших морально-етичних принципів медицини. За успішний результат своєї діяльності лікар несе моральну і юридичну відповідальність, що можливо лише за умов високого рівня професійної майстерності. Для досягнення успіхів у лікуванні лікар повинен знаходити індивідуальний підхід до кожного пацієнта. Також щоб давати повноцінну, а саме вчасну висококваліфіковану медичну допомогу лікарю акушеру-гінекологу потрібно володіти клінічним мисленням і знаннями не лише своєї спеціалізації, а також і з суміжних дисциплін: патофізіології, гістології, топографічної і патологічної анатомії [2, 7]. Майбутній лікар повинен завжди володіти собою у різних несприятливих і досить надзвичайних умовах. У цьому велике значення відіграє формування і удосконалення професійних навичок, переймання досвіду від більш кваліфікованих колег, спілкування під час проведення медичних консиліумів, засідань медичних товариств, конференцій.

На сьогоднішній день, післядипломне навчання лікарів акушерів-гінекологів відбувається в інтернатурі. Тривалість інтернатури зі спеціальності «Акушерство та гінекологія» складає 3 роки. Інтернатура обов'язково включає стажування на очній та заочній базах. На першому році післядипломного навчання співвідношення очної і заочної частини інтернатури складає 50/50, тобто лікар-інтерн знаходиться 6 місяців на очній та 6 місяців на заочній базі. Це може бути як один лікувальний заклад, так і декілька. На другому році лікар-інтерн перебуває 4 місяці на очній та 8 місяців на заочній базі стажування. І на третьому, фінальному, році навчання всього 2 місяці випадає на очну частину і 10 місяців на заочну частину.

Основними складовими навчання на факультеті післядипломної освіти зі спеціальності «Акушерство та гінекологія» є теоретична та практична частини. У цій спеціальності не можливо працювати володіючи тільки теорією та навпаки – не можливо практикуватись, якщо немає теоретичного підґрунтя [1, 3].

Основні напрямки дисципліни направлені на те, щоб лікар-інтерн міг володіти такими навиками:

- планування тактики ведення вагітності, фізіологічних пологів та післяпологового періоду;
- визначення етіологічних та патогенетичних факторів основних захворювань жіночої статевий системи;
- встановлення попереднього діагнозу, можливих ускладнень при вагітності, пологах та післяпологовому періоді;

- встановлення попереднього діагнозу основних гінекологічних захворювань, складання логічного плану обстеження та подальшої тактики ведення;
- інтерпретація клінічної анатомії жіночих статевих органів, фізіології репродуктивної системи;
- діагностика вад розвитку жіночої репродуктивної системи;
- вміння визначати фактори впливу на планування сім'ї, розробити заходи для раціонального планування сім'ї;
- володіння навиками надання невідкладної допомоги при невідкладних станах;
- практичне володіння необхідним обсягом маніпуляцій.

У вихідних положеннях андрагогіки зазначається, що дорослий, який навчається, розраховує на можливість швидкого застосування отриманих у процесі навчання знань, умінь та навичок. Саме наша вітчизняна школа підготовки лікарів дозволяє інтерну практично здійснити цей принцип. Оскільки навчання майбутніх лікарів на додипломному та, особливо, післядипломному етапі відбувається «біля ліжка хворого» і дає можливість відразу реалізувати свої знання і вміння (під наглядом куратора). Європейська та американська системи навчання лікарів передбачають багатоступеневі симуляційні навчання на манекенах. Хоч це і робить таке навчання більш простим, однак воно є механічним, оскільки відсутній фактор живого контакту з пацієнтом [4].

Для засвоєння навчального матеріалу лікарями-інтернами в повному обсязі, навчання на факультеті післядипломної освіти обов'язково включає в себе лекції, практичні заняття, курацію хворих та вагітних, чергування у відділеннях з регулярною ротацією (жіноча консультація, патологія вагітних, оперативна гінекологія, консервативна гінекологія, пологове). Тут основне місце відводиться самоосвіті лікаря. Неможливо імплементувати знання суб'єкту навчання, якщо він не готовий до їх сприйняття та засвоєння. Саме тому, на післядипломному етапі особливо важливим є донести до майбутнього лікаря необхідність щоденного кропіткого навчання.

Також обов'язковими є перевірка знань та вмінь лікаря-інтерна. Для цього проводяться тестові контролі знань, вирішення ситуаційних задач за темою, заліки, перевірка практичних навичок. І далі – оцінювання. В якості оцінювання доцільним є запровадження такого методу як «рольова гра» тобто відбувається взаємодія студентів і викладача в моделюванні ситуації та її вирішенні. Відбувається розподіл за навиками, інтересами та вміннями кожного студента. Це сприяє до мотивування, швидкого і правильного рішення від якого буде залежати здоров'я пацієнтки [10].

Більш сучасним методом навчання є робота в симуляційних кабінетах, де відбувається практична підготовка та оцінювання майбутніх спеціалістів.

При роботі з лікарями-інтернами використовуються необхідні фото- та відеоматеріали. Проходить постійний розбір клінічних ситуацій. Завжди розглядається декілька можливих варіантів лікування. Майбутнім випускникам факультету післядипломної освіти прививається необхідне клінічне мислення, робиться акцент на індивідуальному підході до кожного пацієнта, який ґрунтується на принципах доказової медицини [5].

Крім того, навчаючи лікаря, потрібно забезпечити знання елементарних основ законодавства, які стосуються перинатальної допомоги та охорони репродуктивного здоров'я жінки. Слід володіти не лише наказами МОЗУ, а й законодавчими актами з «Основ законодавства України про охорону здоров'я» [6].

Важливою складовою підготовки майбутніх лікарів є вдосконалення знань із проблеми медичної етики і деонтології. Деонтологію слід розглядати у роботі кожної медичної спеціальності, бо кожна галузь медицини, зокрема акушерство і гінекологія, має власний специфічний контингент, а також, діагностичні та лікувальні прийоми і методи, які вимагають особливого підходу до пацієнта. Фах акушера-гінеколога вимагає досить тісного контакту з пацієнтом, а саме вміння не лише слухати пацієнта, а й керувати бесідою та виділяти важливі моменти зі сказаного. Без довірливих відносин між лікарем і пацієнтом не можна розраховувати на успішну співпрацю і успіх і лікувальному процесі [8].

Також, досить важливим для навчання лікарів-інтернів є участь в консилиумах, де розбираються нестандартні і важкі випадки, патологоанатомічних конференціях, консультаціях досвідчених доцентів та професорів, самостійне заповнення медичної документації. Такий підхід у навчанні сприяє швидкій адаптації майбутнього лікаря до умов роботи, визначення галузі, в якій студент має недостатні знання, що створює умови безперервного розвитку і удосконалення професійних навичок. Необхідно навчати майбутніх лікарів розпізнавати критичні ситуації, які вимагають екстреного втручання, розуміти межі власних вмінь і компетенцій, а також розуміти коли потрібна допомога інших спеціалістів – неонатологів, анестезіологів, хірургів, тощо. Не менш важливим є розвиток так званих нетехнічних навичок – здатності приймати рішення у надзвичайних ситуаціях, лідерських та організаційних якостей, навичок командного спілкування і підтримки та ін. [9].

Таким чином, відповідно до принципу автономії, кожний медичний університет несе відповідальність за підготовку та якість навчання медичних фахівців. Тому якісна теоретична та практична підготовка є основою професійної підготовки майбутніх лікарів. А саме лекції, практичні заняття, чергування у відділеннях, курація хворих та вагітних, участь в консилиумах, знання юридичних аспектів послуг в охороні здоров'я, впровадження нових технологій, навчання в симуляційному кабінеті, навчальні фото- та відеоматеріали забезпечують найефективніше засвоєння навчального матеріалу, а також сприяють мотивації студентів до навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акушерство: підручник /під редакцією В. Е. Радзінського, А. М. Фукса. М.: ГЗОТАР-Медиа, 2016. 1040 с.
2. Акушерство та гінекологія: нац. підручник: у 4 т. Для мед ВНЗ IV р.а. В 4-х тт / за ред. В.М. Запорожана. ВСВ: «Медицина», 2013.
3. Акушерство і гінекологія: у 2 книгах: підручн. / В.І. Грищенко та ін. 4-е вид. ВСВ: «Медицина», 2020.
4. Інновації європейських стандартів вищої освіти у Вінницькому національному медичному університеті імені М.І. Пирогова / В. М. Мороз та ін.: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. участю «Інновації і вищій медичній та фармацевтичній освіті України» (м. Тернопіль, 16–17 травня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 16-18.
5. Коньков Д. Г. Впровадження силлабусу як можливість реалізації індивідуальної освітньої траєкторії: тези доп. наук.-метод. конф. "Актуальні проблеми якісної підготовки медичних фахівців в умовах глобального конкурентного середовища" (м. Вінниця, 12 лютого 2020 року). Вінниця, 2020. С. 112-114.
6. Костюк А. Л., Тарасюк О. К. Реформування вищої освіти - шлях до світової інтеграції. Імплементация закону України "Про вищу освіту" як складова академічної автономії ВНМУ ім. М.І. Пирогова: тези доп. навч.-метод. конф., м. Вінниця, 17 лют. 2016 р. Вінниця, 2016. - С. 80 <https://dspace.vnmu.edu.ua/123456789/1525>
7. Магован Б. А., Оуен Ф, Томсон Е. Клінічне акушерство та гінекологія: 4-е видання, пер. з англ. ВСВ: «Медицина», 2021. 454 с.
8. Степанов Ю. М. Взаємовідносини лікаря та пацієнта – основа ефективного лікування. *Медична освіта*. 2011. №1. С. 80-81.
9. Dornan T, Conn R, Monaghan H, Kearney G, Gillespie H, Bennett D. Experience Based Learning (ExBL): Clinical teaching for the twenty-first century. *Medical Teaching*. 2019. Vol. 41, № 10. P. 1098-1105. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2019.1630730>
10. Konkov D.G., Bulavenko O.V., Klivak V.V. Clinical Cases in Obstetrics and Gynecology. Vinnytsya: LLC «Nilan-Ltd», 2018. – 414 p. <https://dspace.vnmu.edu.ua/123456789/1972>

Формування особистості менеджера освіти в умовах нової української школи

В статті розкрита спроба теоретичного обґрунтування ролі та діяльності менеджера освітнього закладу; сутності і функцій управлінської діяльності в освітній системі; визначено етапи управлінських циклів та принципи управління; окреслено основні вимоги до менеджера освіти в умовах нової української школи.

Ключові слова: нова українська школа; освітній менеджмент; планування організування; робота з персоналом; менеджер освіти; контролювання; система; підсистема; нова етика управлінської діяльності; менеджерська майстерність; принцип гуманізму й демократизму в управлінні; «зернини інновацій».

Школа – це складна динамічна система, життєдіяльність якої забезпечується постійним регулюванням та координуванням як внутрішніх процесів, так і взаємовідношень її різних підсистем. Організація в системі внутрішкільного управління, по-перше, визначає місце та роль кожного члена колективу в досягненні цілей; по-друге, забезпечує їхню ефективну взаємодію в процесі досягнення мети; по-третє, створює систему необхідних при цьому організаційних відношень. Такими є цілі організації, що визначають специфіку управлінської діяльності керівника школи.

Школа – це система, яка складається з декількох підсистем, які тісно пов'язані між собою цілями й задачами та взаємодіють не тільки одна з одною, але й з оточуючим середовищем. Чим більше зовнішніх і внутрішніх комунікативних зв'язків має керівник освіти, тим даний заклад є більш «відкритим» до інновацій та розвитку.

Модернізація управління освітою передбачає запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації, запровадження новітніх інформаційних технологій; підвищення компетентності управлінців всіх рівнів.

Основне завдання керівника школи – виявити інноваційну ініціативу, розробити її шляхи, розширити і запровадити в освітній процес.

З початком активного впровадження культурної і гуманістичної концепції формування особистості менеджера проведені дослідження, присвячені вивченню окремих аспектів культури менеджера: методологічного, морально-етичного, комунікативного, технологічного, загального, аспекту культури суб'єктного розвитку та саморозвитку особистості менеджера в процесі професійно-орієнтованої діяльності. Матеріали наукових публікацій, досліджень дають підставу для висновку, що на сьогодні у теорії склалися декілька підходів до трактування професійної управлінської культури, до виділення її основних компонентів, механізмів і чинників її формування функцій у професійному становленні менеджера.

У науковій літературі виділяють два підходи щодо вивчення готовності до діяльності менеджера в освіті: функціональний (м. Д'яченко, Я. Кандилович) при якому виявляються процесуальні якості безпосередньо значимі для діяльності і особистісний підхід (В.Ільїн, Є. Кузьмін, В. Серіков), що припускає вивчення готовності як комплексу інтегрованих, але різнорідних властивостей, які розрізняються за місцем і функціями в регуляції діяльності. При цьому провідну інтегруючу роль виконують особистісні якості, які виражають спрямованість на відповідну діяльність. Сама проблема побудови моделі фахівця все частіше формується як проблема побудови особистості фахівця (менеджера).

Особливо актуально сьогодні стоїть питання підготовки керівників в умовах запровадження концепції нової української школи: Надзвичайно важливою для розуміння сутності управління є трактування його цілей. Визначення цілей дозволить

однозначно вирішити, чи збігаються цілі освітньої системи й цілі управління цією системою.

Спробуємо визначити теоретичні питання формування особистості менеджера освіти в умовах нової української школи.

1. Метою освітньої системи в самому широкому сенсі є розвиток особистості засобами її виховання та навчання. Зрозуміло, що результат роботи школи відображається в особистості, яка навчається.

Інакше кажучи, метою управління є створення необхідних умов для реалізації цілей навчального закладу.

2. Педагогічна діяльність у своїй основі має педагогічні закономірності. А управління може досягти своєї мети лише в тому випадку, якщо спиратиметься на закономірності функціонування педагогічної системи. У процесі педагогічної діяльності використовуються численні види, форми, засоби, методи навчання й виховання, установлюються численні зв'язки між учасниками цього процесу. Управління відіграє роль засобу, який зменшує розмаїтість освітнього процесу до тих меж, які дозволяють забезпечити реалізацію його цілей.

Таким чином, управління може призвести до руйнації творчого характеру педагогічної діяльності, а може й сприяти його прояву. У зв'язку з цим однією з ключових проблем управління є співвідношення цілеспрямованого управління й спонтанно виникаючих процесів, співвідношення управління й самоврядування.

3. Управлінські відносини – це сукупність взаємозв'язків між керуючою підсистемою та численними духовними і матеріальними елементами керованої підсистеми й зовнішнього середовища, що спрямовані на підтримку стабільного функціонування та розвиток освітнього процесу відповідно до мети навчального закладу.

Таким чином, можна відзначити, що управління освітньою системою відіграє роль механізму, який зв'язує освітній процес із зовнішнім середовищем, а управлінські відносини – роль механізму, який забезпечує створення умов для реалізації цілей освітньої системи.

4. Управлінський цикл – це сукупність взаємодіючих, послідовних підпорядкованих одній меті функцій управління, комплексна реалізація яких забезпечує успішне вирішення управлінських завдань. Особливістю навчальних закладів є те, що цикли управління співпадають з циклами освітнього процесу – семестр, навчальний рік тощо.

Таким, чином, можна сказати, що період часу від постановки мети управління до її реалізації є циклом управління.

5. Функції управління – це види діяльності, які чітко відокремлюються за часом їх здійснення та за управлінськими завданнями. Головний критерій для визначення функцій управління – відповідність видів управлінської діяльності етапом управління.

Функції управління є фундаментальними, незмінними видами управлінської діяльності, які відбивають загальну логіку управління. Управлінський цикл починається з визначення мети управління. Першим етапом і функцією управління є планування – вид управлінської діяльності, спрямований на визначення мети, завдань управління, змісту управлінської діяльності, відповідальних за виконання завдань та терміну їхнього виконання. Деякі науковці виділяють як окремі функції управління **цілепокладання, педагогічний аналіз і прогнозування**.

Так, дійсно, управлінський цикл починається з аналізу результатів роботи в попередньому циклі, але такий аналіз є лише елементом цілепокладання, який, у свою чергу, є одним з елементів планування. Прогнозування, як відомо, це визначення перспективних складних теоретичних чи практичних питань, а це також є елементом функції планування.

План роботи ще не є гарантією його виконання, тому наступною функцією управління є **організація**.

Організація — це вид управлінської діяльності, який передбачає ознайомлення членів колективу зі змістом діяльності з реалізації завдань навчального закладу в даному управлінському циклі,

формування готовності працівників до реалізації цих завдань і вирішення матеріально-фінансових проблем, пов'язаних з виконанням завдань управління.

Організація передбачає формування сумісної діяльності керуючої і керованої систем з метою досягнення поставлених завдань. Головне в організації—визначення ролі кожного підрозділу, кожної людини в досягненні мети; забезпечення ефективної взаємодії підрозділів і людей, об'єднання на основі спільної мети й єдності організації, раціонального розподілу прав, повноважень та обов'язків.

За функцією «організація» починається діяльність колективу з виконання плану роботи. Наступним видом та етапом управлінської діяльності, спрямованою на забезпечення реалізації мети управління, є контроль.

В управлінській діяльності є два типи завдань — *поточні* та *перспективні*, пов'язані з розвитком існуючої системи роботи навчального закладу. Контроль необхідний для забезпечення обох типів управлінських завдань, але контроль як функція управління передбачає тільки ті управлінські дії, які спрямовані на перевірку реалізації управлінської мети в даному управлінському циклі.

6. Контроль — це вид управлінської діяльності, спрямований на виявлення відхилень фактичних результатів управління від передбачених, з'ясування причин розходження мети й результатів управління, визначення змісту регулюючої діяльності щодо зведення до мінімуму наявних відхилень.

На основі контролю здійснюється регулювання. У ході роботи внаслідок різних причин обов'язково виникають диспропорції. Регулювання тісно пов'язане з продуктивністю праці. Важелями регулювання є моральні та матеріальні стимули й поточне оперативне розпорядництво.

7. Регулювання — це вид управлінської діяльності, спрямований на наближення поточного результату управлінської діяльності до запланованого шляхом виконання рішень, прийнятих під час контролю.

Деякі автори розглядають регулювання як уміння усунути вади, забезпечити підтримку відповідного рівня організації освітнього процесу залежно від нових соціально-економічних умов, здійснювати корегування за висновками аналізу.

Кожний управлінський цикл завершується педагогічним аналізом наслідків роботи. Оскільки такий аналіз не впливає на реалізацію завдань уже минулого управлінського циклу, то він є необхідним для визначення мети роботи наступного циклу. Таким чином, він стає складовою функції планування нового управлінського циклу. Саме завдяки такому аналізу забезпечується наступність в управлінні й єдність різних циклів управління.

8. Принципи управління. Ланкою, яка зв'язує діяльність з управлінням навчальним закладом із функціонуванням навколишнього середовища є принципи управління — фундаментальні положення, провідні ідеї, вихідні вимоги до здійснення процесу управління:

- принцип прогностичності
- принцип єдності механізмів державного управління та власних внутрішніх механізмів
- принцип взаємовизначення керуючої і керованої підсистем
- принцип науковості управління
- принцип оптимального співвідношення оперативного-поточного і цільового стратегічного управління
- принцип цілісності умов
- принцип спрямованості управління на реалізацію творчого потенціалу педагогічної діяльності.
- принцип професіоналізму особистості та діяльності керівника навчального закладу
- принцип оптимального співвідношення цілеспрямованих управлінських впливів
- принцип плановірності
- принцип оптимальної структури управління

- принцип зворотного зв'язку
- принцип цілісності функцій управління

Управління навчальним закладом – це, насамперед, управління людьми та стосунками між ними, управління матеріальними об'єктами. Тому, коли мова іде про управління освітніми системами, вживати поняття «менеджмент» цілком доцільно.

Галузь менеджменту, що регулює процеси транспортування змісту освітньої діяльності, називається освітнім менеджментом. Вона охоплює зміст, форми реалізації принципів, методів, підходів, технологій, функцій і прийоми управління взаємодією освітніх процесів.

Категорія людей, яка здійснює роботу з управління людськими ресурсами називається менеджерами, а діяльність, яку вони виконують, називають менеджерською діяльністю. Відповідно особи, які безпосередньо здійснюють менеджерську діяльність в освітніх закладах освіти, є менеджерами освіти.

Керуючись законами, закономірностями, науковими підходами, принципами й функціями управління соціально-педагогічними системами, можна дійти висновку, що управління соціально-педагогічними системами, зокрема навчальними системами на сучасному етапі їхнього розвитку спрямоване на переведення їх до якісного нового стану – стану «оптимальної відкритості», постійного розвитку, впровадження інновацій, трансформації та реформації. А це можливо за умов постійного генерування нових педагогічних технологій, форм, методів, засобів навчання, виховання й управління.

Тому управління навчальним закладом як відкритою соціально-педагогічною системою має свої особливості й специфіку. До особливостей такого управління ми відносимо умови, що забезпечують функціонування й розвиток закладу освіти (організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні, психолого-педагогічні); до специфіки управління – реалізацію принципів гуманізму й демократизму в управлінні.

М.Д. Виноградський зазначає, що лідерські якості керівника, як виразника і захисника інтересів членів колективу, вимагають у першу чергу вмілого поєднання у своїй роботі власних і колективних інтересів. Він повинен сприяти творчому зростанню підлеглих, створюючи для цього відповідні умови добре знати мотиваційну структуру працівників, бути психологом людської душі. [11..,с.6]

Велику роль відіграє і саме оточення, мікроклімат, тобто умови для самовдосконалення, саморозвитку, самоствердження. Їх ми намагаємось створити. Головне: єдність і взаєморозуміння адміністрації та колективу, моральна підтримка людей, стимулювання їхньої праці. Ми стараємось створити умови для самоосвіти вчителів. В школі діють і реалізуються програми, проекти, інші «зернини інновацій».

Отже, можна зробити висновок про те, що у сучасних умовах оптимальний стиль лідерства мінливий, який творчо використовується залежно від конкретної ситуації і застосовує безліч методів і форм впливу на підлеглих [3..с. 244]

Нові управлінські технології використовуємо щодо проведення педагогічних ряд. Це – педрада – «мозкова атака», «педагогічний аукціон», «педрада – пошук», «педрада – консиліум» та інші. Основне завдання в підготовці до педради – це залучення вчителів до пошукової науково-методичної діяльності, що випливає із мети та завдань педради.

Питання педради обговорюється попередньо на засіданнях фахових спільнот вчителів, творчих груп, на методичній раді, у формі конференцій, творчих портретів, диспутів.

- Навчальний заклад у багатогранній та складній системі зовнішніх і внутрішніх зв'язків виступає як складна, динамічна соціально-педагогічна система, якій притаманні всі характерні ознаки цілісної системи.

- Навчальний заклад, який бере участь в інноваційній діяльності має більший «ступінь відкритості», набуває кращих результатів у досягненні мети.

- Управління закладом освіти як соціально-педагогічною системою відповідає сучасним законам розвитку соціальних та соціально педагогічних систем і вимагає відповідної підготовки керівних кадрів.

Підводячи підсумки, можна сказати, що технологія керівництва повинна відповідати викликам ситуації, що склалося, творчо насичуватися рисами будь-яких стилів, які

роблять лідерство більш ефективним. При цьому саме творча спрямованість менеджера є основною передумовою його високих лідерських якостей.

Академік В.Г. Кремінь зазначав, що сьогодні дуже важливо, щоб підготовка високопрофесійних педагогічних працівників відповідала інтеграційному критерію: «педагогічна майстерність мистецтво комунікування нові технології», а від себе ще додала – «менеджерська майстерність». [7; с.235].

Список використаних джерел та літератури

1. Андрушків Б.М. Основи теорії та практики управління. Л.: Світ, 1993-201с.
2. Березняк Є.С. Руководство современной школой / Некоторые вопросы и проблемы/. – К.: Рад. школа, 1977 – 168с.
3. Бесєдін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту: оцінно – ситуаційний підхід:
4. Введенський В.Н. Моделювання професійної компетентності педагога (В.Н.Введенський)
5. Гуменюк В.В. Організація інформаційної системи управління навчально-виховним процесом//Освіта і управління. – 1999. – Т.3. - №2. с. 48-56.
6. Єльнікова Г. Закономірності управління загальною середньою освітою в Україні // Шлях освіти. – 2000. - №3 – с. 13-16.
7. Кремінь В.Г. Еліта: витоки, сутність, перспектива/ - К.: Т-во «Знання України», 2011. – 526с.
8. Мормаза О. Визначення рівня кваліфікації керівника школи //Освіта і управління. – 1997. – Т.1. - №1 – с.59-63.
9. Розгон 5. Психологічні аспекти управління навчальним закладом // Рідна школа. – 2000. - №4. – с.33-34.
10. Тюріна Л.Г. Моделювання в управлінській діяльності директора школи // Директор школи. – 2000. №36.- с. 11-17.
11. Управління персоналом: Навч. посібник М.Д. Виноградський, С.В. Беляєва А.М. Виноградська та ін. – Є.: ЦУЛ, 2006.
12. Хриков Є.М. Теоритичні основи внутрішкільного управління. – Луганськ: Альма-матер, 1999-118с.

Шевчишена О.В.,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки
та психології ХОІППО

Психологічні умови професійного розвитку вчителя в умовах модернізації освітньої галузі соціуму

У статті наведено розуміння сутності професійного розвитку педагога як невід'ємної частини професіоналізації його особистості. Виокремлено та проаналізовано психологічні умови професійного розвитку вчителя в умовах модернізації освіти. Обґрунтовано можливості стимулювання професійного розвитку вчителя на рівні психологічної служби закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: професійний розвиток педагога, освітні виклики соціуму, модернізація освіти, особистісно-професійні можливості вчителя, психологічні умови професійного розвитку педагога в умовах модернізаційних процесів в шкільній освітній сфері, психологічна служба закладів загальної середньої освіти, професійний саморозвиток вчителя.

В умовах стрімких змін, які стосуються різних сферах життєдіяльності, а відтак, посилення соціальної комунікації, зростає потреба в креативних, самодостатніх та незалежних людях, в особистостях, які відзначаються низкою компетентностей, які б давали змогу їм успішно вирішувати проблеми, що постають в їх житті.

Заклад загальної середньої освіти є ідеальним середовищем для формування в дітей та підлітків власної системи цінностей, способів мислення та інших особистих якостей, що сприяють їх успішній соціалізації в навколишньому середовищі. Тому важливо, щоб рівень організації, забезпечення та реалізації змісту освіти відповідав державним стандартам загальної середньої освіти, а саме, вимогам до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти відповідного рівня.

Тому реформування освітньої галузі українського соціуму обумовлює потребу в педагогічних працівниках, які є позитивно налаштованими на виклики, зумовлені освітньою практикою, готовими підтримувати компетентісно-знаннєву парадигму освіти, а відтак, розглядати навчання як відкриту систему за участі учнів, вчителів, адміністрації та батьків на умовах широкого партнерства, яке, в свою чергу, відбувається у доцільних та прийнятних формах.

Однією з важливих вимог часу, як сьогодні відомо, є концепція «Нової української школи». Основними поняттями, які є характерними для вище згаданого підходу щодо організації освітнього процесу в сучасній українській школі, є педагогіка партнерства, готовність до інновацій, нові стандарти й результати навчання, автономія школи і вчителя тощо.

Якщо окремо вести мову про **професійний розвиток вчителя**, то дане поняття, якщо відштовхуватись від аналізу численних досліджень в цій проблематиці, фахівці розглядають як процес постійного вдосконалення особистісних, соціальних і професійних компетентностей педагога.

Однак, чи усвідомлюють вчителі важливість модернізаційних процесів, які супроводжують сучасну школу? Чи усвідомлюють вони організаційно-педагогічні засади, на яких має здійснюватися освітній процес задля забезпечення набуття учнем компетентностей? І взагалі, чи мають вони можливість підтримувати нововведення, пов'язані з освітнім процесом? Ті чи інші питання залишаються відкритими. Тому в умовах освітніх викликів соціуму виявляє себе потреба у посиленні **психологічних умов**, необхідних для професійного розвитку педагога в умовах освітніх викликів сьогодення.

Так як школа має бути в авангарді суспільних змін, то основним суб'єктом реалізації відповідних перетворень, що відбуваються в освітній сфері, є особистість педагога. Однак, під час професійного розвитку будь-який вчитель, як відомо, не лише розвиває педагогічні здібності, вдосконалює власні знання, вміння та навички, але й може іноді чинити негативний вплив на якість освітнього процесу.

Для прикладу, вчитель в деяких аспектах професійної діяльності й досі продовжує бути підвладним педагогічним стереотипам, що мають місце в сучасній школі (наприклад, відсутність прагматичного спрямування освітнього процесу, неготовність педагогічного працівника адаптуватися до освітніх викликів соціуму тощо). Педагогу не завжди вистачає професійних здатностей, необхідних для забезпечення активної взаємодії учнів. Керівники не завжди відзначаються компетентностями щодо систематичного відстеження професійних можливостей вчительського складу закладів загальної середньої освіти, а відтак, можливостями створювати умови задля підвищення професійного рівня педагогічних працівників. Вище згадані явища, в цілому, перешкоджають професійному становленню вчителя, а відтак, можуть негативно позначитися на результатах освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

В умовах модернізації освіти для педагогічної аудиторії характерною є заострення певних протиріч, зокрема: між прагненням до втілення нового в системі освіти та потребою збереження попередніх стилей взаємодії між вчителем та учнями, а відтак репродуктивних методів навчання; високими вимогами освітнього середовища та актуальним досвідом вчителя (його знаннями, вміннями та можливостями).

Тому можна вважати, що професійне становлення сучасного вчителя є тривалим, доволі складним цілісним процесом, який обумовлюється низкою різноманітних соціальних, педагогічних та психологічних чинників. Ефективність реалізації назрілих завдань модернізації освіти вимірюється, в свою чергу, психологічною підтримкою

професійного розвитку вчителя шляхом йому допомоги щодо вирішення назрілих суперечностей. Відтак, це потребує теоретичного осмислення психологічних умов професійного розвитку вчителя в межах модернізаційних процесів, які супроводжують шкільний освітній простір.

В контексті даної проблематики напрошується питання щодо суб'єктної позиції вчителя, яка б давала змогу йому глибоко усвідомлювати рівень власних як професійних, так і особистісних ресурсів, а відтак, активно управляти ними. В своїх дослідженнях О.М.Кокун та Л.Є.Паутова зазначають, що в контексті особистісно-професійного розвитку вчителя відіграє наявність акмеологічної позиції, яка, в свою чергу, може виявлятися в його особистісній активності, в його прагненні до реалізації власних потенціалів в соціумі, а відтак, готовності до подальшого самовдосконалення [2, 4].

Тому в даній статті ми зосереджуємо увагу на професійно-педагогічному (самостійному, критичному) мисленні вчителя, ціннісних орієнтаціях та незалежності його особистості.

Враховуючи освітні виклики сьогодення, можна бути твердо переконаним, що сучасному суспільству потрібний педагог, який володіє новим баченням школи, взаємин учня з вчителем та навколишнього світу в цілому, а відтак, новим педагогічним мисленням загалом.

Тому однією з психологічних умов професійного розвитку вчителя є оволодіння ним новим «педагогічним баченням» подій, які супроводжують освітній процес. Що стосується «педагогічного бачення», то подібне явище, на нашу думку, завжди супроводжує вчителя, на якому б етапі суспільного розвитку йому не доводилось працювати. Однак, сьогодення диктує нові вимоги до особистості вчителя. В умовах нових освітніх викликів важливо, щоб педагог відзначався готовністю до усвідомлення та переосмислення педагогічних ролей та функцій педагогічного спілкування, сприйняття себе та учнів як рівнозначних повноцінних учасників освітнього процесу, забезпечення подачі знань крізь призму особистісно-орієнтованих технологій, які нам пропонує сучасна психолого-педагогічна практика.

Відповідно, управління освітнім процесом спонукає педагога переосмислювати нові стратегії і тактики вирішення проблемних задач. В умовах формування нового інноваційного середовища вчитель потребує нового складу мислення. Формальне ставлення до професійної діяльності та стереотипне мислення педагога, як відомо, виступає в якості дестабілізуючого фактора на шляху до його професійної діяльності як творчого процесу. Тому під час виконання професійних обов'язків в контексті переліку домінуючих рис та якостей характеру педагог потребує такої якості, як самостійність мислення.

Самостійне мислення, на нашу думку, доречно розглядати не просто як окремих вид мислення педагога, а як органічну частину цілісної особистості вчителя. Саме самостійне мислення педагога сприяє успішному формулюванню ним педагогічних цілей; ефективному вибору засобів та способів їх розв'язання; формуванню педагогічних суджень та умовисновків, а відтак, ефективному розвитку професійної зрілості вчителя як фахівця.

Самостійне мислення як одна з психологічних умов професійного розвитку вчителя, в свою чергу, корелює з критичністю мислення педагога. Критичність мислення вчителя, на нашу думку, виявляється в здатності не підпадати під вплив чужих думок та копіювати стиль педагогічного спілкування інших колег, а в його особистій здатності позитивно чи негативно оцінювати аспекти педагогічного факту чи ситуації, яка склалася.

Педагог з самостійним, критичним складом розуму ретельно аналізують свої думки, вимогливо та справедливо їх оцінюють, зважають всі аргументи «за» і «проти», виявляючи тим самим самокритичне ставлення до власних педагогічних рішень та їх наслідків.

Окремої уваги, на нашу думку, може заслуговувати питання ціннісних орієнтацій педагога. Вони є тою особистісною характеристикою, наявність якої сприяє якісному виконанню вчителем своїх професійних обов'язків.

Слушним з приводу вище згаданої проблематики, на нашу думку, є твердження І.Ф.Ісаєва. За переконаннями автора, учитель, який перебуває на етапі підготовки та здійснення професійної діяльності, оволодіває певними педагогічними цінностями, а відтак, переводить їх у площину власних професійних переконань, іншими словами, суб'єктивує їх [1]. Вище згадане положення є співзвучним із думкою В.А.Сластеніна. За переконаннями дослідника, саме рівень суб'єктивації педагогічних цінностей слугує показником особистісно-професійного розвитку вчителя [5].

Якщо, в цілому, відштовхуватись від аналізу психолого-педагогічних досліджень з приводу педагогічних цінностей вчителя, то їх доцільно трактувати як певні орієнтири, на основі яких вчитель здійснює свої професійні обов'язки.

В якості акмеофакторів як окремих важливих детермінант професійного розвитку педагога можуть виступати: прагнення до педагогічної майстерності та професійної самореалізації, самосвідомість та рефлексивна компетентність вчителя, його відповідальність за виконання професійних завдань, світоглядно-філософська позиція педагога в контексті освітніх інновацій.

Сучасна школа, якщо відштовхуватися в цілому від концепції «Нової української школи», потребує умотивованого вчителя, фахівця, який має широкий діапазон творчості та готовий зростати професійно. А тому сучасному вчителеві важливо відзначитися такими особистісно-професійними якостями, як впевненість, рішучість, ініціативність, динамічність; креативними якостями особистості; здатністю до логічної аргументації своїх поглядів та переконань; вмінням адаптувати свої професійні підходи до психологічних особливостей сучасних школярів; незалежністю, гнучкістю та інтуїтивністю мислення, його позитивною спрямованістю під час розгляду та вирішення різноманітних педагогічних задач, пов'язаних із налагодженням стосунків із учнівською аудиторією.

Звичайно, що одним із вагомих дезадаптаційних факторів, що негативно позначається на професійному розвитку вчителя, є матеріальне забезпечення. В якості фрустраційних факторів окрім матеріального стану виступають: становище вчителя в суспільстві, можливість вибору місяця роботи, зміст роботи в цілому, взаємини з адміністрацією та підтримка ініціатив вчителя зі сторони керівництва школи щодо покращення якості освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти.

Матеріальне та цифрове забезпечення освітнього процесу наразі є одним із запитів, який продовжує себе виявляти на рівні педагогічної аудиторії. В загальному використання інформаційно-комунікаційних технологій окрім інтенсифікації роботи з різноманітною документацією дає змогу реалізовувати ряд інших важливих завдань, зокрема: комунікація зі школярами та їх батьками, підвищення професійного рівня педагога, отримання актуальної освітньої інформації тощо. Тому сьогодні заклад загальної середньої освіти потребує розширення простору інформаційної взаємодії, а відтак, посилення соціально-культурної комунікації. Важливо, щоб бібліотеки трансформувались на сучасні інформаційно-методичні центри, які б поєднували в собі окрім інформаційної функції ще й культурну та виховну функцію [6].

Сучасний світ характеризується кардинальними змінами в різних сферах соціуму, в тому числі і в освітній сфері. Школа із закритої системи перетворюється на відкрите середовище. А відтак, у керівника закладу освіти розширюється арсенал функцій професійної діяльності. Сьогодні потребує від керівника успішного здійснення не лише управлінської, але й педагогічної діяльності, забезпечуючи тим самим реалізацію різноманітності міжсуб'єктних відносин в нових умовах освітнього простору [7].

Тому вчитель сучасної школи потребує від керівництва стимулювання його можливостей втілювати ініціативи щодо покращення якості освітнього процесу, залучення його до розробки різноманітних документів, створення різнобічних умов для популяризації власного професійного досвіду. Окрім того, вчителю важливо відзначитися академічною свободою, а саме, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі [6].

Відповідно, враховуючи сьогодні наявність конкуренції між закладами загальної середньої освіти, керівник школи як освітній менеджер повинен бути готовим до

напрацювання нової стратегії управління закладом загальної середньої освіти, до перетворення жорсткого управління на більш мобільне, гнучке та динамічне, а відтак, бути готовим впливати на формування освітніх послуг за допомогою психолого-управлінських засобів [7].

Однак, досить часто педагог не готовий працювати над посиленням власних особистісно-професійних ресурсів. Однією з причин цього явища може бути негативне, стереотипне мислення вчителя, яке не дає змоги йому ефективно використовувати власні інтелектуальні та творчі ресурси, а відтак, втілювати їх в життя, занижена самооцінка, високий рівень тривожності, наявність внутрішньо-особистісних конфліктів тощо.

Важливу роль у переосмисленні педагогами наявності в професійному житті подібних індивідуально-психологічних детермінант, а відтак, у формуванні позитивної мотивації щодо професійного зростання, відіграє психологічна служба закладу загальної середньої освіти. Саме вона покликана адаптовувати психологічні знання до дійсності, втілювати ефективні технології в педагогічну діяльність та стимулювати вчителя до розвитку педагогічної рефлексії.

Корекційна робота з вчителями може включати професійні мотиваційні тренінги з розвитку в них навичок проектувати та розробляти власні програми професійного вдосконалення, виробляти внутрішні установки щодо роботи над собою.

Моделювання тренінгових занять повинно включати вправи, які спрямовані на розвиток у педагогічного працівника вмінь аналізувати проблемні ситуації та напрацьовувати стратегії і тактики їх вирішення, здійснювати рефлексію власної професійної діяльності.

Важливими у роботі психолога з вчителями є заходи, спрямовані на оптимізацію працездатності педагога, на профілактику виникнення ознак втоми, які, в свою чергу, можуть бути пов'язані з недостатнім професійним рівнем (нестійкість настрою, підвищення дратівливості та байдужість до роботи).

Тому в план роботи діяльності психолога закладу загальної середньої освіти важливо включати заходи, спрямовані на оптимізацію адаптаційних можливостей педагогічних працівників. Важливо при цьому, щоб зміст подібних заходів був націлений на реалізацію наступних завдань, зокрема: стимулювання вчителя до оволодіння методами емоційної саморегуляції, зниження у нього рівня педагогічної тривожності, допомога у налагодженні конструктивних взаємостосунків між усіма учасниками освітнього процесу.

Успішній самокорекції власної педагогічної діяльності педагога також можуть сприяти семінари-практикуми, творчі звіти, аутотренінги, проблемні семінари, круглі столи, творчі (динамічні) групи вчителів, тренінги з розвитку інноваційного та творчого мислення, позитивної «Я-концепції» педагога та його прагнення до професійного саморозвитку.

Тренінгова технологія, зазвичай, ґрунтується на активізації здатностей вчителя до професійного зростання. Тому психолог, який працює над проблемою мотивації педагога до професійного зростання, повинен, в першу чергу, виділити та адаптувати тренінгові вправи до педагогічної діяльності.

В арсеналі роботи психолога з педагогами можуть мати місце вправи на самопізнання та рефлексію емоційного досвіду, на розвиток самокритики та здатностей щодо напрацювання формул самозміни власної особистості [8]. Особливої уваги можуть заслуговувати вправи, спрямовані на розвиток у вчителя конструктивного мислення, навичок конструктивного спілкування, а відтак, здатностей досягати ефективної співпраці з усіма учасниками освітнього процесу [9].

Необхідно аргументовано, виходячи з реального стану справ у школі, довести, що регулярно виконання корекційних вправ допоможе вчителю змінити свої налаштування, впевненіше орієнтуватись у своїй професії. Вправи необхідно підбирати відповідно до послідовного розгортання від „нижчого” до „вищого” рівнів особистісного-професійного зростання педагога.

Подібні вправи дають змогу збагачувати професійну самосвідомість вчителя, виробляючи у нього засоби стійкої професійної позиції, заснованої на засадах гуманістичної психології. Педагог, який вміє посісти позицію „над” своєю професією і „над” самим собою, готовий до професійного саморозвитку.

За переконаваннями деяких науковців, в загальному робота психолога з вчителями може будуватися у двох площинах [3]. Перша – ставлення до них як до фахівців. У цьому випадку задача психолога полягає в тому, щоб поповнити їхні психологічні знання і вміння використовувати ці знання на практиці, допомогати у психологізації освітнього процесу [3].

Друга площина – вчителі як безпосередні суб'єкти освітнього процесу. Відповідно, психолог має стежити за їхнім психологічним станом, навчати саморегуляції, а відтак, сприяти особистісному зростанню [3].

Таким чином, аналіз досліджень в контексті вище згаданої проблематики дає підстави вважати, що зростають вимоги до професіоналізму педагога як рушія якісних змін в освіті. Професійний розвиток педагога, в цілому, може обумовлюватися рядом різноманітних соціальних, педагогічних та психологічних чинників. Однак, в умовах модернізаційних процесів, які супроводжують освітній простір нашого соціуму, окремого, а відтак, доволі важливого значення в професійній діяльності педагогічного працівника набувають внутрішні характеристики. Для ефективної реалізації завдань модернізації освіти важливою є психологічна підтримка професійного розвитку вчителя через стимулювання у нього особистісно-професійних можливостей. Різноманітні конструктивні шляхи стимулювання в педагога внутрішніх ресурсів можуть знаходити своє відображення на рівні психологічної служби закладів загальної середньої освіти, адміністрації шкіл, регіональних центрів розвитку освіти. Однак зусилля вище згаданих фахівців мають зводитися до єдиного знаменника: допомога педагогу у розв'язанні внутрішніх суперечностей, а відтак, у його професійному становленні.

Що стосується перспектив подальших досліджень з приводу даної проблеми, то ми не обмежуємося лише теоретичним осмисленням психологічних засад професійного розвитку педагога в умовах модернізації освіти. Подібне явище обумовлює потребу в здійсненні науково-дослідної роботи з приводу емпіричного вивчення даного феномену, а відтак, розробки системи заходів щодо посилення у педагогічних працівників внутрішніх (психологічних) ресурсів, які б давали змогу їм повноцінно виконувати професійні обов'язки в умовах модернізаційних процесів, які супроводжують освітній простір нашого суспільства.

Список використаних джерел

1. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособ. / И.Ф.Исаев. - [2-е изд.]. – М.: Академия, 2004. – 208 с.
2. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія / О.М.Кокун. – К.: ДП «Інформ-аналіт. агентство», 2012. – 200 с.
3. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін.: Підручник. К.: Либідь, 1999. – 536 с.
4. Паутова Л.Е. Акмеологические аспекты созидательной деятельности преподавателя высшей школы // Акмеология. 2008. № 1. С. 22-32.
5. Сластенин В.А. Акмеологические основы педагогики // Педагогика: [учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений] / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
6. Шевчишена О.В. Виявлення резервів підвищення якості освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти засобами соціологічних досліджень: навчально-методичний посібник / О.В.Шевчишена. – Хмельницький: ОІППО, 2021. – 124 с.
7. Шевчишена О.В. Формування психологічної готовності керівників закладів загальної середньої освіти до управлінської діяльності: науково-методичне видання / О.В.Шевчишена. – Хмельницький: ОІППО, 2019. – 92 с.
8. Шевчишена О.В. Розвиток емоційної саморегуляції сучасного педагога: науково-метод. посіб. / О.В.Шевчишена. – Хмельницький: ОІППО, 2015. – 124 с.

9. Шевчишена О.В. Соціально-просвітницький тренінг з розвитку самногенного мислення педагога: навч.-метод. посіб. / О.В.Шевчишена. – Хмельницький: ОІПГО, 2013. – 64 с.

Шевчук Т.О.,
вчитель української мови та літератури
Дунаєвецької ЗОШ І-ІІІ ст. №3

Сучасні педагогічні технології навчання української мови та літератури

Учні повинні сприймати рідну мову не як звичайний шкільний предмет, а як безцінне духовне багатство, як частину своєї природи, яку виплекали, зберегли і передали нам попередні покоління. Рідна мова не є іноземною, а володіння іноземною мовою – це досягнення саме по собі. Рідна мова – це тонка мова, яка шліфується сотнями років, це інструмент мислення, пристосований до цього, а не до іншого середовища та ментальності, це інструмент для розуміння таємниць навколишнього світу. Тому для оцінювання високим балом важливо не стільки розуміння правил, правильне написання слів і речень і правильна структура речення, скільки повага до мови та безперервне використання нею. Бо тільки той, хто активно користується мовою, розвиватиме мову, пристосовується до нових потреб, узгоджуватиме її із загальним прогресом.

Ключові слова: технології навчання, орфографічна та пунктуаційна грамотність, фонетика, розвиваюче навчання,

Протягом століть кожен народ створював свою мову відповідно до власного темпераменту, менталітету, світогляду, природного середовища та власних потреб, а не потреб інших.

В очах українських школярів рідна мова має бути найпрестижнішою. Це вимагає від дітей розуміння того, що наша мова давня, багата і могутня. І, до того ж, одна з наймелодійніших. Це принаймні втричі давніша, ніж англійська чи російська. Навіть у складних історичних умовах вона створила надзвичайно художні шедеври та переклала найвидатніші твори. Тарас Шевченко довів її велич і могутність півтора століття тому. Чи буде вона величнішим і могутнішим, залежить від величі та сили народу.

Яка мета уроків рідної мови у старшій школі? З цього приводу існують різні думки. Одними з основних завдань шкільної програми з рідної мови є розвиток орфографічних, пунктуаційних та стилістичних навичок учнів. Інші вважають, що значення навчання рідної мови в школі полягає в тому, щоб виховувати зв'язне мовлення учнів, навчити дітей говорити добре, змістовно та відповідати нормам літературної мови. Треті вперше прийшли до досконалого знання граматики та орфографічних правил, їх точних виразів.

Звичайно, все це вкрай необхідно: орфографічна та пунктуаційна грамотність, розвиток зв'язної фонетики, знання мовних законів. Це важливі аспекти надзвичайно важливої справи – всебічного розвитку рідної мови. Але якщо діти не люблять рідну мову, то все це втрачає сенс.

Адже любов до рідної мови починається з любові до Батьківщини. Не дивно, що найближчим часом на шанувальників рідного слова наклеять зловісних, а часом і фатальних ярликів «буржуазних націоналістів»: суржик — так, бо суржик не поважає свою, чисту і правильну літературну мову — це небезпечно, бо люди поважають себе і пам'ятають про своє коріння, тому не хочуть слухати блуду.

Другим основним завданням шкільної програми з рідної мови є виховання мислення учнів. Ми занадто довго стикаємося з цими недоліками, і занижена самооцінка нас штовхає в свідомість, поки ми самі в це не повіримо

У дорослому житті випускникам доведеться думати, аналізувати, робити висновки та приймати рішення.

Нарешті, у навчанні важливо не знання, а розуміння. У розумінні формуються правильні і потужні знання. Якщо учень не розуміє структури явища і не може побачити

в ньому закономірностей, то всі його навчання марні. Важливе не саме правило, а розуміння його змісту, сутності, зв'язку з реальними явищами.

Третє головне завдання — виховувати в учнів мовну здатність, яка має бути невіддільною від розвитку мислення. Говорити без роздумів – це пуста розмова, думати без розмов – пуста.

Рівень розвитку мислення і мовлення дитини прямо пропорційний її словниковому запасу. Чим багатший її словниковий запас, чим гостріше її погляд на світ, чим розумніший її вибір явищ, точніше сприйняття того, що вона чує і читає, тим чіткіше вона може висловити і висловити свою думку.

Слід пам'ятати, що не всі слова, з якими діти вперше зустрічаються у вправах, художніх та інших текстах, для них зрозумілі. Такі маркери потрібно ідентифікувати, інтерпретувати та контролювати, щоб діти могли їх правильно використовувати. Слід заохочувати учнів записувати незнайомі слова та фрази в особистий словник для подальшого роз'яснення. З цієї ж метою необхідно, щоб діти читали українські романи, науково-популярні та інші літературні твори, щоб допомогти їм вибрати та забезпечити, щоб у шкільній бібліотеці таких літературних творів було достатньо людей.

Значення тих чи інших морфем у словах учні можуть з'ясувати шляхом детального розуміння словотворення різних частин мови, що сприяє розширенню словникового запасу учнів. Особливу увагу слід приділяти збагаченню мови учнів синонімами, словосполученнями, прислів'ями та прислів'ями, крилатими та афористичними висловами, використанням у вправах, правилами.

Мова вчителя та навчальні матеріали, які він використовує, важливі для розвитку мови дітей. Стерті слова, двозначні речення та нудні тексти перед уроком не допомагають самій мові. Навпаки, свіже слово, яскравий вираз, цікавий текст викличуть у людей інтерес до мовної роботи. Тому навчальні матеріали повинні не лише пояснювати певні теоретичні положення, а й відповідати пізнавальним та естетичним потребам дітей, ставати взірцем для наслідування.

Розвивальне мовлення має бути підпорядковане відповіді учня. Для того, щоб відповісти на запитання або переказати матеріал, учні повинні використовувати приклади, закінчити, правильно структуровані та змістовні речення для ілюстрації ситуації. Оцінюючи відповіді, важливо враховувати їх якість, а не лише правильність.

Рекомендується учням, які мають певні граматичні завдання, практикувати складання речень. Але в цьому випадку необхідно вказати на теми чи твори, на яких вони читають ці речення, щоб розглядати їх як частину тексту або як пробіт для нього.

Вища форма розвитку мовлення — поєднання творів-оповідань, описів, роздумів, промов, діалогів. Тематика таких творчих робіт повинна бути близькою та цікавою учням, пов'язаною з їхнім безпосереднім життєвим досвідом.

Розвивальне мовлення учнів має бути підпорядковане кожному уроку рідної мови, інакше саме вивчення мови втратить сенс.

Четвертим важливим завданням курсів рідної мови є розвиток навичок грамоти. Письмо може не тільки відображати культурний рівень мовця, але й забезпечити повноцінну передачу інформації між людьми та надійну роботу сучасного електронного програмного забезпечення.

Орфографічна грамотність досягається переважно шляхом формування у свідомості учнів правильної, неповторної графіки та динамічних образів слів. У зв'язку з цим завдання широкою практики полягає в тому, щоб переписати слова чи речення та вставити в них пропущені орфограми, які шкідливі, оскільки є причиною неписьменності.

Найпоширенішою ознакою помилок дітей у рідковживаних словах є те, що вони не мають у пам'яті образів цих слів.

Для формування орфографічних навичок дуже допомагає навчальний диктант, коли учні завчасно вивчають текст, вони знайомляться з характеристиками записаних у ньому слів, з розділовими знаками, а потім закривають підручник і записують під диктант – так зорова пам'ять генерується. Важливе значення для розвитку уваги мають диктант і самоперевірка ними друкованих текстів і подальша перевірка й оцінка вимог учителя.

Пунктуаційна грамотність формується на основі засвоєння пунктуаційних правил та синтаксису речень і семантичного аналізу. До речі, граматичний аналіз є одним із найефективніших засобів розвитку стилістичних навичок учнів: розбираючи речення, вони звикли розглядати роль і значення різних його компонентів, а потім звертати на них увагу у власних висловлюваннях.

Проте курси рідної мови не повинні обмежуватися навчанням грамоти.

Кожне заняття рідною мовою має виховувати у дітей інтелект, зміцнювати їхню впевненість у власних силах, давати їм пізнати невідоме у відомому, збагачувати шлях самовираження, утверджуватися в людському світі. Мова переважає.

Зупинимося на техніках, які деякі експерти вважають найефективнішими, особливо в гуманітарних дослідженнях.

Розвиваюче навчання - формування особливої креативності чи творчої характеристики, яка в силу зовнішніх факторів потребує активізації творчого потенціалу особистості, додаткової мотивації, особистісної структури та здібностей, які сприяють реалізації творчих результатів в одному чи кількох творчих діяльностях.

Термін «творчість» з'явився у вітчизняному науковому середовищі у 1980–1990-х роках завдяки зарубіжним вченим.

Технологія розвивального навчання широко відома з 1970-х років і пов'язана з іменами В. Давидова та Д. Еснотіна.

Але сама технологія розроблена в Україні. Це система досягнень вітчизняної психологічної науки, унікальне явище, оскільки вона цілісна, придатна не лише для розвитку мислення, а й для загальної особистості дітей. Формування креативного мислення займає важливе і майже базове положення в техніці, що робить її потужним чинником розвитку особистості.

Оскільки принципи розвивального навчання систематично конкретизуються в системі комплексних вправ, їх послідовність у навчальному процесі, необхідно розглянути їх більш детально:

1. Завдання високого рівня для індивідуальної та групової роботи (усна інформація, запитання та відповідь у формі діалогу, розповіді на мовні теми);

2. Використовуйте різні тексти, враховуючи їх культуру, розвиток та додаткові можливості.

Творча функція сучасних занять вимагає не лише поєднання різних видів мовленнєвої діяльності, а й поєднання різних видів інноваційної та метафоричної діяльності.

Завдяки такому методологічному підходу підвищується емоційно-естетичний потік у пізнанні як необхідна частина успішної навчальної діяльності, активізується сприйняття та увага, абстрактна діяльність у процесі спостереження за мовними явищами, посилюється індивідуалізація навчання. стимулювати.

3. Стилiстичний експеримент (статистичні синоніми).

Практика реконструкції синтаксичної структури допомагає учням розвивати свої навички та брати участь у вираженні своїх ідей різними способами.

4. Завдання, за якими необхідно спостерігати за мовними явищами.

5. Стилiстичне оформлення.

6. Аналіз.

Функція оволодіння мовою - комунікативний метод, програмувати знання мови шляхом розв'язування голосових завдань, є особливо перспективною для вирішення завдань розвивального навчання. Завдяки такій пізнавальній організації на кожному етапі навчання досягається єдність двох взаємопов'язаних процесів оволодіння рідною мовою та формування вмінь використовувати набуті знання в різних галузях і видах фонетичної діяльності.

Тому, виконуючи завдання розвивального навчання, формуємо особистість з ясным розумом, повною навчальністю та творчою здібністю для потреб подальшого пізнання та самостійної дії.

Критичне мислення – це складний когнітивний процес, який починається зі збору інформації, порівняння різних точок зору та вироблення власних думок, а також здійснення нових дій на основі поведінки.

Критичне мислення – це активний процес, який дає змогу студентам контролювати інформацію, щоб запитувати, об'єднувати, обробляти, адаптувати і навіть відкривати.

Робота з розвитку критичного мислення має триетапну модель: усвідомлення, усвідомлення та рефлексія.

Перший етап - активація. Це етап, на якому учням пропонується поставити власні запитання до вчителя для формування мети навчально-виховної роботи.

Роль вчителя – керувати роботою учнів, визначати рівень знань і вмінь, звертати увагу на використання розумових атак і прогнозувати методи.

Психічна атака (мозковий штурм) Психічна атака - вільне накопичення великої кількості ідей на певний предмет, які спочатку не зрозумілі:

1. Протягом 2-3 хвилин учні фіксують свої знання з предмета.
2. Попрацюйте в парах (2 хвилини) – розкажіть іншій людині про тему.
3. Обмін ідеями з усім класом.

Метод прогнозування. Передчуття є потужним фактором, який допомагає зрозуміти, підвищити інтерес і спонукати учнів знайти те, що відомо, а що невідоме. За допомогою ключових слів, виразів, діаграм і таблиць учні намагаються зробити власні прогнози щодо предмета курсу, і вони повинні довести, що їхні погляди правильні.

Другий етап – розуміння змісту.

Це етап курсу, на якому учні шукають, розробляють або дізнаються про нові матеріали. На цьому етапі учні починають ознайомлюватися з новою інформацією у вигляді читання, аудіювання, говоріння чи письма, самостійно підтримують інтерес до роботи.

Розмітка – Робіть нотатки для ефективного читання та письма.

Заохочуйте учнів використовувати такі теги під час обробки тексту:

V («галочка») — поставте його на полях сторінки, якщо прочитане підтверджує ваше розуміння чи думки;

-("Знак мінус")-Якщо те, що ви прочитали, відрізняється від того, що ви знаєте, поставте це на полях;

+ ("Плюс") - встановити, якщо читання приносить вам нову інформацію;

? ("Знак питання") - Застосовується, якщо ви хочете дізнатися більше або не погоджуєтеся з чимось, що суперечить вашим уявленням.

!! ("знак оклику") - якщо ви зіткнулися з повідомленням, яке вас збентежило, застосуйте цю функцію.

Метод Labels – це метод моніторингу розуміння, тому немає необхідності позначати кожен відтворений рядок або кожну дію. Це інструмент, який дозволяє учням надовго зацікавитися текстом, оскільки дає змогу учням активно перевірити своє розуміння того, що вони читають.

Третій етап системи методичної рефлексії — етап курсу — це під час якого учні переглядають думки, що розглядаються, ставлять запитання, пояснюють, застосовують і поширюють нові знання.

На цьому етапі вчитель досяг кількох цілей:

-Учні починають чітко висловлювати думки (формують особистісний смисловий контекст);

-Створити умови для активного обміну думками учнів, збагатити свій словниковий запас, дати їм змогу побачити різні шляхи вирішення однієї й тієї ж проблеми, виховувати діалогове мислення;

-Зверніть особливу увагу на незалежність, оригінальність, обґрунтованість висловлених думок, вміння спростувати неправильні аргументи, узагальнити зміст дослідження.

Інноваційні методи, які слід запровадити в шкільну практику, – це огранювання та сенкан.

Ограновування (асоціативний Буш) — це стратегія навчання, яка спонукає учнів вільно й відкрито думати на конкретні теми. Це спонукає учнів задуматися про зв'язки між певними поняттями. Це нелінійний спосіб мислення. Аспекти можна використовувати як на етапі реалізації, так і на етапі відображення. Цей метод слід використовувати для узагальнення тем або розділів дослідження, пов'язаних з українською мовою.

Стадія ограновування:

1. Напишіть центральне слово або фразу в середині аркуша паперу на дошці.
2. Почніть записувати слова та фрази, які спадають на думку з метафоричної теми.
3. Після того, як усі думки записані на папері, постарайтеся якомога більше встановити зв'язки між поняттями (словами).
4. Напишіть якомога більше ідей або поки вони не закінчатся.

Senkan (senkant) — вірш із п'яти рядків без рими, який використовується як засіб спонукати учнів до роздумів на певну тему. Слово «сенкан» походить від французького слова «п'ять», що означає вірш із п'яти елементів.

Правила, яких слід дотримуватися при складанні сенкану:

1. Перший рядок містить слово, яке представляє предмет.
2. Другий рядок-опис предмета, що складається з двох або більше слів.
3. Третій рядок називає дії, пов'язані з предметом, і складається з трьох і більше слів.
4. Четвертий рядок — це етап, що складається з чотирьох або більше слів, що виражають ставлення та почуття щодо теми.
5. Останній рядок складається з одного слова. Це можуть бути синоніми, антоніми або спільнокореневі.

Описана система дасть можливість учням набути критичного мислення, проявити різноманітні погляди на теми чи події, розглянути різноманітні можливості учнів, сформулювати характеристики творчої особистості.

Багато вчених вважають, що вивчення фактичних матеріалів з мови є прийомом, який повністю засвоює знання учнів. Ця технологія сприяє підвищенню ефективності навчального процесу і може поставити на перше місце знання дітей, а не оцінювання.

Основна мета системи роботи — розкрячати дітей і дати їм можливість проявити себе безпосередньо в процесі навчання, досягти найвищих результатів відповідно до їхніх розумових здібностей, засвоїти зміни (свої вміння та навички) та застосувати їх у подальшому навчанні.

Для того, щоб учні дійсно почали вчитися і не пропускали урок, вони повинні зіткнутися з фактами, яких вони не знають, без цього дані не можуть цього зробити.

Другий спосіб — за інтересами — ставить перед класом нестандартні запитання. Ці запитання вимагають не відтворюваного відображення вивчених правил, а розуміння матеріалу та вміння використовувати сухі, першозорі правила.

Учні повинні відчувати себе на уроці комфортно. Тільки тоді, коли вони зрозуміють, що їхня відповідь — це лише форма перевірки знань, а не оцінка в щоденнику, вони зроблять усе. Протягом 10-15 хв. Наприкінці курсу учні буде запропоновано завдання на тему, що вивчається в курсі:

Мета завдання — визначити рівень засвоєння того чи іншого матеріалу.

Самостійна робота — це можливість для дітей реалізувати свої вміння та навички, відкрити знання.

Таким чином, ця технологія навчання дозволяє студентам, які прагнуть максимально використати свій робочий час для отримання нових знань, навичок та вмінь, оцінюватися в курсі, а не розчаровувати думки.

У курсі української літератури плідною є техніка організації групової навчальної діяльності.

Учитель у груповій навчальній діяльності опосередковано керує роботою кожного учня, регулює діяльність учнів через завдання, які дає групі.

Відносини вчитель-учень перетворюються на співпрацю, тому що лише коли учень звертається до вчителя про допомогу, вчитель безпосередньо втручається в роботу групи.

Порівняно з позитивною чи індивідуальною, групова діяльність не буде ізолювати учнів один від одного, але може реалізувати природне бажання спілкування, взаємодопомоги та співпраці. Як ми всі знаємо, учням важко психологічно шукати пояснення вчителів, а от однокласникам набагато легше.

У груповій діяльності учні показують високі показники в засвоєнні знань і вмінь.

Тому в порівнянні з іншими формами організації групова форма навчальної діяльності має чітко закономірну науку:

- Обсяг виконаних робіт за той же період значно більший;
- Висока ефективність у здобутті знань і навичок;
- Формувати здатність до співпраці;
- Формувати мотивацію навчання та розвивати міжособистісні стосунки між дітьми;
- Проводити виховну діяльність (планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль).

Пройдення мовного курсу полегшує спілкування, що спонукає вас стати активним учасником. Звичайно, для цього потрібна певна база знань. Тому найдоцільніше використовувати цю форму роботи на досвіді та на уроках закріплення знань.

Рідна мова – носій світу і культури нації. Без рідної мови людина не є людиною. Першочергове завдання вчителів літератури – всебічно розвинути цю функцію рідної мови, а за допомогою цього сприяти становленню кожного учня зрілою особистістю, громадянином України.

«Ми вчимося не для школи, а для життя», — підкреслив Сенека. Величезні навички, які сьогодні існують у людських суспільствах у всьому світі, є головним винуватцем тих, чия місія — підготуватися до «дітей двадцять першого століття». Для того, щоб працювати в майбутньому, вам знадобляться нові знання та навички. Тому сучасній молоді як ніколи потрібна вміння вирішувати складні проблеми, стати прагматичними, порівнювати різні точки зору та приймати мудрі рішення. Студенти повинні вміти аналізувати інформацію та самостійно діяти.

Сучасні школи можуть використовувати новітні технології для виконання цього завдання – технологія інтерактивного навчання спрямована на створення комфортного навчального середовища, що дозволяє учням відчувати свою інтелектуальну спрямованість і побачити результати своєї діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексеева Т. Розвивальне навчання – основа формування творчої особистості / Українська мова і література в школі. – 2013. - № 5. – с. 17 – 19.
2. Бейко Т. Розвиток критичного мислення школярів на уроках української мови / Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. - № 6. – с. 34 – 35.
3. Заболотний О. Формування пошуково-дослідницьких здібностей учнів. / Українська мова і література в школі. – 2013. - № 2. – с. 14 – 19.
4. Методика викладання української мови. /За ред. І.С.Олійника К.: Вища шк., 2009. – 386с.
5. Методика вивчення української мови. /За ред О.М.Біляєва К.: Вища шк., 1987. – 286с.
6. Методика навчання рідної мови. /За ред. М.І. Пентиліук К.: Ленвіт, 2000. – 302с.
7. Наказний О. Лекційно-практична система: єдність лінгвістичної та практичної змістових ліній на уроках української мови. / Українська мова та література в школі. – 2011. - № 4. – с. 21 – 23.
8. Ніймчук А., Паданка О. та інші. Сучасні технології. – К., «Освіта». - 2019
9. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови // Укр. мова і літ. в школі.— 1968.—№ 12.—С. 1—10.
10. Ушинський К. Д. Рідне слово // Вибр. педаг. твори: В 2 т.— К., 1983 —Т.1.

«Розвиток мовлення у дітей з особливими освітніми потребами з використанням елементів «LEGO- конструювання», «Floortime»»

У статті зібраний матеріал з досвіду роботи вчителя-логопеда ІРЦ, щодо використання інноваційних ігрових технологій («LEGO – конструювання» та «Floortime») у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, викладені основні принципи роботи з даною категорією дітей під час корекційно - розвиткових занять.

Ключові слова: інноваційні ігрові технології, «LEGO-конструювання», «Floortime», діти з особливими освітніми потребами.

Пріоритет педагогічної діяльності – сформувати компетентну особистість дитини з особливими освітніми потребами на основі пізнавального інтересу, навчити самостійно мислити, змістовно розповідати та розмовляти, озброїти необхідними для цього знаннями, вміннями і навичками. Кожен вчитель, корекційний педагог, використовуючи вимоги Державного стандарту освіти, має постійно самовдосконалюватися та вдосконалювати процес навчання, що дає змогу дітям ефективно і якісно засвоювати матеріал.

Як казав В.О. Сухомлинський: «Витоки здібностей і обдарування дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші нитки – струмочки, які живлять джерело творчої думки. Іншими словами, чим більше майстерності в дитячій руці, тим розумніша дитина».[6; 89] Це його твердження можна віднести до кожної діяльності дошкільника, в тім числі і до дошкільника з особливими освітніми потребами. Тому без розвитку дрібної моторики неможливий розвиток мозкової діяльності, логічного і просторового мислення та зв'язного мовлення.

Як відомо провідною діяльністю дошкільника є гра. А технологія «FLOORTIME» заснована на грі, що свого роду допомагає в роботі з дітьми, створювати невимушену веселу, спокійну атмосферу на корекційно – розвитковому занятті та підвищує інтерес і бажання дитини працювати як в кабінеті так і вдома. В наш час ми маємо багатий, широкий світ іграшок. Вони яскраві, привабливі, але не всі мають розвивальну цінність. Натомість, справді універсальною іграшкою є конструктор LEGO, що забезпечує найширші потреби дитини, спонукає до мислення, фантазування, дає дитині змогу відчувати, творити та розмовляти.

Саме специфіка педагогічних інноваційних технологій «LEGO - конструювання» та «FLOORTIME» полягає в тому, що за їх допомогою конструюється і здійснюється такий навчальний процес, який гарантує досягнення поставлених цілей.

Ці інноваційні форми і методи дають можливість створити комфортні умови навчання за яких кожна особистість відчуває свою необхідність, зможе розкрити свої здібності і продемонструвати знання, відчути впевненість в собі.

Використання конструктора LEGO та «Floortime» зробило корекційний процес значно результативнішим, адже у дітей таке заняття – це звичайна гра.

Використання «LEGO - конструювання» у освітній та корекційно-розвитковій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами виступає оптимальним засобом формування навичок конструктивно-ігрової, освітньої діяльності та критерієм їх психофізичного розвитку, в тому числі становлення таких важливих компонентів діяльності, як уміння ставити мету, підбирати засоби для її досягнення, докладати зусилля для точної відповідності отриманого результату до попереднього задуму.

«LEGO - конструювання» враховує природний інтерес дітей до розробки та побудови різних об'єктів і механізмів. Різноманітність LEGO дозволяє проводити заняття з дітьми різного віку та рівня психофізичного розвитку. Використання «LEGO – конструкторів» окрім, позитивного впливу на психофізичний розвиток дітей, підвищує їх мотивацію до навчання, формує високий інтелектуальний рівень.[1, с.25-26]

«Floortime» - це різновид терапії заснований на грі, що свого роду допомагає мені в роботі з дітьми, створювати невимушену веселу, спокійну атмосферу на корекційно – розвитковому занятті та підвищує інтерес та бажання дитини працювати як в кабінеті так і вдома. [3; 37]

«Floortime» - це процес, в ході якого дорослий з дитиною постійно чомусь навчається. [3; 210]

Цей метод я реалізую у роботі з дітьми:

- з аутизмом,
- з проблемами розвитку дефіциту уваги та гіперактивності,
- з тим, які мають труднощі адаптації та соціалізації,
- з інтелектуальними порушеннями,
- які мають мовленнєві порушення.

Інноваційна технологія «Floortime» лежить в основі терапевтичної моделі DIR, що в перекладі – розвиваюча, враховуюча індивідуальні особливості, основана на постійних відносинах. Автором її є Стенлі І. Гринспен (1941-2010) – один з найкрупніших у світі спеціалістів по корекції емоційної сфери у дітей. Цією ж темою займалася і Серена Уідер.

Переваги методу «Floortime»:

- ✓ можливість раннього втручання в розвиток та здійснення корекції;
- ✓ можливість навчання батьків та закріплення цього вдома;
- ✓ повсякденний, не травмуючий, корегуючий осередок для дитини.

Головне правило під час використання «Floortime» технології: «Слідувати за дитиною – не означає коментувати або просто повторювати те, що вона робить. А це означає – входити в контакт і взаємодіяти з нею на базовому рівні її інтересів. Дорослий повинен створити причину по якій дитина схоче з ним гратися, тому для початку потрібно придивитися до дитини і з'ясувати в чому полягає її істинний інтерес». [4; 58]

Саме тому під час корекційно – розвиткової роботи з дітьми я включаю елементи «LEGO – конструювання» та «Floortime».

З чого я розпочинала роботу з «LEGO – конструювання» та «Floortime» технологією?

Організуючи заняття з використанням елементів «LEGO – конструювання» та «Floortime» передусім доречно пам'ятати, що вони мають принести дитині радість, проходити в спокійній емоційно сприятливій атмосфері без страху оцінювання. Діти повинні мати можливість самостійно виконувати завдання. [6; 24]

Не варто відповідати за дитину на питання, слід усіляко підштовхувати її до знаходження відповіді. Для цього потрібно використовувати приклади, навідні запитання, уточнення, звертатися до життєвого досвіду дитини. Велике значення в іграх - вправах з «LEGO» має текст. Він повинен бути веселим, доступним для розуміння дітей, відповідним їхньому віку.

Спочатку необхідно дати дітям можливість ознайомитися з деталями конструктора шляхом виконання простих, недовготривалих завдань. Акцентувати увагу на кількості штирів, назвати цеглинку за їхньою кількістю (цеглинка 2 X 2, цеглинка 2 X 4). Такий підготовчий етап навчить дітей швидко знаходити необхідну деталь за вказівкою дорослого. [5; с.6-12]

У своїй роботі я, як вчитель – логопед, використовую елементи «LEGO – конструювання» на різних етапах корекційної роботи.

Використання «LEGO – конструктора» для розвитку мовленнєвого дихання: розвиток мовленнєвого дихання відіграє важливу роль у активному мовленні дітей. Комплекс вправ різноманітною за допомогою LEGO конструктора, що своїми яскравими кольорами розкриває можливості для розвитку дитячої креативності та творчості. [2; 44]

Використання «LEGO – конструювання» в роботі з дітьми з постановки, автоматизації та диференціації звуків: це важливий тривалий, інколи і монотонний етап корекційної роботи з дитиною. Тож для того, щоб зацікавити дитину, зробити взаємодію з нею більш жвавішою, а завдання різноманітними я використовую конструктор LEGO. Виконуємо артикуляційні гімнастики, щоб зацікавити дитину такими вправами і допомогти запам'ятати їх назви використовую деталі конструктора LEGO – побудуй модель

необхідну для вправи; для постановки звуків пропоную створити графічний образ літери що позначає звук, викласти з конструктора літеру, що позначає звук. [7; с.68-69]

Під час автоматизації звуків я пропоную сконструювати місце знаходження у слові звука, що автоматизується (позначаємо звук цеглинкою); диференціюючи звуки в мовленні дитини ми конструємо різні конструкції, звукові підказки.

«LEGO-конструктор» для збагачення словникового запасу. Робота над лексичними темами з використанням LEGO дає змогу дітям з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) запам'ятовувати нові слова, використовуючи тактильні та зорові аналізатори. До того ж використовуючи конструктор розвивається не лише мовлення а й фантазія та креативність. Наприклад: збагачуючи словник з теми «Фрукти» жовта цеглинка – груша; червона – яблуко, біла – кокос, зелена – ківі, синя - слива). [8; 14]

«LEGO-конструктор» в роботі зі звукового та складового аналізу слів. Оволодіння звуковим та складовим аналізом є невід'ємною частиною корекційно – розвиткових занять, так як це є підготовчим етапом оволодіння писемним мовлення. Складову структуру слова діти опановують відстукуючи кількість складів за допомогою цеглинки. Будуючи речення діти використовуючи конструктор позначають слова окремими цеглинками, в такий спосіб викладають і будують речення, визначають кількість слів , їх порядок.

В сучасному динамічному житті, для подальшого успішного розвитку суспільства – освіта є «ключем до успіху» на шляху реалізації мети, щодо виховання нового покоління молоді, які будуть гнучкими та пристосованими до потреб суспільства. Працюючи в комунальній установі «Інклюзивно – ресурсний центр» з великим колом дітей з різними нозологіями (розлади аутичного спектру, з ментальними порушеннями, затримкою психічного розвитку, ринолалією, затримкою мовленнєвого розвитку та трисомією за 21 хромосомою) зробила висновки, що на жаль не всі категорії дітей мають змогу безперешкодно отримувати освіту, набувати нові знання, уміння та навички, не всі діти підлягають під загальні принципи навчання, тому корекційний та освітній процес таких дітей потребує змін. Тож для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами інноваційні технології «LEGO – конструювання» та «Floortime» – це дієві ігрові засоби, що дають змогу здійснювати корекцію з найбільш психологічним комфортом. Граючись діти аналізують, планують свою діяльність, підсумовують її, засвоюють потрібні слова, вправляються у правильному їх вживанні. За допомогою LEGO мени вдається краще зрозуміти внутрішній світ дитини і стати в ньому її партнером та другом. Систематичне і цілеспрямоване використання LEGO мени дає змогу розвивати комунікативні здібності та мовленнєву компетентність кожної дитини. Радість від ігрової діяльності постійно переростає в радість навчання, а корекційний процес стає продуктивніший та ефективніший кожному здобувачу освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Алієва Е. Лего – конструювання на розвивальних заняттях// - Психолог дошкілля- 2014.-№9-с.25-26.
2. Боровик І.Г.Дихаємо правильно – легко розмовляємо.- Х.:Ранок. 2009.-64с.
3. Гринспен С. На ты с аутизмом: использование методики Floortime для развития отношений, общения и мышления / С. Гринспен, С. Уидер. М.: Теревинф, 2018. 512 с.
4. Гринспен С., Сэлмон Ж. Ребенок-тиран: Как найти подход к детям пяти «трудных» типов. М.: Ломоносовъ, 2010. 464 с.
5. Лалін А. В. Програма з корекційно – розвиткової роботи «Корекція розвитку. Лего – конструювання », Київ. – 2018.
6. Некрасова З. Перестаньте детей воспитывать – помогите им расти/З.Некрасова, Н.Некрасова.-М.: ООО Издательство София, 2007. – 416с.
7. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з LEGO» /О.Ю. Рома, В.Ю. Близнюк, О.П. Боруц.- the LEGO Foundation,2016.-140с.

8. Рома О. Конструктори LEGO Education як засіб формування пізнавальної сфери дітей дошкільного віку// Вихователь – методист дошкільного закладу. – 2013.- №2-с.10-17.

Шеремета Т.П.,
практичний психолог
Славутського ліцею II-III ступенів
Хмельницької обласної ради

Вдосконалення самоосвітніх навичок як основа самотворення особистості педагога

У статті проаналізовано роль самоосвітньої діяльності педагога, значення андрагогічної компетентності в процесі його особистісного та професійного розвитку. Розглянуто ключові аспекти професійного зростання учителя, фактори, що впливають на самотворення його особистості.

Ключові слова: самоосвіта, андрагогічний підхід, гармонійна особистість, професійне зростання, моделі поведінки вчителя, інноваційний потенціал.

Єдина людина, з якою ви повинні порівнювати себе – це ви в минулому. І єдина людина, кращою за яку ви повинні бути – це ви зараз.

З.Фрейд

Щоб надихати учнів на творчу діяльність, учитель постійно повинен перебувати у пошуку, раціоналізувати свою діяльність, не тільки вчити, а й самому навчатися протягом усього життя.

Французький письменник Анатоль Франс сказав: "Мистецтво викладання є ніщо інше, як мистецтво збуджувати цікавість юних душ, а потім задовольнити її". Викладання є мистецтво, а не ремесло – у цьому суть учительської справи. Спробувати десятки методів і вибрати свій, переглянути десятки підручників і не додержуватися жодного з них неухильно – це єдиний можливий спосіб живого викладання. Саме такий підхід варто застосовувати в роботі, щоб уникнути штампів, стереотипів, повторів та одноманітності в навчанні. Адже викликати мотивацію можна тільки зацікавленим навчанням, де вчитель і учні є партнерами у спілкуванні.

Лише сам навчившись працювати творчо, педагог зможе цього навчити дітей. Якщо раніше для отримання поваги, визнання із боку дітей та батьків було достатньо мати ґрунтовні знання та правильно подавати їх дітям, то на сьогоднішній день важливо не лише бути носієм знань, але й особистістю, яка власним прикладом виховує у дітей бажання вчитися, уміння творчо працювати [1].

Тому самоосвітня діяльність педагога, що базується на принципах андрагогічного підходу, в реаліях сьогодення актуальна як ніколи раніше. Для того щоб іти в ногу з часом, бути цікавим для своїх учнів, мотивувати їх до активного здобуття знань, сучасний учитель повинен систематично втілювати в життя програму власного особистісного і професійного зростання, яку можна окреслити за п'ятьма умовними сферами життєдіяльності людини: духовною, фізичною, емоційною, інтелектуальною, соціальною [3].

Розвиток інтелектуальної сфери включає в себе обізнаність, фаховість, розумову активність, пізнавальні здібності учителя. Трапляється, що педагог, зосереджений виключно на своїй фаховій діяльності, розвивається лише у цьому напрямку, залишаючи поза увагою інші, не менш важливі складові інтелектуальної сфери.

Учитель повинен усвідомлювати, що загальна обізнаність, розумова активність є вагомими компонентами гармонійного розвитку особистості, і їх роль у процесі самоосвіти не менш значна, ніж підвищення фахової компетентності.

Знання, здобуті під час навчання, з часом втрачають свою актуальність. У зарубіжній літературі фігурує навіть одиниця застарілості знань фахівця – так званий період

напіврозпаду компетентності. У цьому разі цей термін, запозичений з ядерної фізики, означає тривалість часу після закінчення вищого навчального закладу, коли внаслідок застарілості набутих знань компетентність фахівця знижується на 50%.

Постійне поглиблення професійних знань та загальної обізнаності дає поштовх до особистісного зростання, сприяє тому, що педагог слідує за останніми вітчизняними та світовими тенденціями, активно компілює новий досвід і впроваджує інновації у свою діяльність.

Учителю для розвитку інтелектуальної сфери, крім ознайомлення з фаховою літературою, бажано систематично підвищувати психологічну обізнаність, слідувати за неологізмами, які є актуальними на часі, розвивати свою цифрову компетентність та медіаграмотність, цікавитися новітніми розробками у сферах, які є суміжними з педагогічною діяльністю, і тими, які, на перший погляд, не мають нічого спільного з педагогікою, але досвід яких можна трансформувати для використання учителем.

Систематичний розвиток емоційної сфери – чи не одне із найважливіших завдань педагога. Негативні емоції, які досить часто відчуває учитель, потреба завжди залишатися «молодим душею», загроза виникнення емоційного вигорання – це ті фактори, які супроводжують педагогічного працівника протягом усього професійного шляху і впливають на його психоемоційний стан.

Часто педагоги мають можливість до саморегуляції та самовідновлення, але з різних причин цього не роблять, посилюючи власне відчуття роздратування, емоційного виснаження, «загнаності в кут». Своєчасно проведена робота над собою шляхом розвитку навичок рефлексії, освоєння базових технік майндфулнес, відновних дихальних технік, використання дієвих копінг-стратегій та інших способів емоційної саморегуляції, дозволяють попередити виникнення негативних емоційних станів та уникнути їх переходу в хронічну форму. Педагогу варто обмежувати своє спілкування з «токсичними» людьми і працювати над розвитком емоцій, які сприяють гармонійному сприйняттю світу.

Розвиток фізичної сфери учителя включає наступні складові: загальний стан здоров'я, фізична активність, резилієнтність нервової системи.

Типовою є ситуація, коли у своєму професійному та особистісному розвитку педагог робить акцент переважно на інтелектуальній сфері, відсуваючи на задній план фізичну активність за браком часу, мотивації чи з інших причин. Таким чином, діяльність, яка могла б слугувати додатковим ресурсом у досягненні психоемоційного балансу, нівелюється, що з часом призводить до появи соматичних і психосоматичних скарг у фахівця.

Часто учитель не звертає уваги на подібні сигнали свого організму і продовжує працювати у звичному режимі, що є дуже небезпечним для загального стану здоров'я та стабільності роботи нервової системи. Потрібно взяти собі за правило дослухатися до своїх відчуттів, до власного тіла та тих психосоматичних симптомів, які воно транслює.

Із впровадженням дистанційної форми навчання питання зменшення фізичної активності серед педагогічних працівників особливо загострилося: систематична тривала робота з цифровими технологіями негативним чином впливає безпосередньо на опорно-руховий апарат, завдає надмірного навантаження на зір, опосередковано впливає на серцево-судинну та нервову системи.

Регулярні прогулянки на свіжому повітрі, помірне фізичне навантаження, йога, фітнес, похід у басейн, велопогулянки – ось невичерпний перелік активностей, які можуть допомогти педагогу підтримувати загальний стан свого здоров'я на оптимальному рівні. Проте розвиток фізичної сфери корисний не лише в плані професійної та особистісної реалізації учителя, адже педагог є прикладом для сотень здобувачів освіти, зразком для наслідування, і від того, які цінності він транслює, залежить модель поведінки, яку будуть обирати в подальшому для себе його учні.

Професійна діяльність неодмінно супроводжується змінами в структурі особистості педагога: відбувається посилення та інтенсивний розвиток якостей, що сприяють успішному здійсненню діяльності, а також придушуються і навіть руйнуються структури,

що не беруть участі в цьому процесі. Позитивний вплив професії на особистість учителя виявляється у формуванні професійної самосвідомості, педагогічної спрямованості, педагогічного мислення, у розвитку професійно важливих якостей, в оволодінні педагогічним досвідом тощо. Проте вплив професії на особистість може мати деякі негативні прояви, наприклад, різке загострення небажаних особистісних якостей, "огрубіння" і винесення назовні стереотипів поведінки, мислення, спілкування.

Тому розвиток духовної сфери є надзвичайно важливою складовою програми особистісного і професійного зростання вчителя. Для педагога важливо, щоб його щоденне життя наповнювалося якісною «духовною їжею», яка допомагатиме вчителю в роботі, у ставленні до складних, суперечливих ситуацій, сприятиме особистісному росту і розвитку, дасть змогу мінімізувати ризик появи стану апатії, тривожності й агресії.

Уміння конструктивно спілкуватися з іншими, згладжувати конфліктні моменти, створювати ефективну робочу атмосферу на уроці, знаходити підхід до кожного окремого здобувача освіти є складовими розвитку сфери соціальної взаємодії учителя. Педагогу важливо пам'ятати про необхідність дотримання усіх критеріїв ефективності взаємодії в системах «учитель — учитель», «учитель — учень», «учитель — керівник». Але педагогічна діяльність, безсумнівно, накладає свій відбиток і на спілкування учителя поза межами школи, тому самоосвітня діяльність педагога в цьому напрямку повинна мати комплексний характер, і здобуті комунікативні навички мають бути універсальними та поліфункціональними.

Працюючи в школі, важливо розуміти, що взаємодія з дітьми – це не «гра в одні ворота». Помилково вважати, що роль педагога – тільки надавати, а роль учня – тільки брати: будь то знання, уміння чи навички. Адже при такому підході наслідком буде явний чи прихований саботаж учнів і власні сумніви та вигорання педагога. Постійно надавати інформацію, вчити, виховувати, супроводжувати, допомагати, піклуватися, перейматися – це дійсно дуже важко і виснажливо.

Іноді не варто намагатися охопити все й одразу, боятися похитнути образ «усезнаючого педагога», адже жодна людина не знає абсолютно всього, та й у цьому немає потреби. Тому абсолютно не соромно педагогу визнати, що чогось і він не знає, повчитися дечому в сучасних учнів. Адже коли людина визнає, що чогось не знає і прагне до цих знань – у цей момент вона також розвивається особисто і професійно. І учитель зростає як особистість і фахівець у процесі взаємодії зі своїми вихованцями, разом з ними. При чому в такій взаємодії виграють обидві сторони – як вчитель, так і його учні.

Зокрема, педагогу варто взяти на озброєння такі вміння сучасних здобувачів освіти, як адаптивність – учні легко пробують себе в нових ролях, проектах, переключаються між кардинально різними видами діяльності, відкриті до всього нового; лабільність - відсутність рамок та меж у реалізації задумів; діджитал скілс - розуміння цифрових технологій і їх беззаперечної переваги в сучасному світі тощо [3].

Самоосвітня діяльність педагога, безсумнівно, передбачає активну рефлексію та самопізнання, тому учитель повинен вміло аналізувати й усвідомлювати власний педагогічний стиль, моделі поведінки на уроці, які є типовими для нього, і використовувати дану інформацію для побудови подальшої стратегії саморозвитку.

Згідно з однією із класифікацій поведінки учителя на уроці, що оприлюднено в психологічній літературі, виокремлюють вісім відповідних моделей, які варто розглянути детальніше в контексті аналізу теми самотворення особистості педагога.

Перша модель, що представлена в даній класифікації, – диктаторська, і має назву «Монблан». У даному випадку вчитель підноситься над класом, головне для нього - передати інформацію. Такий учитель віддалений від здобувачів освіти, його мало цікавлять школярі і їх запити. Причинами подібної поведінки є гіперболізоване захоплення педагога наукою, знаннями. Результат такого спілкування - пасивність учнів у навчанні, низький рівень знань та негативне ставлення як до учителя, так і до предмета, який він викладає.

У другій моделі – неконтактній, що має назву «Китайська стіна», невидимим обмежувачем у стосунках між педагогами і дітьми є дистанція, яку вчитель встановлює між собою й учнями.

Такими обмежувачами можуть бути підкреслення педагогом своєї «вищості», зверхньо-поблажливе ставлення до учнів, яке заважає організовувати взаємодію на рівних, переважання прагнення лише повідомити інформацію, а не навчити, відсутність бажання співпрацювати, створення ситуації безумовної слухняності школярів. Наслідки використання такої моделі виявляються у відсутності міжособистісного контакту між педагогом і дітьми, у слабкому зворотному зв'язку, байдужості здобувачів освіти до учителя.

Третя модель – модель диференційованої уваги під назвою «Локатор». У даному випадку вчитель вибірково будує стосунки з дітьми, концентрує свою увагу на одній з груп учнів, наприклад, сильних, чи, навпаки, слабких, контактує переважно з ними, залишивши без належної уваги решту здобувачів освіти. Причиною такого ставлення може бути те, що вчитель захоплений тими школярами, які цікавляться предметом, тому дає їм спеціальні завдання, залучає до роботи в гуртках та факультативах, не виявляючи уваги до решти; педагог, стурбований слабкими знаннями окремих учнів, постійно займається з ними, випускаючи з поля зору решту школярів, вважаючи, що вони самі з усім упораються; педагог не вміє поєднувати фронтальний підхід у навчанні з індивідуальним.

Наслідками реалізації такої моделі є відсутність на уроці цілісної та безперервної система спілкування, яка замінюється фрагментарною, ситуативною взаємодією, порушення цілісного ритму спілкування, виникнення труднощів у міжособистісних стосунках, що призводить до загальної дестабілізації соціально-психологічної атмосфери уроку.

Четверта модель гіпореклексивна - «Тетеря». Її характеризує те, що в процесі взаємодії з учнями (при поясненні нового матеріалу, при опитуванні учнів, у ході індивідуальних бесід з дітьми) педагог чує тільки себе, він заглиблений у свої думки та переживання, не відчуває учнів. Небезпека реалізації такої моделі полягає в тому, що тут втрачається надзвичайно важливий для навчання і виховання зворотний зв'язок у спілкуванні, без якого неможливо ефективно керувати освітнім процесом.

Внаслідок реалізації такої моделі навколо учителя на уроці створюється своєрідний психологічний вакуум, педагог не сприймає психологічну атмосферу в класі і, відповідно, знижується навчально-виховний ефект взаємодії з учнями.

П'ята модель негнучкого реагування, що має назву «Робот». Для неї притаманним є те, що педагог спрямовано і послідовно діє на основі запланованої програми, не звертаючи уваги на зміни обставин, що вимагають зміни стилю спілкування. В даному випадку учитель ніби все робить правильно, у нього є обґрунтований план, правильно сформульовані педагогічні завдання, однак він не враховує того, що педагогічна діяльність постійно змінюється. Небезпека від такої моделі полягає у тому, що в ході освітнього процесу чітко виділяються ніби дві паралельні лінії: перша – ідеальна, друга – реальна, які фактично не перетинаються. І як наслідок реалізації такої моделі - добре сплановані види та форми роботи залишаються нездійсненими, мають досить низький педагогічний ефект.

У шостій моделі – авторитарній, що називається «Я сам», учитель робить себе головним, а часом і єдиним ініціатором педагогічного процесу, блокуючи ініціативу та творчість школярів. Тут усе виходить від педагога: запитання, завдання, судження.

Наслідки реалізації даної моделі наступні: педагог перетворюється на єдину рушійну силу освітнього процесу, обмежується особиста ініціатива та творчість учнів, знижується пізнавальна та громадська активність учнів, не формуються адекватні мотиви навчання та самовиховання, втрачається психологічний сенс взаємодії педагога і дітей, оскільки школярі чекають інструкції, перетворюючись у пасивних споживачів інформації. Тому ця модель також є малопродуктивною.

Сьома модель гіперрефлексивна - «Гамлет». Її характеризує те, що у вчителя є постійні сумніви: чи правильно він тлумачить ту чи іншу ситуацію, чи не ображає учнів,

він постійно вагається, аналізує, що, врешті-решт, може призвести до неврозів. У результаті - педагог стурбований не стільки змістовною стороною взаємодії, скільки окремими аспектами ставлень, що набувають для нього надважливого значення.

Восьма модель активної взаємодії, яка має назву «Союз». У даному випадку в стосунках педагога з учнями переважає взаємодія, співпраця, робота «на рівних». Учитель розглядає учнів як активних суб'єктів освітнього процесу, які бажають і прагнуть здобувати знання, враховує їх інтереси, потреби в процесі підготовки, організації та проведення уроку, спрямовує ініціативу школярів у потрібне русло, мотивує та викликає інтерес і бажання пізнавати нове. Наслідком використання даної моделі є висока продуктивність навчально-виховної педагогічної взаємодії [5].

Аналіз типової поведінки педагога під час освітнього процесу і співвіднесення його діяльності із певною моделлю дасть змогу усвідомити сильні сторони учителя та проблемні зони, на які варто звернути увагу.

Невід'ємним компонентом самоосвітньої діяльності педагога є формування інноваційного потенціалу — сукупності соціокультурних і творчих характеристик особистості учителя, яка виявляє готовність удосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність [6].

Серед основних критеріїв готовності педагога до інноваційної діяльності виділяють наступні: усвідомлення необхідності інноваційної діяльності, готовність до творчої діяльності щодо нововведень у закладі, впевненість у тому, що зусилля, спрямовані на нововведення, принесуть результат, узгодженість особистих цілей з інноваційною діяльністю, готовність до подолання творчих невдач, органічність інноваційної діяльності, фахової та особистісної культури, рівень технологічної готовності до інноваційної діяльності, позитивне сприйняття свого минулого досвіду і вплив інноваційної діяльності на фахову самостійність, здатність до фахової рефлексії.

Педагог, готовий до інноваційної діяльності, відзначається наступними характеристиками: усвідомлення змісту і цілей освітньої діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем сучасного закладу, осмислена, зріла педагогічна позиція, уміння по-новому формулювати освітні цілі з предмета, здатність вибудовувати цілісну освітню програму, яка враховувала б освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири, співвіднесення сучасної реальності з вимогами особистісно-орієнтованої освіти, здатність бачити індивідуальні здібності дітей і навчати відповідно до їх особливостей, уміння продуктивно, нестандартно організувати навчання й виховання, володіння технологіями, формами і методами інноваційного навчання, здатність до особистісного творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів.

Виокремлюють три рівні прояву готовності вчителя до інноваційної діяльності:

1. Високий рівень прояву готовності - педагогічний працівник володіє глибокими знаннями про інноваційні технології навчання та практичними навичками їх впровадження у практику власної педагогічної діяльності. Професійна діяльність в інноваційному режимі стала внутрішньою потребою вчителя і носить стійкий, дієвий характер.

2. Середній рівень прояву готовності - учитель певною мірою володіє питаннями педагогічної інноватики, в основному має необхідні теоретичні і практичні знання, періодично звертається до сучасних інноваційних технологій з метою використання їх в практиці роботи. Таке використання носить продуктивний характер.

3. Низький рівень прояву готовності, за якого учитель байдуже ставиться до проблеми, його теоретичні та практичні знання є недостатніми. У практиці роботи такого вчителя впровадження інноваційних технологій відбувається епізодично.

Згідно зі статистичними даними, основними причинами, які гальмують впровадження нових педагогічних ідей і технологій, є недостатнє матеріальне забезпечення, нестача часу, надмірна насиченість матеріалу, консерватизм в освіті, поспішне впровадження, психологічна неготовність учнів до сприйняття інновацій та недосконале володіння комп'ютером педагогічними працівниками [4].

Тому особливо важливою в даному випадку є особиста готовність учителя до впровадження інновацій у навчальну діяльність, відмова від звички діяти стереотипно, постійно озираючись на кимось вигадані канони.

Отже, прагнення до самовдосконалення, самоосвіта є важливими чинниками професійного зростання учителя, що забезпечують розширення його творчих можливостей, пізнавальних інтересів та формування творчої індивідуальності. Конструктивний варіант розв'язання будь-якої кризової ситуації, що виникає у фаховій сфері, передбачає вироблення вчителем нової стратегії життя, професійної діяльності, переосмислення, ревізії і корекції ним своєї особистісно-професійної позиції, прийняття дійсності такою, якою вона є, відкриття в собі нових можливостей для самореалізації, підвищення професійної кваліфікації.

Самоосвіта сприяє формуванню індивідуального стилю педагогічної діяльності, допомагає в осмисленні педагогічного досвіду і власної самостійної праці, є засобом самопізнання і самовдосконалення, шляхом педагогічного розвитку, дієвим інструментом самотворення особистості вчителя.

Список використаних джерел та літератури

1. Гандрабура О., Кубенко Н. На шляху до компетентності. *Директор школи (Шк.сеім)*. 2008. № 46. С.21-27.
2. Добродін В.Г. Педагогічна майстерність вчителя. Київ, 2006. 520 с.
3. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань. Київ, 2003. 520 с.
4. Задорожна Л.М. Готовність вчителя до інноваційної діяльності. Методично-психологічний матеріал. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicno-psihologichnij-material-gotovnist-vcitela-do-innovacijnoi-dialnosti-297491.html> (дата звернення: 23.11.2021).
5. Психолого-педагогічні аспекти формування успішної особистості педагога загальноосвітньої школи. Психолого-педагогічний семінар-практикум. URL: http://shramkivka-school.ck.sch.in.ua/tests/robota_praktichnogo_psihologa/robota_z_vchitelyami/stili_ta_mode li_pedagogichnogo_spiikuvannya/ (дата звернення: 23.11.2021).
6. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород: ЗІППО, 2007. 364 с.

Шуль Н.І.,
асистент вчителя
Красилівської ЗОШ І-ІІІ ст. №1

Стратегії та методи розвитку критичного мислення в освітньому процесі дітей з ООП

В сучасному світі просто необхідно вміти вирішувати ситуації різними способами та критично мислити. Адже маса інформації, яку щодня сприймає дитина будь-то від вчителя, чи від батьків, чи від її оточення, вся вона потребує правильного її розуміння та сприймання. Потрібно донести, що мислити критично – це не осуджувати (критикувати), а бачити та вміти вирішувати ситуацію різними способами. Саме цього швидко навчаються діти в інклюзивних класах.

Ключові слова: критичне та логічне мислення, мисленнєві операції дітей з ООП

*Початки, закладені в дитинстві людини,
схожі на вирізані на корі молодого дерева букви,
що ростуть разом з ним, і складають невід'ємну частину його.*

В. Гюго

Надзвичайно складна та відповідальна місія сучасного педагога, адже, саме він дає ті перші початки та поштовхи для подальшого гармонійного, всебічного розвитку дитини. Виховуючи дітей, ми в першу чергу формуємо своє майбутнє, адже саме вони

із тими «викарбуваними» навичками, знаннями, вміннями будуватимуть не лише своє майбутнє, а й майбутнє нашої нації.

Важливим атрибутом є вміння критично мислити. Робити це правильно та доцільно. Адже критичне мислення – складне й багаторівневе явище. Мислити критично означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень.

З педагогічної точки зору критичне мислення – це комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини:

- аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- бачити проблеми, ставити запитання;
- висувати гіпотези та оцінювати альтернативи;
- робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його.[4,ст..104]

Цим мисленнєвим операціям можна і необхідно навчати, а далі – вдосконалювати їх, тренувати як, наприклад, тренують м'язи спортсмени чи техніку гри – музиканти. І саме школа є ідеальним середовищем для цього. Коли дитині змоделювати ситуацію, та дати правильний поштовх до її самостійного вирішення, вона обов'язково знайде правильне рішення. Безумовно, ідеальним варіантом проведення такого роду занять є тренінги, робота в групах, або парах. Оскільки можна змоделювати та навіть розіграти одну й ту ж ситуацію різними способами. Сучасні діти мають вроджену креативність та власну думку і нашим завданням є їх розвиток та модернізація. Коли стосується розвитку критичного мислення у дітей з ООП, в першу чергу ми маємо розуміти, що саме цим дітям необхідно по-максимуму навчати критичного мислення. Адже, що дає критичне та логічне мислення для них? Відповідь проста- це самостійність, безпека, міцне підґрунтя для впевненості в собі. Потрібно чітко розуміти, що діти з ООП мають обмежене коло спілкування, а соціум не завжди є толерантним та безпечним. Допомогою в цьому буде вправа «Коло довіри» – особиста безпека. Обговоріть із дитиною, кому вона може довіритися. Наголосіть на тому, що є особиста інформація, якою не варто ділитися з широким колом. Часто у дітей не сформовані «кола довіри», вони можуть поділитися будь якою інформацією будь з ким, тому наше завдання розвивати та розширювати «коло довіри». Також не можна оминати увагою фізичну безпеку. Допомогою стане вправа «Послідовність дій» – фізична безпека. Дитина має мати чітко сформований алгоритм дій, вміти використовувати їх на практиці, знати що безпечно, а що може нести загрозу. Саме тому, потрібно часто вирішувати повсякденні питання, які принесуть користь саме тоді, коли буде безпосередня потреба. Я вважаю, що є надзвичайним успіхом, коли присутній зворотній зв'язок, тобто, коли сталась якась ситуація, і дитина озвучила її вам, і не просто озвучила, а подала свій розвиток подій. Звичайно ж, це не завжди можливо, оскільки всі діти різні, але насправді, способів розвитку типів мислення для дітей з ООП безліч! Необхідно лише трохи часу та зусиль для того, щоб уважніше спостерігати за дитиною. Побачили її зацікавлений погляд? Почули уточнювальне запитання або зацікавлену інтонацію? Ні в якому разі це не можна оминати увагою, продовжіть розмову з учнем, адже прогрес буває різним.

Коли можна спонукати дитину до критичного мислення:

- на вулиці – під час переходу дороги;
- підтримка й обговорення ситуацій, які зацікавили дитину будь-де;
- під час виконання завдань із мови, літератури;
- додаткові завдання з розвитку мовлення й/або робота над розумінням прочитаного.[1,ст..190]

Найбільш розгорнутим формулюванням критичного мислення є широко відоме визначення Американської філософської асоціації (APA-Delphi): «Критичне мислення – це цілеспрямоване, саморегулююче судження, яке завершується інтерпретацією, аналізом, оцінкою і інтерактивністю, також як поясненням очевидних, концептуальних,

методологічних, або контекстних міркувань, на яких ґрунтується це судження». Також вони визначають ряд особистісних характеристик, які притаманні для людини з розвинутим критичним мисленням: «Ідеальне критичне мислення людини зазвичай пов'язане з допитливістю, хорошою обізнаністю, причиною довіри, неупередженістю, гнучкістю, справедливістю в оцінці, чесністю в зіткненні з особистими упередженнями, розсудливістю в судженнях, бажанням прояснювати проблеми і складні питання, ретельністю в пошуку потрібної інформації, розумністю у виборі критеріїв, постійністю в пошуку результатів, які є настільки ж точними, як використані першоджерела. Ця комбінація, що зв'язує розвиток вміння критичного мислення з розумінням основ раціонального і демократичного суспільства».[6,№4]

Перелік методів розвитку критичного мислення достатньо великий. Добирати їх учителю слід з огляду на мету, завдання, зміст уроку. Крім того, слід зважати на особливості цих методів, та особливості дітей з ООП, адже, на певних етапах уроку вони є ефективнішими, а отже, доречнішими. Учителю має опанувати якомога більше методів розвитку критичного мислення і бути обізнаним з особливостями їх ефективного застосування. Саме цей перелік послідовності дій зазначений у таблиці:

Аби учні мали змогу розвивати **критичне мислення**, у школі слід системно змінювати всі компоненти навчально-виховного процесу. Зупинімося на кількох з них.

Чітко поставлене завдання уроку. Формування мисленневих операцій високого рівня і відповідних ціннісних орієнтацій в учнів – довіри до результатів власних розумових зусиль, інтелектуальної мужності, відкритості до різноманіття думок, тощо – має стати частиною цілепокладання уроку незалежно від навчального предмету, який учні вивчають.

Організація навчання. Аби формувати критичне мислення як соціальне, слід залучати учнів до обговорення і відстоювання своїх думок в інтерактивному спілкуванні з однокласниками. А отже, структура і методика уроку набувають специфічних технологічних характеристик. Змінюється “палітра” методів і засобів навчання – вчитель має віддавати перевагу тим, що дають змогу розвивати критичне мислення учнів.

Контроль і корегування результатів. Способи й методи контролю мають виявляти не лише рівень навчальних досягнень з того чи того навчального предмету, а й опанування учнем умінь і навичок критичного мислення. Такий контроль потрібен для подальшого їх корегування.[3]

Наразі, є безліч уже створених дидактичних матеріалів, які дають змогу доступніше та наочно зобразити, або ж відтворити матеріал. Користуючись набутим досвідом, та вдосконалюючи його можна досягати високих результатів, адже діткам з ООП потрібно вміти доступно донести та подати потрібну їм інформацію. В інклюзивних класах НУШ, є така можливість.Проведені дослідження дають змогу зробити висновки, що діти з особливим потребами, які навчаються в інклюзивних класах стали прихильніше ставитися до оточуючих, з'явилась зацікавленість до навчальної діяльності та спілкування, мотивація до самоконтролю, стали частіше виявлятися почуття гордості за себе та свою діяльність. Найбільш позитивно вплинуло залучення на соціально-емоційну сферу дітей, розвиток їх творчості та фізичної культури. Тому в мікрокліматі класу потрібно зазначити, що критичне мислення може викликати негативні та неправильні уявлення через свою «критичність». Але воно зовсім не має на увазі неприйняття інших суджень або тотальну критику всієї інформації, що надходить. Воно є різнобічним підходом до досліджуваних проблем вчителем, щоб учень міг прийняти своє обдумане, зважене і обґрунтоване рішення. Орієнтація шкільних уроків і всієї освітньої програми на розвиток критичного мислення передбачає те, що знання не видаються в готовому вигляді, інформація, яку учні отримують з різних джерел, не приймається на віру і не може бути незаперечним фактом. Навпаки, кожен учень шукає і формує свою думку в рамках навчального процесу.

Головне **завдання** учнів — “конструювати” знання і навички, формувати власне ставлення до теми. Для цього вони за допомогою вчителя:

- порівнюють свої очікування з тим, що їм реально пропонують вивчити;
- ставлять запитання щодо нового навчального матеріалу;

- експериментують, пробують застосувати новий матеріал на практиці за допомогою наявних у них уявлень, знань, умінь незалежно від того, чи є вони достатніми;

- аналізують отриманий досвід;
- переглядають свої очікування й висловлюють нові;
- виявляють головне, осмислюють теоретичні ідеї, концепції;
- відстежують хід власних думок;
- роблять висновки щодо змісту матеріалу;
- пов'язують зміст уроку з особистим досвідом;
- відпрацьовують уміння і стратегії мислення.[3]

Критичне мислення для самого вчителя є базовою компетенцією для розвитку і формування інших компетенцій.Адже, саме він є тим основним джерелом як безпосередньо самої інформації, так і обробки її результату. Педагогічна діяльність в умовах насиченого інформаційно-освітнього середовища обов'язково включає в себе навички інтерпретації фактів і різних джерел інформації: знайомство з загальними принципами пошуку інформації, вміння розпізнавати свідомі спотворення інформації, вміння доповнювати інформацію, якої бракує, необхідної для розвитку критичного мислення. Все це, безумовно, має бути серед навичок сучасного вчителя, оскільки без них, вони не зможуть формувати критичне мислення своїх учнів. Обов'язковою складовою повинна бути ситуація успіху. Високе оцінювання : «Найбільш мені сподобалось..», мотивація активності: «Хочеться уже швидше побачити..», персональна винятковість: «Тільки тобі можу доручити..», позбавлення страху: «У тебе обов'язково вийде..». Тому потрібно чітко продумувати підходи,зокрема, до кожної дитини індивідуально, та давати можливість висловлювати свою думку і зуміти навчити не критикувати, бо хтось думає інакше,а шукати різні способи вирішення. Формулювання самостійних суджень як продукт критичного мислення означає, що воно спрямоване на творчу мисленєву діяльність, а не на репродуктивне мислення, що ґрунтується на жорстких алгоритмах і стереотипах. Творчий підхід є необхідним у ситуація порівняння різних суджень і визначення альтернатив на основі врахування пріоритетів, чинників, що обумовлюють істинність та вірогідність інформації загалом і висловлених суджень зокрема.

Невід'ємною складовою у роботі вчителя, або команди супроводу дитини з ООП є робота з батьками. Адже, найчастіше, саме вони впливають на думку дитини, її критичність,креативність. Здебільшого батьки вважають деяку поведінку або думку дитини, чи її висловлювання недоречним, і намагаються нав'язати власну модель поведінки, або мислення. І тоді часто діти перестають висловлювати власну критичну думку,тому що вважають її наперед хибною. Тому,при спільній роботі, правильно поставлених цілей як у батьків, так і у команди супроводу,та однакових стратегіях можна лише при спільній,синхронній праці досягти позитивних результатів.

Як зазначає Н. Вукіна, люди, які мають навички критичного мислення, чесні самі з собою; перемагають сумніви; ставлять запитання; інтелектуально незалежні; ними практично неможливо маніпулювати. [1,ст..190]

Критичне мислення допомагає набутти таких умінь: аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, оцінювати свої думки та сторонні впливи на них, виявляти в них сильні та слабкі аспекти, зважено розглядати різноманітні підходи до проблеми, щоб приймати обґрунтовані рішення щодо неї; формулювати самостійні судження й будувати переконливу аргументацію; здійснювати рефлексію та коригування власної діяльності. Особливо ці вміння допоможуть розрізнити інформаційні фейки, які наразі надзвичайно заповнили та поширені у інтернет просторах. Діти з ООП є надзвичайно добрими, відкритими, та сильні до копіювання поведінки того, хто їм подобається. Здебільшого, вони не можуть самостійно обрати саме ту корисну, а не руйнівну інформацію для них. В цьому саме вчитель має допомогти та навчити обирати корисні, перевірені сайти, а в подальшому їх критичне мислення допоможе мати свою критичну думку, або ті чи інші челенджі. Як наразі надзвичайно популярні серед сучасних дітей. Як зауважує Н. Дементієвська, необхідно навчитися критично аналізувати дані, розміщені в Інтернеті, з таких причин: підручник та вчитель перестають бути

виключними джерелами знань; практично кожен може вмістити у всевітню мережу будь-які відомості; вчителі й учні створюють власні веб-сторінки, яким мають довіряти інші учні і вчителі та використовувати їх у своїй діяльності; попередній досвід учнів (надійні друковані джерела) дозволяє їм переносити ці якості і на всі інші джерела інформації; переважна більшість ЗМІ (газет, каналів телебачення) та сайтів Інтернету утримуються та фінансуються окремими комерційними компаніями, які мають свої інтереси; вчителі і батьки, які виховувалися в тоталітарній системі, не дають прикладу ефективного використання критичного мислення і відбору інформації. Постає завдання формування вмінь і навичок критичного мислення в учнів, про що зазначено в українських державних освітніх стандартах та європейських документах з основних компетентностей. У контексті сучасних змін критичне мислення стає важливою характеристикою сучасної особистості. Це спрямований процес мислення, метою якого є розв'язання проблем, а сутністю виконання певних операцій-прийомів: аналізу, синтезу, оцінювання як власних думок і результатів діяльності, так і інформації про думки й діяльність інших [2].

Отже, із зазначеної вище інформації, можна дійти висновку, що саме розвиток критичного та логічного мислення сприятиме у дітей з ООП, та й загалом у всіх дітей всебічній, гармонійній, обдуманий розвиток, який сприятиме швидкому вирішенню проблем у різних ситуаціях. Критичне мислення – це процес розгляду ідей з багатьох позицій, відповідно до їх змістових зв'язків, порівняння їх з іншими ідеями. Критичне мислення – це результат, це момент у мисленні, коли критичний підхід стає природним шляхом взаємодії з ідеями та інформацією, це активний процес, який або стимулюється, або трапляється спонтанно і надає учневі можливість контролювати інформацію, ставити її під сумнів, об'єднувати, переробляти, адаптувати або відкидати. Таким чином, розвиток критичного мислення стає найактуальнішим за часів інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових тенденцій, змін, ситуацій або інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких не передбачувана. У цьому сенсі очевидно є життєва необхідність формування критичного мислення не лише для дітей з ООП, а й для освітньої системи загалом. Тільки таким шляхом можна стверджувати розвиток відповідно до вимог світового інформаційного суспільства та просуватися далі у напрямі толерантності, логічності, доброти, власної креативної думки, та критичного мислення.

Сьогодні залишається актуальним твердження видатного американського мислителя минулого століття Джона Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні інформації учням, а у тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення, навички мислення, котрі дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які у них криються.[5,ст.,26-27]

У сучасних умовах інформаційної війни, в яких перебуває Україна, важливе значення має виховання людей, які мислять самостійно, незалежно і творчо. Людей, які б мали навички критичного осмислення та аналізу фактів і подій, які відбуваються навколо. Саме тому, головним нашим завданням є хоча б дати поняття та поштовх до самостійного, критичного мислення, а в ідеалі – виховати гармонійно розвинену особистість, яка є самостійною, здатною до самообслуговування, прийняття власних рішень та при потребі вміти відстояти та обґрунтувати свою позицію як порядна, вихована та добродісна особистість без нав'язаних стереотипів або поведінкових факторів. Адже, час не стоїть на місці, а прогресує, а отже, і ми маємо намагатись рухатись одночасно та в правильному, а головне, потрібному та доцільному напрямку. Самовдосконалюватись і вчити цього інших.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вукіна Н.В., Дементієвська Н.П., Сущенко І.М. Критичне мислення: як цьому навчати: Науково-методичний посібник / За наук. ред. О.І.Пометун. – Харків: Наука, 2007. – 190 с.

2. Дементівська Н.П. Стратегії розвитку навичок критичного мислення учнів при оцінюванні ресурсів Інтернету, Програма спецкурсу підвищення кваліфікації викладачів системи після- дипломної педагогічної освіти, Проект Світового банку «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» // [Електронна публікація], опубліковано 2008 р. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/33487253>.

3. Олена Пометун, член-кореспондент НАПН України, д-р пед. наук, професорка, авторка-розробниця посібників і програм з критичного мислення для початкової й основної школи, співзасновниця освітньої платформи “Критичне мислення”. <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>

4. Стіл Дж., Мередіт К., Темпл Ч. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів»: Підготовлено для проекту «Читання та письмо для розвитку критичного мислення» / Науково-методичний центр розвитку критичного та образного мислення «Інтелект». – К.: Міленіум, 2001. – 104 с.

5. Тягло О. Післямова до статей Метью Ліпмана і Марка Вайн-стейна / О. Тягло // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – № 27. – С. 26-27.

6. Шквир О. В. (2019) Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. Молодь і ринок. № 4.

Юзькова М.В.,
вчитель-дефектолог
Хмельницького ЗДОН№25

Особливості використання пісочної ігротерапії в роботі з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами

На сьогоdnішньому етапі розвитку нашого суспільства питаннями ігротерапії займаються лікарі, психологи, педагоги, дефектологи. Працюючи з категорією дітей, які мають вади психофізичного розвитку використовуються такі методи ігротерапії, як: пісочна ігротерапія, гудзикова ігротерапія та пальчикова ігротерапія, враховуючи їх найбільш ефективними, цікавими та доступними для дітей з психофізичними вадами. Тому що за допомогою саме цих методів ігротерапії активізуються самозцілюючі резерви дитячої психіки, які виявляються за певних умов у процесі терапії.

Ключові слова: пісок, ігротерапія, ООП, психофізичні вади, методичні рекомендації.

Гра - провідна діяльність дитини в дошкільному та молодшому шкільному віці.

Мета ігротерапії направити корекцію не в те русло, щоб змінити дитину, а в те, щоб допомогти їй утвердити своє «Я», почуття власної унікальності.

Я вважаю, що пісочна, пальчикова та гудзикова ігротерапії найбільш ефективні у роботі з дітьми, які мають психофізичні вади.

Отже, пісочна ігротерапія. **Пісочна ігротерапія** – це лікувальний метод, що активізує психічну енергію і відкривають перед людиною можливість до змін.

Пісок є чудовим засобом для розвитку та саморозвитку дитини, а гра з ним позитивно впливає на емоційний стан. Відомі з давніх часів ігри з піском, чи не найулюбленіші ігри дітей, прості й недорогі в організації. А головне дають величезний розвивальний і корекційний ефект. Відомий американський педагог С. Куломзін відзначає: "Пісочниця не тільки розвиває творчий потенціал дитини, активізує просторову уяву, образно - логічне мислення, тренує дрібну моторику рук, але ненав'язливо, поволі, поволі налаштовує дітей на осягнення моральних істин, поняття про добро і зло, сприяє побудові гармонійного образу світу". Пісок часто діє на дітей, як магніт. Перш ніж малюки усвідомлять, що роблять, їхні руки самі починають просіювати пісок, будувати тунелі, горки тощо. Якщо під рукою є мініатюрні фігурки, іграшки, тоді з'являється цілий світ, розігруються вистави - дитина повністю занурюється в гру. Пісок, який має властивість пропускати воду, так само поглинає і негативну психічну енергію, тож взаємодія з піском очищує енергетику людини, стабілізує її емоційний стан. Гра з піском позитивно позначається на емоційному самопочутті дитини, дає можливість

позбутися психологічних проблем за допомогою перенесення їх на зовні, на площину пісочниці, у світ фантазії і формувати відчуття контролю над своїми внутрішніми почуттями і мотивами. Граючи з піском, дитина може виражає свої емоційні переживання, звільняється від страхів, пережите не завдає їй психічної травми. Завдання пісочної терапії узгоджуються з внутрішнім прагненням дитини до самоактуалізації.

Мета пісочної терапії - не змінювати дитину, не прищеплювати їй якісь спеціальні поведінкові навички, а дати їй можливість бути самою собою, самовиражатися. У багатьох випадках гра з піском є провідним методом корекційного впливу (як наприклад, при емоційних і поведінкових порушеннях невротичного характеру). В інших випадках це допоміжний засіб, що дає змогу стимулювати дитину, розвинути її сенсорні навички, знизити емоційне напруження.

Найсприятливіший для пісочної терапії є саме дошкільний вік. Діти цього віку не спроможні передати свої переживання через недостатній розвиток вербального апарату, бідність уявлень чи затримку розвитку. У таких випадках запропонована техніка виявляється вельми корисна - маніпулюючи різними предметами, піском, водою, конструктивними й пластичними матеріалами для них - найприродніша діяльність, що особливо важливо за наявності в дитини мовних порушень. Граючи з піском, малюк почувається господарем свого маленького світу, режисером дійства, що розігрується на пісочному полі. Гра в піску з фігурками 11 особливо ефективна в роботі з дітьми, які не вміють висловити свої переживання. Малюки із заниженою самооцінкою, підвищеною тривожністю та сором'язливістю зазвичай охоче обирають фігурки і зосереджують на них свою увагу. Діти ж з нестійкою увагою дуже експресивні: гра дає їм багато кінестичні відчуття. Тому рекомендується, щоб в групах пісочниці були на протязі цілого року, як важливий елемент розвивального середовища, де можна вільно творити, не боячись щось зіпсувати чи зламати. Ігри на піску — одна з форм природної діяльності дитини. Ігри з піском і водою використовуються під час проведення коригувальних розвивальних і навчальних занять. Вони стабілізують емоційний стан дитини, розвивають тактильну чутливість і дрібну моторику, навчають дитину "прислухатися до власних відчуттів, аналізувати результати дослідів. Ці ігри сприяють розвитку мислення, уваги, пам'яті та є відмінним засобом для профілактики і корекції. Проводиться бесіда про правилами поведінки, дотримання яких вимагаються під час гри з піском.

- Піщинки дуже не люблять, коли їх беруть до рота або кидаються ними в інших дітей». *(Не можна брати пісок до рота і кидатися ним в інших людей.)*

- «Пісочок любить, коли у дітей чисті ручки і носики». *(Поєрав із піском — помий ручки і покажи чисті долоньки.)*

- «Пісок не любить, коли руйнують його вежі (міста, гаражі тощо)». *(Не можна руйнувати те, що побудували з піску інші діти.)*

Під час першого заняття необхідно стежити за поведінкою дитини: чи охоче вона спілкується, скільки часу їй потрібно для роботи з піском. Усе це стане в пригоді для планування подальшої роботи. Проаналізувавши роботу дитини, її поведінку наприкінці першого заняття, як правило, стає зрозуміло:

- на який час планувати заняття;
- на що слід звернути особливу увагу під час постановки «пісочних» завдань;
- яку позицію на заняттях займатиме педагог (активну або пасивну), залежно від потреби дитини та діагнозу.

Можна ввімкнути фонову музику (класичну, релаксаційну, звуки природи), вона налаштує дитину на творення і творчість. Після цього пропонуються дитині іграшки, які вона зможе використовувати у грі з піском. Із дітьми можна провести бесіду, демонструючи пісочницю: «Подивіться, наша пісочниця заповнена піском на половину, тому видно блакитні борти. Як ви гадаєте, навіщо це потрібно?» (Борти символізують небо.) «У пісочниці є ще один секрет: якщо ми руками «розсунемо» пісок, то виявимо блакитне дно. Навіщо це потрібно?» (Дно символізує воду.) Отже, настав час ближче познайомитися з піском. А з чого починається будь-яке знайомство? Звісно, з вітання. Як? У різний спосіб торкаємося піску. Пропонується дитині торкнутися піску по черзі

пальцями однієї, потім другої руки, потім усіма пальцями одночасно — «Вітаються пальчики». Настав час привітатися кулачкам — легко або з напруженням дитина стискає кулачки з піском, потім поволі висипає його з ручки. «Долонька вітається з пісочком» — торкнуться піску всією долонькою — внутрішньою, потім тильною стороною. «Ручки радіють пісочку» — перетирати пісок між пальцями, долонями. Можна наперед приготувати маленький сюрприз — заховати в піску маленьку плоску іграшку: «З тобою захотів привітатися один із мешканців піску...» Під час ігор з піском діти дуже люблять такі вправи, як «Сліди на піску». За задумом або по наслідуванню за дорослим. Наприклад: «Йдуть ведмежата» — дитина кулачками і долонями силою натискає на пісок. «Стрибають зайці» — кінчиками пальців дитина ударяє по поверхні піску, рухаючись у різних напрямках. «Повзуть змійки» — дитина розслабленими або напруженими пальцями рук робить поверхню піску хвилястою у різних напрямках. «Біжать жучки-павучки» — дитина рухає всіма пальцями-імітуючи рух комах (можна повністю занурювати руки в пісок, зустрічаючись під піском руками одне з одним — жучки вітаються). У процесі роботи з пісочницею багато речей стають видимими. На відміну від ліплення або малюнка, під час роботи з піском не вимагається жодних умінь, що дозволяє дитині легше погоджуватися на пропозицію дорослого погратися з піском. Під час ігор у піску, обов'язково враховуються вікові особливості дитини та психофізичні вади дитини.

Ігри проводяться з підгрупою дітей або індивідуально в одній великій або декількох малих пісочницях. Заняття проводяться 1 раз на місяць. Тривалість 15-20 хвилин. Ігри з піском 2-3 рази на тиждень з дитиною індивідуально або по підгрупах. Під час цих занять діти знайомляться з піском, його властивостями. Закріплюють кольори, рахунок, пори року. Вчать працювати, як з сухим так і з вологим піском. Виховуються позитивні емоції, дружельність. Кожне заняття проводиться у вигляді казки, або подорожі. У грі з піском відбувається обмін ідеями, почуттями, що дозволяє побудувати партнерські, довірчі взаємини. Використання пісочної терапії допомагає у роботі з будь-якими темами, особливо на закріплення матеріалу, наприклад: рахунок „1 – багато“, або в межах 5 («Порахуємо камінчики»), геометричні фігури («Малюємо на піску»), домашні тварини (гра «Ферма»), дикі тварини «Зоопарк», транспорт («Будуємо паркан для машин») довжина предметів («Довга та коротка стежка до будинку»), орієнтація в просторі («Поклади іграшку посередині пісочниці, зверху, знизу, в верхньому куточку, в нижньому куточку...») та багато інших. Також під час ігор з піском звертається увага, що пісок може бути як сухим так і мокрим. Під час занять з вологим піском показується, що він відрізняється від сухого. Можна запропонувати дитині «випекти» багато «пиріжків» різного розміру і форми, а потім порахувати їх. (Тут іде закріплення величини, та рахунок предметів). Таким чином, дитина ознайомлюється у грі з новими для неї математичними поняттями. Дітям дуже подобається ідея викладати на вологому піску малюнок з камінчиків. Тільки спочатку малюнок потрібно намалювати, проробляючи в піску борозенки паличкою, а ще краще, пальцем. Потім у борозенку-контур викладаємо камінчики або мушлі щільно одне одного і в результаті отримуємо симпатичний силует. Це може бути: сонечко, ялиночка, морська зірка.. А старші діти можуть, і самі намалювати малюнок. Створювати зображення, а також прикрашати свої споруди або «випечені вироби» з піску дитина може за допомогою камінчиків, жолудів, насіннячок, мушлей, шишок, або інших природних матеріалів. **Завдання дорослого в пісочній терапії:** підказати дитині тему для нової гри, а малюк нехай фантазує сам.

Такі ігри — справжній гімнастичний зал для тренування... розуму! Особливе вміння гратися з дитиною, а граючись спілкуватися з нею. Не повчати її, а «заряджати» творчістю, бажанням розв'язувати різноманітні завдання і навіть придумувати нові. Але щоб «заряджати» дитину, треба насамперед зацікавитися самому, захопитися цими іграми

Отже, з вищесказаного можна зробити **висновок**, що розвиток малюка починається з того, що він вивчає навколишній світ на дотик, вчиться розпізнавати тепло і холод, твердість і якість, розмір і форму різних предметів. Гра приваблює дитину, захоплює її. Дитина грається тому, що їй цікаво. Під час гри вона багато чого навчається й активно розвивається, але з меншою витратою зусиль. Тому з дошкільниками слід працювати

граючись. Це важливе правило ще більшою мірою стосується дітей із психофізичними вадами. Адже саме поняття „психофізична вада розвитку” підкреслює, що дитина довше залишається на ранніх етапах розвитку. Знижена активність дітей із психофізичними розладами, неуважність, повільне формування певних умінь і навичок ускладнюють заняття і потребують від дорослих терпіння й оптимізму. Під час виконання різних ігрових вправ ці діти потребують різнобічної допомоги. Довший час вони можуть виконувати завдання тільки за зразком, часто відволікаються, забувають, що треба робити далі, і тому дорослий має бути завжди готовий допомогти. Цілеспрямовані заняття часто ускладнюються не тільки пасивністю дитини, а й неможливістю зосередитись. Щоб не розсіювати уваги малюка під час ігротерапії треба виявляти доброзичливу твердість. Все це дуже важливо для дітей з обмеженими психофізичними можливостями. Особливу роль в цьому відіграє - пісочна терапія.

Методичні рекомендації до проведення пісочної ігротерапії

1. Ігри в пісочниці проводяться індивідуально або з підгрупою дітей, особливу увагу при цьому дорослий приділяє новоприбулій дитині. Бажано, щоб в даній підгрупі були діти, вже адаптовані до життя в дитячому садку, так як багато ігор новачок буде виконувати по наслідуванню або з цікавості.

2. При проведенні перших адаптаційних ігор-занять не обов'язково дотримуватися жорсткої структури заняття, можливо продовження за часом гри в піску, якщо це добре стабілізує психофізичний стан дитини.

3. Дорослий повинен уважно стежити за реакцією дитини при роботі з піском. У разі появи негативного ставлення або втоми заняття ненав'язливо завершується.

4. Дорослий спочатку показує способи дії, а потім дитина «рука в руці» або самостійно повторює їх. Не варто наполягати на чіткому виконанні інструкції, дорослий повинен на перших порах підлаштовуватися під дитину.

5. Для початку і закінчення ігор-занять виробляється особливий ритуал вітання і прощання (це може бути певна музика або звук, пісочний годинник і пр.) На перших двох-трьох заняттях дитині не показують весь набір іграшок, він повинен освоїти досить широкий спектр простих маніпуляцій з піском за допомогою рук, лопатки, пензлики. Бажано, щоб дитина принесла з дому одну зі своїх улюблених іграшок (висотою не більше 10-15 см, вона повинна добре оброблятися), але дитина може і вибрати іграшку із запропонованих дорослим. Вона стає посередником для дитини в іграх з піском.

6. Не переривати гру конфронтацією («Ні, не так ти робиш»), інтерпретаціями («Ой, який славний чоловічок») або асоціаціями («Схоже на ..., правда?»).

7. Якщо дитина розмовляє під час гри, використовувати прийом уточнення або активного слухання, перефразовуючи сказане.

8. Спостерігати за поведінкою, а також темами, повторюваними з разу в раз.

9. Спостерігати за змінами в процесі терапії в сюжетах і виборі іграшок.

10. По мірі готовності дитини можна обережно ставити йому запитання типу: «А де тут ти знаходишся?», «А що в твоєму житті тобі ця сценка нагадує?».

11. Надавати повну свободу вираження.

12. Безумовно приймати дитину такою, якою вона є.

Отже, з вищесказаного можна зробити **висновок**, що розвиток малюка починається з того, що він вивчає навколишній світ на дотик, вчиться розпізнавати тепло і холод, твердість і якість, розмір і форму різних предметів. Гра приваблює дитину, захоплює її. Дитина грається тому, що їй цікаво. Під час гри вона багато чого навчається й активно розвивається, але з меншою витратою зусиль. Тому з дошкільниками слід працювати граючись. Це важливе правило ще більшою мірою стосується дітей із психофізичними вадами. Адже саме поняття „психофізична вада розвитку” підкреслює, що дитина довше залишається на ранніх етапах розвитку. Знижена активність дітей із психофізичними розладами, неуважність, повільне формування певних умінь і навичок ускладнюють заняття і потребують від дорослих терпіння й оптимізму. Під час виконання різних ігрових вправ ці діти потребують різнобічної допомоги. Довший час вони можуть виконувати завдання тільки за зразком, часто відволікаються, забувають, що треба робити далі, і тому дорослий має бути завжди готовий допомогти. Цілеспрямовані

заняття часто ускладнюються не тільки пасивністю дитини, а й неможливістю зосередитись. Щоб не розсіювати уваги малюка під час ігротерапії треба виявляти доброзичливу твердість. Все це дуже важливо для дітей з обмеженими психофізичними можливостями. Особливу роль в цьому відіграє - пісочна терапія.

Список використаних джерел

1. Виготський Л. С. «Игра и ее роль в психическом развитии ребенка» // Вопросы психологии 1966 №6
2. Програма виховання та навчання розумово-відсталих дітей дошкільного віку. - Київ - 2000.
3. Жуковская Р.И. Игра и ее педагогическое значение.- М.: Педагогика, 1975-№2с.
4. Золотоверх В. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку// Дефектологія. - 2004. - № 4. - С. 18-22.
5. Карабанова О.А. «Игра в коррекции психического развития ребенка»: Москва. -1986.
6. Колоцца Д.А. Детская игра - М., 1909. - С. 89.
7. Кукушкина О. И. Программы для детей с отклонением в развитии // Дефектология. - 2003. - № . - С. 67-69.
8. Кздьосон Х., Шефер Ч. «Практикум по игровой психотерапии» - СПб.: Питер, 2001. - 416с.
9. Леонтьев А.Н Психологічні основи дошкільної гри. - М., 1970.
10. Ландрет Г.Л. «Игровая терапия: искусство отношений» М. -1994.
11. Осипова А.А. «Общая психокоррекция». М.: ТЦ Сфера 2005. - 512с.
12. Особистісно орієнтована дошкільна освіта дітей 3-5 р. Методичне керівництво до програми « Крок за кроком» / К. А. Хансен.
13. Прихожан А. М. «Психокоррекционная работа с тревожными детьми»// Активные методы в работе школьного психолога М., -1990.
14. Панфилова М.А. Игротерапия общения: тесты и коррекционные игры: практическое пособие для психологов, педагогов и родителей. - М.: "ГНОМ и Д". -156 с.
15. Певзнер М.С. Клиническая характеристика детей с задержкой развития // Дефектология. - 1977-- N23.
16. Петрова В.Г., Белякова И.В. Кто вони, діти з відхиленнями в розвитку? — М.: Флінта: Московський психолого-соціального інститут, 1998. —104 с.
17. Сасович Н.А. «Технология игры в песок. Игры на мосту». - СПб.:
18. Хейм Дж. Джинтон. Групповая психотерапия с детьми. Теория и практика игровой терапии. - М., 2001.

Яворська Ю.І.,

вчитель-дефектолог

Кам'янець-Подільської ЗОШ-III ступенів №2 ім. Т.Г.Шевченка

Корекційна спрямованість освітнього процесу в спеціальній школі, навчально-реабілітаційному центрі. Особливості корекційно-розвиткової роботи.

Корекційна спрямованість – процес навчання, в якому застосовуються педагогічні прийоми, що впливають на виправлення властивих учням спеціальних шкіл недоліків і сприяють їхньому інтелектуальному і фізичному розвитку, становленню особистості. Вагома роль в успішності навчання, виховання та розвитку дітей належить вчителю спеціальної школи. Урахування у навчально-виховному процесі індивідуальних потреб та інтересів дітей.

Ключові слова: корекційна спрямованість, спеціальні заклади, діти з особливими потребами

Ще на початку ХХ ст.. О.М.Грабаров виділив та охарактеризував основні умови та засоби корекційно-виховного процесу в спеціальній школі: оздоровча робота, індивідуальний підхід, структурна простота навчального матеріалу, наочність навчання, праця, як основний засіб корекції. Та все ж провідне місце відводиться свідомості навчання, тобто свідомому ставленню учнів до процесу навчання.

На сучасному етапі розвитку України відкриваються перспективні зміни у системі освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, розв'язанні завдань їх адаптації та соціалізації.

Система корекційної освіти - це сукупність різних типів закладів, які забезпечують відповідну освіту, виховання, корекційну роботу, соціальну допомогу дітям з порушенням психофізичного розвитку.

Організація спеціальних закладів ґрунтується на певних принципах. Окремі з них є загальними для побудови загальноосвітніх закладів України. Це, зокрема:

- державний характер освіти;
- єдина перспективна мета;
- наступність у ланках освіти;
- загальність і обов'язковість навчання;
- доступність закладів;
- урахування вікових особливостей дитини;
- відокремлення закладів від політики, церкви.

Проте слід враховувати і спеціальні принципи, які стосуються осіб з особливими освітніми потребам, зокрема:

- диференційованість закладів залежно від категорії порушення, ступеня інтелекту, можливості самостійно пересуватись, сформованості навичок самообслуговування;
- поєднання загальноосвітнього і професійно-трудового навчання;
- корекційна спрямованість навчання і виховання.

Більша частина спеціальних закладів підпорядковується Міністерству освіти і науки. Другу ланку складають заклади Міністерства праці та соціальної політики; третю - заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я. У кожній ланки своя мета, яка передусім зорієнтована на можливості дитини та реалізацію її потреб. Заклади системи Міністерства освіти і науки покликані забезпечувати навчально-виховну і корекційну роботу. Заклади Міністерства праці та соціальної політики проводять соціальну роботу, здійснюють догляд. Заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я, передусім оздоровлюють дітей, забезпечують лікувально-корекційну роботу.

У всіх типах закладів діти одержують різнобічну допомогу — педагогічну, психологічну, медичну, соціальну тощо.

При виборі для дитини закладу враховуються такі показники:

- вік дитини;
- категорія аномального розвитку (нозологія);
- конкретний клінічний діагноз;
- інтелектуальний ступінь;
- особливості психофізичного розвитку;
- потреби і можливості дитини.

Заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки України:

- 1) спеціальні дошкільні заклади (групи при масових ДНЗ) (окремо для кожної категорії аномальних дітей);
- 2) спеціальні загальноосвітні школи-інтернати (школи) для дітей з вадами психофізичного розвитку (окремо для кожної категорії аномальних дітей);
- 3) спеціальні (допоміжні) класи при школах-інтернатах для дітей а вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату для дітей з комплексними вадами;
- 4) навчально-реабілітаційні заклади для дітей з комплексними вадами;
- 5) спеціальні групи при ПТУ, вищих навчальних закладах (професія з урахуванням виду аномалії).

Заклади, підпорядковані Міністерству праці та соціальної політики Україн:

- 1) дитячі будинки та будинки-інтернати для дітей-інвалідів (імбецильність, ідіотія);

2) реабілітаційні заклади.

Зклади диференціюються залежно від ступеня інтелекту, віку осіб (дошкільні, шкільні, відділення для дорослих), статі, рівня фізичного та психічного здоров'я дітей.

Зклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України

1) спеціальні групи при будинках малюка для дітей-сиріт з порушеннями психофізичного розвитку;

2) дитячі психоневрологічні санаторії;

3) дитячі відділення при психоневрологічних лікарнях;

4) заклади для психохроніків (виразна імбецильність, ідіотія);

5) реабілітаційні заклади.

Згідно Положення навчально-реабілітаційний центр – це заклад освіти, який забезпечує умови для відновлення здоров'я, соціальної адаптації, професійної орієнтації дітей, що мають органічні та функціональні захворювання внутрішніх органів та систем або порушеннями психофізичного розвитку.

Найчастіше у таких закладах контингент вихованців складається із дітей із складними порушеннями, часто комплексними, наприклад, розумова відсталість у поєднанні з вадами опорно-рухового апарату. Відповідно і допомогу діти одержують комплексну - лікувальну, психологічну, педагогічну, соціальну. На відміну від традиційних спеціальних закладів у штаті реабілітаційних значно більше персоналу: не лише вчителі та вихователі, а й лікарі, масажисти, соціальні працівники.

При навчально-реабілітаційних закладах діють різні служби, зокрема, служба роботи з сім'ями вихованців; відділення ранньої корекційної допомоги; групи тимчасового перебування та ін.

Однією із суттєвих відмінностей є співпраця з сім'ями, що виховують дітей з порушеннями психофізичного розвитку, участь сім'ї у вихованні й соціалізації дитини. У традиційних закладах, більшість з яких є інтернатними, робота з сім'ями проводиться епізодично і не є системною.

Якщо ж за станом здоров'я дитина не може знаходитись у колективі, їй пропонують індивідуальне навчання за програмою того закладу, який відповідає діагнозу й віку дитини.

Особливим завданням спеціальних освітніх закладів є корекція розвитку дітей. Його розв'язання є не менш важливим і для інших типів закладів, в яких можуть навчатися діти з певними порушеннями розвитку. Однак, незважаючи на значущість проблеми корекції та значну кількість присвячених їй досліджень, вона ще й досі залишається недостатньо розробленою в теоретичному і практичному плані. Зокрема, спостерігається неоднозначне розуміння сутності корекційної роботи, корекційно спрямованого педагогічного процесу.

Корекція є складовою єдиної системи спеціальної освіти. Компонентами спеціальної освіти є процеси навчання, виховання та корекції. При цьому корекція розглядається як основа навчально-виховної роботи в спеціальній школі: без цілеспрямованого подолання чи послаблення недоліків знижується ефективність навчання й виховання дітей: ускладнюється процес оволодіння необхідними для них знаннями, вміннями, навичками, становлення в них поведінки, особистості в цілому. Водночас зауважимо, що виділити складові частини спеціальної освіти (навчання, виховання, корекція) можливо лише абстрагуванням функцій кожної з них для їх осмислення, організації, цілеспрямованої роботи. Якщо корекцію та навчання (і виховання) брати як відносно самостійні компоненти педагогічної системи, то відмінність між ними полягає в меті, особливостях педагогічного процесу, показниках ефективності.

Мета навчання — дати учням знання, вміння та навички, мета корекції — виправляти вади психічної і фізичної сфер розвитку, розвивати дитину загалом.

Досягнення мети корекційного впливу забезпечують усі складові педагогічного процесу — організація, зміст, методика. Проте особливості корекційно-розвивального впливу визначаються не стільки закономірностями засвоєння навчального матеріалу, скільки його метою, визначеною відповідно до предмета корекції, його сутності, психологічних закономірностей впливу на нього. Саме від предмета корекції, тобто від

того, що необхідно виправляти та розвивати в дитини, залежить постановка мети, пошук спеціальних шляхів організації педагогічного процесу, добір відповідних методичних засобів та змісту навчання, визначення показників його результативності (див. рисунок).

Таким чином, корекційно-розвивальну роботу забезпечують такі компоненти педагогічного процесу: цільовий, організаційний, змістовий, методичний, результативний. Опора в процесі навчання на ці компоненти розглядається як умова досягнення мети корекційно-розвивального впливу.

Особливе значення для проведення корекційної роботи має цілеспрямований добір змісту навчання та використання його можливостей. Зміст навчання повинен забезпечувати досягнення освітньої мети, враховувати особливості його засвоєння певною категорією дітей та уможлилювати в процесі навчання проведення корекційно-розвивальної роботи. Якщо на уроці математики ставиться мета сформувати в дитини певну розумову дію, наприклад, узагальнення за спільною ознакою, то зміст навчання має містити матеріал для такої роботи, а розв'язання відповідної арифметичної задачі має ставити дитину в ситуацію необхідності виконувати дію узагальнення.

Досягнення корекційної мети передбачає і визначення відповідної до предмета корекції методики впливу (методи, засоби, прийоми, умови тощо). Саме методиці надається провідна роль у проведенні корекційно-розвивальної роботи. Методика корекційно спрямованого навчання — це методика не засвоєння знань, умінь і навичок, передбачених навчальною програмою, змістом навчання, а методика корекції та розвитку певної складової психофізичного розвитку дитини.

Таким чином, корекція розглядається як основа навчально-виховного процесу у спеціальному освітньому закладі. А саму корекційну роботу принципово важливо аналізувати як специфічну систему, куди входять цільовий, організаційний, змістовий, методичний, результативний компоненти педагогічного процесу.

В спеціальній школі на кожному уроці, занятті з фахівцем, виховному заході має корекційно-розвивальна спрямованість. Вона як би пронизує весь процес навчання і виховання дитини. Принцип корекційної спрямованості передбачає корекцію пізнавальної, емоційно-вольової, поведінкової сфер і рухової активності учнів з порушенням інтелекту засобами навчання і виховання. Це відображено в задачах спеціальної школи в програмах кожного навчального предмета, з метою кожного уроку та виховного заходу.

В корекційно-педагогічній роботі колективу необхідно максимально реалізовувати вікові можливості дитини, спираючись на зону найближчого розвитку.

У кожному віковому періоді необхідно розвивати в освітньому процесі індивідуальні особливості учнів з проблемами розвитку: інтересів, схильностей, спрямованості, цінностей, життєвих перспектив тощо.

В закладах освіти треба створювати позитивний настрій, здоровий психологічний клімат, який би сприяв розвитку дітей з особливостями освітніми потребами. Це — продуктивне спілкування, взаємодія дитини і педагога, дитини і однолітків (за Т.П.Калиновською) [1, с.75].

Порушення зазначених умов розвитку дітей з особливостями освітніми потребами в освітньому процесі призводить до: формування в них негативного (неціннісного) ставлення до навчання, навчальної діяльності, до школи, зниження самооцінки, гальмування прогресивного розвитку особистості.

Виходячи з вищезначеного, основними принципами корекційно-розвиткової роботи вчителя (олігофренопедагога) в спеціальній школі є:

- єдність корекції та розвитку;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку учня;
- всебічне та цілісне вивчення здобувача освіти з особливими освітніми потребами;
- діяльнісний принцип корекції;
- принцип гуманності й довіри до дитини [3, с.123].

Вся система корекційно - педагогічної роботи покликана реабілітувати і соціально адаптувати учнів з особливими освітніми потребами до реалій навколишнього світу,

зробити його повноправним і активним трудівником, який нарівні з усіма людьми може включитися в трудову та суспільне життя та принести користь суспільству [2, с.42].

Хоча порушення інтелектуального розвитку розглядається як явище необоротне, це не означає, що воно не піддається корекції. При правильно організованому комплексному корекційно-педагогічному впливі в умовах спеціальних закладів, при правильній організації системи освітньої роботи відзначається позитивна динаміка розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел та літератури

1. Калиновская Т.П. Реабилитационная деятельность учителя. Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений. – С-Пб: ИОВ РАО, 2002. – 284 с.
2. Колупаева А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаева, Л.О. Савчук. – К.: Наук. світ, 2010. – 196с.
3. Мамайчук И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. – СПб.: Речь, 2003. – 400 с.
4. Положення про навчально-реабілітаційний центр //Інформаційний вісник. 1997. — № 11. — С. 27-30.
5. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. - К. — 2008. - 24 с.

Яців Н.М.,
вихователь-методист,
Судилківського ЗДО «Колосок»

Командна робота на усіх рівнях - запорука успіху

У статті розкрито зміст та принципи командної роботи, визначено учасників, які можуть бути членами команди психолога - педагогічного супроводу, окреслено завдання, які покладаються на членів команди супроводу.

Ключові слова: інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, командна робота, синергія, інтеграція дитини.

В основі модернізації сучасної дошкільної освіти лежать ідеї доступної інклюзивної освіти, що включає створення безбар'єрного простору, надання особливим дітям та їх батькам всебічної підтримки, адже інклюзивне навчання, перш за все, — це забезпечення права кожної дитини на освіту. Кожна дитина «має вести повноцінне й достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі та полегшують її активну участь у житті суспільства» (із Конвенції ООН про права дитини)[1]. Тобто навчання має бути організоване так, щоб всі несхожі між собою люди, навіть з особливостями (інтелектуальними, фізичними або психічними порушеннями) були задіяні в системі освіти.

Сьогодні, коли кількість дітей з особливими потребами у ЗДО зростає, актуальним стає пошук нових форм надання їм корекційної психолого-педагогічної допомоги. Держава надає можливість таким дітям відвідувати навчальний заклад будь-якого типу за наявності у ньому відповідних умов для корекційної роботи. Однією із умов є створення команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами.

Що таке команда і чим вона відрізняється від звичайної взаємодії?

Найчастіше термін «команда» використовується у спорті. Мається на увазі група людей, які виконують спільні дії для досягнення певної спільної мети. Для продуктивної роботи члени команди мають дотримуватись певних принципів:

- цілі важливі для кожного з учасників;
- дотримання усіма правил команди;
- взаємопідтримка один одного;

- вміння домовлятися;
- невелика кількість учасників.

Командна робота полягає у тісній взаємодії та співпраці групи людей. Команда володіє більшим потенціалом ніж окрема людина. До складу команди можуть входити різнопрофільні спеціалісти і таким чином з'являються нові не стандартні ідеї та проекти. Кожна з таких ідей обговорюється, визначаються напрямки роботи, обговорюються деталі. Якщо одна людина буде працювати над певним проектом, то вона з часом може не бачити помилок, лише погляд з боку може їх виявити, тому важливо працювати в такій команді, коли кожен може висловити свою думку та погляд.

Командна робота збільшує процент успішності, ніж звичайна взаємодія тоді, коли всі члени команди дотримуються принципу синергії. Синергія – сумарний ефект взаємодії, коли кожен з складових доповнює один одного, тобто відбувається така взаємодія, коли кожен член команди є важливим і без нього не буде досягнуто прогностичного результату.

Процес інтеграції дитини з особливими потребами, в освітній простір, повинен здійснюватися з ранніх років життя. З одного боку спільне перебування в освітньому закладі разом із здоровими дітьми має велике значення для соціалізації дитини з певними вадами. З іншого – у одностітків з раннього віку буде сформовано установку на толерантне відношення і розуміння інвалідності як певного способу життя [2].

Після входження дитини в освітній простір ЗДО, створюється Команда психолога - педагогічного супроводу, яка виконує низку функцій: навчальну, прогностичну, комунікативну, розвивальну тощо.

Команда супроводу виконує наступні завдання:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР;
- визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ та забезпечення надання цих послуг;
- розробка ІПР для кожної дитини з ООП та моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини;
- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;
- створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;
- проведення консультативної роботи з батьками дітей з ООП щодо особливостей їх розвитку, навчання та виховання;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних працівників; батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини; формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП.

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами має 3-рівневу структуру:

- команда на рівні групи (вихователь, асистент вихователя, батьки, дитина);
- команда дошкільного закладу (педагогічні працівники закладу, які долучаються до вивчення особливостей розвитку дитини і подальшого супроводу);
- команда підтримки (додаткові фахівці, які не є працівниками закладу).

Залученими фахівцями є медичний працівник закладу освіти, вчитель- логопед, вчитель - реабілітолог, вчитель - дефектолог, спеціалісти системи соціального захисту населення та служби у справах дітей.

Основним замовником започаткування інклюзивної освіти в конкретному освітньому закладі є батьки дитини, які також входять до команди супроводу. Цьому сприяє Закон України “Про освіту”, в якому ряд статей (ст. 19 “Освіта осіб з особливими потребами” та ст. 20 “Інклюзивне навчання”) присвячені освіті дітей з ООП. Так, у ст. 20 прописано, що “у разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків заклад освіти утворює інклюзивний клас та/або групу в обов'язковому порядку”, а також що “заклади освіти створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами

відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей” [4].

Батьки несуть відповідальність за виховання в сім'ї. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини, вони є ініціаторами вступу дитини з ООП до закладу освіти та створення інклюзивної групи. Батьки є учасниками розробки ІПР та аналізу її результатів; здійснюють супровід дитини у виконанні завдань, моніторингу стану дитини та підтримують зв'язок із освітньою установою.

У розв'язанні завдань індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, в системі інклюзивної освіти, важливу роль відіграє професійна компетентність членів команди психолого-педагогічного супроводу. Зокрема, вони надають корекційно - розвиткові послуги, сприяють розвитку соціальних вмінь дошкільників, а також надають належну підтримку сім'ям дітей, їхнім рідним, допомагають визначити чинники, які негативно впливають на здатність дітей до навчання і самоконтролю, долати складні життєві ситуації [3].

Таким чином, професійна діяльність педагогів та залучених фахівців в умовах інклюзивної освіти має охоплювати комплексне виконання завдань щодо втілення теоретичних та практичних ідей інклюзії, застосування нових методів і технологій навчання, виховання і корекції розвитку дітей з різними нозологіями та без них, забезпечувати зв'язки між соціальними, психологічними та корекційно-педагогічними явищами тощо. Ефективність й продуктивність організації інклюзивного навчання прямо залежить від ступеня взаємодії членів команди супроводу, правильного розподілу обов'язків, компетентностей, позитивної взаємозалежності, тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Програма «Інклюзивна освіта». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php/go=Inklus>

2. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній заклад / Тамара Іллященко // Соціальний педагог. – 2009. – № 5. – С. 26-35.

3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко [та ін.] ; Всеукр. благод. організація «Благодійний фонд Порошенка». – Київ, 2018. – 252 с.

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Заслухавши доповіді, наукові виступи, повідомлення науковців, керівників освіти, директорів навчальних закладів, науково-методичних працівників, педагогів, фахівців ІРЦ, практичних психологів, соціальних педагогів

конференція ПРОПОНУЄ:

керівникам закладів освіти, педагогам:

- удосконалювати професійні компетентності сучасного педагога засобами інноваційних педагогічних технологій під час очної, дистанційної та змішаної форм навчання;
- активізувати роботу щодо формування компетенцій і компетентностей педагогів НУШ;
- враховувати вимоги НУШ при переході до впровадження Державного стандарту повної загальної середньої освіти, прийнятого постановою Кабінетом Міністрів України №898 від 30 вересня 2020 року;
- забезпечити якісними освітніми послугами усіх здобувачів освіти, враховуючи підхід універсальності в умовах пандемії;
- розширити можливості щодо створення у кожному освітньому закладі інклюзивного освітнього середовища;
- розробити систему заходів щодо підвищення рівня ефективності діяльності команди психолого-педагогічного супроводу інклюзивної освіти;
- забезпечити доступність закладів освіти для усіх здобувачів освітніх послуг, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами;
- керівникам ініціювати участь вчителів у заходах, спрямованих на розвиток в них професійних здатностей підтримувати безпечне освітнє середовище в інклюзивних класах;
- активізувати роботу щодо створення батьківських кімнат в закладах освіти та створення системи надання ефективної психолого-педагогічної та методичної допомоги батькам дітей з ООП;
- класним керівникам у співпраці з громадами підсилити психологічний, соціальний та виховний вплив з метою педагогізації середовища в якому перебувають діти в позашкільному просторі;
- класним керівникам проводити роботу з батьками щодо формування їх інфомедійної грамотності. Культивувати підходи STEM-освіти у співпраці з дітьми з ООП;
- педагогам використовувати концепт навчального предмету для формування в учнів моральних якостей, патріотизму та екологічного мислення.

Практичним психологам, соціальним педагогам:

- систематично здійснювати просвітницьку й профілактичну діяльність щодо попередження проявів агресії, насильства і булінгу в освітньому середовищі;
- розробити та популяризувати систему роботи, яка спрямована на допомогу та підтримку учнів, а також їх батьків в умовах дистанційного формату роботи;
- продовжити роботу щодо забезпечення психологічного супроводу професійної діяльності педагогів та розвитку професійних вмінь здійснювати комунікативну взаємодію з учнями в умовах реалізації концепції НУШ;
- розробити та запровадити систему тренінгів щодо розвитку в педагогічних працівників професійних вмінь здійснювати комунікативну взаємодію з учнями в умовах НУШ;

- розробити систему тренінгів для педагогів щодо формування сучасних компетенцій і компетентностей у роботі з дітьми з ООП;
- активізувати систему роботи з вчителями щодо взаємодії з батьківською аудиторією;
- запровадити систему тренінгів для батьків дітей з ООП щодо формування позитивних життєвих настанов та зняття психо-неврологічних напружень;
- розробити систему тренінгів для батьків щодо формування толерантного ставлення до батьків та дітей з ООП;
- посилити роботу, яка спрямована на взаємодію із сім'ями, які перебувають в СЖО;
- проводити постійну роботу, яка допомагає дітям, що схильні до «ізоляції» бути включеним у життя класу та школи;
- продовжувати роботу щодо психолого-педагогічного і соціального супроводу дітей, постраждалих внаслідок військових дій;
- активізувати систему роботи з педагогами щодо забезпечення психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання;
- ознайомити здобувачів освіти з вікнами Овертона для профілактики маніпулювання їх свідомості в інформаційному полі.

Керівникам, фахівцям ІРЦ:

- постійно надавати консультації батькам дітей з особливими освітніми потребами стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти, інших закладів освіти для здобуття загальної середньої освіти та процедури зарахування до цих закладів, наявних освітніх, соціальних ресурсів для надання послуг дітям з ООП;
- налагоджувати та підтримувати тісну взаємодію з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, закладами охорони здоров'я, закладами соціального захисту, службами у справах дітей, громадськими об'єднаннями щодо надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, починаючи з раннього віку, в разі потреби - із залученням відповідних спеціалістів;
- забезпечувати впровадження в практику діяльності інклюзивно-ресурсних центрів методик, технологій, методів діагностичного обстеження дітей раннього віку, Міжнародного класифікатора функціонування для покращення якості освітніх послуг;
- надавати професійну допомогу педагогічним працівникам закладів освіти щодо формування компетенцій і компетентностей у роботі з дітьми з ООП;
- активізувати системну консультативну допомогу батькам дітей з особливими освітніми потребами в розвитку когнітивної, емоційно-вольової та мотиваційної сфери дитини та методичної допомоги щодо навчання дітей з ООП;
- удосконалювати теоретичне, методичне, практичне забезпечення в інклюзивному середовищі в закладах освіти;
- здійснювати методичне і практичне забезпечення щодо корекційно-розвиткової роботи в умовах інклюзивно-ресурсних центрів;
- підвищувати фахову компетентність працівників інклюзивно-ресурсних центрів щодо здійснення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини за адаптованими діагностичними методиками.

Кафедри педагогіки та психології:

- продовжувати напрацьовувати інноваційні технології щодо якісної підготовки педагогічних працівників до професійної діяльності, згідно Концепції нової української школи, Професійного стандарту, Державного стандарту повної загальної середньої освіти;
- допомагати слухачам у формуванні здоров'язберігаючого освітнього простору;
- продовжити роботу щодо реалізації концепції універсального дизайну в сучасних закладах освіти;
- активізувати роботу щодо реалізації дистанційного навчання педагогічних працівників на платформі MOODLE з курсу «Універсальний дизайн для всіх і кожного»;
- продовжувати роботу щодо напрацювання ефективних практик партнерської взаємодії в освітньому процесі;
- застосовувати партнерські підходи під час курсів і проектувати їх у практичному втіленні класних керівників у співпраці з батьківською громадою та учнівським самоврядуванням;
- працювати над удосконаленням власних компетентностей в напрямку андрагогіки;
- формувати комунікативну толерантність педагогів. Втілювати андрагогічні підходи в практичній діяльності з метою профілактики професійного вигорання педагогів;
- застосовувати на курсах підвищення кваліфікації інноваційні форми, методи та засоби навчання, виховання й розвитку особистості слухачів курсів;
- продовжувати роботу з вчителями щодо розвитку в них психологічної готовності здійснювати супровід обдарованих дітей в освітньому середовищі;
- здійснювати роботу з педагогами щодо профілактики булінгу в інклюзивному освітньому середовищі.
- запроваджувати систему заходів в роботі з психологами щодо удосконалення в них компетентностей здійснювати психологічний супровід кризових періодів дітей та підлітків.

